STANKO LASIĆ

Pravo na rođenje u učenju Crkve

Tonimir

Biblioteka
Donum vitae

Knjiga 7

Glavni urednik:
VALENTIN POZAIĆ

Lektor:
TOMISLAV SALOPEK

Korektor:
DRAGO ROGINA

Nakladnici:
CENTAR ZA BIOETIKU
Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove
Jordanovac 110, pp. 169, 10000 Zagreb

Nakladnička kuća TONIMIR
Vladimira Nazora 6, 42223 Varaždinske Toplice
tel. 042 / 633 430; faks 042 / 633 480, info@tonimir.hr

Za nakladnike:
FRANJO PŠENIČNJAK i STJEPAN JURANIĆ

© Petar Marija Radelj, 2009.

Grafičko oblikovanje:
AXIS-DESIGN d.o.o., Zagreb

Tisak:
Tiskara TONIMIR, Varaždinske Toplice

Tiskano u travnju 2009. u 1.500 primjeraka

ISBN 978-953-231-074-0 (FTI)
ISBN 978-953-7610-14-2 (Tonimir)

Sve ispravke, dopune i primjedbe možete uputiti na: rodjenje@gmail.com

Stanko Lasić

Pravo na rođenje u učenju Crkve

priredio Petar Marija Radelj

Tonimir

U Zagrebu, 2009.

NA OMOTU Starohrvatski (ranoromanički) zabat iz XI. stoljeća s poprsjem anđela.
Nastao i čuva se na Koločepu, u Donjem Čelu: mramor, dug 55 cm, visok 59 cm, debeo 8 cm.[1]
Prema crtežu Željka Pekovića, Duška Violića i Doroti Brajnov.

Crkva uči da »svaki vjernik uza se ima anđela kao čuvara i pastira da ga vodi u život«.[2] Ti Božji glasnici katkad najavljuju začeće (Suci 13, 5; Lk 1, 13. 31) i okružuju svaki ljudski život (Tob 12, 12; Ps 34, 8; 91, 10-13; Job 33, 23-24; Zah 1, 12), od djeteta (Mt 18, 10) do umirućeg (Lk 16, 22).

Tisućljetno spominjanje Bogu bliskih, nepropadljivih bestjelesnih bića u obredu dječjega sprovoda[3] pridonijelo je pučkom poimanju da preminula djeca postaju anđeli, a ova knjiga govori o milijunima djece kojima ljudi, bivša djeca, uskraćuju rođenje i život.

Pokojno kršteno dijete naziva se »râjno« (dječak »râjnik«, djevojčica »râjnica«) jer se drži da je sigurno u raju, perivoju blaženstva, stanju u kojem uživaju anđeli i pravednici nakon smrti. Zbog tog uvjerenja, u očekivanju uskrsnuća tijela, koje obuhvaća i »pobačene zametke umrle u majčinoj utrobi u kojoj su i živjeli«,[4] djeca se nisu ni pokapala s grešnicima, u obiteljsku grobnicu, nego u poseban »rajni« ili »anđeoski« grob.[5]

Više istraživača smatra da je anđeo na koločepskom zabatu Mihael, bojovnik (Otk 12, 7), »koji štiti sinove Božjeg naroda« (Dn 12, 1). U devetome retku Judine poslanice piše: »Kad se Mihael arkanđeo s đavlom prepirao za tijelo Mojsijevo, nije se usudio izreći pogrdan sud protiv njega, nego reče: ‘Spriječio te Gospodin!’«. Taj svetopisamski redak svjetloznak je i današnjim kršćanima:

– za svačiju se tjelesnu cjelovitost *vrijedi prepirati*, ako treba, i boriti, ali ne silom, jer je Isus nju odbacio (Mt 26, 52);
– poštovanje prava na rođenje *poprište je sukoba dobra i zla*;
– usprkos svim ljudskim pokušajima, u konačnici *samo Bog može spriječiti* neko zlo, a ako ga i pusti, to čini »jer je dovoljno moćan i dobar da iz samoga zla izvuče neko dobro«;[6]
– promičući život moraju se *čuvati pogrda, osude i prezira* žena i muškaraca, liječnika, političara, pravnika i znanstvenika čije postupanje ne mogu odobriti, da ih ne bi preuzeli taština, samohvala i licemjerje; da sami ne postanu krvnici čijeg života i dobra glasa[7] i da im bude uslišana molitva Anđeoskog Naučitelja: »Učini me, Bože moj, istinitim bez dvoličnosti, da dobro činim bez preuzetnosti; da bližnjega opomenem bez oholosti te potičem na dobro, riječju i primjerom, bez pretvaranja.«[8]

---

1 O zabatu: Nikola Zvonimir Bjelovučić, *Crvena Hrvatska i Dubrovnik*, Zagreb, 1929., str. 49-50 i slike 21 i 23; Ljubo Karaman, *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*, Zagreb, 1930., str. 113 i slika 116; Vicko Lisičar, *Koločep nekoć i sada*, Dubrovnik, 1932., str. 19-20; Mihovil Abramić, *Quelques reliefs d’origine ou d’influence byzantine en Dalmatie*, Recueil de mémoires dédiés à Th. Uspenskij, II, Paris, 1932., str. 317-331; Kruno Prijatelj, *Skulpture s ljudskim likom iz starohrvatskog doba*, Starohrvatska prosvjeta, III. serija, svezak 3., Zagreb, 1954., str. 88-89; Ivo Petricioli, *Pojava romaničke skulpture u Dalmaciji*, Zagreb, 1960., str. 53; Nenad Cambi, *Fragmenti antičkih sarkofaga na otoku Koločepu*, u: Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području, Zagreb, 1988., str. 133-136; Miljenko Jurković, O *nekim figuralnim prikazima i posljednjoj fazi pleterne skulpture u dubrovačkoj regiji*, Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području, Zagreb, 1988., str. 210; Joško Belamarić, *Romaničko kiparstvo*, u: Tisuću godina hrvatske skulpture, katalog izložbe, ur. Igor Fisković, Zagreb, 1991., str. 32 i 43, br. 17 Ro; Ivo Petricioli, *Na tragu klesarske radionice 11. stoljeća*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (Split), 86 (1994.), str. 287-292; Ivica Žile, *Predromaničko crkveno graditeljstvo otoka Koločepa*, Dubrovnik, 2003., str. 84-85 i tab. XX; Romana Menalo, *Ranosrednjovjekovna skulptura*, katalog izložbe, Dubrovnik, 2003., str. 7; Željko Peković - Duško Violić - Doroti Brajnov, *Oltarna ograda crkve sv. Mihajla s otoka Koločepa*, Prostor (Zagreb), 13 (2005.) 29, str. 1-9.

2 sv. Bazilije Veliki, *Adversus Eunomium*, 3, 1: Patrologia graeca 29, stupac 656 B; *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 336; *Sažetak Katekizma Katoličke Crkve*, br. 61.

3 Od petog stoljeća do 1970. katolička molitva za ukop krštene djece glasila je: »Bože, koji čudnim redom raspoređuješ službe anđela i ljudi, podaj, milostiv, da nam život na zemlji štite oni koji ti uvijek služe na nebu.«

4 sv. Augustin, *De civitate Dei*, 22, 13: Patrologia latina 41, stupac 776; *O Državi Božjoj*, III, Zagreb, 1996., str. 360-361.

5 »Po staroy i pohvaglienoy obicayi od Crqve telesa od malahnijh ne ukopavayu [se] u opchienijh i sfakoyakijh grobovih nego da za gnih koliko budde mocchi lasno imayu bitti osobiti i razluceni od innijh grobovvi.« – *Ritual rimski*, istomaccen slovinski po Bartolomeu Kassichiu, U Rimu, 1640., str. 230.

6 sv. Augustin, *Enchridion de fide, spe et caritate*, 11, 3; *Rukovet*, Makarska, 1990.

7 »Ne raspiruj grešnikovo ugljevlje da se ne ožežeš njegovim plamenom.« (Sir 8, 10); »Ne osuđujte i nećete biti osuđeni.« (Lk 6, 37); »Nijedan čovjek na zemlji nije tako pravedan da bi činio samo dobro i nikada se ne ogriješio« (Prop 7, 20); »Ne traži da budeš sudac ako nemaš snage iskorijeniti nepravdu, da ne bi popustio pred mogućnikom i postavio stupicu svojoj pravednosti« (Sir 7, 7).

8 sv. Toma Akvinski, *Concede mihi misericors Deus*, II: Dominikanski časoslov, Zagreb, 2002., str. 739.

UDK
179.7 poštovanje ljudskog života
342.7 ljudska prava
233 antropologija
343.62 pobačaj (kazneni)
618.39 pobačaj (medicinski)
128 duša. život i smrt
312.1 statistika rađanja

Benedictus XVI, papa, 2005- – bioetička stajališta
Iohannes Paulus II, papa, 1920-2005 – bioetička stajališta
Iohannes XXIII, papa, 1881-1963 – bioetička stajališta
Oecumenicum concilium Vaticanum (2 ; 1962-1965)
Paulus VI, papa, 1897-1968 – bioetička stajališta
Pius XI, papa, 1857-1939 – bioetička stajališta
Pius XII, papa, 1876-1958 – bioetička stajališta
Thomas de Aquino, 1225-1274 – bioetička stajališta

Ius ad vitam in magisterio Ecclesiae, croatice
The Right to Birth in the Church's Teaching, Croatian
Das Recht zur Geburt ins Lehre der Kirche, Kroatisch
Le droit à la naissance dans l'enseignement de l'Église, croate
El derecho a nacer en las enseñanzas de la Iglesia, croata
Il diritto di nascita in insegnamento della Chiesa, croato
Prawo do narodzin w nauczania Kościoła, chorwacki
Право на рождение в учение Церкви, хорватский
O direito de nascer no ensinamento da Igreja, croata
Právo na narození v učení Církve, chorvatsky

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 692500.

PREGLED SADRŽAJA

PROSLOV: S ljubavlju iščekivanom djetetu 9

PREDGOVOR: I po rađanju sličan Bogu 11

UVOD: Breme XX. stoljeća 53

I. Od Pavla iz Tarza (10.-65. po Kristu) do Grgura IX. (1227.-1241.) 55

II. Toma Akvinski (1225.-1274.) 77

III. Od Antonina Pierozzija (1389.-1459.) do Pija XI. (1922.-1939.) 100

IV. Pio XII. (2. III. 1939. – 9. X. 1958.) 117

V. Ivan XXIII. (28. X. 1958. – 3. VI. 1963.) 137

VI. Drugi vatikanski sabor (11. X. 1962. – 8. XII. 1965.) 149

VII. Pavao VI. (21. VI. 1963. – 6. VIII. 1978.) 169

VIII. Ivan Pavao II. (16. X. 1978. – 2. IV. 2005.) 203

IX. Benedikt XVI. (19. IV. 2005. –) 331

X. Opći zaključak 359

PRVI DODATAK: Dubrovački primjer kršćanske skrbi za »neželjenu« djecu 369

DRUGI DODATAK: Pismo blaženoga Alojzija Stepinca o pobačaju 445

TREĆI DODATAK: Statistika poštovanja i kršenja prava na rođenje 447

ČETVRTI DODATAK: Popis literature vezane uz pravo na rođenje 595

PETI DODATAK: Pojmovnik 645

Kratice upotrijebljenih biblijskih knjiga 689

Kazalo izvora 690

Sadržaj 696

S ljubavlju iščekivanom djetetu

svijet u koji dolaziš zapušten je, zatrovan i pun prijetnji i nikada ne znaš što ti donosi novi dan
nemarom mnogih zemlji je uskraćena plodnost, a vodama pitkost
i sunce i mjesec koji će sjati nad tobom odijeljeni su od tebe, i ne samo prostorno, i njihova će te svjetlost, izranjena, obasjavati,

ali ne zaboravi:
ti si darovan ovom svijetu i ovaj je svijet tebi darovan
na tebi je da uspraviš klonula stabla, izbistriš izvore i izliječiš bolesne svjetiljke
i čuj:
u našu se ljubav možeš pouzdati

ljudi među koje dolaziš osamljeni su i zaplašeni i nada zamire u njima
tolikima je uskraćeno djetinjstvo pa ne uspijevaju smoći snage da pruže ruke, da povjere snove, da postanu ljudi
i njihov trud i njihove zabave često su posve nerazumljive i lako je steći dojam da im je silno stalo do toga da sami sebi naude,
ali ne zaboravi:
s ovim ljudima ti valja živjeti i oni su tvoji i imaju pravo na tebe
na tebi je da im, koliko ti je moguće, ohrabriš ruke i ozariš lica, da ih oslobodiš za nadu
i čuj:
u našu se ljubav možeš pouzdati

mi, po kojima dolaziš, maleni smo i neugledni ljudi i sav život nam stane u jedan dan
čitavim smo bićem upoznali i radost i bol i srodili se s njima i nastojimo da nam drugi budu važniji od nas i zbog toga nikada ni u čemu ne oskudijevamo i obilujemo onim čime se ne trguje, onim što traje
i htjeli bismo ti reći:
nemamo nikakvih zahtjeva prema tebi, samo bismo voljeli da izrasteš u srčano i istinoljubivo biće
plodovi blagosti, strpljivosti i sućuti pokatkad sporo dozrijevaju, ali ne trunu nikada
i čuj:
u našu se ljubav možeš pouzdati

naša je ljubav krhka i lomna i često je umor nagriza, ali ne očajava nikada
i kada malakše i kada pjeva, ona je puna pouzdanja
jer znamo da je ljubav jedini pravi čovjekov odabir i da je u njoj sve bitno, da je po njoj sve moguće
i htjeli bismo ti reći:
naša je ljubav tek prozor s kojeg bismo voljeli da mogneš osmotriti nepregledno more ljubavi koje plavi svijet
i slutimo da je naša ljubav sličnija putu nego domu,
ali u nju se možeš pouzdati

Stjepan Lice, *Otkriće blizine*, Đakovo, 1987., str. 103-104.

PREDGOVOR

I po rađanju sličan Bogu

§ 1. Sadržaj i namjena knjige[1]

Naše je doba nikad moćnije tehnikom, vezama, znanjem, silom, životnim standardom... A ipak mu prijeti da bude obilježeno kao ono u kojem *nema snage da se rodi dijete* i da se na naše dane primijene Izaijine riječi: »Ovo je dan nevolje, kazne i rugla: prispješe djeca do porođaja, a nema snage da se rode« (Iz 37, 3).

Napredak medicine zaustavio je masovni pomor majki i novorođenčadi; iskorijenjene su i suzbijene brojne smrtonosne zarazne bolesti; etničko čišćenje i rasizam progone se kao međunarodni zločin protiv čovječnosti… No, fetusi su i dalje skupina ljudi koja još uvijek masovno umire. I to voljom i namjerom drugih ljudi. U javnom životu i medijima podignut je zid šutnje o doporođajnoj smrtnosti.

Društvo koje ne istražuje, koje ne postavlja pitanja, oronulo je, umorno i teško društvo. Današnji svijet gotovo da ne postavlja pitanja. No, s kakvim ćemo obrazloženjem moći opravdati zbog čega nismo učinili baš sve što smo mogli da spasimo ljudski život? Kako ćemo moći odgovoriti Bogu zašto su tolika braća i sestre po vjeri ogrezla u nevinoj krvi? Postoji li gora sablazan i kazna? Što će biti naša isprika pred budućim naraštajima, još više pred našim suvremenicima? Pogotovo kad i medicinska statistika otkriva da su slučajevi silovanja ili spašavanje majčina života zanemarivo rijetki razlozi za pobačaj, štoviše, da pravo na rođenje svojoj djeci zapravo malokad ometaju neudane trudne djevojke, a da ga najčešće krše bračni drugovi,[2] muž i žena koji već imaju jedno ili dvoje djece. To znači da obitelj više nije prva postaja nade.

Sadržaj ove knjige zadire u teologiju, antropologiju, etiku, pravo, biologiju, medicinu, povijest, a donekle i u logiku, jezikoslovlje, psihologiju, sociologiju i demografiju. U njoj se razmatra pravo na rođenje kao dio osnovnoga ljudskog prava na život.

Knjiga je namijenjena svim ljudima otvorena srca i uma, a ponajprije sadašnjim i budućim akademskim građanima, slušačima teologije, filozofije, medicine, sociologije, biologije, novinarstva i politologije. Opsežnija je, iz želje da ne ostane nedorečena, jer »navjestitelju istine ne priliči lutati po nevještim izmišljotinama«.[3]

---

1 Dragocjenu i prijateljsku pomoć u nastanku knjige pružili su: Ante Šoljić, Ratko Perić, Radmila Mokos, Dragica Ercegović, Ivanka Purić, Božo Gjukić, Jasminka Buljan Culej, Branimir Tomić, Urelija Rodin, Ratimir Šimetin, Julija Koš, Rina Kralj-Brassard, Ivana Lazarević, Zoran Perović, osoblje Knjižnice Škole narodnog zdravlja 'Andrija Štampar' i Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu te pokojni Tomo Vereš i Augustin Pavlović.

2 Među trudnicama u Hrvatskoj koje traže da im se učini pobačaj udanih je žena 89% (1988., 1989., 1991.), 88% (1965., 1990.), 87% (1969.), 85% (1966., 1970., 1972., 1973.), 84% (1971.), 83% (1975.-1976.), 82% (1938., 1974.), 78% (1978.), 73% (1977.), 70% (2000.), 68% (2001.), 67% (1999., 2002.), 66% (2003., 2004.), 59% (2005.), 58% (2006.), 53% (2007.) - Nada Tepšić, *Namjerni prekidi trudnoće u Hrvatskoj - nekada, sada i kako dalje*, u: Pobačaj za i protiv, ur. Snježana Prijić, Rijeka, 1995., str. 147; Srećko Zanela, *O porodništvu u Banovini Hrvatskoj*, Liječnički vjesnik (Zagreb), 62 (1940.) 10, str. 10; *Izvješća o prekidima trudnoće u zdravstvenim ustanovama Hrvatske 2003. ... 2007.*, str. 3. Pad postotka udanih pobacivačica zadnjih godina ne mora odgovarati stvarnom stanju jer se podatci zasnivaju na anketnim listićima, obezvrijeđenoj pobačajnoj »papirologiji«, gdje se za tvrdnje ne traže nikakvi dokazi i nema sankcija za laganje.

3 sv. Toma Akvinski, *Responsio ad lectorem Bisuntinum* (Odgovor predavaču iz Besançona), q. 5, u: *Sancti Thomae de Aquino Opera omnia* [Leonina], svezak XLII, Romae, 1979., str. 355: »Non enim decet praedicatorem veritatis ad fabulas ignotas divertere.«

U prvom se poglavlju izlaže što su o pravu na rođenje mislili apostoli, apostolski oci, crkveni oci, naučitelji, crkveni sabori i pape do početka XIII. stoljeća. U to je poglavlje uključen i pregled biblijskog i grčko-rimskog odnosa prema tom fenomenu. U drugom se poglavlju iznose stajališta koja o temi duše, prava na život i rođenje nudi sveti Toma Akvinski. Treće poglavlje prikazuje odnos prema problemu produševljenja, krštenju nedonoščadi i pobačaju od kasne skolastike do 1930. godine. Četvrto do sedmog poglavlja raščlanjuje što o poštovanju nerođena života kažu pape Pio XII., Ivan XXIII. i Pavao VI. te Drugi vatikanski sabor. Osmo poglavlje donosi tekstove Ivana Pavla II., a deveto Benedikta XVI. o pravu na život prije rođenja.

Jezgru knjige (uvod, četvrto do sedmog poglavlja i zaključak) čini skraćeni i dotjerani prijevod doktorskoga rada prezbitera Dubrovačke biskupije, sada dubrovačkog dekana i katedralnog župnika don Stanka Lasića, obranjenog u Rimu 1984.[4]

U pisanju prvih triju poglavlja služio sam se don Stankovim bilješkama za predavanja koja je držao na Katoličkome bogoslovnom fakultetu u Splitu i katehetskim institutima u Dubrovniku i Mostaru.

Papinske dokumente nastale nakon don Stankova doktorata (osmo i deveto poglavlje) predlažem u vlastitu izboru tekstova (kao čitanku, hrestomatiju, florilegij ili antologiju), polazeći od toga da njihov sadržaj najprije treba ponuditi javnosti u hrvatskome prijevodu, a tek ih nakon toga raščlanjivati. Mnoge od njih hrvatski katolički mediji i stručni teološki časopisi nikad nisu prenijeli, tako da se ovdje prvi put objavljuju na hrvatskom jeziku.

Sustavno i kvalitetno prevođenje mjerodavnih tekstova crkvenih naučitelja, papa i Zbora za učenje vjere na hrvatski jezik zadaća je koje se do danas nisu ozbiljno prihvatile ni stručne službe Svete Stolice (www.va), ni vatikanska nakladnička kuća *Libreria editrice vaticana* kao nositeljica papinskih autorskih prava, ni Hrvatska biskupska konferencija, ni crkvena učilišta i ustanove poput Hrvatskoga papinskog zavoda svetog Jeronima, ni za tu svrhu osnovano poduzeće *Kršćanska sadašnjost*. To je grijeh propusta i tako ga treba imenovati.[5] Kako je uopće moguće zadovoljavajuće školovati svećenike, teologe, vjeroučitelje i angažirane vjernike bez bitnih i valjano prevedenih tekstova na jeziku na kojem se katoličko ćudoređe predaje na trima teološkim i jednom filozofskom fakultetu, trima visokim bogoslovnim školama, desetak instituta i 450 srednjih škola?

Dakle, u proučavanju onoga što je stajalište zajednice Kristovih učenika, poteškoću čini i nedostupnost ključnih tekstova. A i kad su objavljeni na hrvatskom, neki od njih katkad više zamagljuju nego otkrivaju izvornu misao pa, ukratko, nisu upotrebljivi. Takve je tekstove nemoguće prevoditi bez interdisciplinarnoga pristupa teologije, biologije, medicine i prava, bez poznavanja duha hrvatskog jezika, a pogrešno ih je prevoditi s jezika na koji su već prevedeni umjesto s izvornika na kojem su napisani.

4 Stanko Lasić, *Rispetto della vita prima della nascita nel magistero pontificio da Pio XII a Paolo VI (1939-1978) : tesi di dottorato* : moderatore prof. Louis Vereecke, Roma, 1984., XXVIII + 406 str.; Stanko Lasić, *Rispetto della vita prima della nascita nell'insegnamento di Paolo VI* : Pars Dissertationis ad doctoratum in theologia morali consequendum (Pontificia universitas Lateranensis : Academia Alfonsiana : Institutum superius theologiae moralis), Roma, 1988., 92 str. * Prikazi: P. [Ratko Perić], *Pravo na život prije rođenja*, Glas Koncila (Zagreb), XXIII (1984.) 550 / 9. XII., str. 9; TAK [Ante Komadina], *Novi doktor teologije*, Crkva na kamenu (Mostar), VI (1985.) 1(50), str. 7. * Don Stanko je rođen u Jarama pokraj Širokoga Brijega 6. siječnja 1942. Školovao se u Dubrovniku, Zadru i Splitu. Zaređen 1967. Za vrijeme rata organizirao duhovni život u tvrđavi Revelin, najvećem skloništu u Državi. Svake godine vodi hodočašće mladih Dubrovčana papi u Rim. Zahvaljujući njemu, Smokvica je dobila pastoralni centar i zbornik, Čara mjesni zvonik i zbornik, Biskupijsko sjemenište i Klasična gimnazija u Dubrovniku spomen-knjigu, a gradska župa list »Naša Gospa« i dom za duhovne vježbe. O njemu: *Smokvički zbornik*, Smokvica, 1998., str. 348; Ivan Šimić, *Crkva dubrovačka na pragu trećeg tisućljeća*, Dubrovnik, 2001., str. 267; *Naša Gospa* (Dubrovnik), XIII (2007.) 36, str. 7-9 (Pio Pejić), str. 10 (Nikša Spremić) i str. 11 (Marin Ivanović).

5 usp. Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 58.

Na hrvatskom jeziku do sada je objavljeno malo doista kvalitetnih i temeljitih djela o problemu poštovanja života prije rođenja. Kao pretpostavka takvoj budućoj sintezi u četvrtom se dodatku donosi pregled literature, a u petom pojmovnik.

§ 2. O metodologiji moralne teologije

U poslijeratnom razdoblju kodifikacije ljudskih prava, nakon *Opće deklaracije o pravima čovjeka* Ujedinjenih naroda (Pariz, 10. prosinca 1948.), kršćanski su teolozi došli do zaključka kako je sistematizacija moralne teologije prema Dekalogu nesavršena jer je moralka znanost spasenja, učenje o konačnoj punini života, njegovoj zadnjoj svrsi, dakle o korištenju svim sredstvima koja služe postizanju te svrhe – blaženog gledanja Trojedinoga Boga u vječnosti.[6] Ta se sredstva nalaze na području privatnoga i društvenog života. Stoga rasprava o pravednosti, koja uređuje i upravlja djelovanjem ljudi, postavlja osnove kršćanskoga svjetonazora i načina života. Naime, zapovijedi što ih je Bog izgovorio na Sinaju, a Mojsije zapisao (Izl 20, 1-17) tiču se *kreposti pravednosti* – osim šeste zapovijedi koja se ubraja u krepost umjerenosti.

U starozavjetnom okruženju postoje nalozi i zabrane jer u etičkoj izgradnji treba prije svega ukloniti zapreke, tj. istrijebiti mane. Ipak, razumno (dijanoetički) i vrijednosno (aksiološki) prvenstvo imaju vrline, a ne bavljenje njihovim manjkom. »Potpunije (savršenije) je slijediti dobro nego se kloniti zla.«[7] Jer, kad »puca zora, tmina bježi«.[8] Sama od sebe.

Ćudoredno učenje ide za tim da čovjeka dovede do zrelosti, punine života, do pravilne usredotočenosti na krajnji cilj putem maksimalne angažiranosti za pravdu i mir među ljudima na ovome svijetu, da »zagrli dobro i u njemu dostojno živi«.[9] Stoga je pravednost zahtjev punine života u odnosu na Boga i bližnjega jer je čovjek strukturiran u trokut: prema Bogu, sebi i bližnjemu.

Ova se knjiga ne bavi spolnim odnosima ni kontracepcijom, osim što poručuje da je lažna dvojba »koristiti zaštitu« ili poslije pobaciti. No, sve dok tko živi u uvjerenju da je to jedini izbor koji ima, ono kršćansko i ljudsko u savjesti nalaže mu da nikako ne poseže za pobačajem (kojim se usmrćuje ljudski život). Iako se na području bivše Jugoslavije od 1956. smatraju profilaktičkom metodom, kontraceptivi nisu dobro, ne mogu se željeti niti preporučivati. No, dok se njima ne uništava novonastali život nego protunaravno sprječava oplodnja, tj. onemogućuje začeće, oni jesu ćudoredno zlo, ali ne onoliko strašno kao pobačaj.[10] (Pri tome valja napomenuti da kontracepcija znači /sredstva/ protiv začeća, a ne i protiv začetoga. Premda se danas mnogi proizvodi i pripravci prodaju i oglašavaju kao kontraceptivi, oni su zapravo abortivi /pobačajna

6 usp. Jordan Kuničić, *Quousque tandem "De praeceptis"*, Divus Thomas (Piacenza), LIX (1956.) 3-4, str. 404-417; Jordan Kuničić, *O krepostima i o grijesima (Priručnik teološke moralke, 2)*, Zagreb, 1957., str. 60; Odon Lottin, *Morale pour chretiens et morale pour confesseurs*, Ephemerides Theologicae Lovanienses (Katholieke Universiteit Leuven), (1959.) 4-6, str. 410-427.

7 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, II-II, q. 157, a. 4, caput: »Perfectius autem est consequi bonum quam carere malo.«

8 Antun Mihanović (1796.-1861.), *Horvatska domovina* (Lijepa naša), 42. stih.

9 usp. *Bitje czarkovno : Opomene onima koji su od Boga zvani da dobro zagarliti ga i za u istomu dostojno xiviti :* Kgnixicze iz talianskoga u slavni slovinski jezik prinesene i na svoja mista obilatije uzmnoxene od pripost. gosp. Ivana Jozipa Paulovichia Lucichia Makaranina, U Mleczii, 1788., 76 str.

10 Stoga je kontraceptiv manje zlo od abortiva. (Školski primjer za manje zlo je krenuti s nožem ubiti čovjeka, pa ga ne uspjeti ubiti, nego ga ipak ubiti, ili ubiti jednoga umjesto deset. Time što je »manje«, zlo ne prestaje biti »zlo«.) O ovomu se ne može šutjeti zato jer neki naopako shvaćaju da ono manje zlo i nije opačina, a da samo ono veće jest. Naprotiv, izostanak jasnoga razlikovanja kontraceptiva i abortiva u mnogim savjestima ima za posljedicu apsolutnu relativizaciju onoga što je zlo, kao da je sve to sitnica, kamenčić spoticanja, a ne izdaja Boga, čovječnosti i svoga kršćanskog imena. Isusovo načelo je radikalno: »Tko god s požudom pogleda ženu, već je s njome učinio preljub u srcu« (Mt 5, 28). A kamoli li u pitanju života, gdje se muškarac i žena igraju vatrom, postojanjem trećega ljudskog bića.

sredstva/ koji onemogućuju nastavak već nastaloga novoga ljudskog života. S etičkog su gledišta jednako strašni, a s kršćanskoga stajališta jednako grešni pilula za dan poslije i komadanje fetusove glave, ručica i nožica, jer je u oba slučaja riječ o izazvanom pobačaju, to jest o ubijanju ploda koje se izaziva na bilo koji način i u bilo koje vrijeme od trenutka začeća. Takvo vjerodostojno tumačenje Ivan Pavao II. dao je objaviti 23. svibnja 1988. – v. § 88.).

U ovoj se knjizi izlaže o jednom vidu pravednosti, ali ne s pravnog, juristističkog stajališta i zabrinutosti za slovo zakona, ni sa sudačkog, kazuističkog, kako bi se došlo do minimalističke obveze, nego se specifično ljudska prokreacijska djelatnost procjenjuje i upravlja prema zadnjoj svrsi života. Pisci čije se misli ovdje raščlanjuju uglavnom su kršćani koji polaze od toga da je pravednost zahtjev razuma, ali i da je Krist usavršio i podigao vrijednost pravednosti. Pravednost se, doduše, većim dijelom zbiva u odnosu prema vidljivim, zemaljskim dobrima, no Krist je svoje učenike uputio da ih podrede dobrima duha i milosti (Mt 5, 20), opomenuo da uz njih ne privežu svoja srca (Mt 16, 26; Lk 12, 34) i pozvao da ih se, ako treba, odreknu iz ljubavi prema Bogu (Lk 14, 33).

»Pravednost je istodobno ćudoredna krepost i zakonski pojam. Ponekad je predstavljaju s povezanim očima. Doista, pravdi je svojstvena pozornost i budnost za osiguranje ravnoteže među pravima i dužnostima. Pravednost obnavlja, ne razara. Pomiruje umjesto da potiče na osvetu. Pravednost je dinamična i živa krepost: brani i promiče neprocjenjivo dostojanstvo osobe i preuzima breme zajedničkoga dobra, kao čuvarica odnosa među osobama i narodima.«[11]

Teško je odrediti protuznačnicu grijehu i grešnosti, dok su nam uobičajene suprotnice: istina – laž, dobro – zlo, ljepota – ružnoća. Kao protuznačnica grijehu nameće se ispravnost, nedužnost, nevinost, neporočnost. No, grijeh nije samo duhovno zlo, koje se ne može shvatiti bez odnosa na dobro; nije samo odvraćanje od Boga i obraćanje k stvorenomu, nije samo prestanak prijateljstva s Bogom i, posljedično, gubitak milosti, nego je i prigoda da nešto postane bolje! Isticanje pozitivnosti grijeha nije u prvome planu da ga tko ne bi pogrešno razumio i pošao namjerno činiti zlo (bio bi to neoprostivi i vječni grijeh protiv Duha Svetoga),[12] ali je sastavni dio kršćanskog navještaja. Tako svjedoči hvalospjev *Exultet* u uskrsnoj noći: »O, doista potrebnoga Adamova grijeha, što Kristovom smrti bi uništen! O, sretne li krivnje koja je zavrijedila takvoga i tolikog Otkupitelja imati!«.[13] Aurelije Augustin (354.-430.) u raspravi *O slobodnoj volji* kaže: »Bog je stvorio sva bića, i to ne samo ona koja će ostati u kreposti i pravednosti nego i ona koja će sagriješiti, ne da bi griješila, nego da bi bila uresom svemira, bilo da hoće bilo da ne će griješiti.«[14] i »Čak su i naši grijesi nužni za savršenstvo svemira što ga je stvorio Bog.«[15] Slično piše i Toma

11 Ivan Pavao II., Poruka za proslavu Svjetskog dana mira 1998. (8. prosinca 1997.): *bilten IKA vijesti* (Zagreb), br. 52/97 od 23. prosinca 1997., str. II.

12 usp. Mt 12, 31-32; Mk 3, 29; Lk 12, 10; sv. Augustin, *Govori 2*, prir. Marijan Mandac, Makarska, 1993., br. 71, str. 216-242; Mato Zovkić, *Isusove paradoksalne izreke*, Bol, 1994., str. 31-35.

13 »O certe necessarium Adae peccatum, quod Christi morte deletum est! O felix culpa, quae talem ac tantum meruit habere Redemptorem!« - *Missale Ragusinum : The Missal of Dubrovnik (Oxford, Bodleian Library, Canon. Liturg. 342)*, prir. Richard Francis Gyug, Toronto, 1990., str. 252; *Missale Romanum cum lectionibus ...* auctoritate Pauli pp. VI promulgatum, II, editio iuxta typicam alteram, Vaticani, 1977., str. 332; »O v istinu potrjebni grijeh Adamov ki smrtiju Hrstovo ju ocješćen je. O blaženaje vina ka takogo izbavitela s'podobi imjeti.« - Hrvojev misal iz 1404.: *Missale Hervoiae ducis Spalatensis croatico-glagoliticum : Transcriptio et commentarium*, ur. Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić, prir. Vjekoslav Štefanić, Graz, 1973., str. 178; »O istinom potrjebni Adamov grijeh, koji je Hristovom smrtju satren! O čestiti grijeh, koji je takovogaj i tolikogaj dostojao imati odkupitelja!« - [dubrovački predtridentski misal iz XVI. st.] Ciro Giannelli - Sante Graciotti, *Il Messale Croato-Raguseo (Neofiti 55) della Biblioteca Apostolica Vaticana*, Città del Vaticano, 2003., str. 160.

14 sv. Augustin, *De libero arbitrio*, III, XI.32: CCSL, 29, Turnhout, 1970.: »Naturas igitur omnes Deus fecit, non solum in virtute atque iustitia permansuras, sed etiam peccaturas; non ut peccarent, sed ut essent ornaturae universum, sive peccare, sive non peccare voluissent.«; *Srednjovjekovna filozofija*, prir. Stjepan Kušar, Zagreb, 1996., str. 205.

15 sv. Augustin, *De libero arbitrio*, III, IX.26: CCSL, 29, Turnhout, 1970.; *Srednjovjekovna filozofija*, prir. Stjepan Kušar,

Akvinski (1225.-1274.): »Dobro cjeline uzvišenije je od dobra nekog dijela. Razboriti upravitelj može ostaviti koji djelomičan manjak tako da uveliča dobro cjeline, kao što umjetnik skriva temelje pod zemljom da bi kuću učinio čvrstom. Kad bi se uništilo zlo nekih dijelova svemira, on bi izgubio puno od svoje savršenosti, jer ljepota svemira iskrsava iz određenog skupa dobra i zla, budući da zla nastaju kad su dobra manjkava. Ipak, kao posljedica toga, pojavljuju se brojna dobra koja je predvidio upravitelj, kao što stavci šutnje čine neku popijevku ugodnom.«[16]

§ 3. Jezikoslovne zabilješke

Za razliku od ostalih sisavaca koji se kote ili donose mlade, hrvatski jezik samo za čovjeka kaže da se »rađa«. Ostala živa bića (biljke i životinje) donose »rod«, ali se ne »rađaju«.

Najveća smetnja pravu na rođenje ljudskoga bića jest njegovo onemogućavanje od drugoga ljudskog bića. Ta namjera da se nerođeno ljudsko stvorenje (začetak, zanijetak, zametak ili plod) nasilno donese na svijet (u starohrvatskom »izbije iz utrobe«) ili izbaci iz maternice (isiše, rasiječe i slično) konstitutivna je za pobačaj.

U hrvatskom jeziku postoje najmanje 25 naziva koji se koriste za taj pojam: izmetnuće,[17] izvrćenje,[18] izbinjenje (čeda oliti zametka ljuckoga),[19] raztiranje ploda tilesnoga,[20] usmrćenje utrobe,[21] pometnuće,[22] otjerivanje ploda utrobnog,[23] izlazišće (od začetka bez duše),[24] nezrila poroda izbačenje,[25] abort,[26] izbivanje,[27] pobačenje,[28] otrovanje utrobnog ploda,[29] pobacaj,[30]

Zagreb, 1996., str. 200.

16 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, III, c. 71: Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 303, točka 6.

17 Andrija Jambrešić, *Lexicon latinum*, Zagrabiae, 1742., str. 4, sub voce abortio; Josip II., *Opchinska naredba od zlocsinstvah i njihovih pedepsah*, preveo Ivan Matković, U Budimu, 1788., str. 57, § 89.g); str. 68, § 116. i § 117; Ante Kuzmanić, *Ilirsko jezikoslovlje*, Pravodonoša (Zadar), I (1851.) br. 1, 1. ožujka 1851., str. 4; br. 2, 6. travnja 1851., str. 4; Ivan Danilov, *O novom pedepsnom (karnom) zakoniku*, Pravdonoša (Zadar), II (1852.) br. 25, 19. lipnja 1852., str. 2.

18 Andrija Jambrešić, *Lexicon latinum*, Zagrabiae, 1742., str. 4, sub voce abortio; Ludovicus Lalich, *Dictionarium latino-italico-illyricum*, Grude-Mostar, 2007., str. 6.

19 *Skupozakonik illiti naredbe çesarske kraljeve varhu zloçinstvâ i pedipse odredjene protiva zloçinczem*, U Zadru, 1804., § 50. točka 11, str. 45; § 128. i 129., str. 90; § 131., str. 91; Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, I, Zagreb, 1909., str. 166. 235.

20 Josip II., *Opchinska naredba od zlocsinstvah i njihovih pedepsah*, preveo Ivan Matković, U Budimu, 1788., str. 57, § 89.f); str. 67, § 112.

21 Comission für slavische juridisch-politische Terminologie [Stjepan Car, Ivan Mažuranić i Dimitrije Demeter], *Juridisch-politische Terminologie für slavischen Sprachen Oesterreichs : Deutsch-kroatische Separat-Ausgabe*, Wien, 1853., str. 9.

22 *Kazneni zakon od 27. svibnja 1852*, § 144.-145. i § 147., ur. Dr. Hinković, U Zagrebu, 1884., str. 93-94; *Kazneni zakon o zločinstvih, prestupcih i prekršajih*, četvrto izdanje, ur. Josip Šilović, Zagreb, 1921., str. 157-159.

23 Baltazar Bogišić, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*, U Zagrebu, 1874., str. 604-607; Andrija Deak, *Bilješke o pometanju ploda*, Liječnički vjesnik (Zagreb), 45 (1923.) 5, str. 175-176.

24 *Skupozakonik illiti naredbe çesarske kraljeve varhu zloçinstvâ i pedipse odredjene protiva zloçinczem*, U Zadru 1804., § 128., str. 90; Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, I, Zagreb, 1922., str. 235.

25 Josip II., *Opchinska naredba od zlocsinstvah i njihovih pedepsah*, preveo Ivan Matković, U Budimu, 1788., str. 57, § 89.f); str. 68, § 114.

26 *Zagreb god. 1886.*, U Zagrebu, 1887., str. 119; *Zagreb godine 1887.*, U Zagrebu, 1888., str. 191; *Zagreb godine 1888.*, U Zagrebu, 1889., str. 86; *Zagreb godine 1889.*, U Zagrebu, 1890., str. 69; *Zagreb godine 1890.*, U Zagrebu, 1891., str. 79; *Zagreb godine 1891.*, U Zagrebu, 1893., str. 77; *Zagreb godine 1892.*, U Zagrebu, 1893., str. 85; *Zagreb godine 1893.*, U Zagrebu, 1894., str. 78; *Zagreb godine 1894.*, U Zagrebu, 1895., str. 83; *Zagreb godine 1895.*, U Zagrebu, 1896., str. 93; Lujo Thaller, *Socijalna indikacija aborta*, Liječnički vjesnik (Zagreb), 42 (1920.) 8-10, str. 483; Jordan Kuničić, *Katolička moralk*a, svezak III, Zagreb, 1961., str. 36.

27 *Kazneni zakonik*, Zadar, 1922., § 381-385, str. 101-102.

28 F. V. Smiljanov [Viktor Finderle], *Spolni život žene*, Zagreb, 1936., str. 195.

29 Baltazar Bogišić, *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena*, U Zagrebu, 1874., str. 605.

30 Dragutin Antun Parčić, *Rječnik hrvatsko-talijanski*, treće izdanje, U Zadru, 1901., str. 654.

pometanje,[31] pomet, pobačaj,[32] abortus, prekid trudnoće, povrgnuće,[33] pobacivanje, pometina, izbiće, izvrgnuće i izmetanje.[34]

Toliko mnoštvo izraza potvrđuje da u osnovi hrvatski jezik *nije imao jedinstveni nazivak* za tu pojavu (kao što ima primjerice za vodu, krv, smrt ili rođenje), upućuje na *potajnost* toga čina, zbog čega su se razvijali različiti nazivi u pojedinim krajevima ili u društvenim skupinama te na uvođenje novih pojmova kako bi se dodatno *zamaglio* njegov sadržaj i bitno obilježje.

Između dvaju svjetskih ratova zabilježeno je da *pometanje* i *jalovljenje* također znače abortus, ali se upotrebljavaju samo za stoku i druge životinje. Tada se pokušalo precizirati da je prijevremeno dokončanje trudnoće – *pometnuće*, a da je *pobačaj* izraz samo za izazvani abortus,[35] čime spontani završetak trudnoće ne bi bio u dosegu pojma *pobačaj* (kao što je i u engleskome izdvojen izrazom *miscarriage* [*mis'kæridʒ*], u francuskome *fausse couche* [*foskuʃ*], njemačkome *Fehlgeburt*, u švedskome *missfall*, a u nizozemskome *miskraam*). Do danas je izostalo izjašnjenje jezikoslovne, teološke, pravne i medicinske struke o tom prijedlogu i njegova provedba.

Postoji posebna imenica za ženu koja često pobacuje (pomeće) – *pometkinja*, očuvan u narodnoj pjesmi (»Ja ti, brate, pometkinje ne ću«), i atribut za maternicu koja pobacuje – *pometljiva utroba*, očuvan u groznoj narodnoj kletvi (»Daj im, Bože, pometljive utrobe i suhe dojke«).[36]

Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije za pobačeni plod (*abortivus*) navodi sljedeće primjere: *izmetnikъ* (polovina XIV. stoljeća – Peti vatikanski brevijar, list 179a); *izmetьk'* (1396., Brevijar Vida Omišljanina, list 365d) *z'met'nikъ* (1495., Drugi novljanski brevijar, list 206a). U XVII. stoljeću zabilježeno je: *pometak* (»Koji bi ženu noseću udario iz čega bi slidio pometak.«),[37] potkraj XVIII. stoljeća u Dubrovniku i početkom XX. stoljeća u Dalmaciji *izmetak*,[38] dok su u drugoj polovini XIX. stoljeća u službenoj upotrebi bili izrazi: *povržak* (povrgnuto/pobačeno dijete, povržče) i *nedonošče* (dijete rođeno živo, premda prije roka; nedonos, nedonosak).[39] Dragutin Parčić (1832.-1902.) zabilježio je *izjalovče* i *izvrg*.[40] U pučkoj predaji za dušu nekrštenoga djeteta govori se *màcić*, *tintìlin* i *tínto*.[41]

Prije više od stotinu godina glagol »abortirati« prevodio se kao »izgubiti ili roditi nedozreli, nedospjeli plod; pobaciti; nepravilno roditi«[42] i »/spontano/ pometati, pometnuti, izvrgnuti

31 Andrija Deak, *Bilješke o pometanju ploda*, Liječnički vjesnik (Zagreb), 45 (1923.) 5, str. 173-174.

32 Milan Jovanović-Batut, *Građa za medicinsku terminologiju*, Glasnik Ministarstva narodnog zdravlja (Beograd), VI (1925.) 6-8, str. 306.

33 Josip II., *Opchinska naredba od zlocsinstvah i njihovih pedepsah*, preveo Ivan Matković, U Budimu, 1788., str. 57, § 89.f); str. 68, § 114.

34 Aleksandar Đ. Kostić, *Višejezički medicinski rečnik*, III. izdanje, Beograd, 1976., str. 2; Ljiljana Šarić - Wiebke Wittschen, *Rječnik sinonima*, Bremen - Zagreb, 2003., str. 225.

35 Milan Jovanović-Batut, *Građa za medicinsku terminologiju*, Glasnik Ministarstva narodnog zdravlja (Beograd), VI (1925.) 6-8, str. 306; Miodrag S. Lalević, *Sinonimi i srodne reči*, Beograd, 1974., str. 539-540.

36 Milan Jovanović-Batut, *Građa za medicinsku terminologiju*, Glasnik Ministarstva narodnog zdravlja (Beograd), VI (1925.) 6-8, str. 306.

37 Rafael Levaković, *Nauk krstjanski*, Rim 1628., str. 323; Akademijin *Rječnik*, X, Zagreb, 1931., str. 672.

38 Joakim Stulli, *Lexicon latino-italico-illyricum*, Budae, 1801., str. 8; Božo Peričić, *Medicinski rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika*, Zadar, 1919., str. 20.

39 *Zagreb godine 1887. Izvješće gradskoga poglavarstva o sveobćoj upravi slobodnoga i kraljevskog glavnog grada Zagreba*, U Zagrebu, 1888., str. 191; *Zagreb godine 1888.*, U Zagrebu, 1889., str. 86; *Zagreb godine 1889.*, U Zagrebu, 1890., str. 69; *Zagreb godine 1890.*, U Zagrebu, 1891., str. 79; *Zagreb godine 1891.*, U Zagrebu, 1893., str. 77; *Zagreb godine 1892.*, U Zagrebu, 1893., str. 85; *Zagreb godine 1893.*, U Zagrebu, 1894., str. 78; *Zagreb godine 1894.*, U Zagrebu, 1895., str. 83; *Zagreb godine 1895.*, U Zagrebu, 1896., str. 93.

40 Dragutin Antun Parčić, *Rječnik hrvatsko-talijanski*, treće izdanje, U Zadru, 1901., str. 245 i 289.

41 Luko Zore, *Paljetkovanje*, Rad JAZU CXIV, U Zagrebu, 1893., str. 224.

42 Vinko Šeringer, *Priručni rječnik tuđih riječi i fraza*, drugo izdanje, Zagreb, 1906., str. 2.

(Da krava ne izvrgne), izjaloviti se (Ove godine sve se kobile izjaloviše); /izazvani/ hotimice i nasilno izbaciti plod utrobe prije roka, pobaciti, izbiti, izvrći, povrći (plod, dijete)«;[43] prije stodvadeset godina: »izgubiti plod, povrći diete, utamaniti utrobni plod«;[44] prije stopedeset godina: »izmetnuti, izvrći, izbiti, izbaciti (što je u utrobi začeto, začetak)«;[45] prije dvjesto godina: »izmetnut porod«[46] i »dijete izbiti, izmetnuti, izvrći; nedonoska raždati«;[47] prije dvjestotrideset godina: »izvrći«;[48] prije tristo godina: »děte pred vremenom z vračtvom, ali kako drugač [i] zgnati, plod nezrel [i]zvrći«;[49] »istetiti se, izvrći diete«;[50] »izbiti iz sebe (iz žene) dijete, plod pred vremenom iztirati; porod odtirati, pred vremenom poroditi, izmetnuti dijete, izvrći, izjaloviti se«;[51] »potomit dijete«, »izvrć«, »izmetnut«;[52] prije četiristo godina: »izbiti«;[53] a prije više od petsto godina: »izbiti dite«.[54] Akademijin *Rječnik* navodi ove starinske primjere: »Koji ište načine da žena pobaciti dite; Da su mloge trudne žene... od velike jeke djecu pobacile; Izvede... svoju ženu koja je bila trudna pa od pucnjave topova pobacila dijete; Nekakva trava za koju se govori da žena od nje može dijete pobaciti.« (X, str. 122); »V čreve nosivše čeda svoja i pometahu je psom v sneđenije (glagoljski rukopis XV. st.)« (X, str. 673); »Koji daju zdjetnijem ženam koje stvari da djetcu pometnu (Divković); Snaha njegova… pometnu dite i umri (Pavić); Od velike žalosti i smutnje more žena dite pometnuti (Lastrić); Da žena ne pometne i ne izbaci diteta na dvor prija vrimena (Dobretić); »Ona otimajući se morala dete pometnuti (Orfelin); Ako bi koja žena svojom voljom dite pometnula (Velikanović); Da je čula u planini srna, i ona bi lane pometnula (Osvetnici)« (X, str. 675); »Izbačenje iz ženske utrobe zametka čovičanskoga« (XXII, str. 128); »Poneka žena udavi dijete u zametku pa ga mrtvo izbaci« (XXII, str. 128).

Petar Skok zabilježio je sljedeće primjere: »*iznebiti*, iznebijem (Gospić), izbiti dijete prije vremena, pobaciti; *znebiti*, znebin (Vodice), od *biti*, bijem, udarati«[55] i napomenuo da pometnuće dolazi od glagola met+ti > mesti, metem kojem je prvotno značenje bilo »bacati«, a već u praslavenskim jezicima suženo znači i »čistiti kuću«.[56] Neki drugi primjeri navedeni su u pregledu hrvatske pravne regulative od XIII. stoljeća do danas (u sklopu četvrtog dodatka).

Eugenika kao znanost o metodama poboljšanja tjelesnih i duševnih osobina pojedinca ispituje uvjete pod kojima se otklanjaju nasljedni nedostatci, a usavršavaju vrijedne osobine potomaka.

---

43 Milan Jovanović-Batut, *Građa za medicinsku terminologiju*, Glasnik Ministarstva narodnog zdravlja (Beograd), VI (1925.) 6-8, str. 305.

44 A. Lobmayer, *Abortovati*, u: Ivan Zoch - Josip Mencin, *Hrvatska enciklopedija: priručni rječnik sveobćega znanja*, knjiga I, U Osieku, 1887., str. 9.

45 Ivan Danilov, *O novom pedepsnom (karnom) zakoniku*, Pravdonoša (Zadar), II (1852.) 25, U Zadru, 19. lipnja 1852., str. 2.

46 *Skupozakonik illiti naredbe çesarske kraljeve varhu zloçinstvâ i pedipse odredjene protiva zloçinczem*, U Zadru, 1804., § 130., str. 91.

47 Joakim Stulli, *Lexicon latino-italico-illyricum*, Budae, 1801., str. 8.

48 [Bonaventura Marčela], *Blago nauka karstianskoga truud glasovitij latinski priposctovanoga Nikole Turlota… prinessen iz diackooga, paak u franzeski jezik, napokon u slovinski po jednomu redouniku iz Dalmazie... svakoomu cegljadetu tkojjee xeliij nauçit bisstro svè scto jest potribbitoo zà virrovat, i xyvit karstianskiji*, dyl drvgij, U Mlezzij, 1770., str. 128.

49 Ivan Belostenec, *Gazophylacium latino-illyricum*, Zagrabiae, 1740., str. 7.

50 Ludovicus Lalich, *Dictionarium latino-italico-illyricum*, Grude-Mostar, 2007., str. 6.

51 Andrija Jambrešić, *Lexicon latinum*, Zagrabiae, 1742., str. 4, sub voce abortus.

52 Državni arhiv u Dubrovniku, *Lamenta de criminali post terraemotum*, sv. 162, list 119 [kaznene tužbe iz XVIII. st.]; Nella Lonza, *"Dvije izgubljene duše" - čedomorstva u Dubrovačkoj Republici (1667.-1707.)*, Anali, XXXIX, Dubrovnik, 2001., str. 269, bilj. 33.

53 Faust Vrančić, *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum*, Venetiis 1595. (aboriri); u: *Most = The bridge : Collection of Croatian literature*, 1, Zagreb, 1990., str. 107; *Katekism rimski po naredbi s. sabora tridentinskoga k parokima*, preveo Josip Matović, U Mlezieh, 1775., str. 308.

54 *Spovid općena*, prir. Jakov Blažiolović, Senj, 1496.; *Spovid općena*, prir. Anica Nazor, Senj, 1979., str. 26.

55 Petar Skok, *Etimologijski rječnik*, I, Zagreb, 1971., str. 161.

56 Petar Skok, *Etimologijski rječnik*, II, Zagreb, 1972., str. 411.

No, tzv. »eugenička indikacija za prekid trudnoće« znači često nedokazanu opasnost da će se dijete roditi s teškim tjelesnim ili duševnim nedostatcima. Tako je eugenički pobačaj zahvat kojim se izbjegava rođenje djeteta s teškom urođenom anomalijom ili deformacijom. No, danas se taj pojam više ne upotrebljava zbog dvaju razloga: 1. podsjeća na nacističku strahovladu kad se iz društva eliminiralo »beskorisnu djecu« s urođenim nepravilnostima ili izobličenjima, 2. sve se češće tumači i eufemistički shvaća u smislu terapijskog pobačaja.

U medicini i u pravu pod pobačajem se općenito razumije namjerno usmrćenje ili, opisno rečeno, namjerno izazvani otpad zametka od mjesta gdje je u maternici usađen. Uobičajeni naziv »prekid trudnoće« zapravo je i pravno i medicinski pogrešan i proturječi sam sebi jer se postojeća trudnoća više nikad ne nastavlja nego se nepopravljivo uništava,[57] nema povratka u prijašnje stanje (*apokatástasis*). Naime, »prekid« je prema definiciji iz bilo kojeg rječnika *privremeni* prestanak trajanja čega. Prema hrvatskim postupovnim zakonima[58] prekid je *privremeno* zaustavljanje tijeka postupka (engleski *stay of proceedings*) za vrijeme kojeg prestaju teći rokovi, ali se on jednoga dana, kad prestanu smetnje koje su prouzročile prekid, mora dovršiti. Sukladno ustaljenom hrvatskom pravnom nazivlju, pobačaju bi odgovarao izraz »obustava«, »ukidanje«, »poništenje«, »završetak« ili »zaustavljanje« trudnoće, a nikako »prekid«. Uostalom, i prema medicinskoj struci, pobačaj je *završetak* trudnoće (engleski *termination of the pregnancy*) s manje od 22 navršena tjedna nošenja.[59] No, usprkos tomu taj je izraz službeni u zemljama bivše Jugoslavije od 15. travnja 1969. do danas (v. § 243. 3.1. i dalje) te se njime istiskuje pojam *pobačaja* koji nužno traži odgovor na pitanje što se to pobacuje, a ipak svakomu nije ugodno čuti istinu da se pobačajem izbacuje (pomeće, izbija, usisava, ubija) nerođeno dijete. Pojam *prekid trudnoće* podmukao je i kukavički jer se »neželjena« trudnoća podsvjesno izjednačuje s bolešću koju valja suzbijati, a *prekid* je ionako samo privremen, pa se za tim zahvatom poseže dok god sudionicima pobačaja odgovara tumačenje da tu nema novoga ljudskog života, njegovih prava ni odgovornosti za njega.

Mogu se smišljati novi izrazi, ali time istina ne će izgubiti snagu. Prorok Jeremija ostavio je svjedočanstvo vlastite krize u kojoj je riječima »pogubiti« i »grob« plastično opisao što je pobačaj: »jer me ne pogubi u majčinoj utrobi da bi majka bila moj grob« (Jer 20, 17). Kršenje prava na rođenje ne može postati vrednota.

Biološka i medicinska znanost imaju pravo ići svojim putem i stvarati nove pojmove. Problem nastaje za svakodnevni ljudski govor i za druge znanosti (pravo, filozofiju, teologiju, antropologiju, sociologiju i psihologiju) kad se nazivi rascjepkaju (primjerice: začetak, zanijetak, zametak, plod; zigota, koncept, preembrij, embrij, fetus), a razlozi za takvo usitnjavanje pojedinih ljudskih oblika prije rođenja nisu posve jasni ni svima razumljivi. Dodatni je problem što više nema jednoga općeprihvaćenog krovnog nazivnika (*genus proximum*). Primjerice, biologija i medicina ne daju odgovor koje je zajedničko ime za začetak, zanijetak, zametak i plod, a odbija se da je to »čovjek/dijete prije/do rođenja«. Uslijed svega toga i vlastite metodologije pojedinih znanosti, dolazi do sve većeg jaza i nerazumijevanja među strukama premda imaju isti predmet obrade.

Nasuprot njima, stoljetna narodna predaja, zasnovana na zdravom razumu i nesavitljivosti istine, ne sumnja kako je plod začeća već tada mali čovjek. Svjedoče to zapisi o pristojnosti iz druge polovine XIX. stoljeća: »Zazorno je rijet *tegotna*, *noseća*, nego treba rijet: *ta je i ta s malahnijem*.«[60]

57 Ivan Fuček, *Bračna ljubav*, Zagreb, 1974., str. 178.

58 Članci 212.-215. *Zakona o parničnom postupku;* članak 148. *Zakona o općem upravnom postupku;* članci 199. i 311. *Zakona o kaznenom postupku* (NN 110/97); članci 223. i 408. *Zakona o kaznenom postupku* (NN 152/08).

59 *Međunarodna klasifikacija bolesti - X revizija*, svezak 2.

60 Luko Zore, *Naš jezik tijekom naše književnosti u Dubrovniku*, Dubrovnik : Zabavnik štionice dubrovačke za godinu 1870.

Rasprave o dopustivosti pobačaja u najranijem razdoblju trudnoće do novoga su vijeka bile vezane uz utvrđivanje kad je novozačeto ljudsko biće dobivalo dušu. Latinski pojam animacije susljedno se navodi kao *produševljenje*. Tako prevode najbolji suvremeni medijevalisti.[61] Ostali mogući hrvatski izrazi jesu: o-duševljenje (što i jest izvorni smisao riječi oduševljenje),[62] uduševljenje (po uzoru na utjelovljenje, učovječenje, upućenje) i oživljenje. Neki teolozi[63] animaciju prevode kao »oduhovljenje«. Međutim, to ima veze s duhom (latinski *spiritus*), a ovdje je riječ o duši (latinski *anima*).[64]

Začeće kao početak ljudskoga života prisutno je u tisućljetnom životu Crkve u dvjema svetkovinama kojima se svake godine slavi dan kad je začet Isus Krist (25. ožujka) i kad je začeta njegova majka Marija (8. prosinca). Zbog nespretnosti službenih naziva tih svetkovina na hrvatskom jeziku (Navještenje ili Blagovijest odnosno Bezgrešno začeće) brojni vjernici i nevjernici ne razumiju da se 25. ožujka slavi Anđelovo navještenje Mariji da će zanijeti, tj. Isusovo začeće u Djevičinoj utrobi, a 8. prosinca začetak života blažene Djevice Marije u krilu svete Ane. Štoviše, recentni rječnici hrvatskoga jezika (Anićev i Šonjin), potpuno pogrešno definiraju pojmove Navještenja i Bezgrešnog začeća.[65] Stoga je fr. Tomo Vereš (1930.-2002.) još 13. siječnja 1991. papi Ivanu Pavlu II. predložio promjenu naziva svetkovina koje se slave 25. ožujka i 8. prosinca. Inicijativa je spuštena na nižu, diplomatsko-službeničku razinu u Zbor za bogoštovlje i umrtvljena tezom kako »ne treba tražiti preinake u tekstovima nego strpljivu i postojanu katehezu« s jedne strane, a s druge strane da se »biskupi trebaju pobrinuti za točan prijevod na hrvatski koji ne će davati prigodu za brkanje«.[66] Do danas se ništa nije pomaknulo.

(Dubrovnik), III (1871.) 5, str. 197; Vicko Adamović, *Gragja za istoriju dubrovačke pedagogije*, I, Zagreb, : Hrvatski pedagogijsko-književni sbor, 1885., str. 7.

61 Augustin Pavlović (Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 1, Zagreb, 1993., str. 873; *Pariške rasprave Tome Akvinskoga*, Zagreb, 2001., str. 603) i Tomo Vereš (*Srednjovjekovna filozofija*, priredio Stjepan Kušar, Zagreb, 1996., str. 564; Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 801) kao i Serafin Hrkać, *Filozofijski rječnik latinsko-hrvatski*, Mostar, 1999., str. 18.

62 Akademijin *Rječnik* (dio VIII, Zagreb, 1922., str. 698) kao prvo značenje glagola oduševiti navodi: »oživiti, tj. dati kome dušu«, a zatim dodaje: »U novija vremena uzima se sa značenjem: podjariti koga da se zanese za čim.« Taj, naknadni smisao danas prevladava.

63 Stjepan Bakšić /*Kada nastaje ljudska duša?*, Katolički list (Zagreb), 88 (1937.), br. 40, str. 476/; Andrija Živković /*Božje i crkvene zapovijedi*, Zagreb, 1946., str. 255/, Ivan Fuček /*Bračna ljubav*, Zagreb, 1974., str. 167/, Jakov Rafael Romić /*U vremenu s Kristom*, Zagreb, 1976., str. 78/ i Velimir Valjan /Bernard Häring, *Kristov zakon*, III, Zagreb, 1986., str. 101/.

64 Tomo Vereš je ranije zastupao *prodahnuće* (Toma Akvinski, *Država*, Zagreb, 1990., str. 341), ali se kasnije priklonio produševljenju. - Za glagol *animare* Mirko Deanović objašnjava da je to: »nadahnuti životom, oživiti« (*Džepni talijansko-hrvatski rječnik*, Zagreb, 1944., str. 14), a Jozo Marević: »udahnuti život, dati život, oživjeti« (*Latinsko-hrvatski enciklopedijski rječnik*, I, Velika Gorica, 2000., str. 158). *Hrvatski opći leksikon* (ur. August Kovačec, Zagreb, 1996., str. 32) kaže da je animacija - »oživljavanje, oduševljavanje«, a *Veliki školski leksikon* (ur. Josip Šentija, Zagreb, 2003., str. 36): »oživljavanje«. Milan Vukalija animaciju prevodi kao »oživljavanje, oživljenje, davanje duše; trenutak od kojeg se zametak u utrobi smatra živim« (*Leksikon stranih reči i izraza*, Beograd, 1980., str. 50), a Željko Bujas kao »unošenje živahnosti (duha, žara, bodrosti, oduševljenja)« (*Veliki englesko-hrvatski rječnik*, četvrto izdanje, Zagreb, 2005., str. 44). Šime Anić, Nikola Klaić i Želimir Domović navode: »oživljenje, davanje duše, živost, životna svježina; trenutak od kojega se zametak u utrobi smatra živim« (*Rječnik stranih riječi*, Zagreb, 1999., str. 81). *Hrvatski enciklopedijski rječnik* između četiriju značenja animacije, kao prvo donosi: »*u fiziologiji* postupak i konkretan pokazatelj života, oživljavanje [~ *fetusa*]« (svezak 1, Zagreb, 2004., str. 118). - Doista začuđuje što niz priručnika od kojih bi se to očekivalo, uopće nemaju natuknicu animacija ili produševljenje: Akademijin *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, I, Zagreb, 1882.; Franjo Iveković - Ivan Broz, *Rječnik hrvatskoga jezika*, I, Zagreb, 1901.; *Osmojezični enciklopedijski rječnik*, I, ur. Tomislav Ladan, Zagreb, 1987.; *Hrvatski leksikon*, I, ur. Antun Vujić, Zagreb, 1996.; Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, III. izdanje, Zagreb, 1998.; *Hrvatska enciklopedija*, 1, ur. Dalibor Brozović, Zagreb, 1999.; *Rječnik hrvatskoga jezika*, ur. Jure Šonje, Zagreb, 2000.; *Opći religijski leksikon*, ur. Adalbert Rebić, Zagreb, 2002.; *Enciklopedija opća i nacionalna*, I, ur. Antun Vujić, Zagreb, 2005.

65 Tomo Vereš, *Dvije krupne pogreške u dva rječnika hrvatskog jezika*, Marulić (Zagreb), XXXIV (2001.) 1, str. 167-170.

66 Tomo Vereš, *Gospa - velika nepoznanica*, Veritas (Zagreb), XXX (1991.) 3, str. 20; Tomo Vereš, *Jasnije formuliranje Marijinih blagdana*, Veritas, XXX (1991.) 4, str. 25; Tomo Vereš, *Razmišljanja jednog kršćanina*, Zagreb, 2000., str. 189-195.

§ 4. Kršćansko stajalište o pobačaju

Isključivo prirodoznanstveni biološki podatci ne mogu dovesti do autentične slike čovjeka, njegove bîti. Ljudsko je biće mnogo više od zbroja svojih stanica. Prirodoznanstvene su spoznaje potrebne, ali nisu dovoljne. Biologija ne može otkriti niti utvrditi osnove i domete ljudskog dostojanstva. Prirodoznanstveni podatci govore nešto o čovjeku, njegovim sposobnostima, ograničenjima i uvjetovanjima, no za pronicanje ljudskoga dostojanstva potreban je cjelovit pogled na čovjeka, promišljanje koje uključuje sve ono što čovjek jest, zašto jest i čemu ide. Još je antički umnik Aristotel zapisao kako je samo ljudima vlastito da imaju osjećaje dobra i zla, pravde i nepravde.[67]

Crkva uči da je novi ljudski život prisutan od trenutka začeća tako da posjeduje isto dostojanstvo i isto pravo na život kao bilo koja druga ljudska osoba.

Prvi razlog za takvo stajalište jest znanstveno dokaziva istina da je oplođeno jajašce živi i genski jedinstveni pojavni oblik. Tu se jednoznačno ima posla s neponovljivim nizom lanca molekula deoksiribonukleinske kiseline, biološkim životom koji pripada ljudskoj vrsti, a ne s jednostavno neodređenom masom tkiva.

Drugi razlog zašto se začeće smatra početkom ljudskog života jest to što nema i ne može biti nikakve znanstvene osnove po kojoj se može odrediti kada tom novom životu treba pripisati moralni i pravni status ljudskoga bića. Svi se slažu da će, ako se to živo stvorenje pusti da se prirodno razvija, ono doći do točke kad se za novozačeti život može reći da je ljudski. No, ugnježđenje u maternicu, lijeganje na posteljicu, početak rada srca, dolazak svijesti ili samosvijesti nije moguće odrediti kao prijelomni trenutak. Stoga treba zaključiti da je isključivo začeće presudni događaj od kojeg slijedi novo ljudsko biće. Ljudska nesposobnost da se povuče pouzdana crta kada počinje ljudski život uvjerila je Crkvu da je najrazumnije i najmudrije prihvatiti začeće kao početak *ljudskog* postojanja.

Treći je razlog to što je ljudski život jedinstven i što ima podrijetlo i temeljnu vrijednost u Bogu. U toj argumentaciji kršćani nisu osamljeni. I jedna struja u židovstvu smatra da je osnova zabrane pobačaja to »što osoba koja ubija plod u ženinoj utrobi oskvrnjuje ono što je stvorio Sveti, pa to obeščašćuje Njegovo umijeće«.[68] Pojedinčeva dostignuća i razvoj vlastitih sposobnosti nisu trajna osnova ljudske vrijednosti ni podloga za stjecanje ljudskih prava. Osnova ljudske vrijednosti jest čovjekovo podrijetlo u Bogu i konačna usmjerenost prema Njemu. Stoga ljudsko biće ima istu vrijednost u majčinoj utrobi kao i nakon svih postignuća tijekom cijeloga života. Naime, riječ je o istoj osobi!

Zbog svega navedenog, izazvani pobačaj teško je i nedopušteno kršenje osnovnoga ljudskog prava, prava na život. Nitko nema pravo izravno i namjerno oduzeti život, pa stoga ne može postojati zakonito pravo žene da izabere završetak trudnoće. »Izravno i namjerno ubojstvo nevinoga ljudskog bića uvijek je vrlo nečasno... Pobačaj, izravno izazvan ili namjeravan kao cilj ili sredstvo, uvijek je teški ćudoredni poremećaj.«[69] Pravo na izbor i te kako postoji, ali prije začeća, da se muškarac i žena sjedine ili ne, ili da to čine u vrijeme ženinih neplodnih dana. Pravo na izbor postoji i kod slučajeva nasilnog ponašanja: pred silovateljem ili nasilnikom uzimanje kontracepcijskih sredstava oblik je nužne i zakonite samoobrane.[70]

---

67 Aristotel, *Politika*, 1253 a 15-16: »Nasuprot ostalim životinjama, ljudima [je] svojstveno, da jedino oni imaju sjetilnu zamjedbu dobra i zla, pravednog i nepravednog i slično.« - Aristotel, *Politika*, Zagreb, 1988., str. 5.

68 *Zohar*, Ex., varšavsko izdanje, 3b; *Encyclopaedia judaica*, second edition, svezak 1, ur. Fred Skolnik, Detroit, 2007., str. 271.

69 Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 57 i 62.

70 »Kontraceptivna sredstva su dopuštena radi liječenja, regulacije neuredne mjesečnice, odgode ovulacije prije koncertnog ili sportskog nastupa, putovanja, ispita i za vrijeme dojenja. Isto tako, kontraceptivna sredstva su dopuštena radi oprav-

No, usprkos tako jasnom i čvrstom stajalištu, Katolička Crkva ne zabranjuje apsolutno sve pobačaje. Dopuštaju se kao žaljenja vrijedno i kao manje zlo oni pobačaji kada je trudnoća izravna prijetnja majčinu životu, a jedini mogući, nužan i izgledan zahvat jest upravo i samo pobačaj. No, tada se pobačaj ne obavlja radi pobačaja, on se ne želi, nego je samo usputna posljedica osnovnog zahvata – spašavanja teško ugrožena majčina života. Nedužni ljudski život nikad se ne smije izravno oduzeti kao svrha ili kao sredstvo za neku svrhu, makar i dobru. Primjenjujući načelo dovoljnog razloga, u nekim je okolnostima dopušteno nedužnoga izložiti smrtnoj pogibelji. Za takvo izlaganje nerođena djeteta uvjeti su: 1. da zahvat nije bitno ni prvotno smrtonosan za plod, 2. da je motiv teška bolest majke, primjerice potreba operacije kojeg organa, prema tome, lijek ili zahvat majci izravno čini dobro, 3. da pogibelj za majku ne dolazi od samoga ploda niti se majčino ozdravljenje postiže prvotno ubijanjem djeteta; 4. da se eventualna smrt ploda nastoji spriječiti; 5. da se ne upotrebljavaju lijekovi ili zahvati koji će usmrtiti plod, ako postoje blaži lijekovi. Tako je dopušteno izvaditi maternicu u kojoj je rak, premda će pri tom stradati i plod, i to zato što je rak izvanjski, protuprirodni, nasilni element, a ne prirodni element fetusa, te određuje zasebnu akciju kojoj nije svrha usmrtiti plod.[71] Ako već dođe do vađenja ploda koji nije sposoban za samostalan život, netko od nazočnoga medicinskog osoblja trebao bi se pobrinuti za krštenje djeteta kršćanske majke.

Pobačaj može biti spontani i izazvani. Spontani se može dogoditi nehotice, bez namjere trudnice ili nekoga drugog izvana i bez upotrebe bilo kojega umjetnog sredstva. Između 10 i 15% svih trudnoća završi spontanim pobačajem, većina prije dvanaestog tjedna trudnoće, a često kada žena još nije ni sigurna da je trudna. Za kršćanina su spontani pobačaji žalosni, čak tragični događaji, koji često nanose veliku bol budućim roditeljima. No budući da su to događaji koji se zbivaju spontano, oni ne povlače za sobom moralnu odgovornost. Većina je pobačaja izazvana. To znači da se izvode namjerno, s pomoću različitih tehnoloških ili kemijskih sredstava. Mehanički (kirurški) načini obavljanja pobačaja jesu:[72] isisavanje, struganje (kiretaža) ili pražnjenje maternice; otrovanje solju; histerotomija; embriotomija; kraniotomija; cefalotomija, a kemijski je način djelovanje raznih pripravaka (abortivi). Više o tome i o posljedicama pobačaja može se naći u medicinskoj i psihološkoj literaturi te u pojmovniku, sve na kraju knjige.

Luteranski pastor i mučenik Dietrich Bonhöffer (1906.-1945.) u nacističkom je zatvoru 1943. ovako pisao o pravu na rođenje i odgovornosti zajednice za njegovo kršenje: »Ubiti zametak u majčinu krilu znači kršiti pravo koje Bog daje začetom životu. Rasprava o spoznaji je li već riječ o ljudskom životu samo prikriva jednostavnu činjenicu: Bog je htio stvoriti čovjeka kojeg se namjerno sprječava da se rodi. To nije ništa drugo nego umorstvo. Ako je osobni i dušobrižnički odnos prema onome koji ga čini nedvojbeno raznolik zbog pobuda koje su dovele do toga djela; ako je točno da takav čin očaja proizlazi iz krajnje osamljenosti i ljudske ili društvene bijede, *krivnja za to više pada na zajednicu* nego na pojedinca; ako je konačno istina da novac uspijeva prikrivati puno razuzdanosti dok se isti čin, usprkos mnoštvu zapreka, lakše otkriva, kad ga počini siromah, ipak je riječ o ubojstvu.

dane samoobrane od nepravednog napadača, silovatelja.« (*Pastirska poruka biskupa Jugoslavije o prenošenju ljudskog života* [18. II. 1970.], Zagreb, 1970., str. 9, br. 9); »U predviđanju silovanja je dopušteno uzimati pilulu za sprječavanje začeća, jer je to jedina moguća obrana protiv nasilnika kao napadača. Ali nikad nije dopuštena abortivna pilula jer ona ubija začeti plod, a ni spirala jer onemogućuje začetom plodu da se ugnijezdi u majčinoj utrobi pa biva izbačen i usmrćen.« (Ivan Fuček, *Bog život ljubav : Traganje za istinom*, Zagreb, 1995., str. 302); »Žena ima pravo uzeti kontraceptivna sredstva ako vidi da se radi o namjerama silovanja. Dakle, prije silovanja. To je zakonita obrana od vanjskoga napadača.« (Ratko Perić, *Dekalog*, drugo izdanje, Mostar, 2004., str. 234).

71 Jordan Kuničić, *Katolička moralka*, svezak III, Zagreb, 1961., str. 37.

72 usp. World Health Organization, *Safe Abortion: Techical and Policy Guidance for health Systems*, Geneva, 2003.; Svjetska zdravstvena organizacija, *Siguran pobačaj: Tehnički i regulatorni vodič za zdravstvene sisteme*, Sarajevo, 2003., str. 32-33.

Kategoričko odbijanje Katoličke Crkve koja se protivi uništavanju djeteta kad je život majke u opasnosti daje misliti o onome što se općenito čini. Ako dijete od Boga dobiva pravo da živi, i ako je već sposobno za život, iznimno je dvojben čin namjerno ga ubiti zbog majčine hipotetičke naravne smrti. Majčin je život prešao u Božje ruke, a djetetov se život *samovoljno* upropaštava. Ljudski izgleda nemoguće odlučiti koja je od dviju egzistencija dragocjenija.

Time što se rođenje sustavno onemogućuje u braku i time što se isključuje želja za djetetom, isto se tako *oduzima životno pravo na rođenje*. Takav načelni pristup u suprotnosti je sa smislom braka i s blagoslovom koji Bog daje bračnim drugovima rođenjem djeteta.«[73]

§ 5. Sažeta povijest problema

Nakon žestokih pritisaka za ozakonjenje pobačaja kao ženina građanskoga prava, sve više dolazi do izražaja svijest o nepovredivu pravu na život djeteta koje se tek ima roditi. Više nema nikoga tko bi pobijao znanstveni podatak da život ljudskoga bića započinje u trenutku oplodnje jajašca. U tom su smislu važan doprinos dale oplodnje u kušalici (epruveti, *in vitro*, izvan majčina tijela), koje su znanstvenicima omogućile provjeravanje cijeloga tijeka ljudskog nastajanja. Ta činjenica potvrđuje teološku misao: »Bog dopušta da se dogodi zlo kako bi iz njega izvukao neko veće dobro«,[74] u ovom slučaju da svi uvide kako je začeće prijeloman trenutak od kada nastaje novi život.

Mahatma Gandhi (1869.-1948.) kao društvene je grijehe označio: uživanje bez savjesti, trgovinu bez morala i znanost bez čovječnosti. Ta tri društvena grijeha stoje danas kao poglaviti uzrok nepoštovanja prava na rođenje i prepreka poštovanju toga prava.

Stajalište o pobačaju u posljednjih stotinu godina promijenilo se od opće moralne i pravne osude toga čina kao teškoga grijeha i »zločinstva od naravi otrovna i škodljiva«,[75] pa do toga da je smješten među građanska »prava« i »slobode«. To je »napredak«, od pobačaja kao kaznenoga djela do »ljudskog prava« na pobačaj. Praktički do jučer sve su uljuđene države svijeta tisućljećima i stoljećima pobačaj smatrale opačinom, zločinom, ubojstvom, pa su ga kao takvog i kažnjavale. Ponegdje je za pobačaj bila zapriječena smrtna kazna. *Constitutio criminalis Carolina*, koju je 1532. donio rimski car Karlo V., za namjerno ubojstvo ploda propisuje smrtnu kaznu. Način izvršenja različit je ovisno o počiniteljevu spolu: odsijecanje glave mačem muškom osuđeniku, a utapanje ženskoj osuđenici. Smrtna kazna za pobačaj u Austriji je ukinuta 1787., u Francuskoj 1791. itd. i zamijenjena drugim teškim kaznama. Primjerice, revolucionarna je Francuska za pobačaj odredila 20 godina teškog zatvora. U Engleskoj je kazna za pobačaj sve do 1948. bila doživotna robija. U Sovjetskom Savezu pobačaj je prvi put legaliziran 18. studenoga 1920., u Japanu 1948. itd.

Pad vrijednosti života na društvenom i pravnom području započeo je ozakonjenjem pobačaja. Isprva se to opravdavalo terapijskim obrazlaganjem i prikrivalo spašavanjem majke, a ubrzo se protegnulo na druge okolnosti trudne žene i djeteta koje se ima roditi. S eugeničkih se razloga lako prešlo na društvene i gospodarske. Danas je dovoljan zahtjev, bez obrazloženja.

U pozadini brojnih slučajeva stoje sebičnost i taština, pojedinačna i samostalna sloboda ozlojeđeno shvaćena kao jedini zrak koji mogu udisati i prizma kroz koju sve gledam. Neželjeno dijete nije ni ljubljeno, zanijekano mu je i pravo prihvaćanja: »Bolje je za njega da se i ne rodi!«.

73 Dietrich Bonhöffer, *Ethik*, München, 1949.; *Ethique*, Genève, 1997., str. 141.

74 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, III, 1, 3, ad 3: »Deus enim permittit mala fieri ut inde aliquid melius eliciat.«; bl. Ivan XXIII., Pismo kardinalu Alojziju Stepincu 14. lipnja 1959.: Aleksa Benigar, *Alojzije Stepinac, hrvatski kardinal*, Zagreb, 1993., str. 185: »Bog dopušta zlo da iz njega nastane veće dobro.«

75 *Skupozakonik illiti naredbe çesarske kraljeve varhu zloçinstvâ i pedipse odredjene protiva zloçinczem*, U Zadru, 1804., § 50., str. 43, o djelu iz § 51. točke 11, str. 45: »izbinjenje čeda oliti zametka ljuckoga«.

Samo zato da se udovolji vlastitoj udobnosti, prečesto se odbacuje »teret djeteta«. Pokušaji da se nađu »opravdanja« za pobačaj (socijalni, sentimentalni razlozi) ipak su samo neuspjelo prerušavanje, jer između dobra i zla postoji bitna crta razgraničenja.

Društvo koje traži smanjenje patnje pobačajem progutat će samo sebe. Nažalost, to zorno potvrđuju službeni statistički podatci, makar su nepotpuni (v. treći dodatak u ovoj knjizi). O otupjelosti možda najdramatičnije svjedoči činjenica da se u hrvatskim bolnicama pobačaj obavlja jednakom lakoćom kao i porođaj, štoviše njihova legalna cijena, koju snose porezni obveznici, sve se više izjednačuje;[76] odnos prema pravu na rođenje postaje zahvat, standardizirani postupak lišen etičkog vrednovanja i ljudskih osjećaja.

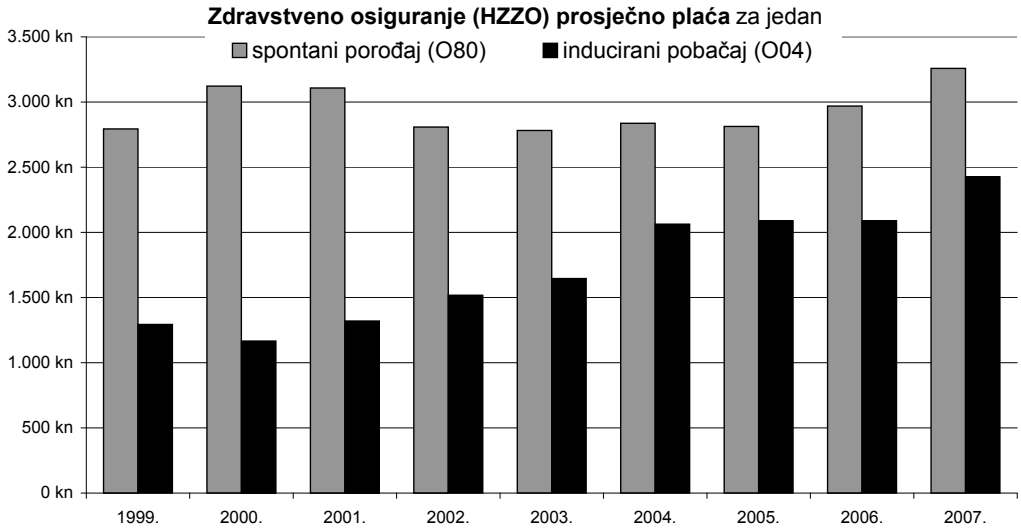

Dobitnica Nobelove nagrade za mir (1979.) blažena Majka Terezija Kalkutska bila je uvjerena: »Danas je najveća *prijetnja miru* upravo pobačaj. Ako prihvatimo da majka može ubiti svoje dijete, kako onda možemo ljudima reći da se prestanu međusobno ubijati? Zato, zaštitimo najslabije među najslabijima: nerođenu djecu. Ne ubijajte ih, molim vas. Dajte tu djecu meni!«[77] Zašto, primjerice, u svakoj ginekološkoj ordinaciji Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Ministarstvo obitelji, centar za socijalnu skrb, obiteljski centar ili Caritas ne postavi oglas s podatcima o tome komu se trudnica može javiti ako razmišlja da ne zadrži začeto dijete?

Ivan Pavao II. napisao je 29. prosinca 1997. da je pobačaj – *holokaust*. To zapravo znači da strahota nacizma nije prevladana. Najgore je što se i taj holokaust niječe i prešućuje.

Liječnici-znanstvenici još su davno utvrdili da pobačaj, odnosno pobačaj na zahtjev u Hrvatskoj znači zlo[78] i epidemiju,[79] da je prerastao u endemiju (trajno vladanje neke zarazne bolesti među

76 Izvor: dopis Direkcije Hrvatskoga zavoda za zdravstveno osiguranje iz Zagreba, klasa 953-04/08-01/15, ur. br. 338-01-36-08-2, od 18. studenoga 2008.; usp. ovdje § 167.E i § 168.D.

77 *bilten IKA vijesti* (Zagreb), br. 5/94 od 9. veljače 1994., str. 5.

78 Andrija Deak, *Bilješke o pometanju ploda*, Liječnički vjesnik (Zagreb), 45 (1923.) 5, str. 174.

79 Franz Ivanyi, *Epidemija pobačaja*, Staleški glasnik, staleški dio Liječničkog vjesnika (Zagreb), (1929.) 11, str. 411-416; Željko Veramenta, *Problem abortusa na manjim ginekološkim odjelima*, Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije [II. dio] Diskusija I, Sarajevo, 1965., str. 154; Dubravka Štampar, *Problemi kontracepcije i abortusa iz aspekta liječnika opće medicine*, Medicinski glasnik (Beograd), XXI (1967.) 5-6, str. 109; Dubravka Štampar, *O epidemiologiji abortusa u SR Hrvatskoj*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XII (1968.) 2-3, str. 95-100; Dubravka Štampar, *Prikaz rada komisija za dopuštanje pobačaja u SR Hrvatskoj*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta, XII (1968.) 2-3, str. 121.

ljudima u kojem kraju ili zemlji)[80] te da ukupan broj pobačaja pruža »mračnu sliku«[81] koja je zahvatila čitav narod (pandemija). Misle li strukovne liječničke udruge, znanstvene i vladine ustanove da je riječ o pretjerivanju pojedinaca? Ako da, zašto njihove znanstvene ocjene nikad nisu opovrgnute? Ako ne, gdje je *akcijski plan* međunarodnih prijatelja i institucija, Sabora, Vlade, Ministarstva zdravstva ili Zavoda za javno zdravstvo za iskorjenjenje te zaraze? Ta pandemija smanjuje brojnost hrvatskih obitelji i jedan je od uzroka nedostatka radne snage, dakle problem više čak nije samo ćudoredni, demografski, zdravstveni, epidemiološki nego i široko društveni, gospodarski u punome smislu.

U »kulturi smrti« koja je postala naša svakodnevica utvrdilo se da život zaslužuje biti življen kad je njegova kvaliteta »dobra« i »rado primljena«. Ako tjelesno nije zdrav, ako je društveno i gospodarski na teret, onda taj život, u bilo kojem svom stupnju, više nije »ljudski život« i ne zaslužuje biti življen. Put prema »gospodarenju« životom i posljedično relativiziranje njegove nepovredivosti bio je vremenski kratak i trajao je manje od zadnjih stotinu godina. Pobačaj i eutanazija prije rođenja, u dojenačkoj dobi i pred kraj života sudbonosni su znakovi te potresne degradacije.

Uništavanje ljudskoga života izravna je uvreda Bogu koji je stvorio život i teška povreda prvoga i osnovnog prava kojim je čovjek obdaren. Premda je Katolička Crkva među rijetkim braniteljima ljudskoga života od samog začeća do naravne smrti, djelovanje Crkve kao da je nedoraslo pred suvremenom praksom i ideologijama koje je nadahnjuju.[82]

Temeljni nesporazum krije se u činjenici da se vjera ne može svesti na privatni osjećaj koji je dobro sakriti kad postaje neugodan. Vjera podrazumijeva dosljednost i svjedočenje i u javnome prostoru u korist čovjeka, pravednosti i istine. Stoga *vjera jest osobna, ali nije privatna stvar!*

Vjera uključuje privatnu i zajedničku molitvu (Mt 6, 6; Dj 2, 42) i skroviti post (Mt 6, 17-18), ali ne može tu stati. Vjera je životno opredjeljenje, zahvaća cijeloga čovjeka (Pnz 6, 5; Pnz 10, 12; Mt 22, 37; Mk 12, 30; Lk, 10, 27) i ostvaruje se ljubavlju. Apostol Jakov upozorava da je vjera bez djela »jalova« (Jak 2, 18) i »mrtva« (Jak 2, 26), a apostol Pavao: »u Kristu Isusu ništa ne vrijedi nego – vjera ljubavlju djelotvorna« (Gal 5, 6). Dubrovački nadbiskup bl. Ivan Dominici (1355.-1419.) piše: »Vjera kaže: Čovječe, kucaj na nebo da ti se otvori. Ljubav kaže: Bože, rastvori nebo da ga čovjek nađe otvoreno. Vjera uči da čovjek umire iz ljubavi prema Bogu, ljubav pak poziva da Bog umre za čovjeka i čovjek za Boga. Vjera čovjeku pokazuje Boga izdaleka, ljubav pak dovodi čovjeka k Bogu, Boga čini čovjekom, a čovjeka Bogom.«[83]

Krist nije došao na svijet osnovati neko virtualnu duhovnu tvorbu ograničenu na međusobnu komunikaciju pobožnih ljudskih duša i vjerske obrede. Isusovo je poslanje promijeniti ljudsku svakodnevicu ispunjenu nepravdama i zlom kako bi ljudska bića dobrim djelima surađivala na izgradnji pravednijega i sretnijega svijeta. Kršćanstvo nije zbirka zabrana, to je pozitivna opcija. Slijedeći put kreposti i savršenstva ćudoređe se otkriva kao nešto privlačno i izgrađujuće. Puno smo puta imali prigodu čuti što nije dopušteno, a sada je vrijeme reći: mi možemo ponuditi dinamične ideje: ljudska osoba počinje u majčinoj utrobi i ostaje ljudska osoba sve do zadnjeg izdisaja. Ljudsko stvorenje uvijek valja poštovati kao ljudsko biće.

Kršćani kao pojedinci i crkveno vodstvo kao institucija imaju sve više poteškoća s prenošenjem svoje poruke u javnost. Doduše, papini se nastupi medijski prate ništa manje nego oni američkog

80 Dubravka Štampar, *Problemi kontracepcije i abortusa iz aspekta liječnika opće medicine*, Medicinski glasnik (Beograd), XXI (1967.) 5-6, str. 109.

81 Angelina Mojić, *Kretanje pobačaja i porođaja u SFRJ u toku poslednjih pet godina*, Jugoslovenska ginekologija i opstetricija (Beograd), IX (1969.) 1-2, str. 3.

82 Gino Concetti, u: *L'Osservatore Romano*, od 8. veljače 1998. i *bilten IKA vijesti* (Zagreb), br. 6/98 od 12. veljače 1998., str. I.

83 bl. Ivan Dominici, *O božanskoj ljubavi*, poglavlje 39: *Dominikanski časoslov*, Zagreb, 2002., str. 409.

predsjednika ili vodećih pjevačkih i glumačkih zvijezda, ali baš oni ljudi koji se papi dive nerijetko ne slijede njegovo učenje o poštovanju života prije rođenja i u umiranju, o spolnosti, o nerazrješivosti braka, o neradnoj nedjelji... Mnogi bi političari, suci, liječnici i poduzetnici htjeli da se Crkva ne bavi gospodarskim, političkim i etičkim pitanjima; žele je ograničiti na sakristiju, na »pojanje«, i prigodno škropljenje čela, vjenčanog prstena i lijesa. Mnogima je dobrodošla, ali isključivo kao posrednik za duhovne stvari, kao ukras, narodni običaj i folklor, duhovni šlag, čokoladni preljev postojećim odnosima...

U današnjoj kulturi suvremene Europe jaka je tendencija »privatiziranja« etike, kao i negiranja javne važnosti kršćanske moralne poruke. Međutim, »Crkva se ne može držati poput strankinje pokraj problema s kojima se ljudi bore«;[84] ona ima proročku zadaću propovijedati Kristovu poruku, upućivati kritiku društvene, gospodarske, spolne etike... »bilo to zgodno ili nezgodno... sa svom strpljivošću i poukom« (II Tim 4, 2). Dakako, da bi Crkva to mogla činiti, oni koji nastupaju u njezino ime ili iznose kršćanska stajališta moraju biti ljudski, kršćanski i znanstveno dorasli te se nužno trebaju izdići iznad pojednostavnjenog, propagandističkog, militantnog ili fanatičnog pristupa stvari. Pavlove riječi »sa svom strpljivošću i poukom« očekuju od kršćanina da dijaloški pristupi ovoj temi i zagovornicima pobačaja. Dobra vjera u ljudski razum sugovornika i žarka pravednikova molitva (Jak 5, 16) da razgovor urodi spoznajom Božje volje (Mt 6, 10) moraju biti jači od svakoga straha ili predrasuda.

»Crkva je svjesna da čuva poruku koja nadilazi naraštaje i civilizacije. Upravo zato uvjerena je da pridonosi sreći čovječanstva kad narodima i njihovim vladama nudi riznicu onih vrednota koje se tiču čovjeka.«[85] Svi ne će to odobravati, još manje prihvaćati. Ali i otpori, posebno njihovi razlozi, jedno su od mjerila istinitosti.

A istina je da svaki zahvat koji začetom, a nerođenom ljudskom biću donosi smrt na bilo koji način i u bilo koje vrijeme od trenutka začeća, izbacuje ga iz maternice prije nego je to novo živo biće sposobno ostati na životu izvan utrobe; neposredno i namjerno ga lišava života ili uništava bitni element njegova života kao posteljicu, plodove ovoje ili vodu u kojoj pliva – znači izravan napad na život nedužnoga.

U biomedicinskim znanostima danas je općeprihvaćeno gledište da je oplodnja (začeće) jedini događaj u čovjekovu razvitku koji udovoljava znanstvenim kriterijima za početak ljudskog života. U oplođenoj jajnoj stanici nalazi se genetički zapis novoga ljudskog bića. Nakon začeća nastavlja se kontinuirani proces razvoja u kojemu ni jedno pojedinačno zbivanje ne označuje kvalitativno prijelomnu točku koja bi mijenjala narav začetoga stvorenja. Dakle, ljudsko biće nastaje i postoji od samog začeća.

Uništavanje ljudskog bića u bilo kojoj fazi razvoja prije rođenja, kao i nakon rođenja, znači usmrćivanje čovjeka, tj. kazneno djelo protiv života.

Budući da je kod trudnice riječ o dvama ljudskim bićima s jednakim pravom na život, nedopustivo je jednomu od njih dati pravo odlučivanja o životu drugoga.

Javnosti se pobačaj predočuje kao pravo na izbor, kao bitni zahtjev osobne slobode, kao civilizacijska stečevina XX. stoljeća. No, namjerni završetak trudnoće nasrtaj je na ljudski život i čin nedostojan čovjeka. On je posljedica zdravstvene i etičke neobrazovanosti na području ljudske spolnosti.

Medicinske indikacije kao razlog za obustavu trudnoće nisu jasno definirane, pa ostavljaju prostor za različita tumačenja koja ne mogu izdržati temeljitu stručnu i etičku prosudbu.

84 Ivan Pavao II., Govor veleposlaniku Štefanu Cigoju u Vatikanu 19. prosinca 1985.: *AKSA* (Zagreb), br. 816 od 10. siječnja 1986., prilog III, str. 1.

85 Ivan Pavao II., Govor veleposlaniku Štefanu Cigoju u Vatikanu 19. prosinca 1985.: *AKSA* (Zagreb), br. 816 od 10. siječnja 1986., prilog III, str. 1.

Medicinski se ne može dokazati da bi ubijanje djeteta u tijeku trudnoće spasilo život bolesne majke ili omogućilo njezino ozdravljenje. Medicina ne može tijekom trudnoće sa sigurnošću utvrditi hoće li dijete imati teška tjelesna, a posebno duševna oštećenja. A kad se to i može predvidjeti s velikom sigurnošću, lišavanje života takvoga djeteta opet je ubojstvo, makar ga tko zvao ubojstvom iz samilosti. Usprkos tomu, traje pravi lov na »nesavršene« zametke radi njihove eliminacije.

Ako je trudnoća nastupila protiv majčine volje, kaznenim djelom protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa, naprasni završetak takve trudnoće znači još jedan nemoralan i nedopušten čin. To dijete je i majčino, a ne samo nasilnikovo, a ono samo uopće nije krivo zbog toga što je njegov otac učinio. Kad majka nema snage brinuti se o takvom djetetu, jer je plod silovanja, država, odnosno društvo mogu se i moraju pobrinuti za dijete, a silovanoj ženi pomoći da nastavi živjeti na druge načine, a ne ubijanjem nevinoga ljudskog bića u ime *pravnih indikacija*.

Povijest svjedoči da su stari Židovi, u doba helenske i rimske okupacije poniženje svojih silovanih djevojaka i žena okrenuli u moralnu, rodoljubnu i demografsku pobjedu nad okupatorom kad su stvari posložili ovako: židovska majka rađa židovsko dijete. Naime, status djeteta iz miješanih brakova prema Mišni i Talmudu slijedi majčin status.[86] »Tvoj sin od židovske žene zove se tvojim sinom, ali tvoj sin od poganske žene se ne zove tvojim sinom.«[87] Čim je zajednica bila spremna prihvatiti kopile, onda to dijete više nije kopile! Kad se i silovanu ženu gleda kao ženu u blagoslovljenom stanju, onda mnoge pravne indikacije prestaju postojati.

Dok je primjerice u tadašnjoj Engleskoj ili Njemačkoj zakonom bilo kažnjivo roditi nezakonito dijete, ni državna ni crkvena vlast u Dubrovačkoj Republici porođaj kao takav nikada nije smatrala nedopuštenim ili kažnjivim.

Socijalne indikacije su nešto čime se zakonodavac i zajednica, socijalna država i ljudska solidarnost trebaju pozabaviti da ih otklone ili pomognu ublažiti, ali one same po sebi ne mogu biti opravdanje za ubojstvo djeteta.

Taj zločinački čin ulazi u vrstu ubojstva jer se zatire život ljudskoga bića koje se razvija u majčinoj utrobi, koje ima pravo na život kao i svaka druga osoba. Ne postoji razlika između ljudskog stvorenja prije i nakon rođenja. Ljudsko je biće istovjetno. Od trenutka začeća, od oblikovanja oplođene jajne stanice i stoga od zanijetka, upisan je njegov identitet sa svim njegovim tjelesnim, psihičkim i umnim kvalitetama.

Nije se teško složiti s mišlju da »onaj tko ubija pravednika teže griješi nego onaj tko ubija krivca«,[88] ali dio naših suvremenika odbija to primijeniti na »neželjenu trudnoću« braneći se: a) da začeto dijete nije osoba, ni ljudsko biće, nego izraslina u majčinoj utrobi, pa je se i ne može ubiti, nego samo ukloniti; b) da je ipak »krivac« za neugodnosti koje majka ima ili bi mogla imati zbog nastanka te izrasline. Krivnja nerođene osobe svodi se na obrazloženje dano u epskome spjevu: »Što je kriva? – Kriva je što je živa!«.[89] To što je zametak, što je živ, što živi i hoće živjeti, jedini mu je zločin.

Samo moralna sljepoća i radikalna pravna zabluda mogu spriječiti ukidanje monstruoznoga proturječja između znanstvene i antropološke stvarnosti te zahtjeva neutemeljenoga subjektivnoga prava.

---

86 Talmud, Mišna, Našim, Kidušin 3, 12; Jad, Isurei Bi'ah 15, 3-4.

87 Talmud, Mišna, Našim, Kidušin 68b*; Encyclopaedia judaica*, second edition, svezak 11, ur. Fred Skolnik, Detroit, 2007., str. 254. I *Zakonik kanonskog prava* iz 1983. u kanonu 1139. predviđa mogućnost pozakonjenja nezakonitog djeteta.

88 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, II-II, q. 64, a. 6, ad 2: »Ille qui occidit iustum gravius peccat quam ille qui occidit peccatorem.«

89 Ivan Mažuranić, *Smrt Smail-age Čengića*, stih 507 (Harač): Zagreb, 1941., str. 61; Zagreb, 1995., str. 26; Zagreb, 2001., str. 87.

Slično se zbiva s frankenštajnskim zamislima da se kloniraju ljudska bića kako bi služila kao spremnik organa, skladište pričuvnih dijelova ljudskoga tijela. Nitko nema pravo »uzgajati« ljudske zametke samo zato da bi se spasio drugi život. Riječ je o nedostojnom i sramotnom procesu selekcije.

Pred »pravom na pobačaj« ili »pravom na kloniranje« postoji samo užas. Razum je pobijeđen. Čovječnost devalvirana. Pravo je zamijenjeno subjektivnom nadmoćnošću. Život onoga koji se ima roditi sveden je na »funkciju«, na »sporednost« koje se žena može riješiti kad god to želi, sve sukladno zakonu. *Genocid* onih koji se imaju roditi u rukama je njihovih majki.

Spomenuto zatvaranje vjere u privatnost, vodi do zatajivanja vjere i izdaje kršćanskoga življenja. Drugi vatikanski sabor kaže: »Crkva dobro zna kolika je razlika između poruke koju naviješta i ljudske slabosti onih kojima je povjereno Evanđelje. Protiv tih nedostataka moramo se snažno boriti da ne nanose štetu širenju Evanđelja.«[90] i samokritički upozorava: »Zanemarivanjem vjerskoga odgoja, ili netočnim i pogrešnim izlaganjem nauke te nedostatcima svoga religioznoga, ćudorednog i društvenog života, sami vjernici više pokrivaju nego otkrivaju pravo lice Boga i religije.«[91] Ivan Pavao II. dodaje da »Crkva postaje svjesnija grijeha svojih sinova koji su se udaljili od Kristova duha i njegova Evanđelja pružajući svijetu, umjesto svjedočanstva života nadahnuta na vrednotama vjere – načine razmišljanja i djelovanja koji su oblici protusvjedočenja i sablazni.«[92] te skreće pozornost da »previše često i vjernici padaju u neku podvojenost između kršćanske vjere i njezinih etičkih zahtjeva s obzirom na život, dolazeći tako do ćudorednog subjektivizma i do nekih neprihvatljivih ponašanja«.[93] I dekadentna nabožna teatralnost s raznih strana priječi da se čuje glas Evanđelja. Oni koji bježe od razmišljanja i od rada mogu sebi priuštiti ili su skloni podleći epidemiji morbidnoga »vjerskog« fundamentalizma; neznalački pojednostavnjivati ili iskrivljavati navještaj Poruke i druge mamiti u svoj plićak gdje se bez razumijevanja blebeće biblijske citate.

Stoga mane treba energično suzbijati. Ujedno treba povećati dimenzije ljubavi. Jednostavnim riječima svetog Augustina: »Neka se rašire prostori ljubavi!«.[94] I to one ljubavi na djelu. Po uzoru na prvu kršćansku zajednicu koja je bila kao javljanje (*epifania*) Božje ljubavi (*agape*) među ljudima. Slavila je Boga samim svojim postojanjem. Zračila je. Privlačila primjerom, životom. Smisao poslanja Crkve jest isijavanje Kristova svjetla. Budući da je to svjetlo – svjetlo ljubavi, istine i ljepote, ono se ne nameće silom, nego osvjetljuje razum i privlači srca. Crkva mora biti poput svjetla zvijezde koje je mudrace vodilo Kristu, to jest sposobna odražavati Kristovo svjetlo, da se ljudi i narodi u traženju istine, pravde i mira daju na hod prema Isusu.[95]

Kako da toga postanu svjesni svi oni koji se izjašnjavaju katolicima? Kako im to prenijeti? Ivan Pavao II. krenuo je od toga da je ustrajno ponavljao kako je obrana života sastavni dio poslanja Crkve. Je li to doprlo makar do onih koji su ga oduševljeno pozdravljali na svakom koraku u zemlji Hrvata? Nije ni do mnogih dušobrižnika. Štoviše, i *Direktorij za obiteljski pastoral Crkve u Hrvatskoj* iz 2002. treba žurno dopuniti tako da taj dokument postane posvećen obrani života.[96] Tà, riječ o razdjelnici na kojoj se živi ili niječe vjera u Isusa Krista! Postoje i institucionalne »rupe«: dok primjerice Biskupska konferencija SAD-a ima Odbor za aktivnosti

90 Drugi vatikanski sabor, konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 43.

91 Drugi vatikanski sabor, konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 19.

92 Ivan Pavao II., apostolsko pismo *Tertio millenio adveniente* (10. studenoga 1994.), br. 33: AAS, 87 (1995.), str. 25.

93 Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 95.

94 sv. Augustin, *Sermo 69*, Patrologia latina 5, stupac 440: »Dilatentur spatia caritatis.«

95 Ivan Pavao II., Govor uz Gospino pozdravljenje 5. siječnja 1997.: *bilten IKA vijesti* (Zagreb), br. 2/97 od 9. siječnja 1997., str. II.

96 usp. Hrvatska biskupska konferencija, *Direktorij za obiteljski pastoral Crkve u Hrvatskoj*, Zagreb, 2002., 134 str.

u korist života (*pro-life*) kojim predsjeda kardinal, a Švicarska biskupska konferencija ima Bioetičko povjerenstvo – Hrvatska biskupska konferencija nema ništa slično.

§ 6. Nedosljednost aktualne moralne poruke i liturgijsko-pastoralne prakse

Nakon učenja rimskih biskupa od Pija XI. (1930.) do Benedikta XVI., pa čak i dogmatskih ustanovljenja o zloći pobačaja (1995., *Evangelium vitae*, br. 57 i 62), Katolička Crkva još nije uložila ozbiljne napore da se pobačeni zametci ili plodovi nesposobni za život krštavaju prije nego izdahnu ili da se u slučajevima kada nastup smrti još nije pouzdan to čini uvjetno (»Ako si živ, *Ime*, ja te krstim u ime Oca, i Sina, i Duha Svetoga«).

Premda *Zakonik kanonskoga prava* iz 1983. određuje: »Neka se dušobrižnici, osobito župnik, skrbe da kršćani budu poučeni o pravilnom načinu krštavanja«,[97] bavljenje time svodi se na teoriju u školskom vjeronauku. Raniji propisnik bio je precizan: »Župnik neka se brine da vjernici, osobito primalje, liječnici i kirurzi, dobro nauče kako se u slučaju nužde pravilno krsti.«[98] Takva odredba nije preuzeta u novi zakonik vjerojatno stoga što se smatralo da je dovoljna odredba iz obnovljenog *Reda krštenja* (koji je proglašen 15. travnja 1969., a primjenjuje se od 8. rujna 1969.). Tamo je, naime, u *Općim prethodnim napomenama*, iscrpno propisano: »Svi svjetovnjaci, kao članovi svećeničkoga naroda, a osobito roditelji i po dužnosti vjeroučitelji, primalje, kućne pomoćnice, socijalni radnici, bolničari te liječnici i kirurzi, neka uznastoje prema svojim mogućnostima točno naučiti kako se pravilno krsti u slučaju potrebe. Neka ih u tome pouče župnici, đakoni i vjeroučitelji, a biskupi neka u biskupiji odrede prikladan način za njihovo poučavanje.«[99] Usprkos tomu, ne postoje naputci, priručnici, seminari, savjetovališta i slično za taj oblik djelovanja kršćanske zajednice. Ne odgajaju se niti postavljaju redovni ni izvanredni službenici (djelitelji takvog krštenja) iako *Zakonik kanonskog prava* iz 1983. nalaže: »Pobačeni plodovi, ako su živi, neka se krste kad god je to moguće« (kanon 871.) i: »Ako je dijete u smrtnoj pogibelji, neka se krsti bez ikakve odgode« (kanon 867. § 2.). Riječ je o nazadovanju kršćanskog navještaja i dušobrižničkog djelovanja jer su primjerice polovinom XVIII. stoljeća svi vjernici župe Svete Marije Magdalene u Selima kraj Siska znali podjeljivati krštenje u slučaju potrebe.[100]

Zakonik kanonskoga prava iz 1917. sadržavao je precizne odredbe preuzete iz *Rimskog obrednika* iz 1614. (II, 16-17) te je određivao: *»Kanon 746.* § 1. Nitko se ne smije krstiti unutar majčine utrobe, dokle god postoji vjerojatna nada da će, valjano rođen, moći biti kršten. § 2. Ako dijete promoli glavu, a prijeti smrtna pogibao, treba ga krstiti po glavi, pa ga poslije, ako ostane na životu, ne treba ponovno krstiti ni uvjetno.[101] Ako promoli koji drugi ud, treba ga, ako

97 *Codex iuris canonici* (1983.), kanon 861. paragraf 2.: »Solliciti sint animarum pastores, praesertim parochus, ut christifideles de recto baptizandi modo edoceantur.«

98 *Codex iuris canonici* (1917.), kanon 743: »Curet parochus ut fideles, praesertim obstetrices, medici et chirurgi, rectum baptizandi modum pro casu necessitatis probe ediscant.«

99 Rimski obrednik obnovljen prema odluci svetog ekumenskog sabora II vatikanskog, a proglašen vlašću pape Pavla VI. *Red krštenja*, Zagreb, 1970. i 1993., Opće prethodne napomene, br. 17, str. 10; *Red pristupa odraslih u kršćanstvo*, Zagreb, 1998., str. 12.

100 Odlazeći sa župe, Baltazar Adam Krčelić (1715.-1778.) je 1745. u *Liber memorabilium parochiae Sellensis ad Sisciam*, str. 39, napisao: »Formam baptismi omnibus fuisse traditam et tradendam ultro commendo, ratione casus necessitatis, plurimque hanc optime sciunt. Solent tamen errare in actuali baptismo: hinc domi baptizatas per obstetrices proles plerumque baptizavi sub conditione denuo.« - Stjepan Razum, *Krčelićeva spomenica župe Sela kraj Siska*, Tkalčić, 3, Zagreb, 1999., str. 411.

101 Okolnosti u kojima se podjeljuje tzv. uvjetno krštenje jesu: »ako si čovjek (ljudsko biće)«, »ako živiš« i »ako nisi kršten«. Nakon te uvjetne rečenice, izgovori se obrazac krštenja (»*Ime*, ja te krstim u ime Oca, i Sina, i Duha Svetoga.«) i obavi polijevanje vodom ili uranjanje.

prijeti pogibao, uvjetno krstiti po tom udu,[102] ali ga tada, ako ostane na životu, ponovno treba uvjetno krstiti.[103] § 4. Ako noseća žena umre, neka se zametak, izvađen od onih na koje to spada, bezuvjetno krsti ako je sigurno da je živ, a ako je to dvojbeno, onda uvjetno.[104] § 5. Zametak koji je kršten unutar utrobe, mora se nakon rođenja ponovno uvjetno krstiti.[105] *Kanon 747.* Treba nastojati da se bezuvjetno krste svi pobačeni plodovi, u koje god vrijeme trudnoće odvojeni od maternice, ako su sigurno živi, a ako je to dvojbeno, onda uvjetno.[106] *Kanon 748.* Bića rođena kao nakaze i čuda neka se uvijek krste barem uvjetno;[107] a u dvojbi je li riječ o jednom čovjeku ili o više njih, neka se jedno krsti bezuvjetno, a ostali uvjetno.[108]«[109]

Zašto je krštenje toliko važno? Budući da se djeca rađaju s ljudskom naravi, okaljanom grijehom praroditelja, i njima treba novo rođenje u krštenju, a ono je čin koji znači unijeti u Krista, ukristiti se, učiniti se Kristovim. Njime se »trenutno briše ljaga grijeha i naslijeđena kazna«.[110] Isusove riječi Nikodemu Crkva shvaća tako da se »djeci ne smije uskraćivati krštenje« jer »osim krštenja Crkva ne poznaje drugo sredstvo kojim bi djeci osigurala pristup u vječno blaženstvo.«[111] Stoga se »i mala djeca, koja još nisu mogla počiniti nikakav grijeh, krste za otpuštenje grijeha«, i to »od majčine utrobe«, kako su odredili Sabor u Kartagi 1. svibnja 418. i ekumenski Tridentski sabor 17. lipnja 1546.[112] Zakonici kanonskog prava i zapadne (kanon 867) i istočne Crkve (kanon 681 i 686/1) ističu da bi Crkva i roditelji lišili dijete neprocjenjive milosti da postane dijete Božje kad mu ne bi podijelili krštenje nedugo, tj. u prvim tjednima nakon rođenja.[113] Očiti je problem što se malo dijete krsti u vjeri svojih roditelja koji u djetetovo ime traže krštenje i obvezuju se odgajati ga u vjeri. Štoviše, djecu se ne smije krstiti protiv volje roditelja ili skrbnika jer se po naravnom pravu nalaze pod skrbi sve dok se ne uzmognu brinuti za sebe.[114] Otac pobačenog djeteta katkad ne zna, a kadšto ne želi znati da je otac, a gotovo redovito

102 tj. »Ako živiš...«

103 tj. »Ako nisi kršten...«

104 tj. »Ako živiš...«

105 tj. »Ako nisi kršten...« *Ritual rimski*, istomaccen slovinski po Bartolomeu Kassichiu, U Rimu, 1640., str. 6, dodaje: »Ako tako kršteno posli iziđe mrtvo iz utrobe, ima se ukopati u mistu svetu od groba blagoslovljena.«

106 tj. »Ako živiš...«.

107 tj. »Ako živiš...« Naime, biće koje žena rodi je ljudsko, koliko god bilo nakazno i čudovišno, pa ako je sigurno da je od žene rođeno, ne dolazi u obzir uvjet »ako si čovjek«. Samo ako bi bilo dvojbeno je li riječ o ljudskom porodu, mogao bi se koristiti uvjet »ako si čovjek...«.

108 tj. »Ako nisi kršten...«

109 *Codex iuris canonici* (1917.): *»Canon 746* §1. Nemo in utero matris clausus baptizetur, donec probabilis spes sit ut rite editus baptizari possit. §2. Si infans caput emiserit et periculum mortis immineat, baptizetur in capite; nec postea, si vivus evaserit, est iterum sub conditione baptizandus. §3. Si aliud membrum emiserit, in illo, si periculum immineat, baptizetur sub conditione; at tunc, si natus vixerit, est rursus sub conditione baptizandus. §4. Si mater praegnans mortua fuerit, fetus ab iis ad quos spectat extractus, si certo vivat, baptizetur absolute; si dubie, sub conditione. §5. Fetus, in utero baptizatus, post ortum denuo sub conditione baptizari debet. *Canon 747.* Curandum ut omnes fetus abortivi, quovis tempore editi, si certo vivant, baptizentur absolute; si dubie, sub conditione. *Canon 748.* Monstra et ostenta semper baptizentur saltem sub conditione; in dubio autem unusne an plures sint homines, unus absolute baptizetur, ceteri sub conditione.«

110 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, II-II, q. 10, a. 12, 5; Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 545.

111 Zbor za učenje vjere, Naputak *Pastoralis actio* o krštenju djece (20. listopada 1980.), br. 12 i 13: Šeper građa za životopis 2, prir. Đuro Pukec i Vladimir Stanković, Zagreb, 1983., str. 499.

112 Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 223, str. 59, i br. 1514, str. 329-330.

113 usp. Augustin Miletić, *Poçetak slovstva*, U Splitu, 1815., str. 67-68: »A da bi se diete nekršteno nalazilo u pogibili i ne bi se mogo imat misnik, u takoj potribi može krstit svako čeljade koje znade, i muško i žensko, i roditelji isti, kad se ne bi nitko drugi dogodio, koi bi krstit znao. Za krstit diete u potribi valja imati odluku činit ono što čini Crkva sveta, valja polivat vodom blagoslovljenom oli naravnom diete po glavi; dok se voda na dijete cidi, valja bistro i razborito da govori oni isti koi poliva ove riči: Ja te krstim u ime Otca, i Sina, i Duha Svetoga. Amen.«

114 sv. Toma Akvinski, *Quaestiones de quolibet*, II, a. 7; *Summa theologiae*, II-II, q. 10, a. 12, c.; III, q. 68, a. 10; Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 545-546. Papa Julije III. (1550.-1555.) zabranio je pod kaznom suspenzije i

nije nazočan pobačaju pa je teško očekivati da baš on traži krštenje prije nego dijete izdahne. Djetetova je majka nazočna, ali tijekom operacije obično nije pri svijesti da bi mogla tražiti da joj se dijete krsti, ali da to zna i hoće, zar bi se odavala pobačaju? Međutim, smrtna opasnost čini iznimku od gornjih pravila pa kanonsko pravo određuje: »Dijete katoličkih, dapače, i nekatoličkih roditelja, u smrtnoj pogibelji dopušteno se krsti, pa i protiv volje roditelja.«[115] Stoga se problem primjene kanona 871. svodi na pitanje kako osigurati da netko tko sudjeluje u pobačaju (što katolicima nije dopušteno) krsti pobačeni plod? Toma Akvinski je učio da se dijete dok je još u majčinoj utrobi ne mora krstiti, a kraj činjenice da se kod većine pobačaja dijete raskomada još u maternici, pitanje je li ga fizički moguće krstiti vodom? Preostaje se uteći Božjem milosrđu. »Bog ne zapovijeda nemoguće, ali zapovijedajući opominje i da činiš što možeš i da izmoliš ono što ne možeš.«[116] Tako ljudima pripada da podjeljuju i slave svetootajstva (sakramente),[117] ali Svevišnji koji ih je ustanovio nije njima ograničen jer »Bog ne veže svoju moć uz svetootajstva te može podijeliti učinak svetootajstva i bez svetootajstva.«[118] Dakle, Bog »može nešto posvetiti i bez službenika sakramenata, pa se tako čita da je mimo zakona koji vrijedi za sve, kao čudom, neke posvetio u majčinoj utrobi«.[119] Na to se treba osloniti kad koga doista nije moguće krstiti. Premda postoje ozbiljni razlozi zbog čega mala djeca ne mogu primiti krštenje željom,[120] mnogi to ne isključuju,[121] a crkveno se učiteljstvo o tome još nije izjasnilo.

Tisućljetni je običaj Crkve da prigodom dječjih sprovoda zvona ne klecaju nego da svečano zvone: »Na ukop od malahnih ne imayu se zvona zvoniti: to li se budu zvoniti zvonenyem ne xalosnim nego vecchma radosnim i blagosnim radosno.«[122] Bio je to izraz vjere da su takva djeca sigurno u raju.

Od V. stoljeća do 1970. krštena su djeca, umrla kao nedonoščad, dojenčad ili do sedme

novčanom kaznom od tisuću dukata krstiti djecu protiv volje roditelja. v. Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 1998, str. 407; br. 2552-2557, str. 471-472.

115 *Zakonik kanonskoga prava* iz 1983., kanon 868, § 2.

116 sv. Augustin, *De natura et gratia*. 43, 50: CSEL 60, str. 270; Patrologia latina, 44, stupac 271: »Non igitur Deus impossibilia iubet; sed iubendo admonet et facere quod possis, et petere quod non possis«. Augustinovu rečenicu je kao vjeru cijele Crkve prepisao Tridentski sabor u *Odluku o opravdanju* (13. siječnja 1547.), poglavlje 11: Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 1536, str. 335.

117 Još je Bartol Kašić *sacramentum* preveo kao *sfetootaystvo* (*Ritual rimski*, U Rimu, 1640., str. 60 i 61), što su slijedili i drugi, primjerice: Stipan Badrić (*Pravi nacin za dovesti dusce virni na xivot viçgni*, U Mleczi, 1746., str. 38), Marko Dobretić (*Kratko skupljenje ćudoredne bogoslovice*, U Ankoni, 1782., str. 1), Augustin Miletić (*Poçetak slovstva*, U Splitu, 1815., str. 64), Franz Miklošić (*Die christliche Terminologie der slavischen Sprachen*, Wien, 1876., str. 31); Josip Juraj Strossmayer (*Obrednik biskupije Bosansko-djakovačke i sriemske*, Zagreb, 1878.), Lajčo Budanović (*Svetootajstvo*, Novi Sad, 1904.), Dragutin Kniewald (*Liturgika*, Zagreb, 1937., str. 82. 110), Ante Crnica (*Priručnik kanonskoga prava Katoličke crkve*, Zagreb, 1945., str. 243), *Rimski Misal : Red mise* (Zagreb, 1969., str. 25), *Rimski obrednik : Red bolesničkog pomazanja i skrbi za bolesnike* (Zagreb, 1973., str. 40).

118 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, III, q. 64, a. 7, c.: »Ad homines pertinet dispensare sacramenta et in eis ministrare, non autem ad Angelos. Sciendum tamen quod, sicut Deus virtutem suam non alligavit sacramentis quin possit sine sacramentis effectum sacramentorum conferre.«

119 sv. Toma Akvinski, *Super Sententiis*, liber IV, distinctio 6, q. 1, a. 1, qc. 2, c: »Deus non alligavit virtutem suam rebus naturalibus, ut non possit praeter eas operari cum voluerit quod in miraculosis actibus facit, ita non alligavit virtutem suam sacramentis, ut non possit sine sacramentorum ministris aliquem sanctificare; et ideo aliquos praeter legem communem quasi miraculose in maternis uteris sanctificasse legitur.« Misli se na Ivana Krstitelja.

120 usp. Janko Penić, *Djeca koja umiru bez krsta*, Katolički list (Zagreb), 88 (1937.) 10, str. 111-112; 11, str. 122-123; 12, str. 135-136

121 usp. Međunarodna teološka komisija, *Dokument o limbu : Nada u spasenje djece umrle bez krštenja*, Zagreb, 2007., br. 94, str. 87-89.

122 *Ritual rimski*, istomaccen slovinski po Bartolomeu Kassichiu, U Rimu, 1640., str. 231; usp. *Rituale in usum cleri regularis et saecularis totius Bosniae et Hercegovinae*, jussu et auctoritate Josephi Stadler, Paschalis Buconjić, Mariani Marković atque Matthaei Vodopić editum, Graecii, 1887., str. 371.

godine života, pokapana u posebnu »rajnu« ili »anđeosku« grobnicu[123] po obrascu zavjetne mise o anđelima[124] uz molitvu: »Bože, koji čudnim redom raspoređuješ službe anđela i ljudi, podaj, milostiv, da nam život na zemlji štite oni koji ti uvijek služe na nebu.«[125] Dakle, tim se vapajem izražava čuđenje i ljudsko neshvaćanje onoga što Bog čini te se od Milostivog moli da oni koji ga okružuju brane naš život na zemlji. Spominjanje anđela u toj molitvi pridonijelo je oblikovanju pučkoga shvaćanja da umrla djeca postaju anđeli.

Ritual ili obrednik biskupije senjske i modruške, tiskan po naredbi Mirka Ožegovića u Zagrebu 1859., propisuje konkretniju molitvu: »Svemogući i preblagi Bože, koj svim malašnim preporodjenim vrelom kršćenja, kad odlaza sa světa, bez ikakvih njihovih zaslugah život udilj podaješ věčni, kakono duši ovog malašnog danas, věrujemo, da učinio jesi: učini, molimo te Gospodine, da mi po ovdě očišćenom tebi pameti služimo, a u raju s blaženimi malašnimi věkovito se sdružimo« (str. 73). Biskup Strossmayer je 1878. za svoju biskupiju uveo isti obrazac: »Svemožni i preblagi Bože koji svim malenim, vrelom kršćenja preporodjenim, kad odlaze sa svieta, bez ikakovih njihovih zasluga namah podaješ život vječni, kao što vjerujemo da si duši ovoga malenoga danas učinio; učini, molimo te, Gospode, da očišćenom pameti ovdje tebi služimo, a u raju s blaženimi malenimi vjekovito se sdružimo.«[126] Konačno, isti je tekst za Zagrebačku nadbiskupiju odredio Antun Bauer.[127]

Drugi vatikanski sabor donio je 4. prosinca 1963. konstituciju *Sacrosanctum concilium* u kojoj je odredio: »81. Neka obred sprovoda jasnije izrazi uskrsnu narav kršćanske smrti... 82. Neka se preispita obred pokopa djece i neka mu se dodijeli vlastita misa.« Provodeći to, Zbor za bogoštovlje 15. kolovoza 1969. objavio je novi *Red sprovoda* što ga je prethodno odobrio papa Pavao VI. i koji je stupio na snagu 1. siječnja 1970. Njime je prvi put u katoličkom bogoslužju predviđeno da se obred kršćanskog sprovoda – što nije svetootajstvo (sakrament), nego vrsta blagoslova (sakramental) – obavlja i za nekrštenu djecu i to dijete što su ga roditelji htjeli krstiti, ali je umrlo prije krštenja, kao i za mrtvorođenu djecu.[128] Obrednik upozorava: »Ako se ovakvi

123 »Po staroy i pohvaglienoy obicayi od Crqve telesa od malahnijh ne ukopavayu [se] u opchienijh i sfakoyakijh grobovih nego da za gnih koliko budde mocchi lasno imayu bitti osobiti i razluceni od innijh grobovvi.« - *Ritual rimski*, istomaccen slovinski po Bartolomeu Kassichiu, U Rimu, 1640., str. 230.

124 *Rituale in usum cleri regularis et saecularis totius Bosniae et Hercegovinae*, jussu et auctoritate Josephi Stadler, Paschalis Buconjić, Mariani Marković atque Matthaei Vodopić editum, Graecii, 1887., str. 380, i *Rituale romanum*, Romae, 1957., str. 374-375: »Deus, qui miro ordine Angelorum ministeria hominumque dispensas, concede propitius, ut a quibus tibi ministrantibus in caelo semper assistitur, ab his in terra vita nostra muniatur.«

125 usp. *Četvrti vatikanski misal* (Borg. illir. 4, početkom XIV. stoljeća): »B(ože) iže divnim' činom' anj̑(e)lskie službi č(lovêčь)skie že ustraêeši. Podai m(i)l(o)stive. da ot nihže tebê služečih. Na n(e)b(e)si vinu prêstoit se. istêh na z(e)mli žiznь naša da zaodêždet se.« Takav se tekst nalazi i u *Misalu kneza Novaka* iz 1368., *Ročkom misalu* iz 1420. i u brevijarima: *IV. vrbničkom* iz XIII./XIV. st.; *VI. vatikanskom* iz 1379.; *Ljubljanskom* Ms 161 s kraja XIV. st. i *Pašmanskom brevijaru* iz XIV./XV. stoljeća. *Hrvojev Misal*, 1404. ima: »Bože, ki čudnim činom anjeoske službe i človječske ustraješ: podaj milostivo da ki mi tebi služećimi na nebeseih vinu prestojećih, istih na zemlji žizan naša da zaodjet se.« - *Missale Hervoiae ducis Spalatensis croatico-glagoliticum : Transcriptio et commentarium*, prir. Vjekoslav Štefanić, Graz, 1973., str. 364; *dubrovački predtridentski misal iz XVI. st.:* »Bože, koji čudnijem redom anđeoske službe i ljucke razređuješ, dopusti milosrdno, da od kojijeh je tebi služeno na nebesijeh vazda nastojno, od njih život na zemlji da je opravdan.«. - Ciro Giannelli - Sante Graciotti, *Il Messale Croato-Raguseo (Neofiti 55) della Biblioteca Apostolica Vaticana*, Città del Vaticano, 2003., str. 386-387 i 445; a Bartol Kašić: »Boxe koyi cudnim redom sluxenya od angela i od gludij naredyuyesc, dopusti, milostivi, da koyi tebi na nebu vazda sluxecchi okolo stoye, od ovezih na zemgli xivot nasc uzbude bragnen.« - *Ritual rimski*, istomaccen slovinski po Bartolomeu Kassichiu, U Rimu, 1640., str. 239.

126 *Obrednik biskupije Bosansko-djakovačke i sriemske*, izdan po naredbi Josipa Jurja Strossmayera, Zagreb, 1878., str. 114. Prepisuje: *Priručnik obrednik. Dodatak Rimskom obredniku za Đakovačku biskupiju*, Đakovo, 1933., str. 47.

127 *Priručnik Rimskoga obrednika za porabu svećenstvu Nadbiskupije zagrebačke*, naredbom Antuna Bauera, Zagreb, 1933., str.; *Priručnik rimskog obrednika. Dodatak Zagrebačke nadbiskupije*, naredbom Franje kard. Šepera, Zagreb, 1965., str. 177-178 i 184.

128 Rimski obrednik obnovljen prema odluci svetog ekumenskog sabora II vatikanskog, a proglašen vlašću pape Pavla VI. *Red sprovoda*, Zagreb, 1983., br. 82, str. 37.

sprovodi obavljaju, trebat će u katehezi paziti da ne bi u svijesti vjernika izblijedila nauka o potrebi krsta« (br. 82). Sprovodni obred predviđa dvije molitve: »Primi, Gospodine, molbe svojih vjernika: njih je zbog gubitka djeteta pritisla teška tuga: daj da se vjerom uzdignu do nadanja u tvoje milosrđe.« i: »Bože, istražitelju srdaca i preblagi tješitelju! Ti znaš vjeru ovih roditelja. Daj im osjetiti da je njihovo dijete što ga mrtvo oplakuju predano tvome božanskom milosrđu.« Dakle, umrlo ljudsko biće nije predmet, nego samo povod molitvi; molitvena nakana u oba su slučaja djetetovi (kršteni) roditelji, a ne i pokojno (nekršteno) dijete.

Za sprovod nekrštene djece predviđen je i poseban poziv na posljednju preporuku i oproštaj (koji se bar donekle tiče pokojnika, iako se i on pretežno bavi preživjelima na Zemlji): »Preporučimo, braćo, ovo dijete Gospodinu i složni u ljubavi prikažimo molitve za njegove roditelje: oni plaču za djetetom što im ga smrt ote, ali ga povjeravaju Božjem milosrđu da ga ogrije.«[129]

Očito je da bi, imajući u vidu učenje Pavla VI. i Ivana Pavla II. o vrijednosti ljudskoga života, obred sprovoda nekrštene djece trebalo doraditi kao i sastaviti posebne molitve za sprovod pobačene djece. Ovako, ono što crkvena zajednica prema navedenim obrascima sada moli – nije usklađeno i zaostaje za onim što Crkva uči (suprotno načelu *lex orandi, lex credendi*),[130] premda je još 1969. liturgijski potvrđen razlog nade uvođenjem posebnog obreda sprovoda nekrštene djece.

U obnovljenome *Rimskom misalu* Pavla VI. koji je proglašen 3. travnja 1969. nije predviđen poseban obrazac misnih molitava za pokojnički spomen (zadušnicu) života utrnutoga pobačajem. Najbliže su tomu misne molitve za sprovod nekrštenog djeteta, ali odnose li se one na nerođenu djecu? Možda po naslovu, po sadržaju svakako ne. Osim toga njihov sadržaj ne moli od Boga vječni pokoj umrlomu ljudskom biću, nego moli nadu i utjehu za pokojnikove roditelje, što nije sukladno nedvosmislenoj odredbi točke 82. konstitucije *Sacrosanctum concilium* Drugoga vatikanskog sabora da se sastavi poseban obrazac mise za sprovod djece. Nadalje, u molitvama za pokojnu djecu, krštenu i nekrštenu, nije predviđeno spominjanje njihova imena,[131] što nije suglasno biblijskoj predaji i vjeri Crkve; Bog je onaj koji sve zove po imenu (*Izaija* 40, 26; 43, 1; 45, 3-4; *Ivan* 10, 3; KKC 2158) i poznaje po imenu (*Izlazak* 33, 17). Nespominjanje imena djeteta koje je za života na krštenju dobilo ime nema nikakvu teološku ni pravnu podlogu. A bojazan od spominjanja imena nekrštenog djeteta nije opravdana stoga što drugi obrasci u misalu predviđaju spomen imena državnog poglavara (koji u mnogim zemljama nije katolik) ili što se u prastarom obredu Velikog petka moli i za nekrštene, židove, one koji ne vjeruju u Krista, koji ne priznaju Boga te za upravitelje država. Zbor za učenje vjere pod predsjedanjem kardinala Šepera 9. lipnja 1976. utvrdio je, a papa Pavao VI. potvrdio, da se puno zajedništvo s Katoličkom Crkvom pretpostavlja samo za spominjanje pokojnikova imena u euharistijskoj molitvi (kanonu),[132] što *a contrario* znači kako nema zapreke da se ime pokojnog, a nekrštenog djeteta spominje u zbornoj, darovnoj i popričesnoj molitvi te molitvi vjernih nakon propovijedi.

129 Rimski obrednik obnovljen prema odluci svetog ekumenskog sabora II vatikanskog, a proglašen vlašću pape Pavla VI. *Red sprovoda*, Zagreb, 1983., br. 235-237, str. 156.

130 »Pravilo moljenja određuje pravilo vjerovanja«: Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 236, str. 66.

131 U *Rimskome misalu* Pavla VI. ukupno su 42 zborne molitve za odrasle pokojnike, od toga ih 37 (88%) predviđa izgovaranje pokojnikova imena; 29 darovnih molitvi (od čega 25 ili 86% predviđa spominjanje pokojnikova imena) te 32 popričesne molitve (od čega se u 22 ili 69% umeće pokojnikovo ime). Istodobno u dvjema zbornim, dvjema darovnima i dvjema popričesnim molitvama za krštenu djecu te u dvjema zbornim, jednoj darovnoj i jednoj popričesnoj molitvi za nekrštenu djecu nije predviđeno izgovaranje imena umrlog djeteta.

132 Zbor za učenje vjere, odluka *Accidit in diversis* (11. lipnja 1976.): Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije, 63 (1976.) 8, str. 245; Nova et vetera (Sarajevo), XVIII (1978.) 1-2, str. 387; Šeper građa za životopis 2, prir. Đuro Pukec i Vladimir Stanković, Zagreb, 1983., str. 383.

Suprotno nalogu Sabora, nije priređeno ni jedno posebno predslovlje za pokojnu djecu kao dio posebnoga misnog obrasca.

Crkveni dokumenti pozivaju na dolično odlaganje pobačenoga ploda,[133] ali ne i na njegov kršćanski sprovod i pokop u blagoslovljeno tlo (na kršćanska groblja).[134] S dopuštenjem roditelja, pobačeni leš može se upotrijebiti za istraživanje i pokuse. (Ne postoji objavljena literatura kakva je praksa bolnica i drugih ustanova koje obavljaju pobačaje, što točno čine s raskomadanim pobačenim leševima i koliko njih završi u kozmetičkoj industriji.)

U crkvenim statistikama ne postoje podatci (čak ni rubrike) o broju obavljenih sprovoda mrtvorođene ili pobačene djece ili djece umrle u dojenačkoj dobi.

Židovski je običaj da se ženi u trudovima čitaju sljedeći biblijski ulomci: *Psalam 20* (Uslišio te Gospodin u dan nevolje...), *Prva Samuelova 1* (Samuelovo začeće i rođenje) i *Postanak* 21, 1-18 (Izakovo rođenje).[135] Crkva do danas nije od svoje starije braće u vjeri preuzela niti kao privatnu pobožnost preporučuje da se s rodiljama tijekom ili između trudova moli čitajući i razmatrajući te i slične ulomke.

§ 7. O začeću i rođenju u vjeri kršćanske zajednice

Trudnoća se u biblijskom i kršćanskom govoru naziva »blagoslovljenim« stanjem. Starozavjetne mudrosne knjige poučavaju: »Svim srcem poštuj oca svoga i ne zaboravi majčinih bolova; sjeti se da im svoj život duguješ« (Sir 7, 28-29) i: »Sjeti se, sine, da se tvoja majka suočila s mnogim opasnostima dok si joj bio u krilu« (Tob 4, 4).

Rođenje je bitan pojam antropologije, prava i medicine, a bez njega bi i govor o vjeri bio nemoguć.[136]

Rođenje je *jedan od osnovnih izraza teologije* za razumijevanje odnosa u Trojedinom Bogu,[137] tj. odnos božanskih osoba Oca i Sina, nazočno u vjeri Crkve od samih njezinih početaka: »Vjerujemo... u Isusa Krista, Sina Božjega, Jedinorođenca, rođenog od Oca, to jest od Očeve bîti, Boga od Boga, svjetlo od svjetla, pravoga Boga od pravoga Boga, rođena ne stvorena, iste bîti s Ocem« (sažetak vjerovanja Prvog nicejskog sabora, 19. lipnja 325.).[138] Dubrovački nadbiskup bl. Ivan Dominici (1355.-1419.) piše: »Otac kao sunce rađa zraku, tj. vječnu i subitnu Riječ. Otac pak i Sin, kao sunce i zraka, proizvode su-bitni Žar, tj. Duha Svetoga, tako da je to božansko sunce Moć, Svjetlo i Oganj; Otac, Sin i Duh Sveti; Moć, Istina i Ljubav; jedan Bog u trima osobama. Nisu to tri svemoći, nego jedna; nisu tri svjetla, nego jedno; nisu tri ognja, nego jedan.«[139]

---

133 Naputak *Donum vitae*, I, 4: »Leševe zametaka ili plodova, bilo da su namjerno ili pak nenamjerno pobačeni, treba poštovati jednako kao i posmrtne ostatke drugih ljudskih bića.«

134 »Sveta su mjesta ona koja se posvetom ili blagoslovom što ih propisuju bogoslužne knjige određuju za bogoštovlje ili pokop vjernika.« (*Zakonik kanonskoga prava*, kanon 1205).

135 *Encyclopaedia judaica*, second edition, svezak 3, ur. Fred Skolnik, Detroit, 2007., str. 721.

136 Nastanak izabranog Božjeg naroda često se prikazuje kao pravo *rođenje*. Izrael je Božji »prvorođenac« (Izl 4, 22; Mudr 18, 13). Bog ga je rodio: »Odnemaruješ Stijenu što te na svijet dade, ne sjećaš se više Boga koji te rodi!« (Pnz 32, 18). A rodio ga je kad ga je izveo iz ropstva na slobodu: »Dok Izrael bijaše dijete, ja ga ljubljah, iz Egipta dozvah sina svoga.« (Hoš 11, 1). Život u pustinji bio je kao neko rano djetinjstvo: »U pustinji te Bog tvoj, cijeloga puta što ste ga prevalili dok ste stigli do ovoga mjesta, nosio kao što čovjek nosi svoga sinčića.« (Pnz 1, 31). »U zemlji stepskoj on ga je našao, u pustinjskoj jezivoj pustoši. Obujmio ga, gajio ga i čuvao k'o zjenu oka svoga. Poput orla što bdi nad gnijezdom, nad svojim orlićima lebdeći, tako on krila širi, uzima ga, pa ga na svojim nosi perima« (Pnz 32, 10-11). »A ja sam Efrajima hodati učio, držeći ga za ruke njegove... Užima za ljude privlačio sam ih, konopcima ljubavi« (Hoš 11, 3-4).

137 v. sv. Toma Akvinski, *Stožeri kršćanske vjere*, preveo Augustin Pavlović, Split, 1981., str. 44-55; Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, svezak drugi, preveo Augustin Pavlović, Zagreb, 1994., str. 711-715, 771-787.

138 Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 125, str. 32; usp. također Denzinger, br. 2, 3, 11, 27, 40, 41, 42, 44, 46, 48, 50, 51, 60, 71, 76, 125, 126, 139, 150, 151 i 163 (sve su to dokumenti samo iz prvih četiriju stoljeća kršćanstva); v. i str. 998-1000 (B1d i B1j).

139 bl. Ivan Dominici, *O božanskoj ljubavi*, poglavlje 40: Dominikanski časoslov, Zagreb, 2002., str. 410.

Virgil Solis (1514.-1562.), *Isusovo rođenje*, drvorez, 75x115 mm, iz knjige *Hishna postilla*, Tübingen, 1595., str. 28.

Začeće i rođenje Boga koji je postao čovjekom sržni su dio ispovijesti vjere, predmet i sadržaj vjerovanja kršćanske zajednice: »koji je začet… i rođen…«, njezin *Symbolum*, prepoznatljivi i zaštitni znak, *brand*.

Evanđelisti Matej (1, 18-25) i Luka (1, 30-35) izjavljuju da je Isus Krist začet po Duhu Svetom, bez ljudskog oca, i rođen od Djevice Marije. Najpoznatija hrvatska božićna pjesma od XV. stoljeća do danas tom rođenju pridaje mironosni, pobjednički i oslobiteljski učinak: »Djeva sina porodi, đavlu silu svu slomi, a kršćane oslobodi sveta Djeva Marija.«[140] Novozavjetni pisac ističe veličinu Kristova začeća tvrdnjom da se Bog »ne prima anđela, nego se prima sjemena Abrahamova« (Hebr 2, 16). Pavao piše kako je veliko »otajstvo pobožnosti« Bog – »očitovan u tijelu« (I Tim 3, 16). Štoviše, vjera u Isusovo začeće *raspoznajni je znak kršćanske vjere:* »Po ovom prepoznajete Duh Božji: svaki duh koji priznaje da je Isus Krist došao u tijelu, od Boga je« (I Iv 4, 2). Drugi vatikanski sabor kaže da je Utjelovljenje »*osnovna* istina kršćanske vjere« (*Unitatis redintegratio*, br. 14) i da se »Utjelovljenjem Božji Sin na neki način *sjedinio sa svakim čovjekom*« (*Gaudium et spes*, br. 22). Za teologe otajstvo Utjelovljenja »među svim Božjim djelima najviše nadilazi razum« (*inter divina opera maxime rationem excedit*) i od svih je »najčudesnije« (*mirabilissimum*).[141] Kršćani vjeruju da je Sin Božji »radi nas ljudi i radi našega spasenja sišao s nebesa, utjelovio se i postao čovjekom u potpunosti od svete djevice Marije po Duhu Svetom; od nje je istinito, ne prividno, uzeo tijelo, duh i dušu i sve što je u čovjeku«

140 *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, prir. Vjekoslav Štefanić, Zagreb, 1969., str. 389; *Hrvatske molitvene popijevke*, Lausanne, 1998., str. 26.

141 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber IV, capitulum 27; Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 874.

(Veliki sažetak vjerovanja Armenske Crkve, sredina IV. stoljeća).[142] Isus Krist je »na čudesan način radi nas postao čovjekom po neshvatljivu sjedinjenju svog Duha Svetoga i svete djevice Marije, bez muškog sjemena« (koptska inačica Konstitucija egipatske Crkve, V. stoljeće).[143] »Sveta, uvijek djevica i neokaljana Bogorodica Marija uistinu je nepovrijeđeno rodila samoga Boga, Riječ, koji je rođen od Boga Oca prije svih vjekova, pošto ga je na kraju vremena, bez sjemena začela po Duhu Svetom, a njezino je djevičanstvo i nakon porođaja ostalo nerazoreno« (Lateranski sabor, 31. listopada 649.).[144] »Vjerujemo da je od te tri osobe [Presvetog Trojstva] samo osoba Sina uzela pravog čovjeka, bez grijeha, od svete i neokaljane Marije djevice, za oslobođenje ljudskog roda, po čemu je u novom poretku rođen novim rođenjem; u *novom poretku* jer on nevidljiv po boštvu pokazuje se vidljivim po tijelu; *rođen novim rođenjem* jer mu je netaknuto djevičanstvo koje nije znalo za muža, oplođeno Duhom Svetim, pružilo tjelesnu građu. To rođenje od Djevice niti se razumom shvaća niti primjerom potvrđuje; ono naime što se razumom shvaća nije *čudesno;* što se primjerom dokazuje nije *jedinstveno*. Ne smije se naime vjerovati da je Duh Sveti Sinovljev Otac zbog toga što ga je Marija začela osjenjena istim Duhom Svetim, kako se ne bi činilo da tvrdimo kako Sin ima dva Oca, što se doista ne smije reći« (Vjeroispovijest sabora u Toledu, 7. studenoga 675.).[145]

Osnovno svetootajstvo kršćanstva – krštenje jest *novo rođenje*. Apostol Ivan piše kako je Isus u noćnom razgovoru rekao Nikodemu: »Tko se ne rodi nanovo, odozgor, ne može vidjeti kraljevstvo Božje!' Kaže mu Nikodem: 'Kako se čovjek može roditi kad je star? Zar može po drugi put ući u utrobu majke svoje i roditi se?' Odgovori Isus: 'Doista, doista, kažem ti: ako se tko ne rodi iz vode i Duha, ne može ući u kraljevstvo Božje.'« (Iv 3, 3-5). Apostol Jakov potiče: »Po svom naumu on [Bog] nas rodi riječju Istine da budemo prvina njegovih stvorova. Zato ... primite usađenu riječ koja ima moć spasiti duše vaše.« (Jak 1, 18. 21). Apostol Petar upozorava: »Nanovo ste rođeni, ne iz sjemena raspadljiva nego neraspadljiva: riječju Boga koji živi i ostaje. Ta pak riječ jest evanđelje koje vam je naviješteno.« (I Pt 1, 22. 25).[146] Čovjek je u Kristu »novi stvor; staro uminu, novo, gle, nasta!« (II Kor 5, 17). Oni koji postaju djeca Božja su »rođeni ne od krvi, ni od volje tjelesne, ni od volje muževlje, nego – od Boga« (Iv 1, 13).

Polazeći od tih poruka Pisma, rajnski mistik Učitelj Eckhart iz Hochheima (1260.-1328.)[147] zaključuje: »Najveći je dar to da smo djeca Božja (I Iv 3, 1) i da on rađa svoga Sina u nama…

142 Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 48, str. 16.

143 Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 62, str. 20.

144 Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 503, str. 141.

145 Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 533, str. 147.

146 Rimski katekizam, sastavljan 1562.-1564. na Tridentskom saboru, uči da sljedeći starozavjetni redci najavljuju ili opisuju Isusovo začeće i rođenje od Marije: »Ova će vrata biti zatvorena; neka se ne otvaraju i nitko neka ne ulazi na njih, jer ja, Gospodin, Bog Izraelov, kroz njih prođoh - zato neka budu zatvorena.« (Ez 44, 2); »Iznenada se odvali kamen a da ga ne dodirnu ruka... A kamen postade veliko brdo te napuni svu zemlju.« (Dan 2, 34-35); »Kad sutradan Mojsije uđe u Šator svjedočanstva, gle: štap Arona iz doma Levijeva propupao! Potjerala mladica, procvjetao cvijet i sazreli bademi." (Br 17, 23) i »Grm sav u plamenu, a ipak ne izgara.« (Izl 3, 2) - *Catechismus ex decreto Concilii Tridentini ad parochos Pii V jussu editus*, Romae 1566., I. dio (Vjerovanje), poglavlje IV. (Začet po Duhu Svetom, rođen od Djevice Marije), pitanje 10: *Katekism rimski po naredbi s. sabora tridentinskoga k parokima*, dan na svjetlost po zapoviedi Pia V. pape, a istomacen po D. Joseffu Matovichiu iz Dobrote, U Mlezieh, 1775., str. 40.

147 O njemu: *Akvinac*, 9, Dubrovnik, 1941., str. 61-67; *Hrvatska enciklopedija*, V, Zagreb, 1945., str. 544-545; *Enciklopedija mistika*, 1, Zagreb, 1990., str. 389-391; Hubert Jedin, *Velika povijest Crkve*, III/2, Zagreb, 1993., str. 435-439; *Filozofska istraživanja* (Zagreb), XVII (1997.) 66, 625-637; *Suvremena katolička enciklopedija*, Split, 1998., str. 579-580; Thomas Eggensperger - Ulrich Engel, *Dominikanci u svijetu*, Zagreb, 2003., str. 43-54; Thomas Kaeppeli, *Scriptores Ordinis praedicatorum medii aevi*, I, Romae, 1970., str. 354-358; IV, Roma, 1993., str. 74-76.

Najviša Božja težnja jest: rađati. On se nikad ne zadovoljava osim da u nama rađa svoga Sina.«[148] Na drugome mjestu dodaje: »Kad bi me upitali što Bog u nebu čini, rekao bih: on rađa svoga Sina i rađa posve nanovo i svježe, i u tom činu nalazi tako velik užitak da on ne radi ništa drugo nego čini to djelo…«[149] Tako kršćanski govor o tome tko je i što je čovjek, oslanjajući se na prvu biblijsku postavku (»Na svoju sliku stvori Bog čovjeka.« - Post 1, 27), i u rađanju prepoznaje čovjekovu sličnost s Bogom, te tome ljudskom činu pridjeva dostojanstvo bogolikosti. U tom ozračju pravo na rođenje nije sitničava umotvorina, jedno od novoizmišljenih ljudskih prava, nego nešto po čemu čovjek odražava samoga Boga, što pripada ljudskom biću kao takvom prije nego ga se svrsta u rasu, spol, narod, kontinent, državljanstvo, vrijeme…; što je nadređeno svakome drugom pravu, što je pretpostavka stjecanju i imanju svih drugih prava; nešto što ljudski pravni sustavi nemaju ovlast osnivati, dodjeljivati ili uskraćivati, kao što mogu činiti s nekim drugim pravima.

Iz Božjega stvarateljskog čina i njegove očinske ljubavi proizlazi da su svi ljudi Božja djeca (Iz 43, 6-7; Mt 8, 11; Lk 13, 29; Rim 11, 11), i to »u Isusu Kristu« (Gal 3, 26), »našem bratu« koji nas oslobodi robovanja smrti (Hebr 2, 11-18) da »primimo posinstvo« (Gal 4, 5) te znamo da je »svaki koji čini pravdu od njega rođen« (I Iv 2, 29).

U Novome savezu za Krista se kaže da je *prvorođenac:* od Boga (Hebr 1, 6; Kol 1, 15), od Marije (Lk 2, 7; Lk 2, 23) te od mrtvih (Rim 8, 29; Kol 1, 18; Otk 1, 5).

Blaženi Ivan iz Fiesolea (Beato Angelico, oko 1400.-1455.),[1] nebeski zaštitnik umjetnika, posebno slikara, ovako je zamišljao Blagovijest, Navještenje glasnika Gabrijela Djevici Mariji da će začeti i roditi Sina Božjega, začeće Isusa Krista; freska u Dominikanskome samostanu svetoga Marka u Firenci, 1449., 297x230cm

1 O njemu: Pie-Raymond Régamey, *Fra Angelico*, Osoba i duh (Albuquerque), VII (1955.) 3, str. 433-436; Josip Mlinarić, *Svjedoci obnove*, II, Zagreb, 1992., str. 105-133; *Dominikanski misal*, Zagreb, 1998., str. 88-91; *Suvremena katolička enciklopedija*, Split, 1998., str. 293-294; *Dominikanski časoslov*, Zagreb, 2002., str. 215-219.

Rođenje djeteta na naravni način Izabranom je narodu toliko važno da se porođaj carskim rezom ne smatra otvaranjem maternice (Izl 13, 2, prema Daničiću), tj. dolaskom »iz krila materina« (Izl 13, 2, prema Šariću) te tako rođeno dijete nema ni povlastice ni obveze prvorođenca.[150]

U pučkom govoru jedna od istoznačnica za *roditi se* glasi: *pridati dijete*. U primjeru: »Pridavalo vam se dijete« to znači da se bračnoj zajednici, obitelji… naselju nadodalo dijete.[151]

§ 8. O začeću i rođenju u kalendaru kršćanskoga svijeta

Liturgijski kalendar, euharistija i časoslov, tj. crkveno bogoslužje obilježava svetkovine začeća Isusa Krista (25. ožujka) i njegove majke Marije (8. prosinca). Ta dva blagdana izražavaju crkveno poimanje da je, barem kod Isusa i Marije, besmrtna razumska duša nazočna od samoga začeća. Od zemaljskih rođendana slave se samo Isusov (25. prosinca), Marijin (8. rujna) te rođendan Ivana Krstitelja (24. lipnja).[152] Inače je spomen na sve ostale svijetle likove kršćanske vjere pridružen danu njihova ulaska u nebo (nebeski rođendan, tj. dan smrti na zemlji): tako blagdani svih svetaca i Velika Gospa (15. kolovoza).

Isusovo začeće toliko je važan događaj u povijesti da se u većini europskih zemalja stoljećima od njega *računala nova godina*. To se zove način računanja po utjelovljenju ili navještenju (*stilus incarnationis* ili *annuntiationis*).[153] U ispravama se koriste izrazi: godine od utjelovljenja Gospodinova (starinski prijevod *od upućenja*,[154] latinski *ab incarnatione*), Kristove milosti (*Christi gratiae*), milosti (*gratiae*), utjelovljene Riječi (*Verbi incarnati*), i svi znače da se nova godina računa od 25. ožujka. Upotrebljavaju ih: Normani na jugu Italije, u Francuskoj (u nekim dijelovima do 1564.), Nizozemskoj do 1579., Firenci, Sijeni, Pizi i Lodiju čak do 1749. godine, a u Engleskoj sve do 1752. Papina kancelarija računala je godine od utjelovljena sve do 1691.[155]

Većina hrvatskih srednjovjekovnih isprava datirana je godine »utjelovljena/upućenja Gospodinova«.[156] Tako Muncimir, knez Hrvata, sastavlja ispravu o crkvi Svetoga Jurja u Kaštelu Sućurcu godine 892. »poslije nego je *Krist primio presveto tijelo od Djevice*«. Kralj Hrvata i Dalmatinaca Mihael Krešimir II. u Kninu svojim pouzdanicima dariva kraljevski otok Vranjic i zemljišta u Solinu 28. rujna »godine Gospodnjega *utjelovljenja* 950.«. Njegova žena kraljica Jelena, »majka Kraljevstvu, a zatim majka sirota i zaštitnica udovica«, pokopana je u Solinu 10.

150 Talmud, Mišna, Z'raim, Bikurim, 8, 2; *Encyclopaedia judaica*, second edition, svezak 3, ur. Fred Skolnik, Detroit, 2007., str. 721. O prvorođencima: Izl 13, 2. 11-15; Post 22, 1; Lk 2, 7. 22-24. Pri tome *Luka* 2, 23 (doslovce): »Svako muško koje otvori utrobu neka se nazove svetim Gospodinu.«; *sv. Jeronim* (Vulgata): »Omne masculinum adaperiens vulvam sanctum Domino vocabitur.«; *Zadarski lekcionar iz XV. stoljeća:* »Svaki ditić ki otvara utrobu hoće se zvati posvećen Gospodinu.« (*Najstariji hrvatski latinički spomenici*, prir. Dragica Malić, Zagreb, 2004., str. 77); *Lekcionar Bernardina Splićanina*, Mletci 1495., str. [158]: »Svaka glava muška otvarajući utrobu sfeta se Gospodinu bude zvati.«; *dubrovački predtridentski misal iz XVI. st.:* »Svako muško na otvoru ishoda sveto će se Gospodinu nazvati.« (Ciro Gianneli - Sante Graciotti, *Il Messale Croato-Raguseo (Neofiti 55) della Biblioteca Apostolica Vaticana*, Città del Vaticano, 2003., str. 303); »Svako muško koje otvori maternicu posveti Gospodinu.« (*Evanđenje po Luki*, preveo Tomislav Ladan, Plehan, 1985., str. 91).

151 Luko Zore, *Paljetkovanje*, Rad JAZU CXV, U Zagrebu, 1893., str. 144.

152 Naime, Elizabetine riječi Mariji: »Tek što mi do ušiju doprije glas pozdrava tvojega, zaigra mi od radosti čedo u utrobi.« (Lk 1, 44) i Isusova izjava o Krstitelju: »Među rođenima od žene nitko nije veći od Ivana.« (Mt 11, 11; Lk 7, 28) u otačkoj se predaji tumače da je prigodom susreta još nerođenih rođaka Isusa i Ivana, Ivan oslobođen istočnoga grijeha.

153 usp. Jakov Stipišić, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Zagreb, 1991., str. 194-195.

154 Od starohrvatskog glagola *vpltiti*, odnosno imenice *pl't, put, p'lćenje, vplćenje, palćenije, vpućenje, upućenje:* učovječenje, utjelovljenje. Danas se imenica *pȉt* malokad upotrebljava u izvornom značenju (ljudsko tijelo kao ukupnost vanjskih fizičkih svojstava i osjećajnosti), nego više za boju kože.

155 Hermann Grotefend, *Taschenbuch der Zeitrechunung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, 10. izdanje, Hannover, 1960., str. 10-14.

156 usp. *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, I-XVIII, Zagreb, 1904.-1990.; *Dodaci*, I-II, Zagreb, 1998.-2002.

ožujka »godine od *upućenja* Gospodinova 976.«. Dmitar Zvonimir okrunjen je za kralja Hrvata i Dalmatinaca u listopadu »godine Gospodnjega *utjelovljenja* 1076.«.[157]

Opatica Čika osnovala je samostan benediktinki Svete Marije u Zadru *»godine utjelovljenja Gospodina našega Isusa Krista* 1066. dok je kralj Krešimir vladao u Hrvatskoj«.[158]

Na gredi ikonostasa u crkvi svetog Petra u Gornjem Muću nedaleko od Splita uklesano je: »U vrijeme kneza Branimira, godine 888. da je *Krist uzeo sveto tijelo od svete Djevice*, šeste indikcije.«[159]

Na pročelju crkve svetoga Luke u Kotoru uklesano je: »U Kristovo ime. Godine *od utjelovljenja Gospodina našega Isusa Krista* 1095., trinaeste indikcije. Ja, Mavro, sin Andrije Kazafranka, skupa sa svojom dobrom ženom, kćeri priora Bazilija, sagradili smo crkvu na čast Bogu i svetome Luki apostolu i evanđelistu...«.

Gradovi Piza, Dubrovnik i Split učvršćuju mir i sklapaju trgovački ugovor u Dubrovniku 13. svibnja »godine *Gospodnjega utjelovljenja* 1169.«[160]

Dubrovački nadbiskup Tribun, knez Krvaš i komornik normanskoga kralja Tasaligard u ime grada Dubrovnika sklapaju mir s raškim vladarima braćom Nemanjom, Strazimirom i Miroslavom 27. rujna *»godine utjelovljenja* 1186.«.[161]

Hrvatsko-ugarski kralj Andrija potvrđuje prava Šibenčanima »godine *Gospodnjeg utjelovljenja* 1221.«[162]

Glagoljaški časoslovi ovako pišu da je sveti Franjo Asiški umro 3. listopada 1226.: »preide že čьst'ni otьcь ot sego mira... *lêtь po Gospodni vplčeni* .č.s.i.e. [=1226.]«.[163]

Koloman, kralj i herceg čitave Slavonije, daje Vukovaru povlastice slobodnoga kraljevskog grada »od *utjelovljenja Gospodinova* godine 1231.« te povećava prava i slobode građana Virovitice »godine *od utjelovljenja Gospodinova* 1234.«.[164]

Bela, kralj Ugarske, Dalmacije i Hrvatske, daje zagrebačkom Gradecu položaj slobodnoga kraljevskog grada 16. studenoga »od *utjelovljenja Gospodnjega* godine 1242.«.[165]

Opći sabor čitave Kraljevine Slavonije održan je »u Zagrebu, u srijedu nakon osmine Uskrsa, od *utjelovljenja Gospodinova* godine 1273.«.[166]

---

157 *Starohrvatski Solin*, ur. Emilio Marin, Split, 1992., str. 70. 74-76. 27-28 i 125-127. 82; *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, I, prir. Jakov Stipišić i Miljenko Šamšalović, Zagreb, 1967., str. 23. 39-43; Stjepan Gunjača - Dušan Jelovina - Mladen Grčević, *Starohrvatska baština*, Zagreb, 1976., str. 39 i 101.

158 Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest 1526. godine*, Zagreb, 1972., br. 47, str. 57.

159 Ljubo Karaman, *Iz kolijevke hrvatske prošlosti*, Zagreb, 1930., str. 80 i slika 68; Stjepan Gunjača - Dušan Jelovina - Mladen Grčević, *Starohrvatska baština*, Zagreb, 1976., str. 14 i 96: »Tempore ducis Branimiri annorum Christi sacra de Virgine carnem ut sumpsit sacram DCCCLXXX et VIII, Vique indictione.«.

160 *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, II, prir. Tadija Smičiklas, Zagreb, 1904., str. 124-125; *Acta et diplomata ragusina*, I/1, prir. Jovan Radonić, Belgradi, 1934., str. 6; Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest 1526. godine*, Zagreb, 1972., br. 71, str. 93-94.

161 Vinko Foretić, *Ugovor Dubrovnika sa srpskim velikim županom Stefanom Nemanjom i stara dubrovačka djedina*, Rad JAZU 283, Zagreb, 1951., str. 52-53; Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest 1526. godine*, Zagreb, 1972., br. 77, str. 98-99.

162 *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, III, prir. Tadija Smičiklas, Zagreb, 1905., br. 178, str. 204-205.

163 *Prvi ljubljanski brevijar* (kraj XIII. stoljeća), list 53a; *Drugi novljanski brevijar* (1495.), list 422d.

164 *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, III, prir. Tadija Smičiklas, Zagreb, 1905., str. 346 i 422-423; Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest 1526. godine*, Zagreb, 1972., br. 94 i 95, str. 122-124.

165 *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, IV, prir. Tadija Smičiklas, Zagreb, 1906., br. 155, str. 172-176; Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest 1526. godine*, Zagreb, 1972., br. 104, str. 140-142; Lujo Margetić - Magdalena Maršavelski Apostolova, *Hrvatsko srednjovjekovno pravo*, Zagreb, 1999., str. 62-67.

166 *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, VI, prir. Tadija Smičiklas, Zagreb, 1908., str. 25-28; Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest 1526. godine*, Zagreb, 1972., br. 114, str. 152-156; Lujo Margetić - Magdalena

Bosanski kralj Stjepan Tvrtko I. u Kraljevoj Sutjesci potvrđuje povlastice mletačkih trgovaca u gradu Kotoru 23. studenoga »godine *Gospodnjega utjelovljenja* 1385.«[167]

Zadarski građanin Damjan de Nassis daje zakladu od svoje imovine dominikanskom samostanu svetog Platona u Zadru 29. rujna »godine *utjelovljenja Kristova* 1398.«[168]

Na blagdan svete Barbare (4. prosinca) 1416. »godine Utjelovljene Riječi« (*anno Verbi incarnati*) Kninski kaptol javlja hrvatskom banu Ivanu Albenu da je omeđio posjede Krivonoš i Bahtići.[169]

Razne glagoljaške isprave sastavljene su u Bihaću »na *let vpućenija Gospodna* 1487.« ili u Vrbniku »let *od vplćenija Gospodnja* 1487.« i »let *od plaćenija Gospodna* 1487.«.[170]

§ 9. O začeću u crkvenom bogoslužju

Svetkovina Navještenja, istočnog podrijetla, prihvaćena je u Rimu u VII. stoljeću pod naslovom »Navještenje Gospodinovo« (*Annuntiatio Domini*), kako svjedoči *Liber Pontificalis*. Njome se 25. ožujka, devet mjeseci prije Isusova rođenja, slavi Anđelovo navještenje Mariji da će začeti i roditi Sina Božjega, Marijin pristanak te Isusovo začeće u Marijinoj utrobi, tj. utjelovljenje Sina Božjega. Istočni obredi kao i ambrozijevski obred u Milanu, uvijek su 25. ožujka imali među Gospodinovim (a ne Gospinim) blagdanima.[171] Nakon II. Vatikanskog sabora, na hrvatski je preveden kao »Navještenje Gospodinovo ili Blagovijest«. Uz iznimku *Časoslova opatice Čike* iz XI. stoljeća (koji 25. ožujka ima »Navještenje i Začeće Gospodinovo«),[172] svi ostali očuvani srednjovjekovni rukopisi i knjige sve do Drugoga vatikanskog sabora svjedoče da se blagdan u Hrvatskoj zvao Navještenje blažene Djevice Marije: »Annuntiatio sancte Marie« (dubrovački beneventanski misal iz XIII. stoljeća);[173] »Annuntiatio beatae Mariae Virginis« (Zadarski lekcionar iz XV. stoljeća);[174] »Blagovješćenie Bogorodice« (Hrvojev misal iz 1404., Misal po zakonu Rimskoga dvora iz 1483. i Brevijar po zakonu Rimskoga dvora iz 1491.);[175] »Blagovještenje blažene Marije Djeve« (dubrovački predtridentski misal iz XVI. st.),[176] »gôd nazveschenia blasene Devicze Marie«,[177] »25. oxuyka Naviestenye B. D. Marie, Blagovist«.[178] Veliko vijeće Dubrovačke Republike odredilo je 5. svibnja 1378. da je »Navještenje svete Marije« (drugi ga rukopis zove »Navještenje Djevičino«) zapovjeđeni blagdan (*festum ordinatum*) koji

Maršavelski Apostolova, *Hrvatsko srednjovjekovno pravo*, Zagreb, 1999., str. 98-101.

167 Gustav Wenzel, *Monumenta Hungariae historica*, III, str. 590; Šime Ljubić, *Listine o odnošajih izmedju južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, IV, Zagreb, 1874., str. 224.

168 *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, XVIII, prir. Tadija Smičiklas, Zagreb, 1990., str. 370-371.

169 *Acta Keglevichiana annorum 1322.-1527.*, prir. Vjekoslav Klaić (MSHSM, 42), Zagreb, 1917., br. VIII, str. 8.

170 Đuro Šurmin, *Hrvatski spomenici*, Zagreb, 1898., str. 318. 321 i 325.

171 *Calendarium romanum ex decreto sacrosancti oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum*, editio typica, Vaticani, 1969., str. 90.

172 *Libri horarum duo manuscripti Monasterii sanctae Mariae monialium de Iadra*, prir. Josip Kolanović, Zagreb, 2002., str. 32; *Liber horarum Cichae, abbatissae Monasterii Sanctae Mariae monialium de Iadra*, prir. Josip Kolanović, Zagreb, 2002., str. 11: list 7r: »25. Martii : VIII. kalendas Aprilis : Annuntiatio, Conceptio et Passio Domini«.

173 *Missale Ragusinum : The Missal of Dubrovnik*, prir. Richard Francis Gyug, Toronto, 1990., str. 290.

174 *Najstariji hrvatski latinički spomenici (do sredine 15. stoljeća)*, prir. Dragica Malić, Zagreb, 2004., str. 79.

175 *Missale Hervoiae ducis Spalatensis croatico-glagoliticum : Transcriptio et commentarium*, ur. Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić, prir. Vjekoslav Štefanić, Graz, 1973., str. 285 i 314; Ljudevit Gregov, *Kalendar prvog tiskanog glagoljskog misala* [1483.], Zagreb, 1952., str. 30; *Brevijar po zakonu Rimskoga dvora [1491] : prilozi*, [napisali] Ivan Bakmaz, Anica Nazor i Josip Tandarić, Zagreb, 1991., str. 58.

176 Ciro Giannelli - Sante Graciotti, *Il Messale Croato-Raguseo (Neofiti 55) della Biblioteca Apostolica Vaticana*, Città del Vaticano, 2003., str. 311.

177 Antun Vramec, *Postilla veszda znovich zpravlena*, Varaždin, 1586., str. 37.

178 *Ritual rimski*, istomaccen slovinski po Bartolomeu Kassichiu, U Rimu, 1640., str. 57.

se slavi u Dubrovačkoj Republici.[179]

Evanđeoski izvještaj kaže da je anđeo Gabrijel rekao Mariji: »Evo, začet ćeš i roditi sina i nadjenut ćeš mu ime Isus« (Lk 1, 31). Upotrebljava se izričaj koji je čest u Svetome pismu. Anđeo je slično rekao Hagari: »Gle, zanijela si i rodit ćeš sina. Nadjeni mu ime Jišmael, jer je Gospodin čuo jad tvoj« (Post 16, 11). Bog Abrahamu: »Ipak će ti tvoja žena Sara roditi sina; nadjeni mu ime Izak. Savez svoj s njime ću sklopiti, Savez vječni s njime i s njegovim potomstvom poslije njega« (Post 17, 19). Anđeo Samsonovoj majci: »Zatrudnjet ćeš, evo, i rodit ćeš sina. I neka mu britva ne prijeđe po glavi, jer će od majčine utrobe dijete biti Bogu posvećeno – bit će nazirej Božji i on će početi izbavljati Izraela iz ruke Filistejaca« (Suci 13, 5). I konačno, Izaijine riječi: »Zato, sam će vam Gospodin dati znak: Evo, začet će djevica i roditi sina i nadjenut će mu ime Emanuel!« (Iz 7, 14). Izaijino je proroštvo odavna razumijevano u smislu da će jedna djevica roditi Mesiju. Tomu svjedoči i pretkršćanski grčki prijevod Sedamdesetorice (*Septuaginta*) u kojemu je upotrijebljena precizna grčka riječ »parthénos« (djevica), umjesto hebrejske riječi »almah« (neudana djevojka).

Kako se zbiva to začeće? Sveti Albert Veliki (1193.-1280.) tumači: »Ostati djevicom, a istodobno začeti i postati majkom, to je nešto što nadilazi granice naravi. ... Kao Bog on proizlazi od Oca bez majke, kao što sjaj izbija iz svjetlosti. Kao čovjek On ima majku, a nema oca, kao što zraka proizlazi iz zvijezde.«[180] Slično o rođenju pjeva božićna posljednica *Laetabundus:* »Anđela nam savjeta Djevica porodila: zvijezda sunce. Sunce ne zna zalaza, Zvijezda vječno blistava: uvijek sjajna. Kako zvijezda bljesne sjaj, tako Djeva, pogledaj: Sina rodi. Niti zvijezda tračkom žar, niti majka Sinom čar: svoj izgubi.«[181]

Glasnik upućuje buduću majku: »Duh Sveti sići će na te i sila će te Svevišnjega osjeniti« (Lk 1, 35). Marija nije shvatila otajstvo svoga sina preko zamršenih definicija. Igrom biblijskih slika i simbola »oblaka«, »sjene«, znaka Božje nazočnosti, spoznala je ono što je trebala spoznati. Duh je Božji na početku, pri stvaranju, lebdio nad vodama da bi dao život (Post 1, 2). Slično dolazi do novog stvaranja u Mariji. »Oblak« je tijekom Izlaska iz ropstva ispunjavao Božje Prebivalište svojom »sjenom« (Izl 40, 35). Slično Marija postaje boravištem Onoga-Koji-Jest (Nazočni, Prisutni, JHVH). Bog je govorio Mojsiju u sjeni oblaka (Izl 16, 10). Kad je Salomon godine 968. prije Krista otvorio prvi Hram, »oblak je ispunio Gospodinov Dom« (I Kr 8, 10). Židovskoj su djevojci Mariji anđelove riječi dozvale sve to u pamet.

Taj oplođeni zametak u utrobi jedne žene veličanstveno je otajstvo koje nadilazi sve prirodne zakone. Ljubljeni učenik Ivan to je sažeo u: »Riječ je tijelom postala.« (Iv 1, 14). Onoga dana, sa svim što je znala iz svoje Biblije, Marija je mogla razumjeti što se zbiva samo »poslušnošću vjere« (Rim 1, 5), jer nije imala na raspolaganju nikakve dogmatske definicije.

Utjelovljenje je most između neba i zemlje; crkveni su oci njegov nagovještaj vidjeli još u Jakovljevu snu o ljestvama (Post 28, 10-17). Po Kristovu utjelovljenju Bog je zemlju združio s nebom; pokazao »kako uzvišen položaj među stvorovima ima ljudska narav«.[182]

Bog nije uveo Mariju u njezino majčinstvo a da je nije prethodno uputio i dogovorio se s njome.

179 Državni arhiv u Dubrovniku, *Liber omnium reformationum*, pagina XVIII, caput VII; *Istorisko-pravni spomenici. 1. Dubrovački zakoni i uredbe*, objavili Aleksandar Solovjev i Mihajlo Peterković, Beograd, 1936., str. 105.

180 sv. Albert Veliki, *Tumačenje Lukina evanđelja*, Gospina krunica (Split), XI (1905.) 1, str. 3-4.

181 *Graduale iuxta ritum sacri Ordinis praedicatorum*, Romae, 1950., str. 33-35; *Dominikanski misal*, Zagreb, 1998., str. 255; Augustin Pavlović, *Božićna posljednica "Laetabundus"*, Vjesnik Hrvatske dominikanske provincije (Zagreb), XL (2003.) 95, str. 45. Posljednicu je prepjevao fr. Dominik Budrović (1901.-1979.). »Anđeo savjeta« izraz je za Krista kojim se koristi prorok Izaija (9, 5). Njega je (Sunce) kao čovjeka rodila Marija (Zvijezda). Iz zemaljske perspektive, Sunce je veće od zvijezda, pa je tako i Isus kao Bog veći od svoje Majke. Krist je »sunce pravde« (Malahija 3, 20), »mlado sunce s visine« (Luka 1, 78).

182 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, III, q. 1., a. 2.: »Quam excelsum locum inter creaturas habeat humana natura.«

Utjelovljenje nije samo događaj što ga Bog čini u čovjeku Isusu. Ono je duhovni pristanak što ga daje čovjek Isus: »Evo, Bože, dolazim vršiti tvoju volju« (Hebr 10, 7); to je sadržaj Isusova svjesnoga ljudskog života. U ime čovječanstva Krist izgovara otkupljenju: Pristajem. Marijin pristanak slobodni je pristanak uz otkupiteljsko djelo koje je slobodno prihvatio čovjek-Bog; taj pristanak sadržava i univerzalnu vrijednost zasluge u odnosu na pristanak što ga svaki vjernik za sebe treba izgovoriti. Pristanak koji se od Marije tražio u trenutku navještenja bio je samo njezin osobni čin, ali se protegnuo na spasenje mnogih, tj. na cijeli svijet.[183]

Toma Akvinski tumači da se Utjelovljenjem: »prvo, *učvršćuje naša vjera*. Jer kad bi nam tko pričao o udaljenoj zemlji, a sam ne bi tamo bio, ne bismo mu vjerovali kao kad bi tamo uistinu bio. Stoga je vjera koju je Krist predao puno čvršća. 'Boga nitko nikada ne vidje: Jedinorođenac-Bog – koji je u krilu Očevu, on nam ga obznani.' (Iv 1, 18). Drugo, time se *budi naša nada*. Sin Božji nije uzalud došao k nama i uzeo ljudsko tijelo, nego je napravio zamjenu, tj. uzeo naše živo tijelo i udostojao se roditi da nas obdari svojim božanstvom; postao je čovjekom da čovjeka učini Bogom. Treće, to *ražiže našu ljubav*. Nema očevidnijeg znaka Božje ljubavi nego što je činjenica da je Bog, stvoritelj svega, postao stvorom; da je naš Gospodar postao našim bratom, da je Sin Božji postao sinom čovječjim. Zato se u Evanđelju kaže: 'Bog je tako ljubio svijet te je dao svoga Sina Jedinorođenca' (Iv 3, 16). Četvrto, to nas potiče da svoju *dušu očuvamo čistu*. Doista, naša je narav združenjem s Bogom toliko oplemenjena i uzdignuta da je primljena u zajedništvo s božanskom osobom. Zato anđeo nakon Utjelovljenja nije dopustio da mu se sveti Ivan klanja (usp. Otk 22, 8-9). Stoga čovjek, sjećajući se tog uzvišenja i držeći ga na pameti, mora smatrati da je protiv njegova dostojanstva ako grijehom obescijeni sebe i svoju narav. Peto, time se *raspaljuje naša želja da dođemo Kristu*. Ako bi neki kralj imao brata negdje daleko, taj bi želio doći k bratu kralju da kod njega prebiva. Tako i mi: budući da je Krist naš brat, moramo željeti biti s njime. To je naznačeno u Evanđelju: 'Gdje bude strvine, ondje će se skupljati orlovi.' (Mt 24, 28). I Pavao je imao želju otići i biti s Kristom (usp. Fil 1, 23). Ta se želja u nama budi i raste dok promatramo Utjelovljenje.«[184]

Računajući početak života od trenutka začeća, mnogi su smatrali kako je u skladu s Božjim savršenstvom da je Isus umro točno na isti dan kad je i začet. Još iz franačkih vremena u Zadru je živa predaja da su se stvaranje svijeta, Kristovo začeće i njegova smrt dogodili istoga dana, 25. ožujka. Takav kalendar ima Časoslov opatice Čike iz XI. stoljeća (Oxford, Bodleian Library, Canon. Liturg. 277), osnivačice samostana benediktinki Svete Marije u Zadru.[185]

Blažena Djevica Marija se u odnosu na sve ljude ne odlikuje po tome što se njezino tijelo na čudesan način razvijalo u utrobi njezine majke, svete Ane, nego po tome što je njezina duša očuvana od istočnoga grijeha, koji bi Marija, jer naravnim načinom potječe od Adama, u času začeća morala primiti po općenitom zakonu. U ispravi kojom je proglašena ta istina vjere stoji: »Po posebnoj milosti i povlastici svemogući je Bog, predviđajući zasluge Isusa Krista Spasitelja ljudskoga roda, od prvoga časa njezina začeća očuvao blaženu Djevicu Mariju neokaljanom od svake ljage izvornoga grijeha«.[186] Pri tome je izraz »od prvoga časa« posljedica starinskog razlikovanja oplodnje jajašca i ulijevanja razumske duše kao prvoga i drugog časa začeća.

183 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, III, q. 30 a. 1, c.: »Per Annuntiationem expetebatur consensus Virginis loco totius humanae naturae.« (Po Navještenju se tražio pristanak Djevice u ime čitavoga čovječanstva.)

184 sv. Toma Akvinski, *Super symbolum apostolorum*, a. 3: *Opuscula theologica*, II, prir. Raimondo M. Spiazzi, ed. Marietti, Torino, 1964., str. 201-202, br. 905-909; sv. Toma Akvinski, *Stoženi kršćanske vjere*, Split, 1981., str. 54-55.

185 *Libri horarum duo manuscripti Monasterii sanctae Mariae monialium de Iadra*, prir. Josip Kolanović, Zagreb, 2002., str. 32; *Liber horarum Cichae, abbatissae Monasterii Sanctae Mariae monialium de Iadra*, prir. Josip Kolanović, Zagreb, 2002., str. 11: list 7r: »25. Martii : VIII. kalendas Aprilis : Annuntiatio, Conceptio et Passio Domini«.

186 bl. Pio IX., konstitucija *Ineffabilis Deus* (8. prosinca 1854.): Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 2803, str. 526.

Dakle, u trenutku spolnog odnosa, istodobno sa spajanjem očeve i majčine spolne stanice, Bog je stvorio Mariji besmrtnu dušu, produševio novonastali začetak i Mariju izuzeo od istočnoga grijeha. Na osnovi vjere, sveti je Toma Akvinski bio siguran da Adam, Eva i Isus nisu imali odgođeno (posredno, naknadno) nego trenutačno produševljenje. Nakon što je 1854. Crkva utvrdila da je i duša blažene Djevice Marije ulivena u času začeća, može se smatrati da to vrijedi i za ostale ljude, jer su biološki svi začeti kao i Marija.

Kao i njegovi prethodnici i suvremenici, primjerice sveti Anselmo, Petar Lombardski, sveti Bonaventura ili Henrik iz Genta, i Akvinac je razlikovao začeće od produševljenja. Začeće je, prema njima, trenutak zametka (*conceptio inchoata*, *conceptio activa*, početno začeće), a produševljenje je trenutak kad ljudska duša oživi taj zametak, čas kad nastane ljudska osoba (*conceptio consummata*, dovršeno začeće, *conceptio passiva*). Toma je smatrao da je u trenutku »početnog začeća«, kad se Marijino tijelo počelo oblikovati, ono još podlijegalo općem zakonu te da je i na nju morao prijeći istočni grijeh, ali je prije produševljenja (prije nastanka osobe), očuvana od istočnoga grijeha, pa kaže: »od iskonskoga grijeha je bila očišćena već u majčinu krilu«,[187] a malo dalje u istoj propovijedi dodaje da tako »nije upala ni u iskonski, ni u smrtni, ni u laki grijeh«,[188] odnosno u velikome teološkom priručniku: »Takva je bila čistoća blažene Djevice koja je bila izuzeta od izvornoga i od počinjenoga grijeha.«[189]

Crkveni pisci od prvih se stoljeća slažu da je Marija sveta i potpuno čista od grijeha, ali nisu izričito postavili pitanje je li začeta bez iskonskoga grijeha. Uvođenje blagdana Začeća blažene Djevice Marije (na Istoku oko godine 700., u Napulju oko 850., u Engleskoj i nekim krajevima Francuske u XI. stoljeću, u Dubrovniku 1413.) bila je prigoda da se izričito postavi to pitanje. Tako učenik svetog Anselma engleski benediktinac Eadmer (†1124.) prvi izričito uči da je blažena Djevica izuzeta od svake ljage grijeha. Drugi su teolozi, prema tome, bili vrlo suzdržljivi, među njima i veliki Marijin štovatelj sveti Bernard, jer nisu uviđali kako bi se onda moglo reći da je Krist spasitelj svih ljudi, uključujući i Mariju. A i rimska crkvena zajednica još nije slavila blagdan Začeća, uvela ga je tek 1477. Škotski franjevac bl. Ivan Duns Škot (†1308.) uči da treba razlikovati otkupljenje po kojem je netko očuvan od istočnoga grijeha, makar bi on po općemu pravilu morao prijeći na svakog čovjeka (očuvajuće otkupljenje – *redemptio praeservativa*) i otkupljenje kojim je netko oslobođen od istočnoga grijeha pošto je on na dotičnoga već prešao (*redemptio liberativa*). Marija je oslobođena na prvi način, pa je Krist i nju otkupio, izuzimajući je od izvornoga grijeha. Nakon takvog pojašnjenja počelo se širiti čašćenje Marijina začeća.[190]

Veliko je vijeće Dubrovačke Republike 5. prosinca 1413. odredilo[191] da se blagdan Začeća

187 sv. Toma Akvinski, *In salutationem angelicam*, a. 1: »de peccato originale fuit mundata in utero«; *Opuscula theologica*, II, prir. Raimondo M. Spiazzi, ed. Marietti, Torino, 1964., str. 240, br. 1115; sv. Toma Akvinski, *Stožeri kršćanske vjere*, Split, 1981., str. 211.

188 sv. Toma Akvinski, *In salutationem angelicam*, a. 1: »Ipsa enim purissima fuit et quantum ad culpam, quia ipsa virgo nec orginale nec mortale nec veniale peccatum incurrit.«; sv. Toma Akvinski, *Stožeri kršćanske vjere*, Split, 1981., str. 216.

189 sv. Toma Akvinski, *Super Sententiis*, liber I, distinctio 44, q. 1, a. 3, ad 3: »Talis fuit puritas beatae Virginis, quae a peccato originali et actuali immunis fuit.«. Da Marija nije upala ni u laki ni u smrtni grijeh kao istinu vjere definirao je 13. siječnja 1547. Tridentski sabor, a da nije upala ni u izvorni 8. prosinca 1854. blaženi Pio IX. (Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 1573, str. 342 odnosno br. 2803, str. 526).

190 usp. M. Daffara, *De pecato originali et de Verbo incarnato*, Torino, 1948., str. 334-342; sv. Toma Akvinski, *Stožeri kršćanske vjere*, Split, 1981., str. 212-214. 217-219.

191 Državni arhiv u Dubrovniku, *Reformationes*, svezak 34, list 278; *Liber viridis*, caput 139; Serafin Marija Crijević, *Prolegomena in Sacram Metropolim Ragusinam*, Ragusii, 1744., caput XXXIV, str. 237; Daniele Farlati - Iacobus Coleti, *Ecclesiae Ragusinae historia*, Venetiis, 1800., str. 157; *Liber viridis*, prir. Branislav M. Nedeljković, Beograd, 1984., str. 100-101. Prema jednom rukopisu *Knjige svih novih odredbi*, Veliko vijeće Dubrovačke Republike još je 5. svibnja 1378. odlučilo da »Začeće svete Marije Djevice« bude zapovjedni blagdan koji se slavi u Dubrovačkoj Republici. Tako rukopis

slavne Djevice Marije upiše u kalendar svetkovina koje se imaju opsluživati po državnom zakonu i da se slavi svake godine 8. prosinca (devet mjeseci prije njezina rođenja, blagdana Male Gospe, 8. rujna).

Sabor u Bazelu je 17. rujna 1439. utvrdio: »Definiramo da Djevica i Bogorodica Marija nikada nije bila podložna izvornom grijehu, nego je uvijek bila čista i od izvornog i od učinjenoga grijeha, sveta i neokaljana.« I odredio da se njezin blagdan slavi u cijeloj Crkvi. No, to nije bilo provedeno jer papa Eugen IV. više nije priznavao taj sabor. Konstitucijom *Cum praeexcelsa* od 27. veljače 1477. papa Siksto IV. odobrio je misni obrazac i časoslov u čast Marijina začeća te je 8. prosinca upisao u Rimski kalendar kao blagdan Začeća blažene Djevice Marije.[192] Međutim, hrvatska glagoljska tradicija slavila je i prije početak Gospina života od jajašca svete Ane i sjemena svetog Joakima: »Začetie Marie Djevi« (Hrvojev misal iz 1404.);[193] »Začetije Djevi Marije« (kosinjski Misal iz 1483.),[194] »Dan Začetja pričiste Djeve Marije« (dubrovački predtridentski misal iz XVI. st.),[195] »8. prosinça Zacetye B. Marie dievice«[196] te se Gospi obraćala kao neoskvrnjeno začetoj: »Na slavu ovako čudnovitoga i neoskrvnjenoga začeća Djevina zabavljamo se danaske srčaniem i ljupkiem razmišljanjem... Biva ugodno blaženoj Bogorodici da se služi svetkovinom nje začeće neosvrnjeno.«;[197] »Marija Bogorodica i Djevica neokaljana od prvog časa produševljenja«;[198] »Život Majke Božje… očitovan… duvni manastira Neoskrvnjenoga začeća«;[199] »Zaçetje tvoje neoskvargneno, Priçista Bogorodiczo...«[200] i zahvaljivalo joj: »Anđeoskim glasovima i mi naše združujemo, da te svetom, čistom i neoskvrnjenom proglasimo.«[201]

Nakon dogmatske definicije 1854. i samom nazivu blagdana dodan je pridjev Neòskrvnjeno (začeće) pa na latinskome glasi: *Conceptio immaculata beatae Mariae Virginis*. Pod pojmom *Neoskvrnjeno začeće* zabilježili su ga Andria Stipić,[202] Ivan Krstitelj Tkalčević,[203] Nikola

A, dok rukopis B u prosincu ne navodi blagdan Začeća (Državni arhiv u Dubrovniku, *Liber omnium reformationum*, pagina XVIII, caput VII; *Istorisko-pravni spomenici. 1. Dubrovački zakoni i uredbe*, objavili Aleksandar Solovjev i Mihajlo Peterković, Beograd, 1936., str. 105). Zbog toga je nepodudaranja vjerojatnije da je blagdan Marijina Začeća u rukopis A dopisan naknadno, nakon odluke iz 1413., a ne da je tako odlučeno još 1378.

192 Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 1400, str. 311; *Calendarium romanum ex decreto sacrosancti oecumenici Concilii Vaticani II instauratum auctoritate Pauli PP. VI promulgatum*, editio typica, Vaticani, 1969., str. 110.

193 *Missale Hervoiae ducis Spalatensis croatico-glagoliticum : Transcriptio et commentarium*, ur. Biserka Grabar, Anica Nazor, Marija Pantelić, prir. Vjekoslav Štefanić, Graz, 1973., str. 294.

194 Ljudevit Gregov, *Kalendar prvog tiskanog glagoljskog misala* [1483.], Zagreb, 1952., str. 39.

195 Ciro Giannelli - Sante Graciotti, *Il Messale Croato-Raguseo (Neofiti 55) della Biblioteca Apostolica Vaticana*, Città del Vaticano, 2003., str. 283.

196 *Ritual rimski*, istomaccen slovinski po Bartolomeu Kassichiu, U Rimu, 1640., str. 70.

197 Tomo Ivanović, *Plac b. Marie Djeve*, Ragusa, 1786., str. 5.

198 Ivan Damjan, *Maria Dei Genitrix Virgo in primo suae animationis instanti speculum sine macula*, auctore Joanne Damiani Ecclesiae cathedralis Vaciensis canonico archidiacono, Posonii 1758., 240 str.

199 Maria de Iesu de Agreda, *Xivot Majke Boxje, kraljice i gospoje nasse, prisvete Divice Marije, popraviteljice gria Eve i povratiteljice milosti. Od ove Gospoje ocsitovan i objavljen sluxbenici svojoj Marii od Agride, duvni manastira Neozkvernjenoga zacsecha sserafinskoga reda svetoga oca Francesska… najposli u illiricki u kratko skuplien i sabran po ocu fr. Antunu Bachichu*, U Pecsuu, 1773., 404 str.

200 Augustin Miletić, *Poçetak slovstva*, U Splitu, 1815., str. 26.

201 Anđeo Marija Miškov, *Jesenska ružica ili Gospino ružarje*, deveto izdanje, Split : Gospina krunica, 1907., str. 70.

202 Andria Stipić, *Znanstveno razlaganje novoustanovljene po Katoličkoj Cérkvi dogme o neoskvernutom začestju blaž. dev. Marie*, Varašdin, 1856., 78 str.

203 Ivan Krstitelj Tkalčević, *Hrvatska povjestnica*, U Zagrebu, 1861., str. VI.

Roglić,[204] Hermenegild Uskoković,[205] Bone Grgantov,[206] službeni prijevodi papinih okružnica,[207] Akademijin rječnik, Dragutin Parčić,[208] Jean Dayre, Mirko Deanović i Rudolf Maixner,[209] Valentin Putanec,[210] Gustav Šamšalović,[211] Blanka Jakić i Antun Hurm.[212] Između dvaju svjetskih ratova u Zagrebu je preveden kao *Bezgrešno začeće*, premda je smisao latinskoga izraza i prijevoda na ostale jezike: neokaljano, neoskvrnjeno, čisto – Marijino tjelesno začeće koje nije okaljano mrljom – istočnim (izvornim, iskonskim) grijehom (grijehom praroditelja). U samom začeću kao takvom (nastanku novoga ljudskog bića), što se tiče onoga tko biva začet nikad nema osobnoga grijeha (grijeh možda može biti na strani budućih roditelja), pa je naziv »bezgrešno začeće« – pogrešan. Uostalom, ni na latinskome nije *conceptio impeccata*, nego *conceptio immaculata*.[213] A još je Bartul Kašić imenicu *macula* prevodio kao *oçquarnost*.[214] Potkraj istoga, XVII. stoljeća Ljudevit Lalić piše da je *immaculatus – ne osquargnen*.[215] Pojam »bezgrešno začeće« šteti i ekumenskim nastojanjima jer je istočnim kršćanima Marija – *Achrantos*, Neoskrvnjena (Drugi nicejski sabor godine 787.).

Nema dvojbe da se riječ začeće može shvatiti u aktivnome značenju: činjenica začeća, i u tom bi smislu trebalo reći: začeće svete Ane. Tako blagdan slave neki istočni kršćani. Ali pasivni smisao (činjenica da je začeto) primjereniji je jer je od trenutka začeća onaj tko je začet nositelj zbivanja, slavi se početak njegova života.

No, zbog posvjetovljenja hrvatskog društva i niske razine vjerskoga znanja većine kršćana u Hrvatskoj postojećim bi blagdanima valjalo dati naziv koji ne bi stvarao zabunu ni kod slabije upućenih, a koji bi ujedno bio teološki točan.

§ 10. Pravne dvojbe

Sam Bog je omogućio nastanak novoga života, on daje da čovjek rađa. Kojim pravom onda čovjek želi mijenjati Božje planove? Zato je izazvani pobačaj suprotan Božjem naumu, kako se može zaključiti iz proroka Izaije: »'Zar bih ja otvorio krilo materino a da ono ne rodi?' – govori Gospodin. 'Zar bih ja, koji dajem rađanje, zatvorio maternicu?' – kaže Bog tvoj« (Iz 66, 9).

Vjerojatno se svi slažu da prava drugih osoba prestaju pred mojim pravima. Ako to tražim za sebe, zašto isto ne priznajem i drugima? U ime koga ili čega svim drugim ljudskim bićima ne bi bilo dopušteno osnovno ljudsko pravo – pravo na rođenje? Nije li dužnost države da svima osigura jednakopravnost i zaštitu?

---

204 Alfonso Muzzarelli, *Gospina ružica to jest misec Svibanj posvećen Majci Božijoj Neoskvrnjenoj Divici Mariji isusovca otca Muzzarelli-a*, prinio iz talijanskoga Nikola Roglić, U Zadru, 1895., 172 str.

205 Hermenegild Uskoković, *Vijenčić kratkih govora o Neoskvrnjenoj Djevici : za mjesec svibanj*, Dubrovnik, 1908., 414 str.

206 Bone M. Grgantov, *Dvanaest subota na čast bl. Marije Djevice neoskvrnjenoga začeća*, Spljet, 1904., 327 str.

207 *Enciklika s. o. pape Pija X. prigodom jubileja Neoskvrnjenog začeća B.D.M.*, drugo izdanje, Split, 1904., 25 str. [*Ad diem illum laetissimum* od 2. veljače 1904.; Denzinger, br. 3370].

208 Dragutin Antun Parčić, *Rječnik hrvatsko-talijanski*, treće izdanje, U Zadru, 1901., str. 504.

209 Jean Dayre - Mirko Deanović - Rudolf Maixner, *Hrvatsko-francuski rječnik*, Zagreb, 1960., str. 356.

210 Valentin Putanec, *Francusko-hrvatskosrpski rječnik*, Zagreb, 1957., str. 424.

211 Gustav Šamšalović, *Njemačko - hrvatski ili srpski rječnik*, peto izdanje, Zagreb, 1974., str. 952.

212 Blanka Jakić - Antun Hurm, *Hrvatsko ili srpsko - njemački rječnik*, četvrto izdanje, Zagreb, 1985., str. 555.

213 Tako je (u smislu neosvrkrnjeno) prevedeno i na njemački *unbefleckte Empfängnis*, engleski *immaculate conception*, francuski *immaculée conception*, talijanski *immacolata concezione*, kastilski *inmaculada concepción*, portugalski *imaculada conceição*, slovenski *brezmadežno spočetje*, ruski *neporočnoe začatie*, češki *neposkvrněného početí*, poljski *niepokalane poczęcie*, mađarski *szeplőtelen fogantatás*, nizozemski *onbevlekte ontvangenis*, danski *ubesmittede undfangelse*, norveški *ubesmittede unnfangelse*, švedski *obefläckade avlelsen*, litvanski *nekaltasis prasidėjimas*, rumunjski *neprihănita zămislire*, esperantski *senmakula koncipiĝo*, albanski *ngjizja e panjollë*, finski *perisynnitön sikiäminen*.

214 *Ritual rimski*, istomaccen slovinski po Bartolomeu Kassichiu, U Rimu, 1640., Kalendar, str. 78.

215 Ludovicus Lalich, *Dictionarium latino-italico-illyricum*, Grude-Mostar, 2007., str. 237.

Temeljno načelo pravnoga poretka jest načelo jednakosti, prema kojemu su sva ljudska bića ravnopravna.[216] Javni poredak potvrđuje tu ravnopravnost putem priznanja pravne sposobnosti, ustanovljenja da je tko – subjekt, nositelj prava i obveza; pučkim jezikom rečeno – da je čovjek uvijek čovjek, od samoga začeća.

U međunarodnom i nacionalnim pravima takve odredbe postoje, ali ih protivnici prava na rođenje mahom tumače himbeno i izvrtalački. Primjerice, u *Općoj deklaraciji o pravima čovjeka* iz 1948. stoji: »Svatko ima pravo da svugdje bude priznat kao osoba pred zakonom.« (članak 6.). Istu odredbu o pravu na pravni subjektivitet sadržava članak 16. *Međunarodnog ugovora o građanskim i političkim pravima* iz 1966.[217]

Tu pobornici pobačaja kažu da se pod »svatko« misli samo na rođena ljudska bića, a ne i na još nerođena. No, nasuprot takvom shvaćanju, svi međunarodni pravni dokumenti kao i ustavi suvremenih država redovito isključuju diskriminaciju po osnovi rođenja. Tako:

– članak 2. *Opće deklaracije o pravima čovjeka* iz 1948.: »Svakomu su dostupna sva prava i slobode navedene u ovoj Deklaraciji bez razlike bilo koje vrste kao što su... rođenje ili drugi pravni položaj.«
– članak 14. europske *Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda* iz 1950.: »Uživanje prava i sloboda koje su priznate u ovoj Konvenciji osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što je ... rođenje ili druga okolnost.«
– članak 2. stavak 1. *Međunarodnog ugovora o građanskim i političkim pravima* iz 1966.: »Države članice ovog ugovora obvezuju se poštovati i jamče svim osobama koje se nalaze na njihovom području i koje potpadaju pod njihovu nadležnost, prava priznata ovim ugovorom bez obzira na ... rođenje.«
– članak 2. stavak 1. *Konvencije o pravu djeteta* iz 1989.: »Države članice ove Konvencije priznaju i osiguravaju prava sadržana u Konvenciji svakom djetetu pod njihovom nadležnošću, bez ikakve diskriminacije i bez obzira na ... rođenje ili drugi status djeteta.«
– članak II. stavak 4. *Ustava Bosne i Hercegovine* iz 1995.: »Sve osobe u Bosni i Hercegovini su slobodne od diskriminacije po bilo kojoj osnovi kao što je... rođenje.«
– članak 1. stavak 1. i 2. *Protokola br. 12 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda* Vijeća Europe od 4. studenoga 2000.: »Uživanje svih prava određenih zakonom osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi kao što je... *rođenje* ili drugi status. Nitko ne smije biti diskriminiran od strane javnih tijela na bilo kojoj osnovi kako je navedeno u stavku 1.«[218]
– članak 14. stavak 1. *Ustava Republike Hrvatske* prema *Promjeni Ustava* iz 2001.: »Svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode, neovisno o ... rođenju.«

Dakle, za jednakost pred zakonom i priznanje postojanja (pravnu osobnost) potpuno je

216 usp. Proslov *Objave neovisnosti Sjedinjenih Američkih Država* (4. srpnja 1776.); članak I. *Deklaracije o pravima čovjeka i građanina* francuske Narodna ustavotvorna skupština (20. kolovoza 1789.); članci 1., 2. i 7. *Opće deklaracije o pravima čovjeka* Ujedinjenih naroda (10. prosinca 1948.); članak 33. *Ustava SFRJ* od 7. travnja 1963. (Službeni list - SL 14/63); članak 154. *Ustava SFRJ* od 21. veljače 1974. (SL 9/74); članak 229. *Ustava SR Hrvatske* od 22. veljače 1974. (Narodne novine - NN 8/74); članak 2. *Konvencije o pravu djeteta* od 20. studenoga 1989.(SL MU 15/90; NN MU 12/93); članak 3. i 14. *Ustava Republike Hrvatske* od 22. prosinca 1990. (NN 56/90); članak II. stavak 4. *Ustava Bosne i Hercegovine* od 14. prosinca 1995.

217 Dio je unutarnjega pravnog poretka Republike Hrvatske, a kao potvrđeni međunarodni ugovor po pravnoj je snazi iznad domaćih zakona. Donijela ga je opća skupština Ujedinjenih naroda u New Yorku 16. prosinca 1966. Hrvatska mu je pristupila sukcesijom bivše države - *Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori*, br. 7/71; *Narodne novine - Međunarodni ugovori*, br. 12/93.

218 U neustavni *Zakon o suzbijanju diskriminacije* (Narodne novine br. 85/08) kao »slučajno« se zaboravilo uvrstiti zabranu diskriminacije po osnovi rođenja. Ohrabrujuće je jedino što se zabranjuje diskriminacija po osnovi genetičkog naslijeđa što dosljedno znači da u Hrvatskoj nije dopušteno eliminirati zametke zbog kakve nasljedne bolesti.

nebitno je li tko rođen ili još nije, baš kao što je nebitno koje je rase, boje kože, spola, vjere, narodnosti; kojim jezikom govori, koliko je imućan ili koju je školu završio.

Isto tako, svi međunarodni dokumenti o ljudskim pravima i ustavi pojedinih zemalja priznaju neotuđivo pravo na život svakomu ljudskom biću:

– članak 3. *Opće deklaracije o ljudskim pravima* iz 1948.: »Svatko ima pravo na život, slobodu i osobnu sigurnost.«[219] U skladu s člankom 2. iste deklaracije, to pravo je dostupno svakomu, bez obzira na rođenje.
– članak 2. stavak 1. europske *Konvencije za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda* iz 1950.: »Svačije pravo na život zaštićeno je zakonom.«[220] U skladu s člankom 14. iste konvencije, to se pravo osigurava bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi kao što je rođenje.
– članak 6. stavak 1. *Međunarodnog ugovora o građanskim i političkim pravima* iz 1966.: »Svako ljudsko biće ima neodvojivo (inherentno) pravo na život. Ovo pravo je zaštićeno zakonom. Nitko ne može samovoljno biti lišen života.«[221] U skladu s člankom 2. stavkom 1. istoga ugovora, to pravo postoji neovisno o rođenju.
– članak 2. stavak 2. *Temeljnog zakona* (ustava) *SR Njemačke* od 8. svibnja 1949. određuje: »Svatko ima pravo na život.«, a tumačeći tu odredbu njemački Ustavni sud u odluci od 25. veljače 1975. kaže: »Pravo na život jamči se svakome tko živi; između pojedinih dijelova života u razvoju, prije rođenja ili između rođenoga i onoga koji se ima roditi ne postoji nikakva razlika. *Svatko*, u smislu članka 2. stavka 2. podstavka 1. Temeljnoga zakona, jest *svaki živi čovjek*; drugim riječima: svaki ljudski individuum koji posjeduje život; *svatko* zato znači i još nerođeno ljudsko biće.«
– član 47. stav 1. *Ustava SFRJ* od 7. travnja 1963. (Službeni list SFRJ, br. 14/63): »Život i sloboda čovjeka su nepovredivi.«
– član 175. stav 1. *Ustava SFRJ* od 21. veljače 1974. (Službeni list SFRJ, br. 9/74): »Život čovjeka je nepovrediv.«
– član 248. stav 1. *Ustava SR Hrvatske* od 22. veljače 1974. (Narodne novine, br. 8/74): »Život čovjeka je nepovrediv.«
– članak 6. stavak 1. *Konvencije o pravu djeteta* iz 1989.: »Države članice priznaju da svako dijete ima neodvojivo (inherentno) pravo na život.«[222] U skladu s člankom 2. stavkom 1. iste konvencije to pravo postoji bez obzira na rođenje.
– članak 21. stavak 1. *Ustava Republike Hrvatske* od 22. prosinca 1990.: »Svako ljudsko biće ima pravo na život.« (Narodne novine, br. 56/90). U skladu s člankom 14. stavkom 1. istoga *Ustava*, to pravo postoji neovisno o rođenju. Članak 17. stavak 3. istoga *Ustava* dodatno određuje: »Niti u slučaju neposredne opasnosti za opstanak države ne može se ograničiti primjena odredbi ovoga Ustava o pravu na život.«

Stoga je pravo na život najvažnije od svih ljudskih prava. Ono izravno proizlazi iz same čovjekove naravi. To je pravo koje se ima zahvaljujući činjenici da je netko ljudsko biće. Ono pripada ljudskom biću neovisno o njegovu položaju unutar ili izvan zajednice. Pravo na život pripada prvoj kategoriji prava čovjeka, riječ je o pravu koje pripada »ljudskoj osobi kao takvoj« pa ga u tom smislu valja razlikovati od »građanskih« i »socijalnih prava«, tj. prava koja čovjeku

219 Opća skupština Ujedinjenih naroda, Pariz, 10. prosinca 1948.

220 Vijeće Europe, Rim, 4. studenoga 1950.: *Narodne novine - Međunarodni ugovori*, br. 18/97, 6/99, 8/99; na snazi za Republiku Hrvatsku od 5. studenoga 1997.

221 Opća skupština Ujedinjenih naroda, New York, 16. prosinca 1966.; *Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori*, br. 7/71; *Narodne novine - Međunarodni ugovori*, br. 12/93.

222 Opća skupština Ujedinjenih naroda, New York, 20. studenoga 1989.; *Službeni list SFRJ - Međunarodni ugovori*, br. 15/90; *Narodne novine - Međunarodni ugovori*, br. 12/93.

pripadaju kao političkom subjektu ili kao radniku. Tako pravo na život čini osnovu i potporu svih drugih čovjekovih prava, sva druga prava i dužnost čovjeka pretpostavljaju i zasnovani su na postojanju ovoga prava.[223] Zato Ivan Pavao II. kaže: »Veličina društva prosuđuje se prema položaju koji ono daje ljudskoj osobi, ponajprije najslabijoj koja se ne može cijeniti samo po onome što posjeduje ili po onome što može pridonijeti svojim djelovanjem.«[224]

Kršćanska uljudba oduvijek je smatrala da je ono što će se roditi već ljudsko biće. Crkva je uvijek proglašavala nedopuštenim svaki zahvat namijenjen uništenju nerođenoga života. Ivan Pavao II. godine 1988. ozakonio je *Vjerodostojnim tumačenjem* kanona 1398. *Zakonika kanonskog prava* da unaprijed donesenom presudom, od časa kad je djelo počinjeno, bez čekanja sudske odluke, u kaznu izopćenja upada ne samo onaj tko izazove pobačaj, shvaćen znanstveno i pučki, nego tko god razara zametak ili plod »na bilo koji način i u bilo koje doba od časa začeća« (v. § 88).

U perspektivi zacrtanoj socijalnim učenjem Crkve nikad se ne smije odreći isticanja utemeljiteljske povezanosti čovječanstva s istinom i primatom etike nad politikom, gospodarstvom i tehnologijom.[225]

U presudi Gonzales protiv Carharta od 18. travnja 2007. Vrhovni je sud Sjedinjenih Američkih Država, kao načela, istaknuo: »Država ima legitiman interes za ishod trudnoće u zaštiti zdravlja žene i života ploda koje može postati dijete. [...] Prema zajedničkom razumijevanju i znanstvenom nazivlju, plod (fetus) živi je organizam u ženinoj utrobi, bez obzira na to je li sposoban za (samostalan) život izvan maternice. [...] Vlada ima interes štititi čast i etičnost liječničkoga zvanja. [...].«

Prema Međunarodnoj klasifikaciji bolesti Svjetske zdravstvene organizacije, pojam »smrt majke (maternalna smrt)« znači »smrt žene za vrijeme trudnoće ili unutar 42 dana od završetka trudnoće, bez obzira na trajanje i lokalizaciju trudnoće, zbog bilo kojeg uzroka u vezi s, ili pogoršanog trudnoćom ili njezinim vođenjem, ali ne zbog slučajnih ili sporednih uzroka«.[226] To znači da majka postaje majka trenutkom začeća, a ne od porođaja. Dosljedno, ona je majka začetka, zanijetka, zametka i ploda, a ne samo novorođenčeta. Ako je medicinska znanost tako utvrdila, onda dosljedno treba priznati da su i začetak, zanijetak, zametak i plod, kao i novorođeno čedo – ljudska bića, pa imaju i trebaju imati »ljudska prava«.

Ujedinjeni narodi donijeli su 20. studenoga 1959. *Deklaraciju o pravima djeteta* u čijem prvom načelu stoji: »Djetetu pripadaju sva prava navedena u ovoj Deklaraciji, i imaju ih sva djeca bez iznimke i bez ikakvog odvajanja s obzirom na ... rođenje ili kakvu drugu okolnost u odnosu na dijete ili njegovu obitelj.« U četvrtom načelu se ističe: »Dijete ... ima pravo na život ... i skrb prije rođenja.«[227]

Dijete ima pravo biti začeto na ljudski način, od bioloških roditelja, ima pravo da ga oni odgoje. Ima pravo biti plod međusobne ljubavi. Time što postoji, makar kao sićušni zanijetak, plod začeća – ljudsko biće – budući čovjek, ima pravo na život, stječe pravo na rođenje.

Svaki subjekt ljudske naravi ima pravo na postojanje koje mu svatko mora priznati.

Nijedan čitatelj ove knjige ne bi imao nijedno drugo pravo (na ime, dobar glas, slobodu, zdravlje, obrazovanje, obitelj, domovinu, rad, počinak, uzdržavanje, vlasništvo, socijalnu i

223 Arsen Bačić, *Leksikon Ustava Republike Hrvatske*, Split, 2000., str. 279.

224 Ivan Pavao II., Govor francuskim biskupima, 12. travnja 1997.: *L'Osservatore Romano*, 16. travnja 1997.; *bilten IKA vijesti* (Zagreb), br. 17/97 od 24. travnja 1997., str. III.

225 Ivan Pavao II., Govor sudionicima europskoga skupa o socijalnoj nauci Crkve, 20. lipnja 1997.: *bilten IKA vijesti* (Zagreb), br. 26/97 od 26. lipnja 1997., str. II.

226 *Međunarodna klasifikacija bolesti i srodnih zdravstvenih problema*, Deseta revizija, svezak 1, Zagreb, 1994., str. 939.

227 *Ljudska prava : osnovni međunarodni dokumenti*, prir. Dobriša Skok, Zagreb, 1990., str. 129.

pravnu sigurnost) da se ne koristi pravom na život kao prethodnicom i pretpostavkom svih drugih prava te da nije iskoristio pravo na rođenje kao sastavni dio toga prava.

Dakle, u sklopu prava na život fundamentalno je pravo biti rođen. Život je po sebi vrhovno dobro izvan svih slučajnosti i okolnosti. *Pravo na rođenje je postulat pravednosti*. To je bilo kristalno jasno hrvatskim pravnicima još u XIV. stoljeću. Primjerice, zaštita trudnica koju propisuje *Statut grada Splita* iz 1312. u 84. i 85. poglavlju četvrte knjige zapravo je zaštita nerođenog djeteta, koje ne smije snositi posljedice za zlodjela svoje majke.

To je bilo kristalno i liječnicima u doba komunizma koji su glasno prosvjedovali protiv ozakonjenja prava na ubojstvo nerođenoga djeteta. Tako dr. Pavel Lunaček na Drugom kongresu ginekologa Jugoslavije 1953.: »Imamo li pravo na genocid ili homocid? … Pojava masovnog prekida trudnoće je posredni genocid, a uništenje zametka je analogno homocidu… Principijelno nema nikakve razlike između među svjesnim prekidom trudnoće u vrijeme kad plod još nije sposoban za ekstrauterini život i ubojstva već rođena djeteta, kao što u bîti nema nikakve razlike između ubojstva novorođenog djeteta i odraslog čovjeka.«[228]

Osim fizičkog, psihičkog i spolnog nasilja, postoji isto tako opasno nasilje koje se čini *propustom*, nečim što je potrebno učiniti, a ne čini se. Među ta nasilja ubraja se *nedostatak skrbi za trudnice*. Isto je tako nasilje kad se ženi onemogući da dođe do nužnih obavijesti, primjerice o alternativi za pobačaj. Jer, pobačaj je *nasilje nad majčinstvom*.

O odredbama pojedinih pravnih sustava i razdoblja u pogledu prava na rođenje usp. §§ 15, 17, 88 i 236-257.

Ono je prvo među svim pravima, temelj demokratskih sloboda i ključ zdanja građanskoga društva. Budući da demokracija stoji i pada s istinama i vrijednostima koje utjelovljuje i promiče, *pravo na rođenje mora biti stup na kojemu počiva suvremeno pravedno društvo*.

§ 11. Liječnička načela

»Štitit ću bolesnika od svega što bi mu moglo škoditi ili nanijeti nepravdu. Nikome ne ću, makar me za to i zamolio, dati smrtonosni otrov, niti ću mu za nj dati savjet. Isto tako ne ću dati ženi sredstvo za pometnuće ploda.« – *Hipokratova prisega*, tako se naziva prema starogrčkom liječniku Hipokratu (oko 460.-370. prije Krista).[229]

»Prisežem pred Svemogućim i Vječnim... da se u svome liječničkom radu nikada nisam udaljio od bilo čega što je na dobrobit nama i našem potomstvu... Nijednoj ženi nisam pomogao da pobaci.« – *Liječnička oporuka*, prema Amatu Portugalcu (Amatus Lusitanus, 1511.-1568.), portugalskom Židovu i dubrovačkom liječniku.

Medicina koja ne brani život nije medicina. Takvo je temeljno stajalište bilo povodom blaženom Alojziju Stepincu da se 10. siječnja 1940. okružnicom obrati liječnicima da porade na smanjenju i iskorjenjenju kršenja prava na rođenje (v. drugi dodatak) te da svojim vjernicima govori: »Svi znaju i osjećaju da izvršitelji izravnog pobačaja nisu manji zločinci od onih koji na cestama ubijaju nevine ljude. A ipak, mnogi misle da duh vremena traži da i dalje stanoviti ljudi u hrvatskom narodu *žive od krvarine* pomorene hrvatske dječice.«[230]

»U času kad stupam među članove liječničke struke, svečano prisežem da ću svoj život staviti u službu humanosti... Ljudski ću život poštovati od samoga začetka.« – *Ženevska liječnička*

228 Pavel Lunaček, *Abortus artificialis*, Zbornik radova drugog kongresa ginekologa-akušera Jugoslavije, I, Beograd, 1953., str. 94 i 96.

229 Ovaj i sljedeći navodi o liječničkim načelima su iz: *Medicinska etika : Priručno štivo*, ur. Anton Švajger, II. izdanje, Zagreb, 1996., str. 117-122.

230 Alojzije Stepinac, Propovijed u Čazmi 20. srpnja 1940.: *Katolički list* (Zagreb), 91 (1940.) 30, str. 355; Alojzije Stepinac, *Propovijedi, govori, poruke (1934.-1940.)*, Zagreb, 2000., str. 424.

prisega (prihvaćena na drugoj skupštini Svjetskoga liječničkog udruženja u Ženevi u rujnu 1948.).

»Liječnik mora uvijek imati na umu da mu je dužnost čuvati ljudski život.« – *Međunarodni kodeks liječničke etike* (prihvaćen na trećoj skupštini Svjetskoga liječničkog udruženja u Londonu u listopadu 1949.).

»Prvo moralno načelo kojeg se liječnik mora pridržavati jest poštovanje ljudskoga života od njegova početka. Ako liječnik smatra da mu njegovo uvjerenje ne dopušta savjetovati ili izvesti pobačaj, može odbiti to učiniti i mora uputiti pacijenticu drugom osposobljenom liječniku.« – točke 1. i 6. *Deklaracije o terapijskom pobačaju* (prihvaćena na 24. skupštini Svjetskog liječničkog udruženja u Oslu u kolovozu 1970.).

»Članu Hrvatskog liječničkog zbora časna je dužnost svoj život i svoju struku potpuno posvetiti dobrobiti i zdravlju čovjeka. U tom smislu on će poštovati ljudski život od njegova početka do smrti, promicati zdravlje, sprječavati i liječiti bolest.« – *Etički kodeks Hrvatskoga liječničkog zbora* od 26. veljače 1993. (točke 1.1. i 1.2.)

»Liječniku je časna dužnost svoje životno usmjerenje i svoju struku posvetiti zdravlju čovjeka. U tom smislu on će poštovati ljudski život od njegova početka do smrti, promicati zdravlje, sprječavati i liječiti bolest te poštivati ljudsko tijelo i osobnost i nakon smrti.« – članak 1. stavci 1. i 2. *Kodeksa medicinske etike i deontologije* (donesen na Skupštini Hrvatske liječničke komore 29. listopada 2003., objavljen u *Narodnim novinama*, br. 47/04 od 13. travnja 2004.)

»Liječniku je časna obveza svoje životno usmjerenje i struku posvetiti zdravlju čovjeka. U tom smislu on će poštovati ljudski život od njegova početka do smrti, promicati zdravlje, sprječavati i liječiti bolest te poštovati ljudsko tijelo i osobnost i nakon smrti.« – članak 1. stavci 1. i 2. *Kodeksa medicinske etike i deontologije* (donesen na Skupštini Hrvatske liječničke komore 10. lipnja 2006., objavljen u *Narodnim novinama*, br. 55/08 od 16. svibnja 2008.)

»Niti u slučaju neposredne opasnosti za opstanak države ne može se ograničiti primjena odredbi ovoga Ustava o pravu na život... te o slobodi misli, savjesti i vjeroispovijedi.« – članak 17. stavak 3. *Ustava Republike Hrvatske* od 21. prosinca 1990., na snazi od 22. prosinca 1990. do danas.

»Jamči se sloboda savjesti i vjeroispovijedi i slobodno javno očitovanje vjere ili drugog uvjerenja.« – članak 40. *Ustava Republike Hrvatske* od 21. prosinca 1990., na snazi od 22. prosinca 1990. do danas.

»Članovi [Hrvatskoga liječničkog zbora] su dužni odbiti svaku stručnu radnju koja je u suprotnosti s načelima iznesenim u [Etičkom] Kodeksu, a Hrvatski liječnički zbor im je dužan u tome pomoći svojim ugledom i pravnim sredstvima ako se za to ukaže potreba.« – *Etički kodeks Hrvatskog liječničkog zbora* od 26. veljače 1993. (točka 9.3.)

»Liječnik ima pravo na priziv savjesti, ako time ne dovodi u opasnost život bolesnika.« – *Kodeks medicinske etike i deontologije* iz 2003. (članak 2. stavak 14.)

»Liječnik ima pravo na priziv savjesti, ako time ne uzrokuje trajne posljedice za zdravlje ili ne ugrozi život pacijenta.« – *Kodeks medicinske etike i deontologije* iz 2006. (članak 2. stavak 15. - *Narodne novine*, br. 55/08)

»Radi svojih etičkih, vjerskih ili moralnih nazora, odnosno uvjerenja liječnik se ima pravo pozvati na priziv savjesti te odbiti provođenje dijagnostike, liječenja i rehabilitacije pacijenta, ako se to ne kosi s pravilima struke te ako time ne uzrokuje trajne posljedice za zdravlje ili ne ugrozi život pacijenta. O svojoj odluci mora pravodobno izvijestiti pacijenta te ga uputiti drugom liječniku iste struke.« – *Zakon o liječništvu* (članak 20. stavak 1. - *Narodne novine*, br. 121/03; na snazi od 6. kolovoza 2003.)

»Obveza je liječnika da prihvaćene suvremene postupke antenatalne i postnatalne skrbi

primjenjuje sa svrhom da pomogne rađanje te rast i razvoj zdrava djeteta.« – *Etički kodeks Hrvatskoga liječničkog zbora* iz 1993. (točka 3.1.); *Kodeks medicinske etike i deontologije* iz 2003. (članak 3. stavak 1.)

»Obveza je liječnika da prihvaćene suvremene postupke antenatalne i postnatalne skrbi primjenjuje sa svrhom da pomogne rađanje, rast i razvoj djeteta. – *Kodeks medicinske etike i deontologije* iz 2006. (članak 3. stavak 1.)

»U planiranju obitelji liječnik će promicati u prvom redu odgojne i prirodne metode, a zatim one metode kontracepcije koje su u skladu s medicinskim spoznajama i moralnim stavovima žene. Njegova je dužnost upoznati ženu s načinom djelovanja i štetnosti pojedinih sredstava odnosno postupaka.« – *Etički kodeks Hrvatskoga liječničkog zbora* iz 1993. (točka 3.3.)

»U planiranju obitelji, liječnik će promicati ponajprije odgojne i prirodne metode, a zatim one metode planiranja obitelji koje su u skladu s medicinskim spoznajama i moralnim stavovima žene i muškarca. Liječnikova je dužnost upoznati ženu i muškarca s načinom djelovanja i štetnosti pojedinih kontracepcijskih sredstava, odnosno postupaka.« – *Kodeks medicinske etike i deontologije* iz 2003. i 2006. (članak 3. stavak 2.)

»U okviru liječenja neplodnosti liječnik mora znati da primjena metoda asistirane reprodukcije, uključujući i izvantjelesnu oplodnju, pretpostavlja razumijevanje biti takvih postupaka i osoba koje im se podvrgavaju. Dužnost je liječnika poznavati etičko vrednovanje pojedinih metoda prema prihvaćenim suvremenim stavovima. Nije dozvoljeno korištenje postupaka medicinski pomognute reprodukcije u svrhu odabiranja spola osim za izbjegavanje ozbiljne nasljedne bolesti vezane za spol.« – *Kodeks medicinske etike i deontologije* iz 2003. (članak 3. stavci 3. i 4.)

»U okviru liječenja neplodnosti liječnik mora znati da primjena metoda potpomognute oplodnje, uključujući i izvantjelesnu oplodnju, pretpostavlja razumijevanje biti takvih postupaka u osoba koje im se podvrgavaju. Obveza je liječnika poznavati etičko vrednovanje pojedinih metoda prema prihvaćenim suvremenim stavovima. Razvijanje viška ljudskih zametaka u istraživačke svrhe, neprihvatljivo je i neetičko.« – *Kodeks medicinske etike i deontologije* iz 2006. (članak 3. stavci 3. i 4.)

§ 12. Poziv na djelovanje

U društvu, državi, zajednici država i na kontinentu čiji su korijeni kršćanski, ali sadašnjost to više nije i gdje su kršćani postali manjina, realno su male nade da se kršenje prava na rođenje zaustavi zakonskim putem, bez obzira na sve pravne, znanstvene, etičke i zdravorazumske razloge. Stoga je ćudoređe jedino preostalo oružje u borbi za to temeljno ljudsko pravo. Paradoksno je da Crkva, nekad optuživana da je feudalistička, odnosno buržujska kontrarevolucionarna snaga, zapravo ostaje osamljena u obrani načela jednakosti u koje su se zaklinjale francuska, američka i socijalističke revolucije. Današnji fašizam, nacionalsocijalizam, pogrom, holokaust, rasizam i apartheid zove se *probiranje začetih*. Još nerođenu djecu ubija se zato što nisu odgovarajućih genskih osobina, odgovarajućeg spola, ili trenutačno nisu »željena« ni »dobrodošla« pa onda ni »poželjna«. Eugenizam je zapravo oblik 'rasne higijene'. Osobito je popularan u društvima koja se diče da su tolerantna i da su prevladala rasizam!

Ako je točna narodna poslovica da se »čovjek u muci, a zlato u vatri poznaje« (usp. Izr 17, 3), zašto kršćanska zajednica kao deklarirana većina u hrvatskom društvu, kao »sol zemlje« (Mt 5, 13) na sebe ne može preuzeti obvezu da svakoj bremenitoj sugrađanki koja dvoji o zadržavanju trudnoće bez lažnih obećanja ponudi anđeosko proroštvo o tom djetetu: »Bit će ti radost i veselje i rođenje će njegovo mnoge obradovati!« (Lk 1, 14)? Zar ljudi nemaju pravo na vrijeme dobiti informaciju o onome što misle učiniti i što mogu učiniti da izbjegnu zlo?

Pred razvikanim događajima javno mnijenje kao da se katkad potrese u korist života; osobito bljesne solidarnost u službi preživljavanja drugoga ljudskog bića ugroženog smrću. U obranu života ustaje se i pred izvršenjem smrtne kazne nad okorjelim zločincima i ubojicama koji očituju kajanje, žal i otrježnjenje. Ali to su trenutačni trzaji koji ni za pedalj ne smanjuju kulturu smrti.

Međunarodna klasifikacija bolesti (X. revizija Međunarodne zdravstvene organizacije) napustila je svima razumljivu podjelu pobačaja sa stajališta namjernosti čina – prema kojoj postoji prirodni (spontani) i izazvani (inducirani) pobačaj – te je, u hrvatskim okolnostima pridonijela posvemašnjem zamagljivanju pojave u kojoj se mnogi liječnici koriste »maskirnim dijagnozama«.

O poštovanju i kršenju prava na rođenje u Hrvatskoj i 56 drugih država svjedoče službeni podatci zdravstvene i demografske (vitalne) statistike (v. treći dodatak). Osim količine živorođene i mrtvorođene djece te broja pobačaja (§§ 166, 171-227); bijelih (§ 229) i crnih godina (§ 230) i rang-liste (§ 231); za neke zemlje jugoistočne Europe objavljuje se i statistika kaznenih postupaka povodom kršenja prava na rođenje (§§ 170.B-H, 178.E, 180.E, 204.E, 217.E, 218.I i 218.J), a za Hrvatsku i brojke o postupanju redarstva (§ 170.A). Nažalost, za razdoblje od drugoga svjetskog rata do danas ti podatci više nisu dostupni jer se ne iskazuju prema povrjeđenome dobru nego se utapaju u »ostale slučajeve kaznenih djela protiv života«.

Ugodno je iznositi i nekako se sunčati na lijepim, katkad »slatkim« riječima tekstova crkvenih učitelja, ali probitak kršćanske vjere i savjesti traže da se iz golema gradiva izvade smjernice za život, i to za ovaj, konkretni život i njegove najprječe probleme. A jedan je od njih, nedvojbeno, problem zaštite života prije rođenja i prava na rođenje, uz čuvanje dostojanstva i samopoštovanja svake trudnice.

Da je to i te kako moguće, svjedoči dubrovačko Nahodište (1432.-1927.), višestoljetni svijetli primjer kršćanske skrbi za »neželjenu« djecu. Ono je služilo kao dom za smještaj, hranu, obrazovanje i odgoj nahoda (napuštene, izložene djece), kao utočište za trudnice (pribježište, sigurna kuća), rodilište za nezakonitu i »neželjenu« djecu te dom za djecu siromašnih roditelja (v. prvi dodatak). (Toj ustanovi do danas nije posvećena ni jedna ulica, trg, spomenik, spomen-ploča ili znanstveni skup.)

Pothvat zaštite prava na rođenje okuplja svu Abrahamovu djecu, sve ljude dobre volje, štoviše, sve Noine potomke. Zapisano je kako je Svemogući nakon Velikog potopa preostalim ljudima rekao: »Od čovjeka ću tražiti obračun za ljudski život. Tko prolije krv čovjekovu, njegovu će krv čovjek proliti! Jer na sliku Božju stvoren je čovjek! A vi, plodite se, i množite i zemlju napunite!« (*Postanak* 9, 5-7).

Tehnološki uspjesi XXI. stoljeća pomiču granice i proširuju domete bioetike. Primjena tehnologijâ, pa i u rađanju, daje sve veći dojam ili obmanu da je čovjek pravi »gospodar« života. On je onaj koji ga stvara; onaj koji ima moć učiniti da život prestane kad više ne odgovara propisima korisnosti. Korak je to prema apokaliptičnoj civilizaciji. Zlo može pobijediti samo ako dobri ljudi ništa ne učine. Vjernici i svi ljudi dobre volje koji se smatraju humanistima ne smiju šutjeti. Gledajući »svoja« posla ili zatvarajući oči pred problemom već su predugo sjedili prekriženih ruku. A toliko se toga može učiniti. U ime života koji je Životvorac stvorio i darovao.

Petar Marija Radelj

§ 13. Breme XX. stoljeća

Crkva ne bi bila vjerna Kristovoj poruci da se ne zalaže za obranu i promicanje istinskih ljudskih vrednota. Tijekom stoljećâ vrijednost ljudskog života prije rođenja našla je u Crkvi vjernog i odlučnog promicatelja. Zadnjih je desetljeća to zalaganje Crkve posebno živo.

U prvih trideset godina XX. stoljeća bilježi se neprestani porast broja pobačaja, kao posljedica usavršavanja njihova izvođenja i legalizacije pobačaja u Rusiji i Japanu. Zabrinjavajuća je bila i činjenica da su se, malo-pomalo, nametale neke struje koje su pobačaj smatrale izrazom slobode suvremene žene.

Papa Pio XI. okružnicom *Casti connubii* od 31. prosinca 1930., u odgovoru pobornicima pobačaja i pozivu zakonodavcima, u ime Crkve potvrdio je čvrstu osudu svakoga oblika neposrednog pobačaja.

Suprotstavljajući se nacističkoj ideologiji, njegov nasljednik Pio XII. ističe kako je svaki ljudski život dragocjen, odnosno ne postoji život koji nije vrijedan. Upravo stoga što čovjek ima pravo na život izravno od Boga, a ne od bilo kojeg društva ili ljudskog autoriteta, nitko ga nema pravo uništiti.

Demografska eksplozija svjetskih razmjera pedesetih godina bila je dodatni motiv za zabrinutost. Kako bi se spriječio takav nepredvidljiv porast ljudske vrste, sugerirale su se mjere koje su obuhvaćale i pobačaj. U takvoj situaciji Pio XII. morao je dići glas u korist ljudskog života u svim njegovim fazama, a činio je to bez zadrške.

Šezdesetih godina XX. stoljeća, u borbi protiv opasnosti od instrumentalizacije čovjeka i degradacije čovječjeg osobnog dostojanstva, papa Ivan XXIII. i Drugi vatikanski sabor stavljaju jednu nasuprot drugoj transcendentnu i svetu narav ljudskog života.

U društvu onečišćenom i otrovanom materijalizmom, u kojemu se život cijeni u odnosu na odraslu osobu, koja mora biti aktivna, a po mogućnosti i visoko produktivna, embrionalno biće može samo biti obezvrijeđeno.

Šezdesetih godina XX. stoljeća buknula je kampanja za legalizaciju pobačaja u Europi i u svijetu. Dopuštajući pobačaj, mislilo se stati na kraj tajnim pobačajima i time izbjeći teške društvene neprilike, sivu ekonomiju i nestručne medicinske zahvate, što međutim nije postignuto.

Među znanstvenicima započinju žive rasprave o »ljudskoj« naravi u užemu smislu riječi i o »osobnom« dostojanstvu ploda začeća. Pojavljuju se različita mišljenja o početku ljudskog života. Neki zastupaju mišljenje da se početak života zbiva u trenutku ugnježđenja ploda ili možda u nekom sljedećem trenutku.

Na temelju novih shvaćanja osobe, a koje se tiču interpersonalnih odnosa, niču novi razlozi za zabrinutost. U osnovi tih shvaćanja, zbog nedostatka takvih veza u slučaju kada majka ne prihvaća dijete, novorođenom se uskraćuje pravo da bude smatran osobom.

Potaknuti navedenim, Pavao VI., Ivan Pavao II. i Benedikt XVI. stavili su svoju službu Petrovih nasljednika u obranu ljudskoga života koji se ima roditi. Četiri su opširnija spisa u cijelosti posvećena toj temi: *Izjava o izazvanom pobačaju* (1974.), *Naputak o poštovanju ljudskog života u njegovu početku i o dostojanstvu rađanja* (Donum vitae, 1987.), *Okružnica*

o vrijednosti i nepovredivosti ljudskoga života (Evangelium vitae, 1995.) i *Naputak o nekim bioetičkim pitanjima* (Dignitas personae, 2008.).

Braneći vrijednost još nerođenoga ljudskog života, Crkva samu sebe vidi »kao glasnogovornicu istinskoga dostojanstva čovjeka i onoga što je dobro za čovjeka, obitelj, narod... Prilično je teško priznati, s objektivne i nepristrane točke gledišta, da se po mjeri istinskoga ljudskog dostojanstva ponaša onaj tko dopušta da se satre i uništi život začet u majčinskoj utrobi«.[1] Stoga Crkva staje na stranu onoga koji je nezaštićen. Drukčije ni ne može naviještati Boga koji za sebe kaže da je onaj »koji daje rađanje« (Iz 66, 9) i »oživljava« (Pnz 32, 39); da je »Život« (Iv 11, 25; 14, 6), »začetnik života« (Dj 3, 15), »ljubitelj života« (Mudr 11, 26), »izvor životni« (Ps 36, 10); onaj koji grli djecu (Mk 10, 16) i koji će »od svake životinje« i »od čovjeka« tražiti obračun za prolivenu ljudsku krv i umoreni ljudski život (Post 9, 4-5).

.

1 Ivan Pavao II., Propovijed u crkvi Il Gesù u Rimu 31. prosinca 1978., u: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, svezak I, Vaticano, 1979., str. 457-458.

PRVO POGLAVLJE

Od Pavla iz Tarza (10.-65. po Kristu) do Grgura IX. (1227.-1241.)

§ 14. Optužba protiv naše civilizacije

Ljudski život kao čovjekova najveća vrijednost bio je i jest predmetom zanimanja svih koji cijene, ljube, štite i promiču život u svim njegovim razdobljima.

Katolička Crkva koja ima dugu tradiciju zalaganja za životne vrednote i temeljna prava čovjeka, posjeduje učenje, a i socijalno iskustvo ukorijenjeno u vjeri i u vječnim vrednotama, pa može i o problemima današnjeg života izreći valjanu i razboritu riječ.[1]

Govoreći o Crkvi misli se na kršćansku zajednicu okupljenu duhom u vjeri u Isusa Krista, Bogočovjeka, Raspetoga i Uskrsnuloga, i odgajanu u toj vjeri po apostolima i njihovim nasljednicima. Crkveni oci i sabori, papa i ostali biskupi, tvore najovlaštenije učiteljstvo te Crkve, ali se svi, i danas kao i jučer, oslanjaju na zajednicu vjernika koja ima »nadnaravni osjećaj vjere«[2].

Ovdje se ne može obuhvatiti sve što je Crkva učila tijekom stoljeća pa se nakon prikaza prvih XIX stoljeća i uvida u Tomu Akvinskoga (1225.-1274.) ova knjiga ograničava na učenje općih pastira Crkve, »stručnjaka za čovječnost« (kako reče Pavao VI.),[3] od okružnice Pija XI. (1930.) do danas. Odabir tekstova potisnuo je učiteljska svjedočanstva partikularnih i pokrajinskih sinoda, pojedinih biskupa i biskupskih konferencija, a u korist papinskih učiteljskih dokumenata. Time se može stvoriti kriva slika o redovnom crkvenom učiteljstvu u raznovrsnosti njegovih oblika, no pape i sabori imaju najveću ovlast, službu u odnosu na čitavu Crkvu, a nitko se drugi u Crkvi sustavnije i dosljednije nije bavio tematikom prava na rođenje od zadnjih rimskih biskupa.

U našem, sekulariziranom vremenu koje želi autonoman moral i nastoji uspostaviti etički sustav profanoga funkcionalnog značaja, ljudski se život, iako se priznaje temeljnom vrednotom i neporecivim pravom, sve više procjenjuje u obliku odrasle, djelatne, produktivne osobe. Puno i idealno ostvarenje takva života jest zadovoljan, empirijski sretan i zdrav život, koji se može obogatiti u društvenome smislu. U takvu vrednovanju života – život zametka, to jest ljudski život u majčinoj utrobi, nužno se obezvrjeđuje i vrlo malo cijeni.[4]

Velika učestalost pobačaja u povijesti i u suvremenom društvu nameće se kao ljudski problem. Strah od nevine djece sadržava najtežu optužbu protiv naše civilizacije!

Tko god gaji ljubav prema ljudskom životu, ne može biti nezainteresiran za taj tako složeni problem. Posve je očito da on ne može imati jedno jedino i jednostavno rješenje, nego rješenje koje u potpunosti osvjetljuje prijeku potrebu višedimenzionalne etike.[5]

---

1 usp. Giovanni Caprile [1917.-1993.], *Non uccidere : Il Magistero della Chiesa sull'aborto*, Roma : La Civiltà Cattolica, 1973., str. 8.

2 Drugi vatikanski sabor, dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen gentium* (4. prosinca 1964.), br. 12: »sensum supernaturalem fidei«.

3 Pavao VI., Govor Općoj skupštini Ujedinjenih naroda (4. listopada 1965.), br. 1: *Acta Apostolicae Sedis*, 57 (1965.), str. 878; *Glas Koncila* (Zagreb), IV (1965.) 20 / 17. X., str. 3; *Dobri pastir* (Sarajevo), (1969.), str. 115; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, prir. Marijan Valković, Zagreb, 1991., str. 307.

4 usp. Carlos-Josaphat Pinto de Oliveira, *Problematica etica e giuridica*, u: L'aborto nella discussione teologica cattolica, Brescia : Queriniana, 1977., str. 212-213.

5 Carlos-Josaphat Pinto de Oliveira, *Problematica etica e giuridica*, u: L'aborto nella discussione teologica cattolica, Brescia : Queriniana, 1977., str. 217.

Pretpostavljeni izgled apostola Pavla, fotomontaža Kriminalističke službe njemačke savezne države Sjeverna Rajna – Vestfalija iz veljače 2008.

Pod otrovnim pićima (*pharmakeía, veneficia*) Pavao osuđuje opojne tvari za vračarstvo i pripravke koji izazivaju pobačaj. Godine 57. po Kristu piše: »Očita su djela tijela: bludnost, nečistoća, razvratnost, idolopoklonstvo, *vračanje*, neprijateljstva, svađa, ljubomora, srdžbe, spletkarenja, razdori, strančarenja, zavisti, pijančevanja, pijanke i tome slično; koji takvo što čine, ne će baštiniti kraljevstvo Božje« (*Gal* 5, 19-21).

Crkva, dakle, smatra da ima što reći o ovom problemu, a to bi morali uzeti u obzir ne samo njezini članovi nego – zbog ljudske vrijednosti što je ta poruka sadržava – i oni koji ne sudjeluju u vjeri Crkve.[6] Papa Pavao VI. rekao je da se naučavanje Crkve ne može razdvajati od proizvoda moderne kulture, nego se ono prepleće s intelektualnim i duhovnim strujama u našem vremenu radi iskrenijih i plodnijih dijaloga.[7]

§ 15. Crkvena predaja prvih stoljeća

Crkva je tijekom cijeloga postojanja držala da ljudski život od samog početka, i u različitim razvojnim etapama, treba biti zaštićen i potpomagan. Suprotstavljajući se običajima grčko-rimskog svijeta, Crkva prvih stoljeća ustraje na razlici koja u ovome razdvaja kršćanske običaje od njihovih.

Da bi se bolje shvatili grčko-rimski običaji u vezi s poštovanjem ljudskog života, dostatno je sjetiti se kakve su sve bile očinske ovlasti, koje su pretrpjele promjene tek s carem Justinijanom u VI. stoljeću, pod utjecajem kršćanskog naviještanja. U antičkome svijetu otac je imao pravo prihvatiti rođeno dijete ili ga odbaciti: u takvim okolnostima dijete bi bilo izloženo zvijerima ili trgovcima robljem. Otac je imao pravo i prodati dijete. U takvoj sredini pobačaj je bio, društveno i pravno, zakonit izbor roditelja.[8]

Zbog odbojnosti Rimljanki prema rađanju, stare obitelji iz doba Republike izumrle su u doba Rimskoga Carstva. Pobačaji i čedomorstva bili su vrlo česti.[9]

Takvom je shvaćanju pridonijela i stoička filozofija učeći da je zametak, odnosno plod dio majčina tijela koji nema život u sebi, nego je dionik života ženskog organizma koji ga okružuje. Rimsko je pravo bilo ovisno o stoičkoj filozofiji i nije uspjelo nasilno uništenje ploda označiti kao ubojstvo čovjeka te ga kažnjavati smrću. Štoviše, to nije uspjelo ni kaznenom zakonodavstvu u srednjem vijeku jer skolastički pogled na čas stvaranja duše i njezino sjedinjenje s tijelom nije davao čvrstu podlogu da se nasilno tjeranje zametka smatra ubojstvom čovjeka. Kazne nisu mogle nadići razlikovanje između neproduševljenoga i produševljenoga ploda.

Međutim, pravo na rođenje i vrijednost ljudskoga života prije rođenja, može se kao načelo jasno iščitati i u rimskome pravu, premda ga taj pravni sustav nije dosljedno i svugdje primjenjivao. Naime, rimsko pravo uči:

- »Neka se ne ubija još prije rođenja onaj koji se očekuje.«[10]
- »Začeto dijete u neku se ruku smatra kao da je već rođeno«[11] (tj. tretira se kao subjekt prava).
- »U svim područjima građanskoga prava za one koji se nalaze u majčinoj utrobi smatra se kao da su rođeni.«[12]
- »Za začeto dijete uzima se kao da je već rođeno ukoliko se radi o koristima vezanim za njegovo rođenje.«[13]
- »Ako je začela (dok je bila) slobodna (žena), ali je rodila kao ropkinja, odlučeno je da se

6 Giovanni Caprile, *Non uccidere : Il Magistero della Chiesa sull'aborto*, Roma, 1973., str. 8.

7 usp. *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak II, Vaticano, 1964., str. 155.

8 usp. Enrico Chiavacci, *Morale della vita fisica*, Bologna : Dehoniane, 1979., str. 129.

9 Herbert Lewandowski, *Povijest rimskih običaja*, Zagreb, 2007., str. 307.

10 Ulpijan (umro 228. po Kristu): *Digesta*, 37, 9, 1, 9: »Ne, qui speratur, ante vitam necetur.«

11 *Digesta*, 38, 16, 7 Celsus libro vicesimo octavo digestorum: »Conceptus quodammodo in rerum natura esse existimatur.« - Ante Romac, *Izvori rimskog prava*, Zagreb, 1973., str. 140-141.

12 Bertold Eisner - Marijan Horvat, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1948., paragraf 182, str. 478: »Iulianus 69 dig. – Digesta, 1, 5, 26: Qui in utero sunt, in toto paene iure civili intelleguntur in rerum natura esse.«.

13 *Digesta*, 1, 5, 7. (Paulus) »Qui in utero est, perinde ac si in rebus humanis esset custoditur, quotiens de commodis ipsius partus quaeritur.«. - Ante Romac, *Izvori rimskog prava*, Zagreb, 1973., str. 140-141.

dijete rađa slobodno (pri čemu je svejedno je li začeto u zakonitom braku ili izvan braka), jer ne treba nesreća majke [tj. pad u ropstvo] škoditi onome tko je (još) u utrobi.«[14]

- »I ovo je bilo sporno: ako ropkinja koja je noseća bude oslobođena, pa kasnije ponovo postane ropkinja ili izgubi državljanstvo i (nakon toga) rodi, je li rodila slobodnog (čovjeka) ili roba? Odlučeno je kao pravilnije da ona rađa slobodnog i da je dovoljno za začeto dijete da mu je majka bila slobodna, makar i u međuvremenu [između začeća i rođenja djeteta].«[15]

Iz zadnjih dvaju navoda proizlazi da za društveni položaj djeteta nije odlučan status majke u trenutku rođenja, nego se dijete smatra slobodnim građaninom ako je majka bila slobodna u bilo kojem trenutku od začeća do rođenja. Dakle, dijete je i tada »postojalo« kao subjekt prava, te je steklo slobodu još kao zanijetak, zametak ili plod.

Da je čovjek ljudsko biće već od samog začeća može se zaključiti i iz Alfenova tumačenja prava osobnosti: »Bilo je slučajeva kod onih sudaca koji su bili određeni za jedan spor da su se neki, pošto je spor bio izložen (parnica počela), opravdano izuzeli (otišli) i na njihovo mjesto uzeti drugi, pa se postavilo pitanje je li promjena pojedinih sudaca dovela do izmjene spora ili je predmet ostao isti. Odgovorio sam: ne samo ako su se jedan ili dva nego i ako bi se svi suci izmijenili, stvar i spor koji je bio ranije ostaje i dalje isti; uostalom, ne događa se samo ovdje da se promjenom dijelova stvar i dalje smatra istom, nego i kod mnogih drugih stvari: i legiju smatramo istom, makar su u njoj mnogi poginuli, a na njihovo mjesto postavljeni drugi, i narod smatramo istim koji je bio i prije sto godina premda sada više nitko od tadašnjih ljudi nije živ; isto tako i brod, ako je toliko puno popravljan, da u njemu nema više ni jedne daske koja nije nova, ipak smatramo da je isti brod. Jer, ako bi netko smatrao da promjenom dijelova nastaje nova stvar, moglo bi se s istim razlogom tvrditi da ni mi nismo oni isti koji smo bili prošle godine, zbog toga što se, kako tvrde filozofi,[16] sastojimo od vrlo sitnih čestica koje svakodnevno izlaze iz našega tijela, dok druge izvana dolaze na njihovo mjesto. Zbog toga stvar, dokle god ima isti izgled, treba smatrati istom (stvari).«[17] Iz toga se nameće zaključak da je i fetus – ljudsko biće.

Rimski povjesničar Kornelije Tacit (56.-117. po Kristu), uspoređujući Germane s Rimljanima, o tim »barbarskim« plemenima piše: »Ograničiti broj djece ili bilo koga od djece ubiti smatra se sramotnim nedjelom. Ondje više vrijede dobri običaji negoli drugdje dobri zakoni.«[18]

Zadaća i uloga kršćana, koji su se već od prvog stoljeća beskompromisno usprotivili poba-

14 *Digesta*, 1, 5, 5, 2. Marcianus libro primo institutionum: »Si libera conceperit, deinde ancilla pariat, placuit eum qui nascitur liberum nasci (nec interest iustis nuptiis concepit an vulgo), quia non debet calamitas matris nocere ei qui in ventre est.« - Ante Romac, *Izvori rimskog prava*, Zagreb, 1973., str. 144-145.

15 *Digesta*, 1, 5, 5, 3. Marcianus libro primo institutionum: »Et hoc quaesitum est, si ancilla praegnans manumissa sit, deinde ancilla postea facta aut expulsa civitate pepererit, liberum an servum pariat. Et tamen rectius probatum est liberum nasci, et sufficere ei qui in ventre est liberam matrem vel medio tempore habuisse.« - Ante Romac, *Izvori rimskog prava*, Zagreb, 1973., str. 144-145.

16 Demokrit i Epikur, kao što prenosi Titus Lucretius Carus u djelu *De rerum natura*.

17 *Digesta*, 5, 1, 76 Alfenus libro sexto digestorum: »Proponebatur ex his iudicibus, qui in eandem rem dati essent, nonullos causa audita excusatos esse inque eorum locum alios esse sumptos, et quaerebatur, singulorum iudicum mutatio eandem rem an aliud iudicium fecisset. Respondi, non modo si unus aut alter, sed et si omnes iudices mutati essent, tamen et rem eandem et iudicium idem quod antea fuisset permanere: neque in hoc solum evenire, ut partibus commutatis eadem res esse existimaretur, sed et in multis ceteris rebus: nam et legionem eandem haberi, ex qua multi decessissent, quorum in locum alii subiecti essent: et populum eundem hoc tempore putari qui abhinc centum annis fuissent, cum ex illis nemo nunc viveret: itemque navem, si adeo saepe refecta esset, ut nulla tabula eadem permaneret quae non nova fuisset, nihilo minus eandem navem esse existimari. Quod si quis putaret partibus commutatis aliam rem fieri, fore ut ex eius ratione nos ipsi non idem essemus qui abhinc anno fuissemus, propterea quod, ut philosophi dicerent, ex quibus particulis minimis constiteremus, hae cottidie ex nostro corpore decederent aliaeque extrinsecus in earum locum accederent. quapropter cuius rei species eadem consisteret, rem quoque eandem esse existimari.« - Ante Romac, *Izvori rimskog prava*, Zagreb, 1973., str. 156-157.

18 Gaius Cornelius Tacitus, *De origine et situ Germanorum*, c. 19: »Numerum liberorum finire aut quemquam ex agnatis necare flagitium habetur; plusque ibi boni mores valent quam alibi bonae leges.«

čaju, nisu bile ni lake ni jednostavne. Iako je kao praksa bio posvuda dobro poznat, pobačaj je u zapadnome svijetu bio općenito odbacivan, osim u iznimnim prigodama koje je zakon razmatrao ili su bile dopuštene prema kulturi pojedinih zemalja. Poznata je bila prisega koja se naziva po Hipokratu (oko 460.-370. prije Krista), a koja je liječnike obvezivala da ne daju smrtonosne tvari onima koji bi ih tražili i da ne preporučuju njihovu upotrebu. Isto tako ne daju se ženama pobačajne pesare, čuvajući život čistim i svetim: »Štitit ću bolesnika od svega što bi mu moglo škoditi ili nanijeti nepravdu. Nikome ne ću, makar me za to i zamolio, dati smrtonosni otrov, niti ću mu za nj dati savjet. Isto tako ne ću dati ženi sredstvo za pometnuće ploda.«[19]

U drevnoj Mezopotamiji *Hamurabijev zakonik* (1793.-1750. prije Krista, dakle prije gotovo četiri tisućljeća), kažnjavao je pobačaj, makar nesvojevoljan i slučajan. Paragrafi 209, 211 i 213 štite plod u majčinoj utrobi od udarca izvana koji bi mogao prouzročiti pobačaj. Štiti se plod ne samo slobodne žene nego i ropkinje. Počinitelj se kažnjava novčanom kaznom od 2 do 10 šekela srebra.[20] *Asirski zakoni* kažnjavali su pobačaj izazvan udarcima u predjelu majčina trbuha. Za namjerni pobačaj, do kojeg je došlo zbog pobačajnih nastojanja, bila je određena smrtna kazna nabijanjem na kolac bez prava na sprovod. Među Grcima su Likurg i Solon, u skladu sa zakonima Tebe i Mileta, smatrali pobačaj zločinom koji treba kazniti. Josip Flavije u *Židovskim starinama* (knjiga IV., poglavlje VIII.) ističe da se među Židovima pobačaj kažnjavao smrću. U Rimskome Carstvu, od imperatora Septimija Severa i Karakale, pobačaj se kažnjavao visokim novčanim kaznama, gubitkom građanskih prava, izgonom iz države, sve do smrtne kazne.

No, neki su antički filozofi dopuštali praksu pobačaja, barem prije produševljenja zametka, kao sredstvo za sprječavanje pretjeranoga povećanja pučanstva, preko broja koji su oni smatrali idealnim za Atenu. Tako Platon: »Kad žene i muškarci prevale godine za rađanje [žena 20-40; muškarac do 55], neka opće spolno s kim hoće ... i neka paze na to da ne dadu na svijet nikakav zametak, ako se začne, a ako što silom dođe, neka postupaju tako kao da za takvo dijete nema hrane.«[21] Aristotel (384.-322. prije Krista) pak kaže: »Treba ograničiti množinu rađanja djece bude li ih previše u nekih supružnika, ali pobačaj treba izvršiti prije nego se razvije sjetilnost i život. Jer što je tu dopušteno, a što nije, odredit će se prisutnošću sjetilâ i života.«[22]

U Starome savezu nema izravnog govora o pobačaju. Glavno mjesto koje se naznačuje kao osuda pobačaja nalazi se u *Knjizi Izlaska*, u 21. poglavlju: »(22) Ako se ljudi pobiju i udare trudnu ženu te ona pobaci, ali druge štete ne bude, onda onaj koji ju je udario neka plati odštetu koju zatraži njezin muž… (23) Bude li drugog zla neka je kazna život za život.« Ovdje život zametka nije izjednačen s ljudskim životom u punom značenju, jer se njegov gubitak nadoknađuje samo novcem; jedino smrt majke, to jest »druga šteta«, zahtijeva primjenu zakona odmazde koji je zahtijevao da se šteta nanesena nekoj osobi (nije se odnosio na robu) bude kažnjena istom štetom za počinitelja: »Oko za oko, zub za zub, ruka za ruku…« (Izl 21, 24-25). Grčki prijevod Sedamdesetorice (*Septuaginta*, III. st. prije Krista) mijenja hebrejski tekst pa umjesto »druga šteta« prevodi slobodno »mē exeikonisménon«, potpuno oblikovan i nepotpuno oblikovan, u 22. i u 23. retku, tako da glasi: »Ako se dva čovjeka posvade i jedan od njih udari trudnu ženu te plod iz nje izađe, a još nije izgrađen, mora [taj čovjek] platiti odštetu kako odredi ženin muž, a [drugi] mora platiti prema odluci suda. Ako li je pak [plod] već bio izgrađen, mora dati život za život.« Tako je u grčki prijevod unesena razlika između oblikovanog i neoblikovanog ploda,

19 Hipokratova prisega, prema: *Medicinska enciklopedija*, 2, Zagreb, 1967., str. 37; *Medicinska etika : Priručno štivo*, ur. Anton Švajger, Zagreb, 1995., str. 95; II. izdanje, Zagreb, 1996., str. 117; Anton Švajger, *Četiri stara teksta o liječničkoj etici*, Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva (Zagreb), VI (1996.) 3, str. 12-13.

20 Đorđe Milović, *Krivično pravo Hamurabijevog zakonika*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, XX, Zagreb, 1970., str. 251-290.

21 Platon, *Država*, 5, 461 c: Platon, *Država : Državnik*, Zagreb, 1942. str. 199.

22 Aristotel, *Politika*, 1335 b 24-26: Aristotel, *Politika*, Zagreb, 1988., str. 251.

o čemu nema spomena u hebrejskome izvorniku, njegovu arapskom prijevodu kao ni u latinskome prijevodu svetog Jeronima (Vulgata). U svijesti Židova u Egiptu koji su priredili taj grčki prijevod bila je živa predodžba o zametku koji se još nije razvio do oblika čovječjeg tijela (*non formatus, inanimatus*) i onom koji je već poprimio neku organsku izgradnju (*formatus, vivificatus, animatus*). To je nedvojbeno utjecaj Aristotelove filozofije.[23] Prijevod Sedamdesetorice imao je u kršćanskoj starini veliki kanonski ugled. Filon (I. stoljeće)[24] koristi se tim prijevodom Sedamdesetorice pa u svojem komentaru primjećuje da je i namjerni i slučajni pobačaj bio osuđen, a on ga je sam povezivao s čedomorstvom prepuštanjem djece nečovječnim i široko toleriranim postupcima.[25] Filon također izričito propisuje određivanje smrtne kazne za uzrokovanje pobačaja. Brojni rabinski komentatori izvode iz toga postojanje drevnoga zakona prema kojem je (suprotno talmudskoj halahi) kazna za pobacivanje oblikovanog ploda – smrt.[26]

Drugo važno starozavjetno mjesto jesu Božje riječi Noi i njegovim sinovima nakon velikog potopa: »Tko prolije krv čovjekovu, njegovu će krv čovjek proliti! Jer na sliku Božju stvoren je čovjek!« (Post 9, 6). Taj redak komentira se u Babilonskome Talmudu (Sanhedrin 57b) riječima: »Tko prolijeva krv čovjeka u čovjeku, krv će mu se proliti. Tko je čovjek u čovjeku? To je zametak u majčinoj utrobi.« Dakle, prema predaji Židova koji nisu prihvatili kršćanstvo, u biblijskoj zabrani krvoprolića sadržana je zabrana ubojstva nerođenoga djeteta. Još u Ponovljenom zakonu (12, 33) definira se: »krv je život«. Spašavanje nerođenoga života za vrijeme cijele trudnoće potiskuje zabrane Tore pa je tako primjerice dopušteno kršiti subotu kako bi se spasilo dijete,[27] da bi u budućnosti ono moglo držati mnoge subote.

Ipak treba reći da židovstvo nema jedinstveno stajalište o pobačaju, nego postoji široki raspon mišljenja o pravu na rođenje. Kontracepcija se smatra dopuštenom u većini slučajeva, ali samo za žensku primjenu. Većina rabina odobrava pobačaj udanim ženama kad god otac djeteta nije ujedno i ženin muž nego je silovatelj ili ljubavnik (jer će dijete biti potomak preljuba), ali isto tako većina rabina smatra nedopustivim pobačaj bilo kojeg ploda neudane žene, čak i kad ga ona traži, jer će dijete od majke Židovke biti Židov te se djetetu svi raduju.

Ni u Starom, ni u Novom savezu nema izričitoga spomena pobačaja. Ima, međutim, nekoliko mjesta kod Pavla u poslanici *Galaćanima* (5, 20) i u Ivanovu *Otkrivenju* (9, 21; 18, 23; 21, 8; 22, 15), gdje se u popisu »djela tijela« spominje i *pharmakeía* (vračanje, otrovna pića). *Pharmakeía* je izraz koji se, po Noonanovu mišljenju, bolje prevodi u smislu djelatnosti sjevernoameričkog vrača – »medicine«.[28] Bernhard Häring (1912.-1988.) sličnog je mišljenja: »Postoji vjerojatnost da riječ *pharmakeia*, uključena po Pavlu u popis plodova raspuštenosti (Gal 5, 20), osuđuje pobačaj zajedno s upotrebom droga radi vračanja ili s drugim opakim nakanama.«[29]

No, pojam pobačenoga ljudskog ploda (latinski *fetus abortivus*) nalazi se na više mjesta u Svetom pismu. Tako: *Brojevi* 12, 12: [Aron Mojsiju]: »Ne daj da ona [Mirjam] ostane kao mrtvo dijete kojemu je već na izlasku iz majčine utrobe meso napola uništeno!«; *Psalam* 58, 9: »Neka [nepravedni suci] budu kao puž koji se pužuć' rastoči, kao pometnut plod neka sunca ne vide.«; *Propovjednik* 6, 3-5: »I velim: bolje je nedonošče od onoga koji bi rodio stotinu djece i živio

23 usp. Enrico Chiavacci, *Morale della vita fisica*, Bologna, 1979., str. 130.

24 O njemu: Tomislav J. Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature*, I, Zagreb, 1976., str. 259-266.

25 usp. Filon Aleksandrijski, *Posebni zakoni*, 3, 20, 110, prema John Thomas Noonan, *La Chiesa cattolica e l'aborto*, u: L'aborto nel mondo, prir. Maria Girardet-Sbaffi, Verona : Mondadori, 1970., str. 123.

26 Filon Aleksandrijski, *Posebni zakoni*, 3, 108; *Ha-Mikra ve-Targumav*, 280-281, 343-344; *Encyclopaedia judaica*, second edition, svezak 1, ur. Fred Skolnik, Detroit, 2007., str. 271.

27 Sav posao nužan za porođaj djeteta može se obaviti subotom (Talmud, Mišna, Moed, Šabat 18, 3).

28 usp. John Thomas Noonan, *La Chiesa cattolica e l'aborto*, u: L'aborto nel mondo, Verona : Mondadori, 1970., str. 125-126.

29 Bernhard Häring, *Etica medica*, Roma : Paoline, 1979., str. 165.

mnogo godina, a sam se ne bi naužio dobra niti bi imao pogreba; jer je nedonošče uzalud došlo i u tamu otišlo i ime mu je tamom pokriveno; sunca čak ne vidje niti spozna – a spokojnije je od onoga.«; *Job* 3, 16 [proklinjući dan svog začeća i rođenja tvrdi da bi mu bilo bolje da se nije rodio jer sada]: »Ne bih bio – kao nedonošče zakopano.« i *Prva Korinćanima* 15, 8: [Pavao o sebi i Isusu:] »Najposlije, kao nedonoščetu, ukaza se i meni.«

Kršćanstvo se, sa svojom najvišom zapovijedi ljubavi prema svima otkupljenima, klanjalo vječnoj Riječi u času njezina utjelovljenja u krilu Djevice (Iv 1, 14), i zajedno je s Elizabetom pozdravljalo »blagoslovljeni plod« u Marijinoj utrobi (Lk 1, 42). Tako je bilo primjereno shvatiti starozavjetno »Ne ubij!« (Izl 20, 13; Pnz 5, 17) u svoj dubini i opsegu te svako ljudsko biće u svakom trenutku njegova postojanja poštovati kao svetinju.[30]

Biblija objavljuje vrhovno dostojanstvo svakoga ljudskog bića kao »slike Božje« (Post 1, 26-27), slike koja se potpuno objavljuje u Isusu Kristu (usp. Kol 1, 15), a ljudski život prikazuje kao Božji dar. Bog štiti ljudski život zapovijeđu »Ne ubij« (Izl 20, 13; Pnz 5, 17; Mt 5, 21; 19, 18; Mk 10, 19; Lk 18, 20; Rim 13, 9), koja je tek donja granica zadaće ljubavi i skrbi za život svih ljudi, osobito onih najpotrebnijih i najmanjih.[31]

Didaché ili *Nauk apostola*, najstariji kršćanski nebiblijski spis (oko 100. g. po Kristu), među praktičnim normama vjernicima zabranjuje ubijanje, upotrebu kontracepcijskih pripravaka, uništavanje stvorenja pobačajem te eliminaciju rođenih: »Ne ubij, ne učini preljub, ne budi oskvrnitelj dječaka, ne griješi bludno, ne kradi, ne bavi se čaranjem ni vračanjem, *ne uništi dijete pobačajem i ne ubij ga pošto se rodilo*, ne poželi ono što pripada tvome bližnjemu.«[32] te nastavlja: »A evo puta smrti: progonitelji dobrih, mrzitelji istine, ljubitelji laži, koji ne poznaju plaću pravednosti, koji se ne drže dobra ni pravedna suda, koji bdiju ne za dobro nego za zlo; od kojih je daleko krotkost i strpljivost, koji ljube isprazne stvari, koji istjeruju povrat, bez smilovanja za siromaha, bez sućuti za iscrpljenoga, koji ne poznaju svoga Stvoritelja, *ubojice djece, uništavatelji stvorenja Božjega*, koji tjeraju od sebe potrebnoga, pritišću potlačenoga, zagovornici bogataša, nepravedni suci koji žive od rada, okaljani svim grijesima. Drži se, dijete, daleko od svih tih.«[33] Činjenica da takav drevni tekst izričito osuđuje pobačaj i ubijanje novorođenčadi sigurno nije bez interesa za autentično kršćansko moralno stajalište o tim pitanjima. Stoga nedvosmislenost poruke iz *Nauka apostolâ* nije samo kršćanska i judaistička reakcija na ondašnju praksu među poganima, nego i dokaz kako svijest o pravu na život prije rođenja traje od samih početaka kršćanstva.

Isti tekst nalazi se u *Pseudobarnabinoj poslanici* (130.-131. godine po Kristu).[34] I apokrifno *Otkrivenje Petrovo* (oko 135. godine po Kristu) osuđuje pobačaj: »Blizu tog mjesta vidjeh drugo, skučeno, u kojemu je curila krv i smrad kažnjenih pa se tu stvaralo nešto poput močvare. A tu su sjedile žene koje su imale krvi do vrata, a pred njima su sjedeći plakala mnoga njihova djeca, nezrela donesena na svijet. A od te su djece izlazile vatrene zrake i ranjavale te žene u oči. One su bile neudane trudnice koje su pobacile.«[35]

30 usp. Marcelino Zalba, *Il problema dell'aborto nella tradizione della morale cattolica*, Rassegna di teologia, 13 (1972.), str. 371-372.

31 usp. Dionigi Tettamanzi, *La comunità cristiana e l'aborto*, Bari : Paoline, 1975., str. 119.

32 Didaché - Nauk apostola, II, 2, u: Tomislav J. Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature*, I, Zagreb, 1976., str. 47.

33 Didaché - Nauk apostola, V, 2, u: Tomislav J. Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature*, I, Zagreb, 1976., str. 48.

34 Marijan Mandac, *Barnabina poslanica*, Split, 2008., str. 172. Usp. Konstantin Rac - Franjo Lasman, *Izbor iz stare književnosti kršćanske*, Zagreb, 1917., str. 2-7; Ivan Petar Bock, *Tako zvana Barnabina poslanica*, Život (Zagreb), IX (1928.), str. 202-206; Tomislav J. Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature*, I, Zagreb, 1976., str. 129-140; Juraj Pavić – Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Zagreb, 1993., str. 27-28.

35 Petrovo Otkrivenje, 26, u: *Neutestamentliche Apokryphen in deutscher Übersetzung*, prir. E. Hennecke, 3. izd., vol. II, Tübingen, 1964., br. 8, str. 476 (etiopska inačica).

Poslanica Diognetu, djelo nekog od apostolskih učenika iz prve polovine II. stoljeća, opisuje kršćane kao ljude koji od ostalih stanovnika Rimskoga Carstva ne odskaču u vanjskom, socijalno-građanskom pogledu nego uzornom pobožnošću i ćudorednošću: »Kršćani se ne razlikuju od ostalih ljudi ni područjem gdje stanuju, ni jezikom ni odjećom. Ne žive u svojim vlastitim gradovima, ne služe se nekim neobičnim jezikom, ne provode kakav neobični život. A to njihovo učenje nije izumljeno umovanjem i brigom domišljatih ljudi, niti su, za razliku od drugih, pobornici kakvoga ljudskog filozofskog sustava. Stanuju u grčkim i barbarskim gradovima, kako se već komu dogodi; i prihvaćaju svugdje domaće običaje u odijevanju, hrani i uopće načinu življenja, ali pri tom očituju divno i, kako svi složno priznaju nevjerojatno ponašanje u svom građanskom životu... Žene se kao i ostali i rađaju djecu, *ali ne odbacuju porod* [*teknogonousin all' ou hriptousi tà gennṓmena*]... Pokoravaju se izglasanim zakonima, a načinom svoga života nadvisuju zakone.«[36]

§ 16. Mišljenje crkvenih otaca

Svjedočenje otaca počinje prosvjedima protiv pogana koji su kršćane optuživali da su, uz ostalo, »ubojice i da jedu ljude«. Atenagora, filozof iz II. stoljeća,[37] obraćenik na kršćanstvo, prvi je odgovorio na te optužbe u svojoj apologiji kršćanstva: »Kako možemo ubiti čovjeka upravo mi koji nazivamo ubojicama sve one koji se služe pobačajnim sredstvima i tvrdimo da će morati položiti račun Bogu za svoje pobačaje kao za ubijanje čovjeka?«.[38]

Afrički kršćanin Minucije Feliks (umro oko 190./200.)[39] ističe suprotstavljenost pogana i kršćana oko poštovanja života te u kršćanska usta stavlja optužbu poganskog ćudoređa: »Vidim vas kako zvijerima i grabežljivicama izlažete djecu koju ste rodili, ili ih odbacujete, davljenjem im nanoseći žalosnu smrt; ima i žena koje, pijući pripravke, u svojoj utrobi uništavaju začetke budućega čovjeka te prije poroñaja počinjaju rodoubojstvo [*parricidium*] (…). Nama, naprotiv, nije dopušteno pomagati u ubojstvu niti slušati govor o tome.«[40]

Sveti Efrem Sirac (Nizibij, 306. – Edesa, 373.)[41] osuñuje pobačaj opisom kazne za krivce: »O preljubnici, koja je ubila dijete kako ne bi ugledalo ovaj svijet: budući da ona njemu nije dopustila život i svjetlo ovoga svijeta, ono njoj oduzima život i svjetlo onoga svijeta. Budući da je ona pobacila dijete u svojem tijelu, tako da bude pokopano u tami zemlje, tako i ono čini da

36 Poslanica Diognetu, 5, 6: *A Diognète*, prir. Henri Irénée Marrou, Paris, 1951. i 1965. (Sources chrétiennes, 33); *A Diogneto*, prir. Giobbe Gentili, Bologna, 2006., str. 48-49; preveo Ivan Petar Bock, u: *Život* (Zagreb), IX (1928.) 9, str. 150; Konstantin Rac - Franjo Lasman, u: *Izbor iz stare književnosti kršćanske*, Zagreb, 1917., str. 46 i *Časoslov rimskoga obreda*, II, Zagreb, 1984., str. 613-614; o Poslanici: Tomislav J. Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature*, I, Zagreb, 1976., str. 284-291; Juraj Pavić – Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Zagreb, 1993., str. 80-82.

37 O njemu: Ivan Petar Bock, *Filozof Atenagora i njegova književna djelatnost*, Život (Zagreb), X (1929.), str. 353-360; Tomislav J. Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature*, I, Zagreb, 1976., str. 279-280; Juraj Pavić - Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Zagreb, 1993., str. 78-79.

38 Atenagora, *Zauzimanje za kršćane* (Legatio pro christianis, Presbeia peri ton christianon), 35, 6: *Patrologia graeca*, 6, stupac 969; *La supplica per i cristiani*, priredili Paolo Ubaldi e Michele Pellegrino, Torino : Società Editrice Internazionale, 1947., str. 135.

39 Od njega: Konstantin Rac - Franjo Lasman, *Izbor iz stare književnosti kršćanske*, Zagreb, 1917., str. 49-65. – O njemu: Ivan Petar Bock, u: *Život*, XIV (1933.), str. 392-402; Tomislav J. Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature*, I, Zagreb, 1976., str. 292-296; Juraj Pavić – Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Zagreb, 1993., str. 123-124.

40 Minucije Feliks, *Octavius*, 30, u: *Minucius Felix*, izd. Loeb, prir. G. H. Rendall, 1960., str. 406.

41 Od njega: razni himni u: Milan Pavelić, *Crkveni himni*, Zagreb, 1945.; *Pohvala Mariji*, Duhovni život (Zagreb), III/1931., str. 294-295; *O molitvi*, preveo Emanuel Kisić, Duhovni život, VIII/1936., str. 178-182; *Slavospjev Kristovu rođenju*, preveo Serafin Marija Lupi, Duhovni život, VIII/1936., str. 365-369. – O njemu: Kamilo Dočkal, *Povijest sirske Crkve*, Bogoslovska smotra (Zagreb), 27 (1939.) 1, str. 55-61; 2, 127-133; 3, 190-209; 4, 288-298; 5, 375-390; Yves Ivonides [Ivon Ćuk], *Zvijezde koje ne zalaze*, Zagreb, 2002., str. 138-144; Juraj Pavić – Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Zagreb, 1993., str. 215-217; *Klasici teologije*, I, prir. Heinrich Fries i Georg Kretschmar, Zagreb, 2004., str. 56-68.

ona mora otići u krajnju tamu. To je naknada za preljubnike i preljubnice koji oduzimaju život svojoj djeci. Njih Sudac kažnjava smrću i baca ih u jamu nesreće, punu raspadljiva gliba.«[42]

Euzebije Cezarejski[43] na početku IV. stoljeća preuzima ulomak židovskog povjesničara Josipa Flavija i s njim ponavlja: »Zakon nalaže da se podignu (odgoje) sva djeca. Zabranjuje da žena pobaci ili uništi plod začeća; čineći drukčije traži da je se smatra ubojicom djeteta kao oni koji uništavaju život zametka i preprekom širenju svoje rase.«[44] Dakle, i Židovi koji nisu prihvatili kršćanstvo smatrali su čedomorkama majke koje su ubile vlastitu djecu bez obzira na to jesu li to učinile prije poroñaja (pobačaj) ili nakon njega (čedomorstvo).

Najpoznatiji apologet je Tertulijan (oko 160.-225.),[45] koji brani kršćane od optužbe čedomorstva u znamenitome djelu *Apologeticum* iz 197. godine po Kristu: »Pošto nam je zabranjeno ubojstvo, nije nam dopušteno uništiti ni zametak u maternici, dok se krv još uobličuje u čovjeka. Spriječiti rođenje znači pospješiti ubojstvo i nema razlike između oduzimanja već rođene duše i uništenja one što se rađa. Čovjek je i onaj koji će to biti; kao što je u sjemenu već čitav plod.« [46]

Ovim riječima Tertulijan naznačuje neposredno produševljenje zametka, ali u djelu *O duši* (210.) govori o postupnom sazrijevanju duše zajedno s tijelom: tek kad se zbude sazrijevanje, može se govoriti o čovjeku.[47] Tertulijan rezonira da su život i produševljenje isto, jer kad se izgubi duša, gubi se i život. U času začeća Bog čovjeku stvori dušu.

Tvrdnja da je već sada čovjek onaj koji će to biti (*Est homo et qui est futurus*) logičan je nastavak i teološkoga, i klasičnopravnoga promišljanja jer je još prije Krista rimsko pravo ustalilo načelo da se i tek začeto, nerođeno dijete (zanijetak) smatra čovjekom, kao da se rodilo (*Conceptus /Nasciturus/ pro iam nato habetur*) te, kad se rodi, stječe nasljednička prava, bez obzira na to što u času nasljeñivanja (smrti ostavitelja) nije bilo rođeno – ipak je u tom trenutku naslijedilo, a naslijediti ne bi bilo moglo da već tada nije bilo ljudska osoba.[48]

U istome spisu Tertulijan razmatra slučaj trudnoće koja se ne može iznijeti do kraja a da ne umre majka. Tu je prema Tertulijanu »nužna okrutnost« (*necessaria crudelitas*) da plod ne bi postao ubojicom majke.[49]

Tertulijan je, koliko se zna, prvi govorio o postupnom sazrijevanju duše zajedno s tijelom: tek kad se dogodi sazrijevanje, može se govoriti o čovjeku. S druge strane, čini se da je Tertulijan

---

42 sv. Efrem Sirac, *Govor o strahu Božjem i o Posljednjem danu*, 10, u: *Bibliothek der Kirchenväter*, 37, 1919., str. 75. Tema eshatološkog kažnjavanja nadahnjuje se apokrifnim Petrovim Otkrivenjem.

43 Od njega: Euzebije Pamfilov Cezarejski, *Crkvena povijest*, prir. Marijan Mandac, Split : Služba Božja, 2004., 767 str. – O njemu: Juraj Pavić – Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Zagreb, 1993., str. 172-174.

44 Euzebije Cezarejski, *Praeparatio evangelica* 8, 8: Patrologia graeca 21, stupac 1171.

45 Od njega na hrvatskom: Kvint Septimije Florens Tertulijan, *Spis o krstu*, prir. Marijan Mandac, Zagreb, 1981.; Branič (dijelovi) u: Konstantin Rac - Franjo Lasman, *Izbor iz stare književnosti kršćanske*, Zagreb, 1917., str. 87-99. – O njemu: Ivan Petar Bock, *Kvinto Septimije Florencije Tertulijan*, Život (Zagreb), XIV (1933.), str. 457-468; Franc Ksaver Lukman, *O Tertulijanu*, Bogoslovska smotra (Zagreb), XIV (1934.), XIX (1939.); Yves Ivonides [Ivon Ćuk], *Zvijezde koje ne zalaze*, Zagreb, 2002., str. 49-57; Juraj Pavić - Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Zagreb, 1993., str. 125-130; *Suvremena katolička enciklopedija*, prir. Michael Glazier i Monika K. Hellwig, Split, 1998., str. 979-980.

46 Quintus Septimius Florens Tertullianus, *Apologeticum*, IX, 6-8: Patrologia latina 1, stupac 31.

47 Tertulijan, *De anima*, 37, 1: »Vitam a conceptu agnoscimus, quia animam a conceptu vindicamus.« - Corpus scriptorum ecclesiasticorum latinorum (CSEL) 20, 363; Patrologia latina 2, stupci 713-714.

48 Bertold Eisner - Marijan Horvat, *Rimsko pravo*, Zagreb, 1948., paragraf 36, str. 104-105: »Rimsko je pravo pridržavalo zametku prava koja bi mu imala propasti ako se rodi, te mu se za taj slučaj davala zaštita (*Paulus libro 17 ad Plautium* – Digesta Iustiniani, 5, 4, 3: Antiqui libero ventri ita prospexerunt, ut in tempus nascendi omnia ei iura integra reservarent). Tako se u oporuci mogao i nasciturus postaviti nasljednikom (Scaev. Digesta, 28, 2, 29), a pretor bi davao posjed dobara u korist nasciturusa (ventris nomine) i imenovao bi skrbnika (curator ventris – Digesta, 25, 5, 1, pr.; Digesta, 37, 9).«; paragraf 182, str. 478: »I začeto dijete moglo je biti nasljednikom. Iulianus 69 dig. – Digesta, 1, 5, 26: Qui in utero sunt, in toto paene iure civili intelleguntur in rerum natura esse.«.

49 Tertulijan, *De anima*, 25: Patrologia latina 2, stupci 691-692.

Sveti Jeronim (347.-420.) iz Stridona u Dalmaciji kaže da su žene koje počine pobačaj ubojice još nerođene djece. Drvorez Albrechta Dürera (1471.-1528.) iz: S. Hieronymus Stridonensis, *Epistolae*, tiskao Nicolaus Kessler 1497. u Bazelu.

dopuštao stanoviti oblik terapijskog pobačaja: ako je plod loše položen, kad je na taj način ugrožena majka, on priznaje »okrutnu nužnost« da se ubije dijete koje postaje »ubojicom majke« (*matricida*). Riječ je o ubojstvu, ali je dopušteno kao manje zlo.[50]

Ove dvije ključne točke što ih je prvi naznačio Tertulijan, to jest produševljenje ploda (neposredno ili kasnije) i terapijski pobačaj na osnovi načela dvostrukog učinka, ostale su stoljećima u središtu katoličkoga ćudorednog promišljanja o pobačaju. Da bi se bolje shvatio razvoj pojma produševljenja tijekom stoljećâ do naših dana, treba poznavati pretkršćansko doba, koje sadržava zanimljivu znanstvenu građu o shvaćanju rađanja i razvoja zametka.

Naime, duša je osobno, duhovno počelo života koje oblikuje tijelo (Aristotel). »Čovjek nije samo tijelo ili samo duša, nego se sastoji od duše i tijela.«[51] »Duša sjedinjuje tijelo; znak je toga što se tijelo raspada kad duša odstupi.«[52] U kršćanskome poimanju, duša je bestjelesno duhovno biće koje oživljava tijelo, misli, osjeća, želi; na smrti se dijeli od tijela i do Sudnjega dana živi sama, uživajući nagradu ili trpeći kaznu za svoja djela.[53] Taj nematerijalni dio čovjeka živi i nakon smrti. U Starome savezu »duša« je biće oživljeno životnim dahom,[54] pojedini čovjek,[55] osoba, »ja«, moj život,[56] sjedište želje ili čuvstva.[57] U Novome savezu »duša« znači život[58] i osobu,[59] stanje duha,[60] kao i ono što ostaje živjeti nakon smrti.[61] Sveto pismo s veseljem iščekuje uskrsnuće čitavog čovjeka, a ne samo besmrtnost duše.[62]

Kršćanstvo je od početka zastupalo shvaćanje suprotno Platonovu učenju o *preegzistenciji* duša prema kojem su sve duše od početka zajedno stvorene te zbog kazne ulaze u ljudska tijela. Kršćanski je vjerovati da Bog stvara dušu i to u svakome pojedinom slučaju nastanka novoga ljudskog života. To se gledište zove *kreacionizam*. Kreacionizmom je isključen *traducijanizam* koji izvor i početak ljudske duše traži u roditeljima. Stoici, epikurejci, Tertulijan i Leibniz sma-

50 usp. Dionigi Tettamanzi, *La comunità cristiana e l'aborto*, Bari, 1975., str. 133.

51 sv. Augustin, *De civitate Dei* (O Državi Božjoj), liber 13, caput 24.

52 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles*), liber II, capitulum 58; Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 1, Zagreb, 1993., str. 596: »Corpus uniatur per animam; cuius signum est quod, discedente anima, corpus dissolvitur.«

53 usp. *Rječnik biblijske teologije*, ur. Xavier Leon-Dufour, Zagreb, 1969., str. 231-235; Jeronim Šetka, *Hrvatska kršćanska terminologija*, Split, 1976., str. 74.

54 »[Bog čovjeku] u nosnice udahne dah života. Tako postane čovjek živa duša.« (Post 2, 7).

55 »Ona je (Lea) tako rodila Jakovu šesnaest duša.« (Post 46, 18); »U svemu Jakovljevih potomaka bijaše sedamdeset duša.« (Izl 1, 5).

56 »Vrati se, Gospodine, dušu mi izbavi, spasi me rad svoje dobrote.« (Ps 6, 5); »Duša nam se u prah raspala.« (Ps 44, 26); »Blagoslivljaj Gospodina, dušo moja, i sve što je u meni, sveto ime njegovo!« (Ps 103, 1); »Blagoslivljaj Gospodina, dušo moja, Gospodine, Bože moj, silno si velik!« (Ps 104, 1); »Duša je naša poput ptice umakla iz zamke lovaca.« (Ps 124, 7).

57 »Duša moja čezne, Bože, za tobom. Žedna mi je duša Boga, Boga živoga.« (Ps 42, 2b-3a).

58 »Ta što će koristiti čovjeku ako sav svijet stekne, a životu svojemu naudi?« (Mt 16, 26).

59 »Tada Marija reče: Veliča duša moja Gospodina.« (Lk 1, 46); »I svaka duša koja ne posluša toga proroka, neka se iskorijeni iz naroda.« (Dj 3, 23).

60 »Tebi će samoj mač probosti dušu!« (Lk 2, 35); »Učite se od mene jer sam krotka i ponizna srca i naći ćete spokoj dušama svojim.« (Mt 11, 29); »Dokle ćeš nam dušu držati u neizvjesnosti?« (Iv 10, 24); »Duša mi je sada potresena.« (Iv 12, 27); »Svom sam dušom čeznuo ovu pashu blagovati s vama prije svoje muke.« (Lk 22, 15); »Duša mi je nasmrt žalosna. Ostanite ovdje i bdijte!« (Mt 26, 38; Mk 14, 34); »Tada ću reći duši svojoj: dušo, evo imaš u zalihi mnogo dobara za godine mnoge.« (Lk 12, 19).

61 »Ne bojte se onih koji ubijaju tijelo, ali dušu ne mogu ubiti.« (Mt 10, 28); »Već noćas duša će se tvoja zaiskati od tebe!« (Lk 12, 20); »Puni smo pouzdanja i najradije bismo se iselili iz tijela i naselili kod Gospodina.« (II Kor 5, 8); »Isusa Krista vi ljubite iako ga ne vidjeste; u njega, iako ga još ne gledate, vjerujete te klikćete od radosti neizrecive i proslavljene što postigoste svrhu svoje vjere: spasenje duša« (I Pt 1, 8-9).

62 »Duše su pravednika u ruci Božjoj i njih se ne dotiče muka nikakva. Očima se bezbožničkim čini da oni umiru i njihov odlazak s ovog svijeta kao nesreća; i to što nas napuštaju kao propast, ali oni su u miru. Ako su, u očima ljudskim, bili kažnjeni, nada im je puna besmrtnosti.« (Mudr 3, 1-4); »Propadljivo tijelo tlači dušu i ovaj zemljani šator pritiskuje um bremenit mislima« (Mudr 9, 15).

trali su da ljudska duša nastaje iz tjelesne supstancije roditelja (tvarni traducijanizam). Augustin je bio blizak mišljenju da duše roditelja proizvode dječju dušu (duhovni traducijanizam ili generacionizam) od duhovne klice koja se izdvaja od roditeljske duše, kao što tijelo potječe od roditeljeva tjelesnog sjemena.[63] Međutim, prema ustaljenom kršćanskom poimanju, od svetog Jeronima, Hilarija i Petra Lombardskog, isključeno je bilo kakvo prethodno postojanje duša. Bog stvara svaku pojedinu dušu tada kad se ona spaja s tijelom, prema aksiomu: razumska se duša stvarajući ulijeva [u tijelo] i ulijevajući se stvara.[64] Stoga duša ne dolazi od roditelja, oni je ne »proizvode«, nego je neposredno stvara sam Bog: »Duša je od Duha Sveta stvorena i jest va udi človečje vpućena iz ust gospodina Boga.«;[65] »Tilo stvorio je Bog od zemlje, u koje je nadahnuo dušu po svomu mogućstvu od ništa stvorenu.«;[66] »Duši je u naravi da ne postoji prije nego li se sjedini s tijelom.«;[67] »Katolička nam vjera nalaže vjerovati da Bog duše neposredno stvara.«;[68] ni »Kristova duša nije postojala prije začeća njegova tijela.«;[69] »Vjerujemo u jednoga Boga... Stvoritelja duhovne i besmrtne duše u svakom pojedinom čovjeku«.[70] Duša je životno počelo u čovjeku, ona je nevidljiva (duhovna) i besmrtna, ne propada kad se tijelo odvaja smrću, ne seli se ni u kakva druga bića, jedna je i jedinstvena svakom ljudskom biću, i ponovno će se ujediniti s tijelom u konačnome uskrsnuću.

Aristotel, grčki filozof iz IV. stoljeća prije Krista, koji se poglavito bavio tematikom ulijevanja ljudske duše, misli da su za čin rađanja jednako nužni muškarac i žena. Međutim, prema Aristotelu ženi pripada pasivna uloga, jer muškarac sam obavlja u cijelosti aktivnu ulogu. Žena se definira kao muškarac lišen sjemena.[71]

Što se tiče trenutka produševljenja, Aristotel drži da nije riječ o pojavi oživljavanja tek tako i u punome smislu (*sic et simpliciter*), jer je zanijetak (*conceptum*) već oživljen barem raslinskom dušom (*anima vegetativa*). Riječ je dakle najprije o osjetilnom produševljenju, a zatim o razumskom. Zametak susljedno prima najprije raslinsku, zatim osjetilnu i na kraju razumsku dušu, koja dolazi izvana (*extrinsecus accedit*).[72] Ovo dakako ne znači da čovjek ima više duša.

Čovjekova razumska duša nije djelo čovjekove moći rađanja, nego dolazi izvana i to onda kad je čovječji zametak dostigao neki stupanj razvoja. S obzirom na vezu sastavnih dijelova

63 Crkveno se učiteljstvo više puta ogradilo od takvih shvaćanja: v. Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 360, str. 100-101; br. 1007, str. 262; br. 3220, str. 588.

64 sv. Toma Akvinski, *Quaestiones de quolibet*, IX, q. 2, a. 1, arg. 3: »[anima rationalis] creando infunditur, et infundendo creatur«. Prije Akvinca, Petar Lombardski (oko 1110.-1160.) kaže: »Katolička Crkva uči da se duše ulijevaju u tijela i da se stvaraju dok se ulijevaju (Catholica Ecclesia animas docet in corporibus infundi et infudendo creari« (*Sententiarum libri quattuor*, liber II, distinctio 18, n. 8).

65 *Hrvatska književnost srednjega vijeka*, prir. Vjekoslav Štefanić, Zagreb, 1969., str. 337-338 (Pet stoljeća hrvatske književnosti, 1). Navod je iz *Besjeda tri sveca* [Ivana Zlatoustog, Grgura i Bazilija], sadržan u Žgombićevu zborniku, glagoljskom rukopisu iz prve polovine XVI. stoljeća.

66 Augustin Miletić, *Poçetak slovstva*, U Splitu, 1815., str. 40.

67 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles*), liber II, capitulum 83; liber IV, capitulum 34; Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 1, Zagreb, 1993., str. 773; 2, Zagreb, 1994., str. 911.

68 Pio XII., okružnica *Humani generis* (12. kolovoza 1950.): *Acta Apostolicae Sedis*, 42 (1950.), str. 575; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 3896, str. 739.

69 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles*), liber IV, capitulum 27; Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 898-899.

70 Pavao VI., Ispovijest vjere (30. lipnja 1968.), br. 1: AAS, 60 (1968.), str. 436; usp. također *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 366 i 382; *Sažetak Katekizma Katoličke Crkve*, br. 70.

71 Aristotel, *De generatione animalium*, 1, 20, u: *Aristotelis Opera omnia*, III, Paris : Didot, 1854., str. 339: »mulier quasi mas semine carens«.

72 usp. Antonio Lanza, *La questione del momento in cui l'anima razionale è infusa nel corpo*, Roma, 1940., str. 14.

bića, tvari i njegove oblikovnice (*forma*), Aristotel smatra da među njima mora postojati stalni odnos tako da se oblikovnica ne može sjediniti s bilo kojom tvari nego samo s onom koja je za nju dovoljno priređena. To za čovjeka znači da razumska duša ne može ući u tijelo prije nego je ono dovoljno razvijeno, da bi s njim i preko njega duša mogla obavljati sve djelatnosti vlastite ljudskoj naravi. Budući da čovječje tijelo nema to savršenstvo u prvim trenutcima embrionalnog života, nego je za to potrebno neko vrijeme, Aristotel je zaključio da duhovna duša ne može ući u tijelo odmah pri začeću.

Prema Aristotelovu gledištu, tek kad je tijelo dovoljno oblikovano, može primiti odgovarajuću dušu, a to kronološki znači za ženski plod oko devedeset dana, a za muški plod oko četrdeset dana.[73] Aristotel je držao da se u zametku nalazi život od začeća, ali da to nije ljudski život; da se razumska duša ulijeva u tijelo tek kad je plod već oblikovan, a da je oblikovan kad se primijeti da se miče.

Stoici su poslije dokazivali da se u djetetu ne nalaze ni život ni duša sve do nakon rođenja, da se do rođenja plod razvija u majčinu tijelu poput bilo kojega drugog organa ili uda te da život započinje kad se nakon rođenja ulije ljudska duša. Dakle, stoici su smatrali da ljudski zametak nema vlastitu dušu dok je god u majčinoj utrobi, nego da duša ulazi u tijelo tek nakon rađanja: čovjek usrkne (usiše, »povuče«) dušu s prvim udisajem zraka. Njima nasuprot, sveti Augustin dokazuje kako je razumska duša ulivena u tijelo prije rođenja.[74]

I crkveni oci postavljaju pitanje o trenutku produševljenja. Za svetog Jeronima (347.-420.)[75] o ljudskom se plodu može govoriti tek kad pomiješani sastojci sjemena poprime oblik »ljudskog bića«: »sjeme se u maternici postupno uobličuje i ne može se govoriti o ubojstvu dok razasuti sastojci ne dobiju svoj izgled i svoje udove«.[76]

Pisanje svetog Augustina (354.-430.)[77] o pitanju produševljenja imalo je povijesni utjecaj

73 Aristotel, *De animalibus historiae*, I, 3, 5836 u: *Aristotelis Opera omnia*, vol. III, Paris : Didot, 1854., str. 138.

74 Anthony Stephen Burnside, *Sveti Augustin o nastanku ljudskog života*, Obnovljeni život (Zagreb), 57 (2002.) 2, str. 198-199.

75 Od Jeronima na hrvatskom: preveo Ivan Marković: *Izabrane poslanice*, Zagreb, 1908. i 1990.; preveo Marijan Mandac: *Jeronimova propovijed o Ivanovu proslovu*, Služba Božja (Makarska), XXXIV (1994.) 1, str. 3-14; *Tumačenje Matejeva evanđelja*, Makarska, 1996.; *Tumačenje Jone proroka*, Makarska, 1997., *Tumačenje Pavlovih poslanica: Filemonu, Galaćanima, Efežanima i Titu*, Makarska, 1998., 652 str.; preveo Jozo Marendić: *O vječnom djevičanstvu Marijinu*, Split, 2006. – O njemu: Kerubin Šegvić, *Doživljaji svetoga Jeronima*, Zagreb, 1918.; Yves Ivonides [Ivon Ćuk], *Zvijezde koje ne zalaze*, Zagreb, 2002., str. 173-184; Juraj Pavić - Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Zagreb, 1993., str. 233-238; Srećko Bošnjak, *Sv. Jeronim kao učitelj kršćanskog morala*, Mostar, 1995.; Marijan Mandac, *Sveti Jeronim Dalmatinac*, Makarska, 1995.; *Suvremena katolička enciklopedija*, prir. Michael Glazier i Monika K. Hellwig, Split, 1998., str. 425-436; Sergio C. Lorit, *Oprosti mi, Gospodine, jer sam Dalmatinac*, Mostar, 2000.; Vesna Badurina-Stipčević, *Sveti Jeronim : život svetoga Pavla prvoga pustinjaka*, Kolo (Zagreb), 11 (2001.) 2, str. 14-23; Stanislav Kos, *Kršćanska ženidba u mišljenju i naučavanju svetog Jeronima*, Obnovljeni život (Zagreb), 57 (2002.) 3, str. 369-393; Vesna Badurina-Stipčević, *Legenda o sv. Hilarionu opatu u hrvatskoglagoljskim brevijarima*, Slovo (Zagreb), 52/53 (2002./2003.), str. 27-40; Valery Larbaud, *Pod okriljem svetog Jeronima : zaštitnika prevoditelja*, Zagreb, 2006. – O Jeronimovu rodnom mjestu: Josip Florschuetz, *Stridon i Zrin*, Zagreb, 1902.; Frane Bulić, *Stridon (Grahovopolje u Bosni*) *rodno mjesto sv. Jeronima*, Sarajevo, 1920.; Enver Imamović, *Problem ubiciranja Stridona, rodnog mjesta sv. Jeronima*, Godišnjak društva istoričara BiH, XXVIII-XXX, Sarajevo, 1979., str. 7-19; Mate Suić, *Hijeronim Stridonjanin - građanin Trsatike*, Rad JAZU 426, Zagreb, 1986., str. 213-278; Lujo Margetić, *Jeronimov Oppidum Stridonis*, Croatica christiana periodica (Zagreb), 26 (2002.) 50, str. 1-9; Rafko Valenčić, *Sveti Hieronim - mož s Krasa : Prispevek k ubikaciji Stridona, rojstnega kraja sv. Hieronima*, Ljubljana, 2007.

76 sv. Jeronim, *Poslanice*, 121, 4: CSEL, 56, 16.

77 od Aurelija Augustina na hrvatskom: *Ispovijesti*, preveo Antun Sasso, Zagreb, 1894.; *Ispovijesti*, preveo Andrija Živković, Zagreb, 1930.; *Ispovijesti*, preveo Stjepan Hosu, Zagreb, 1973.-2002.; *O državi Božjoj*, I-III, preveo Tomislav Ladan, Zagreb, 1982.-1995.; preveo Marijan Mandac: *Poučavanje neupućenih*, Makarska, 1988., *Rukovet (Enchridion*), Makarska, 1990., *Govori*, 1-2, Makarska, 1990.-1993.; *Pravilo za Božje sluge*, preveo Augustin Pavlović, u: Redovnička pravila, Zagreb, 1985. i 2005., str. 181-202; *O slobodi volje*, preveo Stjepan Kušar, Zagreb, 1998.; *Misli*, Split, 2005. – O njemu: Pio XI., u: *Vrhbosna* (Sarajevo), XLIV (1930.) 10-11, str. 145-159; Jacint Bošković, *Temeljna misao sv. Augustina*, Hrvatska straža (Zagreb), II (1930.) 251, str. 4; 252, 4; Ivan Petar Bock, Život i spisi sv. Augustina, *Život* (Zagreb),

Simone Martini (1280.-1344.), *Sveti Augustin*, tempera na drvu, sijenska škola, oko 1320., 59x35 cm, sada u Cambridgeu

na sva sljedeća stoljeća do okružnice *Casti connubii* (1930.) Pija XI. Najpoznatiji tekst nalazi se u protupelagijskom djelu *De nuptiis et concupiscentia;* bio je uključen u Gracijanov *Dekret* i postao temeljem kanonskih sankcija protiv pobačaja sve do proglašenja *Zakonika kanonskog prava* (27. svibnja 1917.): »Katkad ta razuzdana okrutnost ili okrutna razuzdanost ide dotle da pribavlja otrove za neplodnost, pa, ako ništa ne pomogne, ide sve do uništavanja i razaranja u maternici proizvoda začeća: htijući da joj se porod ugasi umjesto da živi ili, ako je već živio u utrobi, da bude ubijen prije nego se rodi.«[78] Time je Augustin osudio kontracepciju, pobačaj prije produševljenja i pobačaj nakon produševljenja, bez obzira na to što nije bio siguran u kojem trenutku doista započinje ljudski život; Augustin se zalaže za zaštitu nerođenih tijekom cijeloga razdoblja prenošenja ljudskog života.

Komentirajući latinski prijevod Sedamdesetorice, Augustin kaže da se u *Knjizi Izlaska* (21, 22-23) problem promatra i rješava s pravno-zakonskoga gledišta. Sudeći o vanjskim, pojavnim stvarima zakonodavac nije mogao reći da neoblikovano tijelo pokazuje znakove života, što znači da se pobačaj prije oblikovanja tijela zakonski ne može zvati ubojstvom pa se zato ne može kazniti smrću. Međutim, s moralnoga gledišta treba vidjeti može li biti riječi o ubojstvu kod nečega što se ne očituje kao čovjek, jer je tjelesno još neoblikovano imajući dušu, ali dušu koja je također »bezobličnа« utoliko što nije obdarena osjetilima?

»Sve ovisi o rješenju problema duše, a to je veliko pitanje na koje se ne može odgovoriti ni olako ni na brzinu.«[79]

Tom se velikom pitanju Augustin vraća poslije, godine 423. Riječ je o uskrsnuću mrtvih: hoće li ga doživjeti i pobačeni plodovi? Jedini pravi razlog koji bi opravdao njihovo isključenje bila bi činjenica da u času pobačaja nisu imali vlastiti život, jer samo živi može umrijeti, a samo mrtvi može uskrsnuti. Upravo je tu nepoznanica: kada plod počinje živjeti? Prema Augustinu bi kod ploda mogao postojati tajni život, koji se ne otkriva nikakvim pokretom.[80] Ali odgovara Augustin, zametci su živa bića i očekuje ih kao i sve ljude – uskrsnuće mrtvih o Sudnjemu danu: »Što se tiče pobačenih zametaka, koji su umrli u utrobi u kojoj su i živjeli... pripadaju uskrsnuću, čak i oni umrli u majčinoj utrobi.«[81]

Neuspjeh ondašnje biologije, filozofije i teologije da riješe problem trenutka ulijevanja duše nije spriječio Augustina da iznese ćudorednu prosudbu ljudskoga života. O pravnome shvaćanju Augustin nema nikakvih dvojbi jer, kad govori o nerođenu djetetu, kaže: »Ono nije pripadalo majčinu tijelu dok je bilo u njezinoj utrobi.«[82] Da je zametak samo dio majke, ne bi se krstilo dijete čija je majka već krštena dok ga je nosila. No, običaj je krstiti djecu i to se ne smatra drugim krštenjem.

XI (1930.), str. 232-244. 417-431. 471-486; *Duhovni život* (Zagreb): II (1930.), str. 273-283. 290-306. 313-319. 328-331. 381-386. III (1931.), str. 284-289 (B. Jansen, Krsto Kržanić, Pio XI., Pero Ivanišić, Jacint Bošković); *Bogoslovska smotra* (Zagreb), XVIII (1930.) 4, str. 393-406. 415-429. 475-480; XIX (1931.) 1, str. 51-66 (Ivan Petar Bock, Fran Barac, Petar Vlašić, Andrija Živković); Giovanni Papini, *Sveti Augustin*, Zagreb, 1975. i Split, 2001.; Yves Ivonides [Ivon Ćuk], *Zvijezde koje ne zalaze*, Zagreb, 2002., str. 185-226; Juraj Pavić - Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Zagreb, 1993., str. 240-256; *Suvremena katolička enciklopedija*, prir. Michael Glazier i Monika K. Hellwig, Split, 1998., str. 60-61; Stjepan Kušar, *Od strasti do uzdržljivosti : putevi i stranputice spolnosti u životu Aurelija Augustina*, Zagreb, 1999.; Anthony Stephen Burnside, *Sveti Augustin o nastanku ljudskog života*, Obnovljeni život, 57 (2002.) 2, str. 197-205; *Klasici teologije*, I, prir. Heinrich Fries i Georg Kretschmar, Zagreb, 2004., str. 92-114.

78 sv. Augustin, *De nuptiis et concupiscentia*, I, 15, 17, u: CSEL 42, 229-230.

79 sv. Augustin, *Quaestiones in Heptateuchum, 2, LXXXX*, u: Patrologia latina 34, stupac 620.

80 sv. Augustin, *Enchiridion ad Laurentium* 23, 85-86: Patrologia latina 40, stupac 272.

81 sv. Augustin, *De civitate Dei*, 22, 13: Patrologia latina 41, stupac 776; *O Državi Božjoj*, III, preveo Tomislav Ladan, Zagreb, 1996., str. 360-361: »Abortivos fetus, qui cum iam vixissent in utero, ibi sunt mortui... ad resurrectionem pertinere quoscumque mortuos etiam in uteris matrum.«

82 sv. Augustin, *Contra Iulianum*, 6, XIV, 43: Patrologia latina 44, stupac 847.

I na Istoku nailazimo na ista stajališta u vezi s problemom produševljenja.

Sveti Grgur Nisejski (oko 355.-394.)[83] bavi se tim pitanjem u djelu *O stvaranju čovjeka*. On je autor izričite definicije neposrednog oživljavanja zametka: »Budući da je jedinstven i jedan čovjek koji se sastoji od duše i tijela, tvrdimo da je nužno pripisati mu jedno jedino i zajedničko počelo postojanja. Tako ne može biti za jedno prije, a za drugo poslije.«[84]

Kao što u zrnu pšenice, kaže Grgur Nisejski, postoji već sva bitnost pšenice, tako i u zametku postoje sve moći tijela i duše. Kao što sjeme ima mogućnost poprimiti oblik različitih organa, tako i duša ima mogućnost u smislu očitovanja višeg života. U organizmu i u moćima duše razvoj je istodoban.[85] Dakle, duša i tijelo nastaju u isti čas, i to potpuna duša, sa svim svojim moćima koje se onda očituju prema razvoju tijela.

Grgurov brat, sveti Bazilije Veliki (330.-379.)[86] uči da »ona koja je hotimice uništila zametak treba trpjeti kaznu za ubojstvo«.[87] Smatra da osuda pobačaja ne ovisi o tome je li zametak »već oblikovan ili još bezličan« jer »to pitanje mi ne istražujemo« (drugi kanon). Kad je riječ o trajanju izopćenja, dosta je deset godina, jer je važnije od roka odrediti iscjeljujuću pokoru. Ubojicama smatra i žene koje uzimaju otrovne napitke da bi pobacile (osmi kanon). Ubojica je i žena koja na cesti ostavi rođeno dijete (kanoni 33 i 57).

Sveti Ivan Damaščanin (†749.)[88] drži da se začeće i produševljenje zbivaju istodobno: »Tijelo i duša oblikuju se zajedno: ne ono prije, a ona poslije, kao što bunca Origen.«[89] Tu tvrdnju u IX. stoljeću preuzima redovnik Melecije, koji – govoreći o »oblikovanju čovjeka« nema sumnji glede činjenice da »duša od početka sa sjemenom biva utkana u tijelo: kao što je pisao i premudri Grgur [Nisejski]«.[90]

Sveti Ivan Zlatousti (354.-407.)[91] ističe prije svega uzroke pobačaju, kao što su nedopušteni tjelesni odnosi, naglašavajući moralnu zloću. Protiv oženjenih ljudi koji su imali odnose s

83 Od njega na hrvatskom: *Velika kateheza*, preveo Marijan Mandac, Makarska, 1982.; *Spis o djevičanstvu*, preveo Marijan Mandac, Split, 1982.; *Život svete Makrine*, preveo Ivan Pavković, Zagreb, 1987. – O njemu: Yves Ivonides [Ivon Ćuk], *Zvijezde koje ne zalaze*, Zagreb, 2002., str. 130-137; Juraj Pavić - Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Zagreb, 1993., str. 187-190; *Suvremena katolička enciklopedija*, prir. Michael Glazier i Monika K. Hellwig, Split, 1998., str. 320; *Klasici teologije*, I, prir. Heinrich Fries i Georg Kretschmar, Zagreb, 2004., str. 81-91.

84 sv. Grgur Nisejski, *De hominis opificio* (Stvaranje čovjeka), 29: Patrologia graeca 44, stupci 234. 235. 236 i 253.

85 sv. Grgur Nisejski, *De hominis opificio* (Stvaranje čovjeka), 29: Patrologia graeca 44, stupac 238.

86 Od njega: *Duh Sveti*, preveo Marijan Mandac, Makarska, 1978., 150 str.; *Anafora*, preveo Predrag Belić, Služba Božja (Makarska), XXXI (1991.) 2, str. 161-183; *Velika pravila*, preveo Predrag Belić, u: Redovnička pravila, 1985., str. 83-179; *Govor mladeži* i *Pravila šira*, u: Konstantin Rac - Franjo Lasman, *Izbor iz stare književnosti kršćanske*, Zagreb, 1917., str. 143-148 i 148-153. – O njemu: Yves Ivonides [Ivon Ćuk], *Zvijezde koje ne zalaze*, Zagreb, 2002., str. 110-117; Juraj Pavić – Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Zagreb, 1993., str. 181-186.

87 sv. Bazilije Veliki, *Epistola canonica I. ad Amphilochium I*; can II, ap. Balsamon Opera: Patrologia graeca, 138, stupac 587: »Quae de industria fetum corrupit, caedis poenas luat. Formati autem vel informis subtilitas a nobis non attenditur: hic enim, non solum quod nasciturum fuit, vindicatur, sed ipsa quae sibi insidias paravit, quoniam ut plurimum eiusmodi inceptis una quoque mulieres pereunt. Ei autem accedit fetus quoque interitus alia caedes, eorum quidem qui haec audent, existimatione.«

88 Od njega: *Nauk prave vjere*, djelomičan prijevod u: Konstantin Rac - Franjo Lasman, Izbor iz stare književnosti kršćanske, Zagreb, 1917., str. 288-291; *Prva homilija o narođenju bl. Djevice Marije*, u: Konstantin Rac - Franjo Lasman, Izbor iz stare književnosti kršćanske, Zagreb, 1917., str. 292-294; *Pohvala Mariji*, Duhovni život (Zagreb), III/1931., str. 293. – O njemu: S. Duvnjak, *Mjesto slike u teologiji prema govorima o slikama Ivana Damaščanina*, Zagreb, 1990.; Juraj Pavić – Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Zagreb, 1993., str. 304-308.

89 sv. Ivan Damaščanin, *Ekdosis akribes tes orthodoksou pisteos* - *Točno izlaganje prave vjere (O pravovjerju*), knjiga II, poglavlje XII: O čovjeku: Patrologia graeca, 89, stupac 69.

90 Meletius, *O oblikovanju čovjeka*, Patrologia graeca, 64, stupac 1088.

91 Od njega: *Krsne pouke*, prir. Marijan Mandac, Makarska, 2000. – O njemu: Yves Ivonides [Ivon Ćuk], *Zvijezde koje ne zalaze*, Zagreb, 2002., str. 155-164; Juraj Pavić - Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Zagreb, 1993., str. 198-204; *Suvremena katolička enciklopedija*, prir. Michael Glazier i Monika K. Hellwig, Split, 1998., str. 408-409.

bludnicama govorio je: »Vi činite ne samo to da bludnica ostane takva nego je još činite i ubojicom.«[92]

Teodoret Cirski (393.-466.)[93] zastupa kasnije produševljenje. On se poziva na različite svetopisamske tekstove da bi dokazao kako je potrebno oblikovanje tijela u utrobi prije nego što se s njim združi duša. Polazi od doslovnog tumačenja *Knjige Postanka* prema kojoj je Bog najprije stvorio čovjeku tijelo, a onda mu udahnuo dušu. Začeće je djelo roditelja, a produševljenje je Božje djelo. »Duša nikako nije tako spuštena u tijelo, da bi prije postojala, nego je stvorena, kad je tijelo već oblikovano.«[94]

Sveti Cezarije Arlski (468.-543.)[95] osuđuje pobačaj.[96] Pobačaj mora biti okajan milostinjom i čvrstom odlukom,[97] a kažnjen je penitencijarnim izopćenjem.[98]

Sveti Ambrozije (339.-397.)[99] piše: »Bogataši, da ne bi dijelili svoju baštinu na više [dijelova], ubijaju vlastite plodove u maternici i rodoubojičkim sokovima u samome plodnom trbuhu uništavaju zaloge svoje utrobe. Oduzimaju život prije nego su ga predali.«[100]

Sveti Jeronim (347.-420.) iz Stridona u Dalmaciji kaže da su žene koje počine pobačaj ubojice još nerođene djece.[101]

Sveti Maksim Ispovjednik (580.-662.)[102] uči da tijelo ne može postojati prije duše jer bi tada bilo mrtvo, budući da nema živog bića bez duše. Kad bi pak tijelo od početka živjelo samo bez razumne duše, slijedilo bi da je čovjek proizveo biljku ili životinju, što je nemoguće jer biljka izlazi od biljke, a ne od čovjeka. Isto tako životinja izlazi od životinje, a ne od čovjeka.[103]

Kao što se vidi, u vrijeme crkvenih otaca kršćanska je misao o pobačaju na Istoku i na Zapadu tijekom četiriju stoljeća prikazivana s bitnom jasnoćom i dosljednošću. Pokazuje se nesigurnost glede trenutka dobivanja razumske duše, odnosno prožimanja zametka besmrtnom duhovnom dušom, uz time uvjetovano razlikovanje specifične moralne zloće između pobačaja koji se sma-

92 sv. Ivan Zlatousti, *Propovijed 23 o Poslanici Rimljanima*: Patrologia graeca, 60, stupci 626-627.

93 O njemu i od njega na hrvatskom: Mile Babić, *Himan Fil 2,6-11 u kristologiji Teodoreta Cirsko*g, Zagreb, 1990.; Juraj Pavić - Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Zagreb, 1993., str. 208-211; *Izabrani spisi*, prir. Marijan Mandac, Split, 2003.; *Eranistes*, preveo Mile Babić, Zagreb, 2005.

94 usp. Teodoret Cirski, *Graecarum affectionum curatio*, 5: Patrologia graeca, 83, stupci 926-954.

95 Od njega na hrvatskom: *Pravilo za djevice*, preveo Bruno Pezo, u: Redovnička pravila, Zagreb, 1985., str. 203-236. – O njemu: Juraj Pavić - Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Zagreb, 1993., str. 322-323.

96 Sermo 33, *Patrologia latina* 39, stupac 2340; Sermo 42, *Patrologia latina* 39, stupci 2293-2293.

97 Sermo 42: *Patrologia latina* 39, stupci 2293-2294.

98 Sermo 42: *Patrologia latina* 39, stupac 2290.

99 O njemu: Yves Ivonides [Ivon Ćuk], *Zvijezde koje ne zalaze*, Zagreb, 2002., str. 165-172; Juraj Pavić – Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Zagreb, 1993., str. 222-226. – Od njega na hrvatskom: *Otajstva i tajne*, preveo Marijan Mandac, Makarska, 1986.; brojni himni u: Milan Pavelić, *Crkveni himni*, Zagreb, 1945.; u: Konstantin Rac - Franjo Lasman, Izbor iz stare književnosti kršćanske, Zagreb, 1917.: *Dužnosti službenika* (str. 199-201); *Govor pokojnomu bratu svojemu Satiru* (str. 201-205); *Govor protiv Auksencija o predaji crkava* (str. 209-211); *Himne* (str. 196-197); *Nadgrobno slovo Teodoziju Velikom* (str. 205-209).

100 sv. Ambrozije, *Hexaemeron*, V, 18, 58: Patrologia latina, 14, stupac 231: »Ipsae quoque divites, ne per plures suum patrimonium dividatur, in utero proprios necant fetus, et parricidalibus succis in ipso genitali alvo pignora sui ventris extingunt, priusque aufertur vita quam traditur. Quis docuit nisi homo filios abdicari?«

101 sv. Jeronim, *Epistula 22*, 13: Patrologia latina 22, stupci 401-402: »Piget dicere quot quotidie virgines ruant, quantas de suo gremio mater perdat; Ecclesia, super quae sidera inimicus superbus ponat thronum suum. Videas plerumque viduas antequam nuptas infelicem conscientiam mentita tantum larva protegere; quas nisi tumor uteri te infantium prodierit vagitus, sanctas et castas esse gloriantur; et erecta cervice et ludentibus pedibus incedunt. Aliae sterilitatem praebibunt et necdum sati hominis homicidium faciunt. Nonnullae cum senserint concepisse de scelere, abortui venena meditantur; et frecuenter ipse commortuae, trium criminum reae, ad inferos perducuntur, homicidae sui, Christi adulterae, necdum nati filii parricidae.«

102 O njemu: Juraj Pavić - Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Zagreb, 1993., str. 295-299.

103 sv. Maksim Ispovjednik, *De variis difficilibus locis sanctorum Dionysii et Gregorii seu Ambiguorum liber:* Patrologia graeca, 91, stupac 1335.

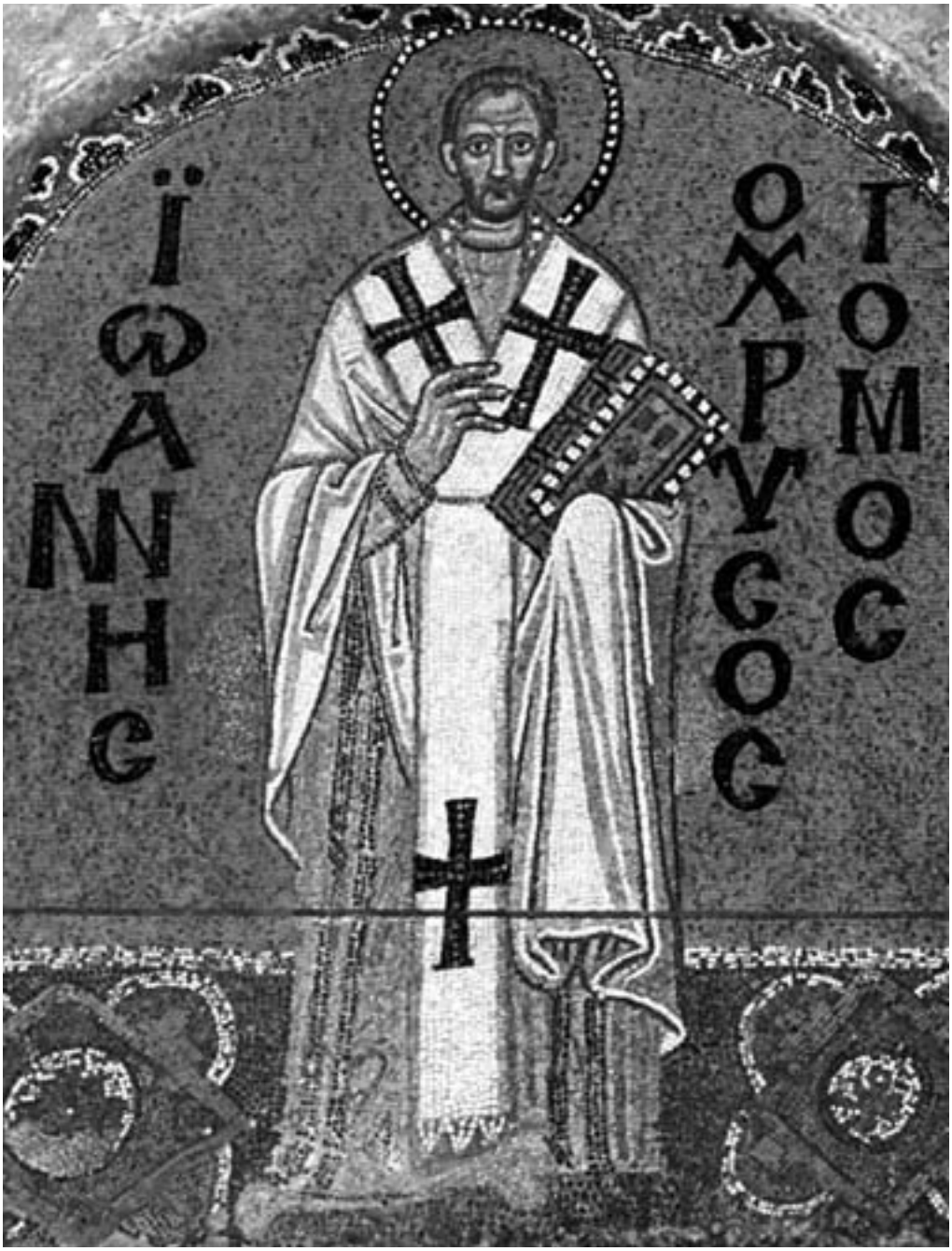

Sveti Ivan Zlatousti, bizantski mozaik iz IX. stoljeća u južnom predvorju Crkve svete Mudrosti (*Hagia Sophía*) u Carigradu (Kontantinopolu, Istanbulu). Oko lika se čita: Iōánnēs ho Chrysóstomos (Ivan zlatnih ustiju). Jeronimov vršnjak, rođen 347. u Antiohiji Sirijskoj (danas Antakya u Turskoj), umro 14. rujna 407. u Komani (Comana Pontica, danas Gümenek na sjeveru Turske) bio je propovjednik bez dlake na jeziku. Kao carigradskog biskupa najviše su ga progonili kolege biskupi uspjevši da ga car dva puta otjera u progonstvo. Ivan je prvi optužio muškarce za pobačaj. Posjetiteljima javnih kuća govorio je: »Vi dopuštate ne samo da bludnica ostane bludnica, nego od nje pravite i ubojicu.« Iako se drže kilometrima daleko od pobačajnih dvorana, muškarci su duševnim ili tjelesnim nasiljem nad ženom često začetnici kršenja djetetova prava na rođenje.

tra ubojstvom i pobačaja koji nije ubojstvo. Iako su terapijski i društveni razlozi bili poznati učenijim liječnicima i filozofima, ti se razlozi nisu nikad spominjali kao opravdanje, osim kod Tertulijana. Svi su autori složni u tome da je pobačaj povreda ljubavi prema bližnjemu i nedostatak poštovanja prema djelu Boga Stvoritelja.[104]

Kod Židova koji nisu prihvatili kršćanstvo, u talmudskom razdoblju pobačaj se smatra povredom Božjega Zakona ako je plod sposoban za život (*ben kejama*),[105] a životnost počinje od trenutka kad plod ima šest mjeseci i jedan dan (Tosefta, Šah. 15, 7).

§ 17. Kanonsko zakonodavstvo

Kad je kršćanstvo u IV. stoljeću postalo dopuštenom, a zatim i državnom religijom, kršćansko je mišljenje o poštovanju života prije rođenja – tako ujednačeno u prvim trima stoljećima – dobilo pravnu formulaciju, to jest poprimilo zakonodavni oblik. Budući da pobačaj, kao pogansko naslijeđe, nije bio nepoznat ni u Crkvi, zbog masovnog, a istodobno površnog – često više pomodarskog i izvanjskog, a ne sržnog – obraćenja sve većega broja ljudi, postao je krupan problem.

Iako se crkvene kazne protiv osoba koje su izazvale pobačaj pokazuju krajnje teškima, s vremenom se ublažavaju.[106] Te se kazne zovu »kanonska pokora« po tome što su ih propisivali kanoni pojedinih općih i pokrajinskih sabora, kao i »crkvena pokora«, za razliku od privatne pokore koja se sastojala u pokorničkom duhu, davanju milostinje, dobrim djelima i postu. Kanonska pokora primjenjuje se samo za određene grijehe (ubojstvo/pobačaj, preljub i otpad od vjere). U srednjem vijeku nastat će praksa pridržanih grijeha. Za određene grijehe oprost je mogao dati samo biskup ili papa.

Oko 313. godine održan je u Elviri (danas predgrađe Granade), u betičkoj crkvenoj pokrajini (današnja Andaluzija u Španjolskoj) sabor na kojem je sudjelovalo 19 biskupa. Pa iako se ne može govoriti o saboru cijele Crkve na Iberskom poluotoku, ovaj skup je ipak zemljopisno nadrastao spomenute pokrajine. U pitanju pobačaja formuliraju se dva kanona protiv žene, već krštene ili katekumenke, koja uništi bilo koji život. Prvi je kanon krajnje strog: »Ako koja žena kroz preljub, u izočnosti muža, začne, i to [plod] nakon zločina ubije, [time] je pristala da joj se ni na kraju ne da pričest, zato što je podvostručila opačinu.«[107]

Godine 314. okuplja se petnaestak biskupa iz različitih maloazijskih i sirijskih provincija u Anciri, današnjoj Ankari, da bi raspravljali o problemu otpalih i o raznim stegovnim pitanjima. Kanon 21. formulira stegu o pobačaju: »O ženama koje se svodniče i usmrćuju što su začele, ali i o onima koje čine da pobace začeti plod iz utrobe, drevna je, naime, bila odluka da ih se do kraja života ukloni iz Crkve. Međutim, sada želeći se poslužiti nešto većom blagošću, određujemo da im se dodijeli vrijeme od deset godina pokore prema utvrđenim stupnjevima.«[108]

Koncilski, dakle, skup u Anciri, ne umanjujući nimalo ćudoredni sud o pobačaju, ipak drži

104 usp. John Thomas Noonan, *La Chiesa cattolica e l'aborto*, u: L'aborto nel mondo, Verona 1970., str. 135; v. također Marcelino Zalba, *Il problema dell'aborto nella tradizione della morale cattolica*, Rassegna di teologia, 13 (1972.), str. 373.

105 Mekh. Mišpatim 4; v. Talmud, Mišna: Sanhedrin, 84b i Nida, 44 b*; Encyclopaedia judaica*, second edition, svezak 1, ur. Fred Skolnik, Detroit, 2007., str. 271.

106 usp. Dionigi Tettamanzi, *La comunità cristiana e l'aborto*, Bari, 1975., str. 137.

107 Sabor u Elviri, kanon 63, u: Ioannes Dominicus Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, II, Florentiae 1757. - Graz 1960., stupac 16: »Si qua mulier per adulterium, absente marito, conceperit, idque post facinus occiderit, placuit ei nec in fine dandam esse communionem, eo quod geminaverit scelus.«

108 Sabor u Anciri, kanon 21, u: Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, II, 519: »De mulieribus quae fornicantur et partus suos necant, sed et de his quae agunt ut utero conceptum excutiant, antiqua enim definitio usque ad exitum vitae eas ab Ecclesia removet; humanus autem nunc definimus, ut eis decem annorum tempus poenitentiae tribuatur secundum praefixos gradus.«

umjesnim ublažiti kanonsku sankciju. Biskupi okupljeni u Anciri željeli su s grešnicima postupati blaže ili su vjerovali da je bolje smanjiti kaznu na deset godina, jer se samo tako – popustljivijim držanjem – moglo iskorijeniti zlo pobačaja. Nije, dakle, riječ o ublaženoj prosudbi zlodjela, nego o odnosu prema krivcima.[109]

Godine 546. svi biskupi aragonske crkvene pokrajine održali su Sabor u Leridi, u Španjolskoj, da bi, među ostalim, raspravljali o tada učestalim grijesima: pobačaju i čedomorstvu. Htijući pravedno obuzdati ta zlodjela, biskupi prave razliku između žena koje pobacuju ili ubijaju novorođenčad od onih koje pribavljaju pobačajna sredstva. Kazna, to jest izopćenje[110] za one koje ubiju porod iz preljuba ili pobace začeto, jest sedam godina pokore uz klauzulu da cijeli život ponizno oplakuju svoje nedjelo. Raspačivači pak pobačajnih sredstava morali su svoja zlodjela oplakivati cijeli život, a tek su na smrtnom času (*»in exitu«*) smjeli primiti pričest.[111]

Očito je ublažavanje kanonske kazne, od sabora u Elviri (»neka se ni na kraju života ne da pričest«), preko sabora u Anciri (»vrijeme od deset godina pokore«), do sabora u Leridi (»sedam godina pokore«). Takav razvoj pokazuje da je Crkva onoga vremena, osuđujući nedjelo, umjela shvatiti počinitelja.

Na petom sveopćem (Drugom carigradskom) crkvenom saboru održanom od 5. svibnja do 21. lipnja 553. u dvorani pod kupolom carske palače u Carigradu nazočnih 165 saborskih otaca tvrdi da je pobačaj prema predaji ubojstvo i da ga treba kazniti kao i ubojstvo. Iako taj sabor ne utvrđuje kaznu, po izričitom pozivanju na sabor u Anciri razumije se da je sankcija izopćenje, to jest deset godina pokore za žene koje pobace. Taj sabor, međutim, stavlja zajedno one koji daju pobačajne otrove i žene koje se njima posluže.[112]

U Njemačkoj imamo dva sabora, jedan u Mainzu, drugi u Wormsu. Sabor u Mainzu, održan 847., prenosi kanon 21. iz Ancire i dopušta ublažavanje sankcije od deset godina, prepisuje kanon 63. iz Elvire, ali uz ublažavanje kaznene strogosti. U posljednjemu biskupi u Mainzu naznačuju kanon 2. iz Leride pa onda izriču i izopćenje od sedam godina.[113]

Godine 868. dvadeset i jedan biskup iz različitih crkvenih pokrajina, od Kölna i Münstera do Osnabrücka, okupljaju se u Wormsu da bi raspravljali o nekim stegovnim pitanjima. Kanon 35. govori o pobačaju i ubijanju djeteta gušenjem u snu. Za žene koje prijevremeno oslobađaju utrobu od ploda koji nose kaže se da su ubojice. Za one koje, dok spavaju, uguše djecu kaže se da trebaju biti suđene umjereno.[114]

Papa Stjepan V. (885.-891.) između 887. i 888. piše Ludbertu, biskupu Mainza, da opomene roditelje i zaprijeti im da malu djecu ne smještaju sa sobom u jednu postelju, kako ih zbog nehotične nepažnje ne bi zagušili ili zadavili i zbog toga postali krivi za ubojstvo, te zaključuje: »Ako

109 usp. Bonifacio Honings, *Aborto e animazione umana*, Roma, 1973., str. 108.

110 Izopćenje ili ekskomunikacija popravna je kaznena mjera kojom se katolik isključuje iz zajednice vjernika te nema pravo primati sakramente, pa ni pričest. Kao disciplinski čin, izopćenje ne dokida čovjekov osobni odnos s Bogom. No, izopćenje je najteža crkvena kazna, pridržana samo za teška narušavanja crkvenog učenja ili morala. Vidi *Zakonik kanonskoga prava* [na snazi od 27. XI. 1983. za katolike rimskoga obreda], kanon 1331 paragraf 1; *Zakonik kanona istočnih Crkava* [na snazi od 1. X. 1991. za katolike istočnih obreda], kanoni 1431 i 1434; također: *Kodeks kanonskog prava* [iz 1917.], Zagreb, 2007., str. 1377: kanon 2257 paragraf 1.; Ferdinando Belaj, *Katoličko crkveno pravo*, I, Zagreb, 1893., str. 337-343; Ante Crnica, *Kanonsko pravo*, I, Split, 1937., str. 246; Ante Crnica, *Priručnik kanonskoga prava Katoličke Crkve*, Zagreb, 1945., str. 393-394; Jeronim Šetka, *Hrvatska kršćanska terminologija*, Split, 1976., str. 79; Karl Rahner – Herbert Vorgrimler, *Teološki rječnik*, Đakovo, 1992., str. 222-223; *Opći religijski leksikon*, Zagreb, 2002., str. 389-390; Nikola Škalabrin, *Kaznene mjere u Crkvi*, Đakovo, 2004., str. 74-83.

111 Sabor u Leridi, Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, VIII, 2, 612.

112 Drugi carigradski sabor, kanon 91: u: Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, XI, 982.

113 Sabor u Mainzu, kanon 21, u: Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, XIV, 909.

114 Sabor u Wormsu, kanon 35, u: Mansi, *Sacrorum conciliorum nova et amplissima collectio*, XV, 876.

je naime ubojica onaj koji pobačajem uništi začetog u majčinoj utrobi, koliko se više ne će moći opravdati od ubojstva onaj koji uguši dijete staro makar samo jedan dan?«[115]

Karakterističan izraz crkvenog života u visokome srednjem vijeku bile su takozvane knjige pokore što su se bavile propisivanjem teških pokora za one koji bi skrivili pobačaj i druga teška zlodjela. Riječ je o privatnoj pokori umjesto prvotne kanonske odnosno javne pokore. Novi oblik određivao je obični svećenik koji je, ovisno o težini grijeha, krivcu privatno nametao određeni broj pokorničkih djela. Općenito se bilježi velika raznolikost naloženih kazni, od deset pa do jedne godine pokore. Ponegdje se pobačaj kažnjavao čak smrtnom kaznom. Raznolikost kazni stvarala je kod tadašnjih ispovjednika zbrku koja je pogodovala stanovitom laksizmu, protiv kojeg je Crkva živo reagirala.[116]

Većim ujednačavanjem crkvene vlasti osjećala se potreba uređenije i skladnije kodifikacije. Kamaldolski redovnik Gracijan skupio je nešto poslije 1140. mnoštvo tekstova, često neusklađenih, u jednu konkordanciju – *concordantia discordantium canonum* – potom općenito zvanu *Decretum Gratiani*.

Naravno da u Dekretu ne manjka upućivanja na naš problem. Gracijan sebi postavlja upit koji nas zanima; on to čini jednostavnijim i jasnim riječima: »Glede onih koji obavljaju pobačaj, pita se moraju li se oni smatrati ubojicama ili ne.« Odgovor je isto tako jasan i jednostavan: »Nije ubojica onaj koji obavlja pobačaj prije nego je duša ulivena u tijelo.«[117]

Gracijan, međutim, ne odgovara na drugo pitanje: Je li pobačaj neoživljena ploda zločin? I kakav?

U kanonskome pravu pobačaj je jasno bio ocijenjen kao ubojstvo jedino kad je plod bio oblikovan. Papa Inocent III. (1198.-1216.) pristupa ovom pitanju s drukčijega gledišta. Papi se postavlja upit o možebitnoj neregularnosti nekog redovnika koji, obujmivši iz šale oko pasa djevojku s kojom je imao tjelesne odnose kod nje izazove pobačaj. Prema odredbi kanonskog prava neregularnost je pogađala klerika koji bi skrivio ubojstvo. Papin je odgovor bio: sve ovisi o stanju ploda; ako još nije bio oživljen, redovnik će moći i dalje obavljati svoju službu, a u protivnom će morati odstupiti.[118]

Nešto poslije papa Grgur IX. (1227.-1241.) protegnuo je na svaki zločin protiv potomstva (i upotrebu kontracepcijskih sredstava) kanonske kazne utvrđene za ubojice.[119] Međutim, to se izjednačenje nije prihvaćalo pa se prema krivcima za pobačaj postupalo dobrohotnije kad se pretpostavljalo da je plod »neoživljen«.[120]

115 Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 670, str. 187.

116 usp. Paolo Sardi, *L'aborto ieri e oggi*, Brescia : Paideia, 1975., str. 109.

117 *Decretum Gratiani* (Patrologia latina, 187), c. 8, casus XXXIII, quaestio 2.

118 Inocent III., Dekret od 4. listopada 1211. u: c. 20, X; De homicidio, V, 12.

119 Grgur IX., *Decretales* 5, 12.

120 Grgur IX., *Decretales* 5, 20.

Carlo Crivelli (1435.-1495.), *Sveti Toma Akvinski*, tempera na drvu, 1476., 61x40 cm, dio poliptiha za crkvu u Ascoliju; sada u Nacionalnoj galeriji u Londonu

DRUGO POGLAVLJE

Toma Akvinski (1225.-1274.)[1]

§ 18. Teološko promišljanje u visokome srednjem vijeku[2]

Skolastikom se naziva opće buđenje filozofskih i teoloških studija koje započinje potkraj XI. stoljeća, a vrhunac će dosegnuti u XIII. stoljeću, s najuglednijim teolozima kao što su sv. Albert Veliki, sv. Bonaventura i, nadasve, sv. Toma. Skolastika je težila sustavnom shvaćanju svijeta i čovjeka u kojemu bi se susreli i uskladili vjera i razum, objava i filozofija. Mislitelji toga pokreta nisu mogli zanemariti temu čovjekova rađanja tražeći odgovore na brojna filozofska i teološka pitanja koja pokreće ljudsko postojanje.

Što se tiče ključne točke, to jest produševljenja zametka, prihvaćena je teza kasnijeg oživljavanja kao dostatno potkrijepljena filozofskim i medicinskim podatcima.[3] Genadije Marsejski (†505.) smatra da se duša ne stvara i ne sjedinjuje s tijelom prije nego što se oblikuje tijelo: »Kažemo da se tijelo u utrobi oblikuje i kad je tijelo već oblikovano da se stvara i ulijeva duša, da živi u utrobi čovjek koji se sastoji od duše i tijela.«[4]

U ovom kontekstu valja spomenuti Petra Lombardskog (oko 1110.-1160.),[5] jer su njegove *Četiri knjige Mislî* (*Libri quattuor Sententiarum*) u upotrebi u teološkim školama do XVI. stoljeća, komentirali svi veliki skolastici.

Iako je držao da se utjelovljenje Riječi zbilo u prvom trenutku začeća, za sva druga ljudska bića Petar Lombardski zastupa kasnije produševljenje. Međutim, kad se suočava s pitanjem ćudorednog određenja pobačaja, u odgovoru nema kolebanja: pobačaj se ima smatrati ubojstvom kad je plod već oblikovan i prema tome ima dušu.[6]

Prirodoznanstvenik, filozof i teolog sveti Albert Veliki (1193.-1280.)[7] posvetio je posebnu

1 Sva djela sv. Tome u latinskom izvorniku dostupna su na Internetu: www.corpusthomisticum.org. Najvažnije od Tome i o Tomi na hrvatskom: *Izabrano djelo*, Zagreb, 1981. i 2005., *Stoženi kršćanske vjere*, Split, 1981., *Izbor iz djela*, I-II, Zagreb, 1990., *Razgovor s pravoslavnima i muslimanima*, Zagreb, 1992., *Suma protiv pogana*, 1-2, Zagreb, 1993.-1994., *Opuscula philosophica*, I-II, Zagreb, 1995.-1996., *Pariške rasprave*, Zagreb, 2001. O njemu: Pavao VI., *Lumen Ecclesiae - Svjetlo Crkve*, Zagreb, 1975. (Dokumenti 45); Ivan Pavao II., *Doctor humanitatis – Naučitelj čovječnosti*, Zagreb, 1998. (Dokumenti 111); *Dominikanski časoslov*, Zagreb, 2002., str. 163-194; Jacques Maritain, *Anđeoski naučitelj*, Zagreb, 1936.; Gilbert Keith Chesterton, *Otac zapadne kulture*, Zagreb, 1939.; Jacint Bošković, *Sv. Toma Akvinski i Duns Skot*, Zagreb, 1940.; Jordan Kunčić, *Čovjek svih vremena*, Korčula, 1971.; Tomo Vereš, *Iskonski mislilac*, Zagreb, 1978., *Srednjovjekovna filozofija*, prir. Stjepan Kušar, Zagreb, 1996., str. 453-470; Gilbert Keith Chesterton, *Sveti Toma Akvinski*, Split, 1999.; Louis de Wohl, *Tiho svjetlo*, Split, 2006.

2 Srednji vijek obuhvaća dugo razdoblje od petog do petnaestog stoljeća, tradicionalno od pada Zapadnoga Rimskog Carstva 476. do otkrića Amerike (1492.). Dijeli se na rani (VI.-X. stoljeće), visoki (XI.-XIII. stoljeće) i kasni srednji vijek (XIV. i XV. stoljeće).

3 usp. Paolo Sardi, *L'aborto ieri e oggi*, Brescia : Paideia, 1975., str. 133.

4 Genadije Marsejski, *Definitio ecclesiasticorum dogmatum*, caput XIV: Patrologia latina, 58, stupac 984: »Sed dicimus creationem animae solum Creatorem omnium nosse, et corpus tantum per coniugii copulam seminari, Dei vero iudicio coagulari in vulva et compingi atque formari, ac formato iam corpore animam creari et infundi, ut vivat in utero homo ex anima constans et corpore et egrediatur vivus ex utero plenus humana substantia.«

5 v. Martin Zadranin, *Abstractiones de libro Sententiarum (13./14. st.)*, Zagreb, 2006., str. 15-19.

6 usp. Petar Lombardski, *Sententiarum libri quattuor*, III, 2, 2-3; Patrologia latina 192, stupac 760; v. također IV, 31, 5, Patrologia latina 192, stupac 920.

7 Od njega i o njemu na hrvatskom: Albertus Magnus, *Philosophia realis*, Zagreb : Demetra, 1994. i 2001.; Albert Veliki, *Nastupno predavanje o cijeloj Bibliji*, Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 1993.; *Srednjovjekovna filozofija*, prir. Stjepan

pozornost prvim trenutcima ljudskoga života. Za ono doba, njegova su embriološka znanja bila napredna. Kao temelj tumačenja embriogeneze uzima oblikujuću moć (*virtus formativa*) koja se nalazi u muškom sjemenu i djeluje na žensko sjeme potičući ga da se aktualizira najprije na razini biljnog, potom životinjskog i konačno ljudskog života. Ta »moć« svojim djelovanjem dovodi do oblikovanja udova djeteta koje se ima roditi. Prema Albertu Velikom, riječ je o postupnom oblikovanju, koje počinje od srca, a kad svi udovi dostignu određeni razvojni stupanj, uvodi se duša.[8]

Pod pritiskom oblikujuće moći zametak prolazi kroz različite oblike postojanja, življenja, osjećanja, shvaćanja. Oblik koji slijedi već je sadržan u onome koji prethodi kao i čin u svojoj mogućnosti, stoga postupno razvijanje zametka u sve savršenije oblike ne podrazumijeva višestrukost, nego, u krajnjem, postupno iskrsavanje jedinstva, s obzirom na to da je proces rađanja kontinuirano zbivanje, koje dovodi do čina ono što je bilo u mogućnosti.[9]

Na osnovi ovog uviđanja kontinuiteta u procesu rađanja, poneki je komentator svetog Alberta u njemu vidio zastupnika neposrednog produševljenja, za razliku od njegova učenika, svetog Tome. Čini se ipak da nije tako. On, naprotiv, tvrdi da Bog dušu ulijeva izravno tek nakon nekog vremena.[10]

Međutim, Albert također kaže da već od prvog časa postoji usmjerenost svekolike građe novoga bića prema toj duši: organi zametka nikad nisu organi neke životinje, s obzirom na to da su stvoreni za razumsku dušu. U svakoj fazi razvoja ploda postoje začetci, klice sljedećih faza: u tvari klica osjetilnoga, u osjetilnom klica umskoga. Da nije tako, čovjek ne bi bio jedinstven, a razum zahtijeva da takvim bude.[11]

Odgođeno produševljenje prevladava u srednjovjekovnom mišljenju i proteže se do novih usmjerenja sedamnaestog stoljeća. Nije nepotrebno dodati što o tome misli najveći pjesnik toga vremena, Dante Alighieri (1265.-1321.): »Čim je dovršeno oblikovanje mozga, prema njemu se okreće Bog, radujući se tolikom umijeću prirode, u nj udahnjuje novi duh, pun moći koja k sebi privlači sve ono djelatno što u mozgu nalazi. Tako se od novog duha i djelovanja već savršenog mozga stvara jedna jedina duša, koja živi i osjeća i sama u sebi kruži, baš kao što se vino stvara od topline sunca pomiješane sa sokom što se cijedi iz grožđa.«[12]

Redovnici su u pokorničkim knjigama prenijeli apostolsku i otačku (patrističku) osudu pobačaja, a kanonsko je pravo tu osudu prikazalo kao sveopći zahtjev kršćanskog življenja. Teolozi su proučavali odnos zakona i teorije produševljenja – apsolutno osuđujući pobačaj u bilo kojem času života ploda. Položen je temelj za vrednovanje života zametka u odnosu prema drugim vrijednostima.[13]

§ 19. Važnost svetoga Tome

U Akvinca, kao spekulativnog mislitelja, frapantne su pragmatičnost i praktičnost: »Prednost ima život, a ne nauka, jer nas život vodi do spoznaje životne istine.«[14] Zato će u naše doba Ivan

Kušar, Zagreb, 1996., str. 395-449; *Dominikanski časoslov*, Zagreb, 2002., str. 662-679, Jacint Bošković, *Albert Veliki*, Zagreb : Istina, 1932.; Tomo Vereš, *Razmišljanja jednog kršćanina*, Zagreb, 2000., str. 207-211; *Duhovni život* (Zagreb), III (1931.), str. 363-367; IV (1932.), str. 321-360, V (1933.), str. 103-110; *Vrhbosna* (Sarajevo), XLVI (1932.) 4, str. 98-101.

8 usp. sv. Albert Veliki, *De animalibus*, XVI, 1,16: prir. Hermann Stadler, vol. II, Münster, 1920.

9 usp. sv. Albert Veliki, *De natura et origine animae*, fr. I, c. 4.

10 usp. sv. Albert Veliki, *Summa de creaturis*, II, q. 17, a. 3.

11 usp. sv. Albert Veliki, *De natura et origine animae*, fr. I, c. 5.

12 Dante Alighieri, *Čistilište*, 25, 68-78.

13 usp. John Thomas Noonan, *La Chiesa cattolica e l'aborto*, u: L'aborto nel mondo, Verona, 1970., str. 144.

14 sv. Toma Akvinski, *In Matthaeum*, cap. 5, n. 4.

Pavao II. zaključiti: »Tomu čini aktualnim i njegov najdublji osjećaj za čovjeka, *'tako odličan stvor'*.[15] Kakvu je ideju on imao o tom 'odličnom stvoru', Božjoj slici, lako je vidjeti svaki put kad počne govoriti o Utjelovljenju i Otkupljenju. Već od prvoga velikog mladenačkog djela, to jest *Tumačenja Mislî Petra Lombardskog*, u Proslovu III. knjige, u kojoj počinje raspravljati o utjelovljenju Riječi, ne oklijeva usporediti čovjeka s 'morem', ukoliko u sebi sabire, ujedinjuje i uzdiže cijeli podljudski svijet, kao što more sabire sve vode rijekâ koje u nj utječu. U istom Proslovu čovjeka određuje kao obzor stvorenoga, u kojem se združuju nebo i zemlja; kao svezu vremena i vječnosti; kao sažetak stvorenoga. Vrlo živ osjećaj za čovjeka u svim djelima nikad ne malakše. U posljednjem razdoblju života, počinjući raspravu o Utjelovljenju u Trećem dijelu Sume teologije, uvijek nadahnut svetim Augustinom, tvrdi da je samo preuzimanjem ljudske naravi Riječ mogla pokazati *'kako je veliko dostojanstvo ljudske naravi te ga ne smijemo kaljati grijehom'*.[16] I odmah zatim dodaje: utjelovljenjem i preuzimanjem ljudske naravi Bog je mogao pokazati *'kako uzvišen položaj među stvorovima ima ljudska narav'*.[17]«[18] Stoga je, prema Ivanu Pavlu II., Toma Akvinski autentični prethodnik današnjega znanstvenog realizma.[19]

Osim samoga sadržaja, posebno se ističu Tomina otvorenost, pristup i sloboda. Sedam stoljeća nakon Akvinčeve smrti Pavao VI. joj ne nalazi premca: »Toma se, zbog čvrste ukorijenjenosti u božanskoj vjeri, nije mogao ropski vezati uz ljudske učitelje, nove ili stare, ne izuzimajući ni Aristotela. Njegov je duh otvoren prema svakom napretku istine iz kojega god doktrinarnog izvora dolazio; to je prvi vid njegova *univerzalizma*. Ali je također istinit i drugi vid u kojemu možda još jače odskače osebujnost njegova genija i osobnosti, tj. potpuna sloboda kojom je prilazio svim piscima, a da nije postao rob nijedne tvrdnje bilo kojega zemaljskog autoriteta. U toj se slobodi i 'autonomiji' duha na području filozofije sastoji njegova prava veličina kao tražitelja istine.«[20]

Nekoliko stoljeća prije, papa Benedikt XIV. kaže da se »Anđeoski prvak škola nužno sukobio s mišljenjima filozofa i teologa koje je bio natjeran pobijati u ime istine, ali ono što na osobit način upotpunjuje zasluge tako velikog Naučitelja jest to što ga nikad nismo vidjeli da prezire, vrijeđa ili ponižava bilo kojega protivnika; naprotiv, pristupao im je s puno dobrote i poštovanja. Naime, ako su njihovi tekstovi sadržavali nešto tvrdo, dvosmisleno, nejasno, on je to ublažavao i izlagao s blagim i dobrohotnim tumačenjem. A ako mu je razlog redovničke ustanove ili vjere nalagao da odbaci njihove zamisli, to je činio s tolikom skromnošću da mu taj način suprotstavljanja nije pribavio manje zasluge od njegova načina zauzimanja za katoličku istinu. Oni koji se ponose da su se priklonili tako istaknutom učitelju neka uzmu kao uzor umjerenost izražavanja toga Naučitelja i njegovo blago ponašanje u raspravama s protivnicima. Što se pak tiče onih koji ne pripadaju njegovoj školi, neka se i oni nastoje ravnati prema ovoj metodi.«[21]

»Svoje je osjećaje prema svim učiteljima ljudskoga uma [Toma] izražavao na tri načina: s divljenjem je promatrao golemu baštinu nauke što su je oni u međusobnoj suradnji sabrali i

15 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber IV, caput 1: »tam nobilis creatura«; Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 705.

16 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, III, q. 1, a. 2: »Quanta sit dignitas humanae naturae ne eam inquinemus peccando.«; Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 682.

17 isto: »Quam excelsum locum inter creaturas habeat humana natura.«

18 Ivan Pavao II., Govor VIII. Međunarodnom tomističkom kongresu (13. rujna 1980.), br. 5: AAS, LXXII (1980.), str. 1043; Ivan Pavao II., *Naučitelj čovječnosti (Doctor humanitatis)*, Zagreb, 1998. (Dokumenti, 111), str. 35.

19 Ivan Pavao II., *Naučitelj čovječnosti*, Zagreb, 1998., str. 26.

20 Pavao VI., poslanica *Lumen Ecclesiae* (22. studenoga 1974.), br. 11: Pavao VI., *Svjetlo Crkve*, Zagreb, 1975., str. 16 (Dokumenti, 45).

21 Benedikt XIV., apostolska konstitucija *Sollicita ac provida* (9. srpnja 1753.), br. 24: *Acta Sanctae Sedis*, 30 (1897.-1898.), str. 93.

predali ljudskome rodu;[22] priznavao im je odličje i značaj, ali i granice koje su sputavale djelo svakoga od njih;[23] napokon osjećao je neku samilost prema onima koji su, nemajući svjetlo vjere, poput starih mudraca, padali u tjeskobu koja je ljudskim silama nerješiva kad su istraživali posljednja pitanja ljudskoga života, osobito čovjekovu svrhu;[24] s druge strane, ta je tjeskoba nepoznata skromnoj starici koja kao sudionica kršćanske istine posjeduje Božje svjetlo u mnogo većoj mjeri nego oni veleumovi.[25]«[26]

Toma je iznad svega poštovao istinu, a sve je prosuđivao »ne prema autoritetu onih koji nešto tvrde nego prema razložnosti njihovih tvrdnji«.[27] On nije samo zaljubljenik istine nego je i čvrsto uvjeren u njezinu moć: »Istina je sama u sebi jaka i ne da se uzdrmati nikakvim napadajima.«[28] Ivan Pavao II. nadovezuje se na to i tvrdi: »Istina, kao i Isus Krist, može biti zanijekana, progonjena, pobijana, ranjena, mučena, propeta; ali uvijek iznova oživi i uskrsne i nikada ne može biti iskorijenjena iz ljudskoga srca. Sveti je Toma stavio svu snagu svoga genija u isključivu službu istini, iza koje je htio iščeznuti kao od straha da ne potamni njezin sjaj, da bi ona, a ne on, blistala u svem svom sjaju.«[29]

Drugi vatikanski sabor preporučuje teolozima upravo (i jedino) svetoga Tomu kao učitelja da se dublje prodre u otajstva spasenja, da ih se cjelovitije rasvijetli,[30] te da se premosti prividni jaz između vjere i razuma.[31]

§ 20. Aristotelova biologija kao Tomin prirodoznanstveni okvir

U prirodoslovom djelu *O rađanju osjetilnih bića* grčki filozof Aristotel (384.-322. prije Krista) piše o ženkama i mužjacima životinja (osjetilnih bića, *zōa*), u što je uključen i čovjek, dakle u ženki uključno žena, a u mužjaku uključno muškarac. U dijelu koji je bitan za ovu temu, Stagiranin raspravlja o sjemenu ili sjemenoj tekućini (*gonḗ* može značiti i jedno i drugo) te kako mužjaci unose sjeme u ženku to jest kako se začinje plod [*kýēma*].[32]

---

22 usp. Toma Akvinski, *Sententia libri Metaphysicae* [Izlaganje knjigâ Aristotelove Metafizike], II, lectio 1: *In duodeceim libros Metaphysicorum Aristotelis expositio*, Taurini : Marietti, 1950., br. 287, str. 82.

23 usp. isto.

24 usp. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber III, caput 48: ed. Leonina, t. XIV, str. 131-132; *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 201.

25 usp. Toma Akvinski, *Super Symbolum apostolorum*, a. 1: ed. Parmensis, t. XVI, 1865., str. 35: Cfr. *In Symbolum Apostolorum Expositio*, proemium: *ed*. *Parmensis*, t. XVI, 1865., str. 35; *Opuscula theologica*, II, prir. Raimondo M. Spiazzi, ed. Marietti, Torino 1964., str. 193, br. 862; Toma Akvinski, *Stožeri kršćanske vjere*, Split, 1981., str. 31: »Nijedan filozof prije Kristova dolaska, uza sve svoje nastojanje, nije mogao znati toliko o Bogu i o onome što je potrebno za vječni život koliko poslije Kristova dolaska zna starica po vjeri.«

26 Pavao VI., poslanica *Lumen Ecclesiae* (22. studenoga 1974.), br. 11: Pavao VI., *Svjetlo Crkve*, Zagreb, 1975., str. 17.

27 sv. Toma Akvinski, *Super Boethium De Trinitate* [Tumačenje Boetijeva djela O Trojstvu], pars 1, q. 2, a. 3, ad 8: »In quantum sacra doctrina utitur philosophicis documentis propter se, non recipit ea propter auctoritatem dicentium, sed propter rationem dictorum, unde quaedam bene dicta accipit et alia respuit. Sed quando utitur eis propter alios refellendos, utitur eis, in quantum sunt in auctoritatem illis qui refelluntur, quia testimonium ab adversariis est efficacius.«

28 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber IV, caput 10; Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 771: »Veritas in seipsa fortis est, et nulla impugnatione convellitur.«

29 Ivan Pavao II., Govor VIII. međunarodnom tomističkom kongresu (13. rujna 1980.), br. 3: Ivan Pavao II., *Naučitelj čovječnosti*, Zagreb, 1998., str. 31.

30 Drugi vatikanski sabor, dekret *Optatam totius* o odgoju i obrazovanju svećenika (28. listopada 1965.), br. 16: II. Vatikanski koncil, *Dokumenti*, Zagreb, 1970., str. 347.

31 Drugi vatikanski sabor, izjava *Gravissimum educationis* o kršćanskom odgoju (28. listopada 1965.), br. 10: II. Vatikanski koncil, *Dokumenti*, Zagreb, 1970., str. 373.

32 Aristotel, *Peri zoon geneseos - De generatione animalium*, II, 3, 736 a 24 - 737 b 7: *Aristotelis Opera omnia*, graece et latine, III, Parisiis : Didot, 1921., str. 351-353; Augustin Pavlović, *Aristotel i Toma Akvinski o ženi*, Obnovljeni život (Zagreb), 45 (1990.) 6, str. 560-561.

Aristotel piše o osjetilnom životnom počelu ili osjetilnoj (senzitivnoj) duši [*psychḕ aisthetikḗ*] prema čemu se osjetilno biće i zove životinjom (osjetilnim bićem). No, prije te duše u plodu se mora pojaviti hranidbena (vegetativna) duša [*psychḕ threptikḗ*]. Nju u daljnjem razvitku zamijeni osjetilna duša, nakon koje kod ljudi nastupi umska (intelektivna) duša [*psychḕ noetikḗ*]. Ona, za razliku od ostalih duša, dolazi »izvana« [*thýrathen*] i »samo ona je božanska«.[33] U njezinoj djelatnosti (tj. u djelatnosti uma) tjelesna djelatnost nema udjela [*outhèn ī... koinōneī somatikḗ enérgeia*]. No sila cijele duše, čini se, u zajedništvu je s »drukčijim tijelom« koje je božanskije od takozvanih prapočela [*stoiheīa, elementa*]. To se »drukčije tijelo« nalazi u sjemenu [*spérma*] te ga čini plodnim. Ono se može nazvati »toplinom« [*tò thermón*] ili »životnom toplinom« [*thermótes psychikḗ*][34] ili »toplinskim isparavanjem« [*pneūma*]. To nije zemaljski oganj, nego nešto slično prapočelu zvijezda, nešto što se nalazi u pjenušastoj sjemenoj tekućini. Ta se tekućina, u kojoj se nalazi sjeme sa životnim počelom, otapa i isparuje jer ima vodenastu narav. Zato je uopće nepotrebno pitati je li sjeme dio ploda; očito je da nije kao što ni sok divlje smokve, koji zgrušava mlijeko, nije dio zgrušanog mlijeka.[35]

Iz rečenoga slijedi način na koji začeti plodovi [*kyḗmata*] i sjeme [*gonḗ*] imaju dušu, a na koji je način nemaju: nemaju je u zbiljnosti [*energeía*], a imaju je u mogućnosti [*dynámei*].[36] No, budući da je sjeme tjelesna izlučina [*periττōma, višak, ostatak*], te ga pokreće isto gibanje kojim se tijelo uvećava kad se raspodjeljuju čestice potpuno probavljene hrane [*hē eschátē trophḗ*], zato to sjeme, kad uđe u maternicu, pokrene izlučinu ženke te je pokreće istim gibanjem kojim se i ono kreće. A ta ženkina izlučina [*tò toū thḗleōs periττōma*] – u mogućnosti, a ne u zbiljnosti – sadržava sve dijelove budućega ploda, pa i one kojima se ženka [*tò thēly*] razlikuje od mužjaka [*tò árren*].[37] »Jer kao što se i od sakatih bića [*ek pepērōménōn*] katkada rađa sakat plod [*pepērōména*], a katkada ne, tako se i od ženke katkada rađa ženka, a katkada mužjak; ženka je, naime, kao sakat mužjak [*tò gàr thēly hōsper árren esti pepērōménōn*], a mjesečno pranje [*tà kataménia*] jest sjeme, ali ne čisto [*katharón*]: jedno mu naime nedostaje, a to je duševno počelo [*hē tēs psychēs archḗ*].«

Aristotel je prema onda dostupnom opažanju dakle shvatio da sadržaj mjesečnice u ženke nije pravo sjeme, ali, nemajući sitnozor, nije niti mogao znati da u ženke postoje jajašca. Preostalo mu je zaključiti da je jedino pravo sjeme – muško.[38] Stoga, nastavlja Stagiranin, kad se dogodi da životinje snesu neplodna jaja, ona, doduše, imaju dijelove obaju spolova, ali »nemaju počela, pa zbog toga jaje nije produševljeno [*émpsychon*]; to je počelo naime sadržano u sjemenu mužjaka. No, kad ženkina izlučina primi to počelo, tad se začne plod.«[39]

Obično zapažanje pokazuje da ženka nema vanjske spolne organe, i to je Aristotela navelo na zaključak da ženka nema sposobnosti proizvesti pravo sjeme. Zato on piše: »I po vanjskom su obliku dijete [*paîs*] i žena [*gynḗ*] slični, i tako je žena kao muško lišeno sjemena [*hōsper árren*

33 Aristotel, *Peri zoon geneseos - De generatione animalium*, II, 3, 736 b 28: *Aristotelis Opera omnia*, graece et latine, III, Parisiis : Didot, 1921., str. 352.

34 Aristotel, *Peri zoon geneseos - De generatione animalium*, III, 11,762 a 20.

35 Aristotel, *Peri zoon geneseos - De generatione animalium*, II, 3, 737 a 12-14: *Aristotelis Opera omnia*, graece et latine, III, Parisiis : Didot, 1921., str. 352.

36 Aristotel, *Peri zoon geneseos - De generatione animalium*, II, 3, 737 a 16-18: *Aristotelis Opera omnia*, graece et latine, III, Parisiis : Didot, 1921., str. 352.

37 Aristotel, *Peri zoon geneseos - De generatione animalium*, II, 3, 737 a 18-25: *Aristotelis Opera omnia*, graece et latine, III, Parisiis : Didot, 1921., str. 352.

38 Aristotel, *Peri zoon geneseos - De generatione animalium*, II, 3, 737 a 25-29: *Aristotelis Opera omnia*, graece et latine, III, Parisiis : Didot, 1921., str. 352.

39 Aristotel, *Peri zoon geneseos - De generatione animalium*, II, 3, 737 a 30-34: *Aristotelis Opera omnia*, graece et latine, III, Parisiis : Didot, 1921., str. 352.

ágonon]: u ženki [*tò thēly*] se nalazi neka nemoć [*adynamía tiní esti*] jer ne može do kraja 'probaviti' [skuhati, dovesti do sazrijevanja] hranu tako da iz nje nastane sjeme.«[40]

Filozof se tu prevario jer je, prema suvremenoj biologiji, potpuno sjeme zapravo začeti plod, koji je nastao spajanjem muške i ženske spolne stanice, spermija i ovuluma. Tako je nešto Aristotel pripustio kod biljaka, ali ne i kod životinja: »U živim bićima u kojima je muško i žensko odvojeno, sjeme [*spérma*] je neka vrsta začetog ploda [*ho ïon kýēma*]: a začetim plodom nazivam najprije miješanje muškog i ženskog... U biljaka su te moći [tj. muško i žensko] pomiješane, i žensko nije odvojeno od muškog. Zato one rađaju same od sebe, i ne proizvode sjemenu tekućinu [*gonḗn*], nego začeti plod [*kýēma*], koji se zove sjemenje [*spérmata*].« [41]

Tako je Aristotel, uz neka filozofijska razmišljanja, u IV. stoljeću prije Krista izložio dio biologije koja je onda bila tek u povojima. No, ta je biologija vladala sve dok nije bio izumljen mikroskop (1668.), pa se tek onda moglo spoznati da su uloge ženke i mužjaka drukčije. Žensko je jajašce otkriveno tek 1827., povezanost spermatozoida s njime godine 1875., a cijeli proces oplodnje tek godine 1883. Tako danas znamo da spermiji uđu u jajašce pa glava spermija bubri i pretvara se u muški pronukleus koji se spoji sa ženskim pronukleusom u jajašcu te tako nastaje zigota nove jedinke. Dakle, i muško počelo (spermij), suprotno Aristotelovu mišljenju, ulazi u začeti plod kao tvar, iako je njegova masa neusporedivo manja od jajašca. S druge strane, jajašce sadržava u sebi energijski materijal kao i tvari za izgradnju, ali i majčinsku nasljednu tvar. Stvari su dakle znatno zamršenije. No, Aristotelu u prilog, i moderni biolozi kažu da muški element pokreće cijeli postupak oplodnje djelujući kao podražaj da se u jajašcu dovrši druga mejotična dioba pa je ono spremno za oplodnju.

Aristotelovu teoriju o oplodnji prihvaćali su u XIII. stoljeću na Zapadu svi prirodoslovci. Od njih su je uzeli i teolozi; s njom su morali računati u teološkim razmišljanjima.[42] Tako sveti Bonaventura (1217.-1274.)[43] piše da se teolog mora uteći prirodnoj znanosti i medicini jer jedna i druga mogu poslužiti teologiji.[44] Ondašnji teolozi smatrali su dužnošću voditi brigu o toj teoriji, kao što i današnji teolozi smatraju da moraju voditi računa o rezultatima suvremenih prirodnih i drugih znanosti. Prema tome, to nije filozofijska postavka, još manje teologijska, nego prirodoznanstvena. I nepravedno je filozofe i teologe suditi po tezama koje su preuzeli iz suvremene znanosti.[45]

Stoga na pogrešnu biološku spoznaju valja primijeniti Tomine riječi za jedno drugo neznanje: »Određenje koje je tada bilo pogrešno, nije proizlazilo iz vjere nego iz ljudskog nagađanja [*ex coniectura humana* tj. iz nesavršenosti tadašnje znanosti]. A moguće je doista da se čovjek vjernik na temelju ljudskog nagađanja u nečemu prevari. Ali da se prevari na temelju vjere, to je nemoguće.«[46]

Uostalom, stoljećima nakon Akvinca biološke spoznaje nisu se puno pomakle. Liječnik Gjuro Armen Baglivi (Dubrovnik, 1668. – Rim, 1707.) piše: »Iz opažanja onoga što se događa kod

40 Aristotel, *Peri zoon geneseos - De generatione animalium*, I, 20, 728 a 17-20: *Aristotelis Opera omnia*, graece et latine, III, Parisiis : Didot, 1921., str. 339.

41 Aristotel, *Peri zoon geneseos - De generatione animalium*, I, 20, 728 b 33 - 729 a 4; I, 23, 731 a 1-4: *Aristotelis Opera omnia*, graece et latine, III, Parisiis : Didot, 1921., str. 340. 343.

42 Augustin Pavlović, *Aristotel i Toma Akvinski o ženi*, Obnovljeni život (Zagreb), 45 (1990.) 6, str. 567.

43 Od Serafskog Naučitelja na hrvatskom: *Put duha k Bogu*, Zagreb, 1974.; *Objava i teologija*, prir. Hadrijan Borak, Zagreb, 1977.; *Pismo sestrama o savršenom životu*, Split, 1980.; *Tri puta*, Split, 1986.; *Stablo života*, Split, 1994.; *O svođenju umijeća na teologiju*, u: Srednjovjekovna filozofija, prir. Stjepan Kušar, Zagreb, 1996., str. 369-391.

44 sv. Bonaventura, *In II Sententiarum*, distinctio XX, q. 6, conclusio: S. Bonaventurae *Opera omnia*, II, Quaracchi, 1885., str. 485.

45 Augustin Pavlović, *Toma Akvinski o ženi*, Obnovljeni život (Zagreb), 47 (1992.) 3-4, str. 246.

46 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, II-II, q. 1, a. 3, ad 3: Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 530.

nastajanja života i iz seciranoga pobačenog čovječjeg ploda izvodi se sljedeće: kada je oplođeno jajašce primljeno u utrobi, ono počinje rasti primajući unutar svojih opna sokove što prodiru iz utrobe, te prije nego se ukažu obrisi ploda, on izgleda kao kugla prozirna poput kristala. U toj je kugli sadržan sok poput bjelanjka u jajetu, a u tom se soku zapaža neki tamni oblačak, koji malo poslije završava u neke mutne obrise ploda. I ukoliko je moguće raspoznati u pobačenim tjelešcima, pet ili šest tjedana poslije začeća pojavljuje se obris glave, uistinu goleme u usporedbi s cijelim tjelešcem; također obris kralježnice u obliku zakrivljenoga brodskog dna, a i vrata, ne debljeg od končića. To sve jedva je veće od mrava, i uronjeno je u sok koji je sadržan u jajetu. Tomu se poslije pridružuju obrisi grudiju, želuca i udova. Na licu se polako pojavljuju očice, a umjesto nosa i usta bijele crte. Sluzav mozak; lubanja od kožnate opne. Utrobni dijelovi, želudac i grudi, jedva se naziru. I k tome stroj cijelog čovjeka i drugih životinja u tim je prvim danima mekan i tekuć poput mlijeka. Polako se sve počinje stvrdnjivati, a pojedini dijelovi, opetovanim kruženjem tekućina raspoređeni svaki na svom mjestu, iz dana se u dan većma očituju kao različiti i omeđeni. Umjesto kostiju šake i doručja opažaju se neoblikovane hrskavice; čak se pojedine koščice cijeloga tijela lako rastavljaju u vlakna, poput opnastih, a ta koštana vlakna svršavaju u tetivama, zatim čine mišiće. I tako se neki dijelovi u prvoj nježnoj dobi bolje razabiru, a neki se pokazuju u drukčijem obličju nego u odrasloj dobi.«[47]

§ 21. Mjesto duše u učenju Tome Akvinskoga

Prema Tomi, čovjek nije samo duša, koja bi u tijelu prebivala kao u tamnici, nego je čovjek složevina duše i tijela, pa stoga tijelo, dakle i spol, bitno pripada čovjeku.[48]

U govoru članovima Društva sv. Tome Akvinskoga održanom 4. siječnja 1986. papa Ivan Pavao II. sažeo je temu ovako:

»Problem duše vezan je uz pitanje koje čovjek sebi uvijek postavlja o dubokom značenju svoga bića i početku života, o svome razmišljanju i djelovanju. U svakom je vremenu čovjek sam sebi velikom zagonetkom. Ljudsko je biće rođeno za istinu. Ono s dubokim nemirom traga za istinom o čovjeku, žudi odgovor na pitanje koje je sveti Augustin ovako postavio: 'Što sam, dakle, Bože moj? Kakvo sam biće?'[49] Čovjek spoznaje ponešto o sebi, ali mnogo toga ne zna, a želi doznati.

Očitovanja ljudskog djelovanja danas su doista višestruka; više nego ikad prije ističu se problemi pojedinca pred problemima zajednice i kriteriji njihove koordinacije i vrednovanja. To nije ništa drugo nego li hvatanje u koštac s pitanjem duše.

Ovo istraživanje zastaje pred velikim otajstvom koje razotkriva koliko smo nepoznati samima sebi: 'Duši granica ne ćeš naći – govorio je Heraklit – makar prošao svim putovima; tako je dubok njezin 'smisao' [*logos*].'[50] I stvarno – kako primjećuje sveti Toma[51] – upravo se u duši nalazi ova 'Božja slika' koja čovjeka čini 'sličnim' Stvoritelju i zahvaljujući duši koja postoji u čovjeku, njemu – ograničenom stvorenju [*creatura finita*] – jamačno pripada beskonačnost u težnjama, iako ne potpuno u djelovanju.

47 Gjuro Baglivi, *De fibra motrice et morbosa : O zdravom i bolesnom motoričkom vlaknu*, Zagreb, 1997., str. 41. 43.

48 usp. sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I, q. 98, a. 2.

49 sv. Augustin, *Ispovijesti*, X, 17, 26.

50 Hermann Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 22 b 45, Berlin, 1951.; usp. Hermann Diels, *Predsokratovci : Fragmenti*, I, Zagreb, 1983., str. 153, br. 45: »Granice duše ne ćeš u hodu naći makar prelazio svaki put: tako dubok logos ima.«

51 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I, q. 3, a. 1, 2; q. 93, a. 2, c.; 4, c., 1; 6, c., 2; I-II, proslov; *Super Sententiis*, I, distinctio 3, q. 3, o.; *Super Sententiis*, II, distinctio 16, q. 3, o; distinctio 39, q. 1, 1, 1; *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber IV, c. 26; *De veritate*, q. X, a. 7, c. Od toga na hrvatskom: Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 295 (odg na 2.) i 431 (proslov I-II); Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 869-873 (contra gentiles, IV, 26).

Svijest da imamo dušu sadrži u sebi nešto paradoksno, jer se s jedne strane čini da postojimo, što je neposredna činjenica, očita nutarnjem, životnom i bivstvujućom iskustvu, ali je istodobno problem teorijski iznimno mračan i težak, pa su se na nj nasukali i veliki mislioci.

Ovu dvostruku iznenađujuću tvrdnju jako dobro izražava sveti Toma kad kaže: 'Po tome je znanje o duši vrlo sigurno, što svaki pojedinac ima unutarnje iskustvo da ima dušu i da iz te duše proizlaze čini. Ali spoznati što je duša, to je vrlo teško.'[52] i dodaje: 'za to se zahtijeva pomnjivo i potanko istraživanje'.[53] Zamoran i riskantan posao, ali ne i uzaludan, iznad svega ostvariv, oplemenjen svjetlošću koja proizlazi iz božanske Objave i crkvenog učiteljstva.

U današnjem je svijetu prisutan problem kako izbjeći dualističko antropološko poimanje, koje je toliko suprotstavljeno da je gotovo neprijateljski raspoloženo prema duši i tijelu. U svjetlu biblijskog učenja, snažno se potvrđuje psihofizičko jedinstvo ljudskoga bića. Istovjetna je potreba nazočna i u svetoga Tome. Ona ostvaruje ono što je u svojoj metafizičkoj (i teološkoj) antropologiji izostavilo Platonovo filozofsko poimanje o odnosu duše i tijela, približavajući ga Aristotelovu poimanju.' Čovjek zasigurno trpi – i sveti Toma je to prepoznao – zbog unutarnje podjele na 'tijelo' i 'duh'. Takva unutarnja i žalosna oprečnost prema Akvincu je 'protunaravna' jer je posljedica grijeha, dok je duboki čovjekov zahtjev, koji se ispunjava u milosnom životu – jedinstvo i sklad među tjelesnim i duhovnim životom.

U raspravi 'o čovjeku koji se sastoji od duhovnoga i tjelesnog bivstva',[54] Anđeoski Naučitelj jasno odražava učenje tada svježega IV. Lateranskog sabora, koje je predstavilo ljudsku narav kao posrednu između čisto duhovne, anđeoske, i čisto tjelesne, 'kao onu koja je zajedno sastavljena od duha i tijela'.[55] Dakle, stvarna i bitna razlika duše i tijela. Čovjek je za Zajedničkog Naučitelja složena bît [*essentia composita*],[56] složeno biće [*substantia composita*].[57] Ali samo je jedan njegov bitak: 'jedan bitak umskoga bića i tjelesne tvari'.[58] 'Jedan je bitak oblikovnice i tvari',[59] gdje je duša 'oblikovnica' [*forma*], a tijelo 'tvar' [*materia*].

I doista – kako je poznato – svojim glasovitim učenjem o duhovnoj duši koja je 'bivstvena oblikovnica' [*forma substantialis*] tijela, sveti je Toma riješio težak problem odnosa između duše i tijela. Time on s jedne strane spašava razliku bitnih sastavnica, a s druge jedinstvo čovjekova osobnog bića. Jednako je tako poznato kako je ovo učenje, baš kao i ono o besmrtnosti ljudske duše, bilo takoreći prerečeno na dva susljedna opća crkvena sabora (IV. i V. Lateranskom), da bi ostalo kao baština katoličke vjere. Antropološko učenje o 'jedinstvu duše i tijela' ponovno je dotaknuo Drugi vatikanski sabor koji je u misli Anđeoskog Naučitelja imao osobito prihvaćenog tumača.

No, tomistička znanost o čovjeku ne iscrpljuje se u teorijskom promatranju ljudske naravi. Ona pokazuje na temelju iskustva, a iznad svega na temelju učenja Objave, izrazitu osjetljivost – tako dragu suvremenicima – za konkretne i povijesne uvjetovanosti ljudske osobe, za njezinu –

52 sv. Toma Akvinski, *De veritate*, q. X, a. 8, 8m.

53 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I, q. 87, a. 1; Toma Akvinski, *Izbor iz djela*, 1, Zagreb, 1990., str. 45-51.

54 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I, q. 75, proslov: »De homine, qui ex spirituali et corporali substantia componitur.«; Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 395.

55 IV. Lateranski sabor, poglavlje I - *De fide catholica:* »quasi communem ex spiritu et corpore constitutam«; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 800, str. 225.

56 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I, q. 76, a. 1; Toma Akvinski, *Izbor iz djela*, 1, Zagreb, 1990., str. 45-51.

57 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber II, caput 68: *Suma protiv pogana*, 1, Zagreb, 1993., str. 651.

58 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber II, caput 68: *Suma protiv pogana*, 1, Zagreb, 1993., str. 651.

59 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber II, caput 68: *Suma protiv pogana*, 1, Zagreb, 1993., str. 653.

danas bismo rekli – 'egzistencijalnu situaciju' stvorenja, grijehom ranjenoga, ali i otkupljenoga Kristovom krvlju; za izvornost i dostojanstvo svake pojedine osobe; njezinu djelatnost i ćudorednost; za 'fenomenologiju', ukratko – recimo još jednom rječnikom našega doba – za ljudsku egzistenciju. Doista sveti Toma kaže: 'Ono što je najsavršenije jest jedinka koja je nastala, a koja se u ljudskom rađanju zove zasebnina (*hypostasis*)[60] ili osoba; njezinu sazdanju smjeraju i duša i tijelo.'[61]

Da bi se razumjelo poštovanje Anđeoskog Naučitelja prema stvarnosti osobe, moramo se iznova pozabaviti njegovom metafizikom, u kojoj se najveće savršenstvo pridaje bitku ukoliko je ono 'zbiljnost bivstvovanja' (*esse ut actus*). A osoba se, još više nego li 'narav' (*natura*) i 'bit' (*essentia*), pomoću zbiljnosti bivstvovanja (koja čini da samostojno postoji), uzdiže k vrhuncima savršenstva bitka i stvarnosti, dakle dobra i vrijednosti.

Ako učenje o ljudskoj naravi kao 'jedinstvu duše i tijela' – prema Zajedničkom Naučitelju – izražava shvatljivost ljudskoga bića i njegove povijesti, onda nam učenje o osobi pruža smjernice s etičkog stajališta i gledišta koje je konkretno čovjekovo penjanje na razinu stvaranja i kršćanskog spasenja.

Tako otkrivamo da je u antropologiji svetoga Tome udovoljeno zahtjevu za istančanom i sustavnom raščlambom, no i za tim da se postavi temelj i opravdanje najvišim vrednotama osobe, danas tako često spominjanima, kao što su vrijednosti ćudoredne savjesti, neotuđivih prava, pravednosti, slobode i mira; ukratko, sve što pridonosi da se osvijetli istinsko dobro čovjeka, kojeg je Krist otkupio da ponovno stekne izgubljeno dostojanstvo i uspostavi stanje Božjega djeteta. Antropologija svetoga Tome uvijek povezuje razmatranje o 'naravi' i 'osobi', tako da iz naravi proizlaze objektivne vrijednosti osobe, a ova daje konkretno značenje općim vrijednostima naravi.

Učenje o duši je u središtu tomističke znanosti o čovjeku. Ali takva se antropologija ne bi mogla u pravom smislu i istinskoj širini shvatiti – pa čak ni učenje o duši – a da se ne stavi u vezu, kako čini sâm Anđeoski Naučitelj – ne samo s pojmovima razumskog obilježja – metafizičkog i kozmološkog, nego također – i u konačnici – s datostima što proizlaze iz biblijske Objave i crkvenog učiteljstva.«[62]

Vrhunac je tomističke antropologije i temeljno teološko nadahnuće u raspravi o Kristovu čovještvu. Raščlambe i tumačenje toga uzvišenog otajstva spasenja naveli su Anđeoskog Naučitelja da izoštri i produbi pojmove svoje antropologije, koji su pružili izvanrednu uslugu čak i na posve razumskom području te na području ljudskoga i naravnog poretka. I obratno, ovo istančano sredstvo istraživanja danas se može pokazati vrlo korisnim u predlaganju valjanih granica autentične kristologije, kritizirajući njezina izobličavanja.

§ 22. Akvinčevo izlaganje o zapovijedi »Ne ubij« (ožujak 1273.)

Tijekom ožujka 1273. Toma Akvinski držao je korizmene propovijedi u Napulju u kojima je, među ostalim, tumačio i dvije zapovijedi ljubavi te Deset zapovijedi sa Sinaja. Propovijedao je pučkim jezikom, mješavinom napuljskoga i kampanijskog narječja, a sadržaj glavnih točaka tih propovijedi na latinskom je pribilježio Tomin učenik dominikanac Petar iz Andrije.[63] Prema kri-

60 v. sv. Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 909, bilješka 437.

61 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber IV, caput 44: *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 967.

62 Ivan Pavao II., Govor članovima Društva sv. Tome Akvinskoga (4. siječnja 1986.), br. 2-5: AAS, LXXVIII (1986.), str. 633-637; Ivan Pavao II., *Naučitelj čovječnosti*, Zagreb, 1998., str. 41-47.

63 Na hrvatski ih je preveo Augustin Pavlović (1916.-2004.) te su objavljene u knjizi: Sv. Toma Akvinski, *Stožeri kršćanske vjere*, Split : Symposion, 1981.

tičkome izdanju, *Rasprava o zapovijedima* dijeli se na 31 poglavlje, od čega su petoj zapovijedi posvećena tri: XXI.-XXIII. Evo teksta u cijelosti:

„XXI. Peta zapovijed: »Ne ubij!« (Izl 20, 13)

U Božjem zakonu, koji nas upravlja k ljubavi prema Bogu i bližnjemu, ne zapovijeda se samo – činiti dobro, nego također – izbjegavati zlo. A jedno od najvećih zala koje se može nanijeti bližnjemu jest: ubiti ga. A to se zabranjuje kad se kaže: »Ne ubij!«. Što se zapovijedi tiče, bile su *tri* vrste zabluda:

[1.] Neki[64] su učili da nije dopušteno ubiti životinje. Ali to je krivo, jer nije grijeh njima se služiti budući da su podvrgnute čovječjem gospodstvu. Uistinu, prirodan je poredak da bilje bude za hranu životinjama, neke životinje za hranu drugim, a sve za hranu ljudima. U *Knjizi Postanka* 9, 3 Bog kaže ljudima: »Sve što se kreće i živi neka vam bude za hranu: sve vam dajem, kao što vam dadoh zeleno bilje.« I Filozof [Aristotel] kaže u *Politici*: da je lov poput pravedna rata;[65] a Apostol [Pavao] u *Prvoj poslanici Korinćanima* 10, 25: »Sve što se prodaje na tržnici, jedite, ništa ne ispitujući poradi savjesti.« Dakle, smisao je zapovijedi: Ne ubij ljude.[66]

[2.] Drugi[67] su učili da je zabranjeno ubiti bilo kojeg čovjeka. Zato su i suce nazvali ubojicama, jer po zakonima osuđuju neke na smrt. Protiv njih je Augustin, koji kaže da Bog ovom zapovijeđu nije sebi oduzeo vlast ubiti.[68] Zato i kaže u *Ponovljenom zakonu* 32, 39: »Ja usmrćujem i oživljujem.« Dopušteno je, dakle, ubiti kad to čine oni kojima je Bog povjerio; u tom slučaju – može se reći – to Bog čini. Naime, svaki je zakon Božji nalog.[69] U *Izrekama* 8, 15 stoji: »Po

64 Manihejci, prema Augustinu, *Contra Faustum*, VI, c. 6 i 8 (PL 42, stupci 232-236; CSEL 25, 292-299); usp. također *De civitate Dei*, I, c. 20 (PL 41, 34; CSEL 40, 37); *O državi Božjoj*, I, Zagreb, 1982., str. 61-62: »Neki pokušavaju tu zapovijed proširiti i na zvijeri i životinje, tvrdeći kako se nijedna od njih ne smije ubijati. Zašto se to onda ne bi ticalo i biljaka i bilo čega ostalog što se zemlje drži korijenjem i njime se hrani? Jer i taj rod stvari, iako ne posjeduje čuvstvo, kažu kako živi, pa prema tome može i umrijeti, te stoga i poginuti ako se primijeni nasilje. Otuda i Apostol, kad govori o toj vrsti sjemenja, kaže: »Ono što ti siješ, ne oživljuje, ako ne umre« (I Kor 15, 36), a u psalmu je pisano: »Vinograde im tučom udari.« (Ps 78, 47). Hoćemo li, dakle, zaključiti kako je grijeh iščupati šiblje, kad čujemo: 'Ne ubij!', te tako bezumno počiniti manihejsku zabludu? Stoga, odbacivši takve tlapnje, kad pročitamo zapovijed 'Ne ubij!' – ako je ne shvatimo da se tiče grmlja, jer u njemu nema nikakva čuvstva; a ni nerazumnih životinja što lete, plivaju, hodaju ili gmižu, jer one s nama ne druguju po razboru, koji njima nije dan da ga dijele s nama (te se otuda prema posve pravičnoj odredbi Stvoritelja i njihov život i smrt podređuju našim potrebama) – preostaje da shvatimo kako se zapisana zapovijed 'Ne ubij!' tiče čovjeka; 'Ne ubij!' niti koga drugoga, niti sebe sama. Jer i onaj tko ubije sebe ne ubija nikoga drugog negoli čovjeka.« Animističko gledanje manihejaca bolesno je pretjerivanje prema kojem bi bila zabranjena svaka poljoprivreda. Slično su, da nije dopušteno ubijati životinje, zastupali i marcionisti, kako svjedoče Epifanije, *Panarium*, XLII, 24: PG, 41, stupci 739-742, i sv. Jeronim, usp. G. J. M. Bartelink, *Hieronymus über die Minuta animalia*, Vigiliae Christianae, 32 (1978.), str. 299-300.

65 *Politica*, 1256 b 24-27; *Aristotelis Opera omnia*, Parisiis, Firmin-Didot, vol. 1, str. 488, 22 i str. 489, 41. »Stoga će i ratno umijeće biti naravlju neko umijeće stjecanja (jer lovno je umijeće njegov dio), kojim se po naravi ima vladati, a oni to ne će, tako te je naravlju i pravedan takav rat.« - Aristotel, *Politika*, Zagreb, 1988., str. 16.

66 usp. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber III, caput 112; *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 511: »Time se odbacuje zabluda onih koji postavljaju da je čovjeku grijeh ako ubije nerazumne životinje. Naime po Božjoj providnosti one su naravnim poretkom usmjerene na upotrebu čovjeku. Stoga se čovjek bez grijeha njima služi, bilo ubijajući ih, bilo na koji drugi način. Zbog toga je i Gospodin rekao Noi u *Knjizi Postanka* 9, 3: 'Sve što se kreće i živi... dajem vam kao što vam dadoh zeleno bilje.'«

67 usp. sv. Augustin, *De civitate Dei*, I, c. 17 i dalje (PL 41, 30ss; CSEL 40, 31ss); *O državi Božjoj*, I, Zagreb, 1982., str. 53 i dalje.

68 usp. *De civitate Dei*, liber I, c. 21 (PL 41, 35; CSEL 40, 39-40); *O državi Božjoj*, I, Zagreb, 1982., str. 63.

69 Toma ima visoku svijest o potrebi poštovanja zakona jer se njima uređuju odnosi u zajednici, a apostol Pavao uči: »Nema vlasti doli od Boga: koje postoje, od Boga su postavljene« (Rim 13, 1). No, Akvinac upozorava i da ima »zakona« koji su izraz nasilja ili puke samovolje, pa time postaju bezakonje: »Ljudski zakon ima vrijednost zakona ukoliko je u skladu s ispravnim razumom: u tom smislu on očigledno potječe od vječnog zakona. Ali, ukoliko se udaljava od razuma, naziva se nepravednim zakonom, a u tom smislu on nema vrijednost zakona, nego je naprotiv neka vrst nasilja.« (sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I-II, q. 93, a. 3, ad 2; Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 483). Također: »Čini se da nepravedan zakon uopće nije zakon. Stoga zakon ima u sebi zakonske sile koliko ima udjela u pravednosti.

meni [mudrosti] kraljevi kraljuju i velikaši dijele pravdu.«, a Apostol u *Poslanici Rimljanima* 13, 4 piše: »Ako li zlo činiš, strahuj [od vlasti]!« Ne nosi uzalud mača! Božji je ona poslužitelj.« A Mojsiju je rečeno u *Knjizi Izlaska* 22, 17: »Ne dopuštaj da vračari žive!«[70]. Ono što je dopušteno Gospodinu, dopušteno je i njegovu službeniku po njegovu nalogu.[71] A Bog ne griješi kad kroz zakone što ih je dao nalaže smrt zbog grijeha, prema *Poslanici Rimljanima* 6, 23: »Plaća je grijeha smrt.«; tako ni njegov službenik. Dakle, smisao je zapovijedi, ne ubij svojevoljno[72] [svojom vlašću, *propria auctoritate*].[73]

[3.] Bilo je i takvih koji su učili da je snagom te zapovijedi zabranjeno ubiti druge, ali da je dopušteno ubiti sebe. Tako je učinio Samson, kako priča *Knjiga o sucima* 16, 28-30. Slično se priča o Katonu[74] i o nekim djevicama koje su se bacile u oganj, kako spominje Augustin.[75] On u vezi s tim primjećuje: »Tko sebe ubija, čovjeka ubija!«[76] Ako, dakle, nije dopušteno ubiti čovje-

---

Ako se ljudski zakon u čemu razilazi s naravnim zakonom, onda to više nije zakon, nego izopačenje zakona.« (*Summa theologiae*, I-II, q. 95, a. 2, odg.). - Za nositelje vlasti te za nevladine udruge i pojedince koji počinju dizati glas protiv zakonodavnoga stampeda kojemu smo izloženi znakovito je da sveti Toma tvrdi kako ljudski zakon ne treba mijenjati svaki put kad se pruži prigoda da bude poboljšan: »Ljudski zakon se mijenja s razlogom ukoliko se time pridonosi zajedničkom dobru. No već samo mijenjanje zakona, promatrano u sebi, nanosi stanovitu štetu zajedničkoj dobrobiti. Naime, običaj uvelike pridonosi opsluživanju zakona pa zato prekršaji protiv općeg običaja, iako su po sebi neznatni, izgledaju teški. Prema tome, kada se zakon mijenja, umanjuje se obvezatna snaga zakona upravo time što se ukida običaj. Stoga ljudski zakon ne treba nikada mijenjati, osim ako se bar djelomično nadoknađuju gubici zajedničke dobrobiti što nastaju spomenutim ukidanjem. Takav slučaj imamo kada nova odredba donosi vrlo veliku i nedvosmisleno jasnu korist, ili kada se javlja nezaobilazna nužda zato što postojeći zakon sadrži očito bezakonje, odnosno zato što je njegovo opsluživanje jako škodljivo. Stoga Justinijan kaže da prigodom uvođenja novih stvari njihova korist mora biti jasna da bi se odstupilo od prava što se dugo vremena smatralo valjanim.« (sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I-II, q. 97, a. 2, caput; Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 514).

70 Prijevod prema grčkom (Septuaginta) i latinskom (Vulgata svetoga Jeronima). Hebrejski izvornik i po njemu prijevod Zagrebačke Biblije iz 1968. ima: »Ne dopuštaj da vračarica živi!«

71 usp. sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber III, caput 146: *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 645; *Summa theologiae*, II-II, q. 64, a. 2; *Quaestiones disputatae de caritate*, a. 8, ad 10.

72 usp. sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, II-II, q. 65, a. 1, ad 2; Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 614: »Čitav čovjekov život nije usmjeren nekom osobnom čovjekovu dobru, nego su, bolje rečeno, sva osobna dobra usmjerena prema životu u cjelini. Stoga ni u kojem slučaju nije dopušteno čovjeka lišiti života; to može učiniti samo javna vlast kojoj se povjerava briga oko zajedničkoga dobra.«

73 I u pogledu smrtne kazne u ime javne vlasti, suvremena pozicija Crkve vrlo je restriktivna. *Sažetak Katekizma Katoličke Crkve* koji je 28. lipnja 2005. proglasio Benedikt XVI. ističe: »Određena kazna mora biti razmjerna težini prijestupa. Danas, na temelju mogućnosti kojima država raspolaže za suzbijanje zločina tako da krivca ne ozlijede, slučajevi prijeke nužde za smrtnom kaznom 'već su jako rijetki, ako ne čak praktički nepostojeći' (Ivan Pavao II., *Evangelium vitae*, br. 56). Ako su nekrvna sredstva dovoljna, neka se vlast zadovolji tim sredstvima jer ona bolje odgovaraju konkretnim prilikama zajedničkoga dobra, sukladnija su s dostojanstvom ljudske osobe, a krivcu ne oduzimaju zauvijek mogućnost iskupljenja.« - *Kompendij*, Split, 2006., br. 469, str. 127.

74 sv. Augustin, *De civitate Dei*, I, c. 23 (PL 41, 36-37; CSEL 40, 43); *O državi Božjoj*, I, Zagreb, 1982., str. 65-67; usp. Ciceron, *Tusculanes*, I, c. 30, n. 74 (prir. M. Pohlenz, Leipzig 1967., str. 255); *De officiis*, I, c. 31, n. 112 (prir. C. Atzert, Leipzig 1949., str. 51).

75 sv. Augustin, *De civitate Dei*, I, c. 26 (PL 41, 39; CSEL 40, 46); *O državi Božjoj*, I, Zagreb, 1982., str. 71: »Ali, kažu oni, u doba progona stanovite svete žene, kako bi pobjegle progoniteljima svoje čednosti, bacale su se u rijeku koja ih je odnosila i davila.«; također i Ambrozije, *De virginibus*, III, c. 7 (PL 16, 229-232); Ep. 7 (I, 37), br. 36-38 (PL 16, 1093); Euzebije Cezarejski, *Hist. eccl.*, VIII, c. 12, 4 (PG, 20, 769-772; SC 55, 25-26), *Crkvena povijest*, Split, 2004., str. 654: »Rekla je [majka dvjema kćerima]: Od svake je smrti kao i od umiranja gore stavljanje duše u ropstvo zlodusima. Kao jedino rješenje kod svega toga predložila je bijeg Gospodinu. Potom su stvorile zajedničku odluku. ... Same su se bacile u rijeku što je tu protjecala.«

76 sv. Augustin, *De civitate Dei*, I, c. 20 (PL 41, 35; CSEL 40, 39); *O državi Božjoj*, I, Zagreb, 1982., str. 63. Usp. također Toma Akvinski, *Summa theologiae*, II-II, q. 59, a. 3, ad 2; Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 597: »Pojedinačna osoba može se promatrati na dva načina. Prvo, s obzirom na samu sebe. Ako u tom smislu sama sebi nanese neku štetu, to se može dogoditi i zbog nekoga drugog grijeha, recimo, iz neumjerenosti ili nerazboritosti, ali ne zbog nepravednosti, jer se pravednost jednako kao i nepravednost uvijek odnosi na drugoga. Na drugi način može se promatrati čovjek ukoliko pripada državi kao njezin dio, a Bogu kao stvorenje i njegova slika. I tako kad netko sam sebi oduzme život, ne nanosi nepravdu sebi, nego državi i Bogu. Zato i biva kažnjen i prema Božjem i prema ljudskom zakonu.«; *Summa*

ka, osim Božjim ovlaštenjem, onda nije dopušteno ni sebe ubiti, osim s Božjim ovlaštenjem ili s unutarnjim poticajem Duha Svetoga, kao što se pretpostavlja o Samsonu.[77]

XXII. O istoj [zapovijedi]

»Ne ubij!« (Izl 20, 13). Treba primijetiti da se čovjeka može ubiti na više načina:

[1.] *Vlastitom rukom*. Tako *Izaija* 1, 15 navodi riječi Božje glavarima naroda: »Ruke su vam u krvi ogrezle.« To je protiv ljubavi koja zapovijeda da ljubiš bližnjega kao sebe samoga. U tom smislu piše u *Prvoj Ivanovoj poslanici* 3, 15: »Nijedan ubojica nema u sebi trajnoga, vječnoga života.« Ali je ubojstvo i protiv prirode, jer »svako živo biće ljubi svoju vrstu«, kako navodi *Knjiga Sirahova* 13, 15. Zato se i kaže u *Knjizi Izlaska* 21, 12: »Tko god udari čovjeka pa ga usmrti, neka se kazni smrću.« Taj je okrutniji od vuka, o kojem se priča (u spisu *O životinjama*, u četvrtoj knjizi) da, ako mu se dâ jesti vučje meso, da ga ne će jesti.«[78]

[2.] Može se ubiti ustima, riječju. To se zbiva kad dajemo savjet na štetu drugoga, huškamo protiv njega, optužujemo ili ocrnjujemo. O tome se čita u *Psalmu* 57, 5: »Zubi su im koplja i strijele, a jezik im mač je naoštren.«

[3.] Također pomaganjem. U *Izrekama* 1, 15-16 piše: »Sine moj, ne idi s njima (grešnicima, ubojicama) na put, makni nogu od njihove staze. Jer na zlo trče svojim nogama i hite prolijevati krv.«

[4.] Isto tako odobravanjem. U *Poslanici Rimljanima* 1, 32 stoji: »Smrt zaslužuju koji takvo što čine – a oni ne samo da to čine nego i povlađuju onima koji čine.« Kad možeš spriječiti, a ne sprječavaš, na neki način odobravaš njihov čin.[79] U *Izrekama* 24, 11-12 stoji napisano: »Izbavi one koje vode u smrt; i spašavaj one koji posrćući idu na stratište. Ako kažeš: 'Nismo za to znali', ne razumije li onaj koji ispituje srca? I ne zna li onaj koji ti čuva dušu? I ne plaća li on svakomu po njegovim djelima?« Slično griješiš ako imaš mogućnost i snagu, ali propustiš zbog nemara ili škrtosti. Ambrozije uči: »Nahrani onoga što umire; ako ga nisi nahranio, ubio si ga.«[80]

Dobro je upozoriti da neki ubijaju samo tijelo – o čemu smo već govorili – a drugi dušu oduzimajući život milosti, to jest mameći ga na teški grijeh. Tako Isus kaže o vragu, u *Evanđelju po Ivanu* 8, 44: »On bijaše čovjekoubojica od početka«, ukoliko je naveo na grijeh. *A ima i takvih koji čine oboje, tj. usmrćuju i dušu i tijelo, primjerice kod samoubojstva ili kod pobačaja, pri čemu se ubija i tijelo i duša djeteta.*

XXIII. O istoj [zapovijedi]

»Ne ubij.« (Izl 20, 13). Krist u *Evanđelju po Mateju* 5, 20 uči da naša pravednost mora biti veća od pravednosti Zakona. Dosljedno, kršćani moraju obdržavati zapovijedi Zakona savrše-

theologiae, II-II, q. 64, a. 5; *Sententia libri Ethicorum* [Izlaganje knjiga Aristotelove Etike], V, 17 (1138 a1-b14; t. 47, str. 326-329).

77 usp. *Suci* 14, 6: »Duh Gospodnji zahvati Samsona, i on goloruk raskida lava kao što se raskida jare«; *Suci* 14, 19: »Tada duh Gospodnji dođe na njega, te on siđe u Aškelon i ondje pobi trideset ljudi.«; *Suci* 15, 14: » Kad ga dovedoše u Lehi i kad Filistejci, vičući od radosti, pojuriše na nj, duh Jahvin zahvati ga i užeta na njegovim rukama postadoše kao laneni konci, spaljeni ognjem, i spadoše mu s ruku.« v. Ivan Fuček, *Smije li svetac sebi oduzeti život?*, Glasnik srca Isusova i Marijina (Zagreb), 93 (2002.) 10, str. 312-313.

78 usp. Aristotel, *De animalibus* (IX 44; 629 b 23-26) gdje se govori o lavu.

79 Riječ je o grijehu propusta. Usp. misao pape Inocenta III. (1198.-1216.): »Odobrava se grešku kojoj se ne opire, i zatire se istinu koju se ne brani. – Error cui non resistitur, approbatur, et veritas quae non defenditur, opprimitur.«: *Decretum Gratiani*, distinctio 83, caput 3, error.

80 sv. Ambrozije, *Sermo* 81 (al. 64), Dominica VIII post Pentecosten, super Lucam 12, 18. No, nije riječ o autentičnom Ambrozijevu govoru, nego o prerađenoj propovijedi sv. Bazilija Velikog, *Patrologia latina*, 17, stupci 607-608 i 613-614. – Vjeru kao praksu solidarnosti na osnovi misli svetoga Bazilija posebno razvija glasoviti dubrovački propovjednik Arkanđeo Kalić (1739.-1816.) - v. Arkanđeo Kalić, *Korizmene propovijedi i besjede*, Dubrovnik, 1873., str. 254-270 (Ljubav siromahu).

nije nego što to čine židovi. Razlog je ovaj: većim trudom stječe se veća nagrada, i obratno, kako veli *Druga poslanica Korinćanima* 9, 6: »Tko sije oskudno, oskudno će i žeti.« U Zakonu, naime, bila su obećana vremenita i zemaljska dobra, prema *Izaiji* 1, 19: »Htjednete li poslušati, uživat ćete plodove zemaljske«, dok se u Novom zakonu obećavaju dobra nebeska i vječna. Dosljedno, pravednost, koja se sastoji u opsluživanju zapovijedi, mora biti veća jer se očekuje veća nagrada.

Uz ostale zapovijedi, Isus navodi i ovu (»Ne ubij«) te u *Evanđelju po Mateju* 5, 21-22 uči: »Čuli ste da je rečeno starima: Ne ubij! Tko ubije, bit će podvrgnut sudu. A ja vam kažem: Svaki koji se srdi na brata svoga, bit će podvrgnut sudu«, tj. kazni koju mu sud dosudi. A u *Knjizi Izlaska* 21, 14 čita se: »Tko hotimično navali na svoga bližnjega te ga podmuklo ubije, odvuci ga i s moga žrtvenika da se pogubi.«

Čovjek se mora čuvati srdžbe na pet načina:

[1.] Ne smije se olako razdraživati. *Jakovljeva poslanica* 1, 19 upozorava: »Svatko neka bude brz da sluša, spor da govori, spor na srdžbu.« Razlog: srdžba je grijeh,[81] i Bog je kažnjava.

Ali, zar je svaka srdžba protiv kreposti? O tom postoje dva mišljenja.[82] Stoici[83] su naučavali da nijedna strast ne pristaje mudracu,[84] čak da se istinska krepost sastoji u duševnoj ravnodušnosti. Peripatetici[85] su, nasuprot, naučavali da srdžba pristaje mudracu, ali umjerena.[86] To mišljenje je pravilnije. Vidi se to iz Kristova primjera: u Evanđelju nalazimo da se Isus srdio[87] iako je u njemu bila punina i izvor mudrosti. To se također može i razumski dokučiti: kad bi, naime, sve strasti (osjetilna nagnuća) bile protiv kreposti, neke bi duševne moći bile beskorisne, čak škodljive, jer se ne bi mogle očitovati odgovarajućim djelovanjem. To bi značilo da su moć žudnje [*concupiscibilis*] i moć rasrdljivosti [*irascibilis*] dane čovjeku uzalud.

Stoga je srdžba katkada krepost, a katkada nije. Ima, naime, tri značenja:

Prvo: ona znači razumno rasuđivanje bez duševnog uzbuđenja. To zapravo nije srdžba, nego sud. Kaže se naime da se Gospodin tako srdi kad kažnjava zle. U tom smislu u *Miheja* 7, 9 čitamo: »Moram podnositi srdžbu Gospodnju, jer sam protiv njega sagriješio.«

Drugo: ona označuje osjetilno nagnuće (strast)[88] koje je izraz osjetilne čuvstvenosti. To čuvstvo katkada se ravna po razumu te staje u razumnim granicama, tj. ako se netko ljuti kad treba,

81 usp. sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, II-II, q. 158, a. 2.

82 usp. Toma Akvinski, *De malo*, q. 12, a. 1; *Summa theologiae*, II-II, q. 158, a. 1, ad 1.

83 Sljedbenici stoičke filozofske škole koju je godine 308. prije Krista osnovao Zenon Mlađi (350.-264.). Škola je trajala do početka šestog stoljeća po Kristu. Među predstavnicima mlađe stoičke škole ističu se Seneka i Marko Aurelije. Uglavnom su se bavili etičkim problemima.

84 sv. Augustin, *De civitate Dei*, IX, c. 4 (PL 41, 258; CSEL 40, 410); *O državi Božjoj*, I, Zagreb, 1982., str. 625-627: »Ne dopuštaju uopće da strasti (trpnje, pometnje, stanja, čuvstva) mogu spopasti mudraca.«; Ciceron, *Tusculanes*, IV c. XV, 34-XVII, 38 IV, c. XVII, 48-c. XVIII, 42 (prir. M. Pohlenz, Leipzig, 1967., str. 380-381).

85 Sljedbenici Aristotelove filozofije, nazvani su tako zato što im je Aristotel (384.-321. prije Krista) predavao u šetnji. Najpoznatiji su Teofrast, Eudem i Straton.

86 sv. Augustin, *De civitate Dei*, IX, c. 4 (PL 41, 258; CSEL 40, 410); *O državi Božjoj*, I, Zagreb, 1982., str. 625: »Te pometnje, stanja ili strpnosti napadaju i mudraca, samo što se u njega svladavaju i podvrgavaju razboru, tako da im vladavina uma (*dominatio mentis*) na neki način nameće zakone kojima se svode na nužnu mjeru.«; Ciceron, *Tusculanes*, IV c. XVII, 38-c. XVIII, 42 (prir. M. Pohlenz, Leipzig, 1967., str. 380-381). Za Aristotela je mudrost jedna od razabirnih (dijanoetskih) kreposti, a upravljena je prema djelovanju i istini. Mudračeva vlastitost je samodostatnost u promišljanju (kontemplativnoj djelatnosti). Strasti se smatraju jednom od kategorija kakvoće jer u osjetilima pobuđuju određeni osjet.

87 *Marko* 3, 5: »A on, ražalošćen okorjelošću srca njihova, srdito ih ošinu pogledom.«; *Ivan* 2, 13-17: »Isus uziđe u Jeruzalem. U Hramu nađe prodavače volova, ovaca i golubova i mjenjače gdje sjede. I načini bič od užeta te ih sve istjera iz Hrama zajedno s ovcama i volovima. Mjenjačima rasu novac i stolove isprevrta, a prodavačima golubova reče: "Nosite to odavde i ne činite od kuće Oca mojega kuću trgovačku." Prisjetiše se njegovi učenici da je pisano: *Izjeda me revnost za Dom tvoj* [Ps 69,10].«; Toma Akvinski, *Super Sententiis*, III, d. 15, q. 2, a. 2, qc. 2; III, q. 15, a. 9; Toma Akvinski, *Compendium theologiae*, c. 232.

88 usp. sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, II-II, q. 158, a. 1-2.

koliko treba, zbog čega treba i slično. To je onda krepostan čin i zove se revnost.[89] I Filozof [Aristotel] kaže da blagoćudnost ne znači nikad se ne srditi.[90] Dakle, ta srdžba nije grijeh.

Treće: srdžba znači osjetilno nagnuće koje nije u skladu s razumskim rasuđivanjem. Takva srdžba uvijek je grijeh, kadšto lak, kadšto težak.[91] To ovisi o pobudi koja potiče na srdžbu, jer poticaj na srdžbu može biti lakše ili teže grešan.

Smrtni grijeh je težak ili po svojoj biti (naravi) ili zbog okolnosti. A ubojstvo je smrtni grijeh po svojoj naravi jer je u izravnoj suprotnosti s Božjom zapovijedi. Zato je pristanak na ubojstvo po svojoj biti smrtni grijeh, ali unutarnji poticaj na ubojstvo nije smrtni grijeh jer volja na nj ne pristaje. Slično se događa kad se u duši rodi nagnuće požude za bludnim djelom, ali volja ne pristane: tada to nije smrtni grijeh. Tako je i sa srdžbom. Srdžba je duševna težnja za osvetom zbog nanesene nepravde. Ako je ta težnja tako jaka da pridobije razum i volju, tada se radi o smrtnom grijehu. Ako se to ne dogodi, onda je samo laki grijeh. Ako pak duševna težnja ne smjera nečemu što je po svojoj biti teški grijeh, tada – uza sav pristanak volje – nije riječ o teškom grijehu.

Kad, dakle, Isus kaže: »Svaki koji se srdi na brata svoga, bit će podvrgnut sudu.« (Mt 5, 22), govori o duševnom nagnuću (o strasti srdžbe) koje smjera da nanese bližnjemu štetu; ta srdžba je teški grijeh ako je uz pristanak volje. U *Propovjedniku* 12, 14 stoji: »Sva će skrivena djela, bila dobra ili zla, Bog izvesti na sud.«

Još je jedan razlog zašto se čovjek ne smije olako prepustiti srdžbi: svaki čovjek voli slobodu, a mrzi ropstvo; srdit čovjek ne gospodari sobom. U *Izrekama* 27, 3-4 čitamo: »Težak je kamen i pijesak je težak, ali je od obojega teži bezumnikov bijes. Jarost je okrutna i srdžba žestoka, tko će odoljeti?«

[2.] Treba se čuvati da se ne ustraje dugo u srdžbi. Stoji u *Psalmu* 4, 5: »Promislite u srcima i ne griješite.«, a u *Poslanici Efežanima* 4, 26: »Srdite se, ali ne griješite! Sunce nek ne zađe nad vašom srdžbom.« A razlog navodi sam Isus u *Evanđelju po Mateju* 5, 25-26: »Nagodi se brzo s protivnikom dok si još s njim na putu, da te protivnik ne preda sucu, a sudac tamničaru, pa da te ne bace u tamnicu. Doista, kažem ti, ne ćeš izaći odande dok ne isplatiš do posljednjeg novčića.«

[3.] Treba se čuvati da se srdžba ne rasplamti.[92] To se najprije može dogoditi u srcu, kad srdžba izraste u mržnju. Razlika je između srdžbe i mržnje: srdžba je časovita, a mržnja dugotrajna.[93] I zato je smrtni grijeh, kako uči *Prva Ivanova poslanica* 3, 15: »Tko god mrzi brata svoga, ubojica je.« Razlog je ovaj: lišavajući se ljubavi, ubija sebe i drugoga. Augustin kaže u svom *Pravilu*: »Ne svađajte se nikako ili barem nastalu svađu što prije okončajte [usp. Ef 4, 26. 31], da se srdžba ne izrodi u mržnju, a iz truna ne napravi brvno [usp. Mt 7, 3-5] i dušu učini ubojicom.«[94] U *Izrekama* 15, 18 stoji: »Gnjevljiv čovjek zameće svađu«, a u *Knjizi Postanka* 49, 7: »Prokleta im srdžba, jer je prežestoka! Prokleta im obijest, jer je preokrutna!«

[4.] Treba se čuvati da se srdžba ne pretvori u gnjevne riječi. U *Izrekama* 12, 16 piše: »Luđak

89 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, II-II, q. 158, a. 1, ad 2, iz sv. Grgur Veliki, *Moralia*, V, c. 45: Patrologia latina 75, stupac 727; sv. Toma Akvinski, *De malo*, q. 12, a. 1, ad 4; *Super Iob*, XVII, 7, lin. 103-140 (t. 26, str. 107); *Super Ephes.* 4, 26; lect. 8 (Marietti 250).

90 *Ethica Nicomachea*, liber 4, caput 5, alinea 11 (1125 b 26-35); *Aristotelis opera omnia*, II, Parisiis : Firmin-Didot, str. 47; *Nikomahova etika*, Beograd : Kultura, 1958., str. 100-101; Zagreb, 1992., str. 80.

91 usp. sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I-II, q. 88, a. 5, ad 1; II-II, q. 158, a. 2-3; *De malo*, q. 7, a. 4 i ad 1; q. 12.

92 O tome opširnije sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, II-II, q. 158, a. 7; *De malo*, q. 12, a. 5.

93 usp. sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I-II, q. 46, a. 6; II-II, q. 158, a. 4; *De malo*, q. 12, a. 4.

94 sv. Augustin, *Regula ad servos Dei*, br. 10; S. Augustini *Opera omnia*, Venetiis 1729., t. 1, str. 793; Patrologia latina 32, stupac 1383; *Redovnička pravila*, prir. Hadrijan Borak, Zagreb, 1985., str. 200; *Knjiga konstitucija i naredbi braće Reda propovjednika*, Zagreb, 2002., str. 16, br. 6. Također *Epistola 211 ad Sanctimoniales*, br. 14; S. Augustini *Opera omnia*, Venetiis 1729., t. 2, str. 786; Patrologia latina 33, stupac 964; CSEL 57, 368.

odmah odaje svoj bijes.«. To čini na dva načina: vrijeđajući i oholo govoreći. O takvom vrijeđanju govori Isus u *Evanđelju po Mateju* 5, 22: »Tko bratu reče... 'Luđače!', bit će podvrgnut ognju paklenomu.« A što se tiče oholog govora, Isus kaže na istome mjestu: »Tko bratu reče 'Glupane!', bit će podvrgnut Vijeću.« U *Izrekama* 15, 1 piše: »Blag odgovor ublažava jarost, a riječ osorna uvećava srdžbu.«

[5.] Treba paziti da se u srdžbi ne prijeđe na djelo. Naime, u svakom djelu valja imati pred očima pravdu i milosrđe, a srdžba upravo to priječi. Uistinu, »čovjekova srdžba ne čini pravdu Božju«, kako upozorava *Jakovljeva poslanica* 1, 20. Ako bi i htjela, ona to ne može. Stoga i neki filozof[95] reče svom protivniku: »Kaznio bih te da nisam ljut.« U *Izrekama* 27, 4 piše: »Jarost je okrutna i srdžba žestoka«, a u *Knjizi Postanka* 49, 6: »U srdžbi su svojoj ljude ubijali.« Zbog toga je Krist učio da se čuvamo ne samo ubojstava nego i srdžbe. Dobar liječnik ne liječi jedino znakove bolesti nego i sam uzrok, kako se bolest ne bi povratila. Krist, dakle, hoće da se klonimo izvora grijeha, dosljedno i srdžbe, koja je korijen ubojstva.«[96]"

§ 23. Toma o produševljenju[97]

Za Tomu Akvinskoga slijed duša jedino je moguće objašnjenje procesa rađanja u ljudi: »U nastajanju prvo bude plod [*fetus*] koji živi biljnim životom, zatim životinjskim i napokon ljudskim.«[98] Stoga Toma, protivno svom učitelju Albertu,[99] isključuje da bi se moglo govoriti o duši koja bi bila prethodno sadržana u sjemenu, ili o trima dušama, vegetativnoj, animalnoj i duhovnoj, koje bi se uvodile susljedno te koegzistirale u zrelom plodu.[100] Ne stoji da je jedna duša u mogućnosti u odnosu na sljedeću dušu, još manje da zametak ostaje bez duše do trenutka kad se u njega ulijeva razumska duša.[101]

Akvinčevo je mišljenje da muško sjeme u sebi posjeduje nešto što se zove *oblikujuća moć*, koja žensku tvar čini raspoloživom da nakon nekoliko prolaznih oblika primi najprije vegetativnu dušu, a zatim u zamjenu za nju dušu koja je ujedno senzitivna i vegetativna. »Različitost u prirodnim stvarima ne smije se shvaćati prema različitim logičkim pojmovima ili usmjeravanjima koja prate način shvaćanja, jer razum može jedno te isto shvaćati na različite načine. Budući, dakle, da umska duša svojom sposobnošću sadržava ono što ima osjetilna duša i još više, razum može ono što pripada sposobnosti osjetilne duše posebno smatrati nečim gotovo nesavršenim i materijalnim. A kako pronalazi da je to zajedničko čovjeku i drugim živim bićima, iz toga

95 Arhita iz Tarenta (428.-347. prije Krista), prema Tomi, *De malo*, q. 12, a. 1, arg 15; Valerius Maximus, *Facta et dicta mirabilia*, IV, c. 1 ext. 1 (Lugduni, 1592., str. 195); Ciceron, *Tusculanes*, IV, c. 36, br. 78 (prir. M. Pohlenz, Leipzig, 1967., str. 400). Usp. Hermann Diels, *Predsokratovci : Fragmenti*, I, Zagreb, 1983., 47 b 11, str. 372, br. 11.

96 sv. Toma Akvinski, *Tractatus de preceptis*, c. XXI-XXIII: prema Jean-Pierre Torrell, *Les 'Collationes de decem preceptis' de saint Thomas d'Aquin*, Revue des sciences philosophiques et théologiques (Paris), 69 (1985.), str. 244-250. Isto u: Jean-Pierre Torrell, *Recherches thomasiennes : Études revues et augmentées*, Paris : Vrin, 2000., str. 98-104. Usp. hrvatski prijevod Augustina Pavlovića prema nekritičkom latinskom tekstu u: Sv. Toma Akvinski, *Stožeri kršćanske vjere*, Split, 1981., str. 183-189.

97 v. Marcelino Zalba, *Moralitas abortus in doctrina s. Thomae*, Doctor Communis, 25 (1972.), str. 104-126; Philippe Caspar, *La saisie du zygote humain par l'esprit : destin de l'ontogenèse aristotélicienne*, Paris : Editions Lethielleux ; Namur : Culture et Vérité, 1987., 510 str.; Philippe Caspar, *Animation de l'âme et unicité de la forme chez Saint Thomas d'Aquin*, Anthropotes (Roma), V (1989.), str. 109-118; Philippe Caspar, *La problématique de l'animation de l'embryon: survol historique et enjeux dogmatiques*, Nouvelle Revue Théologique (Bruxelles), 113 (1991.) 1, str. 3-24; 2, 239-255; 3, 400-413; Louise-Marie Antoniotti, *La vérité de la personne humaine: animation différée ou animation immédiate?*, Revue Thomiste (Toulouse), 103 (2003.) 4, str. 547-576.

98 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber III, caput 22: usp. Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 258.

99 sv. Toma Akvinski, *De anima*, art. 11, ad 1; *Summa theologiae*, I, q. 118, a. 2, ad 2; *De potentia*, q. 3, a. 9, ad 9.

100 sv. Toma Akvinski, *De potentia*, q. 3, a. 9, ad 9.

101 sv. Toma Akvinski, *De potentia*, q. 3, a. 9, ad 9; *De anima*, q.un., a. 11.

oblikuje pojam roda. Ono pak, u čemu umska duša nadilazi osjetilnu, razum prima kao nešto oblikovno i dopunsko te iz toga stvara razliku čovjeka.«[102]

Ta jedinstvena duša upravlja daljnjim razvojem zametka do trenutka kad se Božjim stvaralačkim činom (*virtus creativa*) ulije duša koja je razumska (*rationalis*), osjetilna (*sensitiva*) i raslinska (*vegetativa*).[103] Ukratko: »Sjeme prije produševljenja živi samo u mogućnosti, dok po duši postaje živo u zbiljnosti.«[104] Tako je Toma[105] prihvatio Aristotelovo mišljenje da je ljudski zametak oživljen najprije raslinskom dušom, a onda, na višem stupnju razvoja, osjetilnom, koja preuzme funkcije raslinske duše. Kasnije Bog za to tijelo stvara umsku dušu koja oživljava ljudski plod i preuzima funkcije obiju nižih duša. Prema tome bi čovjek bio najprije nešto poput biljke, onda nešto poput životinje da na kraju postane čovjek. No, taj je zametak ipak otpočetka uključno (kao u klici, *virtualiter*) – čovjek.[106]

Prema Jacquesu Maritainu,[107] slijedeći filozofska načela Tome Akvinskoga i podatke biologije, treba reći da je »sjeme« ne samo muška spolna stanica (spermatozoid), nego i ona ženska (jajašce), te su obje stanice *živa bića*, oblikovana nesavršenom i prijelaznom raslinskom dušom. Kad se one spoje, nastaje ljudski začetak (začedak, zanijetak) koji je, doduše, na početku uobličen raslinskom dušom, ali je puno više od biljke, jer je u njemu već *ljudska narav*, ne još oblikovana (*formaliter*), nego po nekoj sili (*virtualiter*), po elanu koji vodi dovršetku čitav razvoj zametka. Ta sila proizlazi od *rađateljskog čina roditeljâ* (oca i majke), a taj opet od njihovih umskih duša koje oblikuju njihova tijela. *Oblikujuća sila* (*virtus formativa*) ima oblikovnu (formalnu, ne tvarnu /materijalnu/) i ujedno *oruđnu* (instrumentalnu) značajku; oruđe je rađateljskog čina oca i majke. U pravome smislu riječi (oblikovno, bitno, *formaliter*) plod postaje čovjek produševljenjem (dolaskom umske duše).[108]

Postoji problem kod sv. Tome Akvinskoga, »što se događa od trenutka začeća do ulijevanja razumske duše?« Pitanje je vrlo kompleksno, a i tomisti se razilaze u tumačenju. Neki zastupaju mišljenje da je riječ o posrednom produševljenju, a drugi pak drže kako Toma zastupa izravno produševljenje. Stoga je katkada teško razumjeti da Toma kod Adama i Eve govori o izravnom ulijevanju duše,[109] a o posrednom (naknadnom) ulijevanju kad je riječ o početku života blažene Djevice Marije.[110] Osim Adama i Eve, samo je kod Krista prisutno izravno ulijevanje duše.[111]

---

102 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I, q. 76, a. 3, ad 4. (ed. Leonina, Romae, 1889.): »Ad quartum dicendum quod non oportet secundum diversas rationes vel intentiones logicas, quae consequuntur modum intelligendi, diversitatem in rebus naturalibus accipere, quia ratio unum et idem secundum diversos modos apprehendere potest. Quia igitur, ut dictum est, anima intellectiva virtute continet id quod sensitiva habet, et adhuc amplius; potest seorsum ratio considerare quod pertinet ad virtutem sensitivae, quasi quoddam imperfectum et materiale. Et quia hoc invenit commune homini et aliis animalibus, ex hoc rationem generis format. Id vero in quo anima intellectiva sensitiva excedit, accipit quasi formale et completivum, et ex eo format differentiam hominis.«; Toma Akvinski, *Izbor iz djela*, 1, Zagreb, 1990., str. 59.

103 sv. Toma Akvinski, *De potentia*, q. 3, art. 9, ad 9.; q. 3, a. 9, ad 16: »Virtus formativa quae in principio est in semine, manet adveniente etiam anima rationali.«; q. 3, a. 9, ad 14: »Vivere inest omnibus viventibus per animam vegetabilem. Sed manifestum est embrionem vivere ante infusionem animae rationalis, cum in eo operationes vitae inveniantur. Ergo est ibi anima vegetabilis antequam sit anima rationalis.«

104 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber II, caput 57: »Semen autem ante animationem est vivens solum in potentia, per animam autem fit vivens actu. Est igitur anima forma corporis animati.«; *Suma protiv pogana*, 1, Zagreb, 1993., str. 591.

105 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber III, capitulum 22; Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 75.

106 v. Jacques Maritain, *Approches sans entraves*, Paris, 1973., str. 113-119.

107 Jacques Maritain, *Approches sans entraves*, Paris, 1973., str. 120-123.

108 Jacques Maritain, *Approches sans entraves*, Paris, 1973., str. 127-130.

109 usp. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I, pitanje 91.

110 usp. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, III, pitanje 27, članci 1-2.

111 usp. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, III, pitanje 33, članci 2-3.

Toma to obrazlaže ovako: »Bilo bi neprilično da se Riječ – koja je izvor i začetak svih savršenosti i oblika – sjedini s nekom bezobličnom stvari, koja još nema prirodnog savršenstva. A što god je tjelesno, prije produševljenja je bezoblično i još nema prirodno savršenstvo. Prema tome nije bilo prilično da se Riječ Božja sjedini s još neproduševljenim tijelom. I tako je trebalo da se ona duša već od početka začeća sjedini s tijelom.«[112]

I u sljedećem tekstu Toma navodi Aristotelovo i Augustinovo mišljenje koja se ne mogu uzeti kao njegovo osobno stajalište: »Odgovaram da treba reći kako Kristovo začeće po vjeri treba držati odjednom učinjenim: ljudska naime narav nije uzeta prije nego bi bila dovršena u svojoj vrsti, jer se njezini dijelovi ne mogu uzeti osim cjelovito, kao što je očito iz onoga što je rečeno u 2. distinkciji, 2. pitanju, 3. članku, 1. potpitanju. A svojstva i pripatci ljudske naravi o Sinu Božjem se ne izriču prije uzimanja (ljudske naravi). Što god se dakle ljudsko izriče o Sinu Božjemu nije prethodilo punini ljudske naravi. A o Sinu Božjem izriče se začeće, kao što je očito iz Vjerovanja: *koji je začet po Duhu Svetom* itd., pa stoga treba da začeće u Kristu vremenski ne prethodi punini njegove tjelesne naravi: tako dakle preostaje da je isti čas začinjena i začeta: a zbog toga to začeće treba tvrditi trenutačnim, tako da su se te stvari zbile u istom času, to jest pretvorba njegove materijalne krvi u meso i druge dijelove Kristova tijela, i oblikovanje organskih udova i prožimanje dušom organskog tijela, i preuzimanje dušom prožetoga tijela u jedinstvo božanske osobe. U drugima se pak to zbiva susljedno, tako da se začeće muškića dovršava tek za četrdeset dana, kao što kaže Filozof [Aristotel] u devetoj knjizi *O životinjama*, a začeće ženske tek za devedeset. Čini se međutim da u dovršenju muškićeva tijela Augustin dodaje šest dana, koji se po njemu u pismu Jeronimu ovako razlikuju. Prvih šest dana sjeme ima izgled poput mlijeka; devet se dana pretvara u krv, zatim se dvanaest dana stvrdnjava; osamnaest dana se oblikuje do savršenih obrisa udova, a odatle se već tijekom preostalog vremena do vremena porođaja povećava veličinom, pa otuda stihovi: *šest dana u mlijeku, triput tri u krvi, dvaput šest (dana) oblikuju meso, triput šest udove*. U Kristovu pak začeću tvar koju je pružila Djevica odmah je poprimila oblik [*forma*] i lik [*figura*] ljudskoga tijela i dušu te je uzeta u jedinstvo božanske osobe.«[113]

Dakle, pitanje o trajanju toga procesa (između začeća i produševljenja) bilo je za Tomu sporedno i on ga se tek usput dotaknuo držeći se pritom Aristotelove biologije.

---

112 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber IV, caput 44, n. 4 (ed. Marietti, Taurini, 1961.): »Inconveniens etiam fuisset ut Verbum, quod est fons et origo omnium perfectionum et formarum, alicui rei informi et nondum perfectionem naturae habenti uniretur. Quicquid autem fit corporeum, ante animationem est informe et nondum perfectionem naturae habens. Non igitur fuit conveniens ut Verbum Dei uniretur corpori nondum animato. Et sic a principio conceptionis oportuit animam illam corpori uniri.«; *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 967.

113 sv. Toma Akvinski, *Super Sententiis*, liber III, distinctio 3, quaestio 5, articulus 2, co. (ed. Parmae, 1858.): [Utrum conceptio corporis Christi fuerit subito, vel successive] »Respondeo dicendum, quod conceptio Christi secundum fidem oportet quod subito facta ponatur: non enim humana natura prius assumpta fuit quam in sua specie perficeretur, cum partes eius non sint assumptibiles nisi ratione totius, ut patet ex dictis in 2 dist., quaest. 2, art. 3, quaestiunc. 1. Proprietates autem et accidentia humanae naturae non dicuntur de filio Dei ante assumptionem. Ergo quidquid humanum de filio Dei dicitur, completionem humanae naturae non praecessit. Conceptio autem de filio Dei dicitur, ut patet in symbolo: *qui conceptus est de Spiritu Sancto* etc. ergo oportet ut conceptio in Christo non praecedat tempore completam naturam carnis eius: et ita relinquitur quod simul concipiebatur et concepta est: propter quod oportet illam conceptionem subitaneam ponere, ita quod haec in eodem instanti fuerunt, scilicet conversio sanguinis illius materialis in carnem et alias partes corporis Christi, et formatio membrorum organicorum et animatio corporis organici, et assumptio corporis animati in unitatem divinae personae. In aliis autem haec successive contingunt, ita quod maris conceptio non perficitur nisi usque ad quadragesimum diem, ut philosophus in 9 de animalibus dicit, feminae autem usque ad nonagesimum. Sed in completione corporis masculi videtur Augustinus superaddere sex dies, qui sic distinguuntur, secundum eum in epistola ad Hieronymum. Semen primis sex diebus quasi lactis habet similitudinem; novem diebus vertitur in sanguinem; deinde duodecim diebus solidatur; decem et octo diebus formatur usque ad perfecta membrorum lineamenta; et hinc iam reliquo tempore usque ad tempus partus magnitudine augetur; unde versus: *sex in lacte dies, ter sunt in sanguine terni, bis seni carnem, ter seni membra figurant*. In Christi autem conceptione materia quam virgo ministravit, statim formam et figuram humani corporis accepit, et animam, et in unitatem divinae personae assumpta est.«.

Ističe se značajka postupnoga procesa, nastajanja. Tijekom više postupnih nastanaka i nestanaka dolazi se do posljednjeg supstancijalnog oblika kod čovjeka kao i kod drugih osjetilnih živih bića.[114] To načelo spašava jedinstvo duše živoga bića jer svaka savršenija (viša) duša sadržava moći nižih duša. »Treba reći da Bog stvara umsku dušu na kraju ljudskog nastanka, koja je istodobno osjetilna i hranidbena, nakon što su nestali prethodni oblici«.[115] Toma ovdje promatra ontološko jedinstvo čovjeka u metafizičkom okviru jedinstva oblika što je bila revolucionarna novost onoga vremena. Konkretno ljudsko biće ne tvori se dodavanjem triju počela koja bi bila vegetativna duša, zatim osjetilna i konačno umska, duhovna duša. Biće je apsolutno jedno i njegov krajnji specifični oblik preuzima, na savršeniji način, sve što su davali prethodni oblici. Po hranidbenoj smo duši živa bića, po osjetilnoj duši bića obdarena osjetilima, a po umskoj duši ljudi.[116] To je logika susljednosti oblika u zametku.

Opirući se mnoštvu duša u jedinki, Toma je inzistirao na jedinstvu supstancijalne forme.[117] Slijed oblika u procesu rađanja ne znači da se u postajanju izmjenjuje serija bića, kao da bi zanijetak bio najprije vegetativan (biljka), a zatim osjetilan (životinja). To bi bila besmislica i neznanje o tome što je to postajanje ili nastanak. Toma izričito tvrdi: »Prije negoli dobije razumsku dušu zametak nije savršeno[118] biće [*ens*], nego je na putu [*in via*] prema savršenstvu«,[119] ali je od samog začeća to ljudsko biće (*ens humana*).

§ 24. »Pobačaj je protiv naravi, težak je grijeh i zlodjelo«

Bi li moglo biti dopušteno uklanjanje ploda prije dolaska razumske duše? Tomin je odgovor odlučan i čvrst: svaki čin namjerno usmjeren ometanju procesa rađanja, čak i prije njegova početka, s pomoću otrova za neplodnost (*venena sterilitatis*), mora se osuditi kao nedopušten, jer je protivan naravnom dobru (*bonum naturae*). Tako Toma obrazlaže i nedopuštenost samozadovoljavanja (masturbacije): »Izlučivanje sjemena treba biti tako uređeno te nakon toga može slijediti *dolično rađanje* [*generatio conveniens*] i *odgoj* rođenog djeteta [*geniti educatio*]. Po tome je jasno da je svako izlučivanje sjemena poslije kojega ne može slijediti začeće-rađanje – protiv čovjekova dobra [*contra bonum hominis*]. Pa ako bi se to činilo *naumice* [*ex proposito*], nužno se počinja grijeh. Govorim o načinu nakon kojega ne može *samo po sebi* [*secundum se*] slijediti začeće-rađanje, primjerice svako izlučivanje sjemena bez naravnog općenja muškarca i žene. Zbog toga se takvi grijesi zovu *protunaravni* [*contra naturam*]. Ako pak stjecajem okolnosti [*per accidens*] začeće-rođenje ne može slijediti iz izlučivanja sjemena, onda to nije protiv naravi, niti je to grijeh, primjerice ako se dogodi kad je žena neplodna. Isto je tako nužno

114 usp. sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I, pitanje 118, članak 2, odgovor 2; I, pitanje 76, članak 3, odgovor na 3: »Ljudski zametak prvotno ima dušu koja je samo osjetilna, a kad je odbaci, pridolazi mu savršenija duša, koja je ujedno i osjetilna i umska.« - Toma Akvinski, *Izbor iz djela*, 1, Zagreb, 1990., str. 59 (»Prius embryo habet animam quae est sensitiva tantum; qua abiecta, advenit perfectior anima, quae est simul sensitiva et intellectiva.«)

115 usp. sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I, pitanje 118, članak 2, odgovor 2: »Sic igitur dicendum est quod anima intellectiva creatur a Deo in fine generationis humanae, que simul est et sensitiva et nutritiva, corruptis formis praeexistentibus«.

116 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber II, capitulum 58; Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 1, Zagreb, 1993., str. 592: »Secundum animam intellectivam dicimur *homines*, secundum sensitivam *animalia*, secundum nutritivam *viventia*.«

117 usp. sv. Toma Akvinski, *De potentia*, pitanje 3, članak 9, odgovor 9 (izd. Marietti, Torino, 1953., str. 67): »Impossibile est unius et eiusdem rei esse plures formas substantiales: nam cum forma substantialis faciat esse non solum secundum quid, sed simpliciter...«.

118 'Savršeno' treba uzeti u smislu određene vrste.

119 sv. Toma Akvinski, *De potentia*, pitanje 3, članak 9, odgovor 10 (izd. Marietti, Torino, 1953., str. 68): »Dicendum quod embrio antequam habeat animam rationalem non est ens perfectum, sed in via ad perfectionem; unde non est in genere vel specie nisi per reductionem sicut incompletum reducitur ad genus vel speciem completi«.

protiv čovjekova dobra ako se sjeme tako izluči te, doduše, može slijediti začeće-rođenje, ali je spriječen doličan odgoj.«[120]

Ta prosudba za njega očito ima još veću vrijednost kada je riječ o novom biću, koje se već svojom unutrašnjom snagom razvija prema punini čovještva.[121] U tom je slučaju grijeh koji odatle proistječe 'težak', 'protunaravan', tako da se ubraja u zlodjela. Ipak, ako još nije došlo do ulijevanja razumske duše, taj grijeh ne će po zloći biti ravan ubojstvu, niti će dosljedno tomu za sobom povlačiti kanonske posljedice koje crkveni zakoni vežu uz ubojstvo. Naime, tumačeći *Mislî* Petra Lombardskog, Toma u vezi s pobačajem doslovce piše: *»Obično se postavlja pitanje kad muškarac i žena, gdje ni on nije muž druge ni ona žena drugoga (...) spolno opće samo radi ljubakanja.* O tome je u prethodnoj distinkciji rečeno da loš cilj ne dokida dobrotu ženidbe. *Oni međutim koji pribavljaju otrove za neplodnost* [*venena sterilitatis*] *nisu bračni drugovi, nego bludnici.* Ovaj grijeh, iako jest težak, pa ga treba ubrojiti u zlodjela [*maleficia*] i protunaravnost [*contra naturam*], jer i životinje očekuju plod, ipak je manji nego ubojstvo; jer se začeće još moglo spriječiti drugim načinom. Takvoga ne treba smatrati da je pred zakonom nepravilan (iregularan), osim ako obavi pobačaj nakon što je već oblikovan plod. *Sjemena se oblikuju polagano* i tako dalje. O tome se govorilo u trećoj [knjizi Mislî], u 3. distinkciji. *A nakon što ženin trbuh naraste, neka ne uništavaju djecu.* Iako se, naime, rodnica nakon zatrudnjenja zatvori, ipak se – kako kaže Avicena – iz naslade pokreće i otvara, a od toga prijeti opasnost od pobačaja, pa zato Jeronim kori muževo prilaženje trudnoj ženi, ipak ne tako da bi to uvijek bilo smrtni grijeh, osim možda kad se s vjerojatnošću pribojava pogibelji od pobačaja. *Ni da promijeni (snošaj) protunaravnom praksom.* Protunaravna je praksa bračnog druga kad zaobilazi normalni otvor [*vas*] ili normalni način, od prirode ustanovljen u pogledu položaja, a u prvom je [slučaju] uvijek smrtni grijeh, jer ne može doći do poroda, čime je posve onemogućena prirodna namjena, ali u drugom nije uvijek smrtni grijeh, kao što neki govore, ali može biti znak smrtne požude; katkad može biti i bez grijeha, kad tjelesni ustroj ne podnosi drugi način; inače je onoliko težak koliko više odstupa od prirodnog načina.«[122]

U *Raspravi o zapovijedima* Akvinac kaže da »pri uništavanju plodnosti« oni koji to čine »ubijaju djetetovo tijelo i dušu«.[123]

Da ne bi bilo nejasnoća oko pojmova, Toma ih se potrudio odrediti. Tako piše: »Nedonošče

120 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber III, caput 122: *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 545; *Summa theologiae*, II-II, q. 154, a. 3, caput.

121 Premda nema neposrednog produševljenja, proces rađanja za Tomu ostaje nešto specifično ljudsko od samoga početka. Upravo je to jedan od razloga zbog čega smatra da je u slučaju Kristova utjelovljenja došlo do trenutačnog (neposrednog) produševljenja Isusova zanijetka. Razlog je naveo u *Knjizi o istini katoličke vjere protiv zabluda nevjernika*, IV, c. 43 - *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 963-965.

122 Toma Akvinski, *Super Sententiis*, liber IV, distinctio 31, quaestio 2, articulus 3, expositio textus (ed. Parmae, 1858.): »*Solet quaeri, cum masculus et femina, nec ille maritus nec illa uxor alterius (...) pro incontinentia solius concubitus causa copulantur.* De hoc in praecedenti dist. dictum est, quoniam malus finis bonitatem matrimonii non tollit. *Qui vero venena sterilitatis procurant, non coniuges, sed fornicarii sunt.* Hoc peccatum quamvis sit grave, et inter maleficia computandum, et contra naturam, quia etiam bestiae fetus expectant; tamen est minus quam homicidium; quia adhuc poterat alio modo impediri conceptus. Nec est iudicandus talis irregularis, nisi iam formato puerperio abortum procuret. *Semina paulatim formantur* et cetera. De hoc habitum est in tertio, dist. 3. *Et postquam venter uxoris intumuerit, non perdant filios*. Quamvis enim matrix post impraegnationem claudatur; tamen ex delectatione, ut Avicenna dicit, movetur et aperitur; et ex hoc imminet periculum abortus; et ideo Hieronymus vituperat accessum viri ad uxorem impraegnatam; non tamen ita quod semper sit peccatum mortale; nisi forte quando probabiliter timetur de periculo abortus. *Nec immutetur in eum usum qui est contra naturam.* Usus contra naturam coniugis est, quando debitum vas praetermittit, vel debitum modum a natura institutum quantum ad situm; et in primo semper est peccatum mortale, quia proles sequi non potest, unde totaliter intentio naturae frustratur; sed in secundo modo non semper est peccatum mortale, ut quidam dicunt, sed potest esse signum mortalis concupiscentiae; quandoque etiam sine peccato esse potest, quando dispositio corporis alium modum non patitur; alias tanto est gravius, quanto magis a naturali modo receditur.«

123 Poglavlje XXII., kraj: »In destructione pregnantium occiduntur enim puer in corpore et in anima.«

[*abortivus*] se kaže za plod koji se rodi izvan dužnog vremena, ili se nasilno izvuče, ili se ne dovede do potrebne veličine.«[124]

Neki su autori držali da se implicitno prihvaćanje terapijskog pobačaja može vidjeti u jednom ulomku *Sume*, u kojemu se Akvinac suočava s temom zakonite obrane. U *Sumi* se kaže da je ubojstvo napadača dopušteno, jer je s tom pretpostavkom predmet volje onoga koji se brani očuvanje vlastita života, a ne smrt drugoga; ova, posljednja samo je usputni učinak *per accidens*, jer je mimo nakane [*praeter intentionem*]; stoga ne okaljava volju činitelja, barem dotle dok dotični čin ostaje razmjeran s namjeravanim ciljem.[125]

Neki su se pitali zašto ne primijeniti isto prosuđivanje na terapijski pobačaj, u kojemu je također nakana onoga tko ga počinja usmjerena isključivo na spašavanje majke?

Razlog treba izvoditi iz čitavoga konteksta naučavanja Anđeoskog Naučitelja. Za svetog Tomu ubojstvo čovjeka nije čin koji se ima smatrati u sebi zlim na apsolutan način: ono zapravo može biti usmjereno na to da udovolji želji za osvetom, a tada jest zlo; ali također može biti usmjereno na očuvanje pravde, što je temelj zajedničkoga dobra, a onda je čin dobar. Dakle, »u tome slučaju imamo čine različita ćudorednog obilježja, jer u prvom slučaju [uspostavljanje pravde] riječ je o kreposnu činu, a u drugom je slučaju [zadovoljavanje srdžbe] posrijedi zlo djelo. Obilježje nekog zbivanja ne ovisi o završnici za kojom je uzgred išlo [*ab eo quod est terminus per accidens*], nego samo o onoj za kojom je po sebi težilo [*terminus per se*].«[126] Sve ovisi o čovjeku kojega se ubija i o načinu kako ga se ubije: kad je riječ o izopačenom čovjeku, koji radi o glavi drugom čovjeku ili ugrožava život zajednice, njegovo se ubojstvo ne će moći držati nedopuštenim,[127] pod pretpostavkom da se poštuje prikladan način; kad je međutim riječ o nedužnome, to jest o čovjeku koji nikomu ne radi o glavi, ne može postojati valjan razlog da bi ga se moglo ‘s pravom’ uništiti; na zemlji doista nema druge vrijednosti koja bi imala istu težinu kao život nedužnog.[128]

Budući da je pobačaj ubojstvo nedužnoga, nije moguće pribjegavati distinkciji koju Toma predlaže u predmetu zakonite obrane: ovdje je riječ o činu koji je već u samome sebi zao pa činjenica da se predlaže dobar cilj ne čisti čin od zloće, koja proistječe iz njegova ‘objekta’. To je ono što Akvinac objašnjava na drugome mjestu, raspravljajući »o dobroti i zloći čina uopće«.[129] Neki je čin zao u odnosu na zle predmete koje čovjek voli; doista, ono što ponajprije pridonosi bitku neke stvari ili nekog čina jest ono što ga određuje, ljudski pak čin svoje određenje dobiva od predmeta i zato temeljna dobrota ili zloća nekoga čina proistječe iz toga ima li on ili nema prikladan predmet.[130] Osim te, temeljne dobrote ili zloće postoje i daljnja određenja, koja proizlaze iz ‘okolnosti’: ona pridonose tomu da se uveća i na određen način ‘usavrši’ ta dobrota ili zloća koja proistječe od predmeta.[131]

Ali što se razumijeva pod ‘predmetom čina’? Toma odgovara razlikujući između predmeta čina

124 sv. Toma Akvinski, *Super Primam epistolam s. Pauli apostoli ad Corinthos expositio*, caput XV, lectio I: S. Thomae Aquinatis *In omnes S. Pauli apostoli epistolas commentaria*, I, Taurini, 1929., str. 388: »Abortivus dicitur aliquis foetus, vel quia nascitur extra tempus debitum, vel cum violentia educitur, vel quia non perducitur ad debitam quantilitatem.«

125 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, II-II, q. 64, a. 7, c.

126 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I-II, q. 1, a. 3, ad 3: Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 437. Vidi također *Sumu teologije*, II-II, pitanje 64, članak 7, glava; gdje se dopuštenost obrane od napadača opravdava mišlju koja je ušla kao načelo u sve pravne sustave svijeta, da je silu dopušteno odbiti silom u razmjernosti s nužnom obranom (»vim vi repellere licet cum moderamine inculpatae tutelae«).

127 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, II-II, q. 64, članci 2 i 3.

128 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, II-II, q. 64, a. 6.

129 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I-II, q. 18.

130 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I-II, q. 18, a. 2, c.

131 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I-II, q. 18, a. 3, c.

ukoliko je unutrašnji – tu je predmet određen svrhom – i predmeta čina ukoliko je izvanjski – tu se predmet sastoji od »onoga o čemu čin radi«.[132] Stoga cjelovito moralno vrednovanje mora voditi računa o 'prikladnosti' i svrhe i predmeta o kojemu čin radi; sve to u kontekstu okolnosti u kojima je čin konkretno učinjen. Vrednovat ćemo ga pozitivno samo kad je opravdan sa svih gledišta.[133]

Ne vrijedi prigovor da »ništa od onoga što je *nuzgredno* [dogodovno, slučajno, *per accidens*] ne čini vrstoznačni element, jer je specifikacijsko samo ono što je *po sebi* [po svojoj naravi, *per se*],«[134] a *po sebi* je samo ono što tvori svrhu čina.[135] Toma sam rješava prigovor napominjući kako se može dogoditi da se objektivni specifikacijski element predoči kao *per se* u odnosu na aktivno načelo, a kao *per accidens* u odnosu na neki drugi;[136] može se, to jest, dogoditi da primjerice uklanjanje fetusa bude *nuzgredno* s obzirom na cilj koji sebi postavi činitelj, ali *po sebi* s obzirom na unutrašnju dinamiku čina, koji on dobrovoljno čini. Kad predmet koji točno određuje čin nije sam po sebi usmjeren tomu da služi svrsi koju subjekt sebi postavlja, onda se ne ostvaruje moralna specifikacija koja iz njega slijedi, dodatno ga određujući u smislu ćudoredne specifikacije koja proistječe iz svrhe pa zaključno vrednovanje stoga mora prepoznati prisutnost dviju različitih moralnih vrsta.[137] Naravno, ako je jedna od tih vrsta ozbiljno nedopuštena, čin će u cjelini biti nedopušten pa ga treba izbjegavati.

Zakonitosti takva zaključivanja potvrđuje Tomino rješenje za slučaj vrlo blizak našemu: krštenje djece koja se još nalaze u majčinoj utrobi. Pod pretpostavkom da je život ploda u ozbiljnoj pogibelji moglo bi se držati opravdanim otvoriti majčinu utrobu pa plod izvući živ kako bi ga se moglo krstiti; istina je dakako da bi majka zbog toga umrla, ali bi dijete, zahvaljujući krštenju steklo život vječni, što vrijedi više od vremenitog života majke.[138] Sveti Toma se protivi takvoj argumentaciji; razlog je samo jedan: nije dopušteno činiti zlo ni radi dobra; zato se ne smije ubiti majku da bi se krstilo dijete. Samo ako bi majka bila mrtva, a dijete u njezinoj utrobi živo, trebalo bi je otvoriti.[139] Kad je, dakle, neki čin zao zbog svoga predmeta – a takav je, po Tominu mišljenju, pobačaj – nema dobroga cilja koji bi mogao opravdati njegovo izvršenje.

§ 25. Akvinac o pravu na rođenje

Toma je svjestan ambivalentnosti koje mogu proisteći iz neodgovorne upotrebe spolnosti. S jedne strane, smatra da je protiv čovjekova dobra svako izlučivanje sjemena koje nije usmjereno začeću, a, s druge, da je i te kako protiv čovjekova dobra da se sjeme izluči svrhovito, da uslijede začeće i rođenje, ali da je spriječen doličan odgoj.[140]

Akvinac tvrdi da je čovjeku »naravno da se rađa spolnim općenjem«[141] te dodaje da bi u stanju iskonske nedužnosti (da nije bilo istočnoga grijeha) naslada pri spolnom činu bila veća nego

132 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I-II, q. 18, a. 6, c.

133 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I-II, q. 18, a. 4.

134 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I-II, q. 18, a. 5; usp. također I-II, q. 1, a. 3, ad 3.

135 Načelo se potvrđuje primjerice kod djelatne sablazni (*Summa theologiae*, II-II, q. 43, a. 3) i ubojstva (*Summa theologiae*, I-II, q. 64, a. 7, c.).

136 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I-II, q. 18, a. 5, c.

137 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I-II, q. 18, a. 7, c.

138 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, III, q. 68, a. 11, 3. osim toga.

139 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, III, q. 68, a. 11, ad 3: »Dicendum quod *non sunt facienda mala ut veniant bona*, ut dicitur Rom. III. [, 8]. Et ideo non debet homo occidere matrem ut baptizet puerum. Si tamen mater mortua fuerit vivente puero in utero, aperiri debet.«; *Super Sententiis*, IV, d. 6, q. 1, a. 1, qc. 1, 4.

140 usp. sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber III, caput 122: Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 545.

141 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I, q. 98, a. 2, caput: »Manifestum est autem quod homini, secundum animalem vitam, quam etiam ante peccatum habebat, naturale est generare per coitum, sicut et ceteris animalibus perfectis. Et hoc declarant naturalia membra ad hunc usum deputata.«

je sada u stanju pokvarene naravi i to stoga što bi ljudska narav bila čistija, tijelo osjetljivije, a požudna moć ne bi neumjereno prianjala uz nasladu.[142] Nakon završetka ovozemaljskog života, čovjek (pa ni nakon uskrsnuća u Posljednji dan) više ne će jesti, ni spolno općiti, niti rađati.[143]

Isto tako, Toma polazi od načela: »Čovjeku je naravno da se rodi ljudskim rođenjem.«[144]

Svoje biološke spoznaje Toma izriče jednostavnim riječima koje imaju filozofijski i teologijski sadržaj: »O biću koje se rađa, dok boravi u roditelju, kaže se da je začeto.«[145] »Kad je snagom odvojenoga sjemena tvar pripravljena, Bog stvarajući ulijeva dušu.«[146]

»Da nastane drugo, po vrsti slično biće, nešto što je bilo u biljci ili osjetilnom biću odcjepljuje se tako da je na kraju tijeka tog nastajanja sasvim izvan bića od kojega je nastalo.«[147]

Dijete je već prije rođenja različito od svoje majke, iako zauzima isto mjesto kao i ona. Toma piše: »Djetetova duša razlikuje se od majčine duše.«[148] »Kad se oblikuje pupkovina i ulije razumska duša, dijete od majke ne prima ništa osim hrane.«[149] »Dokle god je čedo [*proles*] začeto i zatvoreno u utrobi, još ne posjeduje posljednji stupanj savršenstva da bi moglo samostalno postojati, na posebnom mjestu odijeljenom od roditelja. Stoga kod tjelesnog rađanja živih bića valja razlikovati *začeće* [*conceptio*] čeda od njegova *rađanja* [*partus*], koje dovodi do toga da se rođeno čedo i prostorno odjeljuje od roditelja, napušta njegovu utrobu.«[150]

»U začeću i porođaju treba postojati postupnost. To znači: začeće svršava zbiljnošću zanijetka u nosećoj ženi, dok rođenje svršava zbiljnošću rođenoga kao bića različitog od rodilje. Iz toga nužno slijedi da kod tjelesnih stvorenja biće koje se začinje još ne postoji, a biće koje se rađa, dok se rađa, da još nije odvojeno od rodilje.«[151] Stoga su začeće i rođenje ipak događaji, a ne izraz stalnog kruženja. Nakon njih ništa više nije isto: poslije začeća više ne postoje roditeljske stanice nego je nastalo novo biće, a poslije rađanja dijete nastavlja živjeti samostalno.

»Od radnji koje su potrebne za rađanje potomka, neke pripadaju ocu, a neke majci. Na oca

142 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I, q. 98, a. 2, ad 3.

143 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber IV, capitulum 83; Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 1143-1155.

144 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, IV, c. 43: »Est autem naturale homini ut nascatur nativitate humana.«; Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 965.

145 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber IV, capitulum 11; Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 784: »Id quod generatur, quamdiu in generante manet, dicitur esse conceptum.«

146 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber IV, capitulum 82; Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 1138-1140: »Praeparata materia per virtutem decisi seminis, Deus animam creando infundit.«

147 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber IV, capitulum 11; Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 776: »Separatur enim aliquid quod erat in planta vel animali, ad generationem similis in specie, quod in fine generationis est omnino extra generantem.«

148 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, III, q. 68, a. 11, caput: »Anima pueri distincta est ab anima matris.«

149 sv. Toma Akvinski, *Super Sententiis*, IV, d. 6, q. 1, a. 1, qc. 2, 2: »Formato puerperio, et anima rationali infusa, puer non accipit a matre nisi nutrimentum.«

150 sv. Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 265; Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber IV, capitulum 11; Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 784: »Proles, quandiu concepta est in utero clauditur, nondum habet ultimam perfectionem, ut per se subsistat a generante secundum locum distinctum: unde oportet quod in corporali generatione animalium aliud sit genitae prolis *conceptio*, atque aliud *partus* ipsius, secundum quem etiam loco separatur proles genita a generante, ab utero generantis egrediens.«

151 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber IV, capitulum 11; Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 784: »Oportet in eis [conceptione et partu] quandam *successionem* esse: cum conceptionis terminus sit esse concepti in concipiente; terminus autem partus sit esse eius qui paritur distinctum a pariente. Necesse est igitur in corporalibus quod id quod concipitur, non dum sit; et id quod parturitur, in parturiendo non sit a parturiente distinctum.«

spada da potomku da narav i vrstu [*naturam et speciem*], a na majku kao primateljicu i prihvatiteljicu [*tamquam patienti et recipienti*] da ga začne i rodi.«[152]

»Ono što je živo ili produševljeno više je od obične životinje i čovjeka: naime, živo biće je oživljeno bivstvo obdareno osjetilnom spoznajom.«[153]

»Smrću se prestaje biti čovjek ili drugo živo biće. Smrt naime proizlazi odvajanjem duše koja upotpunjuje pojam živoga bića ili čovjeka.«[154]

Svrhovitost oplodnje i prirodni tijek stvari zahtijevaju da se trudnoća ne zaustavlja nego dovede do kraja: »Ljudsko rađanje traži da se rodi onaj koji se začne, budući da je začeće usmjereno rođenju.«[155]

Rođenik dolazi na svijet iz maternice: »Biće koje se rađa, izlazi iz utrobe.«[156]

Iz roditeljskog sjemena nastaje novi život, Bog mu daje besmrtnu dušu, a majku rađa cijeloga čovjeka, od duše i tijela: »Čovjekova duša rađa se zajedno s njegovim tijelom, pa se to smatra jednim bićem. Kad bi tko tvrdio da rodilja rađa samo tijelo, a ne i dušu, govorio bi vrlo isprazno.«[157]

O ravnopravnosti spolova Akvinac kaže: »Slika se Božja nalazi i u muškarcu i u ženi.«[158] i: »Slika se Božja ne procjenjuje na temelju različitosti spola, nego je slika Božja zajednička obim spolovima jer se osniva na duhu [*mens*],[159] u kojem nema razlike spolova.«[160]

Udarci rukom ili nogom mogu prouzročiti smrt iz nehaja ili tjelesne ozljede sa smrtnom posljedicom, a u svakom slučaju ih valja izbjegavati jer dovode u opasnost život još jedne ili živote više osoba: »Tko udari trudnicu odaje se zabranjenoj stvari. A ako uslijedi smrt noseće žene ili smrt produševljenoga ploda, ne će izbjeći zločinu čovjekoubojstva, posebno što iz takvoga udarca lako bude da uslijedi smrt.«[161]

Dakle, Tomina razmišljanja o pravu na rođenje su fiziološke, filozofske, teološke i pravne naravi. Temu je obrađivao u sklopu drugih rasprava, pojednostavnjenim i razumljivim rječnikom te je do danas ostao referentna točka katoličkog izlaganja stvari.

---

152 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber IV, caput 11: Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 266.

153 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, III, q. 50, a. 4, c: »Vivum, sive animatum, est superius ad animal et ad hominem, nam animal est substantia animata sensibilis.«

154 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, III, q. 50, a. 4, co: »Per mortem desinat esse homo vel animal, mors enim hominis vel animalis provenit ex separatione animae, quae complet rationem animalis vel hominis.«

155 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber IV, caput 43: »Hoc videtur generationis humanae ordo requirere, ut qui concipitur ipse idem nascatur; cum conceptio ad nativitatem ordinetur.«; *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 965.

156 sv. Toma Akvinski, *Liber de veritate catholicae fidei contra errores infidelium (Summa contra gentiles)*, liber IV, capitulum 11; Toma Akvinski, *Suma protiv pogana*, 2, Zagreb, 1994., str. 786: »Quod paritur, ex utero procedit.«

157 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, III, q. 35, a. 4, ad 2: Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 694.

158 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I, q. 93, a. 4, ad 1: »Tam in viro quam in muliere invenitur Dei imago.«

159 U skladu s *De veritate*, a. 10, a. 1, caput i ad 2, *mens* je vrhunski dio čovjeka, duhovna bit duše kao korijena uma, volje i pamćenja, ili sve to zajedno. Po tom *duhu (mens)* čovjek je sličan Bogu. Svojim tijelom pak čovjek nije u prvom smislu sličan Bogu premda se u njemu vide Božji tragovi *(vestigia Dei)*, i to više negoli u bilo kojem drugom tijelu - *Summa theologiae*, I, q. 93, a. 6, ad 3.

160 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I, q. 93, a. 6, ad 2: »... non ut imago Dei secundum distinctionem sexuum attendatur; sed quia imago Dei utrique sexui sit communis, cum sit secundum mentem, in qua non est distinctio sexuum.«

161 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, II-II, q. 64, a. 8, ad 2: »Ille qui percutit mulierem praegnantem dat operam rei illicitae. Et ideo si sequatur mors vel mulieris vel puerperii animati, non effugiet homicidii crimen, praecipue cum ex tali percussione in promptu sit quod mors sequatur.«

Sveti Antonin prema drvorezu iz inkunabule: S. Antoninus Florentinus, *Curam illius habe*, koji su 23. svibnja 1493. u Firenci otisnuli Lorenzo Morgiani i Pohann Petri iz Mainza.

TREĆE POGLAVLJE

Od Antonina Pierozzija (1389.-1459.) do Pija XI. (1922.-1939.)

§ 26. Pokušaji uravnoteženja u kazuistici

U XIV. stoljeću sve se više zaoštrava problem dopuštenosti ili nedopuštenosti takozvanog »terapijskog« pobačaja, to jest pobačaja za spas majčina života. Prvi glas u vezi s tim jest glas dominikanca Ivana Napuljskog († oko 1350.),[1] koji je predavao u Parizu i Napulju. Polazeći od razlikovanja između oživljenoga (produševljenoga) i neoživljenoga ploda, on tvrdi da liječnik mora dati pobačajni lijek trudnici ako bez toga lijeka nju i plod očekuje sigurna smrt. No pod jednim uvjetom: da plod još nije oživio.[2]

Sveti Antonin Pierozzi (1389.-1459.), dominikanac i firentinski nadbiskup,[3] uveo je mišljenje Ivana Napuljskog u središte moralne teologije. Ne može se reći da je sveti Antonin ovu tezu usvojio, ali ju je naveo u raspravi o grijesima raznih profesija i dodao napomenu da se, ako postoji sumnja, liječnik »izlaže riziku od smrtnoga grijeha, to jest ubojstva«.[4]

U upotrebu ulazi nazivlje koje će postati standardno: »izravni« i »neizravni« pobačaj, pobačaj po sebi *[per se]* i uzgredni pobačaj *[per accidens]*.

Odlučujući doprinos utvrđivanju značenja tih izraza dao je u XVI. stoljeću dominikanac i kardinal Toma de Vio zvani Kajetan (1469.-1534.).[5] Razlikuje pobačaj za kojim se hotimično ide i pobačaj koji je slučajno uslijedio, te upućuje moralnu refleksiju prema diferenciranom vrednovanju ovih dviju hipoteza. Autori koji slijede sve će ih jedinstvenije kvalificirati izrazima »izravni« (neposredni) i »neizravni« (posredni) pobačaj.[6]

U *Rimskome katekizmu*, sastavljanom na Tridentskom saboru 1562.-1564. – prema hrvatskom prijevodu iz 1703. – stoji: »Jer Bog naredi ženidbu od početka, zato se zgađa, da je privelik grijeh onijeh koji budući združeni u ženidbi s lijekarijama oli smetaju začeće oli dijete začeto činu izbiti iliti umoriti, jer se ovo ima cijeniti za opaki i hudi urok i dogovor ubojica.«[7] Učenje o pobačaju je neuvijeno, jedino povezivanje kontracepcije i pobačaja nije sretno jer se u teologiji to dvoje nikad ne trpa u isti koš. Naime, sprječavanje začeća može biti grijeh, ali manji od pobačaja, jer se kontracepcijom ometa prirodni tijek stvari i svrha spolnog sjedinjenja, dok se pobačajem oduzima ljudski život. Postoji razlika i u odnosu na dobro koje se vrijeđa: poba-

1 o njemu: Thomas Kaeppeli, *Scriptores Ordinis praedicatorum medii aevi*, II, Romae, 1975., str. 495-498.

2 usp. Ivan Napuljski, *Quodlibeta*, navedeno u: Silvestar de Prieras, *Summa Summarum quae sylvestrina dicitur* (1518.) u: Medicus, 4.

3 o njemu: Josip Mlinarić, *Svjedoci obnove*, III, Zagreb, 1992., str. 171-186; *Dominikanski misal*, Zagreb, 1998., str. 124-127; *Dominikanski časoslov*, Zagreb, 2002., str. 328-339; Thomas Kaeppeli, *Scriptores Ordinis praedicatorum medii aevi*, I, Romae, 1970., str. 80-100; Thomas Kaeppeli - Emilio Panella, *Scriptores Ordinis praedicatorum medii aevi*, IV, Roma, 1993., str. 27-31.

4 usp. sv. Antonin, *Summa sacrae theologiae*, III, Venetiis, 1581., str. 72.

5 o njemu: Josip Lach, u: *Bogoslovska smotra* (Zagreb), XXII (1934.) 4, str. 413. 418-419; *Klasici teologije*, I, prir. Heinrich Fries i Georg Kretschmar, Zagreb, 2004., str. 232-245.

6 *Summula Caietani*, Venetiis, 1601., str. 1.

7 *Catechismus ex decreto Concilii Tridentini ad parochos Pii V jussu editus*, Romae, 1566., II. dio (svetootajstva), poglavlje 8. (ženidba), pitanje 13: *Katekism rimski po naredbi s. sabora tridentinskoga k parokima*, dan na svjetlost po zapoviedi Pia V. pape, a istomacen po D. Joseffu Matovichiu iz Dobrote, U Mlezieh, 1775., str. 308.

čajem se griješi protiv pravednosti i zapovijedi »Ne ubij!«, a kontracepcijom protiv umjerenosti i zapovijedi: »Ne sagriješi bludno!«.

Sudionici Tridentskog sabora također su se 1564. izjasnili o odgovornosti za ubojstvo na mah nerođenoga djeteta. »Kako bi bio krivac ubojstva koj ubije iznenadke neznajuć? Ako bi koigod ubio čovjeka budući zabavljen u stvari nepoštenoj, na priliku, ako bi koigod udrio ženu bređu s rukom ali s nogom i radi toga da bi se dogodilo izbiće, bilo bi u istinu ono preko volje onoga koji je udrio, ma ništa ne manje ne bi bilo bez ogrješenja, nebudući njemu dopušteno na ikakav način udriti ženu bređu.«[8]

Španjolski isusovac Toma Sanchez (1550.-1610.), razmatra izravni pobačaj, on se ne može opravdati kad je plod već oživio jer je riječ o ubojstvu nedužnoga. Još neoživljeni plod nije ljudsko biće, nego je dio majčine utrobe, što mijenja cijelu stvar. »Pobačaj neproduševljenog ploda zakonit je zbog nekih ozbiljnih razloga kao što je brakolomno začeće kad bi žena time bila ne samo osramoćena nego bi joj i život bio ugrožen.«[9]

Što se tiče neizravnog pobačaja, koji uslijedi kao slučajni učinak iz čina usmjerena prema drugoj svrsi, Sanchez priznaje dopustivost ako plod nije oživio. On, štoviše, zastupa moguću zakonitost i za već oživljeni plod kada postoji dovoljno ozbiljan razlog. Takav razlog, međutim, ne će biti moguć ako bi postojala »vrlo vjerojatna nada« da se dočeka živo dijete pa da se ono može krstiti: njegovo bi vječno spasenje imalo prednost pred majčinim vremenitim dobrom. No to je toliko rijetko da se može izjednačiti s čudom.[10]

Među onima koji nisu suglasni sa Sanchezovim mišljenjem, belgijski isusovac Leonard Lessius (1554.-1623.) tvrdi da svaki izravni pobačaj valja držati nedopuštenim. Moći će biti dopušten neizravni pobačaj, to jest nehotični pobačaj, ako proistekne kao slučajni učinak nekog zahvata u majčinu liječenju. Ova dopuštenost ne postoji u svakom slučaju, nego samo kad nema drugih mogućih lijekova, a plod još nije oživio. Prema Lessiusu mora to biti zametak za koji ne može biti osnovane nade da će se živ roditi; u tom bi slučaju zakon ljubavi doista zahtijevao da majka žrtvuje sebe kako bi omogućila svojem djetetu da se rodi i tako bude kršteno.[11]

U doba teologa kazuista, u razdoblju od Sancheza do svetog Alfonza, Sveta se Stolica dvaput oglasila: jedna je intervencija pretežno stegovne, a druga naukovne naravi. Prvi zahvat duguje se dvojici papa, Sikstu V. i Grguru XIV., potkraj šesnaestog stoljeća. Intervenciju je zahtijevalo katastrofalno stanje grada Rima u sferi javnog morala: prostitucija je uzimala maha, preljub je sve bezočnije ugrožavao stabilnost obitelji, a pobačaj je bio uobičajen put za rješavanje neželjenih posljedica tih raspuštenosti.

Papa Siksto V. (1585.-1590.), podrijetlom Hrvat,[12] intervenirao je njemu svojstvenom energičnošću: konstitucija *Effraenatam* izdana 29. listopada 1588. želi postaviti snažnu branu tim zlima progoneći osobito strogo pošast pobačaja. Tom se bulom želi da se sve zakonske kazne, kako kanonske tako i svjetovne, koje se odnose na ubojstvo, primijene i na one koji su obavili pobačaj, u bilo kojoj dobi ploda, i na one koji su se služili kontracepcijskim pripravcima. Oso-

8 *Catechismus ex decreto Concilii Tridentini ad parochos Pii V jussu editus*, Romae, 1566., III. dio (Deset zapovijedi), poglavlje 6. (Ne ubij), pitanje 7: *Katekism rimski po naredbi s. sabora tridentinskoga k parokima*, dan na svjetlost po zapoviedi Pia V. pape, a istomacen po D. Joseffu Matovichiu iz Dobrote, U Mlezieh, 1775., str. 379.

9 Thomas Sanchez, *Disputationum de matrimonii sacramento*, IX, disp. XX, 8: vol. III, Brescia, 1624., str. 229.

10 usp. Tommaso Sanchez, *De sancto matrimonii sacramento*, lib. 9. disp. 20, 7, vol. II, str. 171; usp. također br. 17, str. 172.

11 usp. Leonardo Lessio, *De iustitia et iure*, cit., lib. 2, cap. 9, dub. 10, br. 62, str. 79; usp. također br. 63, str. 79.

12 usp. Pavao Butorac, *Porijeklo Siksta V.*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (Split), L (1928.-1929.), str. 307-329.; Vid Gjiković-Markovina, *Siksto V*, Pančevo, 1935.; Stjepan Krizin Sakač, *Papa Siksto V. - talijanski Hrvat*, Život (Zagreb), XXIV (1943.) 3, str. 199-227; Ćiril Petešić, *Hrvatska bibliografija o porijeklu pape Siksta V.*, Croatica christiana periodica (Zagreb), XIV (1990.) 26, str. 94-120.

be krive za to zlodjelo bile su izopćene, a opoziv izopćenja tj. povrat u zajedništvo pridržan je Svetoj Stolici.[13]

Međutim, bula *Effraenatam* nije imala većeg uspjeha. Isključiva ovlast Svete Stolice za odrješenje stvarala je administrativne teškoće; bula je povrh toga bila u sukobu s praksom sudišta Pokorničarne i sa shvaćanjem crkvenih pravnika i teologa.

Malo nakon smrti Siksta V., njegov nasljednik Grgur XIV. (1590.-1591.) konstitucijom *Sedes Apostolica*, iznova je predložio razlikovanje između oživljenoga i neoživljenog ploda, određujući da se za pobačaj prije produševljenja treba vratiti na stegu koja je bila na snazi prije Siksta V. te za prijeporni dio bule svoga prethodnika kaže: »Rečeni ulomak treba smatrati kao da nikada nije ni bio objavljen.«[14] Odrješenje od izopćenja povjereno je biskupima i njihovim opunomoćenicima.

Ova će kanonska stega bez bitnih izmjena regulirati predmet pobačaja do stupanja na snagu prvoga *Zakonika kanonskog prava* (19. svibnja 1918.) koji u kanonu 2350. paragrafu 1. određuje: »Oni koji učine pobačaj, pa i majka, upadaju, ako dođe do učinka, u izopćenje unaprijed izrečeno i pridržano ordinariju, a ako su klerici imaju se povrh toga svrgnuti.«[15]

Druga papinska intervencija u predmetu pobačaja potječe od pape Inocenta XI. (1676.-1689.). Riječ je o osudi dviju laksističkih teza, ocijenjenih kao »skandalozne i u praksi opasne«: prva tvrdi »da je dopušteno učiniti pobačaj prije produševljenja ploda kako djevojka, za koju bi se doznalo da je trudna, ne bi bila ubijena ili osramoćena« (34. teza), a druga tvrdi: »Čini se vjerojatnim da plod (dok je u maternici) nema razumsku dušu te da je ima tek od časa kad se rodi: pa dosljedno treba reći, da se ni kod jednog pobačaja ne čini ubojstvo (35. teza)«.[16]

Odbačeno je Sanchezovo mišljenje po kojemu je opasnost da djevojku ubije rodbina bila dovoljna motivacija za opravdanje pobačaja. Osnovni pravac kazuističkog mišljenja o terapijskom pobačaju nije niti spomenut niti pogođen.[17]

U XVII. stoljeću pojavila se struja mišljenja različita od papinskog autoriteta, koja će imati veliku važnost za budući razvoj.

Belgijski liječnik Toma Fyens tvrdio je da se »razumska duša ulijeva treći dan od oplodnje«.[18]

---

13 Siksto V., konstitucija *Effraenatam* (29. listopada 1588.), paragr. 1, *Bullarium Romanum*, svezak IX, Torino, 1865., str. 40-41; Bullarium Romanum, V, 1, str. 25-27; u: *Codicis iuris canonici fontes*, prir. Petri Gasparri, I, Romae, 1926., br. 165, str. 308-311.

14 Grgur XIV., konstitucija *Sedes Apostolica* (31. svibnja 1591.): *Magnum bullarium romanum*, II, Luxemburg, 1742., str. 766; *Bullarium Romanum*, svezak IX, Torino, 1865., str. 431: »As si eadem constitutio in huiusmodi parte numquam emanasset.«

15 *Kodeks kanonskoga prava uređen po odredbi sv. oca pape Pija X. proglašen po nalogu pape Benedikta XV.*, Zagreb, 2007., str. 1441: kanon 2350 paragraf 1. – Taj je *Zakonik kanonskoga prava* bio na snazi od 19. svibnja 1918. do 26. studenoga 1983., a od 27. studenoga 1983. do danas na snazi je *Zakonik kanonskoga prava* (ZKP, latinska kratica CIC) koji je proglasio papa Ivan Pavao II. Pobačaj je u oba zakonika tretiran na isti način, kao kazneno djelo protiv života, za koje je zapriječena unaprijed izrečena kazna izopćenja (CIC/1917 kanon 2350 paragraf 1; CIC/1983 kanon 1398, Zagreb, 1996., str. 693). Za katolike istočnih obreda od 1. listopada 1991. na snazi je *Zakonik kanona istočnih crkava* (ZKIC, latinska kratica CCEO) koji u kanonu 1450 paragrafu 2. određuje da se onaj tko je sudjelovao u obavljanju pobačaja, ako je došlo do učinka, kazni velikim izopćenjem; a klerik, osim toga, i drugim kaznama ne isključujući svrgnuće (*Zakonik kanona istočnih crkav*a, Zagreb, 1996., str. 721). Odrješenje od grijeha pobačaja pridržano je eparhijskom biskupu (ZKIC, kanon 728 paragraf 2.).

16 Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 2134-2135, str. 425.

17 usp. John Thomas Noonan, *La Chiesa cattolica e l'aborto*, u: L'aborto nel mondo, Verona, 1970., str. 154.

18 Thomas Fyens, *De formatione et animatione foetus liber, in quo ostenditur animam rationalem infundi tertia die* (Knjiga o oblikovanju ploda u kojoj se pokazuje da se razumska duša ulijeva treći dan), Antverpiae, 1620., navedeno prema Marcelino Zalba, *Il problema dell'aborto nella tradizione della morale cattolica*, Rasegna di teologia, 13 (1972.), str. 378.

Taddeo Landini (1561.-1596.), *Poprsje pape Siksta V. (1585.-1590.)*

Malo nakon Feynesova djela pojavila se još važnija rasprava rimskog liječnika Paola Zacchie (1584.-1659.) o medicinsko-pravnim pitanjima. Pišući o medicinskim vidovima kanonskoga i građanskoga prava, Zacchia je napao vladajuće aristotelovsko tumačenje, po kojemu je plod prolazio kroz stadije od vegetativnog oživljavanja preko animalnoga do razumskog. Ta je »metamorfoza duša« po njemu bila »imaginarna«. U autentično tomističkom viđenju čovjekova jedinstva, misli Zacchia, mora biti, već od početka postojanja novoga ploda, jedna jedina ljudska duša. Prema Zacchiji, razumska je duša morala biti ulivena »u prvom času začeća«.[19]

Flandrijski (belgijski) teolog, generalni vikar u Namuru Nikola Turlot (†1651.), prema hrvatskom prijevodu Kotoranina fr. Bonaventure Marčele (1730.-1806.), tumačeći četvrtu zapovijed ('Ne ubij!') između ostalog piše: *»Upit:* Žene koje po lijkarijam oli drugako traže i nastoje izvrć, griješe li baš protiva ovoj zapovidi? *Odgovor:* Griješe, a navlastito ako začeće jest duhato. Dali ne samo ove, dali i tko jim podava svit, pomoć i ugađa, buduć dakle ubojstvo čini ne samo rukom, mačem, nožem, dali i zapoviđu, dopuštanju i svitu, oli na koji god način skladno dilovanja. Na taj način David učini ubit Uriju; i Kaifas i Žudije našega Spasitelja. Ako pak začeće ne bi bilo duhato, ne ostaje sa svim tim da tko nastoji da žena izvrće, da nije krivac ubojstva i kakono takvoga zakoni ga pedipsaju i crkveni i svitovni: *Ako tko za ispunit blud, oli drugačijim razmišljanjem čoviku oli ženi štogod učinit bude, oli za napit se bude podat, da ne može porodit, oli začet, oli rodit se čedo, kakono ubojica drži se.* Vidi naredbu Siksta V. koja počima: *Nezauzdana. Upit:* Nahode li se baš mnoge ine zgode u ovomu poslu ubojstva? *Odgovor:* Nahode. […] Prvo griješe protiva ovoj zapovidi žene zbabne koje se brezredno zabavljaju o igri oli štogod čine drugo što ne pristoji stanju u kojemu se nahode i porad toga oli izvrgnu oli prija vrimena rode. 2. Likari malo umitni u ličenju koji naređuju likarije nepriklonite za nemoć i porad kojih pak prispiva smrt oli velika šteta zdravlju nemoćnika.«[20]

Girolamo Fiorentini (†1670.), redovnik kongregacije Majke Božje, prvi je s razine teorijskog raspravljanja prešao na praktičnu primjenu. On je u Lyonu 1658. objavio djelce pod naslovom »O obredu krštenja pobačenih ljudskih plodova«[21] u kojemu je, za razliku od dotadašnje crkvene prakse, zastupao obvezu krštenja nedonoščadi bez obzira na to kad dođu na svijet. Takvo je mišljenje zasnovao na nesigurnosti u kojoj je bila znanost u pogledu časa produševljenja pa je stoga bilo logično slijediti stav tuciorista.[22]

Još odlučniji bio je Constantino Roncaglia (1677.-1737.). koji je smatrao već prevladanim aristotelovsko gledište pa kao sigurno mišljenje predlaže tezu neposrednog produševljenja – »već odavno s odobravanjem prihvaćenu«.[23]

Osamnaestim stoljećem vlada osobnost svetog Alfonza Marije Liguorija (1696.-1787.),[24] koji

19 usp. Paolo Zacchia, *Questiones Medico - Regules*, Lyon, 1701., 9, 1-5. Zacchia je od pape Inocenta X. čak dobio naslov vrhovnog liječnika čitave Papinske države – John Thomas Noonan, *La Chiesa cattolica e l'aborto*, u: L'aborto nel mondo, Verona, 1970., str. 155.

20 Nikola Turlot, *Thesaurus doctrinae christiane*, II, De quarto praecepto, lectio prima; *Blago nauka karstianskoga truud glasovitij latinski priposctovanoga Nikole Turlota… prinessen iz diackooga, paak u franzeski jezik, napokon u slovinski po jednomu redouniku iz Dalmazie... svakoomu cegljadetu tkojjee xeliij nauçit bisstro svè scto jest potribbitoo zà virrovat, i xyvit karstianskiji*, dyl drvgij, U Mlezzij, 1770., str. 128.

21 *De ministrando baptismo humanis foetibus abortivorum*, Ludguni, 1658. Daljnja djela: *Disputatio de ministrando baptismo humanis foetibus abortivorum*, Lucae, 1665., 114 str.; *Disputatio secunda de baptismo humanis foetibus abortivis sub conditione ministrando*, Romae, 1672., 93 str.; *De hominibus dubiis seu de abortivis baptizandis pia prothesis*, Venetiis, 1760., 272 str.

22 usp. Girolamo Fiorentini, *De ministrando baptismo humanis foetibus abortivorum*, Lyon, 1658., censura VII.

23 usp. Constantino Roncaglia, *Universa theologia moralis*, t. II, Lucae, 1730., *De baptismo*, c. 4, q. 4.

24 Od njega na hrvatskom: *Priprava na smrt*, prir. Ambro Miletić, Mostar, 1901.; *Pozdravi Isusu*, prir. Danijel Klarić, Zagreb, 1904.; *Kako da uzljubimo Isusa Krista*, Rijeka, 1912.; *Slava Marijina*, prir. Josip Lang, Zagreb, 1925.; *Kako ćemo ljubiti Isusa Krista*, Split, 2000. i 2003.; *Pohodi Presvetom Oltarskom Sakramentu i Presvetoj Mariji*, Zagreb, 1996. i 2003.; *Razmatranja o muci Isusovoj*, Zagreb, 2001. O njemu: *Suvremena katolička enciklopedija*, prir. Michael Glazier i Monika K. Hellwig, Split, 1998., str. 526-527.

je odigrao važnu ulogu u vrijeme suprotstavljenih stajališta na moralnom području. U pitanju pobačaja sveti je Alfonz pridonio, barem na praktičnoj razini, učvršćivanju mišljenja suprotnoga svakom obliku izravnog pobačaja.

Njegova se procjena obično vodi kriterijem pastoralne razboritosti. I pobačaj neoživljenog ploda participira u zloći ubojstva, jer ako i ne ubija aktualizirani ljudski život, ipak izbliza sprječava njegovo rađanje; jer zametak nipošto nije dio majke, nego zasebna, nedovršena ljudska jedinka.

Nema potrebe poduzimati izravni pobačaj, dodaje sveti Alfonz, kad se može koristiti lijekovima koji samo neizravno izazivaju pobačaj; za praktične su svrhe beskorisne tolike raspre kojima se autori naširoko bave. [25]

Što se tiče lijeka koji izaziva pobačaj, možemo se pitati: je li dopušteno trudnici uzeti neki pripravak »kad je bolest smrtonosna, a taj se lijek smatra nužnim za njezino ozdravljenje«? Dopušteno je uzeti lijek nužan za ozdravljenje majke uz rizik od pobačaja kad postoji moralna sigurnost da bi smrt majke uzrokovala smrt ploda. Ako je preživljavanje ploda neizvjesno i među teolozima prijeporno pitanje, za svetog Alfonza majka može uzeti lijek samo »ako nema nikakve nade za preživljavanje ploda i za mogućnost da mu se nakon majčine smrti podijeli krštenje. I u podjednakoj opasnosti majka mora dati prednost djetetovu duhovnom životu: istina je, dodaje, kako je vrlo rijetko da dijete nadživi majku, pa liječnici, prema tome, ne trebaju biti skrupulozni«.[26]

Sveti Alfonz se radije pozivao na prijevod Izlaska od Sedamdesetorice i tvrdio kao »sigurno« da nema neposrednog produševljenja. »Neki neispravno kažu« da se duša ulijeva u času začeća, primjećuje sveti Alfonz u djelu *Theologia moralis* (6, 394), no drugdje (6, 121), govoreći o krštenju, kaže da i pobačeni plod treba primiti krštenje, »osobito pošto se danas javlja mišljenje, prihvaćeno ne bez odobravanja stručnjaka, da plod od samog začeća, ili barem nakon nekoliko dana, biva obdaren dušom«.[27]

Jedna druga struja, čije su se posljedice poslije pojavile, bila je razvoj štovanja Neoskvrnjenog začeća Marijina. Kad je papa Klement XI. (1700.-1721.) godine 1701. učinio Neoskvrnjeno začeće općeprihvaćenim blagdanom u Crkvi, uvjerenje u neposredno produševljenje neizravno je dobilo potporu i ohrabrenje.[28]

§ 27. Poistovjećivanje začeća i produševljenja

U XIX. stoljeću bilježi se odlučujući napredak u znanstvenoj spoznaji čovjekova embrionalnog razvoja.

Fiziolog, profesor zootomije i član carske petrogradske akademije Karl Ernst von Baer (1792.-1876.) u djelu *O jajašcu sisavaca i postanku čovjeka*[29] objavio je da je otkrio postojanje ženskog jajašca u sisavaca. Time je potvrdio načelo engleskog liječnika Williama Harveya (1578.-1657.) da sve životinje, pa i one koje rađaju žive mlade, nastaju iz jajašca – svako živo biće dolazi iz jajeta (*Omne vivum ex ovo*). Kako biljke, tako su i životinje skup stanica, a svaka stanica nastaje diobom od već postojeće stanice; zametak se razvija cijepanjem prvotnih stanica.

Pokusi koje su izvodili Gotthard August Ferdinand Keber (1816.- 1871.) godine 1869. i Oscar Hertwig (1849.-1922.) godine 1875. omogućili su da se utvrdi funkcija spermatozoida, njegovo

25 usp. sv. Alfonz Marija Ligouri, *Theologia moralis*, II, tract. IV, cap. I, dub. IV, t. I, str. 321.

26 Thomas-Marie-Joseph Gousset, *Teologia morale*, I, Parma, 1857., str. 205, br. 622.

27 sv. Alfonz Marija Ligouri, *Theologia moralis*, 6, 394; 6, 121.

28 usp. John Thomas Noonan, *La Chiesa cattolica e l'aborto*, u: L'aborto nel mondo, Verona, 1970., str. 156-157.

29 Karl Ernst von Baer, *De ovi mammalium et hominis genesi*, Leipzig, 1827.

prodiranje u jajašce i njegova preobrazba u »mušku predjezgru« – u sukladnosti sa »ženskom predjezgrom«. Godine 1879. Walter Flemming (1843.-1905.) minuciozno opisuje pojave stanične diobe u jezgri koja je proistekla iz sjedinjenja dviju predjezgara. Proces rađanja konačno je razjašnjen: novo biće ne potječe od bezoblične tvari; na njegovu je izvoru organizirano počelo koje potječe od drugoga, jednako organiziranog bića – polarnost i simetrija što se očituju u oplođenom jajašcu dokazuju nazočnost koordinirajućeg načela.

Na filozofsko-teološkoj razini sve sigurnije prodire teorija neposrednog produševljenja.

Po originalnosti i misaonoj snazi na prvom je mjestu lik blaženog Antonija Rosminija (1797.-1855.).

Prema Rosminiju razumska se bit ljudskog duha sastoji od ideje bitka: od urođene ideje, nazočne u umu, ali poput zrake svjetiljke koja je izvan nas i baca svoje svjetlo na naš intelekt. »Rađanje ljudske duše može se pojmiti pomoću stupnjevitog napredovanja od nesavršenoga k savršenomu, ali tako da najprije postoji osjetno počelo koje – stigavši do svoga savršenstva usavršavanjem organizma – prima intuiciju bitka te tako postaje razumsko i umsko.«[30]

»U rađanju nove jedinke ljudske vrste stječu se, dakle, dva istodobno djelujuća uzroka, čovjek rađanjem, Bog očitovanjem svoga svjetla: čovjek polaže ono animalno, Bog stvara razumsku dušu u istom času kad biva položeno ljudsko živo biće; stvara je obasjavajući je sjajem svoga lica, udjeljujući joj dio sebe, idealno biće, svjetlo svih razumnih stvorenja.«[31]

Teoriju neposrednog produševljenja prihvaćaju i moralist Thomas-Marie-Joseph Gousset (1792.-1866.), koji je smatra vjerojatnijom,[32] i isusovački teolog Domenico Palmieri (1829.-1909.), koji čak misli da je to jedina teorija spojiva s onim što se zove crkvenost (*sensus Ecclesiae*) i što se otkriva vjerskom istinom o neoskvrnjenom začeću blažene Djevice Marije.[33] Jednakog je mišljenja i Matthias Joseph Scheeben (1835.-1888.) u svojem priručniku katoličke dogmatike.[34]

Moralist isusovac Antonio Ballerini (1805.-1881.) tvrdi da se teorija neposrednog produševljenja pokazuje toliko sigurnom s fiziološkoga, filozofskoga i teološkoga gledišta da praktički nema razloga nastavljati raspravu o času produševljenja.[35]

Protiv naknadnog produševljenja voditelj pariškog rodilišta akademik Paulin Cazeaux (1808.-1862.) 1852. kaže: »Više nismo u vremenima kad su filozofi, teolozi i liječnici raspravljali o produševljenju zametka. Razvoj znanosti postavio je kraj svim tim raspravama. Zametak u času začeća prima životno počelo, dah života i nije moguće u tom pogledu označiti bilo koju razliku među djetetom koje se rađa i onim koje se još nalazi u majčinoj utrobi, između zametka od devet mjeseci i netom oplođenog jajašca.«[36]

Uz sve to teza o kasnijem produševljenju još nije nestala; štoviše, nasuprot Rosminijevoj tezi o razumskoj duši koja nije stvorena božanskim djelovanjem iz ničega (*creatio ex nihilo*), nego od osjetne duše djelovanjem ideje, isusovac Matteo Liberatore (1810.-1892.) brani je kao jedinu tezu koja je u skladu s novijim znanstvenim napretkom. Imamo, kaže, potvrdu teze u činjenici da fiziolozi i liječnici sveučilišta u Bologni naučavaju učenje svetog Tome o jedinstvu duše i

30 bl. Antonio Rosmini, *Antropologia soprannaturale*, svezak II, Casale Monferrato, 1884., str. 233.

31 bl. Antonio Rosmini, *Antropologia soprannaturale*, svezak II, Casale Monferrato, 1884., str. 831.

32 Thomas-Marie-Joseph Gousset, *Teologia morale*, I, Parma, 1857., str. 205, br. 621.

33 Domenico Palmieri, *Institutiones philosophicae*, II, Roma, 1857., str. 424 i dalje.

34 Matthias Joseph Scheeben, *Handbuch der Katholischen Dogmatik*, II. izdanje, 5. Buch, Freiburg/Br., 1878., br. 541.

35 Antonio Ballerini - Domenico Palmieri, *Opus theologicum morale in Busembaum medullam*, II, Prati, 1890., br. 95, 3, str. 643.

36 Félix Frédault, *Traité d'anthropologie physicologique et philosophique*, Paris, 1863., str. 729 (livre VI, c. 1, § 2, n. 1).

tijela. Vincenzo Santi, fiziolog na sveučilištu u Perugii priznaje da Akvinčeva teorija bolje od svih objašnjava proces rađanja ljudskog bića.[37]

Sigurno je da se supstancijalni oblik, kaže Liberatore, mora nalaziti tu od prvoga časa otkad to biće postoji. Ljudska se duša, prema tome, mora nalaziti u tijelu u istom trenutku kad se ono pojavi kao takvo. Međutim, »nikad formalno načelo ne tvori vlastiti subjekt, nego subjekt oblikuje drukčija moć koja ima karakter tvornoga uzroka, pa tek onda kad su te priprave dovršene, subjekt je osposobljen da aktualizira formalno počelo. Organizam se izgrađuje po formativnoj moći koju redatelj predaje sjemenu, a ne po duši, koja ga naposljetku dolazi prožeti.«[38]

U devetnaestom stoljeću bilježimo, dakle, tri važne činjenice: nestajanje razlike između produševljenog (oživljenog) i neproduševljenog (neoživljenog) ploda, uz poistovjećivanje oplodnje i oživljavanja od Crkve; pokušaj nekih teologa da ozakone terapijski pobačaj i intervenciju Svete Stolice za strogu obranu života od samoga začeća u svakom slučaju.

U konstituciji *Apostolicae Sedis* (12. listopada 1869.) blaženi Pio IX. određuje izopćenje za pobačaj, bez ograničavanja na »oživljeni plod«.[39]

I na praktičnom području prava i morala, *Zakonik kanonskog prava* iz 1917. izostavlja tradicionalnu razliku između oživljenog i neoživljenog, dozrelog i nedozrelog ploda, u odredbama o pobačaju, kako u pogledu zapriječene kazne (kanon. 2350, paragraf I) tako i u pogledu instituta regularnosti u kojemu se izričito razmatra i ovo zlodjelo (kanon 985, 4).

§ 28. Terapijski pobačaj kao čin s dvostrukim učinkom

Potkraj XIX. stoljeća među nekolicinom moralista, osobito u Italiji, oživljeno je staro pitanje o dopuštenosti ili nedopuštenosti pobačaja da bi se spasila majka, koja bi inače umrla zajedno s plodom.

Sveti je Toma tvrdio da nije dopušteno dokrajčiti majčin život kako bi se spasilo dijete da ne umre zajedno s majkom, a bez krštenja, jer nikada nije dopušteno činiti zlo, pa ni radi dobra. Nadnaravni je život djeteta vrjedniji od majčina ovozemaljskog života, ali se jednostavno ne smije činiti zlo kako bi se postiglo dobro (Rim 3, 8).[40]

Kardinal Giuseppe D'Annibale (1816.-1892.) svojim djelom *Summula theologiae moralis* utjecao je na studij morala. On drži »hotimičnim pobačajem« onaj koji je obavljen s izravnim djelovanjem i nakanom, što je uvijek nedopušteno. Na pitanje je li dopušteno izazvati pobačaj izravnim činom, ali uz pretpostavku da je nakana neizravna, precizira što razumijeva pod tim izrazom u predmetu pobačaja: sve što po svojoj naravi ide za ubijanjem ploda (tako kraniotomija, embriotomija, istiskivanje ploda koji još nije vitalan) označuje izravno pobačajni čin.

Ono pak što prije svega ide za liječenjem majke, a tek slučajno može biti uzrokom smrti, treba kvalificirati kao neizravno pobačajni čin. Sad se već svi slažu držeći dopuštenim neizravno pobačajni zahvat kad postoji odgovarajući razlog.[41]

Drugi ugledni moralist, već spomenuti Antonio Ballerini, primjećuje da je razvoj znanosti omogućio utvrditi neke stvari. Pitanje se, dakle, usredotočuje na odnos vremenitog života majke i vremenitog života ploda; moralist mora procijeniti u kojoj mjeri može biti nedopušten zahvat

37 Matteo Liberatore, *Del composto umano*, Roma, 1872., cap. VI, a. 287; *Du composé humain*, Lyon 1865., str. 274. (c. VI, a. 7).

38 Matteo Liberatore, *Della anima*, a. 264.

39 bl. Pio IX., konstitucija *Apostolicae Sedis* (12. listopada 1869.), sect. III, c. 2: *Codicis iuris canonici fontes*, cura Petri Gasparri, III, Romae, 1926., br. 552, str. 28.

40 sv. Toma Akvinski, *Super Sententiis*, IV, distinctio 6, qc. 1, a. 1, 3; *Summa theologiae*, III, q. 68, a. 11, ad 3.

41 Giuseppe D'Annibale, *Summula theologiae moralis*, Romae, 1908., t. II, pars II lib. III tract. II, tit. IV, cap. III, br. 284, str. 236-237.

na čovjekovu životu u korist života drugog čovjeka, i obratno. Za Ballerinija je u svakom slučaju nedopušten svaki zahvat kojim se ubija plod (kraniotomija, embriotomija) jer nikakva »indikacija« ne može učiniti dopuštenim izravno ubijanje nevinoga.

Ubijanje ploda različito je od ubrzanja porođaja. Treba nužno razlikovati izravno i neizravno ubrzanje, ovisno o tome ide li primijenjeno liječenje po svojoj prirodi za tim da izaziva to ubrzanje (pobačaj) ili samo da liječi majku.

Zakonito je zaključiti, primjećuje Ballerini, da kad je majčin život ugrožen trudnoćom, a, s druge strane, nema nade da plod preživi – za čije se vječno spasenje uostalom moglo pobrinuti krštenjem pomoću sifončića – ubrzanje porođaja, uz mogućnost da uslijedi smrt (ploda), ne pokreće prigovore moralnog značaja.[42]

Njemački isusovac Augustin Lehmkuhl (1834.-1918.) naučavao je 1886. da obavljanje pobačaja kako bi se spasio majčin život »ne možemo zvati izravnim pobačajem u teološkome smislu, kao što i pružanje daske prijatelju u brodolomu nije izravno ubojstvo«.[43]

Lehmkuhl je međutim smatrao da neka sredstva treba izuzeti, kakva god bila nakana osobe. On je dopuštenost izravnog pobačaja ograničavao na uklanjanje nedozrelog ploda iz maternice, ali je posve osuđivao kraniotomiju. Po Lehmkuhlu se uklanjanjem ploda dolazi do dvostrukog učinka: s jedne strane do pozitivnog učinka uklanjanja opasnosti za majku, uz dodatnu prednost krštavanja ploda; a s druge strane do negativnog učinka »ubrzanja smrti ploda«.

Prema Lehmkuhlu je povoljni učinak veći od negativnoga, a ovaj, potonji nije sredstvo za postizanje dobrog cilja.[44]

Bilo je prirodno da nova stajališta izazovu žive reakcije. Brojni biskupi i osobe iz raznih dijelova svijeta obraćale su se Svetoj Stolici da bi doznale njezino mišljenje i dobile smjernice za praktično ponašanje.

Neizvjesnosti se prebrođuju: 28. svibnja 1884. Sveti Oficij, odgovarajući lionskom nadbiskupu, tvrdi da je dopuštena kraniotomija nerođenog djeteta »ako bi se time spasio majčin život, jer u suprotnom, ako se ona propusti, umiru i majka i dijete«.[45] Pet godina nakon toga, 19. kolovoza 1889., u odgovoru nadbiskupu Cambraia, precizira se da ono što je rečeno za kraniotomiju vrijedi i za »svaki drugi kirurški zahvat koji vodi izravnom ubijanju ploda ili majke«.[46] Riječ je jednostavno o primjeni načela manjega zla i čina s dvostrukim učinkom.

Porođaj je dopušteno ubrzati jedino ako plod sâm ne bi mogao izaći u prirodno vrijeme i tako da se normalno zajamči život majci i plodu; priznaje se također moralnu legitimnost carskoga reza pa i laparotomije radi izvlačenja ploda koji se nađe u nenormalnom položaju (»ektopični«), no uvijek pod uvjetom da se uz uobičajeni tijek događaja vodi računa o životu majke i ploda, izjasnio se Sveti Oficij 4. svibnja 1898.[47]

Bogoslovnom fakultetu Sveučilišta u Montréalu Sveti Oficij 5. ožujka 1902. odgovara da nije dopušteno iz maternice vaditi ektopični plod koji još nije zreo, premda je proteklo šest mjeseci

42 Antonio Ballerini - Domenico Palmieri, *Opus theologicum morale in Busembaum Medullam*, II, Prati, 1890., br. 99-101, str. 649; br. 95, 5, str. 643; br. 97, 1, str. 645.

43 Augustin Lehmkuhl, *Theologiae moralis*, I, peto izdanje, Freiburg/ Br. 1888., br. 841.

44 usp. John Thomas Noonan, *La Chiesa cattolica e l'aborto*, u: L'aborto nel mondo, prir. Maria Girardet-Sbaffi, Verona : Mondadori, 1970., str. 169.

45 *Acta Sanctae Sedis*, 17 (1884.), str. 556; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., uvod u br. 3258, str. 594; usp. John Thomas Noonan, *La Chiesa cattolica e l'aborto*, u: L'aborto nel mondo, Verona, 1970., str. 169.

46 usp. *Acta Sanctae Sedis*, 22 (1889.-1890.), str. 748; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 3258, str. 595.

47 usp. *Acta Sanctae Sedis*, 30 (1897.-1898.), str. 703-704; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 3336-3339, str. 618-619.

od izostanka mjesečnice, jer se mora ozbiljno i prikladno pobrinuti za plod i za život majke koliko je to moguće. S obzirom na vrijeme (poodmaklost trudnoće) nije dopušteno nikakvo ubrzanje porođaja osim ako se to učini na vrijeme i na način, da se prema onome što se redovito događa, osigura život majke i ploda.[48]

§ 29. Prva desetljeća XX. stoljeća

Početkom XX. stoljeća osjeća se ponovno prihvaćanje teze o kasnijem oživljavanju to jest produševljenju zametka. Autori neoskolastičke struje bili su pod utjecajem tomističke postavke, koja je ulijevanje razumske duše dopuštala tek nakon što bi zametak, pod djelovanjem vegetativne, a zatim osjetne duše, dosegnuo dostatan stupanj razvoja.

Kardinal Désiré-Joseph Mercier (1851.-1926.),[49] nadbiskup Mechelena u Belgiji, bio je srčani pobornik povratka tomizmu i držao je teoriju kasnijega produševljenja vjerojatnijom i bližom zahtjevima embriologije.[50]

U zanimljivoj raspravi između Johna Hugha MacDonalda (1881.-1965.), tada biskupa Viktorije u kanadskoj Britanskoj Kolumbiji, i kanadskoga teologa Murphyja kao vjerojatnija proizlazi teza svetog Tome nego proizvoljna teza neposrednog produševljenja.

Biskup MacDonald napisao je članak s nakanom da dokaže kako su oni znanstveni podatci posve u skladu s aristotelovsko-tomističkom tezom. Životna aktivnost oplođenog jajašca ne može ovisiti o razumskoj duši, upravo zato što je zigota (to jest oplođeno jajašce) rezultat dvaju ne-razumskih aktiviteta, to jest spermatozoa i jajašca; poradi toga proces rađanja duguje se samosvojnom životnom načelu, to jest Tominoj *virtus formativa*. Ona ne prestaje dolaženjem razumske duše, kao što se očituje iz činjenice da se stanični život nastavlja i nakon smrti. Dovoljno je pomisliti na pokuse sa staničnim kulturama *in vitro*, gdje se dugo uspijeva održati život malignoga tkiva odvojena od tijela, snagom staničnog života što i dalje traje.[51]

Za MacDonalda, dakle, postoji dvostruko životno načelo: jedno konstitutivno-formalno pojedinih stanica i jedno specifično-formalno životno načelo tijela (kao cjeline), a to je razumska duša.

Ovu distinkciju ne prihvaća F. T. Murphy. On zastupa tezu kasnijeg produševljenja, jer teza neposrednog produševljenja izgleda suprotna ne samo istinitim filozofskim načelima nego i iskustvu na području embriologije.[52]

Arthur Vermeersch (1858.-1936.), isusovac i profesor morala na Gregorijani, ograničio se na to da još jednom podsjeti na »ispravne filozofske datosti« u jedinstvu s »najnovijim zapažanjima fiziologije« koji, po njemu, potvrđuju za neko vrijeme odgođeno produševljenje.[53]

Moralist koji je osobitu pozornost posvetio problemu produševljenja bio je Antonio Lanza (1905.-1950.) profesor na Lateranskom sveučilištu. U studiji pod naslovom »Pitanje trenutka u kojem se razumska duša ulijeva u tijelo« odlučno je zastupao aristotelovsko-tomističko učenje: »teorija epigeneze (prema kojoj se organi zametka oblikuju postupno) kako je danas iznose embriolozi, nipošto se ne pokazuje suprotnom tradicionalnoj tezi, nego produbljuje njezin

48 *Acta Sanctae Sedis*, 35 (1902.-1903.), str. 162; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 3358, str. 623.

49 o njemu: Karlo Grimm, *U spomen kardinala Desiderija Mercier*, Bogoslovska smotra (Zagreb), XIV (1926.), str. 191-197.

50 usp. Désiré-Joseph Mercier, *Psychologie*, Louvain, 1923., str. 337.

51 usp. Alexander Mac Donald, *When the soul enter the body*, The Ecclesiastical Review, 1914., str. 12-20; 453-456.

52 usp. F. T. Murphy, *The formal constituent principle. A rejoinderer*, The Ecclesiastical Review, 1916., str. 198-202.

53 usp. Arthur Vermeersch, *Theologiae moralis principia, responsa, consilia*, II, Romae : Università Gregoriana, 1924., br. 580, str. 449.

sadržaj više ističući ontogenetički značaj različitih procesa putem kojih se izgrađuje ljudski organizam«.[54]

Iako argumentacija zastupnika kasnijeg produševljenja izgleda jasna, ona ipak nailazi na snažnu kritiku ravnatelja Papinskoga francuskog sjemeništa u Rimu Alphonsea Eschbacha (1839.-1923.), koji to pitanje razmatra s fiziološkog i teološkog gledišta pa dolazi do zaključka da je neposredno produševljenje više u skladu sa znanstvenim podatcima i u suglasju je s procesom rađanja svih živih bića nižih od čovjeka. Kao što je u sjemenu nazočna duša biljke tako je u jajašcima životinja koje se razmnožavaju jajima i u sisavaca već nazočna specifična oblikovnica (forma), to jest duša koja je vlastita dotičnomu živom biću.[55]

Savjetnik Zbora za sakramente Giuseppe Antonelli, u djelu *Medicina pastoralis* cijelo je poglavlje posvetio vremenu produševljenja. Pretpostavljajući božansko podrijetlo razumske duše, on je držao da se aristotelovsko-tomistička teza više ne može zastupati jer nije u skladu s praksom Crkve ni s podatcima embriologije.[56]

Kao što se vidi, u prvim desetljećima XX. stoljeća moralisti su i dalje bili podijeljeni u pogledu pitanja o času produševljenja. Činilo se kao da je Sveta Stolica na kraju XIX. stoljeća nizom odluka o tom predmetu definitivno zaključila raspravu, ali nije bilo tako.

Dekreti Svetog Oficija u prvome su redu davali upute biskupima i teolozima, a tek preko njih svećenicima i puku. Međutim, teolozi su preporučivali posebnu razboritost liječnicima koji su, obavljajući pobačaj, držali da postupaju pravilno.[57]

Prvih godina XX. stoljeća, poradi stalnog porasta broja pobačaja i usavršavanja pobačajnih tehnika, opaža se sumnja među katoličkim liječnicima.

Bilo je i drugih ozbiljnih i alarmantnih razloga kompliciranju ionako teškoga stanja. Stvarale su se skupine osoba koje su branile pravo žene da raspolaže plodom, kao dijelom vlastita tijela; pobačaj je smatran izrazom slobode moderne žene.[58]

U revolucionarnoj Rusiji pobačaj je legaliziran; druge su zemlje također razmatrale ublažavanje zakonodavstva.

Godine 1924. utjecajni katolički moralist Augustin Vermeersch zahtijevao je »precizne izjave autoriteta, pomoću kojih bi se mogla čvrsto usmjeravati savjest katolika«.[59]

Da bi se raspršile sumnje katoličkih liječnika, da bi se odgovorilo zagovornicima pobačaja, da bi se govorilo zakonodavcima, da bi se stiglo do što većeg slušateljstva – činilo se da je nužna Papina riječ.

Prigoda se pružila kad je Sedma lambetska skupština anglikanskih biskupa u Londonu, održana 1930. u Palači Lambeth, u kršćanskome svijetu izazvala ogorčenje zbog odluka u vezi s brakom.

Evo 15. odluke u pogledu kontracepcije: »Ondje gdje se jasno osjeća moralna obveza da se ograniči ili spriječi rađanje, metodu treba odrediti prema kršćanskim načelima. Prva i općenito poznata metoda jest potpuno uzdržavanje od svakog (spolnog) odnosa, ako je nužno, u životu samoobuzdavanja, življenom uz pomoć Duha Svetoga. Pa ipak, u onim slučajevima gdje je ta moralna obveza ograničenja ili sprječavanja rađanja jasno shvaćena, a gdje postoji moralno opravdan razlog da se izbjegne potpuna suzdržanost, Konferencija dopušta da se može koristiti

54 usp. Antonio Lanza, *La questione del momento in cui l'anima razionale é infusa nel corpo*, Roma, 1939., str. 293-294.

55 usp. Alphonse Eschbach, *De humani foetus animatione physicologico-theologicae*, Roma, 1901., str. 194-195.

56 usp. Joseph Antonelli, *Medicina pastoralis*, I, Romae, 1932., br. 251, 252; 254-256.

57 usp. Augustin Lehmkuhl, *Theologiae moralis*, 1910., br. 1002.

58 usp. Havelock Ellis, *Studies in the Psychology of sin*, 6, 1924., str. 607.

59 Arthur Vermeersch, *Theologiae moralis principia, responsa, consilia*, II, Romae, 1924., br. 630.

drugim metodama samo ako se to čini slijedeći ista kršćanska načela. Konferencija podsjeća na svoju snažnu osudu upotrebe bilo koje metode koja bi sprječavala rađanje zbog sebičnosti, pohote ili puke povodljivosti.«[60]

Odluke Sedme lambetske skupštine izazvale su oštre reakcije i samih anglikanskih prelata koji su na njoj sudjelovali; u znak prosvjeda nisu htjeli sudjelovati u činu zahvale i zaključenja.

Da bi se, međutim, bolje shvatilo kakve su bile reakcije unutar katoličkog svijeta, dovoljno je podsjetiti na prosvjed kardinala Francisa Bournea (1861.-1935.) s propovjedaonice: »Prije nekoliko tjedana održan je u Lambethu veliki skup prelata anglikanske zajednice. Oni su odobrili dosta odluka, a među njima i jednu izglasanu velikom većinom glasova, koja u nekim okolnostima opravdava praksu eufemistički zvanu ograničenje rađanja, praksu koju je kršćanska tradicija logično osudila kao grijeh protiv naravi. Poznati su mi veliko čuđenje i velika sablazan što su odatle proizašli za kršćansku misao u domovini i izvan nje zbog napuštanja učenja koje je kršćanska predaja neprekinuto naučavala. Bojeći se da tko ne bi bio zavaran ovom odlukom Konferencije u Lambethu, pa tako doveden u opasnost da teško sagriješi, ponovno potvrđujem učenje Katoličke Crkve u tom pogledu, koji obvezuje savjest svakog muškarca i svake žene: Svaka zapreka postavljena izravno naravnom učinku bračnog odnosa, to jest začeću, unutar braka ili izvan njega, protunaravan je porok, kojim se griješi protiv naravi koju nam je dao Stvoritelj te je prema tome ozbiljno mrzak njegovim očima.«[61]

§ 30. Jednako je svet život djeteta i život majke (Pio XI.)

Potrebna i željena papina riječ došla je u pravi trenutak. Okružnicom *Casti connubii* od 31. prosinca 1930. Pio XI.[62] dozvao je u pamet osnovne teze kršćanskog učenja o braku. U drugom dijelu dokumenta istaknuo je svetost i dostojanstvo braka, ali i dostojanstvo života djeteta koje je još u majčinoj utrobi.

Papa je potvrdio odlučnu osudu Crkve za svaki oblik izravnog pobačaja.

Budući da je ova okružnica upućena biskupima čitave Crkve i službeno objavljena, bila je važno uporište za provjeru savjesti svim katolicima.

---

60 *La Civiltà Cattolica*, 82 (1931.) 1, str. 238.

61 *La Civiltà Cattolica*, 82 (1931.) 1, str. 242.

62 Rođen 31. svibnja 1857. kao Ambrogio Damiano Achille Ratti u Desiju kod Milana, svećenik od 1879., nadbiskup i apostolski nuncij u Poljskoj od 1919., milanski nadbiskup i kardinal od 1921., izabran za papu 6. veljače 1922., umro 10. veljače 1939. Osnovao je Vatikanski radio (1931.) i Papinsku akademiju znanosti (1936.). Godine 1929. Lateranskim ugovorima stvorio Državu Vatikanskoga Grada. – O razlikama između Svete Stolice i Države Vatikanskoga Grada v. Vanja-Ivan Savić - Denis Bajs, *Sveta Stolica i Država Vatikanskoga Grada*, Pravnik (Zagreb), 32 (1998.) str. 63-64. 79-95; Branimir Čečuk, *O međunarodnopravnom subjektivitetu Svete Stolice i Države Vatikanskoga Grada* : magistarski rad, Zagreb, 2001.; Richard Gant, *The Legal Relation between the Holy See and the Vatican City*, Rome : Lateran University, 2003.; Daniel Miščin, *Temelji diplomacije Svete Stolice*, Zagreb, 2006., str. 165-169. – O Piju XI.: Andrija Spiletak, *Papa Pijo XI. : Život i djela namjesnika Kristova*, Zagreb, 1929.; Josip Gunčević, *Pio XI. Život i djelo*, Zagreb, 1929.; *Bogoslovska smotra* (Zagreb), XXVII (1939.) 2, str. 81-86. 135-145; *Dijecezanski list* (Šibenik), XIV (1939.) 2, str. 11-22; *Glasnik biskupija bosanske i srijemske* (Đakovo), L (1922.) 4, str. 30-31; LII (1924.) 3-4, str. 17-18; LXV (1937.) 11, str. 81-82; LXVII (1939.) 3, str. 19-20; Veliki borac za istinu, pravdu i mir, *Jevrejski list* (Zagreb), XII (1939.) 562, str. 2; *Katolički list* (Zagreb), 79 (1928.) 6, str. 68-69; 80 (1929.) 50, 633-637; 83 (1932.) 5, 64-66; 88 (1937.) 7, 73-75; 90 (1939.) 6, 77-80; 7, 81-92; 8, 93-94; *List Dubrovačke biskupije* (Dubrovnik), XXIX (1929.) 2-3, str. 17-20; *Nova revija* (Makarska), VIII (1929.) 3-4, str. 228-233; XVIII (1939.) 2, str. 97-118; *Vrhbosna* (Sarajevo), LI (1937.) 2, str. 26-29; LIII (1939.) 2, str. 20-32; *Život* (Zagreb), XX (1939.) 2, str. 65-68; Nikola Stanković, *Pojmovnik antitotalitarnih enciklika iz 1937.*, Obnovljeni život (Zagreb), 51 (1996.) 1-2, str. 121-136; Juraj Kocijanić, *Pape i hrvatski narod*, Zagreb, 1998., str. 587-597; Marijo Milić, *Pape od sv. Petra do Ivana Pavla II.*, Split, 1998., str. 264-267; Earon Duffy, *Sveci i grešnici : povijest papa*, Rijeka, 1998., str. 255-262. – Njegovi govori Hrvatima: *Glasnik biskupija bosanke i srijemske* (Đakovo), LIII (1925.) 12, str. 89-90; *Katolički list* (Zagreb), LXXVI (1925.) 38, str. 477-478; *Dijecezanski list* (Šibenik), I 1926.) 9-10, str. 45-47; *Narodna obrana* (Đakovo), II (1925.) 24, str. 1; 38, 1; *Glasnik sv. Ćirila i Metoda* (Zagreb), I (1925.) 6-7, str. 115-117; *Za vjeru i dom* (Zagreb), XIII (1926.) 7-9, str. 133-136.

U njoj se osjećaju naglasci prvotnog kršćanstva: život zametka je svet; njegovim zatiranjem nanosi se teška uvreda Bogu i čovjeku; tu nema iznimaka.

Nakon što je pobačaj označen kao »zločin«, Pio XI. izričito je odgovorio na najozbiljnije prigovore koji se obično prizivaju za opravdanje pobačaja. Govoreći prvo o onima što su pobačaj opravdavali medicinskim i terapijskim indikacijama, papa pita: »Koji će razlog ikada i na bilo koji način moći opravdati izravno ubijanje nevinoga? Jer o tome je riječ. Nanijelo se to majci ili plodu, to se protivi Božjoj zapovijedi i glasu naravi: 'Ne ubij!'. Jednako je, naime, svet i jedan i drugi život, nikad se nijednoj vlasti, pa ni javnoj vlasti, ne će moći dopustiti uništavati ga«.

U tom slučaju nije se mogla primijeniti argumentacija prema kojoj je država imala ovlast da odobri zatiranje života, jer ona tu vlast ima samo nad zločincima.

Nije se mogla poduprijeti ni argumentacija po kojoj je majka mogla postupati s plodom kao s nepravednim napadačem, »jer tko će jedno malo nevinašce proglasiti nepravednim napadačem?«.

Ne spominjući suprotne autoritete, okružnica je nijekala »da bi postojao neki zakon krajnje nužde koji bi dovodio do izravnog ubijanja nevinog«.[63]

Što se tiče onih koji obavljaju pobačaj u braku da bi izbjegli rađanje djece, papa ih označuje »zločincima« i protiv njih zaziva davne izričaje svetog Augustina, prekoravajući ih zbog »razuzdane okrutnosti«, odnosno »okrutne razuzdanosti«.[64]

Argumentaciju branitelja pobačaja na društvenoj ili eugeničkoj razini, kojom se zastupa teza da bi se neke osobe moglo nehotično žrtvovati za dobro drugih, Pio XI. pobija Pavlovim riječima da se ne može činiti zlo kako bi iz toga proizišlo dobro (usp. Rim 3, 8).[65]

Evo ključnih ulomaka:

»[63.] Treba spomenuti vrlo teški zločin kojim se napada život djeteta smještenog u majčinu krilu. Neki žele da to bude dopušteno i prepušteno slobodnoj odluci majke ili oca; drugi pak kažu da to nije dopušteno, osim ako naiđu vrlo teški razlozi koje nazivaju: medicinske, društvene ili eugeničke indikacije.

Svi oni zahtijevaju, što se tiče državnih kaznenih zakona kojima se zabranjuje ubojstvo začetog, ali još nerođenog djeteta, da i državni zakoni prihvate te 'indikacije', od kojih jedni brane jedne, a drugi druge, te da ih proglase oslobođenima od svake kazne. Štoviše, ima i takvih koji zahtijevaju da javne vlasti pruže svoju pomoć tom smrtonosnom izazivanju, a da se to – strašne li tuge! – gdjegod vrlo često i događa, svakome je poznato.

[64.] Što se pak tiče medicinske i terapijske indikacije – da se poslužimo njihovim riječima – koliko nam je žao majke kojoj od obavljanja prirodne dužnosti prijete teške opasnosti za zdravlje, pa i za sam život; ali može li ikada neki razlog prevagnuti da se na bilo koji način opravda izravno ubojstvo nedužnoga? O tome je, naime, ovdje riječ. Bilo da se to učini majci, bilo djetetu, to je protivno Božjoj zapovijedi i glasu naravi: 'Ne ubij!' (Izl 20, 13). Oba života su jednako sveta stvar, tako da ni javna vlast nikada ne može imati ovlaštenje da ga uništi.

To pak pravo protiv nevinih neki posve neprikladno izvode iz 'prava mača' (smrtne kazne), ali to vrijedi samo za zločince; ovdje ne vrijedi niti pravo nužne obrane protiv nepravednog napadača (tko će, naime, nevino dijete nazvati nepravednim napadačem?); niti se ovdje može

63 Pio XI., okružnica *Casti connubii* (31. prosinca 1930.), br. 64: *Acta Apostolicae Sedis (AAS)*, 22 (1930.), str. 562; *List Dubrovačke biskupije* (Dubrovnik), XXXI (1931.) 2, str. 24; *Katolički list* (Zagreb), 82 (1931.) 6, str. 61; *Vrhbosna* (Sarajevo), XLV (1931.) 5-6, str. 74; Nedjeljko Subotić, *Kršćanski brak*, Split 1933., str. 71.

64 Pio XI., okružnica *Casti connubii* (31. prosinca 1930.), br. 65: *AAS*, 22 (1930.), str. 563; *List Dubrovačke biskupije*, XXXI (1931.) 2, str. 24; *Katolički list*, 82 (1931.) 6, str. 61; *Vrhbosna*, XLV (1931.) 5-6, str. 74; Nedjeljko Subotić, *Kršćanski brak*, Split, 1933., str. 72.

65 Pio XI., *Casti connubii*, br. 66: *AAS*, 22 (1930.), str. 563-564; *List Dubrovačke biskupije*, XXXI (1931.) 2, str. 24; *Katolički list*, 82 (1931.) 6, str. 61; *Vrhbosna*, XLV (1931.) 5-6, str. 74; Nedjeljko Subotić, *Kršćanski brak*, Split, 1933., str. 72.

Pio XI., portret u Papinskom hrvatskom zavodu sv. Jeronima u Rimu; snimio Krunoslav Novak

primijeniti ‘pravo krajnje nužde’, kako ga zovu, kojim bi se moglo ići do izravnog ubojstva nevinoga.

Čestiti i iskusni liječnici se hvalevrijedno trude da zaštite i očuvaju život i majke i djeteta; naprotiv, pokazali bi se posve nedostojnima plemenitoga i časnog imena liječnika svi oni koji bi, pod izlikom liječenja ili potaknuti lažnim milosrđem, zapravo izazivali smrt.

[65.] Ovo se potpuno slaže sa strogim riječima hiponskoga biskupa kojima napada izopačene kad se žele zaštititi od djeteta, pa ne uspiju, i ne ustručavaju se tada zločinački ga ubiti: ‘Katkad ova požudna okrutnost ili okrutna požuda pođe tako daleko da sprema otrovna sredstva za jalovost, a ako ništa ne postigne, onda začet plod u utrobi na neki način zatre i pobaci u želji da dijete prije pogine nego li poživi ili, ako je u utrobi već živjelo, da prije bude ubijeno nego li se rodilo. Ako su i muž i žena takvi, tada su sasvim nikakvi bračni drugovi, a ako su od početka bili takvi, nisu se ujedinili u braku nego u bludu, a ako nisu oboje takvi, usuđujem se reći: ili je ona na neki način muževa bludnica, ili je on ženin preljubnik.’ [66]

[66.] Ono što se navodi za društvenu i eugeničku indikaciju, o tome se može i mora voditi računa na dozvoljen i pošten način i unutar dužnih granica; ali, ubojstvom nevinih htjeti zadovoljiti

66 sv. Augustin, *De nuptiis et concupiscentia*, br. 15.

potrebe na koje se te indikacije odnose bezumno je i protivno Božjoj zapovijedi koja je proglašena i našim apostolskim riječima: Ne smije se činiti zlo da bi se postiglo dobro (usp. Rim 3, 8).«[67]

Papa se zatim obraća »onima koji kod raznih naroda drže prva mjesta i donose zakone« te ih ozbiljno opominje: »Nije dopušteno zaboraviti kako je dužnost javne vlasti prikladnim zakonima i kaznenom sankcijom štititi život nevinih, i to tim više što se manje mogu braniti oni sami čiji se život dovodi u opasnost i napada; a među kojima zacijelo prvo mjesto zauzimaju djeca skrivena u majčinoj utrobi. A ako javne vlasti ne samo ne bi štitile ova stvorenja, nego bi ih naprotiv zakonima i javnim odlukama puštale ili, štoviše, stavljale u ruke liječnika ili drugih da ih ubijaju, neka se sjete da je Bog sudac i osvetnik nevine krvi koja sa zemlje vapi u nebo (Post 4, 10).«[68]

Zatim Pio XI. oštro govori protiv obesplođivanja (sterilizacije) i odriče državi pravo da se uopće time bavi te protiv ideja nacizma, komunizma i etatizma proglašava da je *obitelj svetija od države* ovim riječima: »[68.] Napokon treba zabaciti onaj pogubni običaj koji se neposredno, doduše, odnosi na prirodno pravo čovjeka da se ženi, ali pravo uzevši smjera na dobro djece. Ima naime ljudi koji u prevelikoj brizi za eugeničke ciljeve ne samo da daju neke korisne savjete da se budućem djetetu sigurnije jamči zdravlje i jakost – što, dakako, nije protivno zdravom razumu – nego i više cijene eugeničku svrhu od svake druge svrhe višeg reda i htjeli bi da državna vlast zabrani brak svima onima od kojih će se po pravilima i slutnjama njihove znanosti roditi kržljavo i bolesno dijete, makar su za ženidbu sposobni. Štoviše, hoće da im se po zakonu liječničkim zahvatom, i protiv njihove volje otme ona naravna sposobnost. To ne će biti dopušteno niti kao krvava kazna izvršena u ime države za počinjeni zločin, niti kao sredstvo da se spriječe budući zločini jer se građanskim vlastima protiv svakoga prava i poštenja pripisuje ovlast koju nikad nisu imali niti je mogu imati. [69.] Koji tako rade u zao čas zaboravljaju da je obitelj svetija od države i da se ljudi u prvom redu ne rađaju zemlji i vremenu nego nebu i vječnosti. I nije ni najmanje pošteno ljudima, inače sposobnima za ženidbu, za koje se nakon brižnog i temeljitog pregleda tek sluti da će roditi kržljavo dijete, natovariti teški grijeh ako bi sklopili ženidbu, premda ih često treba odvraćati od ženidbe. [70.] Državne pak vlasti nemaju nikakvu izravnu vlast nad udovima svojih podložnika [građana]. Dakle, zbog eugeničkih ni bilo kojih drugih razloga vlasti nikad ne mogu izravno oštećivati i dirati tjelesnu cjelovitost gdje nije nadošla nikakva krivnja i nema uzroka za kažnjavanje u krvi [smrtnu kaznu]. To isto uči sveti Toma Akvinski istražujući mogu li ljudski suci, da spriječe buduća zla, osuditi čovjeka na kakvu kaznu. On to dopušta s obzirom na kakve druge kazne, ali s punim pravom zabranjuje ozlijediti tijelo: 'Nikad se ne smije na temelju ljudskoga suda kazniti bez krivnje bičevanjem, smrću, sakaćenjem ili šibanjem'.[69] [71.] Uostalom, kršćanska nauka uči, a stvar je posve očita i u svjetlu zdravoga ljudskog razuma, da i sami ljudi privatno nad udovima svoga tijela nemaju druge vlasti osim one koja se tiče njihovih prirodnih ciljeva i da ne mogu uništiti ili osakatiti ili na drugi način onesposobiti za njihove prirodne radnje, osim kad se drukčije ne može osigurati dobro čitavoga tijela.«[70]

---

67 Pio XI., okružnica *Casti connubii* (31. prosinca 1930.), br. 63-66: *AAS*, 22 (1930.), str. 562-564; *List Dubrovačke biskupije*, XXXI (1931.) 2, str. 23-24; *Katolički list*, 82 (1931.) 6, str. 61; *Vrhbosna*, XLV (1931.) 5-6, str. 74; Nedjeljko Subotić, *Kršćanski brak*, Split, 1933., str. 71-72; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 3719-3721, str. 688-689.

68 Pio XI., okružnica *Casti connubii* (31. prosinca 1930.), br. 67, *AAS*, 22 (1930.), str. 563; *List Dubrovačke biskupije*, XXXI (1931.) 2, str. 24; *Katolički list*, 82 (1931.) 6, str. 61-62; *Vrhbosna*, XLV (1931.) 5-6, str. 74; Nedjeljko Subotić, *Kršćanski brak*, Split, 1933., str. 72.

69 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, II-II, q. 108, art. 4, ad 2.

70 Pio XI., okružnica *Casti connubii* (31. prosinca 1930.), br. 68-71: *List Dubrovačke biskupije*, XXXI (1931.) 2, str. 24; *Katolički list*, 82 (1931.) 6, str. 62; *Vrhbosna*, XLV (1931.) 5-6, str. 74-75; Nedjeljko Subotić, *Kršćanski brak*, Split, 1933., str. 72-73.

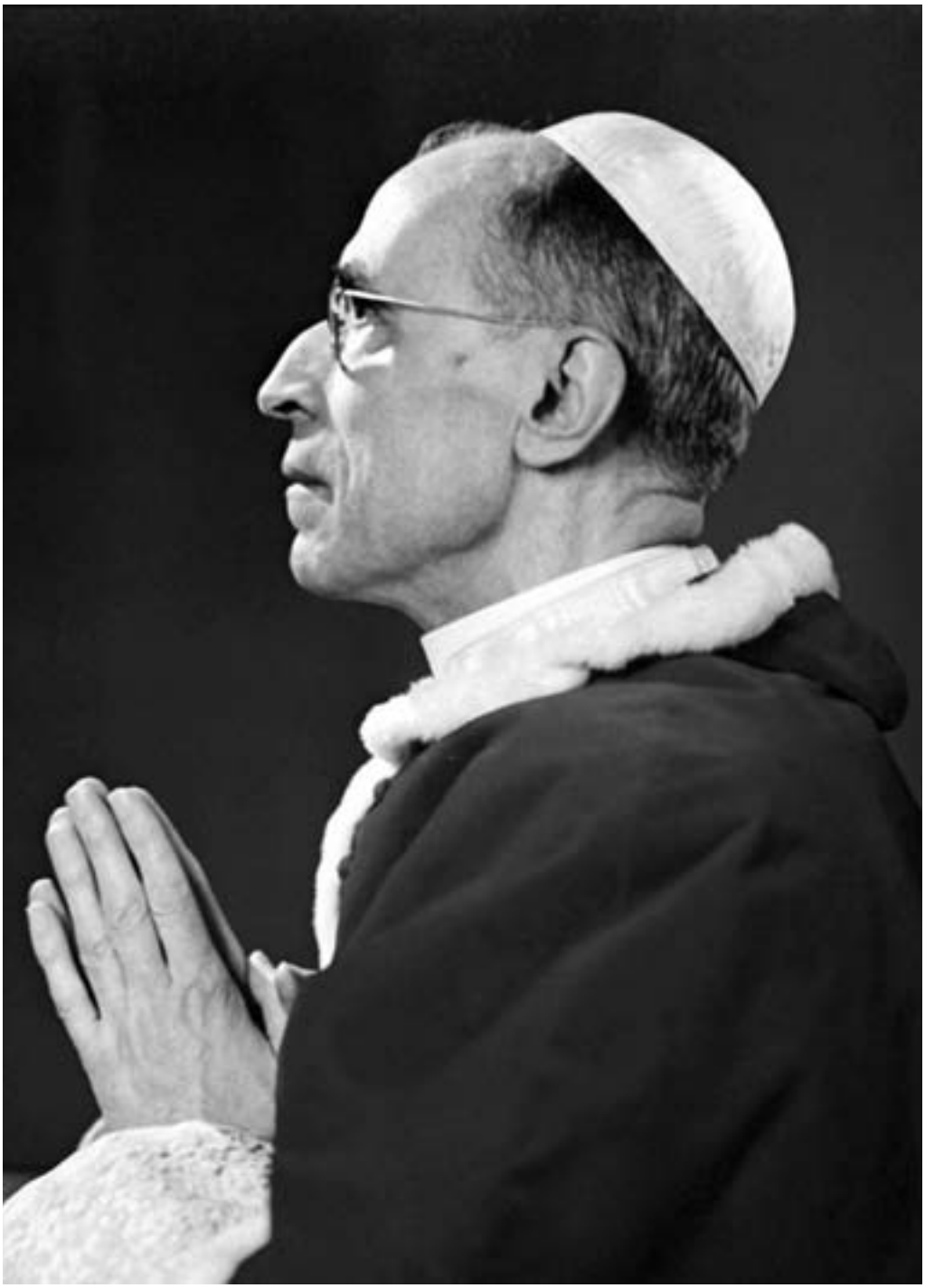

Pio XII., teolog i pravnik na kojeg se najčešće pozivaju spisi Drugoga vatikanskog sabora; imenovao je kardinalom komunističkoga robijaša Alojzija Stepinca; smatrao je najvećim problemom današnjice gubitak osjećaja za grijeh.

ČETVRTO POGLAVLJE

Pio XII. (2. III. 1939. – 9. X. 1958.)[1]

§ 31. Braniti ljudski život od prvoga trenutka njegova postojanja

Kako bi se dovoljno shvatila ustrajnost kojom je papa Pio XII. branio nedužni ljudski život, posebno život još uvijek skriven u utrobi majke, potrebno je poznavati čitav sklop okolnosti, povijesnih trenutaka i čimbenika koji su, na moralnome polju, obilježili prvu polovinu XX. stoljeća, u kojoj je Pio XII. stasao i djelovao.

U prvih trideset godina XX. stoljeća neprestano se bilježi povećanje broja pobačaja zbog ozakonjenja pobačaja u revolucionarnoj Rusiji, kao i zbog činjenice da su i druge zemlje pripremale teren permisivnom zakonodavstvu. Postojali su i drugi teški i alarmantni motivi koji su komplicirali već tešku situaciju. Nicale su skupine osoba koje su branile pravo žene da raspolaže fetusom kao jednim dijelom vlastita tijela; pobačaj je bio smatran izrazom slobode suvremene žene. Branitelji pobačaja temeljili su svoje obrazlaganje na terapijskom, socijalnom i eugeničkom planu, podupirući tezu da su neke osobe mogle biti nehotice žrtvovane za dobro drugih.

Ta je teza ušla u program nacionalsocijalizma, koji je papa dobro upoznao tijekom dvanaest godina što ih je proveo u Njemačkoj kao apostolski nuncij (1917.-1929.). Crkva nije mogla šutjeti pred tiranijom i sirovošću totalitarnih režima. Ona je osuđivala nasilje nad ljudskim pravima. Evo kako papa opisuje intervencije Apostolske Stolice: »U međuvremenu, bez oklijevanja, sama Sveta Stolica više je puta kod vladara izražavala zabrinutost i prosvjedovala, pozivajući ih energično i jasno na poštovanje i ispunjavanje prava koja proizlaze iz samog naravnog prava, a koji su potvrđeni u sporazumu konkordata. Tih kritičnih godina, združujući pozornu budnost Pastira i strpljivu širokogrudnost Oca, moj veliki prethodnik Pio XI. neustrašivom jakošću izvršio je svoje poslanje Petrova nasljednika.«[2]

Na kraju rata papa otkriva: »Nastavljajući djelo svoga prethodnika tijekom rata nisam se prestao, posebno u radijskim porukama, suprotstavljati pogubnim i neumoljivim primjenama nacionalsocijalističkog učenja, koje je išlo do toga da se služi najrafiniranijim znanstvenim metodama kako bi *mučilo i ubijalo često nevine osobe*, te sam isticao potrebu i neprolaznu normu čovječanstva i kršćanske vjere«.[3]

---

1 Rođen kao Eugenio Maria Giuseppe Pacelli u Rimu 2. ožujka 1876. Svećenik od 1899., nadbiskup od 1920., nuncij u Njemačkoj, kardinal od 1929. O njemu: Ambrozije Benković, *Papinstvo - Pijo XII.*, Teslić, 1939.; Josip Ružman, *Papa Pijo XII.*, Zagreb, 1939.; *Narodna svijest* (Dubrovnik), XXI (1939.) 10, str. 11; *Bogoslovska smotra* (Zagreb), XXVII (1939.) 2, str. 87-89; *Dijecezanski list* (Šibenik), XIV (1939.) 3, str. 24-26; *Katolički list* (Zagreb), XCII (1941.) 11, str. 122-124; *Glasnik biskupija bosanske i srijemske* (Đakovo), LXIX (1941.) 5, str. 58-60; LXX (1942.) 5, 33-36; LXXII (1944.) 3, 20-23; *Osoba i duh* (Madrid), V (1953.) 5-6, str. 555-561; Srećko Badurina, *Svrha braka osobito po nauci Pija XII*, Zagreb, 1966.; Marijo Šikić, *Pojam kršćanske demokracije osobito po nauci Pija XII*, Zadar, 1968.; Juraj Kocijanić, *Pape i hrvatski narod*, Zagreb, 1998., str. 598-616; Marijo Milić, *Pape od sv. Petra do Ivana Pavla II.*, Split, 1998., str. 267-271; Earon Duffy, *Sveci i grešnici : povijest papa*, Rijeka, 1998., str. 262-268; Pierre Blet, *Pio XII. i Drugi svjetski rat prema vatikanskim arhivima*, Zagreb, 2004.

2 Pio XII., Govor kardinalskome zboru (2. lipnja 1945.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak VII, Vaticano, 1946., str. 70.

3 Pio XII., Govor kardinalskome zboru (2. lipnja 1945.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak VII, Vaticano, 1946., str. 72.

Kardinal Eugenio Pacelli izabran je za papu 2. ožujka 1939., nekoliko mjeseci prije početka Drugoga svjetskog rata, te je uzeo ime Pio XII. Prve godine njegova papinstva bile su obilježene patnjama i ubojstvima nedužnih ljudi. Osjećao je potrebu i dužnost da se svrsta na stranu onih koji su patili. Njegova je riječ nailazila na odobravanje i na odjek u cijelome svijetu. Već 1940., s određenom količinom hrabrosti, u Europi koja je bila preplavljena fanatično-totalitarnom idejom, na podmuklo pitanje: »Je li dopušteno, po naredbi javne vlasti, ubijati one koji, premda nisu počinili nikakav zločin koji zaslužuje smrt, ipak zbog fizičkih ili psihičkih nedostataka nisu korisni naciji, nego se, štoviše, smatra da je opterećuju i smetaju njezinoj snazi i čvrstoći?«, Pio XII. prvi prosinca 1940. nalaže Svetom Oficiju da odgovori *niječno*: »Nije dopušteno, jer se protivi naravnom i božanskom pozitivnom zakonu.«[4] Ova osuda, koja se zasniva na pravu, sadržava i osudu pobačaja prema socijalnoj i eugeničkoj indikaciji.

U kaznenom području, *Zakonik kanonskog prava* iz 1917. određuje da »oni koji prouzrokuju pobačaj, ne izuzimajući majku, samim time (*ipso facto*) se kažnjavaju izopćenjem koje provodi biskup, kada se pobačaj efektivno dogodio« (kanon 2350). Unatoč tomu, prisutnost sumnji, posebno zbog neprestanog usavršavanja pobačajnih tehnika i neprimjerenog ponašanja liječnika, čak i katoličkih, bila je očita. U okružnici *Casti connubii* od 31. prosinca 1930. papa Pio XI. ozbiljno prekorava one koji upravljaju državama i donose zakone: »Ne smije se zaboraviti da je dužnost javne vlasti, odgovarajućim zakonima i uz kaznene sankcije, zaštititi život nedužnih i to utoliko više koliko su manje sposobni obraniti se oni čiji je život u opasnosti i na koje se diže ruka; a među njih, svakako prije svih, treba ubrojiti *djecu još skrivenu u majčinoj utrobi*. Da, ako javne vlasti ne samo da ne staju u obranu tih stvorenja, nego ih naprotiv zakonima i javnim odredbama puštaju, ili štoviše, stavljaju u ruke liječnika ili nekih drugih kako bi ih ubili, neka se sjete da je Bog sudac i osvetnik nedužne krvi koja sa zemlje vapi u nebo«.[5]

Ideja ozakonjivanja pobačaja krčila je sebi put. U Japanu se pobačaj sve više prakticirao. Ostale su se države spremale slijediti taj primjer. I u Europi, u ozračju moralnog razoružanja poslijeraća, izvršitelji pobačaja nastavili su svoje propagandno djelo. S mnogih se strana govorilo o kontroli rađanja kao o nekoj dužnosti, odgovornosti prema vlastitoj obitelji i prema društvu.

Pedesetih godina problem demografske eksplozije počeo je zabrinjavati sociologe, ekonomiste i političare. S više strana prizivale su se drastične mjere kontrole rađanja; među razmatranim mjerama našao se i pobačaj.

U ovom kratkom uvodu može se jasno vidjeti da je tema poštovanja ljudskog života općenito, kao i života u nastajanju, ona za koju je Sveti Otac osjećao i morao osjećati dužnost založiti se na poseban način tijekom svoje službe. Nastojat ćemo uočiti glavne točke na kojima je Pio XII. zasnivao učenje vezano uz temu ove knjige.

§ 32. Samo je Bog gospodar života

U osnovi papina učenja stoji uvijek poimanje života kao dara Božjeg, kojemu je samo On gospodar. Ovo gospodstvo (vlast) počinje od samog početka jer je »dijete, nastalo u utrobi majke, dar Božji (Ps 172, 3)«.[6]

Čovjek je kruna stvaranja. Papa potvrđuje da je »Gospodin načinio sve druge stvari na zemlji

4 *Acta Apostolicae Sedis*, 32 (1940.), str. 553; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 3790, str. 704.

5 Pio XI., okružnica *Casti connubii* (31. prosinca 1930.), br. 67: *Acta Apostolicae Sedis*, 22 (1930.), str. 563; *List Dubrovačke biskupije* (Dubrovnik), XXXI (1931.) 2, str. 24; *Katolički list* (Zagreb), 82 (1931.) 6, str. 61-62; *Vrhbosna* (Sarajevo), XLV (1931.) 5-6, str. 74; Nedjeljko Subotić, *Kršćanski brak*, Split, 1933., str. 72.

6 Pio XII., Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 337.

za čovjeka; sam je čovjek, po onome što se tiče njegova bića i njegova bitka, bio stvoren za Boga, a ne za neko drugo stvorenje...«.[7] Bog je temelj svakoga pojedinačnog i skupnog morala, načelo društvenog reda i ljudskih vrijednosti.

»Kada se Bog poriče, ostaje uzdrman svaki temelj moralnosti, guši se, ili se u najmanju ruku snažno oslabljuje glas prirode koji podučava, čak i neuke i plemena koja nisu dostigla civilizaciju, onome što je dobro a što je zlo, što se smije a što ne smije, i daje da se osjeti odgovornost prema vlastitim djelima pred vrhovnim sucem.«[8]

U prvoj okružnici *Summi pontificatus*, dovršenoj 20. listopada 1939.,[9] upravo na početku rata, a koja je naišla na zadivljeno odobravanje, Papa objašnjava od čega se sastoji uzrok svih zala modernog društva. Duboki i krajnji korijen zala jest nijekanje i odbijanje norme univerzalne moralnosti i zaboravljanje naravnog zakona, čiji je temelj u Bogu, svemogućem stvoritelju i ocu svih ljudi.[10]

U božićnoj radijskoj poruci svijetu, 24. prosinca 1942., Papa izlaže naputke za pripremu istinske duhovne i društvene obnove svijeta: »Društveni nazor ili ustrojstvo koji bi odbijao unutarnju, bitnu povezanost s Bogom svega onoga što se tiče čovjeka ili iz njega proizlazi, ide krivim putom; i dok jednom rukom gradi, drugom priprema sredstva koja će prije ili kasnije ugroziti i uništiti djelo. I kada, ne poznajući dužno poštovanje prema osobi i prema životu koji joj je vlastit, pa joj ne daje nikakva mjesta u svojim uredbama, u zakonodavnoj i izvršnoj djelatnosti tada, umjesto da služi društvu, nanosi mu štetu...«[11]

Prekoravajući opasnosti i kršenje ljudskih prava koji su bili poznati samo u najmračnijim razdobljima povijesti, Sveti Otac osjeća se dužnim, upravo u jeku rata, istaknuti nedodirljivost ljudskog života. Govoreći rimskim župnicima i korizmenim propovjednicima o poštovanju Božjih zapovijedi, Pio XII. rješenje svake situacije vidi u vjeri u osobnog Boga koji je izvor pravde i koji je za sebe sačuvao pravo na život i smrt. »Osim slučajeva zakonite samoobrane, pravednoga rata vođenog na pravedni način, te smrtne kazne koju izriče javna vlast zbog strogo određenih i dokazanih zločina, *ljudski život je nedodirljiv*.«[12]

U prigodi velike nedjeljne audijencije, 12. studenoga 1944., kojoj je nazočilo oko osamsto znanstvenika, učitelji i stručnjaci Talijanske medicinsko-biološke udruge svetoga Luke, papa upozorava na temelje i norme kršćanskog morala u obavljanju zdravstvene profesije. Razmatrajući predmet integriteta ljudskog tijela, ne zaboravlja istaknuti da je Bog gospodar ljudskog tijela. »*Čovjek uistinu nije vlasnik, apsolutni gospodar svoga tijela, nego samo korisnik!* Otuda proizlazi čitav niz načela i normi koje reguliraju upotrebu i pravo na raspolaganje tjelesnim

7 Pio XII., Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.: *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 336; *Osoba i duh* (Madrid), III (1951.) 10-12, str. 179.

8 Pio XII., okružnica *Summi pontificatus* (20. listopada 1939.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak I, Vaticano, 1940., str. 443; *Vrhbosna* (Sarajevo), LIV (1940.) 2, str. 28.

9 Pio XII., okružnica *Summi pontificatus* (20. listopada 1939.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak I, Vaticano, 1940., str. 441-442; *Vrhbosna* (Sarajevo), LIV (1940.) 2, str. 28: »U času kad vam, časna braćo, pišem ove retke, stigla mi je grozna vijest da se već razmahao strašni orkan rata usprkos svim pokušajima što smo ih poduzeli da ga zaustavim. Pero mi zastaje kad pomislim na ponor patnji nebrojenih bića kojima se još jučer u obiteljskoj sredini smiješila zraka skromnog blagostanja. Očinsko mi se srce steže od groze kad vidim preda mnom sve što bi moglo proklijati iz mračnog sjemena nasilja i mržnje kojoj danas mač otvara krvave brazde.«

10 Pio XII., okružnica *Summi pontificatus* (20. listopada 1939.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak I, Vaticano, 1940., str. 443; *Vrhbosna* (Sarajevo), LIV (1940.) 2, str. 28.

11 Pio XII., Božićna poruka svijetu (24. prosinca 1942.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak IV, Vaticano, 1943., str. 331; *Božićna poruka sv. otca pape Pija XII.*, Sarajevo, 1943., str. 13-14; *List biskupije splitsko-makarske* (Split), LXIV (1942.) 8-12, str. 34.

12 Pio XII., Govor rimskim župnicima i korizmenim propovjednicima (23. veljače 1944.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak V, Vaticano, 1944., str. 197.

organima i udovima, a koji se jednako tako nameću zainteresiranom i liječniku koji je pozvan da ga savjetuje«.[13]

Slična prigoda u kojoj je Papa mogao istaknuti načelo nedodirljivosti ljudskog života vezano uz Božju vlast nad životom, pružila se 21. svibnja 1948. kad je primio 600 sudionika VI. Međunarodnog kirurškog kongresa. Nakon što je predočio odgovornost i svijest kirurškog čina, u kojemu je ljudsko tijelo dostojno poštovanja i ima pravo na svaku njegu, Pio XII. je dodirnuo bolne i tjeskobne slučajeve u kojima kirurg sumnja u korisnost i potrebu intervencije, kad se teškoće povećavaju zbog tragičnih posljedica, kad naposljetku moralni zakon nameće svoju zabranu. »Pa ipak, načelo je nedodirljivo. *Samo je Bog gospodar života i ljudskog integriteta*, njegovih udova, njegovih organa, njegovih moći, posebno onih koje ga vežu uz stvaralačko djelo. Ni roditelji, ni bračni drug, ni sama zainteresirana osoba, ne mogu njime slobodno raspolagati«.[14]

Jasno je da je Pio XII. ovim riječima aludirao na osakaćivanje ljudi koje se prakticiralo u ratu i na obesplođivanje (sterilizaciju) izvora života, koju su neki predlagali kao rješenje demografskog problema, ali u kontekst tih pitanja papa stavlja problem takozvanog »terapijskog pobačaja«. »Ako je za osudu osakaćivanje nekog čovjeka, čak i na njegovo ustrajno traženje, sa svrhom da izbjegne obvezu boriti se za obranu domovine, ili ubijanje nedužnih kako bi se spasio netko drugi, nije ništa manje nedopustivo, pa bilo to i radi spasa majke, izravno izazvati smrt jednoga malog bića koje je pozvano, ako ne za život ovdje dolje, onda barem za budući život, jednoj visokoj i uzvišenoj sudbini...«[15]

Ovdje papa dodiruje pitanje krštenja bez kojega dijete ne može dostići vječnu sreću. Pobačaj, ako lišava dijete krštenja, određuje njegovu vječnu sudbinu. »Jedan čin ljubavi može biti dovoljan odrasloj osobi kako bi dostigla posvetnu milost i molila za propust krštenja: još nerođenom ili tek rođenom djetetu taj put nije otvoren...«[16]

Stoga, svi trebaju poštovati vlast Božju nad ljudskim životom: roditelji, supruzi, liječnici. Pio XII. podsjeća i na dužnost društva da poštuje Božju vlast nad ljudskim životom. Tumači, među ostalim, gdje su granice između prava društva i prava pojedinca, pa tvrdi da čovjek, premda je po svojoj naravi određen živjeti u društvu, nije napravljen za društvo, nego je društvo napravljeno za njega, a pravo na život i na vlastito tijelo dobio je od Boga, a ne od društva. Stoga društvo ne može izravno uskratiti čovjeku ovo pravo: »*Bog je jedini gospodar* nad životom čovjeka koji nije kriv za zločin što zaslužuje smrtnu kaznu.«[17]

Nakon što je jasno prikazao koji je temelj poštovanja života, to jest Božje vlasti nad životom, Papa učvršćuje ovaj koncept Božjom zapovijedi: *Ne ubij!* Peta zapovijed ne sadržava samo jednostavnu zaštitu najveće ljudske vrijednosti, to jest života, nego je »sinteza dužnosti koje se tiču života i integriteta ljudskog tijela, i bogata učenjem, kako za docenta na sveučilišnoj katedri, tako i za liječnika praktičara«.[18] Sveti Otac savjetuje primaljama da u svom poslu moraju uvijek imati pred sobom Božju zapovijed: Ne ubij!, pa kaže: »Apostolat vaše profesije nameće vam i

13 Pio XII., Govor na primanju za Medicinsko-biološku udrugu svetoga Luke (12. studenoga 1944.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak VI, Vaticano, 1945., str. 185-186.

14 Pio XII., Govor sudionicima Šestog međunarodnog kirurškog kongresa (21. svibnja 1948.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak X, Vaticano, 1949., str. 97-98.

15 Pio XII., Govor sudionicima Šestog međunarodnog kirurškog kongresa (21. svibnja 1948.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak X, Vaticano, 1949., str. 98-99.

16 Pio XII., Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 339.

17 Pio XII., Govor na primanju za Medicinsko-biološku udrugu svetoga Luke (12. studenoga 1944.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak VI, Vaticano, 1945., str. 191.

18 Pio XII., Govor na primanju za Medicinsko-biološku udrugu svetoga Luke (12. studenoga 1944.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak VI, Vaticano, 1945., str. 191.

dužnost da i drugima prenesete poznavanje i poštovanje ljudskog života, koje vi gajite u svojim srcima po kršćanskom uvjerenju; da, u slučaju potrebe, smiono uzmete u obranu i zaštitite, kada je potrebno i kada je u vašoj moći, nezaštićen, još skriven život djeteta, *oslanjajući se na snagu Božje zapovijedi: Ne ubij!* (Izl 20,13).«[19]

Htijući istaknuti važnost Božje zapovijedi za poštovanje nedužnog života, Pio XII. je u govoru primaljama 29. listopada 1951. uzviknuo: »Život nedužnog stvorenja je nedodirljiv, pa je bilo koji izravan nasrtaj ili agresija protiv života kršenje jednog od temeljnih zakona. Nije potrebno da vam detaljno govorim o značenju i dosegu, u vašoj profesiji, ovoga temeljnog zakona. Ali ne zaboravite: iznad svakog zakona, iznad svake 'upute', uzdiže se, neuništiv, Božji zakon«.[20]

U govoru sudionicima susreta Obiteljski obraz i saveza udruga brojnijih obitelji, 27. studenoga 1951., Pio XII. upotpunjuje naputke zdravstvenom osoblju: »Jedna je od najljepših i najplemenitijih težnji medicine traženje uvijek novih putova kako bi osigurala život oboma. Da, ako, unatoč svim napredcima znanosti, ostaju još uvijek, i ostat će u budućnosti, slučajevi u kojima se mora računati sa smrću majke, kada ona želi dovesti do rođenja život koji nosi u sebi i ne uništiti ga *u kršenju Božje zapovijedi: ne ubij!* – drugo ne preostaje čovjeku, koji će do posljednjega trenutka nastojati pomoći i spasiti, nego da se s poštovanjem pokloni pred zakonima prirode i pred onim što je odredila Božja providnost.«[21]

Ove papine riječi mogu se i moraju se shvatiti kao »temelji na kojemu treba počivati svaka prosudba glede moralne vrijednosti činova i zahvata, dopuštenih ili nametnutih od javnih vlasti, nad ljudskim tijelom, životom i integritetom osobe«.[22]

Čini se da je papa Pacelli htio sažeti temeljne točke prvog razloga poštovanja života, koji možemo nazvati teološkim razlogom, u već navedenom obraćanju primaljama. U tom glasovitom govoru koji je postao polazište brojnim kasnijim crkvenim dokumentima,[23] ulomak posvećen vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života, čini središnjicu učenja Pija XII.: »Gospodin je sve druge stvari na Zemlji stvorio za čovjeka, a sam je čovjek, s obzirom na svoje postojanje i bit, stvoren za Boga, a ne za ikakvo stvorenje, iako u odnosu na svoje djelovanje također ima dužnosti prema društvu. No i dijete je 'čovjek', makar se još nije ni rodilo; ono je čovjek u istome stupnju i zbog istog razloga kao i majka. K tomu svako ljudsko biće, pa i *dijete u majčinoj utrobi, neposredno od Boga prima pravo na život*, a ne ni od roditelja, ni od kakve vrste društva ili ljudske vlasti. Zbog toga ne može postojati nikakav čovjek, ni ljudska vlast, ni znanost, ni uputa ('indikacija'): liječnička, eugenička, socijalna, gospodarska ili ćudoredna, koja bi mogla pokazati ili dati valjanu pravnu potporu za namjerno i izravno raspolaganje nevinim ljudskim životom. Riječ je, naime, o raspolaganju koje bi smjeralo na uništenje njegova života, bilo da mu je to cilj bilo da mu je to sredstvo za drugi cilj koji možda uopće nije zabranjen.«[24]

Papa dakle, zaključujući, utvrđuje da je Bog stvorio čovjeka za sebe, pridržavajući sebi pravo nad životom i nad smrću. Takvo pravo proizlazi izravno od Stvoritelja i prisutno je u svakom

19 Pio XII., Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 333.

20 Pio XII., Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 336.

21 Pio XII., Govor sudionicima susreta Obiteljski obraz i saveza udruga brojnijih obitelji (27. studenoga 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 415-416.

22 Pio XII., Govor na primanju za Medicinsko-biološku udrugu svetoga Luke (12. studenoga 1944.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak VI, Vaticano, 1945., str. 187.

23 Drugi vatikanski sabor ga navodi u pastoralnoj konstituciji o Crkvi u suvremenom svijetu (*Gaudium et spes*), u broju 51, posvećenoj bračnoj ljubavi i poštovanju ljudskog života.

24 Pio XII., Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 336; *Osoba i duh* (Madrid), III (1951.) 10-12, str. 179.

razdoblju ljudskoga života koji počinje biti ljudski već u majčinoj utrobi, od prvoga trenutka njegova postojanja.

To je prvi stup na kojemu Pio XII. naslanja obranu života koji se ima roditi. Drugi je povezan s prvim. To jest Bog se otkrio kao Bog koji voli čovjeka, neshvatljivom ljubavlju, i koji je u Kristu postao čovjekom i umro za njega. U svjetlu tog otkrića svaki čovjek poprima nov i nepredvidiv smisao dostojanstva i veličine. Ostaje vidjeti u čemu se sastoji dostojanstvo i veličina svakog ljudskog bića i kako Papa obrazlaže drugi razlog ljudskoga života koji se ima roditi, koji ćemo nazvati kristološkim razlogom.

§ 33. Nedopustivost izravnog pobačaja

Pio XII. tvrdi da je njegova teza o nepovredivosti ljudskog života od prvoga trenutka postojanja bila prikazana »prema stalnom učenju Crkve«.[25] On se često poziva na crkvenu doktrinu, posebno na učenje izneseno zadnjih desetljeća, na odluke i odredbe papinskog učiteljstva.[26]

Bit će stoga korisno ukratko proći kroz učenje Crkve u razdoblju koje navodi, kako bismo ga usporedili s onim što je on izgovorio.

Termin »izravan« najčešće je ponavljana riječ u Papinim govorima i pisanoj riječi, što i sam Sveti Otac priznaje: »U tu smo se svrhu uvijek koristili izrazom 'izravan napad na život nedužnika', 'neposredno ubojstvo'«.[27]

Početak upotrebe nazivlja »izravan« i »neizravan« vezan uz problem pobačaja u moralnom bogoslovlju mora se tražiti u vremenima kazuistike koja je pokušala ublažiti apsolutnu crkvenu osudu pobačaja. Razlika između »izravnog« i »neizravnog« pobačaja stoji u činjenici da je prvi pobačaj željen kao takav, dok je drugi slučajna posljedica djelovanja kojemu je cilj nešto drugo. Neki su moralisti smatrali da pobačaj može biti dopušten pod sljedećim uvjetima: ne smije biti posljedica htijenja, mora potjecati od slučajnosti, to jest kao dodatni učinak neke intervencije liječenja majke. Mora postojati dovoljno težak razlog koji ne može biti dovoljan ako postoji osnovana nada u rođenje živoga djeteta i u njegovo krštenje.

Ni jedan od tih autora, kao što s razlogom primjećuje Bonifacije Honings, nije nikada dopustio činjenicu da žena može pobaciti zbog bilo kojega drugog razloga, osim terapijskog. Samo u terapijskom slučaju ima razloga za potrebu, koja, međutim, ne postoji u drugim slučajevima u kojima se može izbjeći, nekim drugim sredstvima, gubitak reputacije i slična zla.[28]

Pitanje: je li dopušteno ili nije izvršiti pobačaj, kako bi se spasila majka koja bi inače umrla s plodom, bilo je aktualno potkraj XIX. stoljeća. Brojni su se biskupi tada obratili Svetoj Stolici kako bi doznali njezino stajalište.

Dana 28. svibnja 1884. Sveti Oficij odgovora nadbiskupu Lyona da učenje prema kojemu bi kraniotomija bila dopuštena kad bi se prakticirala kako bi se spasio život majke, nije sigurno, te se stoga ne može podučavati u katoličkim školama.[29]

Pet godina poslije, 19. kolovoza 1889., Sveti Oficij je precizirao, u odgovoru nadbiskupu

25 Pio XII., Govor sudionicima susreta Obiteljski obraz i saveza udruga brojnijih obitelji (27. studenoga 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 415.

26 usp. Pio XII., Govor na primanju za Medicinsko-biološku udrugu svetoga Luke (12. studenoga 1944.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak VI, Vaticano, 1945., str. 192, i Govor sudionicima susreta Obiteljski obraz i saveza udruga brojnijih obitelji (27. studenoga 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 415.

27 Pio XII., Govor sudionicima susreta Obiteljski obraz i saveza udruga brojnijih obitelji (27. studenoga 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 417.

28 usp. Bonifacius Honings, *L'aborto nella dottrina morale dei manualisti da Sant'Alfonso a Bernard Häring*, Studia moralia, 12 (1974.), str. 319.

29 Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., uvod u br. 3258, str. 594.

Cambraija, da se sve što je rečeno za kraniotomiju mora shvatiti kao vrijedeće također i za »svaku drugu kiruršku operaciju koja bi direktno ubila fetus ili majku«.[30]

Najmoćnija osuda protiv pobačaja uzrokovana izravnim načinom stigla je od pape Pija XI. godine 1930. On je, ne osvrćući se na suprotne autoritete, poricao »jednostavno, da postoji jedan zakon krajnje nužde koji bi vodio do direktnog uklanjanja nedužnika«.[31]

Papa Rimljanin, pozivajući se na tu doktrinu, nastavlja čvrsto stajalište svoga neposrednog prethodnika Pija XI. Takav stav, koji ne poznaje kompromise, uzrokovao je pozitivnu reakciju u medicinskom krugu. Medicinska znanost u tom je razdoblju pronašla brojne načine kako da spasi život majke i djeteta, posebno putem carskog reza koji se sad već izvodi bez opasnosti.

No, vezano uz izraz »izravni« i »neizravni« potrebno je reći da papa Pio XII., kao ni papinsko učiteljstvo, ne upotrebljava termin »neizravni« kad je riječ o pobačaju.

»Sve dotle dok neki čovjek nije kriv, njegov je život nedodirljiv, te je stoga nedopušten svaki čin koji izravno teži uništiti ga, bilo da takvo uništenje biva shvaćeno kao cilj ili samo kao sredstvo prema cilju, bilo da je riječ o embrionalnom životu ili o životu u njegovu punom razvoju, to jest životu koji je već došao do svoga kraja.«[32] Time papa izražava htijenje ili intencionalnost ljudskog čina. To htijenje preciznije opisuje i riječima »izravni hotimični napad«.[33]

Namjera je ona točka u kojoj počiva razlika između izravnog i neizravnog ubojstva. Izravno ubojstvo jest ono koje se izvrši hotimice, a posredno je ubojstvo bez nakane da se ubije. Ubiti fetus, kao cilj ili kao sredstvo, uvijek je nedopustivo, jer u tim slučajevima smrt nastupa neovisno o volji. Pio XII. osuđuje izravno ubojstvo nedužnoga kao cilj ili kao sredstvo. Čak i uzvišeni cilj kao što je život majke ne može opravdati takav čin. Papa tvrdi: »Tako je primjerice vrlo plemenit cilj spasiti život majke, ali da bi se postigao taj cilj, nije dopustiva izravna smrt djeteta. Ni na koji se način ne može opravdati izravno uništenje takozvanog 'bezvrijednog života', rođenog ili još nerođenog, kako se to počelo učestalo prakticirati prije nekoliko godina... Ne smije se dirati u život nedužnoga i svaki je pokušaj ili izravni napad na život povreda jednoga od temeljnih zakona bez kojih je nemoguć siguran život u ljudskome društvu.«[34]

Još jednom, potvrđujući tu osudu, Pio XII. kaže: »Izravan atentat na nedužni ljudski život, kao sredstvo prema cilju, u ovom slučaju s ciljem da se spasi neki drugi život, je nedopustiv.«[35]

Stoga, prema onome što kaže Papa, pobačaj obavljen izravnim načinom uvijek je nedopustiv, pa makar i u terapijske svrhe, jer je ubojstvo ploda izravno željeno ili kao cilj ili kao sredstvo potrebno cilju koji može služiti da se spasi život majke. Načelo koje je postavio sveti Pavao ostaje uvijek na snazi: »Ne smije se činiti zlo da bi se postiglo dobro« (usp. Rim 3, 8).

Papa se ne koristi izrazom »neizravan« (indirektan) kad govori o ubojstvu i o pobačaju, ali, govoreći o kirurškom činu koji je potreban za spas života buduće majke, želi reći jednu jasnu i vrlo preciznu riječ.

---

30 Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 3258, str. 595.

31 Pio XI., okružnica *Casti connubii* (31. prosinca 1930.), br. 64: *Acta Apostolicae Sedis*, 22 (1930.), str. 562-563; *List Dubrovačke biskupije* (Dubrovnik), XXXI (1931.) 2, str. 24; *Katolički list* (Zagreb), 82 (1931.) 6, str. 61; *Vrhbosna* (Sarajevo), XLV (1931.) 5-6, str. 74; Nedjeljko Subotić, *Kršćanski brak*, Split, 1933., str. 71.

32 Pio XII., Govor na primanju za Medicinsko-biološku udrugu svetoga Luke (12. studenoga 1944.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak VI, Vaticano, 1945., str. 191.

33 Pio XII., Govor sudionicima susreta Obiteljski obraz i saveza udruga brojnijih obitelji (27. studenoga 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 445.

34 Pio XII., Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 336; *Osoba i duh* (Madrid), III (1951.) 10-12, str. 179.

35 Pio XII., Govor sudionicima susreta Obiteljski obraz i saveza udruga brojnijih obitelji (27. studenoga 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 415.

U priručnicima moralne teologije iz prve polovine XX. stoljeća nailazi se na zajedničko mišljenje autora da takozvani terapijski pobačaj na osnovi načela dvostrukog učinka može biti dopustiv.[36] U isto vrijeme vodile su se žestoke rasprave o klasičnim slučajevima o kojima se oduvijek raspravljalo, počevši od navedenih odluka Svetog Oficija, to jest slučaj trudnoće u karcinomatoznoj maternici i slučaj izvanmaternične trudnoće. Prema prilično ustaljenom učenju, takvi slučajevi ulaze u granice načela dvostrukog učinka.[37]

Ono na što su moralisti, vezano uz terapijski pobačaj koji bi bio prihvatljiv crkvenom učiteljstvu, pokušavali tijekom stoljeća upozorili, riješio je papa Pio XII. u spomenutom govoru od 27. studenoga 1951.: »Kad bi, primjerice, spas života buduće majke, neovisno o stanju njezine trudnoće, zahtijevao hitnu kirurško intervenciju, ili neku drugu terapijsku primjenu, koja bi kao dodatnu posljedicu imala, nipošto hotimičnu niti namjernu, ali neizbježnu smrt ploda, u takvom činu ne bi više bilo moguće govoriti o izravnom napadu na nedužan život. U takvim uvjetima operacija kao i neke druge slične medicinske intervencije mogu biti dopustive, ali uvijek pod uvjetom da je riječ o nekom višem dobru, kao što je život, a što se ne bi moglo odgoditi i obaviti nakon rođenja djeteta, a niti pribjeći nekom drugom učinkovitom lijeku«.[38]

Iz navedenog se ulomka vidi kako je papa primijenio načelo dvostrukog učinka. Ostaju, stoga, otvoreni slučajevi u kojima simultano, pobačaj nastaje kao popratni, dodatni učinak, nehotičan i nenamjeran, to jest koji proizlazi iz nekog djelovanja koje bi pred sobom imalo dobre i razmjerno teške ciljeve, bilo da je riječ o samom djelovanju bilo o onome koji djeluje, ili o njegovoj objektivnoj učinkovitosti. Bolest majke, bila ona vezana ili ne uz trudnoću, nije liječena prekidom trudnoće nego nekom drugom medicinskom ili kirurškom intervencijom, iz koje bi se mogao dogoditi i prekid trudnoće, i smrt fetusa. Smrt fetusa nije stoga izravni napad na nedužni život. Bolest hitno traži neki kirurški zahvat koji nije moguće odgoditi nakon poroñenja djeteta, kao što nije moguće pribjeći nekom drugom učinkovitom lijeku.

Može se s Leandrom Rossijem reći da je načelo dvostrukog učinka dostiglo s Pijom XII. »svoj vrhunac, jer je na njega više puta upućivalo upravo crkveno učiteljstvo. Ali baš tad je započelo i njegovo slabljenje, budući je papa, kao kreativni teolog, osjetio potrebu najaviti jedno drugo načelo – načelo cjelovitosti...«.[39]

Zanimljivo je kako drugi dokumenti učiteljstva, makar osuđujući pobačaj, izbjegavaju prizivati razlikovanje između naziva »izravni« i »neizravni«.

Tako kanon 2350. paragraf 1. *Zakonika kanonskog prava* iz 1917., određuje izopćenje onomu koji obavi pobačaj, a da se ne poziva na razlikovanje naziva »izravni« ili »neizravni«. Također i Drugi Vatikanski sabor u dvostrukom spominjanju osude pobačaja ne daje dodatna pojašnjenja.

---

36 usp. Hieronymus Noldin - Albert Schmitt, *Summa theologiae moralis*, II, Innsbruck, 1961., str. 314-315: »Ex causa proportionate gravi licitum est abortum indirecte procurare: nam ex causa proportionate gravi licet actionem ponere indifferentem, ex qua duplex sequitur effectus, alter bonus, qui intenditur, alter malus, qui ex gravi causa permittitur. Licet ergo matri in morbo lethali, qui alio modo curari non potest, praebere remedium, quod directe et immediate tendit in morbi curationem, etsi inde simul sequatur abortus, quia mater non tenetur prospicere vitae corporali prolis cum propriae vitae iactura. Idem vero non licet, si morbus non est lethalis.«

37 usp. Joseph Aertnijs - Cornelis Damen, *Theologia moralis secundum doctrinam S. Alfonsi de Ligorio*, I, Torino, 1944., str. 471-472: »Quando si tratta di utero gravido canceroso o di un tumore che non si possa esportare senza nel medesimo tempo esportare anche l'utero gravido, l'isteroctomia è lecita, perchè la consequente morte del feto non è lo scopo a cui si mira (finis operationis), si mira a togliere l'utero non in quanto gravido, ma in quanto infetto, né l'oggetto dell'azione (finis operis) l'oggetto, qui, non è che l'organo da esportare.«

38 Pio XII., Govor sudionicima susreta Obiteljski obraz i saveza udruga brojnijih obitelji (27. studenoga 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 417.

39 Leandro Rossi, Duplice effetto, u: *Dizionario enciclopedico di teologia morale*, Roma, 1976., str. 293.

§ 34. Nepovredivost života od prvoga trenutka njegova postanka

Papa ističe nedopustivost izravnog pobačaja od prvoga trenutka života: »Nedužni ljudski život, u ma kakvim uvjetima da se nalazio, *od prvog trenutka njegova postojanja*, zaštićen je od bilo kakvog hotimičnog napada. To je jedno od temeljnih prava ljudskog bića... koje kao takvo vrijedi *za život još skriven u utrobi majke...* «.[40]

Nastavljajući svoju misao, papa kaže: »Ma koliko osnovano moglo biti razlikovanje između onih raznih trenutaka razvoja rođenog ili još nerođenog života za svjetovno ili crkveno pravo ili za neke civilne i kaznene posljedice, prema moralnom zakonu, u svim tim slučajevima riječ je o teškom i nedopustivom napadu na *nepovrediv ljudski život*.«[41]

Razvidno je da se papina argumentacija temelji na točki – ljudski život – to jest život čovjeka. Kada govori o ljudskom životu prije rođenja, Sveti se Otac koristi sljedećim terminima: embrionalni život, život koji se oblikuje i živi u majčinoj utrobi, život koji majka nosi u sebi. Riječ je uvijek o životu ljudskog bića, pa se stoga Papa koristi i izrazima: još skriven život djeteta, dijete koje još nije rođeno, dijete u majčinoj utrobi. Koristi se i terminom »fetus«, ali ga, nipošto slučajno, zamjenjuje pojmom »dijete«.

Iz te je nomenklature jasno da papa ljudski život prije rođenja smatra životom stvorenim od Boga koji »mu je udahnuo u lice duh života i čovjek postade živućom osobom« (Post 2, 7).[42]

Potvrđujući jednakost života između odraslog čovjeka i još nerođenog djeteta, papa kaže: »I dijete je 'čovjek', makar se još nije ni rodilo; ono je čovjek u istom stupnju i zbog istog razloga kao i majka.«[43]

Stoga je pobačaj nedopustiv jer znači napad na čovjeka koji postaje čovjekom od prvoga trenutka svojeg postanka.

Papa je dobro poznavao svjetovnu teološku raspravu u vezi s produševljenjem ploda. Premda ju je Crkva već u XIX. stoljeću bila zatvorila poistovjećenjem oplodnje i produševljenja, ipak je tijekom XX. stoljeća ponovno otvorena u posve drukčijem obliku. U papinu učenju nema dvojbe. Godine 1950. u okružnici *Humani generis*, raspravljajući o evolucionizmu, Pio XII. tvrdi: »katolička nam vjera, naime, nalaže vjerovati da *Bog neposredno stvara duše*«.[44]

§ 35. Zaključak o poštovanju života u učenju Pija XII.

Premda je u političkim odnosima bio skloniji »tihoj vodi što bregove valja«, u dva desetljeća vođenja Crkve, papa Pacelli vrlo se odrješito sučeljavao s problemima raznih zanimanja upozoravajući na dužnosti, primjerice sudaca, odvjetnika, socijalnih radnika i liječnika. Liječnicima je posvetio brojne nagovore pojašnjavajući etička načela koja moraju poštovati obavljajući svoju službu. Upozoravao je na opasnosti od znanstvenoga istraživanja koje nije pozorno na moralne vrednote. Bio je protivan improvizacijama: svaki je govor pisao s najvećom pozornošću, svaku je rečenicu odvagao prije nego bi ju javno izgovorio. Sve je iscrpno proučavao, a običavao je

40 Pio XII., Govor sudionicima susreta Obiteljski obraz i saveza udruga brojnijih obitelji (27. studenoga 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 415.

41 Pio XII., Govor sudionicima susreta Obiteljski obraz i saveza udruga brojnijih obitelji (27. studenoga 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 415.

42 Pio XII., Govor na otvaranju šeste godine Papinske akademije znanosti (30. studenoga 1941.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak III, Vaticano, 1942., str. 272.

43 Pio XII., Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 336; *Osoba i duh* (Madrid), III (1951.) 10-12, str. 179.

44 Pio XII., okružnica *Humani generis* (12. kolovoza 1950.): *Acta Apostolicae Sedis*, 42 (1950.), str. 575; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 3896, str. 739.

tražiti savjet stručnjaka kad je govorio od temama koje su zahtijevale posebnu sposobnost. Po naravi je bio umjeren i realist; nije upadao u lake optimizme, a bio je imun na opasnost od pesimizma koji nije prikladan za vjernika. Mrzio je jalove polemike, a bio je posve nepovjerljiv prema fanatizmu i sentimentalnosti. U dokumentima Drugoga vatikanskog sabora, Pio XII. je najčešće navođeni teolog.

Može se reći da je ovaj Rimljanin bio prvi Petrov nasljednik koji je uveo temu poštovanja života u program svog papinstva posvećujući mu veliku pozornost. Papa se predočuje kao srčan i hrabar branitelj ljudskog života od prvoga trenutka njegova postanka.

Prema učenju Pija XII., temelj poštovanja ljudskog života nalazi se u činjenici da je Bog njegov stvoritelj. Okrunjenje stvaranja nisu druga bića, nego čovjek, jer sve služi čovjeku, a čovjek Bogu.

Budući da je život Božji dar čovjeku, ljudi nisu vlasnici, nego samo korisnici života. Iz toga slijedi da je Gospodin onaj koji drži »patent« života, kako u vezi s dušom, tako i u vezi s tijelom u svim njegovim pojedinostima. Život ima visoko i uzvišeno odredište.

Logičan zaključak jest da život mora poštovati ne samo čovjek korisnik nego i čitavo društvo.

Papa Pio XII. ističe činjenicu da je Bog, kako bi osigurao za sebe ljudski život, taj ljudski život zaštitio izričitom zapovijeđu: Ne ubij!. Ta zapovijed mora biti iznad svih ljudskih zakona i svih čimbenika koji bi eventualno mogli opravdati ubojstvo nekog nedužnika.

Čovjekova veličina i dostojanstvo sjaje u svojim bitnim elementima u duši uzdignutoj dragocjenom Kristovom krvlju, kao i u tijelu, hramu Duha Svetoga. Taj se zaključak, prema papi, ne može pronaći u prirodnim znanostima, nego samo na temelju vjere koja dolazi od otkrivenja Boga.

Naravna i logična posljedica dostojanstva ljudskog bića jest njegova nepovredivost koju je Krist predao Crkvi kako bi je promicala i štitila od svih onih koji povrjeđuju i oskvrnjuju njezinu slobodu.

Prizivajući učenje Crkve, posebno posljednjih desetljeća, Papa postavlja sljedeću tezu: nije dopušteno ni pod kakvim uvjetom, od prvoga do posljednjega trenutka njegova postanka, izravno ili hotimično napadati život nedužnika. To se odnosi i na život skriven u utrobi majke i na onaj već rođen.

Potrebno je istaknuti da se papa Pacelli u govorima i spisima koristio terminom »izravni pobačaj«, a nikada izrazom »posredni (neizravni) pobačaj«. Njemu je bila dobro poznata, potaknuta i dugo vremena od katoličkih moralista vođena, polemika u vezi s dopustivošću posrednog pobačaja na osnovi načela dvostrukog učinka. Mnogi su od njih na temelju navedenog načela dopuštali takozvani posredni pobačaj.

Papa Pio XII. bio je prvi u nizu nositelja crkvenog učiteljstva koji je izjavio da se terapijska intervencija s dodatnom, ne izravno hotimičnom, ali neizbježnom posljedicom smrti ploda, ne može izjednačiti s neposrednim pobačajem. Papa nije upotrebljavao izraz »neizravni pobačaj« kako bi suzio primjenjivost načela dvostrukog učinka na slučaj s uvjetima koje je on dobro precizirao. Drugim riječima, htio je izbjeći svaku manipulaciju navedenog načela.

Sveti Otac je više puta istaknuo da izravan pobačaj nije dopustiv, ni kao sredstvo, ni kao cilj, jer ljudski život ne može biti instrumentaliziran ni u kakvom cilju, ma koliko on bio uzvišen i dragocjen. Cilj ne može nikada opravdati sredstva.

Stoga bi se Papina argumentacija mogla sažeti riječima: ljudski, još nerođeni život, budući da je stvoren neposredno od Boga i objektivno otkupljen od Krista, određen za vječnu slavu, zaštićen božanskom zapovijedi, ima neprocjenjivu vrijednost i život je uistinu ljudski i osobni, te je kao takav od prvoga trenutka svojeg postanka pošteđen od bilo kojega neposrednog hotimičnog napada.

§ 36. Prihvatiti s radošću život koji se ima roditi

U govoru primaljama 29. listopada 1951. papa ističe važnost apostolata štovanja i ljubavi prema novom životu: »Ne trebamo uostalom dokazivati vama, koje imate iskustvo, *koliko je danas nužan ovaj apostolat štovanja i ljubavi prema novom životu.* Nažalost, nisu rijetki slučajevi u kojima je govoriti o djeci kao o blagoslovu, čak i samo oprezno napominjući, dovoljno da se izazovu proturječja, ili možda čak ismijavanje.«[45]

Kao prvi sastavni dio tog poslanja, Pio XII. navodi odgoj prema prihvaćanju života koji se ima roditi. To se očekuje prije svega od roditelja, bračnih parova, mladenaca, i mladeži.

»Pobudite u dušama i u srcima majke i oca, preporučuje papa primaljama, štovanje, želju, radost, ljubavlju prožeto prihvaćanje novorođenca od njegova prvog oglašavanja. Dijete, oblikovano u majčinoj utrobi, dar je od Boga (Ps 127, 3) koji je roditeljima predao brigu za njega.«[46]

Papa smatra važnim život prikazati kao dar Božji. Kada su roditelji uvjereni u tu istinu, ne samo njihovo ponašanje, nego i vrijednost njihova svjedočanstva kao vjesnika života, bit će učinkovitiji: »Vrijednost svjedočanstava roditelja mnogobrojnih obitelji ne sastoji se samo u tome da se snagom činjenica, bez okolišanja, odbija svaki smišljeni kompromis između Božjih zakona i čovjekova egoizma, nego u spremnosti da se s radošću i zahvalnošću prihvate neprocjenjivi Božji darovi, a to su djeca, i u broju koji je Njemu mio.«[47]

S druge strane važno je majci, a također i ocu, prikazati život kao vrijednost, najveću čovjekovu vrednotu: »Na vama je zadatak«, kaže papa primaljama, »da učinite sve kako bi mlada majka okusila, manje riječima, a više čitavim vašim načinom postojanja i djelovanja, veličinu, ljepotu, plemenitost tog života koji se budi, oblikuje i živi u njezinoj utrobi, koji se od nje rađa, koji ona nosi u svojim rukama i hrani na svojim prsima; da učinite da u njezinim očima i u njezinu srcu zasjaji veliki dar ljubavi Božje za nju i za njezino dijete«.[48]

Razvijajući istu misao, Sveti Otac poziva primalje: »Od trenutka njegova rođenja požurite se – kao što su to već činili stari Rimljani – staviti dijete u ruke oca, ali u neusporedivo uzvišenijem duhu. U tome je bila potvrda očinstva i autoriteta koji iz toga proizlazi; u tome je *znak zahvalnosti prema Stvoritelju*, prizivanje božanskog blagoslova, zalog da odanom ljubavlju ispuni zadatak koji mu je Bog povjerio.«[49]

Ali život nije samo vrijednost u sebi samom. On širi zrake dobra oko sebe. »Višečlane obitelji, daleko od pomisli da su 'društvena bolest', jamstvo su zdravlja nekog naroda, fizičkog i moralnog. Na ognjištima gdje uvijek postoji jedna kolijevka koja se glasa, spontano nastaju vrline, a poroci odlaze, gotovo kao da su otjerani djetinjstvom koje se na tom mjestu obnavlja poput svježeg daha i obnovitelja proljeća.«[50]

Plodnost braka ne može se i ne smije smatrati »društvenom bolešću« i stoga je potrebno da katolička strana protiv propagande takozvane »racionalne kontrole rađanja« »ustraje, u namjeri da širi uvjerenje koje se temelji na istini da se fizičko i moralno zdravlje obitelji i društva štiti

45 Pio XII., Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 337.

46 Pio XII., Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 337.

47 Pio XII., Govor članovima izvršnog odbora nacionalnog [talijanskog] saveza udruga brojnijih obitelji (20. siječnja 1958.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIX, Vaticano, 1958., str. 736-737.

48 Pio XII., Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 338.

49 Pio XII., Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 337.

50 Pio XII., Govor članovima izvršnog odbora nacionalnog [talijanskog] saveza udruga brojnijih obitelji (20. siječnja 1958.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIX, Vaticano, 1958., str. 737.

samo velikom poslušnošću prema zakonima prirode, to jest Stvoritelja, a prije svega gajeći prema njima sveto i unutarnje poštovanje«.[51]

Još je jedan važan element velikodušne plodnosti braka: »Ali Bog jednako tako posjećuje mnogobrojne obitelji svojom providnošću, o kojoj otvoreno svjedoče roditelji, posebno oni siromašni, polažući u Njega svako svoje povjerenje, onda kada ljudska djelatnost nije dovoljna. Dobro utemeljeno i ne uzaludno povjerenje«.[52] Imati povjerenja u Providnost, utemeljenu i ne uzaludnu, znači znati proživljavati radosti i žrtve mnogobrojnih obitelji i očuvati u vjeri, u milosti i u svetosti, skromnošću, te se tako spasiti za rađanje djece (I Tim 2, 15).[53]

Moglo bi se činiti da papa stvarnost obitelji vidi pod idealnim svjetlom i ne poznaje sve teške uvjete u kojima se nalaze obitelji s više djece. Ali nije tomu tako. On je duboko uvjeren da je u današnje vrijeme imati mnogobrojnu obitelj pravi herojski pothvat. »Samo, naime, istinski heroizam, koji podržava božanska milost, može u srcu mladih bračnih parova održati želju i veselje brojnih porođaja.«[54]

Apostolat poštovanja i ljubavi prema nastajućem životu sadržava i odgoj mladih, u pripremi za brak, prema odgovornosti osnivanja ognjišta. Papa posebnu važnost pridaje srednjoškolskom odgoju mladih kako bi ih se pripremilo za brak i teške obveze budućeg oca i majke. Taj im odgoj mora »pomoći i prosvijetliti ih u vezi s potrebama i preprekama bračnog života i osnivanja ognjišta«.[55]

Govoreći sudionicima Studijskog dana Međunarodnog saveza obiteljskih udruga, 20. rujna 1949., papa kaže: »Dodajmo i oblikovanje jednog izoštrenijeg smisla prema odgovornosti pri osnivanju zajednice, razvoj zdravijega obiteljskog života u ugodnom blagotvornom boravištu, kako za duh, tako i za srce.«[56]

Nakon što je označio glavne crte apostolata štovanja i ljubavi prema novom životu, papa prelazi na drugu točku tog zauzimanja, to jest ljubav prema djetinjstvu, ljubav prema napuštenoj djeci i siročadi.

§ 37. Stvarati okružje sklono novom životu

O pedesetoj obljetnici temeljne socijalne okružnice Lava XIII. »Rerum novarum«, Pio XII. ocrtao je učenje Crkve o gorućim društvenim problemima toga doba: upotrebi materijalnih dobara, radu i obitelji. Papa podsjeća na glavne točke koje ulaze u okvir stvaranja okruženja povoljnog za novi život: braniti prava osobe i obitelji i osigurati materijalne uvjete »u kojima se može potpuno razvijati individualni život građana«.[57]

---

51 Pio XII., Govor članovima izvršnog odbora nacionalnog [talijanskog] saveza udruga brojnijih obitelji (20. siječnja 1958.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIX, Vaticano, 1958., str. 736.

52 Pio XII., Govor članovima izvršnog odbora nacionalnog [talijanskog] saveza udruga brojnijih obitelji (20. siječnja 1958.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIX, Vaticano, 1958., str. 738.

53 usp. Pio XII., Govor na primanju za mladence (10. rujna 1941.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak III, Vaticano, 1942., str. 192.

54 Pio XII., Govor kardinalima (2. lipnja 1947.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak IX, Vaticano, 1948., str. 95.

55 Pio XII., Govor na primanju za nastavnike i odrasle učenike škola pučkog obrazovanja (19. ožujka 1953.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XV, Vaticano, 1954., str. 11.

56 Pio XII., Govor sudionicima Studijskog dana Međunarodnog saveza obiteljskih udruga (20. rujna 1949.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak IX, Vaticano, 1948., str. 213.

57 Pio XII., Radijska poruka 1. lipnja 1941. u prigodi pedesete obljetnice »Rerum novarum«: *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak III, Vaticano, 1942., str. 113-114; *Katolički list* (Zagreb), 92 (1941.) br. 25; *Socijalni katolicizam*, prir. Rudolf Hrašćanec, Zagreb, 1942., str. 120; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 84-85: »I narodno gospodarstvo (nacionalna ekonomija), kao plod djelatnosti ljudi ujedinjenih u državnoj zajednici, ne teži prema nekoj drugoj svrsi nego da bez prekida osigurava materijalne uvjete u kojima se može potpuno razvijati individualni život građana. Gdje se to postigne, i to trajno, narod će biti u pravom smislu gospodarski bogat.«

U naravnom redu među društvenim ustanovama obitelj stoji kao prva briga Crkve. »Sama je obitelj u Crkvi uvijek nalazila i uvijek će nalaziti obranu, zaštitu, potporu u svemu što se tiče njezinih nepovredivih prava, njezine slobode, obavljanja njezine funkcije.«[58]

Nije međutim dovoljno da sama Crkva brani obitelj. I na razini društva i države potrebno je promicati vrijednosti obitelji, osobito vrijednost života.

Papa obranu obitelji i njezinih prava osjeća kao dužnost savjesti: »Od samog dolaska na Petrovu Stolicu u okružnici *Summi pontificatus* ustvrdio sam da *čvrstu obranu prava vlastitih obitelji* držim imperativnom dužnošću koju mi nalaže apostolska služba.«[59]

U posljednjoj godini papinstva pokazuje koliko mu je važno i koliko je nastojao posvijestiti načela potrebna za stalno podupiranje obitelji u njezinoj temeljnoj ulozi. »Poznata vam je doista živa zauzetost koju gajimo za obitelj, kako ne propuštamo prigodu istaknuti dostojanstvo njezinih višestrukih vidova, *za potvrdu i obranu njezinih prava, posvješćivanje dužnosti*, jednom riječju čineći od toga polazište moga pastoralnog naučavanja.«[60]

U božićnoj radijskoj poruci svijetu 24. prosinca 1942., govoreći o pravima osobe i obitelji Papa ističe kako poštovanje života u nastanku ovisi o obrani tih prava. Među temeljnim pravima osobe spominje »pravo na očuvanje i razvoj tjelesnog, intelektualnog i moralnog života… pravo na korištenje materijalnih dobara, uz svijest o svojim dužnostima i društvenim ograničenjima«.[61]

Kao nužni uvjet za obitelj »kako bi mogla ispunjavati poslanje održanja novoga života i odgajanja djece u duhu koji odgovara istinskim vjerskim uvjetima« Pio XII. navodi ognjište »gdje će se materijalno i moralno zdrav obiteljski život moći iskazati u svojoj snazi i vrijednosti… radno mjesto i mjesto stanovanja koja nisu tako odvojena da glavu obitelji i odgojitelja djece čini gotovo strancem u vlastitoj kući…«.[62]

Nastavljajući o istoj temi, papa govori o ozdravljenju pravnog poretka pa spominje drugo važno pravo koje se odnosi na zaštitu ljudskog života: »Iz pravnog poretka kakav Bog hoće proizlazi *čovjekovo neotuđivo pravo na pravnu sigurnost*, a samim time i na konkretnu sferu prava zaštićenu od svakoga proizvoljnog napada«.[63]

---

58 Pio XII., Govor sudionicima susreta Obiteljski obraz i savez udruga brojnijih obitelji (27. studenoga 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 413.

59 Pio XII., Govor sudionicima studijskog dana međunarodnog saveza obiteljskih udruga (20. rujna 1949.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XI, Vaticano, 1950., str. 211.

60 Pio XII., Govor sudionicima udruge brojnih obitelji (20. siječnja 1958.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIX, Vaticano, 1959., str. 735.

61 Pio XII., Božićna radijska poruka svijetu (24. prosinca 1942.): *Acta Apostolicae Sedis*, 35 (1943.), str. 19; *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak IV, Vaticano, 1943., str. 340; *Katolički tjednik* (Sarajevo), 22 (1943.) 10, str. 2; *List biskupije splitsko-makarske* (Split), LXIV (1942.) 8-12, str. 38; *Božićna poruka sv. otca pape Pija XII. upravljena vjernicima u Kristu - svoj čovječanskoj obitelji*, Sarajevo, 1943., str. 23-24; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., bilješka 3957, str. 760: »Tko želi da zvijezda mira zasja i zaustavi se nad ljudskim društvom, neka sa svoje strane pridonese da se ljudskoj osobi povrati dostojanstvo koje joj je Bog udijelio već od početka... neka podupire poštovanje i praktično oživotvorenje sljedećih osnovnih prava: prava na očuvanje i razvoj tjelesnoga, intelektualnog i moralnog života... prava na bračnu i obiteljsku zajednicu, prava na rad kao sredstva nužno potrebnog za uzdržavanje obiteljskog života; prava uživanja materijalnih dobara uz svijest dužnosti i društvenih ograničenja.«

62 Pio XII., Božićna radijska poruka svijetu (24. prosinca 1942.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak IV, Vaticano, 1943., str. 340-341; *Božićna poruka sv. otca pape Pija XII. upravljena vjernicima u Kristu - svoj čovječanskoj obitelji*, Sarajevo, 1943., str. 25: »ognjište gdje će se obiteljski život, materijalno i moralno zdrav, pokazati u svojoj snazi i vrijednosti; neka se brine da radno mjesto i mjesto stanovanja ne budu toliko odijeljeni da glavu obitelji i odgojitelja djece čine gotovo strancem u vlastitoj kući«.

63 Pio XII., Božićna radijska poruka svijetu (24. prosinca 1942.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak IV, Vaticano, 1943., str. 342-343; *Božićna poruka sv. otca pape Pija XII. upravljena vjernicima u Kristu - svoj čovječanskoj obitelji*, Sarajevo, 1943., str. 27: »Iz pravnog poretka kakav Bog hoće proizlazi čovjekovo neotuđivo pravo na pravnu sigurnost,

Zadaća zaštite i obrane tih prava spada na državu. U govoru održanom očevima obitelji 18. rujna 1951. papa precizira u čemu se sastoji zaštita koju država treba pružiti obitelji: »Stoga mora na apsolutan način jamčiti vrijednosti koje obitelji osiguravaju red, ljudsko dostojanstvo, zdravlje, sreću«, i nastavlja: »Spomenimo samo neke, koje se danas ponajviše nalaze u opasnosti: nerazrješivost ženidbe, *zaštita života prije rođenja*; stan koji je prikladan za obitelj koja se ne sastoji samo od jednoga ili dvoje djece ili uopće bez djece, nego za normalno brojnu obitelj; ponuda rada, jer je nezaposlenost oca najgorča tjeskoba za obitelj.«[64]

U govoru 20. rujna 1949. Pio XII. navodi još neke točke učinkovite zaštite obitelji koje bi društvo trebalo osigurati: »Želimo isto tako upozoriti na potpore djetinjstvu, pomoć mladosti, kuću za boravak i odmor za majke, tako blagotvornu organizaciju neposrednih pripomoći osobito opterećenim obiteljima, kad se na primjer majka obitelji nalazi u nemogućnosti da pazi na vlastitu kuću…«.[65]

O svim tim vrijednostima, koje bi država i društvo morali unaprjeđivati i osiguravati, ovisi ne samo učinkovito prihvaćanje u obitelji nego i broj djece, a u rijetkim slučajevima i odluka da se dijete začeto u majčinu krilu donese na svijet ili zatre pobačajem.

§ 38. Osigurati materijalne uvjete

Među razlozima koji ženu potiču na pobačaj ističe se i gospodarski razlog. Ta se motivacija naziva ekonomskom indikacijom. U njezin okvir ulazi problem nedostatnog broja stanova, osobito u velikim gradovima, kao i problem nedovoljnih sredstava za zadovoljavajući način života. Papa se ne zadovoljava osuđivanjem takozvane ekonomske indikacije, koja »ne može pokazati ni dati valjan pravni izgovor (izliku, *titulus*, naslov) za namjerno i izravno raspolaganje nedužnim ljudskim životom«,[66] nego čitav gospodarski problem želi riješiti na drugi način. Gospodarski problemi obitelji bili su više gorući u vrijeme nakon Drugoga svjetskog rata nego danas.

Govoreći Međunarodnom savezu obiteljskih udruga 1949., papa konstatira tešku gospodarsku situaciju i s tim u vezi upozorava na neke inicijative: »Na nesreću je i odveć istinito da obitelj, ograničena na samo svoja privatna sredstva, bez pomoći i bez podrške, izolirana… u današnjim gospodarskim i društvenim uvjetima ne može biti samodostatna pa stoga ni vršiti svoju službu organske i životne stanice.«[67] Pozivajući se na socijalne poruke svojih prethodnika koji su živjeli nakon Prvoga svjetskog rata, a zalagali su se u korist obiteljske i socijalne plaće koja bi obitelji omogućila osigurati uzdržavanje djece: »Prema tome, ono što se nameće i što se tu i tamo hrabro pokušavalo jest široko zasnovana politika koja bi ispraznila zgrade gdje se stanari nalaze u vojarnama te stvorila obiteljski stan. Danas, nakon Drugoga svjetskog rata, takav zahtjev sigurno treba staviti u prvi plan.«[68]

Da bi se osigurala radna mjesta, predlaže: »Uzajamna solidarnost ljudi zahtijeva, ne samo u ime bratskog osjećaja, nego i u ime samog suživota, da se iskoriste sve mogućnosti kako bi se

a samim time i na određeno područje prava zaštićeno od svakoga samovoljnog napada.« Misao preuzima bl. Ivan XXIII. u okružnici *Pacem in terris*, br. 27.

64 Pio XII., Govor očevima obitelji iz raznih biskupija u Francuskoj (18. rujna 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 242.

65 Pio XII., Govor sudionicima studijskog dana međunarodnog saveza obiteljskih udruga (20. rujna 1949.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XI, Vaticano, 1950., str. 213-214.

66 Pio XII., Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 336; *Osoba i duh* (Madrid), III (1951.) 10-12, str. 179.

67 Pio XII., Govor sudionicima studijskog dana međunarodnog saveza obiteljskih udruga (20. rujna 1949.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XI, Vaticano, 1950., str. 212.

68 Pio XII., Govor sudionicima studijskog dana međunarodnog saveza obiteljskih udruga (20. rujna 1949.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XI, Vaticano, 1950., str. 213.

očuvala postojeća radna mjesta i stvarala nova…, a gdje privatna inicijativa ostane nepokrenuta, odnosno nedostatna, javne su vlasti obvezatne priskrbiti radna mjesta u najvećoj mogućoj mjeri, poduzimajući radove od zajedničke koristi te savjetom i drugim potporama olakšavati zapošljavanje onih koji traže posao.«[69]

Za Papu gospodarski život znači društveni život, kojemu je cilj po samoj svojoj naravi »na stalan način staviti na dohvat svih članova društva materijalne uvjete koji se traže za rast njihova kulturnog i društvenog života«.[70]

U govoru sudionicima kongresa Udruge kršćanskih poduzetnika i poslodavaca 5. lipnja 1955. Pio XII. izražava zahvalnost za sve ono što je učinjeno na gospodarskom polju te dodaje da u mnogim mjestima glavni napor još treba učiniti. Zatim podsjeća na neke točke programa: sredstva komunikacije, stanove, radove navodnjavanja i uređenja zemljišta… poboljšanje postojećih gospodarskih grana i stvaranje novih poduzeća.[71]

Jedan od gorućih materijalnih uvjeta za normalan život obitelji jest prikladan stan. Papa često spominje problem stanovanja i izražava zabrinutost, osobito glede brojnih obitelji u velikim gradovima. »Mi smo s jedne strane doista često iskazivali svoju brigu glede goruće i tegobne potrebe da se za tisuće i milijune pojedinaca i obitelji pribave stanovi koji bi im osigurali minimum higijene i zdravlja, dostojanstva, moralnosti. To će reći da je u Našim očima posao graditeljstva od primarne važnosti.«[72]

Papa je, međutim, jednako svjestan da gospodarska osnova u ljudskoj zajednici ne bi smjela biti preprekom moralnom i duhovnom napretku ljudske osobe te da proizvodnja i raspodjela materijalnih dobara ne bi smjele biti smetnja slobodi ljudske osobe niti štetiti njezinim nezastarivim pravima.[73]

U vezi s tim papa izražava misao da »ljudsko društvo nije stroj pa se ni na gospodarskom polju ne smije takvim učiniti. Naprotiv, mora se neprekidno oslanjati na doprinos ljudske osobe i individualnost narodâ, kao na naravni i iskonski stožer odakle će se uvijek polaziti da bi se težilo k cilju javnoga gospodarstva.«[74]

Postoji dakle rizik da industrijalizirano društvo razumijeva čovjeka kao tehnički stroj, ne vodeći računa o njegovu osobnom dostojanstvu. Tu opasnost papa vidi u struji koja modernoga čovjeka svojom takozvanom »depersonalizacijom« odvlači u stanje tjeskobe i svodi ga na čisti društveni predmet, jer se ono preobražava u neosoban sustav. [75]

»Božja stvaralačka mudrost ostaje strana onom sustavu neosobne jedinice *koji radi o glavi ljudskoj osobi*, izvoru i cilju društvenog života, slici Božjoj u njezinu intimnom bitku.«[76]

---

69 Pio XII., Božićna radijska poruka (24. prosinca 1952.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIV, Vaticano, 1953., str. 429.

70 Pio XII., Govor sudionicima skupa o politici međunarodnih zamjena (8. ožujka 1948.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak X, Vaticano, 1949., str. 12.

71 usp. Pio XII., Govor sudionicima VII. talijanskog kongresa Udruge kršćanskih poduzetnika i poslodavaca (5. lipnja 1955.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XVII, Vaticano, 1956., str. 120.

72 Pio XII., Govor izaslanicima Međunarodnog ureda rada (25. ožujka 1949.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XI, Vaticano, 1950., str. 19.

73 usp. Pio XII., Govor izaslanicima Talijanske konfederacije kooperanata (10. svibnja 1956.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XVIII, Vaticano, 1957., str. 189.

74 Pio XII., Božićna radijska poruka (24. prosinca 1952.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIV, Vaticano, 1953., str. 429-430.

75 Pio XII., Božićna radijska poruka (24. prosinca 1952.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIV, Vaticano, 1953., str. 426.

76 Pio XII., Božićna radijska poruka (24. prosinca 1952.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIV, Vaticano, 1953., str. 426.

U takvom nasrtaju na ljudsku osobu Pio XII. prepoznaje umanjivanje vrijednosti ljudskoga života općenito, kao i onoga još nerođenog. »Doista, moderno društvo, koje hoće sve predvidjeti i organizirati, zbog mehaničkog poimanja dolazi u sukob s onim što živi i što stoga ne može biti podložno kvantitativnim računicama, te još točnije s onim pravima koja čovjek po naravi uživa sa samom osobnom odgovornošću, to jest kao začetnik novih života, kojih on uvijek ostaje glavnim zaštitnikom«.[77]

Jasno je da Papa misli na pitanje kontrole rađanja, koje u onom razdoblju polovinom XX. stoljeća zbog prenapučenosti postaje goruće. No u sklop problema reguliranja rađanja ulazi i pobačaj, koji neki predlažu kao jedno od rješenja demografske eksplozije.

Papa kaže: »Ne ćemo nijekati da je poneki kraj trenutačno opterećen relativnom prenapučenošću. Ali htjeti se izvući iz neprilike formulom da se broj ljudi mora regulirati prema javnom gospodarstvu jednako je izvrtanju naravnog poretka i čitavoga psihološkog i moralnog svijeta vezanog uz taj poredak«.[78]

Demografski problem postoji, priznaje papa, ali broj ljudi na zemlji ne može se regulirati prema javnom gospodarstvu. Ako ima oskudica one su najvećim dijelom prouzročene premalom solidarnošću među ljudima i narodima. Raščlanjujući prava osobe i obitelji u naučavanju Pija XII., koje se odnosi na našu temu, stiže se do razmatranja čovjekova prava na pravnu sigurnost. U kontekst toga prava ulazi problem legalizacije pobačaja u različitim oblicima. Nastojat ćemo pokazati kako Papa vidi tu problematiku, koja danas, zbog legalizacije pobačaja u većini europskih zemljama i svijeta, ima veliku važnost i aktualnost.

§ 39. Osigurati pravnu sigurnost

Pravo na pravnu sigurnost potječe »od pravnog poretka koji Bog hoće… te samim time od jedne konkretne pravne sfere zaštićene od svakoga arbitrarnog napada«.[79] Već je spomenuto kako papa izričito tvrdi da svako ljudsko biće, uključujući dijete u majčinoj utrobi, ima pravo na život koje mu potječe izravno od Boga, a ne od društva ili od ljudske vlasti. Stoga nijedna ljudska vlast ne može pokazati niti dati valjanu pravnu izliku (izgovor, *titulus*) za izravno uništavanje nedužnoga ljudskog života.[80] Iz tih je tvrdnji razvidno da propis o ozakonjenju pobačaja nema i ne može imati nikakva temelja te je prema Piju XII. nepravedan zakon.

Izvor nepravednih zakona i krize u dijeljenju pravde valja tražiti ponajprije u pravnom pozitivizmu i državnom apsolutizmu. »Kad se pravu oduzme njegova osnova, koju čini naravni i pozitivni pa samim time nepromjenjivi božanski zakon, ne preostaje drugo nego ga temeljiti na državnom zakonu kao vrhovnoj normi i eto nam postavljenog načela apsolutne države. Obratno, ta će apsolutna država nužno nastojati da sve stvari podvrgne svojoj samovolji, a osobito samo pravo upregnuti u službu svojim vlastitim ciljevima.«[81] Stoga su pravni pozitivizam i apsoluti-

77 Pio XII., Božićna radijska poruka (24. prosinca 1952.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIV, Vaticano, 1953., str. 430.

78 Pio XII., Božićna radijska poruka (24. prosinca 1952.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIV, Vaticano, 1953., str. 431.

79 Pio XII., Božićna radijska poruka svijetu (24. prosinca 1942.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak IV, Vaticano, 1943., str. 342-343; *Božićna poruka sv. otca pape Pija XII. upravljena vjernicima u Kristu - svoj čovječanskoj obitelji*, Sarajevo, 1943., str. 27: »Iz pravnog poretka kakav Bog hoće proizlazi čovjekovo neotuđivo pravo na pravnu sigurnost, a samim time i na određeno područje prava zaštićeno od svakoga samovoljnog napada.«

80 Pio XII., Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 336; *Osoba i duh* (Madrid), III (1951.) 10-12, str. 179.

81 Pio XII., Govor na otvaranju sudbene godine Svete Rimske Rote (13. studenoga 1949.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XI, Vaticano, 1950., str. 269.

zam države izmijenili fizionomiju pravosuđa sa svojim bitnim temeljima prava i savjesti.[82]

»Jednostavna činjenica da ga je zakonodavna vlast proglasila obveznom normom u državi, uzeta sama za se nije dostatna da stvori istinsko pravo. Kriterij jednostavne činjenice vrijedi samo za Onoga koji je začetnik i vrhovna norma svakoga prava.«[83]

U govoru talijanskim katoličkim pravnilnicima, 6. studenoga 1949., Pio XII., ističući da su se nepravedni zakoni namnožili od kraja XVIII. stoljeća naovamo, osobito u krajevima gdje je bjesnio progon Crkve, skreće pozornost pravnicima na odgovornost začetnika nepravednih zakona, utoliko što njihovo donošenje uzrokuje javnu sablazan.[84] Zakon koji dopušta ubiti nedužno dijete u majčinoj utrobi, koje nije počinilo nikakav zločin, može uzrokovati veliku javnu sablazan s njezinim različitim vidovima. Postoji opasnost od *kulture smrti*. Ako se danas dopusti pobačaj, to jest ubojstvo još nerođena djeteta, sutra će se dopustiti eutanazija i tako se otvara put smrti. Papa je nastojao identificirati izvor te »kulture« u pravnom pozitivizmu.

Aludirajući na odgovornost autora nepravednih zakona koji su dopustili ubijati i nedužne ljude, s obzirom na takozvano »zakonsko pravo« pa su stoga autori takvih prava pozvani položiti o tome račun pred ljudskom pravdom u procesima koji bi se morali zaključiti oslobađajućim presudama jer su pokriveni »vrijedećim pravom«, papa zaključuje: »Ne kanimo opravdavati prave krivce. Ali najveća odgovornost pada na proroke, na pobornike, na stvaratelje kulture, državne vlasti i zakonodavstva koje ne priznaje Boga ni njegova suverena prava.«[85]

Ovdje papa dotiče bît problema, to jest kako utvrditi povezanost i distinkciju između legalnosti i moralnosti, između građanskoga prava i moralne norme. U taj okvir ulazi i dvojba da li trpjeti manje zlo da se promiče veće dobro.

Kad se načelo primijeni na slučaj pobačaja, pojavljuje se pitanje: Je li bolje sav naglasak staviti na koincidenciju između morala i zakona ili na distinkciju, to jest na zrelu savjest koja može jasno shvatiti da prava moralnost stoji na razini bitno različitoj od kaznenih sankcija.[86]

Papin odgovor glasi: »Dužnost suzbijanja moralnih i vjerskih devijacija ne može stoga biti posljednja norma djelovanja. Ona mora biti subordinirana višim i općenitijim normama, koje u nekim okolnostima dopuštaju pa čak možda pokazuju kao bolji izbor ne priječiti zabludu kako bi se promicalo veće dobro.«[87]

Na te se riječi poziva Ambrogio Valsecchi pa primjenjuje načelo toleriranja manjega zla radi promicanja većeg dobra u problematici legalizacije pobačaja.[88]

»Zasigurno – primjećuje Guido Davanzo – primjena ove zakonske mogućnosti, koja je permisivna spram zla, implicira teško ocjenjivanje pretpostavljeno manjega zla, a ta je teškoća faktički natjerala da se ignorira upućivanje na to etičko načelo. No uvijek je pogreška s taktičkim ciljem okrnjiti istinu pa se faktički stiglo dotle da se više ne uočava distinkcija između legaliziranja i legitimiranja. Zakon deklarira ono što je pravno zakonito (legalno), dok na savjest svake osobe spada ocijeniti eventualnu legitimnost.«[89]

---

82 Pio XII., Govor na otvaranju sudbene godine Svete Rimske Rote (13. studenoga 1949.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XI, Vaticano, 1950., str. 270.

83 Pio XII., Govor na otvaranju sudbene godine Svete Rimske Rote (13. studenoga 1949.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XI, Vaticano, 1950., str. 271.

84 usp. Pio XII., Govor sudionicima prvoga kongresa udruge talijanskih katoličkih pravnika (6. studenoga 1949.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XI, Vaticano, 1950., str. 264.

85 Pio XII., Govor na otvaranju sudbene godine Svete Rimske Rote (13. studenoga 1949.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XI, Vaticano, 1950., str. 272.

86 usp. Bernhard Häring, *Etica medica*, Roma, 1979., str. 192-193.

87 Pio XII., Govor sudionicima petog kongresa udruge talijanskih katoličkih pravnika (6. prosinca 1953.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XV, Vaticano, 1954., str. 488.

88 usp. Ambrogio Valsecchi, *L'aborto dalla legge alla coscienza*, Sette giorni, 22 (1971.), str. 24-25.

89 Guido Davanzo, *L'aborto nella problematica etico-cristiana*, Anime e corpi, 38 (1971.), str. 571.

»I pravo jer: pravni i pozitivni vid čuva svoj vlastiti karakter, različit od religioznog i moralnog. Kaznu nesumnjivo možemo promatrati kao funkciju kako ljudskog tako i božanskog prava, ali je jednako tako pa još i više istina da pravni vid nikada nije čisto apstraktni pojam, posve odsječen od bilo kakve veze s moralnim vidom. Zapravo, svako ljudsko pravo koje zavrjeđuje to ime konačno nalazi svoj pravi temelj u božanskom pravu.«[90]

Slijedeći taj pravac, Pio XII. govoreći na otvaranju nove pravosudne godine sudišta Svete Stolice, Svete Rimske Rote, 13. studenoga 1949., zaključuje: »Pravni se poredak treba iznova osjetiti povezanim s moralnim poretkom, ne dopuštajući sebi prekoračenje njegove granice. Moralni je pak poredak bitno utemeljen u Bogu, u njegovoj volji, u njegovoj svetosti, u njegovu bitku… Ako se pravo i pravna znanost ne žele odreći jedinog vodstva koje ih može zadržati na pravom putu, moraju priznati 'etičke obveze' kao objektivne norme koje vrijede i za pravni poredak.«[91] Za fizičko i moralno zdravlje društva nisu dostatni zakoni i kazne. »Samo Bog, izvor svakog bića, zbog svoje beskonačnosti, u sebi skuplja sve ono što je dobro.«[92]

Ako nema iskrene odluke da se Stvoritelju prepusti slobodno dovršenje njegova djela »ljudski će egoizam uvijek znati naći nove sofizme i načine da se, ako je moguće, ušutka savjest i održe zloporabe«.[93]

Propagatori legalizacije pobačaja nastupaju s novim argumentom u korist permisivnog zakona. Po njima se u pluralističkome društvu partikularna poimanja neke političke ili vjerske skupine ne mogu nametati kao općeobvezujuća na štetu uvjerenja drugih skupina. Papa je odgovorio i na taj prigovor, barem neizravno, u govoru talijanskim katoličkim pravnicima 6. prosinca 1953.: »Budući da se Crkva sa svojim poslanjem našla i nalazi se pred ljudima i narodima divne kulture, pred drugima, neciviliziranima, te pred svim mogućim posrednim stupnjevima: pred različitosti plemena, jezika, filozofija, vjeroispovijesti… zapovijed koju joj je naložio njezin božanski Utemeljitelj ne dopušta joj slijediti normu 'pusti da sve teče kako teče'. Ona ima dužnost poučavati i odgajati sa svom nesavitljivošću istine i dobra te s tom apsolutnom obvezom mora stajati i djelovati među ljudima i zajednicama koje misle na posve različite načine.« [94]

Jasan pravni temelj pretpostavlja »jasne pravne norme koje se ne mogu izvrtati zlorabnim pozivanjem na tobožnji narodni osjećaj i pukim utilitarnim razlozima«.[95]

Tim riječima Pio XII. aludira na praksu pozitivizma i utilitarizma u službi određenih skupina, slojeva i pokreta čiji programi utiru put zakonodavstvu i sudskoj praksi. [96] Ta se Papina misao može odnositi na borbu za legalizaciju pobačaja, koja se poslije razvila u Europi, ali je korijene imala već u vrijeme Pija XII., pa i prije.

---

90 Pio XII., Govor talijanskim katoličkim pravnicima (26. svibnja 1957.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIX, Vaticano, 1958., str. 229.

91 Pio XII., Govor na otvaranju sudbene godine Svete Rimske Rote (13. studenoga 1949.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XI, Vaticano, 1950., str. 272.

92 Pio XII., Govor sudionicima petog kongresa udruge talijanskih katoličkih pravnika (6. prosinca 1953.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XV, Vaticano, 1954., str. 486.

93 Pio XII., Govor sudionicima udruge brojnih obitelji (20. siječnja 1958.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XIX, Vaticano, 1959., str. 736.

94 Pio XII., Govor sudionicima petog kongresa udruge talijanskih katoličkih pravnika (6. prosinca 1953.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak XV, Vaticano, 1954., str. 490.

95 Pio XII., Božićna radijska poruka svijetu (24. prosinca 1942.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak IV, Vaticano, 1943., str. 343; *Božićna poruka sv. otca pape Pija XII. upravljena vjernicima u Kristu - svoj čovječanskoj obitelji*, Sarajevo, 1943., str. 27.

96 Pio XII., Božićna radijska poruka svijetu (24. prosinca 1942.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak IV, Vaticano, 1943., str. 342; *Božićna poruka sv. otca pape Pija XII. upravljena vjernicima u Kristu - svoj čovječanskoj obitelji*, Sarajevo, 1943., str. 27.

Papa, međutim, ne poriče vrijednost pozivanja na javno mišljenje.[97]

U sklop prava na pravnu sigurnost ulaze razgraničenja između odgovarajućih društvenih i individualnih prava. Izložili smo kako društvo, prema papi, mora štititi prava ljudske osobe i obitelji. Pravo na život jest prvo pravo ljudske osobe te ga društvo mora braniti. Zakon koji bi dopuštao pobačaj nije samo protiv Boga nego i protiv čovjeka. Stoga valja braniti pravo na život i pravo na pravnu sigurnost protiv svakoga samovoljnog napada. »Čovjek je nedvojbeno po svojoj naravi predodređen živjeti u društvu; ali, kako nas uči i sam razum, u pravilu je društvo stvoreno radi čovjeka, a ne čovjek radi društva. On nema od društva nego od samog Stvoritelja pravo na tijelo i život te odgovara Stvoritelju za to kako se njima služi. Odatle slijedi da ga *društvo ne može lišavati toga prava* dok ga se sâm ne liši teškim, razmjerno kažnjivim zločinom.«[98]

Ukratko, zakon koji krši pravo na rođenje, prema Piju XII., nepravedan je zakon jer se suprotstavlja ljudskome pravu koje čovjek ima izravno od Boga i jer je suprotan pravu na pravnu sigurnost koja štiti ljudski život od svakoga samovoljnog napada. Društvo treba braniti i ne može čovjeka lišiti tih prava jer je dijete u majčinu krilu nedužno te mu nitko, ni pojedinac ni država, nema pravo oduzeti život.

§ 40. Smjernice djelovanja prema Piju XII.

Papa Pacelli bio je potpuno svjestan da život nije samo dar Božji, beskrajna vrijednost, nego da on, život, traži konkretnu realizaciju i promicanje. Osjećao je problem promicanja života kao svoju prvorazrednu brigu, ne samo kao vrhovni učitelj Crkve nego i kao duhovni otac preko brojnih osoba s čijim se sudbinama susretao.

Konkretni interes i njegova zabrinutost usmjereni su prema sljedećem:

- učiniti da svi ljudi štuju još nerođeni život
- osigurati nužne uvjete u obitelji
- jamčiti zakonodavstvo koje se tiče razvoja ljudske osobe i
- učvrstiti odgovornost zdravstvenog osoblja u odnosu na život koji se ima roditi.

Pio XII. poziva čitavu Crkvu da štuje novi život odgovarajućom katehezom mladih, neposrednom pripremom mladenaca za brak. U tom smislu posebnu ulogu imaju primalje i liječničko osoblje, dobro formirani u načelima kršćanskog morala, preko svoga profesionalnog i znanstvenog doprinosa.

Papa posebno inzistira na stvaranju obiteljskog ozračja u kojem se može normalno razvijati novi život. Ta briga ne uključuje samo bračnu odgovornost i razumijevanje nego i materijalne uvjete: smještaj, prehranu, rad. Na ljudskoj je zajednici da pomoću odgovarajućih zakona jamči navedene uvjete, stvarajući na taj način ambijent u kojemu će ona biti poštovana, a ne ugnjetavana.

Također, Papa se zalaže za eksplicitno zakonodavstvo koje štiti sva prava čovjeka, a na poseban način temeljno pravo na život. Posljedično, zakon koji dopušta pobačaj nije ni pravedan, ni pošten, nego nepravedan.

Što se tiče problema suradnje zdravstvenog osoblja kod neposredno izazvanog pobačaja, prema Papi, liječniku je zabranjena svaka formalna asistencija, a materijalna asistencija spada pod opće norme materijalne suradnje. Premda priznaje činjenicu da su gospodarske poteškoće ozbiljne i da je prenapučenost težak problem, Pio XII. izričito tvrdi da se pobačajem ne može koristiti kao sredstvom reguliranja broja porođaja.

---

97 Pio XII., Govor vlasteli i rimskom plemstvu (16. siječnja 1946.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak VII, Vaticano, 1946., str. 339.

98 Govor na primanju za Medicinsko-biološku udrugu svetoga Luke (12. studenoga 1944.): *Discorsi e radiomessagi di Pio XII*, svezak VI, Vaticano, 1945., str. 186-187.

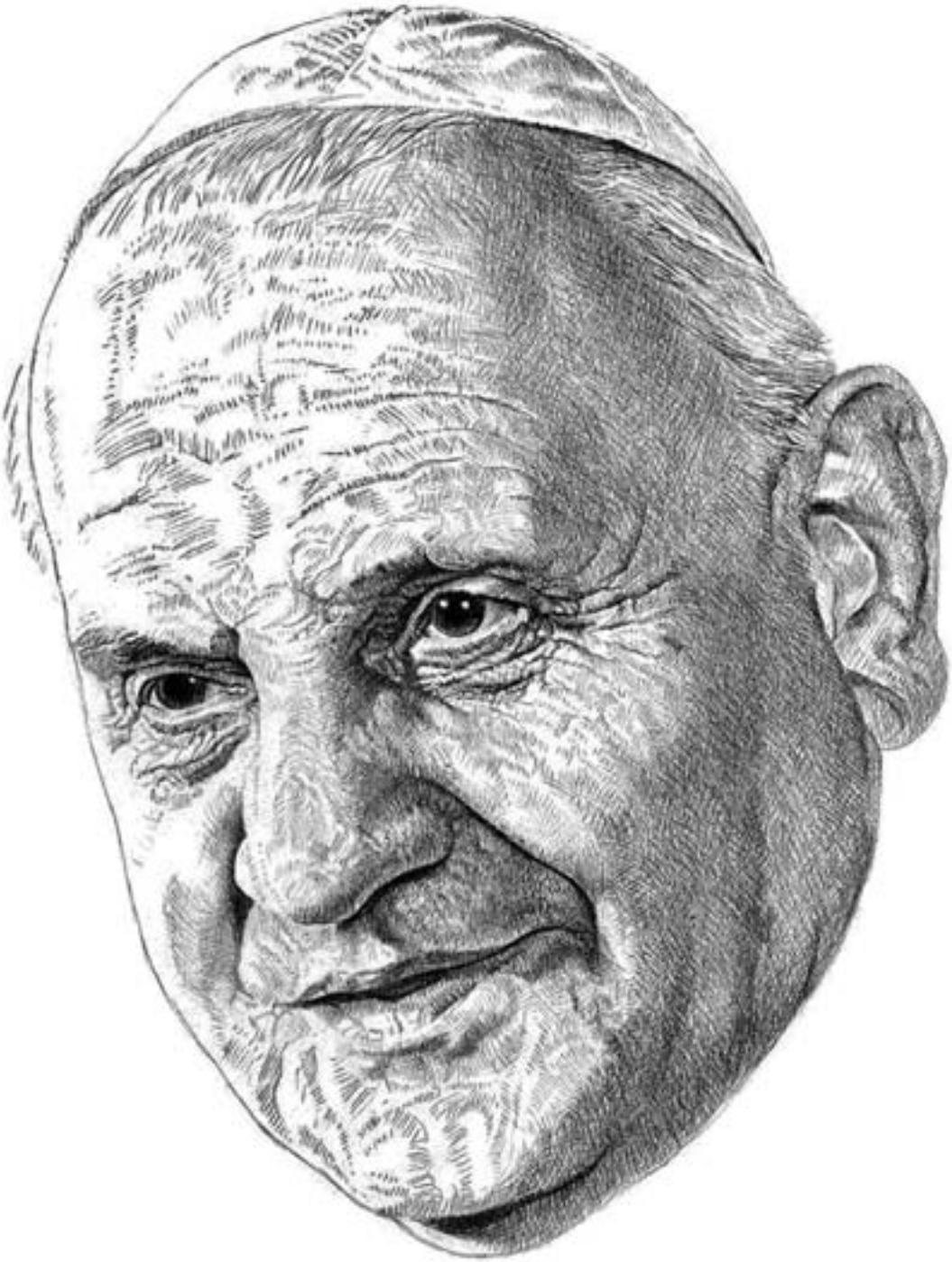

Bernard Safran (1924.-1995.), *Papa Ivan Dobri*, crtež, olovka na papiru, 28x35 cm

Povjesničar koji je promijenio Crkvu pokrenuvši njezino posadašnjenje gorućim potrebama. Papa koji je započeo decentralizaciju u korist biskupskog zbora. Rimski biskup koji je priznao kako je grad Rim nepokršćanjeno, misijsko područje. Ekumenist uvjeren da je zadaća Katoličke Crkve razjedinjenim kršćanima poravnati putove k jedinstvu i to tako što će se sama vratiti prvotnoj čistoći i jednostavnosti.

PETO POGLAVLJE

Ivan XXIII. (28. X. 1958. – 3. VI. 1963.)[1]

§ 41. Apsolutno poštovanje ljudskoga bića

Temu koju obrađujemo uvijek sagledavamo s dviju strana: polazeći od poštovanja života koji se ima roditi u smislu da ne dođe do pobačaja i u smislu da se učini sve moguće kako bi se uklonili uzroci koji dovode do kršenja prava na rođenje. Jednostavnim riječima, rekli bismo: štititi i promicati ljudski život koji se ima roditi.

Za razliku od Pija XII. koji je tu problematiku zahvaćao široko, Ivan XXIII. njome se bavi u okviru poštovanja ljudskog bića i dostojanstva braka i obitelji prilično suženo. Polazna je točka u učenju pape Ivana Dobrog svetost ljudskog života. Istim se konceptom koristio i Pio XI. u okružnici *Casti connubii*,[2] ali blaženi Ivan XXIII. želi ga postaviti kao temelj obrane života koji se ima roditi. Pogledajmo što papa misli pod učinkovitom zaštitom života prije rođenja.

Vrednovanje ljudskog bića pritiskalo je učenje pape Ivana XXIII. Ali ta je problematika zabrinjavala i njegove prethodnike,[3] posebno Pija XII. Govoreći o svojem neposrednom prethodniku, Ivan XXIII. kaže da je u prosvijećenim i znalačkim porukama i učenjem uvijek dominirao »temeljni motiv, a to je nepromjenjiva tvrdnja i srčana obrana dostojanstva i prava ljudske osobe«.[4] Papa smatra korisnim nastaviti i razvijati to učenje pridajući mu središnje mjesto u svojim nastupima. Tako 14. siječnja 1963. kaže: »*Središte svake brige želi biti ljudska osoba*, stvorena na sliku i priliku Bogu i izbavljena dragocjenom Kristovom krvlju. Neposredne aktivnosti: obitelj, školu, politiku, gospodarstvo, umjetnost i književnost, tisak i zabavu treba usmjeriti prema poštovanju osobe. Sve treba težiti tom cilju, *kako bi se poštovalo neotuđivo dostojanstvo čovjeka*, uzdignule snage, odgojilo razmišljanje i savjest, a u nakani da se cjelovita osobnost razvije u skladu s planom o spasenju.«[5] Te Papine riječi sadržavaju osnovne elemente na kojima valja temeljiti poštovanje ljudskog života prije rođenja.

---

1 Rođen 25. studenoga 1881. kao Angelo Giuseppe Roncalli u Sotto il Monte kod Bergama. Svećenik od 1904., nadbiskup od 1925., apostolski nuncij u Bugarskoj, Turskoj, Grčkoj i Francuskoj, kardinal i mletački patrijarh od 1953. Blaženim proglašen 3. rujna 2000. O njemu: *Vjesnik Đakovačke biskupije* (Đakovo), XVI (1963.) 7-8, 124-127; *Bogoslovska smotra* (Zagreb), XXXIII (1963.) 2, 3-7; Giancarlo Zizola, *Utopija pape Ivana*, Zagreb, 1977.; Juraj Kocijanić, *Pape i hrvatski narod*, Zagreb, 1998., str. 617-623; Sean MacReamoinn, Ivan XXIII., *Suvremena katolička enciklopedija*, prir. Michael Glazier i Monika K. Hellwig, Split, 1998., str. 404-408; Marijo Milić, *Pape od sv. Petra do Ivana Pavla II.*, Split, 1998., str. 271-274; Earon Duffy, *Sveci i grešnici : povijest papa*, Rijeka, 1998., str. 268-272; Christian Feldmann, *Ivan XXIII. : njegova ljubav - njegov život*, Zagreb, 2002.

2 usp. Pio XI., okružnica *Casti connubii* (31. prosinca 1930.), br. 64: *Acta Apostolicae Sedis*, 22 (1930.), str. 563; *List Dubrovačke biskupije* (Dubrovnik), XXXI (1931.) 2, str. 24; *Katolički list* (Zagreb), 82 (1931.) 6, str. 61; *Vrhbosna* (Sarajevo), XLV (1931.) 5-6, str. 74; Nedjeljko Subotić, *Kršćanski brak*, Split, 1933., str. 71; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 3720, str. 689: »Oba života [i majke i djeteta] jednako su sveta stvar, tako da to ni državna vlast nikada ne može imati mogućnost poništavati.«

3 U socijalnim okružnicima *Rerum novarum* Lava XIII. i *Quadragesimo anno* Pija XI. središnja misao je dostojanstvo i veličina ljudske osobe.

4 bl. Ivan XXIII., Govor radnicima 14. svibnja 1961.: *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, svezak III, Vaticano, 1962., str. 297-298.

5 bl. Ivan XXIII., Govor sudionicima XXV. nacionalnog [talijanskog] kongresa pokreta Katoličke akcije (4. siječnja 1963.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, svezak V, Vaticano, 1964., str. 74.

Dvije struje misli našega vremena, personalizam i egzistencijalizam, sve više usredotočuju pozornost na potrebu da se zajamči poštovanje dostojanstva i slobode svakoga ljudskog bića. Dostojanstvo osobe priznato je svim ljudskim bićima u »Općoj deklaraciji o pravima čovjeka« koju je prihvatila Opća skupština Ujedinjenih naroda 10. prosinca 1948.[6]

U okružnici »Pacem in terris« 1963. Ivan XXIII. spominje »Opću deklaraciju o ljudskim pravima« kao čin najviše važnosti koji su poduzeli Ujedinjeni narodi. U tom se dokumentu »svim ljudskim bićima, u najuzvišenijem obliku, priznaje dostojanstvo osobe i potvrđuje pravo svakoga čovjeka da slobodno istražuje istinu, da udovoljava zahtjevima poštenja, ispunja dužnost pravde, živi životom dostojnim čovjeka...«.[7]

U razmatranjima o čovjeku i o osobnosti blaženi Ivan XXIII. uvijek kreće od biblijske vizije čovjeka koji se usredotočuje u temu Božjeg lika te napominje: »Ali znanstveni napredak i tehnički izumi izraz su prije svega beskrajne veličine Boga koji je stvorio svemir i samoga čovjeka. Stvorio je svemir, obasipljući ga blagom mudrosti i dobrote... i stvorio je čovjeka, 'na svoju sliku i priliku' (usp. Post 1, 26) i obdario ga razumom i slobodom, učinivši ga gospodarom svemira...«.[8]

U toj viziji čovjek je predočen sa svojim konstitutivnim elementima i značajkama: razumno i slobodno biće, stvorenje superiorno čitavom svemiru.

§ 42. Čovjek stvoren na Božju sliku i priliku

U govoru sudionicima XV. kongresa neposrednih poljoprivrednih proizvođača 19. travnja 1961. Ivan XXIII. objašnjava: »Na prvim stranicama Svete Knjige napisano je da je Bog stvorio čovjeka prema svojoj slici i prilici, i smjestio ga je u raj zemaljski da ga obrađuje i čuva (usp. Post 1, 27; 2, 7; 2, 15; Mudr 2, 23; Sir 17, 1).[9] Kakvo dostojanstvo i kakva snaga čovjeku dana od ove božanske providnosti, po kojoj nosi utisnut sjaj nebeskog Oca! (usp. Ps 4, 7).«[10]

To je dakle prvi stup na koji se oslanja poštovanje života općenito, a također i života onoga koji se ima roditi. Čovjek je dijete Božje. Za papu »ma koliko tehnika i gospodarstvo uznapre-

6 Opća deklaracija o pravima čovjeka (prihvaćena u Organizaciji ujedinjenih naroda 10. prosinca 1948.) na hrvatskom je prvi put objavljena u emigraciji u lipnju 1949. u prijevodu dr. Hijacinta Eterovića: Opća deklaracija čovječjih prava, *Osoba i duh* (Madrid), I (1949.) 4, 69-72, a u Domovini čak 20 godina kasnije: *Crkva u svijetu* (Split), IV (1969.) 1, str. 1-5 i *Ljudska prava : osnovni međunarodni dokumenti*, prir. Dobriša Skok, Zagreb, 1990., str. 29-36. O Deklaraciji v. Hijacint Eterović: *Kritički osvrt na Opću deklaraciju čovječjih prava*, Osoba i duh (Madrid), I (1949.) 2, 19-25, i *Opća deklaracija čovječjih prava prihvaćena u OUN dana 10. prosinca 1948*., Osoba i duh (Albuquerque), VII (1955.) 4, 573-590; te Ante Matković, *Postanak Opće deklaracije o pravima čovjeka*, Crkva u svijetu (Split), IV (1969.) 1, str. 5-16.

7 bl. Ivan XXIII., okružnica *Pacem in terris* (11. travnja 1963.), br. 143-144: *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, svezak V, Vaticano, 1964., str. 557; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 193. U sklopu otvaranja Crkve svijetu, Ivan XXIII. bez ustručavanja poseže i za tom baštinom čovječanstva koja nije plod crkvenog učiteljstva, ali je nadahnuta evanđeoskim duhom. Za razliku od njega, Pio XII., nikad ne spominje Opću deklaraciju o pravima čovjeka, premda je donesena za njegova papinstva.

8 bl. Ivan XXIII., okružnica *Pacem in terris* (11. travnja 1963.), br. 3: *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, svezak V, Vaticano, 1964., str. 521-522; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 164. O misaonom sklopu okružnice: Jordan Kuničić, *Idejni sadržaj enciklike "Mir na zemlji"*, Bogoslovska smotra (Zagreb), XXXIII (1963.) 2, str. 8-23.

9 Svetopisamski tekstovi na koje upućuje Ivan XXIII. glase: »Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih.« (Post 1, 26); »Gospodin, Bog, napravi čovjeka od praha zemaljskog i u nosnice mu udahne dah života. Tako postane čovjek živa duša.« (Post 2, 7); »Gospodin, Bog, uzme čovjeka i postavi ga u edenski vrt da ga obrađuje i čuva.« (Post 2, 15); »Jer je Bog stvorio čovjeka za neraspadljivost i učinio ga na sliku svoje besmrtnosti.« (Mudr 2, 23); »Bog je stvorio čovjeka od zemlje i na svoju ga je sliku načinio.« (Sirah 17, 1 - prema Vulgati: »Deus creavit de terra hominem et *secundum imaginem suam fecit illum*.«). Nažalost, zagrebačka Biblija (1968.) tu ispušta bitan dio i prevodi samo: »Gospod stvori čovjeka od zemlje i opet ga u nju vraća«, i to prema francuskome: »Le Seigneur a tiré l'homme de la terre pour l'y renvoyer ensuite.«

10 bl. Ivan XXIII., Govor sudionicima XV. kongresa neposrednih poljoprivrednih proizvođača (19. travnja 1961.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, svezak III, Vaticano, 1962., str. 215.

dovali, ne će biti pravde ni mira na kugli zemaljskoj dok ljudi ne spoznaju koliko je u njima dostojanstvo što su od Boga stvoreni i što su njegova djeca; djeca Boga koji je prvi i konačni uzrok svega stvorenoga«.[11]

Ali taj se lik potpuno otkriva u Isusu Kristu koji »je lik nevidljivog Boga, stvorenog prije svih stvorenja« (Kol 1, 15). U okružnici »Mater et magistra« očinskom ustrajnošću Sveti Otac poziva svu svoju duhovnu djecu »da budu duboko svjesni tolikog dostojanstva i veličine zbog činjenice da su *uklopljeni u Krista kao mladice u lozu: 'Ja sam trs, vi loze.'* (Iv 15, 5) i da su prema tome pozvani živjeti istim njegovim životom«.[12]

Stoga se dostojanstvo ljudske osobe, promatrano u svjetlu božanskog otkrivenja, prikazuje neusporedivo »veće, budući da su ljudi Božja djeca i prijatelji, i stvoreni su da budu baštinici vječne slave«.[13]

U tim tekstovima nalazimo druga dva važna elementa zbog kojih ljudski život zaslužuje poštovanje, to jest činjenicu da je svako ljudsko biće otkupljeno uz najveću cijenu – krvlju Isusa Krista – i putem krštenja pozvano da bude dijete Božje i prijatelj Božji, nasljednik vječne slave. Nije teško shvatiti što znači pobačajem uništiti jedno nedužno, otkupljeno ljudsko biće, i uskratiti mu milost krštenja.

Još je jedan važan razlog zbog kojeg treba poštovati ljudski život od samog početka. U Novom savezu zakon je usavršen i ukratko izložen u zapovijedi ljubavi (usp. Gal 5, 14). Poštovanje i promicanje života izraz su najveće zapovijedi kršćanstva, zapovijed univerzalne ljubavi (usp. Mk 12, 29-31) koja preferira siromašne, najmanje zaštićene, najmlađe (usp. Mt 25, 35-40), pa, prema tome, i ljudski život koji još nije rođen kao mali, nezaštićen i nedužan. Papa ističe kako »u svakom djetetu, koje se rađa u svijetu kako bi započelo svoj hod radosti i boli, oživljava osmjeh božanske nedužnosti Djeteta iz Betlehema, i s njime biva kao ovjenčano njegovo dostojanstvo«.[14]

Htijući istaknuti potrebu za posebnom ljubavlju prema malenima, Papa uspoređuje: »Kao što je Isus osobito volio i voli malene, 'jer njihovo je kraljevstvo nebesko', tako kanim biti blizu, očinskom privrženošću, svoj dragoj djeci kojoj, u ružičasto doba najljepših nadanja, već su odškrinuta vrata bolnog križnog puta«.[15]

Premda se te riječi ne odnose na djecu u majčinskom krilu, nego na onu koja su se već rodila i na onu bolesnu, one se svakako mogu odnositi i na nerođenu djecu jer su se njima, u slučaju pobačaja, otvorila vrata, ne samo križnog puta, nego i vrata smrti.

Pozivajući se na riječi svetoga Pavla iz *Poslanice Galaćanima* 2, 20: »On me ljubio, i predao samoga sebe za mene«, u božićnoj poruci 23. prosinca 1959., papa tvrdi: »ako je Bog volio čovjeka do te mjere, to znači *da mu čovjek pripada, te da se treba apsolutno poštovati ljudska osoba*«.[16]

---

11 bl. Ivan XXIII., okružnica *Mater et magistra* (15. svibnja 1961.), br. 215: *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, svezak III, Vaticano, 1962., str. 739-740; Ivan XXIII., *Mater et magistra*, Zagreb, 1985., str. 73; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 152.

12 bl. Ivan XXIII., okružnica *Mater et magistra* (15. svibnja 1961.), br. 259: *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, svezak III, Vaticano, 1962., str. 750; Ivan XXIII., *Mater et magistra*, Zagreb, 1985., str. 84-85; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 160.

13 bl. Ivan XXIII., okružnica *Pacem in terris* (11. travnja 1963.), br. 10: *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, svezak V, Vaticano, 1964., str. 523; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 165.

14 bl. Ivan XXIII., Govor sudionicima 49. kongresa porodništva i ginekologije (5. svibnja 1962.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, svezak IV, Vaticano, 1963., str. 241.

15 bl. Ivan XXIII., Radijska poruka bolesnoj djeci (15. veljače 1959.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, svezak I, Vaticano, 1960., str. 151.

16 bl. Ivan XXIII., Božićna radijska poruka vjernicima i narodima cijeloga svijeta (23. prosinca 1959.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, svezak II, Vaticano, 1961., str. 86.

Čovjek pripada Bogu upravo zato što ga je Bog ljubio dajući sebe samog za njega. Osim toga što bi trebao biti svjestan toga, čovjek bi se trebao osjećati počašćenim.

S druge strane, i u Starom i u Novom savezu, ubojstvo čovjeka izričito se navodi među djelima koja nisu u skladu s načelom ljubavi prema bližnjemu (Post 9, 5-6; Gal 5, 14). Stoga papa 1961. uzvikuje: »Pravedni građanski zakoni ljudskog suživota podržavaju veliki zakon *'Ne ubij!'*, koji sjaji u Deset zapovijedi svih vremena, i za sve čini Gospodinovu svetu pouku.«[17]

Sažimljući rečeno, može se ustvrditi da papa, oslanjajući se na biblijsko shvaćanje čovjeka, ljudsko dostojanstvo oslanja na djecu Božju i na Kristovo otkupljenje koje je ojačano neprocjenjivom ljubavlju i zaštićeno božanskom poukom, po kojoj ljudski život dobiva dragocjenu vrijednost i kao takav traži apsolutno poštovanje.

§ 43. Bračni drugovi nastavljaju Božje stvoriteljsko djelo

Papa izlaže poimanje života počinjući od njegova izvora, a to je Bog koji u velikoj ljubavi u čovjeka ulijeva svoju stvaralačku moć, »intimnu i vječnu plodnost koja je u Božjem krilu te se na određeni način djelatna i dobrostiva zrcali u sinovima ljudskim uzdignutima na uzvišeno dostojanstvo i dužnost roditeljstva«.[18] Ove riječi upućuju ne samo na dostojanstvo i poziv nego i na istinsku obvezu koju treba ostvarivati. »Dvije ljudske osobe, stvorene na sliku i priliku Božju, pozvane su nastaviti stvoriteljsko djelo dajući tjelesni život novim bićima, kojima životvorni Duh ulijeva moćni princip besmrtnog života.«[19]

Vječna se Božja plodnost očituje u djevičanskom rađanju vječne Riječi, koja sjaji i nanovo oživljava u svakom djetetu. »Taj prizor, zanosan u veličini ljudskog dostojanstva, pozvanog na suradnju sa samim Bogom u širenju života Mi rado promatramo u svjetlu djevičanskog rađanja vječne Riječi, onoga koji je, premda je Bog, htio roditi se u vremenu kako bi s nama dijelio milost i prijateljstvo s nebeskim Ocem: *obdario nas je svojim božanstvom* [*largitus est nobis suam Deitatem*].[20] U svakom djetetu koje se na svijetu rađa da bi započelo svoj hod radosti i boli nanovo oživljava smiješak i božanska nevinost betlehemskog Djeteta i s Njim kao da dobiva aureolu njegovo neotuđivo dostojanstvo«.[21]

Dati tjelesni život, shvaćen kao dar, znači pružiti veliku radost, jer svaki dar raduje. No ta je radost najveća, jer taj dar istodobno obogaćuje i zemlju i nebo. Vođeni takvim motivom bračni drugovi trebaju moliti dobru Providnost da im dâ djecu.[22] »Neka se dakle svim raspoloživim sredstvima širi radosna svijest ove uzvišene plemenitosti čovjeka, oca i majke obitelji, kao prvih Božjih suradnika u nastavljanju njegova djela, u davanju novih udova Kristovu otajstvenom tijelu, u napučivanju Neba izabranima koji će uvijek pjevati slavu Stvoritelja.«[23] Plodnost brač-

17 bl. Ivan XXIII., Govor na općoj audijenciji 9. kolovoza 1961.: *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, svezak III, Vaticano, 1962., str. 383.

18 bl. Ivan XXIII., Govor na otvaranju nove sudbene godine Svete Rimske Rote (25. listopada 1960.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, II, Vaticano, 1961., str. 519.

19 bl. Ivan XXIII., Govor na otvaranju nove sudbene godine Svete Rimske Rote (25. listopada 1960.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, II, Vaticano, 1961., str. 519.

20 Stih je iz začinke (antifone *O admirabile commericum*) koja se pjeva na Staru godinu navečer: »O čudesne zamjene! Stvoritelj roda ljudskoga uzeo je tijelo i udostojao se roditi od Djevice, bez sjemena posta čovjekom i obdari nas svojim božanstvom.« - *Časoslov rimskoga obreda*, I, Zagreb, 1984., str. 337; staroslavenski: »O divnoje iskupljenije! Tvorac roda človiečaskago oživljajemo tielo na se vze, ot Dievi roditi se spodobil jest i vistupaje človiek bez siemene, šćedril jest nam svoje božastvo.« - *Vesperal*, Vrbnik, 1999., str. 93.

21 bl. Ivan XXIII., Govor sudionicima 49. talijanskog kongresa porodništva i ginekologije (5. svibnja 1962.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, IV, Vaticano, 1963., str. 241.

22 bl. Ivan XXIII., Propovijed na Cvjetnicu u bazilici svetoga Pavla (10. travnja 1960.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, II, Vaticano, 1961., str. 285.

23 bl. Ivan XXIII., Govor na otvaranju nove sudbene godine Svete Rimske Rote (25. listopada 1960.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, II, Vaticano, 1961., str. 520.

nih drugova jest nasljedovanje i sudioništvo u plodnosti Boga Stvoritelja i Kristovoj plodnosti prema njegovoj Crkvi. Upravo zbog toga pobačaj postaje odvratan zločin, jer u prvome redu vrijeđa čast Stvoritelja koji čovjeka poziva na suradnju u moći ljubavi. U isto vrijeme vrijeđa Kristovo mistično tijelo, to jest Crkvu, utoliko što su sva ljudska bića, od prvog časa života, pozvana nastaniti se u nebu i zauvijek slaviti Gospodina.

Tu papa uvodi novi važan element, koji nismo susretali u naučavanju Pija XII. Govoreći o poštovanju života u okružnici *Mater et magistra*, nakon što je ponovno potvrdio svetost života, kaže: »Kršenjem njegovih zakona vrijeđa se njegovo božansko veličanstvo, *počinitelji degradiraju same sebe*, a slabi se i sama zajednica koje su članovi.« Pobačaj, kao najteže kršenje Stvoriteljevih zakona, ne vrijeđa samo njegovo božansko veličanstvo nego degradira i samog čovjeka i čitavo čovječanstvo, jer su bračni drugovi njegovi suradnici u stvoriteljskom djelu. Zbog toga pobačaj postaje najvećim zločinom.«[24]

§ 44. Odgovornost rađanja

Prenošenje života, na što su bračni drugovi pozvani, za njih je ne samo dužnost nego i čast. No bračni drugovi, osim te časti trebaju uzeti u obzir i drugu važnu činjenicu. Njihovo se ponašanje mora voditi razumom i razboritošću kao prvom sastavnicom osobe. Drugim riječima, njihova plodnost mora biti odgovorna. Ovu činjenicu papa ističe 1962. u radijskoj poruci prije početka Sabora: »Hrabru obranu svetosti ženidbe, koja bračnim drugovima nalaže svjesnu i velikodušnu ljubav iz koje proistječe rađanje djece, valja promatrati pod njezinim vjerskim i moralnim vidikom, u okviru najviših društvenih, vremenitih i vječnih odgovornosti.«[25]

Ivan XXIII. svjestan je da »ima ljudi koji misle da bi začeće i rađanje djece valjalo izbjegavati ili kako god ograničiti«[26] pa odgovornost u prenošenju života ističe ovim riječima: »Ljudski se život prenosi i širi po obitelji, zasnovanoj na jednom jedinstvenom i nerazrješivom braku koji je u kršćana uzdignut na čast sakramenta. Budući da se ljudski život predaje drugom čovjeku *promišljenim i svjesnim činom*, slijedi da se ima vršiti u skladu sa svetim, nepromjenjivim i nepovredivim Božjim zakonima koje svatko mora prepoznati i opsluživati. Zato u ovome nije nikomu slobodno služiti se metodama kojima se može prenositi život biljaka i životinja. Ljudski život mora svatko smatrati nečim svetim, što već od svoga početka zahtijeva stvaralački Božji zahvat. Stoga, tko odstupa od tih Božjih odredaba, ne samo da vrijeđa njegovo veličanstvo i sramoti sebe i ljudski rod nego slabi i najosnovnije snage vlastitog naroda.«[27]

S Ivanom XXIII. mijenja se žarišna točka u učenju o pobačaju… Pio XI. i Pio XII. ustrajavali su na apsolutnoj Božjoj vlasti nad ljudskim životom, jer mu je Bog začetnik i gospodar tako da je svaki napad na život nevinoga apsolutno nemoralan. Ivan Dobri, ne niječući to, govorio je o svetosti života u kontekstu njegova prenošenja *putem osobnoga i svjesnog čina*, te kao takvoga podložnog nepovredivim i nepromjenjivim Božjim zakonima.

24 bl. Ivan XXIII., okružnica *Mater et magistra* (15. svibnja 1961.), br. 194: *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, III, Vaticano, 1962., str. 734; Ivan XXIII., *Mater et magistra*, Zagreb, 1985., str. 66; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 147.

25 bl. Ivan XXIII., Poruka vjernicima mjesec prije početka Sabora (11. rujna 1962.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, IV, Vaticano, 1963., str. 523.

26 bl. Ivan XXIII., okružnica *Mater et magistra* (15. svibnja 1961.), br. 187: Ivan XXIII., *Mater et magistra*, Zagreb, 1985., str. 65; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 146.

27 bl. Ivan XXIII., okružnica *Mater et magistra* (15. svibnja 1961.), br. 193-194: *Acta Apostolicae Sedis*, 53 (1961.), str. 447; *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, III, Vaticano, 1962., str. 734; usp. Ivan XXIII., *Mater et magistra*, Zagreb, 1985., str. 66; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 147; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 3953, str. 758-759.

Obdržavati i poštovati nepovredive i nepromjenjive zakone znači prihvatiti djecu kao dragocjen Božji dar,[28] a istodobno svjedočiti bezuvjetnu ljubav prema Bogu i njegovim htijenjima. Za papu su brojnije obitelji živo svjedočanstvo takve ljubavi prema Bogu: »Mi vas nosimo u srcu i u vama vidimo zastupljene sve višečlane obitelji koje su živo svjedočanstvo neuvjetovane ljubavi prema Bogu i njegovim htijenjima.«[29]

Obraćajući se bračnim drugovima, papa ih ohrabruje govoreći da ne treba imati strah od brojne djece: »Svijetu nije namjena postati groblje, nego prihvaćati uvijek nove stvorove, određene da jednog dana nastane nebesku Domovinu. Pratit će ih pouzdana Gospodinova milost kao što će pratiti i njihove obitelji.«[30]

Smjerajući na plodove koje donose višečlane obitelji i na radosti koje brojna djeca znače za obitelj, Ivan XXIII. govori o »miru obitelji, gdje bračni drugovi surađuju s Gospodinom u prenošenju života; a djeca rastu kao mladice masline oko stola (usp. Ps 128, 3)«.[31]

U poruci uz blagdan Svete Obitelji 11. siječnja 1959. Papa spominje žrtve i teškoće brojnih obitelji: »Naša misao s posebnom čežnjom traga za brojnim obiteljima, koje zbog svoje vjernosti Božjim zakonima nerijetko nailaze na muke i odricanja koja su drugima nepoznata i od drugih slabo cijenjena; zatim za obiteljima koje zbog nedostatka sredstava, posla, zdravlja, žive u stalnim i tjeskobnim brigama«.[32] Papa, prema tome, dobro poznaje probleme i pogibelji što ih brojnije obitelji susreću na svojem putu zbog nužnog samoprijegora i odricanja, da bi ostale vjerne nepromjenjivu Božjem zakonu usred prevladavanja svjetovnog mentaliteta sklonog uživanju; da bi podigle sigurnu branu čvrste moralne svijesti protiv popuštanja koja se tu i tamo pojavljuju.«[33]

Stoga papa ohrabruje: »Ostanite čvrsti u dobroj odluci savršene vjernosti, velikodušne i časne discipline: uzajamne ljubavi, svetoga straha Božjega.«[34]

Osim vjernosti Božjim zakonima kao svjedočanstvu bezuvjetne ljubavi, brojnije obitelji pokazuju povjerenje u Božju Providnost. To je povjerenje nužno za suočavanje s naporima i žrtvama u ispunjenju tako plemenitog poslanja u prenošenju ljudskog života i u odgajanju djece. Za to povjerenje potreban je odgoj novih naraštaja.

»Zato je izvanredno važno da, osim odgovarajućega kulturnog i vjerskog odgoja – što je pravo i dužnost roditelja – mladi naraštaj, u svim svojim životnim očitovanjima bude duboko svjestan vlastitih dužnosti i što se tiče zasnivanja obitelji te rađanja i odgoja djece. Djeci je potrebno ucijepiti veliku postojanost i spremnost podnijeti napore i žrtve što ih nije dopušteno izbjegavati bilo kome tko je primio časno i teško poslanje da s Bogom surađuje u prenošenju života i odgajanju potomstva.«[35]

---

28 bl. Ivan XXIII., Govor sudionicima 49. talijanskog kongresa porodništva i ginekologije (5. svibnja 1962.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, IV, Vaticano, 1963., str. 242.

29 bl. Ivan XXIII., Govor na primanju za brojnije obitelji (25. listopada 1959.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, I, Vaticano, 1960., str. 499.

30 bl. Ivan XXIII., Poruka na blagdan Svete Obitelji (11. siječnja 1959.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, I, Vaticano, 1960., str. 114.

31 bl. Ivan XXIII., Radijska poruka za svetkovinu Uskrsnuća (13. travnja 1963.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, IV, Vaticano, 1963., str. 872.

32 bl. Ivan XXIII., Poruka na blagdan Svete Obitelji (11. siječnja 1959.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, I, Vaticano, 1960., str. 114.

33 bl. Ivan XXIII., Govor na blagdan Svete Obitelji (8. siječnja 1961.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, III, Vaticano, 1962., str. 122.

34 bl. Ivan XXIII., Pozdrav brojnim kršćanskim obiteljima okupljenim na Trgu svetoga Petra (2. lipnja 1959.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, I, Vaticano, 1960., str. 369.

35 bl. Ivan XXIII., okružnica *Mater et magistra* (15. svibnja 1961.), br. 195: *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, III, Vaticano, 1962., str. 734-735; Ivan XXIII., *Mater et magistra*, Zagreb, 1985., str. 67; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 147-148.

Pravi smisao Božje Providnosti prema novim životima ogleda se u tome što »brižljivi Bog daje ljudskom rodu dostatna sredstva za dostojanstveno rješavanje višestrukih i delikatnih problema povezanih s prenošenjem života. To je pak teško ili posve nemoguće skrenu li ljudi s pravoga puta pa zlonamjerno upotrijebe spomenuta sredstva protiv ljudskog razuma; protiv društvenoga značaja svoje naravi i zato, protiv same Božje zamisli.«[36]

Govoriti o veličini rađanja, o velikodušnosti u plodnosti, o povjerenju u Božju Providnost uz izoštren osjećaj odgovornosti, znači govoriti o poštovanju života, i onoga još nerođenog, jer su bračni drugovi pozvani promišljati i uzeti u obzir te motive prije nego što spriječe rođenje novog života ili ga unište pobačajem.

§ 45. Obitelj i očuvanje čovjekova dostojanstva

Zbog skromnoga i seljačkog porijekla, s osjećajem za zdravu i kršćanskim načelima prožetu obitelj, papa Ivan je nastojao obitelj prikazivati i braniti kao naravno okruženje za razvoj ljudske osobe. I zbog te činjenice u njegovim se govorima ističe potreba da se u svakoj obitelji osigura takva klima.

Što za papu znači obitelj jasno se vidi iz riječi izgovorenih 7. prosinca 1960.: »Obitelj je Božji dar: ona podrazumijeva poziv koji dolazi s visine… Ona je početak pravoga, dobrog odgoja; *za čovjeka je obitelj sve, ili gotovo sve*. Recimo za dijete, koje se otvara životu u svojim prvim neizbrisivim iskustvima; za adolescenta i mladu osobu, koji u njoj nalaze primjer za nasljedovanje i utvrdu protiv pogubnog duha zla; za same bračne drugove, u obrani od kriza i lutanja, s kojima se katkad susreću; konačno za one starije, koji u njoj mogu uživati zasluženi plod duge vjernosti i postojanosti«.[37]

Sabor će, priželjkuje papa Roncalli, htjeti biti svečani poziv »na veličinu obitelji, na dužnosti koje su od nje neodvojive«.[38]

Papi je bilo važno spoznavati obitelj kao naravno okruženje za razvoj ljudske osobnosti. Čuvati obitelj znači čuvati čovjeka i njegovo dostojanstvo, jer obitelj je »sveta ustanova, koju je Bog htio za očuvanje i zaštitu čovjekova dostojanstva, od prvog pupanja života do uzburkane mladosti, i od zrele dobi do najdublje starosti«.[39] Zagledan u čovjekovo dostojanstvo, Papa promatra ljudski život od samog nastanka, a vrijednost, razvoj i veličina mogu rasti samo u obitelji.

Nužno je promicati dobro obitelji u vrijeme kad brojne pogibelji prijete rušenjem samih temelja obitelji. »Crkva nikada nije propuštala snažno se oglasiti na uzbunu pred opasnim popuštanjima individualne i kolektivne svijesti na tom tako delikatnom području, punom posljedica za društveni život: tu su okružnice, dokumenti, govori naših prethodnika da posvjedoče majčinsku i brižljivu čežnju Crkve. Ona ni danas ne zanemaruje nalog koji joj je dan od samoga Krista.«[40]

U doktrinalnim dvojbama, koje u različitim izražajima prijete dezorijentiranjem javnoga mnijenja, nužno je »svečano i ozbiljno pozivanje na temeljitost načela kojima se nadahnjuje djelovanje Crkve u obrani braka… Nije riječ o preciziranju propisa koje nameću okolnosti, a

36 bl. Ivan XXIII., okružnica *Mater et magistra* (15. svibnja 1961.), br. 199: Ivan XXIII., *Mater et magistra*, Zagreb, 1985., str. 68; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 148.

37 bl. Ivan XXIII., Govor sudionicima desetoga kongresa Talijanskoga ženskog središta (7. prosinca 1960.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, III, Vaticano, 1962., str. 67.

38 bl. Ivan XXIII., Govor u Loretu za vrijeme hodočašća uoči Sabora (4. listopada 1962.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, IV, Vaticano, 1963., str. 559.

39 bl. Ivan XXIII., Poruka kršćanskim obiteljima na blagdan Svete Obitelji (10. siječnja 1960.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, II, Vaticano, 1961., str. 118.

40 bl. Ivan XXIII., Govor na otvaranju nove sudbene godine Svete Rimske Rote (25. listopada 1960.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, II, Vaticano, 1961., str. 519.

koje može promijeniti tijek naraštaja, nego o božanskoj volji, nedodirljivom redu, utemeljenom od samoga Boga radi zaštite prve temeljne jezgre civilnoga društva«.[41]

U govoru porodničarima i ginekolozima 1962. Ivan XXIII. povjerava dobro obitelji liječničkoj zaštiti: »Čitava obitelj crpi korist od vašega liječničkog rada, jer vi dolazite u dodir s njezinim različitim članovima u različitim prigodama; vaša je riječ uvijek dragocjena, stručno mišljenje združeno s uvjerenom kršćanskom praksom, koja osobito bračnim drugovima uspijeva dati toliko svjetla, dobrog savjeta… vaša uvjerenja i vaš dobar primjer bit će velika snaga za obranu obitelji.«[42]

Papa pohvaljuje različite inicijative koje se služe sredstvima što ih danas stavljaju na raspolaganje tisak i tehnika: znanstvene publikacije, savjetodavci, studijski tečajevi, specijalizirana predavanja, sve u korist dobra obitelji i braka: »Izražavamo živo zadovoljstvo zbog takvih pokušaja, koji polagano pokrenuti… i propisno odobreni od više crkvene vlasti potiču slatku nadu sve utješnijeg ubiranja dobrih plodova.«[43]

Obitelj, međutim, ima velikih potreba koje se tiču i materijalne i duhovne sfere. Papa poziva odgovorne da se zainteresiraju za te potrebe: »Naš glas ne propušta nijednu prigodu za poticanje odgovornih vlasti na odluke koje izlaze ususret mnogostrukim duhovnim i vremenitim potrebama te nastavlja poticati sve, a osobito one koji su u lagodnijim uvjetima, da se natječu u velikodušnosti, da u sve obitelji donesu pomoć primjerenu potrebama i trajnu.«[44]

Stan je osnovni uvjet normalnoga obiteljskog života. Ova je potreba preča u gradovima. U govoru radnicima 1959. Ivan XXIII. spominje taj problem: »U ovom prikazu koji ste sami dali, već se nalazi čitavi program vaše velike organizacije, koji se nameće poštovanju i dobrohotnosti onih koji se brinu o razvoju graditeljstva i velike probleme koje on implicira u smislu podizanja stana na dostojanstvo domaćeg svetišta, kako bi ga se učinilo čovjeku ugodnim i privlačnim i da ga se dovede do toga da ispunjava svoju zadaću, to jest da bude vedra i sređena pretpostavka veće obitelji, koje je selo, koje je grad.«[45]

Iz tih riječi zaključujemo da problem stana podrazumijeva i pitanje poštovanja prava na rođenje, budući da je stan, koji čovjeku nije ugodan ni privlačan, čest uzrok ograničavanja poroda ili čak uzrok pobačaja.

No, u promicanju braka i obitelji važno mjesto imaju sami bračni drugovi. Papa podsjeća: »U ovom zajedničkom naporu na koji su pozvani svi ljudi dobre volje, a osobito očevi i majke obitelji pomoć da ne klonemo, svijetlo i moćno nadahnuće da ostanemo vjerni i osnaženi u dobrom boju… jest velika odgovornost za sve.«[46] Da bi se moglo ispuniti specifično poslanje bračnih drugova, papa kao osnovu pretpostavlja obitelj »zasnovanu na slobodno sklopljenoj, jedinstvenoj i nerazrješivoj ženidbi. Obitelj treba smatrati prvom i naravnom jezgrom (klicom)

41 bl. Ivan XXIII., Govor na otvaranju nove sudbene godine Svete Rimske Rote (13. prosinca 1961.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, IV, Vaticano, 1963., str. 84-85.

42 bl. Ivan XXIII., Govor sudionicima 49. talijanskog kongresa porodništva i ginekologije (5. svibnja 1962.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, IV, Vaticano, 1963., str. 242.

43 bl. Ivan XXIII., Govor na otvaranju nove sudbene godine Svete Rimske Rote (25. listopada 1960.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, II, Vaticano, 1961., str. 517.

44 bl. Ivan XXIII., Govor na blagdan Svete Obitelji (8. siječnja 1961.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, III, Vaticano, 1962., str. 122-123.

45 bl. Ivan XXIII., Očinski govor radnicima iz raznih dijelova Italije (31. svibnja 1959.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, I, Vaticano, 1960., str. 359.

46 bl. Ivan XXIII., Govor na blagdan Neoskvrnjenog Začeća (8. prosinca 1960.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, III, Vaticano, 1962., str. 74.

ljudskoga društva. Za nju se valja najsavjesnije pobrinuti na gospodarsko-društvenom i na kulturno-ćudorednom području.«[47]

Dakle, potrebno je osigurati uvjete da obitelj mogne postati okruženjem i zaštitom čovjekova dostojanstva. Da bi se postigao taj cilj, nužan je zajednički napor na koji su pozvani svi: Crkva, društvo, liječnici, a posebno očevi i majke obitelji. U takvom će okruženju ljudski život koji se rađa biti poštovan.

§ 46. Ženin majčinski poziv (zvanje: majka)

Eventualni pobačaj ima posljedice prije svega na ženu. Stoga braniti život prije rođenja znači braniti ženu kao osobu, promicati vrijednost njezina materinstva. Majčinstvo je trajna poruka u korist ljudskog života, jer se izriče i bez riječi protiv svega što uništava i ugrožava život.

Papa Ivan vidi poziv žene u kontekstu ženskog dostojanstva: »Svim tim kćerima, koje su zdrava snaga naroda i nada sutrašnjice, ponizni Nasljednik apostola Petra želio bi uputiti usrdnu poruku da se uvijek sjećaju visokog poslanja na koje su pozvane po intimnom dostojanstvu žene, kojoj je sam Bog utisnuo svoj besmrtni pečat.«[48]

U govoru sudionicima Studijskog skupa »Žena i društveni život« 1961. Papa ističe »da je majčinstvo onaj cilj prema kojemu je Stvoritelj želio usmjeriti čitavo biće žene. Taj majčinski poziv tako je vlastit i urođen da je na djelu i tada kad izostane izravno rađanje«.[49]

Što se tiče ulaska žene u javni život, u ženi biva sve »jasnijom i djelatnijom svijest o vlastitom dostojanstvu. Zna da ne može dopustiti da je se smatra i tretira kao sredstvo; traži da je se gleda kao osobu, kako unutar obiteljskog doma, tako i u javnosti.«[50]

Pretpostavka je ravnopravnost, a »progresivno uzdizanje žene u sve odgovornosti društvenog života zahtijeva njezino aktivno posredovanje na društvenom i političkom planu. Žena je ništa manje od muškarca potrebna za napredak društva, osobito na svim onim područjima koja zahtijevaju takt, delikatnost i majčinsku intuiciju«.[51]

Papa, međutim, dobro zna da pojavljivanje žene u javnom i društvenom životu, osim prednosti njoj nudi i mogućnost da upozna »koliki se problemi javljaju pred njezinim temeljnim poslanjem, a to je poslanje oblikovateljice novih stvorova«.[52] Prema Papinoj zamisli, »današnje društvene strukture još su daleko od toga da ženi u vršenju njezine profesije omoguće ostvariti puninu njezine osobnosti i pružiti onaj doprinos koji društvo i Crkva od nje očekuju. Otuda je prijeko potrebno tražiti nova rješenja kako bi se postigli red i ravnoteža koji bi bili više u skladu s ljudskim i kršćanskim dostojanstvom žene«.[53]

Papa ne propušta naglasiti da je glavno mjesto žene u obitelji. U govoru sudionicama devetoga nacionalnog kongresa Talijanskoga ženskog centra 1959. Papa izlaže ulogu i doprinos žene

47 bl. Ivan XXIII., okružnica *Pacem in terris* (11. travnja 1963.), br. 16: *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, V, Vaticano, 1964., str. 525; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 166-167.

48 bl. Ivan XXIII., Govor sudionicima Studijskih dana Djela za zaštitu mladeži (20. studenoga 1960.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, III, Vaticano, 1962., str. 395.

49 bl. Ivan XXIII., Govor sudionicima studijskog skupa »Žena i društveni život« (6. rujna 1961.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, III, Vaticano, 1962., str. 395.

50 bl. Ivan XXIII., okružnica *Pacem in terris* (11. travnja 1963.), br. 41: *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, V, Vaticano, 1964., str. 531; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 172.

51 bl. Ivan XXIII., Govor sudionicima studijskog skupa »Žena i društveni život« (6. rujna 1961.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, III, Vaticano, 1962., str. 396.

52 bl. Ivan XXIII., Govor sudionicima desetoga kongresa Talijanskoga ženskog središta (7. prosinca 1960.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, III, Vaticano, 1962., str. 68.

53 bl. Ivan XXIII., Govor sudionicima studijskog skupa »Žena i društveni život« (6. rujna 1961.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, III, Vaticano, 1962., str. 396.

u obitelji. »Najdragocjeniji je dar obitelj, koja utemeljena Božjim promislom na različitim i komplementarnim sklonostima bračnih drugova u ženi nalazi budnog čuvara. Ženama stoga preporučujemo ljubav prema obitelji, shvaćenoj kao naravno okruženje za razvoj ljudske osobe… Nužno je da se obitelj brani, da se žene ohrabre i s osjećajem odgovornosti zauzmu svoje mjesto u tom djelu te da budu neumorne u nadziranju, ispravljanju, poučavanju kako da se razaznaje dobro od zla.« [54]

Iz svega je jasno kako se papa brine da se poveća dostojanstvo žene, da ugled žene kao majke sačuva svoju staru vrijednost i da društvo u njoj vidi dostojanstvo koje zaslužuje poštovanje i pruži joj sve mogućnosti kako bi mogla realizirati puninu osobnosti. U takvom se okruženju može očekivati da žena ne će izabrati ponašanje različito od ljubavi i nedostojno ljudske osobe, kao što je ubojstvo života začetog u njezinu krilu.

§ 47. Zaključak: Život je svet od časa njegova pojavljivanja

Premda je tema poštovanja života prisutna u učenju pape Ivana XXIII. kad govori o dostojanstvu ljudske osobe, ipak ni jednom ne nailazimo na izraz »pobačaj« – to je samo jedna eksplicitna rečenica u svezi s poštovanjem ljudskog života prije rođenja.

Dok je Pio XII. u svojim razmatranjima polazio od utemeljenja osobnog dostojanstva čovjeka, što će reći od Boga stvoritelja ljudskog života, papa Ivan više je pozornost usredotočio na bitne značajke ljudske osobe, sažimljući ih u konceptu svetosti života.

Svetost života proizlazi iz činjenice da život, izravno, stvara sam Bog i, kao što kaže Ivan XXIII., sve od svojeg pojavljivanja neposredno upošljava stvarateljsko djelovanje Boga. Vrlo je važno primijetiti kako Sveti Otac ističe činjenicu da se stvoriteljsko Božje djelovanje očituje već od prvoga trenutka ljudskog postojanja. Stoga je u trenutku začeća u svakome ljudskom biću označen sjaj Svevišnjeg.

Bog se nije zauzeo za to da samo stvori čovjeka, nego ga prati neprestano, božanskom i očinskom ljubavlju, dotle da je, u Sinu, dao i život za čovjeka. Stoga mu čovjek pripada kao vlasništvo, te je u tome temeljni motiv za apsolutno poštovanje ljudske osobe.

Čovjek mora biti svjestan, ali i ponosan, što je stvoren od Boga i otkupljen od Isusa Krista postajući tako nasljednikom nebeske slave. Čovjek nije stvoren samo za ovaj zemaljski život, nego ponajprije za onaj vječni.

Osvrćući se na dostojanstvo čovjeka, papa svakom ljudskom biću pridaje kakvoću osobe, određujući je kao narav obdarenu inteligencijom i slobodnom voljom. Iz konteksta njegovih riječi može se zaključiti da on smatra ljudskom osobom i ljudska stvorenja prije rođenja od prvoga trenutka njihova postojanja.

Iz činjenice da se postoji kao osoba proizlaze ljudska prava i dužnosti koji obuhvaćaju univerzalnost i neotuđivost, među kojima na prvome mjestu pravo na postojanje i na tjelesnu cjelovitost (fizički integritet).

Pio XII. uopće ne spominje »Opću deklaraciju o pravima čovjeka« Ujedinjenih naroda, ali papa Ivan Dobri izražava želju da svi ljudi u njoj nađu učinkovitu zaštitu svojih prava. Štoviše, Ivan XXIII. iščitava je kao posve kršćanski dokument, kao duhovni plod drevnoga judeo-kršćanskog debla i europske uljudbe te je prevodi na svakodnevan, svima razumljiv, egzistencijalni jezik: »Kaneći govoriti o čovjekovim pravima, treba napomenuti da čovjek ima *pravo na život*, na tjelesnu nepovredivost, na sredstva prikladna za častan život, a to su naročito hrana, odjeća,

54 bl. Ivan XXIII., Govor sudionicima devetoga kongresa Talijanskoga ženskog središta (1. ožujka 1959.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, I, Vaticano, 1960., str. 172.

stan, počinak, liječenje i na kraju potrebne službe koje država mora osigurati pojedincu.«[55]

Drugi, ne manje važan motiv zbog kojeg treba poštovati ljudski život koji se ima roditi, nalazi se u činjenici jednakosti po prirodnom dostojanstvu koje priznaju sve civilizirane nacije.

Naslov svetosti ne pridaje se samo činjenici da se posjeduje život, nego svim duhovnim, psihičkim i fizičkim sastavnicama ljudske osobe – sve je sveto i zaslužuje poštovanje.

Uspoređujući učenja Pija XII. i Ivana XXIII., u prvome nalazimo prekrasan opis poslanja bračnih drugova koji prema svome liku i prilici rađaju djecu. Kod Ivana XXIII. ističe se u prvome redu svijest, odgovornost i ponos bračnih drugova u prenošenju života.

Hotimični i izazvani pobačaj ne gazi samo božanske zakone, nego istodobno narušava dostojanstvo bračnih drugova i dostojanstvo zajednice u kojoj se živi.

Nakon što je opisao svetost života i dostojanstvo suradnje čovjeka u stvoriteljskom Božjem djelu, papa se na poseban način zalaže za obitelj koja je nezamjenjivo gnijezdo novoga života i najprikladnije okružje za razvoj ljudske osobe. U viziji obitelji papa je potpuno konkretan: vidi duhovne i materijalne potrebe obitelji i poziva sve da preuzmu svoju ulogu u njihovu ostvarivanju.

Majka ima iznimnu i nenadoknadivu ulogu s obzirom na to da je ona tvorac života i prvi odgojitelj osobnosti djece. U takvom ozračju život prije rođenja biti će više poštovan i zaštićen.

Obitelj tvori cjelinu: ustanovu (instituciju) po Božjoj volji, kolijevku u kojoj se rađa život, osnovnu stanicu društva i kućnu Crkvu vjere i ljubavi.

55 bl. Ivan XXIII., okružnica *Pacem in terris* (11. travnja 1963.), br. 11: *Acta Apostolicae Sedis*, 55 (1963.), str. 259-260; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 165; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 3958, str. 761.

Zasjedanje Drugoga vatikanskog sabora u bazilici Svetoga Petra

ŠESTO POGLAVLJE

Drugi vatikanski sabor (11. X. 1962. – 8. XII. 1965.)[1]

§ 48. Jednom začet život treba štititi uz najveću brižnost

Temi poštovanja i zaštite ljudskog života Drugi vatikanski sabor posvećuje posebnu pozornost, smatrajući je jednim od temeljnih argumenata pastoralne konstitucije *Gaudium et spes* koja je bila proglašena 7. prosinca 1965. Problem poštovanja života prije rođenja obrađuje se u tom dokumentu u dvama poglavljima: 27., koje se odnosi na poštovanje ljudske osobe i 51., koje govori o usklađivanju bračne ljubavi s poštovanjem života. Pobačaj je osuđen kao oduran zločin, a ta je osuda možda najteža koju je Drugi Vatikanski sabor izrekao.[2]

Konstitucija *Gaudium et spes* u obliku u kojem je donesena skriva dugu priču, punu nevolja, prožetu učenjem, raspravama, izmjenama i ponovnim obradama. Podnesena su čak četiri nacrta da bi se došlo do konačnog teksta, u »četvrtom čitanju«. No, od 1965. do danas *Gaudium et spes* nije ništa izgubio od svježine. To je integralna antropologija, dokument kojim je Crkva željela zagrliti cijeli svijet, *Magna charta* ljudskog dostojanstva koje treba promicati i braniti, vrhunac koncilskog puta. Svjedoči solidarnost Crkve pred čovječanstvom našega doba i prodornost kršćanske nade.

Prvi nacrt pripremilo je Mješovito povjerenstvo koje su činili članovi saborskih povjerenstava za učenje vjere (*de doctrina fidei et morum*) i za poslanje svjetovnjaka (*de apostolatu laicorum*), a predsjedali su joj kardinali Alfredo Ottaviani (1890.-1979.)[3] i Fernando Cento (1883.-1973.). Nakon što je proučilo dokument u srpnju 1963., Povjerenstvo koordinacije sastavilo je redakciju novog nacrta razvijajući doktrinarni dio u prvom poglavlju.

---

1 Dvadeset i prvi sveopći (ekumenski) sabor u povijesti Crkve, a drugi koji se održao u Vatikanu, uvriježeno se zove II. vatikanski sabor, a službeni mu je naziv *Concilium oecumenicum vaticanum secundum* (Drugi vatikanski ekumenski sabor). Najavljen 25. siječnja 1959. i sazvan 25. prosinca 1961. apostolskom konstitucijom *Humanae salutis* Ivana XXIII. /*Vjesnik đakovačke biskupije*, XV (1962.) 3, str. 35-37/, Sabor je zasjedao u četiri razdoblja od 11. listopada 1962. do 8. prosinca 1965. *Poslovnik Sabora*, Glas Koncila (Zagreb), I (1962.) br. 2 od 11. X., str. 16-20 i br. 3 od 17. X., str. 6-8. Govor Ivana XXIII. na otvaranju Sabora 11. listopada 1962.: *Glas Koncila*, I (1962.) 9 / 23. XI., str. 9-24; *Vjesnik Đakovačke biskupije* (Đakovo), XV (1962.) 11, str. 155-159. *Poruka svijetu s II. Vatikanskog sabora* (20. listopada 1962.) - Vjesnik đakovačke biskupije, XV (1962.) 11, str. 160-161. *Govor Pavla VI. na otvaranju drugog zasjedanja* (29. IX. 1963.) - Službeni vjesnik Splitske biskupije, X (1963.), str. 31-43; Vjesnik đakovačke biskupije, XVI (1963.) 11, str. 171-179. *Govor Pavla VI. na otvaranju trećeg zasjedanja* (14. IX. 1965.) - Vjesnik đakovačke biskupije, XVII (1964.) 10, str. 174-176. *Govor Pavla VI. na sjednici 7. XII. 1965.* - Vjesnik đakovačke biskupije, XIX (1966.) 1, str. 6-9. Kronologija u: *II. Vatikanski koncil : Dokumenti, prir. Josip Turčinović*, Zagreb, 1970., str. 771-773. O tijeku i značenju Drugoga vatikanskog sabora: August Franzen, *Pregled povijesti Crkve*, Zagreb, 1970., str. 315-322; Hubert Jedin, *Crkveni sabori*, Zagreb, 1980., str. 160-186; *Crkva u svijetu* (Split), 31 (1996.) 1, str. 6-20. 68-79; Pavao VI., Apostolska pobudnica *Quinque iam anni* o petoj obljetnici završetka Sabora (8. XII. 1970.). - Vjesnik đakovačke biskupije, XXIV (1971.) 2, str. 23-26; te knjige Josepha Ratzingera: *Prvo zasjedanje Drugoga vatikanskog koncila*; *Koncil na putu : osvrt na drugo zasjedanje*, *Rezultati i problemi trećeg koncilskog zasjedanja* i *Posljednje koncilsko zasjedanje*, sve tri: Zagreb, 2008.; Giuseppe Alberigo, *Kratka povijest Drugoga vatikanskog koncila : (1959.-1965.)*, i Knut Wenzel, *Mala povijest Drugoga vatikanskog koncila*, obje Zagreb, 2008. Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu izdao je od 1977. do 1990. komentare dokumenata Drugoga vatikanskog sabora o Crkvi, božanskoj objavi, svetoj liturgiji, ekumenizmu, istočnim katoličkim Crkvama, svećeničkom odgoju i obrazovanju i apostolatu svjetovnih vjernika.

2 usp. Paolo Sardi, *L'aborto ieri e oggi*, Brescia, 1975., str. 242.

3 Podatci s nadnevcima rođenja, ređenja i smrti te službama i naslovima za katoličke biskupe cijeloga svijeta od 1500. godine do danas mogu se naći na Internetu, www.catholic-hierarchy.org.

Kardinal Leo Jozef Suenens (1904.-1996.), izvjestitelj nacrta, sazvao je skupinu stručnjaka u Lovanio, gdje su obrađene temeljne crte nove redakcije. Mješovito povjerenstvo, koje se sastalo 29. studenoga 1963., proučilo je taj tekst i izvorni dokument. Rad je poslije bio povjeren Središnjem potpovjerenstvu kojem je predsjedao livornski biskup Emilio Guano (1900.-1970.) i tajnik Bernhard Häring (1912.-1998.). Tijekom radova Središnjem potpovjerenstvu priključeni su brojni novi stručnjaci, koje je izabralo Doktrinarno povjerenstvo, a istodobno se tražilo mišljenje brojnih biskupa, teologa i svjetovnih vjernika iz različitih dijelova svijeta. Tekst je bio pažljivo pregledan na temelju primjedbi članova Mješovitog povjerenstva. U srpnju 1964. tekst je odobrilo Povjerenstvo koordinacije i odaslalo ga saborskim ocima.

Rasprava u saborskoj dvorani započela je tijekom Trećeg zasjedanja Sabora, 20. listopada 1964., a pokazala se prilično jakom i dubokom. Na temelju primjedbi koje su imali oci, usmenih ili pisanih, ponovna obrada i efektivna redakcija teksta bila je dana manjoj skupini kako bi se osiguralo veće jedinstvo teksta. Zahtjevi otaca skupljeni su u svesku od 830 stranica. Preliminarne studije, koje su razna potpovjerenstva privela kraju pripremile su radno zasjedanje od 31. siječnja do 6. veljače 1965. u mjestu Ariccia na kojem je aktivno sudjelovalo 29 otaca, 38 stručnjaka i dvadesetak slušatelja, kao i drugi laici koji su u tu svrhu bili pozvani. Predsjedali su kardinal Cento i msgr. Guano.

Plenarni sastanak Mješovitog potpovjerenstva održan je u Rimu od 8. do 13. veljače 1965. radi općeg pregleda teksta i kako bi se pripremilo konačno sređivanje teksta. Nacrt je odobren na plenarnom sastanku u Rimu od 29. ožujka do 6. travnja 1965. na kojemu je sudjelovalo ukupno 67 članova pod predsjedanjem kardinala Ottavianija i Centa. Povjerenstvo koordinacije prihvatilo je tekst nacrta 11. svibnja 1965., a 28. svibnja Pavao VI. je odobrio da ga se pošalje ocima. Tijekom Četvrtog zasjedanja Sabora, od 14. rujna do 8. prosinca 1965., s tim su se nacrtom suočili saborski oci, te se nakon brojnih izmjena stiglo do posljednje redakcije.[4]

U kratkoj raščlambi kronološki ćemo slijediti opće pravce i nacrte, glavne točke koje su proizašle iz rasprave, kao i tekst posljednje redakcije, koji se tiče naše teme.

§ 49. Poštovanje ljudske osobe

Broj 27 konstitucije *Gaudium et spes* govori o poštovanju ljudske osobe osuđujući pobačaj i sve ono što narušava integritet ljudske osobe. Ulomak se nalazi u drugom poglavlju prvog dijela *Gaudium et spes*.

U broju 20, koji je naslovljen *Podupirati dostojanstvo osobe* prvog nacrta, a koji je pripremljen za treće zasjedanje u ljeto 1964., čitamo: »Ljudi našeg doba, pošto su se našli između nade i tjeskobe, žele da se potpuno prizna ljudsko dostojanstvo te da se isključi svaka diskriminacija, rasna, spolna ili društveno uvjetovana.«[5]

Na III. općoj sjednici 28. listopada 1964. msgr. Pablo Barrachina Estevan (1912.-2008.), biskup Orihuela-Alicante u Španjolskoj, ističe: »Samo jasnim i točnim poimanjem ljudske osobe može se promicati priznavanje njegove veličine i njegova dostojanstva. Ne može se zanemariti ni jedan element, ni naravnoga reda, ni nadnaravni, jer sve pogreške iz našeg vremena potječu od nepriznavanja točnog poimanja čovjeka«.[6] Na istoj općoj sjednici, msgr. Andrew Gregory

4 usp. *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, izd. La Civiltà Cattolica, treće razdoblje 1964.-1965., svezak IV, Rim, 1965., str. 242-243; četvrto razdoblje 1965., svezak V, str. 67-68.

5 Schema de Ecclesia in mundo huius temporis, poglavlje IV, br. 20: *Acta synodalia sacrosancti Concilii oecumenici Vaticani II*, vol. III, pars V, Vaticani, 1975., str. 130.

6 Pablo Barrachina Estevan, Govor na 111. općoj sjednici, u: Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II, prir. Giovanni Caprile, svezak IV, Roma, 1965., str. 294-295.

Grutka (1908.-1993.), biskup Garyja (Indiana, SAD), kaže: »Potrebno je da Sabor najvećom odlučnošću štiti dostojanstvo ljudske osobe i njezino pravo na uistinu ljudski standard života...«.[7]

Prvi ulomak *Gaudium et spes* obrađuje dostojanstvo ljudske osobe. Temelj tog dostojanstva je Bog.

§ 50. Čovjekovo dostojanstvo u Bogu pronalazi svoj temelj

Prvi nacrt potvrđuje temelj dostojanstva čovjeka tvrdeći »da se sve zasniva na dostojanstvu ljudske osobe stvorene na sliku i priliku Boga i otkupljene od Krista. Iz njega se mogu objasniti kako prava, tako i dužnosti koje pripadaju čovjeku«.[8]

Gaudium et spes izjavljuje: »Sveto pismo, naime, uči da je čovjek stvoren 'na Božju sliku i priliku', sposoban poznavati i ljubiti svoga Stvoritelja, te da ga je Bog stvorio za gospodara nad svim zemaljskim stvorenjima (usp. Post 1, 26; Mudr 2, 23), kako bi njima upravljao i služio se slaveći Boga (usp. Sir 17, 3-10).«[9]

Sabor je ponukan odgovoriti na pitanja koja pobuđuje moderni ateizam oko temeljnoga čovjekova poziva. Msgr. Jan Pietraszko (1911.-1988.), pomoćni biskup u Krakovu, na 109. općoj sjednici, 26. listopada 1964., kaže: »Prvo poglavlje mora služiti tomu da izvan svake sumnje razjasni istinski temelj čovjekova poziva i precizira da se tekst odnosi koliko na svijet, toliko i na samu Crkvu. Stvarnost ovoga svijeta trebala bi biti promatrana trostruko: kao stvorena od Boga i podložna čovjeku; kao izbavljena od Isusa Krista te kao preinačena od čovjeka«.[10]

Evo kako konstitucija *Gaudium et spes* postavlja temelj čovjekova poziva: »Crkva čvrsto drži da se priznavanje Boga nipošto ne protivi čovjekovu dostojanstvu, jer se to dostojanstvo ukorjenjuje i usavršava u samome Bogu. Čovjeka je njegov Stvoritelj učinio razumnim i slobodnim članom društva, ali još i više: kao sina ga poziva u samo božansko zajedništvo da bude dionikom sreće kojom je On sam sretan.«[11]

Što se tiče sastavnih elemenata ljudske osobe, to jest uma i volje, slobode i savjesti, pa zatim tjelesne konstitucije, u drugom se nacrtu ističe: »Čovjek može vršiti tu vlast jer je obdaren inteligencijom i savješću, srcem i voljom. Na sliku Boga, koji je ljubav, može voljeti i slobodno se žrtvovati za druge... Naše tijelo, kao što nas vjera uči, ne smije se jednostavno uništiti: u posljednji dan, duhovno obnovljeno, uskrsnut će.«[12]

Na 134. općoj sjednici 23. rujna 1965. msgr. John Ambrose Abasolo y Lecue (1904.-1982.), biskup Vijayapurama u Indiji, primjećuje: »Temelj ljudskog dostojanstva treba tražiti u umnom i voljnom značaju čovjeka, a ne u njegovoj tjelesnoj konstituciji. Potrebno je izbjeći da se tekst pojednostavnjeno stane tumačiti kao rasprava o antropologiji.«[13]

Gaudium et spes opisuje čovjeka kao jedinstvo duše i tijela. On je »po samoj svojoj tjelesnosti skup elemenata materijalnoga svijeta, tako da oni po čovjeku dosežu svoj vrhunac i podižu glas da slobodno slave Stvoritelja (Dn 3, 57-90). Stoga čovjeku nije dopušteno prezirati tjelesni

7 Andrew Gregory Grutka, Govor na 111. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak IV, Roma, 1965., str. 294.

8 Schema de Ecclesia in mundo huius temporis, u: *Acta synodalia sacrosancti Concilii oecumenici Vaticani II*, vol. III, pars V, Vaticani, 1975., str. 130.

9 *Gaudium et spes*, br. 12.

10 Jan Pietraszko, Govor na 109. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak IV, Roma, 1965., str. 274.

11 *Gaudium et spes*, br. 21.

12 Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis, dio prvi, poglavlje I, broj 11, u: *Acta synodalia sacrosancti Concilii oecumenici Vaticani II*, vol. IV, pars , Vaticani, 1976., str. 443.

13 John Ambrose Abasolo y Lecue, Govor na 134. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak V, Roma, 1965., str. 82-83.

život. Naprotiv, on svoje tijelo mora smatrati dobrim i vrijednim časti, jer je od Boga stvoreno i određeno da uskrsne u posljednji dan.«[14]

Iz činjenice da je Bog temelj čovjekova dostojanstva proizlazi drugi važan element, poziv na sjedinjenje i dijalog s Bogom. *Gaudium et spes* na to upozorava: »Već od samog svog postanka čovjek je pozvan da stupi u dijalog s Bogom, jer postoji samo stoga što ga je Bog iz ljubavi stvorio i što ga iz ljubavi stalno uzdržava. Čovjek ne može živjeti punim životom po istini ako tu ljubav slobodno ne prizna i ne povjeri se svome Stvoritelju.«[15]

Želeći još jednom istaknuti ovo sjedinjenje čovjeka s Bogom, Sabor je u *Gaudium et spes* dodao: Bog čovjeka »kao sina poziva u samo božansko zajedništvo da bude dionikom sreće kojom je On sam sretan«.[16]

Taj odnos prožet recipročnom ljubavlju promiče samu vrijednost čovjeka, kao i života u konkretnome smislu. Temu o vrijednosti čovjeka i njegova života Sabor smatra vrlo aktualnom zbog više razloga. Prvi od motiva proizlazi iz različitih filozofskih struja koje dovode u sumnju podrijetlo čovjeka kao stvorenja Božjeg, stavljajući tako njegovu vrijednost na razinu stvari. Na tu opasnost upozorava Sabor u prvom nacrtu gdje se može pročitati: »Često sama današnja kultura otkriva i širi različita sredstva s kojima se vrijeđa dostojanstvo osobe i sprječava se ljudski život u svojem razvoju i usavršavanju.«[17]

U govoru na 106. općoj sjednici Sabora 21. listopada 1964. msgr. Léon-Arthur-Auguste Elchinger (1908.-1998.), pomoćni biskup u Strasbourgu, nakon što je naznačio da Sabor, prije nego što se zaokupi problemom obiteljskog, društvenog i međunarodnog morala, mora raspraviti o njihovu zajedničkom temelju, to jest o problemu života, nastavlja: »Veliki se napori ulažu kako bi se poboljšali vanjski uvjeti života, ali ne pridaje se dužna pozornost samom izvoru života, kojemu novi oblici ljudske degradacije zadaju ozbiljan udarac... Poslanje Crkve sastoji se u spašavanju onoga što je bitno u ljudskom životu, njegova transcendentnog i kvalitativnog značaja. Život je Božji trag na zemlji i ne može ga se smatrati sredstvom te žrtvovati razvoju industrije i znanosti.«[18] Upozoravajući na opasnost od instrumentalizacije ljudskog života, msgr. Elchinger tvrdi: »Sad, u našim danima ljudski je život teško ugrožen, i precizno: u svojoj biološkoj uvjetovanosti, u svojoj ljudskoj nutrini... i u obiteljskom krugu i u okviru zajednice. Ne poštuje se više transcendentnost života. Često je ljudski život jednostavno sredstvo u službi industrijskog prihoda ili znanstvenog iskustva...«[19]

Na 136. općoj sjednici 27. rujna 1965. msgr. Michal Klepacz (1893.-1967.), biskup Lodža u Poljskoj, nakon što je prikazao važnost trenutka u kojemu bi Sabor na jednoj strani trebao cijeniti materijalni napredak svijeta, a na drugoj strani upozoriti na kulturnu i moralnu dekadenciju, kaže: »Imajući pred sobom ono što se dogodilo u posljednjem ratu (genocid, istrjebljenja u koncentracijskim logorima itd.), nacrt mora apsolutno inzistirati na vrijednosti ljudskog života, na obvezi da ga štiti i poštuje, kao i na važnosti pete zapovijedi.«[20]

14 *Gaudium et spes*, br. 14.

15 *Gaudium et spes*, br. 19.

16 *Gaudium et spes*, br. 21.

17 Schema de Ecclesia in mundo huius temporis, u: *Acta synodalia sacrosancti Concilii oecumenici Vaticani II*, vol. III, pars V, Vaticani, 1975., str. 131.

18 Léon-Arthur-Auguste Elchinger, Govor na 106. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak IV, Roma, 1965., str. 252.

19 Léon-Arthur-Auguste Elchinger, Govor na 106. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak IV, Roma, 1965., str. 252.

20 Michal Klepacz, Govor na 136. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak V, Roma, 1965., str. 104.

Opasnost od instrumentalizacije čovjeka zabrinjavala je saborske oce. Sabor u *Gaudium et spes* tvrdi da se »čovjek doista ne vara kad se priznaje višim od materijalnih elemenata i kad se ne smatra svodivim na golu čest prirode ili na anonimni element ljudskoga društva. Svojom unutrašnjošću on uistinu nadilazi cjelokupnost stvari: u te dubine čovjek zalazi kad se vraća u srce, gdje ga čeka Bog koji ispituje srce (I Sam[21] 16, 7; Jer 17, 10) i gdje on pred Božjim očima sam odlučuje o svojoj sudbini. Stoga priznajući u sebi duhovnu i besmrtnu dušu, nije žrtva lažnog utvaranja koje proistječe samo iz fizičkih i socijalnih uvjeta nego, naprotiv, dohvaća samu duboku istinu stvari.«[22]

Prema *Gaudium et spes*, čovjek je »jedino stvorenje koje je Bog htio radi njega samoga«.[23]

»Istodobno raste svijest o eminentnom dostojanstvu ljudske osobe, superiornom svim stvarima i čija su prava i dužnosti univerzalni i neotuđivi«.[24]

Ali ima još jedan motiv koji dostojanstvo čovjeka čini većim. U broju 20 prvog nacrta naznačen je ovim riječima: »Sve se oslanja na dostojanstvo ljudske osobe stvorene na sliku Božju i otkupljene po Kristu«.[25] Msgr. Georges-Stanislas-Jean Béjot (1896.-1987.), pomoćni biskup Reimsa u Francuskoj, na 111. općoj sjednici 28. listopada 1964., kaže: »Dostojanstvo ljudske osobe trebalo bi prikazati u svjetlu Krista. Suvremeni čovjek veliku vrijednost pridaje životu, kao što se može vidjeti u prigodama velikih katastrofa; čovjek želi upoznati tajnu života..., ali izložen je iskušenju da na isti način nađe vlastiti kraj, i podliježe opasnosti od individualizma ili kolektivizma. Samo se u svjetlu Krista pojavljuje iskonska ljudska narav s dimenzijama svog individualnog i socijalnog dostojanstva.« [26]

Konstitucija *Gaudium et spes* naziva Krista »savršenim čovjekom koji je Adamovim sinovima vratio sličnost s Bogom što je izobličena već prvim grijehom. S obzirom na to da je u njemu ljudska narav bila uzeta, a ne uništena,[27] time je ona i u nama uzdignuta na vrlo visoko dostojanstvo. Utjelovljenjem se, naime, Božji Sin na određeni način sjedinio sa svakim čovjekom... Krist je, doista, umro za sve nas (usp. Rim 8, 32) i konačni čovjekov poziv stvarno je samo jedan, i to božanski«.[28]

Kako bismo saželi sve što je Sabor izrekao o temelju čovjekova osobnog dostojanstva, možemo nabrojiti bitne elemente koji su proizašli iz navedenih tekstova, a koji se odnose i na poštovanje života koji se ima roditi:

---

21 Hrvatski prijevod (Split, 1968., str. 15; Zagreb, 1968., str. 16; Zagreb, 1970., str. 762) pogrešno upućuje na Prvu knjigu o kraljevima umjesto na Prvu Samuelovu. O nizu drugih pogrešaka u izdanjima saborskih dokumenata v. *Obnovljeni život* (Zagreb), XXVI (1971.) 1, str. 85-87 ; XXIX (1974.) 4, str. 398-400; LVI (2001.) 3, str. 385-388; 4, str. 539; *Crkva u svijetu* (Split), XVI (1981.) 3, str. 279; *Marulić* (Zagreb), XIV (1981.) 3, str. 305-307; XX (1987.) 5, str. 659-663; XXX (1997.) 3, str. 460; Tomo Vereš, *Iskonski mislilac*, Zagreb, 1978., str. 101-105; Tomo Vereš, *Pružene ruke*, Zagreb, 1989., str. 452. Usprkos tomu, nakladnik, trgovačko društvo u vlasništvu Zagrebačke nadbiskupije, uporno dotiskuje tu knjigu s prokazanim greškama (drugo izdanje 1972., treće 1980., četvrto 1993., peto 1998., šesto 2002.).

22 *Gaudium et spes*, br. 14.

23 *Gaudium et spes*, br. 24.

24 Schema, *Acta Synodalia Concilii Oecumenici Vaticani II*, svezak III, dio V, str. 130. »Quae omnia innituntur dignitate personae humanae ad imaginem Dei creatae et in Christo mirabilius instaurate...«

25 Schema de Ecclesia in mundo huius temporis, u: *Acta synodalia sacrosancti Concilii oecumenici Vaticani II*, vol. III, pars V, Vaticani, 1975., str. 130.

26 Georges-Stanislas-Jean Béjot, Govor na 111. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak IV, Roma, 1965., str. 294.

27 usp. II. Carigradski sabor, kanon 7 (Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 428, str. 119); III. Carigradski sabor (Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 556, str. 154); Kalcedonski sabor (Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 302, str. 82).

28 *Gaudium et spes*, br. 22.

Temelj dostojanstva ljudske osobe jest Bog koji je stvorio čovjeka po svojoj slici i prilici. Što se tiče njegova bića i postojanja, čovjek ne može biti predodređen ni za kakvo drugo stvorenje, nego samo za Boga. U okviru stvaranja ljudski je život jedinstvena i neprocjenjiva vrijednost.

Ljudsko se tijelo mora smatrati dobrim i dostojnim časti jer je stvoreno od Boga i određeno da uskrsne u Posljednji dan. Nije dopušteno prezirati čovjekov tjelesni život.

Kao sin, čovjek je pozvan na sjedinjenje s Bogom i na sudjelovanje u njegovoj radosti.

Samo u svjetlu Krista pojavljuje se iskonska ljudska narav.

Sabor govori o osobnom dostojanstvu čovjeka općenito i ne ulazi posebno u pitanje osobnog dostojanstva djeteta koje se ima roditi, ali sljedeći bi se tekst mogao odnositi i na dostojanstvo djeteta u majčinoj utrobi: s obzirom na to da su »svi ljudi, oduhovljeni razumskom dušom (*anima rationali pollentes*) i stvoreni na sliku Božju – iste naravi i istog podrijetla, te svi – od Krista otkupljeni – imaju isti poziv i isto božansko određenje, treba sve više i više priznavati temeljnu jednakost svih«.[29]

U tim riječima nalazimo sva četiri elementa koji se spominju jedan za drugim, a koji su glavni motivi poštovanja ljudske osobe i koji su u isto vrijeme bitni motivi poštovanja ljudskog života prije rođenja.

§ 51. Poštovanje nepovredivih prava osobe

Drugo poglavlje *Gaudium et spes* opisuje zajednicu ljudi. Tu se čita: »Bog, koji se očinski brine za sve, htio je da svi ljudi oblikuju jednu jedinu obitelj i da se jedni prema drugima ophode kao braća... To je pak od velike važnosti za ljude koji su iz dana u dan sve više ovisni jedni o drugima, kao i za svijet koji se danomice sve više ujedinjuje«.[30]

Htijući istaknuti međuovisnost osobe i ljudskoga društva, Sabor precizira: »Danas se iz više razloga umnožavaju međusobni odnosi i ovisnosti, a odatle nastaju različita udruženja i ustanove javnoga i privatnog prava. Premda ta činjenica koju nazivamo socijalizacijom nije zacijelo bez opasnosti, ipak donosi sa sobom velike prednosti koje omogućuju da se učvrste i unaprijede odlike ljudske osobe i da se osiguraju njezina prava.«[31]

Temu nepovredivih prava ljudske osobe Sabor je obradio u sklopu problema koje su uzrokovali totalitarni režimi koji nerijetko povrjeđuju temeljna prava čovjeka, a na poseban način pravo na život.

Prvi nacrt upozorava na tu činjenicu navodeći brojna zlodjela počinjena u XX. stoljeću, među kojima se izričito iznosi »često kršenje prava na život još nerođenim osobama«.[32]

U tom smislu važne su riječi koje je na 107. općoj sjednici 22. listopada 1964. rekao tada pomoćni biskup Quita u Ekvadoru, poslije kardinal Pablo Muñoz Vega (1903.-1994.): »Danas se jedna od točaka najvećeg razilaženja između Crkve i totalitarnih političkih režima sastoji upravo u činjenici da ti režimi preziru ljudsku osobu čija bi neotuđiva prava, naprotiv, trebala biti svečano potvrđena od Sabora.«[33]

Gaudium et spes ističe: »Istodobno raste svijest o uzvišenom dostojanstvu ljudske osobe: ona nadilazi sve stvari i njezina su *prava i dužnosti univerzalna i nepovrediva*«.[34]

29 *Gaudium et spes*, br. 29.

30 *Gaudium et spes*, br. 24.

31 *Gaudium et spes*, br. 25.

32 Schema de Ecclesia in mundo huius temporis, u: *Acta synodalia sacrosancti Concilii oecumenici Vaticani II*, vol. III, pars V, Vaticani, 1975., str. 131.

33 Pablo Muñoz Vega, Govor na 107. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak IV, Roma, 1965., str. 257.

34 *Gaudium et spes*, br. 26.

Sabor potvrđuje jednakost svih u dostojanstvu i u pravima, te stoga nema mjesta ni za kakvu diskriminaciju. »Svaka vrsta diskriminacije u pogledu temeljnih prava osobe, na društvenom ili kulturnom polju, ili zbog spola, rase, boje kože, društvenog položaja, jezika ili religije mora se prevladati i ukloniti jer se protivi Božjem planu«.[35] U nastavku se sa žaljenjem utvrđuje da »ta temeljna prava osobe nisu još uvijek i posvuda potpuno osigurana«.[36]

Prema učenju zadnjeg Sabora ne postoji ništa što bi više bilo pri srcu Crkve nego pomagati čovjeku i promicati ga: »Crkva ništa žarče ne želi nego da se na korist svih može slobodno razvijati pod bilo kojim političkim režimom koji poštuje osnovna prava osobe, obitelji i prepoznaje potrebe zajedničkog dobra.«[37]

Čovjek ne samo da ima pravo na život nego i pravo na život dostojan čovjeka, na sve ono što je potrebno za takav život. »Treba učiniti pristupačnim čovjeku sve ono što mu je potrebno da živi uistinu ljudskim životom, kao što su hrana, odjeća, pravo na slobodan izbor životnoga zvanja i na osnivanje obitelji, pravo na odgoj, na rad, na dobar glas i poštovanje, na potrebnu informiranost, pravo da radi prema ispravnoj normi svoje savjesti, pravo na zaštitu sfere privatnog života te na opravdanu slobodu i na religioznom području.«[38]

Ističući jednakost svih ljudi u osobnom dostojanstvu i osuđujući svaku diskriminaciju oko temeljnih prava, *Gaudium et spes* posredno osuđuje i pobačaj, kao povredu osobnog dostojanstva djeteta i njegova temeljnog prava na život. Vraćajući se na temu pobačaja, ponovno se pojavljuje drugi element, a to je element slobode, koju se ne može pojmiti u apsolutnome smislu, jer je ograničena temeljnim pravima druge osobe. Sloboda žene ili bračnih drugova u slučaju pobačaja uvijek je ograničena poštovanjem prava na život djeteta u majčinoj utrobi. O toj problematici, dobro poznatoj saborskim ocima, raspravljalo se na više općih saborskih sjednica.

Prvi nacrt izričito tvrdi: »Kršćani brane ne samo slobodu i odgovornost ljudske osobe nego i inicijative drugih, ma kakve one bile. U tom ih smislu promiču odustajući od bilo kakve mentalne uskosti i od svakog pesimizma.«[39]

Msgr. Gilles-Henri-Alexis Barthe (1906.-1993.), biskup Fréjus-Toulona u Francuskoj, kaže na 111. općoj sjednici 28. listopada 1964.: »Moderan čovjek smatra da je sloboda nešto apsolutno, i postavlja svoje dostojanstvo prije svega u svoju autonomiju/samostalnost. Potrebno je pokazati kako vjera ne sužava područje slobode djelovanja, nego njezinu granicu u poštovanju prava drugih i poštovanju zakona prirode, te da se čovjek pokorava autoritetu koji proizlazi od Boga, a ne zakonima koje su napravili ljudi.«[40]

Isti se ovaj element prepoznaje i u više puta spominjanoj Općoj deklaraciji o pravima čovjeka.[41]

Posljednja točka na koju Sabor želi upozoriti kad je riječ o poštovanju ljudske osobe jest ljubav prema bližnjemu kao prva i najveća zapovijed. *Gaudium et spes* iskazuje to ovako: »Sveto nas pismo uči da se ljubav prema Bogu ne može odvajati od ljubavi prema bližnjemu. Stoga punina zakona jest ljubav (Rim 13, 9-10; I Iv 4, 20).«[42]

35 *Gaudium et spes*, br. 29.

36 *Gaudium et spes*, br. 29.

37 *Gaudium et spes*, br. 42.

38 *Gaudium et spes*, br. 26.

39 Schema de Ecclesia in mundo huius temporis, u: *Acta synodalia sacrosancti Concilii oecumenici Vaticani II*, vol. III, pars V, Vaticani, 1975., str. 131.

40 Gilles-Henri-Alexis Barthe, Govor na 111. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak IV, Roma, 1965., str. 298.

41 usp. Opća deklaracija o pravima čovjeka od 10. prosinca 1948., članak 29.

42 *Gaudium et spes*, br. 24.

Sabor poziva na »poštovanje čovjeka, tako da svatko treba smatrati bližnjega, nikoga ne izuzimljući, kao drugoga sebe, u prvom redu vodeći računa o njegovu životu i o sredstvima koja su mu potrebna da bi živio pristojno«.[43]

Nakon što je istaknuta dužnost svakog čovjeka da poštuje svojeg bližnjeg kao »sebe samog«, navodeći Kristove riječi 'Što god učiniste jednomu od ove moje najmanje braće, meni učiniste' (Mt 25, 40), Sabor stavlja pobačaj na istu razinu sa svakim ubojstvom, genocidom, eutanazijom i namjernim samoubojstvom, u najširem kontekstu povrede integriteta ljudske osobe. Evo napokon teksta broja 27 iz *Gaudium et spes*: »Sve što se protivi samom životu, kao što je ubojstvo bilo koje vrste, genocidi, pobačaji, eutanazija pa i svojevoljno samoubojstvo; sve što povrjeđuje cjelovitost ljudske osobe, kao što su sakaćenja, tjelesna i duhovna mučenja, duševne prisile; sve što vrijeđa čovječje dostojanstvo... svi ti i slični postupci zacijelo su sramotni već sami po sebi, i dok truju ljudsku uljudbu, više kaljaju one koji tako postupaju nego one koji nepravdu trpe, a najviše proturječe Stvoriteljevoj časti.«[44]

Pobačaj je osuđen kao nešto što je protiv života, kao narušavanje integriteta ljudske osobe i kao sramotna stvar. Zanimljivo je i važno primijetiti da Sabor, nabrajajući povrede integriteta ljudske osobe, između kojih je i pobačaj, dodaje da te i druge slične stvari obeščašćuju na prvome mjestu one koji se tako ponašaju, a zatim uvelike vrijeđaju Stvoriteljevu čast. Vrijedi se podsjetiti da i Ivan XXIII. kaže kako se ova degradacija dostojanstva ljudske osobe tiče prije svega Boga, a zatim sebe samih.[45]

Iako Sabor u broju 27 *Gaudium et spes* ne govori izričito o poštovanju ljudskog života prije rođenja, nego samo spominje i osuđuje pobačaj između povreda integriteta ljudske osobe, iz navedenih je ulomaka razvidno da osuda dolazi kao logični zaključak svih razloga zbog kojih ljudska osoba zaslužuje poštovanje. Možemo još jednom istaknuti da ljudski život koji se ima roditi, ima neprocjenjivu vrijednost stoga što ga je stvorio Bog i već u tom postojanju pozvan je na sjedinjenje s Bogom, a u Posljednji dan određen je uskrsnuti, s obzirom na to da ga je Krist otkupio, i to po najvišoj cijeni.

Budući da svi ljudi uživaju isti poziv i istu božansku sudbinu, nema razlike između života odrasle osobe i još nerođenog djeteta. Nema mjesta nikakvoj diskriminaciji u vezi s temeljnim pravima svakog čovjeka, uključujući i još nerođeno dijete. Ljubav Božja i ljubav prema bližnjemu tiču se svih ljudi, a na poseban način onih nedužnih, potrebitih, malenih, nezaštićenih, a među njih treba ubrojiti dijete u majčinoj utrobi.

§ 52. Bračna se ljubav mora slagati s poštovanjem života koji se ima roditi

U prvom dijelu konstitucija *Gaudium et spes* raspravljala je o osobnom dostojanstvu čovjeka i zacrtala je zadatke koje čovjek mora ispuniti na zemlji. U drugom dijelu *Gaudium et spes* nudi rješenje za neke hitne probleme koji se tiču ljudske vrste. Na prvome mjestu među njima jest brak i obitelj koje ovaj dokument obrađuje u prvom poglavlju, brojevi 47-52. Broj 51 govori o slaganju bračne ljubavi s poštovanjem života i osuđuje pobačaj kao odvratan zločin. U kratkoj raščlambi tog ulomka zadržat ćemo se na točkama koje se tiču poštovanja života prije rođenja.

Konstitucija *Gaudium et spes* bavi se problemom braka s duboko osobnoga gledišta. Sve vrijednosti i aspekte braka i obitelji potrebno je sagledati u njihovu odnosu prema osobi. Pod ključem ljudske osobe obrađuje se i bračna ljubav.

43 *Gaudium et spes*, br. 27.

44 *Gaudium et spes*, br. 27.

45 usp. Ivan XXIII., okružnica *Mater et Magistra* (15. svibnja 1961.), br. 194: *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, svezak III, str. 734; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 147.

Broj 21 naslovljen *Dostojanstvo braka i obitelji* prvog nacrta određuje bit obitelji, ljubav bračnih parova koja je sudjelovanje u savezu ljubavi između Krista i njegove Crkve.[46]

U istome broju prvog nacrta ističu se suradnja bračnih parova s Bogom u prenošenju života,[47] njihova ljudska i kršćanska odgovornost u prokreaciji.[48]

Iz tih riječi proizlaze tri točke bitne za našu temu: a) bračna ljubav kao sudjelovanje Božje i Kristove ljubavi, b) raspoloživost bračnih parova na suradnju s Bogom u prenošenju života i c) njihova odgovornost u prokreaciji. Četvrta točka, promocija i obrana dobra obitelji i braka navedena je u istome broju prvog nacrta gdje se pozivaju svi stručnjaci da pomognu teolozima u istraživanju prirodnog reda glede prave ljubavi i sreće bračnih parova.[49]

Pogledajmo te točke u njihovu odnosu prema poštovanju života koji se ima roditi.

§ 53. Bračna ljubav obuhvaća dobro čitave osobe

Na 11. općoj sjednici 28. listopada 1964. kardinal Ernesto Ruffini (1888.-1967.), nadbiskup Palerma, ističe veličinu braka kao sakramenta koji je prikaz sjedinjenja Krista s Crkvom. Iz te stvarnosti, prema njemu, »potječu bitne značajke braka...; u toj stvarnosti ljubav bračnih parova, koja treba biti zaštićena i potaknuta na svaki način, treba pustiti korijenje«.[50]

Slijedeći dan, na 112. općoj sjednici antiohijski patrijarh Maximos IV. Saigh (1878.-1967.) primjećuje: »Ne bi li trebalo službena stajališta, koja je Crkva zauzela o tom pitanju, preurediti u svjetlu moderne znanosti, koliko teološke, toliko medicinske, psihološke i sociološke? U braku su razvoj osobe i njegovo uključivanje u Stvoriteljski Božji plan jedna jedinstvena stvar. Svrhovitost braka ne smije se stoga raščlanjivati na prvotnu i sekundarnu svrhovitost. Ovo razmatranje otvara put novim perspektivama o moralnosti bračnog ponašanja koje se sagledava u svojoj cjelini.«[51]

Obraćajući se 139. općoj sjednici 30. rujna 1965., msgr. Joseph Maria Reuss (1906.-1985.), pomoćni biskup Mainza u Njemačkoj, potvrđuje da je bračna ljubav motiv zbog kojeg se sklapa brak, ali ona se treba nastaviti tijekom cijelog života. »Iz dostojanstva ljudske osobe proizlazi dostojanstvo bračnog čina.«[52]

Na više se mjesta u *Gaudium et spes* pojavljuje ljubav kao središnjica braka i obitelji. O bračnoj se ljubavi govori prije nego o plodnosti braka; prenošenje života povezano je s bračnom ljubavlju: »Ta izrazito ljudska ljubav, budući da struji od osobe k osobi, privrženošću slobodnoga htijenja, obuhvaća dobro čitave osobe. Stoga je ona kadra posebnim dostojanstvom obogatiti tjelesna i duševna očitovanja te ih oplemeniti kao elemente i posebne znakove bračnog prijateljstva.«[53]

---

46 Schema de Ecclesia in mundo huius temporis, u: *Acta synodalia sacrosancti Concilii oecumenici Vaticani II*, vol. III, pars V, Vaticani, 1975., str. 132.

47 Schema de Ecclesia in mundo huius temporis, u: *Acta synodalia sacrosancti Concilii oecumenici Vaticani II*, vol. III, pars V, Vaticani, 1975., str. 132.

48 Schema de Ecclesia in mundo huius temporis, u: *Acta synodalia sacrosancti Concilii oecumenici Vaticani II*, vol. III, pars V, Vaticani, 1975., str. 132.

49 Schema de Ecclesia in mundo huius temporis, u: *Acta synodalia sacrosancti Concilii oecumenici Vaticani II*, vol. III, pars V, Vaticani, 1975., str. 133.

50 Ernesto Ruffini, Govor na 111. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak IV, Roma, 1965., str. 299.

51 patrijarh Maksim IV., Govor na 112. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak IV, Roma, 1965., str. 303.

52 Joseph Maria Reuss, Govor na 139. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak V, Roma, 1965., str. 138.

53 *Gaudium et spes*, br. 49.

Posljednje rečenice iz broja 50 *Gaudium et spes* stavljaju bračnu ljubav u središte braka: »Brak nije ustanovljen samo za rađanje djece. Sama naime narav nerazrješivog saveza među bračnim drugovima kao i dobro djece zahtijevaju da i međusobna ljubav bračnih drugova zauzme mjesto koje joj pripada, da napreduje i dozrijeva. Zbog toga, i kad nema djece, često tako željkovane, brak ostaje kao zajednica i zajedništvo čitavoga života i zadržava svoju vrijednost i neraskidivost.«.[54]

Što se tiče mjesta koje bračna ljubav zauzima u braku, u učenju pape Pija XII., Ivana XXIII. i Drugoga vatikanskog sabora nailazimo na određenu raznolikost, barem u nazivlju. Za Pija XII. bračna je ljubav u službi potomstva: »Ne samo zajedničko djelo vanjskog života, nego i čitavo osobno obogaćivanje, pa i samo intelektualno i duhovno obogaćivanje, pa čak i sve ono najduhovnije i najdublje što postoji u bračnoj ljubavi kao takvoj, stavljeno je, po volji prirode i Stvoritelja, u službu potomstva.«[55]

Papa Ivan govori o svetoj naravi braka »koja mladencima nameće savjesnu i nesebičnu ljubav iz koje potječe rađanje djece...«.[56]

Drugi vatikanski sabor vidi bračnu ljubav kao visoko ljudski čin, usmjeren od osobe k osobi privrženošću vlastite volje, a ta ljubav obuhvaća dobro čitave osobe i daleko nadvisuje puku erotsku privlačnost. Brak ne postoji isključivo radi nastavka ljudske vrste: sama narav neraskidivoga saveza između ljudi i dobro djece zahtijevaju da se bračni drugovi slobodno daruju jedno drugomu dokazujući to nježnim osjećajima i djelom, te da se obostrana ljubav bračnih drugova razvija i dozrijeva.[57]

Nakon što je bračnu ljubav postavio u središte braka, Sabor prelazi na raspravu o plodnosti braka, jer je bračna ljubav po svojoj naravi usmjerena prema plodnosti.

§ 54. Sudjelovanje bračnih drugova u djelu stvaranja i njihova odgovornost

Na 111. općoj sjednici 28. listopada 1964. kardinal Paul-Émile Leger (1904.-1991.), nadbiskup Montreala u Kanadi, ističe dostojanstvo supružnika kao suradnika Božjih u prenošenju života. »Nacrt vrlo dobro govori o plodnosti kao cilju braka. U skladu s tim podsjeća da se plodnost treba regulirati mudrošću i velikodušnošću. Ipak bi se moglo u tome smislu tvrditi da se ova dužnost plodnosti odnosi više na stanje bračnog života nego na njegov pojedinačni čin. Bio bih i mišljenja da bi posve posebno dostojanstvo očinstva trebalo biti bolje izraženo. Zapravo, očinstvo je sudjelovanje u stvaranju onoga što je u tom stvaranju najveće: ima u njemu nečega beskonačnog, jer stvara osobu koja je naručena u viziji Boga.«[58]

Msgr. Remi Joseph De Roo (1924.), biskup Victorije u Britanskoj Kolumbiji u Kanadi, na 139. općoj sjednici 30. rujna 1965. kaže: »Bračnu ljubav, čak i u njezinim najspecifičnijim očitovanjima, treba promatrati u cjelovitosti nekog konteksta, izvan kojeg gubi svoj puni i čisti smisao... vjera im kaže da u sakramentu braka, preko čina stvoritelja... oni surađuju s Riječi Božjom koja, putem utjelovljenja, želi čitav svijet voditi Ocu. Rađajući nove živote, dobavljaju nove članove mističnom tijelu, postaju sredstva za otkupljenje čovječanstva i napretka za univerzum.«[59]

54 *Gaudium et spes*, br. 50.

55 Pio XII., Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.): *Discorsi e radiomessaggi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano 1952., str. 348-349.

56 Ivan XXIII., Radijska poruka vjernicima mjesec dana prije početka Sabora (11. rujna 1962.): *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, svezak IV, Vaticano 1963., str. 523.

57 usp. *Gaudium et spes*, br. 49-50.

58 Paul-Émile Leger, Govor na 111. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak IV, Roma, 1965., str. 300.

59 Remi Joseph De Roo, Govor na 139. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak V, Roma, 1965., str. 137.

Evo kako *Gaudium et spes* opisuje odnos između bračne ljubavi i plodnosti: »Brak i bračna ljubav po svojoj su naravi usmjereni prema rađanju i odgoju potomstva. Djeca su nesumnjivo najizvrsniji dar braka i umnogome pridonose dobru samih roditelja. Bog... je htio udijeliti čovjeku posebno sudioništvo u svojem stvarateljskom djelu; blagoslovio je muža i ženu, govoreći im: 'Rastite i množite se' (Post 1, 28).«[60]

Sabor nije prihvatio staro nazivlje svrhovitosti braka: primarni cilj, kao i drugi ciljevi tomu podređeni. Postoji velika razlika u jeziku kojim se koristi *Gaudium et spes* u odnosu na onaj kojim se koristio Pio XII. govoreći primaljama: »Istina je zapravo da brak, kao naravna ustanova, po samoj volji Stvoritelja, ima kao prvotnu i intimnu svrhu ne osobno usavršavanje bračnih drugova, nego rađanje i odgoj novoga života. Ostali se ciljevi, premda su također prirodni, ne nalaze na istome stupnju s ovim prvim, a još manje nad njim, nego su mu bitno podređeni.«[61]

Sabor želi da bračna ljubav i prokreacija teže istom cilju – surađivati s ljubavlju Stvoritelja i Spasitelja: »Istinsko njegovanje bračne ljubavi i sva narav obiteljskog života što otuda proizlazi, bez zanemarivanja ostalih svrha braka, idu za tim da bračne drugove učine odlučno spremnima na suradnju s ljubavlju Stvoritelja i Spasitelja koji preko njih neprestano širi i obogaćuje svoju obitelj«.[62]

Nastavljajući isti koncept, *Gaudium et spes* očekuje da bračni drugovi »budu svjesni da su suradnici ljubavi Boga Stvoritelja i kao njegovi tumači u zadaći prenošenja ljudskog života i njegova odgoja«.[63] Još dodaje: »I stoga će ispuniti svoju dužnost s ljudskom i kršćanskom odgovornošću...«[64]

Problematikom koja se tiče odgovornosti plodnosti u braku i poteškoća na koje nailaze bračni drugovi u slučaju u kojemu žele povećati broj svoje djece, Sabor se bavio dosta široko. Antiohijski patrijarh Maximos IV. na 110. općoj sjednici 27. listopada 1964., kaže: »Naš kršćanski moral mora imati kristocentričan značaj, s izrazima ljubavi i slobode; treba odgajati svakog prema osjećaju osobne odgovornosti i odgovornosti prema zajednici.«[65]

U govoru na 112. općoj sjednici 29. listopada 1964. msgr. Eugenio Beitia Aldazabal (1902.-1985.), biskup Santandera u Španjolskoj, primjećuje: »Potrebno je osuditi egoizam koji mladence tjera na odbijanje potomstva bez nekog ozbiljnog razloga i zbog same želje za većim lagodnostima i komocijama. Dužnost je iznijeti pozitivne kriterije koji pomiruju bračni život s odgovornošću da se ne poveća, bar privremeno, u određenim okolnostima, broj djece. Ne mogu svi problemi biti riješeni. Neki, naprotiv, ne će moći naći rješenje izvan junačke vjernosti bračnih drugova Božjim zakonima.«[66]

Slijedeći dan, na 113. općoj sjednici msgr. Juan Hervás y Benet (1905.-1982.), prelat Ciudad Reala u Španjolskoj, izražava pohvalu obiteljima s mnogo djece koje se »mora počastiti kao živo svjedočanstvo kršćanske vjere provođene sa snagom i žrtvom«.[67]

Upirući se u odgovornost u braku, Sabor ozbiljno uzima u razmatranje sve elemente i sve uvjete obiteljskog života. Evo kako *Gaudium et spes* vidi odgovornost u braku i u obitelji:

60 *Gaudium et spes*, br. 50.

61 Pio XII., Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.): *Discorsi e radiomessaggi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano 1952., str. 347-348; *Osoba i duh* (Madrid), III (1951.) 10-12, str. 180.

62 *Gaudium et spes*, br. 50.

63 *Gaudium et spes*, br. 50.

64 *Gaudium et spes*, br. 50.

65 patrijarh Maksim IV., Govor na 110. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak IV, Roma, 1965., str. 281-282.

66 Eugenio Beitia Aldazabal, Govor na 112. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak IV, Roma, 1965., str. 304.

67 Juan Hervás y Benet, Govor na 113. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak IV, Roma, 1965., str. 309.

»Bračni će drugovi ispuniti svoju zadaću s ljudskom i kršćanskom odgovornošću, poučljivim poštovanjem prema Bogu, zajedničkim zalaganjem i razmišljanjem stvorit će sebi pravilan sud vodeći računa o vlastitu dobru i o dobru djece, već rođene ili djece za koju predviđaju da će se još roditi. Vrednujući i materijalne i duhovne prilike svoje dobi i životnoga stanja, vodit će, konačno, računa o dobru obiteljske zajednice, o potrebama vremenitog društva i same Crkve.«[68] Očito je da Sabor upozorava na sve elemente ljudske i kršćanske odgovornosti koja se sagledava u odnosu na Božje zakone, vlastiti probitak, dobro postojeće i buduće djece, zajedničko dobro zajednice (mjesta, naroda, društva) i Crkve.

Svoj sud bračni drugovi u konačnici moraju oblikovati pred Bogom, a u vladanju moraju biti svjesni »da ne mogu nastaviti po svom nahođenju, nego moraju uvijek biti uspravni pred savješću koja bi trebala biti u skladu sa samim božanskim zakonom«.[69] Kako bi se istaknula povezanost između bračne ljubavi i Božjeg zakona, *Gaudium et spes* kaže: »Taj božanski zakon pokazuje puno značenje bračne ljubavi, štiti je i vodi je prema njezinu uistinu ljudskom savršenstvu.«[70]

Ali odgovornost podrazumijeva i drugi element, povjerenje u Božju providnost. Sabor podsjeća: »Na taj način kršćanski supružnici, pouzdajući se u božansku Providnost i njegujući duh požrtvovnosti, slave Stvoritelja i teže savršenstvu u Kristu dok ljudskom i kršćanskom odgovornošću velikodušno služe prenošenju života«.[71] *Gaudium et spes* preporučuje nesebičnost u rađanju i cijeni žrtve brojnih obitelji koje »razboritim i zajedničkim dogovorom bračnih drugova velikodušno prihvaćaju i veći broj djece koju treba prikladno odgojiti«.[72]

Suradnja s Bogom u prijenosu života i odgovornost bračnih drugova tiče se poštovanja života koji se ima roditi. Bračni drugovi, prije nego što donesu na svijet jedno novo stvorenje, moraju uzeti u obzir činjenicu da je život u isto vrijeme slavljenje Stvoritelja i čast roditeljima. Moraju voditi računa ne samo o svojem osobnom dobru, nego i o dobru rođene djece i one djece za koju se predviđa da će se roditi, procjenjujući svoje materijalne i duhovne životne uvjete. Nakon što su oblikovali mišljenje pred Bogom, to jest pred savješću koja je skladu sa zakonima Božjim, s povjerenjem u Providnost i u velikodušnosti, život začet u majčinu krilu zaslužuje najveće poštovanje. Pobačaj i odgovorna ljubav radikalno se isključuju.

S problemom slaganja bračne ljubavi i poštovanja života Sabor se suočio u 51. broju *Gaudium et spes*, gdje se ističe nepovredivost života u majčinu krilu.

§ 55. Nepovredivost života u majčinoj utrobi

Već u fazi savjetovanja koja su prethodila Saboru neki su biskupi bili zatražili da Sabor obnovi osudu pobačaja. Papino Pretpripremno saborsko povjerenstvo htjelo je čuti mišljenje svih biskupa o najvažnijim pitanjima kojima bi se Sabor trebao baviti.

U pismu od 2. listopada 1959. msgr. Fortino Gómez León (1890.-1986.), nadbiskup u Antequeri (Oaxaca, Meksiko), među ćudoredna pitanja s kojima bi se Sabor trebao suočiti ubraja: »pokuditi sljedeća zla: ograničavanje broja poroda, obesplođivanje, pobačaj i takozvanu umjetnu oplodnju«.[73]

68 *Gaudium et spes*, br. 50.

69 *Gaudium et spes*, br. 50.

70 *Gaudium et spes*, br. 50.

71 *Gaudium et spes*, br. 50.

72 *Gaudium et spes*, br. 50.

73 Fortinus Gomez Leon, Pismo Papinskom povjerenstvu za pretpripremu Sabora, u: *Acta et documenta Concilio oecumenico Vaticano II apparando, series I (antepraeparatoria), vol. II. Consilia et vota episcoporum et praelatorum, pars VI*, str. 165: »Reprobare vitia quae sequentur: restrictionem natalitatis, sterelizationem, abortum et inseminationem sic dictam artificialem.«

Msgr. Francisco Vicentin (1895.-1984.), nadbiskup Corrientesa u Argentini, u pismu od 19. listopada 1959. predlaže: »objaviti izjavu koja se ne tiče samo svetosti sakramenta braka i obveze mladenaca, nego i osuditi grijehe onanije i pobačaja«.[74]

Teološko pripremno povjerenstvo u nacrtu »O neporočnosti, djevičanstvu, braku i obitelji« iz 1962., o kojem se nije raspravljalo, izričito je spominjalo problem pobačaja: »U odnosu na očuvanje potomstva, supružnici imaju tešku dužnost da izbjegavaju svako ukidanje potomstva, dopušteno bilo kao cilj bilo kao sredstvo, pa i tada kada je uzrokovano terapijskim pobačajem. Također je nedopustivo, nakon što se obavi bračni čin, prekinuti u bilo kojoj fazi proces začeća ili prouzročiti izravno uništenje ploda koji još nije došao na svjetlo dana, jer se tako teško griješi protiv Božje zapovijedi.«[75]

U prvom nacrtu nema izričita spominjanja pobačaja. Nacrt, kao što smo vidjeli, u prvom dijelu, među zločinima XX. stoljeća spominje povredu prava na život osoba koje još nisu rođene.

U drugom nacrtu koji je pripremljen za 132. opću sjednicu 21. rujna 1965., u broju 64. kaže se: »Naime Bog, gospodar života, predao je ljudima dužnost i zadatak, kao i najviše poslanje da štiti život, zbog čega se plodnost ljudskoga života štuje i promiče. Stoga život koji je začet u utrobi treba biti zaštićen s najvećom brigom, pobačaj koji uistinu nedužnomu oduzima život, kao i ubojstvo djeteta, odvratni su.«[76]

Taj je tekst bio uvršten u drugi nacrt nakon rasprave saborskih otaca na trećem zasjedanju Sabora 1964., kada su mnogi od njih zatražili izričitu osudu pobačaja.

Već u sklopu rasprave o Crkvi posvećenoj bogoslužju i o ponašanju kršćana u svijetu u kojem žive, na 110. općoj sjednici 27. listopada 1964. msgr. Franjo Kuharić (1919.-2002.), tada pomoćni zagrebački biskup, od Sabora je zatražio proglašenje nepovredivosti života u majčinu krilu riječima: »U mnogim zemljama zakon odobrava pobačaj: možda mnogi ne primjećuju da to uzrokuje više mrtvih nego ratovi. Kako bismo pobijedili ovo zlo, nacrt bi trebao formalno proglasiti nepovredivost ljudskog života, pa i tada kada je skriven u majčinoj utrobi.«[77]

U već spomenutom govoru 29. listopada 1964. kardinal Ernesto Ruffini primjećuje: »bez jasne predodžbe izvornoga i nepromjenjivog katoličkog učenja, uzaludno je misliti da se dio čovječanstva može uvjeriti da pobjegne od žalosnih oblika poligamije, rastava braka i hotimičnog pobačaja. U vezi s problemom potomstva, tekst je prilično opskuran, dijelom opasan i stoga često težak i neprihvatljiv.«[78]

Msgr. Pietro Fiordelli (1916.-2004.), biskup Prata u Italiji, na 113. općoj sjednici 30. listopada 1964. zahtjevniji je: »Sabor bi ipak trebao izreći energičnu riječ protiv one vrlo teške povrede zakona života i ljubavi, to jest pobačaja. Ta praksa, vrlo raširena u svijetu i često dopuštena građanskim zakonom, obnavlja pokolje nedužnih, i to djelovanjem samih roditelja i liječnika koji bi trebali biti zaštitnici života.«[79]

---

74 Franciscus Vicentin, Pismo Papinskom povjerenstvu za pretpripremu Sabora, u: *Acta et documenta Concilio oecumenico Vaticano II apparando, series I (antepraeparatoria), vol. II. Consilia et vota episcoporum et praelatorum, pars VII*, str. 57: »An opportunum videatur declarationem conciliarem patrum emittere circa matrimonii sacramenti sanctitatem, obligationesque coniugum; simulque sollemniter onanismi et abortus peccata universaliter diffusa deplorare, necnon poenas contra similium abusuum stabilitatem reiterare, ut ab omnibus prae oculis habeantur.«

75 Schema constitutionis dogmaticae de castitate, matrimonio, familia, virginitate, poglavlje II - O pravima, obvezama i krepostima vlastitima kršćanskome braku, br. 16. - Prava i obveze za dobro djece, u: *Acta synodalia sacrosancti Concilii oecumenici Vaticani II*, vol. I, pars IV, Vaticani, 1971., str. 746.

76 Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis, dio II, poglavlje I, br. 64, u: *Acta synodalia sacrosancti Concilii oecumenici Vaticani II*, vol. IV, pars I, Vaticani, 1976., str. 481.

77 Franjo Kuharić, Govor na 110. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak IV, Roma, 1965., str. 284.

78 Ernesto Ruffini, Govor na 112. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak IV, Roma, 1965., str. 299.

79 Pietro Fiordelli, Govor na 113. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak IV, Roma, 1965., str. 309.

Franjo Kuharić (Pribić, 15. travnja 1919. - Zagreb, 11. ožujka 2002.), trinaesto dijete u obitelji, sudionik Drugoga vatikanskog sabora, predvodi Ophod svetoga Vlaha u Dubrovniku 3. veljače 1993. U propovijedi na Svetoga Vlaha 1984. rekao je: »Očevi i majke, spasite svoju savjest. Spasite život i budite roditelji. Znate li da je, prema službenoj statistici, u Hrvatskoj od 1960. do 1980. u krilu žene ubijeno više od 840 tisuća[1] ljudskih života? Skrivenih, začetih, ali živih, koji su imali urođeno pravo da se rode i da žive! Kakva žetva smrti! Očevi i majke, poštujte život, darujte nam život! Ako hrvatski narod bude ubijen, bit će ubijen u obiteljima koje odbacuju život.«[2]

1 U Hrvatskoj su službeno registrirana 890.043 pobačaja 1960.-1980.; ukupno je u razdoblju komunizma (1945.-1990.) obavljen milijun i pol pobačaja (1,551.514), a u neovisnosti (1991.-2007.) 309.499 pobačaja, v. § 166. u ovoj knjizi.

2 *Propovijed kardinala Kuharića na proslavi sv. Vlaha* (Dubrovnik, 5. II. 1984.), AKSA (Zagreb), br. 717 od 10. veljače 1984., Prilog II., str. 5.

Na četvrtom zasjedanju Sabora 1965. saborski su oci raspravljali o nacrtu u kojemu je pobačaj bio osuđen kao odurni zločin. Neki su bili zatražili reviziju teksta, jer je bio prekratak.

Na 138. općoj sjednici 29. rujna 1965. msgr. Kazimierz Jan Majdański (1916.-2007.), pomoćni biskup Wloclaweka u Poljskoj, kaže: »Poglavlje o obitelji trebalo bi se pozivati na načelo koje je potvrđeno nacrtom u vezi s nepovredivošću života, te izvući dužne primjene glede pobačaja. Pastoralno iskustvo pokazuje kako se i katolici groze od smrti odrasle osobe ili djeteta, ali su gotovo ravnodušni pred smrću bezbrojnih stvorenja koja već imaju sva prava na život, premda su još uvijek u majčinoj utrobi. Praksa pobačaja daje više mrtvih nego jedan rat.«[80]

Dan poslije, na 139. općoj sjednici msgr. Franz von Streng (1884.-1970.), biskup Bazela i Lugana u Švicarskoj, napominje: »Naveliko se širi, pomalo u cijelome svijetu, praksa pobačaja. Tekst o ovoj točki prekratak je i nedostaje mu jasnoća, to više što u vezi s tim katolici imaju precizne upute od Crkve, ali javno mišljenje ne obuhvaća uvijek adekvatno koncept pobačaja... Rasprava o ovoj temi mora biti ponovno pregledana i možda čak i zamijenjena tekstom koji bolje izlaže tradicionalnu katoličku doktrinu.«[81]

80 Kazimierz Jan Majdański, Govor na 138. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Giovanni Caprile, svezak V, Roma, 1965., str. 129-130.

81 Franz von Streng, Govor na 139. općoj sjednici, u: *Il Concilio Vaticano II : Cronache del Concilio Vaticano II*, prir. Gio-

Iz svega navedenog više je nego razvidno da je osuda pobačaja posljedica široke rasprave i u pripremnom razdoblju i tijekom Sabora.

U 51. broju *Gaudium et spes* na prvom se mjestu priznaje da supružnici u bračnom životu često nailaze na prepreke uzrokovane određenim životnim uvjetima današnjice, te mogu zapasti u okolnosti u kojima se ne može povećati broj djece. U slučajevima u kojima se prekida intimnost bračnog života, vjernost je također u opasnosti. No, i hrabrost da se prihvati još djece je u opasnosti. U takvoj situaciji Sabor utvrđuje da »ima onih koji za ove probleme donose nepoštena rješenja, štoviše, ne prezaju ni pred ubojstvom«.[82]

U tom tekstu *Gaudium et spes* aludira na pobačaj, ali nakon njega slijedi ulomak u kojem se izričito spominje pobačaj. Taj je ulomak, u kasnijim nacrtima pastoralne konstitucije o Crkvi u suvremenom svijetu, podnio neke izmjene.

Treći nacrt, pripremljen za 161. opću sjednicu, u 55. broju, ne prenosi riječi: »pobačaj koji uistinu oduzima život nedužnomu« (*abortus vero quo innocenti vita iniuste aufertur*) - koje ima drugi nacrt – nego samo donosi »pobačaj«, bez tumačenja.[83]

Četvrti nacrt, koji je bio pripremljen za 166. opću sjednicu, u 51. broju daje još jednu izmjenu. Neki su saborski oci zatražili da se briše izraz – *in utero iam concepta* – jer je oplođeno jajašce koje još nije stiglo u utrobu već sveto. Povjerenstvo je tada promijenilo tekst umetnuvši izraz »inde a conceptione« (već od začeća, život jednom začet) te je taj izraz ušao također u peto, odnosno posljednje uređenje teksta *Gaudium et spes*.[84] Evo teksta 51. broja *Gaudium et spes* u kojemu se ističe poštovanje života prije rođenja i osuđuje se pobačaj: »Doista Bog, gospodar života, povjerio je ljudima uzvišenu zadaću da održavaju život, i tu dužnost moraju obavljati na način dostojan čovjeka. Stoga život, jednom začet, mora biti zaštićen uz najveću brižnost; pobačaj i ubojstvo djeteta odurni su zločini.«

Dužnost da se štiti život Sabor naziva poslanjem (misijom) i dodaje superlativ: *najviša*. I u tom je dijelu tekst izmijenjen u odnosu na drugi nacrt koji je bio pripremljen za 132. opću sjednicu. Riječi drugoga nacrta: »Doista Bog, gospodar života, predao je ljudima dužnost i zadatak, kao i najvišu misiju da štite život, *u kojemu plodnost života biva štovana i promicana*« (*quo ubertas vitae humanae celatur atque augeatur*) u trećem se nacrtu prenose na sljedeći način: »Doista Bog, gospodar života, predao je ljudima najviše poslanje da štite život: poslanje koje treba biti izvršeno na ljudski način« (*humano modo adimplendum*).[85]

Čini se da je Sabor u prethodnom tekstu sužavao poslanje na štovanje i na promicanje plodnosti života, a u sadašnjem ga tekstu vidi šire.

Premda Sabor ne precizira koje je značenje riječi - izvršiti na način dostojan čovjeka tu misiju koju je Bog predao ljudima, čini se da bi ona značila: stvoriti klimu ljubavi prema novom životu, čuvati pojam svetosti života, poboljšavati uvjete života uz pomoć socijalnih, ekonomskih i političkih struktura. Od društva se očekuje da ponudi časnu alternativu pobačaju za one koji se nalaze u teškoj materijalnoj ili socijalnoj situaciji. Na poseban način društvo mora, ekonomskim, društvenim i političkim reformama, pomoći mnogobrojnim obiteljima, samohranim majkama i napuštenoj djeci.

---

vanni Caprile, svezak V, Roma, 1965., str. 138.

82 *Gaudium et spes*, br. 51.

83 Constitutio pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis, uz broj 64, u: *Acta synodalia sacrosancti Concilii oecumenici Vaticani II*, vol. IV, pars I, Vaticani, 1976., str. 541; vol. IV, pars VI, Vaticani, 1978., str. 489, relatio ad numero 55: (E) Proponitur ut abortus sicut infanticidium sine additione exprimantur (E) 5620, E 5654.

84 Schema Constitutionis pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis : Textus denuo recognitus : Correctiones admissae, u: *Acta synodalia sacrosancti Concilii oecumenici Vaticani II*, vol. IV, pars VII, Vaticani, 1978., str. 331.

85 Schema Constitutionis pastoralis de Ecclesia in mundo huius temporis : Textus recognitus et relationes, u: *Acta synodalia sacrosancti Concilii oecumenici Vaticani II*, vol. IV, pars VI, Vaticani, 1978., str. 489.

U *Gaudium et spes* Sabor smatra da je »Crkva, zbog svoje službe i ovlasti, ujedno znak i čuvar transcendentnosti ljudske osobe«.[86] Što se tiče temeljnih prava ljudske osobe, a među njima na prvom mjestu prava na život, i opasnosti od povrede tih prava, *Gaudium et spes* tvrdi da Crkva ima pravo propovijedati vjeru i »bez prepreka vršiti svoju službu među ljudima i izricati vlastiti moralni sud i o stvarima koje se odnose na politički poredak, kada to traže temeljna prava ljudske osobe ili spas duša«.[87] Konstitucija *Gaudium et spes* također ističe: »Crkva, snagom Evanđelja koje joj je povjereno, proglašava čovječja prava, te priznaje i uvelike cijeni dinamičnost kojom se u današnje vrijeme ta prava posvuda promiču.«[88]

Crkva, dakle, ima široko polje djelovanja u korist osobnog dostojanstva čovjeka i njegova života odgajajući ljude do zrelosti i do odgovornosti savjesti prema beskonačnoj vrijednosti ljudskog života u svim fazama, pa i u onoj prije rođenja.

Prije nego što zaključimo izlaganje vezano uz nepovredivost života u majčinoj utrobi, ostaje vidjeti kako Sabor usklađuje bračnu ljubav s poštovanjem života. Nakon ulomka u kojemu se kaže da jednom začet život mora biti zaštićen najvećom brižnošću i u kojem je pobačaj osuđen kao odurni zločin, *Gaudium et spes* nastavlja: »Stoga kada je riječ o usklađivanju bračne ljubavi s odgovornim prenošenjem života, moralnost ponašanja ne ovisi samo o iskrenoj nakani i o ocjeni motiva nego je treba odrediti prema objektivnim kriterijima, koji se temelje na samoj naravi osobe i njezinih čina, kriterijima koji, u okviru iskrene ljubavi, poštuju potpuni smisao uzajamnog darivanja i ljudske prokreacije.«[89]

U taj bi se kontekst moglo uključiti i poštovanje ljudskog života koji se ima roditi, jer on mora biti vrednovan uzimajući u obzir subjektivne motive žene i supružnika, ali i prema objektivnim kriterijima koji imaju temelj u osobnom dostojanstvu čovjeka, u Bogu i u njegovim zakonima, kriterijima koji poštuju istinsku bračnu odgovornu ljubav kao sudjelovanje u ljubavi Božjoj u djelu stvaranja novog života.

Tako *Gaudium et spes* povezuje dva broja, 27. i 51., koji govore o poštovanju ljudske osobe i poštovanju ljudskog života općenito, pa i o onom prije rođenja.

Gaudium et spes zatim dodaje da »djeci Crkve, koja se drže tih načela, nije dopušteno radi reguliranja poroda ići putovima što ih je crkveno učiteljstvo, tumačeći Božji zakon, osudilo«,[90] pozivajući se u bilješci na okružnicu *Casti connubii* pape Pija XI., na govor primaljama pape Pija XII., te na govor pape Pavla VI. kardinalima 23. lipnja 1964. Budući da su navedeni dokumenti Svete Stolice izričito osudili pobačaj, saborske riječi znače da kršćanima nije dopušteno koristiti se pobačajem kao sredstvom regulacije poroda.

Preostaje 52. broj *Gaudium et spes* koji govori o zalaganju sviju za dobro braka i obitelji.

§ 56. Promicati dobro braka i obitelji

Konstitucija *Gaudium et spes* preporučuje dobro braka i obitelji svim ljudima: »Svi oni koji imaju utjecaj na zajednice i na društvene skupine trebaju učinkovito pridonijeti promicanju braka i obitelji. Neka građanska vlast smatra svetom dužnošću da prizna pravi značaj braka i obitelji, da ga štiti i podupire, čuva javni moral i promiče napredak kućanstava«.[91]

Ali dobro braka i obitelji mora biti na srcu kršćana. Kristovim vjernicima Sabor preporučuje da »marljivo promiču vrednote braka i obitelji. Neka to čine i svjedočanstvom vlastita života i

86 *Gaudium et spes*, br. 76.
87 *Gaudium et spes*, br. 76.
88 *Gaudium et spes*, br. 41.
89 *Gaudium et spes*, br. 51.
90 *Gaudium et spes*, br. 51.
91 *Gaudium et spes*, br. 52.

složnom suradnjom sa svim ljudima dobre volje. Tako će, nadvladavši teškoće, za obitelj izboriti što joj je potrebno kao i one pogodnosti koje odgovaraju novom vremenu.«[92]

Dužnost je svećenika da raznim pastoralnim pothvatima promiču, pomažu i jačaju »poziv bračnih drugova u njihovu bračnom i obiteljskom životu... kako bi se oblikovale vedre obitelji, koje uistinu zrače«.[93]

Što se tiče savjetovanja, učenja i pomoći stručnjaka u biološkim, medicinskim, društvenim i psihološkim znanostima, oni »mogu dati veliki doprinos dobru braka i obitelji i prosvjetljenju savjesti ako budu nastojali da, ujedinivši svoj znanstveni rad, dublje osvijetle različite uvjete koji pogoduju zdravoj regulaciji ljudskoga rađanja«.[94]

U isticanju važnosti edukacije mladih i mladenaca za brak, potiču se »razna djela apostolata, posebno obiteljske pokrete, da se trude kako bi mladež i same bračne drugove, posebice one koji su tek stupili u brak, pomagali poukom i djelom te ih nastojali odgojiti za obiteljski, društveni i apostolski život«.[95]

Važnu ulogu u promicanju braka i obitelji trebali bi preuzeti sami bračni drugovi koji su stvoreni na sliku Boga Živoga i obdareni izvornim osobnim dostojanstvom. Sabor ih poziva da »budu jednog srca, jedne misli i ujedinjeni u uzajamnoj svetosti (usp. Rim 5, 15 i 18; 6, 5-11; Gal 2, 20) slijedeći Krista, počelo života (usp. Ef 5, 25-27)« te da »po radostima i žrtvama svoga zvanja, po svojoj vjernoj ljubavi, postanu svjedoci onoga otajstva ljubavi što ga je Gospodin objavio svijetu svojom smrću i svojim uskrsnućem«.[96]

Promicanje dobra braka i obitelji u isto je vrijeme i promicanje ljudskog života u majčinoj utrobi kao najveće dobro obitelji. Tako i broj 52 *Gaudium et spes* posredno govori o poštovanju života prije rođenja.

§ 57. Gaudium et spes, broj 27

Pastoralna konstitucija Gaudium et spes *o Crkvi u suvremenom svijetu*[97]
prvi dio: Crkva i čovjekov poziv
prva glava: Dostojanstvo ljudske osobe
broj 27. Poštovanje ljudske osobe

»Sabor želi istaknuti poštovanje čovjeka; svatko mora smatrati svoga bližnjega, ne izuzevši nikoga, kao 'drugoga samoga sebe' u prvom redu vodeći brigu o njegovu životu i sredstvima koja su mu potreban za dostojan život (Jak 2, 15-16), da ne nasljeduje onog bogataša koji nije vodio nikakve brige o siromašnom Lazaru (Lk 16, 19-31).

U našim danima postoji posebice hitna i neodgodiva obveza da budemo bližnji baš svakom čovjeku i da mu, kad se s njime susretnemo, djelotvorno pomognemo: starcu od svih napuštenu, stranom radniku nepravedno prezrenu, izbjeglici, djetetu iz nezakonite veze koje nezasluženo

92 *Gaudium et spes*, br. 52.

93 *Gaudium et spes*, br. 52.

94 *Gaudium et spes*, br. 52.

95 *Gaudium et spes*, br. 52.

96 *Gaudium et spes*, br. 52.

97 Konstitucija se naziva *Gaudium et spes* [Radost i nada] prema svojim početnim riječima. Prihvaćena je i proglašena 7. prosinca 1965. tako da je od 2.384 saborska oca za njezin tekst glasovalo 2.308 ili 97 posto. O nastanku dokumenta: Tomislav Šagi Bunić, Polazište dijaloga : Uvod u pastoralnu konstituciju, u: *II vatikanski sabor, Pastoralna konstitucija Crkva u suvremenom svijetu "Gaudium et spes"*, Zagreb, 1968., str. 97-113; Jordan Kuničić, *De Ecclesia huius temporis s teološkog gledišta*, u: Mi, crkva i drugo : sabrani radovi "Bogoslovske tribine" 1966-1971, prir. Ana Benc i dr., Zagreb, 1971., str. 217-239. (Spectrum, 2-3); Knut Wenzel, *Mala povijest Drugoga vatikanskog koncila*, Zagreb, 2008., str. 203-238.

trpi zbog grijeha koji nije njegov, gladnomu koji se poziva na našu savjest podsjećajući nas na Gospodinovu riječ: 'Meni ste učinili koliko ste učinili jednomu od ove moje najmanje braće' (Mt 25, 40).

Povrh toga sve što se protivi samom životu, kao što je ubojstvo bilo koje vrste, genocidi, pobačaji, eutanazija pa i svojevoljno samoubojstvo; sve što povrjeđuje cjelovitost ljudske osobe, kao što su sakaćenja, tjelesna i duhovna mučenja, duševne prisile; sve što vrijeđa čovječje dostojanstvo, kao što su neljudski uvjeti života, proizvoljna uhićenja, preseljenja, ropstvo, prostitucija, trgovina bijelim robljem i mladeži; zatim, nedostojni uvjeti rada, gdje se s radnicima ne postupa kao sa slobodnim i odgovornim osobama, nego kao s pukim sredstvom zarade: svi ti i slični postupci zacijelo su sramotni već sami po sebi, i dok truju ljudsku uljudbu više kaljaju one koji tako postupaju nego one koji nepravdu trpe, a najviše proturječje Stvoriteljevoj časti.«[98]

§ 58. Gaudium et spes, broj 51

Pastoralna konstitucija Gaudium et spes *o Crkvi u suvremenom svijetu (7. prosinca 1965.)*
drugi dio: Neki gorući problemi
prva glava: Promicanje dostojanstva braka i obitelji
broj 51. Bračna ljubav i poštovanje ljudskog života

»Sabor zna da bračni drugovi, u želji da skladno provode bračni život, mogu često u nekim današnjim životnim prilikama biti spriječeni te se naći u okolnostima u kojima se, bar privremeno, broj djece ne može povećati. Tada nije lako očuvati vjernost u ljubavi i potpuno zajedništvo života. Gdje je pak prekinut prisan bračni život, nerijetko može doći u opasnost i vjernost bračnoga druga i dobrobit djece: tada su, naime, u pogibelji i odgoj djece i potrebna hrabrost da se prihvati daljnji porod.

Ima onih koji se usuđuju na te probleme donijeti nečasna rješenja, pače ne prezaju ni pred ubojstvom. Takvima Crkva doziva u pamet da ne može biti istinske opreke između Božjih zakona o prenošenju života i njegovanja prave bračne ljubavi.

Bog, gospodar života, povjerio je ljudima uzvišenu zadaću da održavaju život, i tu dužnost moraju obavljati na način dostojan čovjeka. Zato treba već od začeća najbrižnije štititi život, a pobačaj i čedomorstvo užasni su zločini. Čovjekova spolnost kao i njegova moć rađanja čudesno nadilaze ono što se događa kod nižih stupnjeva života. Zato treba s velikim poštovanjem cijeniti čine koji su vlastiti bračnom životu i koju su usklađeni s pravim ljudskim dostojanstvom. Stoga, kad je riječ o usklađivanju bračne ljubavi s odgovornim prenošenjem života, moralnost postupaka ne ovisi samo o iskrenoj nakani i o ocjeni motiva nego je treba odrediti prema objektivnim kriterijima koji, u okviru iskrene ljubavi, poštuju potpuni smisao uzajamnog darivanja i ljudske prokreacije. To se pak ne može postići ako se iskreno ne njeguje krepost bračne čistoće. Sinovima Crkve koji se drže tih načela nije dopušteno radi reguliranja poroda ići putovima što ih je, tumačeći Božji zakon, crkveno učiteljstvo osudilo.[99]

Svima neka bude očito da se ljudski život i dužnosti njegova prenošenja ne ograničuju samo

98 usp. Sveti ekumenski sabor drugi vatikanski, *Pastoralna konstitucija Crkva u suvremenom svijetu*, Split, 1968., str. 27; II vatikanski sabor, *Pastoralna konstitucija Crkva u suvremenom svijetu*, Zagreb, 1968., str. 26-27; *II. Vatikanski koncil : Dokumenti latinski i hrvatski*, prir. Josip Turčinović, Zagreb, 1970., str. 655.

99 usp. Pio XI., okružnica *Casti connubii*: AAS, 22 (1930.), str. 559-561; Pio XII., Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja 29. listopada 1951.: AAS, 43 (1951.), str. 835-854; Pavao VI., Govor kardinalima prigodom svog imendana i prve obljetnice izbora (23. lipnja 1964.): AAS, 56 (1964.), str. 581-589. Po odredbi Vrhovnog Svećenika neka su pitanja, za koja je potrebno daljnje i dublje istraživanje, povjerena Povjerenstvu za proučavanje problema pučanstva, obitelji i nataliteta da bi Papa, kad to Povjerenstvo dovrši svoju zadaću, donio svoj sud. Naučavanje Crkve ostaje kakvo jest i Sabor sada ne kani predlagati konkretna rješenja.

na ovaj svijet niti se mogu samo po njemu mjeriti i shvatiti, nego da su uvijek u vezi s vječnim određenjem ljudi.«[100]

§ 59. Zaključak o Drugom vatikanskom saboru

U saborskim dokumentima i posebno u konstituciji *Gaudium et spes* tema poštovanja ljudske osobe zauzima istaknuto mjesto. Pa ipak je poštovanje života prije rođenja više naznačeno nego obrađeno. Saborski su se oci tijekom čitavog marljivog proučavanja dokumenta zadržali na strogoj osudi pobačaja, nazivajući ga odurnim zločinom.

Kako bi se odgovorilo ili, bolje rečeno, suprotstavilo suvremenim strujama koje degradiraju dostojanstvo ljudske osobe, Sabor je osjetio obvezu da iznese na svjetlo transcendentnu narav ljudskog života, priznajući da se temelj te divne tajne nalazi u Bogu. Doista Bog je stvorio čovjeka iz ljubavi, htio ga je jedinstvenim među bićima za sebe samog, pozvao ga je na sjedinjenje započeto u ovom životu, a izvršeno u vječnoj sreći.

Također treba cijeniti i poštovati ljudsko tijelo, jer je određeno uskrsnuti.

Samo u svjetlu Kristova otajstva ljudska narav dobiva svoju izvornost i u njemu svoj posljednji i božanski poziv. Posljedično tomu čovjek, koji je obilježje Božje, superiorniji je svim bićima, ne može biti instrumentaliziran ni na koji način. Pobačaj je, međutim, najperverzniji oblik instrumentalizacije.

Pretpostavivši jednakost svih ljudi u dostojanstvu, pa stoga i u univerzalnim i neotuđivim pravima, Sabor na pobačaj gleda kao na najnižu degradaciju čovjekova osobnog dostojanstva i kao na povredu temeljnoga prava na život. U tome smislu važan je *redoslijed* kojeg se Sabor drži. Oni koji obave pobačaj degradiraju na prvom mjestu sebe same, a zatim vrijeđaju čast Stvoritelja.

Ljubav prema bližnjemu, koja je istovrijedna ljubavi prema sebi samome, najveći je motiv poštovanja života, posebno onog prije rođenja koji zahtijeva još veću ljubav jer je nezaštićen, nedužan i bez obrane. I upravo zbog toga, nakon što je istaknuo ljubav prema drugima, Sabor osuđuje pobačaj kao odurni zločin.

Baveći se poštovanjem života u poglavlju o dostojanstvu braka i obitelji, Sabor kreće od bračne ljubavi koja teži suradnji s ljubavlju Stvoritelja i Spasitelja u širenju i obogaćenju obitelji, vodeći računa o svim ostalim duhovnim i materijalnim elementima koji su upleteni u jedan obiteljski život.

U oblikovanju osude pobačaja saborski su oci razmatrali glavne elemente koji se tiču nedodirljivosti života: Boga kao gospodara života, najvišu misiju predanu ljudima u zaštiti života, i to zaštitu od trenutka začeća. Tim izrazom (*inde a conceptione*) koji je više puta mijenjan tijekom posljednjih uređenja teksta *Gaudium et spes*, Sabor je htio jasno upozoriti na to da ljudski život počinje u trenutku začeća i od toga trenutka zaslužuje najveću zaštitu.

100 usp. Sveti ekumenski sabor drugi vatikanski, *Pastoralna konstitucija Crkva u suvremenom svijetu*, Split, 1968., str. 53-54; II vatikanski sabor, *Pastoralna konstitucija Crkva u suvremenom svijetu*, Zagreb, 1968., str. 52-53; *II. Vatikanski koncil : Dokumenti latinski i hrvatski*, prir. Josip Turčinović, Zagreb, 1970., str. 693. 766. Komentar ovog dokumenta (broja 51): Jordan Kuničić, *Dijalektika bračne zajednice u ljubavi*, Bogoslovska smotra (Zagreb), XXXVIII (1968.) 2, str. 210-222.

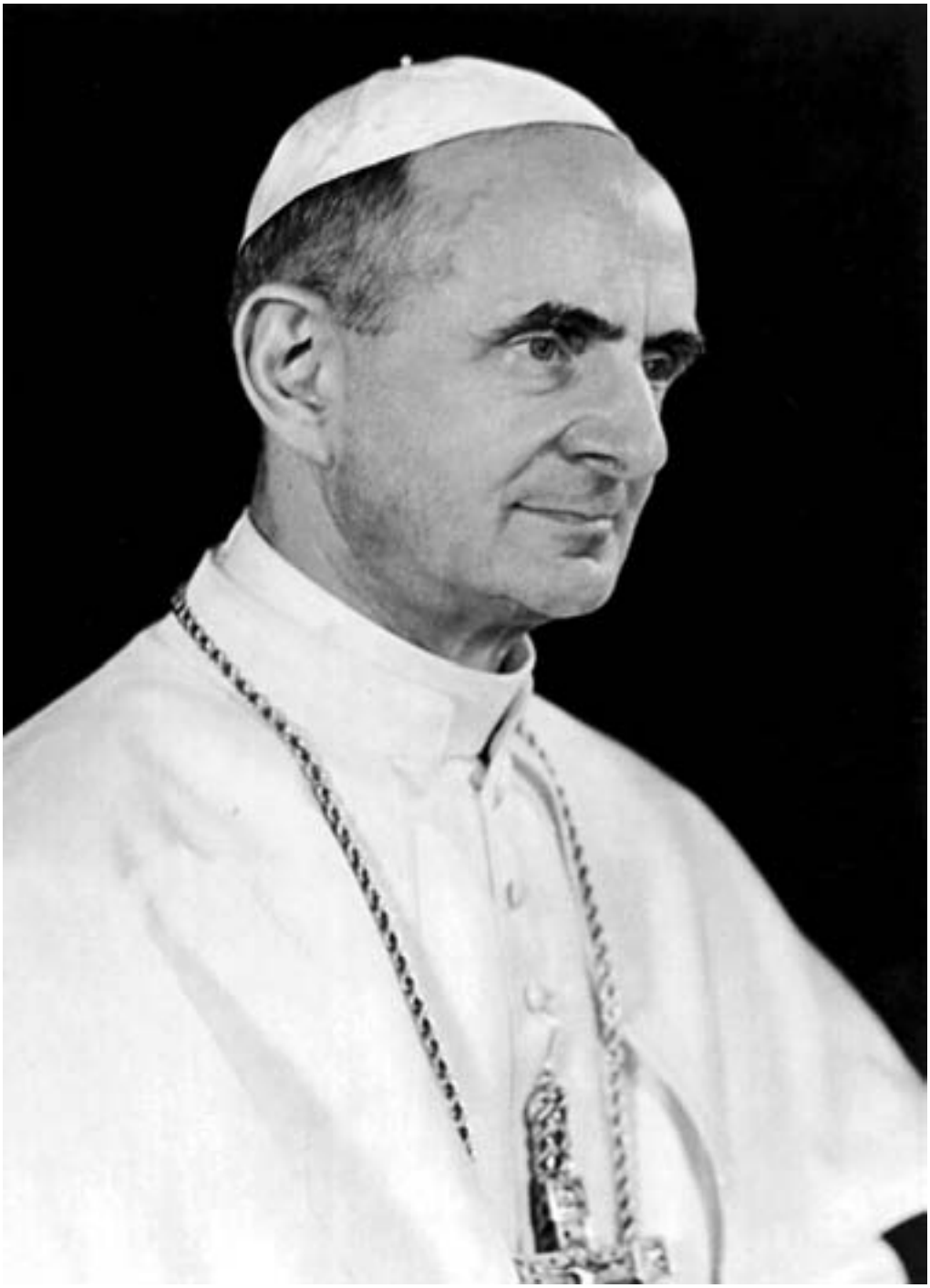

Pavao VI. dovršio je Drugi vatikanski sabor; reformirao rimski misal, časoslov i obrednik; proglasio Nikolu Tavilića svetim i Leopolda Bogdana Mandića blaženim.

SEDMO POGLAVLJE

Pavao VI. (21. VI. 1963. – 6. VIII. 1978.)[1]

§ 60. Pontifikat obrane života

Temi začetog, ali nerođenog života, Pio XII. posvetio je nekoliko važnih i znamenitih govora, koji su, zbog jasne i iscrpne obrade problema, imali velik odjek u Crkvi i u svijetu, pa su često navođeni u crkvenim dokumentima.

Papa Ivan XXIII., u kratkom razdoblju svojega vođenja Crkve, zbog zauzetosti pripremom Sabora, nije mogao posvetiti odgovarajuću pozornost toj problematici, ali ju je uklopio u kontekst dostojanstva ljudske osobe, stavljajući naglasak na svetost svakog života, zbog čega je, neprijeporno, pobačaj degradacija tog dostojanstva.

Čini se da ni Drugi vatikanski sabor nije uspio temeljito raspraviti o toj temi. S obzirom na to da je konstitucija *Gaudium et spes*, u kojoj je riječ o pobačaju, bila jako opširna u problematici koju je ekumenski sabor prvi put razmatrao, nije bilo dostatno vremena da se ona dublje razmotri. Usprkos tomu, Sabor u dvjema točkama konstitucije izričito osuđuje pobačaj kao grozan zločin i prikazuje zaštitu života kao uzvišenu zadaću svih ljudi.

Pavao VI. posvećuje temi punu pozornost i uvrštava je u program petrovske službe. Govoreći u prigodi petnaeste obljetnice svoga ustoličenja u vatikanskoj bazilici, kaže: »A mi, koji držimo da nam je povjerena upravo apsolutna vjernost naučavanjima samog Sabora, *učinili smo programom svoga papinstva obranu života u svim oblicima u kojima on može biti ugrožen, narušen ili čak zatrt*.«[2]

Aktualnost problema upravo tijekom njegova vođenja Crkve doseže puninu zbog atentata, napadaja na život i otmica, a dolazi do vrhunca u jakoj promidžbi u prilog ozakonjenja pa i liberalizacije pobačaja u mnogim zemljama Europe i svijeta, uključujući i zemlje s katoličkom većinom, kao što je Italija.

Papa uviđa koje se opasnosti za čovjeka i za cijelo čovječanstvo kriju iza takve promidžbe, pa zato ulaže sve snage i vrijeme za obranu života od samog začeća.

U njegovim spisima i govorima očituje se predanost osvjetljavanju pojma života i njegova pravog značenja – život je *svetinja*. Pojam se razmatra dvostruko: s gledišta vjere i s gledišta razuma. Da bi ojačao tezu, papa se služi biblijskom objavom i tradicionalnim crkvenim učenjem. Pavao VI. ne skriva složenost problema pobačaja, priznaje sve teškoće tjeskobnih slučajeva u kojima se može naći pojedina žena ili obitelj, ali to ne može umanjiti svjetlost svetog pojma života niti biti dostatnim razlogom da se taj život zatre.

---

1 Rođen 26. rujna 1897. kao Giovanni Battista Enrico Antonio Maria Montini u Concesiju, u Lombardiji. Svećenik od 1920., milanski nadbiskup od 1953., kardinal od 1958. O njemu: *AKSA* (informativni bilten, Zagreb), br. 432 od 11. kolovoza 1978., str. I-XVIII, i br. 433 od 18. kolovoza 1978., str. 1-4; *Nova et vetera* (Sarajevo), XVIII (1978.) 1-2, str. 9-19; *Bogoslovska smotra* (Zagreb), XXXIII (1963.) 2, str. 1-4; XLVIII (1978.) 3-4, str. 178-183; Tomislav J. Šagi Bunić, *Vrijeme suodgovornosti*, 1, Zagreb, 1981., str. 188-201; Marijo Milić, *Pape od sv. Petra do Ivana Pavla II.*, Split, 1998., str. 274-278; Earon Duffy, *Sveci i grešnici : povijest papa*, Rijeka 1998., str. 273-282; Juraj Kocijanić, *Pape i hrvatski narod*, Zagreb, 1998., str. 617-623; Anthony D. Andreassi, Pavao VI., *Suvremena katolička enciklopedija*, prir. Michael Glazier i Monika K. Hellwig, Split, 1998., str. 733-734.

2 Pavao VI., Propovijed prigodom 15. obljetnice ustoličenja (29. lipnja 1978.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XVI, Vaticano, 1979., str. 523.

Pavao VI. i djelom daje konkretno svjedočanstvo. Obraćajući se mnoštvu okupljenom na Trgu sv. Petra, na svoj predzadnji rođendan otkriva: »Mi osobno, stigavši već do večeri svojega zemaljskog dana, moramo zahvaliti onima koji su izrazili svoje čestitke i onima koji su nas tijekom naših godina podarili dobrotom i prijateljstvom. No sada nam je to više stalo do toga da ljudskom životu pružimo *ovo svjedočanstvo uzvišenog poštovanja*. Mi ćemo moliti, i svi vi koji molite s nama, *za svaki ljudski život koji postoji još od majčine utrobe*.«[3]

Pismo što ga je 22. travnja 1978. uputio Crvenim brigadama, koje su bile otele predsjednika Demokršćanske stranke Alda Mora, svjedoči o iznimnom poštovanju i brizi za život u opasnosti. U pismu Papa izražava ljubav prema čovjeku, svom prijatelju, ali i nadu zasnovanu na čovječnosti, koju posjeduje u dubini svoga bića. »Ljudi iz Crvenih brigada, ostavite meni, kao tumaču mnogih vaših sugrađana, nadu da je u vašim srcima još nastanjen pobjedni osjećaj čovječnosti. Moleći se, a i uvijek vas ljubeći, očekujem potvrdu toga.«[4]

On sam rado se služi izrazom poštovanje života, izražavajući njime obranu svetog značaja života koji se ima roditi: dužnu zakonsku zaštitu, pomoć siromašnoj djeci i majkama, poboljšanje životnih uvjeta, razvijanje civilizacije ljubavi prema nerođenom životu. Ukratko, poštovanje života, prema Pavlu VI., ima dva vida: borbu protiv pobačaja kao groznog zločina i borbu u korist života koji se oblikuje. Ako papa naziva liječnike zaštitnicima, braniteljima i prijateljima čovječanstva, onda se taj naslov opravdanije može dodijeliti njemu. Još više, može se na njega primijeniti izraz »stručnjak za čovječnost«, kojim se on koristio za Crkvu.[5]

Pavao VI. uvijek je isticao dostojanstvo svakoga ljudskog bića i nepovredivu vrijednost njegova života. Imao je »slabunjavi i nježan lik, bistro i odvažno učenje, jasno i neustrašivo svjedočanstvo«.[6] Ivan Pavao II. zaključuje o papi Montiniju: »Malobrojni su poput njega znali tumačiti tjeskobe, težnje, nevolje i nastojanja ljudi XX. stoljeća. Učinio se hodočasnikom na njihovim putovima kako bi mogao izgraditi civilizaciju ljubavi. Onu civilizaciju ljubavi u kojoj se ne će posljednjima davati samo mrvice gospodarskog i kulturnog napretka nego gdje će kraljevati pravda i solidarnost. Njegov lik svijetli zbog njegove snažne osobnosti, zbog njegove duboke obiteljske i laičke duhovnosti i zbog zauzimanja za poboljšanje društva.«[7]

§ 61. Krist proglašava dostojanstvo života i njegov sveti značaj

Pavao VI. nije prvi koji je upotrebljavao izraz »život je svet«,[8] ali za njega nije svetinja samo život nego i osoba, sveto je pravo na život, štoviše sveta je dužnost da život smatramo takvim.

U novogodišnjoj propovijedi 1977. papa kaže: »Mi kažemo život, ljudski život! A ovdje bi se pojam ovog vrhunskog dobra morao usavršiti i uzdići više nego dosad: ljudski je život svetinja, to jest zaštićen transcendentnom vezom s Bogom koji je njegov prvi začetnik, ljubomorni gos-

3 Pavao VI., Govor uz Gospino pozdravljenje 26. rujna 1976.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIV, Vaticano, 1977., str. 749-750.

4 Pavao VI., Pismo Crvenim brigadama (22. travnja 1978.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XVI, Vaticano, 1979., str. 299. Aldo Moro, predsjednik talijanskih demokršćana, otet je u ulici Fani u Rimu 16. ožujka 1978. Crvene brigade ubile su pet ljudi iz njegove pratnje i držale su ga kao taoca 55 dana, do 8. svibnja 1978., kad je njegov leš pronađen u jednom „Renaultu 4" u ulici Caietani. Za vrijeme dok je bio otet, riječi i djela Pavla VI. pokazale su istinski i pravi smisao njegove očinske brige za svijet.

5 usp. kardinal Sergio Pignedoli, Govor na Papinskom sveučilištu Urbaniana 22. svibnja 1980., u: *Gli ultimi Papi : Testimonianze*, Roma, 1980., str. 122.

6 Ivan Pavao II., Propovijed o 16. obljetnici preminuća Pavla VI., u Castel Gandolfu 6. kolovoza 1994.: *bilten IKA vijesti* (Zagreb), br. 31/94 od 10. kolovoza 1994., str. 9.

7 Ivan Pavao II., Propovijed u Bresciji o stotoj obljetnici rođenja Pavla VI. (20. rujna 1998.): *bilten IKA vijesti* (Zagreb), br. 38/98 od 24. rujna 1998., str. 15.

8 usp. bl. Ivan XXIII., okružnica *Mater et magistra* (15. svibnja 1961.), br. 194: *Discorsi, messagi, colloqui del Santo Padre Giovanni XXIII*, svezak III, Vaticano, 1962., str. 734; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 147.

podar, nevidljivi vrhovni uzorak u kojem se on zrcali otkrivajući svoju prirođenu i izvanrednu bitnu sličnost s Bogom, tako da on i u oskudicama, izobličenjima i oskvrnućima u koje može zapasti, zadržava svoje nepovredivo dostojanstvo, koje ga u povećanoj nevolji čini predmetom veće samilosti.«[9]

Uz Gospino pozdravljenje istoga dana, nastavlja: »Imati visoko i sveto poimanje o ljudskom životu, *osobito o onom nastajućem*, kao najnovijom, nedužnom i tajnovitom, kojem najviše treba zaštite i pomoći, a tako i o svakome drugom ljudskom životu, osobito ako je siromašan ili trpi, *jest presveta dužnost*, na čijoj provedbi počiva poredak, građanski suživot, društveno prijateljstvo te, najzad, mir u svomu najširem i najpraktičnijem planu.«[10]

Premda pretpostavlja da je vjera nužni uvjet da bi se shvatila istinska vrijednost života, misli da i nevjernik posjeduje osjećaj svetosti života. Zato kaže: »Za onoga koji vjeruje u Boga jest spontan i instinktivan, doličan po transcendentnom zakonu vjere, a i onaj koji nema te sreće da priznaje Božju ruku zaštitnicu i osvetnicu svakog ljudskog bića, na osnovi ljudskog dostojanstva uviđa i mora uvidjeti ovaj isti osjećaj svetoga, to jest nedodirljivog, nepovredivog, što je svojstven ljudskoj živoj egzistenciji.«[11]

Da je papa imao povjerenja u razum, vidi se iz preporuka koje upućuje znanstvenicima u okružnici *Humanae vitae* 1968. »Mi smo osobno u okružnici 'Humanae vitae' osjetili dužnost pozvati se na neopoziva načela kršćanskog morala, preporučujući znanstvenicima, liječnicima specijalistima i svima onim koji surađuju u ovom posebnom području zdravstva, da se *nadahnjuju ispravnim razumom i vjerom*.«[12] Crkva je utemeljena na načelu koje je izvorno i rođeno iz životnih i spasonosnih veza između Boga i čovjeka, »na vjeri, to jest prihvaćanju objaviteljske Božje Riječi, koja je u Kristu, osobnoj vječnoj Riječi što postade čovjekom, našla svoje ispunjenje, a koju su oni, apostoli, morali razglasiti, te preko učiteljstva koje od njih potječe, naučavati, tumačiti, braniti i širiti«.[13] Tim riječima Pavao VI. naznačuje dva izvora iz kojih kršćanin mora crpsti nadahnuće i prosvjetljenje za moralno držanje, biblijsku objavu i učenje Crkve.

§ 62. Svetost života u biblijskoj objavi

U svetopisamskom viđenju čovjeka, ishodište i uporište jest stvaranje čovjeka na sliku i priliku Božju (Post 1, 26). Već prve stranice Pisma prikazuju život kao nešto što potječe od Boga, koji je stvorio čovjeka na svoju sliku te hoće da svi ljudi imaju udjela u njegovu božanskom životu (Post 1 i 2). Božanski je nacrt sve jasnije objavljivan u povijesti spasenja, a konačno je ostvaren u Isusu Kristu, Janjetu koje daruje život i vodi na izvore žive vode (Otk 7, 17).

»Na prvom mjestu, u stvaranju sve smjera prema čovjeku, stvorenom na sliku i priliku Božju. Ni iz jednog ljudskog razloga čovjeka se ne smije pretvarati u puko sredstvo; ono što će on uspjeti ostvariti na vremenitom planu nipošto ne može biti odlučujući kriterij, jer je on u osnovi usmjeren prema Bogu, koji je njegova sreća i njegova svrha.«[14]

Tumačeći smisao Božića, Pavao VI. kaže: »Na Kristov rođendan častimo ljudski život koji se rađa! On je Božji stvor, otisnut na njegovu sliku i priliku (Post 1, 26), začet u ljubavi koja

9 Pavao VI., Propovijed na deseti Svjetski dan mira 1. siječnja 1977. u rimskoj crkvi Kraljice apostola (Regina Apostolorum): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XV, Vaticano, 1978., str. 6.

10 Pavao VI., Govor uz Gospino pozdravljenje 1. siječnja 1977.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XV, Vaticano, 1978., str. 9.

11 Pavao VI., Poruka za Dan mira 1977. (8. prosinca 1976.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIV, Vaticano, 1977., str. 1026.

12 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 24. studenoga 1971.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak IX, Vaticano, 1972., str. 1015.

13 Pavao VI., Propovijed prilikom otvaranja Godine vjere o tisuću devetstotoj obljetnici mučeništva svetih Petra i Pavla (29. lipnja 1967.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak V, Vaticano, 1968., str. 353.

14 Državni tajnik Svete Stolice kardinal Jean Villot, Govor međunarodnom savezu katoličkih liječnika 20. svibnja 1974.: *L'Osservatore Romano*, 29. svibnja 1974.; Giovanni Caprile, *Il Papa e il diritto alla vita*, Roma, 1981., str. 43.

od dvaju bića, muškarca i žene, čini jedan jedini život (Mk 10, 8)... Častimo malene, također stvorenja Božja, radost društva i pozvane na otajstveno preporađanje u krštenju, zalogu neumrlog života.«[15] Prvo je dakle čovjekovo svojstvo koje izvire iz biblijske objave *njegovo vječno određenje*. U perspektivi tog određenja čovjek, kao i njegov život, stječe novo dostojanstvo. Moderni čovjek uslijed ubrzanoga tehničkog razvoja riskira da zaboravi ovu svoju usmjerenost prema Bogu.

Govoreći o biti i veličini čovjeka, Pavao VI. kaže: »Čovjek je, kažu, sve; ne misleći na tragičnu porugu takve kvalifikacije, kad se pridaje jednom biću koje nije ni svrha samom sebi, a koje je podložno neumoljivim ograničenjima, slabosti, bolesti i prolaznosti. Ako i nije sve, dodaju obožavatelji čovjeka, on svejedno jest najviši; mimo čovjeka se ne ide; u određenom smislu tako doista i jest, ali se često ne razmišlja odakle čovjek uzima autentične naslove tako uzvišena odličja te kako se ono zbog toga mora vrednovati.«[16] Zatim podsjeća da se, prema Saboru, »najuzvišeniji vid ljudskog dostojanstva sastoji u čovjekovu pozivu na zajedništvo s Bogom (*Gaudium et spes*, br. 19)«.[17]

Iz svega je razvidno da pobačaj, lišavajući čovjeka krštenja, njega lišava ne samo zajedništva s Bogom u ovom životu, nego utječe i na onaj vječni. Istodobno povrjeđuje se njegovo dostojanstvo, dano mu od Boga Stvoritelja, premda ga štiti sam Bog svojom višnjom vlašću, svojim zakonom.

»Došlo je vrijeme u koje mi, Kristovi sljedbenici, bilo kao učitelji bilo kao učenici, moramo imati na pameti i *ne samo imati na pameti nego i izvršavati ovaj temeljni kršćanski zakon: ljudski život je svet*. Što to znači svet? Znači da se on izuzima od ljudske vlasti, štiti ga jedna viša vlast, koja nije ljudska, brani ga Božji zakon.«[18]

Nije teško pogoditi na koji zakon papa misli: »Zapovijed 'Ne ubij!' transcendentnim suverenitetom štiti ovo neizrecivo čudo ljudskog života. To je načelo koje ravna našom religioznom službom u odnosu na ljudsko biće.«[19]

Papa, međutim, taj zakon proteže sve do čovjekova začeća. »Život pojedinca nalazi se već od začeća pod posebnom Božjom zaštitom: 'Ne ubij!'«[20]

Argumentacija, zasnovana na petoj zapovijedi, dopunjuje se novim elementom. Pozivajući se na riječi Evanđelja (Mt 5, 21-22): »Čuli ste da je rečeno starima: Ne ubij! Tko ubija bit će podložan sudu. A ja vam kažem (to ja, objašnjava papa, jest sam Isus Krist), tko god se srdi na svoga brata bit će podložan sudu«, papa nastavlja: »Isus ne osuđuje stari zakon, ali kaže da je on nepotpun te proglašava novi, onaj evanđeoski, i uzdiže ga na razinu savršenosti: bratu se kao takvom duguje potpuno poštovanje; možemo reći: utoliko što je brat-čovjek.«[21]

U poruci uz svjetski dan sredstava društvenog priopćavanja pojašnjava svoju misao: »U tajni utjelovljene Riječi prepoznajemo temelj najvišeg uvažavanja i vrednovanja čovjeka, dok u čita-

15 Pavao VI., Božićna poruka Gradu i svijetu 25. prosinca 1976.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIV, Vaticano, 1977., str. 1104-1105.

16 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 4. rujna 1968.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak VI, Vaticano, 1969., str. 885-886.

17 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 4. rujna 1968.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak VI, Vaticano, 1969., str. 886.

18 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 26. travnja 1978.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XVI, Vaticano, 1979., str. 307.

19 Pavao VI., Poruka za XI. Svjetski dan mira 1978. (8. prosinca 1977.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XV, Vaticano, 1978., str. 1170.

20 Državni tajnik Svete Stolice kardinal Jean Villlot, Pismo za Svjetske dane liječnika (10. listopada 1973.): *L'Osservatore Romano*, 26. listopada 1973.; Giovanni Caprile, *Il Papa e il diritto alla vita*, Roma, 1981., str. 33.

21 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 26. travnja 1978.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XVI, Vaticano, 1979., str. 307.

vom Evanđelju nalazimo najautoritativniji proglas njegovih prava i dužnosti. Budući da je riječ postala tijelom i među nama prebivala ostavivši nam kao novu zapovijed uzajamne ljubavi po uzoru na samu svoju ljubav, Crkva zna i mora podsjećati sve ljude da je svaki nasrtaj na ljudska prava i svaki propust odgovarajućih dužnosti također i povreda toga vrhovnog zakona.«[22]

Pavao VI. dakle smješta pod naslov čovjekova dostojanstva njegova prava i njegove dužnosti, zaštitu i poštovanje života koja iz tog dostojanstva proistječe: »Čovjekovo dostojanstvo ima svoj korijen u slici i odsjaju Božjem koji postoje u svakom čovjeku. Zbog toga su sve osobe u biti međusobno jednake. Cjelovit osobni razvoj jest očitovanje te Božje slike u nama.«[23]

Dva mjeseca poslije, Papa dalje razvija pojam dostojanstva: »Riječ je o dolasku na pozornicu našeg svijeta... Božje Riječi, čovjeka poput nas. Imamo zašto ostati zapanjeni od divljenja i radosti. Prva posljedica: ovaj naš ljudski život stječe novo dostojanstvo, više, čudesno. Jao onomu koji mu obeščasti nedužnu ljepotu! Jao onomu koji mu ne prizna prvotno pravo – da postoji; ili mu već u majčinoj utrobi ugrozi izvor!«[24]

Na svoj 79. rođendan s posebnim oduševljenjem ističe: »Slaveći u ovoj našoj svečanoj molitvi osobni dolazak Božje Riječi kao čovjeka u čovještvu – 'I Riječ je tijelom postala' (Iv 1, 14) – mislimo na dar života koji je Bog dao svijetu kad na početku zamisli, reče i stvori: 'Učinimo čovjeka na svoju sliku i priliku' (Post 1, 26), utiskujući u ovaj povlašteni lik svoj sveti, čudesni, tajanstveni, nepovredivi značaj. Ljudski život! Koje je dostojnije biće? Koja pojava divnija, transcendentnija i uključenija u plan što ga pridružuje kozmičkom, povijesnom, sveobuhvatnom predodređenju, usredotočenom u žarište koje je Krist? (Ef 1, 3-4).«[25]

Jasno je da ljudsko dostojanstvo u Kristu doseže istinsko značenje. Za našu temu važno je da papa tako često ističe jednakost svih ljudi u dostojanstvu: »Krist je Bog postao čovjekom – onaj koji proglašava dostojanstvo života i stoga njegov sveti i vrhovni značaj: zato je on osloboditelj od ograničenja, od lanaca što čovjeka sputavaju u niži uzrast njegovih materijalnih i animalnih izražaja, uzdižući ga do uzrasta Božjega djeteta. On je taj što uz dar samoga sebe donosi ljubav prema svijetu te, nanovo uspostavljajući čovjekove veze s Bogom, neizrecive veze djece s nebeskim Ocem, ljude čini i međusobno jednakom braćom.«[26] Ta se jednakost ne tiče samo pravednosti nego i ljubavi; »Svaki čovjek ima svoje dostojanstvo. Nepovredivo dostojanstvo: jao onomu tko u nj dirne! Bio on malen ili velik, bio siromašan ili bogat! Bio bijel ili crn! Svaki čovjek ima svoj dio prava i obveza, po kojima zaslužuje da se s njim postupa kao s osobom. Štoviše, mi kršćani kažemo da je svaki čovjek naš brat, to jest ljubljen... A možemo reći i više: što je čovjek manji, siromašniji, boležljiviji, nezaštićeniji, pa i propao, to više zaslužuje da mu se pomogne, da ga se podigne, izliječi, poštuje! Tomu nas je poučilo evanđelje.«[27]

Među malenima, siromašnima, nezaštićenima nalazi se i dijete u majčinoj utrobi: »Konačno, premda svi ljudi uživaju to dostojanstvo, Božja se je ljubav očitovala na osobit način prema

22 Pavao VI., Poruka za Svjetski dan društvenog priopćavanja (11. travnja 1976.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIV, Vaticano, 1977., str. 249.

23 III. opća skupština sinode biskupa, Apel za ljudska prava (23. listopada 1974.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XII, Vaticano, 1975., str. 1033; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 408-409.

24 Pavao VI., Govor uz Gospino pozdravljenje 22. prosinca 1974.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XII, Vaticano, 1975., str. 1339.

25 Pavao VI., Govor uz Gospino pozdravljenje 26. rujna 1976.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIV, Vaticano, 1977., str. 749.

26 Pavao VI., Govor sudionicima XII. natječaja ONARMO za jaslice u radnim sredinama i u obiteljima, u bazilici sv. Petra 26. siječnja 1964.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak II, Vaticano, 1965., str. 97-98.

27 Pavao VI., Propovijed za peti Svjetski dan mira (1. siječnja 1972.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak X, Vaticano, 1973., str. 6.

siromašnima, malenima, nemoćnima; ovima bi trebalo pridodati i dijete, uključujući ono koje se još nalazi u majčinoj utrobi.«[28]

Tu ljudsko dostojanstvo dostiže dvostruki vid, »onaj izvorni i pozitivni koji nam u ljudskom licu otkriva sliku i priliku Božju; te onaj negativni, gdje nam majušnost, bolest i samo poniženje čovjeka daju ugledati božanski i patnički izgled našega brata Otkupitelja Isusa«.[29]

U izlaganju argumenata u prilog poštovanju života prije rođenja, Pavao VI. slijedi precizan redoslijed. Dostojanstvo života ima korijen u Bogu, koji je stvorio čovjeka na svoju sliku i priliku, i zaštitio život posebnom zapovijedi. To se dostojanstvo usavršava u Kristu, čovjekovu Otkupitelju, koji je propovijedao jednakost svih ljudi, i najvećom je ljubavlju ljubio sve njih, osobito malene i nezaštićene. Imajući u vidu tu stvarnost, pobačaj zaslužuje naslov užasnog zločina poradi toga što povrjeđuje Božje vrhovništvo nad čovjekom i snižava čovjekovo dostojanstvo u njegovoj sličnosti s Bogom te uzdignuće u Kristu.

U brojnim prigodama papa izlaže različite točke argumentacije da bi došao do jedinstvenog zaključka u obraćanju vjernicima prije Gospina pozdravljenja 21. prosinca 1975. Valja napomenuti da je taj govor potaknut zahtjevima da se u Italiji ozakoni pobačaj. Zato se papa poziva na aktualnu situaciju u tom času »u kojem savjest civilizacije definira vlastitu ljudsku deontologiju, vlastitu dužnost prema ljudskom životu, *osobito prema čudu života što se začinje u majčinoj utrobi,* tabernakulu bića koje se ima roditi, već stvorenom kao najnježniji član čovječanstva, to dostojnijem ljubavi i obrane što je njegovo pojavljivanje u zajednici postojanja više milosno i krhko«.[30]

Poštovanje života ima temelj u Božjoj riječi, kako u Starom, tako i u Novom savezu. »Ta se načela stapaju na poštovanju koje se duguje ljudskom životu, ljudskoj osobi, kakvo je preporučeno već od prvih stranica Svetoga pisma. Osoba je sveta; ona je stvorena na sliku i priliku Božju (Post 1, 26), otkupljena je neprocjenjivom otkupninom Kristove krvi (usp. I Kor 6, 20; I Pt 1, 18-19), uključena je u organizmu Crkve u općinstvo svetih, s pravom i dužnošću uzajamne, učinkovite, iskrene ljubavi prema braći u skladu s nalogom apostola Pavla: 'Vaša ljubav neka bude nehinjena, ljubite jedni druge bratskom ljubavlju. Pretječite jedni druge u poštovanju' (Rim 12, 9-10).«[31]

Uzimajući u obzir činjenicu da je svjetlo vjere uvjet bez kojeg nije moguće razumjeti otajstvo života, čudo života u nastajanju, Pavao VI. dodaje: »Gdje ima života, ima i duha Boga Stvoritelja, ima treptaja njegove ljubavi, njegova obilježja, njegove snage, ima njegova glasa koji izaziva strahotno udivljenje. Ova svijest treba poput religiozne svjetlosti obasjati vaš rad i pomoći vam konkretno u uslugama koje društvo od vas traži.«[32]

Preporuke upućene osobama koje imaju stalan i izravan dodir s novim životom, kao što su liječnici i primalje, odnose se i na druge.

§ 63. Svetost života u crkvenoj predaji

Da bi iznova utvrdio duboke veze između Svetog pisma, predaje i crkvenog učiteljstva, papa se poziva na riječi Sabora: »Po premudroj Božjoj odluci sveta predaja, Sveto pismo i crkveno

28 Državni tajnik Svete Stolice kardinal Jean Villot, Govor međunarodnom savezu katoličkih liječnika 20. svibnja 1974.: *L'Osservatore Romano*, 26. svibnja 1974.; Giovanni Caprile, *Il Papa e il diritto alla vita*, Roma, 1981., str. 43.

29 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 28. srpnja 1971.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak IX, Vaticano, 1972., str. 657.

30 Pavao VI., Govor uz Gospino pozdravljenje 21. prosinca 1975.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIII, Vaticano, 1976., str. 154.

31 Pavao VI., Govor sudionicima "Međunarodnog dijaloga za oćudoređenje cestovnog prometa" (2. listopada 1965.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak III, Vaticano, 1966., str. 499.

32 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 24. studenoga 1971.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak IX, Vaticano, 1972., str. 1015.

učiteljstvo tako su međusobno povezani i združeni te jedno bez drugih ne može opstati (*Dei Verbum*, br. 10).«[33]

Pavao VI. pridaje osobitu važnost predaji, i u pogledu pozitivnog zauzimanja u korist života koji se ima roditi i u pogledu osude pobačaja. Na poseban način cijeni učenje svojih prethodnika Ivana XXIII. i Pija XII. te Drugoga vatikanskog sabora.

»Vrednovanje čovjeka od Crkve«, kaže papa, »osobito u saborskim dokumentima, ima neusporedivu veličinu. Nijedna antropologija nije ravna crkvenoj kad je riječ o ljudskoj osobi i kad se promatra pojedinačno u pogledu njezine izvornosti, njezina dostojanstva, nedodirljivosti i bogatstva njezinih temeljnih prava, njezine svetosti, njezine odgojivosti, njezine težnje prema cjelovitom razvoju, njezine besmrtnosti itd.«[34]

Imajući u vidu da Crkva, snagom poslanja koje joj je Krist dao, ima pravo i dužnost braniti život, Pavao VI. ustvrđuje: »Budući da je čuvarica poklada Objave u kojoj nam začetnik života govori o čovjeku, o njegovim potrebama, njegovu dostojanstvu, njegovoj ljudskoj i duhovnoj sudbini, Crkva ima uvelike na srcu sve ono što može služiti čovjeku. A istodobno je zabrinjava sve ono što može dovesti u opasnost uređeno dostojanstvo ljudske osobe.«[35]

Svjestan kako crkveno naučavanje vjernicima pomaže da bolje shvate vlastitu odgovornost i doprinos koji su pozvani pružiti rješavanju problema života, nastavlja: »U tom traganju vjernici ne smiju dopustiti da na njih utječu tvrdnje pojedinih osoba ili skupina koje polažu pravo na to da predstavljaju poziciju Crkve ispuštajući neke bitne aspekte autentičnog naučavanja crkvenog učiteljstva.«[36]

Prva bitna točka koja izlazi na vidjelo iz predaje jest pojam života kao (pro)slave Boga prema izričaju svetog Ireneja: *»Živi čovjek je Božja slava.«*[37] Pavao VI. nekoliko puta preuzima taj izričaj. U *Gospinu pozdravljenju* 11. siječnja 1976. kaže: »Danas nam javljaju, katolički Rim, molitveni Rim sazvan je u crkvu Svete Marije Velike u 17 sati na 'bdjenje, molitve i svjedočenja' usmjereno prema slavljenju ljudskog života promatranoga u njegovu najvišem i najistinskijem dostojanstvu kao 'slava Božja' prema jednoj riječi svetog Ireneja (s kraja II. st.); staroj riječi, ali riječi koja u samom tijeku stoljeća što su je učinila vlastitim programom dokazuju svoju neprolaznu aktualnost.«[38]

Za papu aktualnost znači obvezu Crkve da uvijek svjedoči ljubav prema životu koji se rađa. »Pa da bismo bili poklonici Božjeg zakona, te pridruženi Kristovu zakonu i prožeti životvornim duhom (sv. Irenej), budimo u 'zanosu divljenja' ljudskom licu, budimo ponosni i ljubomorni na

33 usp. Pavao VI., Govor sudionicima XIX. Biblijskog tjedna profesora Svetoga pisma (23. rujna 1966.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak IV, Vaticano, 1967., str. 415.

34 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 4. rujna 1968.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak VI, Vaticano, 1969., str. 886.

35 Pavao VI., Govor visokim voditeljima Svjetske konferencije o pučanstvu (28. ožujka 1974.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XII, Vaticano, 1975., str. 303.

36 Pavao VI., Govor visokim voditeljima Svjetske konferencije o pučanstvu (28. ožujka 1974.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XII, Vaticano, 1975., str. 304.

37 sv. Irenej Lionski (130.-203.), *Otkrivanje i pobijanje krivo nazvane spoznaje* (skraćeno: *Adversus haereses* – Protiv krivovjerja), IV, 20, 7: Patrologia graeca, 7, stupac 1037; Sources chrétiennes, 100/2, str. 648-649: »Gloria Dei vivens homo. Vita autem hominis visio Dei. – Božja slava je živi čovjek, a čovjekov život je u spoznaji Boga.«. Može se prevesti i kao: »Slava je Božja da čovjek živi...«. *Časoslov rimskoga obreda*, III, Zagreb, 1984., str. 1158 (28. lipnja) prevodi: »Jer slava Božja – to je živi čovjek, a čovjekov život je gledanje Boga.« - O Ireneju: Konstantin Rac - Franjo Lasman, *Izbor iz stare književnosti kršćanske*, Zagreb, 1917., str. 65-70; Tomislav J. Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature*, I, Zagreb, 1976., str. 409-471; Yves Ivonides [Ivon Ćuk], *Zvijezde koje ne zalaze*, Zagreb, 2002., str. 35-42; Juraj Pavić - Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Zagreb, 1993., str. 93-97; *Klasici teologije*, I, prir. Heinrich Fries i Georg Kretschmar, Zagreb, 2004., str. 25-40.

38 Pavao VI., Govor uz Gospino pozdravljenje 11. siječnja 1976.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIV, Vaticano, 1977., str. 23.

čovjekovo dostojanstvo, budimo zaštitnici i branitelji njegove nepovredivosti, budimo s majkom koja ga je rodila uz bolne uzdahe sretni kad se među nas rađa (usp. Iv 16, 21).«[39]

Crkvena se predaja nije ograničila na učenje o veličini života, htjela je dokazati osobitu skrb za djecu. Pavao VI. na to ponosno podsjeća ističući da je takvo ponašanje Crkve »u skladu *s njezinim stalnim nastojanjem, tijekom stoljeća oko dobra djece.* To nastojanje jest izraz vjernosti programu koji joj je zacrtao njezin utemeljitelj, Isus Krist. Za Katoličku crkvu, dakle, služenje djeci nije prolazni cilj, nego trajna zadaća, dostojna da bude izvršavana s postojanim prvenstvom.«[40]

Sukladno predaji Pavao VI. ne propušta prigodu izraziti poštovanje djeci i preporučiti ono što je potrebno da se udovolji njihovim potrebama: »Dijete! Nijedna pohvala nije dorasla tom čudu, nijedna briga nije dostatna potrebama njegove slabašnosti, nijedna zaštita dovoljna dužnostima društva u kojem se ono rađa i treba postati zdravim, svjesnim, slobodnim i snažnim građaninom.«[41]

U božićnoj poruci svijetu 1976. Pavao VI. nastavlja pohvale djeci: »Častimo djecu, koja su također Božja stvorenja, radost društva, pozvana na otajstvo preporođenja u krštenju, zalogu neumrlog života.«[42]

Djeca za papu nisu samo novorođenčad, dojenčad, dječaci i djevojčice nego i oni koji se tek trebaju roditi: »Danas pozdravljamo sve one *koji se imaju roditi*, novorođenčad, djecu, dječake i djevojčice, cijeli novi naraštaj, koji – ušavši u život nesvjesno – jesu ipak ništa manje, *već od prvog časa svog postojanja*, predmet stvoriteljske, beskrajno ljubazne misli Boga, Živoga, našega Oca.«[43]

Drugi bitan element crkvene predaje jest oštra osuda pobačaja, u kojem je »Katolička crkva uvijek vidjela užasan zločin, jer se apsolutno poštovanje života u njegovu začetku povezuje s otajstvima stvaranja i otkupljenja: u našem Gospodinu Isusu Kristu svaki je čovjek, pa i onaj čiji je fizički život najnesretniji, pozvan na dostojanstvo djeteta Božjeg. Takvo je učenje vjere.«[44]

Govoreći o pobačaju, Pavao VI. kvalificira ga kao pravo ubojstvo, što je vrlo znakovito. U ime pape, kardinal Villot, državni tajnik, u pismu upućenom Međunarodnom savezu katoličkih liječničkih udruženja 3. listopada 1970. piše: »Pobačaj je smatran ubojstvom još od prvih stoljeća Crkve i ništa ne dopušta da ga se danas smatra drukčije.«[45]

Zanimljivo je napomenuti da ni Pio XII. ni Drugi vatikanski sabor, premda ga oštro osuđuju, ne definiraju pobačaj kao ubojstvo. Sabor se zadržava na izričaju: »Svaka vrsta ubojstva, genocida, pobačaja, eutanazije pa i samog svojevoljnog samoubojstva (*Gaudium est spes, br. 27*), a Pavao VI. izričito kaže: »Sabor je nedavno snažno podsjetio: Svaki je život svet. Izuzevši zakonite obrane, čovjeka nikada ništa ne ovlašćuje da raspolaže tuđim životom, kao ni vlastitim. I pod cijenu suprotstavljanja, ako je potrebno, onomu što se oko nas ponekad kaže i misli,

39 Pavao VI., Govor uz Gospino pozdravljenje 26. rujna 1976.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIV, Vaticano, 1977., str. 749.

40 Pavao VI., Govor na primanju za izvršnog direktora UNICEF-a (28. lipnja 1978.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XVI, Vaticano, 1979., str. 516.

41 Pavao VI., Govor uz Gospino pozdravljenje 27. travnja 1969.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak VII, Vaticano, 1970., str. 1180.

42 Pavao VI., Božićna poruka Gradu i svijetu 25. prosinca 1976.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIV, Vaticano, 1977., str. 1104-1105.

43 Pavao VI., Govor uz Gospino pozdravljenje 4. siječnja 1976.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIV, Vaticano, 1977., str. 10.

44 Pavao VI., Govor skupini liječnika iz Flandrije (23. travnja 1977.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XV, Vaticano, 1978., str. 370.

45 Državni tajnik Svete Stolice kardinal Jean Villot, Pismo međunarodnom savezu katoličkih liječničkih udruga (3. listopada 1970.): *L'Osservatore Romano*, 12-13. listopada 1970.; Giovanni Caprile, *Il Papa e il diritto alla vita*, Roma, 1981., str. 15-16.

neumorno ponavljamo: svaki ljudski život mora se apsolutno poštovati; *jednako kao pobačaj i eutanazija je ubojstvo.*«[46]

Da bi iznio na vidjelo jednakost novorođenčeta i nerođenog djeteta, kardinal Villot u pismu sudionicima Svjetskih liječničkih dana 10. listopada 1973. ističe: »Budući da nema bitne razlike između života novorođenčeta i nerođenog djeteta, *njegovo zatiranje u oba slučaja znači ubojstvo*.«[47]

Za takvu osudu pobačaja, koja je dio »nepromijenjena i nepromjenjivoga učenja Crkve«,[48] treba imati razloge razmjerne osudi. Teološki razlog, misli papa, bio je dobro preciziran u već navedenom govoru Pija XII. primaljama 29. listopada 1951.: »Svako ljudsko biće, pa i dijete u majčinoj utrobi, pravo na život ima neposredno od Boga, a ne od roditelja ni od bilo kojega društva ili ljudske vlasti.«[49]

Razloge koji potječu iz naravnog i društvenog prava, papa nalazi u konstituciji *Gaudium et spes:* »Prije svega, dostojanstvo ljudske osobe, koje se povrjeđuje u nedužnoj žrtvi ubojstva, ali i u samoj majci koja se za to svojevoljno zalaže te u onima koji kao liječnici i bolničari – sudjeluju u svojevoljnom pobačaju.«[50]

U zaključku Pavao VI. ponavlja sve razloge zbog kojih pobačaj stječe naslov užasnog zločina: »Uništenje jednog života koji se treba roditi, ili je već rođen, povređuje prije svega presveto moralno načelo na koje se shvaćanje ljudske egzistencije treba uvijek pozivati: ljudski je život svet od prvog časa njegova začeća pa do posljednjeg trenutka njegova naravnog preživljavanja u vremenu. Svet je: što to znači? Znači da je on izuzet od svake proizvoljne ovlasti da bude prekinut; nedodirljiv je i dostojan svakog poštovanja, svake skrbi, svake dužne žrtve.«[51]

Crkvena predaja za papu je učenje vjere, pa zato »svaki kršćanin iz nje treba izvući zaključke i ne dati se na ovom području zaslijepiti tobožnjim društvenim i političkim zahtjevima«.[52] Crkva se »pred problemima života postavlja u svjetlo vjere, koje otkriva potpuni smisao čovjeka, i u brazdu jedne duge predaje prihvaćanja života«.[53]

U svjetlu vjere, usprkos svim prijetnjama ljudskom životu koje poznaje naše vrijeme: ratovima, atentatima, otmicama, ozakonjenom pobačaju kao pokolju nevinih, papa izražava optimizam, zasnovan na kršćanskoj nadi. Uskrsli Isus »nije san, nije utopija, nije mit; on je evanđeoski realizam. A na tom realizmu mi vjernici temeljimo svoje shvaćanje života, povijest same zemaljske civilizacije, koju naša nada nadrasta, ali u isto vrijeme i potiče na njezine smione i samopouzdane pobjede.«[54] Papin realizam ima, dakle, evanđeoski temelj, čovjeka vidi

46 Pavao VI., Poruka Francuskoj televiziji (na kraju opće audijencije) 27. siječnja 1971.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak IX, Vaticano, 1972., str. 58.

47 Državni tajnik Svete Stolice kardinal Jean Villot, Pismo svjetskim liječničkim danima (10. listopada 1973.): *L'Osservatore Romano*, 26. listopada 1973.; Giovanni Caprile, *Il Papa e il diritto alla vita*, Roma, 1981., str. 34.

48 Državni tajnik Svete Stolice kardinal Jean Villot, Pismo svjetskim liječničkim danima (10. listopada 1973.): *L'Osservatore Romano*, 26. listopada 1973.; Giovanni Caprile, *Il Papa e il diritto alla vita*, Roma, 1981., str. 34.

49 Pavao VI., Govor sudionicima XXIII. kongresa Udruge talijanskih katoličkih pravnika (9. prosinca 1972.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak X, Vaticano, 1973., str. 1261.

50 Pavao VI., Govor sudionicima XXIII. kongresa Udruge talijanskih katoličkih pravnika (9. prosinca 1972.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak X, Vaticano, 1973., str. 1261.

51 Pavao VI., Poruka za Dan mira 1977. (8. prosinca 1976.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIV, Vaticano, 1977., str. 1048.

52 Pavao VI., Govor skupini liječnika iz Flandrije (23. travnja 1977.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XV, Vaticano, 1978., str. 370.

53 Pavao VI., Govor međunarodnoj skupini znanstvenika 27. veljače 1974.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XII, Vaticano, 1975., str. 208.

54 Pavao VI., Uskrsna poruka Gradu i svijetu 4. travnja 1971.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak IX, Vaticano, 1972., str. 280-281.

s njegovim elementarnim potrebama i zahtijeva konkretnu ljubav. Tako kršćanska vjera mora uvijek biti prožeta samaritanskom ljubavlju. »Još jednom«, kaže papa, »religija Boga živoga, naša religija, draga braćo, očituje se kao otvorena poveznica čovjekova života kao takvog i želi njegove izvore okružiti ne samo poštovanjem i poezijom nego i svakim potrebnim zalaganjem, kućnim i kolektivnim, svakom brižnom i mudrom skrbi, prije svega pedagoškom, a potom i društvenom.«[55]

Govoreći članovima Međunarodnoga teološkog povjerenstva 16. prosinca 1974., Pavao VI. upozorava na opasnost koja bi mogla donijeti razdvajanje morala od religije, a osobito crkvenog učenja, u pogledu određenih moralnih problema (kontracepcija, pobačaj, obesplođivanje, eutanazija). Postoje tendencije prema kojima je crkveno učenje previše tradicionalno, zbog čega više ne odgovara zahtjevima novih vremena pa bi se stoga moralo revidirati i izmijeniti. Zato je »ponavljanje uporišnih točaka biblijske Objave pogodno istaknuti pomoću učiteljstva u njihovu značenju koje čovjeka dubinski zahvaća, u svim epohama primarno i nezaobilazno u istraživanju izvora kršćanske moralne spoznaje«.[56] Podsjećajući na *Izjavu o izazvanom pobačaju* Zbora za učenje vjere od 18. studenoga 1974., papa zaključuje da »učiteljstvo ne može šutjeti o temeljnim opcijama ljudskoga djelovanja te mora kršćanima i svim ljudima dobre volje pomagati da se ponašaju odgovorno i pravilno.«[57]

Prema tome, svjetlo vjere, oslonjeno na biblijsku objavu i tradicionalno učenje Crkve, obasjava čovjekov život kao »proslavu Boga« koja zaslužuje apsolutno poštovanje još od začeća. Pobačaj, kao pravo ubojstvo, mora biti i ostati strogo osuđen.

§ 64. Nepovredivo dostojanstvo života u svjetlu razuma

Ćudoredna snaga kojom Crkva štiti život u nastajanju, ne izvodi se samo iz objave nego i iz naravnoga poretka. Već je spomenuto kako Pavao VI. naučava da čovjek posjeduje osjećaj svetoga, nedodirljivoga s obzirom na ljudsku egzistenciju, na temelju ljudskoga dostojanstva. Taj osjećaj svetoga, karakterističan za vjernike, ali i za nevjernike, čovjek doživljava u samome dnu svoje savjesti, gdje »se kao neporecivo i sveto potvrđuje poštovanje svakoga ljudskog života; onoga što se začinje, onoga što samo traži da se razvije, onoga što se bliži vlastitu zalazu, a nadasve onog koji je nejak, nezbrinut, nebranjen na milost i nemilost drugima«.[58]

Isti se osjećaj doživljava u ‘obliku grižnje’: »Znaju ga, doživljavaju ga oni koji su imali nesreću, nesmiljen grijeh, grižnju što se stalno iznova pojavljuje jer su svojevoljno prekinuli jedan život; glas nevine krvi viče u srcu osobe-ubojice s razdirućom upornošću: unutarnji mir nije moguć pomoću sebičnih sofizama.«[59] Čovjek u nutrini ima jednu drugu sposobnost koja mu omogućuje da shvati potrebu poštovanja života u nastajanju. Rasuđujući i razmišljajući, uspijeva dosegnuti i shvatiti vrijednost života, dostojanstvo života i osobnosti. Imajući u vidu da su svi ljudi jednaki u dostojanstvu, moralo bi se lakše shvatiti da pobačaj, kao lišavanje djeteta prvog prava na život, jest poniženje i povreda ljudske osobe. Pavao VI. uzima za ishodište učenje Drugoga vatikanskog sabora koji »dodjeljuje, i na neki način zahtijeva za sve naravne vrednote

55 Pavao VI., Govor uz Gospino pozdravljenje 27. veljače 1977.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XV, Vaticano, 1978., str. 219-220.

56 Pavao VI., Govor članovima Međunarodnog teološkog povjerenstva 16. prosinca 1974.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XII, Vaticano, 1975., str. 1308.

57 Pavao VI., Govor članovima Međunarodnog teološkog povjerenstva 16. prosinca 1974.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XII, Vaticano, 1975., str. 1308.

58 Pavao VI., Poruka Francuskoj televiziji (na kraju opće audijencije) 27. siječnja 1971.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak IX, Vaticano, 1972., str. 58.

59 Pavao VI., Poruka za Dan mira 1977. (8. prosinca 1976.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIV, Vaticano, 1977., str. 1026-1027.

neko njima svojstveno štovanje, njima svojstvenu funkciju«.[60] Nastavljajući istu misao, kaže: »Prvi dojam koji moramo usvojiti čak i iz one jednostavno naravne fizionomije čovjeka jest dojam njegova dostojanstva; to je dojam urođene i sakralne ljepote, nepovredive nedodirljivosti, subjekta transcendentalnih prava, kada prije svih moraju roditelji, djelatnici i službenici ljudskog života nadasve *poštovati od njegove faze prije rođenja u majčinu krilu.*«[61]

Pozivajući se još jednom na tekst Sabora, napominje kako danas »raste svijest dostojanstva ljudske osobe kao uzvišenije od svih stvari, čija su prava univerzalna i nepovrediva. Evanđeoski je kvasac pobudio i pobuđuje u ljudskom srcu onaj nezadrživi zahtjev za dostojanstvom« (*Gaudium et spes*, br. 26).[62]

Ostajući uvijek u granicama ljudske naravi, Pavao VI. otkriva: »Mi smo više nego ikada pristaše ljudske osobnosti i dostojanstva; a zašto?. Zato što u čovjeku prepoznajemo biće koje zahtijeva da nešto (spram njega) 'mora biti' snagom zahtjevnog načela koje nazivamo naravnim zakonom.«[63]

Upućujući na činjenicu kako je današnji čovjek sve više svjestan da je osoba, Pavao VI. spominje nekoliko elemenata koji čine ljudsku osobnost: »nepovredivost, jednakost s drugima, sloboda i odgovornost; recimo: također svetost«.[64] U nastavku će se razmatrati ti elementi.

Budući da današnji humanizam ima težnju da čovjeka odvoji od pozivanja na Počelo i na Svrhu vrhovne, najviše stvarnosti, a to je Bog, Pavao VI. drži velikom postkoncilskom dužnošću »nanovo izgraditi autentični i kršćanski mentalitet u odnosu prema čovjeku. A to znači da u odnosu prema našem biću, prema našem životu, prema našim pravima i našim dužnostima, prema našemu istinskom sudbinskom određenju, za početak«, nastavlja on, »moramo priznati da je čovjek u dubini i složenosti svoga bića, otajstvo (usp. *Gaudium et spes*, br. 22).«[65]

Priznajući nemogućnost da se čovjek precizno definira, Pavao VI. opisuje ga kao tijelo, duh, osjećaj, društveno biće.[66]

Čovjekova veličina koju slavi Drugi vatikanski sabor, kao što je to Crkva oduvijek činila, vidi se »na osnovi vrhovnoga i neotuđivog načela, a to je čovjekova veza s Bogom. Tko niječe Boga, gasi svjetlo što obasjava ljudsko lice; niječe naime čovjeka u njegovim najvišim povlasticama.«[67]

Vraćajući se našoj temi, ljudskom životu u majčinoj utrobi, postavlja se pitanje: može li se govoriti o istinskom ljudskom životu od samog začeća, »može li se govoriti o osobnom subjektu od prvog časa postojanja ploda u začeću, može li se taj subjekt smatrati onim što ima sva prava koja se pridaju ljudskoj osobi? Da bi se odgovorilo na ta pitanja, treba razmotriti rezultate genetike i embriologije. Ali to nije dostatno jer te znanosti ne mogu same riješiti pitanje osobnosti, nego samo pružiti važne podatke. Evo kako papa obrađuje tu problematiku.

---

60 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 28. srpnja 1971.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak IX, Vaticano, 1972., str. 655-656.

61 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 28. srpnja 1971.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak IX, Vaticano, 1972., str. 656.

62 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 28. srpnja 1971.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak IX, Vaticano, 1972., str. 657.

63 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 18. ožujka 1970.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIII, Vaticano, 1976., str. 195.

64 Pavao VI., Poruka za Dan mira 1972. (8. prosinca 1971.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak IX, Vaticano, 1972., str. 1075.

65 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 28. srpnja 1971.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak IX, Vaticano, 1972., str. 654-655.

66 usp. Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 28. srpnja 1971.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak IX, Vaticano, 1972., str. 655.

67 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 28. srpnja 1971.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak IX, Vaticano, 1972., str. 656.

§ 65. Rezultati genetike i embriologije

Ono što se dovodi u pitanje nije toliko početak novoga životnog procesa koji nepobitno priznaju najnoviji rezultati genetike i embriologije, koliko njegov autonomni i individualni značaj; naime, takav da bi pretpostavljao postojanje subjekta embrionalnog zbivanja koje se ostvaruje u vlastito biće.

Cijeneći rezultate znanosti, Pavao VI. kaže da »dijete jest subjekt stoga što je, kako nam kažu genetičari, *od samog začeća obdareno obilježjima života* koji nije manje autonoman zbog toga što mu je nužno povlašteno razvojno okruženje.«[68] Prema tome, plod začeća već potencijalno posjeduje, od samog početka postojanja, to jest od začeća, sve značajke koje ga čine jedinstvenim i u sebi autonomnim subjektom, iako mu je za razvoj potrebno okruženje majčine utrobe. S druge strane, embriologija, u kontinuitetu razvoja doporođajnog života ne poznaje nikakvu bitnu promjenu, nikakav kvalitativni skok. Svaki susljedni stadij unaprijed je sadržan i, na neki način, potencijalno predodređen u onom prethodnom.

Imajući u vidu te embriološke činjenice, Pavao VI. tvrdi: »Čovjekov život ne počinje tek u času rođenja, nego je, kako sve jasnije dokazuju rezultati bioloških i genetičkih proučavanja, nedjeljiva cjelina od začeća do smrti te jedan dinamički razvojni i neprekinuti proces iste ljudske individue.«[69]

S biološkoga gledišta, spajanjem roditeljskih spolnih stanica i procesom cijepanja oplođene jajne stanice započinje život novoga organizma, definiranog u svojoj pojedinačnoj, od roditelja jasno različitoj realnosti. Drugim riječima, započinje povijest ljudskog tijela. Čovjek pak nije samo tijelo; on je i duh, i ljudski se subjekt ne iscrpljuje u tjelesnoj zbilji, premda je ona bitan dio njegova osobnog bića.

Duhovne aktivnosti koje označuju subjekt osobe različite su i brojne: svijest o samome sebi, mogućnost odlučivanja o vlastitoj sudbini, sposobnost spoznavanja i htijenja, sloboda itd. Čini se da u razdoblju pretporođajnog života ne postoji duhovna aktivnost u strogome značenju te riječi.

Deduktivnom metodom može se doći do zaključka da su duhovne aktivnosti potencijalno nazočne i u tom razdoblju. Zapravo, kao što čovjek ne prestaje biti osobnim subjektom i onda kada materijalni organi duhovne aktivnosti više nisu kadri obavljati svoju funkciju, jednako bi se tako moglo tvrditi da on jest osobni subjekt i prije nego što su ti organi stekli svoj definitivni oblik i funkcionalnu sposobnost.

Sudionicima Međunarodnog kongresa porodništva i psihosomatske ginekologije, koji se održavao u Rimu Pavao VI. je rekao: »Organske malformacije – kad se zbude ta nesreća – ne mogu nijedno ljudsko biće lišiti njegova dostojanstva i njegova neotuđivoga prava na postojanje; gledati na te stvari drukčije, značilo bi imati materijalističko viđenje života.«[70]

Sudionike XIV. Svjetskog kongresa Međunarodnog saveza katoličkih liječničkih udruga, održanog u Bombayu od 29. siječnja do 1. veljače 1978., papa je podsjetio na činjenicu »da ni organske deformacije neke osobe nju ne lišavaju njezina ljudskog dostojanstva ni njezinih neotuđivih prava na život«.[71]

---

68 Državni tajnik Svete Stolice kardinal Jean Villot, Pismo Međunarodnom savezu katoličkih liječničkih udruga (3. listopada 1970.): *L'Osservatore Romano*, 12-13. listopada 1970.; Giovanni Caprile, *Il Papa e il diritto alla vita*, Roma, 1981., str. 16.

69 Državni tajnik Svete Stolice kardinal Jean Villot, Pismo kardinalu Juliusu Augustu Döpfneru, minhenskom nadbiskupu, u povodu Svjetskoga liječničkog kongresa (10. listopada 1973.): *L'Osservatore Romano*, 26. listopada 1973.; Giovanni Caprile, *Il Papa e il diritto alla vita*, Roma, 1981., str. 33.

70 Pavao VI., Govor sudionicima Petog Međunarodnog kongresa porodništva i psihosomatske ginekologije (19. studenoga 1977.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XV, Vaticano, 1978., str. 1080.

71 Pavao VI., Pismo Međunarodnom savezu katoličkih liječničkih udruga (25. siječnja 1978.): *L'Osservatore Romano*, 1. veljače 1978.; Giovanni Caprile, *Il Papa e il diritto alla vita*, Roma, 1981., str. 83.

On dakle tvrdi da čovjek zadržava osobnost i ako mu ponestane umnih sposobnosti poradi organskih deformacija. Ne čini se nelogičnim zaključiti da dijete već od početka iako nije dostiglo organski razvoj, ima prerogative osobnog subjekta.

Čovjek je društveno biće, koje posjeduje ontološku sposobnost ulaženja u odnose s drugima. Odnos prema drugome konstitutivan je za ljudsko biće. Drugo pitanje koje se postavlja u ovom kontekstu jest može li se zametku priznati taj odnos, ako majka, odnosno roditelji, ne prihvaća onoga koji se ima roditi. To je čvorišna točka aktualne rasprave oko pobačaja. Pavao VI. vidi rješenje problema u »priznavanju onoga što ženska osobnost ima kao posebnost, a to je ženin poziv da bude majka. U tom je pozivu«, misli on, »zapravo uključeno i određeno da se konkretizira, prvi i najosnovniji od svih odnosa konstitutivnih za osobnost: odnos onoga jedinstvenog ljudskog bića i one jedinstvene žene kao njegove majke.«[72]

Prelazeći na zaključni dio dokaza, papa tvrdi: »A tko kaže odnos, kaže i pravo; tko kaže temeljni odnos, kaže korelaciju između jednog prava i jedne dužnosti što su jednako temeljni; tko kaže temeljni ljudski odnos, kaže univerzalnu ljudsku vrednotu, dostojnu da bude zaštićena kao sadržaj upravo univerzalnog dobra, jer je svaka pojedina osoba prije svega i konstitutivno rođena od žene.«[73]

Da bi to biće postalo ljudskim, ne zahtijeva se, dakle, priznanje majke, odnosno roditelja, nego samo puni razvoj njegove osobnosti. Pitanje osobnosti onoga tko se ima roditi i prava koja toj osobnosti pripadaju ne određuju se prihvaćanjem ili neprihvaćanjem od majke ili obaju roditelja. »S većim razlogom plod njihove ljubavi, jednom začet, izmiče se proizvoljnosti njihovih prihvaćanja i njihova odbijanja; sada očekuje njihovo poštovanje, njihovu zaštitu, njihovu nježnost, njihovu pomoć.«[74]

Iako papa ne tvrdi izričito da je dijete od samog začeća osoba u punome smislu riječi, može se razumjeti da pretpostavlja tu realnost. Potvrđuju to i riječi koje prenosimo: »Zbog svega toga, *Crkva postojano zahtijeva da se u svakom djetetu gleda ljudska osoba,* koja ima pravo na cjelovit razvoj vlastite osobnosti.«[75] Ili: »Dok se problem pobačaja, kako je rečeno, ne može postaviti samo na individualističkom promatranju žene nego gledajući i zajedničko dobro, a nadasve gledajući *osobnost djeteta koje se ima roditi*.«[76]

§ 66. Nepovrediva prava osobe

Vidjeli smo kako papa, govoreći o ljudskoj osobi i o njezinu dostojanstvu, usporedo spominje neotuđiva prava i među njima pravo na život kao najvažnije. Pozivajući se na okružnicu *Pacem in terris* od 11. travnja 1963. Ivana XXIII., u kojoj se tvrdi da je svaka osoba subjekt univerzalnih i nepovredivih prava, papa Pavao VI. drži ih integralnim dijelom osobe i temeljem kršćanske savjesti.[77]

Pravnim i medicinskim stručnjacima obraća se 28. rujna 1973. i priznaje: »Često smo imali prigodu, kao i naša braća u biskupskoj službi, izraziti zahtjeve savjesti, zasnovane na temelj-

72 Pavao VI., Govor sudionicima XXIII. kongresa Udruge talijanskih katoličkih pravnika (9. prosinca 1972.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak X, Vaticano, 1973., str. 1263.

73 Pavao VI., Govor sudionicima XXIII. kongresa Udruge talijanskih katoličkih pravnika (9. prosinca 1972.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak X, Vaticano, 1973., str. 1263.

74 Državni tajnik Svete Stolice kardinal Jean Villot, Pismo 59. Socijalnom tjednu u Francuskoj (17. lipnja 1972.): *L'Oservatore Romano*, 5. srpnja 1972.; Giovanni Caprile, *Il Papa e il diritto alla vita*, Roma, 1981., str. 21.

75 Pavao VI., Govor na primanju za izvršnog direktora UNICEF-a (28. lipnja 1978.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XVI, Vaticano, 1979., str. 517.

76 Pavao VI., Govor sudionicima XXIII. kongresa Udruge talijanskih katoličkih pravnika (9. prosinca 1972.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak X, Vaticano, 1973., str. 1262.

77 usp. Pavao VI., Govor kardiolozima-pedijatrima (2. svibnja 1967.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak V, Vaticano, 1968., str. 767.

nim pravima utisnutima od Stvoritelja u ljudsku narav.«[78] Želi istaknuti da čovjek ta prava ne bi mogao imati po tome što mu ih je podijelila neka ljudska vlast, nego ih ima po naravnom, nepromjenjivom božanskom zakonu. Utoliko što je ljudsko biće, on je osoba, a također uživatelj urođenih, neotuđivih i nepovredivih prava.

U poruci u prigodi 25. obljetnice Ujedinjenih naroda, 4. listopada 1970., Pavao VI. ističe donošenje Opće deklaracije o ljudskim pravima (1948.), koja »u našim očima ostaje jedan od najljepših naslova slave. Zahtijevati za sve, bez obzira na rasu, dob, spol, poštovanje ljudskog dostojanstva i nužne uvjete njegova ostvarenja, nije li to glasan i jasan prijevod jednodušne težnje srdaca i univerzalno svjedočanstvo savjesti?«.[79] A o kojim je pravima riječ? Pavao VI. odgovara: »Je li vas još potrebno podsjetiti? Recimo ukratko: pravo na život, na učenje, na rad, a već prije, *pravo na rođenje*, na odgovorno rađanje.«[80]

Na prvom je mjestu pravo na život. Jer »nitko ne može imati suprotno pravo kad je riječ o nedužnima. Što je subjekt slabiji, što mu je potrebnija zaštita, to više svi imaju dužnost zaštititi ga, a najviše majka dokle ga ima u svojoj utrobi«.[81]

Razvidno je da papa u pravo na život uključuje i pravo na zaštitu života, podupirući osobito zaštitu za one kojima je ona potrebnija, i koji su nejaki. »Iznad svega, dragocjeno pravo na život – najnovije od ljudskih prava – mora biti iznova afirmirano, zajedno s osudom onih grubih zastranjivanja kao što su zatiranje nedužnih ljudskih života u kojem god se stadiju nalazili, a koje se provodi *užasnim zločinima pobačaja i eutanazije*.«[82]

U govoru katoličkim pravnicima 9. prosinca 1972. papa sažeto izlaže zašto ljudski život od samog početka zaslužuje zaštitu i unapređivanje. »Ako suvremena socijalna država na sebe sve više preuzima ovu zadaću zaštite i unapređivanja ljudskog života na način dostojan čovjeka, i to u skladu s univerzalnim deklaracijama o pravima čovjeka i djeteta, nema dvojbe da ta zaštita mora započeti ne od rođenja ili punoljetnosti ljudske osobe, *nego već od začeća kao od onoga što je početak jednog jedinog i jednoznačnog životnog procesa* koji se zaključuje u rođenju novoga ljudskog bića.«[83]

Pavao VI. izjednačuje dijete i odraslog čovjeka, jer u razvoju doporođajnog života, kao i u razvoju od rođenja do smrti, ne nastupa nikakva bitna preobrazba, nikakav kvalitativni skok: »Neotuđivom pravu na život, koje je vlastito pojedincu i poradi toga svakome čovjeku, ne može biti nametnuta vremenska granica ni prije rođenja ni u bilo kojem naknadnom času.«[84]

Izjednačavanje, na koje papa Montini oslanja argumentaciju u prilog poštovanju nastajućeg života, proglašava se po naravnom pravu »koje nam upravo kaže da su ljudi jedni drugima slični i da svi imaju jednakost u pravima i jednakost u dužnostima«.[85]

78 Pavao VI., Govor članovima Međunarodne akademije pravne medicine i socijalne medicine (28. rujna 1973.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XI, Vaticano, 1974., str. 898.

79 Pavao VI., Poruka o 25. obljetnici Organizacije Ujedinjenih naroda (3. listopada 1970.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak VIII, Vaticano, 1971., str. 996.

80 Pavao VI., Poruka za Svjetski dan društvenog priopćavanja (11. travnja 1976.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIV, Vaticano, 1977., str. 248.

81 Pavao VI., Govor sudionicima XXIII. kongresa Udruge talijanskih katoličkih pravnika (9. prosinca 1972.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak X, Vaticano, 1973., str. 1262.

82 Pavao VI., Govor Komitetu za apartheid Ujedinjenih naroda (22. svibnja 1974.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XII, Vaticano, 1975., str. 461.

83 Pavao VI., Govor sudionicima XXIII. kongresa Udruge talijanskih katoličkih pravnika (9. prosinca 1972.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak X, Vaticano, 1973., str. 1262.

84 Državni tajnik Svete Stolice kardinal Jean Villot, Pismo kardinalu Juliusu Augustu Döpfneru, minhenskom nadbiskupu, u povodu Svjetskoga liječničkog kongresa (10. listopada 1973.): *L'Osservatore Romano*, 26. listopada 1973.; Giovanni Caprile, *Il Papa e il diritto alla vita*, Roma, 1981., str. 33.

85 Pavao VI., Propovijed za četvrti Svjetski dan mira (1. siječnja 1971.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak IX, Vaticano, 1972., str. 9.

Znakovito je da papa usporedo s pravom na život spominje i pravo na rođenje. To bi pravo odgovaralo pravu na ljudskiji, istinski ljudski život; pravu »da se rodi u normalnu obitelj«,[86] pravu da »među sebi sličnima, i prije svega u obitelji, nađe uvjete uistinu ljudskog života«.[87]

Dijete u majčinoj utrobi zbog svoje majušnosti zaslužuje veću pomoć i zaštitu: »U zakazanom se 'danu' dobro opaža slavljenje svetog shvaćanja ljudskog života, koji je to više dostojan i potrebit poštovanja i zaštite što je bliži svojim naravnim izvorima, a tim više zaslužuje spremnu pomoć što je manji i slabiji i bez dostatne obiteljske skrbi.«[88] Ovo se obrazloženje ne osvrće samo na Evanđelje nego i na razum, »a možemo reći i više: što je čovjek manji, siromašniji, bolesniji, nezaštićeniji, stariji, on tad još i više zaslužuje da mu se pomogne, da ga se pridigne, liječi, časti, što nas je naučilo Evanđelje; ali i onaj tko ne vjeruje autoritetu Evanđelja, uviđa da ta božanska riječ ima pravo: to je pravednost! To je put do reda, to jest do čovjekova prava i dužnosti: tu je pravednost, tu je mir!«.[89]

Na kraju, Pavao VI. zaključuje: »Da, svi ljudi u biti su jednaki. Svaki čovjek ima svoje dostojanstvo. Nepovredivo dostojanstvo: jao onomu tko u nj dirne! Bio velik ili malen...! Svaki čovjek ima svoj dio prava i obveza po kojima zaslužuje da se s njim postupa kao s osobom.«[90]

§ 67. Obrazlaganja pobačaja i nastojanja da ga se ozakoni

Različiti su razlozi kojima se pokušava opravdati pobačaj. Nazivaju ih indikacijama, to jest obrazloženjima koja potiču na pobačaj. Izraz »indikacija« upotrebljava Pio XII., slijedeći uobičajeni redoslijed u njihovu izlaganju: medicinska, eugenička, socijalna, gospodarska, moralna. Sabor ne upotrebljava izraz 'indikacija'. Ni Pavao VI. se ne služi tim pojmom, pa govori o teškim okolnostima, o tjeskobnim slučajevima, o mogućim teškoćama i o »mučnim osobnim situacijama koje se mogu pojaviti u tom pogledu«.[91]

Nabrajajući razloge što se navode u prilog pobačaju, papa spominje: »Pobačaj smjera na obuzdavanje neugodnog povećanja pučanstva, na uklanjanje bića osuđenih na malformaciju, na društvenu sramotu, na proletersku bijedu i tako dalje...«[92]

Što se tiče takozvanoga terapijskog pobačaja, valja napomenuti da on u vrijeme Pavla VI. nije bio tako veliki problem. Sve većim napretkom medicinske znanosti broj je uvelike smanjen. Pobačaj se naziva terapijskim kad se prekine trudnoća u svrhu osiguranja života ili da bi se zaštitilo majčino zdravlje.

Prije smo naveli kakvo je stajalište prema terapijskom pobačaju zauzeo papa Pio XII. pojašnjavajući koji se od kirurških zahvata ne može nazvati izravnim atentatom na nedužni život.[93]

---

86 Pavao VI., Govor na primanju za izvršnog direktora UNICEF-a (28. lipnja 1978.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XVI, Vaticano, 1979., str. 517.

87 Pavao VI., Govor međunarodnoj skupini znanstvenika 27. veljače 1974.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XII, Vaticano, 1975., str. 207-208. Kad su se već osjećali prvi znakovi da će se pobačaj zakonom dopustiti, talijanski su biskupi osjetili potrebu progovoriti o tome te su 11. siječnja 1972. objavili dokument pod naslovom »Pravo na rođenje«.

88 Pavao VI., Govor za Dan majke i djeteta (8. svibnja 1964.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak II, Vaticano, 1965., str. 879.

89 Pavao VI., Propovijed za peti Svjetski dan mira (1. siječnja 1972.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak X, Vaticano, 1973., str. 6.

90 Pavao VI., Propovijed za peti Svjetski dan mira (1. siječnja 1972.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak X, Vaticano, 1973., str. 5-6.

91 Državni tajnik Svete Stolice kardinal Jean Villot, Pismo kardinalu Juliusu Augustu Döpfneru, minhenskom nadbiskupu, u povodu Svjetskoga liječničkog kongresa (10. listopada 1973.): *L'Osservatore Romano*, 26. listopada 1973.; Giovanni Caprile, *Il Papa e il diritto alla vita*, Roma, 1981., str. 33.

92 Pavao VI., Poruka za Svjetski dan mira 1977. (8. prosinca 1976.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIV, Vaticano, 1977., str. 1026.

93 usp. Pio XII., Govor sudionicima susreta Obiteljski obraz i saveza udruga brojnijih obitelji (27. studenoga 1951.): *Discorsi e radiomessaggi di Pio XII*, svezak XIII, Vaticano, 1952., str. 417.

Pavao VI. u govorima i u okružnici *Humanae vitae* od 25. srpnja 1968. ne ponavlja prethodno učenje o odnosu majke i djeteta, premda u bilješci navodi riječi Pija XII. Međutim, on se iznova služi izrazom »izravni pobačaj«, koji Sabor nije upotrijebio. »U skladu s ovim polaznim točkama ljudskog i kršćanskog pogleda na brak, moramo još jednom izjaviti da kao dopušten način nadzora rađanja apsolutno treba isključiti izravni prekid već započetoga procesa rađanja, a nadasve *izravno zahtijevan i izvršen pobačaj pa i iz terapijskih razloga*.«[94]

U pismu koje je državni tajnik Svete Stolice kardinal Jean Villot u papino ime uputio Međunarodnom savezu katoličkih liječničkih udruženja 3. listopada 1970. kaže se: »Crkva zacijelo ne zanemaruje tjeskobne slučajeve koji se pojavljuju kad se majčin život čini ugrožen, ali ne bi zbog toga mogla dopustiti 'terapijski' pobačaj, kako ga nazivaju: to su nedavno snažno napomenule različite biskupske konferencije.«[95]

Iz svega navedenog moglo bi se zaključiti kako papa, ne dopuštajući terapijski pobačaj, želi izbjeći opasnost koja proistječe iz očite tendencije da se u pojam »medicinske indikacije« uključi i majčino psihičko zdravlje, pa i druga stanja, kao što su psihički nedostatci, odbojnost prema djetetu itd.

Takozvana eugenička indikacija obuhvaća primjere u kojima se hoće spriječiti da se rodi nakazno ili bolesno dijete, ili dijete s nekim nasljednim nedostatkom. Već su poznate neke teške nasljedne bolesti koje se mogu dijagnosticirati tijekom trudnoće vađenjem plodove vode (amnijske tekućine) i ispitivanjem stanica što se u njoj nalaze; ili kemijskim ispitivanjem same tekućine kad je riječ o metaboličkim poremećajima. Tehnike za te pretrage ne mogu se uvijek primijeniti bez rizika, niti uvijek daju sigurne rezultate. Dosadašnje statistike, štoviše, pokazuju golem rizik od zahvata uz eliminaciju subjekata koji nisu stvarno oboljeli ili imaju izlječivu bolest.

Teški problem eugeničkog pobačaja Pavao VI. rješava stavljajući ga u okvir kršćanskog pogleda na ljudski život, u dostojanstvu ljudske osobe. Upozoravajući kako organske malformacije – kad se dogodi ta nesreća – nijedno ljudsko biće ne lišavaju njegova dostojanstva, papa odgovara onima koji eugenički pobačaj opravdavaju razlogom »kakvoće života«.

»Ali vi također znate da ni bolest ni organske deformacije neke osobe nju ne lišavaju njezina ljudskog dostojanstva ni njezinih neotuđivih prava na život, i da, zbog tih razloga, ljudski život nikada ne može biti prekinut u ime 'kvalitete života'.«[96] U istom pismu papa to shvaćanje izlaže na drugi način: »Nesumnjivo, izostavljanje ovih bitnih dimenzija te pogrešna shvaćanja života koja odatle i proistječu, stoje u osnovi svih, i prečestih, pozivanja na kvalitetu života da bi se opravdala ideološka načela, norme, programi pa zatim i konkretne inicijative što idu protiv dostojanstva samog života. Primjere toga imamo u izazvanom pobačaju, čedomorstvu, eutanaziji, mučenjima i u drugim postupcima te vrste.«[97]

Sudionicima kongresa porodništva i psihosomatske ginekologije 19. studenoga 1977. Pavao VI. izlaže norme katoličkog morala u pogledu eugeničkog pobačaja. Spominjući načela kojih se liječnik mora držati, poručuje da on nadasve »ne može, nakon što je oblikovao dijagnozu ploda, popustiti pritiscima – makar oni naizgled bili i najdostojniji poštovanja – kao što su oni

94 Pavao VI., okružnica *Humanae vitae*, (25. srpnja 1968.), br. 14: *Acta Apostolicae Sedis*, 60 (1968.), str. 490.

95 Državni tajnik Svete Stolice kardinal Jean Villot, Pismo Međunarodnom savezu katoličkih liječničkih udruga (3. listopada 1970.): *L'Osservatore Romano*, 12.-13. listopada 1970.; Giovanni Caprile, *Il Papa e il diritto alla vita*, Roma, 1981., str. 15-16.

96 Pavao VI., Pismo Međunarodnom savezu katoličkih liječničkih udruga (25. siječnja 1978.): *L'Osservatore Romano*, 1. veljače 1978.; Giovanni Caprile, *Il Papa e il diritto alla vita*, Roma, 1981., str. 83.

97 Pavao VI., Pismo Međunarodnom savezu katoličkih liječničkih udruga (25. siječnja 1978.): *L'Osservatore Romano*, 1. veljače 1978.; Giovanni Caprile, *Il Papa e il diritto alla vita*, Roma, 1981., str. 83.

od roditelja, koji bi htjeli pribjeći i njegovoj znanosti da bi izbjegli kušnju rađanja teško hendikepiranog djeteta«.[98]

Rješenje koje predlaže kršćanski moral sa sobom nosi herojsku žrtvu, ali nije nemoguće. Da bi se ohrabrili oni koji su shvatili i oni koji bi trebali pokušati shvatiti smisao prinesene žrtve, Pavao VI. potiče: »Vi ste usprkos svemu povjerovali Gospodnjoj Providnosti, vi ste se samo njemu povjerili, pa u toj vjeri nalazite hranu za vaše žrtve i vaše borbe. Trpljenje je baština jakih; da tako kažemo, otvoreni znak otajstvene nebeske volje koja hoće da se spašavamo po križu: vi ste bili dostojni toga križa i Gospodin vam je dao snagu da ga nosite.«[99]

Uz Gospino pozdravljenje 23. rujna 1973. Pavao VI. daje primjer majke iz milanske biskupije »koja promišljenim prinošenjem žrtvuje vlastiti život da bi dala život svomu djetetu«.[100]

§ 68. Pobačaj kao metoda u regulaciji rađanja

Demografska eksplozija, problem povećanja svjetskog pučanstva, teško je i zamršeno stanje. »Svjesni smo«, kaže papa, »da je sve veći broj ljudi na svijetu općenito, a osobito u nekim zemljama, izazov zajednicama naroda i vladama. Probleme gladi, zdravstva, obrazovanja, stanovanja i zapošljavanja sve je teže rješavati, jer pučanstvo raste bržim tempom nego raspoloživa sredstva za podmirenje tih potreba.«[101]

U rješavanju valja pribjeći metodama koje su časne, a ne protivne naravnom zakonu. Rasprave o sredstvima kojima bi se planiralo rađanje spominju da bi i pobačaj mogao pridonijeti regulaciji poroda. Pavao VI. ne zanemaruje takva nastojanja, pa odgovara: »Neki daju da ih ponese kušnja i povjeruju kako nema drugog rješenja u tom pogledu nego obuzdati rast pučanstva radikalnim mjerama, nerijetko protiv zakona od Boga upisanih u čovjekovu narav, a s malo poštovanja prema dostojanstvu ljudskog života i pravoj slobodi ljudi. Takve su mjere u nekim slučajevima zasnovane na materijalističkom shvaćanju čovjekove sudbine.«[102]

---

98 Pavao VI., Govor sudionicima Petoga međunarodnog kongresa porodništva i psihosomatske ginekologije (19. studenoga 1977.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XV, Vaticano, 1978., str. 1080.

99 Pavao VI., Govor Talijanskoj udruzi obitelji s djecom s posebnim potrebama (6. ožujka 1965.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak III, Vaticano, 1966., str. 164-165.

100 Pavao VI., Govor uz Gospino pozdravljenje 23. rujna 1973.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XI, Vaticano, 1974., str. 883. Riječ je o liječnici, pedijatrici Gianni Baretta Molla (Magenta kod Milana, 4. listopada 1922. – 28. travnja 1962.). Godine 1961., u drugom mjesecu trudnoće s četvrtim djetetom, djevojčicom Giannom-Emmom, dijagnosticiran joj je dobroćudni tumor na maternici. Postojale su tri mogućnosti: ukloniti čitavu maternicu zajedno s plodom, ukloniti plod pa onda izvesti rutinsku operaciju na maternici, ili pak operirati tumor ne ugrožavajući djetetov život. Gianni je bilo prihvatljivo samo ovo treće. No, kao liječnica dobro je znala da će svježa rana od operacije teško podnijeti porođaj i da vjerojatno ne će preživjeti. Operirana je 6. rujna 1961. Uslijedilo je sedam mjeseci teške trudnoće. Nije odlučivala samo o svom životu, nego je umrijeti značilo napustiti i muža s četvero male djece. O tom je zapisala: »Puno sam molila ovih dana. Da, uzdam se u Boga, ali na meni je da izvršim svoju majčinsku dužnost. Još jednom stavljam u Gospodinove ruke žrtvu svoga života. Spremna sam na sve kako bih spasila svoje dijete.« Nekoliko dana prije porođaja rekla je mužu: »Ako moraš odlučiti između mene i djeteta, ne oklijevaj: odaberi – molim te – dijete!«. Rodila je 21. travnja 1962. carskim rezom. No, ubrzo su se obistinile zle slutnje liječnika. Rana se upalila, sepsa se proširila i rodilja je umrla sedmi dan. Papa Ivan Pavao II. proglasio je Giannu blaženom 24. travnja 1994., a svetom 16. svibnja 2004. te je tada rekao: »Po primjeru Krista koji je 'ljubio svoje... do kraja ih je ljubio', ta je sveta majka obitelji junački ostala vjerna zadaći koju je preuzela na dan vjenčanja. Krajnja žrtva koja je zapečatila njezin život svjedoči kako samoga sebe ostvaruje samo onaj tko ima hrabrosti posve se posvetiti Bogu i braći. Neka naše doba, po primjeru Gianne Berette Molle, otkrije neokaljanu, čistu i plodnu ljepotu bračne ljubavi, življene kao odgovor na božanski poziv.« - usp. *Uzor odgovornog majčinstva*, Glas Koncila (Zagreb), XLIII (2004.) 1.562 / 30. V., str. 7; Franjo Pšeničnjak, *Svetica za naše vrijeme*, Glasnik srca Isusova i Marijina (Zagreb), 95 (2004.) 7-8, str. 234-235.

101 Pavao VI., Govor visokim voditeljima Svjetske konferencije o pučanstvu (28. ožujka 1974.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XII, Vaticano, 1975., str. 303.

102 Pavao VI., Govor visokim voditeljima Svjetske konferencije o pučanstvu (28. ožujka 1974.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XII, Vaticano, 1975., str. 303.

U govoru Međunarodnom farmaceutskom savezu 7. rujna 1974., razmatrajući metode za ograničavanje rađanja, Pavao VI. bez okolišanja tvrdi: »Naše izaslanstvo na Svjetskoj konferenciji o pučanstvu, nedavno održanoj u Bukureštu, to je jasno istaknulo, nedvosmisleno potvrđujući odbijanje Crkve da prihvati postupke protivne poštovanju ljudskog života kao što su pobačaj, obesplođivanje, kontracepcija pomoću sredstava koja ne poštuju zakone prenošenja života jer nam naše specifično poslanje nalaže da neumorno branimo ljudski život, taj neprocjenjivi Božji dar i zakone koji njime ravnaju.«[103] Naznačuje nekoliko činitelja koji se tiču učinkovitog puta: »Prava rješenja tih problema – a mi bismo željeli reći i jedina – bit će ona koja vode dužnog računa o svim konkretnim čimbenicima u njihovoj cjelini: o zahtjevima društvene pravednosti i ujedno o poštovanju božanskih zakona koji ravnaju životom, dostojanstvom ljudske osobe i slobodom naroda; o iskonskoj ulozi obitelji i odgovornosti svojstvenoj supružnicima« (usp. *Populorum progressio*, br. 37; *Humanae vitae*, br. 23. 31).«[104]

Među tim sastavnicama Pavao VI. spominje ulogu obitelji, odgovornost bračnih drugova. Tako pitanje regulacije rađanja ulazi u okvir obitelji, gdje u vezi s našom temom dotiče drugu ključnu točku, a to je pobačaj kao sredstvo planiranja djece i odnos između kontracepcije i pobačaja. Ta dva oblika nadzora papa je istaknuo u govoru kardinalskom zboru u prigodi svojeg imendana 23. lipnja 1964.: »Problem je, svi o tome govore, takozvane kontrole rađanja; dakle, s jedne strane rast pučanstva, a s druge strane bračni moral. To je iznimno ozbiljan problem: tiče se izvora ljudskog života, tiče se osjećaja i interesa najbližih iskustvu muškarca i žene. Problem je iznimno zamršen i delikatan.«[105]

Materijalno je razlika između kontracepcije i pobačaja očita: kontracepcijom se sprječava začeće novog života, a pobačajem se zatire začeti plod; kontraceptivi proturiječe jedinstvu i plodnosti bračnoga čina, dok abortivi ubijaju nevino ljudsko biće; sprječavanje začeća opire se kreposti umjerenosti i šestoj Božjoj zapovijedi, a uništavanje začetoga protivi se kreposti pravednosti i petoj zapovijedi sa Sinaja. Nakane su, psihološki gledano, bliske jer su obje usmjerene protiv novog života. I u praksi, ako ne uspije kontracepcija, može uslijediti pobačaj. Sociolog Bertrand Julian de Clercq primjećuje: »Sveopće i otvoreno prihvaćanje kontracepcijskih postupaka s etičkoga, moralnog i pravnog gledišta jedan je od glavnih uzroka lakoće s kojima je pobačaj prodro u javno mnijenje. Od trenutka od kad se planiranje obitelji smatra pravom ili dužnošću te se smatra naravnim ponašanjem i kao takvo dopušta, pobačaj stječe pravo građanstva među kontracepcijskim sredstvima.«[106]

Iako Pavao VI. ne govori o vezi između kontracepcije i pobačaja, iz načina kako im pristupa u istom kontekstu, dade se uočiti njihov odnos: »U skladu s ovim polazištima humanog i kršćanskog gledanja na brak moramo još jednom izjaviti da treba *apsolutno isključiti* kao dopušten put za regulaciju poroda *izravni prekid već započetog procesa rađanja, a nadasve izravno namjeravan i izvršen pobačaj*.«[107]

Iz svega je razvidno da papa problem reguliranja rađanja zametka razmatra u njegovoj složenosti; priznaje teškoće što se time pojavljuju na razini svjetskog pučanstva, koje raste jačim ritmom nego raspoloživa sredstva, ali i na obiteljskoj razini, gdje veći broj djece može izazvati

103 Pavao VI., Govor sudionicima Opće skupštine Međunarodnog farmaceutskog saveza (7. rujna 1974.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XII, Vaticano, 1975., str. 799-800.

104 Pavao VI., Govor visokim voditeljima Svjetske konferencije o pučanstvu (28. ožujka 1974.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XII, Vaticano, 1975., str. 303.

105 Pavao VI., Govor kardinalskom zboru (23. lipnja 1964.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak II, Vaticano, 1965., str. 20.

106 Bertrand Julian de Clercq, uvodnik, u: *Culturleven*, 1 (1971.), str. 52. Navedeno prema *Liberalizzare l'aborto*, Citta di Castello, 1973., str. 129-130.

107 Pavao VI., okružnica *Humanae vitae* (25. srpnja 1968.), br. 14: *Acta Apostolicae Sedis*, 60 (1968.), str. 490.

nemale teškoće. »Ali se ne može dopustiti da se rješenje sastoji u upotrebi metoda protivnih Božjem zakonu i svetom poštovanju koje se duguje braku i nastajućem životu.«[108]

Papa, dakle, unatoč tomu što priznaje složenost problema napučenosti, smatra da se u rješavanju ne smije zaboraviti »svaki drugi vid problema, a prije svih pravo na normalan i rastući život svojstven čovjeku stvorenom od Boga da bi naselio, obradio i napučio zemlju svojim porodom.«[109]

§ 69. Emancipacija žene

Ako pokret za emancipaciju žene teži tomu da je oslobodi od svega onoga što znači nepravednu diskriminaciju, potpuno je zakonit. Kad se pak pod tim pojmom razumijevaju pogrešni zahtjevi u pogledu slobode, ne može se govoriti o emancipaciji, nego prije o ženinu ropstvu.

Pobornici pobačaja zastupaju ženino pravo da ne bude prisiljena zadržati neželjenu trudnoću i njezino pravo na odluku koja je privatna i strogo osobna. Pavao VI., kao i obično neizravno odgovara na taj prigovor promicatelja liberalizacije pobačaja. Prikazuje slobodu kao Božji dar i kao čovjekovu osobnu povlasticu: »U istraživanju glavnih ideja Sabora ne možemo preskočiti ideju slobode koju nailazimo izričito iskazanu u saborskim dokumentima; drugi o njoj govore kao o temeljnom zahtjevu da bi se čovjeku dala njegova bitna definicija: čovjek po naravi posjeduje te moći da se može samoodrediti; a i da bi se čovjeku dodijelilo zakonito i odgovorno gospodstvo nad vlastitim činima.«[110]

Nakon što je istaknuo da je prava sloboda u čovjeku najuzvišeniji znak božanske slike, papa nastavlja: »Da bi sloboda za nas ostala onaj božanski odsjaj koji ona i jest, nastojmo je zaštititi, i to ponajprije u sebi samima. Istina je da joj vodič treba biti savjest, ali samu savjest treba voditi poznavanje božanskih i ljudskih stvari; istina je osloboditeljica. Istina je da sloboda mora moći djelovati bez prepreka, ali ona mora biti usmjerena prema dobru, a ta se imperativna usmjerenost zove osjećaj odgovornosti, naziva se dužnošću; istina je da je sloboda osobna povlastica, *ali ona ne može ne poštovati tuđa prava*; štoviše, ona ne može biti razdvojena od ljubavi.«[111]

Sloboda se, prema tome, ne može odvojiti od odgovornosti. Kad se u ime slobode nastoji ukloniti svaka fizička zapreka, nailazi se »na jednu granicu prije svega, a to je odgovornost prema drugima, osjećaj poštovanja i suradnje jer se živi u zajednici. I drugi imaju prava koja treba na svet način poštovati, a prema drugima imamo obveze po evanđeoskoj zapovijedi da im činimo ono što želimo da se čini nama.«[112]

Primjenjujući gledište o slobodi na našu temu, mora se reći da je poštovanje nastajućeg života najprije osobna povlastica žene, majke. Pavao VI. tvrdi: »Prava emancipacija žene ne sastoji se u formalističkom ili materijalističkom izjednačivanju s drugim spolom, nego u priznavanju onoga što ženska osobnost ima bitno, specifično, a to je ženin poziv da bude majka.«[113] S druge strane, poštujući prava drugih, problem pobačaja »ne može se postaviti samo na individualistič-

108 Pavao VI., Radijska poruka mira i jedinstva svim narodima (23. prosinca 1963.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak I, Vaticano, 1964., str. 419-420

109 Pavao VI., Govor uz Gospino pozdravljenje 18. kolovoza 1974.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XII, Vaticano, 1975., str. 140.

110 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 18. kolovoza 1971.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak IX, Vaticano, 1972., str. 702.

111 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 18. kolovoza 1971.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak IX, Vaticano, 1972., str. 705-706.

112 Pavao VI., Govor sudionicima XXXI. kongresa pokreta talijanske Katoličke akcije (3. siječnja 1970.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak VIII, Vaticano, 1971., str. 12.

113 Pavao VI., Govor sudionicima XXIII. kongresa Udruge talijanskih katoličkih pravnika (9. prosinca 1972.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak X, Vaticano, 1973., str. 1263.

ko promatranje žene nego i pod vidom zajedničkog dobra te nadasve u perspektivi *osobnosti djeteta koje se ima roditi*.«[114]

Riječ je dakle ne samo o majčinoj odgovornosti prema djetetu, nego i o djetetovu pravu na život.

U vezi sa zahtjevima za seksualnu slobodu, kad se pobačaj traži u njezino ime, treba reći da je to zahtjev u kojemu nema jasnog pojma spolnosti i njezine funkcije u sveobuhvatnom i skladnom viđenju osobnosti.

Onima koji pobačaj brane zbog spolne slobode, papa je odgovorio 1975.: »A što da kažemo o onima koji su ugušili vlastitu moralnu svijest iz ljubavi prema vlastitoj iracionalnoj slobodi, strasnoj ili podmitljivoj ili okrutnoj slobodi, ili u svakom slučaju neobuzdanosti što se buni protiv božanskog zakona? Grešnoj slobodi i neobuzdanosti – neka nas Bog izbavi od takve zloupotrebe savjesti!«.[115]

§ 70. Crkva u službi »civilizacije ljubavi«

Tijekom stoljećâ Crkva je poticala zaštitu života ne samo riječima nego i svakim pozitivnim zauzimanjem u korist djece. Ta zadaća, kaže Pavao VI., nije prolazni cilj, nego trajna obveza. Izražavajući cjelovito shvaćanje koje Crkva ima o čovjeku, kaže: »Ona se raduje kad čovjek ovladava vlastitim životom. Brine se o kvaliteti života na svim njegovim razinama. Svakoj osobi pridaje značajku svetoga, zajamčenu od Onoga koji je stvorio čovjeka na svoju sliku, okružuje ga ljubavlju i poziva da živi s Njim; zato priznaje njegovo neotuđivo pravo na život od prvoga trenutka njegova postojanja – pravo kojim nikada ne može raspolagati nijedno ljudsko biće – a također i pravo da kod sebi sličnih, a prije svega u obitelji, nađe uvjete uistinu ljudskog života.«[116]

Crkva se ima pravo zanimati i skrbiti o problemima života, kao što su: sredstva za sprječavanje oplodnje, pobačaj, eutanazija itd.: »Mi sigurno nismo kadri o tim problemima raspravljati u specifičnome znanstvenom smislu, ali jesmo na temelju našega poslanja čuvara i tumača Božjeg zakona u pogledu obrane života u cijelom njegovu luku od početka do zalaska; obrane svakoga pojedinog ljudskog života, kako i njegovu tjelesnom, tako i u moralnom i duhovnom događanju.«[117]

S druge strane, društvo ima pravo od Crkve očekivati kolektivno svjedočanstvo u aktivnom služenju čovjeku.[118]

U papinu naučavanju ta služba Crkve ima osobito mjesto. U Apelu za prava čovjeka, odobrenom na Dvadeset i prvoj sjednici Biskupske sinode, 23. listopada 1974., kaže se kako Crkva »također čvrsto vjeruje da je *promicanje prava čovjeka – zahtjev Evanđelja*, i da ono treba zauzimati središnje mjesto u njezinoj službi. Crkva iz iskustva zna da služba promicanja prava čovjeka u svijetu obvezuje na postojano ispitivanje i stalno pročišćavanje vlastita života, vlastita zakonodavstva, vlastitih institucija, vlastitih planova djelovanja.«[119]

---

114 Pavao VI., Govor sudionicima XXIII. kongresa Udruge talijanskih katoličkih pravnika (9. prosinca 1972.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak X, Vaticano, 1973., str. 1263.

115 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 12. veljače 1975.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIII, Vaticano, 1976., str. 156.

116 Pavao VI., Govor međunarodnoj skupini znanstvenika 27. veljače 1974.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XII, Vaticano, 1975., str. 207-208.

117 Pavao VI., Propovijed sudionicima XVIII. svjetskog kirurškog kongresa (1. lipnja 1972.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak X, Vaticano, 1973., str. 587.

118 usp. Državni tajnik Svete Stolice kardinal Jean Villot, Pismo 60. Socijalnom tjednu u Francuskoj (29. lipnja 1973.): *L'Osservatore Romano*, 7. srpnja 1973.; Giovanni Caprile, *Il Papa e il diritto alla vita*, Roma, 1981., str. 28.

119 III. opća skupština sinode biskupa, Apel za ljudska prava (23. listopada 1974.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XII, Vaticano, 1975., str. 1033; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 409.

Isto gledište Pavao VI. izražava u poruci 1. rujna 1974.: »Iako nije zadaća Crkve donositi konkretna rješenja za društvena, gospodarska i politička pitanja, njezino poslanje ipak obuhvaća zaštitu i promicanje ljudskog dostojanstva i njegovih osnovnih prava.«[120]

Potičući mađarske hodočasnike 24. svibnja 1972. da očuvaju vjernost tradicionalnim kršćanskim vrednotama, papa kaže: »Kršćani, svi koji čine dobro i istinu, jesu primjer bratske ljubavi i građanske solidarnosti, branitelji prave ljudske osobe od prvih trenutaka njezina postojanja.«[121]

Obrana pravih vrijednosti života stožer je »civilizacije ljubavi«. Naslov za koji papa drži da je pun značenja i programa, njegova je omiljena tema. »Ljubav na koju smjeramo nije privlačljiva idila, nije automatsko razrješenje teškoća koje rađa i zaoštrava sam napredak čovječanstva. Ona teži prema miru, teži prema bratstvu, teži, rekosmo, civilizaciji koja će upravo zato što je proistekla iz ljubavi za čovječanstvo i nastoji mu priuštiti da u njoj uživa, morati biti okrenuta prema traženju i afirmiranju pravih i cjelovitih životnih vrednota, makar to protiv mudrog i plemenitog pothvata pokretalo nerazumijevanja, teškoće, protivljenja.«[122]

Htijući gledište pojasniti primjerom, papa se poziva na događaj o kojem su tih dana pisale novine, o neukusnom i svetogrdnom upadu nekih bukača u milansku katedralu, pa kaže: »Čemu ta nevjerojatna i žalosna manifestacija? Rekoše jer je Crkva protiv pobačaja, jer je isticala norme svoga seksualnog morala. Nevjerojatno! Ali tako kažu.«[123] Nastavljajući govor, Pavao VI. preporučuje da se pročita dokument »Persona humana« što su ga uzele na ciljnik neke buntovne struje javnoga mnijenja, a koji je objavio Zbor za učenje vjere: »Vidjet ćete da na vidjelo izlazi mudra i brižna ljubav Crkve, uistinu majke i učiteljice, sva okrenuta prema priznavanju životnih vrijednosti protumačenih i potvrđenih od crkvenog učiteljstva.«[124]

Crkveno je učenje, ističe papa, »ozbiljno, ali je još uvijek, i to više nego ikada, *učenje ljubavi. Ljubavi za ljudski život*, promatran u sebi samom. Autoritet koji Krist, i s Njime Crkva, polaže u ljudsko postojanje, jest iskazivanje poštovanja prema čovjekovu životu u njegovoj majušnosti, u njegovu djetinjstvu, u njegovoj nedužnosti.«[125] Zatim nabraja konkretne zadaće Crkve: »Podsjetiti mlade na opasnosti i katastrofe strasti koja je zamijenila ljubav; *na nedodirljivo dostojanstvo ljudskog života i u njegovim najtajnijim i najskromnijim stupnjevima*; i promicati svaku moguću i dostojnu pomoć potrebnu materinstvu.«[126]

Zadaća je Crkve i suprotstaviti se ozakonjenju pobačaja. Pavao VI. ohrabruje energično stajalište njemačkog episkopata u obranu života: »Drago nam je u ovoj prigodi s osobitim priznanjem spomenuti hrabru energiju s kojom su posljednjih pet godina njemački biskupi izvršavali ovu obvezu svojim nebrojenim zauzimanjima i smjernicama u socijalnoj problematici.«[127]

120 Pavao VI., Poruka za 84. njemački Katolički dan (Katholikentag) u Mönchengladbachu (1. rujna 1974.): *L'Oservatore Romano*, 14. rujna 1974.; Giovanni Caprile, *Il Papa e il diritto alla vita*, Roma, 1981., str. 46-47.

121 Pavao VI., Govor mađarskim hodočasnicima 24. svibnja 1972.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak X, Vaticano, 1973., str. 548.

122 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 21. siječnja 1976.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIV, Vaticano, 1977., str. 41.

123 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 21. siječnja 1976.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIV, Vaticano, 1977., str. 41.

124 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 21. siječnja 1976.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIV, Vaticano, 1977., str. 41-42.

125 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 7. lipnja 1978.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XVI, Vaticano, 1979., str. 443-444.

126 Pavao VI., Govor na općoj audijenciji 7. lipnja 1978.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XVI, Vaticano, 1979., str. 444-445.

127 Pavao VI., Poruka za 84. njemački Katolički dan (Katholikentag) u Mönchengladbachu (1. rujna 1974.), *L'Oservatore Romano*, 14. rujna 1974.; Giovanni Caprile, *Il Papa e il diritto alla vita*, Roma, 1981., str. 46.

Prigodom »bdjenja molitve i svjedočenja« posvećenog slavljenju ljudskoga života u crkvi Santa Maria Maggiore u Rimu Pavao VI. kaže: »No mi sad na ovaj religiozni događaj gledamo s njegova pozitivnoga, utješnog i ohrabrujućeg gledišta. To jest, prije nego što sam čovjekov život postane ne samo predmetom zaštite *nego jednako isto tako i poštovanja, divljenja, nedodirljivosti koja ga stavlja na vrh iskonskih vrednota* i najviših dužnosti. To je civilizacija; to je religija.«[128]

§ 71. Izjava o izazvanom pobačaju (18. studenoga 1974.)[129]

Izjava je službeno stajalište Svete Stolice. Ona, kako stoji u točki 4., katolike obvezuje u savjesti. Izjavu je priredio Zbor za učenje vjere na čelu s kardinalom Franjom Šeperom (1905.-1981.), a odobrio je papa Pavao VI.

„I. Uvod

1. Pitanje izazvanog pobačaja [*Quaestio de abortu*] i zakona koji bi dopuštao slobodu pobačaja postalo je gotovo posvuda predmetom žestokih rasprava. One, sigurno, ne bi bile toliko važne da nije riječ o ljudskom životu, a on je prvorazredna vrijednost [*bonum primordiale*] koja se mora braniti i promicati. To je svima jasno, iako mnogi pokušavaju tražiti razloge ne bi li, protivno istini očitoj u zbilji, toj zadaći mogao služiti čak i pobačaj.

Doista, vrlo je čudno da s jedne strane vidimo kako su žestoki prosvjedi protiv smrtne kazne i rata svake vrste, a s druge strane jačaju zahtjevi za slobodu pobačaja, bilo posvemašnju bilo donekle ograničenu, premda su i te granice sve bljeđe.

Crkva je potpuno svjesna da u njezinu službu spada obrana čovjeka protiv svega što ga može uništiti ili obeščastiti. Stoga Crkva ne može šutke zaobići ovo pitanje.

Budući da je Sin Božji postao čovjekom, nema nikoga tko mu zbog zajedničke ljudske naravi ne bi bio bratom, i tko ne bi bio pozvan da bude kršćanin kako bi od njega primio spasenje.

2. U brojnim se državama javne vlasti opiru ozakonjenju slobode pobačaja, no izložene su žestokim pritiscima da donesu takav zakon. Govori se kako to ne vrijeđa ničiju savjest, jer je svakomu ostavljena sloboda da postupa po svome mišljenju, ali da nitko nema pravo nametati svoje mišljenje drugima. Zastupa se »etički pluralizam« koji sebi prisvaja ono pravo što ga, kao prirodnu posljedicu, ima »ideološki pluralizam«.

No, riječ je o pitanjima koja se međusobno silno razlikuju. Naime, djelovanje brže nego puko mišljenje dotiče druge onim čime se na njih odnosi. Osim toga, nitko nikada nema pravo pozivati se na slobodu mišljenja [*libertas opinandi*] kako bi povrijedio tuđa prava, a pogotovo ne pravo na život [*ius ad vitam*].

3. Mnogi vjernici-kršćani, osobito liječnici; udruge roditelja, očeva i majki; politički stručnjaci i oni koji obavljaju važne službe, snažno su se oprli tom promišljeno izazvanomu javnom mnijenju. Također, brojne su biskupske konferencije i biskupi smatrali korisnim nedvosmisleno

128 Pavao VI., Govor uz Gospino pozdravljenje 11. siječnja 1976.: *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIV, Vaticano, 1977., str. 23.

129 latinski izvornik u: *Acta Apostolicae Sedis* (AAS), LXVI (1974.), str. 730-747.; *Šeper građa za životopis*, 2, prir. Đuro Pukec i Vladimir Stanković, Zagreb, 1983., str. 258-283; Congregatio pro doctrina fidei, *Documenta inda a Concilio Vaticano secundo expleto edita (1966-1985)*, Vaticani, 1985., str. 74-91. Hrvatski prijevod prof. Franje Gruića objavljen je u *Vjesniku Đakovačke biskupije* (Đakovo), XXVIII (1975.) 7-8, str. 123-128 (Izjava o namjernom pobačaju); *Šeper građa za životopis*, 2, prir. Đuro Pukec i Vladimir Stanković, Zagreb, 1983., str. 258-283 (O namjernom pobačaju); i Valentin Pozaić, *Život prije rođenja*, Zagreb, 1990., str. 175-192 (O namjernom pobačaju). Međutim, taj je prijevod na mnogim mjestima bio netočan. Ovaj je prijevod s latinskoga priređen uz konzultacije službenoga engleskog prijevoda, rukopis prijevoda s talijanskoga prof. Mirka Vladovića S.J. (1920.-1997.) te Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 4550-4552, str. 913-914 (br. 1. 10-11), a »novi« je stoga što se u njemu ispravljaju brojna nejasna mjesta u dosadašnjem hrvatskom prijevodu. – nap. prir.

upozoriti vjernike na stalno učenje Crkve.[130] Te su isprave međusobno suglasne te potpuno jasno izlažu kako treba poštovati ljudski život prema ljudskoj naravi i kršćanskoj nauci. Ipak, može se dogoditi da se pokoja od tih isprava više ne prihvaća bez kakva pridržaja ili da se sasvim odbacuje.

4. Po službi koja mu je povjerena da navješćuje i čuva vjeru i ćudoređe u sveopćoj Crkvi,[131] sveti Zbor za učenje vjere odlučio je podsjetiti sve vjernike na bitne odrednice tog učenja. S jedne strane, ovdje dolazi do izražaja jedinstvo Crkve, a s druge se ugledom Svete Stolice potvrđuje ono što su biskupi već prikladno izrazili. Sve u nadi da će svi vjernici, pa i oni koji su zbunjeni tim neslaganjima i novim mišljenjima, jasno uvidjeti kako nije riječ o jednom mišljenju koje se suprotstavlja drugim mišljenjima, nego o postojanoj nauci vrhovnoga učiteljstva što im se predaje, a u kojoj se pravilo ćudoređa izlaže u svjetlu vjere.[132] Jasno je dakle da ova Izjava teško obvezuje vjernike u savjesti.[133] Dao Bog da ona prosvijetli i sve ljude koji iskrena srca nastoje »činiti istinu« (usp. Iv 3, 21).

II. Izlaže se učenje vjere

5. »Bog nije stvorio smrt, niti se raduje propasti živih« (Mudr 1, 13). Doduše, Bog je stvorio živa bića da žive neko vrijeme, a smrt je uvijek prisutna u svijetu živih bića koja imaju tijelo. Ali ono što je u prvom redu predviđeno jest život. Sve što je stvoreno na svijetu, stvoreno je radi čovjeka koji je Božja slika i vrhunac svega stvorenoga (Post 1, 26-28). U stvarnome ljudskom redu »po đavolovoj zavisti smrt je došla u svijet« (Mudr 2, 24). A smrt koja je ušla po grijehu ostaje njegova pratilja, u isti mah znak i posljedica. Ipak ona nikako ne će moći nadvladati. Jer Krist Gospodin, potvrđujući istinu uskrsnuća, objavljuje u Evanđelju da Bog nije Bog mrtvih, nego živih (Mt 22, 32). Smrt i grijeh bit će pobijeđeni uskrsnućem u Kristu (usp. I Kor 15, 20-27). Iz toga je vidljivo da je ljudski život dragocjen već ovdje na zemlji. Život koji je Stvoritelj udahnuo, on ga sam i oduzima (usp. Post 2, 7; Mudr 15, 11). Ljudski život ostaje pod Božjom zaštitom, a krv čovjekova viče k Bogu (usp. Post 4, 10) i on će za nju tražiti da mu se položi račun »jer je čovjek stvoren na sliku Božju« (Post 9, 5-6). Zapovijed je Božja: »Ne ubij« (Izl 20, 13). Život nam je, doduše, predan kao dar, ali su s njim povezane i dužnosti: ne primamo ga samo kao »talent« (usp. Mt 25, 14-30) nego je potrebno steći dobitak iz njega. Da donese plod, čovjeku se nude mnogovrsne dužnosti u ovome svijetu od kojih se ne može osloboditi. To čovjek-kršćanin dublje shvaća jer dobro zna da njegov vječni život ovisi o tome kako će, uz Božju pomoć, proživjeti zemaljski život.

6. Crkvena predaja uvijek je smatrala da se ljudski život mora štititi i unaprjeđivati sve od svoga početka kao i u različitim dobima njegova razvoja.[134] Suprotstavljajući se običajima grč-

130 Više biskupskih isprava o ovoj stvari nalazi se u: Giovanni Caprile, *Non uccidere : Il Magistero della Chiesa sull'aborto* [Ne ubij : crkveno učiteljstvo o pobačaju], Vaticano, 1965.; Roma, 1973., str. 47-300.

131 Pavao VI., konstitucija *Regimini Ecclesiae universae* (15. kolovoza 1967.), br. 29. Usp. *isto,* br. 31: »Na nju spadaju sva pitanja koja se tiču vjere i ćudoređa ili su povezana sa samom vjerom.«: AAS, 59 (1967.), str. 897.

132 *Lumen gentium*, br. 12: AAS, 57 (1965.), str. 16-17. Ova se Izjava ne bavi svim pitanjima u vezi s pobačajem. Na teologe spada da ih marljivo istražuju i o njima raspravljaju. Izjava navodi samo neka osnovna načela koja služe teolozima kao svjetlo i pravilo te pomoću kojih svi kršćani utvrđuju svoju sigurnost u osnovnim poglavljima katoličkog učenja.

133 *Lumen gentium*, br. 25: AAS, 57 (1965.), str. 29-31.

134 Sveti pisci ne zameću filozofske rasprave o produševljenju ploda [*de fetus animatione*] nego govore o razdoblju života koje prethodi rođenju za koje se Bog brine: Bog stvara i oblikuje čovjeka, kao da ga izrađuje rukom. Čini se da o tome ponajprije govore *Jeremija* 1, 5 [»Prije nego što te oblikovah u majčinoj utrobi, ja te znadoh; prije nego što iz krila majčina izađe, ja te posvetih.«], a spominje se i na mnogim drugim mjestima u Svetom Pismu. Usp. *Izaija* 49, 15 [»Može li žena zaboravit' svoje dojenče, ne imat' sućuti za čedo utrobe svoje? Pa kad bi koja i zaboravila, tebe ja zaboraviti ne ću.«]; *Izaija* 46, 3 [»Ja sam vas ponio tek što se rodiste, i nosio vas od krila materina.«]; Job 10, 8-12 [»Tvoje me ruke sazdaše, stvoriše, zašto da me sada opet raščiniš! Sjeti se, kô glinu si me sazdao i u prah ćeš me ponovno vratiti. Nisi li mene kô mlijeko ulio i učinio da se kô sir zgrušam? Kožom si me i mesom odjenuo, kostima si me spleo i žilama. S milošću si

ko-rimskoga svijeta, Crkva je još od najranijega vremena ustrajno tvrdila da se kršćansko vladanje u tome silno razilazi s njihovim. To je jasno izraženo u spisu Nauk apostolâ (Didahè): »Ne ubij plod pobačajem niti uništavaj rođeno dijete.«[135] Atenagora ustrajno ističe da kršćani smatraju ubojicama one žene koje uzimaju lijekove da izbace začetak. On ih osuđuje kao ubojice djece iako su ona još u majčinoj utrobi i drži da su ta djeca već »predmet Božje brige«.[136] Tertulijan o tome možda nije uvijek dosljedno pisao, ali ipak jasno postavlja bitno načelo: »Hiti prema ubojstvu čovjeka onaj tko sprječava slobodno rođenje, te nema razlike u tome ubija li već rođeno ili razara nerođeno. Čovjek je i onaj koji će to biti.«[137]

7. Tijekom stoljećâ sveti crkveni oci, pastiri i naučitelji predavali su isto učenje, pa ni razlika u mišljenjima o trenutku kad se duša ulijeva u tijelo nikada nije dovodila u sumnju nedopuštenost pobačaja. Istina je da su u srednjemu vijeku skupno smatrali da duša postaje prisutna u tijelu tek nakon prvih tjedana, pa su se razlikovali u ocjeni grijeha i odmjeravanju težine kazne. I ugledni pisci zadržavali su blaža mišljenja u rješavanju slučajeva za to, prvo doba života, a odbijali su ih za kasnije vrijeme trudnoće. No nitko od njih nikad nije nijekao da pobačaj, pa i u prvim danima trudnoće, nije predmetno težak grijeh. Naprotiv, svi su suglasni u takvoj osudi. Od brojnih isprava bit će dovoljno spomenuti samo neke. Prvi sabor u Mainzu, održan 847. godine, nabraja kazne koje su raniji sabori donijeli protiv pobačaja te određuje najstrožu pokoru za žene koje »ubijaju svoj porod ili tako čine da zanijetak izbace iz utrobe«.[138] U Gracijanovu dekretu donose se ove riječi pape Stjepana V.: »Tko pobačajem uništi zanijetak u utrobi, ubojica je.«[139] Sveti Toma, zajednički naučitelj Crkve, naučava da je pobačaj težak grijeh, protivan naravnom zakonu.[140] U doba renesanse papa Siksto V. osuđuje pobačaj najvećom strogošću.[141] Stoljeće poslije Inocent XI. odbija neke tvrdnje kanonista sklonih laksizmu koji su pokušali osloboditi krivnje pobačaj učinjen prije roka u kojem su neki smatrali da se ulijeva duhovna duša [*anima spiritualis*] u novo živo biće.[142] Posljednji rimski biskupi u naše su vrijeme vrlo brižljivo iznosili

mi život darovao, brižljivo si nad mojim bdio dahom.«]; *Psalam* 22, 10 [»Iz krila majčina ti si me izveo, mir mi dao na grudima majke.«]; *Psalam* 71, 6 [»Na te se oslanjam od utrobe; ti si mi zaštitnik od majčina krila: u te se svagda uzdam.«]; *Psalam* 139, 13 [»Jer ti si moje stvorio bubrege, satkao me u krilu majčinu.«]. U *Evanđelju po Luki* 1, 44 stoji: »Kad je odjeknuo glas tvoga pozdrava u mojim ušima, zaigralo je od radosti dijete u mojoj utrobi.«

135 *Nauk apostolâ* (Didachè apostolorum), V, 2: prir. Funk, *Patres Apostolici*, I, str. 17: »Non interficies foetum in abortione neque interimes infantem natum.«; *Barnabina poslanica* (Epistola Barnabae), XIX, 5, izražava isto (Funk, *Patres Apostolici*, I, str. 91-93; Marijan Mandac, *Barnabina poslanica*, Split, 2008., str. 172).

136 Atenagora, *Legatio pro christianis*, 35: Patrologia graeca, 6, stupac 970; Sources chrétiennes, svezak 3, str. 166-167. Usp. također *Epistula ad Diognetum*, V, 6 (Funk, *Patres apostolici*, I, str. 399; Sources chrétiennes, svezak 63) gdje se o kršćanima kaže: »rađaju djecu, ali ne odbacuju plod« (liberos procreant, sed non abiciunt fetus).

137 Tertulijan, *Apologeticum*, IX, 8: Patrologia latina, 1, stupci 314-320; Corpus Christianorum, I, str. 103, 1. 31-36: »Homicidii festinatio est prohibere libere nasci, nec refert, natam quis eripiat animam an nascentem disturbet. Homo est et qui est futurus.«

138 Kanon 21: »partus suos necant vel quae agunt secum, ut utero conceptus excutiant.« (*Mansi*, 14, stupac 909). Usp. Eliberitanski sabor, kanon 63 (*Mansi*, 2, stupac 16) i Ancirski sabor, kanon 21 (*Mansi*, 2, stupac 519). Usp. također odluku Grgura III. o pokori koja se zadavala onima koji su bili počinili takav zločin (*Mansi*, 12, str. 292, kanon 17).

139 Decretum Gratiani, *Concordia discordantium canonum*, C. 2, can. 20, q. 5: »Conceptum in utero qui per avorsum deleverit homicida est.« A u srednjem vijeku pozivali su se na Augustinov autoritet koji u djelu *De nuptiis et concupiscentiis*, u 15. poglavlju, piše ovako: »Katkada ova strastvena okrutnost ili okrutna strast dolazi dotle da traži otrove za neplodnost; ako to nije pomagalo, onda začetak ploda na neki način u utrobi guši i istjeruje, želeći da porod prije pogine nego što živi; a ako je u utrobi živ, da ga ubije prije nego se rodi.« (PL, 44, 423-424; CSEL, 42, str. 230; usp. *Decretum Gratiani*, C. 32, q. 2, c. 7).

140 *In IV Sententiarum*, distinkcija 31, izlaganje teksta.

141 Konstitucija *Effraenatam* iz godine 1588.: *Bullarium Romanum*, V, 1, str. 25-27: *Fontes iuris canonici*, I, br. 165, str. 308-311.

142 Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 2134, str. 425. Usp. Pio IX., konstitucija *Apostolicae Sedis* (12. listopada 1869.): Acta Pii IX, svezak V, str. 55-72; *Acta Sanctae Sedis* (ASS), 5 (1869.), str. 287-312; *Fontes iuris canonici*, III, br. 552. str. 24-31.

isto učenje: Pio XI. izričito je odgovorio na teže prigovore.[143] Pio XII. jasno odbacuje izravni pobačaj, tj. onakav koji je samome sebi cilj ili je sredstvo za postizanje svrhe.[144] Ivan XXIII. doziva učenje svetih otaca kad utvrđuje sveti značaj čovječjeg života, jer on »od svoga početka zahtijeva djelovanje Boga Stvoritelja«.[145] Nedavno je Sveopći sabor drugi vatikanski, kojim je predsjedao Pavao VI., najoštrije osudio pobačaj: »Život se... od začeća mora zaštićivati najvećom brigom; pobačaj i čedomorstvo opaki su zločini.«[146] Isti Pavao VI., koji je često govorio o tome, nije se ustručavao tvrditi da se to učenje Crkve »nije promijenilo niti se ikada može promijeniti«.[147]

III. Pridružuju se dokazi uspoređeni svjetlom razuma

8. Dužno poštovanje ljudskoga života ne zapovijeda se samo kršćanima; njega, naime, sam po sebi zahtijeva i razum kad istražuje što je ljudska osoba i što mora biti. Sazdan od razumske naravi, čovjek je nositelj svojstava [*homo subiectum personale est*], koji ima sposobnost misliti o sebi i odlučivati o svojim činima i o vlastitoj sudbini: slobodan je. Zato je svoj gospodar ili, točnije, budući da se usavršava u vremenu, ima sredstva da to ostvari. U toj je osobitosti njegova zadaća. Njegova duša, neposredno stvorena od Boga, duhovna je i prema tome besmrtna. Zato je i sâm otvoren prema Bogu i samo će u njemu naći potpuno ispunjenje. On pak svoj život provodi u zajednici sa sebi sličnima i kao da raste po uzajamnu druženju s njima u vrlo potrebnom društvenom okruženju. S obzirom na društvo i na druge ljude, svaki čovjek ima pravo posjedovati samoga sebe [*ius est sui possidendi*], svoj život i svoja različita dobra. Po strogoj pravednosti ovo se nameće svima u odnosu prema čovjeku pojedincu.

9. Pa ipak, vremeniti život koji se provodi na ovome svijetu, ne sadržava sve ono što pripada osobi jer je njoj vlastit viši stupanj života koji nema kraja. Tjelesni život valja smatrati temeljnim dobrom [*bonum fundamentale*] koje je ovdje na zemlji uvjet svih drugih dobara. No, ima i uzvišenijih dobara zbog kojih će biti dopušteno, štoviše i nužno, izložiti se pogibelji da se taj život izgubi. U društvu osoba zajedničko dobro[148] je svrha [*commune bonum est finis*] kojoj pojedine osobe moraju služiti i podvrgnuti joj svoje pojedinačne koristi. To dobro ipak nije konačna granica ljudske osobe; s toga gledišta društvo mora služiti osobi, a ona samo u Bogu može postići krajnji cilj koji joj je određen. Na kraju krajeva, samo je Bogu podložena. Stoga nije pravilno držati čovjeka tek sredstvom kojim bi se tko mogao koristiti da postigne uzvišeniju svrhu.

10. Na ćudoredni nauk [*disciplina moralis*] spada da prosvjetljuje savjesti o međusobnom odnosu prava i dužnosti između osobe i društva, a na pravo spada da odredi i naloži poslove koje valja obavljati. Međutim, postoji splet pravâ koja ljudsko društvo po sebi ne može dati, jer

143 Okružnica *Casti cannubii* (31. prosinca 1930.): AAS, 22 (1930.), str. 562-565; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 3719-3721, str. 688-689.

144 Kod Pija XII. ima više sigurnih, definiranih izjava koje bi mogle biti osnovom za cjelovitu raspravu. Navodimo samo jednu koju je dao Medicinsko-biološkoj udruzi svetoga Luke 12. studenoga 1944.: »Dokle god čovjek nije kriv, njegov je život nepovrediv, stoga je nedopušten svaki čin koji ide za tim da ga uništi, bilo da se to uništenje namjerava kao cilj ili samo kao sredstvo prema cilju bilo da se radi o potpuno razvijenom, tj. onome koji je došao do svoga završetka.« (*Discorsi e radiomessaggi di Pio XII*, svezak VI, Vaticano, 1945., str. 191).

145 Okružnica *Mater et magistra* (15. svibnja 1961.), br. 193: AAS, 53 (1961.), str. 447.

146 *Gaudium et spes*, br. 51: AAS, 58 (1966.), str. 1072; usp. *Gaudium et spes*, br. 27: AAS, 58 (1966.), str. 1047.

147 Govor *Salutiamo con paterna effusione* sudionicima XXIII. kongresa Udruge talijanskih katoličkih pravnika (9. prosinca 1972.): AAS, 64 (1972.), str. 76-79. Među dokumentima ovoga stalnog učenja posebno mjesto zauzima izjava Svetog Oficija kojom se osuđuje izravni pobačaj - ASS, 17 (1884.), str. 555-556; 22 (1888.-1890.), str. 748; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 3258, str. 594-555.

148 Zadnjih desetljeća za pojam »bonum commune« u brojne se prijevode uvukao izraz »opće dobro«. No, opće se odnosi na ono što nije pojedinačno, individualizirano, nego je općenito (lat. *generale*), dok se zajedničko dobro odnosi na ono što je skupno dobro za ljudski rod, zajednicu. Stoga je primjerice »opći« pojam ili sud o čemu, a vrednota je »zajedničko dobro«, dobro svih. Usp. latinsko-hrvatske rječnike Mirka Divkovića i Milana Žepića te tekst Tome Vereša u *Maruliću*, XXXIV (2001.) 4, str. 678 i 685. – nap. prir.

su ona prije njega, ali ih ono ipak mora braniti i učiniti ih ostvarivima. Takva su prava ponajviše ona koja se danas nazivaju »ljudskim pravima«, a ovo naše doba diči se da ih je jasno proglasilo.

11. Prvo pravo ljudske osobe jest pravo na život [*Primum personae humanae est ius vivendi*]. Ima i drugih prava koja su čovjeku dragocjena, ali pravo na život temelj je i uvjet za ostala prava [*ius ad vitam fundamentum est atque condicio ceterorum*], pa ga zbog toga treba braniti više negoli druga prava. Ni na koji način ne spada na društvo ili na javnu vlast bilo kojeg oblika nekima priznavati, a nekima oduzimati to pravo; bilo kakva razlika te vrste, zbog narodnosti ili spola, boje kože ili religije, uvijek je nepravedna. To pravo, naime, ne proizlazi ni iz čije dobre volje, ono je prije svake milosti, te kao takvo traži da ga se prizna; a kad ga se niječe, krši se pravednost u strogome smislu riječi.

12. Ako se razlikovanje zasniva na različitim dobima ljudskog života, ono ni tada nema opravdanja kao ni bilo koji drugi razlozi. Nepovredivo pravo na život pripada starom ili onemoćalom čeljadetu. Ne gube ga ni neizlječivi bolesnici. Zakonito je djetetu koje se tek rodilo kao i zrelom čovjeku. Zapravo, poštovanje ljudskomu životu duguje se od onoga časa u kojem je započeo tijek nastajanja. Čim je jajašce oplođeno, već je započeo život koji nije ni očev ni majčin, nego pripada novomu ljudskom biću koje raste samo za sebe [*propter se ipsum crescit*]. Ono nikada ne će postati ljudsko ako već tada nije bilo. [*Is numquam humanus fiet, nisi iam tunc talis fuit.*]

13. Genetička znanost novijeg doba potvrđuje ono što je oduvijek bilo očito i što nimalo ne zalazi u rasprave o času produševljenja.[149] Ta znanost pokazala je kako već od prvoga časa postoji čvrsti nacrt ili genetički program živog bića, to jest da postoji čovjek i to kao čovjek pojedinac, već urešen svim vlastitim i unaprijed određenim oznakama. Samom oplodnjom [*ipsa fecundatione*] započinje čudesna pustolovina svakoga ljudskog života, a za pojedine njegove sposobnosti potrebno je vrijeme da se razviju i priprave za djelovanje. Najmanje što se danas može reći jest da i najsavršenija suvremena znanost ne daje nikakvu djelotvornu potporu pobornicima pobačaja. Uostalom, ne spada na biološke znanosti da donose obvezujuća mišljenja u posve filozofijskim i ćudorednim pitanjima, kakva je rasprava o času kad nastaje ljudska osoba ili o dopuštenosti pobačaja. S ćudorednoga gledišta sigurno je: premda se možda sumnja je li plod začeća [*fructus conceptionis*] već ljudska osoba, objektivno je težak grijeh prepustiti se i opasnosti da se počini ubojstvo čovjeka. »Čovjek je i onaj koji će to biti.«[150]

IV. Odgovara se na neke prijekore

14. Božji zakon i sam naravni razum isključuju dakle svako pravo na izravno ubijanje nedužnoga čovjeka. Ipak, kad bi razlozi kojima se pobačaj brani bili uvijek očito opaki i nevaljali, ne bi se o tom pitanju tako žestoko raspravljalo. Naprotiv, ono je vrlo važno zato što u nekim, pa možda i u brojnim slučajevima, osuda pobačaja dovodi u opasnost druga važna dobra koja ljudi zaštićuju i koja se katkada mogu činiti važnijima od drugih. Valja priznati da su to doista velike teškoće: primjerice, zdravlje majke može se dovesti u opasnost, pa i u životnu; dijete može sa sobom donijeti u obitelj velik teret, posebno ako se opravdano drži da će biti nenormalno ili ostati invalid zbog neke mane; može tištati i neki drugi teret, kao pitanje časti i sramote

149 Ova Izjava namjerno izostavlja pitanje u kojem času se ulijeva duhovna duša [*anima spiritualis*]. Kako ovdje predaja nije jednodušna, pisci se međusobno razilaze. Jedni misle da se to događa u prvom času začeća, a drugi drže da to ne biva prije nego što klica dođe na svoje mjesto. Svakako nije zadaća znanosti rješavati ta pitanja jer postojanje besmrtne duše ne spada u njezino područje. Riječ je o filozofskom pitanju o kojem ova ćudoredna tvrdnja nikako ne ovisi, i to zbog dvaju razloga: 1. ako se pretpostavi da se duša ulijeva kasnije, ipak je u zametku početak *ljudskog* života (to naučava biološka znanost), a taj život pripravlja i zahtijeva dušu kojom se usavršava narav primljena od roditelja; 2. ako se pretpostavi da je spomenuto ulijevanje duše samo *vjerojatno* (a protivno se nikada ne će dokazati), onda oduzeti zametku život znači isto što i izložiti se *opasnosti* od ubojstva čovjeka, ne samo onoga koji će tek biti nego koji već ima dušu.

150 Tertulijan, *Apologeticum*, IX, 8: PL 1, stupac 314-320; Corpus Christianorum, I, str. 103, 1. 31-36.

u nekim krajevima ili gubitak društvenog položaja i drugo. No, treba reći da baš nijedan od tih razloga objektivno nikad ne može dati pravo odlučivanja o životu drugog čovjeka, pa ni u njegovu početku. Što se tiče buduće nesreće djeteta, nitko, pa ni otac ni majka, ne može se staviti na njegovo mjesto, ni dok se dijete nalazi u prvom stanju klice ili začetka, niti u njegovo ime pretpostaviti smrt životu. Samo to dijete, kad dođe u zrelu dob, nikada ne će imati pravo sebi zadati smrt. Dok nije poslovno sposobno, to manje roditelji imaju pravo za njega odabrati smrt. Zapravo, život je tako temeljno dobro [*vita bonum est nimis fundamentale*] da se ne može izjednačiti ili usporediti ni s najvećim teškoćama.[151]

15. Ako je pokretu za oslobođenje žena od podređenosti [*motus ad feminas emancipandas*] glavna svrha da ih oslobodi od svake nepravedne razlike, onda je svake hvale vrijedan.[152] U tom pitanju ostaje još puno posla na raznim područjima ljudskoga djelovanja. Ipak, ne može se promijeniti narav, pa žena, kao ni muškarac, ne može izbjeći onim dužnostima koje narav od nje zahtijeva. Uostalom, svakoj javno priznatoj slobodi uvijek su granice utvrđena prava drugih.

16. Isto treba reći o zahtjevima za seksualnu slobodu. Ako se pod ovim izrazom razumijeva postupno stečena vlast razuma i prave ljubavi nad nagonskom žudnjom, a ipak se ne prezire sam užitak nego se održava na mjestu koje mu pripada – a jedino se u toj prevlasti nalazi prava sloboda – onda se takvoj slobodi ne može prigovoriti. Takva sloboda uvijek će se čuvati da ne povrijedi pravednost. Ali ako tko, naprotiv, smatra da su muškarac i žena »slobodni« tako da mogu uživati u pohoti sve dok im ne dosadi a da se pri tom uopće ne obaziru na zakon ili na nužnu usmjerenost spolnog života prema njegovoj plodnosti,[153] onda takvo mišljenje nema u sebi ništa kršćansko, pa je, štoviše, nedostojno i samoga čovjeka. U svakom slučaju, ta sloboda ne daje nikakvo pravo raspolagati životom drugoga, makar taj život bio i u začetku, niti odlučivati o uništavanju života s obrazloženjem da on donosi neugodnosti.

17. Znanstveni napredak daje i davat će stručnjacima sve više sposobnost za vješte zahvate čije posljedice mogu donijeti puno dobra ili zla. To su po sebi zadivljujući pronalasci ljudskoga uma. No, tehničko umijeće ne može umaći sudu ćudorednoga nauka, jer po svojoj naravi teži služiti čovjeku, pa stoga mora i samo biti u službi one svrhe za koju je čovjek određen. Kao što nikomu nije dopušteno upotrebljavati nuklearnu energiju bez ikakvih granica, tako nitko nema pravo ni na koji način manipulirati ljudskim životom. Svaka upotreba tehnike mora biti u službi čovjeka da se bolje razviju njegove prirodne moći, da se spriječe i liječe bolesti te da se potpunije ostvari ljudski napredak. Premda tehničko savršenstvo sve više olakšava pobačaj na početku trudnoće, time se vrijednosni sud o pobačaju nimalo ne mijenja.

18. Dobro znamo kako je nekim obiteljima i državama teško pitanje o smanjenju priraštaja rođenih: zato su i nedavni Sveopći sabor i okružnica *Humanae vitae* od 25. srpnja 1968. govorili o »odgovornom roditeljstvu«.[154] Kao što su, dakle, naučavale saborska konstitucija *Gaudium et spes* i okružnica *Populorum progressio* te druge papinske isprave, tako i sada odlučno tvrdimo da ni obitelj, nikada, ni zbog čega, ne smije primjenjivati pobačaj, niti ga politička vlast može

151 Državni tajnik Svete Stolice kardinal Jean Villot napisao je o zaštiti života kardinalu Juliju Döpfneru 10. listopada 1973.: »Za uklanjanje ovakvih teških stanja Crkva ipak ne može priznati dopuštenima sredstva za sprječavanje začeća, a pogotovo ne pobačaj.« (*L'Osservatore Romano*, njemačko izdanje, 26. listopada 1973., str. 3)

152 Okružnica *Pacem in terris*: AAS, 55 (1963.), str. 267 sl.; *Gaudium et spes*, br. 29: AAS, 58 (1966.), str. 1049; Pavao VI., govor *Salutiamo con paterna effusione* (9. prosinca 1972.): AAS, 64 (1972.), str. 779.

153 *Gaudium et spes*, br. 48: AAS, 58 (1966.), str. 1068: »Po svojoj naravnoj vlastitosti, sama ustanova ženidbe i bračna ljubav usmjerene su prema rađanju i odgoju djece te u tome nalaze svoju krunu.«; *Gaudium et spes*, br. 50: AAS, 58 (1966.), str. 1070: »Ženidba i bračna ljubav po svojoj su naravi usmjereni prema rađanju i odgoju potomstva.«

154 *Gaudium et spes*, br. 50 i 51: AAS, 58 (1966.), str. 1070-1073; *Humanae vitae*, br. 10: AAS, 60 (1968.), str. 487. Odgovorno roditeljstvo u pitanju predviđanja broja djece pretpostavlja samo primjenu dopuštenih sredstava - usp. *Humanae vitae*, br. 14: AAS, 60 (1968.), str. 490.

uvesti kao zakonito sredstvo [*instrumentum legitimum*] za smanjenje broja porođaja.[155] Nepravda i povreda nanesena ćudorednim načelima uvijek više štete zajedničkomu dobru od bilo koje gospodarske ili demografske nesreće.

V. Moralni život i građanski zakon

19. Rasprava o dopuštenosti pobačaja gotovo je uvijek povezana s raspravama pravne naravi. Nema ni jedne države u kojoj se ne zabranjuje i ne kažnjava ubojstvo čovjeka, a u mnogima je, osim toga, tom zabranom i kaznom obuhvaćen i poseban slučaj izazvanoga pobačaja. U naše dane široki pokret javnoga mnijenja traži da se ta zadnja zabrana ublaži. Već se opaža raširena sklonost da se što više ograniči svaka prisila zakonima, posebno ukoliko se čini da oni zadiru u privatni život. Navodi se i dokaz iz »pluralizma«: ako mnogi građani, a osobito sinovi Katoličke Crkve, osuđuju pobačaj – na drugoj ga strani mnogi odobravaju, barem kao manje zlo [*saltem uti minus malum*]*;* zašto dakle njih siliti da slijede mišljenje koje ne prihvaćaju, a osobito u državi gdje su većina? Osim toga, zakoni koji zabranjuju pobačaj teško se primjenjuju i tamo gdje su još na snazi: sam je zločin postao toliko čest i višestruk da bi se kažnjavao svaki put, pa stoga javne vlasti smatraju da je razboritije progledati kroz prste ovoj sramoti [*flagitium*]. A ako se koji zakon ne primjenjuje, premda je na snazi, on katkada nužno [*fieri non potest*] nanosi štetu [*detrimentum*] i snazi ostalih zakona. Treba još dodati i da potajni pobačaj [*abortus clandestinus*] izlaže golemim pogibeljima žene koje mu pribjegavaju; opasnost je ne samo za njihovu buduću plodnost nego često i za njihov život. Premda sami progone pobačaj smatrajući ga zlom [*abortum tamquam malum considerare pergant*], zar zakonodavci ne bi mogli uznastojati i na tome da se umanje njegove štete?

20. Ovi razlozi i drugi koji se tu i tamo iznose ne znače da valja ozakoniti slobodu pobačaja. Doduše, treba priznati da građanski zakon ne može obuhvatiti svako područje ćudoređa ni kazniti sva zla, niti se to od njega traži. Često mora podnositi ono što je katkada manje zlo [*minus malum*] da se izbjegne veće.

Ipak, potrebno je čuvati se onoga što bi se moglo dogoditi ako se zakon mijenja: mnogi, naime, misle da je dopušteno činiti ono za što je kazna možda samo izostavljena. A u slučaju pobačaja i sâmo sustezanje od kažnjavanja čini se da znači kako zakonodavac više ne smatra pobačaj određenim zločinom protiv ljudskog života [*crimen contra vitam humanam*], premda i dalje teškom kaznom progoni ubojstvo čovjeka. Istina je i da sam zakon ne smije odlučivati između različitih mišljenja, niti nametati jedno na račun drugoga. Ipak, život djeteta mora se pretpostaviti svakom mišljenju [*vita infantis praeferenda est omni opinioni*]. Ne može se pozivati na slobodu mišljenja da se djetetu oduzme život.

21. Zadaća zakona nije samo pasivno zabilježiti i opisati ono što se čini nego i djelatno potpomoći da se bolje čini. U svakom slučaju, dužnost je države štititi pravo svih i braniti slabije [*officium civitatis est tutari uniuscuiusque iura et debiliores protegere*]. U tome smislu valja ispraviti i brojne pogreške [*Qua de causa oportebit eam multa errata corrigere*]. Nije nužno da zakon kažnjava sve zlo [*Non necesse est lex omnia puniat*], ali ne može biti protivan [*sed non potest adversari*] onomu najvišemu i najsvetijem od svih ljudskih zakona, tj. naravnom zakonu. Njega je sam Stvoritelj upisao u čovjeka kao pravilo [*norma*] što ga razum otkriva i nastoji dobro izraziti, koje neprestano treba sve bolje shvaćati, a uvijek je zlo protiviti mu se [*semper malus est contradicere*]. Ljudski zakon katkada može ispustiti kaznu, ali ne može proglasiti poštenim i valjanim ono što krši naravni zakon jer je to protuslovlje već po sebi dovoljno da neki zakon prestane biti zakonom [*ipsa contradictio per se sufficit, ut aliqua lex iam cesset lex esse*].

155 *Gaudium et spes*, br. 87: AAS, 58 (1966.), str. 1110-1111. Usp. Pavao VI., okružnica *Populorum progressio*, br. 31: AAS, 59 (1967.), str. 272; Govor Općoj skupštini Ujedinjenih naroda: AAS, 57 (1965.), str. 883; Ivan XXIII., okružnica *Mater et magistra*: AAS, 53 (1961.), str. 445-448.

22. Što god građanski zakoni o ovome odredili, mora biti kristalno jasno da se ljudsko biće nikada ne može pokoriti iznutra nepoštenom zakonu [*exploratissimum esse debet hominem numquam parere possi legi intrinsece inhonestae*]. A to se događa kad se donosi zakon koji prihvaća dopuštenost pobačaja. Osim toga, ljudsko biće ne može sudjelovati u širenju javnoga mnijenja u korist takvog zakona niti za njega glasovati. Ne će moći sudjelovati ni kod primjene takvoga zakona. Primjerice, nedopustivo je da liječnici i bolničari budu prisiljeni sudjelovati u obavljanju pobačaja i da tako moraju birati između Božjega zakona i položaja životnog zanimanja.

23. Naprotiv, ljudskom je zakonu promicati obnovu društva i pripravljati takve životne uvjete u svim redovima građana – prije svega među onima koji su siromašniji – da se svako dijete koje se rodi na ovaj svijet, uvijek i posvuda prihvati na način dostojan ljudi. Treba nastojati oko potpore obiteljima i neudanim majkama, određivati pomoć za djecu, mudro urediti zakone za izvanbračnu djecu i zbrinjavanje posvojenjem. Valja unaprjeđivati sve te vrijedne i plodonosne zamisli i ostvarivati ih da za pobačaj pri ruci uvijek bude druga mogućnost [*altera optio*] i biranje, istinski dostupno, ostvarivo i časno.

VI. Zaključak

24. Nije nimalo lako uvijek slijediti vlastitu savjest u obdržavanju Božjeg zakona, jer to nameće teškoće i terete koji su vrlo ozbiljni, a katkad traži junačku snagu u obavljanju ćudorednih zahtjeva. Pa ipak, nužno je jasno reći da je postojana vjernost istinskoj i ispravnoj savjesti put istinskog napretka ljudske osobe. Potrebno je, osim toga, potaknuti sve kojih se to tiče da olakšaju terete tolikim muškarcima i ženama i da priskoče u pomoć brojnim obiteljima i djeci koja žive u vrlo teškim i gotovo nemogućim uvjetima.

25. Dakako, prosudba o nekoj stvari kod kršćana se ne može zaustaviti na zemaljskim granicama života jer oni dobro znaju da u sadašnjem životu sebi pripravljaju budući, a taj je toliko vrijedan da se sve drugo mora mjeriti prema njemu.[156] Prema tom mjerilu u zemaljskom životu nema nesreće koja bi bila beskrajna, a to nije ni ona pregorka bol kad se mora hraniti dijete koje ima tjelesnu ili duševnu manu. Ovdje je riječ o onom veleprevratu procjene koji je objavio Krist Gospodin: »Blago ožalošćenima, oni će se utješiti!« (Mt 5, 4). Stoga se udaljava od Evanđelja onaj tko želi mjeriti sreću u ovome svijetu po lišenosti od boli, muke i truda.

26. No ovo ne znači da se uopće ne treba brinuti o liječenju tih jada i patnji. Naprotiv, svaki mudar čovjek, a posebno svaki kršćanin, mora biti spreman liječiti ta zla, koliko je u njegovoj moći. To svakako traži zapovijed ljubavi čija prva briga treba biti uspostava pravednosti. Dakako da se pobačaj nikad ne smije odobravati [*numquam sane est abortus probandus*], ali ponajprije treba ukloniti njegove uzroke [*at in primis removendae sunt causae*]. Sve to iziskuje političku akciju, a posebno područje bit će ono koje se odnosi na zakone. No, nužno je istodobno podupirati dobro ponašanje i djelatnim činima na svaki način pomagati obiteljima, majkama i djeci. Medicinska je znanost jako napredovala za dobrobit ljudskog života, a može se očekivati da će još i više, sukladno zadaći liječnika da uzdržavaju i unaprjeđuju život što je više moguće, a nikako da ga uništavaju. Valja se isto tako nadati da će prikladne ustanove, a ako ih nema, onda kršćanska velikodušnost i žar ljubavi iz dana u dan sve više unaprjeđivati sve oblike pomoći.

27. Ne će biti učinkovitoga djelovanja na ćudorednom polju ako se u isto vrijeme ne poduzmu napori na polju ideja. Stoga se ne smije dopustiti da se širi onaj način mišljenja ili pače stvara

156 Državni tajnik Svete Stolice kardinal Jean Villot ovako je pisao Kongresu katoličkih liječnika iz svih naroda koji je završio u Barceloni 26. svibnja 1974.: »Što se tiče ljudskog života, on nije sigurno jednoznačan, nego se može reći da je to snop života. Ne mogu se umanjiti, a da se teško ne osakate, područja njegova bitka koja su u svojoj bliskoj povezanosti i međudjelovanju usmjerena jedna prema drugima: tjelesno područje, osjećajno područje, misaono područje i pretaćuća spona duše. Od te je karike božanski život, primljen po milosti, što se može razviti po darovima Duha Svetoga.« (*L'Osservatore Romano*, 29. svibnja 1974.).

Franjo Šeper (Osijek, 2. listopada 1905. – Rim, 30. prosinca 1981.) u Dubrovniku 6. veljače 1972. predvodi tisuću i prvu Festu svetoga Vlaha. *Izjava o izazvanom pobačaju* (1974.) djelo je skupine teologa nastalo pod Šeperovim vodstvom, u kojem je došao do izražaja kardinalov smisao za sustavnost, razložnost, nesavitljivost istine, pastoralnu razboritost i ljudsku solidarnost.

raspoloženje da je plodnost zlo, a da im se ne usprotivi. Istina je da nisu svi oblici građanske kulture jednako skloni obiteljima s brojnim porodom koje su sputane većim brigama i oskudicama ondje gdje su razvijeni industrija i gradski način života. Zato je Crkva više puta u novije vrijeme govorila o odgovornom roditeljstvu kao o vježbi u istinskoj ljudskoj i kršćanskoj razboritosti.

A ta razboritost ne može biti prava ako nije velikodušna. Osim toga, mora biti povezana i sa sviješću one velike zadaće suradnje sa Stvoriteljem u prenošenju života. Ta suradnja obogaćuje i ljudsko društvo novim članovima i obdaruje Crkvu novim članovima. Glavna briga i nastojanje Kristove Crkve jest da se život zaštićuje i unapređuje. Jasno je da Crkva ponajprije gleda onaj život koji je Krist donio na zemlju: »Došao sam da život imaju, u izobilju da ga imaju« (Iv 10, 10). Sve vrste života dolaze od Boga, a što se tiče čovjeka, njegov je tjelesni život nužni početak. U ovaj, zemaljski život ušao je grijeh, te umnožio i otežao patnju i smrt. Isus je uzeo sve terete na sebe i preobrazio ih; onima koji u njega vjeruju patnja i sama smrt sredstva su na putu prema uskrsnuću. Zato je s pravom mogao tvrditi sveti Pavao: »Smatram, uistinu: sve patnje sadašnjega vremena nisu ništa prema budućoj slavi koja se ima očitovati u nama.« (Rim 8, 18). A onima koji žele usporedbu, dajemo je s njime: »Naša nam sadašnja, ali kratkotrajna i mala nevolja donosi izvanredno veliku i vječnu slavu« (II Kor 4, 17).

Vrhovni svećenik Pavao VI., Božjom providnošću papa, odobrio je i potvrdio ovu izjavu o izazvanom pobačaju u audijenciji dolje potpisanomu tajniku svetoga Zbora za učenje vjere, 28. lipnja 1974. te je naložio da se objavi.

Dano u Rimu, u sjedištu svetoga Zbora za učenje vjere, na obljetnicu posvete bazilikâ svetih apostola Petra i Pavla, 18. dana mjeseca studenoga godine 1974.

kardinal Franjo Šeper, predstojnik

Jérôme Hamer, O.P., naslovni nadbiskup lorijski, tajnik”

§ 72. Dometi i granice Izjave o izazvanom pobačaju

Izjava je protkana humanošću i nadahnuta evanđeoskim duhom.

Govor Crkve intoniran je tako da ga se mora shvatiti kao ruku ispruženu na pomoć, a ne kao šaku stisnutu za borbu.

Adresa na koju je *Izjava* upućena svi su ljudi, a ne samo kršćani, jer Krist je došao na svijet za sve ljude i sve poziva k sebi.

Od 27 brojeva *Izjave*, nema ni jednog u kojem nije spomenut čovjek: onakav kakav jest, u konkretnim stanjima života, opkoljen različitim okolnostima, opterećen izvanjskim poteškoćama i unutarnjim slabostima, željan pomoći i ozdravljenja te stoga okrenut boljoj i sretnijoj budućnosti.

Zadnjih desetljeća Crkva je osjetila potrebu da pojača tempo nastupa i poziva svim ljudima dobre volje da ustanu na obranu života onih koji se ne mogu braniti. To je riskantno i nepopularno, ali i Isus je takvima bio najbliži i najpotrebniji.

Kršćanska poruka ne može osjećati zamor u nastupu. Stoga ni istupi crkvenih predvodnika i angažiranih svjetovnjaka ne gledaju na to hoće li taj govor nekima ili čak mnogima biti »glas vapijućeg u pustinji« (Lk 3, 4) ili pak miješanje u unutrašnje stvari određene političke zajednice. Zajednica Kristovih vjernika svjesna je da njezino poslanje nadilazi ovozemaljske interese, obzire i diplomatske pristojnosti.

Izjava se oslanja i na svjetlo razuma kojim Bog prosvjetljuje svakog čovjeka da može raspoznavati dobro od zla i neprestano otkrivati veličinu koju je Bog položio u čovjeka stvorivši ga na svoju sliku i davši mu slobodu. *Izjava* izražava veliku nadu za čovjeka i veliko povjerenje u čovjeka i njegov razum.

Čovjekova je sloboda Božji dar i velika vrednota, ali svaka sloboda ima granice koje postavljaju drugi svojim pravima. U ime slobode nije dopušteno niti se može kršiti ili oduzimati prava drugima.

Priznaje se velika odgovornost javnih vlasti, ističe uloga zakona i postavlja niz načela vladavine prava, društvene pravednosti i poštovanja prava čovjeka.

Izjava se jasno određuje prema produševljenju i pitanju kad se konstituira ljudska osoba. Ističe se da plod začeća mora biti tretiran kao ljudsko biće, a ne da je taj plod već ljudska osoba.

Kao najljepša rečenica *Izjave* izdvaja se tvrdnja: »Samom oplodnjom započinje čudesna pustolovina svakoga ljudskog života, a za pojedine njegove sposobnosti potrebno je vrijeme da se razviju i priprave za djelovanje.«

U *Izjavi* je trebalo posvetiti više pozornosti zdravstvenom i znanstvenom napretku jer čovječanstvo ulaže goleme sile i sredstva na područje medicine, a socijalna zaštita u velikom dijelu svijeta nikada prije nije bila bolja.

Izjava se ne ograničava na davanje dijagnoze, nego nudi i odgovarajuću terapiju; navodi niz konkretnih inicijativa, prijedloga i načina pomoći. U tome osim neposredno odgovornih mogu sudjelovati svi, jer svačija pomoć dobro dođe u spašavanju čovjeka. Kršćanska ljubav uključuje i pretpostavlja filantropiju i humanost, ali je još zahtjevnija.

Osnovna preokupacija *Izjave* nije osuditi pobačaj, nego unaprjeđivati i štititi ljudski život.

Izjava znači iskorak katoličke moralne teologije i dogmatike prema socijalnom učenju Crkve. Problem kojem se ranije pristupalo šturo kazuistički (što je dopušteno, a što nije), dan je u perspektivi, pozitivno, stavljen u širi kontekst biologije, zdravog razuma, kršćanske objave, zakonodavstva, medicine i svjedočenja vjere. Jer kršćansko opredjeljenje ne može se svesti na privatne molitve, pribivanje sakramentima, blagoslovima i sprovodima. Zauzimanje na život, poštovanje Boga i ljudi, razdjelnica je na kojoj pojedinac živi svoje kršćanstvo ili sebe izbacuje iz zajednice vjernika (ekskomunicira).

§ 73. Sažetak o učenju Pavla VI.

Tema poštovanja ljudskog života sustavno je razrađena u naučavanju pape Pavla VI. Najvažniji i neposredni razlog takve obrade bila je golema onodobna kampanja za ozakonjenje pobačaja.

Papa, kao vrhovni učitelj kršćanske zajednice na zemlji, nije mogao šutjeti suočen s takvom promidžbom; dapače, svim se silama založio da tu temu prikaže u njezinim različitim vidovima.

Novost u učenju Pavla VI. o poštovanju ljudskog života prije rođenja sastoji se u iznošenju argumenata zasnovanih ne samo na vjeri nego, posebno, na ljudskom razumu. Njegovi su govori prožeti visokim stilom, bogatim jezikom i gotovo pjesničkim izrazom.

Papa je nastojao uz svetost života osvijetliti i pravi smisao samog života koristeći se najraznolikijim izrazima: čudo nastajućeg života, majčina utroba kao tabernakul onog koji se ima roditi.

Često se vraća izvoru života: »prvom začetniku«, »ljubomornom gospodaru«, to jest Bogu, koji je s čovjekom uspostavio transcendentni odnos.

Svetost života dobiva naziv po činjenici što je izuzet od ljudske vlasti i zaštićen Božjim zakonom: »Ne ubij!«.

Čovjekovo dostojanstvo doseže vrhunac u Kristu Otkupitelju koji daje novu zapovijed, ljubavi prema bližnjemu, ljubavi koja obvezuje na poštovanje dostojanstva brata čovjeka, to jest tuđeg dostojanstva.

Nastavljajući tradicionalno učenje Crkve, papa često upotrebljava izraz svetog Ireneja: *»Božja slava je živi čovjek.«* U takvoj predaji on vidi skrb Crkve za djecu, a i njezino nepokolebljivo držanje prema pobačaju ne ustručavajući se definirati ga kao ubojstvo.

Čovjekovo dostojanstvo, prema shvaćanju Pavla VI., može se otkriti i afirmirati i u svjetlu ljudskog razuma, iz posve prirodne čovjekove fizionomije. Oslanjajući se na rezultate genetike i moderne embriologije, papa jasno ističe da se život očituje kao nedjeljiva cjelina od začeća do smrti. Začeti život uopće nije manje autonoman, iako je još ovisan o majčinu povlaštenom položaju.

Razvoj života obilježava spontani kontinuitet, i on ne zna za kvalitativne skokove, stoga je svaki trenutak već potencijalno skriven u onom prethodnom.

Što se tiče osobnosti djeteta koje se ima roditi, papa mu bez oklijevanja dodjeljuje to svojstvo, jer kao što mentalno oboljelima odraslima ne manjka atribut osobe, tako nije bez nje ni dijete čiji organi još nisu razvijeni. Bez obzira na trenutak u kojem bi i začetom djetetu trebalo pripisati osobnost, Crkva inzistira na tome da u svakom djetetu vidimo osobu.

I u okolnostima kad tek začeto dijete majka ne bi prihvatila, primjerice zbog silovanja, rodoskvrnuća i sličnih razloga, to ne bi nadišlo međusobni odnos, kao što naučavaju neki moderni autori. Papa zapravo ustraje na tome da se u temeljnom pozivu žene već podrazumijeva odnos između pojedinca – novoga ljudskog bića i pojedinačne žene kao njegove vlastite majke.

Izloživši i obrazloživši sustavno učenje o ljudskom životu prije rođenja, Pavao VI. u svjetlu vjere i razuma odvažno i okretno obrađuje moderne prigovore koji uključuju takozvane tjeskobne slučajeve. Kategorički odbija izravni pobačaj, makar bio predložen iz terapijskih razloga. Ovdje valja napomenuti da papa preuzima izraz »izravni pobačaj« koji je Sabor izostavljao.

Osim toga, eugenički pobačaj, indiciran u ime »kvalitete života« jednako tako ne može biti odobren jer organske deformacije i eventualne nasljedne mane ne lišavaju dijete njegova osobnog dostojanstva.

U pogledu pojave ženine emancipacije koju promiču osobito suvremeni laicistički krugovi u prilog ozakonjenju pobačaja, papa zauzima jasno stajalište. Dok s jedne strane priznaje pozitivne aspekte takva pokreta, s druge strane upozorava na opasnost u kojoj ženina sloboda može biti

shvaćena bez granica i obzira. Upravo je Pavao VI. istaknuo načelo po kojemu je ženina sloboda određena temeljnim pravom djeteta na život.

Naučavanje Pavla VI. promatra život u širem kontekstu. Atentat na život znači u isto vrijeme i implicitni napad na građanski suživot, društveno prijateljstvo i mir. Braniti život znači braniti mir.

Ozakonjenjem pobačaja nastupilo je popuštanje modernog mentaliteta, koji će – prihvaćajući danas pobačaj – sutra sebi dopustiti eutanaziju, pa tako redom do pokolja nevinih, Ovčare, Škabrnje, Ruande, Srebrenice, Darfura...

Da bi se spriječili takvi problemi, papa predlaže nužnost odgajanja ljudi za osjećaj neusporedive vrijednosti života, i potrebe da se on brani u kontekstu drugih vrednota. Društvo je dužno odgovarajućim zakonima štititi ljudska prava, među kojima je na prvom mjestu pravo na život.

Prateći s velikom zabrinutošću oštre i burne rasprave o ozakonjenju pobačaja u Italiji i u cijelome svijetu, papa nije propustio intervenirati. Jasno je pritom postavio razliku između pravnog i ćudorednog područja, tvrdeći da ono što je zakonito ne postaje samim time ćudoredno. Nakon što su mnoge svjetske zemlje dopustile pobačaj, papa je sa žaljenjem i oštrinom izrazio negativni sud.

Pavao VI. ustrajava na novoj, modernoj atmosferi ili mentalitetu, koji trebaju biti civilizacija ljubavi. U službi takve uljudbe ljubavi u prvom je redu Kristova Crkva. Društvo čak ima pravo od Crkve očekivati kolektivno svjedočanstvo u aktivnome služenju čovjeku. Crkva, sa svoje strane, od društva očekuje da štiti prave životne vrednote, što je jedan od uvjeta civilizacije ljubavi.

Na kraju, papa Montini vidi posebnu ulogu obitelji u službi života. Odgovorno majčinstvo i očinstvo uvelike uvjetuju poštovanje života u nastanku.

Žena je suradnica u rađanju, a istodobno tajanstveni izvor novoga života. Jednako tako u službi ljubavi za novi život jest i zdravstveno osoblje.

Ivan Pavao II. pred moćima svetoga Dujma u splitskoj prvostolnici 4. listopada 1998.

Preuzeto iz: Mijo Korade – Zlatko Stublić, *Bit ćete mi svjedoci*, Zagreb, 1998., str. 182.

Bijeli Otac iz Bijele Hrvatske, neumorni promicatelj prava na život od začeća do prirodne smrti, prokazivao je mane komunizma i kapitalizma, kumovao padu željezne zavjese, učinio papinsku službu prisutnom u cijelom svijetu. Državnik koji je prozivao savjest čovječanstva zbog razaranja Dubrovnika, Vukovara i Sarajeva, među prvima je priznao samostalnost hrvatske države. Tri je puta pohodio Hrvatsku i dva puta Bosnu i Hercegovinu, proglasio je Leopolda Mandića i Marka Križevčanina svetima, a Alojzija Stepinca, Ivana Merza i Mariju od Propetog Petković blaženima.

Ivan Pavao II. (16. X. 1978. – 2. IV. 2005.)[1]

§ 74. Papa zaštite života i odgovorne prokreacije

Na poštovanju čovječjeg života i dostojanstva papa Ivan Pavao II. artikulirao je široko viđenje prava i slobode. Njegovo shvaćanje nadilazi suvremene zapadne legalističke definicije. Današnja pravna znanost u Europi i Sjevernoj Americi ističe individualnu slobodu, zakonski prostor da se čini što god pojedinac želi i dokle god je to moguće. I to je doista dobro. No širokogrudnost i snošljivost prava paradoksno je ograničena. Papa Slaven govorio je o sveobuhvatnijem poimanju prava i slobode podrazumijevajući nužnu povezanost slobode i istine.[2] Već je Toma Akvinski isticao da se svekoliko ponašanje ne može propisati ljudskim zakonima (osnažiti pravom),[3] ali je isto tako upozorio da jaz između prava i etike uglavnom postoji više kao izgovor za neuspjeh nego kao primjena slobode.

Woytiłino neprestano isticanje razloga za pravo na rođenje zasniva se na razumijevanju dostojanstva svakoga ljudskog života i na praktičnom uviđanju da je općenito ozakonjeni pobačaj osnaženje sile krvlju te da široko korištenje njime daje pojedincima ono što je nekoć bilo u djelokrugu vojske tijekom rata.

---

1 Rođen kao Karol Józef Wojtyła 18. svibnja 1920. u Wadowicama kod Krakova u Poljskoj, svećenik od 1946., biskup 1958. i kardinal 1967. O njemu: Mieczyslaw Malinski, *Ivan Pavao II*, Zagreb, 1980.; Andrej Novak, *Papa Karol Wojtyla*, Ljubljana, 1984.; *Hrvatska obzorja* (Split), 1 (1993.) 2, str. 402-408; 3 (1995.) 3, str. 529-544; Ivan Pavao II., *Prijeći prag nade*, Zagreb, 1994.; Silvije Tomašević, *Ivan Pavao II.*, Zagreb, 1994.; Daniel Ange, *Ivan Pavao II., dar Božji*, Đakovo, 1995. i 2003.; Dariusz Tomasz Lebioda, *Papina tajna*, Split, 2000.; Petar Marija Radelj, *Akvinčeva misao u djelu Ivana Pavla II.*, Obnovljeni život (Zagreb), LVI (2001.) 4, str. 513-526; Stanislaw Dziwisz, *Dotaknuo sam tajnu : proživljena drama atentata na Papu*, Zagreb, 2002.; Ivan Pavao II., *Autobiografija*, Zagreb, 2003.; Alfred Wierzbicki, *Na izvorima humanizma Ivana Pavla II.*, Obnovljeni život (Zagreb), LVIII (2003.) 2, str. 151-166; Ivica Buljan, *Karol Wojtyla : papa Ivan Pavao II.*, Zagreb, 2003.; *Vrhbosnensia* (Sarajevo) 7 (2003.) 2, str. 311-327; *Defensor Hominis : zbornik radova na međunarodnom simpoziju "Čovjek u filozofiji K. Wojtyle - pape Ivana Pavla II."*, uredio Ivan Koprek, Zagreb, 2003.; Gian Franco Svidercoschi, *Karol Wojtyla : biografija Ivana Pavla II. od rođenja do izbora za papu*, Split, 2004.; Zvonimir Despot i drugi, *Ne bojte se! : papa Ivan Pavao II. : 1920. - 2005.*, Zagreb, 2005.; Inoslav Bešker, *To je bio Ivan Pavao II.*, Zagreb, 2005.; *Bosna franciscana* (Sarajevo), 13 (2005.) 22, str. 241-256; Vlado Vladić, *Filozofski ekumenizam Karola Wojtyle*, Zagreb, 2005.; *Croatica christiana periodica* (Zagreb), 29 (2005.) 56, str. 247-256; Gianni Giansanti, *Ivan Pavao II. : papa koji je promijenio svijet*, Zagreb, 2005.; Andreas Englisch, *Ivan Pavao II. : tajna Karola Wojtyle*, Zagreb, 2006.; Stanislaw Dziwisz, *Pustite me da odem : snaga u slabosti Ivana Pavla II.*, Split, 2007.; *Ivan Pavao II. : poslanje i djelovanje* : zbornik radova sa simpozija održanog u Zagrebu 24. lipnja 2005. godine, uredili Ines Sabotić, Željko Tanjić i Gordan Črpić, Zagreb, 2007.; Stanislav Dziwisz, *Život s Papom*, Split, 2008.; Iris Tićac, *Personalistička etika Karola Wojtyle*, Zagreb, 2008.; Benedikt XVI., *Ivan Pavao II. : moj ljubljeni prethodnik*, Split, 2008.

2 Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 96: AAS, 87 (1995.), str. 510.

3 sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I-II, pitanje 96, članak 2: Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 507: »Ljudski zakon ne može zabraniti sve ono što zabranjuje naravni zakon.«; str. 506: »Zakon se smatra nekim pravilom i mjerilom ljudskih čina. A mjerilo mora biti primjereno onome što se mjeri. Stoga se i zakoni trebaju primjenjivati na ljude u skladu s njihovim životnim uvjetima, a mogućnost odnosno domaći djelovanja proizlazi iz nutarnje sposobnosti ili raspoloženja jer nije ista mogućnost ostvarenja onoga tko nije krepostan i kreposna čovjeka, kao što nisu iste mogućnosti djeteta i odrasla čovjeka. […] Ljudskim se zakonom ne zabranjuju svi poroci od kojih se kreposni ljudi čuvaju, nego samo oni teži od kojih se veći dio naroda može uzdržati, a *pogotovo oni koji nanose štete drugima*. Bez zabrane tih poroka ljudsko društvo ne bi moglo opstojati, pa se zato ljudskim zakonom zabranjuju ubojstva, krađe i tome slično.« Prema Akvincu svrha ljudskih zakona ne može biti stvaranje savršenog društva u kojem bi svi ljudi bili sveci ili junaci. Većina ljudi je moralno krhka. Stoga zakonima valja suzbijati samo velika zla, a ljudske slabosti valja trpjeti. No, ozakonjenje pobačaja, eutanazije, genetičkog inženjerstva i kloniranja potvrđuje da su parlamenti posve izgubili kompas kad te zločine proglašavaju »pravom« i »slobodom« umjesto da ih zaprječuju.

Upozorava i na višestruku krivnju koju za nedužno prolivenu krv i te kako snose muškarci – premda ostaju kilometrima daleko od pobačajnih dvorana – kad su duševnim ili tjelesnim nasiljem nad ženom začetnici pobačaja: »U takvim uvjetima odluka za pobačaj, koji uvijek ostaje teškim grijehom, više je zločin koji treba pripisati muškarcu i zamršenim odnosima u toj okolini, nego odgovornosti žene« (29. lipnja 1995.).

Pun žara, karizmatični čovjek u bijelom nikad se nije umorio ponavljati: »Budući da su Crkvi razvidne teškoće ona želi biti glasnik nade.«[4] S druge strane, svjestan da su mnogi njegovi napori, zbog ljudske inercije ili silnica zla, osuđeni na neuspjeh, sebe i druge tješi tvrdnjom: »Uspješnost nije mjerilo vrijednosti poruke koju Crkva čuva i razdaje svijetu.«[5]

O pravu na rođenje Ivan Pavao II. nekoliko je puta govorio Hrvatima i na hrvatskom jeziku (usp. niže govore od 24. lipnja 1988., 11. rujna 1994., 31. siječnja 1997., 2. listopada 1998. i 4. listopada 1998.).

Njegov nasljednik Benedikt XVI. ustvrdio je kako je Ivan Pavao II. *probudio osjetljivost* čovječanstva za ćudoredne vrednote: »Govorima, osobnošću, prisutnošću i sposobnošću uvjeravanja ostvario je novu senzibilnost za moralne vrijednosti. Zbog toga se stvorila nova otvorenost, novi osjećaj za probleme religije, za potrebu vjerske dimenzije u čovjeku i nadasve je narasla – na nezamisliv način – važnost rimskoga biskupa. Svi su kršćani prepoznali – unatoč razlikama i usprkos njihovu nepriznavanju Petrova nasljednika – da je on glasnogovornik kršćanstva. Ali i za nekršćane i za druge religije on je bio glasnogovornik velikih vrijednosti čovječanstva... Brojni dokumenti koje nam je ostavio čine prebogatu baštinu koja još uvijek nije dobro usvojena u Crkvi.«[6]

Petrov nasljednik iz Wadowica u najrazličitijim se prigodama osvrće na pravo na život od samog začeća. Može se govoriti o velikim i malim tekstovima, ali uvijek važnima. Čini to u papinskim dokumentima svih razina (okružnice, pobudnice, povelje, pisma, naputci, izjave, govori, propovijedi); u obraćanju Ujedinjenim narodima; državnicima i puku; katolicima, drugim kršćanima i ljudima dobre volje; kardinalima, biskupima, diplomatima, kongresima raznih stručnjaka, novinarima, liječnicima, pravnicima, akademicima, sucima, obiteljima, ženama, hodočasnicima... Tomu posvećuje čitave dokumente, cjeline i ulomke ili ga barem usput spominje i dotiče. Stoga bi zbirka svih tekstova Ivana Pavla II. na ovu temu bila doista preopširna. Umjesto toga slijedi izbor tekstova koji, vjerujem, daju zaokružen i cjelovit uvid u misaoni svijet Bijelog Oca iz Bijele Hrvatske, zbog čega je zaslužio da ga se naziva moralnim glasom čovječanstva, glasnim prorokom današnjice, učiteljem kršćanskoga života, braniteljem života i čovječnosti. Djelo je to zbog kojeg je za života primjerice dobio počasni doktorat pravnih znanosti na laicističkome rimskom sveučilištu Sapienza i zbog kojeg se može očekivati da će jednoga dana, osim svecem, biti proglašen i crkvenim naučiteljem.

§ 75. Rođenjem slavimo da je svaki čovjek netko, jedinstven i neponovljiv

Iz Božićne poruke Gradu i svijetu Ivana Pavla II., 25. prosinca 1978.

1. Božić je blagdan čovjeka. Rađa se Čovjek. Jedan od milijarde ljudi koji su se rodili, koji se rađaju i koji će se roditi na zemlji. Čovjek, sastavni element velike statistike. Nije slučajno Isus došao na svijet u vrijeme popisa pučanstva kad je rimski car htio znati koliko podložnika

4 Ivan Pavao II., Govor veleposlaniku Štefanu Cigoju u Vatikanu 19. prosinca 1985.: *AKSA* (Zagreb), br. 816 od 10. siječnja 1986., prilog III, str. 2.

5 Ivan Pavao II., Govor veleposlaniku Štefanu Cigoju u Vatikanu 19. prosinca 1985.: *AKSA* (Zagreb), br. 816 od 10. siječnja 1986., prilog III, str. 2.

6 Benedikt XVI., Razgovor za Poljsku televiziju 16. listopada 2005.: www.va – Benedikt XVI. – govori – 2007. – listopad; *Glas Koncila* (Zagreb), XLIV (2005.) 1.635 / 23. X., str. 5.

ima njegova zemlja. Čovjek, predmet računice, mišljen u kategoriji količine: jedan među milijardama. A u isto vrijeme: jedan, jedinstven i neponovljiv. Ako tako svečano slavimo Isusovo rođenje, to činimo da bismo posvjedočili kako je svaki čovjek netko, jedinstven i neponovljiv. Ako naše ljudske statistike, ljudska svrstavanja [katalogizacije], ljudski politički, gospodarski i društveni sustavi, jednostavne ljudske mogućnosti ne uspijevaju osigurati čovjeku da se može roditi, postojati i djelovati kao jedinstven i neponovljiv, onda mu to osigurava Bog. Za njega i pred njim, čovjek je uvijek jedinstven i neponovljiv, netko oduvijek mišljen i vječno odabran, netko zvan i pozvan vlastitim imenom.

prema talijanskom izvorniku na www.va

§ 76. Začećem počinje veza poštovanja čovjeka prema čovjeku

Iz govora Ivana Pavla II. na općoj audijenciji 3. siječnja 1979.

4. U božićnoj noći Majka koja je trebala roditi [*»Virgo paritura«*] nije našla krov nad glavom. Nije imala uvjeta u koje se normalno smješta takvo veliko božansko i ujedno ljudsko otajstvo davanja čovjeka na svjetlo dana.

Dopustite da mi posluži logika vjere i logika posljedične čovječnosti. Činjenica o kojoj govorim veliki je krik i trajni izazov pojedincima i svima, posebno u naše doba, kad se trudna majka često stavlja na veliki ispit ćudoredne dosljednosti. Naime, ono što se uljepšano određuje kao »prekid trudnoće« ne može se vrednovati drugim uistinu čovječjim kategorijama, osim moralnim zakonom, to jest savješću. O tome bi valjalo mnogo toga reći, ne tajne povjerene ispovjedniku, ali, zasigurno, one savjetnicima za odgovorno majčinstvo.

Sukladno tomu, majku koja očekuje dijete ne smije se ostaviti njezinim sumnjama, teškoćama i napastima. Trebamo biti uz nju kako bi zadobila hrabrost i pouzdanje da ne optereti savjest i ne naruši temeljnu vezu poštovanja čovjeka prema čovjeku. Doista, takva je veza koja počinje u trenutku začeća i stoga svi na neki način trebamo biti uz majku koja očekuje dijete i pružiti joj svu moguću potporu.

prema talijanskom izvorniku na www.va

§ 77. Suvremeni paradoksi

Iz okružnice Redemptor hominis *Ivana Pavla II., na početku papinske službe (4. ožujka 1979.)*

8. Zar silni i do sada neviđeni napredak, koji se osobito tijekom XX. stoljeća ostvario na području čovjekova ovladavanja svijetom, isto tako u do sada nedosegnutom stupnju, ne otkriva mnogoliku „podvrgnutost stvorenja raspadljivosti/ispraznosti/prolaznosti“ (Rim 8, 20)? Dosta je spomenuti neke pojave kao što su opasnost zagađenja prirodnog okoliša u područjima nagle industrijalizacije, ili oružane sukobe što neprekidno izbijaju i ponavljaju se, ili mogućnosti samouništenja upotrebom atomskoga, vodikova ili neutronskog oružja, te pomanjkanje poštovanja za život još nerođene djece. Svijet novoga vremena, svemirskih letova, znanstvenih i tehničkih – nikada prije postignutih – uspjeha, nije li taj svijet u isto vrijeme svijet koji „uzdiše i muči se u porođajnim bolima“ (Rim 8, 22) i „sa svom žudnjom iščekuje objavljenje sinova Božjih“ (Rim 8, 19)?

Ivan Pavao II., *Otkupitelj čovjeka*, Zagreb, 1980., str. 20.

§ 78. Briga za dijete prije rođenja način je provjere odnosa čovjeka prema čovjeku

Iz govora Ivana Pavla II. Općoj skupštini Ujedinjenih naroda u New Yorku 2. listopada 1979.

20. ... Želim izraziti radost koju za svakoga od nas predstavljaju djeca, proljeće života, radosno očekivanje buduće povijesti svake ovozemne domovine. Nijedna zemlja na svijetu, nikakav politički sustav ne može sanjati o svojoj budućnosti drukčije nego kroz sliku tih novih naraštaja koja od roditelja primaju raznoliku baštinu vrednota, dužnosti i težnja naroda kome pripadaju

kao i baštinu svekolike ljudske obitelji. Briga za dijete još prije njegova rođenja, od prvoga trenutka njegova začeća, a zatim tijekom njegova djetinjstva i mladosti, prvi je i osnovni način provjere odnosa čovjeka prema čovjeku. I stoga, što se može više poželjeti svakome narodu i čitavom ljudskom rodu, svoj djeci svijeta, nego tu sretniju budućnost u kojoj će poštovanje čovjekovih prava postati puna zbilja?

Acta Apostolicae Sedis, 71 (1979.), str. 1159; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 432-433; Ivan Pavao II., *Obiteljska zajednica*, Zagreb, 1981., str. 37.

§ 79. Zločinstvo protiv ljudskoga roda

Iz izjave Iura et bona *o eutanaziji od 5. svibnja 1980. Izjavu je priredio Zbor za učenje vjere na čelu s kardinalom Franjom Šeperom (1905.-1981.), a odobrio je papa Ivan Pavao II.*

I. Vrijednost čovječjeg života

Čovječji je život temelj svih dobara, izvor i prijeko potreban uvjet svake ljudske djelatnosti i svake društvene zajednice. Ako većina ljudi smatra da život ima sveto obilježje i da nitko ne može s njime postupati po svojem uvjerenju, kršćani u njemu vide još više, dar Božje ljubavi, koji su dužni čuvati i učiniti ga plodnnim. Iz ovoga posljednjeg razmišljanja proizlazi zaključak: Nitko ne može ugroziti život bilo kojega nedužnog čovjeka a da se ne protivi Božjoj ljubavi prema njemu, da ne prekrši temeljno, neizgubivo i neotuđivo pravo, dakle, da ne počini vrlo težak zločin.

II. Eutanazija

... Nikomu se, ni na koji način ne može odobriti da ubije nevino ljudsko biće, bio to plod, zametak, dijete, odrasli ili starac, neizlječivi bolesnik ili umirući. Zbog toga nitko ne smije tražiti takav smrtonosan čin za sebe ili za drugoga koji je povjeren njegovoj odgovornosti, štoviše ne smije na njega pristati, izričito ni prešutno. I nijedna ga vlast ne može zakonito naložiti ili dopustiti. Riječ je, naime, o kršenju božanskog zakona, o povredi dostojanstva ljudske osobe, o zločinu protiv života i o zločinstvu protiv ljudskoga roda.

Acta Apostolicae Sedis, LXXII (1980.), str. 542-552; Congregatio pro doctrina fidei, *Documenta inda a Concilio Vaticano secundo expleto edita (1966-1985)*, Vaticani, 1985., str. 159-167; usp. *Službeni vjesnik Zagrebačke nadbiskupije* (Zagreb), LXVII (1980.) 9, 277-282; *Bogoslovska smotra* (Zagreb), 50 (1980.) 2, 399-405; *Šeper građa za životopis*, 2, prir. Đuro Pukec i Vladimir Stanković, Zagreb, 1983., str. 458-475; Valentin Pozaić, *Život dostojan života : Eutanazija u prosudbi medicinske etike*, Zagreb, 1985., str. 99-108; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., str. 935-936.

§ 80. Je li dovoljna pravednost?

Iz okružnice Dives in misericordia *o Božjem milosrđu, Ivana Pavla II. (30. studenoga 1980.)*

12. *Osjećaj pravednosti* probudio se u suvremenom svijetu na širokoj razini. On nedvojbeno više ističe ono što se suprotstavlja pravednosti, u odnosima među ljudima... narodima... političkim sustavima i „svjetovima“. Taj duboki i mnogostruk stav duha, u izvoru kojega je suvremena ljudska svijest otkrila pravednost, posvjedočuje ćudoredni značaj napetosti i borbi što prožimaju svijet.

Ipak ne smije se previdjeti da vrlo često *programi zasnovani na ideji pravednosti* – koji trebaju služiti njezinu ostvarenju u suživotu ljudi, skupina i društava – *u primjeni doživljavaju izobličenja*. Premda se trajno pozivaju na isti pojam pravednosti, iskustvo pokazuje da su prevagu nad njom često preuzele oprečne snage, kao osvetljivost, mržnja pa čak i okrutnost. U tim slučajevima želja da se protivnik uništi, da mu se ograniči sloboda ili nametne posvemašnja ovisnost, postaje temeljni poticajni razlog djelovanja; a to se suprotstavlja samoj bîti pravednosti koja po svojoj naravi teži uspostavljanju jednakosti i ravnoteže među sukobljenim stranama. Takovrsna

zloupotreba ideje pravednosti i njezino izobličenje u životu pokazuju koliko se ljudsko djelovanje može udaljiti od same pravednosti premda se nastupa u njezino ime.

Iskustvo prošlosti i sadašnjosti uči nas da pravednost nije dovoljna sama sebi, štoviše da može dovesti do nijekanja i uništenja same sebe ako se *onoj dubljoj snazi, to jest ljubavi*, ne dopusti da oblikuje život u svim njegovim razmjerima. Upravo je povijesno iskustvo, među ostalim, utjecalo na oblikovanje načela da je najveće pravo – najveća nepravda [*summum ius, summa iniuria*]. Ta tvrdnja ne obezvrjeđuje pravednost i ne ublažava značenje poretka što se na njoj zasniva; ona samo s drugoga gledišta pokazuje kako je prijeko potrebno pribjeći još dubljim snagama duha koje uvjetuju sâm poredak pravednosti.

Imajući pred očima sliku naraštaja kojem pripadamo, Crkva *dijeli zabrinutost tolikih suvremenika*. S druge strane ona mora biti zabrinuta za *opadanje* brojnih osnovnih vrednota koje tvore nesporno dobro, ne samo kršćanskoga nego jednostavno *ljudskog ćudoređa*, *ćudoredne uljudbe* kao što su poštovanje čovječjega života od samoga trenutka začeća, poštovanje ženidbe u njezinoj nerazrješivosti, poštovanje postojanosti obitelji. Ćudoredna raspojasanost nadasve pogađa to najosjetljivije područje života i društvenosti. Ukorak s time ide kriza istine u međuljudskim odnosima, neodgovornost u govoru, koristoljublje u ljudskim odnosima, gubitak osjećaja za istinsko čovječje dobro i olakost kojom se to dobro zaobilazi. Naposljetku, valja spomenuti obesvećenje [*desakralizaciju*] koje često prelazi u odčovječenje [*dehumanizaciju*]: čovjek i društvo za koje ništa nije „sveto“, unatoč vanjskom prividu, ćudoredno se srozavaju.

usp. Ivan Pavao II., *Bogat milosrđem*, Zagreb, 1981., str. 37-39; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 4683-4684, str. 938-939.

§ 81. Ozakonjenim se pobačajem ne ubija samo nedužnoga čovjeka nego i savjest

Iz govora uz Gospino pozdravljenje, Ivana Pavla II. 5. travnja 1981.

1. ... Svaki čovjek ima pravo na dar života.

2. ... U naše doba postoji rastuća *prijetnja vrijednosti života*. Ta prijetnja, koja se posebno bilježi u društvima tehničkog napretka, materijalne civilizacije i blagostanja, dovodi u pitanje samu *ljudsku vjerodostojnost* toga *napretka*.

Ako doista zamijenimo pravo na život, dar života, s pravom na oduzimanje života nevinom čovjeku, onda ne možemo sumnjati da se posred svih tehničkih i materijalnih vrijednosti kojima računamo *opseg* napretka civilizacije – *krši bitna i temeljna vrijednost* koja je pravi razlog i mjerilo istinskog napretka: vrijednost ljudskoga života ili vrijednost čovjekova postojanja, činjenica da je *živima bitno živjeti* [*vivere est viventibus esse*].

Oduzeti ljudski život uvijek znači da je čovjek izgubio povjerenje u vrijednost svojega postojanja; da je uništio u sebi, u svojoj spoznaji, u svojoj savjesti i volji, onu prvu i osnovnu vrijednost.

Bog kaže: »Ne ubij!« (Izl 20, 13). Ta je zapovijed u isto vrijeme osnovno načelo i norma zakonika ćudorednosti, upisana u savjest svakoga čovjeka.

Kad se dopušta pravo građanstva ubijanju čovjeka dok je još u majčinoj utrobi, onda se samim tim otvara niz nebrojenih posljedica ćudoredne naravi. Ako je dopušteno oduzeti život ljudskom biću kad je ono najslabije, posve ovisno o majci, o roditeljima i o okruženju ljudskih savjesti, *tada se ne ubija samo nedužnoga čovjeka nego i savjest*. I ne zna se kolika je širina i brzina kojom se pronosi zraka uništenja savjesti, a na njima se, prije svega, zasniva čovječniji osjećaj kulture i ljudskog napretka.

Oni koji misle i promiču stajalište kako je to privatna stvar, kako u takvom slučaju treba braniti isključivo osobno pravo na odluku – ne misle i ne govore punu istinu. Pitanje odgovornosti za život začet u krilu svake majke posve je društveno pitanje. Ono je u kulturnim temeljima

svakoga društva. Istodobno je pitanje svakoga i svih. Budućnost ljudi i društva ovisi o tome. Prihvatimo li da postoji pravo oduzeti dar života nerođenima, hoćemo li onda moći obraniti pravo na život u svakoj drugoj situaciji? Hoćemo li uspjeti zaustaviti proces uništenja čovjekove savjesti?

prema talijanskom predlošku na www.va

§ 82. Crkva se zauzima za život

Iz pobudnice Familiaris consortio *o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu, Ivana Pavla II. (22. studenoga 1981.)*

11. ... Spolnost kojom se muž i žena međusobno predaju činima svojstvenima i isključivima bračnim drugovima nije nešto samo biološko nego zadire u čovječju osobnost kao takvu. Ona se uistinu ljudski ostvaruje samo u posvemašnjoj ljubavi kojom se muž i žena potpuno predaju jedno drugomu sve do smrti. Tjelesno bi predanje bilo laž ako nije znak i plod potpuna osobnog predanja, u kojem je prisutna cijela osoba, pa i u svojoj vremenitosti: ako osoba nešto pridržava za sebe, pa i mogućnost da se drukčije opredijeli za budućnost, time prestaje biti posvemašnje predanje. Ta cjelovitost, koju traži bračna ljubav, isto tako odgovara i zahtjevima odgovorne plodnosti: budući da je ona čisto biološki poredak i obuhvaća skup osobnih vrednota za čiji je skladan rast nužno da oba roditelja trajno i skladno daju svoj prilog.

30. Crkveno se učenje danas prenosi u društvenim i kulturnim prilikama koje ga istodobno čine težim za razumijevanje, ali prečim i nezamjenjivim za promicanje istinskoga dobra muškarca i žene.

Nema sumnje da znanstveni i tehnički napredak, koji suvremeni čovjek neprestano povećava podvrgavajući prirodu, budi ne samo nadu u stvaranje novog i boljeg čovječanstva, nego unosi i sve veću tjeskobu u pogledu budućnosti. Neki se pitaju je li uopće dobro živjeti i ne bi li bilo bolje i ne biti rođen: postavljaju, dakle, pitanje je li dopušteno pozivati na život druge ljude, koji će možda jednom proklinjati svoj život u okrutnome svijetu, čije nasilje čak nije ni predvidljivo. Neki misle da je samo njima namijenjen probitak tehnike i od toga isključuju druge, kojima nameću kontracepcijska sredstva ili još gore postupke. Drugi pak, zarobljeni potrošačkim mentalitetom i zabrinuti samo za to da neprestano povećavaju materijalna dobra, na kraju više ne shvaćaju duhovno bogatstvo novoga ljudskog života pa ga stoga i odbacuju. Krajnji uzrok takvih poimanja jest odsutnost Boga iz čovječjih srca, pomanjkanje Boga čija je ljubav snažnija od svih mogućih strahova svijeta i čija ljubav može nadvladati te tjeskobe.

Tako je nastalo stanje protiv života [*anti-life mentality*], koje se pojavljuje u brojnim suvremenim pitanjima: prisjetimo se, primjerice, određene panike koja proizlazi iz rasprava ekologa i futurologa o demografiji, koji katkad pretjeruju o opasnosti od demografskoga rasta za kakvoću života.

No, Crkva živo vjeruje da je čovječji život, pa i kada je slabašan i mučan, uvijek veličanstven dar Božje dobrote. Protiv pesimizma i sebičnosti koji pomračuju svijet Crkva se zalaže za život i u svakome ljudskom životu zna otkrivati sjaj onoga »Da«, onoga »Amen« koji je sâm Krist.[7] Onomu »ne« koji zahvaća i navaljuje na svijet Crkva suprotstavlja živi »Da« braneći tako čovjeka i svijet od svih koji vrebaju i ograničavaju život.

Crkva je pozvana svima, iznova, življim i čvršćim uvjerenjem, očitovati svoju odlučnost da promiče ljudski život svim sredstvima i da ga brani protiv svake prijetnje, u bilo kakvim uvjetima ili u bilo kojem stadiju se on nalazio.

Zbog toga Crkva, kao veliku povredu čovječjeg dostojanstva i pravednosti, osuđuje sve postupke vlada ili drugih javnih vlasti koje na bilo kakav način pokušavaju ograničiti slobodu

7 usp. II Kor 1, 19; Otk 3, 14.

bračnih drugova u njihovu odlučivanju o djeci. Dosljedno tomu, svako nasilje što ga vlasti čine za sprječavanje začeća, pa čak i obesplođivanje [sterilizaciju] i obavljanje pobačaja, ima se osuditi i odvažno odbaciti. Istodobno, teškom nepravdom valja imenovati i činjenicu da se u međunarodnim odnosima gospodarska pomoć za promicanje naroda uvjetuje programima kontracepcije, obesplođivanja ili izazivanja pobačaja.[8]

usp. Ivan Pavao II., *Obiteljska zajednica*, Zagreb, 1981., str. 17. 40-42.

§ 83. Pobačaj je umorstvo nedužna djeteta

Iz govora Ivana Pavla II. vjeroučiteljima i katoličkim ženama u Kaduni (Nigerija), 14. veljače 1982.

9. ... Vi pomažete obiteljima u teškoćama. I branite život u svakom razdoblju, od prvoga časa začeća. Posebno pohvaljujem vaše čvrsto zauzimanje protiv pobačaja. Pobačaj je umorstvo nevinoga djeteta. Društvo ga treba osuditi.

Također pohvaljujem vaše napore da pomognete neudanim majkama i ponudite im prihvatljivu alternativu za pobačaj. U svemu tome zrcalite ljudsku nježnost i božansku ljubav Isusa Krista.

prema engleskom predlošku na www.va

§ 84. Pobačaj je izravna povreda osnovnoga prava svakoga ljudskog bića na život

Iz Povelje o pravima obitelji *(22. listopada 1983.) Papinskog vijeća za obitelj koje je 1974.-1990. vodio Édouard Gagnon (1918.-2007.) iz Kanade. Povelju je Sveta Stolica predložila svim osobama, ustanovama i predstavnicima vlasti nadležnima za poslanje obitelji u suvremenom svijetu.*

Članak 3.

Bračni drugovi imaju neotuđivo pravo zasnovati obitelj i odlučivati o odgodi poroda i o broju djece. Pri tomu s punom sviješću moraju imati na umu svoje obveze prema sebi samima, prema već rođenoj djeci, obitelji i društvu, a u skladu s naravnim objektivnim poretkom koji isključuje kontracepciju, obesplođivanje i pobačaj.

a) Postupci državnih vlasti ili privatnih organizacija koje bilo kako pokušavaju ograničiti slobodu bračnih drugova u odlučivanju o njihovoj djeci predstavljaju tešku povredu čovječjeg dostojanstva i pravednosti.

b) U međunarodnim odnosima gospodarska pomoć za razvoj naroda ne smije biti uvjetovana prihvaćanjem programa o kontracepciji, obesplođivanje ili pobačaju.

c) Obitelj ima pravo na pomoć društva za rađanje i odgoj djece. Bračni parovi s brojnom obitelji imaju pravo na primjerenu pomoć i ne smije ih se diskriminirati.

Članak 4.

Ljudski se život mora apsolutno poštovati i štititi od samoga trenutka začeća.

a) Pobačaj je izravna povreda osnovnoga prava na život svakoga ljudskog bića.

b) Poštovanje dostojanstva ljudskog bića isključuje svaku vrstu pokusnog rukovanja [eksperimentalnog manipuliranja] ili iskorištavanja ljudskog zametka.

c) Svaki zahvat u genetičko naslijeđe ljudske osobe koji ne ide za ispravljanjem nastranosti jest povreda prava na tjelesnu cjelovitost i u suprotnosti je s dobrom obitelji.

d) Djeca imaju prije i poslije rođenja pravo na osobitu zaštitu i pomoć. To pravo imaju i majke za vrijeme trudnoće i neko primjereno vrijeme nakon porođaja.

8 usp. Poruku Šeste sinode biskupa kršćanskim obiteljima u suvremenom svijetu, br. 5 (24. listopada 1980.).

e) Sva djeca, rođena u braku ili izvan njega, imaju ista prava na društvenu zaštitu radi punog razvoja svoje osobe.

f) Osobitu zaštitu društvo treba pružati siročadi i djeci lišenoj roditeljske ili skrbničke brige. O djeci koja se predaju skrbi neke obitelji ili se posvajaju država se ima pobrinuti za zakonodavstvo koje će omogućiti prikladnim obiteljima da u svoj dom prime djecu kojima je potrebna povremena ili trajna skrb i koje će istodobno poštovati naravna prava roditelja.

g) Tjelesno ili duševno pogođena djeca imaju pravo da u svome domu i školi nađu sredinu prikladnu za svoj ljudski razvoj.

Izvori i uputnice za članak 3.

Populorum progressio, br. 37; *Gaudium et spes*, br. 40 i 87; *Humanae vitae*, br. 10; *Familiaris consortio*, br. 30 i 46.

a) *Familiaris consortio*, br. 30.

b) *Familiaris consortio*, br. 30.

c) *Gaudium et spes*, br. 50.

Izvori i uputnice za članak 4.

Gaudium et spes, br. 51; *Familiaris consortio*, br. 26.

a) *Humanae vitae*, br. 14; *Izjava o izazvanom pobačaju* od 18. studenoga 1974.; *Familiaris consortio*, br. 30.

b) Ivan Pavao II., *Govor Akademiji znanosti* od 23. listopada 1982.

c) *Opća deklaracija o pravima čovjeka*, članak 25. stavak 2; *Konvencija o pravima djeteta*, Uvodni dio i članak 4.

d) *Opća deklaracija o pravima čovjeka*, članak 25. stavak 2.

e) *Familiaris consortio*, br. 41.

f) *Familiaris consortio*, br. 77.

usp. *Povelja o pravima obitelji*, Zagreb, 1984. i 1990., str. 12-14. 21-22.; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 564-565. 570.

§ 85. Čestita savjest naziva pravim imenom dobro i zlo

Iz okružnice Dominum et vivificantem *o Duhu Svetom u životu Crkve i svijeta, Ivana Pavla II. (18. svibnja 1986.)*

43. ... Upravo *savjest* odlučuje o dostojanstvu ljudske osobe. Ona je, naime, čovjekova »najskrovitija jezgra i *svetište* gdje je on sâm s Bogom čiji glas odzvanja u njegovoj nutrini«. Taj glas »jasno odzvanja u skrovitosti našega srca: čini ovo, a izbjegavaj ono!« Ta sposobnost, koja naređuje dobro, a zabranjuje zlo, *glavno je svojstvo ljudske osobe*. Nju je u čovjeka usadio sâm Stvoritelj. No u isti mah »u dubini savjesti čovjek otkriva zakon koji on sâm sebi ne daje, ali kojemu se mora pokoravati« (*Gaudium et spes*, br. 16). Savjest, prema tome, *nije samostojan i isključivi izvor* odlučivanja što je dobro, a što je zlo. U njoj je, naprotiv, duboko upisano *počelo posluha* objektivnoj normi koja utemeljuje i obvezuje na podudarnost njezinih odluka sa zapovijedima i zabranama koje su temelj ljudskog ponašanja, kako to jasno proizlazi iz prvih stranica Knjige Postanka (usp. Post 2, 9. 17). Upravo je u tome smislu savjest »skrovito svetište« u kojem »odzvanja *glas Božji*«. Ona je »glas Božji« i tada kad čovjek samo u njoj prepoznaje počelo ćudorednoga poretka u koje se ljudski ne može sumnjati, makar se izravno ne suodnosi sa Stvoriteljem, a upravo u suodnosu prema Stvoritelju savjest nalazi utemeljenje i opravdanje, odatle postoji.

Evanđeosko »dokazivanje grijeha« [*arguere de peccato*][9] kao djelo Duha istine ne može se u čovjeku ostvariti drukčije nego *po savjesti*. Ako je savjest čestita [uspravna, pravilna, poštena], ona služi da se »toliki moralni problemi koji nastaju u životu pojedinaca i u životu društva riješe *sukladno istini*«; onda se »osobe i društvene skupine udaljavaju od slijepe samovolje i nastoje se prilagoditi objektivnim normama moralnosti« (*Gaudium et spes*, br. 16).

9 Dokazati grijeh znači pokazati što je u svijetu zlo, a to znači i razotkriti otajstvo (zagonetku, neshvatljivost) opačine (pokvarenosti, nepravde, nemorala). Nije moguće dokučiti zlo grijeha u svoj njegovoj bolnoj zbilji bez »istraživanja dubina Božjih« (I Kor 2, 10). – Ivan Pavao II., *Dominum et vivificantem*, br. 39 – nap. prir.

Plod je čestite savjesti ponajprije to da *nazove pravim imenom dobro i zlo* kao što to čini pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu: »Povrh toga *sve što se protivi samom životu*, kao što je ubojstvo bilo koje vrste, genocidi, pobačaji, eutanazija pa i svojevoljno samoubojstvo; sve što povređuje cjelovitost ljudske osobe, kao što su sakaćenja, tjelesna i duhovna mučenja, duševne prisile; sve što vrijeđa čovječje dostojanstvo, kao što su neljudski životni uvjeti, proizvoljna uhićenja, preseljenja, ropstvo, prostitucija, trgovina bijelim robljem i mladeži; zatim, nedostojni uvjeti rada, u kojima se s radnicima ne postupa kao sa slobodnim i odgovornim osobama, nego kao s pukim sredstvom zarade.« I kad je tako prozvala imenom *raznovrsne grijehe, tako česte i proširene u naše vrijeme*, spomenuta konstitucija dodaje: »Svi ti i slični postupci zacijelo su sramotni već sami po sebi, i dok truju ljudsku uljudbu, više kaljaju one koji tako postupaju nego one koji nepravdu trpe, a najviše proturječe Stvoriteljevoj časti« (*Gaudium et spes*, br. 27).

Prozivajući pravim imenom grijehe koji najviše obeščašćuju čovjeka, koji su ćudoredno zlo protivno svakom napretku ljudskoga roda, Sabor ujedno opisuje razdoblje »dramatične borbe između dobra i zla, svjetla i tame«, što daje biljeg »svemu ljudskom životu, i ljudi i pojedinaca« (*Gaudium et spes*, br. 13).

prema latinskom predlošku na www.va

§ 86. O poštovanju ljudskoga života u njegovu početku i o dostojanstvu rađanja[10]

Naputak Donum vitae *o poštovanju ljudskoga života u njegovu početku i o dostojanstvu rađanja: Odgovori na neka pitanja našega vremena (22. veljače 1987.). Naputak je priredio Zbor za učenje vjere s kardinalom Josephom Ratzingerom na čelu, a odobrio ga je papa Ivan Pavao II.*

Proslov

Zboru za učenje vjere obratile su se razne biskupske konferencije i pojedini biskupi, teolozi, liječnici i znanstvenici pitajući kako se slažu katolička ćudoredna načela i biomedicinska umijeća koja omogućuju zahvate u početke ljudskog života i u same postupke razmnožavanja. Ovaj naputak, kao plod opsežnog savjetovanja i, osobito, pozornog vrednovanja brojnih biskupskih izjava, ne kani izložiti cjelokupno učenje Crkve o dostojanstvu čovječjeg života koji se rađa i samog rađanja, nego, u svjetlu predane nauke, ponuditi određene odgovore na glavna pitanja koja su se o tome pojavila.

Učinit će se to ovako: u uvodu će se upozoriti na temeljna načela antropološkog i ćudorednog značaja koja su nužna za primjereno vrednovanje problema i davanje odgovora na tolika pitanja; u prvom dijelu bit će riječi o poštovanju ljudskog bića počevši od prvog časa njegova života; u drugom će se raspravljati o ćudorednim pitanjima koja se postavljaju zahvaćanjem tehnike u ljudsko razmnožavanje; treći dio daje neke smjernice o odnosima između ćudorednog

10 Već je 17. ožujka 1897. Sveti Oficij proglasio nedopuštenim prijenos muškoga sjemena u maternicu (umjetna oplodnja – Denzinger, br. 3323). Tu je zabranu 29. rujna 1949. potvrdio Pio XII. /AAS, 41 (1949.), str. 557-561, i Denzinger, br. 3873a/ i bl. Ivan XXIII. 15. svibnja 1961. /okružnica *Mater et magistra*, AAS, 53 (1961.), str. 447, i Denzinger, br. 3953/. Suprotno stajalištima katoličkih sveučilišta u Lilleu, Nijmwegenu, Leuvenu i Louvain-le-Neuveu, kao i različitih europskih biskupskih sinoda, naputak *Donum vitae*, navodeći na kraju dokaze iz okružnice *Humanae vitae*, br. 12 (ćudorednost ljudskog rađanja pretpostavlja biološku cjelovitost spolnoga čina), osuđuje ne samo heterološku nego i homološku oplodnju u kušalici s prijenosom embrija (FIVET). Komentari i osvrti na naputak *Donum vitae*: Ivan Fuček, *Dar života - nova instrukcija o bioetici*, Obnovljeni život (Zagreb), 42 (1987.) 5, str. 403-421; Valentin Pozaić, *Biomedicina i bioteka : Uz uputu Dar života*, Crkva u svijetu (Split), (1987.) 3, str. 211-222; Ivan Fuček, *Umjetna oplodnja još nepoznata?*, Glasnik srca Isusova i Marijina (Zagreb), 96 (2005.) 2, str. 22-23; Ivan Fuček, *Homologna oplodnja jednaka pobačaju?*, Glasnik srca Isusova i Marijina (Zagreb), 96 (2005.) 3, str. 22-23; 4, str. 22-23 – nap. prir.

i građanskog zakona kad je riječ o dužnom poštovanju prema ljudskom zametku i plodu,[11] i o dopustivosti tehnika umjetne oplodnje.

Uvod

1. Biomedicinska istraživanja i učenje Crkve

Bog Stvoritelj i Otac povjerio je čovjeku dar života [*Donum vitae*]. Dar života zahtijeva da čovjek bude svjestan njegove neprocjenjive vrijednosti i da za njega preuzme odgovornost. To temeljno načelo mora se naći u samome središtu razmišljanja da bi se razjasnila i razriješila ćudoredna pitanja koja nastaju zbog umjetnih zahvata u život koji se rađa i u postupke razmnožavanja.

Zahvaljujući napretku bioloških i medicinskih znanosti dostupna su sve moćnija terapijska pomagala, ali isto tako čovjek je kadar steći nove moći s nepredvidivim posljedicama za ljudski život u njegovu početku i u prvim razdobljima. Različitim postupcima on danas može zahvaćati u postupke razmnožavanja ne samo da bi pomogao nego i da njima gospodari. Takve tehnike mogu čovjeku omogućiti da »svoju sudbinu uzme u vlastite ruke«, ali ujedno ga izlažu »napasti da prekorači granice razumna vladanja prirodom«.[12] Unatoč tomu što mogu voditi napretku u službi čovjeka, u sebi također kriju golemu opasnost. Zato je s mnogih strana upućen hitan poziv da se u zahvatima vezanima uz oplodnju očuvaju vrednote i prava ljudske osobe. Zahtjeve za razjašnjenjem i smjernicama ne upućuju samo vjernici nego i toliki drugi koji u Crkvi, »stručnjakinji za čovječnost«,[13] prepoznaju poslanje služenja »civilizaciji ljubavi«[14] i životu.

Crkveno učiteljstvo ne nastupa ovdje u ime kakve posebne nadležnosti na području znanosti koje se odlikuju pokusima, nego, upoznavši se s rezultatima istraživanja i metodama, snagom evanđeoskoga poslanja i apostolske zadaće želi iznijeti ćudoredno učenje primjereno dostojanstvu osobe i njezinu cjelovitom poslanju, izlažući mjerila za ćudoredno prosuđivanje znanstvenih istraživanja i njihove tehničke primjene, posebice s obzirom na čovječji život i njegove početke. A ta su mjerila: poštovanje, obrana i promicanje čovjeka, njegovo »prvo i osnovno« pravo na život,[15] dostojanstvo njegove osobe obdarene duhovnom dušom, ćudorednom odgovornošću[16] i pozvane na blaženo zajedništvo s Bogom.

Ulazeći i u ovo područje, Crkva se nadahnjuje ljubavlju koju je dužna čovjeku kako bi mu pomogla da dozna i poštuje svoja prava i dužnosti. Ta se ljubav napaja na vrelima Kristove ljubavi: razmatrajući otajstvo utjelovljene Riječi Crkva ujedno upoznaje »otajstvo čovjeka«;[17] navješćujući radosnu vijest spasenja otkriva čovjeku njegovo dostojanstvo i poziva ga da otkrije

11 Izrazi »oplođena jajna stanica« (začetak, zigota, *zygotum*), »predzametak« (preembrij, predembrij, *praeembryo,* zanijetak, *conceptus*), »zametak« (embrij, *embryo*) i »plod« (*fetus*) u biološkom rječniku mogu značiti susljedne stadije u razvoju ljudskog bića. U ovom naputku ti se izrazi upotrebljavaju dosta slobodno, pridaje im se uvijek jednaka etička vrijednost pri označavanju ploda ljudskog rađanja, bio on vidljiv ili ne, od prvoga časa njegova postojanja do rođenja. Razlog takve upotrebe izraza vidljiv je iz teksta (usp. I, 1).

12 Ivan Pavao II., Govor sudionicima 81. kongresa Talijanskog društva za internu medicinu i 82. kongresa Talijanskog društva za opću kirurgiju (27. listopada 1980.): AAS, 72 (1980.), str. 1126.

13 Pavao VI., Govor Općoj skupštini Ujedinjenih naroda (4. listopada 1965.): AAS, 57 (1965.), str. 878; okružnica *Populorum progressio*, br. 13: AAS, 59 (1967.), str. 263.

14 Pavao VI., Propovijed na zatvaranju Svete godine (25. prosinca 1975.): AAS, 68 (1976.), str. 145; Ivan Pavao II., okružnica *Dives in misericordia*, br. 30: AAS, 72 (1980.), str. 1224.

15 Ivan Pavao II., Govor sudionicima 35. opće skupštine Svjetskoga liječničkog udruženja (29. listopada 1983.): AAS, 76 (1984.), str. 390.

16 usp. Drugi vatikanski sabor, izjava o vjerskoj slobodi *Dignitatis humanae* (7. prosinca 1965.), br. 2: AAS, 58 (1966.), str. 931.

17 Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* o Crkvi u suvremenom svijetu (7. prosinca 1965.), br. 22; Ivan Pavao II., okružnica *Redemptor hominis* (4. ožujka 1979.), br. 8: AAS, 71 (1979.), str. 270-272.

cijelu istinu o sebi. Tako Crkva uvijek iznova nudi božanski zakon da ispuni djelo istine i oslobođenja.

Bog doista iz dobrote – da pokaže pravi put života – daje ljudima zapovijedi i milost da ih obdržavaju. Isto tako iz ljubavi – da im pomogne ustrajati na tom putu – Bog uvijek i svima nudi oproštenje. Krist suosjeća s našom slabošću: tà on je naš Stvoritelj i naš Otkupitelj. Neka njegov Duh otvori duše daru Božjega mira i razumijevanju njegovih zapovijedi.

2. Znanost i tehnika u službi ljudske osobe

Bog je stvorio čovjeka na svoju sliku i sebi slična: »muško i žensko stvori ih« (Post 1, 27) povjerivši im zadaću da »sebi podlože zemlju« (usp. Post 1, 28). Temeljna znanstvena istraživanja, i ona primijenjena, važan su izraz čovjekova gospodstva nad stvorenjem. Prirodne znanosti i tehnika, ta dragocjena čovjekova pomagala kad su u njegovoj službi i kad promiču njegov cjelovit razvoj na zajedničko dobro svih, sama po sebi ne mogu otkriti smisao postojanja i ljudskog napretka. Usmjerene na čovjeka u kojem imaju ishodište i koji ih razvija, one iz njegove osobe i njegovih ćudorednih vrednota crpe naznake o svrsi kojoj teže i svijest o granicama koje sadržavaju.

Zato bi bilo iluzorno zahtijevati ćudorednu neopredijeljenost za znanstveno istraživanje ili za njegove primjene; s druge strane, mjerila za orijentaciju ne mogu se izvući na temelju puke učinkovitosti tehnike, niti prema koristi koju mogu pružiti nekima na štetu drugih ili, što je još gore, na temelju vladajućih ideologija. Prema tome, prirodne znanosti i tehnika po svojemu unutarnjem smislu zahtijevaju bezuvjetno poštovanje temeljnih mjerila ćudoređa: to znači da moraju biti u službi ljudske osobe, njezinih neotuđivih prava, njezina pravog i cjelovitog dobra u skladu s Božjim naumom i njegovom voljom.[18]

Brz razvoj tehnoloških otkrića čini još prečim zahtjev za pridržavanjem spomenutih mjerila: znanost bez savjesti može dovesti samo do čovjekove propasti! »Naše doba, više nego prošla stoljeća, treba takvu mudrost kako bi sve što čovjek novo otkriva postalo čovječnije: u pogibelji je, naime, budućnost svijeta ako ne bude mudrijih ljudi.«[19]

3. Čovjekoslovlje (antropologija) i zahvati na području biomedicine

Koja ćudoredna mjerila valja primijeniti da se osvijetle problemi nastali na području današnje biomedicine? Odgovor na to pitanje pretpostavlja odgovarajuće poimanje naravi ljudske osobe u njezinoj tjelesnosti.

Doista, ljudska osoba kao »ujedinjena cjelina«[20] može se ostvariti samo u smjeru svoje prave naravi: ta je narav, naime, istodobno tjelesna i duhovna. Poradi bivstvenog [supstancijskog] sjedinjenja s duhovnom dušom, ljudsko se tijelo ne smije promatrati isključivo kao nakupina tkiva, organa i funkcija, niti se može vrednovati na isti način kao životinjsko tijelo, jer je ljudsko tijelo tvorbeni dio osobe koja se kroz njega očituje i izražava.

Naravni ćudoredni zakon izražava i određuje svrhe, prava i dužnosti utemeljene na tjelesnoj i duhovnoj naravi ljudske osobe. On se, međutim, ne može shvatiti kao čisto biološko pravilo, nego se mora označiti kao razumni poredak putem kojega Stvoritelj poziva čovjeka da ravna i upravlja svojim životom i činima i, posebno, da upotrebljava svoje tijelo i njime raspolaže.[21]

18 usp. pastoralnu konstituciju *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 35.

19 Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 15. Usp. također Pavao VI., okružnica *Populorum progressio* (26. ožujka 1967.), br. 20: AAS, 59 (1967.), str. 267; Ivan Pavao II., okružnica *Redemptor hominis* (4. ožujka 1979.), br. 15: AAS, 71 (1979.), str. 286-289; apostolska pobudnica *Familiaris consortio* (22. studenoga 1981.), br. 8: AAS, 74 (1982.), str. 89.

20 Ivan Pavao II., apostolska pobudnica *Familiaris consortio* (22. studenoga 1981.), br. 11: AAS, 74 (1982.), str. 92.

21 usp. Pavao VI., okružnica *Humanae vitae* (25. srpnja 1968.), br. 10: AAS, 60 (1968.), str. 487-488.

Iz tih načela moguće je izvesti prvi zaključak: dirnuti u ljudsko tijelo ne znači samo dirnuti u tkiva, organe i njihove funkcije, nego se na različitim razinama dira cijela osoba; zato to ima, možda samo uključno, no nipošto manje stvarno, ćudoredni smisao i ćudorednu odgovornost. Ivan Pavao II. odlučno je to potvrdio Svjetskomu liječničkom udruženju: »U svojoj neponovljivoj posebnosti svaka ljudska osoba sastoji se ne samo od duha nego i od tijela, tako da se u tijelu i preko tijela ostvaruje sama osoba u svojoj konkretnoj stvarnosti. Prema tome, poštovati čovječje dostojanstvo znači cijeniti čovjekov identitet kojim je on *dušom i tijelom jedan* [*corpore et anima unus*], kako je potvrdio Drugi vatikanski sabor (*Gaudium et spes*, br. 14). Upravo na temelju te antropološke vizije moraju se pronaći osnovna mjerila koja su nužna pri prosudbi o zahvatima koji nisu strogo terapijske naravi, kao što su zahvati kojima se teži za poboljšanjem čovjekova biološkog položaja.«[22]

Primijenjena biologija i medicina nastoje oko cjelokupnoga boljitka ljudskog života kad pritječu u pomoć bolesnoj ili onemoćaloj osobi uz poštovanje njezina dostojanstva kao Božjega stvora. Ni biolog ni liječnik ne mogu razložno, snagom znanosti i stručnosti, sebi pridati moć odlučivanja o čovjekovu početku i o sudbini. To pravilo posebno mora vrijediti na području spolnosti i razmnožavanja, gdje muškarac i žena odjelotvoruju prvotna dobra ljubavi i života.

Bog, koji je ljubav i život, u muškarca i ženu upisao je poziv da sudjeluju u otajstvu osobnoga zajedništva i u djelu Stvoritelja i Oca.[23] Po tome brak ima osobita dobra sjedinjenja i rađanja s kojima se uopće ne mogu uspoređivati vrednote nižih oblika života. Te vrednote i značenja osobne naravi s ćudorednoga stajališta određuju smisao i granice umjetnih zahvata na području razmnožavanja i s obzirom na početke čovječjeg života. Oni se ne odbacuju zato što su umjetni; sami po sebi svjedoče o mogućnostima medicinskog umijeća, no mora ih se ocijeniti s ćudorednoga gledišta prema dostojanstvu ljudske osobe koja je pozvana ostvarivati božanski poziv da dariva ljubav i da dariva život.

4. Osnovna mjerila za ćudorednu prosudbu

S tehnikama umjetnog razmnožavanja ljudi blisko su povezane dvije osnovne vrednote: život ljudskoga stvorenja koje je pozvano u postojanje i posebna svojstva prenošenja toga života u braku. Zato se ćudoredni sud o spomenutim metodama umjetnog razmnožavanja čovjeka mora izreći tako da se vodi računa o tim vrijednostima.

Tjelesni život, kojim počinju zgode i nezgode čovjekova života u svijetu, ni na koji način ne čini svu vrijednost osobe, i ne treba ga smatrati najvišim dobrom čovjeka pozvanog na vječni život. Ipak, on je u nekom smislu »osnovno« dobro, posebno zato što se na tjelesni život oslanjaju i u njem razvijaju sve druge vrednote osobe.[24] Nepovredivost prava na život koje nedužno ljudsko stvorenje ima »od časa začeća do smrti«[25] znak je i zahtjev nepovredivosti same osobe kojoj je Stvoritelj podario dar života.

Uzimajući u obzir prijenos života kako se to opaža kod drugih živih bića na svijetu, prijenos čovječjeg života je jedinstven što proizlazi iz jedinstvenosti ljudske osobe. »Budući da se ljudski život predaje drugom čovjeku *promišljenim i svjesnim činom*, slijedi da ga treba predavati u skladu sa svetim, nepromjenjivim i nepovredivim Božjim zakonima koje svatko mora pre-

22 Ivan Pavao II., Govor sudionicima 35. opće skupštine Svjetskoga liječničkog udruženja (29. listopada 1983.): AAS, 76 (1984.), str. 393.

23 usp. Ivan Pavao II., apostolska pobudnica *Familiaris consortio* (22. studenoga 1981.), br. 11: AAS, 74 (1982.), str. 91-92; usp. također Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 50.

24 Zbor za učenje vjere, *Izjava o izazvanom pobačaju* (18. studenoga 1974.), br. 9: AAS, 66 (1974.), str. 736-737 [§ 71. u ovoj knjizi – nap. prir].

25 Ivan Pavao II., Govor sudionicima 35. opće skupštine Svjetskoga liječničkog udruženja (29. listopada 1983.): AAS, 76 (1984.), str. 390.

poznati i opsluživati. Zato se u ovome nikome nije slobodno služiti metodama kojima se može prenositi život biljaka i životinja.«[26]

Napredak tehnike omogućio je rađanje i bez spolnog sjedinjenja, u staklenoj kušalici [epruveti] ili, kako se, kaže *in vitro*, spajanjem zametnih stanica koje su prethodno uzete od muškarca i žene. No, ako je nešto tehnički moguće ne znači da je i ćudoredno dopustivo. Zato se neizbježno mora razmisliti o temeljnim vrednotama života i ljudskog razmnožavanja kako bi se mogao donijeti ćudoredni sud o takvim tehničkim zahvatima nad živim ljudskim bićem već od prvih stupnjeva njegova razvoja.

5. Smjernice učiteljstva

Sa svoje strane, crkveno učiteljstvo pruža ljudskom razumu i u tom području svjetlo Objave: učenje o čovjeku, kako ga učiteljstvo izlaže, sadržava brojne elemente koji rasvjetljuju probleme s kojima se ovdje suočava.

Od samog začeća život svakoga ljudskog stvorenja treba u potpunosti poštovati jer je čovjek jedini stvor na zemlji kojega je Bog »htio radi njega samoga«,[27] a duhovnu dušu svakom čovjeku Bog »neposredno stvara«;[28] čitav čovjek u sebi zrcali sliku Stvoritelja. Ljudski život treba smatrati svetom stvari jer od samog početka »zahtijeva Stvoriteljevo djelovanje«[29] i trajno ostaje povezan sa Stvoriteljem, svojom jedinom svrhom.[30] Bog je jedini Gospodar života od početka do svršetka: nitko i ni u kakvim okolnostima ne može sebi uzeti pravo da izravno usmrti nevino ljudsko stvorenje.[31]

Ljudsko rađanje traži od bračnih drugova odgovornu suradnju s plodnom Božjom ljubavlju;[32] darovanje ljudskog života mora se dogoditi u braku s pomoću čina koji upravo i isključivo pripada bračnim drugovima, u skladu s odredbama upisanima u njihove osobe i u njihov bračni savez.[33]

I. Poštovanje ljudskih zametaka

Promišljanjem o takvom naučavanju učiteljstva i o prethodno iskazanim razumskim razlozima dolazi se do odgovora na mnogostruke probleme koji nastaju zbog tehničkih zahvaćanja u ljudsko biće u početnim razdobljima života i u postupke njegova začeća.

1. Kakvo poštovanje dugujemo ljudskom zametku, imajući na umu njegovu narav i njegov identitet?

Ljudsko se biće mora poštovati – kao osoba – od prvoga časa njegova života.

---

26 Ivan XXIII., okružnica *Mater et magistra* (15. svibnja 1961.), III. poglavlje: AAS, 53 (1961.), str. 447.

27 Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 24: AAS, 58 (1966.), str. 1045.

28 usp. Pio XII., okružnica *Humani generis* (12. kolovoza 1950.): AAS, 42 (1950.), str. 575; Pavao VI., Ispovijest vjere (30. lipnja 1968.), br. 1: AAS, 60 (1968.), str. 436: »Vjerujemo u jednoga Boga... Stvoritelja duhovne i besmrtne duše u svakom pojedinom čovjeku«

29 Ivan XXIII., okružnica *Mater et magistra* (15. svibnja 1961.), III: AAS, 53 (1961.), str. 447; usp. Ivan Pavao II., Govor svećenicima sudionicima studijskog seminara o odgovornom roditeljstvu (17. rujna 1983.): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, svezak VI/2 (1983.), str. 562: »Na početku svake ljudske osobe stoji stvoriteljski Božji čin: nijedan čovjek ne dolazi na svijet slučajno; on je uvijek cilj stvarateljske Božje ljubavi.«

30 usp. pastoralnu konstituciju *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 24: AAS, 58 (1966.), str. 1045.

31 usp. Pio XII., Govor Medicinsko-biološkoj udruzi svetoga Luke (12. studenoga 1944.): *Discorsi e radiomesaggi di Pio XII*, svezak VI (1944.-1945.), str. 191-192.

32 usp. pastoralnu konstituciju *Gaudium et spe*s (7. prosinca 1965.), br. 50: AAS, 58 (1966.), str. 1044.

33 usp. pastoralnu konstituciju *Gaudium et spes*, br. 51: AAS, 58 (1966.), str. 1072: »Stoga kad je riječ o usklađivanju bračne ljubavi s odgovornim prenošenjem života, ćudorednost postupka ne ovisi samo o iskrenoj nakani i o ocjeni motiva nego je treba odrediti prema objektivnim obilježjima, koja se temelje na samoj naravi osobe i njezinih čina, mjerilima koja, u okviru iskrene ljubavi, poštuju potpuni smisao uzajamnog darivanja i rađanja koje odgovara čovjeku.«

Umjetna je oplodnja omogućila različite zahvate na ljudskim zametcima i plodovima. Žele se postići dvojaki ciljevi: dijagnoza bolesti i izlječenje; znanstveno istraživanje i zarada. Iz svega toga rađaju se veliki problemi. Može li se govoriti o pravu na pokuse s ljudskim zametcima u ime znanstvenog istraživanja? Kakva pravila o tome treba slijediti i kakve zakone donijeti? Da bi se odgovorilo na ta pitanja, prethodno valja dobro promisliti o naravi i vlastitosti identiteta – o »statusu« – ljudskog zametka.

Sa svoje strane Crkva je na Drugome vatikanskom saboru suvremenom čovjeku ponovila trajno i sigurno učenje prema kojemu »treba već od začeća najbrižnije štititi život; a pobačaj i čedomorstvo užasni su zločini«.[34] U novije pak vrijeme *Povelja o pravima obitelji*, koju je priredila Sveta Stolica, potvrđuje: »Ljudski se život mora apsolutno poštovati i štititi od samoga trenutka začeća«.[35]

Ovom Zboru poznate su žive rasprave o početku čovječjeg života, o osobnosti ljudskog bića i o identitetu ljudske osobe. On podsjeća na učenje dano u *Izjavi o izazvanom pobačaju*: »Čim je jajašce oplođeno, već je započeo život koji nije ni očev ni majčin, nego pripada novomu ljudskom biću koje raste samo za sebe. Ono nikada ne će postati ljudsko ako već tada nije bilo. Genetička znanost novijeg doba potvrđuje ono što je oduvijek bilo očito... Ta je znanost pokazala kako već od prvoga časa postoji čvrsti nacrt ili genetički program živog bića, to jest da postoji čovjek, i to kao čovjek pojedinac, već urešen svim svojim vlastitim i unaprijed određenim oznakama. Samom oplodnjom započinje čudesna pustolovina svakoga ljudskog života, a za pojedine njegove sposobnosti potrebno je vrijeme da se razviju i priprave za djelovanje.«[36] To učenje i dalje vrijedi, a, uostalom, potvrđuju ga, ako je to potrebno, suvremena dostignuća humane biologije koja kaže da je u oplođenoj jajnoj stanici,[37] koja nastane oplodnjom, već uspostavljena samosvojnost nove ljudske jedinke.

Dakako, nijedan eksperimentalni podatak ne može sâm po sebi biti dovoljan za prepoznavanje duhovne duše. Ipak, znanost razvoju nerođenoga čovjeka nudi zaključke koji su dragocjen pokazatelj da se razložno prizna nazočnost osobe već od prvog javljanja ljudskog života: tà kako bi ljudska jedinka mogla ujedno ne biti ljudska osoba? Učiteljstvo se nije izrijekom pozabavilo filozofskom stranom te tvrdnje, ali nepokolebljivo ustraje na ćudorednoj osudi svakoga izazvanog pobačaja. To se učenje nije promijenilo i nepromjenljivo je.[38]

Prema tome, od prvoga časa postojanja, to jest otkad se uobliči kao oplođena jajna stanica [začetak], plod ljudskog rađanja traži bezuvjetno poštovanje koje se prema ćudorednome zakonu duguje čovjeku u odnosu na njegovu tjelesnu i duhovnu cjelokupnost. Ljudsko se stvorenje mora poštovati i s njime valja postupati kao s osobom od samoga začeća, pa mu se od toga istoga časa moraju priznati prava osobe, među kojima je prije svih nepovredivo pravo na život koje ima svako nedužno ljudsko stvorenje.

Ta primjedba naukovne naravi osnovni je uvjet u rješavanju različitih problema nastalih razvojem biomedicinskih znanosti na tom području: budući da se s njime mora postupati kao s osobom, zametak se mora braniti u njegovoj nepovredivosti, o njem se valja brinuti i, koliko je moguće, treba ga liječiti kao i svakoga drugog čovjeka u okviru zdravstvene zaštite.

34 Pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 51.

35 Sveta Stolica, *Povelja o pravima obitelji*, članak 4.: L'Osservatore Romano, 25. studenoga 1983.

36 Zbor za učenje vjere, *Izjava o izazvanom pobačaju* (18. studenoga 1974.), br. 12-13: AAS, 66 (1974.), str. 738.

37 Oplođena jajna stanica (začetak, zigota, *zygotum*) nastaje stapanjem [*a fusione*] dviju gameta (spolnih stanica).

38 usp. Pavao VI., Govor sudionicima XXIII. nacionalnog kongresa katoličkih pravnika Italije (9. prosinca 1972.): AAS, 64 (1972.), str. 777: »Voi ben sapete come la Chiesa abbia sempre condannato l'aborto, non han fatto che confermare la mai mutata ed immutabile sua dottrina morale.«

2. Je li doporođajna dijagnostika ćudoredno dopuštena?

Ako doporođajna dijagnostika poštuje život, nepovredivost ljudskog zametka i ploda te ako je usmjerena njegovoj zaštiti ili liječenju, odgovor je potvrdan.

Doporođajna je dijagnostika uistinu kadra utvrditi stanje zametka ili ploda dok je još u majčinu krilu; omogućuje ili dopušta da se ranije i uspješnije predvide neki terapijski, medicinski ili kirurški zahvati.

Takva je dijagnostika dopuštena ako, uz pristanak i dobru obaviještenost roditelja, primjenjuje metode koje čuvaju život i nepovredivost zametka i njegove majke ne dovodeći ih u nerazmjernu opasnost.[39] No ona se teško protivi ćudorednom zakonu kad, ovisno o nalazima, računa s mogućnošću izazivanja pobačaja: dijagnoza kojom se potvrdi postojanje neke malformacije ili nasljedne bolesti ne smije ujedno značiti smrtnu osudu. Zato žena koja bi zatražila pregled s namjerom da, u slučaju nalaza kojim se potvrđuje postojanje deformacije ili neke anomalije, izazove pobačaj, čini teško nedopušteno djelo. Jednako bi tako suprotno ćudoređu postupali bračni drug, roditelji ili bilo tko drugi ako bi svjetovali ili tražili liječnički pregled trudnice s nakanom da, ako bude takav slučaj, učini pobačaj. Isto tako bi za nedopuštenu suradnju bila odgovorna stručna osoba koja bi, postavljanjem dijagnoze i prigodom priopćenja nalaza, svjesno pridonijela tomu da se uspostavi ili učvrsti povezanost između doporođajne dijagnoze i pobačaja.

Napokon, kao povredu prava na život onoga koji se tek ima roditi te kao povredu prava i dužnosti bračnih drugova treba osuditi smjernice ili programe koje prihvaćaju državne ili zdravstvene vlasti ili pak znanstvene ustanove, a koji na bilo koji način povezuju doporođajnu dijagnostiku i pobačaj ili, štoviše, tjeraju trudnice da se podvrgnu već propisanoj doporođajnoj dijagnostici kako bi se uklonili plodovi koji su izobličeni ili opterećeni nasljednim bolestima.

3. Jesu li dopušteni terapijski zahvati na ljudskom zametku?

Kao i u slučaju drugih medicinskih zahvata na bolesniku, *dopuštenima valja smatrati sve zahvate na ljudskom zametku pod uvjetom da mu poštuju život i cjelovitost, da ga ne izlažu nerazmjernim opasnostima, nego da su usmjereni liječenju bolesti, poboljšanju njegova zdravstvenog stanja ili preživljavanju.*

Bez obzira na to kakvo je liječenje, provodi li se lijekovima, kirurški ili kako drukčije, uvijek se traži da roditelji na njega pristanu slobodno i dobro obaviješteni, u skladu s deontološkim pravilima koja se tiču djece.

Primjena toga ćudorednog načela može zahtijevati još veću i osobitu osjetljivost kad je riječ o životu zametka ili ploda. Ivan Pavao II. jasno se izrazio o opravdanosti i obilježjima takvih zahvata: »Načelno se smatra poželjnim strogo terapijski zahvat kojemu je svrha izlječenje od raznih bolesti, uključujući bolesti koje su posljedica kromosomskih grešaka, uz pretpostavku da istinski promiče osobnu dobrobit pojedinca bez nanošenja štete njegovoj cjelovitosti i bez pogoršanja životnih uvjeta. Takav zahvat doista se uklapa u logiku kršćanske ćudoredne predaje«.[40]

---

39 Obveza izbjegavanja nerazmjernih opasnosti podrazumijeva istinsko poštovanje ljudskih stvorenja i iskrenost terapijskih nakana. Uključno ona znači da liječnik »mora prije svega brižno procijeniti moguće negativne posljedice koje bi primjena određenog postupka pri ispitivanju neizbježno mogla imati na začeto stvorenje te će se kloniti primjene dijagnostičkih metoda za koje nema dovoljna jamstva o njihovoj poštenoj svrhovitosti i bitnoj neškodljivosti. A ako bude suočen, kao što se često pri ljudskom izboru događa, s određenim rizikom, nastojat će se uvjeriti da je rizik doista opravdan zbog hitnosti dijagnosticiranja i zbog važnosti rezultata koji će se time postići u korist samog zametka.« - Ivan Pavao II., Govor sudionicima skupa »Pokret za život« (3. prosinca 1982.): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, svezak V/3 (1982.), str. 1512. To pobliže određenje o »razmjernoj opasnosti« valja držati na pameti u daljnjim ulomcima ovoga naputka svaki put kad se spomene taj izraz.

40 Ivan Pavao II., Govor sudionicima 35. opće skupštine Svjetskoga liječničkog udruženja (29. listopada 1983.): AAS, 76 (1984.), str. 392.

4. Kako ćudoredno vrednovati istraživanja i pokuse[41] s ljudskim zametcima i plodovima?

Medicinsko istraživanje mora se suzdržati od zahvata na živim zametcima, osim ako postoji moralna sigurnost da od toga ne će nastati nikakva šteta ni za život ni za cjelovitost nerođenoga ili njegove majke i pod uvjetom da su roditelji, slobodno i dobro obaviješteni, pristali na zahvat na zametku. *Iz toga proizlazi da bi bilo nedopušteno svako istraživanje, pa i ono koje se ograničava na puko promatranje zametka, ako bi zbog upotrijebljenih metoda ili zbog popratnih učinaka došla u opasnost tjelesna cjelovitost ili život zametka.*

Što se pak tiče pokusa, osim općenite razlike između pokusa koji nije izravno terapijski i onoga koji nesumnjivo ima svrhu izliječiti živo biće na kojem se izvodi pokus, treba razlikovati i izvođenje pokusa nad još živim zametcima od eksperimentiranja s mrtvim zametcima. Ako su zametci živi, bilo da su sposobni za samostalan život ili nisu, moraju se poštovati kao i sve druge ljudske osobe; na zametcima su nedopušteni pokusi koji nisu izravno terapijski.[42]

Nijedna svrha, koliko god u sebi plemenita, primjerice korist predvidiva za znanost, druge ljude ili društvo, nipošto ne može opravdati pokuse sa živim zametcima ili sa živim ljudskim plodovima, bili oni sposobni za život ili ne, u majčinu krilu ili izvan njega. Obaviješten pristanak, koji se općenito traži u kliničkom eksperimentiranju s odraslima, ovdje ne mogu dati roditelji, jer oni ne mogu odlučivati ni o tjelesnoj cjelovitosti ni o životu nerođenoga. S druge strane, pokusi sa zametcima i s plodovima uvijek uključuju opasnost, dapače najčešće se predviđa da će sigurno doći do povrede tjelesne cjelovitosti ili čak do smrti.

Upotreba ljudskog zametka ili ploda kao stvari ili sredstva u pokusu zločin je s obzirom na dostojanstvo tih ljudskih bića kojima se duguje isto poštovanje kao tek rođenom djetetu ili bilo kojoj drugoj osobi. *Povelja o pravima obitelji*, koju je objelodanila Sveta Stolica, kaže: »Poštovanje dostojanstva ljudskog bića isključuje svaku vrstu pokusnog rukovanja ili iskorištavanja ljudskog zametka.«[43] Postupak kojim se, *in vivo* ili *in vitro*, radi pokusa ili trgovanja, ljudski zametci održavaju na životu, posve je u suprotnosti s čovječjim dostojanstvom.

U slučaju pokusa koji su nedvojbeno lječidbene naravi, budući da se poduzimaju u korist samog zametka i u krajnjem pokušaju da mu se spasi život, u nedostatku drugih valjanih načina liječenja, može biti dopušteno pribjeći lijekovima ili postupcima koji još nisu sasvim provjereni.[44]

Leševi zametaka ili plodova, bilo da su namjerno ili pak nenamjerno pobačeni, trebaju imati isto poštovanje koje se običava iskazivati posmrtnim ostatcima drugih ljudi. Osobito, oni ne mogu biti predmet sakaćenja ili razudbe [obdukcije] ako njihova smrt nije potvrđena i ako za to nema pristanka roditelja ili majke. Osim toga, uvijek ostaje neokrnjen ćudoredni zahtjev da se

41 Izrazi »istraživanje« i »pokus« nerijetko se upotrebljavaju nejasno i dvoznačno. Stoga se čini potrebnim pobliže odrediti njihovo značenje u ovom spisu. 1. Pod *istraživanjem* [*investigatio*] misli se svaki induktivno-deduktivni postupak koji ide za tim da unaprijedi sustavno opažanje o nekoj pojavi na ljudskom području ili pak provjeri postavku proizašlu iz prethodnih istraživanja. 2. Pod *pokusom* [*experimentum*] misli se svako ispitivanje u kojem je ljudsko stvorenje (u različitim razdobljima svoga postojanja: kao zametak, plod, dijete ili odraslo) predmet s pomoću kojeg ili na kojem se nastoji provjeriti djelovanje određene metode liječenja (primjerice: farmakološke, teratogene, kirurške itd.) koja je još nepoznata ili slabo poznata.

42 usp. Ivan Pavao II., Govor sudionicima skupštine Papinske akademije znanosti (23. listopada 1982.): AAS, 75 (1983.), str. 37: »Najjasnije i izričito osuđujem pokusne zahvate na ljudskom zametku jer ljudsko stvorenje od časa začeća pa do smrti ni zbog kakvog razloga ne može biti podložno zloupotrebama.«

43 Sveta Stolica, *Povelja o pravima obitelji*, članak 4.b: L'Osservatore Romano, 25. studenoga 1983.

44 usp. Ivan Pavao II., Govor sudionicima skupa »Pokret za život« (3. prosinca 1982.): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, svezak V/3 (1982.), str. 1511: »Neprihvatljiv je bilo koji oblik pokusa s ljudskim plodom koji može naškoditi njegovoj cjelovitosti ili mu pogoršati stanje, osim ako je riječ o krajnjem pokušaju da mu se spasi život.« - Zbor za učenje vjere, izjava o eutanaziji *Iura te bona* (5. svibnja 1980.), br. 4: AAS, 72 (1980.), str. 550: »U nedostatku drugih lijekova, dopušteno je uz suglasnost oboljelog pribjeći sredstvima koja stavlja na raspolaganje napredna medicina, pa i ako su još u pokusnoj fazi i nisu bez rizika.«

ni na koji način ne sudjeluje u hotimičnom pobačaju i da se izbjegne sablazan. Kao i u slučaju leševa odraslih osoba, u slučaju umrlih plodova nedopušten je svaki oblik trgovanja i on se mora zabraniti.

5. Kako ćudoredno vrednovati upotrebu zametka koji su dobiveni oplodnjom u kušalici radi istraživanja?

Ljudski zametci dobiveni u kušalici ljudska su stvorenja i pravni subjekti [*iuris capax*]: njihovo dostojanstvo i pravo na život moraju se poštovati već od prvog časa njihova postojanja. *Protivi se, dakle, ćudoređu proizvoditi ljudske zametke s namjerom da budu iskorišteni kao raspoloživa »biološka građa«* [*»materia biologica«*].

Pri ustaljenom postupku oplodnje u kušalici svi se zametci ne prenesu u ženino tijelo; neke se uništi. Jednako kao što osuđuje izazvani pobačaj, Crkva zabranjuje napadati i na život tih ljudskih stvorenja. *Dužnost savjesti traži da se upozori na posebnu ozbiljnost pojave namjernog uništavanja ljudskih zametaka koji su proizvedeni u kušalici, bilo umjetnom oplodnjom bilo »blizanačkim cijepanjem«, isključivo u svrhu istraživanja.* Takvim se ponašanjem istraživač postavlja na mjesto Boga i, bez obzira na to je li toga svjestan, pretvara se u gospodara tuđe sudbine samovoljno odlučujući komu dati život, a koga poslati u smrt te zatire bespomoćna ljudska stvorenja.

Zbog istih razloga ćudoredno su nedopustivi postupci promatranja i izvođenja pokusa kojima se uzrokuju oštećenja ili izazivaju velike i nerazmjerne opasnosti za zametke koji su dobiveni u kušalici. Svako ljudsko biće valja poštovati zbog njega samoga i ne može ga se svesti na puko sredstvo za upotrebu drugima. *Zato je u neskladu s ćudoređem ako se ljudski zametci dobiveni* in vitro *hotimično izlažu smrti*. Ti zametci, već samom činjenicom da su proizvedeni u kušalici, ako se ne prenesu u majčino tijelo, proglašeni su »prekobrojnima«, izloženi besmislenoj sudbini, bez mogućnosti da im se pruže sigurni načini preživljavanja kojih se može dopušteno držati.

6. Kakav sud izreći o drugim postupcima manipuliranja ljudskim zametcima u sklopu »tehnika ljudskog razmnožavanja«?

Tehnike oplodnje u kušalici kadre su otvoriti mogućnost za druge oblike biološkog ili genetičkog manipuliranja ljudskim zametcima, kao što su pokušaji ili planovi da se postigne oplodnja između ljudskih i životinjskih spolnih stanica, ili nošenja ljudskih zametaka u životinjskim utrobama; pa razmišljanja ili naumi izvedbe umjetne maternice za ljudske zametke. *Takvo je ponašanje u suprotnosti s dostojanstvom ljudskog stvorenja koje se odnosi i na zametak, a u isto vrijeme vrijeđa pravo svake osobe da se začne i rodi u braku i iz braka.*[45] *Isto tako trebaju se smatrati suprotnim ćudoređu svi pokušaji ili prijedlozi koji hoće dobiti ljudsko stvorenje bez ikakve veze sa spolnošću, putem »blizanačkog cijepanja«, kloniranjem*[46] *i partenogenezom,*[47] *budući da su u suprotnosti i s dostojanstvom ljudskog rađanja i s dostojanstvom bračnoga sjedinjenja.*

I samo *zamrzavanje zametaka*, pa i onda da se zametak očuva na životu (kriokonzerviranje), *povreda je poštovanja koje se duguje živim ljudskim bićima* jer ih izlaže velikoj smrtnoj opasnosti ili oštećenju tjelesne cjelovitosti, lišava ih barem privremeno majčinskoga primanja i nošenja te ih izlaže daljnjim povredama i umjetnim zahvatima.

---

45 Prije negoli postoji, nitko ne može postavljati subjektivno pravo na početak postojanja; ipak, posve je zakonito priznati da dijete ima pravo na potpuno ljudski postanak putem začeća, kako to odgovara osobnoj naravi ljudske bîti. Život je dar na koji dostojno moraju odgovoriti i onaj koji ga prima i oni koji ga prenose. To pojašnjenje valja imati na umu kad se bude objašnjavalo pitanje umjetnoga razmnožavanja ljudi.

46 Od grčki *klṓn* mladica: proizvođenje potomstva nespolnim razmnožavanjem – nap. prir.

47 Od grčki *parthénos* djevica + *génesis* postanak: rađanje živih mladunaca bez prethodne oplodnje (u beskralježnjaka: ljuskavaca, škrgonožaca i kukaca /lisna osa, osa šišarica/ te nekih algi i biljaka) – nap. prir.

Neki pokušaji zahvaćanja u kromosomsko ili genetičko nasljeđe nisu lječidbene [terapijske] *naravi, nego idu za tim da se proizvedu ljudska bića probrana prema spolu ili prema nekim drugim unaprijed određenim svojstvima. Takve su manipulacije suprotne osobnom dostojanstvu ljudskoga stvorenja, njegovoj cjelovitosti i samosvojnosti.* Stoga se nikako ne mogu opravdati eventualnim dobrim posljedicama za čovječanstvo budućnosti.[48] Svaku osobu valja poštovati zbog nje same: u tome je dostojanstvo i pravo svakoga ljudskog bića od njegova početka.

II. Zahvati u ljudsko rađanje

Pod »umjetnim rađanjem« ili »umjetnom oplodnjom« misli se na razne tehničke postupke kojima se čovjekovo začeće nastoji postići na način različit od spolnog sjedinjenja muškarca i žene. Ovaj naputak raspravlja o oplodnji jajašca u kušalici [*in vitro*] i o umjetnom osjemenjivanju prenošenjem prethodno uzetoga sjemena u ženine rodne putove.

Kao prvi preduvjet za ćudoredno vrednovanje takvih metoda mora se gledati na okolnosti i posljedice koje one imaju s obzirom na dužno poštovanje prema ljudskom zametku. Da bi se postupak oplodnje *in vitro* ustalio, bile su potrebne bezbrojne oplodnje i uništenja ljudskih zametaka. Još i danas kod žena se obično pretpostavlja hiperovulacija: uzima se više jajašaca, oplodi ih se, a onda nekoliko dana uzgaja u kušalici. Obično se sva ne prenesu u ženine rodne putove; neki se zametci, obično nazvani »prekobrojnima«, unište ili zamrznu. Katkad se neki od usađenih [implantiranih] zametaka žrtvuju iz eugeničkih, gospodarskih ili psiholoških razloga. Takvo hotimično uništavanje ljudskih bića ili njihova upotreba u različite svrhe, na štetu njihove cjelovitosti i njihova života, u suprotnosti je s već spomenutim učenjem o izazvanom pobačaju.

Odviše često idu zajedno oplodnja *in vitro* i hotimično uklanjanje ljudskih zametaka. Pritom je vrlo znakovito da se takvim postupcima, s očito nespojivima svrhama, smrt i život podvrgavaju odluci čovjeka koji tako prema svojoj volji daje život i smrt. Tu dinamičnu vezu nasilnosti i gospodstva možda i ne opažaju oni koji joj se pokoravaju hoteći je iskoristiti. Da bi se izrekao ćudoredni sud o FIVET-u[49] (oplodnja u kušalici i prenošenje zametka), moraju se razmotriti gore spomenute činjenice i hladna logika koja ih povezuje: olako shvaćanje pobačaja, koje je tu metodu učinilo mogućom, vodi dalje, htjeli to ili ne, čovjekovu gospodarenju nad životom i nad smrću svojih bližnjih, što može dovesti do krajnjeg eugenizma.

Takve zloupotrebe ipak nas ne oslobađaju od daljnjega etičkog razmišljanja o tehnikama umjetnog rađanja kakve su u sebi, ne misleći, koliko je moguće, na uništavanje zametaka proizvedenih u kušalici.

Zato će se u ovom naputku najprije razmotriti problemi koji se nameću primjenom heterološke umjetne oplodnje (II, 1-3),[50] a zatim postupno ona pitanja koja su povezana s homološkom umjetnom oplodnjom (II, 4-6).[51]

---

48 usp. Ivan Pavao II., Govor sudionicima 35. opće skupštine Svjetskoga liječničkog udruženja (29. listopada 1983.): AAS, 76 (1984.), str. 391.

49 Latinski izraz: *Fecundatio ovuli In Vitro et Embryonis Translatio*; engleski: *Fertilisation In Vitro and Embryo Transfer*.

50 Izrazom *heterološka umjetna oplodnja* ili *heterološko umjetno rađanje* [*procreatio*] u ovom se naputku misli na vještine kojima se želi umjetno postići čovjekovo začeće s pomoću spolnih stanica za koje bar jedan od davatelja nije u dotičnom braku. Tehnički se to može izvesti dvojako: a) *heterološki FIVET*: tim se postupkom želi dobiti ljudski zanijetak *in vitro* spajanjem spolnih stanica gdje je barem jedan od davatelja različit od bračnih drugova sjedinjenih u tom braku; b) *heterološko umjetno osjemenjivanje*: tim se postupkom želi postići čovječji zanijetak prenošenjem u ženinu rodnicu sjemena koje je prethodno skupljeno od davatelja koji joj nije muž.

51 Izrazom *homološka umjetna oplodnja ili homološko umjetno rađanje* u ovom se naputku označuje tehnika kojom se želi ljudski zanijetak s pomoću spolnih stanica bračnih drugova sjedinjenih brakom. Homološka umjetna oplodnja može se ostvariti pomoću dviju različitih metoda: a) *homološki FIVET*: tehnika koja želi ljudsko začeće *in vitro* susretom spolnih stanica bračnih drugova sjedinjenih brakom; b) *homološko umjetno osjemenjivanje*: tehnika koja želi postići začeće čo-

Prije negoli se stvori etički sud o svakoj od njih, promotrit će se načela i vrednote po kojima se ćudoredno ocjenjuje svaki od tih postupaka.

A. Heterološka umjetna oplodnja

1. Zašto ljudsko rađanje treba biti u braku?

Svako ljudsko stvorenje uvijek treba prihvatiti kao Božji dar i blagoslov. Ipak, s ćudorednoga stajališta, rađanje uistinu odgovorno prema onome koji se ima roditi može nastati samo iz braka.

Ljudsko rađanje ima posebne značajke snagom dostojanstva roditelja i djece: rođenje nove osobe, kojim muškarac i žena surađuju sa Stvoriteljevom moći, mora biti plod i znak uzajamnoga osobnog darovanja bračnih drugova, njihove ljubavi i vjernosti.[52] *Vjernost supružnika u bračnom jedinstvu podrazumijeva obostrano poštovanje njihova prava da postanu otac i majka samo jedno uz pomoć drugoga.*

Dijete se ima pravo začeti, biti nošeno u utrobi, roditi se i odgajati u braku. Samo sigurnim i javnim odnosom prema svojim roditeljima ono je kadro spoznati svoj identitet i doseći čovječju zrelost.

Roditelji pak u djetetu nalaze potvrdu i dopunu uzajamnog darivanja: ono je živa slika njihove ljubavi, trajni znak njihova bračnog sjedinjenja, živo i nerazdvojivo stapanje njihova očinstva i majčinstva.[53]

Snagom društvenog poziva osobe i njezine društvene odgovornosti, dobrobit djece i roditelja pridonosi dobrobiti građanskoga društva. Radi životnosti i uravnoteženosti društva potrebno je da djeca dolaze na svijet u krilu obitelji, a da obitelj bude čvrsto zasnovana na braku.

Crkvena predaja i antropološko promišljanje nalaze u braku i njegovu nerazrješivu jedinstvu jedino uistinu dostojno mjesto odgovornog rađanja.

2. Je li heterološka umjetna oplodnja u skladu s dostojanstvom bračnih drugova i s istinom braka?

U slučaju FIVET-a i pri heterološkom umjetnom osjemenjivanju čovjekovo se začeće postiže spajanjem spolnih stanica pri čemu bar jedan od davatelja nije netko od bračnih drugova koji su sklopili brak. *Heterološka umjetna oplodnja u suprotnosti je s jedinstvom braka, dostojanstvom bračnih drugova, s onim što je vlastito roditeljstvu i s pravom djeteta da se začne i rodi na svijet u braku i iz braka.*[54]

Poštovanje bračnog jedinstva i bračne vjernosti zahtijeva da se dijete začne u braku. Objektivna i neotuđiva veza koja spaja bračne drugove daje im isključivo pravo postati otac i majka

vjeka unošenjem u ženinu rodnicu sjemena koje je prethodno skupljeno od njezina muža.

52 usp. Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 50.

53 usp. Ivan Pavao II., apostolska pobudnica *Familiaris consortio* (22. studenoga 1981.), br. 14: AAS, 74 (1982.), str. 96.

54 usp. Pio XII., Govor sudionicima IV. međunarodnog kongresa katoličkih liječnika (29. rujna 1949.): AAS, 41 (1949.), str. 559. Prema Stvoriteljevu naumu »čovjek ostavlja svog oca i svoju majku i sjedinjuje se sa svojom ženom i njih dvoje postaju samo jedno tijelo« (usp. Post 2, 24). Jedinstvo braka, koje je vezano uz otajstvo stvorenja, istina je do koje se može doći zdravim razumom. Predaja i crkveno učiteljstvo često se pozivaju na knjigu Postanka, bilo izravno bilo preko ulomaka Novog saveza koji se na to odnose: Mt 19, 4-6; Mk 10, 5-8; Ef 5, 31. Usp. Atenagora, *Legatio pro christianis*, 33: Patrologia graeca, 6, stupci 965-967; sv. Ivan Zlatousti, *In Matthaeum homiliae*, LXII, 19, 1: Patrologia graeca, 58, stupac 597; sv. Lav Veliki, *Epistula ad Rusticum*, 4: Patrologia latina, 54, stupac 1204; Inocent III., pismo *Gaudemus in Domino*: Denzinger, br. 778; II. Lionski sabor, IV. sjednica: Denzinger, br. 860; Tridentski sabor, XXIV. sjednica: Denzinger, br. 1798 i 1802; Lav XIII., okružnica *Arcanum divinae sapientiae* (10. veljače 1880.): ASS, 12 (1879.-1880.), str. 388-391; Pio XI., okružnica *Casti connubii:* AAS, 22 (1930.), str. 546-547; Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes*, br. 48: AAS, 58 (1966.), str. 1067-1069; Ivan Pavao II., apostolska pobudnica *Familiaris consortio*, br. 19: AAS, 74 (1982.), str. 101-102; *Zakonik kanonskoga prava*, kanon 1056.

samo jedno s pomoću drugoga.[55] Posezanje za spolnim stanicama treće osobe kako bi se dobilo sjeme ili jajašce povreda je uzajamne obveze bračnih drugova i teški nedostatak s obzirom na bitnu oznaku braka, a to je njegovo jedinstvo.

Heterološka umjetna oplodnja povreda je prava djeteta, lišava ga djetinjeg odnosa s njegovim roditeljskim izvorima i može biti zaprekom u dozrijevanju njegova identiteta. Osim toga, ona je povreda činjenice da su bračni drugovi zajedno pozvani na očinstvo i majčinstvo: objektivno ona lišava bračnu plodnost njezina jedinstva i njezine cjelovitosti; izaziva i očituje lom između srodstva po genima, po trudnoći i po obvezi odgoja. Takvo narušavanje osobnih odnosa unutar obitelji odražava se i u društvu: sve što ugrožava jedinstvo i postojanost obitelji izvor je nesporazuma, nereda i nepravdi u cijelomu društvenom životu.

Ti razlozi navode na donošenje negativnoga ćudorednog suda o heterološkoj umjetnoj oplodnji: ćudoredno je dakle nedopušteno oploditi ženu sjemenom darovatelja koji joj nije bračni drug, i oploditi muževljevim sjemenom jajašce koje ne potječe od njegove žene. K tomu, ćudoredno se ne može opravdati oplodnjom neudane žene ili udovice, bez obzira na to tko je davatelj sjemena.

Posve su razumljivi razlozi želje za djetetom i ljubavi bračnih drugova koji žele doskočiti inače neuklonjivoj besplodnosti. Ipak, nakane koje su subjektivno dobre ne čine da umjetna heterološka oplodnja bude u skladu s objektivnim i neotuđivim svojstvima braka ni da se očuvaju prava djeteta i bračnih drugova.

3. Je li ćudoredno dopušteno »zamjensko«[56] majčinstvo?

Nipošto, i to zbog istih razloga zbog kojih se odbacuje heterološka umjetna oplodnja: suprotno je, naime, jedinstvu braka i dostojanstvu rađanja ljudske osobe.

Zamjenskom majčinstvu manjka istinski temelj na koji se oslanjaju obveze vlastite majčinskoj ljubavi, bračne vjernosti i odgovornom majčinstvu. Osim toga, takvo majčinstvo vrijeđa dostojanstvo djeteta koje ima pravo da ga začnu, u utrobi nose, daju na svijet i odgoje njegove roditelji. Zamjenskim se majčinstvom, na štetu obitelji, stvara podjela među tjelesnim, duševnim i ćudorednim elementima koji tvore obitelj.

B. Homološka umjetna oplodnja

Nakon neprihvaćanja heterološke umjetne oplodnje, pitanje je kako ćudoredno vrednovati izvođenje homološke umjetne oplodnje: FIVET je umjetno osjemenjivanje među bračnim drugovima. Najprije treba pojasniti načelno pitanje.

4. Kakva povezanost, s ćudorednoga stajališta, mora postojati između rađanja i samoga bračnog čina?

a) Crkveno učenje o braku i o ljudskom rađanju kaže da postoji »neraskidiva veza između dvojakoga smisla bračnog čina: smisla sjedinjenja i smisla rađanja. Tu je povezanost Bog ustanovio i čovjek je ne smije svojevoljno raskinuti. Dok najuže sjedinjuje supružnike, bračni ih čin zbog prisnog odnosa ujedno osposobljava rađati novi život po zakonima koji su upisani u samu

55 usp. Pio XII., Govor sudionicima IV. međunarodnog kongresa katoličkih liječnika (29. rujna 1949.): AAS, 41 (1949.), str. 560; Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.): AAS, 43 (1951.), str. 850; *Zakonik kanonskoga prava*, kanon 1134.

56 Pod izrazom »zamjenska majka« ovaj naputak želi označiti: *a)* ženu koja u svojoj maternici nosi usađeni zametak, a taj joj je genski tuđ, budući da je ostvaren spajanjem spolnih stanica »davatelja«, s obvezom da se dijete nakon rođenja dodijeli onomu tko ga je naručio ili tko je ugovorio tu trudnoću; *b)* ženu koja iznese zametak, u nastanku kojeg je sudjelovala darivanjem svog jajašca, koje je oplođeno osjemenjivanjem pomoću sjemena muškarca koji joj nije muž, s obvezom da se dijete nakon rođenja dodijeli onomu tko ga je naručio ili ugovorio trudnoću.

narav muškarca i žene.«[57] To načelo koje se zasniva na naravi braka i na čvrstoj povezanosti njegovih dobara ima općepoznate posljedice na razini odgovornoga očinstva i majčinstva. »Ako se čuvaju oba bitna vida – sjedinjenje i rađanje – bračni čin u cijelosti zadržava smisao uzajamne i istinske ljubavi i svoju usmjerenost prema visokoj zadaći roditeljstva na koju je čovjek pozvan.«[58]

Isto učenje o povezanosti između značenja bračnog čina i dobara braka baca svjetlo i na pitanje ćudorednosti homološke umjetne oplodnje, jer »nikada nije dopušteno tako razdvajati te različite vidove da se stvarno isključi bilo svrha rađanja bilo bračni odnos«.[59]

Kontracepcija hotimice lišava bračni čin njegove otvorenosti rađanju i tako samovoljno razdvaja svrhe braka. Na sličan način, postižući rađanje koje nije plod posebnoga čina bračnog sjedinjenja, homološka umjetna oplodnja objektivno razdvaja dobra i značenja braka. Prema tome, *oplodnja se dopušteno želi kad je izvršenje »bračnog čina po sebi prikladno za rađanje potomstva, čemu je po svojoj naravi usmjeren brak i čime bračni drugovi postaju jedno tijelo«*.[60] *No rađanje je lišeno sebi svojstvenog savršenstva kad se ne želi kao plod bračnog čina, toga vrstoznačnog izraza sjedinjenja bračnih drugova.*

b) Ćudoredna vrijednost unutarnje povezanosti bračnih dobara sa značenjima bračnog čina zasniva se na jedinstvu ljudskog bića, jedinstvu tijela i duhovne duše.[61] Svoju ljubav supružnici uzajamno izražavaju »govorom tijela«, koji ujedno u sebi jasno uključuje »bračna« značenja.[62] Bračni čin, kojim bračni drugovi međusobno očituju samodarivanje, istodobno je izraz otvaranja daru života: čin nedjeljivo tjelesan i duhovan. Baš u tijelu i preko tijela bračni drugovi dovršuju brak i mogu postati otac i majka. Radi poštovanja govora tijela i njegove naravne punine, bračno sjedinjenje mora se događati u poštovanju otvorenosti rađanju, a rođenje osobe mora biti plod i svrha bračne ljubavi. Tako se do ljudskog stvorenja dolazi rađanjem koje je »povezano ne samo s biološkim nego i s duhovnim sjedinjenjem roditelja koje združuje ženidbena veza«.[63] Oplodnja koja se postigne izvan tijela bračnih drugova samim tim lišena je značenja i vrednota što se izriču govorom tijela i u sjedinjenju ljudskih osoba.

c) Samo ako se poštuje ta povezanost značenja bračnog čina i ako se poštuje jedinstvo ljudskoga bića, rađanje je u skladu s dostojanstvom osobe. U jedinstvenoj i neponovljivoj izvornosti dijete, s obzirom na osobna prava, mora biti poštovano i priznato kao jednako onima koji su mu dali život. Ljudska se osoba mora prigrliti u činu sjedinjenja i ljubavi njegovih roditelja; zato rođenje djeteta mora biti plod uzajamnog darovanja,[64] ostvarenog u bračnom činu u kojem bračni drugovi surađuju kao službenici, a ne kao gospodari u djelu Stvoriteljeve ljubavi.[65]

Ljudska osoba ima zapravo ishodište u darovanju. Začeto čedo mora biti plod ljubavi roditelja. Ono se ne može niti htjeti niti začeti kao proizvod medicinskoga ili biološkog umijeća: to bi značilo svesti ga na predmet znanstvene tehnologije. Nitko ne može djetetov dolazak na

57 Pavao VI., okružnica *Humanae vitae* (25. srpnja 1968.), br. 12: AAS, 60 (1968.), str. 488-489.

58 Pavao VI., okružnica *Humanae vitae*, br. 12: AAS, 60 (1968.), str. 489.

59 Pio XII., Govor sudionicima Svjetskog kongresa o ljudskoj plodnosti i neplodnosti u Napulju (19. svibnja 1956.): AAS, 48 (1956.), str. 470.

60 *Zakonik kanonskoga prava*, kanon 1061. Prema tom kanonu, brak je izvršen bračnim činom ako su ga bračni drugovi »obavili na ljudski način«.

61 usp. Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 14.

62 usp. Ivan Pavao II., Govor na općoj audijenciji 16. siječnja 1980.: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, svezak III/1 (1980.), str. 148-152.

63 Ivan Pavao II., Govor sudionicima 35. opće skupštine Svjetskoga liječničkog udruženja (29. listopada 1983.): AAS, 76 (1984.), str. 393.

64 usp. Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 51.

65 usp. Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 50.

svijet podvrgnuti uvjetovanostima tehničke uspješnosti, vrednujući ih mjerilima nadziranja i gospodarenja.

Ćudoredna važnost povezanosti značenja bračnog čina s bračnim dobrima, jedinstvo ljudskoga bića i dostojanstvo njegova postanka, zahtijevaju da rađanje ljudske osobe bude plod specifičnoga bračnog čina ljubavi među bračnim drugovima. Stoga se povezanost između rađanja i bračnog čina očituje kao vrlo važna na antropološkom i ćudorednom planu i jasno kaže zašto crkveno učiteljstvo ima takvo stajalište prema homološkoj umjetnoj oplodnji.

5. Je li ćudoredno dopuštena homološka oplodnja u kušalici?

Odgovor na to pitanje izravno ovisi o netom spomenutim načelima. Zacijelo, nemoguće je obezvrjeđivati opravdane želje neplodnih bračnih drugova; nekima od njih FIVET se čini kao jedino sredstvo da dobiju dijete koje iskreno žele. Postavlja se pitanje: nije li u takvim okolnostima cjelokupnost bračnog života dovoljna da osigura ono dostojanstvo koje je primjereno ljudskome rađanju? Poznato je da FIVET doista ne može nadomjestiti bračne odnose[66] i da se toj metodi ne može dati prednost pred vrstoznačnim činima bračnoga sjedinjenja, vodi li se računa o opasnostima za dijete i o nezgodama postupka. Neki ipak pitaju ne bi li homološka oplodnja *in vitro*, u nemoći da se nekako drukčije nađe lijeka neplodnosti, što je uzrok patnjama, mogla biti pomoć, ako i nije sasvim terapija, pa bi se ćudoredno mogla dopustiti.

S ćudorednoga stajališta, za odgovorno ljudsko rađanje nužna je želja za djetetom, ili barem spremnost prenijeti život. No ta dobra nakana nije dovoljna da se dade pozitivna ćudoredna ocjena o oplodnji u kušalici među bračnim drugovima. Postupak FIVET-a mora se prosuđivati po samome sebi i ne može dobiti konačnu ćudorednu ocjenu ni od cjeline bračnog života kojem se priračunava ni od bračnih čina koji su mu mogli prethoditi ili mogu naknadno doći.[67]

Već je napomenuto da FIVET, u okolnostima u kojima se obično provodi, sa sobom nosi uništavanje ljudskih bića, čineći ono što je u suprotnosti s već izloženim učenjem o nedopustivosti pobačaja.[68] No, i u slučaju kad bi se provele sve mjere opreza da ne dođe do smrti ljudskih zametaka, homološki FIVET razdvajao bi radnje koje su određene za ljudsku oplodnju u bračnom činu. Razmotrit će se, prema tome, vlastita narav metode FIVET bez obzira na njezinu povezanost s izazvanim pobačajima.

Homološki se FIVET obavlja izvan tijela bračnih drugova pomoću radnji trećih osoba, o čijoj upućenosti i tehničkoj djelatnosti ovisi hoće li zahvat uspjeti; život i identitet zametka povjeravaju se moći liječnika i biologa i uspostavlja se gospodstvo tehnike nad postankom i sudbinom ljudske osobe. Takva prevlast u sebi je suprotna dostojanstvu i jednakosti koji su nužno zajednički roditeljima i djeci.

Začeće u kušalici tehnički je pothvat kojim se izvodi oplodnja; *ona se doista ne postiže niti stvarno želi kao izraz i plod pravog čina bračnoga sjedinjenja. Zato je u homološkom FIVET-u, pa i ako se promatra u vezi s bračnim činima koji stvarno postoje, rođenje ljudske osobe objektivno lišeno svojega osobitog savršenstva: da je, naime, svrha i plod bračnog čina* u kojem bračni drugovi mogu biti »Božji suradnici u prenošenju dara života nekom novom čovjeku«.[69]

Zbog tih se razloga može razumjeti zašto je u crkvenom učenju čin bračne ljubavi – jedino mjesto dostojno ljudskoga rađanja. Iz istih razloga ostaje ćudoredno nedopušten i tzv. jednostav-

66 usp. Pio XII., Govor sudionicima IV. međunarodnog kongresa katoličkih liječnika (29. rujna 1949.): AAS, 41 (1949.), str. 560: »Bilo bi krivo pomišljati da bi pribjegavanje ovom sredstvu [umjetnoj oplodnji] učinilo valjanim brak medu osobama koje nisu sposobne sklopiti ga zbog zapreke spolne nemoći [*impedimentum impotentiae*].«

67 Slično pitanje raspravlja Pavao VI. u okružnici *Humanae vitae*, br. 14: AAS, 60 (1968.), str. 490-491.

68 usp. gore I, 1 sl.

69 Ivan Pavao II., apostolska pobudnica *Familiaris consortio* (22. studenoga 1981.), br. 14: AAS, 74 (1982.), str. 96.

ni slučaj, to jest postupak FIVET u kojem nema ustupaka pobačajnom uništavanju zametaka ni samozadovoljavanja, jer lišava ljudsko rađanje njemu svojstvenoga i prirođenoga savršenstva.

Svakako, homološki FIVET nije opterećen svom onom etičkom negativnošću koja se susreće u izvanbračnom rađanju; obitelj i brak ovdje su također ono ozračje u kojem se djeca rađaju i odgajaju. Ipak, sukladno predanoj nauci o dobrima braka i o dostojanstvu ljudske osobe, *ćudoredni sud Crkve ostaje protivan homološkoj oplodnji u kušalici; ona je u sebi nedopuštena te se protivi dostojanstvu rađanja i bračnoga sjedinjenja, pa i tada kad se sve poduzme da ne dođe do smrti ljudskog zametka.*

Premda se ne može odobriti način na koji se ljudsko začeće postiže u FIVET-u , svako dijete koje dođe na svijet općenito se mora prigrliti kao živi dar božanske Dobrote i odgajati s ljubavlju.

6. Kako s ćudorednoga stajališta ocijeniti homološko umjetno osjemenjivanje?

Unutar braka ne može se dopustiti homološko umjetno osjemenjivanje osim u slučaju kad tehničko posredovanje ne nadomješta bračni čin, nego se pojavljuje kao pomoćno sredstvo da bračni čin postigne naravnu svrhu.

Već je jasno izloženo naučavanje crkvenoga učiteljstva o toj stvari:[70] ono nije tek izraz osobitih povijesnih okolnosti, nego se temelji na učenju Crkve o vezi između bračnog čina i rađanja, na shvaćanju osobne naravi bračnoga čina i ljudskog rađanja. »Po svome naravnom ustrojstvu bračni čin je osobni čin, istodobna i izravna suradnja bračnih drugova koja je samom naravi djelatnika i vlastitošću čina izraz uzajamnog dara koji, po riječi Svetoga pisma, sjedinjuje „u jednome tijelu“.«[71] Prema tome, ćudoređem vođena savjest »nužno ne zabranjuje upotrebu umjetnih sredstava kojima se jedino želi olakšati prirodan čin, kako bi pravilno obavljen mogao postići svoju svrhu«.[72] Ako tehničko sredstvo olakšava bračni čin ili mu pomaže da dosegne prirodne ciljeve, ćudoredno se može dopustiti. Kad god, naprotiv, takav zahvat stupa namjesto bračnog čina, ćudoredno je nedopustiv.

Umjetno osjemenjivanje kao zamjena za bračni čin zabranjeno je stoga što samovoljno rastavlja dva značenja bračnog čina. Dodatni znak takva razdvajanja jest samozadovoljavanje, kojim se obično pribavi sjeme; i tada kad se izvodi u svrhu rađanja, čin je lišen sjedinjujućega značenja: »nedostaje mu spolni odnos što ga zahtijeva ćudoredni poredak, i po kojem se „potpuni smisao uzajamnog darivanja i ljudskog rađanja ostvaruje u okviru prave ljubavi“«.[73]

7. Kakvo ćudoredno obilježje dati zahvaćanju liječnika u ljudsko rađanje?

Liječnički se zahvati ne smiju procjenjivati isključivo s tehničke strane, nego također i nadasve s obzirom na njihovu svrhu, a to je dobrobit osoba, njihovo tjelesno i duševno zdravlje. Ćudoredna mjerila o liječničkom zahvaćanju u rađanje izvode se iz dostojanstva ljudskih osoba, njihove spolnosti i podrijetla.

---

70 usp. Odgovor Svetog Oficija od 17. ožujka 1897.: Denzinger, br. 3323; Pio XII., Govor sudionicima IV. međunarodnog kongresa katoličkih liječnika (29. rujna 1949.): AAS, 41 (1949.), str. 560; Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.): AAS, 43 (1951.), str. 850; Govor sudionicima Svjetskog kongresa o ljudskoj plodnosti i neplodnosti u Napulju (19. svibnja 1956.): AAS, 48 (1956.), str. 471-473; Govor sudionicima VII. kongresa Međunarodnoga hematološkog društva (12. rujna 1958.): AAS, 50 (1958.), str. 733; Ivan XXIII., okružnica *Mater et magistra* (15. svibnja 1961.), III: AAS, 53 (1961.), str. 477.

71 Pio XII., Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.): AAS, 43 (1951.), str. 850.

72 Pio XII., Govor sudionicima IV. međunarodnog kongresa katoličkih liječnika (29. rujna 1949.): AAS, 41 (1949.), str. 560.

73 Zbor za učenje vjere, izjava o nekim pitanjima spolne etike *Persona humana* (29. prosinca 1975.), br. 9: AAS, 68 (1976.), str. 86, koja se poziva na pastoralnu konstituciju *Gaudium et spes*, br. 51 /AAS, 58 (1966.), str. 1072/; usp. Odluku Svetog Oficija od 2. kolovoza 1929.: AAS, 21 (1929.), str. 490 i Denzinger, br. 3684; Pio XII., Govor sudionicima XXVI. kongresa Talijanskoga urološkog društva (8. listopada 1953.): AAS, 45 (1953.), str. 678.

Medicinsko umijeće, kojemu je dužnost služiti cjelovitom dobru ljudske osobe, mora braniti specifično ljudske vrednote spolnosti.[74] *Liječnik je u službi osoba i ljudskog rađanja: zbog toga nema ovlast njima raspolagati ili o njima odlučivati.* Medicina poštuje čovječje dostojanstvo kad svojim zahvatom nastoji pomoći bračnom činu ili olakšati njegovo obavljanje ili omogućiti postizanje njegove svrhe kad je pravilno obavljen.[75]

Nasuprot tomu, katkad se događa da liječnički zahvat tehnički zamijeni bračni čin kako bi se postiglo rođenje koje nije ni ishod ni plod bračnog čina: u tom slučaju liječnički zahvat nije, kao što bi trebao biti, u službi bračnoga sjedinjenja, nego sebi prisvaja roditeljsku ulogu i tako protuslovi dostojanstvu i neotuđivim pravima bračnih drugova i djeteta koje se ima roditi.

Očovječenje medicine, koju danas vrlo odlučno svi žele, zahtijeva poštovanje cjelovitoga dostojanstva ljudske osobe, poglavito u činu i u času kad bračni drugovi prenose život novoj osobi. U tom pogledu opravdano je također uputiti hitan poziv katoličkim liječnicima i istraživačima da daju primjereno svjedočanstvo dužnoga poštovanja prema ljudskom zametku i dostojanstvu rađanja. Liječničko i drugo osoblje katoličkih bolnica i klinika pozvano je pridržavati se preuzetih ćudorednih obveza, često predviđenih i statutarnim propisima. Odgovorni u katoličkim bolnicama i klinikama, koji su nerijetko redovnici, neka nastoje da se brižno obdržavaju ćudoredne norme o kojima govori ovaj naputak.

8. Patnja zbog bračne neplodnosti

Svi trebaju razumjeti i primjereno vrednovati patnju bračnih drugova koji ne mogu imati djecu ili se boje da se ne rode s oštećenjima.

Naravno je da bračni drugovi žele imati dijete: to je izraz poziva na očinstvo i majčinstvo, upisan u bračnu ljubav. Ta želja može biti još snažnija ako je bračni par pogođen neplodnošću za koju se čini da je neizlječiva. Ipak, brak ne daje bračnim drugovima pravo imati dijete, nego samo pravo obavljati one prirodne čine koji su po sebi usmjereni začeću i rađanju.[76]

Istinsko i vlastito pravo na dijete bilo bi suprotno dostojanstvu i naravi braka. Dijete nipošto nije nešto što se duguje [što se mora] *i ne može se promatrati kao predmet vlasništva. Naprotiv, ono je dar, »najdragocjeniji«*[77] *i najnezasluženiji dar ženidbe i živo svjedočanstvo uzajamnog predavanja roditelja. Stoga dijete, kao što je prije rečeno, ima pravo na postojanje kao plod čina bračne ljubavi roditelja te ima pravo na poštovanje kao osoba, a to mu pravo treba pridavati od časa začeća.*

Ipak, bez obzira na uzrok i na prognozu, neplodnost je svakako teška kušnja. Zajednica vjernika pozvana je pružiti svjetlo i potporu u patnji onima koji ne mogu ostvariti zakonitu želju za majčinstvom i očinstvom. Bračni drugovi koji se nađu u tom tužnom položaju pozvani su u njem otkriti prigodu za osobito sudjelovanje u Gospodinovu križu, izvoru duhovne plodnosti. Neplodni parovi ne smiju zaboraviti da »i onda kad se rađanje ne može dogoditi, bračni život ne gubi vrijednost. Tjelesna besplodnost bračnim drugovima može biti prigoda da obavljaju druge službe važne za život ljudskih osoba, kao što su: posvajanje, različiti oblici odgojnoga djelovanja, pomaganje drugim obiteljima, siromašnoj djeci ili djeci s poteškoćama.«[78]

Mnogi su istraživači upregnuli svoje sile u borbi protiv neplodnosti. Čuvajući u potpunosti dostojanstvo ljudskog rađanja, neki su došli do rezultata koji su se nekoć činili nedostižni. Zato

74 usp. Ivan XXIII., okružnica *Mater et magistra* (15. svibnja 1961.) III. poglavlje: AAS, 53 (1961.), str. 447.

75 usp. Pio XII., Govor sudionicima IV. međunarodnog kongresa katoličkih liječnika (29. rujna 1949.): AAS, 41 (1949.), str. 560.

76 usp. Pio XII., Govor sudionicima Svjetskog kongresa o ljudskoj plodnosti i neplodnosti u Napulju (19. svibnja 1956.): AAS, 48 (1956.), str. 471-473.

77 Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 50: AAS, 58 (1966.), str. 1070.

78 Ivan Pavao II., apostolska pobudnica *Familiaris consortio* (22. studenoga 1981.), br. 14: AAS, 74 (1982.), str. 97.

znanstvenike valja potaknuti da nastave istraživanja kako bi doskočili uzrocima neplodnosti i našli im lijeka, da neplodni brakovi mogu imati djecu uz poštovanje svoga i rođenikova[79] osobnog dostojanstva.

III. O ćudoređu i građanskom zakonu

Ćudoredne vrednote i obveze koje građansko zakonodavstvo mora poštovati i propisati na tom području

Nepovredivo pravo na život svakoga nedužnog čovjeka, prava obitelji i pravo bračne ustanove treba ubrojiti među osnovne ćudoredne vrednote jer se tiču naravnoga utemeljenja i cjelovitog poziva ljudske osobe; u isto vrijeme to su sastavnice ustroja i uređenja građanskoga društva.

Zato nove tehnološke mogućnosti na području biomedicine zahtijevaju da obnašatelji javnih dužnosti i zakonodavci mjerodavno posreduju jer bi nenadzirano utjecanje tim tehnikama moglo dovesti do nepredvidivih i pogibeljnih posljedica za građansko društvo. Pozivanje na savjest svakoga pojedinca i na samonadzor istraživača po sebi još nije jamstvo da će se poštovati osobna prava i javni poredak. Ako se zakonodavac koji je odgovoran za zajedničko dobro propusti za to pobrinuti, moglo bi se dogoditi da ga njegovih isključivih nadležnosti liše istraživači koji bi mogli poželjeti da vladaju čovječanstvom u ime bioloških otkrića i postupaka »poboljšavanja« koji bi iz njih proizlazili. Ozakonili bi se »eugenizam« i diskriminacija ljudskih stvorenja: bilo bi to nasilje i teška povreda jednakosti, dostojanstva i temeljnih prava ljudske osobe.

Postupci političke vlasti moraju se nadahnjivati načelima razuma kojima se uređuju odnosi između građanskog i ćudorednog zakona. Zadaća je građanskog zakona osigurati zajedničko dobro osoba priznavanjem i obranom osnovnih prava, promicanjem mira i javnog ćudoređa.[80] Ni na jednome području života građanski zakon ne može zamijeniti savjest niti može propisati norme o onome što nadilazi njegov djelokrug; radi javnoga poretka mora katkad podnositi ono što ne može zabraniti bez goleme štete. No građansko društvo i javne vlasti moraju priznavati i poštovati neotuđiva prava osobe. Ta čovjekova prava ne ovise ni o pojedincima ni o roditeljima, a ne znače ni ustupak društva ili države: ona pripadaju ljudskoj naravi i nerazdvojiva su od osobe snagom stvarateljskog čina iz kojeg proizlazi.

Među temeljnim pravima treba ovdje spomenuti: *a)* pravo na život i tjelesnu cjelovitost koje ima svako ljudsko biće od časa svojega začeća do smrti; *b)* prava obitelji i braka kao ustanove i, u tom sklopu, djetetova prava da ga začnu, na svijet donesu i odgoje njegovi roditelji.

U nekim se zemljama zakonski provodi izravno ubijanje nevinih: u času kad građanski zakon oduzme nekoj skupini ljudi zaštitu koju joj zakon mora osigurati, samim time i od tada država zapravo niječe jednakost svih pred zakonom. Ako državna moć nije u službi zaštite prava svakog građanina, osobito onoga najslabijega, ugroženi su sami temelji pravne države. Dosljedno tomu, javna vlast ne može dopustiti da se ljudska stvorenja pozivaju na postojanje takvih postupaka kojima su izložena najvećim opasnostima, kao što je prije rečeno. Ako građanski zakon i javna vlast možda odobre tehnike umjetnog prenošenja života i s tim povezanih pokusa, proširit će se rupa nesretno otvorena ozakonjenjem pobačaja.

Iz poštovanja i zaštite koji se duguju nerođenu djetetu, počevši od časa njegova začeća, slijedi da zakon treba predvidjeti kaznene odredbe za svaku namjernu povredu njegovih prava. Pravni poredak ne može trpjeti, dapače, mora izrijekom zabraniti da se s ljudskim stvorenjima – makar živjeli tek u zametnome stupnju – postupa kao s predmetom pokusa, sakaćenja ili uništavanja, pod izlikom da bi bila suvišna ili nesposobna normalno se razviti.

79 *Nasciturus*, latinski rođenik, dijete koje se ima roditi, nerođeni čovjek, pravni subjekt – nap. prir.

80 usp. Drugi vatikanski sabor, izjava o vjerskoj slobodi *Dignitatis humanae* (7. prosinca 1965.), br. 7.

Javna vlast dužna je ustanovi obitelji, na kojoj društvo počiva, jamčiti pravnu zaštitu na koju ima pravo. Samim tim što je u službi osobama, javna vlast mora biti i u službi obitelji.

Građanski zakon ne može jamčiti postupke umjetnog rađanja koje u korist trećih osoba (liječnika, biologa, gospodarskih ili državnih moćnika) oduzimaju ono što je nerazdvojivo povezano s odnosom među bračnim drugovima i zato ne može ozakoniti darivanje spolnih stanica među osobama koje nisu združene ženidbom.

Osim toga, u smislu potpore što je duguje obitelji, zakonodavstvo mora zabraniti banke zametaka, osjemenjivanje nakon smrti [*post mortem*] i »zamjensko majčinstvo«.

Među osnovne dužnosti javne vlasti treba ubrojiti i to da ona mora djelovati kako bi se građanski zakon suobličio osnovnim normama ćudorednoga zakona u onome što se odnosi na prava: čovjeka, ljudskog života i obiteljske ustanove. U skladu s utjecajem na javno mišljenje, političari će se morati zauzeti za to da se u tim bitnim stvarima postigne što šira društvena suglasnost, te da se ona učvrsti tamo gdje se čini da slabi ili nedostaje.

U brojnim su krajevima ozakonjenje pobačaja i pravna snošljivost prema nevjenčanim parovima otežali poštovanje temeljnih prava na koja upozorava naputak. Želja je da države ne preuzimaju odgovornost još više otežavajući stanja nepravde koja su pogibeljna za društvo. Naprotiv, može se samo poželjeti da narodi i države postanu svjesni kulturnih, svjetonazorskih i političkih uključnica povezanih s metodama umjetnog rađanja, da mogu naći mudrost i spremnost za donošenje zakona koji će biti što pravedniji te će što učinkovitije štititi ljudski život i ustanovu obitelji.

Danas, prema mišljenju mnogih, zakoni brojnih zemalja odobravaju određene tehničke metode koje ne bi trebali. Ti se zakoni pokazuju nesposobnima braniti ćudorednost ponašanja koja odgovara naravnim zahtjevima ljudske osobe i »nepisanim zakonima« koje je Stvoritelj utisnuo u čovjekovo srce. Svi ljudi dobre volje moraju se založiti, osobito u sklopu svojega životnog zanimanja i ostvarivanja svojih građanskih prava, da se promijene ćudoredno neprihvatljivi građanski zakoni te da se dokine upotreba nedopuštenih tehničkih metoda. Osim toga, protiv takvih zakona mora se ojačati i priznati »prigovor savjesti« [*obiectio conscientiae*]. Štoviše, savjestima mnogih, posebno među stručnjacima biomedicinskih znanosti, svom se oštrinom nameće zahtjev da se pasivno odupru pravnom odobravanju [ozakonjenju] postupaka protivnih životu i dostojanstvu čovjeka.

Zaključak

Širenje tehnologije zadiranja u procese ljudskog rađanja izaziva teška ćudoredna pitanja s obzirom na poštovanje što ga dugujemo ljudskom stvorenju od samoga začeća i dostojanstvu ljudske osobe, njegove spolnosti i prenošenja života.

Ovim naputkom Zbor za učenje vjere, u skladu sa zadaćom promicanja i obrane crkvenog naučavanja o tako važnoj stvari, upravlja poticaj, pun brižljivosti, svima koji po položaju ili po dužnosti mogu učinkovito utjecati na to da se u obitelji i u društvu iskazuje dužno poštovanje životu i ljubavi: odgovornima za oblikovanje savjesti i javnoga mišljenja, onima koji se bave znanošću, medicinom i zdravstvom te pravnicima i političarima. Svi bi trebali razumjeti koliko su nespojivi: priznavanje dostojanstva ljudske osobe i preziranje života i ljubavi, vjera u živoga Boga i zahtjev kojim se samovoljno odlučuje o početku i sudbini bilo kojega ljudskog stvorenja.

S osobitim pouzdanjem i ohrabrenjem Zbor za učenje vjere obraća se teolozima, posebno moralistima, da produbljuju i vjernicima učine što pristupačnijim naučavanje crkvenog učiteljstva o stvarima spolnosti i braka, dakako uz interdisciplinarni pristup i u svjetlu valjane antropologije. Tako će se bolje moći shvatiti razlozi i valjanost tog učenja: braneći čovjeka protiv zlou-

potrebe njegove vlastite moći, Crkva Božja doziva mu u pamet prave razloge njegove plemenite veličine. Samo se tako budućoj zajednici ljudi može pružiti mogućnost da i dalje živi i ljubi u onomu dostojanstvu i slobodi koji proizlaze iz poslušnosti istini. Jasne naznake što ih pruža ovaj naputak ne kane zaustaviti misaoni napor, nego mu žele biti novim poticajom, u nužnoj vjernosti učenju Crkve.

U svjetlu istine o daru ljudskog života i o ćudorednim istinama koje iz nje slijede, svatko je pozvan djelovati prema vlastitoj odgovornosti te, poput dobrog Samarijca, i u najmanjemu od ljudske braće prepoznati svoga bližnjega (usp. Lk 10, 29-37). Tu Kristova riječ dobiva nov i poseban odjek: »što ste učinili jednomu od ove moje najmanje braće, meni ste učinili« (Mt 25, 40).

Vrhovni svećenik Ivan Pavao II. nakon plenarne skupštine ovoga zbora u audijenciji potpisanom predstojniku odobrio je ovaj naputak i naložio da se objelodani.

U Rimu, iz sjedišta Zbora za učenje vjere, 22. veljače 1987., na blagdan Katedre svetoga Petra apostola.

Joseph kardinal Ratzinger, predstojnik

Alberto Bovone, naslovni nadbiskup Cezareje u Numidiji, tajnik

usp. Zbor za nauk vjere, *Donum vitae*, Zagreb, 1987. i 1997., str. 5-52; Valentin Pozaić, *Život prije rođenja*, Zagreb, 1990., str. 193-234; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 4790-4807, str. 957-965; *Glas Koncila* (Zagreb), XLIV (2005.) 1.602 / 6. III., str. 4.

§ 87. Pad stope nataliteta zapreka je razvoju

Iz okružnice Sollicitudo rei socialis*, Ivana Pavla II. (30. prosinca 1987.)*

25. ... U južnom pojasu našeg planeta postoji *demografski problem* koji stvara teškoće razvoju. Međutim, u sjevernom pojasu taj problem ima obratan predznak: tu osobito zabrinjava činjenica *pada stope nataliteta* što utječe na dobni sastav stanovništva koje se nije sposobno ni biološki obnavljati. I ta je pojava sama po sebi zapreka razvoju. Kao što nije točno da takve poteškoće proizlaze samo iz demografskog rasta, isto tako nije dokazano da je svaki demografski rast nespojiv sa skladnim razvojem.

S druge strane, sve više zabrinjava činjenica da su se na poticaj vlada u mnogim zemljama razmahale *sustavne kampanje* kontrole rađanja, što je u suprotnosti s kulturnim i religioznim identitetom tih zemalja, ali i s naravi razvoja. Često se događa da se kampanje provode pod pritiskom ili s pomoću inozemnog kapitala, a u pojedinim slučajevima njima su uvjetovane gospodarsko-novčana pomoć i potpora. U svakom slučaju, riječ je o *posvemašnjem pomanjkanju poštovanja* slobode odlučivanja zainteresiranih osoba, muškaraca i žena, koje su nerijetko podvrgnute nepodnošljivim pa i gospodarskim pritiscima, samo da bi popustile pred tim novim oblikom tlačenja. Upravo najsiromašnije stanovništvo trpi zlostavljanje, a to katkad vodi buđenju sklonosti prema stanovitom rasizmu ili primjeni određenih oblika eugenike, koji su isto tako rasistički.

I ta činjenica, koju valja najodlučnije osuditi, znak je pogrešna i izopačena „poimanja“ istinskoga ljudskog razvoja.

usp. Ivan Pavao II., *Socijalna skrb*, Zagreb, 1988., str. 36-37; *Sto godina katoličkoga socijalnog nauka*, Zagreb, 1991., str. 591-592.

§ 88. Proširenje kaznenog poimanja pobačaja

Ivan Pavao II. proglasio je novi Zakonik kanonskoga prava *za latinsku (rimokatoličku) Crkvu 25. siječnja 1983. On je na snazi od 27. studenoga 1983. U šestoj knjizi (Kaznene mjere u Crkvi), drugom dijelu (Kazne za pojedinačna kažnjiva djela), šestom naslovu (Kažnjiva djela protiv ljudskog života i slobode) kanon 1398. određuje: »Tko sudjeluje u obavljanju pobačaja,*

ako dođe do učinka, automatski upada u izopćenje.«

Papinsko povjerenstvo za vjerodostojno tumačenje Zakonika kanonskog prava kojim je predsjedao kardinal Rosalio José Castillo Lara (1922.-2007.) dalo je 19. siječnja 1988. Vjerodostojno tumačenje kanona 1398. *Upoznat s tim, Ivan Pavao II. je 23. svibnja 1988. naložio da se Vjerodostojno tumačenje objavi.*

Oci Papinskoga povjerenstva za vjerodostojno tumačenje Zakonika kanonskoga prava na sjednici održanoj 19. siječnja 1988. smatrali su da na postavljene sumnje koje slijede treba odgovoriti kao niže:

Pitanje. Razumijeva li se pod pobačajem o kojem se govori u kanonu 1398. samo izbacivanje nezreloga ploda ili također i ubijanje toga ploda koje se izaziva na bilo koji način i u bilo koje vrijeme od trenutka začeća.

Odgovor. Niječno na prvi dio, potvrdno na drugi.

prema latinskom izvorniku iz *Acta Apostolicae Sedis*, LXXX (1988.), str. 1818-1819.

§ 89. Odbacivanjem Boga postaje se žrtva samorazarajuće katastrofe

Iz propovijedi Ivana Pavla II. u Trajštofu (Trausdorf), Gradišće, 24. lipnja 1988.

4. ... Čovjek je stvoren od Boga. Bog hoće da čovjek bude njegova slika i prilika. Nijedna ljudska znanost ne može dokazati tu istinu. Ona se, dakako, može njoj približiti. Može i pronicavo naslutiti tu istinu o „nepoznatom biću“, o tome što je čovjek počevši od začeća u majčinoj utrobi. ...

Svjedoci smo kako se čovjek, tobože u ime znanosti, „reducira“ u dramatičnom procesu i predočuje u tužnom pojednostavljenju. Tako se zatamnjuju i ona prava koja su osnovana u njegovoj osobi i koja ga razlikuju od svih drugih stvorenja vidljivoga svijeta. Riječi knjige Postanka koje govore o čovjeku kao Božjem stvorenju, stvorenom na Božju sliku i priliku, izražavaju cijelu istinu na vrlo kratak, a ipak dubok način.

5. Tu istinu o čovjeku čujemo kad psalmist moli: „Gospodine, proničeš me svega i poznaješ... Jer ti si moje stvorio bubrege, satkao me u krilu majčinu. Dušu moju do dna si poznavao, kosti moje ne bjehu ti skrite dok nastajah u tajnosti, otkan u dubini zemlje. Hvala ti što sam stvoren tako čudesno!“ (Ps 139, 1. 13. 15. 14).

Čovjek je, dakle svjestan toga što jest – što bijaše od početka, od majčina krila. Zato zna da je on biće s kojim Bog želi susret i razgovor. Štoviše, u čovjeku hoće susresti cijeli stvoreni svijet. Čovjek je za Boga „netko“, jedinstven i u sebi neponovljiv. On je „jedino stvorenje na zemlji koje je Bog htio radi njega samoga“ (*Gaudium et spes*, br. 24). ...

6. Kako mi ljudi odgovaramo na Božji poziv? Kako današnji čovjek razumije svoj život? Nedvojbeno je da se u tehnologiji i medicini nikada nisu poduzimali veći napori da se ljudski život očuva od bolesti, sve više produži i spasi od smrti. U isti mah, jedva je koje drugo doba, kao ovo naše, proizvodilo tolika mjesta i načine za preziranje i uništenje čovjeka. Gorka iskustva XX. stoljeća s „mašinerijom usmrćenja“ u dva svjetska rata, proganjanje i uništenje cijelih skupina ljudi zbog etničkog ili vjerskog podrijetla, natjecanje u atomskom naoružanju, bespomoćnost ljudi pred velikim nevoljama u mnogim dijelovima svijeta – sve bi nas to moglo zavesti da posumnjamo u Božju naklonost i ljubav prema čovjeku i prema svakom stvorenju ili da je čak i niječemo.

No, kad vidimo strašna zbivanja u svijetu koja je prouzročio čovjek i mnogovrsne opasnosti našega vremena, ne moramo li se upitati: Nije li se čovjek odmaknuo od Boga, svoga izvora, okrenuo se od Njega i sebe postavio za središte i mjerilo vlastitoga života? Ne izražava li se u pokusima s čovjekom, koji se odrekao svoga dostojanstva, i u prihvaćanju pobačaja i eutana-

zije – gubitak poštovanja života koji nas ispunja strahom? Ne očituje li se sve jasnije u sudbini pojedinih osoba, koja je označena prazninom nutrine, strahom i bježanjem od stvarnosti, da je čovjek odrezao sama sebe od svoga korijena, kako se to očituje i u vašoj zemlji? Ne mora li se seksualizam, alkoholizam i drogiranje shvatiti kao znak opomene? Ne upućuju li ove žalosne činjenice na veliku usamljenost današnjeg čovjeka? Nisu li one zahtjev za razumijevanjem? Ne pokazuju li one glad za ljubavlju? Svemu ovome svijet ograničen na sebe ne može zadovoljiti.

Činjenica je da čovjek pod udarcem mnogovrsnih opasnosti, bez povezanosti sa svojim korijenom, koji je sâm Bog, osiromašuje unutarnje vrijednosti i propada. Povijest nas uči da su ljudi i narodi koji su vjerovali da mogu opstati bez Boga često postali žrtvom samorazarajuće katastrofe.

usp. *AKSA* (Zagreb), br. 945 od 1. srpnja 1988., Prilog I, str. 2.

§ 90. Hrabro prihvatiti »izazove« novih bioetičkih problema

Iz pobudnice Christifideles laici *o zvanju i poslanju svjetovnjaka u Crkvi i svijetu, Ivana Pavla II. (30. prosinca 1988.)*

38. Stvarno priznanje osobnoga dostojanstva svakoga ljudskog bića zahtijeva *poštovanje, obranu i promicanje prava ljudske osobe*. Riječ je o prirođenim, općim i nepovredivim pravima: nitko, nijedan pojedinac, nijedna skupina, nijedna vlast i nijedna država to ne mogu mijenjati, a još manje ukloniti jer ta prava potječu od samoga Boga.

Nepovredivost osobe kao odraz apsolutne nepovredivosti samoga Boga prvi i osnovni izraz ima u *nepovredivosti ljudskoga života*. Posve je lažno i varavo sve raspravljanje o ljudskim pravima, čemu inače nema prigovora, primjerice o pravu na zdravlje, na stan, na rad, na obitelj i na kulturu, ako se najodlučnije ne brani *pravo na život*, kao glavno i ishodišno pravo, preduvjet za sva druga prava osobe.

Crkva nikad nije uzmaknula [predala se] ni pred jednom povredom prava na život – a ono pripada svakomu ljudskom biću – bilo da je kršenje dolazilo ili dolazi od pojedinaca bilo od vlasti. Nositelj prava na život ljudsko je biće *u svakoj fazi razvoja*, od začeća do prirodne smrti; i *u svakome stanju*, u zdravlju ili bolesti, savršenstvu ili hendikepiranosti, bogatstvu ili bijedi. ...

Premda poslanje i odgovornost priznavanja dostojanstva osobe svakoga ljudskog bića i obrana njegova prava na život spadaju na sve, neki vjernici svjetovnjaci [laici] posebno su na to pozvani. To su: *roditelji, odgojitelji, zdravstveni radnici te nositelji gospodarske i političke moći*.

U majčinskom i velikodušnom dočekivanju svakoga ljudskog bića, napose onoga nejakog ili bolesnog, Crkva danas živi temeljnu vrijednost svojega poslanja koje je to potrebnije što »kultura smrti« više zadobiva maha. ... Vjernici svjetovnjaci koji su izravnije ili po zvanju ili zanimanju zaduženi za prihvaćanje života odgovorni su da »da« Crkve ljudskom životu bude stvarno i učinkovito »da«.

S *golemim razvojem bioloških i medicinskih znanosti*, sa zapanjujućim *tehnološkim napretkom*, danas se na granicama ljudskoga života pojavljuju mogućnosti koje za sobom povlače nove odgovornosti. Danas je čovječanstvo kadro ne samo »opažati« nego i »provoditi nadzor« nad ljudskim životom od njegova početka i u prvim razvojnim stadijima.

Ćudoredna svijest čovječanstva ne može ostati postrance ili ravnodušna pred divovskim koracima tehnologije koja zadobiva sve veću i dublju prevlast nad radnim postupcima koji upravljaju prokreacijom i nad prvim fazama ljudskoga života. Možda kao nikad prije, danas se i u tom području, *mudrost pokazuje kao jedino sidro spasa* kako bi osobe zaposlene u znanstvenom i primijenjenom istraživanju uvijek mogle raditi pametno i s ljubavlju, poštujući nepovredivo dostojanstvo osobe svakoga ljudskog bića od prvoga trenutka njegova postojanja. To se događa kad su znanost i tehnologija dopuštenim sredstvima predani obrani života i liječenju bolesti u

početcima, odbacujući međutim – čak i zbog dostojanstva samog istraživanja – zahvate koji uključuju promjene genetičkog naslijeđa pojedine osobe i ljudskoga rađanja (usp. naputak *Donum vitae*).

Vjernici svjetovnjaci koji na različitim stupnjevima snose odgovornost u znanosti, tehnologiji i na području medicine, socijalne skrbi, zakonodavstva i gospodarstva, moraju *hrabro prihvatiti »izazove« proizašle iz novih bioetičkih problema*. Kršćani se prema odgovornostima moraju odnositi kao gospodari znanosti i tehnologije, a ne kao njihove sluge. Imajući u vidu moralne »izazove« koji upravo proizlaze iz nove i goleme tehnološke moći, a koji dovode u opasnost ne samo temeljna prava ljudi nego i samu biološku bît ljudske vrste, iznimno je važno da kršćani svjetovnjaci – uz pomoć cijele Crkve – na svoja leđa preuzmu teret vraćanja kulture načelima istinske čovječnosti, kako bi promicanje i obrana ljudskih prava mogli naći siguran temelj u samoj bîti, onoj koju je ljudima otkrilo naviještanje Radosne vijesti.

Danas je potrebno da ujedinjene sile svih budno paze na gomilanje moći, u prvome redu tehnološke. Naime, ta koncentracija želi manipulirati ne samo biološkom bîti nego i sadržajima ljudske svijesti i njihovim načinima života, povećavajući tako diskriminaciju i isključenje čitavih naroda.

prema www.va; usp. Ivan Pavao II., *Christifideles laici*, Zagreb, 1990., str. 88-92.

§ 91. Područje koje životno zadire u dostojanstvo ljudske osobe i duhovni rast

Napomena o prirodnom reguliranju i metodama praćenja plodnosti, Papinskog vijeća za obitelj od 28. veljače 1989.

U poslanje Crkve pripada učiti o zakonitom uređenju prenošenja ljudskog života. Odgovorno reguliranje postiže se periodičnim uzdržavanjem u skladu sa ženinim prirodnim ciklusom. Važno mjesto u tom naučavanju imaju metode praćenja plodnosti, obično nazivane metodama prirodnog reguliranja plodnosti.

Vjenčane osobe, u situaciji da se moraju služiti periodičnim uzdržavanjem da bi odgodile začeće djeteta, moraju steći uvjerenje da su metode praćenja plodnosti dovoljno znanstveno utemeljene i da ih nije teško naučiti. Štoviše, periodično uzdržavanje zbog valjanih razloga – bez kojih, ako se sebično prakticira, ne bi bilo krepost – otvara put životnoj bračnoj neporočnosti i stoga nije samo izvedivo nego i jača njihovu uzajamnu ljubav, dok je, s druge strane, kontracepcija razara.

Upravo zbog toga, temeljni tekstovi zadnjih papa o zakonitom i odgovornom rađanju (usp. *Humanae vitae*, br. 16 i 24; *Familiaris consortio*, br. 31-33 i 35) izražavaju nadu da će medicinska znanost uspjeti u pronalaženju sigurnog temelja za metode praćenja plodnosti. Napredak posljednjih godina obećava, premda metode još nisu dovoljno poznate.

Da bi upozorilo na veću važnost i dublje razumijevanje učenja Crkve o prirodnom reguliranju plodnosti, ovom napomenom Papinsko vijeće za obitelj kani:

– potaknuti medicinske fakultete, biomedicinske i slične ustanove, profesore, istraživače i studente, da produbе znanstveni studij metoda za praćenje plodnosti tako da bi mogli savjetovati bračnim parovima prirodno reguliranje rađanja uz poštovanje ćudorednih vrijednosti ljudske spolnosti;
– ohrabriti bračne savjetnike da traže stručnost u znanstvenom napretku na tome polju da bi mogli savjetovati o metodama praćenja plodnosti;
– osokoliti oženjene kršćane koji su uvježbani i iskusili su vrijednost tih dijagnostičkih metoda da misle o dobru koje mogu učiniti za druge širеći metode riječju i svjedočenjem;
– pozvati organizacije i skupine koje rade za obitelj i život da pružaju, svatko na svojem području, informacije i odgoj za metode praćenja plodnosti u skladu sa služenjem ljudskim

vrijednostima i ljudskim pravima.

Na taj će se način prevladati zapreka koja proizlazi ili iz manjka ili iskrivljenih mišljenja, utemeljenih na naučavanju Crkve o području koje životno zadire u dostojanstvo ljudske osobe i duhovni rast oženjenih ljudi.

usp. *Službene vijesti BKJ* (Zagreb), VI (1989.) 12, str. 2.

§ 92. Pravo začetog života na rast pod majčinim srcem

Iz okružnice Centesimus annus, *Ivana Pavla II. (1. svibnja 1991.)*

39. Prva i temeljna struktura u korist »ljudske ekologije« jest *obitelj*, gdje čovjek prima prve i odlučujuće spoznaje o istini i o dobroti, uči što znači ljubiti i biti ljubljen i što znači konkretno biti osoba. Ovdje se razumije *obitelj utemeljena na braku,* u kojoj međusobno darivanje muža i žene stvara okoliš života u kojem se dijete može roditi, razvijati svoje mogućnosti, postati svjesno dostojanstva i pripremiti se za susret sa svojom jedinstvenom i nezaobilaznom sudbinom. No često se, naprotiv, događa da se čovjek boji ostvarenja izvornih uvjeta ljudske reprodukcije, pa je naveden da gleda samoga sebe i vlastiti život kao skup osjetnih dojmova što ih treba doživjeti, umjesto kao djelo koje valja obaviti. Odatle se rađa manjak slobode iz kojega slijedi odbijanje zadatka da se čovjek stabilno veže s drugom osobom i rađa djecu ili se pak navodi da gleda djecu kao neku od tolikih »stvari« koje se mogu imati ili ne imati, već prema vlastitoj pohoti, i koje se sukobljavaju s drugim mogućnostima.

Potrebno je vratiti se i promatrati obitelj kao *svetište života* [*vitae sacrarium*]. Ona je doista sveta: to je mjesto u kojemu se može prikladno primiti život, Božji dar, i štititi protiv mnogostrukih napada kojima je izložen, može se razviti prema potrebama istinskoga čovječjeg rasta. Obitelj je, protiv takozvane kulture smrti, srce kulture života.

Čini se kako se čovjekova domišljatost više sastoji u ograničavanju, sprječavanju ili uništavanju izvora života, ne prežući čak ni pred pobačajem, nažalost, toliko raširenim u svijetu, umjesto u obrani i otvaranju mogućnosti samoga života. ... Riječ je o politikama koje novim tehnikama proširuju krug djelovanja sve do toga da bi, kao u nekom »kemijskom ratu«, otrovale živote milijuna bespomoćnih ljudskih bića.

Neodobravanje nije usmjereno toliko protiv nekoga gospodarskog sustava koliko protiv etičko-kulturnog sustava. Ekonomija je, naime, samo jedan vid i način zamršene ljudske djelatnosti. No ako se ona apsolutizira, ako proizvodnja i potrošnja robe, na kraju, zaposjednu središte društvenog života, i postanu jedina društvena vrijednost ne podvrgavajući se ničemu drugom, treba tražiti uzrok ne samo i ne toliko u gospodarskom sustavu, koliko u činjenici da je sav društveno-kulturni sustav, ignorirajući etičku i religioznu dimenziju, oslabio, te se sada ograničava samo na proizvodnju dobara i usluga.[81]

Sve se može sažeti tvrdnjom da je ekonomska sloboda samo dio ljudske slobode. Kad ekonomska sloboda postane autonomna, to jest kad se čovjek gleda više kao proizvođač ili potrošač dobara nego kao subjekt koji proizvodi i troši da bi živio, tada ekonomska sloboda gubi nužan odnos s ljudskom osobom pa je, na kraju, otuđuje i tlači.[82]

47. Nakon sloma komunističkog totalitarizma i mnogih drugih totalitarnih režima pa i onih takozvane »nacionalne sigurnosti« danas pratimo kako, ne bez suprotstavljanja, prevladava demokratski ideal zajedno sa živom pozornošću i brigom za ljudska prava. Upravo je zato nužno da narodi koji mijenjaju zakone daju demokraciji istinski i čvrst temelj priznajući izričito ta

81 Ivan Pavao II., okružnica *Sollicitudo rei socialis* (30. prosinca 1987.), br. 34: *Acta Apostolicae Sedis* (AAS), 80 (1988.), str. 559; Ivan Pavao II., *Socijalna skrb*, Zagreb, 1988., str. 54-55.

82 usp. okružnicu *Redemptor hominis* (4. ožujka 1979.), br. 15: AAS, 71 (1979.), str. 286-289; Ivan Pavao II., *Otkupitelj čovjeka*, Zagreb, 1980., str. 37-41.

prava.[83] Među njima treba najprije podsjetiti na:

– pravo na život, čiji je integralni dio pravo na rast pod majčinim srcem pošto je život začet;
– pravo na život u ujedinjenoj obitelji i u okolini pogodnoj za razvoj vlastite osobnosti;
– pravo na dozrijevanje vlastita uma i slobode u traženju i spoznaji istine;
– pravo na rad kako bi se oplemenila dobra zemlje i od njih dobila mogućnost za uzdržavanje sebe i ukućana;
– pravo na slobodno osnivanje obitelji i na primanje i odgajanje djece živeći odgovorno vlastitu spolnost.

Izvor i razumijevanje tih prava u stanovitom je smislu vjerska sloboda shvaćena kao pravo da se živi u istini vlastite vjere i sukladno transcedentnom dostojanstvu vlastite osobe.[84]

Ni u državama u kojima vrijede oblici demokratske vladavine, ta se prava uvijek potpuno ne poštuju. Nije samo riječ o sablazni pobačaja nego, također, o raznim oblicima krize demokratskih sustava koji su, kako se kadšto čini, izgubili sposobnost odlučivati prema zajedničkom dobru. Pitanja koja muče društvo katkad se ne razmatraju po mjerilima pravednosti i ćudorednosti, nego više prema biralačkoj ili financijskoj snazi skupina koje ih podupiru. Slično kvarenje političkih običaja s vremenom stvara nepovjerenje i bezvoljnost, zbog čega se smanjuje političko sudjelovanje te se gubi građanski osjećaj među pukom koji se osjeća oštećen i razočaran. Posljedica je sve veća nesposobnost da se pojedinačni interesi uključe u skladno prosuđivanje zajedničkoga dobra. Ono nije jednostavan zbroj pojedinačnih interesa, nego nalaže njihovo vrednovanje i sastavljanje koje se provodi na osnovi uravnotežene ljestvice vrednota a na kraju zahtijeva točno shvaćanje dostojanstva i prava osobe.[85]

Crkva poštuje zakonitu autonomiju demokratskog poretka i nema razloga priklanjati se jednom ili drugom zakonskom ili ustavnom rješenju. Doprinos što ga pruža takvom poretku jest upravo ona vizija dostojanstva osobe koja se u svoj svojoj punini pokazuje u otajstvu utjelovljene Riječi.[86]

usp. Ivan Pavao II., *Stota godina*, Zagreb, 2001., str. 73-75. 87-89.

§ 93. Pobačaj je fikcija slobode koja čovjeka zarobljava i moralno kvari

Iz propovijedi Ivana Pavla II. u zračnoj luci Masłów (Kielce, Poljska), 3. lipnja 1991.

8. ... Ne može se stvarati fikcija slobode koja tobože čovjeka oslobađa, a u bîti ga zarobljava i moralno kvari. Stoga treba položiti račun savjesti! Ne može se tu govoriti o ljudskoj slobodi, jer to je sloboda koja zasužnjuje. ... »Evo majke moje i braće moje!« (Mt 12, 49) Možda zbog toga govorim tako kako govorim jer je to moja majka, ova zemlja! ... To su moja braća i sestre! I shvatite, svi vi, koji tako lakomisleno pristupate tim pitanjima, shvatite da me se ta pitanja ne mogu ne ticati, ne mogu me ne boljeti. Vas bi također trebala boljeti! Lako je uništiti, teško je sagraditi.

prema poljskom predlošku na www.va

§ 94. Postoji li ljudska vlast koja ima pravo ozakoniti ubijanje nevinoga?

Iz propovijedi Ivana Pavla II. u vojnoj zračnoj luci Radom (Varšava, Poljska), 4. lipnja 1991.

6. ... Ovom groblju žrtava ljudske okrutnosti XX. stoljeća pridodaje se još jedno veliko gro-

83 usp. okružnicu *Redemptor hominis* (4. ožujka 1979.), br. 17: AAS, 71 (1979.), str. 290-292; Ivan Pavao II., *Otkupitelj čovjeka*, Zagreb, 1980., str. 48-53.

84 usp. Poruku za Svjetski dan mira 1988.: AAS, 80 (1988.), str. 278-286 [u svim konzultiranim izdanjima pogrešno se upućuje na str. 1572-1580; na tim je stranicama AAS-a otisnuta, ali 1979., poruka za svjetski dan mira 1980.! – nap. prir.]; Poruku za Svjetski dan mira 1991.: *L'Osservatore Romano*, 19. XII. 1990.; Drugi vatikanski sabor, Izjava o vjerskoj slobodi *Dignitatis humanae* (7. prosinca 1965.), br. 1-2.

85 Drugi vatikanski sabor, konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 26.

86 Drugi vatikanski sabor, konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 22.

blje: *groblje nerođenih*, groblje bespomoćnih, čije lice nije upoznala čak ni rođena majka, koja je pristala ili podlegla pritisku da im se oduzme život prije nego što su rođeni. A već su imali taj život, već su bili začeti, razvijali se pod srcem svojih majki, ne sluteći smrtnu opasnost. A kad je opasnost postala činjenicom, *ta bespomoćna ljudska bića pokušavala su se braniti*. Filmski aparat zabilježio je tu očajničku obranu nerođenog djeteta u majčinoj utrobi pred agresijom. (Jednom sam gledao takav film – i do danas ga se ne mogu osloboditi, ne mogu ga zaboraviti.) Teško je zamisliti tako užasnu dramu u njezinoj moralnoj i ljudskoj izražajnosti.

Korijen drame – koliko je puta istodobno isti i različit! Postoji i *ljudska instanca*, skupine, nekad i skupine pritiska, zakonodavna tijela koja »ozakonjuju« lišenje života nerođenoga čovjeka. Postoji li takva ljudska vlast, postoji li takav parlament koji bi imao pravo ozakoniti ubijanje nevinoga i nebranjenoga ljudskog bića? Tko ima pravo reći »dopušteno je ubiti«, štoviše »treba ubiti«, tamo gdje treba osobito štititi i pomagati život?

prema talijanskom predlošku na www.va

§ 95. Iza zagovaranja pobačaja skriva se muškarac

Iz govora Ivana Pavla II. skupini zastupnika u poljskom parlamentu, u Varšavi 8. lipnja 1991.

Koliko god prekid trudnoće zagovarale neke žene, posebice međunarodni feministički pokret, toliko se u bîti iza toga skriva muškarac kojemu je ugodnije ako taj problem rješava sama žena, premda pobačaj škodi samo njoj.

prema poljskom predlošku na www.va; *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, svezak XIV/1, str. 1590.

§ 96. Poštovanje čovječjega života

Iz Katekizma Katoličke Crkve *koji je 25. lipnja 1992. odobrio i 11. listopada 1992. proglasio Ivan Pavao II.*[87]

2258. »*Ljudski je život svet* zato što od samog početka zahtijeva Stvoriteljevo djelovanje i trajno ostaje povezan sa Stvoriteljem, svojom jedinom svrhom. Bog je jedini Gospodar života od početka do svršetka: nitko i ni u kakvim okolnostima ne može sebi uzeti pravo da izravno usmrti nevino ljudsko stvorenje.«[88]

Svjedočanstvo povijesti spasenja

2259. U izvješću kako Kajin ubija brata Abela[89] Sveto pismo otkriva da je u čovjeku, od početaka ljudske povijesti, bilo srdžbe i pohlepe [*ira et cupiditas*], posljedica istočnoga grijeha [*peccatum originale*]. Čovjek je postao neprijatelj sebi sličnom biću. Bog proglašava opakost bratoubojstva: »Što si učinio? Slušaj! Krv brata tvoga iz zemlje k meni viče. Stoga budi proklet na zemlji koja je rastvorila usta da s tvoje ruke proguta krv tvoga brata« (Post 4, 10-11).

2260. Savez između Boga i čovječanstva isprepleten je podsjećanjem da je ljudski život Božji dar i da u čovjeku ima ubojičkog nasilja: »A za vašu krv, za vaš život tražit ću obračun (...) Tko prolije krv čovjekovu, njegovu će krv čovjek proliti! Jer je čovjek na sliku Božju stvoren« (*Post* 9, 5-6). Stari je savez uvijek smatrao krv svetim znamenom života.[90] To je učenje potrebno u svako doba.

87 Katekizam je na hrvatski prevela skupina nepoznatih teologa, a o kakvoći toga pothvata v. primjerice: Matej Jeličić, *Što je s Tomom Akvinskim u velikom katoličkom katekizmu na hrvatskom?*, Marulić (Zagreb), XXX (1997.) 3, str. 455-460. Prijevod *Katekizma* nije usklađen s crkvenopravnim nazivljem iz prijevoda *Zakonika kanonskog prava* premda je obje knjige na hrvatskom objavio isti nakladnik!

88 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), Uvod, br. 5: AAS, 80 (1988.), str. 76-77.

89 usp. Postanak 4, 8-12.

90 usp. Levitski zakonik 17, 14.

2261. Sveto pismo potanje određuje zabranu pete zapovijedi: »Ne ubijaj nedužna i pravedna« (Izl 23, 7). Hotimično ubojstvo nedužnoga teško se protivi dostojanstvu ljudske osobe, *»zlatnom pravilu«* i Stvoriteljevoj svetosti. Zakon koji zabranjuje čovjekovo ubojstvo obvezuje sve i svakoga, uvijek i posvuda.

2262. U Govoru na gori Gospodin podsjeća na zapovijed »Ne ubij« (Mt 5, 21), dodajući na to zabranu srdžbe, mržnje, osvete. Štoviše: Krist traži od učenika da pruže i drugi obraz,[91] da ljube svoje neprijatelje.[92] Sâm se nije branio i naložio je Petru da vrati mač u korice.[93]

Pobačaj

2270. Ljudski se život od časa začeća mora cijeniti i štititi bez ograničenja. Ljudskom se biću od prvog časa postojanja moraju priznati osobna prava [*personae iura*], među kojima i nepovredivo pravo svakoga nedužnog bića na život.[94] »Prije nego što te oblikovah u majčinoj utrobi, ja te znadoh; prije nego što iz krila majčina izađe, ja te posvetih« (Jer 1, 5).[95] »Kosti moje ne bjehu ti sakrite dok nastajah u tajnosti, tkan u dubini zemlje« (Ps 139, 15).

2271. Već od prvoga stoljeća Crkva je isticala moralnu zloću [*malitia*] svakoga izazvanog pobačaja. To se učenje nije mijenjalo. Ostaje nepromjenjivo. [*Permanet immutabilis*.] Izravni pobačaj, što znači pobačaj koji je željen bilo kao cilj [*finis*] bilo kao sredstvo [*medium*], teško se protivi ćudorednom zakonu: »Ne ubij dijete pobačajem niti ga pogubljuj nakon rođenja.«;[96] »Bog, Gospodar života, povjerio je ljudima uzvišenu zadaću održavati život, i tu dužnost moraju obavljati na način dostojan čovjeka. Stoga život, jednom začet, treba najbrižnije štititi; pobačaj i čedomorstvo užasni su zločini.«[97]

2272. Formalna suradnja pri obavljanju pobačaja teški je grijeh. Taj zločinački čin [*delictum*] protiv ljudskoga života Crkva kažnjava zakonskom kaznom izopćenja. »Tko sudjeluje u obavljanju pobačaja, upada, ako dođe do učinka, u unaprijed izrečeno izopćenje«,[98] »samim time što je učinio kazneno djelo«[99] i pod uvjetima koje predviđa kanonsko pravo.[100] Crkva time ne kani suziti područje milosrđa. Ona iznosi na vidjelo težinu počinjenog zločina, nenadoknadivu štetu učinjenu ubijenom nevinom biću, njegovim roditeljima i cijelomu društvu.

2273. Neotuđivo pravo svakoga nedužnog čovjeka na život *temeljna* je *zasada* [tvorbena osnova, *elementum constitutivum*] *građanskog društva i njegova zakonodavstva*: »Građansko društvo i politička vlast dužni su priznavati i poštovati neotuđiva osobna prava; ljudska prava ne ovise o pojedincima ni o roditeljima niti su povlastica koju bi davala država ili društvo. Ta prava pripadaju ljudskoj naravi i prirođena su osobi snagom stvaralačkog čina od kojeg ona proizlazi.

91 usp. Matej 5, 22-39.

92 usp. Matej 5, 44.

93 usp. Matej 26, 52.

94 usp. Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), I, 1: AAS, 80 (1988.), str. 79.

95 usp. Job 10, 8-12; Psalam 22, 10-11.

96 *Didaché*, 2, 2 (Sources chrétiennes, svezak 248, str. 148; Funk 1, 8); usp. *Barnabina poslanica*, 19, 5 (Sources chrétiennes, svezak 172, str. 202; Funk 1, 90; Marijan Mandac, *Barnabina poslanica*, Split, 2008., str. 172); *Poslanica Diogenetu*, 5, 5 (Sources chrétiennes, svezak 33, str. 62; Funk 1, 398); Tertulijan, *Apologeticum*, 9, 8 (Corpus scriptorum ecclesisticorum latinorum, 1, str. 103; Patrologia latina 1, stupac 371-372).

97 Drugi vatikanski sabor, *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 51: AAS, 58 (1966.), str. 1072.

98 *Zakonik kanonskoga prava*, kanon 1398: De delictis contra hominis vitaem et liberatem. Canon 1398. »Qui abortum procurat, effectu secuto, in excommunicationem latae sententiae incurrit.« (Kažnjiva djela protiv ljudskog života i slobode. kanon 1398. Tko sudjeluje u obavljanju pobačaja, upada, ako dođe do učinka, u unaprijed izrečeno izopćenje.)

99 *Zakonik kanonskoga prava*, kanon 1314: »Poena plerumque est ferendae sententiae, ita ut reum non teneat, nisi postquam irrogata sit; est autem latae sententiae, ita ut in eam incurratur *ipso facto commissi delicti*, si lex vel praeceptum id expresse statuat.« (Kazna je obično prepuštena izreci, tako da krivca obvezuje tek pošto je izrečena; ali, unaprijed izrečena jest ona u koju se upada *samim počinjenjem kažnjivog djela*, ako to zakon ili zapovijed izričito određuje.)

100 *Zakonik kanonskoga prava*, kanoni 1323.-1324.

Među tim osobnim pravima treba u ovom pogledu istaknuti (...) pravo na život i tjelesnu cjelovitost svakoga ljudskog bića od začeća do smrti«.[101] »U času kad građanski zakon oduzme nekoj skupini ljudi zaštitu koju joj zakon mora osigurati, samim time i od tada država zapravo niječe jednakost svih pred zakonom. Ako državna moć nije u službi zaštite prava svakog građanina, osobito onoga najslabijega, ugroženi su sami temelji pravne države. (…) Iz poštovanja i zaštite koji se duguju nerođenu djetetu, počevši od časa njegova začeća, slijedi da zakon treba predvidjeti kaznene odredbe za svaku namjernu povredu njegovih prava«.[102]

2274. Budući da s ljudskim zametkom[103] od samog začeća treba postupati kao s osobom, mora ga se, u njegovoj cjelovitosti, koliko je moguće, štititi, liječiti i njegovati, kao i svako drugo ljudsko biće. *Doporođajna dijagnostika* moralno je dopuštena ako »poštuje život, nepovredivost ljudskog zametka i ploda te ako je usmjerena njegovoj zaštiti ili liječenju (…) No ona se teško protivi ćudorednom zakonu kad, ovisno o nalazima, računa s mogućnošću izazivanja pobačaja: dijagnoza… ne smije ujedno značiti smrtnu osudu«.[104]

2275. »Dopuštenima valja smatrati sve zahvate na ljudskom zametku pod uvjetom da mu poštuju život i cjelovitost, da ga ne izlažu nerazmjernim opasnostima, nego da su usmjereni liječenju bolesti, poboljšanju njegova zdravstvenog stanja ili preživljavanju.«[105] »Protivi se ćudoredu proizvoditi ljudske zametke s namjerom da budu iskorišteni kao raspoloživa „biološka građa“.«[106] »Neki pokušaji *zahvaćanja u kromosomsko ili genetičko naslijeđe* nisu lječidbene [terapijske] naravi, nego idu za tim da se proizvedu ljudska bića probrana prema spolu ili prema nekim drugim unaprijed određenim svojstvima. Takve su manipulacije suprotne osobnom dostojanstvu ljudskoga stvorenja, njegovoj cjelovitosti i identitetu«[107] jedinstvenom, neponovljivom.

Ukratko

2318. *Bogu »u ruci (...) leži život svakog bića i životvorni dah svakoga ljudskog tijela«* (Job 12, 10).

2319. *Svaki je čovječji život, od časa začeća sve do smrti, svetinja zato što sveti i živi Bog na svoju sliku i priliku hoće ljudsku osobu radi nje same.*

2320. *Ubojstvo ljudskoga bića teško se protivi dostojanstvu osobe i Stvoriteljevoj svetosti.*

2322. *Dijete ima pravo na život od samog začeća. Izravni pobačaj, bilo da je željen kao cilj bilo kao sredstvo, »sramotno«* [probrum][108] *je djelo, teško protivno ćudoređu. Crkva taj prijestup protiv ljudskog života kažnjava zakonskom kaznom izopćenja.*

2323. *Budući da se prema ljudskom zametku od začeća treba ponašati kao prema osobi, treba ga štititi u njegovoj cjelovitosti, njegovati i liječiti kao svako drugo ljudsko biće.*

prema www.va; usp. *Katekizam Katoličke Crkve*, Zagreb, 1994., str. 558-559. 561-563. 572.

§ 97. Kršćanska ljubav i solidarnost za silovane žene i tako začetu djecu

Iz pisma Ivana Pavla II. vrhbosanskom nadbiskupu Vinku Puljiću, Vatikan, 2. veljače 1993.

Molitva koju smo uzdizali Bogu za mir na balkanskom području potiče nam nadu da bi nasilja i nevolje koje su u tijeku uskoro mogli prestati da bi ustupili mjesto pomirenju i miru.

101 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), III: AAS, 80 (1988.), str. 98-99.
102 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), III: AAS, 80 (1988.), str. 99.
103 Pod zametkom (embrijem) ovdje se podrazumijevaju i začetak (zigota) i zanijetak (*conceptus*) – nap. prir.
104 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), I, 2: AAS, 80 (1988.), str. 79-80.
105 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), I, 3: AAS, 80 (1988.), str. 80-81.
106 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), I, 5: AAS, 80 (1988.), str. 83.
107 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), I, 6: AAS, 80 (1988.), str. 85.
108 Drugi vatikanski sabor, konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 27: AAS, 58 (1966.), str. 1048.

Ovim pismom želim ti posvjedočiti da se osjećam vrlo blizak patnjama pastira i narodâ Bosne i Hercegovine na koje se sručuju kobne posljedice dugotrajnoga materijalnog i duhovnog razaranja. Sa strepnjom mislim na krajnje posljedice kojima su izložene brojne obitelji, a posebno djeca. Nadasve zbog njih osjećam dužnost pozvati na solidarnost i na velikodušnost cijele Crkve.

Mučan hod pomirenja morat će započeti upravo unutar obiteljî, posebice onih koje su pogođene gubitkom kojega člana i iskustvom osobito grozna nasilja. Doista, napor društvenog pomirenja morat će otpočeti iz obitelji, svetišta života i ljubavi. Tomu se valja posvetiti čim se više ne bude čula smrtonosna tutnjava oružja. Stoga je zadaća pastirâ da već sada predvide prikladne inicijative koje će ohrabriti obitelji za djela pomirenja, velikodušnosti i kršćanske ljubavi.

Pastiri i svi vjernici odgovorni za dušobrižništvo obitelji trebaju se žurno pobrinuti za majke, žene i djevojke koje su zbog rasne mržnje ili divljačkoga bludništva pretrpjele nasilje. Ta stvorenja, koja su bila predmetom tako teške povrede, moraju u zajednici moći pronaći oslonac razumijevanja i solidarnosti. U tako bolnoj situaciji trebat će im pomoći da razlikuju nasilni čin vrijedan svake osude, koji su im nanijeli ljudi poremećena razuma i savjesti, i stvarnost novih ljudskih bića, ipak pozvanih na život. Kao Božje slike, ta se stvorenja mora poštovati i ljubiti, ništa drukčije nego kao svakoga drugog člana ljudske obitelji.

S najvećom jasnoćom treba isticati da je dijete koje će se roditi bez ikakve odgovornosti u odnosu na sve strašno što se dogodilo, da je *nevino* i da se ni na koji način ne može smatrati *napadačem*.

Cijela će se zajednica zato morati okupiti oko tih žena, tako bolno povrijeđenih, i članova njihovih obitelji, kako bi im se pomoglo da čin nasilja preobraze u čin ljubavi i dočeka. Evanđelje nas podsjeća da se na nasilje ne smije odgovoriti nasiljem (usp. Mt 5, 38-41). Na barbarstvo mržnje i rasizma valja odgovoriti snagom ljubavi i solidarnosti. Nije li apostol Pavao preporučio kršćanima koje je progonila neprijateljska sila: »Nikomu zlo za zlo ne vraćajte; zauzimajte se za dobro pred svim ljudima! [...] Ne daj se pobijediti zlom, nego dobrim svladavaj zlo« (Rim 12, 17. 21)?

Siguran sam da će i druge crkve, ne samo u Europi nego i diljem svijeta, znati naći prikladne načine da priteknu u pomoć osobama i obiteljima koje su se našle u uvjetima tako teškoga materijalnog, duševnog i duhovnog stanja. Najsrdačnije ohrabrujem takve dobrotvorne pothvate sjećajući se Kristovih riječi: »Tko god jedno ovakvo dijete primi u moje ime, mene prima« (Mk 9, 37).

Glede pak siročadi i napuštene djece, želim uputiti riječ zahvalnosti onima koji nastoje pomoći posvojenjem: kad malenima uzmanjka potpora onih koji su ih rodili, čin je velike ljudske i kršćanske vrijednosti pružiti im toplinu novoga doma.

L'Osservatore Romano, 27. veljače 1993., str. 1; usp. *Glas Koncila* (Zagreb), 14. ožujka 1993., str. 3.

§ 98. O uklanjanju maternice

Odgovori Zbora za učenje vjere od 31. srpnja 1993. na pitanja o uklanjanju maternice. Odgovore je priredio Zbor za učenje vjere s kardinalom Josephom Ratzingerom na čelu, a odobrio papa Ivan Pavao II.

Prvo pitanje: Kad se maternica teško ozlijedi (primjerice za vrijeme porođaja ili carskoga reza) tako da medicina upućuje na to da je se čak izvadi (histerektomija) kako bi se učinio protupotez neposrednoj ozbiljnoj prijetnji životu ili zdravlju majke, je li dopušteno izvesti takav zahvat bez obzira na to što će to imati za posljedicu ženinu trajnu besplodnost [sterilnost]?

Odgovor: Da.

Drugo pitanje: Kad je maternica (primjerice kao posljedica ranijega carskog reza) u takvom stanju da sama u sebi ne znači trenutačni rizik za ženin život ili zdravlje, bez obzira na to što je predvidljivo da ne će moći nositi buduću trudnoću bez pogibelji za majku, a ta opasnost u nekim slučajevima može biti ozbiljna, je li dopušteno izvaditi maternicu (histerektomija) kako bi se spriječila moguća buduća opasnost koja može nastati od začeća?

Odgovor: Ne.

Treće pitanje: U istom slučaju kao u drugom pitanju, je li dopušteno umjesto histerektomije provesti podvezivanje jajovoda[109] (tzv. izdvajanje/odjeljivanje maternice[110]) jer se time postiže ista svrha, to jest otklanja rizik od moguće trudnoće, a taj je postupak jednostavniji za liječnika i manje ozbiljan za ženu, a uz to u nekim slučajevima tako izazvana besplodnost može biti reverzibilna[111]?

Odgovor: Ne.

Obrazloženje

U prvom slučaju histerektomija je dopuštena jer ima izravni terapijski učinak, premda se može predvidjeti da će kao posljedicu imati trajnu neplodnost. Zapravo, to je patološko stanje maternice (primjerice krvarenje koje se ne može zaustaviti drugim sredstvima), što njezino vađenje čini medicinski indiciranim. Dakle, svrha uklanjanja organa jest prekinuti ozbiljnu opasnost koja prijeti ženi, neovisno o mogućoj budućoj trudnoći.

Od toga se, s ćudorednoga stajališta, razlikuju slučajevi vađenja maternice i podvezivanja jajovoda u okolnostima opisanima u drugom i trećem pitanju. Oni potpadaju pod ćudorednu značajku izravnog obesplođivanja koji se u odgovoru Zbora za učenje vjere *Quaecumque sterilizatio*[112] određuje kao čin »koji izravno uzrokuje samo to da se sposobnost rađanja učini neučinkovitom za rađanje«. Isti spis nastavlja: »Izravno obesplođivanje apsolutno je zabranjeno prema crkvenom učenju, bez obzira na bilo kakvu ispravnu nakanu liječenja ili sprječavanja tjelesnih ili duševnih bolesnih stanja koja se predviđaju ili ih se boji kao posljedice trudnoće.«

Zapravo, maternica opisana u drugom pitanju ne znači nikakvu trenutačnu opasnost za ženu. Naprotiv, baš prijedlog da se u istim okolnostima umjesto vađenja maternice podveže jajovod pokazuje da se maternica ne pretvara u patološki problem za ženu. Stoga opisani postupci nemaju valjanu lječidbenu [terapijsku] značajku, nego im je svrha učiniti jalovim buduće slobodno odabrane spolne čine. Izbjegavanje rizikâ koji proizlaze iz moguće trudnoće, kad se ta svrha za majku postiže izravnim obesplođivanjem, uvijek je ćudoredno nedopušteno, no ostali načini, ćudoredno dopušteni, ostaju otvoreni slobodnom izboru.

Suprotno mišljenje, koje zahvate opisane u drugom i trećem pitanju smatra neizravnim obesplođivanjem, dopuštenim pod određenim uvjetima, ne može se smatrati valjanim i ne može se primjenjivati u katoličkim bolnicama.

prema AAS, LXXXVI (1994.), str. 820-821, i predlošcima na www.va

109 Engleski *tubal ligation*, francuski *ligature des trompes*, njemački *Tubenligation* – nap. prir.

110 Latinski *interclusio uteri*; engleski *uterine isolation*, njemački *Gebärmutterisolierung*, francuski *isolement de l'utérus* – nap. prir.

111 Obratljiva, poništiva, da se može vratiti u prethodno stanje – nap. prir.

112 O obesplođivanju u katoličkim bolnicama, odgovor Zbora za učenje vjere (13. ožujka 1975.): AAS, LXVIII (1976.), str. 738-740, br. 1; Congregatio pro doctrina fidei, *Documenta inda a Concilio Vaticano secundo expleto edita (1966-1985)*, Vaticani, 1985., str. 92-94; *Nova et vetera* (Sarajevo), XXVII (1977.) 2, str. 257-259; *Šeper građa za životopis*, 2, prir. Đuro Pukec i Vladimir Stanković, Zagreb, 1983., str. 290-293; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 4560-4561, str. 914-915.

§ 99. U sebi zli čini

Iz okružnice Veritatis splendor *o nekim temeljnim pitanjima ćudorednog naučavanja Crkve, Ivana Pavla II. (6. kolovoza 1993.)*

80. Razum svjedoči da ima predmeta ljudskog čina koji se »ne usmjeruju« prema Bogu, jer korjenito protuslove dobru osobe, načinjene na Njegovu sliku i priliku. To su čini koji su se u moralnoj predaji Crkve nazvali »u sebi zlima« [*intrinsece malum*]: oni su to uvijek i po sebi, odnosno po samome predmetu, neovisno o daljnjim nakanama onoga tko djeluje i o okolnostima. Zbog toga, nimalo ne niječući utjecaj što ga na moralnost imaju okolnosti i osobito nakane, Crkva uči kako »postoje čini koji po sebi samima i u sebi samima, neovisno o okolnostima, zbog samog predmeta, nikad nisu dopustivi«.[113] Drugi vatikanski sabor, u kontekstu dužnoga poštovanja ljudske osobe, nudi širok raspon primjera takvih čina: »Sve što se protivi samom životu, kao što je ubojstvo bilo koje vrste, genocidi, pobačaji, eutanazija pa i svojevoljno samoubojstvo; sve što povrjeđuje cjelovitost ljudske osobe, kao što su sakaćenja, tjelesna i duhovna mučenja, duševne prisile; sve što vrijeđa čovječje dostojanstvo, kao što su neljudski životni uvjeti, proizvoljna uhićenja, preseljenja, ropstvo, prostitucija, trgovina bijelim robljem i mladeži; zatim, nedostojni uvjeti rada, gdje se s radnicima ne postupa kao sa slobodnim i odgovornim osobama, nego kao s pukim sredstvom zarade: svi ti i slični postupci zacijelo su sramotni već sami po sebi, i dok truju ljudsku uljudbu, više kaljaju one koji tako postupaju nego one koji nepravdu trpe, a najviše proturječe Stvoriteljevoj časti.«[114]

O činima koji su u sebi zli, glede kontracepcijskih postupaka s pomoću kojih se bračni čin namjerno čini neplodnim, Pavao Vl. uči: »Uistinu, ako je katkada dopušteno otrpjeti manje ćudoredno zlo kako bi se izbjeglo veće zlo ili promaklo veće dobro, čak ni zbog vrlo ozbiljnih razloga, nije dopušteno činiti zlo da iz njega istekne dobro (usp. Rim 3, 8), to jest predmetom pozitivnog čina volje napraviti ono što je iznutra poremećeno i stoga nedostojno ljudske osobe, makar i u nakani da se očuvaju ili promiču dobra pojedinca, obitelji ili društva.«[115]

usp. Ivan Pavao II., *Sjaj istine*, Zagreb, 1998., str. 115-118.

§ 100. Bog »hoće« čovjeka u svakom ljudskom začeću i rođenju

Iz pisma obiteljima Gratissimam sane, *Ivana Pavla II. (2. veljače 1994.)*

Rodoslovlje osobe

9. Zajedništvom osoba koje se ostvaruje u braku, muž i žena započinju obitelj. S obitelji se povezuje rodoslovlje svakoga pojedinca: *rodoslovlje osobe*. Očinstvo i majčinstvo imaju biološke korijene, ali istodobno nadvisuju biologiju. Apostol »prigibajući koljena pred Ocem po kome se imenuje svako roditeljstvo[116] i na nebu i na zemlji« [Ef 3, 14-15], stavlja nam u stanovitom smislu pred oči sav svijet živih bića, od duhovnih na nebesima do tjelesnih na zemlji. Svako rađanje ima izvorni uzorak u Božjemu Roditeljstvu. Ipak, kad je o čovjeku riječ, kozmička dimenzija sličnosti s Bogom nije dovoljna za primjereno određenje odnosa očinstva i majčinstva. Kad se iz bračnog sjedinjenja rađa novi čovjek, on sa sobom na svijet donosi novu jedinstvenu sliku i sličnost samog Boga: *u biologiju rađanja upisano je rodoslovlje osobe.*

113 Ivan Pavao II., pobudnica *Reconciliatio et paenitentia* (2. prosinca 1984.), br. 17: AAS, 77 (1985.), str. 221; usp. Pavao VI., Govor sudionicima općega zbora Kongregacije Presvetog Otkupitelja (22. rujna 1967.): AAS, 59 (1967.), str. 962.

114 Drugi vatikanski sabor, konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 27: AAS, 58 (1966.), str. 1048.

115 Pavao VI., okružnica *Humanae viate* (25. srpnja 1968.), br. 14: AAS, 60 (1968.), str. 490-491.

116 Grčki pojam *patriá* puno je konkretniji nego »očinstvo«: označava svaku društvenu skupinu koja svoje poslanje i jedinstvo duguje istom pretku. Tako podrijetlo svake ljudske zajednice, pa čak i anđeoske, proizlazi od Boga, vrhovnog Oca – nap. prir.

Tvrdeći da muž i žena kao roditelji surađuju s Bogom Stvoriteljem u začeću i rođenju novoga ljudskog bića (*Familiaris consortio*, br. 28), ne mislim samo na biološke zakone nego daleko više želim istaknuti da je *u ljudskom očinstvu i majčinstvu sâm Bog nazočan* drukčije nego što se to događa u ikojem drugom rađanju »na zemlji«. Doista, samo od Boga može proizaći ona »slika i sličnost«[117] koja je vlastita ljudskome biću, kako se to i dogodilo u stvaranju. Rađanje je nastavak stvaranja.[118]

Tako se, dakle, u začeću i u rođenju novoga čovjeka roditelji nalaze pred »velikim otajstvom« (Ef 5, 32). I *novo ljudsko biće*, jednako kao i njegovi roditelji, pozvano je postojati kao osoba*, pozvano je na život »u istini i ljubavi«* [II Iv, 3]. Taj se poziv ne odnosi samo na ono što je u vremenu, nego se u Bogu raskriljuje vječnosti. To je protezanje rodoslovlja osobe koje nam je Krist sasvim razotkrio, osvjetljujući evanđeljem ljudsko življenje i umiranje, i stoga također smisao ljudske obitelji.

Kao što Sabor tvrdi, čovjek je »na zemlji jedino biće koje je Bog htio radi njega samoga« (*Gaudium et spes*, br. 24). Čovjekov postanak ne odgovara samo biološkim zakonima nego izravno Božjoj stvoriteljskoj volji. Ta volja proteže se na rodoslovlje sinova i kćeri ljudskih obitelji. *Bog je »htio« čovjeka od početka – i Bog »hoće« čovjeka u svakom ljudskom začeću i rođenju.* Bog »hoće« čovjeka kao sebi slično biće, kao osobu. Taj čovjek, svaki čovjek, stvoren je od Boga »radi njega samoga«. To se odnosi na sve, i na one koji se rađaju bolesni ili zaostali. U svačijem osobnom ustrojstvu upisana je Božja volja koja hoće da taj čovjek bude u stanovitom smislu svoj vlastiti cilj. Bog dariva čovjeka njemu samome, povjeravajući ga istodobno obitelji i društvu kao zadaću. Roditelji, našavši se pred novim ljudskim bićem, jesu, ili bi trebali biti, svjesni toga da Bog »hoće« toga čovjeka »radi njega samoga«.

Od časa začeća, zatim od časa rođenja, novo je biće određeno *da u punini izrazi svoju ljudskost* – da pronađe samo sebe kao osobu (*Gaudium et spes*, br. 24). To se odnosi baš na sve, također na kronične bolesnike i nesposobne. »Biti čovjek«, to je njegovo temeljno zvanje: »biti čovjek« po mjeri primljenoga dara. Po mjeri onoga »talenta« koji je sama ljudska narav, i tek zatim po mjeri drugih primljenih darova. U tom smislu Bog hoće svakoga čovjeka »radi njega samoga«. U *Božjem naumu* zvanje osobe ipak ide preko granica vremena. Ide u susret Očevoj volji objavljenoj u utjelovljenoj Riječi: *Bog hoće na čovjeka protegnuti sudjelovanje u samom božanskom životu.* Krist kaže: »Došao sam da imaju život, da ga imaju u izobilju« (Iv 10, 10).

Nije li posljednje čovjekovo određenje u proturječju s tvrdnjom da Bog hoće čovjeka »radi njega samoga«? Zar čovjek, ako je stvoren za božanski život, doista postoji »radi sebe samoga«? To je ključno pitanje, presudno i za pojavu i za prestanak zemaljskog postojanja: važno za cijeli život. Moglo bi izgledati da Bog čovjeka, određujući ga za božanski život, potpuno izuzima postojanju »radi njega samoga«. U kakvom je odnosu osobni život i sudjelovanje u trojstvenom Životu? Sveti Augustin odgovara glasovitim riječima: »Nemirno je srce naše, dok se ne smiri u tebi«.[119] »Nemirno srce« naznačuje da doista nema protuslovlja između jednog i drugog usmjerenja nego da su oni povezani, usklađeni, duboko sjedinjeni. Po vlastitome rodoslovlju, osoba stvorena na sliku i priliku Božju, upravo *sudjelujući u njegovu Životu, postoji i ostvaruje se »radi sebe same«.* Sadržaj toga ostvarenja je punina Života u Bogu, ona o kojoj Krist govori (usp. Iv 6, 37-30) da nas je otkupio kako bi nas u nju uveo (Mk 10, 45).

117 Može se može reći i »slika i prilika«, a oba izraza potječu iz prve stranice Svetoga pisma: »I reče Bog: „Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična…“« (Post 1, 26). Konkretan izraz *slika* označuje fizičku sličnost, kao što je ona između Adama i njegova sina (Post 5, 3). Pojam pak *sličnosti* isključuje potpunu jednakost i izdvaja čovjeka od životinja; štoviše pretpostavlja opću sličnost božanske i ljudske naravi: razum, volju, moć; čovjek je osoba. To priprema i čovjekovo sudjelovanje u Božjoj naravi – nap. prir.

118 Pio XII., okružnica *Humani generis* (12. kolovoza 1950.): AAS, 42 (1950.), str. 574.

119 sv. Augustin, *Ispovijesti*, I, 1: CCSL, 27, 1.

Muž i žena žele djecu za sebe, u njima vide krunu uzajamne ljubavi. Žele ih za obitelj – kao *najdragocjeniji dar* (*Gaudium et spes*, br. 50). Ta je želja do stanovite mjere razumljiva. Ipak, u bračnoj ljubavi, kao i očinskoj i majčinskoj, mora biti upisana istina o čovjeku koju je jasno izrazio Sabor ustvrdivši da Bog »hoće čovjeka radi njega samoga«. Stoga se roditeljska volja mora uskladiti s Božjom voljom. U tom smislu bračni drugovi *moraju htjeti novo ljudsko stvorenje kao što ga i Stvoritelj hoće*: »radi njega samoga«. Ljudsko htijenje uvijek je i neizbježno podložno zakonu vremena i prolaznosti. Božje je pak vječno. »Prije nego što te oblikovah u majčinoj utrobi, ja te znadoh«, stoji u Knjizi proroka Jeremije. »Prije nego što iz krila majčina izađe, ja te posvetih« (Jer 1, 5). Rodoslovlje osobe je u prvome redu povezano s Božjom vječnošću, a tek potom s očinstvom i majčinstvom koji se događaju u vremenu. Čim je začet, čovjek je namijenjen Božjoj vječnosti.

Nesebično sebedarje

11. ... Kad se muž i žena u braku uzajamno darivaju i prihvaćaju u jedinstvu »jednoga tijela« [Post 2, 24; Mt 19, 6, Ef 5, 31], njihov život se prožima smislom iskrenoga sebedarja. Bez njega bi brak bio isprazan, dok zajedništvo osoba izgrađeno na tome smislu postaje roditeljsko zajedništvo. Kad prenose život djetetu, novo ljudsko »ti« uključuje se u putanju bračnoga »mi«; osoba koju će oni zvati novim imenom: »naš sin...; naša kći...«. »Stekoh čovjeka po Gospodinu« (Post 4, 1), kaže Eva, prva žena u povijesti. Riječ je o ljudskom biću devet mjeseci očekivanom a zatim »pokazanom« roditeljima, braći i sestrama. Cijelo događanje začeća, razvoja u majčinoj utrobi, rađanja i rođenja, kao da stvara prikladan prostor da bi se novo stvorenje moglo pojaviti kao »dar«, što ono doista od početka i jest. Zar bi se moglo drukčije nazvati to krhko i bespomoćno biće, u svemu ovisno o svojim roditeljima i potpuno im povjereno? Novorođenče se dariva roditeljima samim tim što dolazi na svijet. *Njegovo postojanje već je dar, prvi Stvoriteljev dar stvorenju.*

U novorođenčetu se ostvaruje zajedničko dobro obitelji. Kao što zajedničko dobro muža i žene nalazi ispunjenje u bračnoj ljubavi koja je spremna darovati i prihvatiti novi život, tako se zajedničko dobro obitelji postiže po toj istoj bračnoj ljubavi koja se uobličuje u novorođenom. U rodoslovlju osobe upisano je rodoslovlje obitelji, oteto zaboravu bilježenjem u matice krštenih, premda je to sve samo društvena posljedica činjenice da je »čovjek došao na svijet« (Iv 16, 21).

No, zar je doista istina da je novo ljudsko biće dar za roditelje? Dar za društvo? Reklo bi se da ništa na to ne upućuje. Čovjekovo rođenje koji put izgleda tek jednostavan statistički podatak, upisan u matice poput tolikih drugih. Zacijelo rođenje djeteta znači za roditelje nove napore, nove novčane izdatke i druge neugodnosti, što sve može uvesti u napast da ne žele još jedno rođenje (usp. *Sollicitudo rei socialis*, br. 25). U nekim društvenim i kulturnim okolnostima ta je napast osobito jaka. Zar ondje dijete nije dar? Zar dolazi samo uzimati, a ne davati? Eto nekih uznemirujućih pitanja kojih se suvremeni čovjek teško oslobađa. *Dijete dolazi zauzeti prostor, a reklo bi se da je na svijetu prostora sve manje.* No, zar je doista istina da ono baš ništa ne pridonosi obitelji i društvu? Nije li ono ipak »čestica« zajedničkog dobra bez koje se ljudske zajednice lome i dolaze u smrtnu opasnost? Zar je to moguće nijekati? Dijete donosi samo sebe na dar braći, sestrama, roditeljima, cijeloj obitelji. *Njegov život postaje dar i samim darovateljima života* koji će uvijek osjećati da je to dijete nazočno, da sudjeluje u njihovu življenju, da pridonosi zajedničkom dobru njih samih i obiteljske zajednice. ...

Činjenica pak da se rađa čovjek, da je »čovjek došao na svijet« (Iv 16, 21), predstavlja *vazmeni znak*. O tome sâm Isus govori učenicima, kako izvješćuje evanđelist Ivan, uspoređujući prije svoje muke i smrti žalost zbog odlaska s trpljenjem žene rodilje: »*Žena kad rađa žalosna je* (to jest trpi) jer je došao *njezin čas*; ali kad rodi djetešce, ne spominje se više muke od *radosti što*

se čovjek rodio na svijet« (Iv 16, 21). »Čas« Kristove smrti (usp. Iv 13, 1) ovdje je uspoređen s časom kad ženu spopadnu trudovi; rođenje novoga čovjeka uspoređuje se s pobjedom Gospodinova uskrsnuća nad smrću. Usporedba navodi na razna razmišljanja. Kao što je Kristovo uskrsnuće objava života preko granica smrti, tako je rođenje djeteta objava života koji je po Kristu uvijek određen za *»puninu života« koja je u samome Bogu*: »Ja dođoh da život imaju, u izobilju da ga imaju« (Iv 10, 10). Tu je u najdubljoj vrijednosti otkriveno pravo značenje izraza svetoga Ireneja:[120] »*Gloria Dei vivens homo.* – Slava je Božja da čovjek živi.«

Odgovorno očinstvo i majčinstvo

12. ... Napose se odgovorno očinstvo i majčinstvo odnosi izravno na trenutak kad muž i žena, sjedinjujući se »u jedno tijelo«, mogu postati roditelji. Trenutak je to bogat vrijednošću kako za njihov međuosobni odnos tako i za njihovo služenje životu: oni mogu postati roditelji – otac i majka – priopćavajući život novome ljudskom biću. *Dvije okosnice bračnog sjedinjenja*, sjedinjenje i stvaranje novog života, *ne mogu biti umjetno razdvojene* bez ugrožavanja prisnosti bračnog čina (*Humanae vitae*, br. 12; *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 2366). ...

[U bračnom sjedinjenju muž i žena] proživljavaju *trenutak osobite odgovornosti* i zbog mogućega začeća koje je povezano s bračnim činom. Muž i žena mogu u taj čas postati otac i majka, dajući početak opstanku novoga ljudskog bića, koje će se zatim razviti u majčinu tijelu. Premda žena prva saznaje da je postala majkom, i muškarac s kojim se bila sjedinila u »jedno tijelo«, po njezinu svjedočenju postaje svjestan da je postao otac. Oboje su odgovorni i za moguće i za stvarno očinstvo i majčinstvo. Muškarac ne može ne priznati ili ne prihvatiti posljedicu odluke koja je bila i njegova. Ne može se skrivati iza uzrečica poput onih: »ne znam ja«, »nisam htio«, »ti si htjela«. Bračno sjedinjenje u svakom slučaju nosi sa sobom *odgovornost muškarca i žene*, odgovornost koja je u mogućnosti, a postaje zbiljskom kad je okolnosti nametnu. To vrijedi osobito za muškarca koji, premda djelatnik početka događanja koje dovodi do rođenja, ostaje biološki udaljen, jer se to doista razvija u ženi. No, kako bi se muškarac mogao ne osjećati odgovornim? Oboje, muškarac i žena, trebaju zajedno, pred sobom i pred drugima, preuzeti odgovornost za novi život koji su potaknuli.

Dvije civilizacije

13. ... Razvoj suvremene uljudbe povezan je sa znanstveno-tehnološkim napretkom koji se najčešće ostvaruje jednostrano pokazujući zbog toga samo pozitivističke značajke. Pozitivizam, kao što je poznato, rađa plodovima agnosticizma na teorijskom i utilitarizma na praktičnom i etičkom području. *U naše se doba povijest u stanovitom smislu ponavlja*. *Utilitarizam* je civilizacija proizvoda i užitka, civilizacija »stvari«, a ne civilizacija »osobe«; civilizacija u kojoj se osobe upotrebljavaju kao stvari. U sklopu civilizacije užitka, žena može muškarcu postati predmet, djeca roditeljima smetnja, obitelj ustanova koja skučava slobodu svojih članova. Da bismo se u to uvjerili, dosta je istražiti *stanovite programe spolnog odgoja* koji su uvedeni u škole, često unatoč neslaganju i prosvjedu mnogih roditelja; ili *pobačajna nastojanja* koja se uzalud pokušavaju skriti iza takozvanog »prava na izbor« obaju roditelja, posebno žene.

Četvrta zapovijed: »Poštuj oca i majku« (Izl 20, 12)

15. ... Sva »ljudska prava« su, na kraju krajeva, krhka i nedjelotvorna, ako im u osnovici manjka zapovijed: »Poštuj«; ako, drugim riječima, nema *priznavanja čovjeka* zbog jednostavne činjenice što je on čovjek, »ovaj« čovjek. *Sama za sebe prava nisu dovoljna.*

120 sv. Irenej, *Adversus haereses* (Protiv krivovjerstva), IV, 20, 7: Patrologia graeca, 7, stupac 1057; Sources chrétiennes, svezak 100/2, str. 648-649.

Odgoj

16. ... Očinstvo i majčinstvo pretpostavljaju supostojanje i međusobno djelovanje samostojnih nositelja [subjekata]. To je osobito očito kad majka začinje novo ljudsko biće. Prvi mjeseci njegove nazočnosti u majčinu krilu stvaraju posebnu vezu koja već poprima odgojnu vrijednost. Majka, već u doba prije rođenja, oblikuje ne samo dječje tijelo nego neizravno svu njegovu ljudskost. Premda je riječ o događanju upravljenom od majke prema djetetu, ne smije se zaboraviti ni utjecaj što ga još nerođeno dijete ima na majku. U tome *uzajamnom djelovanju* koje će se vanjskom svijetu očitovati rođenjem djeteta, otac nema izravna udjela. On se ipak mora odgovorno zauzeti pružajući pažnju i potporu u doba trudnoće i, ako je moguće, također u času rađanja.

»Veliko otajstvo« (Ef 5, 32)

19. ... Kad se ljudsko tijelo, shvaćeno neovisno o duhu i misli, koristi kao *tvar* [*materia*] poput životinjskog tijela – to je ono što se, primjerice, događa u manipulacijama sa zametcima i nerođenom djecom – neizbježno se ide ususret strašnom porazu ćudoređa.

Rođenje i opasnost

21. ... Čini se da *proročkoj rječitosti* treba pripisati što je Isus od rođenja suočen s prijetnjama i opasnostima (usp. Mt 2, 13-23; Lk 2, 34-35). Već kao dijete on je »znak osporavan« (Lk 2, 34). Proročka rječitost zaodijeva i dramu betlehemske nevine dječice, koju je Herod dao ubiti (Mt 2, 15-18), a koja su, kako svjedoči drevno crkveno bogoslužje, postala sudionici Kristova rođenja i otkupiteljske muke. (U bogoslužju njihova blagdana, koje potječe iz V. stoljeća, Crkva se obraća svetoj nevinoj dječici, označujući ih riječima pjesnika Prudencija, koji je umro oko godine 405.: »O zdravo istom ponikli / Vi mučenički cvjetići, / Što dušman Kristov skrši vas / Ko vihor púpke ružine.«[121]) Po svojim »mukama« oni nadopunjavaju »što nedostaje mukama Kristovim za tijelo njegovo koje je Crkva« (Kol 1, 24).

U evanđeljima djetinjstva[122] dakle, *proglas života,* koji se čudesno ostvaruje u događaju Otkupiteljeva rođenja, snažno je suprotstavljen *prijetnji životu*, onom životu koji u cjelovitosti obuhvaća otajstvo utjelovljenja i Kristove bogočovječje stvarnosti. Riječ je tijelom postala (usp. Iv 1, 14), Bog je postao čovjekom. Na to se uzvišeno otajstvo često pozivaju crkveni oci: »Bog je postao čovjekom kako bismo mi postali bogovima«.[123] Ta istina vjere istodobno je istina o ljudskom rodu. U njezinu se svjetlu razabire koliko je težak svaki napad na život djeteta u majčinoj utrobi. Upravo tu nailazimo na *potpunu suprotnost* »lijepoj ljubavi« (Sir 24, 18, prema Vulgati). Misleći samo na užitak može se dospjeti do ubojstva ljubavi ubijajući njezin plod. Za kulturu užitka »blagoslovljeni plod utrobe tvoje« (Lk 1, 42) u stanovitom smislu postaje »prokleti plod«.

Kako s tim u vezi ne spomenuti zastranjenja takozvane *pravne države* u brojnim zemljama? U pogledu ljudskoga života Božji je zakon jednoznačan i sasvim određen. Bog zapovijeda: »Ne ubij« (Izl 20, 13). Nijedan ljudski zakonodavac prema tome ne može tvrditi: *dopušteno ti je ubiti, imaš pravo ubiti, trebao bi ubiti*. Nažalost, to se obistinilo u povijesti XX. stoljeća kad su na vlast, makar i demokratskim putem, došle političke snage koje su donijele zakone protivne pravu svakoga čovjeka na život, u ime krivih predrasuda o eugeničkim, etničkim i sličnima razlozima. Ne manje težak problem, zbog toga što je popraćen širokim pristajanjem ili privolom javnoga mnijenja, jest donošenje zakonskih odredbi koje ne poštuju pravo na život od samoga začeća. Kako bi mogli biti ćudoredno prihvatljivi zakoni koji dopuštaju ubojstvo ljudskog bića,

121 *Crkveni himni*, preveo Milan Pavelić, Zagreb, 1945., str. 47 (Salvete flores martyrum).

122 Matej 1, 10 – 2, 23; Luka 1, 26 – 2, 52.

123 sv. Atanazije, *De Incarnatione Verbi* (O utjelovljenju Riječi), 54: Patrologia graeca 25, stupac 191-192.

još nerođenoga, ali već živog u majčinoj utrobi? Tako pravo na život postaje isključivo povlastica odraslih koji se služe parlamentima za ostvarivanje vlastitih nauma i za promicanje vlastitih probitaka.

Nalazimo se pred silnom prijetnjom životu koja dolazi ne samo od pojedinaca nego i od cijele uljudbe. Tvrdnja da je ova civilizacija, u stanovitom smislu postala »civilizacijom smrti« dobiva zabrinjavajuću potvrdu. Nije li možda *proročki događaj* činjenica da je Kristovo rođenje bilo popraćeno opasnošću za njegov život? Da, i život Onoga koji je istodobno sin čovječji i Sin Božji bio je od početka u opasnosti i samo je čudom izmakao smrti.

Posljednjih se desetljeća ipak opažaju utješni znakovi *ponovnog buđenja savjesti*. To se odnosi na svijet misli i na javno mnijenje. Osobito među mladima razvija se nova svijest o poštovanju života od začeća; šire se pokreti za život [*»pro life«*]. To je kvasac nade za budućnost obitelji i svega čovječanstva.

»... primiste me« (Mt 25, 35)

22. ... Vjera nam kaže da će Isus Krist, koji »sjedi zdesna Ocu«, doći suditi žive i mrtve. ... Bit će to *sud po ljubavi*, sud koji će konačno utvrditi istinu da je Zaručnik (usp. Mt 9, 15) bio s nama, a da mi to možda nismo znali.

Sudac je *Zaručnik Crkve i čovječanstva.* Zato sudi govoreći: »Dođite, blagoslovljeni Oca mojega... Ogladnjeh, i dadoste mi jesti; ožednjeh, i napojiste me; stranac bijah, i primiste me; gol, i zaogrnuste me... « (Mt 25, 34-36). Naravno, taj bi se popis mogao produljiti, i u njemu bi se mogli istaknuti bezbrojni problemi bračnog i obiteljskog života. Mogli bismo pronaći i ovakve izričaje: »Bijah još nerođeno dijete, a vi ste me primili i dopustili mi da se rodim; bijah napušteno dijete i vi ste mi bili obitelj; bijah siroče, i posvojili ste me i odgojili kao svoje.« I dalje: »Pomogli ste neodlučnim majkama ili onima koje su bile izložene zlim pritiscima da prihvate svoju nerođenu djecu i donesu je na svijet; pomogli ste obiteljima s više djece, obiteljima u poteškoćama da podignu i odgoje djecu koju im je Bog dao.« ...

No znamo da je na Posljednjem sudu, kako ga opisuje Matej, drugi popis težak i zastrašujući: »Idite od mene (...). Jer ogladnjeh, i ne dadoste mi jesti; ožednjeh, i ne dadoste mi piti; stranac bijah, i ne primiste me; gol, i ne zaogrnuste me...« (Mt 25, 41-43). I u tom popisu mogu se naći drugi stavovi u kojima se Isus predočuje također kao *odbačeni čovjek*. Tako se on poistovjećuje s napuštenom ženom ili mužem, sa začetim ili odbačenim djetetom: »Ne primiste me!« I ta se osuda provlači kroz povijest naših obitelji, kroz povijest naroda i čovječanstva. Kristov »ne primiste me« uvlači se i u društvene ustanove, vlade i međunarodne organizacije.

prema latinskom izvorniku i engleskom predlošku dotjeran prijevod iz: Ivan Pavao II., *Pismo obiteljima*, Zagreb, 1994., str. 22-26. 32-36. 38-39. 42-43. 48-49. 61. 64. 91. 102-107.

§ 101. U pitanju je budućnost čovječanstva

Iz pisma Ivana Pavla II. 18. ožujka 1994. Nafisi Sadik, glavnoj tajnici Međunarodne konferencije o pučanstvu i razvoju u Kairu 1994. i izvršnoj direktorici Fonda za pučanstvo Ujedinjenih naroda

2. ... Sveta se Stolica skrbi da se odgovarajuća pozornost posveti *etičkim načelima* koja određuju pothvate na osnovi demografskih, sociooloških i socijalnih raščlambi podataka o demografskom razvoju. Zato Sveta Stolica želi svrnuti pozornost na neke *osnovne istine*:

– da svaka osoba, bez obzira na dob, spol, vjeru ili nacionalnu pripadnost, ima bezuvjetno i neotuđivo dostojanstvo i vrijednost

– da je ljudski život svet od rođenja do prirodne smrti

– da su ljudska prava urođena i iznad svakog ustavnog poretka i

– da temeljno jedinstvo ljudskoga roda zahtijeva da se svatko posveti izgradnji zajednice bez nepravde koja nastoji promicati i štititi zajedničko dobro.

Te su istine o ljudskoj osobi mjera svakog odgovora na rezultate demografskih istraživanja. Sve naume i pothvate treba vrednovati u svjetlu izvornih ljudskih vrednota što ih priznaju ljudi različitih kultura, religija i nacionalnih pripadnosti svega svijeta. Nema svrhe ni postupka koji će uroditi dobrom za ljude ako ne poštuju jedinstveno dostojanstvo i stvarne potrebe tih ljudi.

5. ... Ono što Crkva naziva »odgovornim očinstvom i majčinstvom« nije neograničeno rađanje ili nedovoljna svijest o značenju podizanja djece, nego je to pravo bračnih drugova da mudro i odgovorno upotrijebe svoju nepovredivu slobodu, uzimajući u obzir društvenu i demografsku zbilju, i svoje prilike i opravdane težnje u svjetlu istinski moralnoga mjerila. U obrani ljudske osobe Crkva se protivi nametanju granica veličini obitelji i promicanju ograničavanja rađanja koje odvaja sjedinjujuću i rađalačku dimenziju bračnog odnosa, koje je suprotno moralnom zakonu upisanom u ljudsko srce, ili vrijeđa svetost života. Tako je obesplođivanje neprihvatljivo zbog namjere i moguće povrede ljudskih prava, posebno ženinih prava. Obesplođivanje kao dio demografske politike smrtna je opasnost za čovječje dostojanstvo. Pobačaj, koji razara već postojeće ljudsko biće, gnusno je zlo i nikada ne može biti prihvatljiv način planiranja obitelji, što je i općim slaganjem priznato u Ciudad de México na međunarodnoj konferenciji o pučanstvu Ujedinjenih naroda godine 1984.

8. Žalosno je što se još danas, na kraju XX. stoljeća, mora isticati da je dostojanstvo žene jednako dostojanstvu muškarca, da je ona punopravni član ljudske obitelji u kojoj zauzima posebno mjesto i ima poseban poziv, te dopunjuje muškarčevo mjesto i zvanje, a nije ništa manje vrijedna.

U obitelji koju žena uspostavlja s mužem, ona uživa jedinstvenu ulogu i povlasticu majčinstva. Njoj pripada skrb o novom životu djeteta od trenutka začeća. Majka je ta koja ovija novorođenče ljubavlju i sigurnošću i stvara okoliš za njegov rast i razvoj. Društvo ne smije dopustiti da se ženino majčinstvo ponižava ili manje vrednuje u odnosu na druge mogućnosti.

Društvenoj ulozi majke mora se posvetiti veća važnost, treba podupirati programe koji teže smanjenju porođajne smrtnosti, osiguravajući skrb prije, za vrijeme i nakon porođaja, pružajući odgovarajuću prehranu trudnicama i dojiljama, i pomažući samim majkama da osiguraju preventivnu zdravstvenu skrb za svoju djecu. Pri tome treba isticati prednosti dojenja, kako za njegu i sprječavanje bolesti u dojenčadi, tako i za samo majčinstvo i za vremenski razmak među porođajima.

10. Sveta je Stolica svjesna složenosti postojećih poteškoća. Upravo ona traži da pozorno odmjerimo posljedice strategija i preporuka koje će biti predložene za sadašnje i buduće naraštaje. U tom me svjetlu jako zabrinjava nacrt završnog dokumenta kairske Konferencije. ...

Primjerice, međunarodni konsenzus postignut 1984. na meksičkoj Međunarodnoj konferenciji o pučanstvu, da se »ni u kojem slučaju pobačaj ne može promicati kao način planiranja obitelji« potpuno je zanemaren u nacrtu dokumenta. Nadalje, nazire se sklonost promicanju međunarodnog priznanja prava na pobačaj na zahtjev, bez ograničenja, *bez ikakva obzira na prava nerođenih*, na način koji ide i dalje od onoga što je danas, nažalost, zakonski priznato u nekim zemljama.

usp. bilten IKA vijesti (Zagreb), br. 13/94 od 6. travnja 1994., str. 17-19.

§ 102. Obrana svakog života

Odgovor Ivana Pavla II. na novinarevo pitanje o pobačaju, travanj 1994.

Pravo na život *osnovno je čovjekovo pravo*. A ipak, određena suvremena kultura htjela ga je zanijekati pretvorivši ga u »nezgodno« pravo koje treba braniti. Ali nema drugoga prava koje bi se tako izbliza odnosilo na opstanak osobe. Pravo na život znači pravo da se dođe na svijet i za-

tim, da se ustraje u postojanju sve do prirodnoga kraja: »Sve dok živim, imam pravo na život.«

Pitanje začetog, nerođenog djeteta osobito je osjetljiv problem, a ipak jasan. *Ozakonjenje prekida trudnoće* samo je davanje dopuštenja odraslom čovjeku, uz jamstvo donesenog zakona, da se oduzme život nerođenu čovjeku i stoga nesposobnu da se brani. Teško je zamisliti nepravednije stanje i doista je teško tu govoriti o »opsesiji« kad je riječ o osnovnom imperativu svake čestite savjesti: to jest, obrani prava na život nedužna i nemoćna ljudskog bića.

Često se problem postavlja kao pravo žene na slobodan izbor u odnosu na život koji postoji u njoj, koji ona nosi u utrobi: žena bi trebala imati pravo da bira između davanja ili oduzimanja života začetog djeteta. Svatko može vidjeti da je riječ o tek *prividnoj* alternativi. *Ne može se govoriti o pravu na izbor kad je u pitanju očito ćudoredno zlo*, kad je jednostavno riječ o zapovijedi *Ne ubij!*

Predviđa li ta zapovijed neki *izuzetak?* Odgovor je, naravno, »ne«; jer čak i pretpostavka *zakonite samoobrane* koja se nikad ne odnosi na nevinoga, nego uvijek i samo na nepravednog napadača, mora poštovati načelo što ga moralisti nazivaju *načelom besprijekorne obrane* [nekrive, neporočne, besprigovorne zaštite: *principium inculpatae tutelae*]: da bi bila legitimna, ta »obrana« mora biti obavljena tako da nanese što manju štetu i, ako je moguće, da poštedi život napadaču. Slučaj nerođena djeteta ne spada u tu kategoriju. *Začeto dijete u majčinoj utrobi nikad nije nepravedni napadač,* ono je nemoćno biće koje čeka da bude prihvaćeno i pomognuto.

Treba priznati da smo na tom polju svjedoci pravih ljudskih tragedija. Žena je često žrtva muške sebičnosti, u smislu da se muškarac koji je sudjelovao u začeću novoga života ne želi za njega brinuti i prebacuje odgovornost na ženu kao da je ona jedini »krivac«. Tako, upravo kad je ženi najpotrebniji oslonac muškarca, on se pokazuje samoživim cinikom, sposobnim da iskoristi osjećaje ili slabost, ali odbija svaku odgovornost za svoj čin. Te probleme dobro poznaju ne samo ispovjedaonice nego i sudovi čitavog svijeta i, danas sve više, sudovi za maloljetnike.

Dakle, odbijajući čvrsto formulu »za izbor« [pro choice]*, treba hrabro stati na stranu formule »za ženu«* [pro woman]*, to jest za izbor koji bi doista bio u korist žene.* Jer upravo ona plaća najvišu cijenu ne samo za majčinstvo nego još više za njegovo uništenje, to jest, za prekid života začetoga djeteta. Jedino pošteno stajalište u tom slučaju jest *potpuna solidarnost sa ženom*. Ne smije je se ostaviti samu. Iskustva nekih savjetovališta pokazuju da žena ne želi uništiti život djeteta koje nosi. Ako joj se pomogne i, istodobno, oslobodi zastrašivanja sredine u kojoj živi, tada je čak sposobna za junaštvo. O tome svjedoče, kako sam rekao, mnoga savjetovališta i osobito domovi za djevojke-majke. Čini se da mentalitet društva počinje sazrijevati u dobrom smjeru, iako ima još puno samozvanih »dobročinitelja« koji tvrde kako pomažu ženi oslobađajući je perspektive majčinstva.

Ovdje se nalazimo pred bolnom situacijom bilo s gledišta ljudskih prava bilo s ćudorednog i dušobrižničkoga stajališta. Svi su oni vrlo povezani. Uvijek sam ih *nalazio zajedno* i u svom životu i u službi svećenika, dijecezanskog biskupa i Petrova nasljednika, sa svim odgovornostima koje iz njega proizlaze. Stoga moram ponoviti da *kategorički odbijam svaku optužbu ili sumnju s obzirom na navodnu Papinu »opsesiju« na tom polju*. Riječ je o problemu goleme važnosti u kojem svi moramo pokazati najveću odgovornost i budnost. Ne možemo sebi dopustiti popustljivost koja bi nas izravno dovela do ljudskih prava i do uništenja osnovnih vrijednosti ne samo za život pojedinaca ili obitelji nego za cijelo društvo. Nije li možda tužna istina ono na što se cilja snažnim izrazom *civilizacija smrti?*

Očito, suprotnost civilizaciji smrti nije i ne može biti program neodgovornog povećavanja stanovništva na kugli zemaljskoj. Treba uzeti u obzir demografski pokazatelj. Pravi put je ono što Crkva zove odgovornim očinstvom i majčinstvom. Crkvena obiteljska savjetovališta to uče. *Odgovorno očinstvo i majčinstvo zahtjev su ljubavi za čovjeka, a i zahtjev istinske bračne ljuba-*

vi jer ljubav ne može biti neodgovorna. Njezina je ljepota upravo u odgovornosti. Kad je ljubav uistinu odgovorna, tada je i istinski slobodna.

Upravo sam to naučio iz okružnice *Humanae vitae* mojega štovanog prethodnika Pavla VI., a još prije sam to naučio od mladih sugovornika, bračnih parova i budućih bračnih drugova, kad sam pisao *Ljubav i odgovornost*. Kako sam rekao, oni su bili moji učitelji na tom polju. Upravo oni, muškarci i žene, davali su stvaralački doprinos dušobrižništvu obitelji, pastoralu odgovornog očinstva i majčinstva, osnivanju savjetovališta koja su se kasnije dobro razvila. Glavna djelatnost tih središta, njihova prvenstvena obveza bila je i jest usmjerena na ljudsku ljubav: u njima je živjela i živi *odgovornost za ljudsku ljubav*.

Želja mi je da te odgovornosti *ne uzmanjka ni na jednom mjestu i ni u jednoj osobi;* da ne ponestane ni zakonodavcima ni odgojiteljima ni pastirima. Mnogim bih malo poznatim osobama ovdje želio izraziti najdublje poštovanje i zahvalnost za velikodušan rad i nepokoljebljivu predanost! U njihovu ponašanju može se razaznati potvrda kršćanske i personalističke istine o čovjeku koji se ostvaruje u onoj mjeri u kojoj se zna darovati drugima.

usp. Ivan Pavao II., *Prijeći prag nade*, prir. Vittorio Messori, Zagreb, 1994., str. 217-219.

§ 103. Nužno je da obitelji budu istinske »škole ljubavi«

Iz propovijedi Ivana Pavla II. na zagrebačkom hipodromu 11. rujna 1994. (To je bila najveća ikad slavljena euharistija na hrvatskom jeziku i na hrvatskom tlu, s više od milijun nazočnih vjernika koji su klicali Papi.)[124]

8. ... Riječima »Oče naš« Krist nas je učio kako se trebamo obraćati Bogu. »Oče«, riječ slatka, ali i vrlo zahtjevna! *Ako nam je dakle Bog Otac, onda svi mi jesmo i moramo biti braća.* Prije svih razlika, prije svakog pripadništva, prije svake nacionalnosti, postoji duboko temeljno jedinstvo koje ujedinjuje svako ljudsko stvorenje. Mi kršćani, pozvani smo da to jedinstvo svjedočimo posebnom snagom i odgovornošću. Zar ne bi bila nedopustiva dvoličnost ponavljati »Oče naš«, dok se gaje osjećaji srdžbe i zavisti, ili čak namjere nasilja i osvete?

»Oče naš« uistinu sadrži u srži određeni nacrt društva, koje ne samo da isključuje svako nasilje, nego se u svakom svom vidu izgrađuje prema načelima bratske solidarnosti. Riječ je o društvu, shvaćenom kao jedna velika obitelj, u kojem se pojedinci i grupe osjećaju, bez ikakve diskriminacije, poštovani i voljeni. *Kultura solidarnosti prenosi se posebno preko iskustava u obitelji*. Nužno je da obitelji budu istinske »škole ljubavi«: obitelji duboko ujedinjene i otvorene cijelom društvu; *obitelji u kojima je ljudski život prihvaćan sa svetim poštovanjem od trenutka*

124 O Ivanu Pavlu II. prema Hrvatima: www.papa.hr; *Vatikan i Dubrovnik*, ur. Želimir Puljić, Dubrovnik, 1994.; *Papa u Hrvatskoj : 10. - 11. rujna 1994.*, ur. Denis Kuljiš, Zagreb, 1994.; Zoran Filipović, *Papa u Hrvata*, Zagreb, 1995. i 1996.; Velimir Blažević, *Služenje miru : Ivan Pavao II. i Sveta Stolica za mir u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini*, Zagreb, 1995.; Božidar Petrač - Franjo Šanjek, *Ivan Pavao II. i Hrvati*, Zagreb, 1995.; *Papa Ivan Pavao II : istinski prijatelj Bosne : javni istupi Svetoga Oca i dužnosnika Svete Stolice za uspostavu mira i očuvanje Bosne i Hercegovine (1991-1996)*, prir. Velimir Blažević, Sarajevo, 1997.; Zoran Filipović, *Sveti Otac Ivan Pavao II. u pastirskom pohodu 12. i 13. travnja 1997*., Sarajevo, 1997.; Juraj Kocijanić, *Pape i hrvatski narod*, Zagreb, 1998., str. 642-693; Ivan Pavao II., *Enciklika Crkvi u Hrvata [govori u Hrvatskoj 1994.]*, Zagreb, 1998.; *Papa u Splitu i Solinu*, ur. Nedjeljko Ante Ančić, Split, 1998.; Mijo Korade - Zlatko Stubić, *Bit ćete mi svjedoci : Ivan Pavao II. ponovno u Hrvatskoj*, Zagreb, 1998.; Zoran Filipović, *Sveti Otac Ivan Pavao II. u pastirskom pohodu Hrvatskoj 2. - 4. X. 1998*., Zagreb, 1999.; *Hodočašće u znaku svjedočenja*, ur. Ilija Živković, Zagreb, 1999.; Ksenija Rukavina, *Hrvati Papi - Papa Hrvatima*, Rijeka, 2003.; *Papa među nama*, ur. Franjo Butorac, Rijeka, 2003.; Drago Pilsel i drugi, *Hrvatska - stoto Papino putovanje*, Zagreb, 2003.; Zoran Filipović, *Sveti Otac Ivan Pavao II. u III. pastirskom pohodu Hrvatskoj 5. - 9. VI. 2003*., Zagreb, 2003.; *Zemljo Bosno i Hercegovino, Papa te nosi u srcu*, prir. Anto Orlovac i Ivica Božinović, Banja Luka, 2003.; Pero Mioč, *Ivan Pavao II. : počasni građanin dubrovački,* Dubrovnik (Dubrovnik), 15 (2004.) 4, str. 183-198; Zoran Filipović, *Sveti Otac Ivan Pavao II. u II. pastirskom pohodu Bosni i Hercegovini*, Banja Luka, 2004.; *Sveti Otac Ivan Pavao II. u Đakovačkoj i Srijemskoj biskupiji*, ur. Vladimir Duga, Đakovo, 2004.; *Pastirski pohod Svetog Oca Ivana Pavla II. Zadarskoj nadbiskupiji*, ur. Ines Grbić, Zadar, 2005.

začeća i gdje se odgaja za ljubav prema svakom ljudskom biću, bez podjele na prijatelje i neprijatelje. Kad bismo ljubili samo one koji nas ljube – opominje nas Gospodin – kakvu bismo plaću imali? »Zar i carinici ne čine to isto?« (Mt 5, 47).

bilten IKA vijesti (Zagreb), br. 36/94 od 14. rujna 1994., str. 25.

§ 104. U gaženju prava na život sadržana je klica i krajnjega ratnog nasilja

Iz poruke Ivana Pavla II. od 8. prosinca 1994. za Svjetski dan mira 1. siječnja 1995.

10. ... Svi smo pozvani činiti što je moguće da bi se od ljudskoga društva udaljila ne samo strahota rata, nego također svako ugrožavanje ljudskih prava, polazeći od onoga neprijepornog prava na život koje ljudska osoba ima od samoga začeća.

U gaženju prava na život makar samo jednoga ljudskog bića sadržana je klica i krajnjega ratnog nasilja.

Pozivam stoga žene da se sve i uvijek svrstavaju na stranu života; istodobno sve pozivam u pomoć ženama koje trpe i ponajviše djeci, osobito onoj koja su iskusila bolne lomove potresnih ratnih iskustava. Samo pozorna i brižljiva ljubav može učiniti da oni opet počnu gledati u budućnost s povjerenjem i nadom.

bilten IKA vijesti (Zagreb), br. 13/94 od 14. prosinca 1994., str. 22.

§ 105. O nepovredivoj vrijednosti ljudskoga života

Okružnica Evangelium vitae *o nepovredivoj vrijednosti ljudskoga života, Ivana Pavla II. (25. ožujka 1995.)* [125]

Biskupima, prezbiterima i đakonima, redovnicima i redovnicama, kršćanskim vjernicima i svim ljudima dobre volje:

UVOD

1. Radosna vijest života [*Evangelium vitae*] u središtu je Isusove poruke. Crkva je svaki dan s ljubavlju prihvaća i naviješta hrabrom vjernošću kao blagovijest ljudima svakoga vremena i kulture.

U osvit spasenja, rođenje jednog djeteta proglašava se veselom viješću: »Evo, javljam vam blagovijest, veliku radost za sav narod! Danas vam se u gradu Davidovu rodio Spasitelj Krist, Gospodin« (Lk 2, 10-11). Izbaviteljevo rođenje sigurno je razotkrilo »veliku radost«; ali u Božiću je otkriven i puni smisao svakoga ljudskog rođenja, i mesijanska se radost pojavljuje kao temelj i ispunjenje veselja zbog svakoga djeteta koje se rađa (usp. Iv 16, 21).

Predočujući središnju jezgru svojega poslanja, Isus kaže: »Ja dođoh da život imaju, u izobilju da ga imaju« (Iv 10, 10). Uistinu, on misli na onaj »novi« i »vječni« život u zajedništvu s Ocem, na koji je svojevoljno pozvan svaki čovjek u Sinu djelovanjem Duha Posvetitelja. Baš u takvom »životu« dobivaju puno značenje svi vidovi i trenutci čovjekova života.

Neusporediva izvrsnost ljudske osobe

2. Čovjek je pozvan na puninu života koja nadilazi granice njegova zemaljskog postojanja, jer se sastoji u sudjelovanju u samom Božjem životu.

125 Komentari i osvrti: Živko Kustić, *Prikaz enciklike »Evangelium vitae«*, bilten IKA vijesti (Zagreb), br. 13/95 od 30. ožujka 1995., str. 18-20; Ivan Fuček, *Etička pareneza redovitog učiteljstva u novoj enciklici Evanđelje života*, Obnovljeni život (Zagreb), 50 (1995.) 3-4, str. 397-411; Valentin Pozaić, *Poruka enciklike Evangelium vitae*, Obnovljeni život, 50 (1995.) 6, str. 631-644; Ema Vesely, *Papa Ivan Pavao II. za novu kulturu života : uz encikliku Evanđelja života*, Obnovljeni život, 51 (1996.) 3, str. 261-284; Luka Tomašević, *Antropologija i neke posebnosti enciklike „Evangelium vitae"*, Služba Božja (Makarska), 36 (1996.) 4, str. 307-326; Luka Tomašević, *Nepovredivost života i eutanazija u enciklici Evangelium vitae pape Ivana Pavla II.*, Služba Božja (Split), 45 (2005.) 1, str. 83-98 – nap. prir.

Uzvišenost tog nadnaravnog zvanja objavljuje *veličinu* i *dragocjenost* ljudskog života u njegovoj vremenskoj fazi. Život u vremenu, zapravo, temeljni je uvjet, početni trenutak i sastavni dio čitavog i jedinstvenog procesa čovječjeg postojanja. Procesa koji je, neočekivano i nezasluženo, osvijetljen obećanjem i obnovljen darom božanskoga života što će svoje potpuno dovršenje postići u vječnosti (usp. Iv 3, 1-2). Istodobno, upravo nadnaravni poziv ističe *relativnost* zemaljskog života muža i žene. On, uistinu, nije »posljednja«, nego »pretposljednja« stvar; ipak je *sveta stvar* koja nam se povjerava da je čuvamo s osjećajem odgovornosti i da je dovedemo do savršenstva u ljubavi i daru nas samih Bogu i braći.

Crkva zna da ta *Radosna vijest života*, koju joj je povjerio Gospodin,[126] ima snažan i uvjerljiv odjek u nutrini svake osobe, vjernika i nevjernika, jer im ta vijest, dok beskonačno nadvisuje njihova očekivanja, odgovara na iznenađujući način. Premda među poteškoćama i nesigurnostima, svaki čovjek iskreno otvoren istini i dobru, svjetlom razuma i ne bez tajnog utjecaja milosti, može doći dotle da – kao naravni zakon napisan u srcu (usp. Rim 2, 14-15) – prepozna svetu vrijednost ljudskoga života od samog početka do njegova kraja, i do potvrde prava svakoga ljudskog bića kako bi vidio da se u najvišem stupnju poštuje njegovo osnovno dobro. Na priznavanju toga prava zasnivaju se ljudski suživot i politička zajednica.

To pravo posebno moraju braniti i promicati oni koji vjeruju u Krista, svjesni čudesne istine na koju podsjeća Drugi vatikanski sabor: »Utjelovljenjem se Božji Sin na neki način sjedinio sa svakim čovjekom.«[127] U tom događaju spasenja čovječanstvu se objavljuje ne samo bezgranična ljubav Boga koji »je tako ljubio svijet te je dao svoga Sina Jedinorođenca« (Iv 3, 16) nego i *neusporediva vrijednost svake ljudske osobe*.

I Crkva, neprekidno istražujući otajstvo Otkupljenja, prihvaća tu vrijednost uvijek novim divljenjem[128] i osjeća se pozvanom navijestiti ljudima svih vremena to »Evanđelje«,[129] vrelo neugasive nade i prave radosti za svako povijesno razdoblje. *Radosna vijest Božje ljubavi prema čovjeku, Radosna vijest dostojanstva osobe i Radosna vijest života jedinstvena su i nedjeljiva Radosna vijest* [*Evanđelje*].

Zbog toga je čovjek, živi čovjek, prvi i osnovni put Crkve.[130]

Nove prijetnje ljudskom životu

3. Svaki je čovjek, upravo zbog otajstva Božje Riječi koja je tijelom postala (usp. Iv 1, 14), povjeren majčinskoj skrbi Crkve. Zato se svaka prijetnja čovjekovu dostojanstvu i životu mora odraziti na samo srce Crkve, mora je dodirnuti u središte vjere, u otkupiteljsko utjelovljenje Božjega Sina, uključiti u njezino poslanje da navijesti *Radosnu vijest života* po svemu svijetu i svemu stvorenju (usp. Mk 16, 15).

Danas se taj navještaj čini posebno hitnim zbog potresnog povećavanja i zaoštravanja prijetnji životu osoba i naroda, nadasve kad je on slab i bez obrane. Starim bolnim ranama bijede, gladi, pandemičnih bolesti, nasilja i rata, dodaju se i druge, nepoznata načina i uznemirujućih dimenzija.

Već je Drugi vatikanski sabor, na dramatično aktualnoj stranici, sa žaljenjem osudio mnogovrsne napade i zločine protiv ljudskog života. U razmaku od trideset godina, usvajajući riječi

126 Zapravo, izraz »Radosna vijest života« ne nalazi se u Svetome pismu. Ipak on dobro odgovara bitnom vidu biblijske poruke.

127 Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 22.

128 usp. Ivan Pavao II., okružnica *Redemptor hominis* (4. ožujka 1979.), br. 10: Acta Apostolicae Sedis (AAS), 71 (1979.), str. 275.

129 Od grčkog *eu angélion*, latinski *evangelium:* radosna, dobra, blaga vijest; Isusovo propovijedanje, naviještanje Radosne vijesti o Božjem kraljevstvu (Dj 15, 7; Rim 1, 16; I Kor 4, 15); apostolsko naviještanje Kristova nauka (Rim 2, 16; II Tim 2, 8); naziv za knjige koje pripovijedaju o Kristovu životu i učenju (Mk 1, 1) – nap. prir.

130 usp. Ivan Pavao II., okružnica *Redemptor hominis* (4. ožujka 1979.), br. 14: AAS, 71 (1979.), str. 285.

saborskoga skupa, još ih jedanput u ime čitave Crkve istom snagom osuđujem, sa sigurnošću da tumačim istinski osjećaj svake čestite savjesti: »Sve što se protivi samom životu, kao što je ubojstvo bilo koje vrste, genocidi, pobačaji, eutanazija pa i svojevoljno samoubojstvo; sve što povrjeđuje cjelovitost ljudske osobe, kao što su sakaćenja, tjelesna i duhovna mučenja, duševne prisile; sve što vrijeđa čovječje dostojanstvo, kao što su neljudski životni uvjeti, proizvoljna uhićenja, preseljenja, ropstvo, prostitucija, trgovina bijelim robljem i mladeži; zatim, nedostojni uvjeti rada, u kojima se s radnicima ne postupa kao sa slobodnim i odgovornim osobama, nego kao s pukim sredstvom zarade: svi ti i slični postupci zacijelo su sramotni već sami po sebi, i dok truju ljudsku uljudbu, više kaljaju one koji tako postupaju nego one koji nepravdu trpe, a najviše proturječe Stvoriteljevoj časti.«[131]

4. Nažalost, ta uznemirujuća panorama, daleko od toga da se sužava, sve se više širi: otvoreni su novi vidici znanstvenim i tehnološkim napretkom, a s njima se rađaju novi oblici napada na dostojanstvo ljudskog bića, dok se ocrtava i učvršćuje nova kulturna situacija, koja zločinima protiv života daje *nepoznat i – ako je uopće moguće – još gori izgled* izazivajući dodatne teške brige; široki slojevi javnoga mnijenja opravdavaju neke zločine protiv života u ime prava pojedinačne slobode i, na toj pretpostavci, zahtijevaju ne samo nekažnjivost nego čak i odobrenje države, sa svrhom da ih se prakticira posve slobodno i, štoviše, uz besplatnu potporu zdravstvenih struktura.

Sada sve to izaziva duboku promjenu u načinu promatranja života i u odnosima među ljudima. Činjenica da su zakonodavstva mnogih zemalja, iako udaljavajući se od osnovnih načela svojih ustava, pristala ne kažnjavati ili čak priznati punu zakonitost takvih čina protiv života, ujedno su zabrinjavajući simptom i ne sporedan uzrok teškoga ćudorednog sloma: odluke nekoć jednodušno smatrane zločinačkima i odbacivane općim ćudorednim osjećajem, malo-pomalo postaju društveno prihvatljive. Sama medicina, koja je po zvanju određena za obranu ljudskog života i skrb o njemu, u nekim sektorima sve se više zalaže za to da se ostvare ti čini protiv osobe i na taj način nagrđuje svoje lice, protuslovi sama sebi i ponižava dostojanstvo onih koji je prakticiraju. U sličnome kulturnom i pravnom kontekstu, također teški demografski, društveni i obiteljski problemi, koji pritišću brojne narode svijeta i zahtijevaju odgovornu i djelotvornu pozornost narodnih i međunarodnih zajednica, izloženi su lažnim i prividnim rješenjima u suprotnosti s istinom i protiv dobra osoba i naroda.

Rezultat do kojeg se došlo dramatičan je: ako je kao nikad težak i uznemirujući fenomen usmrćivanja tolikih ljudskih života koji su u rađanju ili su na zalazu, ne manje je teška i uznemirujuća činjenica da se savjest, tako velikim utjecajima gotovo pomračena, sve više muči shvatiti razliku između dobra i zla u onome što se tiče temeljne vrijednosti ljudskog života.

U zajedništvu sa svim biskupima svijeta

5. Problemu prijetnji ljudskom životu u naše je vrijeme bio posvećen izvanredni konzistorij kardinala održan u Rimu od 4. do 7. travnja 1991. Nakon opširne i temeljite rasprave o problemu i izazovima postavljenima čitavoj ljudskoj obitelji i posebno kršćanskoj zajednici, kardinali su jednodušno tražili da ugledom Petrova nasljednika ponovno potvrdim vrijednost ljudskog života i njegovu nepovredivost u odnosu na sadašnje prilike i napade koji mu prijete.

Prihvaćajući taj zahtjev, o Duhovima 1991. napisao sam *osobno pismo* svakom subratu, kako bi, u duhu biskupskog kolegijaliteta, surađivao u izradi specifičnoga spisa.[132] Duboko sam zahvalan svim biskupima koji su odgovorili pružajući mi dragocjene obavijesti, sugestije i pri-

131 Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 27.

132 usp. Ivan Pavao II., Pismo svoj braći u biskupstvu o načelu nedodirljivosti ljudskog života (19. svibnja 1991.): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, svezak XIV/1 (1991.), str. 1293-1296.

jedloge. Oni su na taj način posvjedočili jednodušno i uvjerljivo sudjelovanje u učiteljskom i pastirskom poslanju Crkve u pogledu *Radosne vijesti života*.

U istome pismu, nekoliko dana od proslave stote obljetnice okružnice *Rerum novarum*, upozorio sam na ovu osobitu analogiju: »Kao što je prije jednoga stoljeća, kad je radnička klasa bila potlačena u temeljnim pravima, Crkva s velikom hrabrošću stala u njezinu obranu, proglašavajući svetima [nepovredivima] prava radnikove osobe, tako i sada, kad je jedna druga kategorija ljudi ugrožena u temeljnome pravu života, Crkva s nepromijenjenom hrabrošću osjeća dužnost dati pravo glasa onomu tko nema glasa. Njezin je krik uvijek evanđeoski, u obranu siromaha svijeta, kojima se prijeti, prezrenima i čija su ljudska prava ugrožena.«[133]

Danas je velikom mnoštvu ljudskih bića, slabih i bez obrane, kao što su poimence još nerođena djeca, pogaženo temeljno pravo na život. Ako Crkva na isteku XIX. stoljeća nije pristala šutjeti pred nepravdama koje su tada bile na djelu, još manje može šutjeti danas, kad se društvenim nepravdama prošlosti, nažalost, još uvijek neprevladanima, na tolikim stranama svijeta, dodaju još teže nepravde i tlačenja, makar zamijenjene elementima napretka u obliku organizacije novoga svjetskog poretka.

Ova okružnica, plod suradnje biskupa svih zemalja svijeta, želi zapravo *ponovno* biti *precizna i čvrsta potvrda vrijednosti ljudskog života i njegove nepovredivosti*, i ujedno snažan poziv upućen svima i svakomu, u ime Boga: *poštuj, brani, ljubi i služi životu, svakom ljudskom životu!* Samo ćeš na tom putu naći pravednost, razvoj, pravu slobodu, mir i sreću!

Neka ove riječi dopru do svih sinova i kćeri Crkve. Neka dostignu sve ljude dobre volje, zauzete dobrom svakog muškarca i žene i sudbinom čitavoga ljudskog društva!

6. U dubokom zajedništvu sa svakim bratom i sestrom u vjeri, vođen iskrenim prijateljstvom prema svima, želim *ponovno razmotriti i navijestiti Radosnu vijest života*, sjaj istine koji osvjetljava savjesti, jasno svjetlo koje bistri zamračeni pogled, nepresušno vrelo postojanosti i hrabrosti da bismo se suočili s uvijek novim izazovima što ih susrećemo na našemu putu.

I dok premišljam bogato iskustvo proživljeno tijekom godine obitelji, gotovo idealno zaokružujući *Pismo* koje sam naslovio »svakoj konkretnoj obitelji bilo kojeg kraja zemlje«,[134] obnovljenom vjernošću promatram sve kućne zajednice i želim da se na svakoj razini rodi ili učvrsti zalaganje svih u podupiranju obitelji, jer se i danas – iako usred brojnih poteškoća i velikih prijetnji – ona uvijek, prema Božjem naumu, čuva kao »svetište života«.[135]

Svim članovima Crkve, *ljudima života i za život* [*hominibus de vita ac pro vita*], upućujem ovaj najhitniji poziv kako bismo zajedno našemu svijetu mogli dati nove znakove nade, djelujući da porastu pravednost i solidarnost i da se potvrdi nova kultura ljudskog života, za izgradnju istinske uljudbe istine i ljubavi.

133 Ivan Pavao II., Pismo svoj braći u biskupstvu o načelu nedodirljivosti ljudskog života (19. svibnja 1991.): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, svezak XIV/1 (1991.), str. 1294; AAS, 84 (1992.), str. 319.

134 Ivan Pavao II., pismo obiteljima *Gratissimam sane* (2. veljače 1994.), br. 4: AAS, 86 (1994.), str. 871.

135 Ivan Pavao II., okružnica *Centesimus annus* (1. svibnja 1991.), br. 39: AAS, 83 (1991.), str. 842.

I. DIO

»Krv tvoga brata iz zemlje k meni viče« (Post 4, 10)

SADAŠNJE PRIJETNJE LJUDSKOM ŽIVOTU

»Kajin podiže ruku na brata Abela i ubi ga« (Post 4, 8)

U korijenu nasilja protiv života

7. »Bog nije stvorio smrt i ne raduje se propasti živih, nego je sve stvorio da opstane... Da, *Bog je stvorio čovjeka za neraspadljivost* [*in incorruptibilitate*]; i učinio ga na sliku svoje besmrtnosti. A đavlovom je zavišću *došla smrt u svijet* i nju će iskusiti oni koji njemu pripadaju« (Mudr 1, 13-14; 2, 23-24).

Radosnoj vijesti života, koja je na početku odjeknula stvaranjem čovjeka na Božju sliku za punu i savršenu sudbinu života (usp. Post 2, 7; Mudr 9, 2-3), proturječi razarajuće iskustvo *smrti koja je došla u svijet* i baca sjenu besmisla na čitavo postojanje čovjeka. Smrt je došla zbog vraže lukavosti (usp. Post 3, 1. 4-5) i grijeha praroditelja (usp. Post 2, 17; 3, 17-19). I dolazi nasilno, *preko ubojstva Abela kojeg je umorio njegov brat Kajin*: »Našavši se na polju, Kajin skoči na brata Abela te ga ubi« (Post 4, 8).

To, prvo ubojstvo predočeno je jedinstvenom rječitošću na paradigmatskoj stranici knjige Postanka: stranici koja se svaki dan ponovno ispisuje, bez zastoja i s ponižavajućim ponavljanjem, u knjizi povijesti naroda.

Valja ponovno pročitati tu biblijsku stranicu, koja se, iako drevna i krajnje jednostavna, predočuje bogata poukom kao nikad:

Jost Amman (1539.–1591.), *Kajin ubija Abela*, drvorez iz Biblije koju je 1564. u Frankurtu na Majni tiskao Sigismund Feyerabend.

»Abel postane stočar, a Kajin zemljoradnik. I jednog dana Kajin prinese Gospodinu žrtvu od zemaljskih plodova. A prinese i Abel od prvine svoje stoke, sve po izbor pretilinu. Gospodin milostivo pogleda na Abela i njegovu žrtvu, a na Kajina i žrtvu njegovu ni pogleda ne svrati.

Stoga se Kajin veoma razljuti i lice mu se namrgodi. I Gospodin reče Kajinu: „Zašto si ljut? Zašto ti je lice namrgođeno? Jer ako pravo radiš, vedrinom odsijevaš. A ne radiš li pravo, grijeh ti je kao zvijer na pragu što na te vreba; još mu se možeš oduprijeti.“ Kajin pak reče svome bratu Abelu: „Hajdemo van!“ I našavši se na polju, Kajin skoči na brata Abela te ga ubi.

Potom Gospodin zapita Kajina: „Gdje ti je brat Abel?“ „Ne znam“, odgovori. „Zar sam ja čuvar svoga brata?“ Gospodin nastavi: „Što si učinio? Slušaj! Krv brata tvoga iz zemlje k meni viče. Stoga budi proklet na zemlji koja je rastvorila usta da proguta s ruke tvoje krv brata tvoga! Obrađivat ćeš zemlju svoju, ali ti više ne će davati svoga roda. Vječni ćeš skitalica na zemlji biti!“

A Kajin reče Gospodinu: „Kazna je moja odviše teška da se snosi. Evo me tjeraš danas s plodnoga tla; moram se skrivati od tvoga lica i biti vječni lutalac na zemlji – tko me god nađe, može me ubiti.“

A Gospodin mu reče: „Ne! Nego tko ubije Kajina, sedmerostruka osveta na njemu će se izvršiti!“ I Gospodin stavi znak na Kajina, da ga tko, našavši ga, ne ubije. Kajin ode ispred lica Gospodinova u zemlju Nod, istočno od Edena, i ondje se nastani« (Post 4, 2-16).

8. Kajin se »veoma razljuti« i lice mu se »namrgodi« jer »Gospodin pogleda na Abela i njegovu žrtvu« (Post 4, 4). Biblijski tekst ne objavljuje razlog zbog kojeg je Bog više volio Abelovu žrtvu od one Kajinove; pokazuje ipak jasno da, makar je dao prednost Abelovu daru, *ne prekida dijalog s Kajinom*. Opominje *podsjećajući ga na njegovu slobodu pred zlom* [*libertas coram malo*]: čovjek nipošto nije predodređen za zlo. Sigurno, kao nekoć Adam, on je kušan zlom moći grijeha koji, kao bijesna zvijer, vreba iz zasjede njegovo srce u očekivanju da se baci na plijen. Ali Kajin ostaje slobodan pred grijehom. Može ga i mora nadvladati: »Još mu se možeš oduprijeti!« (Post 4, 7).

Zavist i srdžba jači su od Gospodinove opomene i Kajin se baca na vlastita brata te ga ubija. Kao što čitamo u *Katekizmu Katoličke Crkve*: »Sveto pismo, u izvješću kako Kajin ubija brata Abela, otkriva da je u čovjeku, od početaka ljudske povijesti, bilo srdžbe i pohlepe, posljedica istočnog grijeha. Čovjek je postao neprijatelj sebi sličnom biću«.[136]

Brat ubija brata. Kao u prvom bratoubojstvu, u svakom se ubojstvu povrjeđuje *»duhovno« srodstvo* koje ujedinjuje ljude u jedinstvenu veliku obitelj,[137] jer su svi dionici temeljnoga dobra: jednakoga osobnog dostojanstva. Nerijetko se povrjeđuje i *»srodstvo tijela i krvi«*, primjerice kada se prijetnje životu razviju u odnosu između roditelja i sinova, kao što se događa s pobačajem ili kad se, u širemu obiteljskom ili rodbinskom kontekstu, podupire ili obavlja eutanazija.

U srži svakog nasilja protiv bližnjega nalazi se *popuštanje »logici« Zloga*, to jest onomu koji »bijaše čovjekoubojica od početka« (Iv 8, 44), kako podsjeća apostol Ivan: »Jer ovo je navještaj koji čuste od početka: da ljubimo jedni druge. Ne kao Kajin, koji bijaše od Zloga i ubi brata svoga« (I Iv 3, 11-12). Tako je ubojstvo brata, od početka povijesti, žalosno svjedočanstvo o tome kako zlo napreduje potresnom brzinom: čovjekovoj pobuni protiv Boga u raju zemaljskom pridružuje se smrtna borba čovjeka protiv čovjeka.

Nakon zločina, *Bog posreduje da osveti ubijenoga*. Pred Bogom, koji ga pita o Abelovoj sudbini, Kajin, umjesto da prizna upletenost i da se pokaje, drsko izbjegava pitanje: »Ne znam. Zar sam ja čuvar svoga brata?« (Post 4, 9). *»Ne znam«*: s pomoću laži Kajin pokušava prikriti

136 *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 2259.

137 usp. sv. Ambrozije, *De Noe*, 26, 94-96: Corpus scriptorum ecclesisticorum latinorum (CSEL), 32, str. 480-481.

zločin. Tako se često događalo i događa kad različite ideologije služe opravdanju ili maskiranju najokrutnijih zločina prema osobi. *»Zar sam ja čuvar svoga brata?«*: Kajin ne želi misliti na brata i odbija prihvatiti odgovornost koju svaki čovjek ima prema drugome. Spontano dolazi misao o današnjoj sklonosti da se izbjegava čovjekova odgovornost za sebi sličnoga, čiji su simptomi, među ostalim, pomanjkanje solidarnosti prema slabijim članovima društva kao što su starci, bolesnici, doseljenici, djeca – i ravnodušnost koja se često događa u odnosima među narodima kad su u pitanju osnovne vrednote kao suživot, sloboda i mir.

9. Ali *Bog ne može ostaviti zločin nekažnjenim*: iz zemlje po kojoj je prolivena krv ubijenoga traži se da On uspostavi pravdu (usp. Post 37, 26; Iz 26, 21; Ez 24, 7-8). Iz ovog je ulomka Crkva izvukla izraz »u Nebo vapijući grijesi« i tu je uključila, prije svega, namjerno ubojstvo [*voluntarium homicidium*].[138] Za Židove, kao i za mnoge druge narode starine, krv je sjedište života, štoviše, »krv je život« (Pnz 12, 23), a život, posebice ljudski, pripada samo Bogu: zbog toga, *tko napada čovjekov život, na neki način, napada samoga Boga*.

Kajin je proklet od Boga i od zemlje, koja mu ne će davati plodove (usp. Post 4, 11-12). I *kažnjen je*: stanovat će u stepi i pustinji. Smrtonosno nasilje korjenito mijenja čovjekovu životnu sredinu. Zemlja rajskog, »edenskog vrta« (Post 2, 15), mjesto obilja, iskrenih međuljudskih odnosa i prijateljstva s Bogom, postaje »zemlja Noda« (Post 4, 16), zemlja »bijede«, samoće i udaljenosti od Boga. Kajin će biti skitnica i lutalica na zemlji (Post 4, 14): vječno u nestalnosti i nesigurnosti.

Pa ipak, Bog, milosrdan i kad kažnjava, *»stavlja znak na Kajina*, da ga tko, našavši ga, ne ubije« (Post 4, 15): daje mu dakle obilježje kako ne bi bio osuđen na prokletstvo drugih ljudi koji bi ga htjeli ubiti i osvetiti Abelovu smrt. *Ni ubojica ne gubi osobno dostojanstvo* i sâm Bog jamči za to. I upravo se tu pokazuje *paradoksno otajstvo milosrdne Božje pravednosti*, kao što piše sveti Ambrozije: »Budući je bilo izvršeno bratoubojstvo, to jest najveći od svih zločina, u trenutku u kojem je ušao grijeh, odmah se morao proširiti zakon božanskog milosrđa; jer, ako bi kazna izravno udarila krivca, ne bi se dogodilo da ljudi u kažnjavanju upotrebljavaju ikakvu snošljivost ni blagost, nego bi odmah krivce predali kazni (...). Bog je maknuo Kajina iz svoje blizine i odmetnika od roditelja, otjerao u progonstvo daleko od zavičaja, zbog toga što je prešao od ljudske blagosti na životinjsku okrutnost. Pa ipak, Bog ne želi ubojstvom kazniti ubojicu, jer mu je draže da se grešnik popravi nego da umre.«[139]

»Što si učinio?« (Post 4, 10)

Pomračena vrijednost života

10. Gospodin reče Kajinu: »Što si učinio? Krv tvoga brata iz zemlje viče k meni!« (Post 4, 10). *Glas krvi koju ljudi proliju ne prestaje vapiti*, iz naraštaja u naraštaj, usvajajući tonove i naglaske, različite i uvijek nove.

Gospodinovo pitanje: »Što si učinio?«, kojemu Kajin ne može izbjeći, upućeno je i suvremenom čovjeku da postane svjestan širine i težine napada na život kojim se i dalje obilježava povijest čovječanstva; da potraži raznolike uzroke koji ih rađaju i podupiru; da krajnjom ozbiljnošću razmišlja o posljedicama koje proizlaze iz tih napada za opstanak osoba i naroda.

Neke prijetnje proizlaze iz same naravi, ali su povećane kažnjivim nemarom i mlitavošću ljudi koji bi nerijetko mogli naći lijek; druge su pak plod nasilnih stanja, mržnje, suprotstavljenih interesa, koji navode ljude da napadnu druge ljude ubojstvima, ratom, pokoljem, genocidom.

Kako ne misliti na nasilje koje se nanosi milijunima ljudskih bića, osobito djeci, pritisnutoj bijedom, neishranjenošću i glađu, zbog nepravedne podjele bogatstva među narodima i društve-

138 usp. *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 1867 i 2268.

139 sv. Ambrozije, *De Cain et Abel*, II, 10, 38: CSEL 32, str. 408.

nim slojevima? Ili na urođeno nasilje, još prije nego u ratu, u sablažnjivoj trgovini oružjem, koja podupire spiralu tolikih oružanih sukoba koji okrvavljuju svijet? Ili na sjetvu smrti nepromišljenim poremećajem ekološke ravnoteže, zločinačkim širenjem droge ili podupiranjem različitih oblika upotrebe spolnosti koji su, osim toga što su ćudoredno neprihvatljivi, predznaci velikih rizika za život? Nemoguće je popisati golemi broj prijetnji ljudskom životu; toliko je oblika, otvorenih ili podmuklih, koje one poprimaju u naše vrijeme.

11. Ali naša se pozornost osobito želi usredotočiti na *druge vrste napada*, one koje se odnose na život što se rađa i završava, a koje pokazuju *nova obilježja u odnosu na prošlost i stvaraju probleme posebne težine*. To stoga što u kolektivnoj svijesti teže izgubiti oznaku »zločina« i paradoksno priskrbiti obilježje »prava«, sve dotle da se zahtijeva pravo i istinsko *zakonsko priznanje države i susljedno obavljanje posredništvom zdravstvenog osoblja*. Takvi napadi pogađaju ljudski život u stanju najveće neizvjesnosti, kad je lišen svake sposobnosti obrane. Još je teža činjenica što se ti napadi na život, velikim dijelom, događaju unutar i djelovanjem obitelji koja je po naravi pozvana biti »svetište života«.

Kako je moglo nastati takvo stanje? Valja uzeti u obzir raznolike čimbenike. U pozadini je duboka kriza kulture iz koje izvire sumnja u same temelje znanja i etike, i sve više otežava jasno shvaćanje čovjekova smisla, njegovih prava i dužnosti. Tomu se pridružuju različite životne i međuodnosne teškoće, opterećene složenom stvarnošću društva, u kojemu pojedinci, bračni parovi i obitelji ostaju sami sa svojim problemima. Ne manjkaju stanja osobitog siromaštva, tjeskobe i ogorčenja, u kojima preživljavanje, bol na granici podnošljivosti, pretrpljena nasilja, posebice ona što se nanose ženama, čine zahtjevnima odluke za obranu i podržavanje života, katkad čak do junaštva.

Sve to barem djelomično razjašnjava kako poštovanje života danas može biti izloženo nekoj vrsti »pomračenja«, kad savjest prestane na njega stalno upozoravati kao na svetu i nedodirljivu vrijednost, a to pokazuje činjenica da se neki zločini protiv života koji se rađa ili završava nastoje prikriti mudrim medicinskim izrazima koji odvraćaju pogled s činjenice da je u pitanju pravo na postojanje konkretne ljudske osobe.

12. Zapravo, ako mnogi i ozbiljni vidovi današnje društvene problematike i mogu nekako razjasniti ozračje raširene ćudoredne nesigurnosti i katkad u pojedincima oslabiti subjektivnu odgovornost, nije manje točno da smo pred sveobuhvatnijom stvarnošću, koja se može promatrati kao istinska i prava *struktura grijeha* [*peccati institutum*], označena nametanjem kulture što je suprotna solidarnosti, a koja se često oblikuje kao istinska »kultura smrti« [*mortis cultura*]. Nju aktivno podupiru snažne kulturne, gospodarske i političke struje, nositeljice shvaćanja učinkovitosti društva.

Promatrajući stvari s toga stajališta, može se, u određenom smislu, govoriti o *ratu moćnih protiv slabih*: život koji bi zahtijevao više prihvaćanja, ljubavi i brige smatra se beskorisnim, ili se drži nepodnošljivim teretom pa se višestruko odbacuje. Onaj tko bolešću, oštećenjem ili, još puno jednostavnije, samom prisutnošću, dovodi u pitanje blagostanje ili običaje života onih koji su napredniji, u opasnosti je da ga se gleda kao neprijatelja od kojega se treba braniti ili ga ukloniti. Raspiruje se tako neka vrsta *»urote protiv života«* [*coniurationis contra vitam*]. Ona ne uključuje samo osobe u njihovim pojedinačnim, obiteljskim ili skupnim odnosima nego ide još dalje, do zahvaćanja i izvrtanja, na svjetskoj razini, odnosa među narodima i državama.

13. Da bi se olakšalo širenje *pobačaja* [*abortus*], uložene su i nastavljaju se ulagati goleme svote novca za izradu farmaceutskih pripravaka koji omogućuju ubojstvo zametka u majčinu krilu, bez potrebe da se utječe liječničkoj pomoći. Čini se da je znanstveno istraživanje o tome gotovo isključivo zauzeto postizanjem sve jednostavnijih i uspješnijih proizvoda protiv života i u isto vrijeme takvih da se pobačaj izuzme od svakog oblika nadzora i društvene odgovornosti.

Često se tvrdi da je *kontracepcija* [*anticonceptio*], učinjena sigurnom i dostupnom svima, najdjelotvorniji lijek protiv pobačaja. Optužuje se zatim Katoličku Crkvu da zapravo podupire pobačaj jer uporno nastavlja naučavati ćudorednu nedopuštenost kontracepcije. Prigovor se, dobro gledajući, pokazuje prividnim. Može biti, naime, da mnogi pribjegavaju kontraceptivima i u nakani da naknadno izbjegnu napasti pobačaja. Ali pogrešne prosudbe o vrijednostima, koje su potka »kontracepcijskom mentalitetu« – i te kako različite od provedbe odgovornog očinstva i majčinstva što se ostvaruje poštovanjem pune istine bračnog čina – takve su da čine još jačom tu napast pred eventualnim začećem neželjenog života. Doista, kultura pobačaja osobito je razvijena baš u sredinama koje odbijaju učenje Crkve o kontracepciji. Sigurno, kontracepcija i pobačaj, s ćudoredne točke gledišta, jesu *zla vrstoznačno različita*: jedno protuslovi potpunoj istini spolnog čina kao vlastitog izraza bračne ljubavi, drugo uništava život ljudskog bića; prvo se opire bračnoj neporočnosti, drugo se protivi kreposti pravde i povrjeđuje božansku zapovijed »Ne ubij«.

No, iako različitih oznaka i ćudoredne težine, kontracepcija i pobačaj često su povezani, kao plodovi istoga stabla. Istina je da ne manjkaju slučajevi u kojima se događaju pod pritiskom mnogovrsnih životnih poteškoća, koje ipak nikad ne mogu osloboditi od napora da se potpuno opslužuje Božji Zakon. Ali u brojnim drugim slučajevima takvi postupci proizlaze iz hedonističkog i neodgovornog mentaliteta u odnosu na spolnost i pretpostavljaju sebični pojam slobode, koji u rađanju vidi zapreku razvoju vlastite osobnosti. Život koji bi mogao nastati iz spolnog odnosa postaje tako neprijatelj kojega svakako treba izbjeći, a pobačaj jedini mogući presudni odgovor na neuspjelu kontracepciju.

Nažalost, bliska povezanost, na razini mentaliteta, između prakse sprječavanja začeća i pobačaja, sve više izlazi na vidjelo, što na zabrinjavajući način pokazuje izrada kemijskih pripravaka, intrauterinskih uređaja i cjepiva, koji, raspačani istom lakoćom kao i kontraceptivi, zapravo djeluju kao pobačajna sredstva u najranijemu stadiju razvoja života novoga ljudskog bića.

14. I različiti *načini umjetne oplodnje* [*modi generationis artifiosae*], koji izgledaju kao da se stavljaju u službu životu i često se upotrebljavaju s tom nakanom, zapravo otvaraju vrata novim napadima na život. Osim toga što su ćudoredno neprihvatljive, od trenutka kad odvajaju rađanje od konteksta potpuno ljudskoga bračnog čina,[140] te tehnike bilježe visok postotak neuspjeha: on se odnosi ne toliko na oplodnju koliko na susljedni razvoj zametka izložena riziku od smrti u vrlo kratkom vremenu. Povrh toga, katkad se proizvede više zanijetaka nego što je potrebno za unošenje u maternicu i ti takozvani *prekobrojni zametci* zatim se utrnu ili zlorabe za istraživanja koja, pod izgovorom znanstvenog ili liječničkog napretka, svode ljudski život na jednostavnu »biološku građu« kojom se može slobodno raspolagati.

Doporođajni pregledi, koji ne čine ćudoredne poteškoće ako se obavljaju radi otkrivanja eventualno potrebnih lijekova još nerođenom djetetu, prečesto postaju prigoda da se predloži ili učini pobačaj. To je eugenički pobačaj, čije se opravdanje u javnome mnijenju rađa iz mentaliteta pogrešno smatranog sukladnim zahtjevu ozdravljenja (»terapijskih zahvata«) koji prihvaća život samo u određenim uvjetima i koji odbacuje ograničenje, hendikep, bolest.

Slijedeći istu logiku, došlo se dotle da se niječe elementarna redovita skrb, pa čak i hranjenje djece rođene s teškim manama ili bolešću. Osim toga, suvremeni scenarij još više zaprepašćuje zbog tu i tamo istaknutih prijedloga da se ozakoni, na istoj crti pobačaja, čak i *čedomorstvo* [*infanticidium*] vraćajući se tako u barbarstvo za koje se vjerovalo da je zauvijek prevladano.

15. Ne manje opasne prijetnje nadvijaju se nad *neizlječive bolesnike i umiruće*, u društvenoj i kulturnoj sredini koja, čineći sve težim suočenje i podnošenje patnje, *potiče kušnju da se*

140 usp. Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* o poštovanju ljudskoga života u njegovu početku i o dostojanstvu rađanja (22. veljače 1987.): AAS, 80 (1988.), str. 70-102.

problem trpljenja riješi uklanjajući ga u korijenu preduhitrujući smrt u trenutku koji se smatra prikladnim.

U taj se izbor često slijevaju sastavnice različitog obilježja koje, nažalost, složno djeluju prema strašnom svršetku. U bolesnom subjektu može biti odlučujući osjećaj tjeskobe, ogorčenosti, pa čak i očaja, izazvan iskustvom jakog i produženog bola. To stavlja na veliku kušnju ravnotežu, katkad već nestalnu, osobnoga i obiteljskog života, tako da se, s jedne strane, bolesnik, nasuprot sve djelotvornijoj pomoći medicinske i društvene potpore, riskira osjećati pogažen vlastitom krhkošću; s druge strane, u onima koji su stvarno s njim povezani može postojati razumijevanje koje se lako može pogrešno shvatiti. Sve je to opterećeno kulturnim ozračjem koje u patnji ne vidi nikakvo značenje ili vrlinu, štoviše, promatra je kao zlo u pravome smislu riječi, koje treba pošto-poto ukloniti; to se događa osobito kad ne postoji vjerničko vrednovanje koje pomaže da se pozitivno objasni tajna boli.

Ali na kulturnom obzorju ne manjka utjecaja i svojevrsnoga prometejskog stava čovjeka koji se tako zavarava da može zagospodariti životom i smrću jer odlučuje o njima, dok je zapravo poražen i pogažen neizlječivom propašću koja je zatvorena svakom razabiranju smisla i svakoj nadi. Uočavamo tragičan izraz svega toga u širenju maskiranog i prikrivenog ili otvoreno počinjenog, čak ozakonjenog, usmrćivanja na zahtjev [*euthanasia*]. Ono se, osim zbog umišljene samilosti nad bolesnikovom patnjom, katkad opravdava razlogom korisnosti, da društvo izbjegne skupe i beskorisne troškove. Predlaže se tako ubijanje nezdrave novorođenčadi, teško hendikepiranih, nesposobnih, starih, nadasve ako se nisu kadri sami za sebe brinuti, i krajnje bolesnih. Nije nam dopušteno šutjeti ni pred drugim prikrivenim oblicima, ali ne manje teškim i stvarnim od eutanazije. Oni se, primjerice, zbivaju kad se, da se poveća raspoloživost organa za presađivanje, nastavi uzimati dijelove tijela bez poštovanja objektivnih i odgovarajućih mjerila ustanovljenja darovateljeve smrti.

16. Drugo aktualno *pitanje*, kojem se često pridružuju prijetnje i napadi na život, jest ono *demografsko*. Drukčije se predočuje na različitim stranama svijeta: u bogatim i razvijenim zemljama bilježi se zastrašujući pad ili stalno smanjenje rođenja; siromašne pak zemlje općenito imaju povećanu stopu prirasta pučanstva, teško podnošljivu u sredini nižega gospodarskog i društvenog razvoja, ili čak teške nerazvijenosti. Za prenapučenost siromašnih zemalja, na međunarodnoj razini, manjkaju globalni pristupi – ozbiljna obiteljska i društvena politika, programi kulturnog razvoja i pravedna proizvodnja te raspodjela imetka – dok se nastavlja ostvarivati politika protiv rađanja.

Kontracepciju, obesplođivanje i pobačaj treba uvrstiti među uzroke koji snažno pridonose niskoj stopi rodnosti. Pribjegavanje tim metodama i napadima na život može biti olaka napast i u stanjima »demografske eksplozije«.

Stari faraon, osjećajući prisutnost i porast Izraelovih sinova kao strah, podvrgao ih je svakoj vrsti tlačenja i naložio da se ubije svako muško novorođenče židovskih žena (usp. Izl 1, 7-22). Na isti se način danas ponašaju mnogi državni moćnici.

Sadašnji demografski rast pučanstva na zemlji doživljavaju kao noćnu moru i boje se da plodniji i siromašniji narodi ne ugroze blagostanje i spokojstvo njihovih naroda. Prema tome, umjesto da pristupe i riješe te teške probleme poštujući dostojanstvo pojedinaca i obitelji te nepovredivo pravo svakog čovjeka, više vole podupirati i svim sredstvima nametati masovno planiranje rađanja. A gospodarska pomoć, koju bi bili spremni dati, nepravedno se uvjetuje prihvaćanjem politike protiv rađanja.

17. Današnje čovječanstvo nudi doista alarmantnu predstavu, ako mislimo ne samo na različite sredine u kojima se napada život nego i na njihov brojčani razmjer, i osobito na mnogostruku i snažnu potporu što je imaju u širokom društvenom odobravanju, u često zakonskom priznavanju i uključivanju medicinskog osoblja.

Kao što sam imao priliku reći u Denveru u prigodi Osmoga svjetskog dana mladeži, »s vremenom se prijetnje životu ne umanjuju. Naprotiv, one poprimaju goleme razmjere. Nije riječ samo o prijetnjama koje dolaze izvana, o snagama prirode ili „Kajina“ koji ubijaju „Abele“; ne, *riječ je o znanstveno i sustavno programiranim prijetnjama*. Dvadeseto stoljeće smatrat će se *razdobljem masovnih napada na život*, neprekidnom serijom ratova *i trajnim pokoljem nedužnih ljudskih života*. Lažni proroci i prijevarni učitelji postigli su najveći mogući uspjeh«.[141] S druge strane nakanâ, koje mogu biti različite i možda poprimiti uvjerljive oblike pa čak i u ime solidarnosti, zapravo smo pred objektivnom *»urotom protiv života«* [*coniuratio in vitam*], u koju su uključene i međunarodne ustanove, zauzete ohrabrivanjem i programiranjem pravih i vlastitih kampanja za širenje kontracepcije, obesplođivanja i pobačaja. Ne može se, na kraju, nijekati da su sredstva društvenog priopćavanja sukrivci urote jer šire u javno mnijenje kulturu pribjegavanja kontracepciji, obesplođivanju, pobačaju i samoj eutanaziji kao znaku napretka i osvajanju slobode, a bezuvjetna stajališta u korist života prikazuju kao neprijatelje slobode i napretka.

»Zar sam ja čuvar brata svoga?« (Post 4, 9)

Izopačeni pojam slobode

18. Opisanu panoramu valja upoznati ne samo u fenomenima smrti koji je označuju nego i u njezinim *mnogovrsnim uzrocima*. Gospodinovo pitanje: »Što si učinio?« (Post 4, 10) čini se poziva Kajina da gleda iznad zbilje svoga ubojičkog čina kako bi mogao shvatiti svu težinu razloga koji su ga na to naveli i posljedice koje iz njega proizlaze.

Opredjeljenje protiv života katkad se rađa iz teškog ili čak dramatičnog stanja velike patnje, iz samoće, iz manjka potpune gospodarske perspektive i tjeskobe pred budućnošću. Takve okolnosti mogu znatno ublažiti subjektivnu odgovornost i posljedičnu krivnju onih koji donose te u sebi kažnjive odluke. Pa ipak, problem danas seže mnogo dalje od dužnoga priznanja tih osobnih stanja. Postavlja se i na kulturnoj, društvenoj i političkoj razini, gdje poprima vrlo razoran i zbunjujući oblik sa sve prihvaćenijom nakanom da se spomenuti zločini protiv života protumače kao *zakoniti izrazi pojedinčeve slobode koje treba priznati i zaštititi kao istinska i vlastita prava*.

Na taj način dugi povijesni proces stiže do preokreta s tragičnim posljedicama, koji, nakon što je otkrio ideju »ljudskih prava« – kao prava prirođenih [inherentnih] svakoj osobi koja prethode svakom ustavu i zakonodavstvu država – danas upada u iznenađujuće protuslovlje: baš u doba kad se svečano proglašavaju nepovrediva prava osobe i javno se potvrđuje vrijednost života, samo pravo na život praktički se niječe i krši, posebice u najvažnijim trenutcima postojanja, kao što su rađanje i umiranje.

S jedne strane, različite izjave o pravima čovjeka i brojne inicijative, koje se na njima nadahnjuju, kažu da se na svjetskoj razini potvrđuje ćudoredna osjetljivost spremna priznati vrijednost svakoga ljudskog bića kao takvoga, bez ikakve rasne, nacionalne, ili vjerske razlike, političkog uvjerenja, društvenoga sloja.

S druge strane, tim plemenitim proglasima u stvarnosti se nažalost suprotstavlja njihovo tragično nijekanje. To je još više zbunjujuće, čak skandaloznije, zato što se ostvaruje u društvu koje u potvrdi i zaštiti ljudskih prava vidi glavnu svrhu i ponos u isto vrijeme. Kako uskladiti te uzastopne načelne tvrdnje sa stalnim umnožavanjem i raširenim ozakonjenjem napada na ljudski život? Kako pomiriti te izjave s odbacivanjem slabijega, potrebnijega, starca, tek začetoga? Ti napadi idu u suprotnom smjeru od poštovanja života i *otvorena su prijetnja čitavoj kulturi čovjekovih prava*. Ta je prijetnja, na kraju, spremna staviti na kocku i samo značenje demokratskog suživota: *od društvenog »suživota«, naši gradovi riskiraju da postanu društvo isključenih,*

141 Ivan Pavao II., Govor na molitvenom bdijenju za VIII. svjetski dan mladeži (14. kolovoza 1993.), II, 3: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, svezak XVI/2 (1993.), str. 485; AAS, 86 (1994.), str. 419.

rubnih, uklonjenih i pogaženih. Ako se zatim pogled proširi na planetarni obzor, kako ne misliti da se ta ista potvrda prava ljudi i naroda, koja se događa na visokim međunarodnim sastancima, svode na jalovu retoriku, ako se ne raskrinka sebičnost bogatih zemalja koje zatvaraju pristup razvoju siromašnim zemljama ili ga uvjetuju apsurdnim zabranama rađanja, suprotstavljajući se razvoju čovjeka? Ne treba li možda dovesti u pitanje same gospodarske modele, koje države često prihvaćaju i za pritisak i uvjetovanje međunarodnoga značenja, a koji rađaju i podupiru stanja nepravde i nasilja u kojima se život čitavih ljudskih mnoštava ponižava i povrjeđuje?

19. Gdje se nalaze *korijeni takve paradoksne proturječnosti?*

Možemo ih susresti u ukupnim vrednovanjima kulturnog i ćudorednog poretka počevši od onog mentaliteta koji, *mijenjajući i čak iskrivljujući pojam subjektnosti*, kao nositelja prava priznaje samo onoga koji se predočuje s punom ili barem početnom autonomijom i izlazi iz stanja potpune ovisnosti o drugima. No kako pomiriti takvo postavljanje *veličanjem čovjeka kao »neraspoloživa« bića?* Teorija ljudskih prava zasniva se na uzimanju u obzir činjenice da čovjekom, za razliku od životinja i stvari, drugi ljudi ne mogu gospodariti. Mora se spomenuti i logika koja teži *izjednačiti osobno dostojanstvo sa sposobnošću* verbalnog, izričitog i, u svakom slučaju iskustvenog, *komuniciranja*. Jasno je da s takvim pretpostavkama na svijetu nema mjesta za onoga koji se ima roditi ili umrijeti, jer je taj strukturno slab, izgleda potpuno podvrgnut samovolji drugih osoba i o njima potpuno ovisan, a može komunicirati samo nijemim načinom govora duboke čuvstvene suživljenosti. Zapravo, »snaga« postaje mjerilo izbora i djelovanja u međuljudskim odnosima i društvenom suživotu. A to je upravo suprotno od onoga što je povijesno željela potvrditi pravna država, kao zajednica u kojoj se »razum snage« zamjenjuje »snagom razuma«.

Na drugoj razini korijeni proturječja između svečane potvrde čovječjih prava i njihova tragičnog nijekanja u zbilji nalaze se u *poimanju slobode* koje samotnog [izoliranog] pojedinca apsolutno uzdiže, a ne priprema ga za solidarnost, za potpuno prihvaćanje i službu drugomu. Dok je istina da se oduzimanje života, koji se rađa ili gasi, ponekad prikazuje krivo shvaćenim osjećajem altruizma i ljudske samilosti, ne može se zanijekati da takva kultura smrti, ukupno uzevši, dokazuje potpuno individualističko poimanje slobode, koje završava tako da sloboda »jačih« bude protiv slabih određenih za nestanak.

Baš u tome smislu može se tumačiti Kajinov odgovor na Gospodinovo pitanje: »Gdje ti je brat Abel?«: »Ne znam. *Zar sam ja čuvar brata svoga?«* (Post 4, 9). Da, svaki je čovjek »čuvar svoga brata«, jer Bog povjerava čovjeka čovjeku. I, s obzirom na takvo povjeravanje, Bog daje svakom čovjeku slobodu, koja posjeduje *bitnu dimenziju odnosa* [nužnosti]. Sloboda je velik Stvoriteljev dar, u službi osobe i njezina ostvarenja u sebedarju i prihvaćanju drugoga; kad se pak apsolutizira u individualističkom smislu, sloboda je ispražnjena u svom izvornom sadržaju i protuslovna je u pozivu i dostojanstvu.

Postoji još jedan dublji vid koji treba istaknuti: sloboda niječe samu sebe, sama se uništava i sprema se na uništenje drugoga kad ne priznaje i više ne poštuje *bitnu sastavnicu s istinom* [*constitutivum veritatis vinculum*]. Svaki put kad se sloboda, želeći se lišiti bilo kakve tradicije i autoriteta, zatvara očitoj jasnoći objektivne i zajedničke istine, koja je temelj osobnog i društvenog života, tada kao jedino i neprijeporno uporište vlastitih odluka osoba više ne prihvaća istinu o dobru i zlu, nego samo subjektivno i promjenljivo uvjerenje ili čak svoj sebični interes i prkos.

20. U takvom poimanju slobode *društveni je suživot duboko izopačen*. Ako se samoostvarenje shvaća u izrazima apsolutne autonomije, neizbježno se dolazi do nijekanja drugoga, kojega se doživljava kao neprijatelja od koga se treba braniti. Na taj način društvo postaje cjelina pojedinaca postavljenih jedan pokraj drugoga, ali bez međusobnih veza: svatko se želi potvrditi neovisno o drugome, čak želi da njegovi interesi prevladaju. Pa ipak, pred sličnim interesima

drugoga mora se popustiti u traženju nekog oblika kompromisa ako se želi da u društvu svakomu bude zajamčena najveća moguća sloboda. Nestaje tako svaki oslonac na zajedničke vrijednosti i na apsolutnu slobodu za sve: društveni se život izlaže pogibelji u živom pijesku potpunog relativizma. Tada je *sve podložno sporazumu, o svemu se može pregovarati*, pa i o prvom od osnovnih prava, pravu na život.

To je ono što se upravo i događa na razini politike i vlasti: izvorno i neotuđivo pravo na život dovodi se u pitanje ili niječe na temelju parlamentarnog glasa ili volje jednog, makar većinskog, dijela pučanstva. To je žalostan rezultat relativizma koji neprijeporno vlada: »pravo« prestaje biti pravo, jer više nije čvrsto utemeljeno na nepovredivom dostojanstvu osobe, nego se podvrgava volji jačega. Tako demokracija [*populare regimen*], na sramotu svojih pravila, korača putem zbiljskog [bivstvenog, supstancijalnog] totalitarizma.[142] Država više nije »zajednički dom« [*domus communis*] u kojemu svi mogu živjeti po načelima prave jednakosti, nego se pretvara u *samosilničku državu* [*tyrannica civitas*], koja sebi prisvaja pravo da raspolaže životom slabijih i onih bez obrane, od još nerođenog djeteta do starca, u ime javnog interesa, koji zbilja nije drugo doli korist nekih.

Sve se, čini se, događa u potpunom poštovanju zakonitosti, barem kad se zakoni, koji dopuštaju pobačaj ili eutanaziju, izglasavaju prema onome što se općenito smatra demokratskim pravilima. Nalazimo se pred tragičnim prividom zakonitosti i demokratskog ideala, koji je doista takav kad priznaje i štiti dostojanstvo svake ljudske osobe, *a iznevjerio je svoje temelje*: »Kako je još moguće govoriti o dostojanstvu svake ljudske osobe kad se dopušta da se ubija najslabiji i najneviniji život? U ime koje pravednosti se među osobama provodi najnepravednija diskriminacija, izjavljujući da su neke dostojne da ih se brani, dok je drugima to dostojanstvo zanijekano?«[143] Kad se obistinjuju ta stanja već su pokrenute one sile koje dovode do razaranja izvornoga ljudskog suživota i raspada same države.

Tražiti pravo na pobačaj, čedomorstvo i eutanaziju i zakonski ih priznati, znači pripisati ljudskoj slobodi *izopačeno i nepravedno značenje*: ono *apsolutne vlasti nad drugima i protiv drugih*. Ali to je smrt istinske slobode: »Doista, doista, kažem vam: tko god čini grijeh, rob je grijeha« (Iv 8, 34).

»Moram se skrivati daleko od tvoga lica« (Post 4, 14)

Pomračenost smisla Boga i čovjeka

21. U traženju dubljih korijena borbe između »kulture života« i »kulture smrti« ne možemo se zaustaviti na izopačenoj ideji gore spomenute slobode. Stožeru proživljene drame suvremenog čovjeka treba dodati: *pomračenost smisla Boga i čovjeka*, tipičnu za društveni i kulturni kontekst u kojem prevladava posvjetovljenje [*saecularismus*], koje svojim prodornim prianjaljkama katkad ne preza staviti na kušnju i kršćanske zajednice. Tko se pusti zaraziti tim ozračjem, lako ulazi u strašni začarani krug: gubeći smisao Boga, teži se *i gubljenju smisla čovjeka*, njegova dostojanstva i života. Sustavno kršenje ćudorednog zakona, posebice u teškoj stvari poštovanja ljudskog života i njegova dostojanstva, s vremenom postupno pomućuje sposobnost shvaćati životvornu i spasonosnu Božju nazočnost.

Još se jednom možemo nadahnuti na izvještaju o tome kako je brat ubio Abela. Nakon prokletstva što mu ga je Bog uputio, Kajin se ovako obraća Gospodinu: »Kazna je moja odviše teš-

142 Totalitarizam (od latinskoga *totus* cijeli, sav, cjelokupan, posvemašnji, sveobuhvatan) je način vladanja u kojem država stavlja pod svoj nadzor pojave javnoga i kulturnog života i strogim mjerama sprječava svaku privatnu inicijativu; to je bila glavna značajka nacionalsocijalističke Njemačke, fašističke Italije, boljševičke Rusije, socijalističke Jugoslavije, komunističke Kine… – nap. prir.

143 Ivan Pavao II., Govor sudionicima studijskog skupa »o pravu na život i Europi« (18. prosinca 1987.): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, svezak X/3 (1987.), str. 1446-1447.

ka da se snosi! Evo me tjeraš danas s plodnoga tla; *moram se skrivati od tvoga lica* i biti vječni lutalac na zemlji – tko me god nađe može me ubiti« (Post 4, 13-14).

Kajin smatra da njegov grijeh ne može zadobiti Gospodinov oprost i da će njegova neizbježna sudbina biti u tome da se »skrije daleko« od njega. Ako Kajin uspijeva priznati da je njegov grijeh »odviše velik«, to je zato što zna da se nalazi pred Bogom i njegovim pravednim sudom. Uistinu samo pred Gospodinom čovjek može priznati svoj grijeh i shvatiti mu svu težinu. Takvo je Davidovo iskustvo, koji nakon »što je učinio zlo u očima Gospodnjim«, ukoren od proroka Natana (usp. II Sam 11, 12), uzvikuje: »Bezakonje svoje priznajem, grijeh je moj svagda preda mnom. Tebi, samom tebi ja sam zgriješio i učinio što je zlo pred tobom« (Ps 51/50/, 5-6).

22. Zbog toga, kad se gubi smisao Boga, ugrožen je i zagađen i čovjekov smisao, kako jasno tvrdi Drugi vatikanski sabor: »Stvorenje bez Stvoritelja iščezava... Štoviše, kad je Bog zaboravljen, stvorenje postaje neshvatljivo.«[144] Čovjek se više ne može shvatiti kao »otajstveno drugi« u odnosu na različita zemaljska stvorenja; on se smatra kao jedan od mnogih živih bića, kao jedan organizam koji je, povrh svega, dostigao vrlo visok stupanj savršenstva. Zatvoren u uski obzor tjelesnosti, svodi se na neki način na »stvar« i ne shvaća više »transcendentan« značaj svojega »postojati kao čovjek«. Ne smatra više život veličanstvenim Božjim darom, »svetom« stvari povjerenom njegovoj odgovornosti i zatim njegovu ljubaznom čuvanju i »poštovanju«. Život postaje jednostavno »predmet« koji on zahtijeva kao isključivo vlasništvo i kojim može manipulirati, gospodariti i raspravljati [*gubernabile et tractabile*].

Tako, pred životom koji se rađa i umire, više nije sposoban dopustiti sebi pitanje o istinskom smislu postojanja, usvajajući s istinskom slobodom odlučujuće trenutke vlastitog »biti«. On se brine samo o »djelovati« i, pribjegavajući svakom obliku tehnologije, trudi se programirati, nadzirati i gospodariti rođenjem i smrću. Rađanje i umiranje, od izvornih iskustava koja traže da ih se »proživi«, postaju stvari na koje se jednostavno polaže pravo »posjedovanja« ili »odbijanja«.

Uostalom, kad je jedanput isključen oslonac na Boga, ne iznenađuje da se smisao svih stvari duboko iskrivi, i sama priroda više nije »majka«, svodi se na »tvar« podložnu svim manipulacijama. K tomu, čini se, vodi određena tehničko-znanstvena racionalnost, prevladavajuća u suvremenoj kulturi, koja niječe pojam zbiljske istine stvorenoga što je treba priznavati ili Božjega plana o životu koji treba poštovati. I nije manje istinito da tjeskoba zbog rezultata takve »slobode bez zakona« neke navodi na suprotnu stranu »zakona bez slobode«. To se, primjerice, događa u ideologijama koje niječu zakonitost bilo kakvog zahvata nad prirodom, gotovo u ime nekog njezina »obožavanja«, koji prirodi još jedanput ne priznaje ovisnost o Stvoriteljevu planu. Zapravo, živeći »kao da Bog ne postoji«, čovjek gubi ne samo otajstvo Boga nego i svijeta, pa i otajstvo svojega bića.

23. Pomračenost smisla Boga i čovjeka neizbježno dovodi do *praktičnog materijalizma* u kojemu se šire individualizam, utilitarizam i hedonizam. Pokazuje se i ovdje trajna valjanost o kojoj piše Apostol: »I kako nisu smatrali vrijednim držati se spoznaje Boga, predade ih Bog nevaljanu umu te čine što ne dolikuje« (Rim 1, 28). Tako su vrednote *biti* [*esse*] zamijenjene vrednotama *imati* [*habere*].

Jedini cilj koji vrijedi jest postignuće materijalnoga blagostanja. Takozvana *kvaliteta života* tumači se pretežito ili isključivo kao gospodarska učinkovitost, ljepota i užitak tjelesnog života, zaboravljajući dublje – uzajamne, duhovne i religiozne – dimenzije postojanja.

Patnja [*dolor*], neizbježni teret ljudskog postojanja ali i činitelj mogućega osobnog rasta, u

144 Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 36.

sličnom se kontekstu »cenzurira«, odbacuje kao beskorisna, čak suzbija kao zlo koje treba izbjeći uvijek i posvuda. Kad se ne može nadići, a izgled budućega blagostanja blijedi, tada se čini da je život izgubio svako značenje i u čovjeku raste napast da zahtijeva pravo na svoje uništenje.

Uvijek u istome kulturnom obzorju, *tijelo* [*corpus*] više se ne poima kao tipično osobna stvarnost, znak i mjesto odnosa s drugima, s Bogom i sa svijetom. Ono je svedeno na čistu materijalnost: ono je skup organa, funkcija i energije koju valja upotrijebiti po mjeri čistog užitka i učinkovitosti. Kao posljedica, *spolnost* [*sexualitas*] je depersonalizirana i instrumentalizirana. Od znaka, mjesta i načina govora ljubavi, to jest darovanja sebe i prihvaćanja drugoga sa svim bogatstvom osobe, sve više postaje prigoda i sredstvo potvrđivanja vlastitoga »ja« i sebičnoga zadovoljavanja vlastitih želja i nagona. Tako se iskrivljuje i krivotvori izvorni sadržaj ljudske spolnosti i dva se značenja, sjedinjenje i začinjanje novoga života, prirođena samoj naravi bračnog čina, umjetno razdvajaju: na taj način veza je izdana, a plodnost podložna samovolji muškarca i žene. *Prokreacija* onda postaje »neprijatelj« kojega valja izbjeći u prepuštanju spolnosti: ako se prihvaća, to je samo zato što izražava vlastitu želju ili čak vlastitu volju – imati potomka »pod svaku cijenu«, a ne zato što opisuje prihvaćanje drugoga i potom otvorenost bogatstvu života kojega je dijete nositelj.

U materijalističkoj, dosad opisanoj perspektivi, *međuljudski odnosi trpe veliko osiromašenje*. Prvi koji trpe štetu jesu žena, dijete, bolesnik ili patnik, starac. Vlastiti kriterij osobnog dostojanstva, to jest poštovanje, sebedarnost i služenje – zamijenjen je mjerilom učinkovitosti, funkcionalnosti i koristi: drugi se vrednuje ne po onome što »jest«, nego po onome što »ima, čini i pridonosi«. To je prevlast jačega nad slabijim.

24. Pomračenje smisla Boga i čovjeka, sa svim različitim i sudbinskim posljedicama za život, događa se *u dubini ćudoredne savjesti*. U pitanju je, ponajprije, savjest *svake osobe*, koja se u svojoj jedincatosti i neponovljivosti nalazi sama pred Bogom.[145] No u pitanju je, u određenom smislu, i »ćudoredna savjest« *društva*: ono je na neki način odgovorno ne samo što dopušta ili podupire ponašanja protivna životu, nego zato što podupire »kulturu smrti« nastojeći stvoriti i učvrstiti prave pravcate »strukture grijeha« protiv života [*structuras peccati adversum vitam*]. Ćudoredna savjest, pojedinačna i društvena, danas je podložna *vrlo velikoj i smrtnoj opasnosti pomutnje između dobra i zla* u odnosu na osnovno pravo na život zbog nametljivog utjecaja brojnih sredstava društvenog priopćavanja. Veliki dio današnjega društva žalosno se pokazuje sličnim onom čovječanstvu koje Pavao opisuje u Poslanici Rimljanima. Stvoreno »od ljudi koji istinu sputavaju nepravednošću« (Rim 1, 18): budući da su zanijekali Boga i, vjerujući da mogu izgraditi zemaljski grad bez njega, »ishlapiše u svojim mozganjima« tako da se »pomrači njihovo bezumno srce« (Rim 1, 21); »gradeći se mudrima, poludješe« (Rim 1, 22) i postadoše tvorci djela dostojnih smrti, te »ne samo da to čine nego i povlađuju onima koji čine« (Rim 1, 32). Kad savjest, to svijetlo oko duše (usp. Mt 6, 22-23), naziva »dobro zlom i zlo dobrom« (Iz 5, 20), već je na putu zabrinjavajuće izopačenosti i najmračnije moralne sljepoće.

Pa ipak sve uvjetovanosti i napori da se nametne šutnja ne uspijevaju ugušiti Gospodinov glas koji odjekuje u savjesti svakog čovjeka: uvijek se iz tog skrovitog svetišta savjesti može pokrenuti novi put ljubavi, prihvaćanja i služenja ljudskom životu.

145 usp. Drugi vatikanski sabor, pastoralnu konstituciju *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 16.

»Vi ste pristupili… krvi škropljeničkoj« (Hebr 12, 22. 24)

Znakovi nade i poziv na zalaganje

25. »Krv brata tvoga iz zemlje k meni viče!« (Post 4, 10). K Bogu, izvoru i branitelju života, ne vapi samo krv Abela, prvoga nevino ubijenog. Krv svakoga drugog ubijenog čovjeka glas je koji se diže prema Gospodinu. U apsolutno jedinstvenom obliku, glas Kristove krvi viče k Bogu. Abel je, u svojoj nevinosti, proročka slika Isusa, kako nas podsjeća pisac Poslanice Hebrejima: »Vi ste pristupili gori Sionu i gradu Boga živoga... Posredniku novoga Saveza i krvi škropljeničkoj što govori snažnije od Abelove« (Hebr 12, 22. 24).

To je *škropljenička krv* [*sanguis aspersionis*]. Njezin je simbol i prethodni znak bila krv žrtava staroga Saveza, s kojima je Bog izražavao volju da priopći svoj život ljudima čisteći ih i posvećujući ih (usp. Izl 24, 8; Lev 17, 11). Sada se sve to ispunjava i obistinjuje u Kristu: njegova škropljenička krv otkupljuje, čisti i spašava; to je krv Posrednika novoga Saveza »prolivena za mnoge, na otpuštenje grijeha« (Mt 26, 28). Ta krv što izbija iz Kristova probodena boka na križu (usp. Iv 19, 34) ima »snažniji glas« od Abelove krvi; ona uistinu izražava i zahtijeva još veću »pravednost«, ali iznad svega moli milosrđe,[146] postaje kod Oca zagovornik za braću (usp. Hebr 7, 25); izvor je savršenog otkupljenja i dar novoga života.

Kristova krv, dok objavljuje veličinu Očeve ljubavi, *pokazuje kako je čovjek dragocjen u Božjim očima i kako je neprocjenjiva vrijednost njegova života*. Na to podsjeća apostol Petar: »Ta znate da od svog ispraznog načina života, što vam ga oci namriješe, niste otkupljeni nečim raspadljivim, srebrom ili zlatom, nego dragocjenom krvlju Krista, Janjeta nevina i bez mane« (I Pt 1, 18-19). Promatrajući dragocjenu Kristovu krv, znak darovanja njegove ljubavi (usp. Iv 13, 1), vjernik uči priznavati i cijeniti gotovo božansko dostojanstvo svakoga čovjeka i može uskliknuti uvijek novim i milosnim divljenjem: »Kolika li mora biti vrijednost čovjeka u Stvoriteljevim očima ako je taj čovjek „zavrijedio imati takvog i tolikog Otkupitelja“ (hvalospjev uskrsnoj svijeći), ako je „Bog dao svoga Sina jedinorođenca“, da čovjek „ne umre, nego da ima život vječni!“ (usp. Iv 3, 16)«.[147]

Osim toga, Kristova krv objavljuje čovjeku da se njegova veličina i potom njegovo zvanje sastoji u *iskrenom samodarivanju*. Baš zato što se predaje kao dar života, Kristova krv više nije znak smrti, ni konačnog odvajanja od braće, nego sredstvo zajedništva, koje je bogatstvo života za sve. Tko u svetootajstvu euharistije pije ovu krv i ostaje u Isusu (usp. Iv 6, 56) uključen je u dinamizam njegove ljubavi i darivanja života, da bi doveo do punine izvorno zvanje ljubavi koje je vlastito svakom čovjeku (usp. Post 1, 27; 2, 18-24).

U Kristovoj krvi svi ljudi crpe *snagu da se založe u prilog života*. Baš ta krv najsnažniji je razlog nade, čak *temelj apsolutne sigurnosti da će, prema Božjemu* planu, pobjeda pripasti životu. »Smrti više ne će biti«, uzvikuje snažni glas onoga koji silazi s Božjega prijestolja u nebeskom Jeruzalemu (Otk 21, 4). A sveti Pavao nam jamči da je sadašnja pobjeda nad smrću znak i predokus konačne pobjede nad smrću kad »se obistini napisana riječ: *Pobjeda iskapi smrt. Gdje je, smrti, pobjeda tvoja? Gdje je, smrti, žalac tvoj«* (I Kor 15, 54-55).

26. U našim društvima i kulturama, iako su snažno obilježena »kulturom smrti«, ima prethodnih znakova te pobjede. Dala bi se, dakle, jednostrana slika, koja bi mogla navesti na štetno obeshrabrenje ako upozoravanje na prijetnje životu ne bi bilo popraćeno predočavanjem djelotvornih *pozitivnih znakova* u sadašnjemu stanju čovječanstva.

Nažalost, pozitivni se znakovi često teško probijaju i priznaju, možda i zato što ne nalaze

146 usp. sv. Grgur Veliki, *Moralia in Iob* (Tumačenje knjige o Jobu), 13, 23: Corpus christianorum series latina (CCSL), 143A, str. 683; *Časoslov rimskoga obreda*, II, Zagreb, 1984., str. 187-188 (treći korizmeni petak).

147 Ivan Pavao II., okružnica *Redemptor hominis* (4. ožujka 1979.), br. 10: AAS, 71 (1979.), str. 274.

odgovarajuću pozornost u sredstvima javnoga priopćivanja. Ali kolike su inicijative pomoći i potpore slabijim osobama i onima bez obrane, u kršćanskim zajednicama i građanskome društvu nastale i nastavljaju nicati na mjesnoj, državnoj i međunarodnoj razini, djelovanjem pojedinih skupina, pokreta i organizacija različite vrste!

Postoje još mnogi *bračni drugovi* koji, s velikodušnom odgovornošću, znaju prihvatiti djecu kao »najdragocjeniji dar braka«.[148] A ima i *obitelji* koje se, povrh svakodnevnog služenja životu, znaju otvoriti prihvaćanju ostavljene djece, djece i mladih u poteškoćama, osoba s manama, starih osamljenih. Ne malo *centara pomoći životu*, ili sličnih ustanova, koje su pokrenule osobe i skupine s divnom predanošću i žrtvom, pružaju moralnu i materijalnu potporu majkama u poteškoćama, u napasti da učine pobačaj. Nastaju također i šire se *skupine dobrovoljaca* zauzetih u pružanju gostoprimstva onomu tko nema obitelji, tko se nalazi u stanju posebne nevolje ili mora ponovno naći odgojnu sredinu da mu pomogne prevladati pogubne sklonosti i pronaći životni smisao.

Medicina, razvijana velikim marom istraživača i profesionalaca nastavlja napor da nađe djelotvorniji lijek: rezultati, nekoć potpuno nezamislivi i takvi da otvaraju obećavajuće vidike, danas se postižu u korist života koji se rađa, u prilog patnika i bolesnika u oštroj [akutnoj] ili završnoj mijeni. Pokreću se različite ustanove i organizacije da zemljama pogođenima bijedom i zaraznim bolestima donesu blagodati naprednije medicine. Isto tako se pravodobno aktiviraju narodna i međunarodna udruženja da bi pružila pomoć pučanstvu pogođenom prirodnim nesrećama, epidemijama ili ratovima. Makar je prava međunarodna pravednost u podjeli dobara još daleko od punog ostvarenja, kako ne priznati u dosad učinjenim koracima znak porasta solidarnosti među narodima, dragocjenu ljudsku i ćudorednu osjetljivost i veće poštovanje života?

27. Pred zakonima koji su dopustili pobačaj i pokušajima, tu i tamo uspjelim, da se ozakoni eutanazija, nastali su u čitavome svijetu *pokreti i inicijative društvene osjetljivosti u korist života*. Kad, u skladu s njihovim izvornim nadahnućem, djeluju određenom čvrstoćom bez pribjegavanja nasilju, takvi pokreti podupiru šire zauzimanje savjesti za vrijednosti života, potiču i ostvaruju odlučno zalaganje za njegovu obranu.

Kako ne podsjetiti, osim toga, na *sve one svakodnevne geste prihvaćanja, žrtve, nesebične brige* koje neizmjeran broj osoba čini s ljubavlju u obiteljima, u staračkim domovima i u drugim centrima ili zajednicama u obranu života? Dopuštajući se voditi primjerom Isusa, »dobrog Samarijca« (usp. Lk 10, 29-37), i poduprta njegovom snagom, Crkva je uvijek bila na prvoj crti te dobrotvorne ljubavi: toliki njezini sinovi i kćeri, posebno redovnici i redovnice, u starim i novim oblicima posvetili su i nastavljaju posvećivati život Bogu darivajući ga iz ljubavi prema bližnjemu, slabijem i potrebnom.

Ti čini iz dubine izgrađuju onu »civilizaciju ljubavi i života«, bez koje postojanje osoba i društva gubi izvorno ljudsko značenje. Ako ih nitko ne bi primijetio i ako bi ostali skriveni većini, vjera osigurava da Otac »koji vidi u tajnosti« (Mt 6, 4), ne samo da će ih znati nagraditi, nego ih već od sada čini bogatim trajnim plodovima za sve.

Među znakove nade valja također uvrstiti to što u mnogim sektorima javnoga mnijenja raste *nova osjetljivost sve većeg protivljenja ratu* kao sredstvu rješenja sukoba među narodima i sve se više usmjerava traženju djelotvornih, ali »nenasilnih« sredstava da se zaustavi naoružani napadač. Na istom obzoru postavlja se i *sve raširenije protivljenje javnoga mnijenja smrtnoj kazni*, makar samo kao sredstvu »zakonite obrane« društva, s obzirom na mogućnosti kojima moderno društvo raspolaže da djelotvorno uguši zločin tako da zločinca učini neškodljivim, ali mu ne oduzme sasvim mogućnost da se urazumi.

148 Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 50.

Treba pozdraviti povećanu pozornost u korist *kvalitete života i ekologije* koja se bilježi iznad svega u naprednijim društvima, u kojima očekivanja ljudi nisu više usredotočena toliko na probleme preživljavanja koliko na traženje globalnog poboljšanja životnih uvjeta. Posebno je znakovito buđenje etičnog razmišljanja o životu: nastankom i sve raširenijim razvojem *bioetike* podržavaju se razmišljanje i dijalog među vjernicima i nevjerujućima, kao i među vjernicima različitih religija o etičkim problemima, pa i temeljnima, koji se tiču čovjekova života.

28. To obzorje svjetla i tame sve nas mora učiniti svjesnima da se nalazimo pred golemim i dramatičnim sukobom između zla i dobra, između smrti i života, između »kulture smrti« i »kulture života«. Nalazimo se ne samo »ispred«, nego nužno »usred« tog sukoba; svi smo uključeni i svi smo sudionici s neizbježnom odgovornošću *da se bezuvjetno odlučimo u korist života*.

I za nas jasno i snažno odjekuje Mojsijev poziv: »Gledaj! Danas preda te stavljam: život i sreću, smrt i nesreću...; preda te stavljam život i smrt, blagoslov i prokletstvo; *Život, dakle, biraj, da živiš ti i tvoje potomstvo«* (Pnz 30, 15. 19). To je poziv koji se upućuje i nama, koji smo svaki dan pozvani da se odlučimo između »kulture života« i »kulture smrti«. Ali poziv knjige Ponovljenog zakona još je dublji, jer nas potiče na religiozan i moralan izbor. Riječ je o tome da se vlastitom postojanju dâ osnovno usmjerenje i da se živi u vjernosti i sukladnosti s Njegovim zakonom: »Ja ti danas zapovijedam da *ljubiš Gospodina svoga Boga, da hodiš njegovim putovima, da vršiš njegove zapovijedi,* zakone i njegove uredbe...; život, dakle, biraj! da živiš ti i tvoje potomstvo, ljubeći Gospodina Boga svoga, slušajući njegov glas i prianjajući uz njega. Ta *on je tvoj život*, tvoj dugi vijek« (Pnz 30, 16. 19-20).

Bezuvjetna odluka u prilog života dostiže potpuno religiozno i ćudoredno značenje kad izvire, oblikuje se i hrani *vjerom u Krista*. Ništa toliko ne pomaže da izađemo pobjednici iz sukoba smrti i života, u koji smo svi uključeni, kao vjera u Božjega Sina koji je postao čovjekom i došao među ljude »da život imaju, u izobilju da ga imaju« (Iv 10, 10): *vjera u Uskrsloga, koji je pobijedio smrt;* u Kristovu krv »koja snažnije govori od Abelove« (Hebr 12, 24).

Svjetlom i snagom takve vjere pred izazovima sadašnjega stanja Crkva postaje svjesnija milosti i odgovornosti koje joj dolaze od njezina Gospodina da naviješta, slavi i poslužuje *Radosnu vijest života*.

II. DIO

»Došao sam da život imaju« (Iv 10, 10)

KRŠĆANSKA PORUKA O ŽIVOTU

»Život se očitovao, mi smo ga vidjeli« (I Iv 1, 2)

Pogled upravljen Kristu »Riječi života«

29. Pred nebrojenim i velikim prijetnjama životu prisutnima u suvremenom svijetu mogli bismo ostati svladani osjećajem nesavladive nemoći: dobro nikad ne će biti toliko jako da pobijedi zlo!

To je trenutak u kojem je Božji narod, i u njemu svaki od nas, pozvan ponizno i hrabro ispovjediti vlastitu vjeru u Isusa Krista, »Riječ života« (I Iv 1, 1). *Radosna vijest života* jednostavno nije neko razmišljanje, makar izvorno ili duboko, o ljudskom životu. Nije ni zapovijed, određena da podigne svjesnost i izazove važne promjene u društvu. Još manje je varljivo obećanje bolje budućnosti. *Radosna vijest života* je konkretna i osobna stvar, jer se sastoji u navještaju *same Isusove osobe*. Apostolu Tomi, i u njemu svakom čovjeku, Isus se predočuje ovim riječima: »Ja sam Put, Istina i Život« (Iv 14, 6). Isti je identitet pokazan Marti, Lazarevoj sestri: »Ja sam uskrsnuće i život: tko vjeruje u mene, ako i umre, živjet će; tko god živi i vjeruje u mene, ne će umrijeti nikada« (Iv 11, 25-26). Isus je Sin koji odvijeka prima život od Oca (usp. Iv 5, 26) i došao je među ljude da ih učini dionicima ovoga dara: »Došao sam da život imaju, u izobilju da ga imaju« (Iv 10, 10).

Dakle, iz riječi, djela i same Isusove osobe, čovjeku je dana mogućnost da »upozna« *potpunu istinu* o vrijednosti ljudskog života; iz toga »vrela« dolazi mu sposobnost da savršeno »čini« tu istinu (usp. Iv 3, 21), to jest da prihvati i potpuno ostvari odgovornost da ljubi i služi ljudskom životu, da brani i promiče. U Kristu je, naime, konačno naviještena i potpuno darovana ta *Radosna vijest života* koja, ponuđena u objavi Staroga saveza, i čak na neki način zapisana u srce svakog muškarca i žene, odjekuje u svakoj savjesti »od početka«, to jest od samog stvaranja, tako da je, usprkos negativnim posljedicama grijeha, *u bitnim dijelovima može upoznati i čovječji razum*. Kao što piše Drugi vatikanski sabor, Krist »cjelokupnom prisutnošću i pojavom, riječima i djelima, znacima i čudesima, a osobito smrću i slavnim uskrsnućem od mrtvih te konačno poslanjem Duha istine, daje puninu objavi i dovršava je te božanskim svjedočanstvom potvrđuje: Bog je s nama da nas oslobodi iz tmina grijeha i smrti i uskrisi na vječni život«.[149]

30. Pogledom usmjerenim prema Gospodinu Isusu želimo ponovno čuti od njega »Božje riječi« (Iv 3, 34) i ponovno razmotriti *Radosnu vijest života*. Najdublji i izvorni smisao razmatranja o objavljenoj poruci o ljudskom životu shvatio je apostol Ivan kad na početku Prve Poslanice piše: »Što bijaše od početka, što smo čuli, što smo vidjeli očima svojim, što razmotrismo i ruke naše opipaše o Riječi, Životu – da, život se očitova, i vidjeli smo i svjedočimo, i navješćujemo vam Život vječni, koji bijaše kod Oca i očitova se nama – što smo vidjeli i čuli, navješćujemo i vama da i vi imate zajedništvo s nama« (I Iv 1, 1-3).

U Isusu, »Riječi života«, navješćuje se i priopćuje božanski i vječni život. Zahvaljujući takvom navještaju i daru čovjekov tjelesni i duhovni život i u zemaljskoj fazi zadobiva puninu vrijednosti i značenja: božanski i vječni život uistinu je svrha kojoj je čovjek što živi u ovom svijetu usmjeren i pozvan. *Radosna vijest života* sadržava tako u sebi sve što samo iskustvo i ljudski razum kažu o vrijednosti života, prihvaća ga, uzdiže i vodi do savršenstva.

»Moja je snaga i moja pjesma – Gospodin, jer je mojim postao izbaviteljem« (Izl 15, 2)

Život je uvijek vrijednost

31. Uistinu, punina evanđeoskog navještaja o životu već je pripremljena u Starom savezu. Poglavito u događajima Izlaska, središtu iskustva vjere staroga Saveza, Izrael otkriva kako je njegov život dragocjen u Božjim očima. Kad se čini da je određen za propast, jer se nad svom njegovom novorođenčadi nadvila prijetnja smrti (usp. Izl 1, 15-22), Gospodin mu se objavljuje kao spasitelj koji može osigurati budućnost onomu tko je bez nade. Rađa se tako u Izraelu jasna svijest: *njegov se život* ne nalazi na milosti i nemilosti faraona koji s njime može raspolagati silničkom [despotskom] samovoljom; naprotiv, *život je predmet nježne i snažne Božje ljubavi*.

Oslobođenje iz ropstva dar je identiteta, priznavanje neizbrisivog dostojanstva i *početak nove povijesti*, u kojoj otkriće Boga i samoga sebe idu u korak. Izlazak je temeljno iskustvo i uzorak za buduće. Izrael je tu naučio da, kad god se prijeti njegovu postojanju, on se samo treba uteći Bogu obnovljenom vjernošću da u Njemu nađe djelotvornu potporu: »Ja sam te stvorio, i sluga si mi; Izraele, ne ću te zaboraviti« (Iz 44, 21).

Tako, dok priznaje vrijednost vlastita postojanja kao naroda, Izrael napreduje i u *poimanju smisla i vrijednosti života kao takvoga*. To se razmišljanje posebice razvija u mudrosnim knjigama polazeći od svakodnevnog iskustva *nestalnosti* života i od svijesti prijetnji koje na njega vrebaju. Pred proturječjima života vjera je izazvana ponuditi odgovor.

To je nadasve problem boli koji prijeti vjeri i stavlja je na kušnju. Kako ne čuti sveopći vapaj čovjeka razmatrajući Knjigu o Jobu? Nedužan i pogažen patnjom, razumljivo, prisiljen je pitati se: »Čemu darovati svjetlo nesretniku i život ljudima zagorčene duše, koji smrt ištu, a ona ne

149 Drugi vatikanski sabor, dogmatska konstitucija o božanskoj Objavi *Dei Verbum* (18. studenoga 1965.), br. 4.

dolazi, i kao za blagom za njome kopaju?« (Job 3, 20-21). Ali i u najvećoj tami vjera usmjerava vjernom i gorljivom priznanju »otajstva«: »Ja znam, moć je tvoja bezgranična, što god naumiš, to izvesti možeš« (Job 42, 2).

Objava omogućuje da uvijek novom jasnoćom prihvaćamo klicu besmrtnog života koju je Stvoritelj postavio u srce ljudi: »On je sve učinio prikladno [*fecit bona*] u svoje vrijeme, ali i dopustio čovjeku uvid u vjekove« (Prop 3, 11). Ta *klica potpunosti i punine* očekuje da se pojavi u ljubavi i da se ispuni milosnim Božjim darom, sudjelovanjem u njegovu božanskom životu.

»Isusovo je ime dalo snagu tom čovjeku« (Dj 3, 16)

U nestalnosti ljudskog postojanja Isus ispunjava životni smisao

32. Iskustvo naroda Saveza obnavlja se u iskustvu svih »siromaha« koji susreću Isusa iz Nazareta. Kao što je već Bog »ljubitelj života« (Mudr 11, 26) ohrabrio Izrael usred opasnosti, tako sada Božji Sin, onima kojima se prijeti i koji su ometani u postojanju, naviješta da je i njihov život dobro kojemu Božja ljubav daje smisao i vrijednost.

»Slijepi progledaju, hromi hode, gubavi se čiste, gluhi čuju, mrtvi ustaju, siromasima se navješćuje evanđelje« (Lk 7, 22). Tim riječima proroka Izaije (35, 5-6; 61, 1) Isus predočuje značenje vlastita poslanja: tako svi, koji trpe zbog na neki način »smanjenog« života, od njega čuju *dobru vijest* da se Bog za njih brine i imaju potvrdu da je i njihov život dar koji Otac ljubomorno čuva u rukama (usp. Mt 6, 25-34).

Isus se propovijedanjem i djelovanjem posebno obraća »siromasima«. Mnoštvo bolesnika i odbačenih, koji ga slijede i traže (usp. Mt 4, 23-25), iz njegovih čina shvaćaju kako njihov život ima veliku vrijednost i kako je utemeljeno njihovo očekivanje spasenja.

Drukčije se ne događa ni u poslanju Crkve od njezinih početaka. Ona, budući da naviješta Isusa kao onoga »koji je, jer Bog bijaše s njime, prošao zemljom čineći dobro i ozdravljajući sve kojima bijaše ovladao đavao« (Dj 10, 38), zna da je nositeljica poruke spasenja koja odzvanja novošću upravo u stanju bijede i siromaštva čovjekova života. Tako čini Petar ozdravljenjem hromoga, koga su donosili svaki dan kod vrata jeruzalemskog Hrama, zvanih »Divna«, da prosi milostinju: »Srebra i zlata u mene nema, ali što imam – to ti dajem: u ime Isusa Krista Nazarećanina hodaj!« (Dj 3, 6). U vjeri u Isusa Krista, »začetnika života« (Dj 3, 15), život koji leži napušten, pokorno proseći, otkriva svijest i dostojanstvo.

Riječi i čini Isusa i njegove Crkve ne odnose se samo na onoga tko je u bolesti, patnji ili u različitim oblicima društvene isključenosti. Još dublje dodiruju *smisao života svakog čovjeka u svim njegovim ćudorednim i duhovnim dimenzijama*. Samo onaj tko priznaje da mu je život označen bolešću grijeha, u susretu s Isusom Spasiteljem može pronaći istinu i smisao vlastita postojanja. Tà, on sâm je rekao: »Ne treba zdravima liječnik, nego bolesnima; nisam došao zvati pravedne, nego grešnike na obraćenje« (Lk 5, 31-32).

Tko pak, kao bogati poljodjelac iz evanđeoske prispodobe, misli da može osigurati vlastiti život posjedovanjem materijalnih dobara, zapravo se vara: život mu izmiče i on će ostati bez njega prije nego što mu shvati pravo značenje: »Bezumniče! Već noćas duša će se tvoja zaiskati od tebe. A što si pripravio, čije će biti?« (Lk 12, 20).

33. U Isusovu životu, od početka do kraja, nalazi se ta jedinstvena »dijalektika«[150] između iskustva privremenosti ljudskog života i potvrde njegove vrijednosti. Stvarno, privremenost označuje Isusov život od njegova rođenja. On nailazi na gostoljubivo *primanje* kod pravednika, koji se ujedinjuju spremnim i radosnim Marijinim »da« (usp. Lk 1, 38). Ali odmah se pojavljuje

150 Od grčkoga *dialégō* razgovaram, raspravljam: dijalektika je umijeće pronalaženja istine otkrivanjem protuslovlja, dosjetljivost – nap. prir.

odbijanje svijeta koji postaje neprijateljski i traži dijete »da ga ubije« (Mt 2, 13), ili ostaje ravnodušan i ne tiče ga se ispunjenje otajstva toga života koji ulazi u svijet: »Za njih ne bijaše mjesta u svratištu« (Lk 2, 7). Upravo iz nesklada između prijetnji i nesigurnosti s jedne strane, i moći Božjega dara s druge, slava iz nazaretske kuće i betlehemske štalice sjaji većom snagom: život koji se rađa spasenje je za čitav ljudski rod (usp. Lk 2, 11).

Isus uzima na sebe protuslovlja i rizike života: »Premda bogat, radi vas posta siromašan, da se vi njegovim siromaštvom obogatite« (II Kor 8, 9). Siromaštvo, o kojem govori Pavao, nije samo skidanje božanskih povlastica, nego i udioništvo u ponižavajućim i nestalnim uvjetima ljudskog života (usp. Fil 2, 6-7). Isus živi siromaštvo čitav svoj život sve do vrhunca križa: »Ponizi sâm sebe, poslušan do smrti, smrti na križu. Zato Bog njega preuzvisi i darova mu ime, ime nad svakim imenom« (Fil 2, 8-9). Upravo *umirući* Isus *objavljuje svu veličinu i vrijednost života*. Njegovo darivanje na križu postaje izvor novog života za sve ljude (usp. Iv 12, 32). Na tom putovanju kroz proturječnosti i u gubitku života, Isus je vođen sigurnošću da je on u Očevim rukama. Zato na križu može reći: »Oče, u ruke tvoje predajem duh svoj« (Lk 23, 46), to jest svoj život. Doista, velika je vrijednost ljudskog života ako ga je uzeo Sin Božji i učinio ga mjestom u kojem se ostvaruje spasenje čitavog čovječanstva!

»Pozvani... da budemo suobličeni slici njegova Sina« (Rim 8, 28-29)

Božja slava odsijeva na čovjekovu licu

34. Život je uvijek dobro. To je zor [*intuitio*] ili čak iskustvena činjenica, i čovjek je pozvan usvojiti njezin duboki razlog.

Zašto je život dobro? To se pitanje proteže kroz čitavo Sveto pismo i od prvih stranica nalazi djelotvoran i čudesan odgovor. Život koji Bog daruje čovjeku različit je i izvoran u odnosu na svako drugo stvorenje, jer je čovjek, premda u srodstvu sa zemaljskim prahom (usp. Post 2, 7; 3, 19; Job 34, 15; Ps 103/102/, 14; 104/103/, 29), *očitovanje Boga u svijetu, znak njegove prisutnosti*, otisak njegove slave (usp. Post 1, 26-27; Ps 8, 6). To je ono što je želio istaknuti i sveti Irenej Lionski slavnom definicijom: »Živi je čovjek slava Božja.«[151] Čovjeku je dano najveće dostojanstvo čiji su korijeni u dubokoj vezi koja ga ujedinjuje s njegovim Stvoriteljem: u čovjeku odsijeva zraka Božje naravi.

To potvrđuje knjiga Postanka u prvom izvješću o stvaranju postavljajući čovjeka na vrhunac stvarateljske Božje aktivnosti, kao njegovu krunu, na kraju procesa koji od nejasnog kaosa[152] dovodi do savršenijega stvorenja. *Sve je stvorenje čovjeku podređeno i sve mu je podložno*: »Napunite zemlju; sebi je podložite i vladajte ... svim stvorovima« (Post 1, 28), zapovijeda Bog muškarcu i ženi. Slična poruka nalazi se i u drugom izvješću o početcima: »Gospodin Bog uzme čovjeka i postavi ga u edenski vrt da ga obrađuje i čuva« (Post 2, 15). Potvrđuje se tako čovjekovo prvenstvo nad svim ostalim: ono je njemu namijenjeno i povjereno njegovoj odgovornosti, ali on ni zbog čega ne može biti podjarmljen svojim bližnjima i sveden na razinu stvari.

U biblijskom pripovijedanju razlika između čovjeka i drugih stvorenja ponajprije je vidljiva činjenica da je njegovo stvaranje predstavljeno kao plod posebne Božje odluke, zaključka koji se sastoji u uspostavi *jedinstvene i vlastite veze sa Stvoriteljem*: »Načinimo čovjeka na svoju sliku, sebi slična« (Post 1, 26). *Život* koji Bog nudi čovjeku jest *dar kojim Bog priopćuje nešto od sebe svomu stvorenju*.

Izrael će se dugo pitati o smislu te posebne i vrstoznačne veze čovjeka i Boga. I Knjiga

151 »Gloria Dei vivens homo«: *Adversus haereses* (Protiv krivovjerstva), IV, 20, 7: Patrologia graeca, 7, stupac 1037; Sources chrétiennes, 100/2, str. 648-649.

152 Od grčkoga *cháos* zbrka, metež, nered, stanje bez ikakva poretka, rastrojeno, nesređeno – nap. prir.

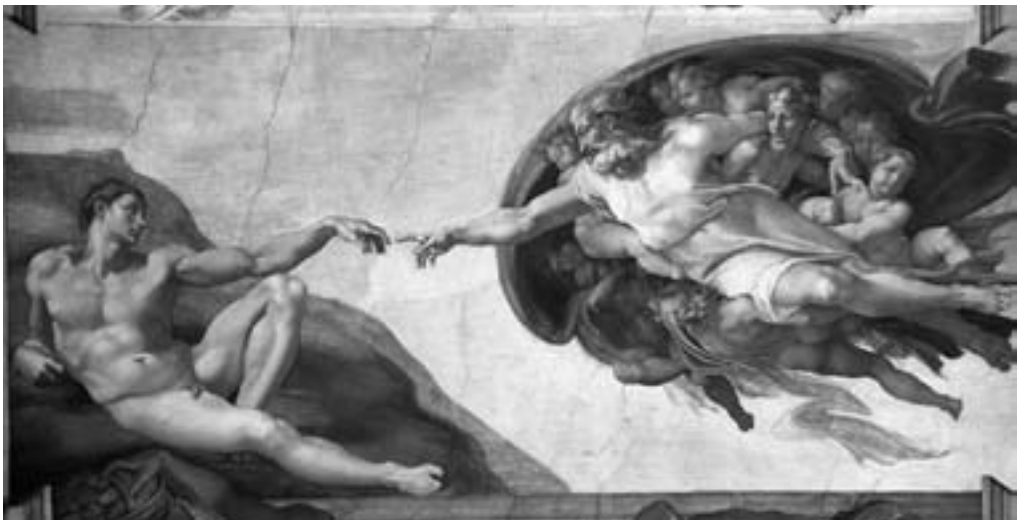

Michelangelo di Lodovico Buonarroti Simoni (1475.-1564.), *Prvo produševljenje*, dio biblijske simfonije na svodu Siktinske kapele u Vatikanu. Freska je nastala između 1508. i 1512. Središnji prizor ciklusa, stvaranje čovjeka, izraženo je jednostavnim dodirom vrškova prstiju kroz koje kao da na Adama prolazi pravi i istinski naboj Stvoriteljeve životne snage.

Sirahova priznaje da je Bog, stvarajući ih, ljude »odjenuo snagom kakva je njegova i učinio ih na svoju sliku« (Sir 17, 3). Sveti pisac u vezu s tim dovodi ne samo njihovu vlast nad svijetom, nego i *vlastite čovjekove duhovne sposobnosti*, kao što su razum, razlikovanje dobra i zla, slobodna volja: »Napuni ih znanjem i razumijevanjem i otkri im dobro i zlo« (Sir 17, 7). *Sposobnost da dohvati istinu i slobodu* [*facultas veritatem libertatemque attingendi*] *čovjekova je povlastica* ukoliko je stvoren na sliku svoga Stvoritelja, pravoga i pravednoga Boga (usp. Pnz 32, 4). Samo je čovjek, među svim vidljivim stvorenjima, »sposoban spoznati i ljubiti vlastitog Stvoritelja«.[153] Život koji Bog daruje čovjeku puno je više nego postojanje u vremenu. To je propinjanje prema punini života; *to je klica postojanja koje nadilazi granice vremena*: »Jer Bog je stvorio čovjeka za neraspadljivost i učinio ga na sliku svoje besmrtnosti« (Mudr 2, 23).

35. I jahvističko izvješće o početcima izražava isto uvjerenje. Drevni zapis, naime, govori o *božanskom dahu* koji *se udahnjuje u čovjeka* da bi on ušao u život: »Gospodin Bog, napravi čovjeka od praha zemaljskog i u nosnice mu udahne dah života. Tako postane čovjek živa duša« (Post 2, 7).

Božanski početak daha života tumači trajno nezadovoljstvo koje prati čovjeka u njegovim danima. Stvoren od Boga, noseći u sebi neizbrisivi Božji trag, čovjek naravno teži k Njemu. Kad sluša duboku čežnju svoga srca, nijedan čovjek ne može ne učiniti svojom istinu koju je izrekao sveti Augustin: »Za sebe si nas stvorio, Gospodine, i nemirno je srce naše dok ne otpočine u Tebi.«[154]

Danas je, kao nikad prije, rječito nezadovoljstvo što remeti čovjekov život u Edenu[155] sve dok je njegovo jedino uporište biljni i životinjski svijet (usp. Post 2, 20). Samo pojava žene, to jest bića koje je tijelo od njegova tijela i kost od njegove kosti (usp. Post 2, 23), u kojem također živi

153 Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 12.

154 sv. Augustin, *Ispovijesti* (Confessiones), I, 1: CCSL 27, 1; *Časoslov rimskoga obreda*, III, Zagreb, 1984., str. 201 (IX. nedjelja kroz godinu).

155 Hebrejski *éden* vrt, raj zemaljski, mjesto blaženstva i uživanja – nap. prir.

duh Boga Stvoritelja, može zadovoljiti zahtjev dijaloga među osobama, toliko važan za ljudsko postojanje. U drugome, čovjeku ili ženi, odražava se sâm Bog, konačno i zadovoljavajuće utočište svake osobe.

»Pa što je čovjek da ga se spominješ, sin čovječji te ga pohađaš?« – pita se Psalmist (Ps 8, 5). Pred neizmjernošću svemira, on je jako malen; ali baš ta razlika ističe njegovu veličinu: »Ti ga učini malo manjim od anđela (ali moglo bi se prevesti i: „malo manjim od Boga“), slavom i čašću njega okruni« (Ps 8, 6). *Božja slava odsijeva na čovjekovu licu*. U njemu Stvoritelj nalazi odmor, kako začuđen i ganut tumači sveti Ambrozije: »Svršio je šesti dan i zaključeno je stvaranje svijeta oblikovanjem remek-djela – čovjeka, koji vlada nad svim živim bićima, a on je kao vrhunac svemira i najveća ljepota svakoga stvorenog bića. Uistinu morali bismo stajati šutke, puni poštovanja, jer se Gospodin odmori od svih djela svijeta. Odmori se zatim u dubini čovjeka, odmori se u njegovu duhu i njegovoj misli; stvorio je, naime, čovjeka obdarena razumom, sposobna da ga slijedi, da se ugleda u njegove kreposti, željan nebeskih milosti. U tim njegovim darovima odmara se Bog koji je rekao: „Ali na koga svoj pogled svraćam? Na siromaha i čovjeka puna duha ponizna koji od moje riječi dršće?“ [Iz 66, 2] Zahvaljujem Gospodinu Bogu koji je stvorio tako divno djelo u kojem nalazi svoj odmor«.[156]

36. Nažalost, veličanstveni Božji plan zasjenjen je provalom grijeha u povijest. Grijehom se čovjek buni protiv Boga i završava *obožavanjem stvorenja*: »Oni su častili i štovali stvorenje umjesto Stvoritelja« (Rim 1, 25). Na taj način ljudsko biće ne samo da nagrđuje Božju sliku u sebi, nego je u napasti kvariti je i u drugima, zamjenjujući odnose zajedništva nepovjerenjem, ravnodušnošću, neprijateljstvom sve do smrtonosne mržnje. Kad se ne priznaje *Bog kao Bog*, izdaje se duboki smisao čovjeka i šteti se zajedništvu među ljudima.

U čovjekovu životu ponovno sjaji Božja slika i pokazuje se u punini dolaskom Božjega Sina u ljudskom tijelu: »On je slika Boga nevidljivoga« (Kol 1, 15), »odsjaj Slave i otisak njegova bića« (Hebr 1, 3). On je savršena Očeva slika.

Plan života predan prvom Adamu konačno se ispunjava u Kristu. Dok Adamov neposluh razara i nagrđuje Božji plan o životu čovjeka i uvodi smrt u svijet, Kristova otkupiteljska poslušnost izvor je milosti koja se razlijeva na ljude otvarajući svima vrata kraljevstva života (usp. Rim 5, 12-21). Apostol Pavao tvrdi: »Prvi čovjek, Adam, postade živa duša, posljednji Adam duh životvorni« (I Kor 15, 45). Onima koji prihvaćaju slijediti Isusa dariva se punina života: u njima je božanska slika obnovljena i dovedena do savršenstva. To je Božji plan s ljudskim bićima: da postanu »suobličeni slici Sina njegova« (Rim 8, 29). Samo tako, u sjaju te slike, čovjek se može osloboditi od robovanja idolopoklonstvu, može obnoviti raspršeno bratstvo i pronaći svoj identitet.

»Tko god živi i vjeruje u mene, ne će umrijeti zauvijek« (Iv 11, 26)

Dar vječnoga života

37. Život koji je Božji Sin došao darovati ljudima ne svodi se samo na postojanje u vremenu. Život, koji je oduvijek »u njemu« i čini »svjetlo ljudima« (Iv 1, 4), *sastoji se u rođenju od Boga i u sudjelovanju u punini njegove ljubavi*: »Onima koji ga primiše podade moć da postanu Božja djeca: onima koji vjeruju u njegovo ime, koji su rođeni ne od krvi, ni od volje tjelesne, ni od volje muževljeve, nego od Boga« (Iv 1, 12-13).

Život koji je došao dati Isus katkad jednostavno naziva: »život«; i predočuje rođenje od Boga kao uvjet da bi se mogao postići cilj zbog kojeg je Bog stvorio čovjeka: »Tko se ne rodi odozgo, ne može vidjeti Božje kraljevstvo« (Iv 3, 3). Dar toga života predmet je Isusova poslanja: on »je onaj koji silazi s neba i daje život svijetu« (Iv 6, 33), tako da s punim pravom može ustvrditi: »Tko ide za mnom... imat će svjetlo života« (Iv 8, 12).

156 sv. Ambrozije, *Hexameron*, VI, 75-76: CSEL 32, 260-261.

Drugi put Isus govori o »životu vječnom«, pri čemu pridjevak »vječni« ne poziva samo na nadvremensko promatranje. »Vječni« je život onaj koji Isus obećava i daje, jer je punina sudjelovanja u životu »Vječnoga«. Tko god vjeruje u Isusa i ulazi u zajedništvo s njime ima vječni život (usp. Iv 3, 15; 6, 40), jer od njega sluša jedine riječi koje postojanju objavljuju i udahnjuju puninu života; to su »riječi života vječnoga« koje Petar priznaje u ispovijesti vjere: »Gospodine, kome da idemo? Ti imaš riječi života vječnoga! I mi vjerujemo i znamo: ti si Svetac Božji« (Iv 6, 68-69). U čemu se zatim sastoji život vječni, izjavljuje sâm Isus obraćajući se Ocu u velikosvećeničkoj molitvi: »A ovo je život vječni: da upoznaju tebe, jedinoga istinskoga Boga, i koga si poslao Isusa Krista« (Iv 17, 3). Upoznati Boga i njegova Sina znači primiti otajstvo zajedništva ljubavi Oca, Sina i Duha Svetoga u svoj život, koji se *već od sada* otvara vječnom životu sudjelovanjem u božanskom životu.

38. Vječni je život, dakle, život Boga i ujedno život Božjih sinova. Uvijek novo divljenje i bezgranična zahvalnost moraju obuzeti vjernika pred tom neočekivanom i neizrecivom istinom koju Bog daje u Kristu. Vjernik svojata riječi apostola Ivana: »Koliku nam je ljubav darovao Otac: djeca se Božja zovemo, i stvarno jesmo!... Sad smo djeca Božja i još se ne očitova što ćemo biti. Znamo: kad se očituje, bit ćemo njemu slični, jer vidjet ćemo ga kao što jest« (I Iv 3, 1-2).

Tako *kršćanska istina o životu dolazi svomu vrhuncu*. Dostojanstvo ovoga života nije vezano samo uz svoje početke, uz to što dolazi od Boga, nego i uz kraj, sudbinu zajedništva s Bogom u spoznaji i ljubavi. U svjetlu te istine sveti Irenej razlikuje i upotpunjuje uzdizanje čovjeka: da, »slava je Božja – živi čovjek«, ali » čovjekov se život sastoji u gledanju Boga«.[157]

Odavde se rađaju neposredne posljedice za ljudski život u njegovu *zemaljskom stanju*, u kojemu je proklijao i u kojemu raste vječni život. Ako čovjek sâm od sebe ljubi život jer je dobro, takva ljubav nalazi dodatni razlog i snagu, novu širinu i dubinu u božanskoj veličini toga dobra. U sličnoj perspektivi, ljubav koju svako ljudsko biće ima prema životu ne svodi se na jednostavno traženje prostora u kojem izražava samog sebe i ulazi u odnos s drugima, nego se razvija u radosnoj svijesti da od svojega života može učiniti »mjesto« Božjeg očitovanja, susreta i zajedništva s njime. Život koji nam Isus dariva ne obezvrjeđuje naše postojanje u vremenu, nego ga uzima na sebe i dovodi ga posljednjem odredištu: »Ja sam uskrsnuće i život...; tko god živi i vjeruje u mene, ne će umrijeti zauvijek« (Iv 11, 25-26).

»Tražit ću račun... od svakoga za svoga brata« (Post 9, 5)

Poštovanje i ljubav prema životu svih

39. Čovjekov život dolazi od Boga, on je njegov dar, njegova slika i otisak, udjel u njegovu životnom dahu. Prema tome, *Bog je jedini gospodar ovoga života*: čovjek ne može njime raspolagati. Sâm Bog potvrđuje Noi nakon potopa: »Od čovjeka za njegova brata tražit ću obračun za ljudski život« (Post 9, 5). Biblijski se tekst trudi naglasiti kako svetost života ima temelj u Bogu i njegovu stvoriteljskom djelu: »Jer na Božju sliku stvoren je čovjek« (Post 9, 6).

Čovjekov život i smrt, dakle, u Božjim je rukama, u njegovoj vlasti: »U ruci mu leži život svakog bića i dah životvorni svakog ljudskog tijela«, uzvikuje Job (12, 10). »Gospodin daje smrt i život, ruši u Šeol[158] i odande diže« (I Sam 2, 6). Samo on može reći: »Ja usmrćujem i oživljavam« (Pnz 32, 39).

---

157 »Vita autem hominis visio Dei«: *Adversus haereses* (Protiv krivovjerstva), IV, 20, 7: Patrologia graeca, 7, stupac 1037; Sources chrétiennes, 100/2, str. 648-649.

158 Hebrejski *šeol* ponor, dubine zemlje, podzemlje u kojem vladaju tmina, prašina i crvi; kamo silaze mrtvi (Post 37, 35), imaju tužan produženi život (Prop 9, 10). Nauku o nagradi i kaznama u zagrobnom životu kao i o uskrsnuću mrtvih najavljuje se u Psalmima (16, 10-11; 49, 16), Mudrosti (3, 4) i Drugoj knjizi o Makabejcima (12, 38). Pavao postavlja Isusovo uskrsnuće kao razlog, središnju zbilju i usredotočenost vjere: »Ako Krist nije uskrsnuo, uzalud i vjera vaša« (I Kor 15, 14) – nap. prir.

Ali tu vlast Gospodin ne obavlja kao samovoljnu prijetnju, nego kao *brigu i ljubaznu skrb prema svojim* stvorenjima. Ako je istina da je čovjekov život u Božjim rukama, nije manje istina da su te ruke ljubazne kao ruke majke koja prihvaća, hrani i brine se o svojem djetetu: »Ja sam se smirio i upokojio dušu svoju; kao dojenče na grudima majke, kao dojenče duša je moja u meni« (Ps 131/130/, 2; usp. Iz 49, 15; 66, 12-13; Hoš 11, 4). Tako u događajima naroda i u sudbini pojedinaca Izrael ne vidi plod čiste slučajnosti ili slijepe sudbine, nego rezultat plana ljubavi s kojom Bog prikuplja sve snage života i bori se protiv sila smrti, koje se rađaju iz grijeha: »Bog nije stvorio smrt niti se raduje propasti živih, nego je sve stvorio da sve opstane« (Mudr 1, 13-14).

40. Iz svetosti života proizlazi njegova *nepovredivost, od iskona upisana u srce čovjeka*, u njegovu savjest. Pitanje: »Što si učinio?« (Post 4, 10), kojim se Bog obraća Kajinu, nakon što je on ubio brata Abela, sadržava iskustvo svakog čovjeka: u dubini savjesti On poziva na nepovredivost ljudskog života kao nečega što ne pripada čovjeku, jer je vlasništvo i dar Boga Stvoritelja i Oca.

Zapovijed o nepovredivosti ljudskog života *u središtu je »deset riječi« Sinajskog saveza* (usp. Izl 34, 28). Ona zabranjuje, u prvome redu, ubojstvo: »Ne ubij« (Izl 20, 13); »Ne ubijaj nedužna i pravedna« (Izl 23, 7); ali zabranjuje i – kako se ističe u kasnijem zakonodavstvu Izraela – svaku povredu zadanu drugom (usp. Izl 21, 12-27). Naravno, treba priznati da u Starom savezu osjetljivost za vrijednost života, iako tako označena, još ne dostiže finoću Govora na Gori, kako proizlazi iz nekih gledišta tadašnjeg zakonodavstva, koje je predviđalo teške tjelesne kazne, čak i smrtnu kaznu. Ali cjelokupna poruka, koju Novi savez dovodi do savršenstva, jest snažni poziv na poštovanje nepovredivosti tjelesnog života i osobne cjelovitosti, a vrhunac je u pozitivnoj zapovijedi koja obvezuje da se brinemo o bližnjemu kao o samom sebi: »Ljubi bližnjega svoga kao samoga sebe« (Lev 19, 18).

41. Gospodin Isus potvrđuje da je zapovijed »Ne ubij!« – na snazi, uključena i produbljena u onu pozitivnu o ljubavi prema bližnjemu. Bogatom mladiću koji ga pita: »Učitelju, koje mi je dobro činiti da imam život vječni?« odgovara: »Ako hoćeš u život ući, čuvaj zapovijedi« (Mt 19, 16-17). I navodi kao prvu, »ne ubij« (Mt 19, 18). U Govoru na Gori Isus od apostola zahtijeva *da budu pravedniji* od pismoznanaca i farizeja i u poštovanju života: »Čuli ste da je rečeno starima: Ne ubij. Tko ubije, bit će podvrgnut sudu. A ja vam kažem: Svaki koji se srdi na brata svoga bit će podvrgnut sudu« (Mt 5, 21-22).

Tim riječima i činima Isus dalje otkriva pozitivne zahtjeve zapovijedi o nepovredivosti života. Oni su bili već prisutni u Starome savezu, gdje se zakonodavstvo bavilo zaštitom i obranom života kad je on bio slab i u opasnosti: u slučaju pridošlice, udovice, siročeta, bolesnika i siromaha općenito, uključujući i dijete prije rođenja (usp. Izl 21, 22; 22, 20-26). Ti pozitivni zahtjevi s Isusom stječu snagu i novi zamah te se očituju u svoj širini i dubini: idu od preuzimanje brige za *bratov* život (bio to brat po krvi, sugrađanin, sunarodnjak ili stranac koji se naselio u Izrael) do pokazanog zanimanja za *strance*, dapače sve do ljubavi prema *neprijatelju*.

Stranac više nije stranac onomu tko mora *postati bližnji* komu u potrebi do toga da preuzima odgovornost za njegov život, kako rječito i zorno uči prispodoba o Dobrom Samarijcu (usp. Lk 10, 25-37). Čak i neprijatelj prestaje biti neprijatelj onomu tko ga je dužan ljubiti (usp. Mt 5, 38-48; Lk 6, 27-35), »činiti mu dobro« (usp. Lk 6, 27. 33. 35) i spremno odgovoriti njegovim životnim potrebama, »ne nadajući se odatle ničemu« (Lk 6, 35). Vrhunac je te ljubavi moliti za neprijatelja. Time se postiže sklad s brižljivom Božjom ljubavlju: »A ja vam kažem: Ljubite neprijatelje, molite za one koji vas progone da budete sinovi svoga Oca koji je na nebesima, jer on daje da sunce njegovo izlazi nad zlima i dobrima i da kiša pada pravednicima i nepravednicima« (Mt 5, 44-45; usp. Lk 6, 28. 35).

Tako Božja zapovijed o zaštiti čovjekova života ima dublji vid u *zahtjevu za poštovanjem i ljubavi* u odnosu na svaku osobu i njezin život. To je nauka apostola Pavla koju, razglašujući Isusovu riječ (usp. Mt 19, 17-18), upućuje kršćanima Rima: »Propis: Ne čini preljuba! Ne ubij! Ne ukradi! Ne poželi – i ima li koja druga zapovijed sažeta je u ovoj riječi: *Ljubi svoga bližnjega kao sebe samoga*. Ljubav bližnjemu zla ne čini. Punina dakle Zakona jest ljubav« (Rim 13, 9-10).

»Plodite se i množite, napunite zemlju i sebi je podložite« (Post 1, 28)

Čovjekova odgovornost prema životu

42. Braniti i promicati život, poštovati ga i voljeti zadaća je koju Bog povjerava svakom čovjeku, pozivajući ga, kao svoju krhku sliku, da sudjeluje u vlasti koju on ima nad svijetom: »I blagoslovi ih Bog i reče im: „Plodite se i množite, i napunite zemlju, i sebi je podložite. Vladajte ribama u moru i pticama u zraku i svim živim stvorovima, što puze po zemlji“« (Post 1, 28).

Biblijske riječi osvjetljavaju širinu i dubinu gospodstva koje Bog daruje čovjeku. Tiču se, ponajprije, *vlasti nad zemljom i svakim živim bićem*, kako podsjeća knjiga Mudrosti: »Bože otaca naših i Gospodine milosrđa... koji si sazdao čovjeka mudrošću svojom da vlada nad stvorovima tvojim i da svijetom upravlja u svetosti i pravednosti« (9, 1-3). I Psalmist veliča čovjekovu vlast kao znak slave i časti primljene od Stvoritelja: »Vlast mu dade nad djelima ruku svojih, njemu pod noge sve podloži: ovce i svekolika goveda, i zvijeri poljske k tomu, ptice nebeske i ribe morske, i što god prolazi stazama morskim« (Ps 8, 7-9).

Pozvan obrađivati i čuvati zemaljski vrt (usp. Post 2, 15), čovjek ima posebnu odgovornost za *okoliš života*, za stvorenje koje je Bog postavio na služenje njegovu osobnom dostojanstvu, njegovu životu: u odnosu ne samo na sadašnje nego i buduće naraštaje. To je *pitanje ekologije* – od zaštite prirodnih staništa različitih životinjskih vrsta i oblika života do »ljudske ekologije« u pravome smislu riječi[159] – koje na biblijskoj stranici nalazi jasno i snažno etičko usmjerenje da se skrbi, s puno poštovanja, za život, za svaki život. Zapravo, »gospodstvo što ga je Stvoritelj podario čovjeku nije neka apsolutna vlast, niti se može govoriti o slobodi „upotrebe i zloupotrebe“ ili raspolaganja stvarima po miloj volji, kako se kome svidi. Ograničenje što ga je Stvoritelj od početka postavio i simbolično izrazio zabranom da se „jede plod sa stabla“ (usp. Post 2, 16-17) pokazuje dovoljno jasno da smo, s obzirom na vidljivu prirodu, podvrgnuti ne samo biološkim zakonima, nego i ćudorednim zakonima koji se ne mogu nekažnjeno kršiti.«[160]

43. Određeno sudjelovanje čovjeka u Božjem gospodstvu pokazuje se i u *posebnoj odgovornosti* koja mu se povjerava *upravo u odnosu na ljudski život*. To je odgovornost koja dostiže vrhunac kad muž i žena u braku darivaju život *putem rađanja*, kako podsjeća Drugi vatikanski sabor: »Sâm Bog, koji je rekao: „Nije dobro da čovjek bude sâm“ (Post 2, 18) i „koji je čovjeka od početka stvorio kao muško i žensko“ (Mt 19, 4), htio mu je udijeliti neko posebno sudioništvo u svojemu stvarateljskom djelu: on je blagoslovio muža i ženu i rekao im: „Rastite i množite se“ (Post 1, 28)«.[161]

Govoreći o »nekom posebnom sudioništvu« muškarca i žene u Božjemu »stvarateljskom djelu«, Sabor želi istaknuti kako je rađanje djece duboko ljudski i uzvišeno religiozni čin, ukoliko uključuje supružnike, koji čine »jedno tijelo« (Post 2, 24), i samog Boga, koji se uprisutnjuje. Kako sam napisao u *Pismu obiteljima*, »kad se iz bračnog sjedinjenja rađa novi čovjek, on sa sobom na svijet donosi novu jedinstvenu sliku i sličnost samog Boga: *u biologiju rađanja upisano je rodoslovlje osobe*. Tvrdeći da muž i žena, kao roditelji surađuju s Bogom Stvoriteljem u

159 usp. Ivan Pavao II., okružnica *Centesimus annus* (1. svibnja 1991.), br. 38: AAS, 83 (1991.), str. 840-841.

160 Ivan Pavao II., okružnica *Sollicitudo rei socialis* (30. prosinca 1987.), br. 34: AAS, 80 (1988.), str. 560.

161 Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 50.

začeću i u rođenju novoga ljudskog bića, ne mislim samo na biološke zakone; nego daleko više želim istaknuti da je *u ljudskom očinstvu i majčinstvu sâm Bog nazočan* drukčije nego što se to događa u ikojemu drugom rađanju „na zemlji". Doista, samo od Boga može proizaći ona „slika i sličnost" koja je vlastita ljudskom biću, kako se to i dogodilo u stvaranju. Rađanje je nastavak stvaranja.«[162]

To je ono što neposredno i rječito uči sveti tekst donoseći radosni usklik prve žene »majke svima živima« (Post 3, 20). Svjesna Božjeg zahvata, Eva uzvikuje: »Muško sam čedo stekla pomoću Gospodina« (Post 4, 1). U rađanju dakle s pomoću prenošenja života od roditelja djetetu, prenosi se zahvaljujući stvaranju besmrtne duše[163] slika i sličnost samog Boga. U tom se smislu izražava početak »knjige naraštaja Adamova«: »Kad je Bog stvorio čovjeka, napravio ga je na svoju priliku; stvorio je muško i žensko. A kad ih je stvorio, blagoslovi ih i nazva – čovjekom. Kad je Adamu bilo sto i trideset godina, rodi mu se sin njemu sličan, na njegovu sliku; nadjenu mu ime Šet« (Post 5, 1-3). Baš u toj njihovoj ulozi Božjih suradnika *koji Njegovu sliku prenose novom stvorenju*, nalazi se veličina bračnih drugova spremnih »na suradnju s ljubavlju Stvoritelja i Spasitelja koji preko njih neprestano širi i obogaćuje svoju obitelj«.[164] U tome svjetlu biskup Amfilohije uzdiže »svetu ženidbu, izabranu i uzvišenu nad sve zemaljske darove« kao »začetnicu čovječanstva i slikaricu božanskih slika«.[165]

Tako se muž i žena ujedinjeni u ženidbi pridružuju božanskom djelu: činom rađanja, Božji se dar prihvaća, a novi se život otvara budućnosti.

Ali, osim posebnog poslanja roditelja, *zadaća prihvaćanja i služenja životu tiče se svih i mora se u prvome redu pokazati u korist života u uvjetima veće slabosti*. Na to nas podsjeća Krist tražeći da ga ljubimo i služimo mu u braći koja su izložena različitim patnjama: gladni, žedni, stranci, goli, bolesni, zatočeni... Što je učinjeno jednomu od njih, učinjeno je samom Kristu (usp. Mt 25, 31-46).

»Jer ti si moje stvorio bubrege« (Ps 139/138/, 13)

Dostojanstvo još nerođena djeteta

44. Ljudski je život u velikoj pogibelji kad ulazi u svijet i kad izlazi iz vremena da bi uplovio u vječnost. U Božjoj su Riječi – ponajprije u odnosu na postojanje kojemu prijete bolest i starost – jako prisutni pozivi na brigu i poštovanje. Ako gdje nedostaju neposredni i izričiti pozivi da se spasi ljudski život u svojim početcima, napose još nerođen, kao i onaj koji se bliži kraju, to je lako protumačivo činjenicom da sama mogućnost da se povrijedi, napadne ili čak niječe život u tim uvjetima izlazi iz religioznog i kulturnog obzora Božjega puka.

U Starom savezu neplodnost se smatrala prokletstvom, a brojno potomstvo blagoslovom. »Sinovi su Gospodinov dar, plod utrobe njegova je nagrada« (Ps 127/126/, 3; usp. Ps 128/127/, 3-4). U tom je uvjerenju važna i svijest Izraela da se narod Saveza pozvan množiti prema obećanju danom Abrahamu: »Pogledaj na nebo i zvijezde prebroj ako ih možeš prebrojiti... toliko će biti tvoje potomstvo« (Post 15, 5). A iznad svega je čvrsto uvjerenje da život prenesen od roditelja ima početak u Bogu, kako svjedoče brojne biblijske stranice koje s ljubavlju i poštovanjem govore o začeću, o oblikovanju života u majčinu krilu, o rođenju i o povezanosti početnog časa postojanja i djelovanja Boga Stvoritelja.

162 Ivan Pavao II., pismo obiteljima *Gratissimam sane* (2. veljače 1994.), br. 9: AAS, 86 (1994.), str. 878; usp. Pio XII., okružnica *Humani generis* (12. kolovoza 1950.): AAS, 42 (1950.), str. 574.

163 »Katolička nam vjera nalaže vjerovati da Bog duše neposredno stvara.« (Animas enim a Deo immediate creari catholica fides nos retinere iubet.): Pio XII., okružnica *Humani generis* (12. kolovoza 1950.): AAS, 42 (1950.), str. 575.

164 Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 50; usp. Ivan Pavao II., apostolska pobudnica *Familiaris consortio* (22. studenoga 1981.), br. 28: AAS, 74 (1982.), str. 114.

165 Amfilohije, *Propovijedi*, II, 1: Corpus christianorum series graeca (CCSG), 3, str. 39.

»Prije nego što te oblikovah u majčinoj utrobi, ja te znadoh; prije nego iz krila majčina izađe, ja te posvetih« (Jer 1, 5): *postojanje svakog pojedinca, od samog početka, u Božjem je planu*. Iz dubine boli, Job zastaje promotriti Božje djelo u čudesnom oblikovanju svoga tijela u majčinoj utrobi, nalazeći razlog povjerenju i izražavajući sigurnost postojanja božanskoga plana o životu: »Tvoje me ruke sazdaše, stvoriše, zašto da me sada opet raščiniš! Sjeti se, kô glinu si me sazdao i u prah ćeš me ponovno vratiti. Nisi li mene kô mlijeko ulio i učinio da se kô sir zgrušam? Kožom si me i mesom odjenuo, kostima si me spleo i žilama. S milošću si mi život darovao, brižljivo si nad mojim bdio dahom« (Job 10, 8-12). Naglasci poklonstvenog čuđenja zbog Božje intervencije nad životom u oblikovanju u majčinu krilu odjekuju i u Psalmima.[166]

Kako pomisliti da i jedan trenutak toga divnog tijeka izviranja života može izmaknuti mudrom i ljubaznom Stvoriteljevu djelu i biti ostavljen na milost i nemilost čovjekovoj samovolji? To, sigurno, ne misli majka sedmero braće, koja ispovijeda vjeru u Boga, počelo i jamstvo života od njegova začeća, i u isto vrijeme temelj nade novog života nakon smrti: »Ne znam kako ste nastali u mojoj utrobi, jer nisam vam ja darovala ni duh ni život niti vam tkivo složila. Zato će vam Stvoritelj svijeta, koji je sazdao ljudski rod i koji svemu daje početak, milosrdno vratiti i duh i život, jer vi sad ne marite za sebe iz ljubavi prema njegovim zakonima« (II Mak 7, 22-23).

45. Objava Novog saveza potvrđuje *nedvojbeno* prepoznavanje vrijednosti života od njegovih početaka. Veličanje plodnosti i brižljivo očekivanje života odzvanja u riječima kojima se Elizabeta raduje zbog trudnoće: »Gospodin... se udostojao skinuti s mene sramotu« (Lk 1, 25). Vrijednost osobe od njezina začeća još se više ističe u susretu Djevice Marije i Elizabete, i između dvaju čeda koja one nose u krilu. Baš ona, djeca, objavljuju dolazak mesijanskog doba: u njihovu susretu započinje djelovati otkupiteljska snaga prisutnosti Božjega Sina među ljudima. »Brzo se« – piše sveti Ambrozije – »očituju koristi Marijina dolaska i Gospodinove prisutnosti... Elizabeta je prva čula glas, ali je Ivan prvi osjetio milost. Ona je čula po prirodnom redu stvari, a on se obradovao zbog otajstva. Elizabeta je doživjela Marijin dolazak, on Gospodinov; žena ženin, a dijete dolazak Djeteta. One govore o milosti, a oni iznutra milosno djeluju i u majkama pri susretu stvaraju otajstvo ljubavi. Zbog dvostrukog čuda majke proriču nadahnute duhom mališanâ. Čedo zaigra, majka se napuni milošću. Duh Sveti nije napunio milošću majku prije sina, nego nakon sina.«[167]

»Ja vjerujem i kada kažem: Nesretan sam veoma« (Ps 116/115/, 10)

Život u starosti i patnji

46. Što se tiče posljednjih trenutaka života, ne možemo od biblijske objave očekivati izričit izvještaj o sadašnjoj problematici poštovanja starih i bolesnih osoba kao i izričitu osudu pokušaja nasilne anticipacije njihova svršetka: nalazimo se, naime, u kulturnoj i religioznoj sredini koja nije zahvaćena sličnom napašću i koja, čak što se tiče staraca, u njihovoj mudrosti i iskustvu prepoznaje nezamjenjivo bogatstvo obitelji i društva.

Starost je označena ugledom i okružena poštovanjem (usp. II Mak 6, 23). Pravednik ne traži da ga se liši starosti i njezina tereta; naprotiv, on moli ovako: »Ti si, o Gospodine, ufanje moje, uzdanje od moje mladosti... Ni u starosti kad posijedim, Bože, ne zapusti me, da kazujem mišicu tvoju naraštaju novom i svima budućima silu tvoju« (Ps 71/70/, 5. 18). Ideal mesijanskog vremena predložen je kao ono u kojem »ne će biti starca koji ne bi godina svojih navršio« (Iz 65, 20).

166 Primjerice, Ps 22(21), 10-11: »Iz krila majčina ti si me izveo, mir mi dao na grudima majke. Tebi sam predan iz materine utrobe, od krila majčina ti si Bog moj.«; Ps 71(70), 6: »Na te se oslanjam od utrobe; ti si mi zaštitnik od majčina krila: u te se svagda uzdam.«; Ps 139(138), 13-15: »Jer ti si moje stvorio bubrege, satkao me u krilu majčinu. Hvala ti što sam stvoren tako čudesno, što su djela tvoja predivna. Dušu moju do dna si poznavao, kosti moje ne bjehu ti sakrite dok nastajah u tajnosti.«

167 sv. Ambrozije, *Expositio Evangeli secundum Lucam* (Izlaganje o Lukinu Evanđelju), II, 22-23: CCSL 14, 40-41; *Časoslov rimskoga obreda*, I, Zagreb, 1984., str. 248-249 (21. prosinca).

Ali, kako se u starosti suočiti s neizbježnim zalaskom života? *Kako se ponašati pred smrću? Vjernik zna da se njegov život nalazi u Božjim rukama:* »Gospodine, u tvojim je rukama život moj« (usp. Ps 16/15/, 5), i od njega prihvaća i umiranje: »To je presuda Gospodnja svemu živom – čemu se opirati volji Svevišnjega?« (Sir 41, 4). U životu i smrti, čovjek nije gospodar ni života ni smrti; mora se posve povjeriti »volji Svevišnjega«, njegovu planu ljubavi.

I u trenutku *bolesti*, čovjek je pozvan živjeti u istom povjerenju prema Gospodinu i obnoviti temeljno povjerenje u Onog koji »liječi sve bolesti« (usp. Ps 103/102/, 3). Kad se čini da se svaki obzor zdravlja zatvara pred čovjekom – toliko da ga navede da viče: »Moji su dani kô oduljena sjena, a ja se, gle, sušim poput trave« (Ps 102/101/, 12) – i tada je vjernik vođen nepokolebljivom vjerom u Božju životvornu moć. Bolest ga ne dovodi u očaj i traženje smrti, nego u zazivanje puno nade: »Ja vjerujem i kada kažem: „Nesretan sam veoma“« (Ps 116/115/, 10); »Gospodine Bože moj, zazvah te, i ti si me ozdravio. Gospodine, izveo si mi dušu iz podzemlja, na rubu groba ti si me oživio« (Ps 30/29/, 3-4).

47. Isusovo djelo i njegova brojna ozdravljenja pokazuju *koliko se Bog brine za čovjekov tjelesni život*. Otac je poslao Isusa, »liječnika tijela i duha«,[168] da navijesti blagu vijest siromasima i izliječi slomljena srca (usp. Lk 4, 18; Iz 61, 1). Šaljući zatim učenike u svijet, Isus im povjerava poslanje, u kojemu ozdravljenje bolesnika prati navještaj Evanđelja: »Putem propovijedajte: približilo se kraljevstvo nebesko! Bolesne liječite, mrtve uskrisujte, gubave čistite, zloduhe izgonite!« (Mt 10, 78; usp. Mk 6, 13; 16, 18).

Dakako, *tjelesni život u zemaljskim prilikama* za vjernika *nije apsolutan*, tako da od njega može biti zatraženo da ga napusti zbog nekoga višeg dobra, kako kaže Isus: »Tko hoće život svoj spasiti, izgubit će ga; a tko izgubi svoj život poradi mene i evanđelja, spasit će ga« (Mk 8, 35). Različita su, u tome smislu, svjedočanstva Novoga saveza. Isus se ne oklijeva žrtvovati i slobodno prinijeti Ocu (usp. Iv 10, 17) i svojima (usp. Iv 10, 17). I smrt Ivana Krstitelja, Spasiteljeva preteče, svjedoči da zemaljsko postojanje nije apsolutno dobro: važnija je vjernost Gospodinovoj riječi, iako ona može dovesti život u pitanje (usp. Mk 6, 17-29). A Stjepan, dok mu se oduzima vremeniti život, jer je svjedok Gospodinova uskrsnuća, slijedi Učiteljeve stope i ide u susret kamenovateljima riječima oprosta (usp. Dj. 7, 59-60) otvarajući put bezbrojnom mnoštvu mučenika koje Crkva od početka časti.

Nijedan čovjek, ipak, ne može izabrati živjeti ili umrijeti; apsolutni je gospodar toga izbora samo Stvoritelj, onaj u kome »živimo, mičemo se i jesmo« (Dj 17, 28).

»Tko ga se bude držao, taj će živjeti« (Bar 4, 1)

Od Sinajskoga zakona do dara Duha

48. Život u sebi nosi neizbrisivo napisanu *istinu*. Čovjek se, prihvaćajući Božji dar, mora zauzeti da *održi život u toj istini* koja mu je bitna. Odvojiti se od nje jednako je osuditi sama sebe na odbačenost, malodušnost i nesreću, s mogućnošću da postane prijetnja drugima, jer su pokidane zapreke koje jamče poštovanje i obranu života u svakoj prigodi.

Božja je zapovijed objavila istinu života. Gospodinova riječ konkretno pokazuje put koji život mora slijediti da bi mogao poštovati istinu i braniti dostojanstvo. Zaštitu života ne osigurava samo zapovijed »ne ubij« (Izl 20, 13; Pnz 5, 17): *sav je Gospodinov Zakon* u službi te zaštite, jer obznanjuje istinu u kojoj život nalazi puno značenje.

Ne začuđuje, dakle, što je Savez Boga s njegovim narodom tako snažno vezan uz razabiranje života i u njegovu tjelesnom svojstvu. Zapovijed je u Savezu ponuđena kao *put života*: »Danas preda te stavljam: život i sreću, smrt i nesreću. Ako poslušaš zapovijedi Gospodina, Boga svoga, koje ti danas dajem – ako ih poslušaš ljubeći Gospodina, Boga svoga, hodeći njegovim

168 sv. Ignacije Antiohijski, *Pismo Efežanima*, 7, 2: Patres Apostolici, II, prir. F. X. Funk, str. 82: »Medicus carnis atque spiritus«.

putovima, vršeći njegove zapovijedi, njegove zakone i njegove uredbe, živjet ćeš i razmnožit će te Gospodin, Bog tvoj, i blagoslovit će te u zemlji u koju ulaziš da je zaposjedneš« (Pnz 30, 15-16). Tu je u pitanju ne samo kanaanska[169] zemlja i opstanak izraelskog naroda, nego nastavak današnjega svijeta, budućnosti i čitavog čovječanstva. Doista, apsolutno nije moguće da život ostane vjerodostojan i potpun odvajajući se od dobra; a dobro je, po samoj naravi stvari, bitno vezano uz Gospodinove zapovijedi to jest »zakon života« (Sir 17, 9). Dobro koje treba učiniti ne stavlja se iznad života kao teret koji ga pritišće, jer baš je sama briga za život – dobro, i život se izgrađuje jedino činjenjem dobra.

Sav Zakon je taj koji potpuno spašava čovjekov život. To tumači kako je teško ostati vjeran zapovijedi »ne ubij«, ako se ne obdržavaju druge »riječi života« (Dj 7, 38) s kojima je ta zapovijed povezana. Izvan tog obzorja, zapovijed prestaje postajući jednostavno vanjskom obvezom, čije će se granice vrlo brzo htjeti vidjeti i tražit će se ublaženje ili iznimke. Samo ako se otvaramo punini istine o Bogu, o čovjeku i o povijesti, riječ »ne ubij« vraća se sjajeći kao dobro u svim dimenzijama i odnosima. S tog stanovišta možemo shvatiti puninu istine sadržane u ulomku Knjige Ponovljenog zakona koju je Isus upotrijebio kao odgovor na prvu kušnju: »Ne živi čovjek samo o kruhu... nego o svakoj riječi što izlazi iz Božjih usta« (Pnz 8, 3; usp. Mt 4, 4).

Slušajući Gospodinovu riječ, čovjek živi po dostojanstvu i pravednosti; opslužujući Božji zakon čovjek može donijeti plod života i sreće: »Tko ga se držao bude, taj će živjeti; tko ga napusti, taj će umrijeti« (Bar 4, 1).

49. Izraelska povijest pokazuje kako je *teško održati vjernost zakonu života*, koji je Bog upisao u srce ljudi i na Sinaju ga predao narodu Saveza. Pred traženjem života različitog od Božje nakane, proroci postojano kliču da je Gospodin jedino i istinsko vrelo života. Tako Jeremija piše: »Dva zla narod moj učini: ostavi mene, izvor vode žive, te iskopa sebi kladence, kladence ispucane što vode držati ne mogu« (Jer 2, 13). Optužujućim prstom upiru u one koji preziru život i krše ljudska prava: »Gaze po glavi siromahu« (Am 3, 7); »Oni su mjesto ovo napunili krvlju nevinih« (Jer 19, 4). Među njima prorok Ezekijel više puta javno kori grad Jeruzalem, nazivajući ga »krvničkim gradom« (Ez 22, 2; 24, 6. 9), gradom »koji u sebi prolijeva toliku krv« (Ez 22, 3).

No, dok upozoravaju na uvrede života, prorocima je prije svega da pobude *očekivanje novog počela života*, sposobnog zasnovati obnovljeni odnos s Bogom i s braćom, otvarajući nove i izvanredne mogućnosti da bi razumjeli i ostvarili zahtjeve svojstvene *Radosnoj vijesti života*. To će biti moguće zahvaljujući Božjemu daru koji čisti i obnavlja: »Poškropit ću vas vodom čistom da se očistite. Očistit ću vas od svih vaših nečistoća i od svih kumira vaših. Dat ću vam novo srce, nov duh udahnut ću u vas« (Ez 36, 25-26; usp. Jer 31, 31-34). Zahvaljujući »novom srcu« može se razumjeti i ostvariti pravi i duboki smisao života: da bude *dar koji se ispunja darujući se*. To je divna poruka o vrijednosti života koja nam dolazi od uzora Pravednog Sluge: »Žrtvuje li život svoj za naknadnicu, vidjet će potomstvo, produžit' sebi dane... Zbog patnje duše svoje vidjet će svjetlost« (Iz 53, 10. 11).

Samo u događaju Isusa iz Nazareta ispunjava se Zakon i novo se srce daruje po njegovu Duhu. Isus, doista, ne niječe Zakon, nego ga dopunja (usp. Mt 5, 17): Zakon i Proroci sažimaju se u zlatnom pravilu međusobne ljubavi (usp. Mt 7, 12). U Njemu Zakon sasvim postaje »evanđelje«, radosna vijest Božjega gospodstva nad svijetom, koja vraća sav život korijenima i izvornoj svrsi. To je *novi zakon*, »zakon Duha života u Isusu Kristu« (Rim 8, 2), čiji je osnovni izraz, da bi nasljedovao Gospodina koji daje život za svoje neprijatelje (usp. Iv 15, 13), *darivanje sebe*

169 Kànaan je staroegipatski i starozavjetni naziv za područje od rijeke Jordana prema zapadu do obala Sredozemnoga mora, Obećana zemlja, Sveta Zemlja, Palestina, Izrael (Judeja, Samarija i Galileja) – nap. prir.

u ljubavi prema braći: »Mi znamo da smo iz smrti prešli u život jer ljubimo braću« (I Iv 3, 14). To je zakon slobode, veselja i blaženstva.

»Gledat će Onoga koga su proboli« (Iv 19, 37)

Na drvu križa ispunjava se Radosna vijest života

50. Na kraju ovog dijela, u kojem smo razmatrali kršćansku poruku o životu, želio bih se sa svakim od vas zaustaviti da *promatramo Onoga koga su proboli*, a koji sve privlači k sebi (usp. Iv 19, 37; 12, 32). Gledajući »prizor« križa (usp. Lk 23, 48), moći ćemo otkriti na tom slavnom drvu dovršetak i potpunu objavu *Radosne vijesti života*.

U prvim popodnevnim satima Velikoga petka »sunce pomrča i tama nasta po svoj zemlji... A hramska se zavjesa razdrije po sredini« (Lk 23, 44-45). To je simbol velikoga prevrata i grozne borbe među snagama dobra i zla, između života i smrti. Mi se pak danas nalazimo usred dramatične borbe između »kulture smrti« i »kulture života«. Iz te tame ne gubi se sjaj križa; čak se ističe još jasniji i svjetliji, kao središte, smisao i svrha povijesti svakoga ljudskog života.

Isus je pribijen na križ i uzdignut sa zemlje. Proživljava trenutak najveće »nemoći« i čini se da mu je život potpuno predan izrugivanju protivnika, izručen u ruke ubojicama: on je izudaran, ismijan, osramoćen (usp. Mk 15, 24-26). Pa ipak, pred svim tim i »videći ga kako izdahnu«, rimski satnik uskliknu: »Doista, ovaj čovjek bijaše Sin Božji!« (Mk 15, 39). Objavljuje se tako, u času njegove krajnje slabosti, identitet Božjega Sina: *njegova se slava očituje na križu!*

Umiranjem, Isus osvjetljava značenje života i smrti svakoga ljudskog bića. Na samrti Isus moli Oca zazivajući oprost za svoje progonitelje (usp. Lk 23, 34) i zločincu, koji traži da ga se sjeti u svome kraljevstvu, odgovara: »Doista ti kažem, danas ćeš biti sa mnom u raju!« (Lk 23, 43). Nakon njegove smrti »otvoriše se grobovi i tjelesa mnogih svetih preminulih uskrsnuše« (Mt 27, 52). Spasenje, koje je Isus izveo, dar je života i uskrsnuća. Za života, Isus je darivao spasenje ozdravljajući i čineći dobro svima (usp. Dj 10, 38). Ali čudesa, ozdravljenja pa i uskrišenja bila su znak drugoga spasenja koje se sastoji u oprostu grijeha, to jest oslobađanju čovjeka od najveće bolesti, i njegovu uzdignuću u sâm Božji život.

Na križu se, u punini i konačnom savršenstvu, obnavlja i ostvaruje znamenje zmije koju je podigao Mojsije u pustinji (usp. Iv 3, 14-15; Br 21, 8-9). I danas, gledajući Onoga koga su proboli, svaki čovjek koji trpi prijetnje, susreće sigurnu nadu da će naći oslobođenje i otkupljenje.

51. Postoji još jedan događaj koji privlači pogled i budi ganutljivo razmatranje: »Čim Isus uze ocat, reče: „Dovršeno je!“ I prignuvši glavu, preda duh« (Iv 19, 30). I jedan od rimskih vojnika »mu kopljem probode bok i odmah poteče krv i voda« (Iv 19, 34).

Sada je sve došlo svojemu konačnom svršetku. »Predati duh« opisuje Isusovu smrt sličnu onoj svakoga drugog ljudskog bića, ali se čini da smjera na »dar Duha«, kojim nas On otkupljuje od smrti i otvara nam novi život.

To je Božji život u kojemu čovjek sudjeluje. To je život koji se, po svetootajstvima Crkve [*per Ecclesiae sacramenta*] – čije su slike krv i voda iz Kristova boka – neprestano prenosi Božjim sinovima, koji su tako ustanovljeni kao narod Novoga saveza. *Od križa, izvora života, rađa se i širi »narod života«* [*populus vitae*].

Promatranje križa vodi nas do najdubljih korijena onoga što se dogodilo. Isus, koji je ulazeći u svijet, rekao: »Evo, dolazim vršiti volju tvoju« (Hebr 10, 9), postade u svemu poslušan Ocu i, »budući da je ljubio svoje, one u svijetu, do kraja ih je ljubio« (Iv 13, 1), daje čitavoga sebe za njih. On, koji nije »došao biti služen, nego služiti i život svoj dati kao otkupninu za mnoge« (Mk 10, 45), na križu dostiže vrhunac ljubavi. »Veće ljubavi nitko nema od ove: da tko život svoj položi za svoje prijatelje« (Iv 15, 13). I on je umro za nas dok još bijasmo grešnici (usp. Rim 5, 8).

Na taj način on proglašava da *život dostiže središte, smisao i puninu kad se dariva*.

Razmatranje već postaje hvala i zahvala i istodobno nas potiče da se ugledamo u Isusa i slijedimo njegove stope (usp. I Pt 2, 21).

I mi smo pozvani dati život za braću ostvarujući tako smisao i sudbinu postojanja u punini istine.

To ćemo moći učiniti jer si nam ti, Gospodine, dao primjer i predao snagu svoga Duha. To ćemo moći učiniti ako svaki dan, s tobom i kao ti, budemo poslušni Ocu i budemo vršili njegovu volju.

Dopusti nam, zato, da poslušna i velikodušna srca slušamo svaku riječ iz Božjih usta: tako ćemo naučiti ne samo »ne ubijati« ljudski život, nego ga i poštovati, ljubiti i promicati.

III. DIO

»Ne ubij« (Mt 19, 18)

SVETI ZAKON BOŽJI

»Ako želiš u život ući, čuvaj zapovijedi« (Mt 19, 17)

Evanđelje i zapovijed

52. »I gle, pristupi mu netko i reče: „Učitelju, koje mi je dobro činiti da imam život vječni?“« (Mt 19, 16). Isus odgovori: »Ako hoćeš u život ući, čuvaj zapovijedi« (Mt 19, 17). Učitelj govori o životu vječnom, to jest o sudjelovanju u samome Božjem životu. Do tog se života dolazi opsluživanjem Gospodinovih zapovijedi; među kojima je i ona: »Ne ubij«. Baš je to prvi propis Dekaloga[170] na koji Isus podsjeća mladića kad ga pita koje naloge treba provoditi: »Ne ubij! Ne čini preljuba! Ne ukradi!...« (Mt 19, 18).

Božja zapovijed nikad nije odijeljena od njegove ljubavi: uvijek je dar za čovjekov rast i radost. Takva zadaća čini nužan dio i nerazrješivu zasadu Evanđelja, štoviše, ona sama se oblikuje kao »eu-angelion«, to jest kao dobra i radosna vijest. I *Radosna vijest života* velik je Božji dar i ujedno čovjekov zahtjevan zadatak. Ona u slobodnoj osobi izaziva divljenje i zahvalnost i traži da je se prihvati, čuva i vrednuje živim osjećajem odgovornosti: darujući čovjeku život, Bog od njega *zahtijeva* da ga ljubi, poštuje i promiče. Tako *dar postaje zapovijed, a sama zapovijed je dar*.

Njegov je Stvoritelj želio čovjeka, živu Božju sliku, kao kralja i gospodara. »Bog je stvorio čovjeka – piše sveti Grgur Nisejski – da bi mogao izvršiti svoju službu kralja zemlje... Čovjek je stvoren na sliku Onoga koji upravlja svemirom. Sve pokazuje da je od početka njegova narav označena kraljevskim dostojanstvom... I čovjek je kralj. Stvoren da vlada svijetom, primio je sličnost sa sveopćim kraljem, on je živa slika koja svojim dostojanstvom sudjeluje u savršenstvu božanskog uzora.«[171] Pozvan ploditi se i množiti, podložiti zemlju i gospodariti svim živim stvorovima nižim od sebe (usp. Post 1, 28), čovjek je kralj i gospodar ne samo stvarima nego i prije svega samome sebi,[172] i na neki način, životu koji mu je darovan, a koji može prenositi oplođu-

170 Od grčkoga *déka* deset + *lógos* riječ: deset riječi Saveza koje je Vječni predao Mojsiju na Sinaju (Izl 20, 2-17; Pnz 5, 6-22), »deset zapovijedi Božjih«. »Bog je zapisao na ploče Zakona ono što ljudi nisu umjeli čitati u svojim srcima« (sv. Augustin, *Enarratio in Psalmos*, 57, 1) – nap. prir.

171 sv. Grgur Nisejski, *De hominis opificio* (Stvaranje čovjeka), 4: Patrologia graeca, 44, stupac 136: »Praestantissimus ille rerum artifex naturam nostram condidit velut instrumentum quoddam regno administrando idoneum... Praeterea hominem naturae divinae, cuius omnia parent imperio, imaginem esse, nihil esse putandum est aliud, quam regium ei decus in ipsa creatione tributum esse... Rex appellatur; ita et hominis natura sic condita ut reliquorum creatorum domina esset propter eam, qua regem universitatis huius refert, similitudinem, imago quasi viva erecta est, cum qua et dignitas et nomen archetypi communicaretur.«

172 usp. sv. Ivan Damaščanin, *Ekdosis akribes tes orthodoksou pisteos* (Točno izlaganje prave vjere), II, 12: Patrologia graeca, 94, stupci 920 i 922; navodi ga sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I-II, proslov.

jućim činom [*genitali actu*] u ljubavi i poštovanju Božjega plana. Ipak njegovo *gospodstvo* nije *apsolutno*, nego *službeničko*; ono je odjek jedinoga i beskrajnoga Božjeg gospodstva. Zato ga čovjek mora živjeti *mudro i s ljubavlju*, sudjelujući u Božjoj mudrosti i neizmjernoj ljubavi. I to se događa poslušnošću svetom Zakonu: slobodna i radosna poslušnost (usp. Ps 119/118/), koja se rađa i hrani sviješću da su Gospodinove zapovijedi dar milosti, povjerene čovjeku uvijek i samo za njegovo dobro, za čuvanje dostojanstva i za postignuće sreće.

Čovjek nije apsolutni gospodar i nepobitni sudac ni stvarima, a još manje životu, nego je – i u tome se nalazi njegova neusporediva veličina – »sluga Božjega plana«.[173]

Život se čovjeku povjerava kao blago koje se ne smije izgubiti, kao talent[174] kojim treba trgovati. O njemu čovjek treba položiti račun svome Gospodaru (Mt 25, 14-30; Lk 19, 12-27).

»Tražit ću račun od čovjeka za život čovjeka« (Post 9, 5)

Ljudski je život svet i nepovrediv

53. »Ljudski život treba smatrati svetom stvari jer od samog početka zahtijeva *Stvoriteljevo djelovanje* i trajno ostaje povezan sa Stvoriteljem, svojom jedinom svrhom. Bog je jedini Gospodar života od početka do svršetka: nitko i ni u kakvim okolnostima ne može sebi uzeti pravo da izravno usmrti nevino ljudsko stvorenje.«[175] Tim riječima naputak *Donum vitae* izlaže središnji sadržaj objave Božje o svetosti i nepovredivosti ljudskog života.

Sveto pismo, uistinu, čovjeku predočuje propis »ne ubij« kao božansku zapovijed (Izl 20, 13; Pnz 5, 17). Ona se, kako sam već istaknuo, nalazi u Dekalogu, u srži Saveza koji je Bog sklopio s Izabranim narodom; a već je bila sadržana u prijašnjem Savezu Boga s čovječanstvom nakon popravne kazne potopa, koju je izazvalo širenje grijeha i nasilja (usp. Post 9, 5-6).

Bog se proglašava apsolutnim Gospodarom čovjekova života, stvorenog na njegovu sliku i sličnost (usp. Post 1, 26-28). Međutim, ljudski život sveto je i nepovredivo obilježje u kojem se odražava nepovredivost Stvoritelja. I zato će Bog biti strogi sudac svakog kršenja zapovijedi »ne ubij«, koja je postavljena u temelj društvenog suživota. On je »goel«,[176] to jest branitelj nedužnoga (usp. Post 4, 9-15; Iz 41, 14; Jer 50, 34; Ps 19/18/, 15). I na taj način Bog pokazuje da se ne raduje propasti živih (usp. Mudr 1, 13). Samo se vrag tomu raduje: njegovom je zavišću smrt ušla u svijet (usp. Mudr 2, 24). On koji je »ubojica od početka«, »lažac je i otac laži« (Iv 8, 44): varajući čovjeka, navodi ga na grijeh i smrt, predočene kao cilj i plod života.

54. Očito, propis »ne ubij« ima snažan niječni sadržaj: pokazuje krajnju granicu koja se nikad ne može prekoračiti. Prešutno, ipak, može navesti na potvrdan stav apsolutnog poštovanja života dovodeći do promicanja i napredovanja na putu ljubavi koja se daruje, prihvaća i služi. I narod je Saveza, makar sporo i u proturječnostima, upoznao postupno dozrijevanje prema tom usmjerenju, pripremajući se tako velikom Isusovu navještaju: zapovijed ljubavi prema bližnjemu slična je zapovijedi ljubavi prema Bogu; »O tim dvjema zapovijedima visi sav Zakon i Proroci« (usp. Mt 22, 36-40). »Propis... ne ubij ... i bilo koja druga zapovijed – ističe sveti Pavao – sažimlje se u ove riječi: ”Ljubi svoga bližnjega kao sebe samoga”« (Rim 13, 9; usp. Gal 5,

173 Pavao VI., okružnica *Humanae vitae* (25. srpnja 1968.), br. 13: AAS, 60 (1968.), str. 489.

174 Talent (grčki *tálanton*, lat. *talentum*) u starih je Židova i Grka bio mjera za težinu i novčana jedinica. U prethelenističkom razdoblju talent je iznosio 34,27 kg i vrijedio je 50 mina ili 3.000 šekela, a u helenističkom i rimskom razdoblju 26,20 kg i vrijedio je šest tisuća drahmi, to jest čitavo bogatstvo (usp. Mt 25, 14-28). Danas se talent češće upotrebljava u prenesenu smislu, za prirodni dar, darovitost koja se vježbom može razviti u sposobnost lakog, sigurnog i dobrog obavljanja nekog posla – nap. prir.

175 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), uvod, br. 5: AAS, 80 (1988.), str. 76-77; usp. *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 2258.

176 Otkupitelj, hebrejski *go'el*, u prvom je redu bliži rođak, krvni osvetnik (Br 35, 19), onaj koji oslobađa zatvorenika zbog dugova, koji mora braniti udovicu (Rut 2, 20). Označava Boga kao zaštitnika potlačenoga i kao osloboditelja naroda, a u Novome savezu i kršćanskom bogoslovlju Isusa – nap. prir.

14). Prihvaćena i dopunjena u Novom savezu, zapovijed »ne ubij« ostaje neporeciv uvjet da bi se moglo »ući u život« (usp. Mt 19, 16-19). U istoj perspektivi presudno odjekuje riječ apostola Ivana: »Tko god mrzi brata svoga, ubojica je. A znate da nijedan ubojica nema u sebi trajnoga, vječnoga života« (I Iv 3, 15).

Od početka *živa predaja Crkve* – kako svjedoči *Nauk apostolâ*, najstariji nebiblijski kršćanski spis – kategorički ponavlja zapovijed »ne ubij«: »Postoje dva puta, put života i put smrti; među njima je velika razlika... Prema propisu nauke: ne ubij... ne upropašćuj dijete pobačajem niti ga ubijaj nakon što je rođeno... Ovo je put smrti... nemaju samilosti prema siromahu, ne trpe s onim koji trpi, ne prepoznaju svoga Stvoritelja, ubijaju svoju djecu i pobačajem upropašćuju Božja stvorenja; izbjegavaju potrebnoga, tlače nevoljnika, odvjetnici su bogataša i nepravedni suci siromaha; puni su svakog grijeha: O sinovi, držite se uvijek daleko od svih tih krivnji!«[177]

Napredujući u vremenu, ista je predaja Crkve jednodušno naučavala apsolutnu i trajnu vrijednost zapovijedi »ne ubij«. Poznato je da je, u prvim stoljećima, ubojstvo bilo ubrajano među tri najteža grijeha – zajedno s odmetništvom od vjere i preljubom – i zahtijevala se javna pokora, osobito teška i duga, prije nego što se raskajanom ubojici dâ oprost i pripusti ga se u crkvenu zajednicu.

55. Ta stvar ne treba čuditi: ubiti ljudsko biće, u kojemu je prisutna Božja slika, grijeh je posebne težine. *Samo je Bog gospodar života!* Ipak, oduvijek je, pred mnogovrsnim i često dramatičnim slučajevima koje pojedinačni i društveni život donosi, vjerničko razmišljanje nastojalo dostići potpunije i dublje razumijevanje onoga što je Božja zapovijed zabranjivala i propisivala.[178] Tu, naime, postoje stanja u kojima se vrijednosti predložene Božjim zakonom pojavljuju u obliku pravog paradoksa. Takav je, primjerice, slučaj *zakonite obrane*, u kojem se pravo zaštite vlastita života i obveza da se ne povrijedi pravo drugoga pokazuju, uistinu, teško spojivi. Nedvojbeno, prava vrijednost života i obveza iskazivanja ljubavi prema samom sebi ne manje nego prema drugima, utemeljuju *istinsko pravo vlastite obrane*. Vrlo zahtjevan propis ljubavi prema drugima, naviješten u Starom savezu, i potvrđen od Isusa, pretpostavlja ljubav prema samome sebi kao mjesto usporedbe: »Ljubi svoga bližnjega *kao sebe samoga*« (Mk 12, 31). Nitko se, dakle, ne može odreći prava na obranu zbog nedovoljne ljubavi prema životu ili samom sebi, nego samo snagom junačke ljubavi koja produbljuje i preobražava ljubav prema sebi u duhu evanđeoskih blaženstava (usp. Mt 5, 38-48) i krajnjoj žrtvi čiji je uzvišeni primjer sâm Gospodin Isus.

S druge strane »zakonita obrana može biti ne samo pravo i teška obveza onomu tko je odgovoran za živote drugih, za zajedničko dobro obitelji ili građanske zajednice«.[179] Dogodi se, nažalost, da nužnost dovođenja napadača u stanje neškodljivosti katkad dovodi do njegova ubojstva. U tom se slučaju smrtonosni kraj pripisuje napadaču koji se izložio nasilnim djelovanjem, iako možda, zbog nedostatka upotrebe razuma, nije ćudoredno kriv.[180]

56. Na tom se obzorju smješta i problem *smrtne kazne*, za koju u Crkvi, kao i u građanskome društvu, raste mnijenje koje zahtijeva vrlo ograničenu primjenu, pa čak i potpuno ukinuće. Taj problem treba smjestiti u gledište kaznene pravednosti koja je trajno sukladna čovjekovu dostojanstvu i prema tome, u srži, Božjemu planu o čovjeku i o društvu. Uistinu, kazna koju društvo

177 *Didaché*, I, 1; II, 1-2; V, 1 i 3: Patres Apostolici, I, prir. F. X. Funk, 2-3. 6-9. 14-17; usp. *Pseudobarnabina poslanica*, XIX, 5: Patres Apostolici, I, prir. F. X. Funk, str. 90-93.

178 usp. *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 2263-2269; usp. *Katekizam Tridentskog sabora*, III, 327-332.

179 *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 2265.

180 usp. sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, II-II, q. 64, a. 7; sv. Alfonz Marija Liguori, *Theologia moralis*, liber III, tractatus 4, caput 1, dub. 3.

izriče »ima prvi cilj popraviti poremećaj prouzročen zlodjelom«.[181] Javna vlast mora biti »osvetnik« povrede osobnih i društvenih prava nametanjem odgovarajućeg ispaštanja zločina krivcu, kao uvjeta da bude ponovno pripušten korištenju vlastitom slobodom. Na taj način vlast postiže i cilj da štiti javni red i sigurnost osoba, ali ne bez ponude poticaja i pomoći samom krivcu da se popravi i iskupi.[182]

No *mjera i kakvoća kazni* trebaju biti pažljivo odvagnute i donesene jasno da bi postigle sve te ciljeve te ne smiju dostići krajnju mjeru ubijanja krivca osim u slučaju apsolutne nužnosti, to jest kad zaštita društva drukčije ne bi bila moguća. Danas ipak, uslijed sve prilagodljivije organizacije kaznenih ustanova, takvi su slučajevi vrlo rijetki, ako ne i praktički nepostojeći.

U svakom slučaju, ostaje valjano načelo koje je naznačio novi *Katekizam Katoličke Crkve*, prema kojemu »ako su dovoljna nekrvna sredstva da se ljudski život obrani od napadača te se javni red i osobna sigurnost zaštiti, vlast će se ograničiti na ta sredstva, jer bolje odgovaraju stvarnim uvjetima zajedničkoga dobra i sukladniji su s dostojanstvom ljudske osobe«.[183]

57. Ako se tako velika pozornost daje poštovanju svakog života, čak i života krivca i nepravednog napadača, zapovijed »ne ubij« ima apsolutnu vrijednost kad se odnosi na *nedužnog čovjeka*. I to još više ako je riječ o slabom i nezaštićenom ljudskom biću, koje jedino u neopozivoj snazi Božje zapovijedi nalazi zadnju obranu od samovolje i bahatosti drugih.

Doista, apsolutna nepovredivost nedužnog ljudskog života ćudoredna je istina koju izričito naučava Sveto pismo, neprestano čuva crkvena predaja i jednodušno predlaže učiteljstvo. Ta jednodušnost očit je plod onoga »nadnaravnog osjećaja vjere« koji potican i poduprt od Duha Svetoga, odvraća Božji narod od zablude kad »pokazuje sveopće slaganje u stvarima vjere i ćudoređa«.[184]

Suočeno s činjenicom da u savjesti i društvu sve više slabi apsolutna i ćudoredno teška zabrana izravnog ubijanja svakoga nedužnoga ljudskog života, posebno na njegovu početku i kraju, *crkveno* je *učiteljstvo* pojačalo istupe u obranu svetosti i nepovredivosti ljudskog života. Papinskom učiteljstvu, posebno upornom, trajno je ujedinjeno ono biskupsko, s brojnim i opširnim znanstvenim i pastirskim spisima biskupskih konferencija i pojedinih biskupa. Nije manjkao snažan i u kratkoći prodoran proglas Drugoga vatikanskog sabora.[185]

Prema tome, vlašću koju je Krist dao Petru i njegovim nasljednicima, u zajedništvu s biskupima Katoličke Crkve, *potvrđujem da je izravno i namjerno ubojstvo nevinoga ljudskog bića uvijek vrlo nečasno*.[186] Takvu nauku, zasnovanu na nepisanom zakonu, koju svaki čovjek nalazi u vlastitom srcu (usp. Rim 2, 14-15) potvrđuje Sveto pismo, prenosi crkvena predaja i naučava redovno i sveopće učiteljstvo.[187] Namjerna odluka da se nedužno ljudsko biće liši života, s ćudorednog je stajališta zlo, i nikad ne može biti dopuštena, ni kao cilj ni kao sredstvo za dobru nakanu. Ona je, uistinu, teški neposluh prema ćudorednom zakonu, čak samom Bogu, njegovu tvorcu i jamstvu; protuslovi osnovnim krepostima pravde i ljubavi. »Nikomu se, ni na koji način ne može odobriti da ubije nevino ljudsko biće, bio to plod, zametak, dijete, odrasli ili starac, neizlječivi bolesnik ili umirući. Zbog toga nitko ne smije tražiti takav smrtonosan čin za sebe ili za drugoga koji je povjeren njegovoj odgovornosti, štoviše ne smije na njega pristati, izričito ni prešutno. I nijedna ga vlast ne može zakonito naložiti ili dopustiti.«[188]

---

181 *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 2266.

182 usp. *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 2266.

183 *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 2267.

184 Drugi vatikanski sabor, dogmatska konstitucija o Crkvi *Lumen gentium* (4. prosinca 1964.), br. 12.

185 usp. Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 27.

186 Latinski: *graviter inhonestam*, engleski: *gravely immoral*, njemački: *schweres sittliches Vergehen*, poljski: *głęboko niemoralnym* – nap. prir.

187 usp. Drugi vatikanski sabor, dogmatska konstitucija *Lumen gentium* (4. prosinca 1964.), br. 25.

188 Zbor za učenje vjere, izjava o eutanaziji *Iura et bona* (5. svibnja 1980.), II: AAS, 72 (1980.), str. 546.

U pravu na život svako je nedužno ljudsko biće apsolutno jednako svima drugima. Ta je jednakost temelj svakoga pravog društvenog odnosa koji se, da bi uistinu bio takav, ne može ne zasnivati na istini i pravednosti, prepoznajući i štiteći svakog muškarca i svaku ženu kao osobu, a ne kao stvar kojom se može raspolagati. Pred ćudorednim propisom koji zabranjuje izravno ubojstvo nedužnoga ljudskog bića *»ni za koga ne postoje povlastice ni iznimke*. Biti gospodar svijeta ili zadnji jadnik na zemlji ne znači razliku: pred ćudorednim smo zahtjevima svi apsolutno jednaki«.[189]

»Oči me tvoje vidješe kao zametak bezličan« (Ps 139/138/, 16)[190]

Neizreciva sramota pobačaja

58. Među svim opačinama što ih čovjek može učiniti protiv života, izazvani je pobačaj po nekim obilježjima posebno težak i vrijedan svake osude i žaljenja. Drugi ga vatikanski sabor, kao i čedomorstvo, naziva »užasnim zločinom« [*crimen nefandum*].[191]

No danas, u svijesti mnogih, postupno je izblijedjelo uviđanje njegove težine. Prihvaćanje pobačaja u mentalitetu, u ponašanju i samom pravu rječit je znak vrlo opasne krize ćudorednog osjećaja, koji postaje sve nesposobniji razlikovati dobro i zlo, čak i kad je u pitanju osnovno pravo na život. Pred tako teškim stanjem potrebno je više nego ikad hrabro pogledati istini u lice i *nazvati stvari njihovim imenom*, bez popuštanja kompromisima mode ili napasti samoobmane. U vezi s tim jasno odjekuje prorokov prijekor: »Jao onima koji zlo dobrom nazivaju, a dobro zlom, koji od tame svjetlost prave, a od svjetlosti tamu« (Iz 5, 20). Upravo u slučaju pobačaja bilježi se širenje stanovitoga dvosmislenog nazivlja, kao što je »prekid trudnoće« [*graviditas interrupta*], koje mu nastoji sakriti pravu narav i ublažiti ga u javnom mnijenju. Možda je sâm taj jezični fenomen znak uznemirenosti savjesti. Ali nijedna izlika ne može učiniti da se promijeni stanje stvari: izazvani pobačaj, *kako god se učini, namjerno je i izravno ubojstvo ljudskoga bića u početnoj fazi njegova postojanja, to jest između začeća i rođenja*.

Ćudoredna težina izazvanog pobačaja pojavljuje se u svoj istini kad se shvati [umom spozna, razumije] da je riječ o ubojstvu [*homicidium*] i, osobito, ako se promotre vrstoznačne okolnosti koje ga označuju. Onaj koga se ubija ljudsko je biće koje započinje život, *nedužno* koliko se uopće može zamisliti: nikad se ne bi smjelo smatrati napadačem, još manje nepravednim napadačem! Ono je dotle *slabo* i nemoćno da je lišeno i onoga najmanjeg oblika zaštite koji se sastoji u molbenim jecajima i plaču novorođenčeta. *Potpuno je povjereno* zaštiti i brizi one koja ga nosi u krilu. Pa ipak, baš je ona, majka, ta koja odlučuje i traži njegovo utrnuće, čak ga i naručuje.

Stoji da majčin izbor pobačaja često dobiva dramatično i bolno obilježje. Katkad htijenje za otjerivanjem ploda začeća [*voluntas abigendi conceptionis fructum*] ne nastaje zbog sebičnih razloga i udobnosti, nego zato što se želi spasiti neka važna dobra, kao što su vlastito zdravlje ili dostojna razina života drugih članova obitelji. Kadšto se boje takvih životnih prilika za rođenika pa pomisle da bi možda za njega bilo bolje da se ne rodi. Ipak, ti i drugi slični razlozi *nikad ne mogu opravdati namjerno ubojstvo nedužnoga ljudskog bića*.

59. O smrti još nerođena djeteta, uz majku, često odlučuju i druge osobe. Prije svih otac djeteta može biti krivac, ne samo kad izričito prisiljava ženu na pobačaj nego i kada neizravno podupire takvu odluku jer je ostavlja samu pred problemima trudnoće.[192] Tako se obitelj smrtno ranjava i ponižava u naravi zajednice ljubavi i zvanju da bude »svetište života«. Ne treba prešutjeti poticaje koji katkad dolaze iz šire obiteljske sredine i od prijatelja. Nerijetko je žena podvrgnuta

189 Ivan Pavao II., okružnica *Veritatis splendor* (6. kolovoza 1993.), br. 96: AAS, 85 (1993.), str. 1209.

190 Šarićev prijevod.

191 Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 51: »Abortus necnon infanticidium nefanda sunt crimina.« (Pobačaj i čedomorstvo užasni su zločini.).

192 usp. Ivan Pavao II., apostolsko pismo *Mulieris dignitatem* (15. kolovoza 1988.), br. 14: AAS, 80 (1988.), str. 1686.

tako snažnim pritiscima da se psihološki osjeća prisiljenom popustiti pobačaju: nema sumnje da u tom slučaju ćudoredna odgovornost pada posebno na one koji su je izravno ili posredno prisiljavali da pobaci. Odgovorni su također i liječnici i liječničko osoblje kad sposobnosti stečene za promicanje života stavljaju u službu smrti.

Ali odgovornost uključuje i zakonodavce koji su predložili i donijeli zakone o pobačaju [*pro abortu*] i, u mjeri u kojoj stvar o njima ovisi, ravnatelje zdravstvenih ustanova u kojima se obavljaju pobačaji. Opća odgovornost, ne manje teška, odnosi se na raspušteni spolni mentalitet i obezvrjeđivanje [preziranje] majčinstva [*contemptus maternitatis*] onih koji bi morali osigurati – a to ne čine – valjane obiteljske i društvene politike kao potporu obiteljima, posebno onim brojnima ili s osobitim gospodarskim i odgojnim poteškoćama. Ne smije se, na kraju, podcijeniti mreža supočinitelja koja se širi i obuhvaća međunarodne ustanove, zaklade i udruge koje se sustavno bore za ozakonjenje i širenje pobačaja u svijetu. U tome smislu pobačaj nadilazi odgovornost pojedinih osoba i štetu njima nanesenu, poprimajući snažnu društvenu dimenziju: on je vrlo teška *rana* društvu i njegovoj kulturi što je nanose upravo oni koji bi trebali biti njegovi graditelji i branitelji. Kako sam istaknuo u *Pismu obiteljima*, »nalazimo se pred golemom prijetnjom životu koja dolazi ne samo od pojedinaca nego i od čitave civilizacije«.[193] Naime, ono što se pojavljuje smije se označiti »*strukturom grijeha« protiv još nerođenoga ljudskog života*.

60. Neki pokušavaju braniti pobačaj zastupajući mišljenje da plod začeća, barem do određenog broja dana, još ne može biti smatran životom ljudske osobe. Zapravo, »čim je jajašce oplođeno, već je započeo život koji nije ni očev ni majčin, nego pripada novomu ljudskom biću koje raste samo za sebe. Ono nikada ne će postati ljudsko ako već tada nije bilo. Genetička znanost novijeg doba potvrđuje ono što je oduvijek bilo očito… Ta je znanost pokazala kako već od prvoga časa postoji čvrsti nacrt ili genetički program živog bića, to jest da postoji čovjek, i to kao čovjek pojedinac, već urešen svim vlastitim i unaprijed određenim oznakama. Samom oplodnjom započinje čudesna pustolovina svakoga ljudskog života, a za pojedine njegove sposobnosti potrebno je vrijeme da se razviju i priprave za djelovanje.«[194] Premda se prisutnost duhovne duše ne može dokazati opažanjem nijedne pokusne činjenice, ti isti zaključci znanosti o ljudskom zametku pružaju »zaključke koji su dragocjen pokazatelj da se razložno prizna nazočnost osobe već od prvog javljanja ljudskog života: tâ kako bi ljudska jedinka mogla ujedno ne biti ljudska osoba?«.[195]

Uostalom, stvari se postavljaju tako da je, s gledišta ćudoredne obveze, sama vjerojatnost kako je riječ o osobi dovoljna da opravda sasvim jasnu zabranu bilo kakva zahvata koji bi išao prema uništenju ljudskog zametka. Baš zato, s onu stranu znanstvenih rasprava i filozofskih tvrdnji kojima se učiteljstvo nije izričito bavilo, Crkva je uvijek naučavala, i još sada uči, da se plodu ljudskog rađanja, od prvog časa njegova postojanja, jamči bezuvjetno poštovanje koje ćudoredno pripada ljudskom biću u njegovoj potpunosti, tjelesnom i duhovnom jedinstvu: »*Ljudsko se stvorenje mora poštovati i s njime valja postupati kao s osobom od samoga njegova začeća*, pa mu se stoga od toga istoga časa moraju priznati prava osobe, među kojima je prije svih nepovredivo pravo na život koje ima svako nedužno ljudsko stvorenje«.[196]

61. Tekstovi *Svetog pisma*, koji nikad ne govore o namjernom pobačaju i stoga ne donose izravne i vrstoznačne osude u vezi s njim, promatraju ljudsko biće u majčinu krilu tako da se kao logična posljedica i na njega proteže Božja zapovijed: »Ne ubij«.

Ljudski je život svet i nepovrediv u svim trenutcima postojanja, pa i u onim početnim koji

193 Ivan Pavao II., pismo obiteljima *Gratissimam sane* (2. veljače 1994.), br. 21: AAS, 86 (1994.), str. 920.

194 Zbor za učenje vjere, *Izjava o izazvanom pobačaju* (18. studenoga 1974.), br. 12-13: AAS, 66 (1974.), str. 738.

195 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), I, 1: AAS, 80 (1988.), str. 78-79.

196 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), I, 1: AAS, 80 (1988.), str. 79.

prethode rođenju. Čovjek od majčina krila pripada Bogu koji sve ispituje i zna, koji ga stvara i svojim rukama oblikuje, koji ga vidi dok je još malen neoblikovan zametak i koji u njemu nazire sutra zrelog čovjeka čiji su dani izbrojeni i čije je zvanje upisano »u knjigu života« (usp. Ps 139/138/, 1. 13-16). I tamo, dok je još u majčinu krilu – kako svjedoče brojni biblijski tekstovi[197] – čovjek je najveći i, dakako, osobni predmet ljubazne i očinske Božje providnosti.

Kršćanska je predaja – kako dobro ističe *Izjava* Zbora za učenje vjere[198] – od početka do naših dana jasna i jednodušna u ocjeni pobačaja kao posebno teškoga ćudorednog poremećaja. Od prve suočenosti s grčko-rimskim svijetom, u kojem su se naveliko prakticirali pobačaj i čedomorstvo, kršćanska se zajednica učenjem i djelovanjem korjenito suprotstavila običajima raširenima u tom društvu, kako pokazuje već navedeni *Nauk dvanaest apostola*.[199] Među crkvenim piscima grčkog područja Atenagora podsjeća na to da kršćani smatraju ubojicama žene koje upotrebljavaju pobačajna sredstva, jer su djeca, makar još u majčinoj utrobi, »predmet brige božanske Providnosti«.[200] Među Latinima, Tertulijan tvrdi: »Zabrana rođenja, već je anticipirano ubojstvo; malo znači što se uklanja već rođena duša ili je se uklanja u rađanju. Već je čovjek onaj koji će to biti«.[201]

Tijekom sada već dvijetisućljetne povijesti isto su trajno učili crkveni oci, pastiri i naučitelji. I rasprave znanstvenog i filozofskog značenja o preciznom času ulijevanja duhovne duše nikad nisu izazivale dvoumice oko ćudoredne osude pobačaja.

62. Najnovije *papinsko učiteljstvo* ponovno je snažno potvrdilo tu opću nauku. Posebno je Pio XI. u okružnici *Casti connubii* odbacio prividna opravdanja pobačaja;[202] Pio XII. isključio je izravni pobačaj, to jest svaki čin koji teži uništenju još nerođenoga ljudskog života, »bilo da se to uništenje shvati kao cilj ili samo kao sredstvo da se postigne cilj«;[203] Ivan XXIII. ponovno je potvrdio da je ljudski život svet jer »od svog začetka izravno angažira Božje stvoriteljsko djelo«.[204] Drugi vatikanski sabor, kako je već spomenuto, vrlo je strogo osudio pobačaj: »Život jedanput začet treba najbrižnije štititi; a pobačaj i čedomorstvo užasni su zločini«.[205]

Kanonska je *stega Crkve*, od prvih stoljeća, kaznama udarala one koji su se uprljali krivnjom pobačaja, a praksa kažnjavanja manje-više teškim kaznama bila je potvrđena u različitim povije-

197 Tako prorok Jeremija: »Dođe mi riječ Gospodnja: „Prije nego što te oblikovah u majčinoj utrobi, ja te znadoh; prije nego što iz krila majčina izađe, ja te posvetih, za proroka svim narodima postavih te.“« (1, 4-5). Psalmist se sa svoje strane ovako obraća Gospodinu: »Na te se oslanjam od utrobe; ti si mi zaštitnik od majčina krila: u te se svagda uzdam« (Ps 71/70/, 6); usp. »Ja sam vas ponio tek što se rodiste, i nosio vas od krila materina« (Iz 46, 3); »Tvoje me ruke sazdaše, stvoriše, zašto da me sada opet raščiniš! Sjeti se, k'o glinu si me sazdao i u prah ćeš me ponovo vratiti. Nisi li mene k'o mlijeko ulio i učinio da se k'o sir zgrušam? Kožom si me i mesom odjenuo, kostima si me spleo i žilama. S milošću si mi život darovao, brižljivo si nad mojim bdio dahom« (Job 10, 8-12); »Iz krila majčina ti si me izveo, mir mi dao na grudima majke. Tebi sam predan iz materine utrobe, od krila majčina ti si Bog moj« (Ps 22/21/, 10-11). I evanđelist Luka, u čudesnom susretu dviju majki, Elizabete i Marije, i dvaju sinova, Ivana Krstitelja i Isusa, još skrivenih u utrobi majke (usp. Lk 1, 39-45) ističe kako dijete osjeća dolazak Djeteta i kliče od radosti.

198 usp. Zbor za učenje vjere, *Izjava o izazvanom pobačaju* (18. studenoga 1974.): AAS, 66 (1974.), str. 740-747.

199 »Ne uništi dijete pobačajem i ne ubij ga pošto se rodilo«: V, 2, u: Patres Apostolici, I, prir. F. X. Funk, str. 17: »Non interficies foetum in abortione neque interimes infantem natum.«

200 Atenagora, *Zauzimanje za kršćane*, 35, 6: Patrologia graeca, 6, stupac 969: »Fetum etiam in utero animal esse ac ideo Deo curae esse.«

201 Tertulijan, *Apologeticum*, IX, 8: CSEL 69, str. 24: »Homicidii festinatio est prohibere nasci, nec refert, natam quis eripiat animam an nascentem disturbet. Homo est et qui est futurus.«

202 usp. Pio XI., okružnica *Casti connubii* (31. prosinca 1930.), II: AAS, 22 (1930.), str. 562-592.

203 Pio XII., Govor na primanju za Medicinsko-biološku udrugu svetoga Luke (12. studenoga 1944.): *Discorsi e radiomessaggi di Pio XII*, svezak VI (1944.-1945.), str. 191; usp. Govor udruzi talijanskih katoličkih primalja (29. listopada 1951.), II: AAS, 43 (1951.), str. 838.

204 Ivan XXIII., okružnica *Mater et Magistra* (15. svibnja 1961.), br. 3: AAS, 53 (1961.), str. 447.

205 Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 51.

snim razdobljima. *Zakonik kanonskoga prava* iz 1917. za pobačaj je odredio kaznu izopćenja.[206] I obnovljeno je kanonsko zakonodavstvo na istoj crti kad potvrđuje da *tko sudjeluje u obavljanju pobačaja, upada, ako dođe do učinka, u unaprijed izrečeno izopćenje*,[207] to jest automatski. Izopćenje pogađa sve one koji počine taj zločin poznajući kaznu, uključujući i pomagače bez čije se suradnje pobačaj ne bi ostvario:[208] takvom ponovljenom kaznenom mjerom Crkva ga prokazuje kao jedan od najtežih i najopasnijih zločina, prisiljavajući onoga tko ga počini da žurno pronađe put obraćenja. U Crkvi je kazna izopćenja doista usmjerena na to da potpuno posvijesti težinu određenoga grijeha i pospješi odgovarajuće obraćenje i pokoru.

Pred jednodušnošću u učenju i stezi Crkve, mogao je Pavao VI. izjaviti da se ta nauka nije promijenila i da se ne može promijeniti.[209] Prema tome, vlašću koju je Krist predao Petru i njegovim nasljednicima, u zajedništvu s biskupima koji su više puta osudili pobačaj i u prethodno navedenom savjetovanju jednodušno se složili glede te nauke – *izjavljujem da je pobačaj, izravno izazvan ili namjeravan kao cilj ili sredstvo, uvijek teški ćudoredni poremećaj*,[210] jer sadržava namjerno ubojstvo nedužnog čovjeka. To je učenje zasnovano na naravnom zakonu i na pisanoj Božjoj riječi, njega prenosi predaja Crkve i izlaže redovno i opće učiteljstvo.[211]

Nijedna okolnost, svrha ni zakon na svijetu ne mogu dopustiti čin koji je po svojoj naravi nedopustiv, jer je protivan Božjem Zakonu što je zapisan u srce svakog čovjeka, koji Crkva propovijeda, a koji se može prepoznati i razumom.

63. Ćudoredno vrednovanje pobačaja treba primijeniti i na sadašnje oblike *zahvata na ljudskim zametcima* koji, premda smjerajući po sebi zakonitim ciljevima, neizbježno dovode do ubojstva. Takav je slučaj obavljanja *pokusa na zametcima*, sve proširenij na biomedicinskom području, a zakonom dopušten u nekim državama. Ako »dopuštenima valja smatrati sve zahvate na ljudskom zametku, pod uvjetom da poštuju život i nepovredivost zametka, da sa sobom ne donose nerazmjerne opasnosti, nego da su usmjereni liječenju bolesti, poboljšanju zdravstvenoga stanja ili preživljavanju pojedinačnog ploda«,[212] mora se, naprotiv, potvrditi da upotreba ljudskih zametaka ili plodova kao predmeta za pokuse znači zločin protiv njihova dostojanstva ljudskih bića koja imaju pravo na isto dužno poštovanje kao i rođeno dijete i kao svaka druga osoba.[213]

Ćudoredna osuda odnosi se i na postupke koji iskorištavaju još žive ljudske zametke i plodove – katkad namjerno »proizvedene« oplodnjom u kušalici za taj cilj – bilo kao »biološka građa« za upotrebu bilo *kao davatelje organa ili tkiva za presađivanje* radi liječenja nekih bolesti. Zapravo, ubojstvo nedužnih ljudskih stvorenja, makar u korist drugih, apsolutno je neprihvatljiv čin.

Posebnu pozornost treba posvetiti ćudorednom vrednovanju *postupaka doporođajne dijagnostike* koji dopuštaju da se prepoznaju moguće mane još nerođena djeteta. Doista, zbog zamršenosti postupaka, takvo se vrednovanje mora činiti tankoćutnije i brižljivije, krajnje savjesno. Kad nema velikih rizika za dijete i majku, a propisani su da omoguće prijevremenu terapiju ili podupru ozbiljno i svjesno prihvaćanje novorođenčeta, ti su postupci ćudoredno časni. Ipak,

206 usp. kanon 2350, § 1.

207 *Zakonik kanonskoga prava*, kanon 1398; usp. također *Zakonik kanona istočnih Crkava*, kanon 1450, § 2.

208 *Zakonik kanonskoga prava*, kanon 1329; usp. također *Zakonik kanona istočnih Crkava*, kanon 1417.

209 usp. Pavao VI., Govor talijanskim katoličkim pravnicima (9. prosinca 1972.): AAS, 64 (1972.), str. 777; okružnica *Humanae vitae* (25. srpnja 1968.), br. 14: AAS, 60 (1968.), str. 490.

210 Latinski: *semper gravem prae se ferre ordinis moralis turbationem*, engleski: *constitutes a grave moral disorder*, njemački: *ein schweres sittliches Vergehen darstellt*, poljski: *zawsze poważnym nieładem moralnym* – nap. prir.

211 usp. Drugi vatikanski sabor, dogmatska konstitucija *Lumen gentium* (4. prosinca 1964.), br. 25.

212 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), I, 3: AAS, 80 (1988.), str. 80.

213 Sveta Stolica, *Povelja o pravima obitelji* (22. listopada 1983.), članak 4.b: L'Osservatore Romano, 25. studenoga 1983.

kako su mogućnosti liječenja prije rođenja danas vrlo male, često se događa da se ti postupci stavljaju u službu eugeničkog načina mišljenja koji prihvaća odabirni pobačaj da bi zabranio rođenje djece pogođene različitim vrstama nepravilnosti. Takav je mentalitet sramotan i za svaku osudu jer zahtijeva da se ljudski život vrednuje samo po mjerilima »normalnosti« i tjelesnoga zdravlja, otvarajući tako put ozakonjenju čedomorstva i eutanazije.

Nasuprot tomu, hrabrost i vedrina kojom tolika naša braća i sestre, pritisnuti teškim oštećenjima, provode život kad ih prihvaćamo i ljubimo, postaju osobito učinkovito svjedočanstvo istinskih vrijednosti po kojima se određuje svačiji život i čine ga dragocjenim za sebe i za druge, i kad je u poteškoćama. Crkva je bliza onim bračnim drugovima koji, s velikom zabrinutošću i patnjom, odlučuju prihvatiti svoju teško hendikepiranu djecu, onako kako je zahvalna svim onim kućanstvima koja posvojenjem prihvaćaju one što su ih njihovi roditelji napustili zbog mana ili bolesti.

»Ja usmrćujem i oživljujem« (Pnz 32, 39)

Tragedija eutanazije

64. Na drugome kraju života čovjek se nalazi pred otajstvom smrti. Danas, uslijed napretka medicine i u kulturnom kontekstu često zatvorenom transcendenciji, iskustvo umiranja predočuje se nekim novim značajkama. Doista, kad prevladava težnja da se život cijeni samo u mjeri u kojoj donosi užitak i blagostanje, patnja postaje nepodnošljiv teret kojega se pošto-poto treba riješiti. Smrt, smatrana »apsurdom«, ako iznenada prekida život još otvoren budućnosti bogatoj mogućim zanimljivim iskustvima, naprotiv, postaje »zahtijevano oslobođenje«, kad život izgleda bez smisla jer je potopljen u bol i nepovratno osuđen na dodatnu, još veću patnju.

Osim toga, odbijajući ili zaboravljajući temeljni odnos s Bogom, čovjek misli da je mjerilo i pravilo samom sebi i smatra da ima pravo tražiti od društva jamstvo za mogućnosti i načine odlučivanja o vlastitu životu u punoj i potpunoj autonomiji. Poimence se tako ponaša čovjek koji živi u razvijenijim zemljama: osjeća se prisiljen na to stalnim napretkom medicine i njezinim sve modernijim tehnikama. S pomoću iznimno sofisticiranih sustava i strojeva, znanost i medicinska praksa danas mogu ne samo razriješiti prije nerješive slučajeve i ublažiti ili ukloniti bol nego i poduprijeti i produžiti život čak u stanjima iznimne slabosti, umjetno reanimirati osobe čije su biološke funkcije iznenada prestale raditi, intervenirati kako bi se organi osposobili za presađivanje.

U takvom kontekstu sve snažnijom postaje napast da se posegne za *eutanazijom*, to jest da se zagospodari nad smrću, pribavljajući je unaprijed i na taj način »blago« završavajući vlastiti život ili život drugoga. Zapravo, ono što bi se moglo činiti logičnim i ljudskim, gledano dublje, predočuje se *apsurdnim i neljudskim*. Nalazimo se tu pred jednim od najalarmantnijih simptoma »kulture smrti«, proširenim napose u društvima blagostanja koje karakterizira mentalitet učinkovitosti, što čini previše teškim i nepodnošljivim sve veći broj starih i oslabjelih osoba. Njih se izolira od obitelji i društva, koje se organizira gotovo isključivo na temelju mjerila proizvodne učinkovitosti, u čemu nepovratno nesposoban život nema više nikakvu vrijednost.

65. Za pravilan ćudoredni sud o eutanaziji, ponajprije je potrebno nju jasno definirati. *U pravom i vlastitom smislu pod eutanazijom* valja razumjeti neko djelo ili propust koji po svojoj naravi i namjeri izaziva smrt, u svrhu otklona svakog bola. »Eutanazija se, dakle, smješta na razinu nakana i upotrijebljenih metoda«.[214]

Od nje treba razlikovati odluku odricanja od takozvane *terapijske upornosti*, od nekih medicinskih intervencija koje više ne odgovaraju bolesnikovu stvarnom stanju, jer su već nerazmjerne rezultatima koji bi se mogli očekivati ili su nepodnošljive za bolesnika ili za njegovu obitelj. U takvim stanjima, kad se smrt neizbježno i uskoro približava, mogu se u savjesti »odbaciti

214 Zbor za učenje vjere, izjava o eutanaziji *Iura et bona* (5. svibnja 1980.), II: AAS, 72 (1980.), str. 546.

postupci koji bi samo prouzročili nesiguran i mučan produžetak života, ali ipak bez prekidanja normalnoga dužnog liječenja bolesniku u sličnim slučajevima«.[215] Sigurno je da postoji ćudoredna obveza liječenja drugih i sebe, ali se ta obveza mora mjeriti prema konkretnim stanjima; potrebno je, naime, procijeniti jesu li terapijska sredstva na raspolaganju objektivno razmjerna u odnosu na izglede poboljšanja. Odbijanje izvanrednih ili nerazmjernih sredstava nije jednako samoubojstvu ili eutanaziji; radije izražava prihvaćanje ljudskoga stanja pred smrću.[216]

U suvremenoj medicini posebnu važnost dobiva takozvano *ublažujuće* [palijativno] *liječenje* namijenjeno tomu da učini podnošljivijom patnju u završnoj fazi bolesti i da istodobno bolesniku osigura odgovarajuću ljudsku pratnju. U tom kontekstu, među ostalim, nastaje problem dopuštenosti utjecanja različitim analgeticima i sredstvima za umirenje da bi se bolesniku olakšao bol kad to donosi rizik da mu skrati život. Ako se, naime, može smatrati pohvalnim ponašanje onoga tko dobrovoljno prihvati patnju odričući se intervencije protiv bolova da bi očuvao punu prisebnost i, ako je vjernik, na svjestan način sudjelovao u Gospodinovoj muci, takvo »junačko« ponašanje ne može se smatrati dužnošću svih. Već je Pio XII. ustvrdio da je dopušteno ukloniti bol opojnim sredstvima, premda s posljedicom da se ograniči svijest i skrati život, »ako ne postoje druga sredstva i ako u određenim okolnostima to ne sprječava ispunjavanje drugih vjerničkih i ćudorednih dužnosti«.[217] U tom slučaju, uistinu, smrt se ne želi i ne traži, bez obzira na to što se bolesnik zbog razumnih razloga izlaže riziku: jednostavno se želi ublažiti bol na djelotvoran način, posežući za analgeticima stavljenima na raspolaganje medicini. Ipak, »umirućega se ne smije lišiti svijesti o sebi bez teškog razloga«:[218] približavajući se smrti, ljudi moraju biti kadri ispuniti svoje ćudoredne i obiteljske obveze i nadasve moraju se moći pripremiti s punom sviješću za konačni susret s Bogom.

Uzimajući u obzir navedena razlikovanja, u skladu s učenjem mojih prethodnika[219] i u zajedništvu s biskupima Katoličke Crkve, *potvrđujem da je eutanazija teška povreda Božjega zakona*, ukoliko je svjesno ubojstvo ljudske osobe, a to se ćudoredno ne može odobriti (premda je dobrovoljno). To se učenje zasniva na naravnome zakonu i pisanoj Božjoj riječi, prenosi ga crkvena predaja i uči redovno i sveopće učiteljstvo.[220]

Takva praksa donosi, ovisno o prigodama, zloću samoubojstva ili ubojstva.

66. Samoubojstvo je trajno ćudoredno neprihvatljivo kao i ubojstvo. Crkvena ga je predaja uvijek odbacivala kao veliki zločin.[221] Premda određeni psihološki, kulturni i društveni uvjeti mogu dovesti do počinjenja djela koje protuslovi prirodnom nagnuću svakoga prema životu, smanjujući ili poništavajući subjektivnu odgovornost, *samoubojstvo* je, prema objektivnoj prosudbi, teško nemoralni čin, jer prezire ljubav prema samome sebi i odriče se dužnosti pravde i

215 Zbor za učenje vjere, izjava o eutanaziji *Iura et bona* (5. svibnja 1980.), IV: AAS, 72 (1980.), str. 551.

216 Zbor za učenje vjere, izjava o eutanaziji *Iura et bona* (5. svibnja 1980.), IV: AAS, 72 (1980.), str. 551.

217 Pio XII., Govor međunarodnoj skupini liječnika (24. veljače 1957.), III: AAS, 49 (1957.), str. 147; usp. Zbor za učenje vjere, izjava o eutanaziji *Iura et bona* (5. svibnja 1980.), III: AAS, 72 (1980.), str. 547-548.

218 Pio XII., Govor međunarodnoj skupini liječnika (24. veljače 1957.), III: AAS, 49 (1957.), str. 145.

219 usp. Pio XII., Govor međunarodnoj skupini liječnika (24. veljače 1957): AAS, 49 (1957.), str. 129-147; Zbor Svetoga Oficija, Odluka o izravnom ubojstvu nedužnih po odredbi državne vlasti (2. prosinca 1940.): AAS, 32 (1940.), str. 553-554 [i Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 3790, str. 704]; Pavao VI., Poruka francuskoj televiziji »Svaki je život svet« (27. siječnja 1971.): *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak IX (1971.), str. 57-58; Govor sudionicima XVIII. Svjetskog kirurškog kongresa (1. lipnja 1972.): AAS, 64 (1972.), str. 432-436; Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 27.

220 usp. Drugi vatikanski sabor, dogmatska konstitucija *Lumen gentium* (4. prosinca 1964.), br. 25.

221 usp. sv. Augustin, *O državi Božjoj* (De civitate Dei), I, 20: CCSL 47, 22; sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, II-II, q. 6, a. 5.

ljubavi prema bližnjemu, prema različitim zajednicama čiji je on dio i prema društvu općenito.[222] U najdubljoj jezgri, ono odbacuje apsolutnu vlast Boga nad životom i smrću, tako proglašenu u molitvi staroga izraelskog mudraca: »Ti imaš vlast nad životom i smrću, ti dovodiš do vrata Podzemlja i opet izvodiš« (Mudr 16, 13; usp. Tob 13, 2).

Podijeliti nakanu samoubojstva s nekim drugim i pomoći u njezinoj provedbi putem takozvanog *potpomognutog samoubojstva* znači postati suradnikom i kadšto osobno počiniteljem nepravde, koja nikad ne može biti opravdana, ni tada kad bi bila zahtijevana. »Nikad nije dopušteno« – piše s iznenađujućom aktualnošću sveti Augustin – »ubiti drugoga: i kad bi on to želio, čak i kad bi tražio jer, razapet između života i smrti, zaklinje da mu se pomogne osloboditi dušu koja se bori protiv ropstva tijela i želi se od njega odvojiti; nije dopušteno ni kad bolesnik ne bi bio kadar živjeti.«[223] Ako nije motivirana sebičnim odbijanjem da pomogne onomu tko pati, eutanazija se mora nazvati *lažnim sažaljenjem*, štoviše njegovom zabrinjavajućom »perverzijom«: pravo »sažaljenje«, doista, čini čovjeka solidarnim s patnjom drugoga, ne ubija onoga čija se patnja ne može podnijeti. I toliko više izgleda izopačen čin eutanazije ako ga obavljaju oni koji bi – kao ukućani – morali strpljivo i s ljubavlju pratiti srodnika, ili kao liječnici, koji bi zbog svoje stručnosti morali liječiti bolesnika pa i u zadnjem, najtežem stanju.

Izbor eutanazije postaje još teži kad ona poprimi oblik *ubojstva* koje drugi čine nad nekim tko eutanaziju nije ni na koji način tražio i nikad na nju nije dao pristanak. Vrhunac samovolje i nepravde dostiže se kad neki liječnici ili zakonodavci sebi prisvajaju vlast odlučivanja tko mora živjeti, a tko umrijeti. Tako se ponovno pojavljuje napast iz Edena: postati kao Bog »raspoznavajući dobro i zlo« (usp. Post 3, 5). Ali samo Bog ima vlast usmrtiti i oživjeti: »Ja usmrćujem i oživljavam« (Pnz 32, 39; usp. II Kr 5, 7; I Sam 2, 6). On svoju vlast obavlja uvijek i jedino po planu mudrosti i ljubavi.

Kad čovjek sebi prisvaja tu vlast, vođen logikom ludosti i sebičnosti, neizbježno se njome koristi za nepravdu i za smrt. Tako je život slabijega predan u ruke jačega; u društvu se gubi osjećaj pravednosti, a potkopava se međusobno povjerenje, temelj svakoga istinskog odnosa među ljudima.

67. Vrlo je pak različit *put ljubavi i istinske samilosti*, koji nam nalaže zajednička čovječnost i koji novim svjetlom osvjetljava vjera u Krista Otkupitelja, umrlog i uskrslog. Molba što izvire iz čovjekova srca u krajnjem sučeljavanju s patnjom i sa smrću, osobito kad je u napasti da se prepusti beznađu i gotovo se u njemu poništi, poglavito je molba za društvom, solidarnošću i potporom u kušnji. To je vapaj u pomoć kako bi se nastavilo nadanje, kad malakšu sve ljudske nade. Kako nas je podsjetio Drugi vatikanski sabor, za čovjeka »zagonetka ljudskog položaja dostiže vrhunac pred licem smrti«; ipak »i po prirodnom nagonu svojeg srca ispravno sudi kad s jezom odbija posvemašnju razorenost i nepovratno skončanje vlastite osobe: klica vječnosti što je u sebi nosi, nesvediva na samu tvar, buni se protiv smrti«.[224]

Naravna odbojnost prema smrti i osnovna nada besmrtnosti osvijetljene su i ispunjene kršćanskom vjerom, koja obećava i nudi sudjelovanje u pobjedi Uskrsloga Krista: to je pobjeda Onoga koji je, otkupiteljskom smrću, oslobodio čovjeka od smrti, koja je »plaća grijeha« (Rim 6, 23) i darovao mu Duha, zalog uskrsnuća i života (usp. Rim 8, 11). Sigurnost buduće besmrtnosti i *nada obećanog* uskrsnuća bacaju novo svjetlo na otajstvo patnje i umiranja te ulijevaju u vjernika izvanrednu snagu da se povjeri Božjemu planu.

Apostol Pavao tu je novost izrazio riječima potpune pripadnosti Gospodinu koji prihvaća

222 usp. Zbor za učenje vjere, izjava o eutanaziji *Iura et bona* (5. svibnja 1980.), I: AAS, 72 (1980.), str. 545; *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 2281-2283.

223 sv. Augustin, *Epistula* 204, 5: CSEL 57, 320.

224 Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 18.

svako ljudsko stanje: »Nitko od nas sebi ne živi, nitko sebi ne umire. Doista, ako živimo, Gospodinu živimo, i ako umiremo, Gospodinu umiremo. Živimo li dakle ili umiremo – Gospodinovi smo« (Rim 14, 7-8). *Gospodinu umirati* i živjeti vlastitu smrt kao najviši čin poslušnosti Ocu (usp. Fil 2, 8), prihvaćajući da je susretnemo u »času« koji želi i bira On (usp. Iv 13, 1), koji jedini može reći kad je završeno ljudsko putovanje. *Gospodinu umirati* znači priznati da patnja, premda ostaje sama u sebi zlo i kušnja, može uvijek postati izbor dobra. Ona to postaje ako se živi zbog ljubavi i s ljubavlju, zbog milosnog Božjeg dara i zbog slobodnog osobnog izbora, sudjelovanjem u samoj patnji raspetoga Krista. Na taj način, tko živi svoju patnju u Gospodinu, potpunije se suobličava njemu (usp. Fil 3, 10; I Pt 2, 21) i prisno se pridružuje njegovu otkupiteljskom djelu na korist Crkve i čovječanstva.[225] To je Apostolovo iskustvo pozvana proživjeti svaka osoba koja trpi: »Radujem se sada dok trpim za vas i u svom tijelu dopunjam što nedostaje mukama Kristovim za Tijelo njegovo, za Crkvu« (Kol 1, 24).

»Treba se većma pokoravati Bogu negoli ljudima« (Dj 5, 29)

Građansko pravo i ćudoredni zakon

68. Jedna od značajki aktualnih napada na ljudski život – kako je već više puta rečeno – sastoji se u težnji da se traži njihovo *pravno ozakonjen*je, kao da je to pravo koje država, barem u nekim uvjetima, mora priznati građanima i, posljedično, poštujući ih, za njihovo ostvarenje omogućiti sigurnu i besplatnu uslugu liječnika i zdravstvenog osoblja.

Često se misli da je život onoga tko još nije rođen ili je jako oslabio samo relativno dobro: prema razmjernom pristupu ili logici čistog računa, ono bi se moralo usporediti i odmjeriti s drugim dobrima. Smatra se također da samo onaj tko se nalazi u konkretnoj situaciji i tko je u nju osobno uključen može pravedno vrednovati dobra u igri: zato samo on može odlučiti o ćudorednosti svoga izbora. Zbog toga bi država, u interesu građanskog suživota i društvenog sklada, morala poštovati taj izbor, sve dotle da dopusti pobačaj i eutanaziju.

Katkad se misli da građanski zakon ne može zahtijevati da svi građani žive prema uzvišenijemu stupnju ćudorednosti od onoga koji sami priznaju i s kojim se slažu. Zato bi zakon uvijek morao izražavati mišljenje i volju većine građana i njima priznati, barem u određenim krajnjim slučajevima, i pravo na pobačaj i eutanaziju. Uostalom, zabrana i kažnjavanje pobačaja i eutanazije u tim bi slučajevima neizbježno doveli – tako se kaže – do povećanja ilegalne prakse: međutim, ona ne bi bila podložna nužnomu društvenom nadzoru i mogla bi se obavljati medicinski nepouzdano. Također se postavlja pitanje, ne znači li ustrajavanje na zakonu koji se ne može primijeniti, potkopavanje vjerodostojnosti svakoga drugog zakona.

U radikalnijim mišljenjima, na kraju, dolazi se do stajališta prema kojem bi se u suvremenom i pluralističkom društvu, svakoj osobi morala priznati puna samostalnost u raspolaganju vlastitim životom i životom onoga tko još nije rođen: nije zadaća zakona birati između različitih ćudorednih mišljenja, a još manje zakon može nametati jedno posebno mišljenje na štetu drugih.

69. U svakom slučaju, u demokratskoj kulturi našega vremena, općenito se drži da bi se pravni poredak društva morao ograničiti na to da uzme u obzir i prihvati uvjerenje većine. Prema tome, morao bi se zasnivati samo na onome što većina priznaje i živi kao ćudoredno. Nadalje, ako se smatra kako nije moguće da se svi slože oko objektivne istine, tada bi poštovanje slobode građanâ – što se u demokratskim režimima smatra najvećom vrednotom – zahtijevalo da se na razini zakonodavstva prizna autonomija pojedinih savjesti. Dosljedno, u određivanju pravila nužnih za društveni suživot, jedini odlučujući čimbenik trebala bi biti volja većine, kakva god ona bila. Na taj bi način, svaki političar u svojem djelovanju morao jasno odijeliti područje osobne savjesti od javnog ponašanja.

225 usp. Ivan Pavao II., apostolsko pismo *Salvifici doloris* (11. veljače 1984.), br. 14-24: AAS, 76 (1984.), str. 214-234.

Primjećuju se zbog toga dvije, na izgled sasvim suprotne težnje. S jedne strane, pojedinci za sebe zahtijevaju najširu ćudorednu slobodu izbora i traže da država ne donosi i ne nameće nikakav etički pogled, nego da se ograniči na jamčenje najšire moguće slobode svakoga, s jedinom vanjskom granicom da se ne povrjeđuju slobode i prava bilo kojega drugog građanina. S druge strane, misli se da u obnašanju javnih i stručnih službi, poštovanje slobode izbora drugih ljudi svakomu nalaže da vlastita uvjerenja ostavi po strani kako bi se stavio u službu svakoga zahtjeva građana što ga zakoni priznaju i štite, prihvaćajući kao jedino ćudoredno mjerilo u obavljanju dužnosti samo ono što je određeno zakonom.

Na taj se način osobna odgovornost prenosi na građanski zakon odricanjem od vlastite savjesti barem na području javnoga djelovanja.

70. Zajednički korijen svih tih sklonosti jest *etički relativizam* koji obilježava veći dio suvremene kulture. Ima ih koji smatraju da je taj relativizam bitan uvjet demokracije, jer da samo on jamči snošljivost, međusobno poštovanje među ljudima i pristajanje uz odluku većine, dok bi ćudoredni propisi, koji se smatraju objektivnima i obvezujućima doveli do velikog isticanja vlasti i nesnošljivosti.

Upravo problematika poštovanja života pokazuje koje se dvojbe i proturječja, popraćena strašnim praktičnim rezultatima, kriju u tome.

Istina je da povijest bilježi slučajeve u kojima su počinjeni zločini u ime »istine«. Ali ne manje teška i temeljita nijekanja slobode počinjena su i još se čine i u ime »etičkog relativizma«. Kad parlamentarna ili društvena većina odlučuje da je pod određenim uvjetima zakonito ubiti nerođeni ljudski život, ne donosi li samosilničku [»tiransku«] presudu o slabom i nebranjivom ljudskom biću? Svačija savjest s pravom odbacuje zločine protiv čovječnosti koje je XX. stoljeće tako žalosno iskusilo. Ali zar bi zlodjela prestala biti zločini da ih je, umjesto što su ih počinili beskrupulozni nasilnici, ozakonio narodni pristanak?

Zapravo, demokraciju se ne može uzdizati do kumira [idola, na razinu mita], dotle da postane nadomjestak ćudorednosti ili opći čudotvorni lijek [panaceja] protiv nećudorednosti. U bîti, ona je »uređenje« [sustav] i kao takva sredstvo, a ne svrha. Njezina »ćudoredna« vrijednost nije automatska, nego ovisi o suglasju s ćudorednim zakonom kojemu mora biti podložna kao i svako drugo ljudsko ponašanje. To znači da ovisi o ćudorednosti ciljeva za kojima teži i sredstava kojima se služi. Ako danas gotovo svi pristaju uz vrednotu demokracije, to treba smatrati pozitivnim »znakom vremena«, kako je i crkveno učiteljstvo više puta istaknulo.[226] Ali vrijednost demokracije stoji ili pada s vrednotama koje ona utjelovljuje i promiče: nesumnjivo su temeljne i nužne: dostojanstvo svake ljudske osobe, poštovanje njezinih nepovredivih i neotuđivih prava i prihvaćanje »zajedničkoga dobra« kao cilja i mjerila koje ravna političkim životom.

Osnova vrednota ne može biti u privremenoj i promjenjivoj »većini« mišljenja, nego samo u priznavanju objektivnoga ćudorednog zakona koji, upisan u čovječje srce kao »naravni zakon«, jest uporišna normativna točka građanskoga prava. Kad bi, zbog tragične pomračenosti kolektivne svijesti skepticizam došao dotle da dovede u sumnju čak i temeljna načela ćudorednog zakona, demokratsko bi se načelo srušilo u temelju, svodeći se na puki mehanizam empirijskog upravljanja različitim i suprotstavljenim interesima.[227]

Netko bi mogao pomisliti da, u nedostatku bolje, i takvu ulogu treba cijeniti u svrhu mira u društvu. Premda priznajući neki vid istine u takvome vrednovanju, lako je vidjeti da, bez ćudoredno objektivnog učvršćenja, ni demokracija ne može osigurati postojani mir, to više što

226 usp. Ivan Pavao II., okružnica *Centesimus annus* (1. svibnja 1991.), br. 46: AAS, 83 (1991.), str. 850; Pio XII., Božićna radijska poruka (24. prosinca 1944.): AAS, 37 (1945.), str. 10-20.

227 usp. Ivan Pavao II., okružnica *Veritatis splendor* (6. kolovoza 1993.), br. 97 i 99: AAS, 85 (1993.), str. 1209-1211.

je nerijetko varljiv mir koji se ne mjeri prema vrednotama dostojanstva svakog čovjeka i solidarnosti među ljudima. Čak se i u višestranačkim sustavima dobra i probitci često uređuju u korist najmoćnijih, jer su oni najsposobniji ne samo u manevriranju polugama vlasti nego i u uobličavanju općeg mišljenja [*ad consensum fingendum*]. U takvim okolnostima demokracija lako postaje prazna riječ.

71. Hitno je dakle za budućnost društva i razvoj zdrave demokracije ponovno otkriti postojanje ljudskih vrednota, ćudoredno bitnih i urođenih, koje izviru iz istine ljudskog bića, izražavaju i čuvaju dostojanstvo osobe: prema tome, vrijednosti koje nijedan pojedinac, nikakva većina i nijedna država ne će moći nikad stvoriti, promijeniti ili uništiti, nego će ih morati samo priznati, poštovati i promicati.

Potrebno je, u tome smislu, ponovno otkriti *osnovne elemente poimanja odnosa između građanskoga i ćudorednog zakona*, koje je Crkva predložila, a koji su dio baštine velikih pravnih tradicija čovječanstva.

Sigurno, *zadaća građanskog zakona* drukčija je i ograničenija u odnosu na ćudoredni zakon. Ipak »ni na jednome području života građanski zakon ne može zamijeniti savjest niti može propisati norme o onome što nadilazi njegov djelokrug«,[228] a on se sastoji u tome da osigura zajedničko dobro osoba, priznavanjem i obranom njihovih temeljnih prava, promicanjem mira i javne ćudorednosti.[229] Svrha je građanskoga zakona pobrinuti se za uređenje društvenog suživota u istinskoj pravednosti da svi »možemo provoditi spokojan i miran život u svoj bogoljubnosti i ozbiljnosti« (I Tim 2, 2). Baš zato, građanski zakon mora svim članovima društva osigurati poštovanje određenih osnovnih prava, koja po naravi pripadaju osobi, a koja svaki pozitivni zakon mora priznati i jamčiti. Prvo i temeljno pravo među njima jest nepovredivo pravo na život svakoga nedužnog ljudskog bića. Dok se javna vlast katkad može odreći sprječavanja nečega što bi izazvalo veću štetu kad bi bilo zabranjeno,[230] ona ipak nikad ne može prihvatiti da kao pravo pojedinaca – makar oni bili većinska sastavnica društva – ozakoni povredu nanesenu drugim osobama nepriznavanjem tako temeljnoga prava kao što je pravo na život. Za to što zakon tolerira pobačaj ili eutanaziju ni na koji se način ne može tvrditi da proizlazi iz poštovanja savjesti drugih, baš zato što društvo ima pravo i obvezu štititi se od zloupotreba koje se mogu dogoditi u ime savjesti i pod izlikom slobode.[231]

U okružnici *Pacem in terris* Ivan XXIII. u tom je smislu podsjetio: »U suvremeno doba smatra se da se zajedničko dobro ostvaruje poglavito u poštovanju prava i dužnosti ljudske osobe. Zbog toga glavne zadaće javne vlasti idu navlastito za tim da se ta prava priznaju, poštuju, međusobno usklađuju, štite i promiču, da svatko može obavljati svoje dužnosti. „Bitna je, naime, zadaća svake javne vlasti da štiti nepovrediva prava ljudi i omogući da svatko što lakše ispunjava obveze“. Zato vlast koja ne priznaje ili krši ljudska prava, ne samo da iznevjerava svoju dužnost, nego njezinim odlukama u cijelosti nedostaje moć obvezatnosti [pravna snaga]«.[232]

72. U kontinuitetu sa svom predajom Crkve jest učenje o *potrebi suglasnosti građanskog zakona s ćudorednim*, kako se pokazuje još jedanput, iz već navedene okružnice Ivana XXIII.:

228 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), III: AAS, 80 (1988.), str. 98.

229 usp. Drugi vatikanski sabor, izjava o vjerskoj slobodi *Dignitatis humanae* (7. prosinca 1965.), br. 7.

230 usp. sv. Toma Akvinski, *Summa theologiae*, I-II, q. 96, a. 2.

231 usp. Drugi vatikanski sabor, izjava o vjerskom slobodi *Dignitatis humanae* (7. prosinca 1965.), br. 7.

232 Ivan XXIII., okružnica *Pacem in terris* (11. travnja 1963.), II: AAS, 55 (1963.), str. 273-274; navod je uzet iz radijske poruke na blagdan Duhova (1. lipnja 1941.) Pija XII.: AAS, 33 (1941.), str. 200. U tom pitanju okružnica se u bilješci poziva na okružnice Pija XI. *Mit brennender Sorge* (14. ožujka 1937.): AAS, 29 (1937.), str. 159; i *Divini Redemptoris* (19. ožujka 1937.), III: AAS, 29 (1937.), str. 79; te na božićnu radijsku poruku Pija XII. od 24. prosinca 1942.: AAS, 35 (1943.), str. 9-24.

»Budući da je vlast zahtjev poretka netjelesne (duhovne) naravi i da potječe od Boga, dogodi li se da državni poglavari donose zakone ili što nalažu protiv toga poretka, i tako protiv Božje volje, tada ni doneseni zakoni ni dane ovlasti ne mogu obvezivati savjesti građana… štoviše, tada se sama vlast posve ruši, a nastupa sramotno bezakonje.«[233] To je jasna nauka svetoga Tome Akvinskog, koji, među ostalim, piše: »Ljudski zakon ima vrijednost zakona ukoliko je u skladu s ispravnim razumom: u tom smislu on očito potječe od vječnog zakona. No, ukoliko se udaljava od razuma, naziva se nepravednim zakonom [*lex iniqua*], i u tome smislu on nema vrijednost zakona, nego je, naprotiv, neka vrsta nasilja [*violentia*].«[234] I još: »Svaki ljudski zakon samo utoliko ima vrijednost zakona ukoliko se izvodi iz naravnoga zakona. Ako se u čemu razilazi s naravnim zakonom, onda to više nije zakon, nego izopačenje zakona [*legis corruptio*].«[235]

Prva i najneposrednija primjena toga učenja tiče se ljudskog zakona koji ne priznaje osnovno izvorno pravo života, vlastito pravo svakog čovjeka. Tako su zakoni koji pobačajem i eutanazijom zapravo ozakonjuju izravno ubojstvo nedužnih ljudskih bića potpuno i nepopravljivo suprotni nepovredivomu pravu na život baš svih ljudi i prema tome niječu jednakost svih pred zakonom. Moglo bi se primijetiti da to nije slučaj eutanazije, kad nju zainteresirani subjekt zahtijeva pri punoj svijesti. Ali država koja bi ozakonila takav zahtjev i odobrila njegovo ostvarenje pristala bi ozakoniti slučaj samoubojstva-ubojstva protiv osnovnih načela nepovredivosti života i čuvanja svakoga nedužnog života. Tako se podupire sumnja u poštovanje života i otvara se put ponašanjima koja ruše povjerenje u društvene odnose.

Zakoni koji odobravaju i podupiru pobačaj i eutanaziju stoga su posve ne samo protiv dobra pojedinca nego i protiv zajedničkog dobra i prema tome, potpuno su lišeni istinske pravne moći [valjanosti]. Nepriznavanje prava na život, upravo zato što dovodi do ubijanja osobe (a društvo postoji da bi služilo osobi), najizravnije se i nepopravljivo protivi postizanju zajedničkoga dobra. Iz toga proizlazi da, kad jedan zakon odobri pobačaj i eutanaziju, time prestaje biti istinski, ćudoredno obvezujući građanski zakon.

73. Pobačaj i eutanazija su, dakle, zločini za koje nikakav ljudski zakon ne može dati odobrenje. Zakoni te vrste ne samo što ne stvaraju nikakvu obvezu u savjesti, nego upravo pokreću *tešku i preciznu obvezu da im se suprotstavi prigovor savjesti*. Od početka Crkve, apostolsko je propovijedanje nalagalo kršćanima dužnost slušati zakonito uspostavljene javne vlasti (usp. Rim 13, 1-7; I Pt 2, 13-14), ali u isto vrijeme čvrsto upozoravalo da »se treba većma pokoravati Bogu negoli ljudima« (Dj 5, 29). Već u Starom savezu, baš glede prijetnje životu, nalazimo važan primjer otpora nepravednoj zapovijedi vlasti. Faraonu, koji je naložio da se pogubi svako muško novorođenče hebrejske su se babice usprotivile. One »nisu učinile kako im je naredio egipatski kralj, nego su ostavile na životu mušku djecu« (Izl 1, 17). Ali potrebno je istaknuti duboki razlog takvog ponašanja: *»Babice su se bojale Boga«* (Izl 1, 17). Baš iz pokornosti Bogu – kojega se jedino treba bojati, a to je priznavanje njegove apsolutne vlasti – stječe se snaga i hrabrost da se odupre nepravednim ljudskim zakonima. To je snaga i hrabrost onoga tko je spreman ići i u zatvor ili biti ubijen mačem, u čvrstom uvjerenju da »je u tom postojanost i vjera svetih« (Otk 13, 10).

U slučaju sržno nepravednog zakona, kao što je onaj koji odobrava pobačaj ili eutanaziju, nikad mu se nije dopušteno pokoriti, niti »sudjelovati u širenju javnoga mnijenja u korist takvog zakona niti za njega glasovati«.[236]

---

233 Ivan XXIII., okružnica *Pacem in terris* (11. travnja 1963.): AAS, 55 (1963.), str. 271.

234 *Summa theologiae*, I-II, q. 93, a. 3, ad 2; Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 483.

235 *Summa theologiae*, I-II, q. 95, a. 2, odgovor; usp. Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 499. Akvinac navodi sv. Augustina: »Non videtur esse lex, quae iusta non fuerit« (Čini se da nepravedan zakon uopće nije zakon.) iz *De libero arbitrio* (O slobodi volje), I, 5, 11: Patrologia latina, 32, stupac 1227.

236 Zbor za učenje vjere, *Izjava o izazvanom pobačaju* (18. studenoga 1974.), br. 22: AAS, 66 (1974.), str. 744.

Poseban problem savjesti mogao bi se postaviti u onim slučajevima u kojima bi parlamentarni glas mogao biti odlučujući u prilog restriktivnijega zakona, usmjerenog na to da se umanji broj dopuštenih pobačaja, umjesto popustljivijeg zakona koji je već na snazi ili u proceduri. Slični slučajevi nisu rijetkost. Primjećuje se, naime, činjenica da, dok se u nekim dijelovima svijeta nastavlja propaganda za uvođenje zakona u korist pobačaja, što često podupiru moćni međunarodni organizmi, u drugim pak narodima – posebice u onima koji su već imali gorko iskustvo sličnih permisivnih zakona – pojavljuju se znakovi premišljanja. U pretpostavljenom slučaju, kad ne bilo moguće otkloniti ili potpuno dokinuti zakon o pobačaju, zastupnik, čije bi osobno apsolutno protivljenje pobačaju bilo jasno i svima poznato, mogao bi dopušteno ponuditi vlastitu potporu prijedlozima koji smjeraju umanjenju štete nekog zakona te smanjenju negativnih učinaka na razini kulture i javne ćudorednosti. Čineći tako, ne ostvaruje se nedopuštena suradnja u nepravednom zakonu; prije svega se čini zakonit i dužan pokušaj da se smanje nepravedni učinci.

74. Uvođenje nepravednog zakonodavstva često stavlja ćudoredno valjane ljude pred teške probleme savjesti oko suradnje u smislu dužne afirmacije osobnog prava da ne budu prisiljeni sudjelovati u ćudoredno zlim činima. Katkad su odluke koje se nameću bolne i mogu zahtijevati žrtvovanje dostignutih profesionalnih položaja u struci ili odricanje od zakonite perspektive napredovanja u karijeri. U drugim slučajevima, može proizlaziti da izvršavanje nekih, po sebi nevažnih ili čak pozitivnih djela, predviđenih u kontekstu određenoga nepravednog zakonodavstva, dopušta spašavanje ljudskih života kojima se prijeti. S druge strane, s pravom se može bojati da raspoloženje u činjenju takvih djela ne samo da donosi sablazan i podupire slabljenje nužnoga protivljenja napadima na život, nego korak po korak navodi na sve veće popuštanje permisivnoj logici.

Da bi se osvijetlilo to teško pitanje, potrebno je pozvati se na opća načela o *suradnji u zlim činima*. Kršćani su, kao i svi ljudi dobre volje pozvani, zbog teške obveze u savjesti, formalno ne surađivati u takvim činima koji su, premda dopušteni građanskim zakonodavstvom, u suprotnosti s Božjim zakonom. Doista, s ćudorednoga stajališta nikad nije dopušteno formalno surađivati u zlu. Takva suradnja događa se kad se izvršeno djelo, zbog naravi ili oblika koji zadobiva u određenom kontekstu, procijeni kao izravno sudjelovanje u nekom činu protiv nedužnoga ljudskog života ili kao sudjelovanje u nećudorednoj namjeri glavnog počinitelja. Ta suradnja nikad ne može biti opravdana, ni pozivanjem na poštovanje slobode drugoga niti oslanjanjem na činjenicu da je građanski zakon predviđa i zahtijeva: za djela koja netko čini postoji, doista, ćudoredna odgovornost kojoj nitko ne može izbjeći i prema kojoj će sâm Bog svakoga suditi (usp. Rim 2, 6; 14, 12).

Otkazati sudjelovanje u činjenju nepravde jest ne samo moralna obveza nego i osnovno ljudsko pravo. Ako tako ne bi bilo, ljudska bi osoba bila prisiljena izvršiti neko djelo u bîti nespojivo s njezinim dostojanstvom i na taj bi se način temeljito obrukala njezina sloboda čiji se izvorni smisao i svrha nalaze u usmjerenju na istinito i zajedničko dobro. Riječ je dakle o bitnom pravu koje bi, baš kao takvo, moralo biti predviđeno i zaštićeno građanskim zakonom. U tome smislu, mogućnost odbijanja sudjelovanja u savjetodavnoj, pripremnoj i izvršnoj fazi sličnih čina protiv života morala bi biti osigurana liječnicima, zdravstvenim radnicima i odgovornima u bolničkim ustanovama, klinikama i ustanovama za skrb. Tko se poziva na prigovor savjesti mora biti zaštićen ne samo od kaznenih mjera nego i od bilo koje štete na zakonskom, stegovnom, gospodarskom i stručnom planu.

»Ljubi bližnjega svoga kao sebe samoga« (Lk 10, 27)

»Promiči« život

75. Božje nas zapovijedi uče putu života. *Negativni moralni propisi*, to jest oni kojima se izjavljuje da je ćudoredno neprihvatljiv izbor određenog djela, imaju apsolutnu vrijednost za ljudsku slobodu: oni vrijede uvijek i posvuda, bez iznimke. Pokazuju da je izbor određenog ponašanja korjenito nespojiv s ljubavlju prema Bogu i s dostojanstvom osobe, stvorene na njegovu sliku. Takav se izbor zato ne može iskupiti dobrotom nikakve nakane i nikakve posljedice. On je u nepopravljivoj opreci sa zajedništvom osoba; protuslovi osnovnoj odluci usmjeravanja života k Bogu.[237]

U tome smislu negativni ćudoredni propisi imaju vrlo važnu pozitivnu funkciju: »ne« koje bezuvjetno zahtijevaju, znači nepremostivu granicu ispod koje čovjek ne može sići i, ujedno, pokazuje minimum koji mora poštovati i od kojega mora krenuti da bi proglasio bezbrojne »da«, koji će postupno obuhvatiti *čitav obzor dobra* (usp. Mt 5, 48). Zapovijedi su, posebice negativni ćudoredni propisi, početak i prva nužna etapa puta prema slobodi: »Prva je dakle sloboda« – piše sveti Augustin – »kloniti se zločina... kakvo je ubojstvo, preljub, blud, krađa, prijevara, svetogrđe i tako dalje. Tko prestane činiti zločine (a nijedan ih kršćanin ne smije činiti), počinje uzdizati glavu prema slobodi, ali to je samo započeta, ne i dovršena sloboda.«[238]

76. Zapovijed »ne ubij« određuje polaznu točku puta istinske slobode koja nas potiče da aktivno promičemo život i razvijamo određene stavove i ponašanja u službi životu: čineći tako postupamo odgovorno prema osobama koje su nam povjerene i pokazujemo, djelima i istinom, zahvalnost Bogu zbog velikog dobročinstva života (usp. Ps 139/138/, 13–14).

Stvoritelj je povjerio ljudski život čovjekovoj odgovornoj radišnosti, ne zato da njime proizvoljno raspolaže, nego da ga mudro čuva i o njemu se skrbi ljubaznom vjernošću. Bog Saveza povjerio je život svakoga čovjeka drugim ljudima, njegovoj braći i sestrama, po zakonu uzajamnosti davanja i primanja, darivanja sebe i prihvaćanja drugih. U punini vremena, utjelovljujući se i darivajući život za čovjeka, Božji je Sin pokazao do koje visine i dubine dostiže zakon uzajamnosti. Darom svoga Duha Krist daje nove sadržaje i značenje zakonu uzajamnosti, povjeravanju čovjeka čovjeku. Duh, koji je tvorac zajedništva ljubavi, stvara među ljudima novo bratstvo i solidarnost, što je slika otajstva uzajamnog darivanja i prihvaćanja presvetoga Trojstva. Duh postaje novi zakon koji vjernicima daruje snagu i potiče njihovu odgovornost da uzajamno žive sebedarje i prihvaćanje drugoga, sudjelujući u ljubavi Isusa Krista i to prema njegovoj mjeri.

77. Iz tog novog zakona također se krijepi i gradi zapovijed »ne ubij«. Za kršćanina, stoga, ona u konačnici uključuje nalog da poštuje, ljubi i promiče život svakoga brata, prema zahtjevima i veličini Božje ljubavi u Isusu Kristu. »On je za nas položio život svoj. I mi smo dužni živote položiti za braću« (I Iv 3, 16).

Zapovijed »ne ubij«, u najpozitivnijim sadržajima poštovanja, ljubavi i promicanja ljudskog života, obvezuje svakog čovjeka. Ona, uistinu, odzvanja u ćudorednoj savjesti svakoga kao neugušivi odjek izvornog saveza Boga Stvoritelja s čovjekom; svi je mogu upoznati u svjetlu razuma i pridržavati je se zahvaljujući tajanstvenom djelovanju Duha koji puše gdje hoće (usp. Iv 3, 8), dostiže i uključuje svakog čovjeka koji živi na ovome svijetu.

---

237 *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 1753-1755; Ivan Pavao II., okružnica *Veritatis splendor* (6. kolovoza 1993.), br. 81-82: AAS, 85 (1993.), str. 1198-1199.

238 sv. Augustin, *In Iohannis Evangelium Tractatus* (Rasprava o Ivanovu Evanđelju), 41, 10: CCSL 36, 336; usp. Ivan Pavao II., okružnica *Veritatis splendor* (6. kolovoza 1993.), br. 13: AAS, 85 (1993.), str. 1144.

To je, dakle, ona služba ljubavi koju smo dužni osigurati bližnjemu, da se njegov život štiti i uvijek unaprjeđuje, ali iznad svega kad je slabiji ili kad mu se prijeti. To je ne samo osobna nego i društvena skrb, koju svi moramo njegovati, polažući bezuvjetno poštovanje ljudskog života u temelj obnovljenoga društva.

Od nas se traži da ljubimo i častimo život svakog muškarca i svake žene, te da radimo ustrajno i hrabro kako bi se u naše vrijeme, ispunjeno bezbrojnim znakovima smrti, konačno uspostavila nova kultura života, kao plod kulture istine i ljubavi.

IV. DIO

»To ste učinili meni« (Mt 25, 40)

ZA NOVU KULTURU LJUDSKOG ŽIVOTA

»Vi ste narod kojega je Bog stekao da naviještate silna djela njegova« (I Pt 2, 9)

Puk života i za život

78. Crkva je primila Evanđelje kao navještaj i kao izvor radosti i spasenja. Primila ga je kao dar od Isusa, kojega je poslao Otac, »da siromasima navijesti veselu vijest« (Lk 4, 18). Primila ga je po apostolima, što ih je on poslao u sav svijet (usp. Mk 16, 15; Mt 28, 19-20). Rođena od tog evangelizacijskog djela, Crkva svaki dan sluša jeku Apostolove opomene: »Jao meni ako ne navješćujem Radosnu vijest« (I Kor 9, 16). *»Propovijedati evanđelje je*, doista – kao što je pisao Pavao VI. – *milost i zvanje vlastito Crkvi, njezin najdublji identitet*. Ona postoji radi naviještanja evanđelja.«[239]

Evangelizacija je sveobuhvatno i dinamično djelo kojim Crkva sudjeluje u proročkom, svećeničkom i kraljevskom poslanju Gospodina Isusa. Stoga je nerazdjeljivo povezana s *navještajem, slavljem i službom ljubavi*. To je *duboko crkveni čin* koji poziva sve različite radnike Evanđelja na djelovanje svakoga prema njegovu daru i vlastitoj službi.

Tako je i kada je riječ o naviještanju *Radosne vijesti života*, sastavnog dijela Radosne vijesti, Evanđelja koje je Isus Krist. Mi smo u službi tog Evanđelja, potpomognuti sviješću da smo ga primili na dar i da smo poslani navijestiti ga čitavom čovječanstvu »sve do kraja zemlje« (Dj 1, 8). Gajimo stoga poniznu i zahvalnu svijest da smo *narod života i za život* [*populum vitae at pro vita*] i tako se predočujemo svima.

79. Budimo *narod života* jer nam je Bog, u milosnoj ljubavi darovao *Radosnu vijest života* i tim smo Evanđeljem preobraženi i spašeni. Nas je otkupio »začetnik života« (Dj 3, 15) cijenom svoje dragocjene krvi (usp. I Kor 6, 20; 7, 23; I Pt 1, 19) i krsnom smo vodom u njega ucijepljeni (usp. Rim 6, 4-5; Kol 2, 12) kao grane koje od jednoga stabla crpe snagu i plodnost (usp. Iv 15, 5). Iznutra obnovljeni milošću Duha, »koji je Gospodin i daje život«, postali smo *narod za život* i kao takvi pozvani smo se tako ponašati.

Mi smo poslani: biti u službi života za nas nije šepirenje [razmetanje] nego obveza [dužnost] što se rađa iz svijesti da smo »narod kojega je Bog stekao da naviještamo divna djela njegova« (I Pt 2, 9). Na našem putu *vodi nas i podupire zakon ljubavi*: to je ljubav čiji je izvor i primjer Božji Sin koji je postao čovjekom i »umirući dao život svijetu«.[240]

Poslani smo kao narod. Zadaća služenja životu spada na sve i na svakoga. Ta je odgovornost navlastito »crkvena«, zahtijeva konkretno i velikodušno djelo svih članova i slojeva kršćanske zajednice. Zajednička zadaća ipak ne uklanja i ne umanjuje odgovornost *pojedinca*, kojemu je upućena Gospodinova zapovijed: »Idi pa i ti čini tako« (Lk 10, 37).

239 Pavao VI., apostolska pobudnica *Evangelii nuntiandi* (8. prosinca 1975.), br. 14: AAS, 68 (1976.), str. 13.

240 usp. *Rimski misal*, Molitva slavitelja prije pričesti.

Svi zajedno osjećamo dužnost da *navijestimo Radosnu vijest života*, da je slavimo u bogoslužju i u svekolikom postojanju s različitim inicijativama i strukturama potpore i promicanja.

»Ono što smo vidjeli i čuli, navješćujemo i vama« (I Iv 1, 3)

Naviještati Radosnu vijest života

80. »Što bijaše od početka, što smo čuli, što smo vidjeli očima svojim, što razmotrismo i ruke naše opipaše, o Riječi života... navješćujemo i vama, da i vi imate zajedništvo s nama« (I Iv 1, 1. 3). Isus je jedino Evanđelje: mi nemamo ništa drugo reći i naviještati.

Upravo navještaj Isusa postaje navještaj života. On je, uistinu, »Riječ života« (I Iv 1, 1). U njemu »se život očitova« (I Iv 1, 2); štoviše, on sâm je »Život vječni, koji bijaše kod Oca i očitova se nama« (I Iv 1, 2). Taj je isti život, zahvaljujući daru Duha, darovan čovjeku. Određen za život u punini, za »vječni život«, i zemaljski život dobiva puni smisao.

Prosvijetljeni *Radosnom viješću života*, osjećamo potrebu navijestiti je i svjedočiti u *iznenađujućoj novosti* koja je označuje, jer se identificira s Isusom, donositeljem svake novosti[241] i pobjednikom »starosti« koja dolazi od grijeha i dovodi do smrti.[242] To Evanđelje nadvisuje svako ljudsko očekivanje i otkriva do kojih se uzvišenih visina milošću podiže dostojanstvo osobe. Ovako ga promatra sveti Grgur Nisejski: »Čovjek, koji među bićima malo vrijedi, koji je prah, trava, ispraznost, jedanput od Boga svega svijeta posvojen, postaje prisan tom Biću, čiju uzvišenost i veličinu nitko ne može vidjeti, čuti i razumjeti. Kojom riječi, mišlju ili poletom duha će se moći uveličati izobilje te milosti? Čovjek nadvisuje svoju narav: od smrtnika postaje besmrtan, od prolaznoga postaje neprolazan, od privremenoga vječan, od čovjeka postaje Bog.«[243]

Zahvalnost i radost zbog neizmjerna čovjekova dostojanstva prisiljava nas da sve učinimo dionicima te poruke: »Što smo vidjeli i čuli, navješćujemo i vama da i vi imate zajedništvo s nama« (I Iv 1, 3). Potrebno je učiniti da *Radosna vijest života* dopre do srca svakog muškarca i žene i da uđe u sve najskrivenije pore čitavoga društva.

81. Riječ je u prvome redu o navještaju *srži* te radosne vijesti. To je navještaj živoga i bliskoga Boga, koji nas poziva na duboko zajedništvo sa sobom i otvara nam sigurnu nadu vječnog života; to je potvrda neraskidive veze između ljudske osobe, njezina života i tjelesnosti; to je predočavanje ljudskog života kao života u odnosu, kao Božjega dara, ploda i znaka njegove ljubavi; to je proglas izvanrednog odnosa Isusa sa svakim čovjekom, koji pristaje u svakome ljudskom licu priznati Kristovo lice; to je oznaka »iskrenog dara samog sebe« što je zadaća i mjesto punog ostvarenja vlastite slobode.

Istodobno, riječ je o naznaci svih *posljedica* te dobre vijesti koje se mogu sažeti ovako: ljudski život, dragocjeni Božji dar, svet je i nepovrediv. Zato su apsolutno neprihvatljivi osobito izazvani pobačaj i eutanazija. Ljudski život ne samo da se ne smije ugušiti nego ga treba štititi pozornošću punom ljubavi. Život nalazi smisao u primljenoj i darovanoj ljubavi, na čijem obzorju spolnost i ljudsko rađanje crpe punu istinu. Patnja i smrt nalaze smisao u toj ljubavi i, usprkos nerazumljivosti koja ih okružuje, mogu postati događaji spasenja. Poštovanje života zahtijeva da znanost i tehnika uvijek budu podređene čovjeku i njegovu cjelovitu razvoju. Čitavo društvo mora poštovati, braniti i promicati dostojanstvo svake ljudske osobe, u svakom času i prigodi života.

241 usp. sv. Irenej: »Omnem novitatem attulit, semetipsum afferens, qui fuerat annuntiatus« (Onaj koji je bio naviješten donoseći sebe donio je svaku novost.), *Adversus haereses* (Protiv krivovjerstva): IV, 34, 1: Sources chrétiennes, 100/2, str. 846-847.

242 usp. sv. Toma Akvinski: »Peccator inveterascit, recedens a novitate Christi« (Grešnik stari kloneći se Kristove novosti.), *In Psalmos Davidis lectura* (Tumačenje Psalama), 6, 5.

243 sv. Grgur Nisejski, *De beatitudinis* (O blaženstvima), Govor VII: Patrologia graeca, 44, stupac 1280.

82. Da budemo uistinu svijet u službi života, moramo stalno i hrabro predlagati te sadržaje od prvog navještaja Evanđelja i zatim *u katehezi i različitim oblicima propovijedanja, u osobnom dijalogu i u svakovrsnome odgojnom djelu*. Odgojitelji, učitelji, vjeroučitelji i teolozi imaju zadaću istaknuti *antropološke razloge* koji utemeljuju i podupiru poštovanje svakoga ljudskog života. Tako ćemo, omogućujući *Radosnoj vijesti života* da zasja izvornom novošću, svima moći pomoći da u svjetlu razuma i iskustva otkriju kako kršćanska poruka potpuno osvjetljava čovjeka i značenje njegova bića i postojanja; pronaći ćemo dragocjene točke susreta i dijaloga i s nevjerujućima, svi zajedno se zauzeti da nastane nova kultura života.

Okruženi suprotnim glasovima, dok mnogi odbacuju zdravu nauku s obzirom na čovjekov život, kao sebi upućeno osjećamo Pavlovo zaklinjanje Timoteja: »Propovijedaj riječ, uporan budi – bilo to zgodno ili nezgodno – uvjeravaj, prijeti, zapovijedaj sa svom strpljivošću i poukom« (II Tim 4, 2). Taj nagovor posebno snažno mora odjekivati u srcima onih koji, s različitog naslova, u Crkvi izravnije sudjeluju u njezinu poslanju »učiteljice« života. Neka prije svega odzvanja u nama *biskupima*: od nas se najprije traži da postanemo neumorni navjestitelji *Radosne vijesti života*; nama je isto tako povjerena zadaća da bdijemo nad potpunim i vjernim prenošenjem nauke ponovno predložene u ovoj okružnici te da upotrijebimo najprikladnije mjere da vjernici budu očuvani od svakoga njoj suprotnog učenja. Posebnu pozornost moramo posvetiti tomu da se, na bogoslovnim fakultetima, sjemeništima i različitim katoličkim ustanovama širi, tumači i produbljuje spoznaja zdrave nauke.[244] Pavlov nagovor neka odjekuje u *teolozima*, u *pastirima* i onima čija je služba *naučavanje, kateheza i odgoj savjesti*; svjesni uloge koja im pripada, neka nikad ne preuzimaju odgovornost da izdaju istinu i svoje poslanje, izlažući osobne ideje protivne *Radosnoj vijesti života* koju učiteljstvo vjerno ponovno predlaže i tumači.

U naviještanju ove radosne vijesti ne smijemo se bojati neprijateljstva i nepopularnosti, odbacujući svaki kompromis i dvosmislenost, što bi nas suobličilo mentalitetu ovoga svijeta (usp. Rim 12, 2). Moramo biti *u svijetu*, ali ne *od svijeta* (usp. Iv 15, 19; 17, 16) snagom koja nam dolazi od Krista, koji je smrću i uskrsnućem pobijedio svijet (usp. Iv 16, 33).

»Hvala ti što sam stvoren tako čudesno« (Ps 139/138/, 14)

Slaviti Radosnu vijest života

83. Poslani smo u svijet kao »narod za život«. Naš navještaj mora postati *pravo i pravcato slavlje Radosne vijesti života*. Štoviše, to isto slavlje, evocirajućom snagom gesta, simbola i obreda, postaje dragocjeno i važno mjesto za prenošenje ljepote i veličine Evanđelja. U tu svrhu, hitno je najprije *gajiti*, u nama i u drugima, *kontemplativni pogled*.[245] On se rađa iz vjere u Boga života, koji je oblikovao svakog čovjeka stvorivši ga kao čudo (usp. Ps 139 /138/, 14). To je pogled onoga tko vidi život u njegovoj dubini, shvaćajući mu dimenziju milosnosti, ljepote, izazova slobode i odgovornosti. To je pogled onoga tko ne zahtijeva da sebi prisvoji stvarnost, nego je prihvaća kao dar, otkrivajući u svakoj stvari Stvoriteljev odsjaj i u svakoj osobi njegovu živu sliku (usp. Post 1, 27; Ps 8, 6). Taj se pogled ne predaje obeshrabren pred onim tko je u bolesti, u patnji, na rubu i na pragu smrti; nego dopušta da ga sve situacije izazovu da pođe u traženje smisla i, baš u takvim prigodama, otvara se da pronađe, na licu svake osobe, poziv na suočenje, na dijalog, na solidarnost.

Vrijeme je da svi usvojimo takav pogled, postajući sposobni, duhom punim religioznog divljenja, *častiti i poštovati svakog čovjeka*, kako nas je Pavao VI. pozvao da činimo u jednoj od božićnih poruka.[246] Nadahnut tim kontemplativnim pogledom, novi narod otkupljenih ne može

244 usp. Ivan Pavao II., okružnica *Veritatis splendor* (6. kolovoza 1993.), br. 116: AAS, 85 (1993.), str. 1224.

245 usp. Ivan Pavao II., okružnica *Centesimus annus* (1. svibnja 1991.), br. 37: AAS, 83 (1991.), str. 840.

246 usp. Pavao VI., Poruka prigodom Božića (25. prosinca 1967.): AAS, 60 (1968.), str. 40; *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak

ne uskliknuti *himnima radosti, hvale i zahvale zbog neprocjenjiva dara života*, zbog otajstva poziva svakom čovjeku, da u Kristu sudjeluje u milosnom životu i u životu zajedništva bez kraja s Bogom Stvoriteljem i Ocem.

84. *Slaviti Radosnu vijest života znači slaviti Boga života*, Boga koji daje život: »Moramo slaviti Život vječni od kojega proizlazi svaki drugi život. Svako biće koje na bilo koji način sudjeluje u životu od Njega prima život razmjerno svojim sposobnostima. Taj božanski Život oživljava i održava život. Bilo koji život i bilo koji životni pokret proizlaze iz tog Života koji nadilazi svaki život i svako počelo života. Njemu duše duguju neraspadljivost, kao što isto tako zahvaljujući Njemu žive sve životinje i sve biljke koje primaju najslabiji odjek od života. Ljudima, bićima sastavljenima od duše i tijela, Život daruje život. Ako nam se zatim dogodi da ga napustimo, tada nas Život, zbog izljeva svoje ljubavi prema čovjeku, obraća i ponovno poziva k sebi. Ne samo: obećava nas, kažem, duše i tijela, dovesti do savršena života, do besmrtnosti. Premalo je reći da je taj Život živ: on je Počelo života, Uzrok i jedini Izvor života. Svako ga biće mora promatrati i hvaliti ga: to je Život koji izlijeva život.«[247]

I mi, kao Psalmist, u *svakodnevnoj molitvi*, pojedinačnoj i zajedničkoj, hvalimo i blagoslivljamo Boga našeg Oca, koji nas je satkao u majčinu krilu, koji nas je vidio i ljubio dok još bijasmo nestvoreni (usp. Ps 139/138/, 13. 15-16) i kličemo nezadrživom radošću: »Hvala ti što sam stvoren tako čudesno, što su djela tvoja predivna. Dušu moju do dna si poznavao« (Ps 139/138/, 14). Da, »ovaj je besmrtni život, usprkos svojim mukama, mračnim tajnama, patnjama i kobnoj prolaznosti – veličanstveno djelo, uvijek izvorno i dirljivo čudo, događaj dostojan da bude opjevan u radosti i slavi«.[248] Još više, čovjek i njegov život ne izgledaju nam samo kao jedno od najvećih čudesa stvaranja: Bog je čovjeku udijelio gotovo božansko dostojanstvo (usp. Ps 8, 6-7). U svakom djetetu koje se rađa i u svakom čovjeku koji živi ili umire prepoznajemo sliku Božje slave: tu slavu svetkujemo u svakom čovjeku, znaku Boga živoga, slici Isusa Krista.

Pozvani smo izraziti divljenje i zahvalnost zbog života primljenoga na dar i prihvatiti, uživati i priopćavati *Radosnu vijest života* ne samo osobnom i zajedničkom molitvom nego iznad svega *slavljima liturgijske godine*. Ovdje treba posebno spomenuti *svetootajstva* [*sacramenta*], djelotvorne znakove nazočnosti i spasonosnog djelovanja Gospodina Isusa u kršćanskom životu: oni ljude čine sudionicima božanskoga života, osiguravajući im potrebnu duhovnu snagu za ostvarenje, u punoj istini, značenja života, patnje i smrti. Zahvaljujući izvornom otkriću smisla obreda i njihovu primjerenu vrednovanju, bogoslužna slavlja, iznad svega sakramentska, sve će više biti kadra izraziti punu istinu o rođenju, o životu, o patnji i o smrti, pomažući ljudima da žive te zbiljske istine kao sudjelovanje u otajstvu Prolaska Pomazanika, Umrloga i Uskrslog.

85. U proslavi *Radosne vijesti života* potrebno je znati *cijeniti i vrednovati postupke i simbole kojima su bogate različite kulturne tradicije i narodni običaji*. To su trenutci i oblici susreta s kojima se, u različitim zemljama i kulturama, pokazuju radost zbog života koji se rađa, poštovanje i obrana svakoga ljudskog života, briga za onoga koji trpi ili je u potrebi, blizina starcu ili umirućem, podjela boli s onim tko je u žalosti, nada i želja za besmrtnošću.

U toj perspektivi, prihvaćajući želju kardinala s konzistorija 1991., predlažem da se svake godine u različitim narodima slavi *Dan života*, koji se već ostvaruje na inicijativu nekih biskupskih konferencija. Potrebno je da se taj dan pripremi i slavi aktivnim sudjelovanjem svih dijelova mjesne Crkve. Njegov je osnovni cilj u savjestima, u obiteljima, u Crkvi i građanskom društvu pobuditi prepoznavanje smisla i vrijednosti ljudskog života u svakom njegovu času i stanju, ali

V (1967.), str. 410.

247 Pseudo-Dionizije Aeropagit, *De divinis nominibus* (O božanskim imenima), VI, 1-3: Patrologia graeca, 3, stupci 856-857.

248 Pavao VI., *Pensiero alla morte* (Misli o smrti), Brescia : Istituto Pavao VI., 1988., str. 24.

bez zanemarivanja drugih sastavnica i vrsta života koji zaslužuju da ih se katkad pažljivo promatra prema onome što je predloženo razvojem povijesnoga stanja.

86. U smislu razumne poslušnosti[249] ugodne Bogu (usp. Rim 12, 1) slavljenje *Radosne vijesti života* zahtijeva da se ostvari ponajprije u *svakodnevnom životu*, življenom u ljubavi za druge i u darivanju samoga sebe. Tako će čitav naš život postati vjerodostojno i odgovorno prihvaćanje dara života, iskrena pohvala i zahvala Bogu koji nas je obdario tim darom. To je ono što se već događa u brojnim gestama darivanja, često poniznim i skrivenim, koje čine muškarci i žene, djeca i odrasli, mladi i stari, zdravi i bolesni.

Baš u tom kontekstu, bogatom čovjekoljubljem i ljubavlju, rađaju se i junačka djela. Ona su *najsvečanija slavlja Radosne vijesti života*, jer ga proglašavaju *potpunim darovanjem sebe;* ona su sjajno očitovanje najuzvišenijega stupnja ljubavi, koji je darovanje života za ljubljenu osobu (usp. Iv 15, 13); ona su sudjelovanje u otajstvu križa, u kojem Krist otkriva koliku vrijednost za njega ima život svakoga čovjeka i kako se on u punini ostvaruje iskrenim samodarivanjem; s onu stranu bučnih događaja, postoji junaštvo svakodnevice, sastavljeno od malih i velikih djela dobrote i suosjećanja koja podupiru pravu kulturu života. Među tim djelima posebnu ocjenu zaslužuje darivanje organa na etički prihvatljiv način, da bi ponudili mogućnost zdravlja pa i života bolesnicima katkad lišenima nade.

Takvom junaštvu svakodnevice pripada tiho, ali kao nikad plodno i govorljivo svjedočanstvo »svih hrabrih majki koje se bez pridržaja posvećuju vlastitoj obitelji, u trudovima donose na svijet djecu, a zatim su spremne poduzeti svaki napor i suočiti se sa svakom žrtvom da bi im prenijele ono najbolje što čuvaju u sebi«.[250] U proživljavanju poslanja »te junačke majke ne nailaze uvijek na potporu svoje sredine. Štoviše, modeli društva, koje često promiču i prenose sredstva priopćivanja, ne podupiru majčinstvo. U ime napretka i suvremenosti predočuju se kao zastarjele vrednote vjernosti, neporočnosti, žrtve, po kojima se razlikovalo i razlikuje se mnoštvo supruga i kršćanskih majki... Zahvaljujemo vam, junačke majke, za vašu nepobjedivu ljubav! Zahvaljujemo vam za neustrašivo povjerenje u Boga i njegovu ljubav. Zahvaljujemo vam za žrtvu vašega života... Neka vam Krist u uskrsnom otajstvu uzvrati dar kojega ste mu darovale. On doista ima moć povratiti vam život koji ste mu prikazale kao prinos«.[251]

»Što koristi, braćo moja, ako tko rekne da ima vjeru, a djela nema?« (Jak 2, 14)

Služiti Radosnoj vijesti života

87. Snagom sudjelovanja u Kristovu kraljevskom poslanju, potpora i promicanje ljudskog života moraju se ostvariti *službom ljubavi* [*caritatis servitium*], što se izražava osobnim svjedočanstvom, različitim oblicima dobrovoljačkog rada, društvenim djelovanjem i političkim angažmanom. Upravo je taj *zahtjev posebno hitan u sadašnjem času*, u kojemu se »kultura smrti« tako snažno suprotstavlja »kulturi života« i često se čini da je jača. No još prije, to je zahtjev koji se rađa iz »vjere ljubavlju djelotvorne« (Gal 5, 6), kako nas opominje Jakovljeva poslanica: »Što

249 Od kršćanina se, prema Pavlovim riječima, i ne traži nego *razumna poslušnost* (*tên logikên latreían, rationabile obsequium* – Rim 12, 1). Dubrovački predtridentski misal iz XVI. stoljeća prevodi to kao »razložna služba«. (Ciro Giannelli - Sante Graciotti, *Il Messale Croato-Raguseo (Neofiti 55) della Biblioteca Apostolica Vaticana*, Città del Vaticano, 2003., str. 33), no noviji hrvatski prijevodi ne prevode to ni s grčkoga izvornika ni prema Vulgati, nego iz njima znanih predložaka kao »duhovno bogomoljstvo« (Vuk Karadžić), »duhovna služba« (Ivan Ev. Šarić), »duhovno bogoštovlje« (Ljudevit Rupčić) i »duhovno bogoslužje« (Duda-Fućak) – nap. prir.

250 Ivan Pavao II., Propovijed na misi na kojoj su blaženima proglašeni Isidoro Bakanja, Elisabetta Canori Mora i Gianna Beretta Molla (24. travnja 1994.), br. 4: *L'Osservatore Romano*, 25.-26. travnja 1994., str. 5; *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, svezak XVII/1 (1994.), str. 999.

251 Ivan Pavao II., Propovijed na misi na kojoj su blaženima proglašeni Isidoro Bakanja, Elisabetta Canori Mora i Gianna Beretta Molla (24. travnja 1994.), br. 5: *L'Osservatore Romano*, 25.-26. travnja 1994., str. 5; *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, svezak XVII/1 (1994.), str. 999.

koristi, braćo moja, ako tko rekne da ima vjeru, a djela nema? Može li ga vjera spasiti? Ako su koji brat ili sestra goli i bez hrane svagdanje pa im tkogod od vas rekne: „Hajdete u miru, grijte se i sitite“, a ne dadnete im što je potrebno za tijelo, koja korist? Tako i vjera: ako nema djela, mrtva je u sebi« (Jak 2, 14-17).

U službi ljubavi postoji *stav koji nas mora animirati i označavati*: moramo se brinuti o drugome ukoliko je osoba koju je Bog povjerio našoj odgovornosti. Kao Isusovi učenici, pozvani smo postati bližnji svakom čovjeku (usp. Lk 10, 29-37), iskazujući posebnu pozornost onomu tko je siromašniji, usamljeniji i potrebniji. Baš posluživanjem gladnoga, žednoga, stranca, gologa, bolesnoga, zatvorenika – kao i još nerođena djeteta, starca patnika ili umirućega – dano nam je da služimo Isusu, kao što je on to sâm izjavio: »Što god učiniste jednomu od ove moje najmanje braće, meni učiniste!« (Mt 25, 40). Zato, ne možemo misliti da nas se ne tiče i ne uključuje uvijek aktualna stranica svetoga Ivana Zlatoustog: »Želiš li častiti Kristovo tijelo? Ne preziri ga kad se nalazi golo. Ne iskazuj mu čast ovdje u hramu u svilenim tkaninama, da bi ga zatim zanemario vani, gdje trpi studen i golotinju.«[252]

Služba ljubavi u odnosu prema životu mora biti duboko ujednačena: ne može podnositi pristranost i pravljenje razlika, jer je ljudski život svet i nepovrediv u svakom stupnju i okolnosti; on je nedjeljivo dobro. Riječ je, dakle, *o »vođenju brige« o cijelom životu i o životu svih*. Dapače, još dublje, valja ići do samih korijena života i ljubavi.

Polazeći upravo od duboke ljubavi za svakoga muškarca i ženu, tijekom stoljećâ razvila se *izvanredna povijest milosrđa*. Ona je u crkveni i građanski život uvela brojne strukture u službi života, koje izazivaju divljenje svakoga pravednog promatrača. To je povijest koju, s obnovljenim smislom odgovornosti, svaka kršćanska zajednica mora nastaviti pisati mnogovrsnim pastoralnim i društvenim djelima. U tome smislu moraju se ostvariti prikladni i djelotvorni programi *praćenja života koji se rađa*, uz posebnu bliskost majkama koje se, bez potpore djetetova oca, ne boje donijeti dijete na svijet i odgojiti ga. Slična briga mora biti posvećena životu onih na rubu ili u patnji, posebice u završnim fazama.

88. Sve to uključuje strpljivo i smjelo *odgojno djelo*, koje potiče sve i svakoga da uzme na sebe teret drugih (usp. Gal 6, 2); zahtijeva stalno promicanje *zvanja za služenje*, osobito među mladima; uključuje ostvarenje dugoročnih konkretnih *planova i inicijativa*, nadahnutih Evanđeljem.

U tu svrhu potrebno je razviti mnogovrsna sredstva za to, umješno, vješto, stručno i s ozbiljnim zalaganjem. Na izvorima života valja promicati *centre za metode prirodnog reguliranja plodnosti* kao dragocjenu pomoć odgovornom roditeljstvu, u kojemu se svaka osoba, počevši od djeteta, priznaje i poštuje zbog same sebe, a svaka je odluka vođena idealom darivanja samoga sebe. *Bračna i obiteljska savjetovališta*, svojim upućivanjem i prevencijom, koji se provode prema antropologiji sukladnoj kršćanskom viđenju osobe, bračnog para i spolnosti, također nude valjanu pomoć u ponovnom otkrivanju smisla ljubavi i života te u podupiranju i praćenju svake obitelji u njezinu poslanju kao »svetišta života«. U službi su života koji se rađa i *centri pomoći životu i domovi ili ustanove prihvaćanja života*. Zahvaljujući njihovu radu, brojne neudane majke i bračni parovi u teškoćama pronalaze novu nadu, poticaj, razumijevanje i potporu kako bi prebrodili nevolje i strahove u prihvaćanju života koji se rađa ili je tek došao na svijet.

Pred životom u stanju nevolje, zastranjenja, bolesti i odbačenosti, druga sredstva rječito izražavaju što ljubav [*caritas*] pronalazi da bi svakomu dala nove razloge za nadu i konkretne mogućnosti života – kao *zajednice za prihvaćanje ovisnika o drogi, za smještaj maloljetnika ili*

252 sv. Ivan Zlatousti, *Propovijedi o Matejevu Evanđelju*, 50, 3: Patrologia graeca, 58, stupac 508; *Časoslov rimskoga obreda*, IV, Zagreb, 1985., str. 112 (XXI. subota kroz godinu).

psihičkih bolesnika, centri brige i prihvaćanja oboljelih od side, udruge solidarnosti, napose za osobe s invalidnošću [*inhabiles*].

A kad život ide prema zalazu, opet je ljubav ona koje nalazi najprikladniji način kako bi *starci*, posebno oni koji se ne mogu brinuti o sebi, i takozvani *neizlječivi* [terminalni] *bolesnici*, imali doista ljudsku njegu i dobili što im je potrebno, osobito ako su tjeskobni i osamljeni. Nezamjenjiva je u tim slučajevima uloga obitelji; ali one mogu dobiti veliku pomoć od službi socijalne skrbi i, kad je potrebno, ublažavanjem bola (utjecanjem palijativnoj skrbi), koristeći se odgovarajućim zdravstvenim i društvenim službama dostupnima u javnim ustanovama i u kući.

Ponovno se mora promotriti uloga *lječilišta*, *bolnica* i *domova za skrb*: one ne bi trebale biti samo ustanove u kojima se brine o bolesnicima i umirućima, nego prije svega sredine u kojima se patnja, bol i smrt prepoznaju i tumače u svojem ljudskom i vrstoznačno kršćanskom značenju. Taj se identitet osobito mora pokazati jasan i djelotvoran u *ustanovama koje ovise o redovnicima ili su na bilo koji način vezane uz Crkvu*.

89. Te strukture i mjesta službe životu, i sve druge inicijative potpore i solidarnosti, koje će katkad moći sugerirati situacije, trebaju animirati *osobe velikodušno raspoložive i duboko svjesne*, koliko je odlučujuća *Radosna vijest života* za dobro pojedinca i društva. *Osobita je odgovornost povjerena zdravstvenim djelatnicima: liječnicima, ljekarnicima, bolničarima, kapelanima, redovnicima i redovnicama, ravnateljima i dragovoljcima*. Njihovo zanimanje zahtijeva da budu čuvari i službenici ljudskog života. U današnjemu kulturnom i društvenom kontekstu, u kojem znanost i medicinska vještina dolaze u iskušenje da zanemare svoju izvornu etičku dimenziju, one mogu katkad biti snažno iskušavane da se pretvore u začetnike manipulacije životom ili čak izvršitelje smrti. Pred takvom napašću njihova je odgovornost danas porasla i nalazi najdublje nadahnuće i najsnažniju potporu u unutarnjoj i nezamjenjivoj etičkoj dimenziji zdravstvenog zanimanja, kako je već priznavala stara i uvijek aktualna *Hipokratova prisega*, prema kojoj se od svakog liječnika traži zalaganje za bezuvjetno poštovanje ljudskoga života i njegove svetosti.

Apsolutno poštovanje svakoga ljudskog života zahtijeva da se posluži *prigovorom savjesti* [*repugnantiae ex conscientia*] pred izazvanim pobačajem i eutanazijom. »Omogućiti smrt« ne može se nikad smatrati oblikom medicinske skrbi, ni tada kad bi nakana bila samo da se udovolji pacijentovu zahtjevu; to je, prije svega, nijekanje zdravstvene struke koja treba biti žestoko i čvrsto »Da!« životu. I biomedicinsko istraživanje, privlačno i obećavajuće područje novih blagodati za čovječanstvo, uvijek mora odbiti pokuse, istraživanja ili primjene koje, ne priznajući nepovredivo dostojanstvo ljudskog bića, prestaju biti u službi ljudi i, umjesto toga, postaju sredstvo koje, pod krinkom pomaganja, zapravo šteti ljudima.

90. Na posebnu su ulogu pozvane osobe zauzete *dragovoljačkim radom*: one daju dragocjen doprinos službi života kada znaju povezati stručnu sposobnost s velikodušnom i besplatnom ljubavlju. *Radosna vijest života* nagoni ih da uzdignu osjećaje jednostavnoga čovjekoljublja [*filanthropiae*] na visinu Kristove ljubavi; na svakodnevnu obnovu, među mukama i umorom, svijesti o dostojanstvu svake osobe; na otkrivanje potreba ljudi započinjući, kad je potrebno, nove putove tamo gdje je potreba najveća, a skrb i potpora slabiji.

Ustrajna zbilja ljubavi zahtijeva da se *Radosna vijest života* ima na umu i u *oblicima društvenog oduševljavanja i političkog djelovanja*, braneći i predlažući vrijednost života u našim sve složenijim i pluralističkim društvima. *Pojedinci, obitelji, skupine i udruge* imaju različite povode i načine da budu odgovorni za društveno pokretanje, izradu kulturnih, gospodarskih i političkih planova i zakonskih nacrta koji, u poštovanju prema svima i u skladu s demokratskim načelima, pridonose tomu da se izgradi društvo u kojemu se priznaje i čuva dostojanstvo svake osobe, štiti i promiče život svih.

Ta zadaća obvezuje osobito *odgovorne za javne poslove*. Pozvani služiti čovjeku i zajedničkom dobru, dužni su donositi hrabre odluke u prilog životu, ponajprije u okviru zakonskih odredbi. U demokratskom režimu, gdje se zakoni i odluke oblikuju na temelju pristanka mnogih, u savjestima pojedinaca koji imaju vlast može oslabiti osjećaj osobne odgovornosti. Ali nitko se nikad ne može odreći savjesti, posebno kad ima zakonodavni mandat i pravo donositi odluke. Taj ga mandat poziva da odgovara Bogu, vlastitoj savjesti i čitavom društvu o odlukama, možda suprotnima istinskomu zajedničkom dobru. Iako zakoni nisu jedino sredstvo obrane života, oni ipak imaju vrlo važnu i katkad odlučujuću ulogu u promicanju mentaliteta i običaja. Ponavljam još jedanput da je zakonski propis, koji krši naravno pravo na život nekoga nedužnoga – nepravedan i kao takav ne može imati vrijednost zakona. Zato snažno obnavljam poziv svim političarima da ne donose zakone koji, ne priznajući dostojanstvo osobe, potkapaju u korijenu sâm građanski suživot.

Crkva zna da je, u kontekstu višestranačkih demokracija, zbog prisutnosti snažnih kulturnih struja različitih nagnuća, teško ostvariti djelotvornu zakonitu obranu života. Ipak vođena sigurnošću, da ćudoredna istina mora imati odjeka u dubini svake savjesti, ona ohrabruje političare, počinjući od onih kršćanskih, da ne posustanu donositi odluke koje, vodeći računa o konkretnim mogućnostima, dovode do ponovne uspostave pravednoga poretka potvrđujući i promičući vrijednost života. U toj perspektivi potrebno je istaknuti da nije dovoljno ukinuti nepravične zakone [*non sufficere iniquarum legum amotionem*]. Morat će se ukloniti uzroci koji pospješuju napade na život, iznad svega osiguravajući dužnu potporu obiteljima i majčinstvu: *obiteljska politika* mora biti *stožer i pokretač svih socijalnih politika*. Prema tome, potrebno je pokrenuti društvene i zakonodavne inicijative sposobne da jamče uvjete istinske slobode u izboru očinstva i majčinstva. Osim toga, potrebno je preispitati poimanje politike rada, gradskog života, stanovanja i djelovanja javnih službi kako bi se međusobno pomirilo radno vrijeme i vrijeme predviđeno za obitelj i da skrb za djecu i za starce postane stvarno moguća.

91. Posebno poglavlje obiteljske politike danas se sastoji od *demografske problematike*. Državne vlasti svakako imaju odgovornost poduzimati »mjere u svrhu demografskog usmjeravanja pučanstva«;[253] ali takve mjere uvijek moraju pretpostavljati i poštovati prvotnu i neoborivu odgovornost supružnika i obitelji i ne mogu pribjeći metodama koje ne poštuju osobu i njezina osnovna prava, polazeći od prava na život svakoga nedužnog ljudskog bića. Sigurno je ćudoredno neprihvatljivo da se, zbog regulacije poroda, ohrabruje ili čak nameće upotreba sredstava kao što su kontracepcija, obesplođivanje i pobačaj.

Postoje razni drugi putovi da se riješi demografski problem: vlade i različite međunarodne ustanove moraju težiti ponajprije stvaranju gospodarskih, društvenih, zdravstvenih i kulturnih uvjeta koji omogućuju bračnim drugovima da donose odluke u korist rađanja djece u punoj slobodi i istinskoj odgovornosti; moraju se zatim nastojati »povećati mogućnosti i s većom pravednošću podijeliti bogatstva, kako bi svi jednako mogli sudjelovati u dobrima stvorenoga svijeta. Potrebno je pronaći rješenja na svjetskoj razini, uspostavljajući vjerodostojnu *ekonomiju zajedništva i podjele dobara*, kako na međunarodnoj, tako i na nacionalnoj razini«.[254] Samo je to put koji poštuje dostojanstvo osoba i obitelji i, osim toga, čuva izvornu kulturnu i pučku baštinu.

Široka je i složena služba *Radosne vijesti života*. Ono nam se sve više pruža kao dragocjen i prikladan prostor za djelotvornu suradnju s braćom drugih Crkvi i crkvenih zajednica na crti

253 *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 2372.

254 Ivan Pavao II., Govor na IV. općoj latinskoameričkoj biskupskoj konferenciji u Santo Domingu (12. listopada 1992.), br. 15: AAS, 85 (1993.), str. 819.

priželjkivanih djela *ekumenizma*, što ga je autoritativno potaknuo Drugi vatikanski sabor.[255] Osim toga, Radosna se vijest života predočuje kao providnosan prostor za dijalog i suradnju sa sljedbenicima drugih religija i sa svim ljudima dobre volje: *obrana i promicanje života nisu ničiji monopol, nego zadatak i odgovornost svih*. Izazov što se uoči trećeg tisućljeća nalazi pred nama težak je: samo skladna suradnja onih koji vjeruju u vrijednost života moći će izbjeći poraz civilizacije od nepredvidivih posljedica.

»Evo: sinovi su Gospodinov dar, plod utrobe njegova je nagrada« (Ps 127/126/, 3)

Obitelj »svetište života«

92. U »narodu života i za život«, *odlučujuća je odgovornost obitelji*: to je odgovornost koja proizlazi iz njezine naravi – a ona je da bude zajednica života i ljubavi, zasnovana na braku – i iz njezina poslanja da »čuva, objavljuje i priopćuje ljubav«.[256] U pitanju je sama Božja ljubav, u kojoj su roditelji postali suradnici i gotovo tumači prenošenjem i odgojem života prema Očevu planu.[257] To je ljubav koja postaje milina, primanje, darivanje: u obitelji se svakoga priznaje, poštuje i časti zato što je osoba, i ako je netko potrebitiji, o njemu se skrbi intenzivnije i budnije.

Obitelj je pozvana uključiti se u cjelokupni životni tijek svojih članova, od rođenja do smrti. Ona je doista »*svetište života*, mjesto u kojem se život, Božji dar, može prikladno primiti i štititi od mnogostrukih napada kojima je izložen te se razviti prema zahtjevima istinskoga čovječjeg rasta«.[258] Zbog toga je *odlučujuća i nezamjenjiva* uloga obitelji u izgradnji kulture života.

Kao *kućna Crkva*, obitelj je pozvana naviještati *Radosnu vijest života*, slaviti je i služiti joj. To je zadaća koja se ponajprije odnosi na supružnike od kojih se očekuje da budu prenositelji života, na temelju obnovljene svijesti *osjećaja za rađanje* [*sensus generationis*], povlaštenoga događaja u kojem se pokazuje da je *ljudski život dar primljen kako bi se u svoje vrijeme darivao*. U nastajanju novoga života roditelji primjećuju da je dijete, »plod njihova međusobnog darivanja ljubavi, zauzvrat, poklon oboma, dar koji proizlazi iz dara«.[259]

I upravo *odgojem djece* obitelj ponajviše ispunjava poslanje naviještanja *Radosne vijesti života*. Riječju i primjerom, u svakodnevici potreba i mogućnosti, djelima i jasnim znakovima, roditelji uvode djecu u istinsku slobodu koja se ostvaruje iskrenim samodarivanjem i odgajaju u njima poštovanje drugoga, osjećaj za pravednost, srdačno primanje, dijalog, velikodušno služenje, solidarnost i svaku drugu vrijednost koja pomaže da se život živi kao darivanje. Podižući djecu, kršćanski roditelji moraju se brinuti o njihovoj vjeri i pomoći im da ispune poziv koji im je Bog dao. Poslanje roditelja kao odgojitelja obuhvaća marljivo poučavanje i svjedočenje djeci o pravome smislu patnje i smrti: to će moći činiti ako budu znali prepoznati svaku patnju koju oko sebe susreću i još prije ako se u obiteljskoj sredini budu znali uresiti zbiljskom pomoći, bliskošću i dobrohotnošću prema bolesnima i starcima.

93. Osim toga, obitelj *slavi Radosnu vijest života svakodnevnom molitvom*, pojedinačnom i obiteljskom: njome hvali i zahvaljuje Gospodinu za dar života i zaziva svjetlo i snagu za suočenje s trenutcima teškoća i žalosti, nikad ne gubeći nadu. No slavljenje koje daje značenje

255 usp. Drugi vatikanski sabor, dekret o ekumenizmu *Unitatis redintegratio* (21. studenoga 1964.), br. 12; pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 90.

256 Ivan Pavao II., apostolska pobudnica *Familiaris consortio* (22. studenoga 1981.), br. 17: AAS, 74 (1982.), str. 100.

257 usp. Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 50.

258 Ivan Pavao II., okružnica *Centesimus annus* (1. svibnja 1991.), br. 39: AAS, 83 (1991.), str. 842.

259 Ivan Pavao II., Govor sudionicima VIII. skupa europskih biskupa o temi: »Suvremeni stavovi pred rođenjem i smrću: izazov evangelizaciji« (17. listopada 1989.), br. 5: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II,* svezak XII/2 (1989.), str. 945. Djeca se u biblijskoj predaji pokazuju kao dar (usp. Ps 127/126/, 3), znak blagoslova čovjeku koji hodi Gospodinovim putovima (usp. Ps 128/127/, 3-4).

svakom obliku molitve i bogoštovlja jest ono koje se izražava u *svakodnevnom životu obitelji* ako je život ispunjen ljubavlju i darivanjem.

Slavlje se tako pretvara u *služenje Radosnoj vijesti života*, a ono se izražava kroz *solidarnost*, što se očituje unutar i oko obitelji, kao svesrdna, budna i srdačna pozornost u malim i poniznim stvarima svakoga dana. Izraz osobito velike solidarnosti među obiteljima jest raspoloživost za *posvajanje* ili *udomljenje* djece koju su roditelji napustili ili su u kakvome teškom stanju. Iskrena očinska i majčinska ljubav zna ići iznad veza tijela i krvi i prihvatiti djecu drugih obitelji pružajući im ono što je potrebno za život i puni razvoj. Među oblicima posvojenja zaslužuje da se predloži i *posvojenje na daljinu (kumstvo)*.[260] Njemu treba dati prednost kad god do napuštanja dolazi samo zbog velikoga siromaštva obitelji. Takvom se vrstom posvojenja roditeljima pruža pomoć za uzdržavanje i odgoj vlastite djece, bez potrebe da ih se iskorijeni iz prirodne sredine.

Shvaćena kao »čvrsta i postojana odlučnost da se zauzme za zajedničko dobro«,[261] solidarnost se ostvaruje kroz oblike *društvenoga i političkog sudjelovanja*. Zbog toga služenje *Radosnoj vijesti života* traži da obitelji, posebno sudjelujući u odgovarajućim udrugama, nastoje da zakoni i državne ustanove ni na koji način ne povrjeđuju pravo na život, od začeća do prirodne smrti, nego da ga brane i promiču.

94. Posebnu pozornost treba obratiti *ljudima u godinama*.[262] U nekim kulturama starije osobe ostaju u obitelji, s aktivnom i važnom ulogom, no u drugima, naprotiv, onoga tko je poodmaklih godina smatra se beskorisnim teretom i prepušten je samomu sebi. U takvim uvjetima jača pobuda da se pribjegne eutanaziji.

Isključenje staraca iz društva ili njihovo neprihvaćanje i zanemarivanje zla su koja se ne mogu podnositi. Nazočnost starih u obitelji, ili barem njihova blizina obitelji, kad zbog skučenosti prostora za stanovanje ili zbog drugih razloga ta prisutnost nije moguća, iznimno je važno u stvaranju ozračja međusobne uzajamnosti i obogaćujuće komunikacije među različitim životnim dobima. Važno je stoga očuvati ili, ondje gdje je izgubljena, ponovno uspostaviti neku vrstu »saveza« među naraštajima, tako da ostarjeli roditelji, došavši do kraja puta, u djeci mogu naći prihvaćanje i solidarnost koje su oni njima davali kad su stupali u život: to zahtijeva poslušnost božanskoj zapovijedi da se *poštuje oca i majku* (usp. Izl 20, 12; Lev 19, 3). I ne samo to. Starije se čeljade ne smije promatrati samo kao predmet brige, rodbinske bliskosti i posluživanja. I ono daje dragocjen doprinos *Radosnoj vijesti života*. Zahvaljujući bogatoj baštini iskustva stečenog tijekom dugih godina ono može i mora biti *djelitelj mudrosti*, *svjedok nade i ljubavi*.

Premda je istina »da budućnost čovječanstva prolazi preko obitelji«,[263] mora se priznati da današnje društveno, gospodarsko i kulturno ozračje često čine težom i mukotrpnijom zadaću obitelji da služi životu. Nužno je i žurno *pomoći i poduprijeti samu obitelj* da bi mogla ostvariti poziv »svetišta života«. Društva i države moraju osigurati svu potrebnu potporu, uključujući i gospodarsku, kako bi obitelji mogle što čovječnije odgovoriti na vlastite probleme. Sa svoje strane Crkva mora neumorno promicati obiteljsko dušobrižništvo, sposobno poticati svaku obitelj da otkrije, i veselo i hrabro živi poslanje u odnosu na *Radosnu vijest života*.

260 Latinski *adoptatio e longinquo*, eng. *adoption-at-a-distance*, njem. *Adoption aus der Ferne*, fran. *l'adoption à distance (parrainage)*, tal. *l'adozione a distanza*, kastilski *adopción a distancia*, poljski *adopcję na odległość* – nap. prir.

261 Ivan Pavao II., okružnica *Sollicitudo rei socialis* (30. prosinca 1987.), br. 38: AAS, 80 (1987.), str. 565-566: »Solidarietas est voluntas firma et constans bonum curandi commune.«

262 v. Papinsko vijeće za laike, Dostojanstvo i poslanje starijih u Crkvi i u svijetu (1. listopada 1998.), Zagreb, 1999.; Ivan Pavao II., Pismo starijim osobama (1. listopada 1999.), Zagreb, 1999. – nap. prir.

263 Ivan Pavao II., apostolska pobudnica *Familiaris consortio* (22. studenoga 1981.), br. 85: AAS, 74 (1982.), str. 188.

»Kao djeca svjetlosti hodite« (Ef 5, 8)

Kulturni preokret

95. »Kao djeca svjetlosti hodite... Tražite ono što je milo Gospodinu. A nemajte udjela u jalovim djelima tame« (Ef 5, 8. 10-11). U današnjim društvenim okolnostima, obilježenima dramatičnom borbom između »kulture života« i »kulture smrti«, potrebno je *omogućiti da sazre snažan kritički osjećaj*, sposoban otkriti istinske vrednote i iskonske potrebe.

Hitno su potrebni *opća mobilizacija savjesti* i *zajednički etički napor* da se u djelo provede velika strategija u korist života. *Svi zajedno moramo graditi novu kulturu života*: novu, koja će biti kadra uhvatiti se u koštac i odagnati današnje neriješene probleme čovjekova života; novu, koju će svi kršćani prihvatiti s dubljim i snažnijim uvjerenjem; novu, koja će umjeti potaknuti ozbiljno i hrabro kulturno suočenje sa svima. Žurnost toga kulturnog preokreta vezana je uz povijesni trenutak u kojem živimo, a zasniva se evangelizacijskom poslanju koje je Crkvi vlastito. Evanđelje, naime, smjera »iznutra preobraziti, učiniti čovječanstvo novim«;[264] ono je kao kvasac koji sve tijesto ukvasi (usp. Mt 13, 33) i kao takvo određeno je da prožima sve kulture i iznutra ih oživljava,[265] da izrazi cjelovitu istinu o čovjeku i o njegovu životu.

Mora se započeti od *obnove kulture života unutar samih kršćanskih zajednica*. Previše često i vjernici, čak i oni koji djelatno sudjeluju u crkvenom životu, padaju u neku podvojenost između kršćanske vjere i njezinih etičkih zahtjeva s obzirom na život, dolazeći tako do ćudorednog subjektivizma i nekih neprihvatljivih oblika ponašanja. Moramo se onda jasno i hrabro pitati kakva je kultura života danas raširena među kršćanima, obiteljima, skupinama i zajednicama naših biskupija. S istom razgovijetnošću i odlučnošću moramo utvrditi koje smo korake pozvani učiniti da bismo služili životu prema punini njegove istine. Istodobno, moramo promicati ozbiljno i temeljito suočavanje sa svima, uključujući i one koji ne vjeruju, kako na mjestima gdje se razlažu misli i pojmovi, kao u različitim stručnim krugovima, tako i ondje gdje se danomice događa život svakoga čovjeka.

96. Prvi i osnovni korak ostvarenja kulturnog preokreta sastoji se u *odgoju ćudoredne svijesti* o neizmjernoj i nepovredivoj vrijednosti svakoga ljudskog života. Najvažnije je *otkriti nerazdvojnu vezu između života i slobode*: gdje se vrijeđa život, i sloboda je povrijeđena. Ne postoji prava sloboda ako se ne prihvaća i ne ljubi život; ne postoji potpun život ako nije u slobodi. Obje vrednote imaju temeljito i posebno uporište koje ih neraskidivo povezuje: poziv na ljubav. Ta ljubav, kao iskren dar samoga sebe,[266] istinski je smisao života i slobode osobe.

U oblikovanju savjesti jednako je presudno *otkrivanje temeljne veze koja spaja slobodu i istinu*. Kako sam već više puta potvrdio, odvajanjem slobode od objektivne istine, onemogućuje se zasnivanje čovjekovih prava na čvrstoj razumskoj osnovi i stvaraju se pretpostavke da se u društvu razvije neukrotiva samovolja pojedinaca ili kruti totalitarizam javne vlasti.[267]

Bitno je onda da čovjek prepozna izvornu očevidnost svojega stanja – stvorenja koje od Boga prima postojanje i život kao dar i zadaću. Samo ako u vlastitu postojanju priznaje tu urođenu ovisnost, ljudsko biće može potpuno ostvariti svoju slobodu i život te ujedno do kraja poštovati život i slobodu svake druge osobe. Nadasve, »središte svake kulture zauzima čovjekovo čuvstvo pred najvećom tajnom: otajstvom Boga«.[268] Kad god se niječe Boga i živi kao da On ne postoji,

264 Pavao VI., apostolska pobudnica *Evangelii nuntiandi* (8. prosinca 1975.), br. 18: AAS, 68 (1976.), str. 17.

265 Pavao VI., apostolska pobudnica *Evangelii nuntiandi* (8. prosinca 1975.), br. 20: AAS, 68 (1976.), str. 18.

266 usp. Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 24.

267 usp. Ivan Pavao II., okružnica *Centesimus annus* (1. svibnja 1991.), br. 17: AAS, 83 (1991.), str. 841; okružnica *Veritatis splendor* (6. kolovoza 1993.), br. 95-101: AAS, 85 (1993.), str. 1208-1213.

268 Ivan Pavao II., okružnica *Centesimus annus* (1. svibnja 1991.), br. 24: AAS, 83 (1991.), str. 822.

ili se općenito ne vodi računa o njegovim zapovijedima, lako se zaniječu i vrijeđaju dostojanstvo ljudske osobe i nepovredivost čovječjeg života.

97. Uz oblikovanje savjesti usko je vezano *odgojno djelo* koje pomaže čovjeku da sve više bude čovjek, uvodi ga sve dublje u istinu, usmjerava ga prema većem poštovanju života, oblikuje ga za jednake potrebe među osobama.

Osobito je nužan odgoj za vrijednost života *od malih nogu*. Uzaludna je nada da se istinska kultura ljudskoga života može izgraditi, ako se mladima ne pomogne da prihvate i žive spolnost, ljubav i čitavo postojanje u njihovu pravom smislu i u međuovisnosti [povezanosti, prianjanju]. Spolnost, bogatstvo čitave osobe, »očituje najdublje značenje kad osobu dovodi do sebedarja u ljubavi«.[269] Prosto podcjenjivanje [banalizacija, trivijalizacija, vulgarizacija] spolnosti spada među glavne čimbenike koji dovode do prezira prema novom životu: samo prava ljubav zna čuvati život. Nitko se stoga ne može izvlačiti od obveze da se mladima, osobito adolescentima, pruži istinit odgoj za *spolnost i ljubav*, odgoj koji uključuje *pripremu za neporočnost* [*castitas*] koja pospješuje dozrijevanje osobe i čini je sposobnom da poštuje »zaručničko« značenje tijela.

Služba odgajanja za život zahtijeva *osposobljavanje supružnika za odgovorno rađanje potomstva*. Rađanje u pravom značenju traži da zaručnici budu poslušni Gospodinovu pozivu i djeluju kao vjerni tumači njegova plana: to se događa kad velikodušno otvaraju obitelj novim životima i ostaju spremni na život, njemu u službi i ondje gdje, zbog ozbiljnih razloga i poštovanja ćudorednog zakona, biraju suzdržati se od daljnjeg rađanja, privremeno ili na neodređeno vrijeme. Ćudoredni zakon u svakom ih slučaju obvezuje na to da upravljaju strastima i nagonima te da poštuju biološke zakone upisane u sebe. Upravo to poštovanje dopušta, u odgovornoj prokreaciji, *služenje prirodnim metodama reguliranja plodnosti*: one su sve razrađenije sa znanstvenoga stajališta, a nude konkretne mogućnosti izbora u skladu s ćudorednim načelima. Pošteno promatranje dostignutih rezultata moralo bi smanjiti još previše raširene predrasude i uvjeriti supružnike, i zdravstvene i društvene djelatnike, o važnosti odgovarajućeg odgoja u tom smislu. Crkva je zahvalna onima koji se osobnom žrtvom i predanjem, često nepriznatima, zalažu u traženju i širenju takvih metoda promičući u isto vrijeme odgoj za ćudoredne vrednote koje njihova upotreba pretpostavlja.

Odgojni rad ne može zanemariti patnju i smrt. Zapravo, one su dio ljudskog iskustva, i nepotrebno je, a dakako i stranputica, tražiti da ih se osudi i ukloni.

Svakomu, naprotiv, treba pomoći da prihvati, u konkretnoj i teškoj stvarnosti, njihovo duboko otajstvo. I trpljenje i bolest imaju smisao i vrijednost, kad se žive u uskoj povezanosti s primljenom i darovanom ljubavlju. Zbog toga sam pozvao da se svake godine slavi *Svjetski dan bolesnika* [*Dies mundialis aegrotis, World Day of the Sick*] ističući »spasonosnu narav prikazane patnje koja, proživljena u zajedništvu s Kristom, pripada samoj bîti otkupljenja«.[270] Uostalom, čak ni smrt nije pustolovina bez nade: ona je vrata postojanja koja se otvaraju prema vječnosti i, za one koji je žive u Kristu, iskustvo sudjelovanja s otajstvom njegove smrti i uskrsnuća.

98. Sažeto, možemo reći da kulturni preokret, koji se ovdje želi, zahtijeva od svih hrabrost *da preuzmu novi stil života* koji se izražava u tome da se u temelj konkretnih odluka na osobnoj, obiteljskoj, društvenoj i međunarodnoj razini postavi pravilna ljestvica vrednota [*aequa bono-*

269 Ivan Pavao II., apostolska pobudnica *Familiaris consortio* (22. studenoga 1981.), br. 37: AAS, 74 (1982.), str. 128.

270 Ivan Pavao II., Pismo kojim se ustanovljava Svjetski dan bolesnika (13. svibnja 1992.), br. 2: *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, svezak XV/1 (1992.), str. 1410.

rum mensura]: dati prednost *biti* nad *imati*,[271] prvenstvo *osobe nad stvarima*.[272] Taj obnovljeni stil života uključuje i prijelaz *od ravnodušnosti prema zanimanju za druge* i *od odbijanja drugoga prema njegovu prihvaćanju*: drugi nisu suparnici od kojih se treba braniti, nego braća i sestre s kojima treba biti solidaran; valja ih ljubiti zbog njih samih; oni nas obogaćuju samom svojom nazočnošću.

U pokretu za novu kulturu života nitko se ne smije osjećati isključenim: *svi imaju važnu zadaću* koju treba ispuniti. Zajedno s onom obiteljskom, posebno je dragocjena zadaća *učitelja* i *odgojitelja*. Puno će ovisiti o njima hoće li mladi, odgojeni za istinsku slobodu, znati u sebi čuvati i oko sebe širiti prave ideale života i hoće li znati rasti u poštovanju i služenju svakoj osobi u obitelji i u društvu.

I *intelektualci* mogu puno učiniti za izgradnju nove kulture ljudskog života. Posebnu zadaću imaju *katolički* intelektualci, pozvani na djelatnu nazočnost u povlaštenim mjestima gdje se oblikuje kultura, u svijetu škole i sveučilišta, u sredinama znanstvenoga i tehnološkog istraživanja, i krugovima umjetničkoga stvaralaštva i humanističkog promišljanja. Omogućujući svojem oštroumlju i djelovanju da se hrane živom snagom Evanđelja, trebali bi se staviti u službu novoj kulturi života stvaranjem ozbiljnih doprinosa, dokumentiranih i sposobnih da se svojim prednostima nametnu zanimanju i poštovanju svih. Upravo sam u tu svrhu ustanovio *Papinsku akademiju za život* kako bi »proučavala, poučavala i odgajala o osnovnim problemima biomedicine i prava koji se odnose na promicanje i obranu života, ponajviše ona koja se tiču kršćanskoga ćudoređa i uputa crkvenog učiteljstva«.[273] Osobit će prilog morati dati *sveučilišta*, posebno *katolička, centri, ustanove i povjerenstva za bioetiku*.

Velika je i teška odgovornost *djelatnika sredstava društvenog priopćivanja*. Oni su pozvani zalagati se za to da poruke koje prenose tolikom djelotvornošću – pridonose kulturi života. Neka približavaju uzvišene i plemenite primjere života i daju prostor pozitivnim, a katkad i junačkim svjedočanstvima ljubavi prema čovjeku; neka s velikim poštovanjem predočuju vrednote spolnosti i ljubavi, bez zadržavanja na onome što oskvrnjuje i ponižava čovjekovo dostojanstvo. U iščitavanju stvari neka se suzdrže od isticanja onoga što može izazivati ili pojačati osjećaj ili stavove ravnodušnosti, prezira ili odbijanja u odnosu na život. U savjesnoj vjernosti činjeničnoj istini, pozvani su združiti slobodu informacije, poštovanje svake osobe i duboki smisao ljudskosti.

99. U kulturnom preokretu u korist života *žene* imaju jedinstven i možda odlučujući prostor misli i djelovanja: na njima je red da postanu promicateljice »novog feminizma« koji, bez padanja u napast da se posluži »muškaračkim« modelima, zna prepoznati i izraziti istinski ženski genij u svim oblicima društvenog života kako bi se uklonili diskriminacija, nasilje i iskorištavanje.

Ponavljajući riječi završne poruke Drugoga vatikanskog sabora, i ja upućujem ženama hitan poziv: *»Pomirite ljude sa životom.«*[274] Vi ste pozvane *svjedočiti smisao prave ljubavi*, onoga sebedarja i prihvaćanja drugoga koje se napose ostvaruje u bračnom odnosu, ali koji mora biti duša svakoga drugog međuosobnog odnosa. Iskustvo majčinstva u vama potpomaže izoštrenu osjetljivost za drugu osobu i ujedno vam daje posebnu zadaću: »Majčinstvo uključuje posebno zajedništvo s otajstvom života koji dozrijeva u ženinu krilu... Taj neponovljivi dodir s novim

271 usp. Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 35; Pavao VI., okružnica *Populorum progressio* (26. ožujka 1967.), br. 15: AAS, 59 (1967.), str. 265.

272 usp. Ivan Pavao II., pismo obiteljima *Gratissimam sane* (2. veljače 1994.), br. 13: AAS, 86 (1994.), str. 892.

273 Ivan Pavao II., motu proprio *Vitae mysterium* (11. veljače 1994.), br. 4: AAS, 86 (1994.), str. 386-387.

274 Poruka Drugoga vatikanskog sabora čovječanstvu (8. prosinca 1965.): Ženama.

čovjekom koji se pomalo oblikuje stvara svojevrstan odnos prema čovjeku – ne samo prema vlastitu djetetu nego jednostavno prema čovjeku kao takvom – koji duboko prožima čitavo ženino biće.«[275] Majka, doista, prihvaća i nosi u sebi drugoga, omogućuje mu da raste unutar nje, daje mu prostor, poštuje ga u njegovoj drugosti. Tako žena shvaća i naučava da su ljudski odnosi vjerodostojni ako se otvaraju prihvaćanju druge osobe koju treba priznati i ljubiti zbog dostojanstva proizašlog iz činjenice da je osoba, a ne zbog drugih razloga kao što su korist, moć, pamet, ljepota, zdravlje. To je osnovni doprinos koji Crkva i čovječanstvo očekuju od žena. I to je nezamjenjiva pretpostavka za istinsku kulturnu prekretnicu.

Posebnu misao želim posvetiti vama, *žene koje ste pribjegle pobačaju*. Crkva zna kolike su okolnosti mogle utjecati na vašu odluku, i ne dvoji da je u mnogim slučajevima posrijedi bila mučna, možda dramatična odluka [*miserandum propositum*]. Vjerojatno rana na vašoj duši još nije zarasla. Zasigurno, ono što se dogodilo bilo je i ostaje duboko nepravedno. Pa ipak, ne dopustite da vas zahvati malodušje i ne napuštajte nadu. Znajte razumjeti, prije svega, to što se dogodilo i iskreno se s tim suočite. Ako to još niste učinile, ponizno se i povjerljivo otvorite pokajanju: Otac svakog milosrđa očekuje vas da bi vam ponudio oproštenje i mir u svetootajstvu pomirenja. Tomu istom Ocu i njegovu milosrđu moći ćete s nadom povjeriti svoje dijete. Pomognute savjetom i blizinom prijateljskih i stručnih osoba, patničkim svjedočanstvom moći ćete biti među najgovorljivijim braniteljima prava svih na život. Zalaganjem za zaštitu života, okrunjenim možebitnim rađanjem novoga stvorenja, prihvaćanjem i pažnjom prema ljudima koji su najpotrebniji ljudske blizine, bit ćete tvorci novoga gledanja na ljudski život.

100. U velikom nastojanju za novu kulturu života *potkrjepljuje nas i sokoli* pouzdanje da Radosna vijest života, kao Božje Kraljevstvo, raste i daje obilne plodove (usp. Mk 4, 26-29). Zasigurno je golem nerazmjer između brojnih i moćnih sredstava kojima raspolažu snage potpore »kulturi smrti« i onih kojima raspolažu promicatelji »kulture života i ljubavi«. Ali mi znamo da se možemo osloniti na Božju pomoć, a Njemu ništa nije nemoguće (usp. Mt 19, 26).

S tom sigurnošću u srcu, duboko zabrinut za sudbinu svakog muškarca i žene, ponavljam svima ono što sam rekao obiteljima koje hrabro obavljaju teške poslove usred zamki koje im prijete:[276] *hitno je potrebna velika molitva za život* koja će se dizati svuda po svijetu. Izvanrednim potezima i svakodnevnim molitvama neka se iz svake kršćanske zajednice, iz svake skupine ili udruge, iz svake obitelji i iz srca svakoga vjernika uputi zanosna prošnja Bogu, Stvoritelju i ljubitelju života. Sâm Isus nam je primjerom pokazao da su molitva i post glavno i najsnažnije oružje protiv sila zla (usp. Mt 4, 1-11), i poučio je svoje učenike da se neki zlodusi izgone samo na taj način (usp. Mk 9, 29). Pronađimo, dakle, poniznost i odvažnost *molitve i posta* kako bismo postigli da snaga odozgo sruši zidove obmane i laži, koji pred očima tolike naše braće i sestara skrivaju pokvarenu narav postupaka i zakona protivnih životu, i otvori njihova srca naumima i nakanama nadahnutima na uljudbi života i ljubavi.

»Ovo vam pišemo, da radost naša bude potpuna« (I Iv 1, 4)

Radosna je vijest života za cijelo ljudsko društvo

101. »Ovo vam pišemo, da naša radost bude potpuna« (I Iv 1, 4). Objava Radosne vijesti života dana nam je kao dar da ga priopćimo svima: da svi ljudi imaju zajedništvo s nama i s Trojstvom (usp. I Iv 1, 3). Ni mi se ne možemo potpuno radovati ako ne priopćujemo tu radosnu vijest drugima, nego je zadržimo samo za sebe.

Radosna vijest života nije isključivo za kršćane: *upućena je svima*. Pitanje života, njegova

275 Ivan Pavao II., apostolsko pismo *Mulieris dignitatem* (15. kolovoza 1988.), br. 18: AAS, 80 (1988.), str. 1696.

276 Ivan Pavao II., pismo obiteljima *Gratissimam sane* (2. veljače 1994.), br. 5: AAS, 86 (1994.), str. 872.

promicanja i zaštite nije povlastica samo kršćanâ. Iako od vjere prima razgovijetnost i neizmjernu snagu, pripada svakoj ljudskoj savjesti koja teži za istinom i stalo joj je do budućnosti čovječanstva. U životu zacijelo postoji nešto sveto i religiozno, ali ona se ni na koji način ne odnosi samo na kršćane: riječ je, naime, o blagu koje svako ljudsko biće može dokučiti svjetlom razuma, i zato se nužno tiče svih.

Zbog toga, naše nastojanje kao »naroda života i za život« traži da ga se pravilno tumači i blagonaklono prima. Kad Crkva izjavljuje da je bezuvjetno poštovanje prava na život svake nedužne osobe – od začeća do prirodne smrti – jedan od stupova na kojem počiva svako građansko društvo, ona »jednostavno želi *promicati ljudsku državu*. Državu koja, kao svoju prvotnu dužnost, priznaje obranu osnovnih prava ljudske osobe, posebice one najslabije«.[277]

Radosna vijest života podupire cijelo ljudsko društvo. Djelovati u korist života znači pridonositi *obnovi društva* zalaganjem za zajedničko dobro. Doista, nije moguće graditi zajedničko dobro bez priznavanja i zaštite prava na život, na kojem se utvrđuju i razvijaju sva druga neotuđiva prava ljudskoga bića. Ne može imati čvrste temelje ono društvo koje im se – dok potvrđuje vrednote kao što su dostojanstvo osobe, pravda i mir – korjenito protivi prihvaćajući i dopuštajući najrazličitije oblike nepoštovanja i povrede ljudskog života, nadasve ako je slab i na rubu. Samo poštovanje života može sazdati i jamčiti najdragocjenija dobra društva, kao što su demokracija i mir.

Naime, ne može biti *istinske demokracije*, ako se ne priznaje dostojanstvo svake osobe i ako se ne osiguravaju njezina prava.

Ne može biti ni *pravoga mira*, ako se ne brani i ne promiče život, kako je napominjao Pavao VI.: »Svaki zločin protiv života, napad je na mir, osobito ako on zahvaća navike naroda [...]. Naprotiv, gdje se prava čovjeka stvarno čuvaju te javno priznaju i brane, mir postaje radosno i djelotvorno ozračje društvenog suživota.«[278]

»Narod života« raduje se što može s tolikima drugima dijeliti svoje zalaganje, tako da »narod za život« bude sve brojniji i da nova kultura ljubavi i solidarnosti može rasti na istinsko dobro čitava ljudskog društva.

ZAKLJUČAK

102. Na kraju ove okružnice pogled se sâm od sebe vraća Gospodinu Isusu, »Djetetu rođenom za nas« (usp. Iz 9, 5) da bismo u njemu razmatrali »Život« koji »se očitova« (I Iv 1, 2). U otajstvu toga rođenja događa se susret Boga s čovjekom i započinje putovanje Božjega Sina po zemlji, hod koji će doseći vrhunac darom života na križu: svojom smrću on će pobijediti smrt i postat će početo novoga života čitavomu čovječanstvu.

U ime i u korist svih nas »Život« je zagrlila Marija, Djevica Majka. Ona je najtješnje povezana s *Radosnom vijesti života*. Pristanak Navještenju i njezino majčinstvo na izvoru su samoga otajstva života koji je Krist došao darovati ljudima (usp. Iv 10, 10). Primanjem i brižljivom ljubavlju za život utjelovljene Riječi, čovjekov je život istrgnut iz osude konačne i vječne smrti.

Stoga je Marija, »kao Crkva, čija je ona slika [*forma*], majka svih koji se preporađaju za život. Ona je majka Života od kojega svi žive. Rađajući život, kao da je preporodila one kojima je živjeti od tog Života«.[279]

277 Ivan Pavao II., Govor sudionicima studijskog skupa »Pravo na život i Europa« (18. prosinca 1987.), br. 1: *Insegnamenti di Giovanni Paolo* II, svezak X/3 (1987.), str. 1446.

278 Pavao VI., Poruka za Svjetski dan mira 1977. (6. prosinca 1976.): AAS, 68 (1976.), str. 711-712; *Insegnamenti di Paolo VI*, svezak XIV (1976.), str. 1026.

279 bl. Gverik D'Igny, *In Assumptione B. Mariae*, sermo I, 2: Patrologia latina, 185, stupac 188.

Motreći Marijino majčinstvo, Crkva otkriva smisao vlastita majčinstva i kako ga je pozvana svjedočiti. U isto vrijeme crkveno istraživanje majčinstva otvara širu perspektivu kako bi se dublje razumjelo Marijino iskustvo kao *neusporedivi uzor obrane* [zaštite, okrilja] *i brige za život*.

»Znamenje veliko pokaza se na nebu: žena odjevena suncem« (Otk 12, 1)

Majčinstvo Marije i Crkve

103. Uzajamni odnos Crkve i Marije jasno se očituje u »velikom znaku«, opisanom u Otkrivenju: »I znamenje veliko pokaza se na nebu: Žena odjevena suncem, mjesec joj pod nogama, a na glavi vijenac od dvanaest zvijezda« (Otk 12, 1). U tom znamenju Crkva prepoznaje sliku vlastita otajstva: upletena [umiješana] u povijest, ona je svjesna da je nadilazi ukoliko na zemlji sadržava »klicu i početak« Božjega Kraljevstva.[280] To otajstvo, potpuno i primjereno ostvareno, Crkva opaža u Mariji. Ona je slavna žena u kojoj se Božji plan mogao najsavršenije ostvariti.

»Žena odjevena suncem« – kako ističe Otkrivenje – »trudna« (Otk 12, 2). Crkva je potpuno svjesna da nosi u sebi Spasitelja svijeta, Krista Gospodina, i da je pozvana darivati ga svijetu, preporađajući ljude za sâm Božji život. Ne može zato zaboraviti da je to njezino poslanje postalo moguće po Marijinu majčinstvu. Ona je začela i rodila onoga koji je »Bog od Boga«, »pravi Bog od pravoga Boga«. Marija je, uistinu, Majka Božja,[281] Bogorotkinja [*Theotókos*] u čijem je majčinstvu do najvišega stupnja uzdignuto zvanje majčinstva koje je Bog upisao u svaku ženu. Tako Marija postaje uzor Crkvi koja je pozvana biti »nova Eva«, majka vjerujućima, majka »živima« (usp. Post 3, 20).

Duhovno majčinstvo Crkve ne ostvaruje se – i Crkva to zna – nego u mukama i »porođajnim bolima« (Otk 12, 2), to jest u trajnoj napetosti s moćima zla, koje nastavljaju obilaziti svijetom i obilježavati srca ljudi pružajući otpor Pomazaniku u kojemu »jest život i život bijaše ljudima svjetlo; i svjetlo u tami svijetli i tama ga ne zahvati« (Iv 1, 4-5).

Poput Crkve, Marija je morala živjeti svoje majčinstvo u znaku boli: »Ovaj je evo postavljen... za znak osporavan – a i tebi će samoj mač probosti dušu – da se razotkriju namisli mnogih srdaca« (Lk 2, 34-35). U riječima koje je, na samom početku Spasiteljeva života, Šimun uputio Mariji, sažeto je predočeno odbijanje Isusa, a s njime i Marije, koje će dostići vrhunac na Kalvariji. »Uz Isusov križ« (Iv 19, 25) Marija sudjeluje u daru koji Sin prinosi: prikazuje ga, predaje, jednom zauvijek rađa za nas. »Neka mi bude!«, izrečen na dan Navještenja, u punini dozrijeva na dan Raspeća, kad je za Mariju došlo vrijeme da primi i, kao sina rodi, svakoga čovjeka koji postaje učenik, izlijevajući na njega otkupiteljsku ljubav Sina: »Kad Isus vidje majku i kraj nje učenika kojega je ljubio, reče majci: „Ženo! Evo ti sina!“« (Iv 19, 26).

280 Drugi vatikanski sabor, dogmatska konstitucija *Lumen gentium* (4. prosinca 1964.), br. 5.

281 Budući da se utjelovljenje Sina, Druge Božanske Osobe, zbilo u osobi, ime „Bog“ može se primijeniti na osobu koja ima i ljudsku i božansku narav. To se načelo u teologiji zove *priopćavanje vlastitosti* (*communicatio idomatum*, v. Herbert Vorgrimler, *Teološki rječnik*, Đakovo, 1992., str. 246-247). Prema njemu se osobine koje pripadaju Kristovoj ljudskoj naravi mogu pripisati njegovoj božanskoj naravi i obratno. Tako se može reći da je „Bog trpio“, „Bog je umro“ (premda Bog kao Bog ne može niti trpjeti niti umrijeti), ali i obratno: „Ovaj je čovjek svemoguć.“ Ontološko opravdanje te *priopćivosti* nalazi se u činjenici da su ljudska i božanska narav *zbiljski sjedinjenje* u jednoj osobi. Tako se i u slučaju blažene Djevice Marije može razložno reći da je Božja majka; rodilja Boga, Bogorotkinja, Bogoroditeljica. Kako da je Božja osoba od samoga početka začeća usvojila ljudsku narav, onda je Gospa začela i rodila Boga. Da je Marija Bogorodica (*Theotókos, Deipara, Dei genitrix*) potvrdio je Treći opći crkveni sabor u Efezu 22. lipnja 431. Blagdan Marije Bogorodice (1. siječnja) od 1968. slavi se kao Svjetski dan mira – nap. prir.

»Zmaj stade pred ženu... da joj, čim rodi, proždre dijete« (Otk 12, 4)

Život kojemu prijete sile zla

104. U knjizi Otkrivenja (12, 1) »veliko znamenje« žene prati »drugo znamenje na nebu«: »zmaj, velik, ognjen« (Otk 12, 3), koji prikazuje Sotonu, osobnu zlokobnu moć, i ujedno sve snage zla koje djeluju u povijesti i protive se poslanju Crkve.

I u tome Marija osvjetljava zajednicu vjernika: nasrtaj zlih sila doista je podmuklo protivljenje koje se, prije nego dotakne Isusove učenike, usmjerava protiv njegove Majke. Da bi Sinu spasila život od onih koji ga se boje kao opasne prijetnje, Marija s Josipom i Malenim mora bježati u Egipat (usp. Mt 2, 13-15).

Marija tako pomaže Crkvi da *postane svjesna kako je život uvijek u središtu velike borbe* između dobra i zla, među svjetlom i tamom. Zmaj žudi da, čim se rodi, proždere dijete (Otk 12, 4), lik Krista kojeg Marija rađa »u punini vremenâ« (Gal 4, 4), a Crkva mora donositi ljudima svakoga doba. Ali, to dijete je i obris svakoga čovjeka, malenog, posebice slabijeg i ugroženog stvorenja, jer – kako podsjeća Sabor – »utjelovljenjem se Božji Sin na neki način sjedinio sa svakim čovjekom«.[282] Upravo u »tijelu« svakoga čovjeka Krist se nastavlja pokazivati i združivati s nama, tako da je *odbijanje života čovjeka*, u njegovim različitim oblicima, *zapravo odbijanje Krista*. To je očaravajuća i ujedno zahtjevna istina koju nam Krist otkriva, a Crkva neumorno ponavlja: »Tko primi jedno ovakvo dijete u moje ime, mene prima« (Mt 18, 5); »Doista, kažem vam, što god učiniste jednomu od ove moje najmanje braće, meni učiniste« (Mt 25, 40).

»Smrti više ne će biti« (Otk 21, 4)

Sjaj uskrsnuća

105. Anđelov navještaj Mariji zaodijeva se u riječi pune nade: »Ne boj se, Marijo« i »Bogu ništa nije nemoguće« (Lk 1, 30. 37). Zapravo, sav je život djevice Majke protkan sigurnošću da joj je Bog blizak i da je prati dobrostivom providnošću. Tako je i s Crkvom, koja »sklonište« nalazi u pustinji (Otk 12, 6), prostoru kušnje, ali i mjestu objave Božje ljubavi svojemu puku (usp. Hoš 2, 16). Marija je živa riječ utjehe Crkvi u njezinoj borbi protiv smrti. Pokazujući nam Sina, ona jamči da su u njemu snage smrti već poražene: »Sa Životom smrt se sasta i čudesna borba nasta: Vođa živih pade tada, i živ živcat opet vlada.«[283]

Žrtvovano Janje živi sa znakovima muke u sjaju uskrsnuća. Samo on vlada svim događajima povijesti: otvara im »pečate« (usp. Otk 5, 1-10) i proglašava, u vremenu i izvan vremena, *gospodstvo života nad smrću*. U »novom Jeruzalemu«, to jest u novome svijetu kojemu ljudska povijest napreduje, »smrti više ne će biti, ni tuge, ni jauka, ni boli više ne će biti, jer stari svijet iščeznu« (Otk 21, 4).

I dok, kao hodočasnički puk, narod života i za život, pouzdano putujemo prema »novome nebu i novoj zemlji« (Otk 21, 1), upravljamo pogled prema Onoj koja nam je »znak sigurne nade i utjehe«.[284]

282 Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 22.

283 Rimski misal, uskrsna posljednica *Victimae paschali*; *Crkveni himni*, preveo Milan Pavelić, Zagreb, 1945., str. 75.

284 Drugi vatikanski sabor, dogmatska konstitucija *Lumen gentium* (4. prosinca 1964.), br. 68.

Marijo,
osvitu novog svijeta,[285]
Majko živih,
tebi povjeravamo *stvar života*:
pogledaj, Majko, neizmjerno mnoštvo:
djece kojima je uskraćeno roditi se,
siromahâ kojima je mučno živjeti,
muškaraca i žena koje pogađa nečovječna okrutnost,
starih i bolesnih ubijenih ravnodušnošću ili lažnim sažaljenjem.
Učini da oni koji vjeruju u tvoga Sina
znaju iskreno i s ljubavlju
ljudima našega doba naviještati *Radosnu vijest života.*
Isprosi im milost *da ga grle* kao uvijek novi dar,
veselje da ga s neprekidnom zahvalnošću *poštuju* u cijelom svom postojanju
i hrabrost da za *nj svjedoče* strastvenom jedrinom
kako bi, zajedno sa svim ljudima dobre volje,
gradili uljudbu istine i ljubavi,
na hvalu i slavu Boga, stvoritelja i ljubitelja života.

Dano u Rimu, pri Svetome Petru, dvadeset petoga dana mjeseca ožujka, na svetkovinu Gospodinova Navještenja, godine 1995., sedamnaeste mojega papinstva.

Ivan Pavao II.

usp. Ivan Pavao II., *Evangelium vitae : Evanđelje života*, Zagreb, 1995.; ovdje dopunjeno i prerađeno prema latinskom i drugim predlošcima na www.va

§ 106. Pobačaj nakon silovanja zločin je koji treba više pripisati muškarcu

Iz pisma ženama Ivana Pavla II. od 29. lipnja 1995.

5. Promatrajući jedno od najosjetljivijih područja položaja žene u svijetu, kako bismo mogli ne sjetiti se duge i ponižavajuće – često prikrivene – povijesti spolnih zloupotreba žene? Na pragu trećeg tisućljeća ne možemo ostati neosjetljivi i ravnodušni pred tom pojavom. Pravi je čas za odlučnu osudu svih oblika *spolnoga nasilja* kojemu su često podvrgnute žene. I zato valja promicati prikladna zakonita sredstva obrane. U ime poštovanja osobe dužni smo optuživati proširenu kulturu uživanja i trgovanja koja promiče sustavnu zloupotrebu spolnosti te navodi i

285 Prema sv. Jeronimu (*Liber de nominibus hebraicis*, n. 92: Patrologia latina 23, stupac 886 i Izidor Seviljski, *Etymologiae*, lib. VII, c. 10, n. 1: Patrologia latina 82, stupac 289B), hebrejski *Mirjam* - latinski *Maria* znači: Obasjavateljica ili Prosvjetiteljica (*Illuminatrix*), Zvijezda mora (*Maris stella*), Gorko more (*Amarum mare*) i Gospođa (*Domina*). Sveti Albert Veliki 1270. tumači: »Zove se prosvjetiteljica, jer nam svojim svjetlom raspršava tmine dvojbe; zvijezda, jer nas sa stranputice vodi na pravi put; gorko more, jer ogorčava prijevare i napasti; gospodarica, jer brani u protivštinama. Je li te tmina obuhvatila i ne znaš kamo krenuti, svrni pogled na Prosvjetiteljicu, vapi njoj! Jesu li na te nasrnuli valovi zlih nagnuća, orkani napasti, pogledaj na zvijezdu, zovi je! Želi li tijelo izvojštiti pobjedu nad tobom, zaroni u morsku gorčinu, uteci se svojoj odvjetnici, uzdiši za njom! Pritišću li te protivštine, bolesti, nevolje, upravi pogled moćnoj gospodarici i uvjerit ćeš se da se ona s punim pravom zove - Marija.« (*Iz Tumačenja Lukina evanđelja*). »Naziva se zvijezdom zato što je ona plemenitiji dio neba, što je dana da svijetli po noći i što iz sebe proizvodi zrake, a da se pritom ne umanjuje i ne propada... Ipak ta zvijezda i u tami daje toliko svjetla da ponekad starica vidi ono što intelektualac ne shvaća jer zazire od zatočeništva uma... Zove se „zvijezdom mora“ zato što mornari prema njoj usmjeravaju plovidbu i pomoću nje traže smjer. A svi se mi nalazimo u lađi pokore i milosti bacani tamo-amo od vihora i oluja ovoga svijeta i ne znamo kako ploviti, osim ako nas ne vodi zvijezda mora. Stoga za nevremena, kad je nebo pokriveno oblacima, ta se zvijezda traži pomoću igle koju pokreće magnet, jer se ona zaustavlja prema zvijezdi. Igla, ukoliko bode i spaja ono što je pokidano, označuje izoštrenu skrušenost koja spaja ono što je grijehom bilo pokidano.« (*De natura boni*, u: Alberti Magni opera omnia, ed. Colon., svezak XXV, str. 56-60, preveo Tomo Vereš) – nap. prir.

posve mlade djevojke da upadnu u vrtlog pokvarenosti stavljajući tijelo na prodaju.

Nasuprot takvim nastojanjima, koliko tek treba cijeniti žene koje u junačkoj ljubavi za svoje dijete ne prekidaju trudnoću, premda je povezana s nepravdom silovanja, spolnih odnosa nametnutih nasiljem? I to ne samo kao okrutnost u još uvijek tako čestim ratovima, nego također u okolnostima blagostanja i mira, često izopačenima njegovanjem uživanja u kojemu je sve dopušteno i gdje lakše uspijeva i mužjačko nasilje. *U takvim uvjetima odluka za pobačaj, koji uvijek ostaje teškim grijehom, više je zločin koji treba pripisati muškarcu i zamršenim odnosima u toj okolini nego odgovornosti žene.*

8. Nakon što je Bog stvorio čovjeka kao muško i žensko, reče oboma: »Napunite zemlju, i sebi je podložite!« (Post 1, 28). Ne predaje im samo vlast da rađaju, kako bi se ljudski rod održao u vremenu, nego im također *povjerava Zemlju kao zadatak, nalažući im da odgovorno upravljaju njezinim bogatstvima*. Čovjek, razumno i slobodno biće, pozvan je preobražavati lice zemlje. U toj zadaći, koja je u bîti uljudbeni čin, *muškarac kao i žena* imaju od početka jednaku odgovornost. U bračnoj i plodnoj uzajamnosti, u zadaći da podlože zemlju, žena i muškarac ne odražavaju statičnu i podudarnu jednakost, a još manje duboku razliku i neiscrpno sukobljavanje. Njihov najprirodniji odnos koji odgovara Božjem naumu jest *»jedinstvo u dvojnosti«* ili jedna-veza-u-dvoje koja svakomu dopušta da osjeti međusobni i uzajamni odnos kao dar koji obogaćuje i čini odgovornim.

Tom »jedinstvu u dvoje« Bog povjerava rađanje i obiteljski život, ali i stvaranje same povijesti.

usp. *bilten IKA vijesti* (Zagreb), br. 28/95 od 13. srpnja 1995., str. 14-16.

§ 107. Odgoj savjesti za kulturu života

Iz govora Ivana Pavla II. sudionicima Trećega kongresa Pokreta za život, 3. listopada 1995.

3. [...] Zaštita života je djelovanje koje se ne bavi samo privatnim moralom, nego je to politički i društveni problem; dapače, ono dovodi u pitanje i samo postojanje političke zajednice.

5. Uistinu je širok obzor kojemu smjera vaše poslanje: on se pokazuje i u ponovnom pozivu na nezamjenjivu ulogu odgoja mladih i obitelji za pravu, vjernu i neporočnu ljubav. Nije izgledno misliti da će se kultura života učvrstiti ako izostaje ozbiljan odgoj savjesti i posebice ako nema stvarnoga osjećajnog usmjerenja prema obiteljskim vrijednostima. To su pretpostavke koje se otkrivaju kao uvijek sve važnije u strategiji istinske obrane života.

U tome su obitelj i život nerazdvojna sprega i uvjet kulture života.

6. Zadaće, koje čine predmet vaše strategije, traže dublju pripravu u području medicinske, etičke, pravne i društvene tematike. Borba za zaštitu života može se dobiti samo ako se oduševljenju i hrabrosti onih koji je vode pridodaju vrstoznačan odgoj i obrazovanje.

Jednako je tako žurno obratiti pozornost na ono što se događa u parlamentima, gdje se očituju zakonodavna usmjerenja u području bioprava i zaštite ljudske tjelesnosti i obitelji koja zabrinjavaju. Oni kojima je na srcu dostojanstvo ljudske osobe i sudbina čovječanstva ne smiju se odreći budne i djelotvorne prisutnosti u borbi protiv toga.

prema talijanskom predlošku na www.va

§ 108. Narod koji ubija vlastitu djecu narod je bez budućnosti

Iz govora Ivana Pavla II. poljskim hodočasnicima uz Gospino pozdravljenje 1. rujna 1996.

S velikom nesklonošću doznao sam da je poljski parlament donio zakon koji ponovno ozakonjuje praksu ubijanja nerođene djece. Žalosti činjenica da je u našoj domovini, koja je toliko patila za vrijeme Drugoga svjetskog rata, još uvijek živa drama umiranja tisuća nedužnih i nebranjenih bića kojima se uskraćuje pravo na život.

Nema istinske pravednosti u zemlji koja dopušta ubijanje nevinih.

Narod koji ubija vlastitu djecu narod je bez budućnosti.

S poštovanjem i zahvalnošću mislim na sve one koji revno brane i koji će braniti pravo na život najnedužnijih i nenaoružanih.

Molimo za našu domovinu, da se u njoj poštuje pravo na život od začeća do prirodne smrti. Isprosimo od Boga, milosrdnoga Oca, buđenje savjesti naših sunarodnjaka.

prema talijanskom predlošku na www.va

§ 109. Mogućnosti za promicanje osobe nakon materijalne i moralne pustoši

Iz govora Ivana Pavla II. o šestotoj obljetnici Općeg učilišta Dominikanskog reda u Zadru, Vatikan, dvorana Klementina, 31. siječnja 1997.

1. [...] Povijest tog učilišta svjedoči prije svega o zalaganju Katoličke Crkve za promaknuće kulture. Naime, utemeljenje uglednoga akademskog središta 1396. označuje tek jedan od širokih vidika dijaloga znanosti i vjere koji je rodio divnim plodovima, još uvijek vidljivima u duhovnoj baštini mnogih naroda. [...]

2. Nazočnost Generalnog učilišta u Zadru [...] bila je uklopljena u široko i dobro raspoređeno djelovanje [...] u ćudorednome i uljudbenome odgoju hrvatskoga puka. Crkva je posredstvom škola [...] dala odlučan doprinos kulturnome napretku vašega naroda promičući istodobno njegovo uključenje u svekolika zbivanja europske kulture. Blagotvorno zalaganje Crkve doživjelo je bolan zastoj tijekom minulih desetljeća zbog prevlasti marksističke ideologije i nadošloga rata koji je tijekom zadnjih godina okrvavio Hrvatsku zajedno s Bosnom i Hercegovinom. Nakon tih zbivanja, koja su uzrokovala golemu materijalnu i moralnu pustoš, društvene i političke prilike danas Katoličkoj Crkvi pružaju *nove mogućnosti za promaknuće osobe u vašoj domovini*. Crkvena zajednica tome zadatku pristupa ispunjajući prije svega zadaću propovijedanja Evanđelja koju joj je povjerio Gospodin. Iako se evanđeoska poruka ne poistovjećuje ni s jednom kulturom, ona prodire u posebne povijesne i antropološke stvarnosti te im, poštujući njihove vrijednosti i njihova vlastita bogatstva, pomaže »da iz svoje žive predaje pokrenu izvorne izraze kršćanskoga života, slavlja i misli« (*Catechesi tradendae*, br. 53). Evangelizacija je, naime, sastavljena od »zahvaćanja snagom Evanđelja i svojevrsnog preusmjerenja mjerilâ prosudbe, temeljnih vrijednosti, glavnih težnji, načinâ razmišljanja, vrelâ nadahnuća i oblikâ ljudskoga života koji su u suprotnosti s riječju Božjom i naumom spasenja« (*Evangelii nuntiandi*, br. 19), u svrhu promaknuća životnih uvjeta uvijek sve dostojnijih čovjeka i njegova nadnaravnoga određenja.

3. [...] Potrebno je da vjernici u svakodnevnome suočenju s Evanđeljem znaju pročistiti raznolike izraze kulture od obzorâ smrti i lažnih vrijednosti, kako bi se otkrio pravi ljudski poziv, u skladu sa Stvoriteljevim naumom.

Katolici su u ovo doba, obilježeno dubokim i brzim promjenama, pozvani svojoj domovini pružati novu umnu i moralnu snagu radi izgradnje civilizacije ljubavi. Neka jasnoća na svim područjima društvenoga života, spremnost na praštanje i pomirbu, prihvaćanje slabih i potpora siromašnima, poštovanje osobe i njezina dostojanstva te pozornost na istinske potrebe obitelji koja je osnovna stanica društva, budu nezaobilazne točke oslonca na putu prema novome kršćanskom tisućljeću.

4. Motreći velika ostvarenja u prošlosti, vjernici ne mogu a da ne osjete kako su pozvani dati novu životnost hrvatskoj kulturi i promicati njezine prave vrijednosti koje su primili od očeva. Ta će baština, posve prihvaćena, biti najbolje jamstvo za ostvarenje suvremenoga odgojnog sustava i za izgradnju novih smjerokaza civilizacije i napretka.

www.va; bilten IKA vijesti (Zagreb), br. 6/97 od 6. II. 1997., str. II; *Glas Koncila* (Zagreb), XXXVI (1997.) 1182 / 9. II., str. 1 i 10; *Vjesnik Hrvatske dominikanske provincije* (Zagreb), XXXIV (1997.) 80, str. 44-45.

§ 110. Neviđen i nezamisliv pokolj nevinih ljudskih bića

Iz govora Ivana Pavla II. sudionicima Treće opće skupštine Papinske akademije za život, 14. veljače 1997.

2. [...] Istine koje se tiču ljudskoga bića potrebno je osloboditi od svih mogućih instrumentalizacija, redukcionizma ili ideologije kako bi se osiguralo potpuno i savjesno poštovanje dostojanstva svakoga ljudskog bića, od samih početaka njegova života.

3. Kako ne podsjetiti da je naše vrijeme svjedokom neviđenoga i gotovo nezamislivoga pokolja nedužnih ljudskih bića, čemu su mnoge države dale zakonski pristanak? Koliko se puta u obrani tih ljudskih bića podigao neposlušani glas Crkve i koliko se puta, nažalost, s druge strane prikazivalo kao pravo i znak civilizacije ono što je zločin prema najnezaštićenijem od ljudskih bića!

No, došao je povijesni i hitni trenutak kako bi se poduzeo odlučni korak za civilizaciju i istinsko dobro naroda: nužni korak u zahtijevanju potpunog ljudskog dostojanstva i prava na život svakoga ljudskog bića od prvoga trenutka života i u čitavom razdoblju prije rođenja. Taj cilj, to jest ponovno vraćanje ljudskoga dostojanstva životu prije rođenja, zahtijeva zajedničko i nepristrano nastojanje višeznanstvenog promišljanja, sjedinjenog s neizbježnom obnovom prava i politike.

Kad taj hod krene, počet će novo razdoblje civilizacije za budućnost čovječanstva, čovječanstva trećeg tisućljeća.

4. Posve je razvidno koliko je važna odgovornost intelektualaca u njihovoj istraživačkoj zadaći na tom području. Riječ je o ponovnom zadobivanju posebnih polja čovječnosti, od kojih je – za područje zaštite prava – prvo ono života prije rođenja. O tom zauzimanju, koje je pobjeda istine, moralnog dobra i prava prije rođenja, ovisi uspjeh zaštite ljudskoga života u ostalim najosjetljivijim trenucima njegova postojanja, kao što su završno razdoblje, bolest i invalidnost. Također se ne smije zaboraviti da očuvanje mira i zaštita okoliša pretpostavljaju, logičnom dosljednošću, poštovanje i obranu života od prvog trenutka do njegove prirodne smrti.

5. [...] Crkva danas zapaža povijesnu potrebu zaštite života za spasenje čovjeka i civilizacije. Uvjeren sam da će joj budući naraštaji biti zahvalni jer se sa svom odlučnošću suprotstavlja mnogostrukim očitovanjima kulture smrti i svakom obliku obezvrjeđivanja ljudskoga života.

bilten IKA vijesti (Zagreb), br. 8/97 od 20. veljače 1997., str. II-III.

§ 111. Kultura se mjeri odnosom prema životu

Iz propovijedi Ivana Pavla II. u Svetištu svetoga Josipa u Kaliszu, u Poljskoj, 4. lipnja 1997.

2. »Ustani, uzmi dijete i majku njegovu te bježi u Egipat« (Mt 2, 13).

Josip je te riječi čuo u snu. Anđeo Gospodnji ga je upozorio da bježi s Djetetom kojemu je prijetila smrtna opasnost. Iz Evanđelja (Mt 2, 1-23) doznajemo o onima koji su radili o Djetetovu životu, na prvome mjestu Herod, ali i njegovi sljedbenici. Tako služba riječi vodi naše misli prema problemu života i njegove obrane. *Josip iz Nazareta, koji je spasio Isusa od Herodove okrutnosti, pokazuje nam se u ovom času kao veliki pomagač u obrani ljudskog života, od prvog trena začeća do prirodne smrti.* Stoga na ovomu mjestu želimo preporučiti ljudski život Božanskoj Providnosti i svetomu Josipu, a osobito život još nerođene djece, u našoj domovini i diljem svijeta. Život ima nenarušivu [nepovredivu] vrijednost i neponovljivo dostojanstvo, to više što je svaki čovjek pozvan sudjelovati u Božjem životu. Sveti Ivan piše: »Gledajte koliku nam je ljubav darovao Otac: djeca se Božja zovemo, i jesmo.« (I Iv 3, 1)

Očima vjere iznimno jasno možemo vidjeti beskrajnu vrijednost svakoga ljudskog bića. Proglašavajući Isusovu radosnu vijest, Evanđelje naviješta i radosnu vijest o čovjeku, o njegovu

Blažena Majka Terezija (Skopje, 26. kolovoza 1910. - Kalkuta, 5. rujna 1997.): »Danas je najveća *prijetnja miru* upravo pobačaj. Ako prihvatimo da majka može ubiti svoje dijete, kako možemo ljudima reći da se prestanu međusobno ubijati? Zato, zaštitimo najslabije među najslabijima: nerođenu djecu. Ne ubijajte ih, molim vas. Dajte tu djecu meni!«

velikom dostojanstvu. Evanđelje nas uči da budemo osjetljivi prema čovjeku. Prema svakom čovjeku. »Djeca se Božja zovemo« (I Iv 3, 1). Braneći pravo na život, Crkva se poziva na višu, sveopću razinu koja obvezuje sve ljude. Pravo na život nije samo pitanje svjetonazora, nije samo religiozno pravo, nego je to čovjekovo pravo. Najosnovnije ljudsko pravo. Bog kaže: »Ne ubij!« (Izl 20, 13). Ta je zapovijed istodobno i osnovno načelo i odredba ćudorednog zakonika upisana u savjest svakoga ljudskog bića.

Mjerilo uljudbe, univerzalno i vječno mjerilo koje obuhvaća sve kulture, jest odnos prema životu. Uljudba koja odbacuje one koji se ne mogu braniti zaslužuje da bude nazvana barbarskom civilizacijom, bez obzira na divna postignuća u gospodarstvu, tehnici, umjetnosti i znanosti. Crkva, vjerna poslanju koje je primila od Krista, usprkos slabosti i nevjernosti brojnih sinova i kćeri, dosljedno u ljudsku povijest unosi veliku istinu ljubavi prema bližnjemu, smanjuje društvene podjele, nadilazi rasne i etničke razlike, brine se za bolesne i siročad, stare, nemoćne i beskućnike. Riječima i djelima uči da nitko ne može biti isključen iz velike ljudske obitelji, da nitko ne može biti bačen na rub društva. Crkva brani nerođeni život jer s ljubavlju i skrbi gleda svaku noseću ženu. S osobitom ljubavi i skrbi!

Ovdje u Kaliszu, gdje se posebno časti sveti Josip, veliki branitelji i brižni čuvar Isusova života, želim vas podsjetiti na riječi Majke Terezije Kalkutske upućene sudionicima Međunarodne konferencije o pučanstvu i razvoju koju su sazvali Ujedinjeni narodi u Kairu 1994.: »Danas vam govorim iz srca: svakom čovjeku u svim krajevima svijeta... svim majkama, očevima i djeci u gradovima, mjestima i selima. Svatko je od nas danas ovdje jer nas je volio Bog koji nas je stvorio i jer su nas voljeli naši roditelji koji su nas prihvatili i pobrinuli se da nam daju život. Život je najljepši Božji dar. Zato je tako bolno vidjeti što se danas događa u mnogim mjestima po svijetu: život se namjerno uništava ratom, nasiljem i pobačajem. A Bog nas je stvorio za veće stvari – da volimo i budemo voljeni. Često kažem, i u to sam sigurna, da mir na svijetu danas najviše razara – pobačaj. Ako majka može ubiti vlastito dijete, što će spriječiti tebe i mene da se ne poubijamo? Jedini koji ima pravo uzeti život jest Onaj koji ga je stvorio. Nitko drugi nema to pravo: ni majka, ni otac, ni liječnik, ni ustanova, ni konferencija, ni vlada... Bojim se i misliti na sve ljude koji ubijaju svoju savjest kako bi mogli učiniti pobačaj. Kad umremo, doći ćemo lice u lice s Bogom, stvoriteljem života. Tko će dati Bogu račun za milijune i milijune djece kojima nije dana prigoda da žive, da vole i budu voljeni? ... Dijete je najljepši Božji dar obitelji. Dar narodu. Nikad nemojmo odbijati taj Božji dar.« Ovaj dugi navod pripada Majci Tereziji Kalkutskoj. Drago mi je da je mogla govoriti u Kaliszu.

3. Draga braćo i sestre, *podupirite život*. Posebno se obraćam svojim sunarodnjacima, neovisno o njihovim vjerskim uvjerenjima. Obraćam se cijelom narodu, nikoga ne isključujući. S ovoga mjesta još jednom ponavljam ono što sam rekao u rujnu prošle godine: »Narod koji ubija vlastitu djecu narod je bez budućnosti.« Vjerujte da mi nije bilo lako to reći misleći na svoj narod. A ja mu želim budućnost, divnu budućnost. Za to su potrebni opća mobilizacija savjesti i zajednički etički napor da zaživi velika strategija obrane života. Danas je svijet postao poprište borbe za život. Borba između civilizacije života i civilizacije smrti nastavlja se. Zato je jako važna izgradnja »kulture života«: stvaranje kulturnih djela i modela koji će isticati veličinu i dostojanstvo ljudskog života; osnutak znanstvenih i obrazovnih ustanova koje će promicati pravo poimanje ljudske osobe, bračnoga i obiteljskog života: stvaranje sredina koje će u svakodnevici utjeloviti suosjećajnu ljubav kojom Bog obdaruje svakog čovjeka, posebno onoga koji trpi, koji je slab, siromašan, nerođen.

prema poljskom izvorniku na www.va

§ 112. Pobačaj je neprestani holokaust nedužnih ljudskih života

Pismo Ivana Pavla II. od 29. prosinca 1997. u prigodi molitve bdjenja u Washingtonu 22. siječnja 1998., o 25. obljetnici legalizacije pobačaja u Sjedinjenim Američkim Državama

Časnom bratu kardinalu Bernardu Lawu, bostonskom nadbiskupu.

Jamčim svoju duhovnu blizinu tebi, braći biskupima i brojnim vjernicima odasvud iz Sjedinjenih Američkih Država, okupljenima u Nacionalnom svetištu Neoskvrnjenog začeća radi molitve za svršetak tragedije pobačaja u vašoj zemlji.

Sudjelujem u vašoj zauzetosti zbog trajnoga [neprestanoga, neprekinutoga] holokausta[286] nevinih ljudskih života.

Dvadeset i peta obljetnica odluke koja je u Sjedinjenim Američkim Državama doista ozakonila pobačaj na zahtjev, poziv je ljudima dobre volje na ozbiljno promišljanje o razornim posljedicama toga koraka. Došlo je doba da se iznova zauzmemo za stvaranje kulture bezuvjetnoga poštovanja života od začeća do prirodne smrti.

Kako je iskustvo u proteklih 25 godina pokazalo, ozakonjeni je pobačaj bio razorna sila u životu brojnih osoba, osobito žena često ostavljenih da same nose bol i grizodušje koje slijedi odluku o uništenju života nerođena djeteta. No, umnožavanje izazvanih pobačaja ima i pogubne učinke na društvo uopće, a među njima nije posljednje ni smanjeno poštovanje prema životu starih i bolesnih te zapuštenost u ćudorednom smislu.

Kad zakon odobrava ubojstvo nedužnoga, onda razlikovanje između dobra i zla više nije jasno a društvo se navodi na opravdanje i drugih razvidno nećudorednih postupaka poput pobačaja djelomičnim rođenjem.

Među teškim prijetnjama ljudskom dostojanstvu i slobodi, što ih čine pobačaj, eutanazija i drugi zločini protiv Božjeg dara života, pozitivan je znak vremena da se zahvaljujući trudu širokoga raspona zabrinutih građana savjesti postupno pokreću u potporu životu.

Kao dio te velike potvrde Radosne vijesti života potičem vas: nastavite s hvalevrijednim naporima poučavanja ljudi o zlu pobačaja, s pružanjem savjeta, ohrabrenja i pomoći ženama i obiteljima u teškim prilikama te i dalje promičite punu zakonsku zaštitu nerođenih.

Osobito se obraćam mladićima i djevojkama da se zauzmu za taj veliki pothvat obrane Božjega dara života. Vi ste znak nade Crkvi i svijetu. Nemojte se obeshrabriti niti bojati! Uskrsli Gospodin sve nas poziva proglašavati život, slaviti ga i služiti mu. On će nam dati snage da činimo njegovu volju!

prema engleskom predlošku na www.va

§ 113. Priopćavati život

Iz govora Ivana Pavla II. uz Gospino pozdravljenje u Vatikanu 1. veljače 1998.

Pridružujem se svoj braći biskupima u pozivanju vjernika i svih osoba dobre volje na razmišljanje o dužnom poštovanju ljudskoga života, od njegova začeća do prirodnog završetka. Prošlo je već dvadeset godina od ustanovljenja Dana života. Ako je ovih godina, pod određenim okolnostima, pojačana osjetljivost prema vrijednostima života, ipak se mora ustvrditi da nisu smanjene neke vrlo teške prijetnje, među kojima je na prvom mjestu pribjegavanje pobačaju. Potrebno je i dalje moliti i zauzimati se da kultura života prevlada kulturu smrti. Radi toga treba »priopćavati život«.

Prvi navjestitelji života su roditelji, rađanjem i odgajanjem.

Osobito bih želio pozvati sve koji rade u sredstvima priopćavanja da prenose pozitivna svje-

286 Od grčkog *holókaustos:* potpuno spaljen; hebrejski *šō'āh:* istrjebljenje; ruski *pogrom* – nap. prir.

dočanstva i objektivno izvješćuju o odlučujućim problemima ljudskoga života i poštovanja njegova dostojanstva.

bilten IKA vijesti (Zagreb), br. 5/98 od 5. II. 1998., str. I.

§ 114. Majčinstvo nije ni teret ni bolest

Iz govora Ivana Pavla II. sudionicima Međunarodnog skupa »O zdravstvenim problemima žena«, Vatikan, dvorana Klementina, 20. veljače 1998.

3. [...] Zdravlje je definirano kao nastojanje oko »punoga tjelesnog, duševnog i društvenog blagostanja, a ne sama odsutnost bolesti«. Kad se, međutim, dobrobit shvati u hedonističkom smislu, bez obzira na ćudoredne, duhovne i religijske vrijednosti – ta, u sebi plemenita težnja, može se vratiti s negativnim posljedicama za samo zdravlje, iscrpsti u uskom obzorju koje joj priječi zalet. Protumačeno tako ograničeno, traženje zdravlja kao dobrobiti dovelo je, i u politički važnim dokumentima, do shvaćanja samoga majčinstva kao tereta i bolesti, stvarajući u ime zdravlja i kakvoće života, pretpostavke za opravdanje kontracepcije, obesplođivanja i same eutanazije. Treba ispraviti izopačenje [deformaciju] jer nikada ne će biti pravednosti, jednakosti, razvoja i mira za žene i muškarce, ako ne bude čvrste odluke da se poštuje, brani, ljubi i pomaže život, svaki ljudski život, u svakome stadiju i u svakoj prilici.

4. Poduprijeti pravo i cjelokupno zdravlje žene znači pomoći joj uklopiti tjelesno, duševno i društveno dobro u skladan odnos s ćudorednim i duhovnim vrijednostima. Kad se tako gleda na ostvarivanje osobe i ženske posebnosti te kad se izriče smisao društvene solidarnosti, zdravlje je istodobno temeljni uvjet i doseg osobe.

Zato se shvaćanje zdravlja mora temeljiti na cjelovitom poimanju čovjeka koje će cijeniti poštovanje života i dostojanstva osobe te neporecivih vrijednosti svake osobe. Nastojanje oko zdravlja stoga ne smije potamniti nijednu vrijednost osobe i njezino osobno dostojanstvo. Pa i tamo gdje je zdravlje tijela ili pameti manjkavo, osoba zadržava puno dostojanstvo.

prema L'Osservatore Romano, 21. veljače 1998.; usp. *bilten IKA vijesti* (Zagreb), br. 8/98 od 26. veljače 1998., str. I.

§ 115. Mjerilo stupnja civilizacije

Iz govora Ivana Pavla II. pred zagrebačkom prvostolnicom 2. listopada 1998.

4. [...] Želja mi je da se u ovoj zemlji u sve savršenijem obliku priznaju i prihvaćaju temeljna prava ljudske osobe, počevši od prava na život od njegova početka do prirodnoga prestanka. Stupanj se civilizacije jednoga naroda mjeri osjetljivošću koju pokazuje prema svojim najslabijim članovima i onima koji su slabije životne sreće, te nastojanjem kojim se zauzima za njihov ponovni oporavak i potpuno uključenje u društveni život.

www.va

§ 116. Žurna zadaća: učvrstiti etičke i moralne vrijednosti

Iz propovijedi Ivana Pavla II. u Splitu, na Žnjanu 4. listopada 1998. (To je bila najveća ikad slavljena euharistija u Dalmaciji.)

5. [...] Gospodin je učinio te je vaše dane rasvijetlio nadom (usp. Ef 1, 17-18). Opravdano je sada, dolaskom slobode i demokracije, očekivati novo proljeće vjere u ovim hrvatskim krajevima. Crkva danas ima mogućnost upotrebe raznovrsnih sredstava evangelizacije i pristupa svim dijelovima društva. Ovo je pogodna zgoda koju Providnost pruža današnjemu naraštaju za propovijedanje Evanđelja i svjedočenje za Isusa Krista, jedinoga Spasitelja svijeta, pridonoseći tako izgradnji društva po mjeri čovjeka.

Određenije rečeno, kršćani su u hrvatskim krajevima danas pozvani dati novo lice svojoj domovini, posebno se zalažući za to da se u društvu ponovno učvrste etičke i moralne vrijedno-

sti, što su ih potkopali prijašnji totalitarizmi i nedavno ratno nasilje. Ta zadaća zahtijeva veliku snagu i odlučnu volju. A zadaća je žurna, jer bez tih vrijednosti nema ni prave slobode ni istinske demokracije. Međutim, temeljna je vrijednost poštovanje ljudskoga života, poštovanje pravâ i dostojanstva osobe, te poštovanje pravâ i dostojanstva svakoga naroda.

www.va

§ 117. Dati dušu suvremenoj Hrvatskoj

Iz govora Ivana Pavla II. hrvatskim biskupima u Nadbiskupskom dvoru u Splitu 4. listopada 1998.

5. Potrebno je naći prikladne načine pružanja pomoći ljudima našega doba da razumiju i prihvate veliki Božji naum s čovjekom. Suvremenom je čovjeku, naime, potrebno upoznati i usvojiti vlastito dostojanstvo koje mu je potpuno besplatno udijelio Bog, koji ga je stvorio na svoju sliku i priliku (usp. Post 1, 26-27) i otkupio Kristovom krvlju (usp. Otk 5, 9).

Neka u vašemu dušobrižničkom radu obitelj, »kućna Crkva«, ima posebno mjesto jer »budućnost svijeta i Crkve ide kroz obitelj« (*Familiaris consortio*, br. 75). Ona će biti kadra odgovoriti na izazove i zamke suvremenoga svijeta u mjeri u kojoj se bude znala otvoriti Bogu, živeći i ostvarujući »otajstvo jedinstva i plodne ljubavi, koja ujedinjuje Krista i Crkvu« (*Lumen gentium*, br. 11). Obitelj u kojoj su »roditelji za svoju djecu prvi navjestitelji vjere riječju i primjerom znat će valjano odgovoriti na poslanje u suvremenom svijetu, postajući mjesto vjere i ljubavi, prema primjeru svete nazaretske Obitelji.

Našim su suvremenicima potrebne jasne spoznaje o naravi i pozivu obitelji. Zbog toga ne prestajte izlagati kršćansko poimanje ženidbe i obitelji. Nastojte u svjetlu Božje riječi produbljivati zadatke obitelji u današnjim prilikama. Vama biskupima i vašim svećenicima neka bude na srcu da, pomognuti iskusnim i za to odgovarajuće pripremljenim osobama, *promičete sustavno i pouzdano dušobrižništvo obitelji u kojemu će prikladno mjesto imati obrana života prema nauci crkvenoga učiteljstva* (usp. *Familiaris consortio*, br. 36). Pritom vodite računa da pastoralni djelatnici budu prikladno poučeni kako bi mogli spremno odgovarati na očekivanjâ zaručnikâ i bračnih drugova. Budite uz obitelji koje su u teškoćama, koje su ugrožene u svojoj naravi zajednice ljubavi, života i vjere, koje su mučene teškoćama društvene i gospodarske naravi, ili pak uz one koje su pohođene patnjom.

Ne zaboravljajte ni dušobrižništvo novih naraštaja. Njima pripada budućnost. Dobro će odgojena mladež biti kadra osnovati dobre obitelji, a te će obitelji biti sposobne dobro odgajati svoju djecu.

Dušobrižništvo obitelji, s posebnom pozornošću za djecu i mladež, predočuje se dakle kao program izgradnje budućnosti Crkve i građanskoga društva. Promaknuće dostojanstva osobe i obitelji i promaknuće prava na život, koje je danas posebno ugroženo, zajedno s obranom najslabijih društvenih slojeva, moraju imati posebno mjesto u cjelokupnoj vašoj apostolskoj skrbi kako biste »dali dušu« suvremenoj Hrvatskoj.

Pred naletom »kulture smrti«, koja se očituje posebno u pobačaju i sve većoj naklonosti prema eutanaziji, valja predlagati »kulturu života«. Potrebni su u tom smislu dušobrižnički pothvati koji nastoje pomoći muškarcima i ženama našega doba da otkriju duboki smisao života, ne samo života mlade i zdrave osobe nego i one obilježene bolešću. Riječ Božja na sve to pruža pravi i konačni odgovor.

Obrana života sastavni je dio poslanja Crkve. Naime, »Bog, neizmjerno savršen i blažen u sebi samom, u naumu čiste dobrote, slobodno je stvorio čovjeka da ga učini dionikom svojega blaženog života. Zato je Bog uvijek i posvuda bliz čovjeku« (*Katekizam Katoličke Crkve*, br. 1). Danas je jednako kao i jučer našoj braći i sestrama potrebno upoznati Krista, poslanika Oca, koji

je u ljudsko srce stavio klicu novoga i besmrtnoga života, života Božje djece. Dušobrižničko djelovanje na tome području mora svraćati pozornost na ustroj [poredak], koji je Bog utisnuo u čovjeka i svekoliko stvorenje.

www.va

§ 118. Što sve jamči prava kultura života?

Iz poruke Ivana Pavla II. od 8. prosinca 1998., za Svjetski dan mira 1. siječnja 1999.

4. Neka su vrstoznačna ljudska prava danas osobito izložena otvorenim kršenjima. Prvo među njima je temeljno pravo na život. Ljudski je život svet i nepovrediv od svoga začetka do prirodnog svršetka. »Ne ubij«, zapovijed je Božja koja označuje krajnju granicu preko koje se ne smije ići. »Izravno i namjerno ubojstvo nevinoga ljudskog bića uvijek je vrlo nečasno.«[287]

Pravo na život je nepovredivo. To uključuje pozitivan izbor, izbor za život. Razvoj uljudbe usmjerene u tom smislu proteže se na sve životne okolnosti i jamči promicanje ljudskog dostojanstva u svakoj prilici. Prava kultura života:

– jamči pravo doći na svijet onome koji još nije rođen;

– štiti novorođenčad, osobito djevojčice, od zločina čedomorstva;

– onima koji imaju poteškoća u razvoju jamči razvitak njihovih mogućnosti;

– jamči odgovarajuću njegu bolesnima i starima.

Iz novijih razvoja na području genetičkog inženjeringa proizlazi izazov koji pobuđuje duboke nemire. Budući da je znanstveno istraživanje na tom području u službi osobe, treba ga u svakoj fazi pratiti pozorni ćudoredni razbor koji neka nadahnjuje odgovarajuće pravne propise o cjelovitosti ljudskog života. Život se nikada ne smije srozati na predmet.

Izabrati život zahtijeva odbacivanje svakoga oblika nasilja:

– siromaštva i gladi koja pogađaju tolika ljudska bića;

– oružanih sukoba;

– širenja kriminala, droge i trgovine oružjem;

– nepromišljenih uništavanja prirodnoga okoliša.[288]

U svakoj se prilici, zapravo, pravo na život mora promicati i zaštititi prikladnim zakonskim i političkom jamstvima, budući da nijedna povreda prava na život i dostojanstva svake pojedine osobe nije neznatna.

bilten IKA vijesti (Zagreb), br. 51/98 od 23. prosinca 1998., str. II-III.

§ 119. Medicina i ljudska prava

Iz govora Ivana Pavla II. katoličkim liječnicima, sudionicima Međunarodnog kongresa »Medicina i ljudska prava«, Vatikan, bazilika sv. Petra, 7. srpnja 2000.

2. Tema »Medicina i ljudska prava« vrlo je važna zbog napora kulture da se napredak medicine poveže s etičkim i pravnim zahtjevima ljudske osobe, ali i zbog aktualnosti stvarnih i mogućih povreda osnovnoga prava na život, na kojemu se zasniva svako drugo pravo osobe.

U svojoj djelatnosti vi svaki dan plemenito služite životu. Liječničko zvanje stavlja vas u svakodnevni dodir s otajstvenom i čudesnom stvarnošću ljudskoga života, navodeći vas da nosite patnje i nade tolike braće i sestara. Ustrajte u tom velikodušnom predanju skrbeći se posebno za starce, slabe i nemoćne.

Vaše je neposredno iskustvo da nisu dovoljne samo liječnička briga i tehničke usluge, makar učinjene uzornom stručnošću. Valja biti kadar bolesniku pružiti onaj osobiti duhovni lijek koji

287 Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 57: AAS, 87 (1995.), str. 465.

288 Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 10: AAS, 87 (1995.), str. 412.

se sastoji od topline istinskoga ljudskog dodira. Takav može pacijentu povratiti ljubav prema životu, potičući ga da se bori za njega unutarnjim naporom, katkad odlučnim za ozdravljenje.

Bolesniku treba pomoći da pronađe ne samo tjelesno blagostanje nego i ono duševno i ćudoredno. To, uz stručnu osposobljenost, pretpostavlja u liječniku stajalište ljubazne brige, nadahnute evanđeoskom slikom dobrog Samarijca (Lk 10, 29-37). Pred svakom osobom koja trpi katolički je liječnik pozvan biti svjedokom onih viših vrednota čiji je najčvršći temelj u vjeri.

3. Dragi katolički liječnici, vi dobro znate da je bît vašega poslanja braniti, promicati i ljubiti život svakoga ljudskog bića od početka do njegova prirodnoga zalaza. Danas, nažalost, živimo u društvu u kojem često prevladava kultura pobačaja koja vodi do povrede osnovnoga prava na život začetoga, i shvaćanje ljudske samovlasti koje se očituje u prizivanju eutanazije kao samooslobođenja od stanja koje je zbog određenih razloga postalo bolno.

Znate da katoliku nikada nije dopušteno surađivati u navodnom pravu na pobačaj ili eutanaziju. Zakonodavstvo u prilog takvim zločinima, budući da je u sebi nemoralno, ne može biti moralni imperativ za liječnika koji će s pravom posegnuti za prizivom savjesti.

Veliki napredak, zabilježen ovih godina na području ublažavanja bola omogućuje da se na odgovarajući način doskoči teškim stanjima na smrt bolesnih.

Svaka osoba koja uistinu poštuje prava ljudskoga bića treba se hrabro suprotstaviti brojnim i zabrinjavajućim oblicima napada na zdravlje i život. Mislim na razaranja, patnje i smrti koje pogađaju cijele narode zbog sukoba i bratoubojičkih ratova. Mislim na pošasti i bolesti koje se pojavljuju u pučanstvima prisiljenima napustiti svoju zemlju i bježati u nepoznato. Kako ostati nehajan pred bolnim prizorima djece i staraca koji žive u nepodnošljivom stanju oskudice i patnje, pogotovo kad im je zanijekano čak i osnovno pravo na zdravstvenu zaštitu!

Pred vama se otvara široko polje djelovanja. Dragi katolički liječnici, izražavam duboko poštovanje prema onima među vama koji se hrabro odlučuju posvetiti svoje vrijeme onima koji se nalaze u tako teškom stanju. Misionarska je suradnja u području zdravstva uvijek bila vrlo živa i od srca želim da takvo služenje trpećem čovječanstvu i dalje raste.

4. Dok ulazimo u treće tisućljeće muškarci i žene, napose u siromašnijim zemljama, još uvijek, nažalost, nemaju zdravstvenu skrb, ni osnovne lijekove za liječenje. Brojna braća i sestre svakoga dana umiru od malarije, gube, side, katkad usred opće ravnodušnosti onih koji bi im mogli i trebali pružiti potporu. Neka vaše srce bude osjetljivo za te šutljive pozive! Vaša je zadaća da se zauzmete za to da svaki čovjek, bez obzira na svoj društveni ili gospodarski položaj, može ostvariti prvotno pravo na ono prijeko potrebno za liječenje, te dosljedno za odgovarajuću zdravstvenu skrb.

Neki su od vas istraživači u biomedicinskim znanostima koje su po svojoj naravi usmjerene na napredak, razvoj i poboljšanje uvjeta ljudskoga zdravlja i života. I njima upravljam žuran poziv da velikodušno pridonesu tomu da se čovječanstvu osiguraju bolji uvjeti za zdravlje uvijek poštujući dostojanstvo i svetost života. Sve što je znanstveno moguće, nije uvijek ćudoredno prihvatljivo.

Kad se vratite svojim domovima, ponesite sa sobom želju da novim žarom nastavite rad na sebi i na osuvremenjenju, ne samo u poljima povezanima s vašim zvanjem nego također u teologiji i bioetici. Neobično je važno njegovati strukovnu i etičko-duhovnu formaciju liječnika i zdravstvenog osoblja koji se nerijetko suočavaju s teškim zahtjevima što iziskuju stručnu doraslost i odgovarajuću ćudorednu i vjersku pripravu.

prema www.va; usp. *Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva* (Zagreb), XI (2001.) 2, str. 41-43.

§ 120. Život će pobijediti!

Iz govora Ivana Pavla II. sudionicima Sedme godišnje skupštine Papinske akademije za život, Vatikan, dvorana Klementina, 3. ožujka 2001.

2. Najbolji način da se nadiđe i pobijedi opasna kultura smrti sastoji se u tome da se kulturi života, koja joj se oštro suprotstavlja, postave čvrsti temelji i daju jasni sadržaji. Nije dovoljno, iako je i to potrebno i nužno, ograničiti se na iznošenje i objavljivanje smrtonosnih učinaka kulture smrti. Treba radije stalno obnavljati unutarnje tkivo suvremene kulture, poimajući je kao živo mnijenje, kao uvjerenje i ponašanje, kao društvene strukture koje je podupiru.

To se razmišljanje čini još vrjednijim ako se uzme u obzir da na kulturu ne utječe samo pojedinčevo ponašanje nego i zakonodavni i politički odabiri, koji sa svoje strane, vođeni pritiscima kulture, nažalost često sprječavaju istinsku obnovu društva.

Osim toga, kultura usmjerava strategiju znanstvenih istraživanja, a ona danas, kao nikada do sada, nude moćna sredstva koja nažalost nisu uvijek usmjerena na čovjekovu dobrobit. Naprotiv, čini se da su istraživanja na brojnim područjima usmjerena protiv čovjeka.

3. U pravi ste čas, dakle, željeli točno odrediti osnove i opseg kulture života. Zato ste istaknuli velike teme stvaranja i činjenicu da se ljudski život mora shvatiti kao Božji dar. Čovjek, stvoren na sliku i priliku Božju, pozvan je biti njegov slobodni suradnik i istodobno biti odgovoran za »upravljanje« onim što je stvoreno.

Također ste željeli potvrditi neotuđivu vrijednost dostojanstva osobe vlastite svakom pojedincu od začeća do prirodne smrti. Obnovili ste temu tjelesnosti i njezina personalističkog značenja. Usmjerili ste pozornost na obitelj kao zajednicu ljubavi i života. Zadržali ste se i na razmišljanju o važnosti sredstava priopćavanja u kapilarnom širenju kulture života i o potrebi vlastita svjedočenja u njezinu korist. Uvjereni da je puna istina o čovjeku u prilog životu, prisjetili ste se kako se na tom području potiskuje svako nastojanje u prilog dijalogu. Vjernik je u tome ohrabren entuzijazmom ukorijenjenim u vjeri. Život će pobijediti: tomu se čvrsto nadamo. Da, život će pobijediti, jer su na njegovoj strani istina, dobrota, radost i pravi napredak. Na strani života je Bog koji voli život i daje ga obilno.

5. Zahtjev za dijalogom vjere i razuma može samo osnažiti kulturu života, međusobno povezujući dostojanstvo i svetost, slobodu i odgovornost svake osobe, a to su nezamjenjivi sastojci samoga ljudskog postojanja. Isto tako, s obranom života osobe bit će očuvan i ljudski okoliš, jer ih je oba stvorio i odredio Bog kako to potvrđuje prirodni ustroj vidljivoga svijeta.

Zahtjevi za pravom na život svakoga ljudskog bića od začeća do smrti, zauzetost za promicanje obitelji prema osnovnoj Božjoj zamisli i važna potreba koju danas svi osjećaju za zaštitom okoliša u kojem živimo, predstavljaju područje zajedničkoga interesa za etiku i pravo. Osobito na području u kojem sudjeluju temeljna prava ljudskog suživota vrijedi ono što sam napisao u okružnici o vjeri i razumu: »Crkva ostaje u najdubljem uvjerenju da se vjera i razum međusobno potpomažu radeći jedno za drugo, bilo kao kritika i pojašnjenje, bilo kao poticaj za napredak u potrazi za produbljivanjem« (*Fides et ratio*, br. 100).

Korjenitost izazova koje ljudskome rodu danas nameću s jedne strane napredak znanosti i tehnologije, a s druge strane procesi posvjetovljivanja [sekularizacije][289] društva, zahtijeva napor u produbljivanju razmišljanja o čovjeku i njegovu biću u svijetu i povijesti. Potrebno je dokazati da postoji mogućnost dijaloga, slušanja i predlaganja u smislu odgajanja savjesti. Samo tako će se moći oživotvoriti kultura zasnovana na nadi i otvorena cjelovitom napretku pojedinca u različitim zemljama, pravedno i solidarno. Bez kulture koja održava nedvojbeno pravo na život i promiče osnove vrijednosti svake osobe, ne može postojati zdravo društvo niti sigurnost u mir i pravdu.

usp. *Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva* (Zagreb), XI (2001.) 2, str. 38-40.

289 Sekularizam je nazor (uvjerenje, ideja) da vjeru i vjerska uvjerenja valja odbaciti i zanemariti – nap. prir.

§ 121. U službi velikoga čuda života

Iz govora Ivana Pavla II. sudionicima Međunarodnog simpozija katoličkih ginekologa i opstetričara, Vatikan, dvorana Klementina, 18. lipnja 2001.

2. Kršćanski opstetričari, ginekolozi i primalje uvijek su pozvani da budu služitelji i čuvari života. [...] Sve do nedavno medicinska etika općenito i katolički moral rijetko su se razilazili. Katolički su liječnici mogli općenito, bez problema savjesti, ponuditi pacijentu sve što je medicinska znanost pružala. To se sada, međutim, stubokom promijenilo. Dostupnost kontracepcijskih i pobačajnih sredstava, nove prijetnje životu sadržane u zakonima nekih zemalja, neka korištenja doporođajne dijagnostike, širenje tehnika oplodnje u kušalici, s time povezana proizvodnja zametaka za suzbijanje neplodnosti, ali također i njihova namjena za znanstvena istraživanja, upotreba zametnih matičnih stanica za razvoj tkiva za presadbu u svrhu liječenja degenerativnih bolesti i projekti potpunog ili djelomičnog kloniranja, već izvedenog na životinjama: sve je to korjenito izmijenilo stanje.

Osim toga, začeće, trudnoća i porođaj ne shvaćaju se više kao načini suradnje sa Stvoriteljem u čudesnom poslanju darivanja života novome ljudskom biću. Više nego li kao dar Božji, često ih se promatra kao teret i čak kao bolest koju treba liječiti.

3. Neizbježno je da i katolički opstetričari, ginekolozi i sestre budu pogođeni tim napetostima i promjenama. Izloženi su društvenoj ideologiji koja traži da budu djelatnici pojma „reproduktivno zdravlje“ zasnovanoga na novim tehnologijama razmnožavanja. Pa ipak, unatoč pritisku na savjest, mnogi priznaju svoju odgovornost da se kao liječnici specijalisti skrbe za najmanja i najslabija ljudska bića, i da brane one koji nemaju gospodarsku ili društvenu moć ili glas koji bi se čuo.

Sukob između društvenog pritiska i zahtjeva čestite savjesti može dovesti u dvojbu: ili napustiti liječničko zvanje ili osramotiti vlastita uvjerenja. Suočeni s tom napetošću, moramo podsjetiti da postoji srednji put, otvoren katoličkim zdravstvenim djelatnicima koji su vjerni svojoj savjesti. To je put priziva savjesti koji moraju poštovati svi, napose zakonodavci.

4. U nastojanju da služimo životu, moramo se zauzimati da u zakonu i praksi bude zajamčeno pravo na stručni odgoj i rad u kojima će se poštovati savjest. Jasno je, kako sam istaknuo u okružnici *Evangelium vitae* (br. 74): »Kršćani su, kao i svi ljudi dobre volje, pozvani, pod teškom obvezom savjesti, formalno ne surađivati u takvim činima koji su, premda dopušteni građanskim zakonodavstvom, u suprotnosti s Božjim zakonom. Doista, s ćudorednog stajališta, nikad nije dopušteno formalno surađivati u zlu.« Gdje god je povrijeđeno pravo obrazovanja i rada u medicini, u poštovanju vlastitih moralnih uvjerenja, katolici se moraju ozbiljno zauzeti da se to ispravi.

Napose, katolička sveučilišta i bolnice pozvani su slijediti upute crkvenog učiteljstva u svakom pogledu opstetričke i ginekološke prakse, uključujući istraživanje koje koristi zametke. Trebali bi također ustrojiti osposobljenu i međunarodno priznatu mrežu nastavnika kako bi pomogli liječnicima koji su u specijalizaciji porodništva i ženskih bolesti izloženi diskriminaciji ili neprihvatljivom pritisku na svoja ćudoredna uvjerenja.

5. Žarko se nadam da će se na početku ovoga novog tisućljeća sve katoličko liječničko i zdravstveno osoblje u istraživanjima i praksi svim srcem založiti u služenju ljudskom životu. Uvjeren sam da će mjesne Crkve posvetiti dužnu pozornost medicinskoj struci, promičući ideal nedvojbenog služenja velikom čudu života, podupirući opstetričare, ginekologe i zdravstvene djelatnike koji poštuju pravo na život, dajući doprinos njihovu udruživanju za međusobnu potporu i izmjenu ideja i iskustava.

Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva (Zagreb), XI (2001.) 4, str. 8-9.

§ 122. Uznemirujuće posljedice nijekanja Utjelovljenja

Iz pisma Ivana Pavla II. fr. Timothyju Radcliffeu, učitelju Reda propovjednika, 28. lipnja 2001.

Živimo u vremenu obilježenu nijekanjem Utjelovljenja. Prvi put od svojega rođenja prije dvije tisuće godina čini se da Krist ne nalazi mjesta u sve više posvjetovljenome [sekulariziranome] svijetu. Nije da ga se uvijek izričito odbija: dapače, mnogi tvrde da se dive i vrednuju načela njegova učenja. No još uvijek im on ostaje udaljen: istinski ga ne spoznaju, ne ljube i ne slušaju, nego ga izručuju davnoj prošlosti ili dalekom nebu.

Naše doba niječe Utjelovljenje na mnoštvo praktičnih načina, a posljedice nijekanja vidljive su i uznemirujuće. Na prvome mjestu pojedinčev odnos prema Bogu gleda se kao posve osoban i privatan, tako da se Boga udaljava od tjekova koji upravljaju društvenom, građanskom (političkom) i gospodarskom djelatnošću. To vodi k vrlo umanjenom osjećaju za ljudsku mogućnost, jer samo Krist potpuno objavljuje veličanstvene mogućnosti ljudskoga života, on koji istinski „očituje čovjeka njemu samome“ (*Gaudium et spes*, br. 22). Kada je Krist odbačen ili isključen, naše se viđenje svrhe ljudskoga života rasplinjava; a kad se manje nadamo, manjemu i težimo, pa nada ustupa mjesto razočaranju, a radost potištenosti.

Uočava se i duboki manjak povjerenja u razum i ljudsku sposobnost da se shvati istina. Sâm pojam istine postao je upitan. Uzajamno se osiromašuje kad se razum i vjera odijele, zastranjujući u fideizam s jedne i racionalizam s druge strane (usp. *Fides et ratio*, br. 48).

Život se ne cijeni i ne voli, i odatle dalje napreduje kultura smrti, sa sjenama pobačaja i eutanazije.

Tijelo i ljudska spolnost dolično se ne vrednuju i ne vole, i otud se srozava spolnost što se pokazuje u plimi ćudoredne zbrke, nevjere i u nasilju pornografije.

Stvaranje se ne cijeni i ne ljubi, a iz toga proizlazi sablast razarajuće samoživosti u zloupotrebi i iskorištavanju okoliša.

prema engleskom predlošku na www.va; usp. *Akti opće izborne skupštine Reda propovjednika u Providenceu u samostanu svetog Tome Akvinskog od 10. srpnja do 8. kolovoza 2001*., Zagreb, 2002., str. 11-12.

§ 123. Prepoznati vrijednost života

Iz govora Ivana Pavla II. uz Gospino pozdravljenje 3. veljače 2002.

1. [...] *Prepoznati život* znači, u prvome redu, s novim divljenjem ponovno otkriti ono što se razum i znanost ne boje nazvati »otajstvom«. Život, a osobito ljudski život, pobuđuje temeljno pitanje, koje nenadmašeno izražava psalmist: »Pa što je čovjek da ga se spominješ, sin čovječji te ga pohodiš?« (Ps 8, 5).

Prepoznati, osim toga, znači *zajamčiti* svakome ljudskom biću pravo da se *razvija* prema vlastitim mogućnostima, osiguravajući *nepovredivost* toga prava od začeća do prirodne smrti. Nitko nije gospodar života; nitko nema pravo manipulirati, suzbijati ili čak oduzeti život, ni tuđi ni svoj. Još se manje to smije činiti u ime Boga, koji je jedini Gospodin i najiskreniji ljubitelj života. *Mučenici ne oduzimaju sebi život*, nego, da bi ostali vjerni Bogu i njegovim zapovijedima, prihvaćaju da *budu ubijeni*.

2. Prepoznati vrijednost života podrazumijeva *dosljedne mjere s pravne točke gledišta*, osobito u pogledu skrbi za ljudska bića koja se ne mogu sama braniti, poput nerođenih, duševnih bolesnika, najtežih ili umirućih bolesnika. Što se tiče, posebice, *ljudskog zametka*, znanost je dokazala da je riječ o ljudskoj jedinki koja već od oplodnje ima vlastiti identitet. Stoga je logično zahtijevati da se taj identitet također pravno prizna, ponajprije u svojem temeljnom pravu na život.

3. Kristovoj presvetoj Majci i svim ljudima posvećujemo to zauzimanje za život, u cijelome

svijetu, osobito tamo gdje je prezren, marginaliziran, oskvrnut. Neka nas Marija nauči »prepoznati život« kao otajstvo i odgovornost, podsjećajući da je *»gloria Dei vivens homo«*, »živi čovjek slava Božja« (sv. Irenej).

prema talijanskom i engleskom predlošku na www.va

§ 124. Protiv ograničenja prava na život samo na već rođene

Iz govora Ivana Pavla II. sudionicima Osme godišnje skupštine Papinske akademije za život, 27. veljače 2002.

6. [...] Ljudska prava trebaju biti vezana uz ono što je čovjek po naravi i snagom vlastitoga dostojanstva, a ne uz izričaje subjektivnih izbora onih koji imaju moć sudjelovanja u društvenom životu ili onih koji postižu suglasnost većine. Postoji ozbiljna opasnost da takvo pogrešno tumačenje ljudskih prava, kao subjektivnih prava pojedinca ili skupine, a ne uzimajući u obzir istinu o ljudskoj naravi, dovede do toga da se čak i demokratski sustavi zapravo pretvore u totalitarizam (usp. *Evangelium vitae*, br. 19-20).

Među osnovnim ljudskim pravima Katolička Crkva posebno ističe pravo na život kao prvotno pravo svakoga ljudskog bića. To čini u ime istine o čovjeku i u zaštitu njegove slobode koja ne može nego poštovati život. Crkva potvrđuje pravo na život svakomu nedužnom ljudskom biću i u svakome trenutku njegova postojanja. Razlikovanje »ljudskog bića« i »ljudske osobe« koje se katkad navodi u međunarodnim dokumentima, kako bi se pravo na život i tjelesnu cjelovitost ograničilo samo na već rođene osobe, umjetno je razlikovanje, bez ikakve znanstvene i filozofske osnove: svako ljudsko biće, od svoga začeća sve do prirodne smrti, ima nepovredivo pravo na život i zavrjeđuje svako poštovanje koje pripada ljudskoj osobi (usp. *Donum vitae*, br. 1).

prema francuskome i engleskom predlošku na www.va

§ 125. Zakoni o pobačaju i eutanaziji tiču se dobra osobe u cjelini

Iz Bilješke Zbora za učenje vjere o nekim pitanjima vezanim uz sudjelovanje katolika u političkom životu, od 24. studenoga 2002. Bilješku je 21. studenoga 2002. odobrio Ivan Pavao II.

Pravilno oblikovana kršćanska savjest ne dopušta nikome da svojim glasom podupire političke programe ili pojedini zakon koji proturječe temeljnim sadržajima vjere i ćudoređa.

Odgovornost pojedinca za zajedničko dobro ne iscrpljuje se u političkom zauzimanju za neki određeni oblik društvenog učenja Crkve. Katolik ne smije misliti o tome kako bi na drugoga prenio svoju kršćansku odgovornost. Ta zadaća, naime, proizlazi iz evanđelja Isusa Krista, tako da se istina o čovjeku i svijetu naviješta i provodi u djelo.

Kad političko djelovanje dolazi u dodir s ćudorednim načelima koja ne dopuštaju ukidanja, iznimke ili kompromis, tada je djelovanje katolika još izraženije i pod teretom veće odgovornosti.

Kad je riječ o osnovnim i neotuđivim etičkim zahtjevima, vjernici moraju znati da je u pitanju bit ćudorednoga poretka koji se tiče dobra osobe u cjelini. To je slučaj sa zakonima o pobačaju i eutanaziji. Ti zakoni moraju braniti temeljno pravo na život počevši od njegova začeća do prirodnog svršetka.

Jednako tako, potrebno je čuvati i promicati obitelj, utemeljenu na monogamnom[290] braku između osoba različitoga spola i zaštićenu u njezinu jedinstvu i postojanosti, unatoč suvreme-

290 Monogamija, od grčkoga *mónos* sam, jedan, jedini + *gaméō* ženim se: brak s jednom ženom odnosno jednim muškarcem; jednoženstvo, jednobračnost (nasuprot poligamiji). Apostol Pavao zahtijeva jednoženstvo od prvih kršćana (I Tim 3, 2. 12; Tit 1, 6) – nap. prir.

nim zakonima o rastavi braka:[291] s njom se ni na koji način ne mogu izjednačiti ostali oblici suživota.

Kongregacija za nauk vjere, *Doktrinalna nota o nekim pitanjima vezanim uz sudjelovanje katolika u političkom životu*, Zagreb, 2003., str. 19-21.

§ 126. Ljudski život nikad ne može postati predmet

Iz govora Ivana Pavla II. uz Gospino pozdravljenje 2. veljače 2003.

1. Danas se slavi Dan života na temu »Životom se ne trguje«. To se načelo, premda priznato na teorijskoj razini, nažalost uvijek ne poštuje. Ima stanja u kojima osoba postaje sredstvom gospodarskih, političkih i znanstvenih interesa, nadasve kad je slaba i nema snage da se brani.

Osim toga, određena tržišna logika, u sprezi sa suvremenim tehnologijama, može se katkad okoristiti ljudskim željama koje su po sebi dobre, poput one da se postane majka i otac, potičući da se dijete hoće »pod svaku cijenu«. Međutim, ljudski život nikada ne može postati »predmet«: od začeća do prirodne smrti, ljudsko je biće osoba s nepovredivim pravima, pred kojima se sloboda mora znati zaustaviti. Nužno je stoga da o tim složenim pitanjima države donesu cjelovite i jasne zakone, utemeljene na čvrstim etičkim zasadama, u zaštiti neprocjenjivoga dobra čovjekova života.

usp. *bilten IKA vijesti* (Zagreb), br. 5/03 od 5. veljače 2003., str. 30.

§ 127. Europi vratiti njezino istinsko dostojanstvo

Iz pobudnice Ecclesia in Europa *o Isusu Kristu, koji živi u svojoj Crkvi, izvoru nade za Europu, Ivana Pavla II. (28. lipnja 2003.)*

95. Sve starija životna dob i smanjenje broja stanovnika u brojnim europskim zemljama svakako je razlog uznemirenosti: *pad nataliteta* uistinu je simptom zabrinjavajućeg odnosa prema vlastitoj budućnosti; to je jasan pokazatelj pomanjkanja nade, znak je »kulture smrti«, koja prožima današnje društvo. Uz pad rodnosti valja spomenuti i druge činitelje koji pridonose pomućenju vrednote života i protiv njega raspiruju neku vrstu urote. Među njih, nažalost, treba ubrojiti ponajprije raširenost *čedomorstva*, također i uz upotrebu kemijsko-farmaceutskih pripravaka, koji omogućuju *pobačaj i bez liječničkog zahvata*, na način koji izmiče svakom obliku društvenog nadzora; tomu pogoduje i činjenica da u pravnom poretku mnogih država Kontinenta postoje zakoni koji taj čin dopuštaju, a on ostaje »užasan zločin«[292] i uvijek je težak moralni poremećaj. Ne smiju se zaboraviti stalni atentati »intervencijom na ljudskim zametcima koji, premda smjerajući po sebi zakonitim ciljevima, neizbježno dovode do ubojstva«, ili pak putem neispravnih »postupaka doporođajne dijagnostike koji dopuštaju da se prepoznaju moguće mane još nerođena djeteta«, [...] ali često »se ti postupci stavljaju u službu eugeničkog načina mišljenja koji prihvaća odabirni pobačaj«.[293]

---

291 Izraz *rastava braka* u skladu je s hrvatskom jezičnom tradicijom. Bio je u službenoj građanskopravnoj upotrebi do 1946. (zajedno s izrazom *raspust braka* prema Općem građanskom zakoniku iz 1811.) i od 30. XII. 1998. do 21. VII. 2003. sukladno prvom autohtonom i suverenom hrvatskom propisniku u materiji bračnih odnosa (Obiteljski zakon - Narodne novine, br. 162/98). Nakon drugoga svjetskog rata iz Beograda je nametnut srpski izraz *razvod braka* Osnovnim zakonom o braku (Službeni list FNRJ, br. 24/46) koji je preuzet Zakonom o braku i porodičnim odnosima (Narodne novine, br. 11/78) i ponovno drugim Obiteljskim zakonom (Narodne novine, br. 116/03). *Razvod* je na hrvatskom razgraničenje (Istarski razvod), a danas najčešće znači razvođenje (kabela, žica, vodova), dok bi ga u smislu razrješenja ženidbenog veza trebalo zamijeniti izrazom »rastava braka«. U hrvatskom jeziku »razvedena« može biti obala, a žena može biti »rastavljena«; »razveden« može biti kabel ili govor, dok muškarac čiji je brak prestao postojati može biti »rastavljen«. Riječ *razvod* ne treba vezivati uz sudsko okončanje braka kad ta riječ ima drugo osnovno značenje i izvedenice iz toga, primjerice razvodna ploča, razvođe (porječja ili sliva), razvodnik (vojni čin) – nap. prir.

292 Drugi vatikanski sabor, konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 51.

293 Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 63: AAS, 87 (1995.), str. 473.

Također treba spomenuti i trend u nekim dijelovima Europe da se smatra dopuštenim svjestan i hotimičan prekid vlastitog života ili života drugoga ljudskog bića: posljedica toga jest širenje prikrivene ili čak otvorene *eutanazije*, za koju ima zahtjeva, a, nažalost, i žalosnih primjera ozakonjenja.

96. S obzirom na takvo stanje stvari, nužno je »služenje Radosnoj vijesti života«, »opći pokret savjesti i zajednički etički napor, da se provede u djelo velika strategija u korist života. Svi zajedno moramo graditi novu kulturu života«.[294] To je golem izazov, s kojim se valja suočiti odgovorno, s uvjerenjem da »budućnost europske uljudbe u velikoj mjeri ovisi o odlučnoj obrani i promicanju vrednota života, srži njezine kulturne baštine«;[295] to zapravo znači Europi vratiti njezino istinsko dostojanstvo, to jest da bude mjesto gdje se svaka osoba potvrđuje u svojem neusporedivom dostojanstvu.

www.va

§ 128. Pred aktualnim izazovima s obzirom na zdravlje

Iz pobudnice Pastores gregis *o biskupu službitelju Evanđelja Isusa Krista za nadu svijeta, Ivana Pavla II. (16. listopada 2003.)*

71. Briga za čovjeka tjera biskupa da oponaša Isusa, pravog »dobrog Samarijca«, punog supatnje i milosrđa, koji preuzima brigu za čovjeka bez ikakve razlike [diskriminacije]. Među aktualnim izazovima, skrb za zdravlje zauzima važno mjesto. I dalje, nažalost, postoje mnogi oblici bolestî prisutni u raznim dijelovima svijeta te se, iako ljudska znanost iznimno brzo napreduje u traženju novih rješenja, ili pomaže da bi se bolje suočilo s bolestima, pojavljuju uvijek nova stanja u kojima je ugroženo tjelesno i duševno zdravlje.

Svaki je biskup, na području svoje biskupije, pozvan uz pomoć stručnih osoba djelovati kako bi »Radosna vijest života« bila cjelovito naviještana. Zalaganje vjernika za očovječenje [humanizaciju] medicine i pomoć bolesnima koja onomu tko trpi svjedoči brižljivu kršćaninovu blizinu, u svačijem duhu bude lik Isusa, liječnika tijela i duše. Među uputama koje je povjerio apostolima, on nije propustio uključiti i poticaj liječenja bolesnih (usp. Mt 10, 8). Stoga organizacija i promicanje prikladnog dušobrižništva za zdravstvene djelatnike doista zaslužuju prvenstvo u biskupovu srcu.

Sinodski su oci poglavito osjetili potrebu snažno izraziti brigu za promicanje istinske »kulture života« u suvremenom društvu: »Ono što možda više uznemiruje naše pastirsko srce jest prezir prema životu od njegova začeća do završetka, kao i raspad obitelji.

Crkveno *ne* pobačaju i eutanaziji znači *da* životu, *da* izvornoj dobroti stvorenja, *da* koje može dokučiti svako ljudsko biće u svetištu svoje savjesti, *da* obitelji, prvoj postaji nade kojoj se Bog veseli sve do toga da je poziva da postane kućnom Crkvom.«[296]

www.va

§ 129. Pravo na život nerođene djece ne ostvaruje se protiv njihovih majki

Iz govora Ivana Pavla II. uz Gospino pozdravljenje 1. veljače 2004.

2. ... *Ne smijemo se predati* pred napadima na ljudski život, prije svega pred pobačajem!

Ponovno odajem počast hrabroj potpori životu što je daje Talijanski pokret za život, a potičem i sve crkvene zajednice da podupru takve inicijative i poduhvate. Moraju se pojačati napori da se pravo na život još nerođene djece *ne ostvaruje protiv njihovih majki, nego zajedno s njima*.

bilten IKA vijesti (Zagreb), br. 5/04 od 4. veljače 2004., str. 33.

294 Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 95: AAS, 87 (1995.), str. 509.

295 Ivan Pavao II., Govor novoimenovanom norveškom veleposlaniku pri Svetoj Stolici (25. ožujka 1995.): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, XVIII/1 (1995.), str. 857.

296 Opća redovita skupština Biskupske sinode, Poruka (25. listopada 2001.), br. 12: *L'Osservatore Romano*, 27. listopada 2001., str. 5.

DEVETO POGLAVLJE

Benedikt XVI. (19. IV. 2005. –)[1]

§ 130. Čovjek koji ispunjava ljudska srca

Benedikt XVI. najavio je kako će njegovo djelovanje biti usmjereno k tome da u Crkvi i društvu zažive to jest počnu se provoditi dokumenti koje je objavio njegov prethodnik Ivan Pavao II.: »Brojni spisi koje nam je on ostavio predstavljaju prebogatu baštinu koja još uvijek nije dobro usvojena u Crkvi. Smatram da je upravo moja bitna i osobna misija ne objavljivati tolike nove dokumente, nego da ti spisi budu prihvaćeni jer su prebogato blago, autentično tumačenje Drugoga vatikanskog sabora.«[2]

Ukratko se može reći: Ivan Pavao II. otvorio je srca ljudi, Benedikt XVI ih ispunjava. Papa Bavarac dopire do ljudskih umova i duša; progovara im, ali ne govori o sebi, nego o Isusu Kristu, o Bogu, i to jasno, razumljivo i uvjerljivo. Daruje duhovnu hranu.

I prije izbora za papu govorio je o pravu na rođenje smještajući ga u širi sklop drame morala razvijene Europe i Sjeverne Amerike: »U zapadnome svijetu, gdje su novac i bogatstvo mjerilo svega, a model slobodnog tržišta nameće neumoljive zakone svim vidovima života, katolička etika mnogima se čini kao daleko strano tijelo; kao vrsta meteorita koji je u suprotnosti ne samo

---

1 Rođen kao Joseph Ratzinger u Marktl-u am Inn kod Passaua u Njemačkoj 16. travnja 1927. Svećenik od 1951., biskup i kardinal od 1977. O njemu: Jurica Körbler, *Wojtyla & Ratzinger : svetac i filozof*, 2005.; *Sablazan istine vjere : teološki profil Josepha Ratzingera*, priredili Helmut Hoping i Jan-Heiner Tück, 2006.; Alceste Santini, *Izazovi novog Pape : laicitet, relativizam, znanost*, 2007.; Heinz-Joachim Fischer, *Benedikt XVI. : portret*, 2007. – Od Pape na hrvatskom: *Deus caritas est*, 2006.; *Ivan Pavao II. : moj ljubljeni prethodnik*, 2008.; *Isus iz Nazareta*, 2007.; *Sacramentum caritatis*, 2007.; *Spe salvi*, 2008.; *Motu proprio Summorum pontificum*, 2009. – Od Josepha Ratzingera na hrvatskom: *Bilješke o Euharistiji*, 1971.; *Bog i svijet : vjera i život u našem vremenu*, 2003.; *Bog Isusa Krista : razmatranja o Trojedinom Bogu*, 2005.; *Bog je s nama : euharistija: središte života*, 2004.; *Božićni blagoslov : meditacije*, 2005.; *Božja ljubav bila vazda s nama*. 2008.; *Božja revolucija*, 2005.; *Božji sjaj u našem vremenu : razmatranja o crkvenoj godini*, 2007.; *Crkva, Izrael i svjetske religije*, 2007.; *Današnja situacija u Crkvi*, Služba Božja, 11 (1971.) 5-6, str. 354-365; *Demokracija u Crkvi : mogućnosti i granice*, Đakovo, 2002.; *Duh liturgije : temeljna promišljanja*, 2001.; *Europa : njezini sadašnji i budući temelji*, 2005.; *Gledati Probodenoga : pokušaji duhovne kristologije*, 2008.; *Granice crkvene vrhovne vlasti : novi dokument o pitanju zaređivanja žena*, Svesci, 85-86/1995., str. 61-65; *Hod prema Uskrsu*, 2006.; *I religija je potrebna pročišćenja*, Svesci, 74/1992., str. 75-81; *Kći sionska : Marijanska pobožnost u Crkvi*, 2008.; *Koncil na putu : osvrt na drugo zasjedanje*, 2008.; *Križni put na Koloseju na Veliki petak 2005.*, 2006.; *Kršćansko bratstvo*, 2008.; *Kršćanstvo i kriza kultura*, 2008.; *Moj život : autobiografija*, 2005.; *Na putu k Isusu Kristu*, 2005.; *Nazvao sam vas prijateljima : zajedništvo na putu vjere*, 2008.; *Novi izljevi Duha : pokreti u Crkvi*, 2008.; *O kardinalu Franji Šeperu*, u: Veritatem facientes in caritate, III, 2003.; *O pastoralnoj brizi homoseksualnih osoba*, Vjesnik Nadbiskupije splitsko-makarske, 33 (1986.) 6, str. 14-17; *O smislu kršćanskog živ*ota, 2006.; *O vjeri, nadi i ljubavi*, 2007.; *Posljednje koncilsko zasjedanje*, 2008.; *Prilog pitanju o smislu svećeničke službe*, Svesci, 14/1969., str. 17-22; 15, str. 23-27; *Prvo zasjedanje Drugoga vatikanskog koncila*, 2008.; *Razgovor o vjeri*, 1998.; *Rezultati i problemi trećeg koncilskog zasjedanja*, 2008.; *Slike nade : od blagdana do blagdana*, 1998.; *Sol zemlje : kršćanstvo i Katolička crkva na prijelazu tisućljeća*, 1997. ; *Teologija i crkvena politika*, Svesci, 40/1980., str. 34-39; *U početku stvori Bog : promišljanja o stvaranju i grijehu*, 2008.; *U službi istine : članci, predavanja, intervjui*, 2002.; *Uvod u kršćanstvo : predavanja o apostolskom vjerovanju*, 1970.; *Vjera - istina - tolerancija : kršćanstvo i svjetske religije*, 2004.; *Zadaća religije u odnosu na sadašnju krizu mira i pravednosti*, Svesci, 74/1992., str. 12-17; *Zajedništvo u Crkvi*, 2006.

2 Benedikt XVI., Razgovor za Poljsku televiziju 16. listopada 2005.: www.va – Benedikt XVI. – govori – 2007. – listopad; *Glas Koncila* (Zagreb), XLIV (2005.) 1.635 / 23. X., str. 5.

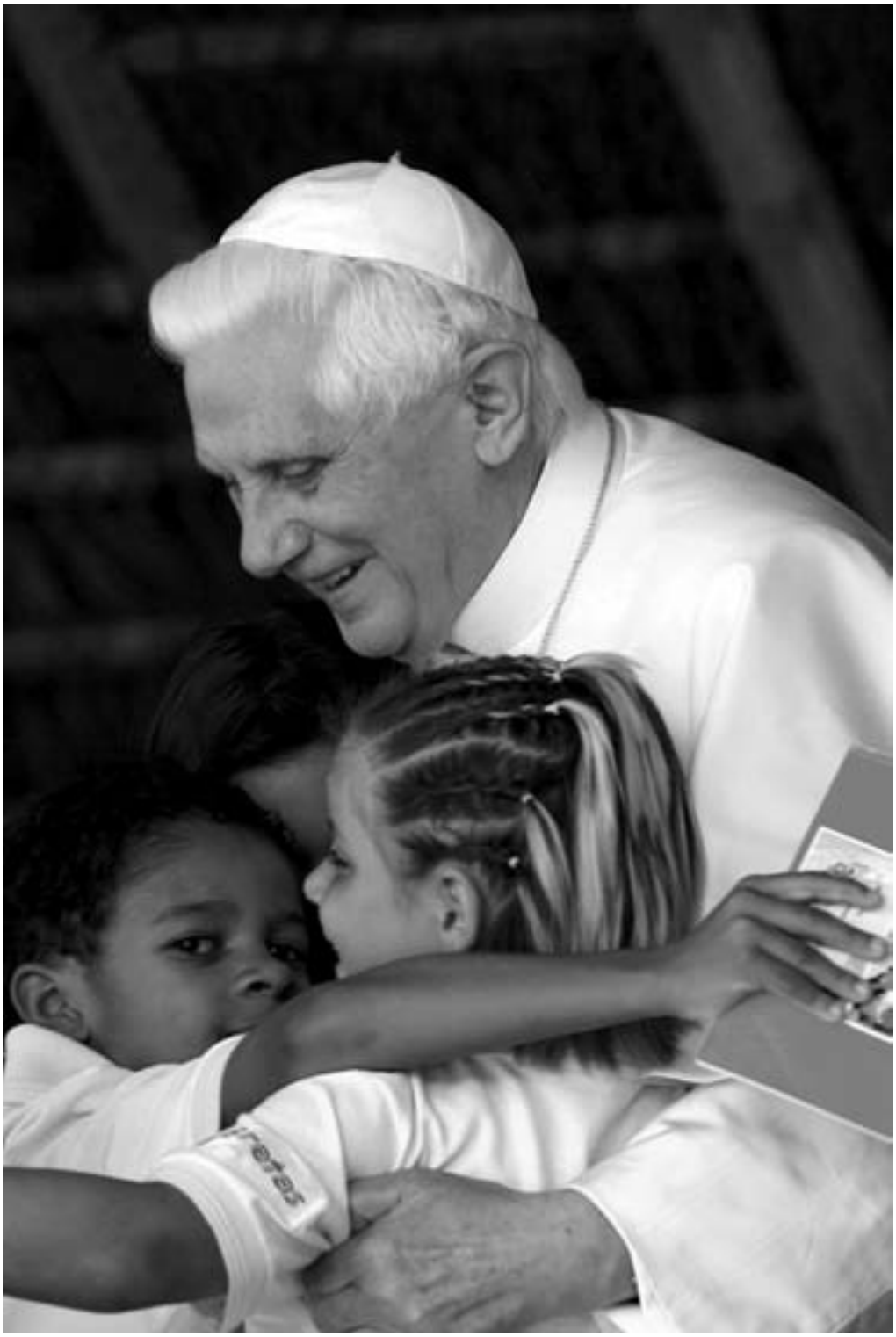

Benedikt XVI. postavlja stvari ovako: »Dijete se ima pravo roditi. Vjerodostojnost govora o pobačaju ovisi o tome što Crkva čini da pomogne ženama u teškoćama. Ljudski zametak nije „terapijska građa". Poštovati biologiju znači poštovati samoga Boga.«

s konkretnim načinom života, nego i s temeljnim načinom razmišljanja. Gospodarski *liberalizam*[3] na ćudorednoj razini prenosi se na svoga brata blizanca – *permisivizam*.[4]

U korijenu krize tradicionalnog morala više je *kobnih lomova*. U kulturi „razvijenog" svijeta slomljena je prije svega veza između *spolnosti* i *braka*. Odvojena od braka, spolnost je ostala bez smještaja, našla se lišena uporišta: postala je vrsta lutajuće mine, problem ali i sveprisutna moć. Razdvajanjem spolnosti i braka, spolnost je rastavljena i od *prokreacije*. Taj je proces završio u suprotnom smjeru: na području medicinskog inženjerstva događa se prokreacija bez spolnosti. Biološkim manipuliranjem čovjeka se odvaja od naravi. Želi ga se promijeniti baratajući njime kao i sa svakom drugom „stvari": to je ništa drugo nego projekt za uživanje.

Zadovoljstvo tj. *libido* pojedinca postaje jedino uporište spolnog odnosa; bez objektivnog razloga koji ga opravdava, traži subjektivan razlog zadovoljavanja potrebe u „najpovoljnijem" mogućem odgovoru za pojedinca i njegove nagone kojima se više ne može suprotstaviti razumska kočnica. Svatko je slobodan svojoj požudi pridavati ono značenje koje smatra potrebnim. Stoga je razložno da se svi oblici zadovoljavanja spolnosti pretvore u „prava" pojedinca, toliko da *homoseksualnost* postaje neotuđivo pravo; štoviše, njezino potpuno priznanje pretvara se u vid čovjekova oslobođenja.

Odvojena od braka zasnovanog na cjeloživotnoj vjernosti, *plodnost* se od blagoslova (kako su je shvaćale sve kulture), pretvorila u svoju suprotnost: postaje *prijetnja* slobodnom ostvarivanju „pojedinčeva prava na sreću". Na taj način se i pobačaj, besplatan i društveno zajamčen, pretvara u jedno drugo „pravo", u drugi oblik „oslobođenja".

Odvojena od plodnosti, spolnost se više ne čini odlučujućom značajkom koja je svojstvena osobi. Muško? Žensko? Za neke su to „zastarjela" pitanja, lišena smisla, ako ne i rasistička. Odgovor suvremenog konformizma je predvidiv: „nije važno muško ili žensko, svi smo jednostavno ljudske osobe". Ta postavka, premda zvuči velikodušno i lijepo, u stvari je teška i opasna: znači da se spolnost više ne promatra ukorijenjena u antropologiji, nego kao jednostavna međurazmjena uloga kako komu odgovara. Slijedi da je čitavo biće i djelovanje ljudske osobe svedeno na čistu funkcionalnost, na puku ulogu, primjerice „potrošača" ili „radnika", ovisno o društvenom uređenju, na nešto zajedničko što se izravno ne odnosi na različit spol. Među bitkama za „oslobođenje" bila je i ona koja je htjela pobjeći od „robovanja naravi", tražeći pravo da se postane muško ili žensko po izboru, kirurškim zahvatom, zahtijevajući da država tu promjenu prizna u matičnim uredima. Zakoni su se spremno prilagodili tim zahtjevima i onda kad „promjena spola" ne mijenja ništa u genetičkoj konstituciji dotične osobe; riječ je o izvještačenoj vanjštini kojom se problemi ne rješavaju, nego se stvara privid stvarnosti. Ako je sve samo „uloga", uvjetovana kulturom i poviješću, a ne naravnom osobitošću upisanom u dubinu bića, tada je i majčinstvo samo slučajna funkcija. Određeni feministički zahtjevi smatraju „nepravednim" da samo žena treba rađati i dojiti. I znanost im, a ne samo zakon, pomaže: mijenjajući muško u žensko i obratno, ili odvajajući plodnost od spolnosti te težeći potomstvu prema vlastitoj volji pomoću tehničke manipulacije. Nismo li svi jednaki? Ako je nužno, treba se boriti i protiv naravne „nejednakosti". No, *ne može se boriti protiv naravi a da se ne proizvedu razarajuće posljedice*. Sveta *ravnopravnost* između muškarca i žene ne isključuje nego *zahtijeva različitost*.

---

3 Od lat. *liberalis,* slobodan; sustav gospodarskih i političkih nazora u kojem su pojedinčeva prava najviša vrijednost; slobodoumnost; slobodno mišljenje; ideologija koja teži postizanju pojedinčeve slobode na račun društvene jednakosti i društvene stabilnosti; zalaganje za što manje državne intervencije u gospodarstvo i nezadiranje države u pojedinčev život; otvorenost prema novim idejama i društvenom eksperimentiranju (nasuprot konzervativizmu koji se zalaže za držanje na tradicionalnim načelima) – nap. prir.

4 Od lat. *permissio* dopuštenje; pretjerana popustljivost, sveopća dopustivost (nasuprot restriktivnosti i represivnosti): ništa nije zabranjeno – nap. prir.

Jezik *naravi* (dva nadopunjujuća ali i različita spola), istodobno je i jezik *morala* (muškarac i žena pozvani na jednako plemenite ciljeve, oboje vječni, ali istodobno i različiti). U ime naravi Crkva diže glas protiv pokušaja da se manipulira ljudskim osobama i njihovim planovima prema čisto čovjekovim planovima kako bi im se ukinula individualnost, a time i njihovo dostojanstvo. *Poštovati biologiju znači poštovati samoga Boga*, znači zaštititi njegova stvorenja.

Žena je ona koja teško plaća posljedice zbunjenosti i površnosti kulture koja je plod muškog duha, muških ideologija koje varaju ženu te je potresaju u njezinoj bîti, a sve pod izlikom da je žele osloboditi. Žena, stvarateljica u pravom smislu riječi, jer daje život, ništa ne „proizvodi" u tehničkom smislu, a jedino je on vrednovan u pretežno muškom društvu koje nadasve cijeni učinkovitost. Ženu se uvjerava da ju se želi „osloboditi", „emancipirati", sileći je da postane poput muškarca. Na taj način postaje istovrsna s kulturom proizvodnje te potpada pod kontrolu muškog društva tehničara, prodavača, političara koji traže zaradu i moć, sve organizirajući, sve prodajući, sve instrumentalizirajući za svoje ciljeve. Tvrdeći da je spolna posebnost nešto drugotno, negirajući samo tijelo kao utjelovljenje duha u spolnom biću, žena je pokradena ne samo za majčinstvo nego i za slobodan izbor djevičanstva.«[5]

§ 131. Etička opredjeljenja svjedoče privrženost ispovijedanoj i slavljenoj vjeri

Iz Sažetka Katekizma Katoličke Crkve. Sažetak je 28. lipnja 2005. proglasio Benedikt XVI.

> Treći dio sažetka katekizma pod naslovom »Život u Kristu« priziva *lex vivendi* (zakon kako treba živjeti), tj. zalaganje kojim su kršteni dužni ponašanjem i etičkim opredjeljenjima pokazati privrženost [vjernost] ispovijedanoj i slavljenoj vjeri.
>
> Joseph Ratzinger, Uvod, br. 3, *Kompendij Katekizma Katoličke Crkve*, Split, 2006., str. 8.

430. Zašto crkveno učiteljstvo intervenira na ćudorednome području?

Zato što je zadaća crkvenog učiteljstva naviještati vjeru koju treba vjerovati i u životu je primjenjivati. Ta se zadaća proteže i na posebne zapovijedi naravnoga zakona, jer je njihovo obdržavanje nužno za spasenje.

466. Zašto treba poštovati ljudski život?

Zato što je *svet*. Od samoga početka uključuje Božje stvoriteljsko djelo i zauvijek ostaje u osobitu odnosu sa Stvoriteljem, svojom jedinom svrhom. Nikomu nije dopušteno izravno uništiti ni jedno nevino ljudsko biće jer se to teško protivi dostojanstvu osobe i svetosti Stvoritelja: »Ne ubijaj nedužna i pravedna« (*Izlazak* 23, 7).

470. Što zabranjuje peta zapovijed [Ne ubij!]?

Peta zapovijed, kao ono što se teško protivi ćudorednome zakonu, zabranjuje:

- *izravno i hotimično čovjekoubojstvo*, i sudjelovanje u njemu;

- *izravan pobačaj*,[6] koji je željen bilo kao cilj, bilo kao sredstvo, i sudjelovanje u pobačaju, pod kaznom izopćenja, jer se ljudsko biće već od začeća mora poštovati i najbrižnije štititi u njegovoj cjelovitosti;

- *izravnu eutanaziju*, koja se sastoji u činu ili propustu kojim se skončava život hendikepiranima, bolesnima ili umirućima;

- *samoubojstvo* i dragovoljno sudjelovanje u njemu, jer ono je teška uvreda pravilne ljubavi prema Bogu, prema sebi i bližnjemu: pri tome odgovornost može biti povećana zbog sablazni ili smanjena zbog psihičkih poremećaja i teških strahova.

---

5 Joseph Ratzinger – Vittorio Messori, *Razgovor o vjeri*, Split, 1998., str. 75-78, 87-89, 85, 90.

6 Službeno hrvatsko izdanje (Split, 2006.) na ovom mjestu pogrešno i u odnosu na izvornik samovoljno u zagradama dodaje »(čedomorstvo)«. Čedomorstvo je kazneno djelo koje čini majka ubijajući dijete nakon poroda, a pobačaj je prijevremeni završetak trudnoće; usp. *Pojmovnik* na kraju knjige – nap. prir.

472. Zašto društvo mora štititi svaki zametak?

Neotuđivo pravo na život svakoga ljudskog bića od njegova začeća temeljna je zasada građanskoga društva i njegova zakonodavstva. Kad moć države nije u službi prava svih, osobito najslabijih, među kojima su oni začeti, a još nerođeni, ugrožavaju se temelji vladavine prava.

prema www.va; usp. *Kompendij Katekizma Katoličke Crkve*, Split, 2006., str. 116. 126-128.

§ 132. Dijete se ima pravo roditi

Iz govora Benedikta XVI. sudionicima Trećeg susreta predsjednika biskupskih povjerenstava za obitelj i život Latinske Amerike, 3. prosinca 2005.

5. U Latinskoj Americi i na svim drugim mjestima djeca se imaju pravo roditi i odgajati u obitelji zasnovanoj na braku, gdje su roditelji prvi odgojitelji vjere svoje djece kako bi ona dosegla punu ljudsku i duhovnu zrelost.

Djeca su uistinu najveće bogatstvo obitelji i najdragocjeniji dar. Zbog toga se svakomu mora pomoći da postane svjestan kako je zločin pobačaja sam po sebi zlo. Nasrtaj na ljudski život u njegovim početcima jest napad [agresija] na društvo kao takvo. Stoga su političari i zakonodavci kao službenici zajedničkoga dobra, po svojoj službi dužni braniti osnovno pravo na život, plod Božje ljubavi.

prema engleskom predlošku na www.va

§ 133. Pustolovina neshvatljivosti

Iz govora Benedikta XVI. sudionicima godišnje skupštine Papinske akademije za život, Vatikan, dvorana Klementina, 27. veljače 2006.

2. Studijska tema »Ljudski zametak u predimplantacijskom razdoblju«, to jest u prvim danima neposredno nakon začeća iznimno je važno pitanje današnjice, kako zbog očitih odjeka na filozofsko-antropološku i etičku misao, tako i zbog pogleda primjenjivih u kontekstu biomedicinskih i pravnih znanosti.

To je, sigurno, očaravajuća tema, koliko god bila teška i zahtjevna jer govori o istančanoj naravi onoga što se ispituje i složenosti spoznajnih problema o odnosu između otkrića činjenica na razini pokusne znanosti i posljedičnoga, nužno antropološkog rasuđivanja o tim vrijednostima.

Lako je vidljivo da ni Sveto pismo ni najstarija kršćanska predaja ne sadržavaju nikakvo izričito stajalište o toj temi. Sveti Luka ipak svjedoči o djelatnoj, iako skrivenoj, prisutnosti dvoje djece. On potanko priča o susretu Isusove majke koja je začela u djevičanskoj utrobi samo nekoliko dana prije, s majkom Ivana Krstitelja, koja je već u šestom mjesecu trudnoće: »Čim Elizabeta začu Marijin pozdrav, zaigra joj čedo u utrobi« (Lk 1, 41). Sveti Ambrozije tumači: Elizabeta je »uočila Marijin dolazak, Ivan je uočio dolazak Gospodinov – žena dolazak žene, dijete dolazak Djeteta« (Tumačenje Lukina Evanđelja 2, 19. 22-26).

Čak i u odsutnosti izričitog učenja o prvim danima nerođena djeteta, može se pronaći dragocjenu obavijest u Svetome pismu koja pobuđuje divljenje i poštovanje prema novozačetom ljudskom biću, osobito kod onih koji, poput vas, predlažu proučavanje otajstva ljudskoga rađanja.

Svete knjige, zapravo, kane pokazati Božju ljubav prema svakome ljudskom biću, čak i prije nego je oblikovano u majčinoj utrobi. »Prije nego što te oblikovah u majčinoj utrobi, ja te znadoh; prije nego što iz krila majčina izađe, ja te posvetih« (Jer 1, 5), reče Bog proroku Jeremiji. A psalmist zahvalno priznaje: »Jer ti si moje stvorio bubrege, satkao me u krilu majčinu. Hvala ti što sam stvoren tako čudesno, što su djela tvoja predivna. Dušu moju do dna si poznavao, kosti moje ne bjehu ti skrivene dok nastajah u tajnosti, otkan u dubini zemlje« (Ps 139, 13-15). Te riječi poprimaju puno, bogato značenje kad se ima na pameti da Bog izravno zahvaća u stvaranje duše svakoga novog ljudskog bića.

Božja ljubav ne razlikuje između novozačetog djeteta koje je još u majčinu krilu i djeteta ili mlade osobe, ili odraslog ili starije osobe. Bog ne pravi razliku jer u svakome od njih vidi otisak vlastite slike, sebi slične (Post 1, 26). U svakome od njih uočava lik svojega jedinorođenog Sina kojeg »izabra prije postanka svijeta da budemo sveti i neokaljani pred njim; u ljubavi nas predodredi za posinstvo, za sebe, po Isusu Kristu, dobrohotnošću svoje volje, na hvalu Slave svoje milosti. Njome nas zamilova u Ljubljenome« (Ef 1, 4-6).

Ta beskrajna i gotovo neshvatljiva Božja ljubav prema čovjeku otkriva stupanj do kojeg ljudska osoba u sebi zaslužuje da je se voli, neovisno o bilo kakvom drugom razlogu – pameti, ljepoti, zdravlju, mladosti, poštenju i tako dalje. Ukratko, ljudski je život uvijek dobro, jer je »očitovanje Boga u svijetu, znak njegove prisutnosti, otisak njegove slave« (*Evangelium vitae*, br. 34).

Zapravo, ljudska je osoba obdarena dostojanstvom, a ono proizlazi iz čvrste veze koja ga sjedinjuje sa Stvoriteljem; odraz same Božje zbilje svijetli u ljudskoj osobi, u svakoj osobi, u bilo kojemu stupnju ili stanju čovjekova života.

Stoga je crkveno učiteljstvo neprestano naviještalo sveti i nepovredivi značaj svakoga ljudskog života od njegova začeća do prirodne smrti (usp. *Evangelium vitae*, br. 57). Ta je ćudoredna prosudba primjenjiva i na početku zametkova života čak i prije nego što je usađen u majčinu utrobu koja će ga štititi i hraniti devet mjeseci do trenutka rođenja. »Ljudski je život svet i nepovrediv u svim trenutcima postojanja, pa i u onim početnim koji prethode rođenju.« (*Evangelium vitae*, br. 61).

Dobro mi je poznato, dragi znanstvenici, s kojim osjećajima divljenja i dubokog poštovanja prema ljudskom biću obavljate svoj zahtjevan i plodan istraživački rad, osobito o početku ljudskog života. To je otajstvo čiju će važnost znanost sve više i više moći osvijetliti, iako će ga biti teško u potpunosti odgonetnuti.

Čim razumu pođe za rukom svladati granicu koja se smatrala nesavladivom, stvarat će se druge, do tada nepoznate granice. Čovjek će uvijek ostati teška i nedokučiva zagonetka.

Već je u četvrtom stoljeću sveti Ćiril Jeruzalemski ponudio sljedeće promišljanje katekumenima koji su se spremali primiti krštenje: »Tko je pripravio šupljinu utrobe za rađanje djece? Tko je udahnuo život unutar beživotnog ploda? Tko nas je spleo kostima i žilama i odjenuo nas kožom i mesom (usp. Job 10, 11), a čim se dijete rodi, uzrokuje da dojka proizvodi obilje mlijeka? Kako dijete, rastući, postaje dječak, od dječaka se pretvara u mladića, zatim u odraslog i konačno u starog čovjeka, a da nitko ne može utvrditi točan dan kad se promjena dogodila?« I zaključuje: »O čovječe, ti gledaš Umjetnika, ti gledaš mudrog Stvoritelja« (*Kateheze o krštenju*, 9, 15-16).

Na početku trećeg tisućljeća ti su razlozi još primjenjivi. Oni se toliko ne odnose na fizičku ili fiziološku pojavu, nego prije na njihovo antropološko i metafizičko značenje. Postigli smo golemi napredak u svojemu znanju i puno jasnije odredili granice svojeg neznanja, ali ljudskoj se pameti čini prenaporno shvatiti da, gledajući stvaranje, nailazimo na Stvoriteljev otisak.

Oni koji vole istinu poput vas, dragi znanstvenici, trebaju uočiti da nas istraživanje o tako dubokim temama smješta u stanje gledanja i, tako reći, dodirivanja Božje ruke. Izvan granica eksperimentalnih metoda, izvan granica onoga što neki zovu metaanaliza, gdje primjećivanje osjeta više nije dostatno ili gdje ni samo primjećivanje osjeta ni znanstveno obistinjenje nije moguće, počinje pustolovina neshvatljivosti, obveza da se »ide izvan« njih.

prema www.va; usp. *Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva* (Zagreb), XVI (2006.) 2, 19-20.

§ 134. Život je dar kojim čovjek ne može potpuno raspolagati

Iz poruke Benedikta XVI. za XL. Svjetski dan mira (1. siječnja 2007.), 8. prosinca 2006.

4. Iz dužnosti poštovanja svakoga ljudskog bića, u čijoj se naravi odražava Stvoriteljev lik, proizlazi da *nije dopušteno ophoditi se prema osobi kako se komu prohtije*. Onaj tko raspolaže velikom političkom, tehnološkom i gospodarskom moći ne smije se njome koristiti da krši prava siromašnijih. Mir se, naime, temelji na poštovanju svih ljudi. Svjesna toga, Crkva je pobornica temeljnih prava svake osobe. Ona u prvome redu promiče i brani poštovanje života i vjerske slobode svakog pojedinca. Poštovanje prava na život u svim njegovim etapama jest načelo čija je važnost presudna: *život je dar kojim čovjek ne može potpuno raspolagati*. [...] Pravo na život i slobodno ispovijedanje vlastite vjere u Boga nije u čovjekovoj moći. Mir zahtijeva da se jasno razgraniči što jest, a što nije dano čovjeku na raspolaganje. Na taj će se način izbjeći neprihvatljiva zadiranja u onu baštinu vrijednosti koja je vlastita čovjeku kao takvom.

5. Što se tiče prava na život, dužni smo upozoriti na mnogovrsna njegova kršenja u našemu društvu: uz žrtve oružanih sukoba, terorizma i različitih oblika nasilja, tu su i tihe žrtve onih koji umiru od gladi, usmrćenih pobačajem, eksperimentiranjem na ljudskim zametcima i eutanazijom. Kako u svemu tome ne vidjeti napad na mir? Pobačaj i obavljanje pokusa na ljudskim zametcima izravno su nijekanje onoga stava prihvaćanja prema drugome, što je nužan preduvjet za uspostavu trajnih odnosa mira.

prema engleskom predlošku na www.va

§ 135. Budućnost čovječanstva ovisi o tome hoće li se svima zajamčiti pravo na život

Iz govora Benedikta XVI. sudionicima Opće skupštine Papinske akademije za život, Vatikan, dvorana Klementina, 24. veljače 2007.

Kršćanska savjest ima unutarnju potrebu da se hrani i jača višestrukim i dubokim poticajima u korist prava na život. To je pravo koje svi moraju poduprijeti jer je poglavito, temeljno pravo u odnosu na sva druga ljudska prava.

Kršćanin je trajno pozvan da uvijek bude spreman suočiti se s mnogostrukim napadima kojima je izloženo pravo na život. Pri tome vjernik zna da se može osloniti na pobude koje su duboko ukorijenjene u naravnom zakonu i koje su zajedničke svakoj osobi čestite savjesti. U tom pogledu, nadasve nakon objave okružnice *Evangelium vitae*, puno se učinilo da se sadržaj tih razloga bolje upozna u kršćanskoj zajednici i u građanskome društvu, ali treba priznati da su se diljem svijeta proširili i umnožili napadi na pravo na život, poprimajući čak i nove oblike. Pritisci za ozakonjenjem pobačaja rastu u zemljama Latinske Amerike i u zemljama u razvoju, uz liberalizaciju novih oblika kemijskog pobačaja pod izgovorom očuvanja sigurnosti reproduktivnoga zdravlja: sve je više politika za demografski nadzor, premda je utvrđeno da su one štetne i na gospodarskome i na društvenome planu.

Istodobno u razvijenim zemljama raste zanimanje za profinjeno biotehnološko istraživanje kako bi se uspostavile suptilne i opsežne eugeničke metode, koje idu do pomamne potrage za »savršenim djetetom«, uz širenje umjetne prokreacije i različitih dijagnostičkih oblika koji teže osigurati odabir. Novi val diskriminirajuće eugenike odobrava se u ime navodnoga blagostanja pojedinaca pa se, posebice u gospodarski naprednomu svijetu, promiču propisi za ozakonjenje eutanazije. Sve se to događa dok se s druge strane množe poticaji za legalizaciju zajedničkoga života koji bi zamijenio brak, a koji je zatvoren naravnoj prokreaciji. U takvim prilikama savjest, katkad nadvladana sredstvima zajedničkoga pritiska, ne posvećuje dostatnu pozornost ozbiljnosti problema, moć najjačih slabi, a čini se i koči [prječi, onemogućuje] čak i ljude dobre volje.

Zbog toga je priziv na savjest i posebno kršćansku savjest još potrebniji. Katekizam Katoličke Crkve kaže: »Ćudoredna savjest je sud razuma po kojem ljudska osoba prepoznaje ćudorednu kakvoću nekog konkretnog čina što ga kani učiniti, što ga čini ili ga je već učinila. U svemu što govori ili čini čovjek mora vjerno slijediti ono što zna da je pravedno i pravilno« (br. 1778). Iz te odrednice proizlazi da se moralna savjest, kako bi bila sposobna pravilno prosuđivati ljudsko ponašanje, ponajprije treba zasnivati na čvrstoj podlozi istine. To znači da ona treba biti prosvijetljena kako bi znala pravu vrijednost čina i imala čvrsto mjerilo vrednovanja. U tu svrhu ona mora biti sposobna razlikovati dobro od zla i tamo gdje društveno okruženje, kulturni pluralizam i prikriveni interesi ne pomažu da se to čini.

Oblikovanje *istinite* savjesti, jer je zasnovana na istini, i *čestite* savjesti, jer je odlučna slijediti svoje naloge bez nedosljednosti, bez iznevjeravanja [izdaje] i bez nagodbi, danas je teška i osjetljiva obveza, ali prijeko potrebna. Nažalost, mnogi činitelji ometaju taj pothvat. U prvome redu, u sadašnjoj mijeni posvjetovljenja [fazi sekularizacije], zvanoj postmoderna koja je obilježena prijepornim oblicima snošljivosti, ne samo da raste odbacivanje kršćanske predaje nego se više ne pouzdaje ni u sposobnost razuma da uvidi istinu. To udaljava od sklonosti razmišljanju. Prema nekima, da bi savjest pojedinca bila bez predrasuda, trebala bi se osloboditi obaziranja na predaju i na ljudski razum. Tako savjest, koja kao razumski čin smjera na istinu stvari, prestaje biti svjetlo i postaje jednostavan zaslon na koji medijsko društvo upravlja najproturječnije slike i nagone.

Treba ponovno odgajati žudnju da se dozna vjerodostojna istina, da se vlastita sloboda izbora brani nasuprot ponašanju masa i laskavoj promidžbi, da bi se njegovala ljubav prema moralnoj ljepoti i jasnoći savjesti. To je osjetljiva dužnost roditelja i odgojitelja koji im pomažu; a to je i obveza kršćanske zajednice prema vjernicima. Što se tiče kršćanske savjesti, njezina rasta i hranjenja, ne može se biti zadovoljan prolaznim dodirom s glavnim vjerskim istinama u djetinjstvu, nego je potreban hod koji prati različite životne dobi, otvarajući um i srce da bi se prihvatile temeljne dužnosti na koje se oslanja život pojedinca i zajednice. Samo će se tako mladi moći uputiti na razumijevanje vrednota života, ljubavi, braka i obitelji. Samo će tako oni moći cijeniti ljepotu i svetost ljubavi, radost i odgovornost što su roditelji i suradnici s Bogom u darivanju života. Ako nema stalnoga i prikladnoga odgoja, postaje još problematičnijom sposobnost prosuđivanja problema koje biomedicina postavlja na području spolnosti, života koji se rađa, prokreacije, i načina odnosa prema bolesnicima i ranjivim slojevima društva i skrbi za njih.

O ćudorednim mjerilima koja se tiču tih tema zasigurno je nužno razgovarati sa stručnjacima, liječnicima i pravnicima kako bi ih se potaknulo da razrade mjerodavan sud savjesti, i, ako je potrebno, i hrabar prigovor savjesti, a jednaka potreba osjeća se na temeljnoj razini, u obiteljima i župnim zajednicama u postupku formacije mladih i odraslih.

S toga gledišta, uz kršćanski odgoj, koji teži znanju o Kristovoj osobi, njegovoj riječi i sakramentima na putu vjere djece i mladeži, treba dosljedno povezati izlaganje o ćudorednim vrednotama koje se tiču tjelesnosti, spolnosti, ljudske ljubavi, začeća-rađanja i poštovanja života u svim razdobljima, prokazujući istodobno s valjanim i preciznim motivima one postupke koji su suprotni osnovnim vrijednostima. Na tom posebnom području rada, svećenicima mora uz bok stajati privrženost nastavnika prava i stručnjaka posvećenih obvezi da vode crkvenu stvarnost znanjem prosvijetljenim vjerom. Stoga molim Gospodina da među vas, draga braćo i sestre, i među one koji su posvećeni znanosti, medicini, pravu i politici, pošalje svjedoke obdarene pravom i čestitom savješću kako bi branili i promicali »sjaj istine« i podupirali dar i otajstvo života. Uzdam se u vašu pomoć, vrlo dragi stručnjaci, filozofi, teolozi, prirodoznanstvenici i liječnici. U društvu koje je katkad poremećeno [zbrkano, nesređeno, kaotično] i nasilno, zahvaljujući svo-

jim odlikama, učenjem i primjerom možete pridonijeti buđenju rječitoga i jasnoga glasa savjesti u mnogim srcima. [...]

Kad je u opasnosti vrijednost ljudskoga života, sklad između uloge učiteljstva i predanih svjetovnjaka postaje iznimno važan: život je prvo dobro primljeno od Boga i temeljno je svim ostalima; zajamčiti pravo na život svima i na jednak način za sve je obveza o čijem ispunjenju ovisi budućnost čovječanstva.

prema francuskom, talijanskom i engleskom predlošku na www.va

§ 136. Korijen pobačaja jesu sebičnost i sumnje u vrijednost života i budućnost

Iz odgovora Benedikta XVI. na pitanja novinara u zrakoplovu prema Brazilu, 9. svibnja 2007.

Velika je bitka Crkve za život. Znate da je papi Ivanu Pavlu II. to bila temeljna točka cijeloga papinstva. Napisao je važnu okružnicu o Radosnoj vijesti života. Mi, naravno, nastavljamo pronositi tu poruku da je život dar i da život nije prijetnja. Čini mi se da je u korijenu tog zakonodavstva [koje dopušta pobačaj], s jedne strane, sebičnost, a, s druge, čak dvojba o vrijednosti života, ljepoti življenja i sumnja o budućnosti.

A Crkva odgovara upravo na te nesigurnosti: život je lijep, nije upitna stvar nego je dar, čak i u teškim okolnostima život uvijek ostaje dar. Stoga treba ponovno stvarati svijest o ljepoti i daru života. A o drugoj stvari, sumnji u budućnost: točno je da postoje brojne opasnosti u svijetu, ali vjera nam daje sigurnost da je Bog uvijek jači i da ostaje prisutan u povijesti. Stoga s povjerenjem možemo davati život novim ljudskim bićima. Sa sviješću o ljepoti života i Božjoj providnosnoj nazočnosti u našoj budućnosti koju nam daje vjera, možemo se oduprijeti strahovima koji su u osnovi takvog zakonodavstva.

prema talijanskom predlošku na www.va

§ 137. Vjerodostojnost govora o pobačaju ovisi o tome što Crkva čini

Iz govora Benedikta XVI. na susretu s vlastima i diplomatskim zborom u dvorcu Hofburg u Beču, 7. rujna 2007.

Upravo je u Europi prvi put uobličen pojam ljudskih prava. Osnovno ljudsko pravo i pretpostavka svakoga drugog prava jest pravo na sam život. To se odnosi na život od začeća do njegova prirodnoga kraja. Stoga pobačaj ne može biti ljudsko pravo – on je upravo suprotno od toga. To je duboka rana u društvu.

Izjavljujući ovo, ne izražavam specifičnu zabrinutost Crkve. Radije želim biti odvjetnik dubokoga ljudskoga zahtjeva i glasnogovornik nerođenih koji nemaju glasa. Čineći to, ne zatvaram oči pred poteškoćama i sukobima koje proživljavaju brojne žene, a svjestan sam da vjerodostojnost našega govora također ovisi i o tome što Crkva čini da pomogne ženama u teškoćama.

S tim u vezi pozivam odgovorne u politici da ne dopuste da se djeca smatraju slučajem bolesti, niti da se u stvarnosti dokida kvalifikacija vaših zakonskih sustava da je pobačaj nepravda. Govorim ovo iz brige za čovječnost. Ali to je samo jedna strana onoga što nas muči. Druga je potreba da se učini sve moguće da djeca ponovno postanu poželjna u europskim zemljama. Molim vas, ohrabrite mlade koji vjenčanjem osnivaju novu obitelj da postanu majke i očevi! Time ćete učiniti dobro njima samima, ali i čitavomu društvu. Također vas odlučno podupirem u političkim nastojanjima da potičete uvjete koji omogućuju mladim parovima da podižu djecu. Ipak, sve to ne će ništa koristiti ako u našim zemljama ponovno ne uspijemo stvoriti podneblje radosti i povjerenja u život, u kojem će se djecu doživljavati ne kao teret nego kao dar za sve.

prema njemačkom predlošku na www.va

§ 138. Ohrabrujem sve koji pomažu osobama čiji je život ugrožen

Iz govora Benedikta XVI. uz Gospino pozdravljenje, u Vatikanu, 3. veljače 2008.

Pozdravljam i zahvaljujem svima koji su došli ovamo na Trg svetoga Petra da bi posvjedočili svoju predanost u obrani i promicanju života i da bi potvrdili da se civiliziranost nekog naroda mjeri njegovom sposobnošću da služi životu.

Neka se svatko, prema svojim mogućnostima, zvanju i sposobnostima, osjeti uvijek potaknutim da ljubi život i da mu služi od njegova začetka do prirodnog zalaza. Doista, zadatak je svih da prihvate ljudski život kao dar koji valja poštovati, čuvati i promicati, još i više kad je krhak i potreban pozornosti i brige, kako prije rođenja, tako i u njegovu završnom dijelu.

Ohrabrujem sve one koji s mukom, ali i s radošću pomažu starijim ili nemoćnim članovima svojih obitelji, i one koji redovito dio svoga vremena posvećuju pomaganju osobama svake dobi čiji je život ugrožen tolikim i različitim oblicima siromaštva.

www.va

§ 138.a Pitanja koja određuju smjer ljudskoj povijesti

Iz Naputka Dignitas personae *o nekim bioetičkim pitanjima (8. rujna 2008.). Naputak je priredio Zbor za učenje vjere s kardinalom Williamom Levadom na čelu, a 20. lipnja 2008. odobrio ga je papa Benedikt XVI.*[7]

Posljednjih je godina veliki napredak biomedicinskih znanosti otvorio nove terapijske izglede, ali je također potaknuo i ozbiljna pitanja koja nisu izričito razmatrana u naputku Donum vitae *iz 1987. (ovdje § 86.), pa mu je ovaj spis svojevrsna dopuna. Njime se promiče odgoj savjesti i ohrabruje biomedicinsko istraživanje da poštuje dostojanstvo svakoga ljudskog bića i prokreaciju.*

1. Dostojanstvo osobe *[Dignitas personae]* mora se priznati svakomu ljudskom biću, od začeća do prirodne smrti. To temeljno načelo izražava veliko »da« ljudskomu životu i mora biti u središtu etičkoga promišljanja u biomedicinskom istraživanju, sve važnijem u današnjem svijetu. Crkveno je učiteljstvo često istupalo kako bi objasnilo i odgovorilo na ćudoredna pitanja u tom području. […]

2. […] U sadašnjoj raznolikosti filozofskog i znanstvenog konteksta, brojni znanstvenici i filozofi, u duhu *Hipokratove prisege*, u medicinskoj znanosti vide služenje ljudskoj krhkosti usmjereno izlječenju bolesti, ublažavanju patnje i proširenju potrebne skrbi jednako za sve ljude. Istodobno, međutim, u svijetu filozofije i znanosti postoje osobe koje napredak biomedicinske tehnologije promatraju iz eugeničke perspektive.

3. Predočujući načela i ćudoredne prosudbe o biomedicinskim istraživanjima ljudskoga života, Katolička se Crkva oslanja na *svjetlo razuma i vjere*, kako bi pridonijela cjelovitom viđenju čovjeka i njegova poziva, sposobnom primiti sve ono što je dobro u ljudskom djelovanju i u različitim kulturnim i religioznim predajama koje često očituju veliko poštovanje prema životu.

Učiteljstvo želi poduprijeti i ohrabriti gledište koje *znanost* smatra *neprocjenjivom službom cjelovitomu dobru života i dostojanstva svakoga ljudskog bića*. Crkva stoga u nadi prati znanstvena istraživanja i želi da se brojni kršćani posvete napretku biomedicine i da svjedoče svoju vjeru u tom području. Osim toga, Crkva se uzda da će rezultati tih istraživanja biti dostupni u dijelovima svijeta koji su siromašni i pogođeni bolešću, tako da humanitarnu potporu i prime oni koji je najviše trebaju. Konačno, Crkva nastoji biti blizu svakomu čovjeku koji pati, tijelom

7 Do početka tiska knjige (veljača 2009.) nije objavljen službeni latinski tekst, pa je ovaj hrvatski prijevod priređen prema francuskom i engleskom predlošku (www.va – Rimska kurija - Zbor za učenje vjere – Doktrinarni dokumenti) uz zagledanje u talijanski i njemački prijevod – nap. prir.

ili duhom, kako bi donijela ne samo utjehu nego i svjetlo i nadu. To daje smisao trenutcima bolesti i iskustvu smrti koji su sastavni dio ljudskoga života, a prisutni su u povijesti svake osobe otvarajući je otajstvu uskrsnuća. Doista, pogled Crkve pun je povjerenja jer »život će pobijediti: tomu se čvrsto nadamo. Da, život će pobijediti, jer su na njegovoj strani istina, dobrota, radost i pravi napredak. Na strani života je Bog koji voli život i daje ga obilno.«[8]

Ovaj se naputak obraća vjernicima i svima koji traže istinu.[9] Sastoji se od triju dijelova: prvi podsjeća na neke bitne antropološke, teološke i etičke vidove [br. 4-10]; drugi se suočava s novim problemima koji se tiču prokreacije [br. 11-23]; treći propituje nove terapijske postupke koji uključuju manipulaciju zanijetcima[10] i ljudskim genetičkim naslijeđem [br. 24-35].

Antropološki, teološki i etički vidovi ljudskog života i rađanja

4. Zadnjih je desetljeća medicinska znanost strahovito unaprijedila razumijevanje početnih stupnjeva ljudskog života. Bolje se upoznalo ljudsko biološko ustrojstvo i tijek čovjekova nastajanja. Ta su otkrića svakako dobra i vrijedna potpore kad služe svladavanju ili ispravljanju bolesnih pojava i kad uspijevaju ponovno uspostaviti prirodno djelovanje ljudskog rađanja. S druge strane, ona su loša i ne mogu se upotrebljavati kad sadržavaju uništavanje ljudskih bića ili kad se koriste sredstvima koja vrijeđaju dostojanstvo osobe ili kad se obavljaju u svrhe suprotne čovjekovu dobru.

Ljudsko tijelo, od samih početaka postojanja, nikad se ne može svesti na puku nakupinu stanica. Tijelo zametka postupno se razvija sukladno dobro utvrđenom rasporedu i s vlastitom svrhom, što se očituje rođenjem svakoga djeteta.

Prikladno je prisjetiti se *osnovnoga etičkog mjerila* u procjeni svih ćudorednih pitanja vezanih uz postupanje s ljudskim zanijetkom: »Od prvoga časa postojanja, to jest otkad se uobliči kao oplođena jajna stanica [začetak], plod ljudskog rađanja traži bezuvjetno poštovanje koje se prema ćudorednome zakonu duguje čovjeku u odnosu na njegovu tjelesnu i duhovnu cjelokupnost. Ljudsko se stvorenje mora poštovati i s njime valja postupati kao s osobom od samoga začeća, pa mu se od toga istoga časa moraju priznati prava osobe, među kojima je prije svih nepovredivo pravo na život koje ima svako nedužno ljudsko stvorenje.«[11]

5. Ovo etičko načelo, koje razum može prepoznati kao istinito i u skladu s naravnim ćudorednim zakonom, treba biti osnova cjelokupnom zakonodavstvu u tom području.[12] Zapravo, ono

8 Ivan Pavao II., Govor sudionicima Sedme godišnje skupštine Papinske akademije za život (3. ožujka 2001.), br. 3: AAS, 93 (2001.), str. 446.

9 usp. Ivan Pavao II., okružnica *Fides et ratio* (14. rujna 1998.), br. 1: AAS, 91 (1999.), str. 5.

10 Pod utjecajem sve većih zahtjeva za postupcima koji uključuju manipulaciju čovjekom u predimplantacijskom stupnju (umjetna oplodnja, dijagnostika prije usađenja, umjetni izbor spola, kloniranje) neki su embriolozi pokušali obezvrijediti zametak u prvim danima razvoja, pa su uvedeni nazivi začetak, zanijetak i predembrij (v. *Pojmovnik* na kraju knjige). Umnažanje nazivaka u konačnici je bumerang protivnicima prava na rođenje, a za teologiju, antropologiju, filozofiju i etiku je nebitno hoće li i svaki tjedan trudnoće dobiti svoje ime, kao što se razlikuje: novorođenče, dojenče, predškolac, đak, adolescent, zrela dob, treća dob itd. Svaki od tih naziva odnosi se na *čovjeka*. Latinski izvornik nije objavljen, a dostupni prijevodi ovoga dokumenta (engleski, francuski, kastilski, njemački, poljski, portugalski i talijanski) ne razlikuju zanijetak (*conceptus*) i zametak (*embryo*) nego u cijelom naputku imaju izraz *embrij*. No, budući da teologija biologiji i medicini priznaje pravo da uvedu nove pojmove za preciznije određenje pojedinih stupnjeva razvoja (ali ne i da odlučuju o ontološku položaju čovjeka u tim fazama), embrij iz *Dignitas personae*, do ugnježđenja u maternicu prevodim kao *zanijetak*, a nakon usađenja kao *zametak*, sukladno nazivlju za čovjekova razvojna doba prema *Enciklopedijskom rječniku humanog i veterinarskog medicinskog nazivlja*, glavni urednik Ivo Padovan, urednik humane medicine Theodor Dürrigl, Zagreb, 2006. – nap. prir.

11 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), I, br. 1: AAS, 80 (1988.), str. 79.

12 »Ljudska prava«, podsjeća papa Benedikt XVI., »a posebno pravo na život svakoga ljudskog bića zasnivaju se na naravnome zakonu zapisanom u ljudska srca i nazočnom u različitim kulturama i uljudbama. Odmaknuti ljudska prava od toga sklopa značilo bi ograničiti njihov domet i popustiti relativističkom poimanju prema kojem se značenje i tumačenje prava može razlikovati, te zanijekati njihovu općenitost (univerzalnost) u ime različitih kulturnih, političkih, društvenih pa čak

pretpostavlja istinu ontološke naravi, kako *Donum vitae* navodi počevši od čvrstih znanstvenih dokaza o neprekidnosti razvoja ljudskoga bića.

Premda *Donum vitae* nije utvrdio da je zanijetak osoba, kako bi izbjegao tvrdnju izričito filozofske naravi, ipak je naveo da postoji unutarnja povezanost između ontološke dimenzije i posebne vrijednosti svakoga ljudskog života. Iako se nazočnost duhovne duše ne može promatrati iskustveno, »znanost o razvoju nerođenoga čovjeka nudi zaključke koji su dragocjen pokazatelj da se razložno prizna nazočnost osobe već od prvog javljanja ljudskog života: tâ kako bi ljudska jedinka mogla ujedno ne biti ljudska osoba?«[13] Doista, zbilja ljudskoga bića u rasponu cijeloga života, i prije i nakon rođenja, ne dopušta tvrditi ni promjenu naravi ni stupnjevanje ćudoredne vrijednosti, jer posjeduje potpuni antropološki i etički položaj. Ljudski zanijetak stoga od samoga početka ima položaj vlastit osobi.

6. Poštovanje te časti duguje se svakomu ljudskom biću jer ono neizbrisivo nosi vlastito dostojanstvo i vrijednost. *Podrijetlo ljudskoga života vjerodostojno je osmišljeno u braku i u obitelji* u kojoj se rađa putem čina što izražava uzajamnu ljubav muškarca i žena. »Rađanje uistinu odgovorno prema onome koji se ima roditi može nastati samo iz braka.«[14]

Brak, nazočan u svim vremenima i kulturama, »mudra je ustanova Stvoritelja, kojoj je svrha da u čovječanstvu ostvaruje njegovu zamisao ljubavi. Uzajamnim samodarivanjem, koje im je vlastito i isključivo, bračni drugovi teže za takvim zajedništvom osoba kojim se međusobno usavršavaju da surađuju s Bogom u rađanju i odgajanju novih života«.[15] U plodnosti vjenčane ljubavi, muškarac i žena »očituju da na izvoru njihove bračne ljubavi postoji iskren pristanak, izrečen i istinski življen u uzajamnosti, ostajući otvoren životu… Naravni zakon, koji je u korijenu priznavanja prave ravnopravnosti među osobama i narodima, zaslužuje da ga se prizna kao izvor koji nadahnjuje odnos među supružnicima u njihovoj odgovornosti začinjanja nove djece. Prenošenje života upisano je u narav i njezini zakoni vrijede kao nepisano pravilo na koje se svi moraju pozivati.«[16]

Vjera i ljudsko dostojanstvo

7. Crkva je uvjerena kako vjera ne samo da prihvaća i poštuje ono što je ljudsko, nego ga pročišćava, uzdiže i usavršava. Bog, nakon što je stvorio čovjeka na svoju sliku i priliku (usp. Post 1, 26), označuje svoje stvorenje kao »vrlo dobro« (Post 1, 31), da bi ga kasnije preuzeo u Sinu (usp. Iv 1, 14). Božji je Sin u otajstvu Utjelovljenja potvrdio dostojanstvo tijela i duše od kojih se sastoji ljudsko biće. Krist nije prezreo ljudsku tjelesnost, nego je, naprotiv, potpuno otkrio njezin smisao i vrijednost: »Otajstvo čovjeka postaje doista jasno samo u otajstvu utjelovljene Riječi.«[17]

Postajući jedan od nas, Sin omogućuje da mi postanemo »Božja djeca« (Iv 1, 12), »sudionici božanske naravi« (II Pt 1, 4). Ta nova veličina ne sukobljava se s dostojanstvom stvorenja koje svatko može uvidjeti razumom, a uzdiže ga u širi vidokrug života koji je vlastit Bogu

i religioznih stajališta. Toj velikoj različitosti gledišta ne smije se dopustiti da zamrači činjenicu kako nisu samo pravâ sveopća, nego je to i ljudska osoba, nositelj (subjekt) tih pravâ.« – Benedikt XVI., Govor Općoj skupštini Ujedinjenih naroda (18. travnja 2008.): AAS, 100 (2008.), str. 334.

13 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), I, br. 1: AAS, 80 (1988.), str. 78-79.

14 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), II, A, br. 1: AAS, 80 (1988.), str. 87.

15 Pavao VI., okružnica *Humanae vitae* (25. srpnja 1967.), br. 8: AAS, 60 (1968.), str. 485-486.

16 Benedikt XVI., Govor sudionicima međunarodnog kongresa u povodu četrdesete obljetnice okružnice *Humanae vitae* (10. svibnja 2008.): *L'Osservatore Romano,* 11. svibnja 2008., str. 1; usp. bl. Ivan XXIII., okružnica *Mater et magistra* (15. svibnja 1961.), III: AAS, 53 (1961.), str. 447.

17 Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 22.

osposobljavajući nas da mudrije promišljamo o ljudskom životu i o djelima po kojima stiže u postojanje.[18]

Poštovanje pojedinoga ljudskog bića koje razum zahtijeva dodatno je povećano i ojačano u svjetlu tih vjerskih istina: stoga nema proturječja između tvrdnji da ljudski život ima dostojanstvo i da je svet. »Različiti načini kako se Bog, djelujući u povijesti, brine za svijet i čovječanstvo međusobno se ne isključuju, nego se, naprotiv, podupiru i prožimaju. Svi izviru iz vječnoga, mudrog i ljubavnog nauma kojim Bog predodređuje ljude »da budu suobličeni slici njegova Sina« i uviru u njega (Rim 8, 29)«.[19]

8. Polazeći od međuodnosa tih dviju veličina, *ljudske i božanske*, bolje se razumije zašto čovjek ima nepovredivu vrijednost: *on posjeduje vječni poziv* i *pozvan je sudjelovati u trojstvenoj ljubavi Živoga*.

Ta vrednota pripada svima bez razlike. Svako se ljudsko biće mora u cijelosti poštovati snagom same činjenice postojanja. Valja odbaciti razlikovanje ljudskog dostojanstva na osnovi biološkoga, duševnog ili obrazovnog razvoja, ili na osnovi zdravstvenih mjerila. U svakom razdoblju postojanja čovjek, stvoren na Božju sliku i priliku, odražava »lik svojega jedinorođenog Sina… Ta beskrajna i gotovo neshvatljiva Božja ljubav prema čovjeku otkriva stupanj do kojeg ljudska osoba u sebi zaslužuje da je se voli, neovisno o bilo kakvom drugom razlogu – pameti, ljepoti, zdravlju, mladosti, poštenju i tako dalje. Ukratko, ljudski je život uvijek dobro, jer je *»očitovanje Boga u svijetu, znak njegove prisutnosti, otisak njegove slave«* (*Evangelium vitae*, br. 34).«[20]

Vjera i bračni život

9. Ove dvije mjere života, naravna i nadnaravna, omogućuju da se bolje shvati u kojem su smislu *čini po kojima ljudsko biće počinje postojati*, a u kojima se muž i žena uzajamno daruju jedno drugomu – *odsjaj trojstvene ljubavi*. »Bog, koji je ljubav i život, u muškarca i ženu upisao je poziv da sudjeluju u otajstvu osobnoga zajedništva i u djelu Stvoritelja i Oca.«[21]

Kršćanski je brak ukorijenjen u »naravno nadopunjavanje koje postoji između muškarca i žene, a njeguje se osobnom spremnošću bračnih drugova da dijele cijeli životni pothvat, sve što imaju i što jesu: stoga je takvo zajedništvo plod i znak duboke ljudske potrebe. A u Kristu Gospodinu, Bog prihvaća taj zahtjev, potvrđuje ga, pročišćuje i uzdiže privodeći ga savršenstvu svetootajstvom ženidbe: Duh Sveti izliven u sakramentskom slavlju pruža supružnicima dar novoga zajedništva ljubavi koje je živa i stvarna slika onoga jedinstva koje od Crkve čini nedjeljivo otajstveno tijelo Gospodina Isusa.«[22]

Crkveno učiteljstvo i autonomija znanosti

10. Iznoseći ćudorednu prosudbu nekih rezultata nedavnih medicinskih istraživanja koji se odnose na čovjeka i njegove početke, Crkva se ne upleće u područje koje je kao takvo vlastito medicinskoj znanosti, ali poziva sve zainteresirane na etičku i društvenu odgovornost za ono što čine. Podsjeća ih da se etička vrijednost biomedicinske znanosti prosuđuje prema *bezuvjetnom poštovanju koje se duguje svakomu ljudskom biću*, u svakom trenutku njegova postojanja, i prema *obrani posebnoga značaja osobnog čina koji prenosi život*. Istupi učiteljstva spadaju u

18 usp. Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 37-38: AAS, 87 (1995.), str. 442-444.

19 Ivan Pavao II., okružnica *Veritatis splendor* (6. kolovoza 1993.), br. 45: AAS, 85 (1993.), str. 1169.

20 Benedikt XVI., Govor Općoj skupštini Papinske akademije za život i međunarodnom skupu »Ljudski zametak u predimplantacijskom razdoblju« (27. veljače 2006.): AAS, 98 (2006.), str. 264.

21 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), Uvod, br. 3: AAS, 80 (1988.), str. 75.

22 Ivan Pavao II., pobudnica *Familiaris consortio* o zadaćama kršćanske obitelji u suvremenom svijetu (22. studenoga 1981.). br. 19: AAS, 74 (1982.), str. 101-102.

poslanje Crkve da pridonosi *oblikovanju savjesti* točno naučavajući Istinu koja je Krist, ujedno objavljujući i svojim ugledom potvrđujući načela ćudorednoga poretka što proistječu iz same ljudske naravi.[23]

Tehnike potpomognute oplodnje

12. Pri *liječenju neplodnosti* nove medicinske tehnike moraju poštovati tri osnovna dobra: a) pravo na život i tjelesnu cjelovitost svakoga ljudskog bića od začeća do prirodne smrti; b) bračno jedinstvo koje uključuje uzajamno poštovanje prava bračnih drugova da postanu otac ili majka samo jedno preko drugoga;[24] c) izrazito ljudske vrednote spolnosti koje traže »da rađanje ljudske osobe bude plod specifičnoga bračnog čina ljubavi među bračnim drugovima«.[25] Zahvati koji potpomažu rađanje »ne odbacuju [se] zato što su umjetni. Sami po sebi oni svjedoče o mogućnostima medicinskog umijeća, no mora ih se ocijeniti s ćudorednoga gledišta prema dostojanstvu ljudske osobe koja je pozvana ostvarivati božanski poziv da dariva ljubav i da dariva život.«[26]

U svjetlu tih načela, moraju se isključiti svi načini heterološke umjetne oplodnje,[27] ali i oni načini homološke umjetne oplodnje[28] koji nadomještaju bračni čin. S druge strane, dopuštene su tehnike koje *služe kao pomoć bračnomu činu i njegovoj plodnosti*. Naputak *Donum vitae* navodi: »Liječnik je u službi osoba i ljudskog rađanja: zbog toga nema ovlast njima raspolagati ili o njima odlučivati. Medicina poštuje ljudsko dostojanstvo kad svojim zahvatom nastoji pomoći bračnom činu ili olakšati njegovo obavljanje ili omogućiti postizanje njegove svrhe kad je jednom pravilno obavljen.«[29] A u odnosu na homološko umjetno osjemenjivanje kaže se: »Unutar braka ne može se dopustiti homološko umjetno osjemenjivanje, osim u slučaju kad tehničko posredovanje nije nadomjestak bračnomu činu, nego se pojavljuje kao pomoćno sredstvo da bračni čin postigne prirodnu svrhu.«[30]

13. Zacijelo, dopušteni su zahvati usmjereni otklanjanju prepreka prirodnoj oplodnji, kao primjerice hormonska terapija za neplodnost, operacija endometrioze,[31] odčepljivanje [propuhivanje] jajovoda ili njihov kirurški popravak. Svi ti postupci mogu se smatrati *istinskim liječenjem* zato što prevladavaju problem koji uzrokuje neplodnost, bračni se par može združiti u bračnome činu koji će završiti začećem bez liječnikova djelovanja koje bi se izravno upletalo u sam taj čin. Nijedan od tih zahvata ne nadomješta bračni čin koji je jedini vrijedan istinski odgovorne prokreacije.

Kako bi se pomoglo brojnim neplodnim parovima koji žele imati djecu, treba poticati *posvajanje* putem odgovarajućeg zakonodavstva koje će ga promicati i olakšati tako da brojna djeca bez roditelja dobiju dom koji će pridonijeti njihovu ljudskom razvoju. Istraživanja i ulaganja usmjerena *sprječavanju besplodnosti* također zaslužuju poticaj.

---

23 usp. Drugi vatikanski sabor, izjava o vjerskoj slobodi *Dignitatis humanae* (7. prosinca 1965.), br. 14.

24 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), II, A, br. 1: AAS, 80 (1988.), str. 87.

25 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), II, B, br. 4: AAS, 80 (1988.), str. 92.

26 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), Uvod, br. 3: AAS, 80 (1988.), str. 75.

27 Izraz *heterološka umjetna oplodnja* odnosi se »na tehnike kojima se želi umjetno postići čovjekovo začeće pomoću spolnih stanica gdje je barem jedan od davatelja različit od bračnih drugova sjedinjenih u tom braku« – naputak *Donum vitae*, II: AAS, 80 (1988.), str. 86.

28 Izraz *homološka umjetna oplodnja* odnosi se »na tehnike kojima se želi umjetno postići čovjekovo začeće pomoću spolnih stanica bračnih drugova sjedinjenih brakom« – naputak *Donum vitae*, II: AAS, 80 (1988.), str. 86.

29 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), II, B, br. 7: AAS, 80 (1988.), str. 96; usp. Pio XII., Govor sudionicima Četvrtog međunarodnog kongresa katoličkih liječnika (29. rujna 1949.): AAS, 41 (1949.), str. 560.

30 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), II, B, br. 6: AAS, 80 (1988.), str. 94.

31 Pojava endometrija (maternične sluznice koja se mijenja i djelomično propada tijekom menstruacijskog ciklusa) na mjestima gdje se normalno ne nalazi. Uzrokuje bolnu mjesečnicu – nap. prir.

Oplodnja u kušalici i namjerno uništavanje zanijetaka

14. Činjenica da postupak oplodnje u kušalici vrlo često obuhvaća namjerno uništavanje zanijetaka već je spomenuta u naputku *Donum vitae*.[32] Neki su držali da je to zbog metoda koje su još bile donekle nesavršene. Međutim, naknadno je iskustvo pokazalo da sve tehnike oplodnje u kušalici postupaju kao da je ljudski zanijetak puka nakupina stanica koju treba iskoristiti, probrati i baciti.

Istina je da je otprilike trećina žena koje su pribjegle umjetnoj oplodnji uspjela dobiti porod. Pa ipak treba priznati da je, uzimajući u obzir razmjer između ukupnog broja proizvedenih zanijetaka i onih koji su se na kraju rodili, *broj žrtvovanih zanijetaka izrazito visok*.[33] Stručnjaci za oplodnju u kušalici prihvaćaju te gubitke kao cijenu koju treba platiti za pozitivan ishod. Doista je vrlo uznemirujuće to što istraživanje u tom području ponajprije teži postizanju boljih rezultata izraženih u postotku rođene djece u odnosu na žene koje su započele postupak, a ne pokazuje stvarno zanimanje za pravo na život svakoga pojedinog zanijetka.

15. Često se primjećuje da je propadanje zanijetaka u većini slučajeva nenamjerno ili da se zbiva doista protiv volje roditelja i liječnika. Kažu da je to pitanje rizika koji nisu puno drukčiji od onih u prirodnom začinjanju; zahtijevati da se stvori novi život bez rizika u praksi bi značilo ništa ne poduzimati da se život prenosi. Točno je da svi gubitci zanijetaka tijekom oplodnje u kušalici nisu u istom odnosu s voljom onih koji su upleteni u postupak. Ali isto je tako točno da se napuštanje, uništavanje i propadanje zanijetaka predviđaju i hoće u mnogim slučajevima.

Zanijetci proizvedeni u kušalici koji imaju mane, odmah se odbacuju. Sve su češći slučajevi da parovi koji nemaju tegoba s neplodnošću upotrebljavaju umjetne načine oplodnje kako bi sudjelovali u genetičkom odabiru svojega potomstva. U mnogim zemljama postalo je uobičajeno poticati ovulaciju kako bi se pribavio velik broj jajnih stanica koje se onda oplođuju. Neke se prenose u ženinu maternicu, a druge se zamrzavaju za buduću upotrebu. Razlog za višestruki prijenos jest povećati vjerojatnost da će se barem jedan zanijetak usaditi u maternici. Prema tome, broj zanijetaka koji se prenose u toj metodi veći je od jednoga željenog djeteta, u očekivanju da će neki zanijetci biti izgubljeni i da ne će doći do višeplodne trudnoće. Tako postupak višestrukog prijenosa zanijetaka znači njihovu *isključivo utilitarističku obradu* [*traitement purement instrumental des embryons*]. Zapanjuje činjenica da ni u jednoj drugoj medicinskoj grani, uobičajena profesionalna deontologija i zdravstvene vlasti nikad ne bi dopustile medicinske postupke koji uključuju toliko visoki broj neuspjeha i kobnih ishoda. Zapravo, metode oplodnje u kušalici zasnivaju se na pretpostavci da pojedini zanijetak ne zavrjeđuje puno poštovanje u usporedbi sa željom za potomstvom kojoj se mora udovoljiti.

Ta tužna stvarnost, često prešućivana, doista je jadna: »različite tehnike umjetne oplodnje, koje izgledaju kao da se stavljaju u službu životu i često se upotrebljavaju s tom nakanom, zapravo otvaraju vrata novim napadima na život«.[34]

16. Štoviše, Crkva drži da je etički neprihvatljivo *odvajati začeće od cjelovitoga osobnog sklopa bračnoga čina*:[35] ljudska je prokreacija osobni čin muža i žene koji ne dopušta nikakvu vrstu zamjenjivanja. Mirno prihvaćanje strašnoga broja pobačaja do kojih dolazi u postupku oplodnje u kušalici rječito ocrtava kako zamjena bračnoga čina tehničkim postupkom – osim toga što je u proturječju s poštovanjem prokreacije kao nečega što je nesvodivo na puko razmno-

32 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), II, B, br. 6: AAS, 80 (1988.), str. 94.

33 Trenutačno se broj žrtvovanih zanijetaka, čak i u tehnički najnaprednijim centrima umjetne oplodnje, kreće iznad 80%.

34 Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 14: AAS, 87 (1995.), str. 416.

35 usp. Pio XII., Govor Drugomu svjetskom kongresu o ljudskom razmnožavanju i obesplođivanju u Napulju (19. svibnja 1956.): AAS, 48 (1956.), str. 470; Pavao VI., okružnica *Humanae vitae* (25. srpnja 1967.), br. 12: AAS, 60 (1968.), 488-489; Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), II, B, br. 4-5: AAS, 80 (1988.), str. 90-94.

žavanje – vodi slabljenju obzira koje se duguje svakomu ljudskom biću. S druge strane, prisnost muža i žene koju nadahnjuje i njeguje bračna ljubav promiče priznavanje toga obzira.

Crkva priznaje zakonitost želje za djetetom i razumije patnju parova koji se bore s problemom plodnosti. Ta želja, ipak, ne smije prijeći preko dostojanstva svakoga ljudskog života do točke posvemašnje nadmoći. Želja za djetetom ne može opravdati »proizvodnju« potomstva, kao što ni želja da se nema djece ne može opravdati odricanje ili uništavanje djeteta nakon što je začeto.

Doista se čini kako se neki istraživači, u nedostatku bilo kakvog etičkog uporišta i svjesni mogućnosti svojstvenih tehnološkom napretku, predaju logici posve subjektivne želje[36] i gospodarskim pritiscima, toliko jakim u tom području. Pred tim manipulacijama ljudskim bićem u stanju zanijetka, treba ponoviti da »Božja ljubav ne razlikuje između novozačetog djeteta koje je još u majčinu krilu i djeteta ili mlade osobe, ili odraslog ili starije osobe. Bog ne pravi razliku jer u svakome od njih vidi otisak vlastite slike, sebi slične (Post 1, 26)… Stoga je crkveno učiteljstvo neprestano naviještalo sveti i nepovredivi značaj svakoga ljudskog života od njegova začeća do prirodne smrti.«[37]

Uštrcavanje spermija u citoplazmu jajne stanice (ICSI)

17. Među novijim metodama umjetne oplodnje koje postupno stječu posebnu važnost jest *uštrcavanje spermija u citoplazmu jajne stanice* [*intracytoplasmic sperm injection – ICSI*].[38] Ta se tehnika sve češće upotrebljava zbog učinkovitosti u prevladavanju različitih oblika muške neplodnosti.[39]

Kao i općenito pri oplodnji u kušalici [*in vitro*], čija je inačica, ICSI je u sebi nedopustiv: uzrokuje *potpuno odvajanje začinjanja* [*procreation*] *od bračnoga čina*. ICSI se obavlja »izvan tijela bračnih drugova pomoću radnji trećih osoba, o čijoj upućenosti i tehničkoj djelatnosti ovisi hoće li zahvat uspjeti; život i identitet zanijetka povjeravaju se moći liječnika i biologa i uspostavlja se gospodstvo tehnike nad postankom i sudbinom ljudske osobe. Takva prevlast u sebi je suprotna dostojanstvu i jednakosti koji su nužno zajednički roditeljima i djeci. Začeće u kušalici tehnički je pothvat kojim se izvodi oplodnja; ona se doista ne postiže niti stvarno želi kao izraz i plod pravoga čina bračnog sjedinjenja.«[40]

Zamrzavanje zanijetaka

18. Jedan od načina da se poboljšaju izgledi za uspjeh u metodama oplodnje u kušalici jest umnažanje pokušaja. No, da se jajne stanice ne bi stalno uzimale iz ženina tijela, odjednom se uzme više jajašaca pa se velik broj zanijetaka dobivenih u kušalici kriokonzervira.[41] Tako se, ako prvi pokušaj zanošenja ne uspije ili ako roditelji poslije zažele drugu trudnoću, postupak može ponoviti. U nekim se slučajevima zamrzavaju i zanijetci namijenjeni prvom prijenosu jer hormonalno poticanje ovulacije da bi se pribavili oociti [jajne stanice] proizvodi učinke koji liječnike navode da čekaju dok se ženino fiziološko stanje ne vrati u uobičajeno prije nego što pokušaju prenijeti zanijetak u maternicu.

---

36 Sve više osoba, čak i nevjenčanih, pribjegava postupcima umjetne oplodnje da dobije dijete. Ta djelovanja slabe ustanovu braka i uzrokuju da se djeca rađaju u sredinama koja ne vode njihovu punom ljudskom razvoju.

37 Benedikt XVI., Govor Općoj skupštini Papinske akademije za život i međunarodnom skupu »Ljudski zametak u predimplantacijskom razdoblju« (27. veljače 2006.): AAS, 98 (2006.), str. 264.

38 *Uštrcavanje spermija u citoplazmu jajne stanice* u gotovo svakom pogledu slično je drugim oblicima oplodnje *in vitro*, a razlikuje ga to što se oplodnja u kušalici ne zbiva sama od sebe, nego s pomoću uštrcavanja pojedinoga spermija u prije odabranu jajnu stanicu ili uštrcavanjem nezrelih spolnih stanica uzetih od muškarca.

39 Stručnjaci još uvijek raspravljaju o zdravstvenim rizicima koje ta metoda može izazvati tako začetoj djeci.

40 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), II, B, br. 5: AAS, 80 (1988.), str. 93.

41 Kriokonzerviranje zanijetaka odnosi se na njihovo zamrzavanje na izuzetno niske temperature čime se omogućuje dugotrajna pohrana.

Kriokonzerviranje je nespojivo s poštovanjem koje se duguje ljudskim zanijetcima; ono pretpostavlja njihovu proizvodnju u kušalici; izlaže ih teškim opasnostima od smrti ili štetama za tjelesnu cjelovitost jer u visokom postotku ne preživljavaju zamrzavanje i odmrzavanje; lišava ih barem privremeno majčinskoga primanja i nošenja; stavlja ih u položaj u kojem su podložni daljnjim povredama i manipulacijama.[42]

Većina zanijetaka koji se ne upotrijebe ostaju »siročad«. Njihovi roditelji ne pitaju za njih, a s vremenom se roditeljima gubi svaki trag. Zbog toga postoje tisuće tisuća zamrznutih zanijetaka u gotovo svim zemljama u kojima se obavlja oplodnja u kušalici.

19. U odnosu na velik broj *postojećih zamrznutih zanijetaka* postavlja se pitanje: što činiti s njima?. Neki koji se to pitaju ne dosežu etičku narav poteškoće, vodi ih samo potreba da poštuju zakon koji u nekim zemljama nalaže da ustanove za kriokonzerviranje povremeno isprazne spremnike za pohranu. Drugi su pak svjesni da je počinjena teška nepravda i razmišljaju kako najbolje odgovoriti obvezi da je isprave.

Bjelodano su neprihvatljivi prijedlozi da se ti zanijetci *upotrijebe za istraživanje ili liječenje bolesti* jer bi to značilo postupati s njima kao s pukom »biološkom građom« i dovelo bi do njihova uništenja. Isto je tako neprihvatljiv prijedlog da ih se odmrzne i, ne reaktivirajući ih, upotrijebi za istraživanje, kao da je riječ o običnim leševima.[43]

Prijedlog da se ti zanijetci stave na raspolaganje neplodnim parovima kao *terapija za neplodnost* etički nije prihvatljiv zbog istih razloga koji čine nedopuštenim umjetnu heterološku prokreaciju kao i bilo koji oblik zamjenskog majčinstva;[44] to bi postupanje poslije dovelo do drugih teškoća medicinske, psihološke i pravne naravi.

Također se predlaže, isključivo kako bi se tim ljudskim bićima omogućilo da se rode, jer su inače osuđeni na propast, da se pokrene oblik »pretporođajnog posvojenja«. Taj prijedlog, hvalevrijedan u odnosu na nakanu da poštuje i brani ljudski život, donosi, međutim, raznovrsne poteškoće slične gore spomenutima.

Uzevši sve u obzir, treba priznati da tisuće napuštenih zanijetaka zapravo podnose *stanje nepopravljive nepravde*. Stoga je Ivan Pavao II. uputio »proglas savjesti svjetskih znanstvenih uglednika, posebice liječnika, da se zaustavi proizvodnja ljudskih zanijetaka, vodeći računa da se ne nazire ćudoredno dopušteno rješenje za čovječnu sudbinu tisuća i tisuća »zamrznutih« zanijetaka, koji jesu i ostaju uvijek nositelji osnovnih prava i koje stoga zakonom treba štititi kao ljudske osobe.«[45]

Zamrzavanje jajašaca

20. Kako bi se izbjegli ozbiljni etički problemi zamrzavanja zanijetaka, u tehnikama oplodnje u kušalici unaprijeđeno je i zamrzavanje jajašaca [oocita].[46] Jednom kad se priskrbi dovoljan broj jajnih stanica za niz pokušaja umjetne prokreacije, oplođuju se samo one koje će se prenijeti u majčino tijelo, a ostali se zamrzavaju za buduću oplodnju i prijenos ako početni pokušaji ne uspiju.

U tom pogledu treba reći da *kriokonzerviranje jajnih stanica* [*cryopreservation of oocytes*] *u svrhu umjetne prokreacije treba smatrati ćudoredno neprihvatljivim*.

---

42 usp. Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), I, br. 6: AAS, 80 (1988.), str. 84-85.

43 Usp. u nastavku brojeve 34-35 ovoga naputka.

44 usp. Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), II, A, br. 1-3: AAS, 80 (1988.), str. 87-89.

45 Ivan Pavao II., Govor sudionicima simpozija »*Evangelium vitae* i pravo« i 11. međunarodnom kolokviju o rimskome i kanonskom pravu (24. svibnja 1996.), br. 6: AAS, 88 (1996.), str. 943-944.

46 Kriokonzerviranje jajašaca također se indicira u drugim medicinskim slučajevima koji se ovdje ne razmatraju. Izraz jajašce (oocit) odnosi se na žensku spolnu stanicu (gametocit) u koji nije prodro sjemeglavac (spermatozoid).

Smanjenje broja zanijetaka

21. Neke tehnike upotrijebljene u umjetnoj oplodnji, osobito prijenos više zanijetaka u majčinu utrobu, prouzročili su znatno povećanje postotka višeplodnih trudnoća. To je pak potaknulo postupak takozvanog smanjenja broja zanijetaka [uklanjanja zametaka, *reduction of embryos*]. Zahvat se sastoji u tome da se smanji broj zanijetaka, zametaka ili plodova u majčinoj utrobi njihovim izravnim uklanjanjem [izbacivanjem, istjerivanjem]. Odluka o istrjebljenju ljudskih života, koje se prethodno žarko željelo, jest proturječje koje često može voditi patnji i višegodišnjim osjećajima krivnje.

S etičkoga stajališta, uklanjanje zanijetaka jest *namjerni odabirni pobačaj* [*intentional selective abortion*]. Riječ je, naime, o hotimičnom i izravnom uništavanju jednoga ili više nevinih ljudskih bića u početnoj mijeni njihova postojanja, što kao takvo uvijek tvori teški ćudoredni poremećaj.[47] Ta ćudoredna prosudba ostaje vrijediti i od slučaja do slučaja kad se postupak primjenjuje u sklopu liječničkog vođenja višeplodne trudnoće kako bi se izbjegle opasnosti za život i majke i djecu koja će se roditi.

Etički se uklanjanje zanijetaka često opravdava usporedbom s prirodnim nesrećama ili hitnim stanjima u kojima, usprkos najboljim namjerama svih uključenih, nije moguće svakoga spasiti. Takva sličnost ni na koji način ne može biti podloga za djelovanje koje je izravno pobačajno. U drugim se slučajevima prizivaju ćudoredna načela manjega zla ili dvostrukog učinka koja su isto tako neprimjenjiva u ovom slučaju. Nikad nije dopušteno činiti nešto što je u sebi nedopušteno, pa niti radi dobrog ishoda: *cilj ne opravdava sredstvo*.

Dijagnostika prije usađenja

22. Dijagnostika prije usađenja [*preimplantation diagnosis*] vrsta je doporođajne dijagnostike povezana s tehnikama umjetne oplodnje. U njoj se zanijetci dobiveni u kušalici podvrgavaju genetičkom ispitivanju prije prijenosa u maternicu. To se čini *kako bi se osiguralo da će se u majku prenijeti samo zanijetci bez mana, ili željenoga spola, ili drugih posebnih odlika*.

Za razliku od ostalih vrsta doporođajne dijagnostike, u kojima je razdoblje ispitivanja jasno odvojeno od mogućega kasnijeg uklanjanja, i koja omogućuju razdoblje u kojem par može odabrati dijete s medicinskim problemima, u ovom slučaju, dijagnostiku prije usađenja odmah prati odstranjivanje zanijetka za kojeg se sumnja da ima genetičke ili kromosomske nedostatke, ili da nije traženoga spola, ili da ima druge nepoželjne značajke. Dijagnostika prije usađenja – tako kako je povezana s umjetnom oplodnjom, koja je u sebi uvijek nedopuštena – izravno je usmjerena odabiru prema kakvoći i dosljedno uništavanju zanijetaka, a to je čin pobačaja. Dijagnostika prije usađenja stoga je izraz eugeničkog načina mišljenja [*eugenic mentality*] koji »prihvaća odabirni pobačaj da bi zabranio rođenje djece pogođene različitim vrstama nepravilnosti. Takav je mentalitet sramotan i za svaku osudu jer zahtijeva da se ljudski život vrednuje samo po mjerilima »normalnosti« i tjelesnoga zdravlja, otvarajući tako put ozakonjenju čedomorstva i eutanazije.«[48]

Postupajući s ljudskim zametcima kao s pukim »laboratorijskim materijalom«, *iskrivljava se i diskriminira pojam čovječjeg dostojanstva*. Ono ravnopravno pripada svakomu ljudskom biću, neovisno o željama njegovih roditelja, društvenim okolnostima, obrazovanju ili stupnju tjelesnog razvoja. Ako se u drugim povijesnim razdobljima, dok su se općenito prihvaćali pojam i zahtjevi ljudskog dostojanstva, provodilo razlikovanje na osnovi rase, religije ili društvenog položaja, danas je ne manje ozbiljna i nepravedna diskriminacija koja vodi nepriznavanju etičkoga

47 usp. Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 51; Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 62: AAS, 87 (1995.), str. 472.

48 Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 63: AAS, 87 (1995.), str. 473.

i pravnog položaja ljudskoga bića koje pati od teških bolesti i nesposobnosti. Zaboravlja se da bolesni i prikraćeni ljudi nisu odvojena kategorija čovječanstva; a bolest i invalidnost zapravo su dio ljudskoga stanja i pogađaju svakoga pojedinca čak i kad nema njihovo izravno iskustvo. Takva je diskriminacija nemoralna pa se zato mora smatrati pravno neprihvatljivom, baš kao što postoji obveza otkloniti kulturne, gospodarske i društvene prepreke koje potkopavaju puno priznanje i zaštitu hendikepiranih i bolesnih.

Novi oblici kontracepcije: presretanje i protunosećost

23. Uz kontracepcijske [*protiv začeća*][49] načine sprječavanja trudnoće koji ometaju začeće nakon spolnoga čina, postoje i druga tehnička sredstva koja djeluju nakon oplodnje, prije ili poslije usađenja već oblikovanog zanijetka u maternicnu stijenku. Te se metode zovu presretajuće [*interceptive*][50] ako odvraćaju zanijetak od ugnježđenja i *protunoseće* [*contragestative*][51] ako uzrokuju izbacivanje već usađenoga zametka.

Da bi se potaknula šira upotreba presretajućih metoda,[52] katkad se tvrdi da se način na koji one djeluju dovoljno ne razumije. Točno je da uvijek ne postoji potpuna spoznaja o tome kako različite tvari rade. No, znanstveni pokusi pokazuju da *svakako dolazi do sprječavanja ugnježđenja*, čak i ako takva presretajuća sredstva ne izazivaju pobačaj svaki put kad se upotrebljavaju, kao što ni nakon svakoga spolnog odnosa ne dolazi do oplodnje. No ipak treba primijetiti da svatko tko pokušava spriječiti usađenje zanijetka pa zato traži ili propisuje takve pripravke, u pravilu ima pobačajnu nakanu.

Kad mjesečnica kasni, obično tjedan ili dva nakon njezina izostanka, uzimaju se protunoseća sredstva.[53] Kao svrha se navodi ponovna uspostava mjesečnice, ali ono što se zapravo događa jest *pobačaj upravo ugnježđenoga zametka*.

Kao što je poznato, pobačaj je »namjerno i izravno ubojstvo ljudskoga bića u početnoj fazi njegova postojanja, to jest između začeća i rođenja«.[54] Stoga se upotreba presretajućih i protunosećih sredstava ubraja u *grijeh pobačaja* i vrlo je nećudoredna. Čim se stekne spoznaja da je došlo do pobačaja, prema kanonskome pravu, nastupaju ozbiljne kaznene posljedice.[55]

---

49 Godine 1929. u engleskom je jeziku skovana riječ *contraception* (*contra* protiv + *conception* začeće) u značenju sredstva koje izaziva privremenu neplodnost u žene ili u muškarca, a 1955. pridjev *contraceptive* kao opis pripravka ili predmeta koji sprječava začeće (gel, spermicid, prezervativ). Izrazi potječu od latinskoga predmetka *con-* (od prijedloga *cum* s, skupa) i glagola *căpio, capĕre, cēpi, căptum* (uhvatiti, uloviti, pograbiti, zarobiti, osvojiti), od kojih su Rimljani napravili imenicu *conceptio* (začeće, zamisao, shvaćanje, predodžba, sastavljanje, primanje) – nap. prir.

50 Od latinskoga glagola *intercĭpio, intercipĕre, incercēpi, intercĕptum* (uhvatiti, zaskočiti, prepriječiti, ugrabiti, oteti, prije vremena uzeti, prekinuti) nastala je engleska imenica *interception* koja znači presretanje, presijecanje (putanje), zakrčivanje (puta); zaustavljanje; sprječavanje (prolaza); namjerno dočekivanje koga na kojem mjestu, a ono što se odnosi na presretanje izražava pridjev *interceptive*: presretajući, presrećući (zrakoplovi, brodovi, projektili, sredstva). Tako je i na poljskom: *przechwytujący* – nap. prir.

51 Od latinskoga priloga *contra* (nasuprot, s druge strane, naprotiv, protiv, protu-) i imenice *gestatio* (nošenje /djeteta/, zdjetnost, nosećnost) nastali su pridjevi *contragestative* (engleski i talijanski), *kontragestiv* (njemački), *contragestive* (francuski) i *przeciwciążowe* (poljski) koji znače sredstva protiv toga da žena bude noseća, da nosi dijete, dakle protunoseća. Prema drugome tumačenju, riječ je 1984. nastala od *contra*-proges*t*erone, koji se suprotstavlja učincima progesterona, a ta pak riječ dolazi od *pro gestare* hormone i označuje steroid za nošenje: ženski spolni hormon jajnika i posteljice, $C_{31}H_{30}O_2$, nužan za usađenje zanijetka i iznošenje trudnoće. Protunoseće tvari stoga sprječavaju daljnje nošenje (gestaciju) ljudskoga zametka. – nap. prir.

52 Najpoznatije presretajuće metode jesu unutarmaternični uložak [»spirala«, *intrauterine device - IUD*] i takozvana pilula za jutro poslije [*morning-after pills*].

53 Glavna sredstva protunosećosti jesu RU486 (mifepriston/misoprostol), sintetički prostaglandini ili metotreksat.

54 Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 58: AAS, 87 (1995.), str. 467.

55 Usp. kanon 1398. Zakonika kanonskoga prava i kanon 1450. § 2. Zakonika prava istočnih Crkava; usp. također kanone 1323.-1324. Zakonika kanonskoga prava. Papinsko povjerenstvo za vjerodostojno tumačenje Zakonika kanonskog prava izjavilo je kako je prema kanonskom poimanju pobačaj »ubijanje ploda koje se izaziva na bilo koji način i u bilo koje vrijeme od trenutka začeća.« – *Odgovor* od 23. svibnja 1988.: AAS, 80 (1988.), str. 1818 [§ 88. u ovoj knjizi – nap. prir.].

Nove prijetnje koje uključuju manipulaciju zametkom ili ljudskim genetičkim nasljeđem

24. Spoznaje stečene zadnjih godina otvorile su nove vidike regenerativnoj medicini i liječenju bolesti s genetičkom osnovicom. Posebice, *istraživanje na zametnim matičnim stanicama* [*research on embryonic stem cells*] i njihova moguća buduća terapijska primjena ponukali su golemo zanimanje premda ta traganja, za razliku od *proučavanja matičnih stanica odraslih*, na kliničkom području do danas nisu dokazala učinkovitost. Budući da su neki uvjereni kako bi vjerojatan medicinski napredak, što može proizaći iz istraživanja zametnih matičnih stranica, smio opravdati raznovrsne oblike manipulacije i uništavanja ljudskih zametaka, u području genske terapije, kloniranja i upotrebe ljudskih matičnih stanica pojavio se niz pitanja koja pozivaju na brižljiv ćudoredni razbor.

Genska terapija

25. *Genska terapija* obično se odnosi na postupke genetičkog inženjerstva koji se primjenjuju na ljudskim bićima u terapijske svrhe, to jest radi liječenja genetički prouzročenih bolesti, premda se u posljednje vrijeme genska terapija poduzima i za bolesti koje nisu nasljedne, posebice za rak.

Teorijski je moguće upotrebljavati gensku terapiju na dvjema razinama: tjelesnih i zametnih stanica. *Genska terapija tjelesnih*[56] *stanica* [*somatic cell gene therapy, somatische Gentherapie*, *thérapie génique somatique*] nastoji otkloniti ili smanjiti genetičke nedostatke na razini tjelesnih stanica to jest onih stanica koje nisu oplodne, nego koje tvore tjelesna tkiva i organe. Upletanje je usmjereno na određene dijelove stanica s učincima ograničenim na obrađivanu osobu. Nasuprot tomu, genska terapija zametne [oplodne] loze [*germ line cell therapy, Keimbahntherapie, thérapie génique germinale*] teži popraviti genetičke mane u slijedu zametnih stanica kako bi terapijske učinke postignute na nositelju prenijela na njegovo možebitno potomstvo. Postupci genske terapije, bilo tjelesne bilo zametne, mogu se poduzimati na plodu *prije rođenja* kao genska terapija u maternici [*in utero*] ili *nakon rođenja* na djetetu ili na odraslom.

26. Za etičko vrednovanje treba imati na umu sljedeće razlikovanje. *U pravilu su ćudoredno dopušteni postupci na tjelesnim stanicama u strogo terapijske svrhe*. Njima se nastoji ponovno uspostaviti bolesnikov uobičajen genetički raspored ili nadoknaditi štetu prouzročenu genetičkim nepravilnostima ili drugim stanjima s kojima je povezana. Budući da genska terapija može sadržavati poprilične opasnosti za pacijenta, potrebno je pridržavati se općega deontološkog načela prema kojemu je, da bi se obavio terapijski zahvat, nužno unaprijed osigurati da se obrađivana osoba, u odnosu na težinu bolesne pojave koja se želi liječiti, ne izlaže prekomjernim i nerazmjernim opasnostima za zdravlje ili tjelesnu cjelovitost. Isto se tako traži pristanak[57] oba-

56 Smisleno nije jasan razlog za upotrebu grecizma somatske stanice, jer *sōma, sṓmatos* na grčkom znači tijelo pa je jednako šepava podjela na tjelesne i zametne stanice kao na somatske i zametne kad i jedne i druge pripadaju organizmu, čine tijelo (*sōma*, *corpus*, *body*, *Leib*) do oplodnje (začeća), a nakon toga majka je vidljivi nositelj najmanje dvaju tijela, svoga i onoga nerođenog – nap. prir.

57 Engleski *informed consent*, njemački *Einwilligung nach erfolgter Aufklärung*, francuski *consentement éclairé*, talijanski *consenso informato*, kastilski *consentimiento informado*, portugalski *consentimento informado*, poljski *zgoda poinformowanego pacjenta*, norveški *informert samtykke*. Hrvatski *Zakon o zaštiti prava pacijenata* (Narodne novine, br. 169/04, na snazi od 11. prosinca 2004.) propisuje: »(čl. 8/1) Pacijent ima pravo na potpunu obaviještenost o: svome zdravstvenom stanju, uključujući medicinsku procjenu rezultata i ishoda određenoga dijagnostičkog ili terapijskog postupka, preporučenim pregledima i zahvatima te planiranim datumima za njihovo obavljanje, mogućim prednostima i rizicima obavljanja ili neobavljanja preporučenih pregleda i zahvata, svome pravu na odlučivanje o preporučenim pregledima ili zahvatima, mogućim zamjenama za preporučene postupke, tijeku postupaka prilikom pružanja zdravstvene zaštite, daljnjem tijeku pružanja zdravstvene zaštite, preporučenom načinu života, pravima iz zdravstvenoga osiguranja i postupcima za ostvarivanje tih prava. (8/2) Pacijent ima pravo dobiti obavijesti na način koji mu je razumljiv s obzirom na dob, obrazovanje i mentalne sposobnosti. (15/3) Pacijent ima pravo biti obaviješten čak i u slučajevima kad njegov pristanak nije uvjet započinjanja terapije (u hitnim slučajevima). (16/1) Pacijent ima pravo prihvatiti ili odbiti pojedini dijagnostički, odnosno terapijski postupak, osim u slučaju neodgodive medicinske intervencije čije bi nepoduzimanje ugrozilo život i zdravlje pacijenta ili izazvalo trajna oštećenja njegovoga zdravlja. (19/1) Za znanstveno istraživanje nad pacijentom i uključivanje

vještenoga pacijenta ili njegova zakonitog zastupnika.

Drukčija je ćudoredna prosudba o *genskoj terapiji zametne loze*. Sve genetičke preinake na oplodnim stanicama pojedinca prenose se na njegovo moguće potomstvo.[58] Budući da je rizik povezan s genetičkim manipulacijama znatan i još nije potpuno pod nadzorom, *u sadašnjem stupnju istraživanja ćudoredno nije dopušteno činiti nešto što bi moglo nauditi budućim potomcima*. U pretpostavci genske terapije na zametku treba dodati da bi se ono tehnički moglo izvoditi samo u slučaju oplodnje u kušalici pa se stoga ponovno dolazi do etičkih prigovora takvoj oplodnji. Zbog toga treba utvrditi da je, kako sada stvari stoje, *genska terapija zametne loze* ćudoredno nedopuštena u svim oblicima.

27. *Pitanje upotrebe genetičkog inženjerstva u nemedicinske svrhe zaslužuje posebnu pozornost*. Neki zamišljaju mogućnost da se genetičko inženjerstvo iskoristi za uvođenje promjena s pretpostavljenom svrhom poboljšanja ili jačanja genetičke prćije.[59] Pojedini prijedlozi u tome smislu pokazuju svojevrsno nezadovoljstvo ili čak odbijanje vrednote ljudskoga bića kao stvorenja i osobe obilježene ograničenošću. Osim tehničkih poteškoća i stvarnoga i mogućeg rizika koji sa sobom nosi, takva bi manipulacija promicala eugenički način mišljenja i vodila posrednom društvenom žigosanju ljudi koji nemaju određene odlike, a pogodovala kakvoćama koje stanovite kulture ili društva cijene, premda one same po sebi ne čine ono što je vrstoznačno [specifično] ljudsko. To bi bilo u opreci s temeljnom istinom o jednakosti svih ljudskih bića koja se izražava načelom pravednosti, i čije bi kršenje na kraju naškodilo mirnom supostojanju pojedinaca. Nadalje, pita se tko bi mogao utvrditi koje su promjene dobre, a koje nisu, ili gdje bi bile granice pojedinačnim zahtjevima za takozvano poboljšanje jer bi stvarno bilo nemoguće ispuniti želje svakog pojedinca. Svaki uvjerljiv odgovor na ova pitanja, međutim, izvodio bi se iz proizvoljnih i dvojbenih mjerila. Sve to vodi zaključku da bi očekivanja od takvog upletanja prije ili poslije završila štetići zajedničkome dobru, pogodujući volji jednih nad slobodom drugih. Naposljetku, valja primijetiti da se u pokušaju stvaranja *nove vrste ljudskog bića* uočava ideološka sastavnica prema kojoj čovjek pokušava zauzeti Stvoriteljevo mjesto.

---

pacijenta u medicinsku nastavu nužan je izričiti pristanak obaviještenog pacijenta. (19/2) Pristanak obaviještenog pacijenta je, u smislu ovoga Zakona, pisana, datirana i od pacijenta potpisana suglasnost za sudjelovanje u određenom znanstvenom istraživanju ili medicinskoj nastavi dana na temelju preciznih i na razumljiv način dokumentiranih obavijesti o prirodi, važnosti, posljedicama i rizicima ispitivanja. Za poslovno nesposobnog ili maloljetnog pacijenta, pristanak daje njegov zakonski zastupnik ili skrbnik. (19/3) Pacijent, odnosno njegov zakonski zastupnik, odnosno skrbnik u interesu pacijenta može suglasnost iz stavka 2. ovoga članka povući u bilo koje vrijeme. (41/1) Novčanom kaznom u iznosu od 10.000,00 do 50.000,00 kuna kaznit će se za prekršaj zdravstvena ustanova ako: 1. uskrati pacijentu pravo na obaviještenost; 3. uskrati pacijentu pravo na prihvaćanje ili odbijanje pojedinog dijagnostičkog, odnosno terapijskog postupka; 5. obavlja znanstveno istraživanje nad pacijentom protivno odredbama članka 19.-21. ovoga Zakona.« – nap. prir.

58 Aktualni hrvatski *Zakon o zaštiti prava pacijenata* (Narodne novine, br. 169/04) u tom smislu nije razumljiv jer dopušta gensku terapiju, a one koji je provode nagovara da kasnije izjave kako to nisu činili s ciljem da izazovu promjenu (takvom logikom ne bi bio kriv tko slučajno ubije čovjeka ili nepažnjom izazove sudar): »(22/1) Zahvat usmjeren na promjenu ljudskoga genoma može se poduzeti samo za preventivne, dijagnostičke ili terapijske svrhe pod uvjetom da cilj promjene nije uvođenje bilo kakvih preinaka u genomu potomka pacijenta. (22/2) Testovi koji ukazuju na genetske bolesti ili služe za identifikaciju pacijenta, kao nositelja gena odgovornog za bolest ili za otkrivanje genetske dispozicije ili podložnosti na bolest, mogu se obavljati samo u zdravstvene svrhe ili radi znanstvenog istraživanja vezanog uz zdravstvene svrhe i uz odgovarajuće genetsko savjetovanje. (41/1) Novčanom kaznom u iznosu od 10.000,00 do 50.000,00 kuna kaznit će se za prekršaj zdravstvena ustanova ako: 6. obavlja zahvat na ljudskom genomu protivno članku 22. ovoga Zakona.« - nap. prir.

59 Engleski *gene pool*: genska zaliha, populacijski skup gena koji čine svi geni koji se nalaze u svim oplodnim stanicama populacije; ukupnost različitih gena jedne populacije u kojoj su pojedini geni raspoređeni po određenoj frekvenciji. Njemački (*genetischen Ausstattung*), francuski (*dotation génétique*), talijanski (*dotazione genetica*) i kastilski (*dotación genética*), portugalski (*dotação genética*) i poljski (*wyposażenie genetycznego*) imaju, kao i hrvatski, smisao genetičke prćije (opreme, miraza, dote). *Prćija* (od prtiti: dizati, tovariti na leđa da se ponese) je do sada označavala imovinu koja se donosi u brak i pojedinčevo vlasništvo u obiteljskoj zadruzi. Od *prtiti* potječu i imenice prtljaga (što se nosi sa sobom, putna torba, kovčeg), prtljažnica (garderoba) i prtljažnik (gepek) – nap. prir.

Potvrđujući značajku etičke nedopustivosti toj vrsti zahvata koji sadržavaju *nepravedno gospodstvo čovjeka nad čovjekom*, Crkva također podsjeća na potrebu povratka stajalištu skrbi za ljude i odgoja za prihvaćanje ljudskoga života u njegovoj konkretnoj povijesnoj ograničenosti.

Kloniranje čovjeka

28. Kloniranjem čovjeka naziva se nespolno i mimogametsko razmnožavanje čitavoga ljudskog organizma kako bi se proizvela jedna ili više »kopija« koje su s genetičkoga gledišta bivstveno istovjetne jedincatomu izvorniku.[60]

Kloniranje se predlaže radi dviju osnovnih svrha: *razmnožavanja* to jest rođenje djeteta i *medicinske terapije* ili istraživanja. Teorijski bi kloniranje radi razmnožavanja moglo zadovoljiti određene vrsne želje, primjerice, nadzor nad ljudskom evolucijom, probiranje ljudskih bića s višim odlikama, prethodni odabir spola djeteta koje se ima roditi, proizvodnju djeteta koje je »kopija« drugoga, te izradu djeteta za parove čija se neplodnost ne može izliječiti na drugi način. Terapijsko se kloniranje s druge strane predlaže kao način proizvodnje zametnih matičnih stanica s unaprijed određenim genetičkim naslijeđem kako bi se prevladavao problem odbacivanja imunosnog sustava; ono je stoga povezano s pitanjem upotrebe matičnih stanica.

Pokušaji kloniranja potaknuli su iskrenu zabrinutost diljem svijeta. Brojne nacionalne i međunarodne organizacije izrazile su negativan sud o ljudskom kloniranju i ono je zabranjeno u većini država.[61]

Kloniranje čovjeka u sebi je nedopušteno jer, dovodeći do krajnosti negativnu značajku etičke prosudbe o tehnikama umjetne oplodnje, teži *dati početak novomu ljudskom biću bez povezanosti s činom uzajamna predavanja bračnih drugova*, štoviše, *bez ikakve veze sa spolnošću*. To vodi manipulacijama i zloupotrebama koje teško vrijeđaju ljudsko dostojanstvo.[62]

29. Ako bi kloniranje služilo *razmnožavanju*, nastalom bi pojedincu nametnulo unaprijed određenu genetičku istovjetnost, zapravo ga podvrgavajući – kao što je rečeno – obliku *biološkoga ropstva* kojeg bi se teško mogao osloboditi. Činjenica da se netko usuđuje samovoljno određivati genetičke značajke druge osobe *težak je napad na dostojanstvo te osobe i na temeljnu jednakost ljudi*.

Izvornost svake osobe proizlazi iz osobitog odnosa između Boga i ljudskoga bića od prvoga časa njegova postojanja. Ona sa sobom nosi obvezu da se poštuje neobičnost i cjelovitost i na

60 Prema sadašnjemu stupnju znanja, predlažu se dvije su tehnike ljudskoga kloniranja: blizanačko cijepanje i prijenos stanične jezgre. *Blizanačko cijepanje* [eng. *artificial embryo twinning*, njem. *Zwillingsspaltung*, fran. *fission gémellaire*, poljski *rozszczepienie bliźniacze*] znači umjetno odvojiti pojedine stanice ili skupine stanica od zametka u najranijemu stupnju razvoja i prenijeti te stanice u maternicu kako bi se na umjetan način dobili istovjetni zametci. *Prijenos stanične jezgre* [eng. *cell nuclear transfer*, njem. *Kernübertragung*, fran. *transfert du noyau*, poljski *transfer jądra komórkowego*] ili kloniranje u užemu smislu znači: uzeti jezgru oplodne ili tjelesne stanice i staviti je u jajnu stanicu kojoj je prethodno izvađena jezgra te potaknuti jajašce da se počne razvijati kao začetak/zanijetak/zametak.

61 Tako hrvatski propisi određuju: »Neće se smatrati patentibilnima izumi čije bi komercijalno iskorištavanje bilo protivno javnom poretku ili moralu, osobito postupci kloniranja ljudskih bića, postupci za modificiranje genetičkog identiteta zametne loze ljudskih bića, uporaba ljudskih embrija u industrijske ili komercijalne svrhe, postupci za modificiranje genetičkog identiteta životinja koji bi vjerojatno uzrokovali njihovu patnju bez ikakve bitne medicinske koristi za čovjeka ili životinju, kao i životinje koje su rezultat takvih postupaka.« (članak 7. *Zakona o patentu* – Narodne novine, br. 173/03, na snazi od 8. studenoga 2003.); »Stvaranje genski identičnih osoba suprotno je etici i poštovanju ljudskog dostojanstva. Zabranjen je svaki postupak namijenjen stvaranju ljudskog bića genski istovjetnog s istim genetskim sustavom drugom ljudskom biću, bilo živom ili umrlom.« (članak 7. stavak 4. *Kodeksa medicinske etike i deontologije* iz 2003. – Narodne novine, br. 47/04); »Zabrana kloniranja ljudskog bića. Tko postupa s ciljem stvaranja genetski istovjetnoga ljudskog bića, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina.« (članak 97.a *Kaznenoga zakona* – Narodne novine, br. 105/04, na snazi od 1. listopada 2004.); »Stvaranje genetski identičnih osoba (kloniranje) suprotno je etici i poštivanju ljudskog dostojanstva te je zabranjeno.« (članak 7. stavak 4. *Kodeksa medicinske etike i deontologije* iz 2006. – Narodne novine, br. 55/08) – nap. prir.

62 usp. Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), I, br. 6: AAS, 80 (1988.), str. 84; Ivan Pavao II., Govor članovima diplomatskog zbora opunomoćenima pri Svetoj Stolici (10. siječnja 2005.), br. 5: AAS, 97 (2005.), str. 153.

biološkoj i na genetičkoj razini. Svatko od nas u drugome susreće ljudsko biće koje postojanje i vlastite značajke duguje Božjoj ljubavi, a nju samo ljubav muža i žene posreduje u skladu s planom Stvoritelja i nebeskoga Oca.

30. S etičkoga stajališta još je opasnije takozvano *terapijsko* kloniranje. S čovječjim je dostojanstvom posve nespojivo stvarati zametke da bi ih se uništilo, čak i u namjeri da se pomogne bolesnima, jer tada postojanje ljudskoga bića, makar u zametnome stanju, nije ništa više nego sredstvo koje treba upotrijebiti i baciti. *Vrlo je nemoralno žrtvovati ljudski život u terapijske svrhe*.

Višestruki etički prigovori terapijskom kloniranju i upotrebi ljudskih zanijetaka dobivenih u kušalici [*in vitro*] naveli su neke istraživače da predlože nove metode za koje se kaže da mogu proizvoditi matične stanice zametne vrste a da ne uništavaju ljudske zametke.[63] Ti se prijedlozi suočavaju s brojnim pitanjima znanstvene i etičke naravi, ponajprije o ontološkom položaju tako pribavljenog »proizvoda«. Dok se dvojbe ne otklone, valja imati na umu izjavu iz okružnice *Evangelium vitae*: »stvari se postavljaju tako da je, s gledišta ćudoredne obveze, sama vjerojatnost kako je riječ o osobi, dovoljna da opravda sasvim jasnu zabranu bilo kakva zahvata koji bi išao prema uništenju ljudskog zametka«.[64]

Terapijska upotreba matičnih stanica

31. Matične su stanice nediferencirane stanice s dvjema osnovnim značajkama: a) produženom [dugotrajnom] sposobnošću staničnih dioba da se ne diferenciraju; b) sposobnošću proizvodnje prijelaznih [kratkotrajnih] praotačkih [roditeljskih] stanica [*progenitor cells*] od kojih potječu potpuno diferencirane stanice primjerice, živčane, mišićne i krvne.

Nakon što je znanstveno potvrđeno da matične stanice, kad se presade u oštećeno tkivo, potiču ponovno umnožavanje stanica [napučivanje, rast*, cell growth, Zellwiederbevölkerung, repeuplement de cellules, ripopolazione di cellule*] i tako obnovu tkiva, otvorili su se novi izgledi za regenerativnu medicinu koji su predmet velikog zanimanja istraživača diljem svijeta.

Do sada je otkriveno da su izvorišta ljudskih matičnih stanica: zanijetak/zametak [*embryo*] u prvim stupnjevima postojanja, plod [*fetus*], krv iz pupkovine i različita tkiva odraslih ljudi (koštana srž, pupkovina, mozak, mezenhim[65] iz raznih organa itd.) i plodova voda. Na početku su istraživanja bila usmjerena na *zametne matične stanice* [*embryonic stem cells*], jer se vjerovalo da samo one imaju znatne mogućnosti razmnožavanja i diferencijacije. No, brojni su radovi pokazali da i odrasle [zrele] matične stanice [*adult stem cells*] imaju određene mnogostranosti. Premda se čini da te stanice nemaju istu sposobnost obnavljanja ili istu svitljivost [*plasticity*] kao matične stanice uzete iz zametka, napredno znanstveno proučavanje i pokusi upućuju na to da ove stanice daju bolje kliničke rezultate od zametnih. Terapijski postupnici [*therapeutic protocols*], koji su sada na snazi, predviđaju upotrebu odraslih matičnih stanica, a pokrenuta su istraživanja u više smjerova koja otvaraju i obećavaju nove nade.

32. Radi etičkog vrednovanja nužno je razmotriti *metode prikupljanja* matičnih stanica kao i *rizike njihove kliničke i pokusne upotrebe*.

---

63 Nove vještine te vrste jesu primjerice primjena partenogeneze na čovjeka [eng. *use of human parthenogenesis*, njem. *Anwendung der Parthenogenese auf den Menschen*, fran. *parthénogenèse appliquée à l'homme*], prijenos preinačene jezgre [eng. *altered nuclear transfer – ANT*, njem. *Übertragung eines alterierten Zellkerns*, fran. *transfert d'un noyau altéré*, poljski *transfer jądra komórki*] i potpomognuto reprogramiranje jajne stanice [eng. *oocyte assisted reprogramming – OAR*, njem. *assistierte Reprogrammierung einer Eizelle*, fran. *reprogrammation de l'ovocyte*].

64 Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 60: AAS, 87 (1995.), str. 469.

65 Od grčkoga *mésos* srednji + *enchéō* ulijem: mezenhim je slabo organizirano vezivno tkivo iz kojeg se razvijaju sve ostale vrste vezivnoga i potpornoga tkiva (hrskavice, kosti, krvne žile). Prvobitno potporno tkivo u zametku. Sastoji se od razgranjenih stanica i amorfne međustanične tvari. U ranom zametku popunjava prostore između epitelnih tvorbi, a kasnije se diferencira u sve stanice potpornih tkiva (fibroblasti, hondroblasti, osteoblasti, odontoblasti), krvne stanice, stijenke krvnožilnog sustava i u mioblaste – nap. prir.

U odnosu na način nabave matičnih stanica, treba voditi računa o njihovu podrijetlu. Dopušteno je pribavljanje koje ne čini ozbiljnu štetu onomu od koga su uzete matične stanice. To je obično slučaj kad se tkivo uzima: a) s odraslog organizma; b) iz krvi pupčane vrpce u vrijeme rođenja; c) s mrtvih plodova umrlih prirodnom smrću. Naprotiv, pribavljanje matičnih stanica sa živoga ljudskog zametka neizbježno izaziva njegovo uništenje i zbog toga je posve nedopušteno: »koliko god terapija bila korisna, istraživanje se u takvim slučajevima uistinu ne stavlja u službu čovječanstvu. Ono gazi preko čovječjih života koji imaju jednako dostojanstvo u odnosu na druge ljudske osobe i na same istraživače. Povijest je osudila takvu znanost u prošlosti i osudit će je u budućnosti jer joj manjka ne samo Božje svjetlo nego i čovječnost.«[66]

Upotreba zametnih matičnih stanica ili iz njih proizašlih diferenciranih stanica – čak i kad su ih pribavili drugi istraživači uništavajući zametke ili kad su takve stanice dostupne na tržištu – postavlja ozbiljne probleme sa stajališta suradnje u zlu i sablazni.[67]

Nema ćudorednih zamjerki kliničkoj upotrebi matičnih stanica koje su pribavljene na dopušteni način; ipak, valja se držati zajedničkih mjerila medicinske deontologije. Takvu bi upotrebu morale obilježiti znanstvena strogost i razboritost, svodeći na najmanju moguću mjeru opasnost za bolesnika te olakšavajući raspravu među znanstvenicima i otkrivajući cjelovite podatke širokoj javnosti.

Budući da korištenje zrelim matičnim stanicama ne čini etičke poteškoće, valja poticati i podupirati istraživačke pothvate o njihovoj upotrebi.[68]

Pokušaji križanja [miješanja] vrsta

33. Nedavno su upotrijebljene životinjske jajne stanice za reprogramiranje jezgri ljudskih tjelesnih stanica – to se općenito naziva *hibridnim* [križnim] *kloniranjem* – da bi se iz tako dobivenih zametaka dobile zametne matične stanice bez upotrebe ljudskih jajašaca.

S etičkoga gledišta takvi su postupci povreda dostojanstva ljudskoga bića zbog *mješavine ljudskih i životinjskih genskih struktura* [genetičkih počela/sastojina] *koja može poremetiti čovjekovu vrstoznačnu samosvojnost* [*specific identity of man*]. Možebitna primjena matičnih stanica izdvojenih iz tih zametaka također može uključivati dodatne, još nepoznate pogibelji za zdravlje uslijed nazočnosti životinjske genetičke tvari u njihovoj citoplazmi. Svjesno izlaganje ljudskoga bića takvim rizicima ćudoredno je i deontološki neprihvatljivo.

Upotreba ljudske »biološke tvari« nedopuštenog podrijetla

34. Katkad se u svrhu znanstvenog istraživanja i izrade cjepiva ili drugih proizvoda upotrebljavaju stanične linije [*cell lines, Zelllinien, lignées de cellules*] koje su rezultat nedopuštenoga zahvata protiv života ili tjelesne cjelovitosti ljudskog bića. Veza s nepravednim činom može biti posredna ili izravna, jer je najčešće riječ o stanicama koje se lako i obilno razmnožavaju. Ta je »tvar« [*« material"*] katkad dostupna na tržištu ili je zakonom određene javne ustanove besplatno dijele istraživačkim centrima. Sve to potiče *različite etičke probleme u pogledu suradnje u zlu* [*cooperation in evil*] i *sablazni* [*scandal*]. Prikladno je stoga izložiti opća načela na osnovi kojih ljudi čestite savjesti mogu procijeniti i razriješiti stanja u koja mogu biti upleteni u obavljanju profesionalne djelatnosti.

Ponajprije valja podsjetiti da kategoriju pobačaja »treba primijeniti i na sadašnje oblike *zahvata na ljudskim zametcima* koji, premda smjerajući po sebi zakonitim ciljevima, neizbježno

66 Benedikt XVI., Govor sudionicima znanstvenog skupa »Matične stanice: kakva je budućnost liječenja?« (16. rujna 2006.): AAS, 98 (2006.), str. 694.

67 Usp. niže brojeve 34-35 ovog naputka.

68 usp. Benedikt XVI., Govor sudionicima znanstvenog skupa »Matične stanice: kakva je budućnost liječenja?« (16. rujna 2006.): AAS, 98 (2006.), str. 693-695.

dovode do ubojstva. Takav je slučaj obavljanja *pokusa na zametcima* sve prošireniji na biomedicinskom području, a zakonom dopušten u nekim državama. [...] Upotreba ljudskih zametaka ili plodova kao predmeta za pokuse znači zločin protiv njihova dostojanstva ljudskih bića koja imaju pravo na isto dužno poštovanje kao i rođeno dijete i kao svaka druga osoba.«[69] Te vrste pokusa uvijek su težak ćudoredni poremećaj.[70]

35. Drugi je problem kad istraživači upotrebljavaju »biološku tvar« [građu, materijal] nedopuštenog podrijetla koja je proizvedena izvan njihovih istraživačkih ustanova ili dobavljena na tržištu. U naputku *Donum vitae* postavljeno je jasno polazište kojeg se treba držati u takvim slučajevima: »Leševi zametaka ili plodova, bilo da su namjerno ili pak nenamjerno pobačeni, trebaju imati isto poštovanje koje se običava iskazivati posmrtnim ostatcima drugih ljudi. Osobito, oni ne mogu biti predmet sakaćenja ili razudbe ako njihova smrt nije potvrđena i ako za to nema pristanka roditelja ili majke. Osim toga, uvijek ostaje neokrnjen ćudoredni zahtjev da se ni na koji način ne sudjeluje u hotimičnom pobačaju i da se izbjegne sablazan.«[71]

U tome smislu *nije dovoljno mjerilo neovisnosti kako su ga izrazili neki etički odbori*. Prema tom mjerilu, korištenje »biološkim materijalom« nedopuštena podrijetla bilo bi etički dopustivo pod uvjetom da postoji jasno odvajanje između onih koji, s jedne strane, proizvode, zamrzavaju i usmrćuju zametke i, s druge strane, istraživača koji razvijaju znanstveno obavljanje pokusa. Mjerilo neovisnosti nije dostatno da se izbjegne proturječnost u shvaćanju osobe koja kaže da ne odobrava nepravdu koju su drugi počinili, ali istodobno za svoj rad prihvaća »biološku tvar« koju su drugi nabavili putem te nepravde. Kad zakon koji uređuje zdravstvo ili znanost štiti nezakonitu radnju, potrebno je ograditi se od nepravičnih pojava tog sustava kako ne bi ostao dojam određenog podnošenja ili prešutnog prihvaćanja čina koji su stubokom nepravedni.[72] Svaki privid pristanka zapravo bi u nekim medicinskim i političkim krugovima pridonosio porastu ravnodušnosti, ako ne i naklonosti za takva djelovanja.

Katkad se, pretjerano proširujući njihovu etičku odgovornost, prigovora da bi ljudima čestite savjesti koji se bave istraživanjima navedena razmatranja značila obvezu da se djelatno suprotstave svim nedopuštenim radnjama koje se zbivaju na medicinskom području. Dužnost da se klone suradnje u zlu i sablazni stvarno se odnosi na njihovo redovno profesionalno djelovanje koje moraju obavljati pošteno i putem kojeg su pozvani svjedočiti vrednotu života protivljenjem opasno nepravednim zakonima. Stoga treba pojasniti kako moraju odbiti upotrebljavati takvu »biološku tvar«, čak i kad nema nikakve povezanosti između istraživača i radnji onih koji su obavili umjetnu oplodnju ili pobačaj, i kad nije bilo prethodnog dogovora s ustanovama u kojima se zbila umjetna oplodnja. Ta obveza proizlazi iz nužnosti da se pojedinac u obavljanju vlastitih istraživanja *udalji od ozbiljno nepravednoga zakonskog okvira i da jasno potvrdi vrijednost ljudskoga života*. Stoga je spomenuto mjerilo neovisnosti nužno, ali može biti etički nedovoljno.

Naravno, unutar ove opće slike postoje *različiti stupnjevi odgovornosti*. Ozbiljni razlozi mogu biti ćudoredno razmjerni da opravdaju upotrebu takvoga »biološkog materijala«. Tako bi, primjerice, opasnost za zdravlje djece mogla dopustiti roditeljima da upotrijebe cjepivo koje je razvijeno upotrebom staničnih linija [*cell lines*] nedopuštenog podrijetla, imajući na pameti da su svi dužni očitovati svoje neslaganje s tim i tražiti da zdravstveni sustav učini dostupnim

69 Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 63: AAS, 87 (1995.), str. 472-473.

70 usp. Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 62: AAS, 87 (1995.), str. 472.

71 Zbor za učenje vjere, naputak *Donum vitae* (22. veljače 1987.), I, br. 4: AAS, 80 (1988.), str. 83.

72 usp. Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 73: AAS, 87 (1995.), str. 486: »Pobačaj i eutanazija zločini su za koje nikakav ljudski zakon ne može dati odobrenje. Zakoni te vrste ne samo što ne stvaraju nikakvu obvezu u savjesti, nego upravo pokreću *teško i preciznu obvezu da im se suprotstavi prigovor savjesti*.« Građansko zakonodavstvo treba jamčiti pravo prigovora savjesti koje je izraz prava na slobodu savjesti.

drugu vrstu cjepiva. Osim toga, u ustanovama koje upotrebljavaju stanične linije nedopuštenog podrijetla nije ista odgovornost onih koji odlučuju o njihovoj upotrebi i onih koje se ništa ne pita o takvoj odluci.

U sklopu žurne potrebe *mobilizacije savjesti u prilog života*, ljude u zdravstvu treba podsjetiti da je »njihova odgovornost danas porasla i nalazi najdublje nadahnuće i najsnažniju potporu u unutarnjoj i nezamjenjivoj etičkoj dimenziji zdravstvenog zanimanja, kako je već priznavala stara i uvijek aktualna *Hipokratova prisega*, prema kojoj se od svakog liječnika zahtijeva zalaganje za bezuvjetno poštovanje ljudskoga života i njegove svetosti«.[73]

U zaštitu najslabijih i najbespomoćnijih

36. Neki kažu da ćudoredno učenje Crkve sadržava previše zabrana. Zapravo, njezino se učenje zasniva na priznavanju i promicanju svih darova koje je Stvoritelj darovao čovjeku, kao što su život, spoznaja, sloboda i ljubav. Zato ne samo spoznajne djelatnosti nego i primijenjene, kao rad i tehnologija, zaslužuju da ih se cijeni. Po njima čovjek sudjeluje u Božjoj stvarateljskoj moći i pozvan je preoblikovati stvaranje usmjeravajući brojne sposobnosti u korist dostojanstva i dobrobiti svih ljudskih bića i ljudske osobe u cijelosti. Tako čovjek djeluje kao čuvar vrijednosti i unutarnje ljepote stvorenja.

Ljudska povijest, međutim, svjedoči kako je čovjek zloupotrebljavao i nastavlja zlorabiti moć i sposobnosti koje mu je Bog povjerio izazivajući *različite oblike nepravednog razlikovanja i tlačenja* najslabijih i najbespomoćnijih: svakodnevni napadi na ljudski život; postojanje prostranih predjela siromaštva u kojima ljudi umiru od gladi i bolesti, prikraćeni za pristup umnim i činidbenim spoznajama koje su u preobilju dostupne u mnogim zemljama; tehnološki i industrijski razvoj koji izaziva stvarnu opasnost od propasti ekološkog sustava; upotreba znanstvenih istraživanja na području fizike, kemije i biologije u ratne svrhe; brojni sukobi koji sveudilj dijele ljude i kulture; to su, nažalost, samo neki očiti znakovi kako čovjek može pogrešno upotrebljavati svoje mogućnosti i postati sebi najljući neprijatelj gubeći svijest o uzvišenosti osobitoga poziva da surađuje u Božjemu stvarateljskom djelu.

Istodobno, povijest čovječanstva pokazuje istinski *napredak u razumijevanju i prepoznavanju vrijednosti i dostojanstva svake osobe* kao utemeljenja prava i etičkih imperativa na kojima se uređivalo i uređuje se ljudsko društvo. Upravo su u ime promicanja čovječjeg dostojanstva dosljedno zabranjeni postupci i oblici ponašanja štetni za to dostojanstvo. Tako, primjerice, postoje zakonske i političke – a ne samo etičke – mjere protiv različitih oblika rasizma, ropstva, nepravedne diskriminacije i marginalizacije žena, djece, bolesnika i invalida. Te su zabrane jasno svjedočanstvo o neotuđivoj vrijednosti i dostojanstvu svakoga ljudskog bića iznutra. One su i znak pravoga postignuća koje određuje smjer ljudskoj povijesti. Drugim riječima, zakonitost svake zabrane zasniva se na potrebi zaštite istinskoga ćudorednog dobra.

37. Ako su industrijski razvoj i proizvodnja robe široke potrošnje izrazito obilježili početni ljudski i društveni napredak, danas ga određuje usavršavanje informatičke tehnologije, genetičko, medicinsko i biotehnološko istraživanje primijenjeno na čovjeka. Ti su prostori presudno važni za budućnost čovječanstva, ali unutar kojih se očituju i neprihvatljive zloupotrebe. »Kao što je prije jednoga stoljeća, kad je radnička klasa bila potlačena u temeljnim pravima, Crkva s velikom hrabrošću stala u njezinu obranu, proglašavajući svetima [nepovredivima] prava radnikove osobe, tako i sada, kad je jedna druga kategorija ljudi ugrožena u temeljnome pravu života, Crkva s nepromijenjenom hrabrošću osjeća dužnost dati pravo glasa onomu tko nema glasa. Njezin je krik uvijek evanđeoski, u obranu siromaha svijeta, kojima se prijeti, prezrenima i čija su ljudska prava ugrožena.«[74] […]

73 Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 89: AAS, 87 (1995.), str. 502.

74 Ivan Pavao II., Pismo svoj braći u biskupstvu o načelu nedodirljivosti ljudskog života (19. svibnja 1991.): AAS, 84 (1992.), str. 319.

Ispunjavanje te obveze podrazumijeva hrabrost suprotstaviti se svim činidbama koje završavaju teškom i nepravednom diskriminacijom nerođenih ljudskih bića koja, stvorena poput ostalih na Božju sliku, imaju dostojanstvo osobe. *Iz svakoga »ne«* u nastojanju razlikovanja između dobra i zla odjekuje *veliko »da« priznavanju dostojanstva i neotuđive vrijednosti svakoga pojedinog i jedinstvenoga ljudskog bića pozvanog na postojanje*.

Prihvativši sadržaj ovoga naputka kršćani će se predano zalagati u promicanju nove kulture života znajući da Bog uvijek daje milost potrebnu za opsluživanje njegove zapovijedi i da u svakome ljudskog biću, nadasve u najmanjemu među nama, susreću samoga Krista (usp. Mt 25, 40). I svi ljudi dobre volje, napose liječnici i istraživači otvoreni dijalogu i željni saznati što je istina, znat će razumjeti i prihvatiti načela i ocjene čija je svrha zaštititi ranjivost položaja ljudskih bića u prvim stupnjevima života i promicati čovječniju civilizaciju.

§ 138.b Ljudski zametak nije »terapijska građa«

Iz govora Benedikta XVI. sudionicima međunarodnoga kongresa »Dar za život - Promišljanje o darivanju organa«, u Vatikanu, 7. studenoga 2008.

Darivanje organa osobit je oblik svjedočanstva ljubavi. U vremenu poput našega, koje je često obilježeno različitim oblicima sebičnosti, sve je potrebnije razumjeti koliko je za pravilno poimanje života odlučujuće ući u logiku besplatnosti. Doista postoji odgovornost ljubavi i milosrđa koja zahtijeva da se vlastiti život učini darom za druge, ako se uistinu hoće ostvariti samoga sebe. Kao što nas je učio Gospodin Isus, samo onaj tko daruje svoj život moći će ga spasiti (usp. Lk 9, 24).

Povijest medicine pokazuje velike napretke koji su omogućili da se život učini dostojanstvenijim svakoj osobi koja pati. Presađivanje tkiva i organa predstavlja veliki doseg liječničke znanosti i zasigurno je znak nade za brojne osobe koji se nalaze u teškim i ponekad krajnjim kliničkim stanjima.

Korisno je u današnjem kontekstu vratiti se promišljanju o tim znanstvenim dostignućima kako se ne bi dogodilo da sve veći broj zahtjeva za presađivanjem razori etička načela koja su im u temelju. Kao što sam rekao u prvoj okružnici, tijelo se nikako ne može smatrati samo pukim predmetom. (usp. *Deus caritas est*, br. 5). Tijelo svake osobe, zajedno s duhom koji je dan svakome pojedinačno, čini nerazdjeljivi spoj u koji je utisnuta slika samoga Boga. Neuzimanje u obzir te dimenzije vodi prema vidicima koji ne mogu obuhvatiti cjelokupnost otajstva prisutnoga u svakome. Što se, pak, tiče tehnike presađivanja organa, darovati se može samo ako ne postoji ozbiljna opasnost za vlastito zdravlje i identitet, a uvijek s ćudoredno valjanim i razmjernim razlogom. Eventualne logike kupoprodaje organa i primjena diskriminacijskih ili utilitarističkih mjerila tako bi se suprotstavljale značenju dara, označujući se ćudoredno nedopustivim činima. Zloupotrebe presađivanja i trgovina organima, što često uključuju nedužne osobe poput djece, moraju naići na znanstvenu i medicinsku zajednicu ujedinjene u odbijanju toga kao neprihvatljive prakse. Štoviše, treba ih izričito osuditi kao odvratne. Isto etičko načelo valja istaknuti kad se želi postići stvaranje i uništavanje ljudskih zanijetaka/zametaka u terapijske svrhe. Sama zamisao da se ljudski zanijetak/zametak smatra »terapijskom građom«, u opreci je s kulturnim, uljudbenim i etičkim temeljima na koje se oslanja dostojanstvo osobe.

Čin ljubavi koji se izražava u darivanju vitalnih organa, istinsko je svjedočanstvo ljubavi koja zna gledati dalje od smrti kako bi uvijek pobijedio život.

prema talijanskom izvorniku na www.va

Sveti Ambrozije, drvorez iz inkunabule: Sanctus Ambrosius, *Opera*, tiskao Johannes de Amerbach 1492. u Bazelu. Sveti Ambrozije (Trier, 339. – Milano, 4. travnja 397.) kao da danas piše o najčešćem pobačaju, udane žene koja je rodila jedno ili dvoje djece pa svako sljedeće pobacuje: »Bogataši, da ne bi dijelili svoju baštinu na više dijelova, ubijaju vlastite plodove u maternici i rodoubojičkim sokovima u samome plodnom trbuhu uništavaju poklad svoje utrobe. Oduzimaju život prije nego su ga predali.«

DESETO POGLAVLJE

Opći zaključak

§ 139. Mozaik o vrijednosti, značenju i smislu života

U knjizi je izložen pregled crkvenog učiteljstva razasut u govorima, porukama, okružnicama, pobudnicama, pismima, konstitucijama, naputcima, izjavama, raspravama i propovijedima vezanima uz pravo na rođenje.

Prvo što se opaža jest da su tu problematiku crkveni naučitelji, pape i sabori gotovo uvijek obrađivali u sklopu tema koje se odnose na dostojanstvo ljudske osobe i poštovanje ljudskog života općenito. Od dokumenata upućenih kršćanima i svim ljudima dobre volje, samo *Izjava o namjernom pobačaju* (1974.) i okružnica *Evangelium vitae* (1995.) obrađuju problem prava na rođenje izričito i iscrpno, dok se naputci *Donum vitae* (1987.) i *Dignitas personae* (2008.) više bave bioetičkim pitanjima oko začeća i oplodnje.

Drugi element što ga je ova rasprava iznijela na vidjelo jest: crkveni naučitelji, pape i sabor na osnovi vjere i razuma navode brojne razloge prema kojima ljudski život prije rođenja zaslužuje najveće poštovanje svih. U tekstovima koji su bili predmet istraživanja, kao naravnu i logičnu posljedicu, susreće se osuda pobačaja.

Treća konstanta je, s jedne strane, velika osjetljivost papâ za teške i katkad vrlo mučne okolnosti u kojima se danas mogu naći žena i obitelj, a, s druge strane, čvrsto stajalište zasnovano na nepromjenjivoj kršćanskoj nauci o nedodirljivosti života od prvoga časa njegova postojanja i uvjerenje da je pobačaj *iskustvo smrti*.

U modernim je zakonodavstvima, sa sve više popustljivosti i liberalizacije, papinsko učiteljstvo opazilo znak vremena na koji je moralo odgovoriti, do kraja se zauzimajući da se novom snagom crpe iz kršćanskog pogleda na život i njegova svetog i nepovredivog značaja. Očito je da zadnji pape sa sve više upornosti nastoje privući pozornost javnoga mnijenja na stvarnost koja se tiče ljudskog života ugrožena u svim njegovim razdobljima.

Ako bismo to učenje Crkve pokušali zamisliti kao mozaik, pred sobom bismo imali veličanstveno djelo u kojem crkveni naučitelji, sabori i pape neprestance dodaju nove elemente kako bi pridonijeli njegovoj većoj vrijednosti. Iscrpno slijedeći papinsko naučavanje od 1930. do danas, možemo reći da se ono u bitnome nije mijenjalo. Razlike postoje u načinu opažanja različitih vidova problema, isticanja različitih točaka nauke u svjetlu vjere i razuma i u traženju kako da se problem zahvati na najbolji mogući način. Preostaje sabrati ostale misli toga učenja, pokazujući njihovu povezanost i razvoj.

§ 140. Razdjelnica u ponašanju kršćana od prvih stoljeća

Kanonsko je pravo vrlo brzo sankcioniralo nepovredivost začetoga. Ta se nepovredivost ne može dokinuti, pa *Poslanica Diognetu* u II. stoljeću utvrđuje zajedničko učenje i djelovanje među kršćanima koji se žene i udaju kao i svi drugi, ali se ne rastaju; koji poput svih drugih žena začinju djecu, ali ne odbacuju začeto.

Sve od apostolskoga doba pravnu je sigurnost davalo teološko načelo koje *Nauk apostola* (Didaché) ovako izriče: »Ne ubijaj pobačajem plod svoje utrobe i ne usmrćuj ga pošto se rodilo.«

U II. stoljeću Atenagora izvješćuje da kršćani smatraju ubojicama one žene koje upotrebljavaju napitke za izazivanje pobačaja. On sam osuđuje ubojice djece (*Zauzimanje za kršćane*, 35, 1).

Tertulijan uči da »priječiti rođenje« znači sudioništvo u ubojstvu zato što je »već čovjek onaj koji će to biti« (*Apologeticum*, 9, 8).

Sabor u Anciri godine 314. potvrđuje osudu pobačaja, ali ublažava strogost izopćenja, koje je dotle bilo doživotno svodeći ga na samo deset godina pokore.

U Pismima svetoga Bazilija (330.-379.) kanoni 2, 8, 33 i 57 odnose se na pojavu pobačaja. Osuda pobačaja ne ovisi o tome je li zametak »već oblikovan ili još bezličan« jer »to pitanje mi ne istražujemo« (drugi kanon). Kad je riječ o trajanju izopćenja, dosta je deset godina, jer je važnije od roka odrediti iscjeljujuću pokoru. Žene koje uzimaju otrovne napitke da bi pobacile ubojice su (osmi kanon). Ubojica je i žena koja na cesti ostavi rođeno dijete (kanoni 33 i 57).

Trulski sabor godine 691. kaže da su ubojice oni koji daju otrovne napitke i one žene koje ih uzimaju da bi pobacile.

Etiopska je Crkva stajalište zasnivala na kanonima svetog Bazilija koji je utvrdio vrlo stroge kazne za one koji izazivaju pobačaj: »Ako koji čovjek otrovnim napitkom izazove da žena pobaci plod, treba biti izopćen iz Crkve dokle god je živ, te je tek na kraju života u teškoj bolesti dostojan primiti sveta otajstva.«

Armenska je Crkva donijela zakone i protiv preljubnika koji izazivaju pobačaj da trudnoća ne razotkrije njihov grijeh. I preljubnik i žena koja je pobacila trebaju »s velikim bolom u duši činiti pokoru« (kanon 18. apostola Tadeja).

Kanonski propisi Katoličke Crkve oštro osuđuju pobačaj oslanjajući se na načela: »Koji su u utrobi, uzimaju se kao već postojeći« (*Digesta* 9, 5, 26) i »Koji se ima roditi kao da se već rodio«. Ta načela koja je rimska pravna mudrost unijela u sustav građanskoga prava proizvela su kvalitetnu promjenu ne samoga rimskoga nego i svjetskoga društvenog i pravnog shvaćanja, a s kršćanstvom su postala jedno od općih ustrojstvenih osnova sustava nepovredivih ljudskih prava: prava na život.

§ 141. Klasično teološko učenje o pravu na rođenje

Toma Akvinski (1225.-1274.) prihvaća onodobne prirodoznanstvene spoznaje koje se zasnivaju na Aristotelu i smatra da se duša ne ulijeva u zanijetak istodobno sa začećem nego kasnije: »Sjeme prije produševljenja živi samo u mogućnosti, dok po duši postaje živo u zbiljnosti.« (*SCG*, II, 57). No, u svjetlu kršćanske objave Toma smatra da su Adam, Eva i Krist iznimke pa je u njih riječ o izravnom ulijevanju duše (istodobnosti nastanka tijela i njegova produševljenja). Tako za Kristovo utjelovljenje kaže da je trenutačno, »tako da su se te stvari zbile u istom času, to jest pretvorba njegove materijalne krvi u meso i druge dijelove Kristova tijela, i oblikovanje organskih udova i prožimanje dušom organskog tijela, i preuzimanje dušom prožetoga tijela u jedinstvo božanske osobe. U drugima se pak to zbiva susljedno.« (*Super Sententiis*, III, 3, 5, 2, co.)

Uklanjanje ploda prije dolaska razumske duše prema Tomi nije ubojstvo čovjeka, ali jest nedopušteno i znači grijeh. »Izlučivanje sjemena treba biti tako uređeno te nakon toga može slijediti dolično rađanje i odgoj rođenog djeteta. Po tome je jasno da je svako izlučivanje sjemena poslije kojega ne može slijediti začeće-rađanje – protiv čovjekova dobra. Pa ako bi se to činilo naumice, nužno se čini grijeh. Govorim o načinu nakon kojega ne može *samo po sebi* slijediti začeće-rađanje, primjerice svako izlučivanje sjemena bez naravnog općenja muškarca i žene. Zbog toga se takvi grijesi zovu *protunaravni*. Ako pak stjecajem okolnosti začeće-rođenje ne može slijediti iz izlučivanja sjemena, onda to nije protiv naravi, niti je to grijeh, primjerice ako

se dogodi kad je žena neplodna. Isto je tako nužno protiv čovjekova dobra ako se sjeme tako izluči te, doduše, može slijediti začeće-rođenje, ali je spriječen doličan odgoj.« (*SCG*, III, 122).

»Obično se postavlja pitanje kad muškarac i žena, gdje ni on nije muž druge ni ona žena drugoga spolno opće samo radi ljubakanja. O tome je rečeno da loš cilj ne dokida vrijednost ženidbe. Oni međutim koji pribavljaju otrove za neplodnost nisu bračni drugovi, nego bludnici. Ovaj grijeh, iako jest težak, pa ga treba ubrojiti u zlodjela i protunaravnost, jer i životinje očekuju plod, ipak je manji nego ubojstvo; jer se začeće još moglo spriječiti drugim načinom.« (*Super Sententiis*, IV, 31, 2, 3, co.) Muška spolna stanica (spermatozoid) i ženska (jajašce) su *živa bića*, oblikovana nesavršenom i prijelaznom raslinskom dušom. Kad se spoje, nastaje ljudski začetak koji je na početku uobličen raslinskom dušom, ali je puno više od biljke, jer je u njemu već *ljudska narav*, ne još oblikovana, nego po nekoj sili (*virtualiter*), po elanu koji vodi dovršetku čitav razvoj zametka. Ta sila proizlazi od *rađateljskog čina roditeljâ*, a taj opet od njihovih umskih duša koje oblikuju njihova tijela. *Oblikujuća sila* ima i *oruđnu* (instrumentalnu) značajku; oruđe je rađateljskog čina oca i majke. U pravome smislu riječi plod postaje čovjek produševljenjem (dolaskom umske duše): »Kad je snagom odvojenoga sjemena tvar pripravljena, Bog stvarajući ulijeva dušu« (*SCG* IV, 82). »U začeću i porođaju treba postojati postupnost; začeće svršava zbiljnošću zanijetka u nosećoj ženi, dok rođenje svršava zbiljnošću rođenoga kao bića različitog od rodilje. Iz toga nužno slijedi da kod tjelesnih stvorenja biće koje se začinje još ne postoji, a biće koje se rađa, dok se rađa, da još nije odvojeno od rodilje.« (*SCG* IV, 11)

Nakon produševljenja za Tomu nema dvojbe: »pri uništavanju plodnosti« oni koji to čine »ubijaju djetetovo tijelo i dušu« (*Rasprava o zapovijedima,* XXII), a korijen toga, kao i svakog drugog ubojstva, jest srdžba (*Rasprava o zapovijedima,* XXIII). Na drugome mjestu piše: »Tko udari trudnicu odaje se zabranjenoj stvari. A ako uslijedi smrt noseće žene ili smrt produševljenoga ploda, ne će izbjeći zločinu čovjekoubojstva, posebno što iz takvoga uboda lako bude da uslijedi smrt.« (*Sth*, II-II, 64, 8, ad 2). Čovjek, dakle, nema pravo uništavati nerođeno dijete jer je to jednako umorstvu (ubojstvu, čovjekoubojstvu). Dijete se ima pravo roditi jer »ljudsko rađanje traži da se rodi onaj koji se začne, budući da je začeće usmjereno rođenju.« (*SCG*, IV, 43)

Nerođeno je dijete samostalno biće, nije skupina stanica, ili neki organ majčina tijela. »Djetetova duša razlikuje se od majčine duše.« (*Sth*, III, 68, 11, c.) »Kad se oblikuje pupkovina i ulije razumska duša, dijete od majke ne prima ništa osim hrane.« (*Super Sententiis*, IV, 6, 1, 1, 2, 2)

Dijete treba krstiti, ali ne dok je u majčinoj utrobi. Nije dopušteno činiti zlo ni radi dobra; zato se ne smije ubiti majku da bi se krstilo dijete. Samo ako bi majka bila mrtva, a dijete u njezinoj utrobi živo, trebalo bi je otvoriti i izvaditi dijete. Kad je dakle neki čin zao zbog svoga predmeta – a takav je po Tominu mišljenju pobačaj – nema dobroga cilja koji bi mogao opravdati njegovo izvršenje.

§ 142. Bog gospodar života

Polazeći od činjenice da život ima svoj početak i svrhu u Bogu, pape temelje poštovanje života na toj stvarnosti. Kad govore o Bogu kao začetniku života, naglasak stavljaju na riječi »život stvoren neposredno od Boga«. To valja shvatiti kao odgovor svima onima koji čovjekovo podrijetlo tumače bez Božje nazočnosti pa dakle i nekim znanstvenicima koji tvrde da je čovjek rezultat evolucije u prirodi bez Božjeg dodira, makar kao Prvoga Nepokrenutog Pokretača, i koji čovjeka povezuju s nepromjenjivim nastajanjem različitih vrsta. Pape ističu da je čovjek sličniji Bogu nego stvorenomu svijetu, jer posjeduje duh, um, slobodu i savjest.

Život je dar Božji, predragocjen i neprocjenjiv. *Izjava* iz 1974. vidi život kao dar i »talent«. To znači da zemaljski život postaje uvjetom za primanje dara i za preuzimanje odgovornosti svrhe

koja se zove život vječni. Život, prema tome, treba živjeti u perspektivi vječnosti, što znači da je njegova sudbina uvijek u odnosu s božanstvom.

Bog nije samo začetnik života nego i njegov gospodar. Pio XII. gleda ga kao »Gospodara života«, a Pavao VI. naziva ga »Prvim začetnikom« i »ljubomornim gospodarom«. Po Ivanu XXIII. čovjek pripada Bogu kao vlasništvo. Dakle, čovjek nije vlasnik, nego samo plodouživatelj života, kao što se običavao izraziti Pio XII. (Kasniji pape ne upotrebljavaju taj izraz.) Samo Bog može raspolagati svojim jedinstvenim darom. On je, kao što kaže Pio XII., zadržao sebi pravo nad životom i nad smrću.

Vodeći uvijek računa o svetopisamskom shvaćanju života, na Boga se gleda kao na Boga života, a ne smrti. Ono što se hoće jest život, ističe *Izjava o izazvanom pobačaju*. Smrt je tu kao posljedica grijeha, a pobijeđena je Kristovim uskrsnućem. Život se, dakle, stavlja u odnos sa životom Krista umrloga i uskrslog, u kojem se nalazi dimenzija vrednote ljudskog života shvaćenoga kao život kojemu je namijenjeno da nikada ne prođe.

Živi je čovjek, prema Ireneju Lionskom, slava Božja. Na taj se izraz često poziva Pavao VI.

U papinskom je učenju stalno nazočno pozivanje na petu zapovijed: »Ne ubij!«. Međutim, najjači je motiv za poštovanje života zapovijed ljubavi prema bližnjemu, nadasve prema onome tko je nezaštićen. Iz te zapovijedi slijedi uvjerenje da tuđi život ima istu vrijednost kao i vlastiti. Samo onaj tko ljubi može do kraja prihvatiti zahtjeve koji proizlaze iz poštovanja prema životu bližnjega; samo onaj tko slijedi put ljubavi, ne oduzima pobačajem život plodu.

Prvi i najvažniji motiv za poštovanje začetoga, a još nerođenoga ljudskog života sastoji se u činjenici da svako ljudsko biće, od časa kad je začeto, u sebi nosi otisak Božji, koji ga čini subjektom, sposobnim da se otvori Bogu, i krštenjem je pozvano postati Božje dijete. Bog uvijek ostaje jedinim gospodarom njegova života. Čovjeka se ne može smatrati gospodarom ni vlastitoga ni tuđega života.

§ 143. Dostojanstvo ljudske osobe

Drugi razlog zbog kojega život zaslužuje apsolutno poštovanje jest dostojanstvo ljudske osobe. Budući da je ovo pitanje vrlo opsežno, pozabavili smo se samo vidovima koji se tiču poštovanja začetoga, a nerođenog života. Taj se razlog zapravo nadovezuje na prvi, utoliko što čovjekovo dostojanstvo u Bogu nalazi svoj temelj i savršenstvo, jer je Bog stvorio čovjeka na svoju sliku i priliku. Od te istine polaze crkveni naučitelji, pape i sabori kad govore o čovjekovu dostojanstvu. Dijete je uvijek nova potvrda slike i prilike Božje utisnute u čovjeka od samog početka.

Pio XII. u razmišljanjima o čovjekovu dostojanstvu i veličini na Boga gleda kao na vječni izvor ljudskog dostojanstva. Ivan XXIII. čini korak naprijed u viđenju čovjeka kao razumnog i slobodnog, stvorenog na Božju sliku i od Boga postavljenog za vladara svemira. Ističe ono što je čovjek u sebi samome. On u sebi nosi sjaj božanstva koji na osobit način sja u duhovnoj i besmrtnoj duši, i u tijelu, hramu Duha Svetoga. Drugi vatikanski sabor dodaje da je tijelo dostojno ljubavi jer je stvoreno od Boga i određeno za uskrsnuće u posljednji dan.

Čovjekovo dostojanstvo doseže vrhunac u Kristu. Samo u svjetlu Kristova otajstva, kaže Sabor, ljudska narav stječe svoju izvornost. Krist proglašava dostojanstvo života i njegovu moralnost.

Naznačivši koji je izvor dostojanstva ljudske osobe, pape se zaustavljaju na čovjeku u sebi, tj. na sastavnicama ljudske osobe. Ivan XXIII. vidi osobu kao narav obdarenu umom i slobodnom voljom, Sabor kao jedinstvo duše i tijela, a *Izjava* iz 1974. kaže da je čovjek osobni subjekt, sposoban razmišljati o sebi samom, odlučivati o vlastitim činjenicama, i stoga o vlastitoj sudbini; on je slobodan. Prema tome, on vlada sobom.

Što se tiče trenutka kad se konstituira osoba, crkveni naučitelji, pape i sabori bez daljnjih preciziranja polaze od činjenice da je čovjek osoba. Pavao VI. kaže da u čovjeku treba prepoznati biće koje traži obvezu da bude (*un essere che reclama un dover essere*). Vrlo je znakovit izraz koji on upotrebljava kad tvrdi da Crkva ustraje u tome da u svakom djetetu vidi osobu. Sa svakim se djetetom ima postupati kao sa osobom, jer ono to zaslužuje.

Uz to što je osoba, čovjek je i nositelj prava i dužnosti, među kojima prvo mjesto zauzima pravo na život. Pio XII. drži da i to pravo čovjek prima izravno od Boga. Ivan XXIII. dodaje da ono također neposredno i istodobno izvire iz same ljudske naravi. To se pravo priznaje svim ljudima u Općoj deklaraciji o pravima čovjeka (1948.). Ivan XXIII. navodi tu povelju Ujedinjenih naroda izražavajući nadu da će u njoj svi ljudi naći obranu i zaštitu. Na nju se pozivaju i Pavao VI., Ivan Pavao II. i Benedikt XVI.

Za Ivana XXIII. jako je važno da budemo svjesni vlastita dostojanstva, tj. vrijednosti životnoga smisla. Da se ta svijest dosegne, treba imati nužna sredstva da se može živjeti životom dostojnim čovjeka.

Čovjekovo se dostojanstvo očituje i u prenošenju života, u čemu čovjek surađuje s Bogom. Na tu činjenicu upućuju papinski i saborski spisi kao na novi razlog za poštovanje ljudskog života prije rođenja. Pio XII. drži da toj suradnji čovjek mora pristupiti sa strahopoštovanjem i osviještenošću. Prema Ivanu XXIII. prenošenje života povjereno je osobnom i svjesnom činu, to jest duboko odgovornom činu. Dosljedno tomu, ubijanje još nerođenog života nije samo velika uvreda Bogu i kršenje njegovih zakona, nego je istodobno i ponižavanje samoga sebe i zajednice u kojoj se živi. Pavao VI. poniženje osobnoga dostojanstva proteže i na sve one koji sudjeluju u ubijanju još nerođenog života, kao što su to liječnici i primalje, a Ivan Pavao II. posebno žigoše muškarce nasilnike: »Gdje uspijeva mužjačko nasilje, odluka za pobačaj, koji uvijek ostaje teškim grijehom, više je zločin koji treba pripisati muškarcu i zamršenim odnosima u toj okolini, nego odgovornosti žene.« Nevjernim muževima još je sveti Ivan Zlatousti (354.-407.) govorio: »Vi činite ne samo to da bludnica ostane bludnica nego je još činite i ubojicom.«

Iz čovjekova dostojanstva i iz činjenice da je on osoba i subjekt univerzalnih i nepovredivih prava, slijedi poštovanje života u nastanku, jer je to dostojanstvo čovjeku dano od Boga, kao što kaže Pio XII., još od početka, tj. od prvoga časa postojanja. Budući da svi ljudi uživaju isto dostojanstvo i imaju jednaka prava, kao što često napominju Ivan XXIII. i Drugi vatikanski sabor, i još nerođeno dijete uživa takvo dostojanstvo i ima takva prava. Od roditelja i društva zahtijeva se što neposredniji osjećaj odgovornosti.

§ 144. Život kao neusporediva vrijednost

Ljudska je osoba u dimenziji individualnosti i zajedništva najveća ljudska vrednota. Među dobrima osobe, vrijednost života zauzima prvo mjesto. Na njoj počiva poštovanje nerođena života. Tu drevnu istinu saziv vjerujućih u Krista predočuje u novom vremenu kao trajno vrijedeću, valjanu i obvezujuću.

Svetost života prva je kategorija koju papinsko učiteljstvo uvodi u razmišljanje o ljudskom postojanju. Ona se objavljuje i priopćuje čovjeku kad mu Bog od samog pojavljivanja osvjetljuje put, kao što kaže Ivan XXIII.

Pio XII. pozivao se na »vrednote osobe«, nadasve aktualne u književnosti njegova vremena. Za njega svaki ljudski život pred Bogom ima neizmjernu i vječnu vrijednost i nema života bez vrijednosti. Razmatrajući takozvani terapijski pobačaj prema »mjerilu vrijednosti«, Pio XII. tvrdi da nepovredivost nevinašca u majčinoj utrobi ne ovisi o vrijednosti majke, kakve god bile njezine zdravstvene prilike i obiteljski zahtjevi. Samo je Bogu dano da prosudi i odluči koji od dvaju života ima prvenstvo u postojanju.

Drugi je vatikanski sabor osjetio potrebu inzistirati na vrijednosti života. Nakon što je utvrdio da je u naše vrijeme život ozbiljno ugrožen u svojoj biološkoj uvjetovanosti, ljudskoj nutrini i u okviru obitelji i zajednice, Sabor želi spasiti transcendentni značaj života pa ističe da je čovjek iznad tjelesnih stvari i da u svojoj nutrini nadrasta materijalni univerzum.

Problem instrumentalizacije čovjeka često se javlja u papinskim istupima. Pio XII. govori o opasnosti od »razosobljena« čovjeka, koje svoje korijenje ima u dalekoj prošlosti. Ivana XXIII. zabrinjava nerazmjernost u razvoju između materijalnoga i duhovnog, u kojem se vrednote stavljaju na drugo mjesto. Pavao VI. ističe da je život izložen rizicima i opasnosti u modernim sredinama, zbog ratova, atentata, otmica i, osobito, pobačaja. Stoga je nužno da se ljudi odgajaju za osjećaj neusporedive vrijednosti života, njegove obrane u kontekstu drugih vrednota.

Čovjek je, kaže Pio XII., stvoren za Boga, a ne ni za jedno drugo stvorenje. Sabor potvrđuje da je čovjek jedino stvorenje koje je Bog htio za sebe samoga. To znači da čovjeku ne može postati svrhom nijedno drugo stvorenje, nego sam Bog.

Razlog neusporedive vrijednosti još nerođenoga života, njegova svetog značaja, koji crkveno učiteljstvo nastoji prikazati u svjetlu suvremenosti, uvijek je valjan. Može biti uvjerljiv i za današnjeg čovjeka koji nije posve izgubio osjećaj vrijednosti života, što se dobro vidi u trenutcima katastrofa, poplava i raznovrsnih nesreća.

§ 145. Nepovredivost života od prvoga časa njegova postojanja

Nakon što jasno određuje osnovu poštovanja ljudskog života u nastajanju, papinsko se učiteljstvo hvata u koštac s ključnom točkom cijele problematike, a to je trenutak od kojeg se život mora držati nedodirljivim. Pio XII. kaže »od prvog časa njegova postojanja«, Ivan XXIII. »od njegova pojavljivanja«, Sabor »već od začeća« (*inde a conceptione*), Pavao VI. »od začeća«, *Izjava* iz 1974. »od kada započne proces rađanja«, naputak *Donum vitae* iz 1987. »od samog početka« (uvod, br. 5). Uvijek je dakle riječ o trenutku oplodnje, kad započinje ljudski život koji se može ustanoviti. Nije tako lako odlučiti kad oplođeno jajašce poprima osobni značaj. Nekoć se to zvalo produševljenje ploda, danas se govori o očovječenju (hominizaciji). *Izjava* iz 1974. spominje da u toj točki nema jednodušne predaje i da su ugledni teolozi još podijeljeni u mišljenju.

Razmatrajući rezultate genetike i embriologije, Pavao VI. vidi čas začeća kao onaj koji je početak jedinoga i jednoznačnoga životnog procesa, što se zaključuje u rođenju novoga ljudskog bića. *Izjava* iz 1974. dodaje da u času kad je jajašce oplođeno započinje život koji nije ni očev ni majčin život, nego život novoga ljudskoga bića koji se razvija samo za sebe. Tako je, prema modernoj genetici, spajanje sperme s jajašcem odlučujući korak u životu svakog pojedinca, nakon kojega u razvoju nema nikakva kvalitativnog skoka. *Izjava* iz 1974. izričito kaže da današnja znanost, u svom najrazvijenijem obliku, ne daje nikakav bitan oslonac pobornicima pobačaja. Što se tiče trenutka u kojemu se konstituira ljudska osoba, *Izjava* biološkim znanostima osporava pravo da daju odlučujući sud o pitanjima koja su pridržana filozofiji i moralu. Druga važna točka je stroga osuda pobačaja, koji po latinskom *ab ortu* znači: zatrt od početka. Sabor ga naziva užasnim zločinom. Zaslužuje taj naziv jer je riječ o uništenju nedužna i nebranjenog života.

Tijekom stoljećâ pobačaj se određuje kao ubojstvo. U razdoblju od Pija XI. do Drugoga vatikanskog sabora to se određenje ne spominje. Pavao VI. ponovno preuzima izraz da bi odgovorio onima koji plod začeća smatraju gomilom stanica. Takvo je imenovanje logičan zaključak činjenice da je dijete u majčinoj utrobi čovjek, kao što ističe Pio XII., a Pavao VI. kaže da »to ljudsko biće u majčinoj utrobi jest čovjek od prvog časa svog začeća«. Ubiti još nerođeno dijete znači ubiti čovjeka, i zato je to čin ubojstva.

Braniti život od prvoga časa njegova postojanja za pape je nužnost i dužnost. Posljedice pobačaja, a osobito onog ozakonjenog, negativno se odražavaju na društveni život. Pio XII. naznačuje opasnost od kulture smrti koja se širi. Ivan XXIII. poštovanje života prije rođenja smatra nužnim uvjetom za sređen suživot. Kršenjem jednog, temeljnog prava, naime, i sva druga prava su u opasnosti. Pavao VI. govori o čvrstoj vezi između još nerođenog života i općeg mira. Mentalitet koji se stvara ozakonjenjem pobačaja može dovesti do prezira prema starijim osobama; može otvoriti put onim oblicima genetičkog inženjerstva koji idu protiv života i može doći do pravog pokolja nedužnih.

Papa Ivan Pavao II. više od četvrt stoljeća (1978.-2005.) vodio je veliku bitku za život. Problem prava na rođenje promatra u svjetlu Svetoga pisma, kršćanske predaje, moralne teologije, medicine, psihologije, sociologije, prava i pastoralnog djelovanja. Poštovanje života od začeća do prirodne smrti bila je temeljna točka njegova papinstva, a okružnica o Radosnoj vijesti života njegovo je sustavno razmišljanje o ljudskom životu u kojem je na tri mjesta praktički utvrdio vjerske istine. Naime, u ožujku 1995. izričito je potvrdio da crkveno učenje protiv ubojstva (*Evangelium vitae*, br. 57), pobačaja (br. 62) i eutanazije (br. 65) zapravo čini posebne moralne norme koje crkveno učiteljstvo štiti nezabludivošću. Posljedica toga je da katolik, kako bi bio u punom zajedništvu s vjerom Crkve, mora prihvatiti učenje o zloći pobačaja i eutanazije.

Više od svojih prethodnika Ivan Pavao II. govori o savjesti kao važnom činitelju u poštovanju ljudskog života. Ozakonjenjem pobačaja ne ubija se samo nevinog čovjeka nego i savjest. »I ne zna se kolika je širina i brzina kojom se pronosi zraka uništenja savjesti, a na njima se, prije svega, zasniva čovječniji osjećaj kulture i ljudskog napretka«. A za to je potrebno odgajanje savjesti u kojem treba produbljivati razmišljanje o čovjeku i njegovom biću u svijetu i povijesti. Sukob između društvenog pritiska i zahtjeva čestite savjesti može dovesti u dvojbu: ili napustiti liječničko zvanje ili obrukati vlastita uvjerenja. Postoji srednji put koji se otvara katoličkim zdravstvenim djelatnicima koji su vjerni svojoj savjesti a to je put priziva savjesti koji moraju poštovati svi, napose zakonodavci.

Papinsko učiteljstvo, zauzimajući čvrsto stajalište da u času začeća započinje upravo ljudski i osobni život, zbog čega se proglašava njegova apsolutna nedodirljivost, istodobno upozorava da je pobačaj užasan zločin koji ugrožava život nevinih i sav društveni suživot.

§ 146. Osjetljivost za teškoće i odgovor na prigovore

U papinskom se naučavanju očituje velika osjetljivost glede svih teškoća koje mogu nastati oko pobačaja. Opseg tih teškoća sve je širi.

Takozvani terapijski pobačaji poradi osjetnog poboljšanja primaljstva i porodništva postao je doista rijedak. No postoji rizik da se eugenički pobačaj umnoži razvojem medicine. Pavao VI. tvrdi da čovjek zadržava osobnost ako i malakšu njegove duševne moći zbog organskih deformacija.

Pravo na život ne ovisi o tome je li čovjek normalan, nego o tome je li živ. Kršćaninovo se vrednovanje ne može ograničiti samo na obzor zemaljskog života. Sreća se ne može mjeriti odsutnošću trpljenja ili nevolja – ističe Evanđelje. Ima i gospodarskih razloga: oskudica sredstava, nedostatan smještaj, nezaposlenost; obiteljskih razloga: broj već rođene djece, muževo zapuštanje obitelji ili nesklad u bračnoj zajednici; zatim društvenih razloga: neprihvaćanje trudnice i neudane majke u društvu; potom duševnih razloga: pretrpljeno nasilje, strah od osramoćenosti. Kao razlog za pobačaj navodi se i »kvaliteta života«. Pitanje se postavlja ovako: može li se opravdati pobačaj da se sačuva kvaliteta majčine egzistencije u okolnosti kad trudnoća potječe od silovanja ili drugih seksualnih zlodjela?. *Izjava* iz 1974. odgovara da se ne mogu ignorirati te vrlo ozbiljne teškoće; no život je temeljno dobro i ne može se uspoređivati s određenim neugodnostima, bile one i najteže.

Što se tiče prigovora koji dolaze od pobornika ozakonjenog pobačaja, i njih je sve više. *Izjava* kaže da problem ne bi bio toliko dramatičan da su razlozi kojima se nastoji opravdati pobačaj uvijek očito zlonamjerni i bezvrijedni. Crkva je svjesna poteškoća, ali se ne slaže da je pobačaj časno i dopustivo rješenje jer se nikad ne može pozivati na slobodu mišljenja da bi se povrijedila prava drugih, osobito pravo na život.

U pogledu ženske emancipacije stvaraju se pogrešni zahtjevi o slobodi, tvrdeći da je ženino pravo ne biti prisiljena podnijeti neželjeno materinstvo. Pavao VI. ističe da se to pravo mora razmatrati u svjetlu djetetova prava na život.

U papinskom je učiteljstvu očita osuda korištenja pobačajem kao sredstvom u kontroli rađanja ili kao sredstvom za rješavanje demografskog problema. Povreda moralnih vrijednosti, ističe se u *Izjavi*, znači za zajedničko dobro veće zlo od bilo koje nepogodnosti gospodarskog i demografskog rada.

§ 147. Ozakonjenje kršenja prava na rođenje

Budući da plod začeća ima ljudski i osobni značaj te je već član društva, pobačaj ima društvenu dimenziju. Zakonito je upletanje društva u pitanje pobačaja, a kriterij koji ga nadahnjuje jest zajedničko dobro. Ono se izražava u građanskome pravu. Pritom su vrlo važne povezanost i razlika između zakonitosti i ćudorednosti (moralnosti), između građanskog zakona i ćudoredne norme.

Pio XII. položio je temelj odnosa između pojedinca i društva i, poradi toga, između građanskoga prava i moralne norme. Na njegove se riječi često pozivaju kasniji pape i Sabor.

Pravo na život čovjek prima neposredno od Boga, a ne od društva, kaže Pio XII. Društvo je stvoreno za čovjeka, a ne čovjek za društvo (»Subota je stvorena radi čovjeka, a ne čovjek radi subote«, kaže Isus – Mk 2, 27). Bog je vrhovna norma u svakome pravu. Iznad bilo kojega ljudskog zakona diže se neprolazni Božji zakon. Svako ljudsko pravo ima temelj u božanskome pravu. Pio XII. zaključuje da je zakon koji dopušta pobačaj nepravedan jer nema nijedne ljudske vlasti koja može iskazati ili dati valjanu pravnu podlogu (*titulus*) za namjerno raspolaganje nevinim ljudskim životom.

Građansko pravo i moralna norma su povezani. Funkcija zakona nije da pasivno bilježi ono što se čini, nego da pomogne kako bi se činilo bolje. Postoji ipak razlika, jer građanski zakon ne može obuhvatiti čitav opseg morala. On često mora podnijeti ono što je, konačno, manje zlo da bi se izbjeglo neko veće. To je načelo građanske tolerancije. Pio XII. priznaje valjanost tom načelu, ali ga ne primjenjuje na pobačaj. *Izjava* iz 1974. izlaže razloge koji se pritom moraju uzeti u obzir. Nekažnjavanje pobačaja sa sobom nosi opasnost da zakonodavac više ne gleda na pobačaj kao na zločin protiv ljudskog života, kako bi ubojstvo uvijek bilo primjereno kažnjeno. S druge strane, mnogi mogu shvatiti kao odobravanje ono što možda nije ništa drugo nego odricanje od kažnjavanja. Prigovori u korist ozakonjenja pobačaja: potajni pobačaj, funkcija zakona, argument pluralizma i drugi što se naznačuju s različitih stajališta – nisu, međutim, valjani za ozakonjenje pobačaja.

U odnosu na liječnike i bolničare *Izjava* ističe kako se ne može dopustiti da budu prisiljeni na blisko sudjelovanje u pobačaju i da tada moraju birati između Božjeg zakona i svojega profesionalnog položaja.

Papinsko učiteljstvo moglo je o zakonu koji dopušta pobačaj suditi samo negativno. To je posebno vidljivo iz niza istupa Pavla VI. i Ivana Pavla II. *Izjava* koju je 1974. priredio kardinal Šeper dodaje da čovjek ne može nikad slušati zakon koji bi u načelu odobravao pobačaj, bez obzira na to što je odredio građanski zakon. Ako je nešto zakonito, samim time ne postaje ćudoredno, kaže Pavao VI.

§ 148. Civilizacijom ljubavi promicati život u nastanku

Pastoralni dio problema vrlo je zastupljen u papinskom učenju. Uvijek se polazi od spoznaje da se problem pobačaja ne može riješiti samim osuđivanjem, nego treba učiniti sve što je moguće da se zlo uništi u korijenima: da se uklone uzroci koji ga izazivaju, da se pruži realna alternativa pobačaju, da se on spriječi.

Prva činjenica u toj mnogostrukoj akciji jest promicanje (apostolat) poštovanja i ljubavi za novi život u svijetu u kojem – kao što kaže Pio XII. – naznaka o životu kao blagoslovu može izazivati protivljenje ili porugu. U govorima, porukama, susretima s vjernicima, zdravstvenim radnicima, znanstvenicima i pravnicima pape ističu nerođeni život kao neusporedivu vrednotu, koja zaslužuje apsolutno poštovanje već od prvog časa začeća.

U tome Crkva mora nositi glavnu ulogu, jer ima dugu tradiciju u korist istinskih ljudskih vrijednosti. To je njezino pravo i dužnost. Sabor kaže da je Crkva, Kristovo tijelo, znak i zaštita transcedentnog značaja ljudske osobe. Uzvišeno poslanje obrane ljudskog života povjereno je svim ljudima.

No, u tom poslanju obitelj ima prvo mjesto. Ona je prirodno okruženje za razvoj ljudske osobnosti. Ivan XXIII. vidi je kao od Boga ustanovljenu za čuvanje i zaštitu ljudskog dostojanstva. Da bi sve to mogla biti, obitelj ima svoje materijalne i duhovne potrebe. Papinsko je učiteljstvo osjetljivo na materijalne uvjete koje društvo treba osigurati svakoj obitelji: prehranu, pogodan stan, posao. Uloga društva jest da prikladnim zakonima nastoji stvoriti povoljno okruženje novom životu. Zaštita djece, nadasve siromašne i napuštene, jedan je od nužnih uvjeta za poštovanje još nerođena života. Društvo mora braniti prava osobe i obitelji.

U papinskom je učiteljstvu posebna pozornost posvećena poslanju žene u obitelji. Pavao VI. kaže da je žena otajstveni izvor ljudskog života. Pape ističu da je majčinstvo prvotna ženina uloga. Promičući majčinstvo, u isto se vrijeme promiče i poštovanje nerođenog života.

Prijedloge, usmjerenja, težnje i stajališta sa svrhom da se svakom čovjeku koji dolazi na svijet osigura poštovanje njegova života počevši od njegova začeća, Pavao VI. naziva civilizacijom ljubavi. Svakom nasilju protiv života korijen je u nedostatku ljubavi. Stoga njegova poruka glasi: pobijediti mržnju da bi nadvladala ljubav. Treba učiniti sve što je moguće da bi svako ljudsko biće od samog začeća bilo željeno, očekivano, doživljavano kao osobita, jedinstvena i neponovljiva vrednota.

Za papu Slavena obrana života sastavni je dio poslanja Crkve, a prava kultura života jamči pravo doći na svijet onome koji još nije rođen. Bez kulture koja održava neprijeporno pravo na život i promiče osnove vrijednosti svake osobe, ne može postojati zdravo društvo niti sigurnost u mir i pravdu. Budućnost europske uljudbe, prema Woytiłinu mišljenju, u velikoj mjeri ovisi o odlučnoj obrani i promicanju vrednota života, srži njezine kulturne baštine, a to znači vratiti Europi njezino istinsko dostojanstvo, da bude mjesto gdje se svaka osoba ostvaruje. Crkveno »ne« pobačaju i eutanaziji znači »da« životu, »da« izvornoj dobroti stvorenja, »da« koje može dokučiti svako ljudsko biće u svetištu svoje savjesti, »da« obitelji, prvoj stanici nade kojoj se Bog veseli sve do toga da je poziva da postane kućnom Crkvom.

Benedikt XVI. rado upotrebljava izraz *pravo na rođenje*: »Djeca se imaju pravo roditi i odgajati u obitelji zasnovanoj na braku, gdje su roditelji prvi odgojitelji vjere svoje djece kako bi ona dosegla punu ljudsku i duhovnu zrelost«. Za Papu Nijemca presudno je što kršćanska zajednica čini, a ne samo što se s oltara propovijeda: »Pobačaj ne može biti ljudsko pravo – on je upravo suprotno od toga. To je duboka rana u društvu. Pozivam odgovorne u politici da ne dopuste da se djeca smatraju slučajem bolesti, niti da se u stvarnosti dokida kvalifikacija zakonskih sustava da je pobačaj nepravda. Moramo stvarati podneblje radosti i povjerenja u život, u kojem će se djecu

doživljavati ne kao teret nego kao dar za sve. Svjestan sam da vjerodostojnost našeg govora također ovisi i o tome što Crkva čini da pomogne ženama u teškoćama.«

Tako je od 1930. do danas papinsko učiteljstvo:

- ostalo dosljedno dvotisućljetnoj predaji u pogledu poštovanja ljudskog života prije rođenja,
- odvažno pristupalo problemima na tom području nudeći rješenja u svjetlu vjere i zdravog razuma,
- predočavalo učenje Crkve kao valjano ne samo za kršćanina nego i za svakoga čovjeka dobre volje.

Kad Crkva brani pravo na život od prvog časa njegova postojanja, čini to ne samo iz poštovanja prema Bogu, prvom davatelju i gospodaru života nego i iz poštovanja prema bitnom dobru čovjeka i čovječanstva.

Poslanje Crkve, Kristove zaručnice (II Kor 11, 2), jest poslanje ljubavi. Pavao VI. rekao je: »Samo onaj tko postane apostolom ljubavi, postaje apostolom nade.« Ivan Pavao II. razvija isto gledište: »Neka vas ne obeshrabre teškoće, protivljenja, neuspjesi, na koje možete naići na svojem putu. U pitanju je čovjek, a kada je u igri takav ulog, nitko se ne može zatvoriti u stav rezignirane pasivnosti a da se time ne odrekne sama sebe. Imajte vjeru u Boga Stvoritelja i Oca svakoga ljudskog bića, imajte povjerenja u čovjeka, stvorenoga na njegovu sliku i priliku i pozvanog da Mu bude dijete u Sinu. U Kristu, umrlom i uskrsnulom, čovjekova je parnica već dobila konačnu presudu: život će pobijediti smrt.«[1]

Jakošću i ljubavlju Božjega Duha, Životvorca i Branitelja, kršćanska zajednica nastavlja poslanje u prilog još nerođenome životu, s vjerom u Boga, oca svakog ljudskog bića, i s nadom u Krista, Uskrslog, prijatelja života, koji je pobijedio smrt.

1 Ivan Pavao II., Govor sudionicima Europskoga kongresa pokreta za život (26. veljače 1979.): *Insegnamenti di Giovanni Paolo II*, svezak II, str. 469.

Dubrovački primjer kršćanske skrbi za »neželjenu« djecu

§ 149. Najstariji očuvani podatci o nezakonitoj djeci u Dubrovniku

Nezakonito je dijete koje se rodi izvan braka ili dulje od devet mjeseci nakon prestanka braka ili od oca koji nije majčin muž. Za postojanje braka bitna je izjava volje muškarca i žene, a ne sam spolni odnos. Brak može prestati smrću jednoga supružnika, proglašenjem jednoga bračnog druga umrlim,[1] poništajem braka (ustanovljenjem da nikada nije valjano ni sklopljen) ili rastavom braka. Katolička Crkva nema ovlast rastaviti brak između krštenih osoba koji je valjano sklopljen i u kojem je obavljen bračni čin. No neizvršenu se ženidbu može razriješiti zbog opravdana razloga.[2] Ako je jedan od bračnih drugova nekršten tijekom sveg vremena bračnoga života, a nema nikakve mogućnosti da se bračno zajedništvo obnovi jer postoji korjenito i neizlječivo neslaganje, brak se može rastaviti po »petrovskoj povlastici«.[3] U Katoličkoj Crkvi također se može rastaviti brak sklopljen između dvoje pogana, u kojem je jedan bračni drug u međuvremenu prešao na kršćanstvo, a drugi, nekršćanin, želi se rastaviti ili ga smeta kako prvi bračni drug, obraćenik, živi ili što vjeruje. Apostolove su riječi: »Ako li se nevjernik hoće rastaviti, neka se rastavi; brat ili sestra u takvim prilikama nisu vezani: tâ na mir nas je pozvao Bog« (I Kor 7, 15).[4] Postoji još i rastava poligamne ženidbe (sada kanon 1148) te u slučaju sužanjstva ili progonstva (sada kanon 1149).[5]

Statut grada Dubrovnika od 29. svibnja 1272. u četvrtoj knjizi, u 71. poglavlju, određuje: »Očeva vlast nad nezakonitom djecom. Tko ima nezakonite sinove ili kćeri, neka je na samrti vlastan doznačiti im i oporučno ostaviti mali dio svoga imutka, prema svojoj mogućnosti. Isto tako neka je vlastan za života udati je za čovjeka njoj ravna, a poslije smrti njezina oca oni koji posjeduju njegov imutak dužni su je udati kako je oporučno odredio prije rečeni otac.« Sljedeće, 72. poglavlje određuje: »Nezakonita djeca. Ako bi se još neudana nezakonita kći odala javnom bludu ili čaranju ili svodništvu, neka su i otac i njegovi zakoniti sinovi vlasni da je kazne i da je išibaju, da je otjeraju, pa i prodaju izvan grada. A ako bi se nezakoniti sin odao raspuštenosti ili razbojstvu, ili ako bi se odao kojem drugom opakom poroku, sâm otac i njegovi zakoniti sinovi

1 v. Nikola Škalabrin, *Postupci*, Đakovo, 2000., str. 298-302.

2 *Zakonik kanonskoga prava* (1983.), kanon 1142; Zbor za sakramente, *Naputak* Dispensationis matrimonii *o postupku traženja oprosta od sklopljene, a neizvršene ženidbe* (7. ožujka 1972.): Vjesnik Đakovačke biskupije (Đakovo), 25 (1972.) 7-8, str. 130-132; v. Nikola Škalabrin, *Postupci*, Đakovo, 2000., str. 271-288; Velimir Blažević, *Ženidbeno pravo Katoličke crkve*, Zagreb, 2004., str. 313-317.

3 Povlastica se tako zove po papinskoj vlasti. usp. Zbor za učenje vjere, *Naputak* Ut notum est *o razrješenju braka u korist vjere (petrovska povlastica)* od 6. prosinca 1973.: Nova et vetera (Sarajevo), XXIX (1979.) 1, str. 268-272; Šeper građa za životopis 2, prir. Đuro Pukec i Vladimir Stanković, Zagreb, 1983., str. 246-253; v. Nikola Škalabrin, *Postupci*, Đakovo, 2000., str. 289-298; Velimir Blažević, *Ženidbeno pravo Katoličke crkve*, Zagreb, 2004., str. 332-349.

4 O pavlovskoj povlastici: *Zakonik kanonskoga prava* (iz 1917., kanoni 1120-1127; iz 1983., kanoni 1143 i 1147); Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 768, 779, 1497, 1983, 1988, 2580-2585 i 2817-2820; Velimir Blažević, *Ženidbeno pravo Katoličke crkve*, Zagreb, 2004., str. 318-331.

5 usp. John Renken, *Rastava supružnika*, Suvremena katolička enciklopedija, prir. Michael Glazier i Monika K. Hellwig, Split, 1998., str. 813-815.

neka ga po svojoj volji išibaju i kazne; tu vlast šibanja i kažnjavanja muške i ženske djece podjeljujemo i ženi rečenoga oca.«[6]

Duboko u prošlost nije moguće odrediti koliko je ukupno ili u postotku bilo neželjene ili nezakonite djece. Pri tome nisu sva nezakonita djeca bila »neželjena«. To je možda više bilo pitanje društvenog statusa, njihova nepromjenjiva mjesta u društvu, nego baš sramote, jer djeca uopće nisu kriva ni odgovorna što nisu rođena u braku. Čini se da je srednji vijek bio nekako popustljiviji u toj »nezakonitosti« nego primjerice od XIX. stoljeća nadalje. A svakako, kao i danas, korišteno je svašta pa i taj status za vrijeđanje, kad je »bilo od potrjebe«. Bilježnički spisi s kraja XIII. stoljeća očuvali su spomen nekoliko nezakonitih potomaka dubrovačkih građana koji su odrasli, bavili se trgovinom, obrtom, a jedan je postao i svećenik. Tadašnje ih je društvo žigosalo kao nezakonitu djecu (latinski *filius illegitimus*, *filius naturalis, bastardus*, *spurius*), što im u životu svakako nije pomagalo, ali zbog takve oznake danas ih je moguće izdvojiti.

Palma de Maasio prodaje 29. travnja 1279. Matuši, nezakonitoj kćeri Petra de Carnisio, kuću zapadno od Samostana svete Marije od Kaštela s pokućstvom za 20 solada.[7]

Kao davatelj novca za zajam od 12 solada postolarima Savinu i Luki 20. svibnja 1280. zabilježen je Teodor, nezakoniti sin Tripuna, sina Skorobogatog.[8]

Dominče, nezakoniti sin Marina Orsića i Ratko, zet Miloja Bistića, 14. kolovoza 1280. svjedoče da su Palma, sin bačvara Ruđera, i Frano, sin liječnika Josipa, u Kotoru kupili tri sokola za deset perpera[9] i četiri groša[10].[11]

Dobroslav, nezakoniti sin Sersija Ivanova de Sersio, posuđuje 30. svibnja 1283. na dva i pol mjeseca 12 solada i dva i pol groša.[12]

Stanko de Subo potvrđuje 16. ožujka 1283. da mu je Vlaho Mavrov platio dio duga koji su još od 12. kolovoza 1270. dugovali rečeni Vlaho, Tripe, nezakoniti sin Picinega de Sklepo, i njegov polubrat Drago, zakoniti sin istoga Picinega.[13]

Gradski bilježnik Tomazin de Savere oporukom od 17. siječnja 1284. ostavlja svojoj izvanbračnoj kćeri Mariji 50 perpera za udaju i određuje joj pravo korištenja svoga doma do udaje. U toj kući smije živjeti s njegovom ženom i nasljednicima.[14]

Benvenut, nezakoniti sin Andrije Delmuta, kupio je u rujnu 1284. četiri štavljene zečje kože za 30 groša.[15]

Pasko Marinelli optužio je 30. rujna 1284. Andriju Paleologa da je »kopile u trećem narašta-

6 *Statut Grada Dubrovnika 1272*., prir. Baldazar Bogišić i Konstantin Jireček, preveli Mate Križman i Josip Kolanović, Dubrovnik, 1990., str. 370-371 i 158.

7 *Spisi dubrovačke kancelarije*, I, prir. Gregor Čremošnik, Zagreb, 1951., br. 83, str. 23. Cijena je izražena u soldima (sòlad): *solidos denariorum grossorum*, doslovce »tvrdih velikih dinara«. Taj se srebrni novac kovao u Dubrovniku od XIII. do XVII. stoljeća.

8 *Spisi dubrovačke kancelarije*, I, prir. Gregor Čremošnik, Zagreb, 1951., br. 971, str. 290-291.

9 Naziv »perper« dolazi od poklasičnoga latinskoga naziva »hyperperus«, grčki »hypérpyron«, a taj od *hyper pyr* (nad vatrom). Perper je bio srebrni novac, a vrijedio je 12 groša (dinarića) ili 72 solda. v. Milan Rešetar, *Dubrovačka numizmatika*, I, Srijemski Karlovci, 1924., str. 29-35; Viktor Kopač, *Pregled dubrovačkog novca*, Bilten Numizmatičkog društva u Zagrebu, I (1963.) 2, str. 13; Bože Mimica, *Numizmatička povijest Dubrovnika*, Rijeka, 1994., str. 204-211.

10 »Groš« dolazi od poklasične latinske riječi »grossus«. Drugo ime za groš je dinar. Vrijedio je 6 solada ili 30 minci (parvula). Za jedan dukat trebalo je skupiti 40 groša, a za jedan perper 12 groša.

11 *Kancelariski i notarski spisi 1278-1301*, prir. Gregor Čremošnik, Beograd, 1932., br. 32, str. 34.

12 *Spisi dubrovačke kancelarije*, II, prir. Josip Lučić, Zagreb, 1984., br. 469, str. 106.

13 *Spisi dubrovačke kancelarije*, II, prir. Josip Lučić, Zagreb, 1984., br. 998, str. 241-242.

14 *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, VI, prir. Tadija Smičiklas, Zagreb, 1908., str. 456; *Spisi dubrovačke kancelarije*, II, prir. Josip Lučić, Zagreb, 1984., br. 1291, str. 328.

15 *Kancelariski i notarski spisi 1278-1301*, prir. Gregor Čremošnik, Beograd, 1932., br. 360, str. 131; *Spisi dubrovačke kancelarije*, III, prir. Josip Lučić, Zagreb, 1988., br. 504, str. 194.

ju«. Četiri dana poslije Andrija mu je opsovao: »Kurvin sine!«, a Pasko mu odvratio: »Lažeš, jer moja majka nije bila bludnica, ali si ti sin bastarda.« Nazočni ljudi spriječili su tuču.[16]

Spomenuti Pasko Marinelli spolno je 27. listopada 1284. uznemiravao Ružu, ženu Braticne i nezakonitu kćer odvjetnika Miha Držića, koja se zbog njega ranije bila preselila u drugi dio grada. Pasko je zbog vrijeđanja osuđen na novčanu kaznu od 50 perpera.[17] Svećenik Dominko, nezakoniti sin Ivana Ercleço, svjedok je tom rječkanju kao i svađi 4. studenoga 1285.[18]

Ivan Dragošev se 1. svibnja 1285. tuži da ga je, dok se igrao kod brodova, za kosu uhvatio Pavao, nezakoniti sin svećenika Antuna Galiopa, rasparao mu šešir i udario ga šakama.[19]

Barbije, nezakoniti sin pokojnog Grade de Juda, bacao je kamenje na kneževu obitelj početkom siječnja 1285.,[20] pa ga je sud 4. svibnja 1285. pozvao da se ispriča ili da plati kaznu od 100 perpera. Istoga dana isti je Barbije optužen za sudjelovanje u tuči.[21]

Matija Desimirov oporučno 31. kolovoza 1297. ostavlja izvanbračnoj kćeri 10 perpera, ali ne navodi kako se ona zove.[22]

Nikoleta, žena sada već pokojnog Matije Desimirova, oporukom od 16. listopada 1297. ostavlja dva perpera izvanbračnoj kćeri svojega pokojnog muža, ali joj ni ona ne spominje ime.[23]

Za XIV. i XV. stoljeće poneke podatke o izvanbračnoj djeci u Dubrovniku donose Risto Jeremić – Jorjo Tadić,[24] Dušanka Dinić-Knežević[25] i Jurica Bačić.[26]

Baltazar Bogišić je 1866. zapisao: »U Konavlima nezakonita djeca koja se iz Grada tamo šalju na odgojenje, imaju svako svoje ime i prezime koje mu u porodionici gradskoj daju, ali kad odrastu, nitko za to prezime ne zna, nego ih svatko zove prezimenom kuće gdje su othranjeni bili.«[27] Sljedeće godine piše: »U Konavlima ima priličan broj nezakonite djece (Konavljani ih zovu *mulad*, *tuđe dijete*, *tuđi* ili eufemistično *kraljeva djeca*, jer gradski porodnički zavod sve do 10. godine plaća nešto za odgojenje te djece) koja netom se rode, budu poslana iz grada na selo, da se tamo odgoje. Ova djeca budu othranjena isto kao i ostala, pa i kad veliki postanu, oni se drže, a drže jih i kućani, u sve i posve kao članove kućne.«[28]

U književnosti je zabilježena sljedeća zgoda: »Jedan vlastelin dubrovački, prohodeći kroz polje konavosko, zavapi: 'Oh, koliko ovdje vlastele kopa!' – 'Istina je', zaviče s polja jedan težak, 'a koliko Konavljana sjedi s vama u Senatu!'«.[29]

§ 150. Grad u kojemu je u XV. stoljeću osnovano Nahodište

Dubrovačka je Republika nakon stjecanja Konavala 1419.-1426. zaokružila teritorijalno širenje; prostire se na području današnje Dubrovačke biskupije bez Korčule, uz napomenu da je 1413.-1417. držala otoke Korčulu, Hvar i Brač. Tada uspostavljene granice Dubrovačke Repub-

16 *Spisi dubrovačke kancelarije*, III, prir. Josip Lučić, Zagreb, 1988., br. 510, str. 196-197.
17 *Spisi dubrovačke kancelarije*, III, prir. Josip Lučić, Zagreb, 1988., br. 519, str. 209-210.
18 *Spisi dubrovačke kancelarije*, III, prir. Josip Lučić, Zagreb, 1988., br. 450, str. 161-162; br. 452, str. 162-163.
19 *Spisi dubrovačke kancelarije*, III, prir. Josip Lučić, Zagreb, 1988., br. 406, str. 135.
20 *Spisi dubrovačke kancelarije*, III, prir. Josip Lučić, Zagreb, 1988., br. 399, str. 131.
21 *Spisi dubrovačke kancelarije*, III, prir. Josip Lučić, Zagreb, 1988., br. 545, str. 226, i br. 399, str. 131.
22 *Spisi dubrovačke kancelarije*, IV, prir. Josip Lučić, Zagreb, 1993., br. 1349, str. 307-308.
23 *Spisi dubrovačke kancelarije*, IV, prir. Josip Lučić, Zagreb, 1993., br. 1361, str. 314.
24 *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, I, Beograd, 1938., str. 129-130; II, Beograd, 1939., str. 199-200.
25 *Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku*, Beograd, 1974., str. 108-109. 140.
26 *»Donne publiche« u srednjevjekovnom Dubrovniku,* Acta historica medicinae pharmaciae veterinae (Beograd), XVI (1976.) 2, str. 66.
27 Baltazar Bogišić, *O važnosti sakupljanja narodnijeh pravnijeh običaja kod Slovena*, Književnik (Zagreb), III (1866.) 1, str. 26.
28 Baltazar Bogišić, *Pravni običaji u Slovena*, U Zagrebu, 1867., str. 45.
29 Ivan Stojanović, *Anekdoti i različite mudre izreke*, Dubrovnik, 1893., str. 7, br. 8.

Wendelin Böheim (1832.-1900.), Sveti Vlaho, bakropis prema srebrnome pozlaćenom kipu iz sredine XV. stoljeća iz Zborne crkve svetoga Vlaha u Dubrovniku.

Objavljeno u: *Mittheilungen der Kaiserl. königl. Central-Commission zur Erhaltung zur Erhaltung de Baudenkmale*, I. Band, Wien, 1868. Preuzeto iz: Stijepo Skurla, *Sveti Vlaho biskup i mučenik od Sevasta dubrovački obranitelj*, U Dubrovniku, 1871., str. IV. (Opis kipa je na str. 169-173.)

like današnja su južna državna granica Republike Hrvatske prema Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori. Od 1358. Dubrovčani su uživali praktički potpunu neovisnost. Bio je to početak zlatnoga doba Dubrovnika, ponosno izraženoga proročanstvom uklesanim nad Vrata od Ploča, istočni ulaz u Grad: »Daleko vam kuća, ljuti neprijatelji! Stoljećima se nikakva boja ne boji ovaj Grad kojega krijepi sklonost svetoga Vlaha.«[30] U Gradu od 1413. više nema nijedne drvene kuće, on je »bijel«, sazdan od kamena i sunca. Dubrovnik se nalazio u zamahu gospodarskoga i kulturnog života.[31]

Grad ima crkvene i građanske strukture: biskupiju (od VII. stoljeća) zatim nadbiskupiju (od 996./999.-1830.) i metropolijski kaptol (prije 1108.-1830.) te 47 crkava;[32] kneza, Malo vijeće (1235.), Veliko vijeće (1235.), Vijeće umoljenih (1252.); javne bilježnike (prije 1118.); žitnicu i zatvor (prije 1272.); dva muška i sedam ženskih samostana; urbanistička, komunalna i protupožarna pravila, kanalizaciju (1272.), arhiv (1278.), razgranane međunarodne odnose, međudržavne ugovore, mrežu konzularnih predstavništava na Balkanu i po Sredozemlju, kolonije (Janjevo od 1303.); kovnicu novca (1337.-1803.), bolnicu (Domus Christi 1347.-1887.) i više ubožnica, ljekarnu (Male braće, 1317. i Domus Christi, 1420.), karantenu (lazarete, 1377.), orgulje (1384.), gradski zvonik (1397.), bojaonicu (1398.) i manufakturu sukna (1417.), radionicu za proizvodnju sapuna (1417.), Orlandov stup (1418.), pomorsko osiguranje (1418.), zakonsku regulaciju proizvodnje stakla (1423.), pravnu zaštitu radnika u manufakturi sukna (1428.), Komoru vunarskog obrta (1432.), svim građanima dostupno osnovno obrazovanje (1435.), javni

30 Elegijski distih (heksametar i pentametar) na latinskom: »Este procul, saevi, nullum haec per saecula Martem / Castra timent sancti quae fovet aura Senis.« *Natpis koji bi se trebao postaviti ispod kipa svetoga Vlaha na novim dubrovačkim gradskim vratima* sastavio je Korčulanin Nikola Petrović (1486.-1568.), a u prijevodu Darka Novakovića glasi: »Kad se bez Tvojega mira i privole gradovi dižu, / Kriste, nikada to nije blagoslovljen trud. / Ne daj, Najveći, Bože, da tvrđave ove nad kojim / Pomno stražarim, zla ikada pritisne kob! / Kriste, održavaj vazda sigurnost zidina ovih, / Da bi uvijek Te moj pobožno štovao puk! / Nemojte blizu, divljaci! Pred Martom nikad ne drhti / Ovaj tabor, jer s njim Starca je svetog dah!« (*Sveti Vlaho dubrovački parac u hrvatskoj književnosti*, ur. Luko Paljetak i dr., Dubrovnik, 2001., str. 21). Moguć je i nešto slobodniji prijevod uklesanoga teksta: »Ne prilazite, nasilnici, jer stoljećima ratovi nisu plašili ovu tvrđavu koja je mila duhu staroga Svetca.« (usp. Robin Harris, *Povijest Dubrovnika*, prevela Mirjana Valent, Zagreb, 2006., str. 434), kao i onaj tradicionalni: »Daleko budite, divlji [okrutni stvorovi], kroz vjekove se nikakva rata ne boji* ova tvrđa koju grije dah svetoga Starca [Vlaha] / [*ne boje ove utvrde/kule koje…].«

31 usp. Petar Matković, *Prilozi k trgovačko-političkoj historiji Republike Dubrovačke*, Rad JAZU 7, Zagreb, 1869., str. 180-266; Ivan Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV i XV veku*, Beograd, 1952.; Ivan Božić, *Pojava humanizma u Dubrovniku*, Istoriski pregled (Beograd), II (1955.) 1, str. 6-18; Vladimir Čaldarović, *Kulturni lik Dubrovnika u XV. stoljeću*, Dubrovnik (Dubrovnik), III (1957.) 1-2, str. 1-22; IV (1958.) 1, str. 1-13; Jorjo Tadić, *Johannes Gazulus dubrovački humanist XV veka*, Zbornik filozofskog fakulteta Beogradskog univerziteta, knj. VIII, Spomenica Mihaila Dinića 2, Beograd, 1964., str. 434-439; Vinko Foretić, *Opće prilike u Dubrovniku od XIII do XV stoljeća*, Spomenica 650-godišnjice ljekarne "Male braće" u Dubrovniku, ur. Hrvoje Tartalja, Zagreb, 1968., str. 27-46; Dušanka Dinić-Knežević, *Položaj tekstilnih radnika u Dubrovniku u prvoj polovini XV veka*, Jugoslovenski istorijski časopis (Beograd), XVIII (1978.) 1-4, str. 126-141; Jurica Bačić, *Higijensko-epidemiološke prilike u Dubrovniku krajem XIV i početkom XV stoljeća*, Dubrovnik (Dubrovnik), XXII (1979.) 2, str. 65-77; Maja Nodari-Krstelj, *Dubrovačka stambena arhitektura XV i XVI stoljeća*, Dubrovnik (Dubrovnik), XXII (1979.) 4, str. 33-55; Josip Lučić, *Gospodarsko-društveni odnosi u Dubrovniku u Stojkovićevo vrijeme (1392.-1443.)*, u: Misao i djelo Ivana Stojkovića, Zagreb, 1986., str. 51-69, i Josip Lučić, Dubrovačke teme, Zagreb, 1991., str. 208-235; Josip Lučić, *Dubrovački ljetopis od osnutka do danas*, Dubrovački horizonti, 28, Zagreb, 1988., i Josip Lučić, Dubrovačke teme, Zagreb, 1991., str. 512-531; Nevenka Bezić Božanić, *Prilog poznavanja dubrovačke kuće u 15. i 16. stoljeću*, Dubrovački horizonti (Zagreb), XXII (1991.) 31, str. 23-30; Miljenko Foretić, *Pokušaj osnutka visokog učilišta u Dubrovniku 1424. godine*, Dubrave hrid (Dubrovnik), III (1996.) 12, str. 26-28; Zdenka Janeković Römer, *Okvir slobode : Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma*, Dubrovnik, 1999.

32 Broj od 47 crkvi unutar gradskih zidina nabrojao je fr. Serafin Razzi kao generalni vikar Nadbiskupije 1588. (Serafino Razzi, *La storia di Ragusa*, Ragusa, 1903., str. 242). Apostolski vizitator Giovanni Francesco Sormano 1573. poimence spominje 41 crkvu unutar gradskih zidina: Atanazije Matanić, *Apostolska vizitacija dubrovačke nadbiskupije god. 1573./4. prema spisima sačuvanim u Tajnome vatikanskom arhivu*, Mandićev zbornik, ur. Ivan Vitezić, Bazilije Pandžić i Atanazije Matanić, Rim 1965., str. 204-206. Danas unutar zidina postoje 23 crkve i desetak privatnih ili samostanskih kapelica, a uzimajući i sakralne objekte kojih više nema (Lukša Beritić, *Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 10, Split, 1956., str. 50-79) početkom XV. stoljeća postojalo je 40-ak bogoštovnih zgrada unutar zidina.

vodovod (1438.); državni protokol pri dočeku hrvatskoga kralja Sigismunda (1396.), danskoga kralja Erika IX. (1424.-1425.), budućega hrvatskog kralja Alberta (1414.) i rimskoga cara Fridrika III. (1436.), pape Pija II. (1464.)...

Bĩlo života snažno je tuklo u Dubrovniku u drugoj polovini XIV. i tijekom cijeloga XV. stoljeća; grozničavo stvaralaštvo osjećalo se na svim područjima života. U tom razdoblju Grad svetoga Vlaha može se prispodobiti košnici; to je prostor pun skela i građevinskog materijala, pun vreve ljudi koji nose, vuku, grade, trguju, udružuju se i svađaju, prepiru se i mire, mole i pjevaju. U svakoj kući gradskoga središta ima pokoja radionica ili trgovina, iz kojih se čuje škripa pila i dlijeta, odzvanjaju lupa čekića i žagor ljudi, a u luci i ispred grada su brodovi i karavane, putnici, trgovci i mornari koji govore svim jezicima Sredozemlja. Oko 1432. Dubrovnik ima trgovačku mornaricu od 146 brodova na kojima plovi više od tisuću mornara.[33]

U XV. stoljeću nastali su i natpisi nad središnjim lukom u predvorju carinarnice (palače Sponze): »Naši zakoni zabranjuju varati i krasti na utezima (vagi); uostalom dok ja važem [tebi], mene važe sâm Bog«[34] i na nadvratniku predvorja Samostana sv. Dominika: »Ovdje rječitost propovijeda Krista; Pravilo ublažuje svjetovnost; sve do sada ova je dužnostima vjerna kuća: zakon života; izgoniteljica porokâ; vrata nebeska; te pred tolikim olujama luka i blagi mir.«[35]

U povodu odluke Vijeća umoljenih od 12. kolovoza 1435. da se nakon eksplozije puščanog praha u oružarnici (u južnom krilu Dvora), opet sagradi Knežev dvor, Cirijak Pizziocolli (1391.-1453.) sastavio je tekst koji je 1443. uklesan u predvorju Kneževa dvora: »Državi: Dubrovčani, vrlo razborita vlastela i građani pod moćnim okriljem svetoga Vlaha, mučenika i biskupa, zaštitnika ove slavne dubrovačke države, blagoslovljenoga i presretnoga dana 12. kolovoza [1435.], po nalogu Senata i odluci prejasnoga [plemićkog] staleža ovaj naočiti knežev dvor, kao javnu državnu palaču i senatsku zgradu – izvrsnom brigom petorice vrlih muževa određenih za gradnju – za svaku, sadašnju i buduću prikladnu upotrebu posvećenu i opremljenu predali su [državi]. [Natpis sastavio] Cirijak iz Jakina godine Gospodnje 1435., druge godine [vladanja] cara[36] Sigismunda.«[37]

Isti Cirijak sastavio je 27. siječnja 1438. natpis na Velikoj Onofrijevoj fontani: »[Ovu ploču] postaviše građani Onofriju, sinu Jordana Onosifora, odličnome Napuljcu i graditelju našega vremena, zato što je svojom izvrsnom genijalnošću i marljivošću, a brigom dubrovačke vlastele i državnim novcem namaknutim po nalogu toga odličnoga staleža doveo vodu u ovaj Epidaur, novim imenom Dubrovnik, ilirski grad koji je već dugo oskudijevao vodom. [Voda je potekla] danas, u blagoslovljeni i presveti dan Gospodnji [tj. nedjelju] 27. siječnja, kroz vodovod,

33 Jorjo Tadić, *Privreda Dubrovnika i srpske zemlje u prvoj polovini XV veka*, Zbornik filozofskog fakulteta Beogradskog univerziteta, knj. X-1, Spomenica Vase Čubrilovića, Beograd, 1968., str. 523-524 i 537.

34 Izvornik glasi: »Fallere nostra vetant et falli pondera; meque pondero cum merces ponderat ipse Deus.« Ostali mogući hrvatski prijevodi: »Moji utezi ne dopuštaju niti da ti prevariš drugoga niti da drugi prevari tebe; ja pak mjerim sebe (a ne robu, budući da) robu mjeri sâm Bog.«, »Naši utezi ne daju da ja prevarim drugoga niti da drugi mene prevari; [u svakom slučaju] mjerim samoga sebe, a robu mjeri sâm Bog.«; »Mjere naše zabranjuju varati i biti prevaren; dok ja važem, moje poštenje važe sâm Bog.« i »Utezi naši brane nam varat' ikog i varan biti; dok ja mjerim robu, mene mjeri sâm Bog.«

35 Razriješen kratica natpis se čita: »Praedicat hinc Christum facundia : Regula mundum / temperat : usque adeo haec officiosa domus / lex vitae : expultrix vitiorum : ianua Coeli / totque procellarum portus, et alma quies.«

36 Sigismund je postao hrvatsko-ugarski kralj 31. ožujka 1387., njemački kralj 20. rujna 1410., češki kralj 28. srpnja 1420., lombardski kralj 25. studenoga 1431. i rimski car 31. svibnja 1433. Umro je 9. prosinca 1437.

37 Latinski izvornik vrvi klasičnim izrazima i razriješen kratica glasi: »Civitati / Ragusei nobiles providentissimique / cives / Blasii martyris pontificisque sanctissimi praeclarae huius Epidaurae / Ragusae civitatis patroni auspicante numine / ad pridie Iduum sextilium Augustum faustum felicissimumque diem / ex Senatus consulto et amplissimique ordinis decreto / atrium praetorianum hoc insigne ut publicam civitatis aulam et / senatoriam aedem aedilium optumis curantibus quinque virorum optimum in omnem / oportunumque praesentem et posteritatis / usum aere publico / dicandum exornandumque dedere. / Kyiriacus Anconitanus / anno Domini millesimo quadrigentesimo tricesimo quinto Sigismundo imperatore anno secundo.«

vrlo naporno proveden preko vrletnih i strmih brežuljaka, koji polazi od znamenitih izvora što preobilno istječu osam milja daleko od Grada. [Natpis je sastavio] Cirijak iz Jakina godine Gospodnje 1438., 27. siječnja, prve godine vladanja designiranoga [tj. još neokrunjenoga] cara Alberta.«[38]

U to vrijeme žive ljudi koji su slavu Dubrovnika pronijeli do današnjih dana: teolog i bibliofil kardinal Ivan Stojković (1385.-1443.)[39] i ekonomist Benedikt Kotruljić (1416.-1468.). Dubrovački su nadbiskupi kardinal blaženi Ivan Dominici (1408.-1409.) i magistar Antun iz Rietija (1409.-1440.).

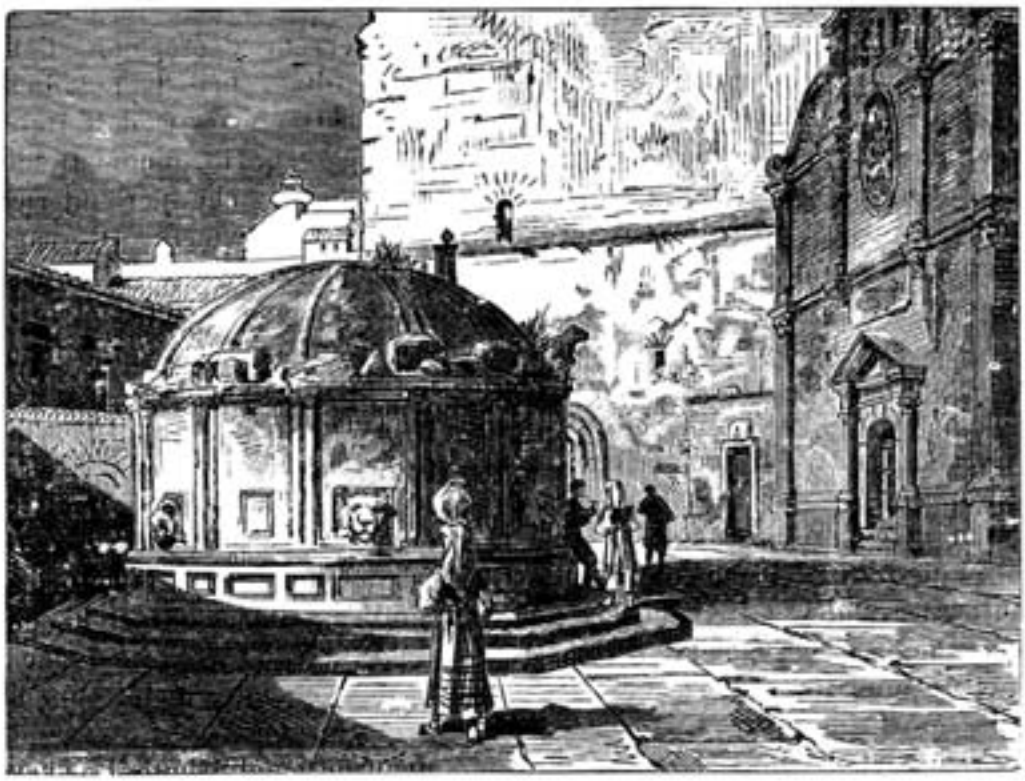

Velika Onofrijeva fontana u Dubrovniku, iz 1438., bakropis.
Preuzeto iz: Giuseppe Gelcich, *Dello sviluppo civile di Ragusa*, Ragusa, 1884., str. 54.

38 Razriješeno kratica: »Posuerunt Onophrio Iordani filio Onosiphoro / Parthenopeo egregio nostri temporis / architecto / municipes / quod optimo ingenio et diligentia sua Raguseorum nobilium providentia et ampli ordinis iussu coacto argento publico hanc in Epidaurum - Ragusium nomine novo - Illyridis urbem diu iam aquarum paenuriis egestantem aquas in ea hodie et ante diem sextum Kalendis Februarias Kyriaceo fausto et felicissimo die conspicuis fontibus exuberantissime defluentes octo ab urbe millia scrupeos arduosque per colles dificillimo ductu perduxit / Cyriacus Anconitanus anno Domini millesimo quadrigentesimo tricesimo octavo, sextum Kalendas Februarias, Alberto imperatore designato anno primo.« [Kyriaceo = Kyriano die - grecizam Gospodinov dan, nedjelja]

39 O njemu: Bonaventura Duda, *Joannis Stojković de Ragusio, O. P. (†1443) Doctrina de cognoscibilitate Ecclesiae*, Romae, 1958.; Aloysius Krchňák, *De vita et operibus Ioannis de Ragusio*, Romae, 1960.; *Misao i djelo Ivana Stojkovića (1390/95-1443) : Zbornik radova s Međunarodnog simpozija u Dubrovniku*, Zagreb, 1986.; Jesús Santiago Madrigal Terrazas, *Juan de Ragusa O. P. (1390/95-1443), ecclesiólogo. Estudio e interpretación de su Tractatus de Ecclesia*, Madrid, 1994.; Petar Marija Radelj, *Étude préliminaire sur Jean de Raguse O.P. (1385-1443) et ses efforts théologiques*, Fribourg, 1998.; Zvjezdan Strika, *Johannes von Ragusa (†1443). Kirchen und Konzilsbegriff in der Auseinandersetzung mit den Hussiten und Eugen IV*, Augsburg, 2000.; Robert Holjevac, *Ivan Stojković i njegovo doba (u svjetlu borbe za jedinstvo Crkve i carigradske misije)*, Zagreb, 2004.

Dubrovnik u vrijeme Zapadnoga raskola

Ivan Dominici rođen je u Firenci oko 1355. Otac mu je umro prije nego se on rodio, pa je od malena radom majci pomagao da prehrani obitelj. U 18. godini postaje dominikanac i nastoji oko obnove redovničkog života. Majka mu je bila plemkinja iz Mletaka, u kojima je djelovao 1383.-1395., kad su ga Mlečani prognali na pet godina. Napisao je prvi pedagoški priručnik u Europi, knjigu *Lucula noctis* (*Malo svjetlo u noći*) u kojoj izlaže temelje kršćanskog odgoja. Poznate su njegove izreke: »Čovjek je u duši plemenit i lakše ga je uvjeriti blagošću nego strogošću.« i: »Neka vaša djeca vide sliku pokolja nevine dječice da zamrze oružje i rat.«. Papa Grgur XII. imenovao ga je svojim savjetnikom, 26. ožujka 1408. dubrovačkim nadbiskupom[40] i 9. svibnja 1408. kardinalom,[41] a Ivan ga je nagovorio da se 4. srpnja 1415. odreče papinske službe za dobro Crkve, kako bi se dokončao Zapadni raskol: »Sveti Oče, ne dolikuje Vašoj dobi [Grgur XII. imao je 89 godina] ni Vašim krepostima da odbijete želje vjernika. Pružite primjer poniznosti i utješite Crkvu. *Vlastite interese valja podvrgnuti dobru svega kršćanstva.* Treba se odreći! Time ćete najviše pridonijeti da se Crkva smiri.«

Iz povijesti dubrovačkih nadbiskupâ Andrije Dračanina (1387.-1393.), Nikole de Hortisa (1393.-1401.), Nikole iz Beneventa (1402.-1408.) i blaženog Ivana Dominicija (1408.-1409.) slijedi da su u vrijeme Zapadnoga raskola[42] pripadali rimskoj obedijenciji priznajući pape Urbana VI., Bonifacija IX., Inocenta XII. i Grgura XII. (sve do 1409.).

Budući da ga je imenovanje kurijalnim kardinalom spriječilo da doista vodi Dubrovačku nadbiskupiju, blaženi Ivan Dominici, koji se do kraja života potpisivao kao »dubrovački kardinal« (*cardinalis Ragusinus*), odrekao se dubrovačke nadbiskupske stolice, ali Grgur XII. najprije to nije htio prihvatiti, no poslije je ipak primio Ivanovu ostavku.[43]

Kako je nakon avinjonskoga sužanjstva i papina povratka u Rim, tada postojao i papa u Avinjonu, većina kardinala obaju tadašnjih papa, rimskoga i avinjonskoga, nezadovoljna raskolom u Crkvi, sazvala je sabor u Pizi, na koji se okupilo oko 400 biskupa i opunomoćenika biskupâ, opatâ, stolnih kaptolâ i sveučilištâ. Dubrovački kardinal Ivan Dominici ostao je vjeran Grguru XII. i nije došao u Pizu. Skup u Pizi tadašnje je pape proglasio neprijateljima crkvenog jedinstva i obojicu ih svrgnuo, te je 26. lipnja 1409. izabrao za papu Grka, franjevca i milanskog nadbiskupa, kardinala Petra Filargija s Krete, koji je uzeo ime Aleksandar Peti. Pizanskog papu priznao je

40 Archivum secretum Vaticanum, *Registrum Vaticanum*, svezak 336, list 194v-195r.

41 Umro je u Budimu 10. lipnja 1419., a 1832. proglašen je blaženim. Od njega na hrvatskom: *Idila Marije Djevice*, u: Josip Mlinarić, Svjedoci obnove, I, Zagreb, 1992., str. 292-295; *O božanskoj ljubavi*, Dominikanski časoslov, Zagreb, 2002., str. 409-411. - Biobibliografija: Thomas Kaeppeli, *Scriptores Ordinis praedicatorum medii aevi*, I, Romae, 1970., str. 406-413; IV, Roma, 1993., str. 148-149. - O njemu također: *Annales Ragusini [...] Nicolai de Ragnina*, Zagreb, 1883. (MSHSM, 14), str. 247; Sigismundus Ferrarius, *De rebus Hungaricae Provinciae Sacri Ordinis Praedicatorum commentarii*, Viennae Austriae, 1637., str. 156-210; *Bullarium Ordinis praedicatorum*, II, Romae, 1730., str. 485. 486. 709; Serafin Marija Crijević, *Sacra metropolis Ragusina*, tomus II, Ragusii, 1744.: Knjižnica dubrovačkih dominikanaca, 36-IV-14/2, str. 1-254; Daniele Farlati - Iacobus Coleti, *Ecclesiae Ragusinae historia*, Venetiis, 1800., str. 149-156; G. Cracco, *Giovanni di Domenico Banchini*, Dizionario biografico degli Italiani, 5, Roma, 1963., str. 657-664; W. Decker, *Giovanni Dominici*, Lexikon des Mittelalters, III, München, 1986., stupci 1185-1186; Josip Mlinarić, *Svjedoci obnove*, I, Zagreb, 1992., str. 273-290; Stjepan Krasić, *Ivan Dominici*, Hrvatski biografski leksikon, 3, ur. Trpimir Macan, Zagreb, 1993., str. 483; *Dominikanski misal*, Zagreb, 1998., str. 148-151; Stjepan Krasić - Serafino Razzi, *Povijest dubrovačke metropolije i dubrovačkih nadbiskupa (X.-XVI. stoljeća)*, Dubrovnik, 1999., str. 125; *Dominikanski časoslov*, Zagreb, 2002., str. 408-412.

42 O tom raskolu: *Velika povijest Crkve*, ur. Hubert Jedin, III/2, Zagreb, 1993., str. 459-550.

43 usp. *Camera apostolica*, 2, prir. Josip Barbarić i dr., Zagreb, 2001., br. 993, str. 507; Serafin Marija Crijević, *Sacra Metropolis Ragusina*, II, Ragusii, 1744.: Dubrovnik, Dominikanska knjižnica, 36-IV-14/2, str. 119: »Voluit tamen Pontifex, ut eandem Ecclesiam tamquam legitime sibi commendatam post haec retineret. Displicuit Ragusino Senatui haec Ecclesiae suae Cardinali commendatio a Pontifice facta, attamen ne Pontificem, aut Cardinalem offenderet, rem per aliquod tempus dissimulavit. Id nemo omnium memoriae prodidit, ad extat Senatu consultu die XXI Junii anno 1408 editum in haec verba: Prima pars est de indusiando super facto archiepiscopatus nostri dato in commenda domini Cardinali Ragusiensi.«

veći dio Europe, tako i Vijeće umoljenih Dubrovačke Republike 4. siječnja 1410. (s 29 glasova »za« i pet »protiv«), ali put do toga nije bio jednostavan.

Danas se protupapama smatraju pape koji su stolovali u Avinjonu i Pizi, ali tada su se stvari činile zamršenijima. Pa i Serafin Marija Crijević 1744., govoreći o saboru u Pizi i izboru Aleksandra V., priznaje Petra Kandijskog kao zakonitoga papu, a o Grguru kaže da ga je Pizanski sabor zakonito zbacio.[44]

Nakon što se Ivan Dominici potpuno odrekao i prihoda od dubrovačke nadbiskupije koje mu je Grgur bio dao kao nadarbinu, isti je papa njegovim nasljednikom imenovao dubrovačkog kanonika Mata Đurđevića, koji se tada nalazio u Rimu.[45] Doznavši to, Vijeće umoljenih Dubrovačke Republike predložilo je 28. kolovoza 1409. Velikom vijeću da zabrani i naloži novoizabranom dubrovačkom nadbiskupu Matu Đurđeviću i bilo kojemu drugom dubrovačkom građaninu da traži ili prihvati izbor za dubrovačkoga nadbiskupa.[46] Veliko je vijeće istoga dana donijelo zakonsku odredbu da nijedan Dubrovčanin ili stanovnik Dubrovnika ne može biti dubrovački nadbiskup.[47] Zakon je usprkos brojnim štetnim posljedicama ostao na snazi 313 godina pa je tek 1722. ponovno za nadbiskupa imenovan Dubrovčanin – dominikanac i apostolski vikar u Carigradu fr.[48] Rajmund Jelić (1652.-1727.).

U međuvremenu je bio umro mljetski opat Andrija i Senat mu je trebao izabrati nasljednika, kojeg je potvrđivao papa. Naime, Mljet je sve do 1649. bila teritorijalna opatija (područje nijedne biskupije, *nullius dioeceseos*),[49] a njezin opat ne samo poglavar samostanske zajednice nego i upravitelj u duhovnim stvarima otoka Mljeta, ordinarij koji je nosio mitru i biskupski štap, postavljao dušobrižnike, obilazio župe i brinuo se o vjerskom životu svih stanovnika Mljeta. Štoviše, do kraja XV. stoljeća, kad je iz Dubrovnika stigao prvi knez, mljetski je opat bio i sudac u građanskim i kaznenim stvarima.[50] Za podjelu sakramenta potvrde dozivao je bilo kojega biskupa, a redovnike koji su imali primiti sveti red slao je s otpusnim pismom dubrovačkome

44 Serafin Marija Crijević, *Sacra Metropolis Ragusina*, II, Ragusii, 1744.: Dubrovnik, Dominikanska knjižnica, 36-IV-14/2, str. 142: »Ne igitur duos eodem tempore Romanos Pontifices admittere cogamur, necesse est affirmare, Gregorio rite a Pisana Synodo abrogatum fuisse Pontificatum, atque adeo sacrum illum coetum legitime fuisse congregatum. Legatur laudata Natalis Alexandri Disertatio, quae id multis probat rationibus ac momentis.«

45 Serafin Marija Crijević, *Sacra Metropolis Ragusina*, II, Ragusii, 1744.: Dubrovnik, Dominikanska knjižnica, 36-IV-14/2, str. 143: »Mathaeum Georgium Ragusinum patricium et eiusdem Ecclesiae canonicum... At Senatus Georgium nullo pacto admittere voluit, non quod a Gregorio electus esset, quem adhuc etiam post Pisanam synodum Pontificem venerabatur, sed hac dumtaxat ratione, quod civis esset. Igitur licet post Helium Saracam archiepiscopum, nullum ex popularibus suis sacris in Urbe sua praesse Ragusini voluissent, nulla nihilominus lege id hactenus cautum fuit, at post Georgii electionem decretum huismodi editum et in legum codicem relatum« [i.e. *Liber viridis*, caput 129].

46 Kosta Vojnović, *Crkva i država u Dubrovačkoj republici*, I. dio, Rad JAZU 119, Zagreb, 1894., str. 73, bilješka 8.

47 Državni arhiv u Dubrovniku, *Reformationes*, sv. 33, listovi 362-363; *Liber viridis*, caput 129, prir. Branislav M. Nedeljković, Beograd, 1984., str. 94-95.

48 Fr. je kratica od *frater* (latinski *brat*), što je titula redovnikâ prosjačkih (dominikanci, franjevci, konventualci, trećoredci, kapucini) i pustinjačkih redova (augustinci, pavlini). Nastala je ispuštanjem ostalih slova nakon prva dva, slično kao dr. (*doctor*). Ide isključivo uz osobno ime, ne i uz prezime. Osim kratice *fr.*, koja se kao takva koristi u latinskom, francuskom, hrvatskom i drugim jezicima (njem. *Fr.*, eng. *Br.*), pod utjecajem talijanskoga u nas se nekad upotrebljava i *fra*. Opći zbor Reda propovjednika u Firenci 1321. odredio je da se redovnike u samostanu ne smije oslovljavati znanstvenim i drugim naslovima, jer se to smatralo svjetovnjačkom ispraznošću, nego samo redovničkim imenom ispred kojega treba staviti oznaku »brat« (frater): *Acta capitulorum generalium Ordinis praedicatorum ab anno 1304 usque ad annum 1378*, Romae, 1899., str. 132 (Monumenta Ordinis praedicatorum historica, tomus IV).

49 Takve su još: Pannonhalma u Mađarskoj; Maria Einsiedeln i Saint-Maurice u Švicarskoj; Wettingen-Mehrerau u Austriji; Cava de' Tirreni, Grottaferrata, Montecassino, Monte Oliveto Maggiore, Montevergine, San Paolo fuori le Mura i Subiaco u Italiji – v. *Annuario pontificio per l'anno 1996*, Vaticano, 1996., str. 1041-1044 i 1779-1780 (abbazie territoriali).

50 Kosta Vojnović, *Crkva i država u Dubrovačkoj republici*, I. dio, Rad JAZU 119, Zagreb, 1894., str. 50; Vicko Lisičar, *Tri dubrovačka otočića*, Dubrovnik, 1935., str. 83.

nadbiskupu da mu ih zaredi.[51] Radi takve jurisdikcije morao je mljetski opat papi podnositi izvješća *ad limina apostolorum*.[52]

No, Vijeće umoljenih odlučilo je 1409. pričekati s izborom opata dok ne odluči od kojeg će pape tražiti da ga potvrdi. Glasovalo se 6. studenoga. Od 28 senatora, sedam je bilo za Grgura, a 21 za Aleksandra. Zatim su prešli na izbor mljetskog opata te su izabrali dubrovačkog kanonika Ivana Buću. Međutim je u Dubrovnik prispjela vijest da je Grgur izabrao drugu osobu za dubrovačkog nadbiskupa i da je taj već na putu, jer nisu htjeli primiti Mata Đurđevića. Na to se Vijeće umoljenih okupilo i 9. studenoga 1409. zaključilo da se od izabranikâ Grgura XII. »nijedan ne primi ni na koji način«. Pitanje potvrde novoga opata opet je odgođeno, ali je uto stigla vijest da je i Aleksandar V. imenovao dubrovačkoga nadbiskupa te da je i taj već na putu prema Dubrovniku.

Naime, još prije tog onemogućavanja Mata Đurđevića, pizanski papa Aleksandar V. je 29. srpnja 1409. izabrao svoga redovničkog subrata, prokuratora Reda manje braće, fr. Antuna iz Rietija,[53] nadbiskupom i metropolitom u Gradu svetoga Vlaha.

Njegova nadbiskupska služba potrajala je više od 30 godina, do 1440., pa je tako četvrta po duljini u dubrovačkoj povijesti: Vitalis Ovčarević/Gučetić, pokopan na Lokrumu,[54] bio je nadbiskup 41 godinu, 1016.-1057.;[55] Josip Marčelić biskupovao je 35 godina, 1893.-1928., a Tribunije Michaelis bio je dubrovački nadbiskup 32 godine, 1157.-1189.

O nadbiskupu Antunu nekoliko mjeseci prije njegove smrti,[56] u siječnju 1440. Filip de Diversis piše: »Sada je nadbiskup Antun iz Rietija, [član] Reda manje braće, vrlo obrazovan učitelj

51 Daniele Farlati - Iacobus Coleti, *Ecclesiae Ragusinae historia*, Venetiis, 1800., str. 75 (Illyricum sacrum, VI).

52 Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, Split, 1964., str. 445.

53 O njemu: Serafin Marija Crijević, *Sacra metropolis Ragusina*, tomus II, Ragusii, 1744.: Dubrovnik, Knjižnica dominikanskog samostana, 36-IV-14/2, str. 255-369; prijepis Rafa Radelje u Arhivu HAZU Zagreb, I c 62, str. 231-338; Sebastijan Slade-Dolci, *Monumenta historica Provinciae Rhacusinae Ordinis minorum S.P.N. Francisci*, Neapoli 1746., str. 22-23; Sebastijan Slade-Dolci, *De Ragusini archiepiscopatus antiquitate*, Anconae 1761., str. 44-45; Daniele Farlati - Iacobus Coleti, *Ecclesiae Ragusinae historia*, Venetiis, 1800., str. 156-160; Giovanni Evangelista Cusmich, *Cenni storici sui minori osservanti di Ragusa*, Trieste, 1864., str. 14-27; *Bullarium franciscanum*, VII, prir. Konrad Eubel, Romae, 1904., str. 415, bilješka 4; str. 746, br. 185; Benvenut Rode, *Documenti francescani di Ragusa*, Miscellanea francescana (Foligno), XIII (1912.), str. 152; XIV (1913.), str. 56-58; Konrad Eubel, *Hierarchia catholica medii aevi*, I, Monasterii, 1913., str. 412; Benvenut Rode, *Necrologium Fratrum minorum de observantia Provinciae S. P. Francisci Ragusii*, Analecta Franciscana, VI, Ad Claras Aquas, 1917., str. 401. 566-567; Radoslav M. Grujić, *Konavli pod raznim gospodarima od XII do XV veka*, Beograd, 1926., str. 16-36; Ante Dračevac, *Antun iz Riate*, Hrvatski biografski leksikon, 1, ur. Nikica Kolumbić, Zagreb, 1983., str. 197; Ante Dračevac, *Braća reda Male braće - dubrovački nadbiskupi*, u: Samostan Male braće u Dubrovniku, ur. Justin V. Velnić, Zagreb - Dubrovnik, 1985., str. 76-78; Caesar Censi, *Documenta Vaticana ad franciscales spectantia*, I, ann. 1385-1417, Archivum franciscanum historicum (Grottaferrata), XC (1997.) 1-2, str. 127-128; Stjepan Krasić - Serafino Razzi, *Povijest dubrovačke metropolije i dubrovačkih nadbiskupa (X.-XVI. stoljeća)*, Dubrovnik, 1999., str. 125-127.

54 Pod trijemom dvorišta lokrumskog samostana nalazi se mramorna ploča s natpisom: »Ovdje leži nadbiskup Vital, sin gospodina Teodora. Za njegovu se dušu, putniče, ponizno pomoli.« (»Hic requiescit Vitalis archiepiscopus, domini Theodori filius, pro cuius anima, [viator], humiliter ora.«) Natpis donose: Daniele Farlati - Iacobus Coleti, *Ecclesiae Ragusinae historia*, Venetiis, 1800., str. 54; Rudolf Eitelberger v. Edelberg, *Ragusa*, u: Jahrbuch der Kaiserl. königl. Central-Commision zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale, V, Wien, 1861., str. 286; Luka Zore, *Dubrovačka epigrafija*, Slovinac (Dubrovnik), V (1882.) 24, str. 381, br. 71; Giuseppe Gelcich, *Dello svilupo civile*, Ragusa, 1884., str. 15; Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, I, Split, 1963., str. 337.

55 Papa Benedikt VIII. dao mu je palij 27. rujna 1022. – Josip Lučić, *Povijest Dubrovnika od VII. stoljeća do godine 1205.*, Zagreb, 1973., str. 66; Heinrich Schmidinger, *Die Palliumverleihung Benedikts VIII. für Ragusa*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, LVIII, Graz, 1950., str. 31-49; Daniele Farlati - Iacobus Coleti, *Ecclesiae Ragusinae historia*, Venetiis, 1800., str. 42-43; *Dubrovačka akta i povelje*, I/1, prir. Jovan Radonić, Beograd, 1934., str. 3-5; *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, I, prir. Jakov Stipišić i Miljenko Šamšalović, Zagreb, 1967., str. 61.

56 Umro je u Rimu, prije 5. rujna 1440. jer je tada papa Eugen IV. imenovao novoga dubrovačkog nadbiskupa. - Josip Barbarić, *Camera apostolica : Obligationes et solutiones, Camerale primo (1299-1560)*, I, Zagreb, 1996., br. 701, str. 381.

svetih znanosti [teologije]. Bio je marljivi, za brojne struke sposoban učenik gospodina pape Aleksandra,[57] vrlo svete uspomene, koji se prije nego je postao gospodar [prije nego je izabran za papu] zvao Petar Kandijski, Reda manje braće. Zbog vrlo uspješnog poučavanja [svete nauke] smatralo ga se najizvrsnijim propovjednikom, posve jedinstvenim i vrlo uglednim navjestiteljem Božje riječi u Italiji. Zatim je više godina proveo na svetome Rimskom dvoru kao prokurator čitavoga Reda svetoga Franje. Poslije je zbog svojih vrlina postavljen za vrlo dostojnoga nadbiskupa u Dubrovniku. Bio je izaslanik Apostolske Stolice kod pokojnoga uvijek uzvišenoga Sigismunda, presvijetlog rimskog cara i kralja Ugarske i Češke, kod prejasne duždeve vlade u Mletcima, kod presjajnoga prvaka Filipa Marije,[58] gospodina milanskog vojvode, kod prevedroga kralja Francuske,[59] i kod gotovo svih sjajnih kršćanskih vladara, kraljeva, gospodara, vlada i općina. Konačno, bio je sveopći izaslanik svetoga konstancskog sabora u Italiji. Ukratko, bio je vrlo značajan čovjek i dostojanstvenik u Crkvi Božjoj. Stoga će se grad Dubrovnik moći uvijek ponositi što je imao takvoga i toliko vrijednoga nadbiskupa, oca i poglavara.«[60]

Na početku nadbiskupske službe Antuna su dočekali dugovi njegovih prethodnika. Naime, biskupi i opati su za svoja imenovanja plaćali određene pristojbe Rimskoj kuriji, a do sabora u Konstanzu 1418. neplaćeni su se dugovi prenosili na nasljednike. Tijekom Zapadnoga raskola Antunovi prethodnici nisu nikomu ništa uplaćivali, pa se magistar Antun 15. listopada 1409. u Pizi obvezao podmiriti dugove za sebe i prethodnih pet dubrovačkih nadbiskupa, od Mafeja (1385.-1387.).[61]

Nadbiskup Antun sudjelovao je na Općem saboru u Konstanzu (1414.-1418.), na kojem je uspostavljeno jedinstvo Katoličke Crkve,[62] 13. lipnja 1423. posvetio je oltar u benediktinskoj crkvi Svete Marije sred Jezera na Mljetu, a 6. srpnja 1432. »prema obredu i običaju Rimske Crkve« uveo je u službu Grgura Đurđevića, novoga opata benediktinskog samostana Svete Marije Lokrumske.[63] Za Antunova upravljanja nadbiskupijom uspostavljeni su dominikanski samostan i crkva Sv. Križa u Gružu (1437.)[64] i franjevački samostan i crkva Sv. Vlaha u Pridvorju (1429.-

57 Aleksandar V. izabran je za papu u vrijeme raskola, u Pizi 26. lipnja 1409., okrunjen je 7. srpnja 1409., a umro je 3. svibnja 1410. Prije izbora za papu zvao se Petar Filargo ili Petar Kandijski jer je bio rodom s Krete.

58 Filippo Maria Visconti (23. IX. 1392. – 13. VIII. 1447.), milanski vojvoda (1412.-1447.).

59 Karlo VI. (3. XII. 1368. – 21. X. 1422.), francuski kralj 1380.-1422., zvan Ljubljeni (le Bienaimé) i Ludi (le Fol ili le Fou).

60 Philippus de Diversis de Quartigianis Lucensis, *Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusii*, III, c. XVI: prir. Vitaliano Brunelli, Zadar, 1882., str. 86; Filip de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, Zagreb, 2004., str. 170-171.

61 Josip Barbarić, *Camera apostolica : Obligationes et solutiones, Camerale primo (1299-1560)*, I, Zagreb, 1996., (15. listopada 1409. u Pizi) br. 483, str. 273-274; (29. srpnja 1420. u Firenci) br. 576, str. 322-323; (1. ožujka 1425. u Rimu po opunomoćeniku magistru Vilimu Petrovom de Callio) br. 601, str. 335-336.

62 v. Zvjezdan Strika, *Dubrovnik i ujedinjenje Crkve na saborima 15. st. u svjetlu povijesnih izvora*, Tisuću godina dubrovačke (nad)biskupije, prir. Želimir Puljić i Nediljko A. Ančić, Dubrovnik, 2001., str. 365-366. * Pogrešno ga se naziva Reate (umjesto iz Rietija, Rijetičanin).

63 Josip Barbarić, *Camera apostolica : Obligationes et solutiones, Camerale primo (1299-1560)*, I, Zagreb, 1996., br. 734, str. 397. Papa Eugen IV. imenovao je Grgura Đurđevića 4. travnja 1432. lokrumskim opatom, a 11. travnja 1432. mu je dao da ima pravo blagoslivljati. (Archivum secretum Vaticanum, *Registra Lateranensia*, svezak 316, list 31v-33r. 157rv). O opatiji Svete Marije Lokrumske: Cvito Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*, Dubrovnik, 1955., str. 41-45; Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, Split, 1964., str. 420-431; III, Split, 1965., str. 305-307.

64 usp. *Bullarium Ordinis praedicatorum*, III, Romae, 1731., str. 71 i Daniele Farlati - Iacobus Coleti, *Ecclesiae Ragusinae historia*, Venetiis, 1800., str. 158 (Illyricum sacrum, VI) [bula Eugena IV. *Piis fidelium* od 14. ožujka 1437.]; Ivo Gugić, *U zagrljaju grada Dubrovnika*, Trogir, 1980., str. 52-54; Stjepan Krasić, *Dominikanski samostan sv. Križa u Gružu (1437-1987)*, Croatica christiana periodica (Zagreb), XI (1987.) 20, str. 184-199; *Vjesnik Hrvatske dominikanske provincije* (Zagreb), XXIV (1987.) 60, str. 22-25; XXIX (1992.) 66-67, str. 7; XXX (1993.) 69-70, str. 4-6.

1438.),[65] 1431. dovršen je samostan Svete Klare unutar zidina (gradnja počela 1396.)[66] i crkva Sv. Jeronima u Slanome (1420.), osnovane su bratovštine: Svete Marije od Šunja na Lopudu (1416.), šavaca (krojača) Sv. Tome apostola i Sv. Omoboda (1418.), Sv. Stjepana u Zatonu (1423.), zlatara Sv. Marka (1424.), Sv. Ivana Krstitelja na Lopudu (1424.), Sv. Frana u Stonu (1427.), Antuninâ (1432.), Sv. Spasa u Loznici (1432.), Sv. Ilara u Mlinima (1434.), Sv. Đurđa Između tri crkve (1436.). Dubrovačka Republika odlučila je svečano slaviti blagdane: Začeća slavne Djevice Marije (1413.), svetoga Petra i Pavla (1416.), sv. Šimuna (1418.), Tijelovo (1422.) i sv. Ivana Krstitelja (1437.); zabranila trgovinu robljem (27. siječnja 1416.) i sklapanje potajne ženidbe (26. veljače 1429.), osnovala Nahodište (9. veljače 1432.), uvela koncesiju za dodjelu grobova (10. travnja 1434.). Moćnik dubrovačke prvostolnice obogaćen je novostečenim moćima svetaca. U sva ta zbivanja morao je, snagom svoje službe, biti uključen nadbiskup Antun, bilo da ih je sam osmislio, poticao, podupirao, odobravao ili se barem s njima suglasio. Serafin Marija Crijević[67] izričito mu pripisuje zasluge za zabranu kupovanja i prodavanja robova (1416.), zahvaljujući čemu je do sredine XV. stoljeća u Dubrovniku nestalo ropskih odnosa.

Zakone o zabrani trgovine robljem, kao i o uspostavi nahodišta donijelo je Veliko i opće vijeće Dubrovačke Republike. Opće vijeće (*consilium generale*) nije samostalno tijelo, nego prošireno Veliko vijeće (zato uvijek dolazi samo u sintagmi *veliko i opće vijeće*). Veliko i opće vijeće okupljalo je i malodobnu vlastelu, dok je Veliko vijeće okupljalo samo punoljetnu vlastelu. Dakle, »veliko i opće vijeće« prvotno je bilo zbor svih građana, a poslije zbor sve vlastele. Ta se ustanova pojavljuje između 1320. i 1509., kad se mijenja statut ili donosi kakva odredba protivna osnovnom pravnom aktu Republike. Još nije razjašnjeno koja je bila donja dobna granica za ulazak u opće vijeće. Prema Mediniju,[68] to bi moglo biti 13 godina. Članove Velikog vijeća Dubrovačke Republike 1272.-1319. biralo je Malo vijeće,[69] a od 1321. po samome pravu Veliko vijeće čini sva vlastela s navršenom 21 godinom. U razdobljima 1348.-1603. i 1623.-1815. čine ga sva vlastela s navršenih 18 godina,[70] a u razdoblju 1603.-1623. sva vlastela s navršenih 20 godina.[71] U kontekstu poštovanja prava na rođenje, zanimljivo je da se od najranijih vremena do pada Republike u Dubrovniku dob plemića računala od dana začeća, a ne od dana rođenja.[72]

Zakonska odredba o zabrani trgovine robljem (ponedjeljak, 27. siječnja 1416.)

»Zakonska odredba o robovima

Godine Gospodnje 1416., devete indikcije, dana 27. siječnja, u rečenom Velikom i općem vijeću, skupljenom na zvuk zvona na uobičajeno mjesto i način, u kojem je sudjelovalo 78

65 usp. *Liber viridis*, prir. Branislav M. Nedeljković, Beograd, 1984., str. 191-192; Donato Fabianich, *Storia dei frati minori… in Dalmazia e Bossina*, II, Zara, 1864., str. 219-221; Frano Jurić, *Franjevački samostan u Konavlima*, Prava Crvena Hrvatska (Dubrovnik), XIII (1917.) 659, str. 1-2; Anđelko Badurina, *Samostan u Pridvorju*, Konavoski zbornik, I, Dubrovnik, 1982., str. 174-179; Anđelko Badurina, *Uloga franjevačkih samostana u urbanizaciji dubrovačkog područja*, Zagreb, 1990., str. 94-101, 138; Anđelko Badurina, *Franjevački samostan u Pridvorju*, Radovi Instituta povijesti umjetnosti, 20, Zagreb, 1996., str. 123-131.

66 Giuseppe Gelchich, *Dello sviluppo civile di Ragusa considerato ne' suoi monumenti istorici ed artistici*, Ragusa, 1884., str. 20; Niko Gjivanović, *Dumanjski franjevački manastiri i kućice u Dubrovniku*, List Dubrovačke biskupije (Dubrovnik), 27 (1927.) 8-10, str. 52-54; Cvito Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*, Dubrovnik, 1955., str. 52.

67 Serafin Marija Crijević, *Sacra metropolis Ragusina*, tomus II, Ragusii, 1744., Antonius de Reate, caput IX: prijepis Rafa Radelje u Arhivu HAZU u Zagrebu, I c 62, str. 240.

68 Milorad Medini, *Starine dubrovačke*, Dubrovnik, 1935., str. 280.

69 *Dubrovački statut* od 29. svibnja 1272., knjiga I, III, B.

70 Odluka Velikog vijeća od 30. svibnja 1348.: *Reformationes*, II, 25; odluka Velikog vijeća od 28. veljače 1455.: *Consilium maius*, X, 166; *Liber viridis*, caput 459; i odluka Velikog vijeća od 2. prosinca 1623.: *Consilium maius*, XXIV, 101; *Liber croceus*, caput 304.

71 Odluka Vijeća umoljenih 10. siječnja 1603.

72 Robin Harris, *Povijest Dubrovnika*, Zagreb, 2006., str. 127, bilješka 30.

vijećnika, donesena je i potvrđena sa 75 [glasova »za« i tri »protiv«] istih vijećnika [zakonska odredba o zabrani trgovine robljem, kako je pročitana na Vijeću i kako niže slijedi, a u povodu činjenice] da su nam brojni susjedni vladari često predavali pritužbe i danomice ih podnose protiv naših trgovaca koji stanuju na Neretvi i protiv drugih Dubrovčana zbog toga što kupuju i prodaju njihove podložnike.

Imajući u vidu da je takva trgovina sramotna, opaka, nečovječna i protiv svake ljudskosti, te da postaje ne mali teret i sramota za našu državu, to jest da se ljudska vrsta – načinjena na sliku i priliku našega Stvoritelja [usp. *Postanak* 1, 26-27; 9, 6; *Sirah* 17, 3; *Mudrost* 2, 23; *I. Korinćanima* 11, 7; *Kološanima* 3, 10] – pretvara u trgovačku robu i prodaje kao da su nerazumne životinje; htijući se na ovaj način pobrinuti da se od sada ubuduće tako ne čini: odlučujemo i određujemo da se odsad unaprijed ni jedan naš državljanin ili stranac koji stanuje u gradu Dubrovniku i njegovoj Republici ili svaki onaj koji se smatra Dubrovčaninom ni na koji način ili pod kojim izgovorom ne usudi ili drzne kupovati ili prodavati roba ili ropkinju ili biti posrednik pri takvoj trgovini, niti imati društvo ili dioništvo, kako građanin tako i stranac koji čini ili se bavi takvim poslom, počevši od Budve sve do Splita.

A onaj koji bude postupao protiv te odredbe, za svaki prekršaj treba šest mjeseci čamiti u donjim dubrovačkim tamnicama, i neka plati za svaku glavu ili osobu koju je prodao, kupio ili za koju je bio posrednik ili imao dio, 25 perpera,[73] i nipošto ne može početi teći rok od šest mjeseci tamnice dok ne plati novčanu kaznu.

A onaj koji prijavi prekršitelja tako da se njegova prijava nađe istinita, neka ima polovinu novčane kazne i neka mu se vjeruje.

Ako bi pak neki građanin ili stanovnik dubrovački kupio nekoga roba ili ropkinju za svoju potrebu, ne smatra se da potpada pod takvu kaznu.

Nadalje, neka se ni jedan stranac bilo kojeg položaja ne usudi ili drzne na bilo koji način činiti ili obavljati takvu trgovinu u našoj Republici pod prijetnjom gore navedenih kazni.

Isto tako, neka se ni jedna barka, lađa ili naš brod ne usudi ili drzne na bilo koji način prevoziti takve robove ili ropkinje, pod prijetnjom kazne od šest mjeseci zatvora za gospodara lađe za svaki put kad prekrši odredbu, a tri mjeseca zatvora za mornare, isto tako u donjim tamnicama za svaki prekršaj.

Proglašeno i objavljeno na javnome trgu 28. siječnja 1416. i upućeno u pisanom obliku stonskomu knezu i trgovcima na Neretvi. Njima je naloženo da ih javno oglase na uobičajenim mjestima.

Zabilježeno u Zelenu knjigu[74].«[75]

---

73 U to je doba krava stajala devet perpera, vol šest perpera, a za 25 perpera moglo se kupiti 906 litara žita. – usp. Dragan Roller, *Dubrovački zanati u XV. i XVI. stoljeću*, Zagreb, 1951., str. 122.

74 Doslovce u *Liber partium*, što je prvotni naziv za zbornik dubrovačkih zakona poslije zvan Zelena knjiga - *Liber viridis*. Ime *Liber partium* dolazi od imenice »pars« - uloga, zadaća, posao, služba. Riječju *pars* označavala se točka dnevnoga reda, bolje reći, izneseni prijedlog na sjednici Velikoga, Maloga ili Vijeća umoljenih Dubrovačke Republike o kojem se zatim tajno glasovalo. Dakle, *Liber partium* trebalo bi prevesti kao *Knjiga [prihvaćenih zakonskih] prijedloga*. Naime, u taj su se zbornik unosile samo zakonske odredbe, tj. oni akti koji djeluju prema svima i odnose se na sve; kojima se na općenit, apstraktan način uređuju određeni pravni odnosi za neodređen broj adresata i koji imaju značajku općeobveznosti na dulje vrijeme, a ne – kao brojne druge odluke – samo za jednokratan slučaj.

75 Državni arhiv u Dubrovniku, *Consilium maius*, svezak 1, list 26 (Ordo pro servis); Državni arhiv u Dubrovniku, *Liber viridis*, poglavlje 162; Serafin Marija Crijević, *Sacra Metropolis Ragusina*, pars altera, Ragusii, 1744.: Dubrovnik, Knjižnica Dominikanskog samostana, 36-IV-14/2, i prijepis Rafa Radelje, Zagreb, Arhiv HAZU, I-c-62, str. 240-241; Johann Daniel F. Neigebaur, *Die Süd-Slaven und deren Länder in Beziehung auf Geschichte, Cultur und Verfassung*, Leipzig, 1851., str. 99-100; Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između južnoga Slavenstva i mletačke Republike*, VII, Zagreb, 1882., str. 215; *Almanach Österreichische Akademie der Wissenschaften*, Wien, 1899., str. 433; *Hrvatska revija* (Zagreb), XVIII (1945.), str. 618; Charles Verlinden, *L'esclavage dans l'Europe médiévale*, Brugge, 1955., str. 787; Mihajlo J. Dinić, *Iz dubrovačkog arhiva*, III, Beograd, 1967., str. 89-90; Pier Fausto Palumbo, *Momenti e problemi della storia delle due*

Orlandov stup u Dubrovniku, iz 1418., djelo Antuna Dubrovčanina i Bonina Jakovljeva iz Milana.
Crtež preuzet iz: Giuseppe Gelcich, *Dello sviluppo civile di Ragusa*, Ragusa, 1884., str. 7.
Orlando je simbol gradske slobode i sudbene neovisnosti, prava samostalnog odlučivanja o životu i smrti svojih građana (*ius gladii*, pravo mača, obilježeno mačem u Orlandovoj desnici). Njegov desni lakat služio je kao standardna mjera – dubrovački lakat. Ta mjerna jedinica dužine (512 mm) urezana je i u postolje ispred kipa. S vrha stupa proglašavali su se zakoni i osude, a ispred njega izvršavale javne osude (stup slobode i stup sramote). Orlandov stup je i simbol državnosti jer se na njemu vijorio državni stijeg Republike s likom svetoga Vlaha i Parčevim imenom na latinskom: *S[anctus] B[lasius]*.

Odluka *Ad singulas orbis* Bazelskoga sabora (utorak, 22. prosinca 1433.)

Opseg posebnosti i dragocjenosti Dubrovnika u očima kršćanske Europe najbolje ocrtava odluka *Ad singulas orbis* Bazelskog sabora, zbora katoličkoga svijeta i tadašnjega europskog parlamenta, kojom se Dubrovčanima dopušta ploviti na istočne strane i trgovati s muslimanima u Sredozemlju i po Aziji i Africi. Ta je povlastica bila važna i za svakodnevni i politički život i svekoliki napredak Dubrovačke Republike. Njezin tekst u cijelosti glasi:

»Sveti opći bazelski sabor, sabran u Duhu Svetome kao onaj koji predstavlja sveopću Crkvu. Na vječnu uspomenu.

Šireći dužnu pozornost na pojedine dijelova svijeta [*Ad singulas orbis*], svojim služenjem skrbimo se oko koristi pojedinih mjesta ukoliko to traži njihova potreba, uvjeravaju razumni razlozi, iziskuje briga za katolički puk i traži čuvanje državne slobode.

Nedavno smo iz vjerodostojnog izvješća premiloga sina Crkve, Sigismunda,[76] rimskoga cara i presvijetloga kralja Ugarske, Češke, Dalmacije itd., doznali da je grad Dubrovnik smješten na obali mora, koje ga često svojim poplavama teško ugrožava; da je utemeljen na tvrdoj hridi i na neplodnoj zemlji. Na njega su neprijatelji kršćanskoga imena i protivnici Katoličke Crkve, krivovjerci raznih sljedbâ i raskolnici u njegovu susjedstvu, vrlo često običavali navaljivati,[77] ali su se njegovi građani i stanovnici – podržani Božjom pomoću, ne štedeći ni truda, ni opasnostî ni tereta izdataka, na slavu Božjeg imena i radi obrane katoličke vjere – u više navrata, uz očitu pomoć Božje desnice,[78] moćno, uspješno i neustrašivo oduprli. Te su ljude (tj. protivnike) jednoga i drugoga spola svojim čestitim i katoličkim ponašanjem te pobožnim nagovaranjem, djelima i zauzetošću priveli k ljubavi za našeg Otkupitelja Isusa Krista te su se pobrinuli i još se uvijek brinu da se u velikome broju pokrste. Taj grad ustraje u kršćanskoj vjeri i religiji kao i u vrlo

sponde adriatiche, Lecce, 1973., str. 132; *Liber viridis*, prir. Branislav M. Nedeljković, Beograd, 1984., str. 114-115; Petar Marija Radelj, *Étude préliminaire sur Jean de Raguse O.P. (1385-1443) et ses efforts théologiques*, Fribourg, 1998., str. 6. Nepotpuni prijevod: Nada Klaić, *Izvori za hrvatsku povijest do 1526. godine*, Zagreb, 1972., br. 181, str. 263-264.

76 Sigismund je bio posjetio Dubrovnik 21.-29. prosinca 1396. vraćajući se preko Crnoga, Mramornog, Egejskog, Jonskog i Jadranskog mora nakon poraza na Nikopolju: *Annales Ragusini Anonymi item Nicolai de Ragnina*, prir. Speratus Nodilo, Zagrabiae, 1883., str. 50-51, 241-242; Serafino Razzi, *La Storia di Ragusa*, Ragusa, 1903., str. 76-77; Jorjo Tadić, *Promet putnika u starom Dubrovniku*, Dubrovnik, 1939., str. 154-156.

77 Dubrovnik su opsjedali: Arapi (Saraceni) tijekom 15 mjeseci 866.-867.; Mlečani 971. i 1171.-1172.; makedonski car Samuilo 992.; raški vladari Nemanjići 1185., 1252. i 1302.; Nikola Altomanović 1347.; herceg Stjepan Vukčić Kosača 1451.; Turci 1464.; Rusi i Crnogorci od 30. svibnja do 6. srpnja 1806. te Srbi i Crnogorci od 24. rujna 1991. do 20. listopada 1992. Od listopada 1991. do srpnja 1992. u Dubrovniku je bilo 60 uzbuna, općih i zračnih koje su ukupno trajale 72.851 minutu ili 50 dana, 14 sati i 11 minuta. – Petar Marija Radelj, *Sloboda se ne prodaje ni za sve blago*, Dubrovački vjesnik (Dubrovnik), XLIV (1993.) 2204 / 24. IV., str. 6; *Zločin se ne smije zaboraviti*, Dubrovački vjesnik, XLV (1994.) 2268 / 16. VII., 7; *Ratna izdanja „Dubrovačkoga vjesnika"*, ur. Božo Vodopija, III. izdanje, Dubrovnik, 1994., str. 155.

78 Tj. snažne mišice. Rukom, desnicom, čine se djela. Božja je desnica biblijski pojam svemoći, pobjede i blagoslova: »Preko Crvenoga mora prijeđe narod sav, štićen tvojom desnicom, zadivljen silnim čudesima.« (Mudr 19, 8); »Proslavi na meni dobrotu svoju, ti koji od dušmana izbavljaš one što se utječu desnici tvojoj.« (Ps 17, 7); »Daješ mi štit svoj koji spašava, tvoja me desnica drži, tvoja me brižljivost uzvisi.« (Ps 18, 36); »Mačem svojim oni zemlju ne zauzeše niti im mišica njihova donese pobjedu, nego desnica tvoja i tvoja mišica i lice tvoje milosno jer si ih ljubio.« (Ps 44, 4); »Zajaši i kreni za istinu, za vjernost i pravdu, zapni luk i desnicu svoju proslavi!« (Ps 45, 5); »Duša se moja k tebi privija, desnica me tvoja drži.« (Ps 63, 9); »U Svetu zemlju svoju on ih odvede, na bregove što mu ih osvoji desnica.« (Ps 78, 54); »Tvoja je mišica snažna, ruka čvrsta, desnica dignuta.« (Ps 89, 14); »Pjevajte Gospodinu pjesmu novu, jer učini djela čudesna. Pobjedu mu pribavi desnica njegova i sveta mišica njegova.« (Ps 98, 8); »Čuj! Radost i spasenje odzvanja šatorima pravednika: Gospodnja se proslavi desnica.« (Ps 118, 15); »Uzmem li krila zorina pa se naselim moru na kraj i ondje bi me ruka tvoja vodila, desnica bi me tvoja držala.« (Ps 139, 9-10); »Obnovi znake i ponovi čudesa, proslavi ruku i desnicu svoju!« (Sir 36, 5); »Zato će iz Gospodinovih ruku primiti kraljevsku krunu slave i vijenac ljepote; svojom će ih desnicom Gospodin zakriliti i svojom ih mišicom zaštititi.« (Mudr 5, 16); »Ne boj se jer ja sam s tobom; ne obaziri se plaho jer ja sam Bog tvoj. Ja te krijepim i pomažem ti, podupirem te pobjedničkom desnicom.« (Iz 41, 10); »Zakle se Gospodin desnicom i mišicom svojom snažnom: Ne ću više dati žita tvoga za hranu neprijateljima.« (Iz 62, 8); »Bog desnicom svojom uzvisi Isusa za Začetnika i Spasitelja da Izrael podari obraćenjem i oproštenjem grijeha.« (Dj 5, 31); »Ovo govori Onaj koji drži sedam zvijezda u desnici« (Otk 2, 1).

vjernoj poslušnosti ugarskomu kralju; postojano i ponizno prihvaća brojne odredbe Apostolske Stolice i Rimske Crkve. I mnoge smo druge hvale vrijedne stvari doznali koje čine da mi i cijela Crkva zasluženo preporučimo taj grad i da ga obaspemo svakom ljubavlju i naklonošću.

Stoga, budući da ti građani i stanovnici – kako stoji u spomenutom izvješću – zbog neplodnosti zemlje i blizine – vjeri i Katoličkoj Crkvi protivnih – narodâ ne mogu drukčije očuvati stanje spomenutog grada i svoj imetak nego upotrebom trgovačke robe i trgovanjem te se tako odupirati nevjernicima i drugima koji se protive vjeri i Kristovoj Crkvi – kako su to do sada najvjernije činili – kao i prema prilikama iskazivati drage i uobičajene usluge ugarskim kraljevima protiv spomenutih neprijatelja; spomenuti car – promatrajući da su mu spomenuti građani i stanovnici tijekom 47 godina[79] u brojnim prilikama iz još uvijek vjerne revnosti iskazali usluge – potaknut gorljivim nastojanjem dragoga sina Crkve Ivana Stojkovića iz Dubrovnika, Reda propovjednika i naučitelja teologije, vrlo nas je uporno molio da se za očuvanje toga Grada i za pomoć građanima i stanovnicima udostojimo podijeliti određena dopuštenja i inače ih počastiti milošću trajne utjehe.

Mole za sljedeća dopuštenja: da mogu voditi ili upućivati galije i druge lađe, vlastite ili tuđe, u Svetu Zemlju i u zemlje nevjernika i u prekomorske zemlje zajedno s mornarima i drugim osobama potrebnima za plovidbu, i to za prijevoz hodočasnika i za obavljanje trgovine; da se smiju družiti s nevjernicima dok obavljaju te poslove; da mogu radi spasenja duša i radi utjehe, uz dužnu čast i poštovanje u prikladnim mjestima, imati prijenosne oltare, a također i podizati, graditi i obdarivati crkve i kapelice zajedno s grobljima, u kojima će prezbiteri, bilo svjetovni bilo redovnički, ispovijedati, odrješivati i dijeliti crkvene sakramente, služiti mise i drugo bogoslužje te pokapati tijela umrlih vjernika; također da mogu namjestiti i raspoređivati vlastite konzule i druge sebi prikladne dužnosnike u spomenutim zemljama.

Mi, dakle, nakon pozorna razmišljanja, imajući na pameti i neke druge razloge za spasenje vjernika i želeći njihovo dobro, naklonjeni tim molbama, ovlašću opće Crkve podjeljujemo potpuno dopuštenje spomenutim građanima i stanovnicima da vode te galije i lađe, vlastite ili tuđe, također za hodočasnike u Svetu Zemlju i za trgovačku robu, no ipak izuzevši napadačko i obrambeno oružje, kao i živež i drugo što pravo zabranjuje, te izvan vremena općeg putovanja; da se druže s nevjernicima; da imaju prijenosne oltare; podižu, grade i obdaruju crkve i kapelice s grobljima, da u njima sudjeluju na misama i (ostalom) bogoslužju, ispovijedaju i odrješuju grijehe uz pristanak svoga ordinarija, da u navedenim zemljama mogu prema prilikama namještati i raspoređivati konzula ili druge konzule i druge dužnosnike, kako je prije rečeno, i sve druge stvari i na način kako to čine drugi vjernici trgovci bilo kojih kraljevstava, pokrajina ili gradova kojima je Apostolska Stolica (ili netko drugi) udijelila povlasticu da to čine – općenito ili posebno, združeno ili napose, trajno ili privremeno.

No, ipak ovim pismom časnim nadbiskupima đenovskom, napuljskom i mesinskom strogo naređujemo da ne bi oni ili dvojica ili jedan od njih, bilo osobno bilo po nekom drugom ili nekim drugima, dopustili da priječe spomenutim građanima i stanovnicima ili mornarima, ili sličnim osobama s obzirom na prethodna dopuštenja – ili da im inače bilo kako dosađuje bilo tko bilo kojega staleža, stupnja, odličnosti, časti ili položaja, kako bi se ti građani i stanovnici mirno i spokojno mogli služiti dopuštenjem što smo im ga udijelili. Ako bi se koji tomu protivili, neka budu ukroćeni crkvenom cenzurom ili kojim drugim pravnim lijekom (žaliti se mogu poslije), a u tu svrhu mogu prizvati u pomoć svjetovnu vlast. To vrijedi unatoč uredbama, zabranama i naredbama Apostolske Stolice, kao i unatoč bilo kojim oprostima i povlasticama koje su drugi stekli, pa makar o njima i o njihovu sadržaju bio od riječi do riječi poseban spomen; mi hoćemo da se to ne može protegnuti protiv učinaka ovoga pisma, pa što mu drago bilo njemu suprotno ili

79 Sigismund je postao hrvatsko-ugarski kralj 31. ožujka 1387.

ako je Sveta Stolica nekima, općenito ili zasebno – posebno odredbom blažene uspomene pape Bonifacija VIII.[80] ili drukčije – bila dopustila: (hoćemo) da se pismom koje izričito i potpuno i doslovce ne spominje ovaj indult ili uredbu – njegovi učinci ne mogu zabraniti, obustaviti ili izopćiti, ili staviti na sud onkraj ili izvan određenih mjesta.

Nikomu od ljudi neka nipošto ne bude dopušteno oslabiti ovu povelju o našem daru i zapovijedi ili drsko raditi protiv nje.

Ako bi se pak tko drznuo to pokušati, neka zna da će na sebe navući srdžbu svemogućega Boga i sveukupne Crkve.

Dano u Bazelu, 22. prosinca 1433.«[81]

Povelja *Ad singulas orbis* formalno je odluka Bazelskoga sabora; u kanonskopravnom smislu riječ je o činu blagosti (*indult*), izuzimanju od pravila (*dispenza*), posebnoj povlastici (*privilegij*); u diplomatičkom smislu riječ je o *buli* (isprava napisana na janjećoj ili jarećoj koži – *pergameni*, čiju vjerodostojnost dokazuje olovni pečat /*bulla plumbea*/ donositelja koji visi s povelje):

Na licu pečata su saborski oci kojima Krist, glava Crkve, šalje golubicu (simbol Duha Svetoga), a na naličju je natpis: + *Sacrosancta generalis synodus basiliensis* + (Sveti opći sabor bazelski).
Crtež iz: Christian Wurstisen, *Basler Chronik*, Basel, 1765., str. 293.

Za gospodarski rast Dubrovnika vrlo je bitna ta isprava kao i trgovačke povlastice koje su Dubrovčani dobivali od papa: Grgura XI. u Avinjonu 24. ožujka 1373. (da trguju sa Saracenima po Siriji, Ikoniji, Bitiniji i Egiptu, osim oružjem, željezom i ratnim priborom),[82] Martina V. u

80 Papa od 23. siječnja 1295. do 11. listopada 1303.

81 Državni arhiv u Dubrovniku, *Acta Sanctae Mariae Maioris*, saec. XV, fasc. I, br. 19; *Diversa Notariae*, svezak 18, list 215v-217r; Daniele Farlati - Iacobus Coleti, *Ecclesiae Ragusinae historia*, Venetiis, 1800., str. 159-160; *Acta et diplomata ragusina*, I/1, prir. Jovan Radonić, Beograd, 1934., str. 340-343; Serafin Marija Crijević, *Bibliotheca Ragusina*, II-III, Zagreb, 1977., str. 252-254, 340-341; Petar Marija Radelj, *Acta et diplomata latina conatum oecumenicum fratris Ioannis Stojković de Ragusio O.P. (1385-1443) illustrantia*, Fribourg, 1998., br. 34, str. 116-117; hrvatski prijevod Augustina Pavlovića u: Petar Marija Radelj, *Bazelski poklisar iz Dubrovnika : Crtice o fr. Ivanu Stojkoviću uz 600. obljetnicu stupanja u Dominikanski red (1399.-1999.)*, Prilozi za proučavanje društvenih, kulturnih, znanstvenih i inih veza Hrvatske i Švicarske, br. 3, Bern : Veleposlanstvo Republike Hrvatske, 2000., str. 19-21. U suvremenoj dubrovačkoj historiografiji ova se isprava naziva »Povlastica plovidbe na Istok« (*Privilegium navigationis ad partes Orientes*). Međutim, prema donositelju isprave, pravilan je naziv odluka *Ad singulas orbis* jer se isprave papa i crkvenih sabora navode prema početnim riječima korpusa teksta na izvorniku, tj. na latinskom jeziku.

82 Archivum secretum Vaticanum, *Registra Avinionensia*, svezak 188, list 374r; *Registra Vaticana*, svezak 284, list 42r; Državni arhiv u Dubrovniku, *Acta Sanctae Mariae Maioris*, saec. XIV, br. 22 (s olovnim pečatom); Augustin Theiner, *Vetera monumenta Slavorum meridionalium*, I, Romae, 1863., br. 398, str. 285; *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, XIV, prir. Tadija Smičiklas, Zagreb, 1916., br. 374, str. 503-504.

Rimu 17. rujna 1427.,[83] Pavla II. (pismo *Sincere devotionis*) u Rimu 18. ožujka 1468.,[84] Siksta IV. (reskript) u Rimu 10. ožujka 1472.,[85] Hadrijana VI. (bula *Exponi nuper*) u Rimu 20. ožujka 1523.,[86] Klementa VII. u Rimu 18. kolovoza 1525.,[87] Pavla III. u Rimu 12. svibnja 1548., sv. Pija V. u Rimu 17. prosinca 1566. (da trguju s Turcima osim oružjem, željezom i drvom).[88] Znanstveno tek treba proučiti i vrednovati te i druge papinske isprave za razvoj dubrovačkoga gospodarstva.

§ 151. O osnutku samostalnoga nahodišta u Dubrovniku

Nàhod[89] je nađeno dijete, ostavljeno od roditelja; izloženo uz put (za razliku od sirote,[90] djeteta kojem su roditelji umrli). Oba slučaja, nahod i siroče, danas se u pravu uređuju putem »načela primjerene skrbničke zaštite djeteta bez roditeljske skrbi«.

Utemeljitelj kršćanstva Isus Krist svojim je učenicima rekao: »Tko god primi dijete u moje ime, mene prima« (Lk 10, 47), a to je naveo i kao mjerilo koje će vrijediti kad dođe suditi žive i mrtve: »Što god učiniste jednomu od ove moje najmanje braće, meni učiniste!« (Mt 25, 40).

O teškom položaju nahoda i kršćanskoj dužnosti prema njima Drugi vatikanski sabor u poglavlju o poštovanju ljudske osobe uči: »U našim danima postoji posebice hitna i neodgodiva obveza da budemo bližnji baš svakom čovjeku i da, kad se s njime susretnemo, djelotvorno pomognemo […] djetetu iz nezakonite veze koje nezasluženo trpi zbog grijeha koji nije njegov.«[91]

Podsjećajući svijet na ratnu tragediju u Bosni i Hercegovini, papa Ivan Pavao II. je 2. veljače 1993. napisao: »Kad malenima uzmanjka potpora onih koji su ih rodili, čin je velike ljudske i kršćanske vrijednosti pružiti im toplinu novoga doma« (v. § 97). A u okružnici o nepovredivoj vrijednosti ljudskoga života ističe: »Izraz osobito velike solidarnosti među obiteljima jest raspoloživost za *posvojenje* ili *udomljenje* djece koju su njihovi roditelji napustili ili su u kakvom teškom stanju. Iskrena očinska i majčinska ljubav zna ići iznad veza tijela i krvi i prihvatiti djecu drugih obitelji, pružajući im ono što je potrebno za njihov život i puni razvoj. Među oblicima posvojenja zaslužuje da se predloži i *posvojenje na daljinu (kumstvo)*. Njemu treba dati prednost kadgod do napuštanja dolazi samo zbog velikoga siromaštva obitelji. Takvom vrstom posvojenja roditeljima se pruža pomoć za uzdržavanje i odgoj vlastite djece, bez potrebe da ih se iskorijeni iz prirodne sredine.«[92]

---

83 Archivum secretum Vaticanum, *Registra Lateranensia*, svezak 272, list 273v.

84 Državni arhiv u Dubrovniku, *Acta Sanctae Mariae Maioris*, saec. XV, br. 55 (s olovnim pečatom); Daniele Farlati - Iacobus Coleti, *Ecclesiae Ragusinae historia*, Venetiis, 1800., str. 180-181. Inače, Pavao II. je kao kardinal bio naslovni opat samostana Svetog Krševana u Zadru - Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, Split, 1964., str. 49-50.

85 Državni arhiv u Dubrovniku, *Acta Sanctae Mariae Maioris*, saec. XV, br. 63; Daniele Farlati - Iacobus Coleti, *Ecclesiae Ragusinae historia*, Venetiis, 1800., str. 185.

86 Daniele Farlati - Iacobus Coleti, *Ecclesiae Ragusinae historia*, Venetiis, 1800., str. 220-221.

87 Daniele Farlati - Iacobus Coleti, *Ecclesiae Ragusinae historia*, Venetiis, 1800., str. 221.

88 *Acta et diplomata ragusina*, II/2, prir. Jovan Radonić, Beograd, 1938., str. 154-156.

89 Engleski *foundling*, francuski *enfant trouvé*, latinski *infans expositus* i *inventus*, talijanski *trovatello*, njemački *Findling* i *Findelkind*, ruski *podkid'iš*, češki *nález*, slovački *najdúch*, slovenski *najdenec*, kastilski *expósito*, švedski *hittebarn*, nizozemski *vondeling*, esperantski *trovito*.

90 Engleski *orphan*, njemački *Waise*, francuski *orphelin*, kastilski *huérfano*, talijanski *orfano*, švedski *föräldralöst barn*, nizozemski *weeskind*, ruski *sirota*, poljski *sierota*, češki *sirotek*, esperantski *orfo*. U XIX. stoljeću razlika između nahodišta i sirotišta (latinski *orphanotrophium*, eng. *orphanage*, njem. *Waisenhaus*, tal. *orfanotrofio*, kastilski i portugalski *orfanato*, poljski *sierociniec*, ruski *sirotskij dom*, češki *sirotčinec*, slovački *sirotinec, detský domov*, mađarski *árvaház*, nizozemski *weeshuis*, švedski *barnhem*, danski *børnehjem*, norveški *barnehjem*, finski *lastenkoti*, esperentski *orfejo*) može se odrediti i prema razlici u dobi djece: nahodište je ustanova posvećena skrbi za novorođenčad, dojenčad i djecu do šeste godine, a sirotište nastavlja skrb o takvoj djeci nakon šeste godine te postaje i popravni dom za djecu o kojoj se nema tko skrbiti (djecu bez roditelja) ili se ne brine: »neposlušnu«, »zabludjelu«, »pustopašnu« i »zapuštenu« djecu.

91 Drugi vatikanski sabor, pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 27.

92 Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 93.

Nakon hrvatskoga osamostaljenja bilo je namjera da se *nahod* zamijeni riječju *nahoče* (po uzoru na siroče)[93] no, *nahod* je ustaljen i potvrđen u službenoj upotrebi od 1853.,[94] od njega je skovana riječ náhodīšte,[95] a i ugledni ga književnici upotrebljavaju češće nego *nahoče*. Primjerice: »Ne znam pravo tko mi je otac, tko li majka – ja sam nahod bez imena i plemena.« (*August Šenoa*); »Onaj dečko nije imao nikog od roda u Jelenščici. Govore, da je nahod.« (*Eugen Kumičić*); »A ja bez majke, slatke domovine, kô nahod psujem njezine krvnike.« (*Ante Tresić-Pavičić*); »Evo vam za primjer Mađara, tih nahočića Evrope.« (*Antun Gustav Matoš*); »Za jedno sedam mjeseci umre Klara Bojčevićka i ostavi na veliko čudo svijeta sve svoje bogatstvo za zagrebačko nahodište.« (*August Šenoa*); »Da te kašnje uzmogne natrag uzeti iz nahodišta, bješe ti objesila o vrat malen prsten. […] Uzela si još iz nahodišta u Trstu malu Justinu, kojoj se nije nikada saznalo za roditelje« (*Eugen Kumičić*).[96]

Poznati nahodi u povijesti čovječanstva jesu Mojsije (*Izlazak* 2, 1-10); osnivač Perzijskog carstva Kir Veliki (VI. st. pr. Krista), francuski matematičar i filozof Jean le Rond d'Alembert (1717.-1783.) ili američka letačica Jacqueline Cochran (1906.-1980.); u svijetu mitova grčki junak Edip ili osnivači Rima Romul i Rem; u svijetu bajki Trnoružica, Ivica i Marica ili Superman, a u hrvatskoj književnosti Konavljanin Vuko iz drame *Na taraci* Iva Vojnovića. U Republici Hrvatskoj zadnjih je godina zabilježen samo jedan nahod, i to 2004.,[97] ali to ne znači da se djecu prestalo ostavljati.

U srednjem vijeku uz nahode i sirote postojala je i kategorija *oblata*, svjetovnjaka koji žive u samostanu, ali nisu položili redovničke zavjete. U praksi se to odnosilo i na djecu koju su roditelji dali u samostan da se odgajaju (gojenci). Deseti sabor u Toledu godine 656. zabranio je da se u samostane primaju djeca mlađa od 10 godina. Poznati su oblati sveti Beda Časni (672.-735.), sveti Bonifacije (672.-754.), sveti Toma Akvinski (1225.-1274.) i sveta Margarita Kliška (1242.-1270.), kći hrvatsko-ugarskoga kralja Bele IV.[98] Po svome djetinjstvu, oblati su Samuel (I Sam 1, 9-28; 3, 1), Ivan Krstitelj (Lk 1, 80) i, prema predaji, blažena Djevica Marija.

Prvo nàhodīšte (dom ili zavod za smještaj, prehranu, obrazovanje i odgoj nahoda)[99] podigao je arhiprezbiter Dartheus (talijanski Dateo) za 150 nahoda u Milanu 787. godine. U IX. je stoljeću arhiprezbiter Anspert osnovao slično sklonište u Cremoni.

Povjesničar Serafin Marija Crijević (1686.-1759.) bilježi da se nahodište na klasičnim jezicima zove nototrofij – latinski *nothotrophium;* grčki *nóthotropheion*,[100] od *nóthos* izvanbračno, nezakonito dijete; riječ dolazi i u *Poslanici Hebrejima* 12, 8.

---

93 *Osmojezični enciklopedijski rječnik*, ur. Tomislav Ladan, III, Zagreb, 2000., str. 624.

94 Comission für slavische juridisch-politische Terminologie [Stjepan Car, Ivan Mažuranić i Dimitrije Demeter], *Juridisch-politische Terminologie für slavischen Sprachen Oesterreichs : Deutsch-kroatische Separat-Ausgabe*, Wien, 1853., str. 211; *Pravna terminologija po novim proćeduralnim zakonima*, izabrao D[avid] M[adolfo], Zadar, 1900., str. 70, te svi svesci *Brzopisnih izvješća zasjedanja Pokrajinskoga sabora dalmatinskoga* 1886.-1912., U Zadru, 1887.-1913. (popisani u bilješci uz tablicu *Broj štićenika Nahodišta pojedinih godina*).

95 Comission für slavische juridisch-politische Terminologie, *Juridisch-politische Terminologie für slavischen Sprachen Oesterreichs : Deutsch-kroatische Separat-Ausgabe*, Wien, 1853., str. 211; *Pravna terminologija po novim proćeduralnim zakonima*, izabrao D[avid] M[adolfo], Zadar, 1900., str. 70.

96 Julije Benešić, *Rječnik hrvatskoga književnog jezika od preporoda do Ivana Gorana Kovačića*, svezak 7, Zagreb, 1987., str. 1469. Isti rječnik za nahoče donosi samo jedan primjer: »No kada za to doču Marko, uplaši se i baci u selo glas, da je Ivica nahoče bez oca i majke *(Hanžeković)*.«

97 *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2006.*, Zagreb, 2006., str. 95.

98 O njoj: Francisko Iveković, *Životi svetaca i svetica Božjih, mjesec siječanj*, Zagreb, 1892., str. 161-167; Eugen Kornfeind, *Blažena Margarita djevica Reda sv. Dominika*, Kalendar Gospine krunice 1939, Zagreb, 1938., str. 45-48; Josip Mlinarić, *Svjedoci obnove*, III, Zagreb, 1992., str. 77-93; Petar Marija Radelj, *Biser kao zavjetni dar,* Izazov istine (Zagreb), IV (1992.) 8, str. 7-9; *Dominikanski misal*, Zagreb, 1998., str. 55-58; *Dominikanski časoslov*, Zagreb, 2002., str. 150-156.

99 Engleski *institute for foundlings* ili *foundling hospital*, njemački *Findelhaus*, francuski *hospice des enfants trouvés*, talijanski *brefotrofio* ili *ospizio dei trovatelli*, ruski *detdom*, češki *nalezinec*, slovenski *najdenšnica* i *hiša za najdence*.

100 Serafin Marija Crijević, *Sacra Metropolis Ragusina*, pars altera, Ragusii, 1744.: Dubrovnik, Knjižnica Dominikanskog samostana, 36-IV-14/2, str. 323, i prijepis Rafa Radelje, Zagreb, Arhiv HAZU, I-c-62, str. 277.

Također se susreću nazivi: bolnica ljubaznosti,[101] kuća milostinje,[102] kuća milosrđa,[103] dom za izloženu djecu,[104] gradska porodionica,[105] porodnički zavod,[106] brefotrofij[107] i kuća milinja,[108] a za funkciju rodilišta govorilo se »zavod materinstva«.[109]

Apostolski vizitator Giovanni Francesco Sormani 29. siječnja 1574. zabilježio je dubrovačko nahodište pod nazivom: *Hospital izložene djece, zvan milosrđa, koji se nalazi u gradu Dubrovniku na javnoj cesti*.[110]

Na istočnoj strani Jadrana tijekom novoga vijeka postojala su nahodišta u Kotoru (od 1610.), Dubrovniku (od 1432.), Hvaru, Splitu (od 1704.),[111] Šibeniku (osnovano 1612. i 1808.),[112] Zadru[113] i Trstu.[114] U unutrašnjosti su postojala nahodišta u Ljubljani, Grazu, Linzu, Innsbrucku, Beču, Pragu, Moskvi i Petrogradu. U Banskoj Hrvatskoj i Slavoniji ni u Vojnoj krajini takva ustanova nije postojala (ali su postojala sirotišta u Senju, Zagrebu, Požegi i u Osijeku).[115]

Godine 1198., u svrhu tajne predaje djeteta papa Inocent III. (1198.-1216.) je u Rimu, u Ospedale di Santo Spirito, uveo obrtaljku[116] (kolo, vrtuljak, okretaljku, busolu, u Dubrovniku: *rota*) na koju se polagalo dijete, ali osoba s unutarnje strane pulta nije mogla vidjeti donositeljevo lice. Naime, obrtaljka je drvena sprava namještena u zidnom otvoru, a sastoji se od napola zaklopljene okrugle ploče. Na to ga je posebno navelo to što je »šetajući obalom Tibera susretao ribare koji bi u mrežu manje lovili ribu, a više nasilno utopljenu dojenčad«.[117] Slika o toj predaji očuvana je u Ospedale di Santo Spirito. Inocentovu ideju o okretaljci ubrzo su uvela sva nahodišta.

---

101 Državni arhiv u Dubrovniku, fond Hospitale misericordiae: svezak 11. *Glavna knjiga Nahodišta 1783.-1792.*, ima latinski naslov: *Administratio Nosocomii Pietatis* (Uprava Bolnice ljubaznosti).

102 Mato Vodopić, *Đenevrija*, Srđ (Dubrovnik), V (1906.) 10, str. 469; Mato Vodopić, *Đenevrija : Pilarska pripovijest*, Dubrovnik, 2004., str. 10.

103 Državni arhiv u Dubrovniku, *Matica krštenih Nahodišta 1830.-1852.*, str. 88, 166: »Cappellano curato della Casa di Pietà alle Pille«.

104 Latinski: *domus expositorum*.

105 Baltazar Bogišić, *O važnosti sakupljanja narodnijeh pravnijeh običaja kod Slovena*, Književnik (Zagreb), III (1866.) 1, str. 26.

106 Baltazar Bogišić, *Pravni običaji u Slovena*, U Zagrebu, 1867., str. 45.

107 Državni arhiv u Dubrovniku, *Matica krštenih Nahodišta 1830.-1852.*, ima naslov: »Liber natorum et baptizatorum Ragusini Brephotrophiii ab anno 1830-1852«, a *Matica krštenih Nahodišta 1858.-1867.*, nosi latinski naslov: »Librum baptizatorum Ragusini Brephotrophii in Ragusino suburbio ad Pillas de 1858«.

108 Roman Jelić, Zadarsko nahodište, Radovi Instituta JAZU u Zadru, sv. X, Zadar, 1963., str. 234, bilješka 234; Slavko Perović, *Roman Jelić i nahodišta*, Medica Jadertina (Zadar), 35 (2005.) 1-2 Suplement, str. 18.

109 *Brzopisna izvješća XXX zasjedanja Pokrajinskoga sabora dalmatinskoga*, U Zadru, 1895., str. CXXXVI.

110 *Hospitale dictum misericordiae infantium expositorum situm in civitate Ragusii in publica platea:* Petar Kačić - Zdravko Šundrica, *Zdravstvena služba u Dubrovniku po izvještaju apostolskog delegata Giovani Francesco Sormani-a iz 1574 godine*, Acta historica medicinae pharmaciae veterinae (Beograd), XIII (1973.) 2, str. 54.

111 Ivo Marinović, u: *Medicinski anali* (Split), 14 (1998.) 1, str. 109-115.

112 Miloš Škarica, *Nahodišta i nahodi u Dalmaciji*, Radovi Instituta JAZU, svezak VIII, Zadar, 1961., str. 231-262, donosi popis nahoda u Zadru 1841.-1881. i Šibeniku 1851.-1880.

113 Roman Jelić, *Zadarsko nahodište*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, svezak 10, Zadar, 1963., str. 213-289. * Tvrdnja da je ta ustanova osnovana još 1409. ne zasniva se na povijesnim izvorima.

114 v. Mislava Bertoša, *Djeca iz obrtaljke : nametnuto ime i izgubljeni identitet : (imena i prezimena nahoda u XIX. stoljeću)*, Zagreb, 2005., 312 str.

115 Na kraju školske godine 1910./1911. u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji djelovali su: Ožegovićev orfanotrofij u Senju s 92 štićena dječaka, Nadbiskupsko sirotište u Zagrebu s 86 dječaka, Dječačko sirotište baruna Jelačića u Zagrebu s 40 dječaka, Djevojačko sirotište baruna Jelačića u Zagrebu s 54 djevojčice, Nadbiskupsko sirotište u Požegi s 86 dječaka i Zemaljsko sirotište u Osijeku sa 67 dječaka i 36 djevojčica. - *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, II, U Zagrebu, 1917., str. 526.

116 Talijanski *ruota*, francuski *tour*, njemački *Drehlade*. Dragutin Antun Parčić, *Rječnik hrvatsko-talijanski*, U Zadru, 1901., str. 536, tumači da je obrtaljka *ruota* koja se upotrebljava u samostanima.

117 usp. Pietro De Angelis, *Innocenzo III (1198-1216), e la fondazione dell' Ospedale di Santo Spirito*, Roma, 1948.; I-II, Roma, 1960.-1962.; Slavko Perović, *Roman Jelić i nahodišta*, Medica Jadertina (Zadar), 35 (2005.) 1-2 Suplement, str. 17.

Obrtaljka u Ospedale di Santo Spirito
u Rimu (nahodište osnovano 1198.)

Obrtaljka u Ospedale degli Innocenti
u Firenci (nahodište osnovano 1414.)

Dakle, sustavna briga društva o takvoj djeci stoljećima je bila prepuštena crkvenoj karitativnoj skrbi. Više uglednih povjesničara, počevši od Vladimira Bazale 1972., piše da je prvo nahodište u Dubrovniku osnovano pri Samostanu svete Klare koji je pak osnovan 1290., a početkom XV. stoljeća preseljen na današnje mjesto. No, o djelovanju toga nahodišta nema nikakvih arhivskih podataka osim spomena obrtaljke u Samostanu svete Klare (u arhitektonskome smislu) u odluci u osnutku državnoga nahodišta 1432.

Obrtaljka je danas u smanjenom i prozirnom obliku vrlo raširena u novčarskim ustanovama, na pultovima u bankama, poštama i na kolodvorima jer omogućuje primopredaju stvari bez fizičkog dodira. Obrtaljka je bila uobičajena oprema svih samostana jer je čuvala klauzuru (odvojenost redovnika od vanjskoga svijeta), a njome se ponajprije obavljala dostava hrane. Takvi otvori za preuzimanje jela još uvijek postoje u brojnim dalmatinskim samostanima između kuhinje i redovničkog blagovališta. Na takav se prozor moglo ostaviti i neželjeno dijete s nadom da će se tkogod za njega pobrinuti. Djecu se inače često znalo ostavljati na pragovima crkava ili župnih kuća, katkad pred nečijim kućnim vratima, pa bi obrtaljka mogla biti posebno zgodno mjesto.

I Francuska je revolucija bila sklona obrtaljci; odlukom Konventa iz 1793. nahodi (francuski *enfants trouvés*) su preimenovani u djecu domovine (*enfants de la patrie*) te je svim okruzima naloženo da osnuju takav zavod i uvedu obrtaljku. Načelo da domovina posinjuje takvu djecu, to jest da im država daje »očinstvo«, podupirali su francuski prosvjetitelji XVIII. stoljeća. Jean Jacques Rousseau (1712.-1778.) preko obrtaljke pariškog nahodišta zbrinuo je petero svoje djece.[118]

Pozitivni su učinci obrtaljke što trudnici omogućuje da dijete rodi i da brigu o njemu s povjerenjem prepusti ustanovi, a donositelju omogućuje diskreciju pri predaji. Negativan je učinak

118 Jean-Jacques Rousseau, *Ispovijesti*, Zagreb, 1953., 1982., str. 78-79, i 1999.; *Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci*, XLI-XLII, Rijeka, 2000., str. 322.

obrtaljke to što prekida vezu između majke i djeteta jer je (prije utvrđivanja DNK) bilo vrlo teško utvrditi čije je dijete.

Ako je postojalo, nahodište u Svetoj Klari moralo se susretati s nizom problema tipičnih za volonterske pothvate. Koludurice se nisu mogle pobrinuti za dojenčad, jer su ih mogle dojiti samo žene koje su nedavno rodile; samostan »puncijelâ«[119] bio je siromašan da bi mogao financirati takve aktivnosti. Funkcija nahodišta nespojiva je sa svrhom klauzurnog samostana kakav je bio Sveta Klara i zavjetima njezinih časnih sestara. Klauzurni samostani nikad nisu uzimali djecu prije školske dobi, ali ni tada ne oba spola, nego samo onoga kojeg su redovnici toga samostana. Ako se Sveta Klara bavila posredovanjem u udomljenju i posvajanju, način i opseg takvoga djelovanja zasigurno je postao nedovoljan.

U svakom slučaju, u subotu 9. veljače 1432. donesen je zakon o ustrojstvu posebnoga državnog gostinjca (zavoda – nahodišta). U zapisnicima Velikoga vijeća Dubrovačke Republike zabilježen je pod naslovom *Pravilnik Gostinjca milosrđa* (Ordo hospitalis misericordie),[120] a u zbornik dubrovačkih zakona (*Zelenu knjigu*) uvršten je kao 252. poglavlje pod nazivom *Zakonska odredba o osnutku i opskrbi Nahodišta za stvorenja koja se nečovječno odbacuju* (Ordo et providimentum hospitalis pro creaturis que abiciebantur inhumaniter).[121]

Nahodište je osnovano 527 godina prije nego su Ujedinjeni narodi *Deklaracijom o pravima djeteta* 1959. djeci i njihovim majkama priznali neka prava koja im je u Dubrovačkoj Republici jamčio *Zakon o Nahodištu* iz 1432.

U Europi su godinu koja je prethodila osnutku Nahodišta obilježili smrt pape Martina V. (20. veljače 1431.), izbor Eugena IV. (3. ožujka), suđenje i pogubljenje svete Ivane Arške (23.-30. svibnja) te početak Bazelskog sabora (23. srpnja), dok su prestupnu godinu u kojoj je osnovano Nahodište, 1432., naknadno obilježila rođenja budućih državnika: kralja Alfonsa V. Portugalskog (15. siječnja), sultana Mehmeda II. (30. ožujka) i pape Inocenta VIII.

Za vjersko stanje u Dubrovniku u to je doba znakovit sadržaj pisma kojim Dubrovačka Republika 5. ožujka 1436. moli papu Eugena IV. da potvrdi fr. Ivana Stojkovića, tada izaslanika Katoličke Crkve kod bizantskog cara Ivana VIII. i ekumenskog patrijarha Josipa II. u Carigradu, za mrkansko-trebinjskog biskupa, nakon što su ga dubrovački nadbiskup i kaptol izabrali na taj položaj. Izabranik je »građanin Dubrovnika, Reda svetog Dominika, osoba koju smo zbog njegova poštenja, čestita života i kao vrlo svetih spisa njegova znanja, odavno željeli i sada žarko žudimo imati u našem gradu, smještenom u susjedstvu krivovjernika [bosanskih krstjana], raskolnika [pravoslavaca] i nevjernika [Turaka] koji svaki dan u njega zalaze. Međutim, Katolička Crkva ovdje nema sličnih učitelja i vrlo pobožnih muževa, pogotovo ne onih koji poznaju jezik i kojima prema tome nisu potrebni prevoditelji, kao što ih rečeni učitelj brat Ivan ne treba, dapače je vrlo dobro upućen u tričava [isprazna, lakoumna, neozbiljna] i ogavna [odvratna, mrska, gadna, prokleta] krivovjerja i raskolnička nevjerstva...«[122]

---

119 Pùncijele, pùncijelâ (pluralia tantum), u Dubrovniku: *samostan* plemenitih koludrica Reda sv. Franje u Dubrovniku i četverokutna gradska *kula* između tvrđave Bokar i Vrata od Pila. Izraz dolazi od talijanske riječi *la pulzella*, djevojčica. – Luko Zore, *Paljetkovanje*, VI, Rad JAZU 180, Zagreb, 1907., str. 221; Lukša Beritić, *Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 10, Split, 1956., str. 67-68; Lukša Beritić, *Dubrovačke zidine*, Dubrovnik, 1963., str. 31.

120 Državni arhiv u Dubrovniku, *Consilium maius*, svezak 4, listovi 180v-182v.

121 Državni arhiv u Dubrovniku, *Liber viridis*, caput 252, list 103.

122 Državni arhiv u Dubrovniku, *Litterae et commisiones Levantis*, svezak 12, list 16v-17r: »Sanctissime patrum et beatissime domine, Domine noster, humilima cum recomendatione. Teneque osculo ante Beatitudinis Vestre pedes. Postquam omnipotens Deus noviter ex presenti vita ad eternam revocavit animam reverendi in Christo patris domini fratris Dominici [Grancorve], Ordinis predicatorum, episcopi Tribuniensis et Marcane, huius nostre patrie Ragusine diocesis et reverendus in Christo pater dominus archiepiscopus noster cum capitulo sue sinodus permissis rationibus debitis secundum constitutiones sacrosancte Romane Ecclesie pro inspiratione electionis fienda, de benemerita persona in dicta episcopali

Tko je potaknuo?

Više povjesničara ističe da je poticaj za osnutak Nahodišta dao tadašnji dubrovački nadbiskup Antun. Izravnih dokaza za to nema, ali uvodno obrazloženje zakona upućuje na to da ga je pisala ili – budući da na mjestima nedostaje završetak rečenice – bolje reći diktirala teološki obrazovana osoba. U obzir dolaze nadbiskupov vikar fr. Dominik Grancorve (†1435.), učeni dubrovački kanonici dum Mato Đurđević (†1455.) i dum Mato Ranjina (†1454.), astronom i diplomat dum Ivan (Gjin) Gazul (1400.-1465.), splitski arhiđakon dum Dominik iz Dubrovnika i sveti Jakov Markijski (1394.-1476.), koji je upravo u siječnju 1432. oduševio Dubrovčane svojim propovijedanjem. No, toliko vjerskoga znanja mogao je imati i koji pobožni svjetovnjak, primjerice Nikola Matov Đurđević (1373.-1460.),[123] otac biskupa Donata Đurđevića.

Fr. Dominik Grancorve, sin kožara Pribisava i Dobrice, Dubrovčanin, pučanin, dominikanac i diplomat, bio je mrkansko-trebinjski biskup 1425.-1435.[124] i istodobno vikar dubrovačkoga nadbiskupa. Početkom XV. stoljeća predavao je filozofiju na filozofsko-teološkom učilištu u Dubrovniku.[125] Vijeće umoljenih ga je 13. veljače 1415. poslalo kao poklisara Republike pizanskom papi Ivanu XXIII., a 1416. je izaslanik Dubrovačke Republike kod kralja Sigismunda.[126] Sudjelovao je na općemu crkvenom saboru u Konstanzu. Tamo je bio opunomoćenik splitskoga nadbiskupa. Papa Martin V. imenovao ga je mrkansko-trebinjskim biskupom 4. srpnja 1425.[127] O njegovu djelovanju nema očuvanih podataka, pa ga za sada nije moguće povezati s Nahodištem.

Dum Mato Đurđević vlastelin je i kanonik kojeg je papa Grgur XII. bio izabrao za dubrovačkog nadbiskupa, ali mu je Veliko vijeće Dubrovačke Republike 29. kolovoza 1409. zabranilo prihvatiti to imenovanje. O njemu Filip de Diversis 1440. kaže: »S najvećom brigom bdije nad klericima i svećenicima. Iz ljubavi prema Bogu o svom ih trošku školuje. Nastoji da se služba Božja obavlja stalno, kako treba i u određene sate, danom i noći u [prvostolnoj] crkvi Svete Marije. Čovjek je darežljiv i ispravan.«[128] Objavljene su isprave koje je sastavio dum Mato: o

dignitate, tandem Deo cohoperante in episcopum prelibati episcopatus Tribigne et Marchane elegerunt religiosum virum venerabilem dominum fratrem, Iohannem civem Ragusinum, Ordinis sancti Dominici, sacre theologie magistrum, quem venustate morum suorum, honestate vite et sanctissimis documentis sue scientie magnopere iam diu desideravimus et nunc in patria ardentius desideramus. Ita quod inconsiderantes quantum hec civitas, que convicina est hereticis, scismaticis et infidelibus ac in ipsa quotidie utuntur, dicti emuli catholice Ecclesie egeat similibus magistris et religiosissimis viris et specialiter, qui sciant ydioma ipsorum, ac non egeant interpretibus prout ipse magister frater Iohannes non indiget; immo quia frivolas et detestabiles herese et scismaticas suas infidelitates expertissimus est tanquam Christi fideles [17r] humilime et devote sanctitati memorate supplicamus, quatinus quo sanctitate ipsius pastoris Catholica Ecclesia Yhesu Christi ad laudem et gloriam eius in hac civitate suscipiat incrementum, cum interventu nostrarum supplicationum et consolatione animarum nostrarum dignetur predictam ellectionem confirmare et memoramo fratri Iohanni benemerito ipsam episcopalem dignitatem opportuno modo conferre. In quare nobis fidelibus et devotis suis singulariter conplacebit Vestra Sanctitas antefata. Quam Ecclesie sue sancte felicter conservare dignetur Omnipotens per tempora longiora cum augmentatione fidei catholice. Datum die VI. Martii 1436.«

123 usp. Ambrozije Bačić, *Nikola Matov Đorđić 1373.-1460.*, Rad JAZU 73, Zagreb, 1913., str. 1-8.

124 Umro je 20. rujna 1435. O njemu: *Camera apostolica*, 2, prir. Josip Barbarić i dr., Zagreb, 2001., br. 1009, str. 518; br. 1014, str. 522; Serafin Marija Crijević, *Bibliotheca Ragusina*, I, Zagreb, 1975., str. 278-280; Bazilije Pandžić, *De dioecesi Tribuniensi et Mercanensi*, Romae, 1959., str. 88; Stjepan Krasić, *Congregatio Ragusina Ord. Praed.*, Romae, 1972., str. 131, 153, 158.

125 Serafin Marija Crijević, *Bibliotheca Ragusina*, tomus II, Ragusii, 1745., str. 304; prir. Stjepan Krasić, svezak II-III, Zagreb, 1977., str. 248. O učilištu: Stjepan Krasić, *Prilozi za povijest Dominikanskoga filozofijsko-teološkoga učilišta u Dubrovniku (1392.-1808.)*, Religioni et bonis artibus, prir. Krešimir Vukić, Dubrovnik-Zagreb, 1996., str. 13-26.

126 Državni arhiv u Dubrovniku, *Consilium rogatorum*, svezak 1, list 36v.

127 Archivum secretum Vaticanum, *Registra Lateranensia*, svezak 255, list 117v-119r; Konrad Eubel, *Hierarchia catholica medii aevi*, I, Monasterii, 1913., str. 496.

128 Philippus de Diversis de Quartigianis Lucensis, *Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusii*, III, c. XVI: prir. Vitaliano Brunelli, Zadar, 1882., str. 86; Filip de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, Zagreb, 2004., str. 171.

posveti crkve Svete Marije sred Jezera na Mljetu 13. lipnja 1423.[129] i ona u kojoj »prezbiter Mato Đurđević, dubrovački kanonik, carskom vlašću [postavljeni] javni bilježnik« 12. svibnja 1432. potvrđuje vjerodostojnost prijepisa listine kralja Sigismunda od 28. listopada 1387.[130] Umro je u Dubrovniku 1455.[131] Papa Bonifacije IX. povjerio je 18. listopada 1401. stonskom biskupu da provjeri i, ako nađe dostojnim, da postavi dubrovačkog kanonika Mata Đurđevića upraviteljem crkve Svetoga Nikole *de Obrono*.[132] Na toj je dužnosti dum Mato ostao više od 50 godina pa se njegovom ostavkom bavi pismo pape Kalista III. od 10. lipnja 1455.[133] Protiv njegovih zasluga za Nahodište govori to što je u naponu snage bio početkom XV. stoljeća, kad je bio imenovan nadbiskupom, a ne tek 1432.

Dum Mato Marinov Ranjina, dubrovački kanonik, bio je prvi Hrvat koji je postao rektor Sveučilišta u Padovi. Rektorsku je dužnost obnašao prije nego su Mlečani zauzeli Padovu (1405.), akademske godine 1397./1398.[134] U središnjem perivoju u Padovi, Prato della Valle, podignut mu je spomenik, ispod kojega je natpis (u prijevodu): »Matu Ranjini, rektoru Sveučilišta u Padovi godine 1397., vrlo slavnomu pravnom stručnjaku [zakonoznancu] svoga doba, dubrovačkom vlastelinu. Frano Orsat i braća svome sunarodnjaku pobrinuli su se postaviti [ovaj spomenik i ploču] godine 1797.«[135] Đakon Mato Ranjina, dubrovački kanonik, prizvani je svjedok u ispravi od 20. ožujka 1395. prema kojoj se otok Lastovo ponovno podlaže dubrovačkomu nadbiskupu.[136] Papa Martin V. piše mu 8. svibnja 1422. radi izbora novog upravitelja crkvi Svete Marije i Svetog Nikole u Novom Brdu,[137] a 8. svibnja 1429. podjeljuje mu potpuni oprost.[138] Papa Eugen IV. mu 9. prosinca 1439. piše radi izbora dum Ivana Antunova za novog upravitelja crkvi Svetoga Spasa ispred Kneževa dvora (nakon smrti don Dragoja de Radulino) i Svetoga Antuna na Pločama (nakon smrti Vlaha Stankovića).[139] O dum Matu Ranjini Filip de Diversis 1440. piše: »Izvrsno je upućen u kanonsko pravo. Što je neispravno, on svojim iskustvom ispravlja. Vrlo je rječit čovjek, ljubitelj čestitosti, iznimno ugodan u razgovoru, dobrostiv, ljubazan, a iznad svega voli kreposne ljude.«[140] Umro je 18. siječnja 1454.[141] Dum Mato Ranjina je 1432. bio dubrovački

129 Daniele Farlati - Iacobus Coleti, *Ecclesiae Ragusinae historia*, Venetiis, 1800., str. 160. O crkvi: Cvito Fisković, *Samostan i crkva sred Jezera na Mljetu*, Bulletin Instituta za likovne umjetnosti (Zagreb), VI (1958.) 1, str. 1-14; Vojislav Korać, *Crkva sv. Marije na Mljetu*, Zbornik fil. fakulteta, VII-1, Beograd, 1963. (Spomenica Viktora Novaka), str. 213-226; Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, Split, 1964., str. 441-452; ; III, Split, 1965., str. 308-310; Josip Stošić, *Benediktinski samostan Sv. Marije na Mljetu*, Radovi Instituta povijesti umjetnosti (Zagreb), 22/1998., str. 7-21.

130 *Dubrovačka akta i povelje*, II/1, prir. Jovan Radonić, Beograd, 1935., br. LXXXIX, str. 192.

131 Serafin Marija Crijević, *Bibliotheca Ragusina*, III, Ragusii, 1742., str. 121; prir. Stjepan Krasić, II-III, Zagreb, 1977., str. 424.

132 Archivum secretum Vaticanum, *Registra Lateranensia*, svezak 86, list 31v-32r.

133 Archivum secretum Vaticanum, *Registra Lateranensia*, svezak 503, list 4r-6r.

134 Jacobi Facciolati, *Fasti Gymnasii Patavini*, I, Patavii 1756., str. 28. »Matheus de Ragnina, canonicus Ragusinus, dominorum citramontanorum honorabilis studii Padue rector« javlja gradskim sucima da će on riješiti spor između profesora medicine Nikole de Montesilice i studenta filozofije Apolonija iz Brescije, jer to spada u njegovu sudbenost. - Museo Civico di Padova, *Uff. Drago*, I, 35: Mirko Dražen Grmek, *Hrvati i sveučilište u Padovi*, Ljetopis JAZU 62, Zagreb, 1957., str. 339.

135 Razriješeno kratica čita se: »Matthaeo de Ragnina / Academiae Patavianae anno millesimo trecentesimo nonagesimo septimo rectori / Iurisconsulto sui temporis / celeberrimo / patritio Ragusino / Franciscus Ursatus / et fratres / gentili suo / ponendum curaverunt / anno millesimo septingentesimo tricesimo nono.«

136 *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, XVIII, sabrao Tadija Smičiklas, Zagreb, 1990., br. 15, str. 21-23.

137 Archivum secretum Vaticanum, *Registra Lateranensia*, svezak 227, list 21v-23r.

138 Archivum secretum Vaticanum, *Registra Lateranensia*, svezak 291, list 274r.

139 Archivum secretum Vaticanum, *Registra Lateranensia*, svezak 365, list 133rv.

140 Philippus de Diversis de Quartigianis Lucensis, *Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusii*, III, c. XVI: prir. Vitaliano Brunelli, Zadar, 1882., str. 86; Filip de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, Zagreb, 2004., str. 171.

141 Serafin Marija Crijević, *Bibliotheca Ragusina*, III, Ragusii, 1742., str. 105; prir. Stjepan Krasić, II-III, Zagreb, 1977., str. 414.

kanonik već najmanje 35 godina, pa nije vjerojatno da bi zamisao o uspostavi Nahodišta promicao tek u trećoj životnoj dobi.

Dum Dominik iz Dubrovnika, doktor kanonskoga prava, splitski kanonik i opunomoćenik splitskoga nadbiskupa spominje se na papinskom dvoru 1415.[142] Od 1416. do 1420. bio je na čelu Prvostolnoga kaptola u Splitu kao njegov arhiđakon, ali je, nakon što su Mlečani zauzeli Split, kao strani podanik, napustio grad pod Marjanom.[143] Postao je kapelan kralja Sigismunda, a 12. rujna 1429. »časni gospodin Dominik iz Dubrovnika, splitski arhiđakon, poklisar veledušnoga grada Dubrovnika« ishodio je od suda u Palermu odštetu od 800 mletačkih dukata zbog gusarske otmice nekih dubrovačkih brodova s robom.[144] Protiv arhiđakona Dominika govori to što nema pouzdanih vijesti da je neposredno prije osnutka Nahodišta, u siječnju i početkom veljače 1432. uopće boravio u Dubrovniku.

Zbog izbivanja iz Dubrovnika kao začetnik Nahodišta isključen je i vrlo plodan teološki pisac Ivan Stojković, tada generalni prokurator Reda propovjednika u Rimu, kojeg je Vijeće umoljenih 24. lipnja 1431., nakon smrti opata Pelegrina (1409.-1431.), izabralo za opata benediktinskog samostana Svete Marije Lokrumske i 26. lipnja 1431. poslalo poklisara u Rim s pismima papi Eugenu IV. i Stojkoviću, da ga papa imenuje, a Stojković da prihvati položaj, »jer su ga odavno željeli imati u domovini za našu utjehu i spas naših duša«.[145] No, Stojković je još sredinom ožujka 1431. iz Rima otišao u Njemačku, te će se preko Alpa vratiti tek četiri godine poslije, kad u ime bazelskog sabora bude išao u Carigrad: 6. kolovoza 1435. zaustavlja se u Puli.[146] Cijelo to vrijeme bio je zaokupljen globalnim opstankom i jedinstvom kršćanskoga svijeta i nije mu padalo na pamet skrasiti se u redovničkom miru i u prirodnim ljepotama Lokruma, pa je novim opatom Svete Marije Lokrumske 4. travnja 1432. papa Eugen IV. imenovao Grgura Đurđevića.[147] Zapravo, nema podataka da je Stojković više ikad došao u rodni grad nakon 1424., kad je 1. listopada u Dubrovniku održao govor zahvale po povratku sa studija u Parizu i u pohvalu mudrosti pod naslovom »Bit će ti to tada na čast« (Lk 14, 10).[148] Dakle, za Stojkovića se zna da je razdoblje ključno za osnutak dubrovačkog Nahodišta proveo na području današnje Njemačke i Švicarske. Sredinom ožujka, kao i 18. svibnja 1431. nalazi se u Nürnbergu,[149] 30. travnja i 1.

142 Josip Barbarić, *Camera apostolica : Obligationes et solutiones, Camerale primo (1299-1560)*, I, Zagreb, 1996., br. 494, str. 278-279.

143 Ivan Ostojić, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb, 1975., str. 59.

144 Šime Ljubić, *Listine o odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, IX, Zagreb, 1890., str. 31; *Dubrovačka akta i povelje*, II/1, prir. Jovan Radonić, Beograd, 1935., br. CXLV, str. 306-309.

145 Državni arhiv u Dubrovniku, *Consilium rogatorum*, svezak 5, list 17v; *Litterae et commisiones Levantis*, svezak 11, listovi 29r. 29v-30r; *Acta et diplomata latina conatum oecumenicum fratris Ioannis Stojković de Ragusio O.P. (1385-1443) illustrantia*, prir. Petar Marija Radelj, Fribourg, 1998., dokumenti 29-31, str. 109-111.

146 Edmundus Martène - Ursinus Durand, *Veterum scriptorum et monumentorum historicorum, dogmaticorum, moralium amplissima collectio*, VIII, Parisiis, 1733., str. 820; Ioannes Dominicus Mansi, *Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio*, tomus XXX (1431.-1439.), Venetiis, 1792., stupac 922; Eugenio Cecconi, *Studi storici sul Concilio di Firenze con documenti ... sui manoscritti di Firenze e di Roma, Parte prima : Antecedenti del Concilio*, Firenze 1869., dokument LI, str. CXLI-CXLII; Robert Holjevac, *Ivan Stojković i njegovo doba*, Zagreb, 2004., str. 166-169.

147 Archivum secretum Vaticanum, *Registra Lateranensia*, svezak 316, list 31v-33r.

148 Ioannes Stojković de Ragusio, *Collatio dominica decima sexta post Pentecosten pro gratiarum actione post reditum de Parisius et pro laude sapientiae habitus Ragusii*, 1. Octobris 1424.: Basel, Universitätsbibliothek, A VI 35, listovi 222r. 223r-235r. Litterae autographae. Incipit [list 223r] »< Collatio pro gratiarum actione post reditum de Parisius et pro laude sapientie facta in Ragusio. > [list 223v prazan; Incipit, list 224r] < In Christi nomine. Amen. 1424. in Ragusio. > Erit tibi gloria [*Luc.* XIV, 10] Sacri assumpti thematis verba, prestantissimi p[atres] ac permagnifici domini ... Sed cum omnibus mos sit, et quasi quedam religio ... [Explicit, list 236r] ... omnium potentior est sapientia ... eritque illi gloria eterna Eccl. 31, quam nobis concedat et cetera.«

149 *Monumenta conciliorum generalium saeculi decimi quinti : Concilium Basiliense*, scriptorum tomus primus, prir. Franciscus Palacky, Vindobonae, 1857., str. 68.

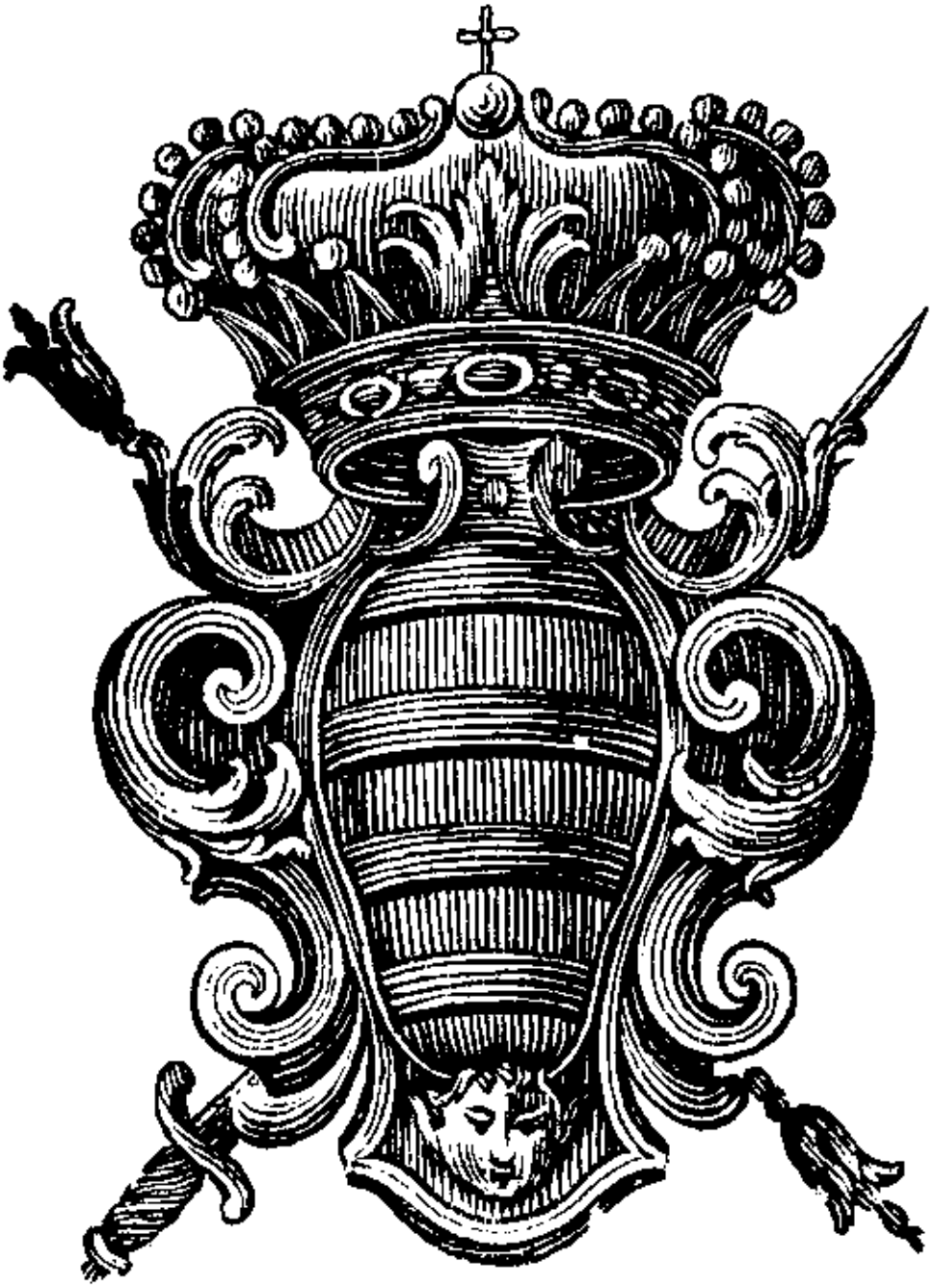

Grb Dubrovačke Republike 1359.-1815., sada grb Grada Dubrovnika, bakropis.

Zrcaljen iz: *Glasnika sv. Terezije Maloga Isusa* (Dubrovnik), IX (1936.) 2, str. 23.

Štit čini srebrno polje na kojem su četiri crvene grede. Iznad štita je kraljevska kruna u zlatnocrvenim bojama s križem. Desno (heraldički lijevo) ispod štita je ukršteno žezlo, a desno mač, oboje u zlatnoj boji. Žezlo označuje vlast u građanskim poslovima, mač u vojnim, a kruna suverenitet. Na podnožju štita je ljudska glava.

v. Milan Rešetar, *Dubrovačka numizmatika*, Sremski Karlovci, 1924., str. 619-634; Vito Galzinsky, *Državni grbovi Dubrovačke Republike*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 21, Split, 1980.; Ilija Mitić, *Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici (od 1358. do 1815)*, Zagreb, 1988., str. 196-199, 257; Ivan Mustać, *Grb Dubrovačke Republike*, Građa i prilozi za povijest Dalmacije, 12, Split, 1996., str. 207-211.

svibnja drži govore u Bazelu,[150] potkraj svibnja iz Bamberga piše kardinalu Cesariniju,[151] a 23. srpnja otvorio je opći crkveni sabor u Bazelu,[152] što je povlastica koju nijedan Hrvat nije imao prije ni nakon toga. U kolovozu se angažira kao posrednik radi prestanka ratnog sukoba između Austrije i burgonskog vojvode.[153] U pismu papi Eugenu IV. od 17. rujna navodi pet ciljeva Sabora u Bazelu: 1. iskorjenjenje krivovjerja [husita, bosanskih krstjana]; 2. mir među kršćanskim zemljama i njihovim vladarima; 3. obnova Crkve, 4. uspostava jedinstva s Grcima [pravoslavnima] i drugim razjedinjenim kršćanima [Armenci, Etiopljani, Kopti, Kaldejci, Maroniti, Sirci...]; 5. oslobođenje Svete Zemlje.[154] Tri dana poslije dovršava prijepis *Rasprave o ovlasti Crkve, općega sabora, rimskoga pape i kardinala* Petra d'Aillyja (de Alliaco, 1350.-1420.),[155] a u prosincu je za njega prepisan *Prisni priručnik četiriju posljednjih stvari* Gerarda de Vliederhovena.[156] Na drugu nedjelju Došašća 9. prosinca 1431. propovijeda saborskim ocima o temi: »I bit će znaci na suncu, mjesecu i zvijezdama« (Lk 21, 25).[157] Od 26. veljače 1432. Stojković je član Saborskog odbora za pitanja vjere,[158] a 24. ožujka 1432. imenovan je u Povjerenstvo za poslove s Česima (husitima).[159]

Dum Ivan (Gjin) Gazul, sin albanskog doseljenika u Dubrovnik, godine 1432. bio je mladi doktor filozofije (svećenik od 1426., doktorirao u Padovi 31. siječnja 1430.).[160] Mjesec i pol

150 *Monumenta conciliorum generalium saeculi decimi quinti : Concilium Basiliense*, scriptorum tomus primus, prir. Franciscus Palacky, Vindobonae, 1857., str. 73-76.

151 *Monumenta conciliorum generalium saeculi decimi quinti : Concilium Basiliense*, scriptorum tomus primus, prir. Franciscus Palacky, Vindobonae, 1857., str. 84.

152 Edmundus Martène - Ursinus Durand, *Veterum scriptorum et monumentorum historicorum, dogmaticorum, moralium amplissima collectio*, VIII, Parisiis, 1733., stupci 1-11; *Monumenta conciliorum generalium saeculi decimi quinti : Concilium Basiliense*, scriptorum tomus primus, prir. Franciscus Palacky, Vindobonae, 1857., str. 91; *Concilium Basiliense*, II, prir. Iohannes Haller, Basel, 1897., str. 11.

153 *Monumenta conciliorum generalium saeculi decimi quinti : Concilium Basiliense*, scriptorum tomus primus, prir. Franciscus Palacky, Vindobonae, 1857., str. 96-98.

154 *Monumenta conciliorum generalium saeculi decimi quinti : Concilium Basiliense*, scriptorum tomus primus, prir. Franciscus Palacky, Vindobonae, 1857., str. 107-108.

155 Basel, Universitätsbibliothek, A V 13, list 286v : »Explicit tractatus de eclesiastica potestate editus per dominus cardinalem Cameracensem, et per me fratrem Io<annem> de Ragusio transcriptus pro parte Senis et finitus Basilee, in conciliis generalibus 1431. in vigilia sancti Mathei apostoli et evangeliste ad laudem omnipotentis Dei. Amen.«

156 Cordiale quattuor novissimorum. Basel, Universitätsbibliothek, A VIII 8, list 138v: »Explicit quatuor novissima. / Est dum millenus quadrigentesimus annus / Unus triginta sunt ista novissima scripta, / Tempore Concilii Basilee mense Decembris / Pro de Ragusio doctore Iohanne magistro / Cui Deus et vitam det scribentique beatam.« Četiri posljednje stvari koje čekaju čovjeka su: smrt, sud, pakao ili raj nebeski.

157 *Concilium Basiliense*, II, prir. Iohannes Haller, Basel, 1897., str. 18; *Concilium Basiliense*, V, prir. Gustav Beckmann, Rudolf Wackernagel i Giulio Coggiola, Basel, 1904., str. 9. Rukopisi propovijedi nalaze se u: Basel, Universitätsbibliothek, A IV 17, listovi 81r. 82r-94v. sa Stojkovićevim ispravcima i vlastoručnim bilješkama na listovima 82r-86r; Brixen-Bressanone, Archiv des Priesterseminars, cod. 89 (D 22), listovi 142v-151r; Douai, Bibliothèque Municipale, cod. 198 (tome III), listovi 42v-54v; Innsbruck, Universitätsbibliothek 175, listovi 145v-156v; Klosterneuburg, Bibliothek des Augustinerchorherrenstiftes, cod. 516, listovi 37v-54v i cod. 640, listovi 3v-12r; Krakow, Bibliotheca Capituli Ecclesiae Cathedralis, cod. 103 (480), listovi 73v-86r; Oxford, Balliol, cod. CLXVa, str. 92-124; Stargard (Poljska), Gymnasialbibliothek, Ms. 42, listovi 60r-69v.

158 *Concilium Basiliense*, II, prir. Iohannes Haller, Basel, 1897., str. 43, 46, 80, 81, 86, 239.

159 *Concilium Basiliense*, II, prir. Iohannes Haller, Basel, 1897., str. 68, 216.

160 O njemu: Serafin Marija Crijević, *Bibliotheca Ragusina*, Ragusii, 1744., tomus II, str. 267; svezak II-III, prir. Stjepan Krasić, Zagreb, 1977., str. 223 [pogrešno piše da je bio dominikanac]; Francesco Maria Appendini, *Notizie istorico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei*, 2, Ragusa, 1803., str. 40-42; Mirko Dražen Grmek, *Hrvati i sveučilište u Padovi*, Ljetopis JAZU, 62, Zagreb, 1957., str. 353-354; Šime Jurić, *Prilozi biografiji Ivana Gazulića*, Anali (Dubrovnik), VIII-IX/1960.-1961., str. 447-479; Jorjo Tadić, *Johannes Gazulus dubrovački humanist XV veka*, Zbornik filozofskog fakulteta Beogradskog univerziteta, knj. VIII, Spomenica Mihaila Dinića 2, Beograd, 1964., str. 434-439; Mirko Dražen Grmek - Žarko Dadić, *O astronomu Gjinu Gazulu i dubrovačkom traktatu o astrolabu*, Anali, XIII-XIV, Dubrovnik, 1976., str. 53-94; Žarko Dadić, *Povijest egzaktnih znanosti u Hrvata*, 1, Zagreb, 1982., str. 63-68; Žarko Dadić, *Egzaktne znanosti hrvatskoga srednjovjekovlja*, Zagreb, 1991., str. 121-130; Mirko Dražen Grmek, *Gjin Gazulli*, Hrvatski biografski leksikon, 4, ur. Trpimir Macan, Zagreb, 1998., str. 625.

nakon osnutka Nahodišta, 26. ožujka 1432. knez i Vijeće šalju po tekliču pismo »izvrsnom doktoru umijeća [filozofije], učitelju i časnom svećeniku Ivanu Gazulu, našem izabranom poklisaru kod prevedroga rimskog cara gospodina Sigismunda, našega gospodara i kralja Ugarske, Češke, Hrvatske, Dalmacije itd., milom našem vjernom građaninu«.[161] Zbog toga se može zaključiti da Gazul tada nije živio u Dubrovniku, nego da je predavao na nekom sveučilištu. Republika moli dum Ivana da pođe u Rim kralju Sigismundu kako bi se on zauzeo kod pape Eugena IV. da Dubrovčani, kao Mlečani i Đenovljani, smiju ploviti u nevjernička mjesta i ondje trgovati. Gazul ni Sigismund tada nisu uspjeli; no, potkraj sljedeće godine takvu je povlasticu u dubrovačku korist priskrbio fr. Ivan Stojković, i to od Bazelskog sabora koji je donio bulu *Ad singulas partes*. Gazul je oporukom od 17. veljače 1465.,[162] dva dana prije svoje smrti, osnovao prvu javnu knjižnicu u Dubrovniku, uz prvostolnu crkvu Gospe Velike, a glavninu imovine ostavio je maloljetnom Pavlu, sinu neke Vladuše, za kojeg ne navodi srodstvo ili odnos, ali je vjerojatno riječ o nezakonitome sinu njegova brata Pavla (1405.-1470.), koji nije htio priznati to dijete (a majke često daju imena djeci po takvom ocu), ili samoga dum Ivana.[163] Premda je bio svećenik, dum Ivanov profesionalni interes bio je usmjeren prema astronomiji, a za njegovo povezivanje s početkom Nahodišta nedostaju elementi koji bi ga povezali s teološkim, filantropskim i karitativnim aspektima navedenim u uvodu *Zakona o osnutku Nahodišta*.

Serafin Marija Crijević, najbolji povjesničar iz doba Dubrovačke Republike, u vezu s osnutkom Nahodišta dovodi obnovitelja franjevačkog reda, svetoga Jakova Markijskog (Monte Pradone, 1394. – Napulj, 1476.)[164] ovim riječima: »Nisam mogao utvrditi je li bio začetnik ili svjetovatelj (preporučitelj), ali je sigurno da je, nalazeći se u Dubrovniku, blaženi Jakov Picenjanin na sve dužnosti ljubavi poticao narod i Vijeće u kojemu su uvijek bile čovječnost i dobrostivost prema siromasima, da, puno sažaljenja, propiše djelo dostojno kršćanskog vladara.«[165] Ivan Evanđelist Kuzmić zabilježio je 1864. predaju da je sveti Jakov Markijski propovijedao u dubrovačkoj katedrali 1432. i 1435.[166] I doista, fr. Jakov Markijski tumačio je Sveto pismo u Dubrovniku tijekom siječnja 1432., kao što svjedoči pismo koje su knez i Veliko vijeće uputili

161 Državni arhiv u Dubrovniku, *Letterae et commisiones Levantis*, svezak 11, list 82v-83v; József Gelcich – Lajos Thallóczy, *Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum Regno Hungariae*, Budapest, 1887., str. 368-371; *Dubrovačka akta i povelje*, I/1, prir. Jovan Radonić, Beograd, 1934., dokument CLVII, str. 329-332; Šime Jurić, *Prilozi biografiji Ivana Gazulića*, Anali (Dubrovnik), VIII-IX/1960.-1961., str. 461-462.

162 Državni arhiv u Dubrovniku, *Testamenta notariae*, svezak XVIII (1462.-1465.), list 126rv; Šime Jurić, *Prilozi biografiji Ivana Gazulića*, Anali (Dubrovnik), VIII-IX/1960.-1961., str. 476-477.

163 Na drugu mogućnost upućuje to što se u ispravi od 18. kolovoza 1504. za Pavla kaže da je »sin i nasljednik rečenoga pokojnog magistra Ivana Gazula« - Državni arhiv u Dubrovniku, *Diversa notariae*, svezak 62, list 117r.

164 O njemu: A. Brković – J. Matković, *Sv. Jakob Markijski, evropski apostol i namjesnik u bosanskoj redodržavi*, Franjevački glasnik, 10 (1896.), str. 337-341. 361-362. 371-380; M. Stattoni, *La vita di s. Giacomo della Marca (1393.-1476.) per fra Venanzio da Fabriano (1434.-1506.)*, Zara, 1940.; G. Fiori, *S. Giacomo della Marca*, Roma, 1964.; Dominik Mandić, *Franjevačka Bosna*, Rim, 1968., str. 91-109, Dionizije Lasić, *Sermones s. Iacobi de Marchia in cod. Vat. lat. 7780 et 7642 asservati*, Archivum Franciscanum historicum, 63/1970., str. 476-565; T. Cerminara, *Biografi e biografie di S. Giacomo a Napoli*, Napoli, 1972.; Dionizije Lasić, *De vita et operibus S. Iacobi de Marchia*, Falconara Maritima (Ancona) 1974.; Pavo Živković, *Jakov Markijski i bosanski franjevci (Pokušaj reformiranja bosanskih franjevaca)*, Istorijski zbornik 5, Banja Luka, 1984., str. 169-182; *Franjevački časoslov*, Zagreb, 1984., str. 127-129; D. Ciccarelli, *Jacobus de Marchia*, Lexikon des Mittelalters, V, München, 1991., stupci 259-260; Bazilije Pandžić, *Jakov Markijski vikar Bosanske vikarije*, Bosna franciscana (Sarajevo), 5 (1997.) 7, str. 154-166; C. Casagrande, *Giacomo della Marca*, Dizionario biografico degli Italiani, 54, Roma, 2000., str. 214-220; Pejo Ćošković, *Jakov Markijski*, Hrvatski biografski leksikon, 6, Zagreb, 2005., str. 265-266.

165 Serafin Marija Crijević, *Sacra Metropolis Ragusina*, II, Ragusii, 1744.: autograf, Dubrovnik, Dominikanska knjižnica, 36-IV-14/2, str. 255ss, c. XL; prijepis Rafa Radelje, Zagreb, Arhiv HAZU, I c 62, str. 277: »Porro auctore ne an suasore, mihi incompartum, certe tamen adhuc versante Ragusii divo Jacobo Picenate, populumque ad omnia pietatis officia hortante, Senatus, quae ejus semper fuit humanitas ac in pauperes benignitas, plenum miserationis, dignum christiano principe opus imperavit.«

166 Giovanni Evangelista Cusmich, *Cenni storici sui minori osservanti di Ragusa*, Trieste, 1864., str. 14.

30. siječnja 1432. papi Eugenu IV., a u kojem ga preporučuju Papi kao izvrsnog propovjednika i »zanosnog proglašavatelja božanskih riječi«, kakav se pokazao u Dubrovniku, kao i za njegov namjeravani pohod u Bosnu radi sjedinjenja krivovjernika [bosanskih krstjana] i raskolnika [pravoslavnih] u Sklavoniji i Bosni.[167] Ubrzo nakon toga, poglavar franjevačkog reda Vilim iz Casale imenovao je fr. Jakova Markijskog vikarom bosanskih franjevaca 1. travnja 1432.[168]

Premda je pismo Dubrovačke Republike papi Eugenu IV. od 30. siječnja 1432. Benvenut Rode objavio još 1912., ni franjevački povjesničari nisu povezali oduševljavajuće propovijedanje fr. Jakova Markijskog u siječnju 1432. s osnutkom Nahodišta 9. veljače 1432., a kako je Crijevićevo djelo *Sveta Dubrovačka prijestolnica*, u kojemu je osnutak Nahodišta doveo u vezu s propovijedanjem svetoga Jakova Markijskog, do danas ostalo u rukopisu, drugim je povjesničarima bilo najlakše zamisao o nahodištu pripisati tadašnjoj crkvenoj vlasti. Tako Daniele Farlati 1800. poticaj za osnutak dubrovačkoga doma za napuštenu djecu pripisuje nadbiskupu fr. Antunu iz Rietija.[169] To preuzimaju Ante Dračevac 1983. i 1985.[170] te Zdenka Janeković Römer 2004. i 2007.[171] Međutim, u trenutku osnivanja Nahodišta, magistar Antun bio je dubrovački nadbiskup već dvadeset i treću godinu. To baš i nije vrijeme u kojemu se kreće u nove pothvate.

Događaju najbliži povjesničar, Filip de Diversis 1440., ne spominje nikoga posebno, ali on nije neposredan svjedok zbivanja iz 1432., a zgode iz prošlosti pripovijeda prema kazivanju. Osim toga, osnovna je namjera njegove knjige pohvaliti dubrovačku skupnovladu, a ne isticati pojedince koji su nešto predložili.

Može se pretpostaviti i da je ideja nikla i u srcima vlastele koja je i sama imala nezakonitu djecu. U doba osnutka Nahodišta, sredinom XV. stoljeća, grad Dubrovnik imao je oko 6.000

167 »Domino Eugenio pape quarto. Sanctissime patrum ac beatissime domine, domine noster. Ad Sanctitatis Vestre pedes humilima cum recomendatione. Hac ipsa nostra in civitate celo lapsus aliquot preteritis diebus fuit et in presentiarum residentiam habet divinus homo cultu dignus dominus frater Iacobus Antonii de Montebrandono, diocesis Exculanensis, Ordinis minorum, sacre teologie professor, cuius cotidiana predicatione verbique divini miranda pronuntiatione necdum conversa civitas nostra fidelis christicola verum extere infidelium nationes hic nobis in limine illum devotione magna ad emendationem vite audiunt venerantur et illi afficiuntur. Qui videns quantum proficiat, ad extirpandas hereses et ad gremium sancte Romane Ecclesie fideique catolice cultum reducendum hereticas et scismaticas nationes Sclavonie et Bosne ad ipsas partes parat iter suum, et ut hic commodius operam dare possit auctoritatem cum certis largitionibus gratiarum a Sede Vestra apostolica querit ut eius supplicatione videre poterit plenius eadem Vestra Beatitudo. Nos autem perspectam habentes eius vite sanctitatem, virtutes, operaque perfectissima, firmiter tenentes eundem quam maxime profuturum contra istos hereticos et scismaticos ad eradicationem errorum infidelitatis confusionem, fidei Yhesu Christi incrementum ac gloriam militantis Ecclesie sue, tam humilime quam devotissime, Beatitudini Vestre supplicamus, quatenus premissorum consideratione dignetur eius domini fratris Iacobi supplicationibus etiam nostrarum interventu precum clementer annuere et que supplicat dum licita et honesta videantur oportuno modo concedere. Quod nos fidellissimi et devotissimi cultores Sanctitatis Vestre quoque ad non mediocrem complacentiam et gratiam accipimus. Quam Beatitudinem Vestram memoratam Ecclesie sue sancte conservare dignetur Omnipotens per tempora longiora. Ragusii die penultimo Ianuarii 1432. Rector et Consilium [maius Rei Publice] Rag[usine]. Simili modo, mutatis mutandis, scriptum fuit domino Iordano episcopo Sabinensi cardinali de Ursinis ut operam indulgeat qua supplicatione dicti fratris Iacobi solito more signetur sive alio oportuno modo eidem id quod supplicat concedatur. Et latori presentium qui ad ipsum sollicitabit exhibeatur.« - Državni arhiv u Dubrovniku, *Litterae et commisiones Levantis*, svezak 11 (1431.-1435.), list 71v; usp. Benventut Rode, *Documenti francescani di Ragusa*, Miscellanea francescana di storia, di lettere, di arti (Foligno), XIV (1912.) 1, str. 24, dokument br. 23.

168 *Annales minorum*, vol X., Ad Claras Aquas Quaracchi, 1932., str. 227-228, za godinu 1432, br. 15; Bazilije Pandžić, *Jakov Markijski vikar Bosanske vikarije*, Bosna franciscana (Sarajevo), 5 (1997.) 7, str. 156-157, bilj. 4.

169 Daniele Farlati - Iacobus Coleti, *Ecclesiae Ragusinae historia*, Venetiis, 1800., str. 157: »Eodem autem Antonio hortante commune Ragusiensium domum hospitalem excipiendis alendisque infantibus incerto patre ac matre procreatis extruxit et idoneis proventibus dotavit.«

170 Ante Dračevac, *Antun iz Riate*, Hrvatski biografski leksikon, 1, ur. Nikica Kolumbić, Zagreb, 1983., str. 197; Ante Dračevac, *Braća reda Male braće - dubrovački nadbiskupi*, Samostan Male braće u Dubrovniku, ur. Justin Velnić, Zagreb-Dubrovnik, 1985., str. 77.

171 Filip de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, Zagreb, 2004., str. 62; Filip de Diversis, *Sabrana djela*, Zagreb, 2007., str. 83.

Prozor za obrtaljku i ulaz u dubrovačko Nahodište, osnovano 1432.; snimio Božo Gjukić.

stanovnika, s dodatnih oko 500 stanovnika koji su boravili u inozemstvu.[172] U samoj odredbi o ustanovljenju Nahodišta navodi se kako se mala ljudska stvorenja na odvratan način bacalo po Gradu, kao kakve živine. Stoga bi izravan povod mogla biti osnovna ljudskost.

Iz svega navedenog valja zaključiti kako je vrlo vjerojatno da je propovijedanje svetoga Jakova Markijskog u siječnju 1432. utjecalo na odluku građanskih vlasti u Dubrovniku da 9. veljače 1432. osnuju državnu ustanovu za skrb o nahodima.

§ 151.a Mrvice za mozaik 1432.-2008.

Zakon o Nahodištu donijelo je Veliko i opće vijeće Dubrovačke Republike – vrhovno zakonodavno tijelo, zbor svih muških pripadnika dubrovačke vlastele – današnjim rječnikom, parlament sa 123 zastupnika.

Taj zakon ima nesumnjivo humano, povijesno, antropološko, civilizacijsko, pravno, etičko i teološko značenje. On je, uz zakonsku odredbu o ukidanju ropstva koju je Dubrovačka Republika donijela u ponedjeljak 27. siječnja 1416., jedan od divnih, u mnogo čemu pionirskih prinosa naših predaka i hrvatskoga naroda u cjelini svjetskoj uljudbenoj baštini.

Samo 18 dana nakon što je donesen Zakon o osnutku i uređenju Nahodišta, pristupilo se uređenju kuće za tu važnu karitativnu ustanovu. Naime, u srijedu 27. veljače 1432. sklopljen je ugovor s domaćim klesarima da naprave: vrata u dvorištu, bunar (puč) za vodu s kamenom krunom na njemu, devet prozora raznih oblika, dvije kamenice (umivaonika) za pranje, kamene konale (oluk, žlijeb) za odvod kišnice, i to s dviju strana kuće (prema Zlatarićevoj i prema Placi), dva solara (kamena balkona) i zubove (konzole)[173] za njih, dvije kamene balkonske ograde (balkonate), od kojih jedna grbavica.[174] Posao je napredovao brzo te je, sudeći prema isplati nagrade, bio završen do početka ljeta 1432.[175] Potkraj siječnja 1434. Malo je vijeće doznačilo 200 perpera da se dovrši zgrada Nahodišta.[176] Nahodište je u toj zgradi djelovalo do 1. rujna 1687. Vijeće umoljenih je 4. veljače 1701. odlučilo da se na javnoj dražbi proda kuća nasuprot crkvi Male braće kako bi se vratilo tisuću dukata duga nastalog pri gradnji nahodišta na Brsaljama.[177]

Za razumijevanje građevinskih ugovora važno je znati da su dubrovačke mjere za dužinu na kopnu: milja (*milliare*) 2.048 metara; ral (*iugerum*, jutro) 10,24 metra; sežanj (*passus*, hvat) 204,8 cm; lakat (*ulna, brachium, braccio di Ragusa*) 51,2 cm; stopa (*pes*, noga) 34,13 cm; pedalj (*palmus*, ped) 25,6 cm i palac (*uncia*, unča) 4,26 cm.[178] Dubrovačke su mjere bile u upotrebi do 31. srpnja 1858., a od 1. siječnja 1876. primjenjuje se metrički sustav.

O Nahodištu je Filip de Diversis de Quartigianis u knjizi *Položaj zgrada, poretka i pohvalnih običaja slavne dubrovačke države* u siječnju 1440. napisao: »Mogao bih spomenuti i neka zakloništa, a osobito ono što se zove Dom ljubaznosti u kojem se odgajaju djeca rođena iz

172 Stjepan Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti*, Dubrovnik, 1990., str. 51.

173 Zupci su komadi klesanog kamena koji strše uz donji dio prozora i služe da se na njih nasloni kamena ploča ili daska za držanje cvijeća i izlaganje predmeta suncu.

174 Konstantin Jireček (*Istorija Srba*, III, Beograd, 1923., str. 276) smatra da su grbavice vrsta malih prozora s »ušima«. Jorjo Tadić (*Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, I, Beograd, 1938., str. 15) drži da su grbavice bočni pragovi (dovratnici), malo pogrbljeni, što bi odgovaralo gotičkomu stilu prozora. Cvito Fisković (*Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb, 1947., str. 65. 69) i Duško Živanović (*Kuća s troja vrata u Žudioskoj ulici*, Anali, XXI, Dubrovnik, 1985., str. 32; *Prozori, polifore dubrovačkih kuća i palata*, Anali, XXVII, Dubrovnik, 1989., str. 54) smatraju pak da su grbavice prozori, vrata i kamenje sa zaobljenim, polukružnim lukovima.

175 Državni arhiv u Dubrovniku, *Diversa notariae*, svezak 17, list 210.

176 Državni arhiv u Dubrovniku, *Consiulium minus*, svezak 6, list 103v.

177 Državni arhiv u Dubrovniku, *Consiulium rogatorum*, svezak 137, list 42.

178 v. Serafin Marija Crijević, *Prolegomena in Sacram Metropolim Ragusinam*, Ragusii, 1744., caput XVII. De monetis Ragusinis, ponderibus atque mensuris: Dubrovnik, Knjižnica dominikanskog samostana, 36-IV-13, str. 99; Zagreb, Arhiv HAZU, I c 61, str. 80; *Istruzione popolare sui pesi e sulle misure in Dalmazia*, Zara 1858. (NSK II-15.253), str. 41 i 49-50.

preljuba. Pobožno je naime njih tako zdušno hraniti i skupljati da ih nedužne ne bi ugušile nesklone majke nagnane stidom, što se događa u mnogim gradovima u kojima nema takvog mjesta ljubaznosti.«[179]

Dijete je u Nahodištu boravilo do svoje sedme godine. Prve tri godine bilo je povjereno na čuvanje dadiljama na području Republike, a druge tri godine boravilo je u Nahodištu. S navršenih šest godina (ili ranije) dijete se davalo na udomljenje ili posvajanje uz ugovor kod javnog bilježnika (kao što je primjerice niže donesena isprava od 21. ožujka 1493.), ili su ga pravi roditelji mogli preuzeti, ali su pritom morali dokazati da je njihovo. Ako se ne bi našlo drugo rješenje, djevojčice su ostajale u domu do udaje.

U crkvenopravnom pogledu Nahodište je bilo neovisna kapelanija jer je od početka (dakle od 1432.) imalo svojega svećenika, kapelana koji je novopristigloj djeci podjeljivao sakrament krštenja pod uvjetom (»Ako nisi kršten/a, ja te krstim...«). Godišnja mu je plaća 1562.-1574. iznosila osam perpera. Apostolski vizitator Giovanni Francesco Sormani naložio je 29. siječnja 1574.[180] da kapelan Nahodišta počne voditi matice krštenih, ali te prve matice nisu očuvane. Možda su propale u velikom potresu i požaru 6. travnja 1667. No, do danas su u arhivskom fondu Nahodišta žive matice krštenih za razdoblje 1675.-1771., a u posebnom fondu Državnog arhiva u Dubrovniku očuvane su i matične knjige krštenih u Nahodištu 1808.-1896. kao i matice umrlih 1812.-1895.

Godišnji proračun, to jest izdatci Nahodišta od 1. siječnja do 31. prosinca 1573. iznosili su 1.600 perpera, a u cijelosti ih je snosila dubrovačka vlada.[181] U godini službenog ukidanja Dubrovačke Republike na Bečkom kongresu, 1815., Baro Bettera (1770.-1852.) u podsjetniku za nove vlastodršce piše da se Nahodište prosječno skrbilo za 180 nezakonite djece u koju je svrhu Senat godišnje osiguravao 15.000 dubrovačkih dukata.[182]

Smrtnost nahoda bila je visoka, to jest osjetno viša od ionako visoke smrtnosti najmlađe populacije u predindustrijskim društvima. Matične knjige iz dubrovačke okolice svjedoče o velikom postotku umrlih nahoda koji su bili na odgoju po selima.[183] No, tu se smrtnost ne može pripisivati samo nedostatku roditeljske skrbi te manjku ljubavi i brižljivosti službenica Nahodišta i udomiteljskih obitelji. Iznimno je važno fizičko i psihičko zdravlje majke za vrijeme trudnoće, a majke djece koja su dospjela u nahodište redovito su više patile, mučile se i gladovale za vrijeme trudnoće nego majke koje nisu morale odbaciti djecu.

Godine 1939. zabilježena je narodna predaja u Konavlima prema kojoj su seljaci vjerovali da im posvojeno dijete donosi sreću u kuću. Zbog toga su ga lijepo pazili i s njime postupali kao sa svojim rođenim, tako da se u dubrovačkim selima ne opaža razlika između vlastite i posvojene djece.[184]

---

179 Philippus de Diversis de Quartigianis Lucensis, *Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusii*, II, caput 9; prir. Vitaliano Brunelli, Zadar, 1882., str. 49; Filip de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, Zagreb, 2004., str. 154: »Potuissem et memoriae tradere quaedam hospitalia et praesertim id, in quo educantur pueri ex adulteriis nati, quod Hospitale pietatis dicitur. Pium namque est, eos sic pie nutrire et colligi, ne inique matres verecundia motae illos innocentes suffocarent, quod in multis urbibus fit, in quibus eiusmodi locus pietatis non invenitur.«.

180 Petar Kačić - Zdravko Šundrica, *Zdravstvena služba u Dubrovniku po izvještaju apostolskog delegata Giovani Francesco Sormani-a iz 1574 godine*, Acta historica medicinae pharmaciae veterinae (Beograd), XIII (1973.) 2, str. 54.

181 Petar Kačić - Zdravko Šundrica, *Zdravstvena služba u Dubrovniku po izvještaju apostolskog delegata Giovani Francesco Sormani-a iz 1574 godine*, Acta historica medicinae pharmaciae veterinae (Beograd), XIII (1973.) 2, str. 55.

182 *Zapisci Bara Betere o političkoj i gragjanskoj uredbi bivše republike dubrovačke*, preveo s francuskoga Niko Putica, Dubrovnik : Zabavnik štionice dubrovačke za godinu 1867., U Spljetu, 1866., str. 206; Bogdan Krizman, *»Mémoire« Bara Bettere austrijskom generalu T. Milutinoviću o dubrovačkoj republici iz 1815. godine*, Anali, I, Dubrovnik, 1952., str. 459; Slobodan Đorđević – Katarina Carić, *Podaci o radu i organizaciji zdravstvene službe u Dubrovačkoj republici prema zapisima Bara Betere*, Acta historica medicinae pharmaciae veterinae (Beograd), III (1963.) 1-2, str. 121-122.

183 Niko Kapetanić - Nenad Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, 1, Dubrovnik, 1998., str. 364.

184 Risto Jeremić - Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, II, Beograd, 1939., str. 209.

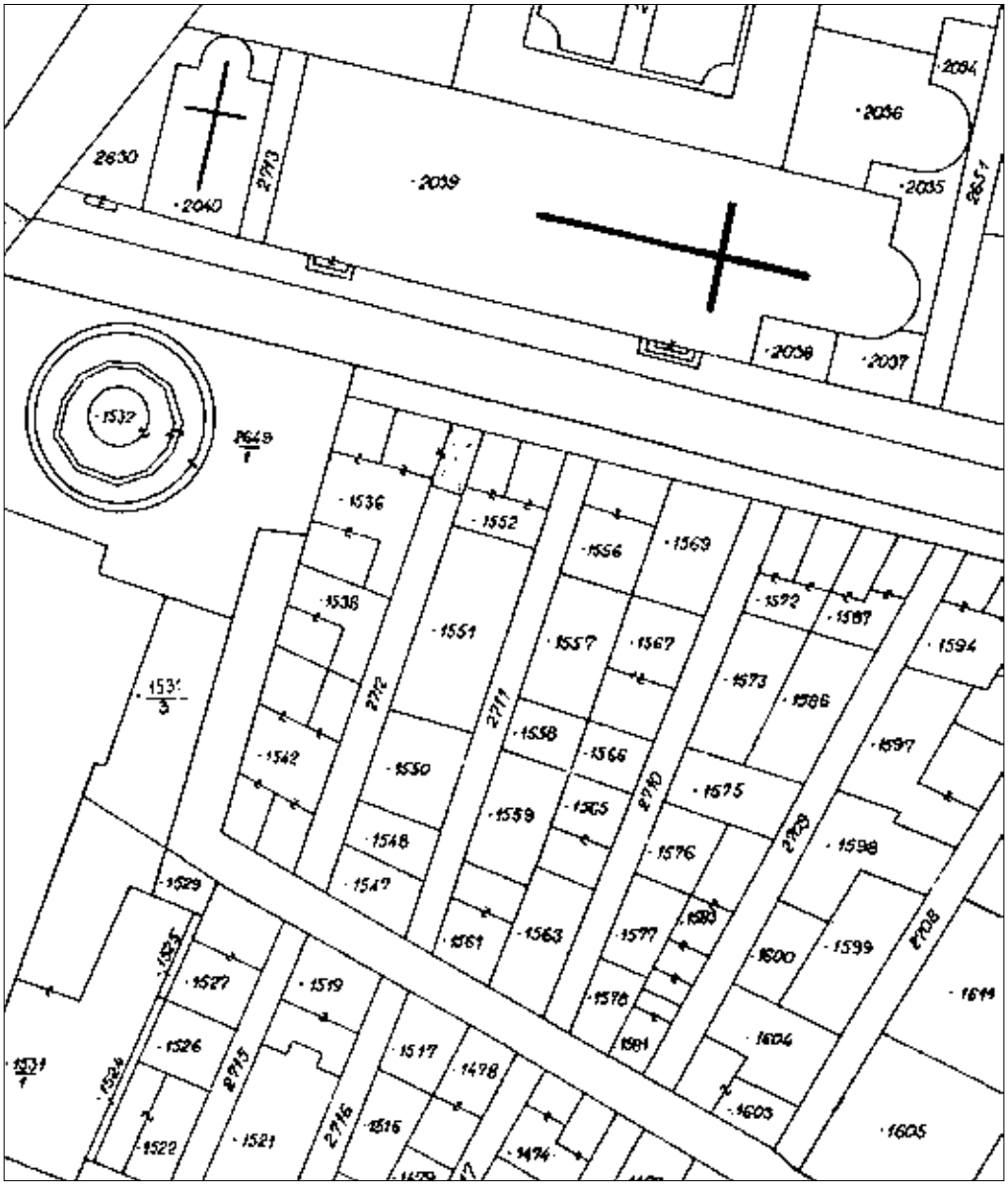

Katastarski plan Grada oko zapadnog dijela Straduna iz 1883. s česticama koje su još uvijek službene u Sudu: Velika Onofrijeva fontana 1532; Crkva sv. Spasa 2040, crkva Male braće 2039… Nahodište se do godine 1687. nalazilo na prostoru čestica 1556, 1557 i 1558.

Lokacijski, dubrovačko je Nahodište imalo sljedeće faze:

1. u sklopu Samostana svete Klare, do 1432. (ako je doista postojalo),
2. samostalna ustanova u Gradu (Zlatarićeva 1), 1432.-1687.,
3. samostalna ustanova u Pilama (Frana Antice 1 ili 2), 1687.-1699.,
4. samostalna ustanova na Pilama (Brsalje 14), 1699.-1887.,
5. u sklopu Dječjeg odjela Pokrajinske bolnice (sada zgrade stare bolnice, Branitelja Dubrovnika 41), 1887.-1927.

Dubrovačko je Nahodište 1687.-1699. bilo u Ulici Frana Antice; snimio Božo Gjukić

Mjesto na kojem je, prema odluci Velikoga i općeg vijeća, sagrađena zgrada Nahodišta omeđeno je Placom (Stradunom) i Zlatarićevom ulicom. Ako je, kako je odlučeno 1432., Bolnica milosrđa podignuta na Placi (a apostolski vizitator 1574. potvrđuje da se tamo nalazila), onda je ono što se u živoj predaji smatra ulazom u Nahodište i prozorom za obrtaljku (zemljišnoknjižna čestica zgrade 1558 – v. katastarski plan) prilično udaljeno od Place, jer ta je kuća 20 metara dublje od pročelja prema Stradunu. Moguća su objašnjenja: da je Nahodište obuhvaćalo prostor današnjih čestica zgrade 1556, 1557 i 1558 katastarske općine Dubrovnik[185] (što bi značilo površinu od 180 četvornih metara na svakoj etaži, ali to je preluksuzno za samo sedmero štićenika i pet zaposlenica, koliko ih je zabilježno 29. siječnja 1574., te je u nerazmjeru s velikom napučenošću Grada u to doba); ili da je Stradun tada bio širi, pa da je čestica zgrade 1558 tada bila bliža Stradunu; ili da je pročelje Nahodišta srušeno u potresu 1667., a njegova kamena plastika (nadvratnik s natpisom i kamene igle prozora za obrtaljku) nakon potresa ugrađena u zgradu 1558.

Budući da je zgrada u Zlatarićevoj bila trošna i oštećena u potresu 1667., kao i da je zbog zaključavanja gradskih vrata noću ženama izvan Grada bila otežana anonimna dostava djece na obrtaljku, Nahodište je 1. rujna 1687. iz Grada preneseno u Pile, u Čebedžijsku ulicu (danas Ulica Frana Antice), kod mastionice sukna.[186] Novo nahodište nalazilo se u kući kojoj su vlasnici 1933. bili nasljednici Vlaha Svilokosa. (Do početka tiska nisam sa sigurnošću uspio utvrditi je li riječ o kući na broju 1 ili 2.)

Nasljednicima Vlaha Svikolosa pripadala je kuća u Ulici Frana Antice 2 (penjući se od mora na lijevoj strani). U katastru je taj prostor označen kao čestice 3596/1, 3596/2, 3596/3 i 3596/4

185 U katastarskom operatu zemljišna čestica zgrade 1556 odgovara čestici 4052 (površine 61 m^2, posjedovni list 1078), zemljišne čestice zgrade 1557 i 1567 čestici 4054 (površine 117 m^2, posjedovni list 1922), a zemljišne čestice zgrade 1558 i 1566 čestici 4055 (površine 140 m^2, posjedovni list 1922), sve katastarske općine Dubrovnik.

186 O mastionicama: Dragan Roller, *Dubrovački zanati*, Zagreb, 1951., str. 58-67, 89, 177-182.

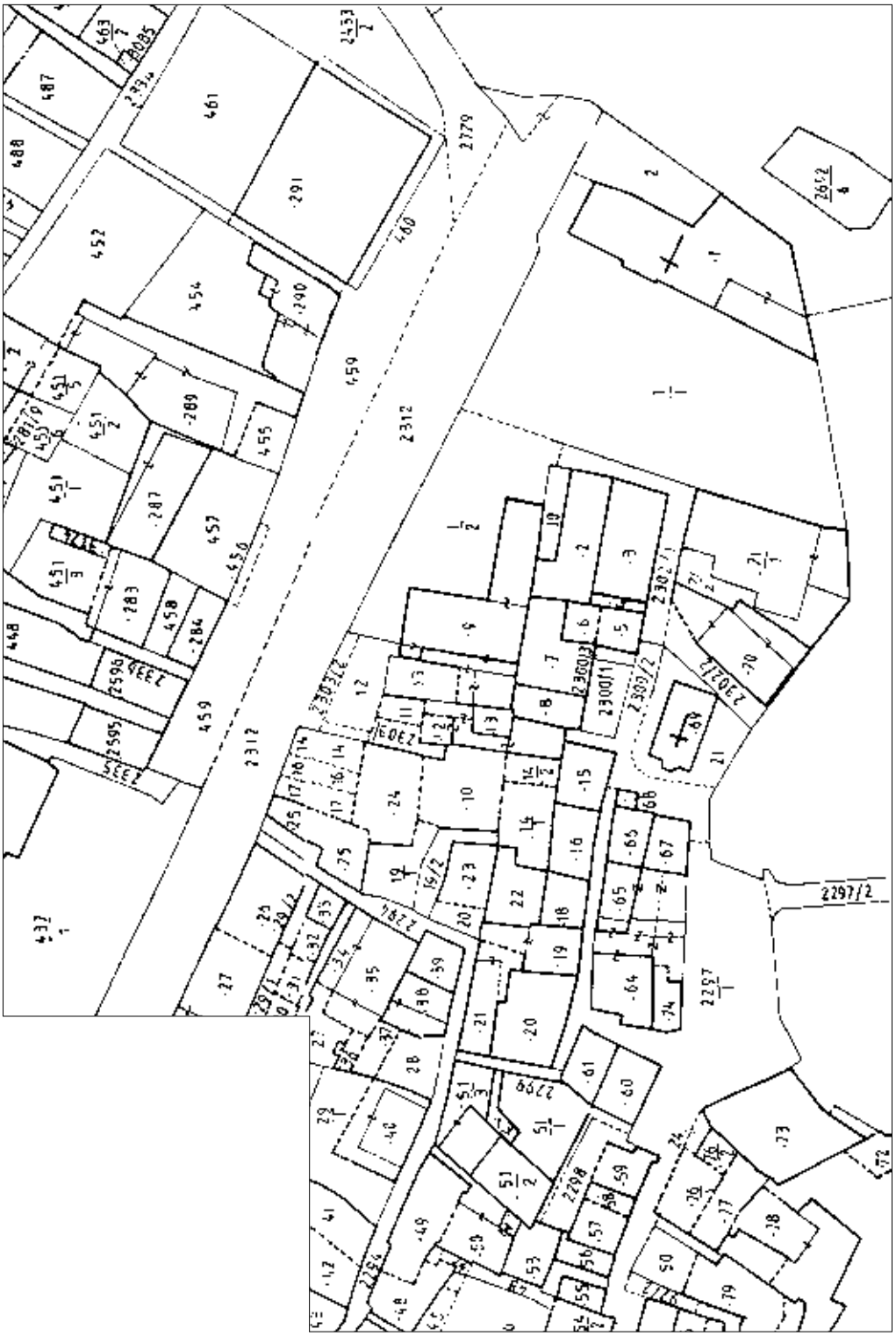

Katastarski plan Pila iz godine 1883. s do danas vrijedećim zemljišnoknjižnim česticama: Nahodište u Pilama bilo je na mjestu čestica 51/1, 51/2 i 51/3 ili 20 i 21, a Nahodište na Brsaljama, kulturno dobro srušeno 2007., čestica je zgrade 289.

Nahodište na Pilama (kuća lijevo) na početku rušenja 13. studenoga 2007.

katastarske općine Dubrovnik, posjedovni listovi 2606, 2607 i 5144 (u posjedu Ink-Kuzmana d.o.o., Nikole Matića pok. Andrije i Iva Svilokosa pok. Ljuba), a u zemljišniku Općinskoga suda u Dubrovniku, kao zemljišnoknjižne čestice zgrade 51/1, 51/2, 51/3 i 51/4 u zemljišnoknjižnim ulošcima 1096, 2374, 2375 i 2376 katastarske općine Dubrovnik.

Kućni broj 1 u Ulici Frana Antice (penjući se od mora desno) u katastru je označen kao čestica 3641, posjedovni list 1189, a u zemljišniku Općinskoga suda u Dubrovniku, kao zemljišnoknjižne čestice zgrade 20 i 21 u zemljišnoknjižnom ulošku 41 katastarske općine Dubrovnik, u vlasništvu Domenika Kuzmana, Mire Žuvele udove Antuna i Veljka Anića pok. Antuna.

U sudu je uknjiženo da od 1968. svi objekti u Ulici Frana Antice imaju svojstvo spomenika kulture (što se danas zove kulturno dobro).

Tu zgradu nahodišta u Pilama zvali su Bolnica na sedam skalina (*Ospedale ai sette scalini*). Ona nije bila prikladna za potrebe štićenika, te se nakon epidemije kuge od siječnja do svibnja 1691. počela tražiti bolja lokacija, pa je kuća 1699. za 250 dukata prodana Ivanu Petrovu Benevoliju iz Mletaka, preko njegova opunomoćenika Andrije Piccardija.[187]

Godine 1691.-1699. gradi se nova zgrada za Nahodište, koja je srušena u jesen 2007., a nalazila se na Pilama, na trgu Brsalje (za vrijeme Lukše Beritića kućni broj 2, a prije rušenja kućni broj 14). Između dvaju svjetskih ratova prizemlje te kuće preuređeno je u kavanu, pa je pod imenom Kavana »Ocean« (Buffet Ocean, Betula Kumplung) radila sve do jeseni 1991., kad je počeo srpsko-crnogorski napad na Dubrovnik. U katastru je označena kao čestica zgrade 3497

187 Baldo Marinović, *Jedna važna ustanova starog Dubrovnika*, u: Dubrovački liječnik, ur. Marko Bibica, Mario Krmpotić i Đuro Orlić, Dubrovnik, 1933., str. 26.

Pogled na Pile kakve su još bile 13. studenoga 2007. (Nahodište je posve lijevo.)

k. o. Dubrovnik, posjedovni list 1922 (još uvijek u posjedu Općine Dubrovnik, koja ne postoji od 1993.!), a u zemljišniku Općinskoga suda u Dubrovniku kao zemljišnoknjižna čestica 289 u zemljišnoknjižnom ulošku 1286 (vlasništvo Grada Dubrovnika, Pred Dvorom 1, Dubrovnik).

U toj je zgradi Nahodište djelovalo od 1699. do 1887., kad je preneseno u novosagrađenu bolnicu (danas staru bolnicu, Ulica branitelja Dubrovnika 41) te je postojalo u sklopu Dječjeg odjela Pokrajinske bolnice do 1927., kada je ukinuto.[188]

Nahodište je 27. svibnja 1818. posjetio Franjo I. (1768.-1835.), austrijski car i kralj Hrvatske, Dalmacije i Slavonije (1792.-1835.), te je tada u svoj dnevnik zapisao: »Kad se izađe [iz Grada] pred vrata [od Pila], nailazi se na dvokatnicu nasuprot kojoj je, lijevo, tvrđava Lovrijenac.[189] Tu

188 O ukidanju v. prijedlog Zemaljskog odbora o ukidanju dalmatinskih nahodišta br. 2825/1881 (*Prilozi Brzopisnim izvješćim XVIII zasjedanja Dalmatinskoga sabora*, U Zadru, 1881., str. 149-157); zapisnik sjednice Dalmatinskoga sabora u Zadru 5. rujna 1881. (*Brzopisna izvješća XVIII. zasjedanja Zemaljskoga sabora dalmatinskoga*, U Zadru, 1881., str. 113-115: Jure Vojnović, Petar Čingrija, Gajetan Bulat, Miho Klaić, Gustav Ivanić); Gajetan Bulat – Petar Čingrija, Izvješće Financijalnoga odbora Dalmatinskoga sabora od 4. srpnja 1884. (*Prilozi Brzopisnomu izvješću XX. zasjedanja sabora dalmatinskoga*, U Zadru, 1885., str. 256-258); zapisnik sjednice Dalmatinskoga sabora u Zadru 7. srpnja 1884. (*Brzopisna izvješća XX. zasjedanja Pokrajinskoga sabora dalmatinskoga.*, U Zadru, 1885., str. 122-126: Jure Vojnović, Petar Čingrija, Miho Klaić); Božo Peričić, *Pitanje o ukinuću pokrajinskih nahodišta*, Zadar, 1901., 16 str.; Narodni list (Zadar), 1901., 47-48; Ivo Petković, *Kako da se reformišu nahodišta?*, Glasnik Ministarstva narodnog zdravlja (Beograd), VI (1925.) 1-2, str. 17-31; Vera Škarica, *Nahodišta u Dalmaciji*, Split, 1928., 16 str.; Liječnički vjesnik (Zagreb), (1928.) br. 5; Novo doba (Split), 12. VIII. 1928.

189 Njemački izvornik nije objavljen, nego samo prijevod kojemu je prva rečenica ovdje dotjerana da odgovara rasporedu građevina. Ivan Pederin je bio preveo: »Kad se izađe pred vrata, lijevo prema tvrđavi Lovrijenac nalazi se dvokatnica.« Ako je samo to mogući prijevod, onda je Nahodište na Brsaljama lijevo (na tadašnjoj i današnjoj cesti prema Gružu), ako se kao desno s Pila uzme Put iza Grada, prema Minčeti. Inače na cesti iz Grada prema Gružu nahodište je bilo s desne

[u toj dvokatnici] je nahodište. Prizemno ima nekoliko soba. Jedna vrlo velika soba nalazi se prema predgrađu sa strane s koje smo ušli i prizemno. Tu su dadilje s djecom. Ta je soba dobra i čista. Na toj sobi je i obrtaljka, na koju se djecu predaje. Dadilje su dobro izgledale, a tu se nalaze njihove postelje kao i postelje djece. Na drugom katu nalazi se nekoliko soba za osramoćene priležnice koje ovdje besplatno primaju [da rode]. Nahočad ide na selo, gdje se za svako plaća po tri novčića na dan sve do sedme godine. Onda se nastoji da ih se negdje smjesti. Za tu kuću, kao i za bolnicu, brine se isti odbor. Budući da ni jedna od tih dviju ustanova nema imetka, njihove troškove podmiruje državna blagajna, no za nahodište navodno da ima zaostataka u plaćanju. Uopće, kažu da plaćanje nije uvijek uredno i pravodobno. Jedna žena je nadstojnica te kuće.«[190]

Lorenzo Vitelleschi 1828. ovako opisuje Nahodište na Brsaljama: »Zgrada se nalazi izvan Grada, a prizemlje joj je podijeljeno prema potrebama ustanove. Jedna dnevna soba i nekoliko soba čine prvi kat i tu su smještena ravnateljica, primalja i dojilje. U potkrovlju su sobe za rodilje.«[191]

O toj lokaciji Nahodišta dum Mato Vodopić između 1876. i 1879. piše: »Ona kuća, kako vidiš ju, neugledna je, ali je znatna; skini joj klobuk[192] er je jedna od najstarijeh kuća takve vrste u Evropi: kuća milostinje, u kojoj shranjuju se nevina dječica, plod sramotna porođenja, što ona koja ga je na svijet vrgla, il' odmeće ga, il' ne smije da se oda. U ono prvo doba, kada strogija i skladnija ćudorednost ctìjaše[193] u našemu gradu, ovaj mali zavod bijaše dostatan da sahrani pak i odgoji petero-šestero takve dječice, koja dok bi navršila desetak godina ovdje bi boravila i vidjela bi se u crljenijem[194] dolamicam[195] igrúšiti[196] po pretkuću. Potlje[197] škrbili se naši djedovi da od njih naprave zanatliju, pomorca, službenicu – sveđ poštenjaka, korisna sebi i drugomu. A danas?... Što hoj da ti rečem?... Uzmnožila se je raspuštenost, pa s njom broj takijeh sirotica i već zavod nije dostatan svojoj prvoj zadaći; jedino što ih privriježi za koji dan, pa s njima na bàbstvo[198] po selijima [...] najviše u Konavle.«[199]

Dubrovačka je gradska vlast 20. rujna 2007. protupravno započela rušenje i ubrzo sravnila sa zemljom objekt čestice zgrade 289 katastarske općine Dubrovnik (treća zgrada Nahodišta, dakle bivša Kavana Ocean), koji je bio dio zaštićene spomeničke cjeline prema pravomoćnom rješenju Zavoda za zaštitu spomenika kulture u Dubrovniku iz 1966., a od 1994. nalazio se i pod zaštitom UNESCO-a. Štoviše, i u zemljišnoknjižnom ulošku broj 1286 katastarske općine Dubrovnik u Općinskome sudu u Dubrovniku od 26. lipnja 1969. uknjiženo je (Z.677/69) da ta nekretnina ima svojstvo spomenika kulture. Zbog oštećenja i uništenja kulturnog i prirodnog dobra od nacionalnoga značenja (kazneno djelo iz članka 325. Kaznenog zakona) potkraj 2007. protiv više odgovornih osoba podnesene su kaznene dojave, no do sudskog epiloga nije došlo.

strane puta. U tom slučaju možda je Car pogreškom zapisao lijevo umjesto desno, ili se greška dogodila pri prepisivanju dnevnika u čistopis.

190 usp. Ivan Pederin, *Putni dnevnik cara Franje I. o Dubrovniku (1818. godine)*, Anali (Dubrovnik), XVII/1979., str. 453 (ovdje djelomično dotjeran prijevod).

191 Lorenzo Vitelleschi, *Povijesne i statističke bilješke o Dubrovačkom okrugu 1828.*, Dubrovnik, 2002., str. 81; *Notizie di Ragusa*, prir. Rita Tolomeo, Roma, 2002., str. 17.

192 šešir

193 cvjetaše

194 crvenim

195 *dòlamica* od turskoga *dòlama* muška ili ženska gornja odjeća, obično s rukavima, duga do ispod koljena

196 igrati se

197 zatim, poslije

198 odgoj

199 Mato Vodopić, *Đenevrija : Pilarska pripovijest*, Dubrovnik, 2004., str. 10; usp. Mato Vodopić, *Đenevrija*, Srđ (Dubrovnik), V (1906.) 10, str. 469.

Srušeno Nahodište na Pilama i zaštićena platana 16. lipnja 2008.; snimio Božo Gjukić

Na traženje ekološki osviještenih građana, Konzervatorski odjel Ministarstva kulture utvrdio je i zemljišni sud uknjižio da od 13. ožujka 2007. obližnja platana ima svojstvo spomenika parkovne arhitekture. Tako će stablo možda preživjeti. No, ni uknjiženo svojstvo spomenika kulture, ni zaštita UNESCO-a, ni sva važnost Nahodišta i prvoga dubrovačkog rodilišta nisu pomogli toj građevini kojoj je suvremena gradska samovlast zanijekala svojstvo kulturnoga dobra te je bezobzirno srušena, petsto sedamdeset i šeste godine od osnutka Nahodišta! U Dubrovniku, u kojem je divlji kapitalizam na djelu, gorak i mučan postaje poziv koji je hrvatski književnik i dubrovački biskup dum Mato Vodopić uputio čitatelju Đenevrije, da iz poštovanja skine šešir pred tom kućom koja je »neugledna, ali je znatna«, jer te zgrade, zaslugom gradske uprave, više – nema.

Na dan 20. veljače 1786. Nahodište se skrbilo za 101 dijete,[200] a grad Dubrovnik u to je vrijeme imao oko 3.700 stanovnika.[201] No ne može se uzeti da je 101 nahod dolazio na 3.700 stanovnika, jer se u Nahodište primaju djeca s cijelog područja Dubrovačke Republike, a ne samo grada Dubrovnika. To je vidljivo iz matica krštenih i bitno je imati na umu kako se ne bi stekao pogrešan dojam da nahodi potječu samo od sluškinja u Gradu.

200 Risto Jeremić - Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, II, Beograd, 1939., str. 210.
201 Stjepan Krivošić, *Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti*, Dubrovnik, 1990., str. 51-52.

Broj izvanbračne djece krštene u Nahodištu 1675.-1771.[202]

Godina	Novokrštenih
1675.-1688.[1]	156
1689.	?
1690.	?
1691.[2]	8
1692.	22
1693.	27
1694.	21
1695.	23
1696.	23
1697.	20
1698.	22
1699.	16
1700.	46
1701.	34
1702.	32
1703.	22
1704.	31
1705.	25
1706.	14
1707.	23
1708.	20
1709.	32
1710.	31
1711.	27
1712.	21

Godina	Novokrštenih
1713.	37
1714.	45
1715.	27
1716.	32
1717.	19
1718.[3]	33
1719.	27
1720.	26
1721.	26
1722.	30
1723.	36
1724.	26
1725.	19
1726.	25
1727.	29
1728.	21
1729.	27
1730.	25
1731.	21
1732.-1741.	345
1742.-1751.	356
1752.-1761.	252
1762.-1771.	248
1675.-1771.	2.420

Bilješke uz tablicu *Broj izvanbračne djece krštene u Nahodištu 1675.-1771*:
1 U 14 godina to znači prosječno 11,24 godišnje. Riječ je o godinama oporavka Grada nakon razornog potresa 1667.
2 Od srpnja do prosinca ih je kršteno osam, nedostaju podatci za prvu polovinu godine.
3 Od ožujka do prosinca, bez podataka za siječanj i veljaču.

Dakle, u 97 godina (1675.-1771.) u Nahodištu je kršteno 2.420 djece. No, budući da nedostaju podatci za 1689., 1690., prvu polovinu 1691. te za siječanj i veljaču 1718., tj. za dvije godine i osam mjeseci, kad se 2.420 podijeli s 94,33 godine, dobije se prosjek od 25,65 djece godišnje u stoljeću nakon velikog potresa.

U drugoj četvrtini XIX. stoljeća godišnji se priljev više nego udvostručio (prosjek 63 djeteta godišnje), a najviše ih je primljeno 1846. – 83 djece.

Po desetljećima su vidljive razlike: u predzadnjem desetljeću XVII. stoljeća prosječan je priljev 14 djece godišnje, a u zadnjem desetljeću XVII. stoljeća 22 djece godišnje. U XVIII. stoljeću dolazi do porasta broja nahočadi: u prvom desetljeću 26, u drugom 29, u trećem 26, u četvrtom i petom po 35, a u šestom i sedmom desetljeću XVIII. stoljeća po 25.

202 Risto Jeremić - Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, II, Beograd, 1939., str. 210.

Broj djece primljene pod skrb Nahodišta 1830.-1852.

Godine	Dječaka	Djevojčica	Ukupno	% dječaka
1830.	21	40	61	34%
1831.	29	39	68	43%
1832.	26	37	63	41%
1833.	35	32	67	52%
1834.	34	28	62	55%
1835.	29	41	70	41%
1836.	44	25	69	64%
1837.	41	37	78	53%
1838.	37	30	67	55%
1839.	35	29	64	55%
1840.	32	31	63	51%
1841.	26	35	61	43%
1842.	33	24	57	58%
1843.	29	27	56	52%
1844.	39	35	74	53%
1845.	24	27	51	47%
1846.	41	42	83	49%
1847.	31	29	60	52%
1848.	32	32	64	50%
1849.	30	38	68	44%
1850.	43	26	69	62%
1851.	23	36	59	39%
1852.	12	14	26	46%
1830.-1852.	726	734	1.460	50%

Izvor: Ante Šupuk, *O matičnoj knjizi dubrovačkih nahoda i njihovim prezimenima, ab anno 1830-1852*, Anali, XV-XVI, Dubrovnik, 1978., str. 326. Podatke o broju nahoda primljenih 1833. i 1840. donosi i: Anton Johann Gross-Hoffinger, *Die Schicksale der Frauen und die Prostitution im Zusammenhange mit dem Prinzip der Unauflösbarkeit der katholischen Ehe und besonders der österreichischen Gesetzgebung und der Philosophie des Zeitalters*, Leipzig, 1847., str. 376.

Iz omjera dječaka i djevojčica stavljenih pod skrb Nahodišta ne može se zaključiti da su se majke radije rješavale djece jednoga spola jer se udjel novoprimljenih dječaka pojedinih godina kreće između 34 i 64% te djevojčica između 36 i 66%, a u promatrane 23 godine ukupno je riječ o prirodnom omjeru osoba muškog i ženskog spola.

Stara bolnica, u kojoj je 1887.-1927. djelovalo Nahodište u sklopu Dječjeg odjela; snimio Božo Gjukić 23. listopada 2008.

Broj štićenika Nahodišta pojedinih godina

A) Godina	U Nahodištu				Pod skrbi izvan Nahodišta				J) Ukupno nahoda	K) Od njih pomrlo	L) Služ. stopa smrtnosti	M) Godišnji izdatak
	B) Dječaka	C) Djevojčica	D) Ukupno	E) Od toga umrlo	F) Dječaka	G) Djevojčica	H) Ukupno	I) Od toga umrlo				
1573.			7									1.600 perpera
1786.									101			
1789.									143			
1815.									180			15.000 dukata
1817.									180			5.280,36 fiorina
1821.									119			
1840.									439			
1855.			66	15			372	30	438	45	10%	9.072,00 florina

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M
1876.	33	33	66	25	147	122	269	31	335	56	17%	7.627,00 guldena
1877.	74	58	132	38	146	110	256	33	388	71	18%	6.808,00 guldena
1878.	35	32	67	36	110	89	199	18	266	54	20%	6.135,00 guldena
1879.	45	39	84	44	105	77	182	19	266	63	24%	3.610,00 guldena
1880.												6.375,30 fiorina
1881.	42	41	83	38	102	79	181	9	264	47	18%	1.161,00 guldena
1884.												6.258,31 fiorina
1885.									214	41	19%	6.546,88 fiorina
1886.									210	57	27%	6.667,72 fiorina
1887.									195	43	22%	6.782,50 fiorina
1888.									207	44	21%	7.037,72 fiorina
1889.									229	36	16%	7.244,71 fiorina
1890.									193	34	18%	7.061,83 fiorina
1891.									134	18	42%	9.090,86 fiorina
1892.									169	12	7%	
1893.									190	14	7%	11.316,70 fiorina
1894.			73	35			200	45	273	80	29%	10.869,21 fiorina
1895.			52	13			173	19	225	32	25%	10.391,64 fiorina
1896.			68	6			171	21	239	27	11%	10.305,91 fiorina
1897.			65	15			191	33	256	48	19%	10.094,22 fiorina
1898.			66	13			189	17	255	30	12%	10.497,54 fiorina
1899.			21	5			189	22	210	27	13%	10.417,95 fiorina
1900.												19.995,12 kruna
1901.									203	44	22%	17.833,44 kruna
1902.									253	37	15%	18.578,88 kruna
1903.									198	30	15%	17.100,08 kruna
1904.									190	30	16%	
1905.									168	22	13%	14.564,50 kruna
1906.									111	23	21%	13.379,19 kruna
1907.									159	25	16%	13.766,91 kruna
1908.									123	17	14%	14.142,50 kruna
1909.									124	37	30%	12.959,52 kruna
1910.									115	34	30%	13.261,52 kruna

Izvori: 1573.: Giovanni Francesco Sormano (kao gore); 1786. i 1789.: Risto Jeremić - Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, II, Beograd, 1939., str. 210; 1815.: Baro Bettera (kao gore); 1817.: Roman Jelić, *Zadarsko nahodište*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, svezak 10, Zadar, 1963., str. 241; 1821. i 1840.: Anton Johann Gross-Hoffinger, *Die Schicksale der Frauen*, Leipzig, 1847., str. 376; 1855.: Franz Seraph Hügel, *Die Findelhäuser und das Findelwesen Europa's*, Wien, 1863., str. 208; 1876.-1879. i 1881.: *Statistiches Jahrbuch für das Jahr 1876.*, Wien, 1879., Heft X, str. 7; ... *1877.,* Wien, 1880., Heft X, str. 7; ... *1878.*, Wien, 1882., Heft X, str. 7; ... *1879.*, Wien, 1882., Heft X, str. 7; ... *1881.*, Wien, 1884., Heft X, str. 7; 1880.: *Prilozi Brzopisnim izvješćim XVIII zasjedanja Dalmatinskoga sabora*, U Zadru, 1881., str. 90-92; 1884.: *Brzopisna izvješća [BI] XXII. zasjedanja Pokrajinskoga sabora dalmatinskoga [ZPSD]*, U Zadru, 1887., str. 109; 1885.: *BI XXII. ZPSD*, U Zadru, 1887., str. LXXI; 1886.: *BI XXIII. ZPSD*, U Zadru, 1888., str. XXX; *BI XXIV. ZPSD*, U Zadru, 1889., str. 107; 1887.: *BI XXIV. ZPSD*, U Zadru, 1889., str. XXIII. 139; 1888.: *BI XXV. ZPSD*, U Zadru, 1890., str. LXX. 139; 1889: *BI XXVI. ZPSD*, U Zadru, 1891., str. LXV. 149; 1890: *BI XXVII ZPSD*, U Zadru, 1893., str. CXI. 151; 1891.: *BI XXIX ZPSD*, U Zadru, 1894., str. 66. 149; 1892.: *BI XXX ZPSD*, U Zadru, 1895., str. CXXXVI; 1893.: *BI XXX ZPSD*, U Zadru, 1895., str. CXXXVI. 155; 1894.: *BI XXXI ZPSD*, U Zadru, 1896., str. CXX. 155; 1895.: *BI XXXII ZPSD*, U Zadru, 1897., str. CVII. 135; 1896.: *BI XXXIII ZPSD*, U Zadru, 1898., str. CLIV. 155; 1897.: *BI XXXIV ZPSD*, U Zadru, 1899., str. XCI. 163; 1898.: *BI XXXV ZPSD*, U Zadru, 1900., str. CXXXVIII. 149; 1899.: *BI XXXVI ZPSD*, U Zadru, 1901., str. CXX. 269; 1900.: *BI XXXVII ZPSD*, U Zadru, 1902., str. 169; 1901.: *BI XXXVII ZPSD*, U Zadru, 1902., str. LXXV; *BI XXXVIII ZPSD*, U Zadru, 1903., str. 249; 1902.: *BI XXXVIII ZPSD*, U Zadru, 1903., str. XCI; *BI XXXIX i XL ZPSD*, U Zadru, 1905., str. 199; 1903.: *BI XXXIX i XL ZPSD*, U Zadru, 1905., str. LXXXIII. 517; 1904.: *BI XXXIX i XL ZPSD*, U Zadru, 1905., str. LXXXV; 1905.: *BI XXXXI ZPSD*, U Zadru, 1907., str. LXXXV. 269; 1906.: *BI XXXXI ZPSD*, U Zadru, 1907., str. LXXVIII. 707; 1907.: *BI XXXXII. ZPSD*, U Zadru, 1911., str. LXXVIII. 241; 1908.: *BI XXXXII. ZPSD*, U Zadru, 1911., str. LXXII. 843; 1909.: *BI XXXXIII. ZPSD*, U Zadru, 1911., str. XXXI. 421; 1910.: *BI ZPSD... 1912.*, U Zadru, 1913., str. CIX. 231.

Struktura izdataka Nahodišta

Proračunska stavka	1880.	1886.	1891.	1896.	1900.	1905.	1910.
prehrana nahoda izvan Nahodišta	69%	54%	66%	72%	70%	62%	38%
plaće upravi i osoblju	16%	26%	14%	13%	15%	20%	26%
prehrana nahoda i dojilja u Nahodištu	5%	12%	8%	4%	5%	8%	21%
lijekovi za nahode u Nahodištu	0%	1%	2%	3%	3%	4%	3%
odjeća nahoda izvan Nahodišta	1%	2%	3%	1%	1%	3%	2%
plaće dojiljama	2%	2%	1%	2%	1%	0%	1%
putni troškovi nahoda	2%	1%	1%	1%	1%	2%	0%
sprovodi štićenika umrlih u Nahodištu	1%	1%	0%	2%	1%	0%	2%
rasvjeta u Nahodištu	0%	0%	1%	1%	1%	0%	1%
grijanje u Nahodištu	0%	0%	1%	0%	1%	0%	1%
odjeća nahoda u Nahodištu	0%	0%	0%	1%	1%	0%	2%
ostalo	4%	1%	3%	0%	0%	1%	3%

Izvori podataka za: 1880.: *Prilozi Brzopisnim izvješćim XVIII zasjedanja Dalmatinskoga sabora*, U Zadru, 1881., str. 90-92; 1886.: *Brzopisna izvješća [BI] XXIV. zasjedanja Pokrajinskoga sabora dalmatinskoga [ZPSD]*, U Zadru, 1888., str. 106-107; 1891.: *BI XXIX ZPSD*, U Zadru, 1894., str. 148-149; 1896.: *BI XXXIII ZPSD*, U Zadru, 1898., str. 154-155; 1900.: *BI XXXVII ZPSD*, U Zadru, 1902., str. 168-169; 1905.: *BI XXXXI ZPSD*, U Zadru, 1907., str. 268-269; 1910.: *BI ZPSD... 1912.*, U Zadru, 1913., str. 230-231.

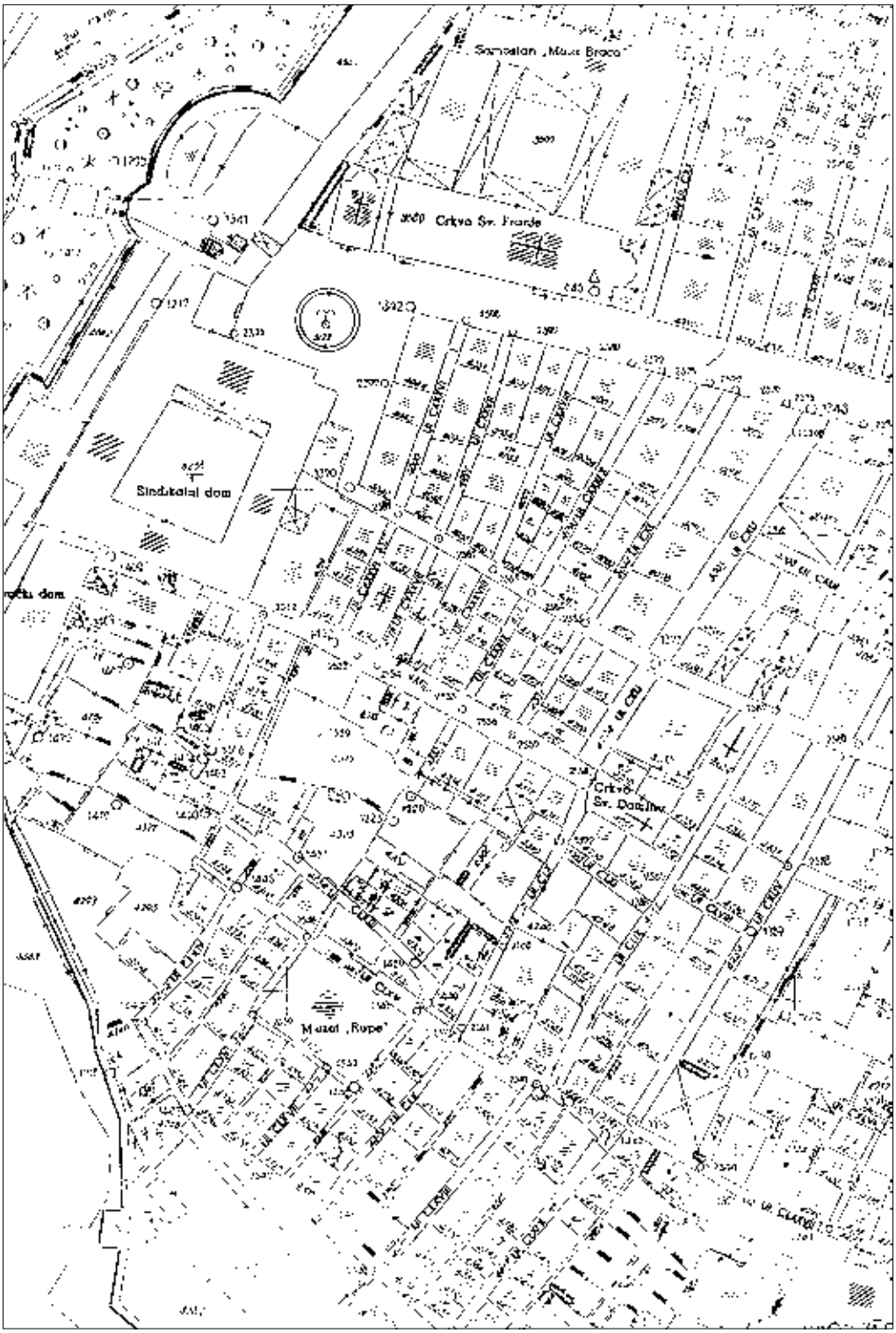

Plan jugozapadnog dijela Grada iz 1960. s česticama koje su službene u Katastru: Velika Onofrijeva fontana 5122; Samostan sv. Klare 4288, crkva Male braće 3689… Nahodište se do godine 1687. nalazilo na prostoru čestica 4052, 4054 i 4055 (na kojoj je danas natpis nad ulazom).

Broj stanovnika na području Dubrovačke biskupije[203]

Godina	Konavle	Župa dubrovačka	Grad sa zaleđem (od Petrova Sela do Knežice)	otoci (Koločep Lopud, Šipan, Mljet i Lastovo)	Primorje (od Lozice do Imotice)	Pelješac	Dubrovačka Republika	otok Korčula	Dubrovačka biskupija
1498.	17.350				20.780	19.820	88.548		
1536.	12.328				14.766	14.082	65.022		
1546.	10.742				11.457	10.938	51.849		
1549.	10.948				11.683	11.184	52.775		
1577.	9.321				13.421	13.121	55.325	2.087	57.412
1583.	8.979				13.551	13.138	55.115		
1588.	8.701				13.210	12.772	53.816		
1606.	7.898				12.015	11.483	48.952		
1610.	7.708				11.776	11.329	48.195	2.398	50.593
1626.	7.021				10.410	9.884	43.011		
1642.	6.319				9.272	8.847	38.699		
1673.	4.317	1.303	6.435	3.277	5.300	5.666	26.298		
1807.	5.312	3.198	6.564	3.371	5.628	7.172	31.245	5.858	37.103
1822.	6.200						33.974	5.754	39.728
1827.	6.574						34.200	7.117	41.317
1830.	7.687	2.284	8.438	4.003	6.729	8.894	38.035	7.311	45.346
1844.	8.685	3.044	8.631	4.670	7.941	10.332	43.303	9.403	52.706
1846.	8.770	3.220	8.605	4.872	8.127	10.463	44.057	9.721	53.778
1857.	9.092	2.988	8.463	4.662	8.487	11.109	44.801	10.021	54.822
1869.	9.234	2.646	7.772	4.343	8.202	10.610	42.807	10.567	53.374
1880.	9.304	2.702	10.062	4.482	8.291	10.890	45.731	12.388	58.119
1890.	9.949	2.883	10.025	4.588	8.541	10.982	46.968	14.934	61.902
1900.	10.701	2.914	12.150	4.617	8.889	11.642	50.913	17.377	68.290
1910.	9.886	2.727	13.259	4.928	8.808	11.255	50.863	20.340	71.203
1921.	9.088	2.816	12.057	4.948	8.024	10.909	47.842	22.350	70.192

203 Dubrovačka biskupija u granicama od 1830. do danas, a Dubrovačka Republika u međunarodno priznatim granicama 1426.-1815.

Godina	Konavle	Župa dubrovačka	Grad sa zaleđem (od Petrova Sela do Knežice)	otoci (Koločep Lopud, Šipan, Mljet i Lastovo)	Primorje (od Lozice do Imotice)	Pelješac	Dubrovačka Republika	otok Korčula	Dubrovačka biskupija
1931.	9.590	2.660	15.880	5.242	7.829	10.700	51.901	20.698	72.599
1948.	8.916	2.514	17.259	5.406	7.491	9.148	50.734	17.853	68.587
1953.	8.813	2.625	19.740	5.411	7.494	9.491	53.574	19.016	72.590
1961.	8.729	3.255	23.590	4.909	6.969	9.398	56.850	17.949	74.799
1971.	8.329	3.036	31.768	4.137	6.136	8.689	62.095	18.347	80.442
1981.	8.551	4.571	39.419	3.422	5.238	8.148	69.349	16.143	85.492
1991.	9.074	6.489	43.239	3.454	4.914	8.083	75.253	17.038	92.291
2001.	8.250	6.663	40.219	2.825	4.888	8.234	71.079	16.182	87.261
2001. vs. 1900.	-2.451	3.749	28.069	-1.792	-4.001	-3.408	20.166	-1.195	18.971

Izvori: 1673.: Zdravko Šundrica, *Popis stanovništva Dubrovačke Republike iz 1673/74. godine*, Arhivski vjesnik (Zagreb), II/1959., str. 455 [popisano žiteljstvo pogrešno je zbrojeno kao 19.272 umjesto 19.292. S procjenom nepopisanih dijelova, Šundrica smatra da je Republika tada imala 22.123 čovjeka; Vladimir Stipetić 25.089 /Anali, XXVII, 1989., str. 96/, a Nenad Vekarić 26.067/Anali, XXIX, 1991., str. 19/, dok na popisanih 19.272 i nepopisanih, a iz drugih izvora utvrđenih: Grad 3.600, Lokrum i Bosanka 40, Ston 234, Mljet 900 i Lastovo 950, dobivam 26.298]; procjena 1498.-1642.: Nenad Vekarić, *Broj stanovnika Dubrovačke Republike*, Anali, XXIX, Dubrovnik, 1991., str. 19; Niko Kapetanić - Nenad Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, 1, Dubrovnik, 1998., str. 107; 1807.: *Tavola statistica generale*, Anali, XXVII, Dubrovnik, 1989., str. 97; 1822. i 1827.: Stjepan Ćosić, *Dubrovnik nakon pada Republike*, Dubrovnik, 1999., str. 200; 1830.: Ivo Perić, *O stanovništvu dubrovačkog okružja*, Anali, XXVII, Dubrovnik, 1989., str. 163-167; 1844.: Francesco Carrara, *La Dalmazia descritta*, Zara 1846., str. 112; Frane Carrara, *Dalmacija*, Split, 2006., str. 78; 1846.: Franz Petter, *Dalmatien in seinen verschiedenen Beziehungen*, I, Gotha 1857., str. 7; 1858.-2001.: Mirko Korenčić, *Naselja i stanovništvo SR Hrvatske 1857-1971.*, Zagreb, 1979., str. 218-238; Državni zavod za statistiku, *Naselja i stanovništvo Republike Hrvatske 1857.-2001. : CD-ROM*, Zagreb, 2005. Za otok Korčulu (1576. i 1617.): Ambroz i Ranko Kapor, *Neki demografski podaci grada i otoka Korčule od XVI do početka XIX vijeka*, Statistička revija, XXX (1980.) 3-4, str. 225-231, a za godinu 1797. (uvršteno u retku za 1806.): Francesco Maria di Carena Steffaneo, *Tabella enciclopedica del Regno di Dalmazia*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, svezak X, Zadar, 1963., str. 304/305.

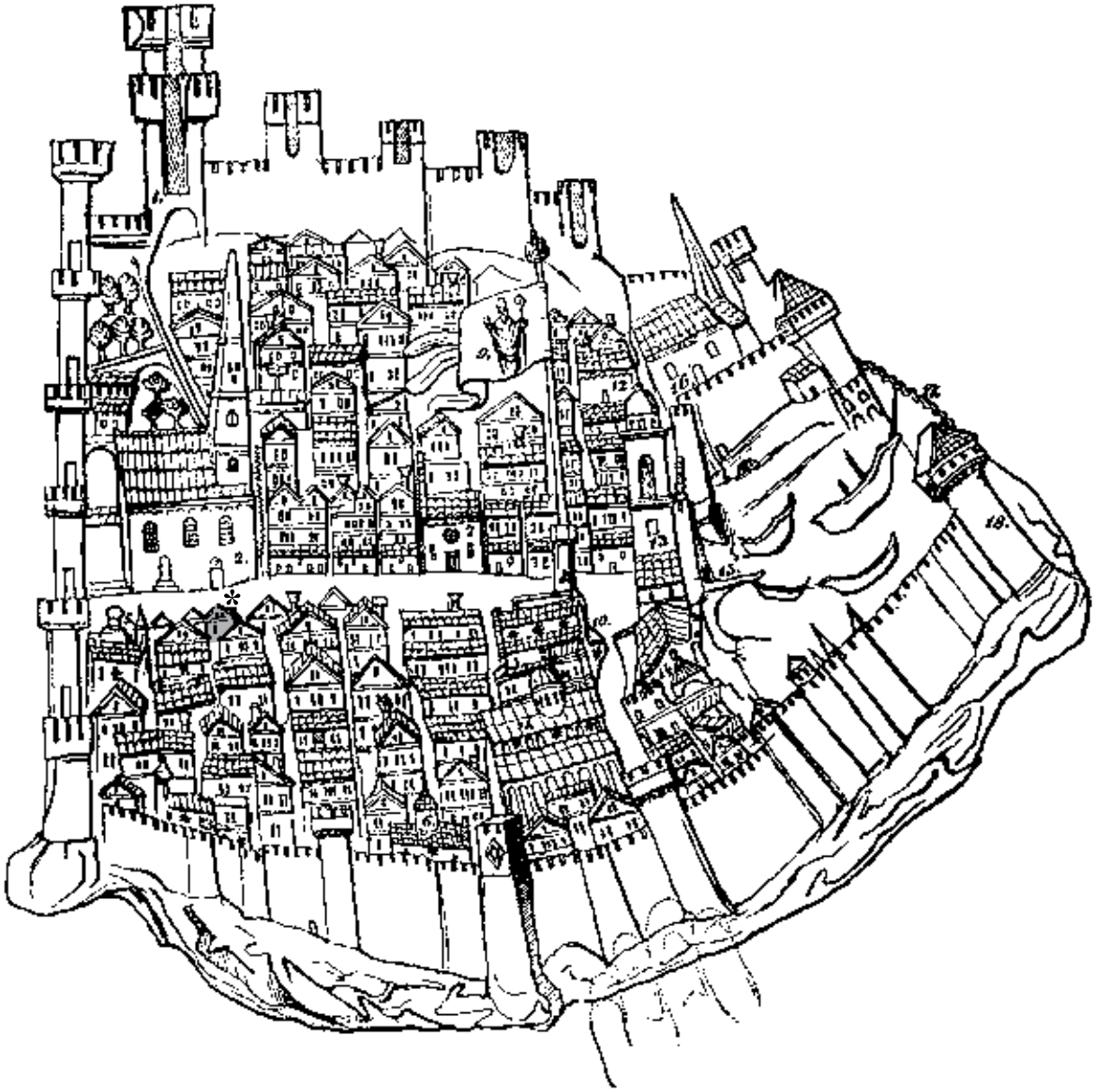

Dubrovnik sredinom XV. stoljeća, crtež prema reljefu na kipu svetoga Vlaha iz njegove Zborne crkve u Dubrovniku.

Objavio Giuseppe Gelcich, *Dello sviluppo civile di Ragusa*, Ragusa, 1884., str. II.

* Nahodište

1. Tvrđava Minčeta[1]
2. Crkva Male braće (franjevci)[2]
3. Samostan i crkva svetoga Tome (benediktinke)[3]

---

1 v. Lukša Beritić, *Dubrovačke zidine*, Dubrovnik, 1963., str. 10-12.

2 v. Frano Jurić, *Vođ po franjevačkom samostanu Male braće u Dubrovniku*, Dubrovnik, 1921.; *Spomenica 650-godišnjice ljekarne "Male braće" u Dubrovniku*, ur. Hrvoje Tartalja, Zagreb, 1968.; *Samostan Male braće u Dubrovniku*, ur. Justin V. Velnić, Zagreb-Dubrovnik, 1985.; *Franjevački samostan Mala braća Dubrovnik*, ur. Marijo Šikić i Damir Cvitić, Dubrovnik, 2003.

3 v. Lukša Beritić, *Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 10, Split, 1956., str. 78-79; Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, Split, 1964., str. 480-482; III, Split, 1965., str. 346.

4. Crkva i samostan svete Klare (puncijele, klarise)[4]
5. Velika Onofrijeva fontana
6. Samostan i crkva svete Marije od Kaštela (benediktinke)[5]
7. Crkva svetih Petra, Andrije i Lovra (Petilovrijenci)[6]
8. Orlandov stup[7]
9. stijeg Dubrovačke Republike[8]
10. romanička Zborna crkva svetoga Vlaha[9]
11. Prvostolna crkva Gospe Velike (romanička katedrala)[10]
12. Crkva svetoga Jakova na Pelinama (pod mirima od Grada, vrhu slanicâ)[11]
13. Gradski zvonik[12]
14. Knežev dvor[13]
15. Uvala od Kaša (gradska luka)[14]
16. Crkva i samostan svetoga Dominika[15]
17. lanac koji zatvara gradsku luku
18. Tvrđava svetoga Ivana[16]

---

4 v. Niko Gjivanović, *Dumanjski franjevački manastiri i kućice u Dubrovniku*, List Dubrovačke biskupije (Dubrovnik), 27 (1927.) 8-10, str. 52-54; Cvito Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*, Dubrovnik, 1955., str. 52.

5 v. Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, II, Split, 1964., str. 478-480; III, Split, 1965., str. 345-346.

6 v. Lukša Beritić, *Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 10, Split, 1956., str. 58-59; Lav Krivić, *Kotorski sveci*, Crkva u svijetu (Split), IV (1969.) 5-6, str. 508-513.

7 v. Ilija Mitić, *Orlandov stup u Dubrovniku*, Anali, X-XI, Dubrovnik, 1966., str. 233-254; Ilija Mitić, *Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici (od 1358. do 1815)*, Zagreb, 1988., str. 203-210; *Orlandovi europski putovi*, ur. Adriana Kremenjaš-Daničić, Dubrovnik, 2006., str. 393-399, 427-431.

8 v. Milan Rešetar, *Dubrovačka numizmatika*, Sremski Karlovci, 1924., str. 619-634; Ilija Mitić, *Dubrovačka država u međunarodnoj zajednici (od 1358. do 1815)*, Zagreb, 1988., str. 196-199, 283, 286-287; Josip Luetić, *Sveti Vlaho. Državna zastava Dubrovačke Republike*, Croatica christiana periodica, XVI (1992.) 29, str. 81-84.

9 v. Cvito Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*, Dubrovnik, 1955., str. 30-33; Lukša Beritić, *Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 10, Split, 1956., str. 65-67; Cvito Fisković, *Umjetnine u nekadašnjoj dubrovačkoj crkvi Sv. Vlaha*, Zbornik za likovne umjetnosti Matice srpske, 5, Novi Sad 1969.

10 v. Niko Štuk, *Dolazak Rikarda I. „Lavova srca" god. 1192. u Dubrovnik i njegova zavjetna zadužbina*, Glasnik dubrovačkog učenog društva „Sv. Vlaho", knjiga 1, Dubrovnik, 1929., str. 121-124; Cvito Fisković, *Umjetnine stare dubrovačke katedrale*, Bulletin Razreda za likovne umjetnosti JAZU (Zagreb), XIV (1967.) 1-3, str. 62-75; Cvito Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*, Dubrovnik, 1955., str. 23-29; Lukša Beritić, *Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 10, Split, 1956., str. 70-71; S. P., *Richard Lavljeg Srca u Dubrovniku?*, Dubrovnik (Dubrovnik), XVII (1974.) 1, 117-119; Josip Stošić, *Prikaz nalaz ispod katedrale i Bunićeve poljane u Dubrovniku*, Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području : Dubrovnik, 1.-4. X. 1984., Zagreb, 1988., str. 15-32; Ante Dračevac, *Dubrovačka katedrala*, Zagreb, 1988.; *Obnova Dubrovnika 1979 - 1989*, ur. Snješka Knežević, Dubrovnik, 1989., str. 326-335.

11 v. Niko Gjivanović, *Crkvica sv. Jakoba „na Pelinama"*, Glasnik Dubrovačkog učenog društva 'Sv. Vlaho', 1, Dubrovnik, 1929., str. 168-170; Tereza Buconić Gović, *Sveti Jakov Pipunar*, Dubrovački vjesnik (Dubrovnik), LI (2000.) 2565 / 25. III., str. 10.

12 v. Baldo Kosić, *Zvono i kipovi "Zvonika" u Dubrovniku*, Srđ (Dubrovnik), V (1906.) 9, str. 435-438; 11, 533-535, 12, 589-590; 14, 693-697; Niko Gjivanović, *Gradski zvonik u Dubrovniku*, Dubrovnik (Dubrovnik), I (1929.) 4-5, 144-148.

13 v. *Obnova Dubrovnika 1979 - 1989*, ur. Snješka Knežević, Dubrovnik, 1989., str. 71-80, 292-293.

14 v. Lukša Beritić, *Izgradnja i utvrđenja Gradske luke*, Dubrovačko pomorstvo, Dubrovnik, 1952., str. 285-295; Lukša Beritić, *Urbanizam dubrovačkih luka*, Pomorski zbornik povodom 20-godišnjice dana mornarice i pomorstva Jugoslavije 1942-1962, I, Zagreb, 1961., str. 1383-1391; Antun Ničetić, *Povijest dubrovačke luke*, Dubrovnik, 1996., str. 107-156.

15 v. Cvito Fisković, *Naši graditelji i kipari XV i XVI. stoljeća u Dubrovniku*, Zagreb, 1947., str. 111-128; Cvito Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*, Dubrovnik, 1955., str. 34-40; Frano Kovačević, *Dominikanski samostan u Dubrovniku*, Dubrovnik, 1956.; Cvito Fisković - Kruno Prijatelj, *Dominikanski samostan Dubrovnik*, Zagreb, 1975.; Petar Marija Radelj, *Dobrodošli u samostan Sv. Dominika u Dubrovniku*, Vjesnik Hrvatske dominikanske provincije (Zagreb), XXXIV (1997.) 80, str. 27-29; Stjepan Krasić, *Djela likovne umjetnosti u Dominikanskom samostanu u Dubrovniku u XV. i XVI. stoljeću*, Dubrovnik (Dubrovnik), N.S., IX (1998.) 2-3, 233-262; Stjepan Krasić, *Dominikanski samostan u Dubrovniku*, Dubrovnik, 2002.

16 Teška oko 30.000 tona, zidovi joj dosežu debljinu do 4,5 metra. v. Lukša Beritić, *Dubrovačke zidine*, Dubrovnik, 1963., str. 23-24; *Obnova Dubrovnika 1979 - 1989*, ur. Snješka Knežević, Dubrovnik, 1989., str. 186-192, 294.

§ 152. Zakonska odredba o osnutku i opskrbi Nahodišta za stvorenja koja se nečovječno odbacuju (subota, 9. veljače 1432.)

Zakonska odredba o osnutku i opskrbi Nahodišta za stvorenja koja se nečovječno odbacuju sastavljena je na latinskome i starotalijanskom jeziku te je objavljena više puta,[204] ali je dostupna i poznata samo uskom krugu povjesničara. U humanističkim i društvenim znanostima do danas nije opsežnije obrađena. Godine 1938. objavljen je njezin prijevod na francuski jezik.[205] Na drugim jezicima do danas nije dostupna tako da, nažalost, tek ovdje slijedi prvi cjeloviti prijevod te zakonske odredbe na hrvatski i neki slavenski jezik uopće.

Zapisnik sjednice Velikoga i općeg vijeća od 9. veljače 1432. počinje *odlukom:* »Prvi prijedlog je da se pobrine o osnutku hospitala, koji bi se morao zvati od milosrđa, za prikupljanje, odgoj i prehranu malenih stvorenja koja se nečovječno odbacuju. Prihvaćeno od svih.« [206]

Slijede *zakonske odredbe* o Nahodištu. O njima su vijećnici glasovali deset puta a, osim u zapisniku s te sjednice očuvane su i u onodobnom prijepisu u *Zelenoj knjizi*, zborniku dubrovačkih zakona:

»Godine Gospodnje 1432., desete indikcije, dana devetog veljače, u Velikom i općem vijeću dubrovačke države, skupljenom na zvuk zvona na uobičajeno mjesto i način, u kojem su sudjelovala stotinu dvadeset i tri vijećnika, donesene su i potvrđene niže popisane zakonske odredbe dolje navedenim glasovima rečenih vijećnika to jest:

Ako hoćemo bistra uma i zrelo gledati kakvo je prema nama milosrđe i milost višnjega Stvoritelja našega Boga, [uočit ćemo da je ono obilato] kako u napretku i sreći naših građana, množenju osoba i svakom drugom dobru Grada, tako i u dugom očuvanju zdravlja i njegovoj obrani od zla u odnosu na druge susjedne gradove.

Priznajući da toliki dar i dobročinstvo uistinu nije po našoj kreposti ili pameti, nego po neizmjernoj dobroti i blagosti višnjega Boga, moramo baš kako priliči, čitavim srcem, pameću i vlastitim trudom njega tražiti i htjeti da bude milina, hvala i slava Djelitelju tolikoga dobra, a na dobit, korist i milosrđe posebno onoj jadnoj i nevoljnoj djeci.

Ta stvorenja označuju Njegovu sliku [usp. *Postanak* 1, 26-27; 9, 6; *Sirah* 17, 3; *Mudrost* 2, 23; *I. Korinćanima* 11, 7; *Kološanima* 3, 10], došla su na ovaj svijet, ali nemaju nikakvu pomoć ni ufanje, osim u Njegovo milosrđe i sažaljenje.

Promišljamo dakle koliko je neljudski (odvratno) i nečovječno odbaciti mala ljudska stvorenja, od kojih su neka zbog velikoga siromaštva, a neka zbog drugih obzira i uzroka bacana po Gradu kao nerazumne životinje, a puno puta nisu bila ni sklonjena, niti su čovječno i prema svojoj potrebi potpomagana, zbog čega su često ginula bez sakramenta krštenja ili na drugi način zlo svršavala, jer se s njima nije postupalo prema čovječnosti i milosrđu.

Htijući dakle da se to ispravi iz poštovanja prema dobrom Isusu te da se učini dobro djelo, ljudski i milosrdno, kako bismo prema evanđeoskoj riječi, bivajući milosrdni prema drugima, zadobili milosrđe [*Matej* 5, 7], i da bi božanskim darom i milošću naš Grad bio pošteđen od svakoga zla, i iz dobra išao na bolje, napredujući u svemu onome što može biti na hvalu i slavu

204 Serafin Marija Crijević, *Sacra Metropolis Ragusina*, pars altera, Ragusii, 1744.: Dubrovnik, Knjižnica Dominikanskog samostana, rukopis 36-IV-14/2, str. 323-347, i Zagreb, Arhiv HAZU, I-c-62, str. 278-282; Philippus de Diversis de Quartigianis Lucensis, *Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusii*, prir. Vitaliano Brunelli, Zadar, 1882., str. 50-54; Risto Jeremić – Jorjo Tadić, *Additamenta ad historiam culturae Ragusii antiqui sanitariae*, III, Belgradi, 1940., str. 192-197; Erich Rosenzweig, *Još o starom dubrovačkom nahodištu*, Acta historica medicinae pharmaciae veterinae (Beograd), 18 (1978.) 2, str. 31-34; *Liber viridis*, prir. Branislav M. Nedeljković, Beograd, 1984., str. 198-201.

205 Uroš S. Ružičić, *Une loi du Moyen-âge sur la protection des enfants abandonnés dans la République de Dubrovnik*, Medicinski pregled (Beograd), 13 (1938.) 7-9, str. 185-188.

206 Državni arhiv u Dubrovniku, *Consilium maius*, svezak 4, list 180v.

vječnoga Boga, i da ta stvorenja koja će imati udjela u našem milosrđu, budu nahranjena, i da od toga imaju korist, da se širi katolička vjera, i da uvijek budu pred Bogom naši zagovornici.

U ime svemogućega Boga, na dobročinstvo siromašnoj djeci, da bi se moglo učiniti i podići nahodište [utočište, zaklonište, hospicij] koje bi se moralo zvati po milosrđu, u kojem bi ta stvorenja, kako će se kazati, morala biti primljena i hranjena, to bi naše Vijeće moralo darežljivo dati kuću ili kućeštinu (ruševnu kuću) koja je nasuprot samostanu Male braće na Placi pripadala Jakši Kotrulju.[207]

Novcem koji je dosad skupljen i koji će se još na to djelo milosrđa prikupiti ta se kućeština odnosno kuća, mora podići brzo i sagraditi na dva kata, a na trećem tavan. Unutra treba izdupsti puč[208] i druge radove koji budu potrebni za stanovanje i pripremiti ga za upravitelje koji će za to biti određeni.

A prema maloj ulici morala bi se sagraditi obrtaljka velika prema potrebi, kao što je u samostanu Svete Klare, i druga slična obrtaljka na strani prema Placi [Stradunu].[209] Te obrtaljke trebaju biti za što zgodnije primanje u nahodište svih stvorenja koja će biti donesena i ostavljena u bilo koje doba.

Također na strani Place treba ostaviti malu ostavu za upravitelje nahodišta, gdje bi mogli odložiti i čuvati svoje bilježnice, račune i novac spomenutog nahodišta.

Potvrđeno s 94 [glasa »za«].

U tom nahodištu, kad bude sagrađeno, u početku se treba nalaziti jedna dobra žena, a ako se s vremenom ukaže potreba za dvjema, neka budu dvije.

Te žene, jedna ili dvije njih, trebaju imati smještaj samo u nahodištu i tu trebaju stalno biti i stanovati za potrebe, pogodnosti i usluge nahodišta i stvorenja koja budu donesena.

---

207 Jakša Kotrulj (oko 1390. – svibanj 1436.), dubrovački diplomat, otac znamenitog ekonomista Benedikta Kotruljevića (1416.-1468.). Doveo je u Dubrovnik Onofrija Jordana de la Cavu, »odličnog graditelja« (optimum architectorem) Velike i Male Onofrijeve fontane. (Philippus de Diversis de Quartigianis Lucensis, *Situs aedificiorum, politiae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusii*, II, caput 9; prir. Vitaliano Brunelli, Zadar, 1882., str. 47; Filip de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, Zagreb, 2004., str. 153). Premda je bio pučanin, a ne vlastelin, vodio je izaslanstvo Dubrovačke Republike hrvatsko-ugarskom kralju Sigismundu (1417. i 1432.) i napuljskoj kraljici Ivani II. (*ka akta i povelje*, I/1, prir. Jovan Radonić, Beograd, 1934., str. 294. 296. 298. 299. 304. 310) te je 10. kolovoza 1429. ishodio da Dubrovačka Republika može osnivati konzulate u Kraljevstvu Sicilije. Otac mu je bio Rusko Dživov Kotrulj (1352.-1411.), a majka Rusa Ostojić, kći zlatara Radina. Jakša se oko 1411. oženio Nikoletom Ilić, kćeri dubrovačkoga građanina Stana (isprava o prćiji 27. svibnja 1413. - *Liber Dotium*, sv. 4, list 10; Beno Kotruljević, *O trgovini i savršenom trgovcu*, Zagreb, 1985., str. 269). Imali su osmero djece, četiri sina i četiri kćeri. Benedikt im je bio treći sin. Jakšina oporuka 16./21. svibnja 1436. (*Testamenta Notariae*, sv. 12, list 134rv; Beno Kotruljević, *O trgovini i savršenom trgovcu*, Zagreb, 1985., str. 276-277). – Rikard Radičević, *O Beni Kotruljeviću*, u: Beno Kotruljević, O trgovini i savršenom trgovcu, Zagreb, 1985., str. 34. 40. 262; Nenad Vekarić, *Dubrovački rod Kotrulj*, u: Dubrovčanin Benedikt Kotruljević, 1, ur. Vladimir Stipetić, Zagreb, 1996., str. 40-42. 48.

208 Od latinskoga *puteus* (gustijerna, sahranač, bunar, cisterna, jama). Puč je dubrovački naziv za bunar iskopan u ravnom, najnižem dijelu grada, u koji se filtrirala morska voda. – Milorad Medini, *Starine dubrovačke*, Dubrovnik, 1935., str. 145; Lukša Beritić, *Urbanistički razvitak Dubrovnika*, Zagreb, [1958.], str. 41, bilješka 105. Uspomenu na pučeve u svojem naslovu do danas čuva susjedna Ulica od puča. »Pučem zovu onu živu vodu što je ograđena *u kao gustiernu*. Puči se dube u poljima i po dôcima gdje ima vode. Dube se i u blizini mora, gdje je očito da kroz zemlju prolazi morska voda. Sve su to žive vode pa one pune puče vazda novom vodom. Stari puči bili su prilično plitki i uski: duboki jedva koliko je čovjek visok, a široki kako bi se u njih mogla spustiti *broka*, vjedro za vodu. Takvi su pripadali pojedincima. Zidani su u suho, *u među*. Međa drži okolnu zemlju, a šuplja je pa nesmetano propušta vodu u puč. Najviše vode dolazi kroz dno. Stoga se ono nikada ne popločava vapnom, nego se nabije lomljenim kamenom da se voda od zemlje ne muti. Starinski i novi puči su okrugli. Stari se prepoznavaju po dubini i još bolje po oblini unutrašnjosti. Strane su im ravne. U novima su bačvaste. Stoga su stari puči i u vrhu i u dnu jednaki. Kasniji su u vrhu uži, da tko ne bi u puč upao. U pučima podalje od mora voda je slatka. Voda u pučima je lijepa i dobra i vazda hladna. Puči se upotrebljavaju ljeti za hlađenje mlijeka. Tu se može držati i ostalu hranu da se ne pokvari. Potresi mogu upropastiti puč.« - Tomislav Macan, *Težački trudi*, Zbornik Župe dubrovačke, svezak IV, ur. Katja Bakija, Čibača, 2005., str. 16-17.

209 Prozor za obrtaljku »prema maloj ulici« i danas se nalazi na pročelju zemljišnoknjižne čestice zgrade 1558 katastarske općine Dubrovnik, u Zlatarićevoj ulici 1.

A svako stvorenje koje bilo kad bude doneseno treba u nahodištu i od tih žena dobivati dobru skrb dok kod njih ostane.

A čim se koje stvorenje donese, trebaju to brzo prijaviti upraviteljima nahodišta.

Ti upravitelji trebaju biti zaduženi da ta stvorenja brižljivo daju krstiti ako nisu krštena.

Isto tako neka po cijeni i uvjetima koji se budu mogli postići, izvan Grada ili u Gradu, potraže i nađu dojilju kojoj će to stvorenje davati na hranjenje dokle god to bude potrebno.

Potvrđeno od svih.

Ta stvorenja i dojilju te ostale u nahodištu treba uzdržavati i hraniti od prihoda nahodišta do navršene šeste godine [djeteta].

A ako se slučajno dogodi da tko u Gradu nađe odbačena stvorenja koja ne bude htio donijeti u spomenuto nahodište, upravitelji trebaju tu djecu odvesti na krštenje i dati dojilji na odgoj i hranjenje do spomenute dobi od šest godina, kao što je gore rečeno.

Potvrđeno od svih.

A ako otac ili majka zatraže natrag neko od tih stvorenja što budu donesena i hranjena u spomenutom nahodištu na opisani način, ti upravitelji trebaju im ih dati, zaiskavši prethodno od oca ili majke koji ih zatraže da prisegnu da je to njihov sin, odnosno kći, uzimajući od njih uz račun naplatu od deset perpera po godini vremena tijekom kojeg ih je nahodište hranilo i zbrinjavalo.

A onoliko manje od deset perpera godišnje, prema diskreciji i savjesti upravitelja koliko takav otac ili majka budu siromašni i nemoćni.

Pa i bez naknade, ako uvide da je njihovo siromaštvo toliko da ne mogu ništa platiti.

Potvrđeno sa stotinu šesnaest glasova [»za«].

A neka ti upravitelji mogu posve slobodno, ako neka dobra osoba ushtjedne ta stvorenja u toj dobi ili ranije uzeti na stan, htijući ih hraniti, dajući ih na zanat i u školu kako je red i običaj, dati ih smjestiti uz ispravu i na takav rok i na način i uvjete kako se bude činilo najbolje tim upraviteljima.

Potvrđeno sa stotinu sedamnaest [glasova »za«].

A ako po milosti Božjoj prihod nahodišta toliko pretekne iznad troška potrebnog za prehranu i odijevanje tih stvorenja koja budu donesena i hranjena u spomenutom nahodištu, kako je rečeno, ti upravitelji mogu od viška udavati ženska stvorenja koja nahodište bude hranilo, kada dođu do zakonske dobi,[210] dajući za to svakoj do pedeset perpera.

Potvrđeno sa stotinu devetnaest [glasova »za«].

---

210 Prema rimskome i kanonskome pravu zakonsko doba za ženidbu je navršenih 12 godina za žene, a 14 za muškarce. No, Veliko vijeće Dubrovačke Republike je 13. siječnja 1458. povisilo tu dob na 14 godina za nevjestu i na 20 godina za ženika (Državni arhiv u Dubrovniku, *Consilium maius*, svezak 11, list 26v-27r; *Liber viridis*, caput 478). – Za područje Hrvatsko-ugarskog kraljevstva, kralj Vladislav II. potpisao je 1514. *Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae* Stjepana Verbecija (1490.-1542.) što je sve do XIX. stoljeća bio izvor prava, a u kojem se kaže: »Dolikuje da se prema našem starom običaju kaže kako su muškarci s 14, a žene s 12 godina zakonite dobi *[legitimae aetatis]*.« (pars I, titulus 111, § 4). Sa zakonitom dobi stjecala se parnična sposobnost. U »olujnim vremenima« početkom XVI. stoljeća zakonita je dob izjednačena za oba spola na 12 (pars I, titulus 111, § 3). Za ženidbu se tada tražila savršena dob *[perfectae aetatis]*, a to je bilo za muškarce 24 godine, a za žene 16 godina, »prema modernim običajima« (pars I, titulus 111, § 2). Navodi iz *Trodijelnog djela* prema: István Verböczy, *Werböczius illustratus sive decretum tripartitum*, Budae, 1822., str. 192). Podizanje dobi za ženike u vezi je s potrebom vojačenja za ratove s Turcima. – *Zakonik kanonskog prava*, koji je za rimokatolike na snazi od 27. studenoga 1983., određuje: »Kanon 1083. § 1. Muška osoba prije navršene šesnaeste godine, a ženska osoba prije navršene četrnaeste godine ne mogu sklopiti valjanu ženidbu. § 2. Biskupska konferencija može odrediti višu dob za dopušteno sklapanje ženidbe.« Biskupska konferencija Jugoslavije je 9. studenoga 1984. uz to odredila, a Hrvatska biskupska konferencija 12. listopada 1994. za svoje područje preuzela: » Za dopušteno sklapanje ženidbe potrebno je da su zaručnici navršili 18 godina života. Ispod te dobi potrebna je dozvola mjesnog ordinarija.« – Hrvatski *Obiteljski zakon* iz 2003. propisuje: »Pretpostavke za valjanost braka. Članak 26. (1) Brak ne može sklopiti osoba koja nije navršila osamnaest godina života. (2) Iznimno od odredbe stavka 1. ovoga članka sud može u izvanparničnom po-

Dubrovnik potkraj XV. stoljeća, crtež Antuna Vučetića iz 1935. prema triptihu Gospa sa svecima Nikole Božidarevića (1460.-1518.)

A spomenutu djecu, koju bude hranilo nahodište, treba odijevati u bijelu rašu, a na prednjoj strani haljine treba im staviti golubicu od sukna kao znak i značenje milosrđa.

Potvrđeno sa stotinudevetnaest [glasova »za« i] jedan »protiv«.

A kad to nahodište bude na opisani način sagrađeno i dovršeno, ako se nađe višak novca i milostinje, to vlada treba uzeti u našu općinu, kako će se i u nastavku reći, do ukupnog iznosa od deset tisuća perpera.

Taj se novac, koji bude uzet u našu općinu nikad ne smije uzeti iz općine, nego naša općina mora davati i plaćati našemu nahodištu tako da taj novac godišnje donosi četiri posto.

A ako spomenutom nahodištu bude htjela dodijeliti i dati novac iz zajma koji bude u općini ili u knežijama namjenski dan za to nahodište, taj novac od zajma koji naša općina bude htjela doznačavati ili ostaviti u knežijama kako je rečeno, neka sav uzme do navedenoga ukupnog iznosa od deset tisuća uz prinos kakav je naveden; a uz rečeni uvjet da se nikad ne može uzeti iz naše općine.

Potvrđeno sa stotinu osamnaest [glasova »za« i] 2 »protiv«.

A kako bi osobe poželjele sigurnije i zgodnije u spomenuto nahodište donositi neželjena i odbačena stvorenja, kad nahodište bude dovršeno, treba učiniti javni proglas da se nijedna osoba – bilo kojeg položaja, onomu tko po danu ili po noći, tajno ili otvoreno, sa svjetiljkom ili bez svjetiljke, bude išao noseći pokriveno, to jest potajice, neko stvorenje ili koju stvar u spomenuto nahodište – ne usudi bilo što reći niti učiniti, niti joj se protiviti, niti je ometati, niti je bilo što pitati niti ispitivati je o bilo čemu, pod prijetnjom svakomu tko prekrši da će za svako kršenje čamiti dva mjeseca u donjim tamnicama.[211]

stupku dopustiti sklapanje braka osobi koja je navršila šesnaest godina života, ako utvrdi da je mentalno i tjelesno zrela za brak, te da za zaključenje braka postoji opravdan razlog. (3) Prijedlog za donošenje odluke o dopuštenju sklapanja braka može podnijeti samo osoba iz stavka 2. ovoga članka. (4) U postupku u svezi s prijedlogom iz stavka 3. ovoga članka sud će saslušati maloljetnog podnositelja prijedloga, njegove roditelje, odnosno skrbnika i osobu s kojom namjerava sklopiti brak te pribaviti mišljenje centra za socijalnu skrb i ispitati okolnosti značajne za odluku.« Slično je određivao čl. 34. *Zakona o braku i porodičnim odnosima* iz 1978. i čl. 26. *Obiteljskog zakona* iz 1998.

211 usp. Milan Rešetar, *Dubrovačke tamnice*, Glasnik Dubrovačkog učenog društva 'Sv. Vlaho', 1, Dubrovnik, 1929., str. 39-44; Dubrovački horizonti (Zagreb), XVII (1985.) 25, str. 96-101.

A da spomenuti upravitelji nahodišta imaju punu slobodu glede toga voditi istragu i postupati kako se njima bude činilo najbolje.

Potvrđeno sa stotinu devetnaest [glasova »za«].

Upravitelji rečenog nahodišta, kako bi ga uspješnije vodili te ispravno upravljali, neka budu obvezani i dužni svake godine položiti račun službenicima općinskih računa (državnim rizničarima) o svemu što budu činili i upravljali i o svemu što dođe u njihove ruke; u Velikom vijeću treba glasovanjem birati tri vlastelina za upravitelje rečenog nahodišta, kako za izgradnju rečenog nahodišta, tako i za upravljanje njegovim prihodima i vođenje zidanja i svega drugoga, kako i koliko je gore rečeno; mandat tih upravitelja treba trajati godinu dana, a po isteku godine treba izabrati druge. Zapravo neka uvijek jedan od starih upravitelja ostane s dvojicom novoizabranih, da ih uputi u praksu.

A ova odredba i uredba može se uvijek ispraviti, izmijeniti, ukinuti, dopuniti i kratiti, u cjelini i djelomično suglasnošću većine vijećnika.

Potvrđeno od svih.«

§ 153. Neke daljnje odredbe dubrovačkih vlasti o Nahodištu [212]

[četvrtak] 17. ožujka 1435.

Dana 17. ožujka 1435. u Velikom je vijeću bilo odlučeno, budući da prihod nahodišta ne može podmiriti troškove koji nastaju za djecu rečenog nahodišta, da godišnje uz ostalo treba uzeti od Ureda vunarstva,[213] iz novca koji pretekne tom uredu kad se odbiju troškovi te da se u riznicu uloži stotinu perpera za namiru troškova spomenute djece tog nahodišta.

Doneseno sa 114 glasova [za]; 8 protiv.

Državni arhiv u Dubrovniku, *Zelena knjiga*, list 103, na rubu

[ponedjeljak] 28. lipnja 1445.

Prvi je prijedlog da zbog toga što ispada na veliku nezgodu i štetu za upravu našega nahodišta što se njegovi upravitelji biraju samo na jednu godinu, jer, kad se nauče i upute glede vođenja i upravljanja tog nahodišta i njegovih dobara, tada po isteku jednogodišnjeg mandata odlaze iz te službe; stoga da ubuduće tko god bude izabran na tu dužnost treba ostati na toj dužnosti tri godine, računajući od dana izbora.

Državni arhiv u Dubrovniku, *Veliko vijeće*, svezak 8, list 9

[ponedjeljak] 29. siječnja 1453.

Godine Gospodnje 1453., dana 29. siječnja, u Velikom vijeću kojemu je nazočilo 136 vijećnika, donesena je sljedeća zakonska odredba, i to sa 115 [glasova »za« i] 14 »protiv«:

Prvi je prijedlog da se nahodištu za pomoć prehrani dječaka koje donose u rečeno nahodište daje po dva groša ukupno po svakoj peči sukna, oslobođeno od svih troškova tog obrta, jer je vrlo velika potreba.

Državni arhiv u Dubrovniku, *Veliko vijeće*, svezak 10, list 6
Državni arhiv u Dubrovniku, *Zelena knjiga*, poglavlje 430

[četvrtak] 10. veljače 1491.

Prvi je prijedlog da se pristupi izvršenju izgradnje jednog nahodišta po oporučnoj odredbi Klementa Marina Rafaelova Gučetića (33 : 11).

(Drugi prijedlog: da se pričeka).

Državni arhiv u Dubrovniku, *Vijeće umoljenih*, svezak 26, list 148

212 Izvornike odluka objavili su Risto Jeremić i Jorjo Tadić (*Additamenta ad historiam culturae Ragusii antiqui sanitariae*, III, Belgradi, 1940., str. 196-198). Ovdje nisu prevedene odluke od 15. srpnja 1493. do 1. srpnja 1783. (str. 199-204).

213 Komora vunarskog obrta - prva komora u Hrvatskoj i jugoistočnoj Europi uopće. O njoj: Dragan Roller, *Dubrovački zanati u XV. i XVI. stoljeću*, Zagreb, 1951., str. 13-22; Josip Lučić, *Prva komora vunarskog obrta u Hrvatskoj*, Zbornik za narodni život i običaje, 49, Zagreb, 1983., str. 307-323; Josip Lučić, *Dubrovačke teme*, Zagreb, 1991., str. 183-207.

[petak] 22. travnja 1491.

Prvi je prijedlog da ured riznice treba ustupiti kako sadašnjim tako i budućim upraviteljima nahodišta i stavljati im na raspolaganje prihode dobara pokojnoga Klementa Marina Rafaelova Gučetića, koja je ostavio nahodištu, o čemu govori u svojoj oporuci, a također i najamnine koje je dosad ubirao ured riznice, koje trebaju dati spomenutim upraviteljima. I da te prihode gospodin Knez s Malim vijećem treba prodati na javnoj dražbi, i da najprije dođe u ruke rečenih upravitelja, a da se od preostalog što je moguće brže kupe nekretnine za rečeno nahodište od cijene dobivene prodajom gruških posjeda istoga pokojnog Klementa (31 : 13).

Državni arhiv u Dubrovniku, *Vijeće umoljenih*, svezak 26, list 167v

[četvrtak] 21. ožujka 1493.

Mihoč Radivoević, brijač i trgovac iz Dubrovnika, prihvatio je i prihvaća od Tome Marinova Bunića i drugova, upravitelja nahodišta, koji su prisutni te daju i predaju iz ureda rečenog nahodišta jednu curicu po imenu Maruša od oko tri godine, do današnjeg dana odgajanu na trošak ureda rečenog nahodišta, za kćer i pokćerku istog Mihoča, da je hrani, odijeva, obuva i odgaja kao svoju kćer i da je poučava kršćanskim običajima.

A kada dođe do dobi za udaju,[214] obećao ju je udati i dati joj prćiju u skladu s prilikama istog Mihoča, poput dobrog oca i poočima iste Maruše; te da njega Mihoča može naslijediti kao da mu je prirodna i zakonita kći.

Ipak uz objašnjenje da će je vratiti, ukoliko se jednom ubuduće nađu ili nađe roditelj koji uzhtjednu, odnosno uzhtjedne zadržati je, uz uvjet da njemu plate trideset perpera po godini, koliko rečena Maruša bude stala kod istoga Mihoča, za troškove hrane, za odjeću i sve drugo što rečeni Mihoč bude činio za istu Marušu.

Državni arhiv u Dubrovniku, *Razni bilježnički zapisi*, svezak 72, list 121

[ponedjeljak] 17. lipnja 1493.

Marko Milnović iz Žrnovice *[danas: Župa dubrovačka]* i Milica, žena istoga Marka, ovdje nazočni, primili su od upravitelja nahodišta... jednu djevojčicu po imenu Radula, od tri godine ili otprilike, odgojanu na trošak rečenoga nahodišta do današnjega dana, te je prihvaćaju za kćer i kao kćer istoga Marka i Milice.

Državni arhiv u Dubrovniku, *Razni bilježnički zapisi*, svezak 72, list 166

[srijeda] 19. lipnja 1493.

Sestra Parvula, pokornica (‘picokara’), udova pokojnog Dobrosava, prihvatila je od Marina Šimuna Marinova Bunića i drugova, upravitelja nahodišta, koji su prisutni te joj predaju jednu djevojčicu od devet godina ili otprilike, po imenu Maruša, do danas odgajanu na trošak ureda rečenog nahodišta, i to tako da je ista sestra Parvula obećala istu Marušu držati u svojoj kući, odsad ubuduće kao svoju služavku te je odijevati obuvati, hraniti i uzdržavati u skladu s potrebama iste Maruše, postupajući s njom dobro i čovječno te je učeći kršćanskim običajima, opominjući je i poučavajući. A kad dođe do dobi za udaju da će je udati uz prćiju, kako priliči istoj Maruši. Uz objašnjenje ipak, da ako se slučajno pronađu roditelji iste Maruše, koji bi je htjeli natrag uzeti, za sve troškove za vrijeme koje je ista Maruša bila sa sestrom Parvulom, dužni su njoj prethodno isplatiti 20 perpera po godini koliko je sestra Parvula držala spomenutu Marušu.

Državni arhiv u Dubrovniku, *Razni bilježnički zapisi*, svezak 72, list 170

[srijeda] 27. travnja 1513.

Prvi je prijedlog da se potvrdi zakonska odredba o dobrom upravljanju nahodištem i o izdatcima i primitcima rečenoga nahodišta koji dolaze svake godine s općinskim troškovima, pročitanim u sadašnjem vijeću (153 : 10).

214 Kad navrši najmanje 14 godina – v. Državni arhiv u Dubrovniku, *Consilium maius*, svezak 11, list 26v-27r; *Liber viridis*, caput 478.

U Vijeću umoljenih treba izabrati tri službenika s nekom plaćom koji će pregledati sve knjige dojilja i djece pa će sastaviti jednu novu knjigu, u koju će unijeti sve dojilje koje primaju plaću za djecu koja su im predana od 1. siječnja 1510. do kraja 1512. godine. Svaku od ove tri godine vodit će odvojeno. U drugoj posebnoj knjizi popisat će svu djecu koja su dana na dojenje i hranu od 1510. do 1512. I s rečenim knjigama trebaju ići po selima gdje su djeca dana na hranu, pa će tražiti da im se iznesu i pokažu djeca da bi se na taj način izbjegla svaka prijevara. Ako nađu da kojeg djeteta nema, izbrisat će dojilju s popisa. Svu djecu danu na hranu prije 1510. uzet će sa sobom i dovesti u nahodište, što će se i ubuduće stalno raditi jer će djeca ostajati na hrani izvan Doma samo do svoje treće godine.

Ista tri službenika popisat će sva zaostala potraživanja dojilja za razdoblje prije 1510.

Nijedna dojilja ne smije primati plaću za hranjenje djece koja su navršila tri godine, a i manje, ako joj se dijete ranije oduzme.

Ubuduće će se za svaku godinu sastavljati posebne knjige u koje će se popisivati sva djeca i njihove dojilje, pa će se točno voditi nadzor nad time.

Najamnine ostavljene za uzdržavanje nahodišta prodavat će se na javnoj dražbi, kao i najamnine državnih kuća.«

Državni arhiv u Dubrovniku, *Veliko vijeće*, svezak 18, list 253rv

§ 154. Utočište za trudnice i rodilište za nezakonitu i »neželjenu« djecu

Uz to što je bilo dom za napuštenu djecu, Nahodište je obavljalo još četiri funkcije; bilo je:

- utočište za trudnice (pribježište, sigurna kuća),
- rodilište za nezakonitu i »neželjenu« djecu,
- dom za djecu siromašnih roditelja i
- potpora roditeljstvu pružanjem novčane pomoći siromašnim roditeljima ili bolesnoj djeci siromašnih roditelja.

Svaka nevjenčana žena u Dubrovačkoj Republici koja se osjetila noseća (u drugome stanju), imala je pravo doseliti se u Nahodište, tamo roditi i ostati petnaest dana nakon poroda uživajući pomoć u danima pred porođaj i za prvih babinja.[215] Dakle, Nahodište je bilo utočište za trudnice i nudilo je mogućnost besplatnog čuvanja trudnoće, anonimnog poroda te izbjegavanje pobačaja ili čedomorstva. Iz arhivskih je zapisa vidljivo da su se porođaji obavljali u samoj zgradi Nahodišta.[216] Stoga je ono bilo i prvo javno dubrovačko rodilište. O tim porođajima očuvana je knjiga za razdoblje od 1793. do 1798. Nikada se nije upisivalo ženino ime jer se, prema odredbi iz 1432., uvijek morala očuvati anonimnost roditelja. Neke su djevojke tako ostajale i po nekoliko mjeseci. Tako je Nahodište bilo i prvo javno rodilište u Dubrovniku, namijenjeno siromašnim i nevjenčanim trudnicama. Udane žene uobičajeno su rađale u svojim domovima, a u Hrvatskoj je tek u drugoj polovini XX. stoljeća postalo »uobičajeno« da se djeca rađaju u rodilištu.

U samoj zgradi Nahodišta boravilo je vrlo malo djece. Djeca su odmah predavana na dojidbu. Apostolski vizitator biskup Giovanni Francesco Sormano 29. siječnja 1574. našao je u Nahodištu tri dojilje, dvije sluškinje, četvero dojenčadi i troje djece od oko pet godina.[217]

U Općoj bolnici u Dubrovniku godišnje se obavlja 151 izazvani pobačaj (prosjek za 1999.-2007. prema *Hrvatskom zdravstveno-statističkom ljetopisu*). Otkako je 1927. Nahodište ukinuto, nije pronađena, štoviše, uopće se ne traži odgovarajuća zamjena za njegovu djelatnost. A

215 Državni arhiv u Dubrovniku, fond 51 *Hospitale misericordiae*, svezak 20.

216 Risto Jeremić - Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, II, Beograd, 1939., str. 206-207.

217 Petar Kačić - Zdravko Šundrica, *Zdravstvena služba u Dubrovniku po izvještaju apostolskog delegata Giovani Francesco Sormani-a iz 1574 godine*, Acta historica medicinae pharmaciae veterinae (Beograd), XIII (1973.) 2, str. 55.

riječ je o mogućnosti da se u Dubrovniku na tjedan spase najmanje tri ljudska života koji sada završavaju kao fetalne smrti.

§ 155. Pomoć djeci siromašnih roditelja

Očuvani su podatci iz XVII. stoljeća o primanju na skrb djece roditelja slabijega imovnog stanja i kada su majke rodile blizance. Tako je u razdoblju od godinu dana (od 1. srpnja 1691. do 9. srpnja 1692.) Nahodište sklopilo 35 ugovora o dojenju, od čega se četiri ili svaki deveti odnosio na udomljenje po jednoga od zakonitih blizanaca siromašnih roditelja iz Konavala. Troje je djece dobilo dojilju iz Konavala, a jedno dojilju iz Župe dubrovačke, dakle nisu bili predaleko od kuće, pa su ih roditelji mogli lakše posjećivali. Od to četvero djece, dvoje je vraćeno roditeljima, jedno je umrlo, a za jedno nije zabilježen ishod.[218] Možda će buduća istraživanja pokazati da su se dojilje za zakonitu djecu pronalazile i u ranijem razdoblju, za po jednoga od blizanaca živućih roditelja. I prema kasnijim arhivskim podatcima, od 1780. do 1807. u Nahodište su se primala djeca siromašnijih roditelja, i to onih čije bi majke rodile blizance, koje nisu imale dovoljno mlijeka da doje oba djeteta, a očevi su im bili nezaposleni. Dopuštenje za primanje takve djece davalo je Malo vijeće (Vlada Republike), a djeca su primana na šest mjeseci, što se gotovo redovito produžavalo za još četiri mjeseca. Ako je dijete koje je ostalo s majkom umrlo, roditelji su uzimali k sebi ono drugo dijete iz Nahodišta.

Isplaćivane su potpore biološkim roditeljima za skrb o bolesnoj djeci u njihovim domovima.[219]

Nahodište je također potpomagalo siromašne majke koje su dojile vlastitu djecu pa bi se moglo reći da je ono obavljalo i funkciju, modernim jezikom rečeno, socijalne skrbi sa svrhom potpore roditeljstvu.

§ 156. Natpis nad ulazom u Nahodište

Brojni posjetitelji Dubrovnika, dolazeći u Grad s Pila, skrenu sa Straduna u drugu ulicu desno (ili idući Stradunom od zapada, s Ploča, u predzadnju ulicu lijevo). (Ako se Poljana Paska Miličevića računa kao odvojak, onda dolazeći s Pila treća ulica desno, a s Ploča pretpredzadnja ulica lijevo.)

Ulica se zove Zlatarićeva,[220] a nakon tridesetak koraka njome, nalijevo, između kućnih brojeva 1 i 3, mogu se vidjeti uščuvana ulazna vrata i zazidani, napola pregrađeni prozori lijevo i desno od ulaza. Na desnoj uspravnoj kamenoj vratnici uklesan je broj 32. S lijeve strane stoji

218 Podatci dobiveni ljubaznošću Rine Kralj-Brassard koja sprema doktorski rad pod naslovom *Neželjeno majčinstvo, podržavljeno roditeljstvo: Napuštena djeca u Dubrovniku od XVII. do XIX. stoljeća:* Državni arhiv u Dubrovniku, fond Hospital milosrđa, svezak 8c. *Glavna knjiga Nahodišta 1690.-1697.*, listovi 59a-95b. Ugovori o udomljenju četvero zakonite konavoske dojenčadi iz blizanačkih porođaja nalaze se na listovima 75, 76, 77 i 89.

219 Rina Kralj-Brassard, *Neželjeno majčinstvo, podržavljeno roditeljstvo: Napuštena djeca u Dubrovniku od XVII. do XIX. stoljeća*, doktorski rad u rukopisu; Državni arhiv u Dubrovniku, Hospital milosrđa (serija 51), svezak 8c. *Glavna knjiga Nahodišta 1690.-1697.*, listovi 75-77 i svezak 9b. *Glavna knjiga Nahodišta 1709.-1710.*, listovi 55-56.

220 Po Dominiku Zlatariću (1558.-1613.), dubrovačkom pjesniku koji je dvaput biran za rektora Sveučilišta u Padovi (1579. i 1580.) i sedam puta za kneza Dubrovačke Republike. Prevodio je s latinskog i grčkog, a pisao na hrvatskom, latinskom i talijanskom. On svoj jezik izričito naziva hrvatskim: *Elektra*, tragedija, *Ljubimir*, pripovies pastirska; *Ljubav i smart Pirama i Tisbe*, iz većeg tudjieh jezika u *harvatski* izložene, U Bnecih, 1597.; te *Elektra*, tragedija u *harvacki* izložena, U Mletcih, 1621. O Zlatariću: Pero Budmani, *Život i djela Dominka Zlatarića*, Stari pisci hrvatski, 21, Zagreb, 1899.; Ivan Kasumović, *Dinko Zlatarić*, Rad JAZU 203, Zagreb, 1914.; Jean Dayre, *Dubrovačke studije*, Zagreb, 1938., str. 73-88; Mirko Dražen Grmek, *Hrvati i sveučilište u Padovi*, Ljetopis JAZU 62, Zagreb, 1957., str. 337; Dragoljub Pavlović, *Novi podaci za biografiju Dominka Zlatarića*, Glas SAN, 229, Beograd, 1957.; Dragoljub Pavlović, *Prilozi biografiji Dominika Zlatarića*, Prilozi (Beograd), XXV (1959.) 3-4; Rafo Bogišić, *Dominko Zlatarić*, u: Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća (Pet stoljeća hrvatske književnosti, 5), Zagreb, 1968., str. 393-398; Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1987., str. 541-542. Dominikov brat bio je časnik u vojsci Jurja Zrinskog.

rešetkama zazidani prozor, gdje je svojedobno bila obrtaljka, a na lijevoj je vratnici uklesan broj 33. U Zemljišniku Općinskoga suda čestica zgrade 1558 upisana je u zemljišnoknjižnom ulošku 223 katastarske općine Dubrovnik kao spomenik kulture i općenarodna imovina, a pravo korištenja njome od 1948. ima »Gradsko privredno poduzeće Prva dubrovačka tvornica tjestenina, dvopeka i keksa u Dubrovniku«.

U prozorski otvor, u koji je bio ugrađen drveni kotač (obrtaljka), nepoznata bi osoba položila dijete. Obrtaljka je drveni cilindar koji je na jednome kraju šupalj. Okreće se oko svoje osi. Nepoznata bi osoba donosila dijete i polegla ga na pokretnu ploču u spomenutoj šupljiniu obrtaljke, pozvonila i najčešće pobjegla. Na to bi službena osoba okrenula obrtaljku prema unutrašnjosti kuće i primila dijete. Tako je donositelju djeteta bila zajamčena diskrecija.

Nad samim vratima na gornjem kamenom pragu (nadvratniku) stoji uklesan natpis na latinskom jeziku:

COCHALVIT • COR • MEV̄ • ĪTRA • ME • ET •
DITATIŌE • MEA • EXARDESCET • IGNIS

Natpis nad ulazom u Nahodište, snimio Božo Gjukić

Razriješen kratica natpis glasi:

Cochaluit cor meum intra me; et
in meditatione mea exardescet ignis.

Tekst je uzet iz latinskog prijevoda Svetog pisma (Vulgate Dalmatinca sv. Jeronima), a nalazi se u Psalmu 38, kao četvrti redak: »Concaluit cor meum intra me et in meditatione mea exardescet ignis.«

Redak je preveden na hrvatski najmanje u 25 navrata, a evo ih kronološkim redom:

početkom XI. stoljeća: »Sъgrê sję srdce moe vъ mnê ï vь poučeny moemь ra[zgor]etъ sję ognъ.« (Prevela sveta braća Konstantin-Ćiril i Metodije: *Sinajski psaltir: Sinajskaja psaltyr'*, prir. Sergej Severjanov, Petrograd, 1922.; str. 51; Graz, 1954., str. 51.)

1359.: »Sьgre se sr(dь)ce moe va mnjê i v poučeni moemь razgore se ognь.« (Kirinov ili Lobkowiczov psaltir, Senj, 1359.: *Psalterium palaeoslovenicum croatico-glagoliticum*, I, prir. Josip Vajs, Pragae-Krk 1916., str. 47.)

1375.: »S'grê se sr(dь)ce moe vь mnê i v pomišlen'i moem' razgorit' se oganь.« (*Pariški zbornik*, 1375.: Cod. Slav. 73, transliterirala Marinka Šimić.)

1380.: »Sgrjê se sr(dь)ce moe v' m'njê i v' poučeni moem' raz'gorjê se og(a)nь.« (*Pariški psaltir: Psalterium palaeoslovenicum croatico-glagoliticum*, I, prir. Josip Vajs, Pragae-Krk, 1916., str. 47.)

1384.: »Sьgrê se sr(dь)ce moe vь m(ь)nê · i v poučeni moemь razgorê se ognь.« (*Akademijin brevijar* /Arhiv HAZU, III c 12/, prir. Marinka Šimić, u tisku.)

1463.: »Sagrê se sr(ьd)ce moe va m'nê. I v poučenii moemь raz'gorit' se og(a)nь« (*Fraščićev psaltir: Psalterium Vindobonense*, prir. Josef Hamm, Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaften, 1967., str. 132.)

početkom XVI. stoljeća: »Zgrijaše sarce moje u meni, i u pomišljenju momu razgorjeti će se oganj.« (*Dubrovački psaltir*, priredio Franjo Fancev, Djela Akademije 31, Zagreb, 1934., str. 146.)

1598.: »Postače srce moje u meni, i u mišljenju momu užgati će se oganj.« (Preveo Luka Polovinić Bračanin, 1598.; priredio Petar Karlić, *Psalmi Davidovi fra Luke Bračanina*, Zagreb, 1917., str. 34.)

1625.: »Izgria se serce moje u meni: i u razmišljanju momu razgorieti će se oganj.« (Preveo Bartol Kašić, *Biblia sacra : versio Illyrica selecta*, I, Paderborn : Schöningh, 1999., str. 325.)

1703.: »U meni se srce svrući / i u strahu sam pomislio / njih [tj. zlobnike] na dobro potičući / bar da bih ih obratio. / I u toj misli buduć tako / kako ognjem sam žežen bio.« (Andrija Vitaljić, *Istumaccenye pisnih Davidovih*, V Bnecih, 1703., str. 118.)

1729.: »Tad uzavrie srce moje / Na nerazbor taj očiti: / I stah mislit, kô kratko je / Naše bitje na ovem svîti: / Ter mi uz taku misô planu / Želja prema rajskom stanu« (Ignjat Đurđević, *Saltjer slovinski*, Pjesan XXXVIII., Venetiis, 1729.; Zagreb, 1851., str. 64; Zagreb, 1926.)

1831.: »Ugriaše serdce moje u meni, i u promišljanju momu razgorit će se oganj.« (Preveo Petar Katančić, *Sveto Pismo staroga zakona*, III, U Budimu, 1831., str. 296.)

1859.: »Upalilo se je u meni moje srdce, i u mojem promišljanju užgao se je oganj.« (Preveo Ivan Matija Škarić, *Sveto Pismo staroga i novoga uvita*, Slog peti, U Beču, 1859., str. 126.)

1895.: »Zapali se srce moje u meni, u mislima mojim razgorje se oganj.« (Preveo Gjuro Daničić, *Sveto pismo staroga i novoga zavjeta*, prir. Milan Rešetar, U Budimpešti, 1895., str. 465; *Sveto pismo*, Zagreb : Britansko i inostrano biblijsko društvo, 1956., str. 446.)

1924.: »Zapali se srce moje u meni, i u razmatranju mojem razgorje se oganj.« (Petar Vlašić, *Psalmi Davidovi*, III, Dubrovnik : Jadran, 1924., str. 174-175.)

1933.: »Ražeglo se moje srce u meni i u razmišljanju mome buknut će oganj« (Baldo Marinović, u: *Dubrovački liječnik*, ur. Marko Bibica, Mario Krmpotić i Đuro Orlić, Dubrovnik, 1933., str. 28.)

1942.: »Goruće mi postade srce u grudima; kad bih mislio na to, razgorio bi se oganj.« (Preveo Ivan Ev. Šarić, *Sveto Pismo*, II, Sarajevo, 1942., str. 84.)

1968.: »U meni srce je gorjelo, na samu pomisao buknuo bi oganj.« (Preveo Filibert Gass, u: *Biblija*, Zagreb, 1968., str. 499.)

1975.: »Srce je u meni usplamtjelo, dok sam o tom razmišljao.« (*Hrvatska Biblija, svezak III. Psalmi*, Preveo Silvije Grubišić, Chicago-New York, 1975., str. 49.)

1975.: »U sebi se ražešćujem, plamti vatra dok raspredam.« (Ivan Štambuk, *Psalmi*, Makarska, 1975., str. 320.)

1981.: »Ražarilo se je srce u meni; pomislio sam na te i buknuo je oganj u meni.« (*Psalmi*, prevodio Augustin Blazović, U Beču, 1981., Psalam 39, 4)

1994.: »Moje srce upalilo se u meni; u svom razmišljanju, vatra se zapalila.« (Preveo Branko Đaković: *Novi Zavjet i Psalmi*, 3. izdanje, Rijeka, 1994., str. 406; *Sveto Pismo*, Krasica, 2006., str. 527.)

2000.: »Srce mi se u grudima zažari, dok mozgah, zabukti oganj.« (*Novi zavjet i Psalmi*, preveo Ljudevit Rupčić, Mostar, 2000., str. 854.)

2004.: »U meni se srce zagrijalo i na pomisao moju buknula bi vatra.« (Tamara Gović, *Epigrafski spomenici u Dubrovniku*, Dubrovnik, 2004., str. 61.)

2006.: »Srce se moje raspalilo u meni, dok sam uzdisao vatra je gorjela.« (*Biblija prijevod Novi svijet*, New York, 2006., str. 764.)

Prema hebrejskom i sadašnjemu hrvatskom brojanju to je Psalam 39, a prema grčkom (*Septuaginta*) i latinskom (*Vulgata*) to je Psalam 38. *Kontekst* iz kojeg je izvučen natpis nad ulazom u Nahodište glasi: »Odlučio sam: ‘Čuvat ću put svoj da ne zgriješim jezikom; usta ću svoja zauzdati dokle god preda mnom bude bezbožnik.’ Zamukoh, zanijemjeh, glasa ne puštah, ali uzalud – bol mi postade gorča. U meni srce je gorjelo, na samu pomisao buknuo bi oganj. Tad progovorih svojim jezikom: ‘Objavi mi, Gospodine, moj svršetak i kolika je mjera mojih dana, da znam kako sam ništavan. Evo, pedljem si mi dane izmjerio, život moj je kao ništa pred to-

bom: tek dašak je svaki čovjek. Poput sjene čovjek prolazi tek dašak je sve bogatstvo njegovo: zgrće, a ne zna tko će ga pokupiti.' A sada, čemu da se nadam, Gospodine? Sva je nada moja u tebi! Izbavi me svih mojih bezakonja, ne daj da ruglo budem luđaku! Šutim i usta ne otvaram, jer tako si ti učinio. Bič svoj otkloni od mene, jer izdišem pod težinom ruke tvoje. Ti kaznama popravljaš čovjeka i sve mu najdraže kao moljac rastačeš: tek dašak je svaki čovjek. Čuj, o Gospodine, molitvu moju, vapaje mi poslušaj, na suze se moje ne ogluši! Jer u tebe ja sam došljak, pridošlica kao svi oci moji. Odvrati pogled od mene, da odahnem (razvedrim lice) prije nego odem i više ne budem!«

Sveti Toma Akvinski (1225.-1274.) tumači da vjernika spopada bol, najprije zbog neobuzdana jezika i ogovaranja zlobnika, a zatim zbog vlastita nereagiranja i šutnje: »No, tada pribavlja lijek unutarnje ljubavi i zato kaže: *zagrije se srce u meni* to jest probudi se žar ljubavi u prsima. *Može li tko nositi oganj u njedrima a da mu se odjeća ne upali?* (Izr 6, 27). Tako je nemoguće da čovjek zataji Božju riječ kad se srce ražari ljubavlju. *Tvoje su riječi vrlo žarke, zato ih tvoj sluga ljubi* (Ps 118, 140, prema Vulgati). Naime razlog te uzbune jest razmišljanje o božanskim stvarima, zbog čega kaže: *i dok sam razmišljao rasplamsa se vatra*. Ništa se ne voli što nije dobro i lijepo. Odatle je u ljubavnim doživljajima koji su više izvanjski – gledanje tjelesnoga povod ljubavi. I zato ako se želiš latiti duhovnih stvari, potrebno je da ti se srce usplamti ljubavlju prema Bogu. Učinak je toga uzbuđenja da onaj, koji je dotad šutio, progovori.«[221]

Psalam 39 (38) rijedak je u bogoslužju: ne dolazi ni u jednoj misi, drugom svjetootajstvu ili blagoslovini, ali se zato redovito moli u časoslovu (brevijaru); svećenici, redovnici i redovnice molili su ga do 1971. svaki utorak (jutarnja ili laude), a od tada se moli jednom mjesečno, srijedom drugoga tjedna rano ujutro (služba čitanja ili matutin).

Unutrašnja tjeskoba pali i vjernik upravlja svoju molbu Bogu, postavlja mu tjeskobno pitanje. Sličnu misao sadržava i *Knjiga proroka Jeremije* (20, 9): »Al' tad mi u srcu bi kao rasplamtjeli oganj, zapretan u kostima mojim: uzalud se trudih da izdržim, ne mogoh više.«

Kad prorok hoće zašutjeti, kad je u napasti odreći se svoje službe, u njemu kao oganj bukne Božja riječ koju je primio i ne da mu mira. Isti Jeremija na drugome mjestu (23, 29) kaže da je Božja riječ poput vatre. Slično pjeva Tin Ujević (1891.-1955.): »O Bože, žeže tvoja riječ / i tijesno joj je u grlu, / i željna je da zavapi. // Ta besjeda je lomača / i dužan sam je viknuti, / ili ću glavnjom planuti« (*Svakidašnja jadikovka*).

Budući da bol ne prestaje, uzbuni se cijela vjernikova nutrina; promišljajući o svojim bolima i uzaludnom pokušaju da se smiri, obuhvati ga nestrpljivost i srdžba (razgorje se oganj). To je doslovni smisao retka koji se u dobrome smislu uzima kao korist razmišljanja. U duši koja razmišlja razgorijeva se oganj revnosti i Božje ljubavi. Sveti Ambrozije (339.-380.) govori da je pozorno razmatranje nebeskih stvari uspješno sredstvo da se ražarimo Božjom ljubavlju.[222]

U ožujku 1273. sveti Toma Akvinski kaže: »Ako hoćeš zadobiti Božju ljubav, razmišljaj o dobročinstvima. Pretvrdo bi srce imao onaj tko se ne bi dao zapaliti Božjom ljubavlju razmišljajući o Božjim dobročinstvima koja je primio, o opasnostima koje je izbjegao i o blaženstvu koje nam je Bog obećao. Stoga Augustin piše: 'Tvrda je duša onoga čovjeka koji ne samo da ne poklanja

221 sv. Toma Akvinski, *In psalmos Davidis expositio*, Super Psalmo 38, n. 1: »Sed adhibetur remedium internae charitatis; et ideo dicit: *concaluit cor meum intra me*, idest concitatus est calor charitatis in corde meo. Prov. 6: *numquid potest homo abscondere ignem in sinu suo, ut vestimenta ejus non ardeant?* Sic impossibile est quod homo abscondat verba Dei, cum inflammatur cor charitate. Psal. 118: *ignitum eloquium tuum* et cetera. Causa autem hujus concitationis est meditatio de divinis; unde dicit: *et in meditatione mea exardescet ignis*. Nihil amatur nisi bonum et pulchrum. Unde in exterioribus amoribus visio corporalis est causa amoris. Et ideo si vis accedere ad spiritualia, oportet quod accendatur cor tuum amore Dei. Effectus concitationis est, quia qui proposuit tacere, movetur ad loquendum.«

222 Petar Vlašić, *Psalmi Davidovi*, III, Dubrovnik, 1924., str. 178.

ljubav nego je čak ni ne uzvraća.'[223] Općenito govoreći: kao što zle misli uništavaju ljubav, tako je dobre stječu, hrane i čuvaju.«[224]

Primijenjeno na slučaj Nahodišta, nad čijim su ulaznim vratima uklesani ti svetopisamski redci, potreba za udomljavanjem nezbrinute djece u društvu je tako velika, a nesreća neželjene i odbačene djece tako potresna da vjernik-kršćanin to osjeća kao duševni nemir i kao svetu obvezu, žar koji ga potiče da se zauzme i učini što može da se problem sustavno riješi te da svakoj trudnoj ženi uvijek bude dostupna mogućnost da rodi, a ne da pobaci; da joj se pruži izbor, stvarno dostupan, ostvariv i častan. Isto tako da se već rođenoj djeci omoguće potrebna skrb i radosno djetinjstvo makar bez roditelja, ako su neželjena, neprihvaćena, označena kao sramota, ili su im roditelji toliko siromašni da se ne mogu skrbiti o njima.

Luka iz Antiohije († oko 74. po Kristu), liječnik, povjesničar i evanđelist, zapisao je da dva učenika kojima se uskrsnuli Isus pridružio na putu u Emaus, nakon druženja s njima, »rekoše jedan drugome: 'Nije li *gorjelo srce u nama* dok nam je putem govorio, dok nam je otkrivao Pisma?'« (Lk 24, 32). Naime, Veliki petak prouzročio je u toj dvojici duboku krizu vjere i nade: »A mi smo se nadali da je on onaj...« (Lk 24, 21). U svakome ljudskom životu to se dogodi, prije ili kasnije: izgubljena, ubijena nada, težak gubitak, neuspjeh, nerješivo pitanje, krvava rana, grijeh koji uzrokuje patnju i nesnošljivu bol. Ljudski govoreći, nema izlaza. I nade su propale. Dvojica učenika, pokunjena, izgubljena, kao potjerani psi napuštaju zajednicu, vraćaju se u svoje selo. Na putu im se pridružuje neznani Isus. Ta je zgoda zabilježena u Evanđelju jer zanima cijelu Crkvu, a ne samo onu dvojicu koja su je proživjela. Emaus svim kršćanima želi reći da je Isus živ i nazočan u svijetu. Isus koji putuje razgovarajući s dvojicom bijednika na jedva utrtom puteljku iz Jeruzalema u Emaus zoran je prikaz Isusa, koji putuje s čitavim ljudskim rodom, na svim putevima svijeta. Pa i ako je taj ljudski rod rastresen, premda na to i ne misli, makar govori o drugome, čak i ako ga ne prepoznaje. No bit će to i beskorisno i uzaludno sve dok se oni koje prati ne uvjere da je on tu, nazočan, sve dok su suputnici odsutni od njega. »Ti si bio sa mnom« – govorio je sveti Augustin o vremenu prije svoga obraćenja – »ali ja nisam bio s tobom« (*Ispovijesti*, X, 27). U istom su položaju i dvojica učenika, a često i mnogi drugi kršćani: »Prepoznati ga – bijaše uskraćeno njihovim očima« (Lk 24, 16). No, premda su oni njega napustili, on nije napustio njih. Tumači im Pisma. Poslije će ustanoviti kako se u njima rasplamtjela njegova iskra te je im je »gorjelo srce«. Ta dvojica učenika najprije nisu bili spoznali da je njihov suputnik bio zapravo Isus. Pa ipak, pozivaju ga da jede s njima, dijele ono malo (i mnogo i sve, jer uistinu dijele sebe) s njim, ugošćuju ga u svojoj bijednoj kućici, zabrinuti su za toga nezbrinutog čovjeka, jer već pada noć i dan se gasi. Upravo je čin ljubaznoga gostoprimstva otvorio njihova srca prepoznavanju. Tek nakon što su primili Neznanca, otkrili su Krista. U »onaj Dan« Sudac ne će prepoznati »kršćane« koji ga nisu znali prepoznati u drugima, u potrebitima (Mt 25, 41-45), a prepoznat će ga oni koji su ga Neznana poslužili (Mt 25, 34-40). Tako se i skrb o nahodima upisuje u kršćansku nazočnost u svijetu.

§ 157. Tekst natpisa na Nahodištu na raznim jezicima

Da bi oni koji dovode prijatelje, znance ili posjetitelje na to mjesto mogli objasniti natpis, evo ga na još 40 jezika:

albanski: »Zemra më digjte përbrenda; ndërsa mendohesha, një zjarr u ndez.«

arapski: »حمي قلبي في جوفي. عند لهجي اشتعلت النار. تكلمت بلساني.« (Smith & Van Dyke;

223 sv. Augustin, *De cathechizandis rudibus*, c. IV, n. 7: *Sancti Augustini opera omnia*, svezak 6, Venetiis, 1730., stupac 267; *Patrologia latina*, svezak 40, stupac 25; *Corpus scriptorum latinorum*, svezak 46, str. 127, redak 11.

224 sv. Toma Akvinski, *Tractatus de preceptis*, caput V.: Jean-Pierre Torrell, *Recherches thomasiennes : Études revues et augmentées*, Paris, 2000., str. 72; Sv. Toma Akvinski, *Stožeri kršćanske vjere*, Split, 1981., str. 149.

čita se zdesna nalijevo: »Hamije kalbi fi dżeufi, inde lehdži-štealetin-naru, tekellemtu bi lisani.«)

baskijski: »Erretzen neukan bihotza bularrean, gogoan nerabilela, sua pizten zitzaidan.« (Elkartea)

belaruski: »Запалілася сэрца маё ўва мне; у думках маіх загарэўся вагонь.« (Vasil Sjomuha); transliterirano: »Zapalilasja serca majo wva mne; u dumkah maih zaharewsja varon'.«

bugarski: »Сгорещи се сърцето ми дълбоко в мене; докато размишлявах пламна огън.«; transliterirano: »Sgorešti se srčeto mi dulboko v mene; dokato razmišljavah plamna ogun.«

češki: »Hořelo ve mně srdce mé, roznícen jest oheň v přemyšlování mém.« (Bible kralická revidovaná)

danski: »Mit hjerte brandte i brystet, ild lued op, mens jeg grunded.«

engleski: »My heart had been smouldering within me, but at the thought of this it flared up.« (New Jerusalem Bible, 1985.); »My heart was burning in my breast; while I was deep in thought the fire was lighted.« (Basic English); »My heart was hot within me, while I was musing the fire burned.« (King James Bible i New American Standard Bible); »My heart was hot within me; while I was musing the fire kindled.« (Revised Version); »My heart burned within me; the fire was kindled in my musing.« (Darby); »My heart grew hot within me and in my meditation a fire shall flame out.« (Douay-Rheims); »Hot is my heart within me, in my meditating doth the fire burn.« (Young's Literal Translation)

esperanto: »Ekbrulis mia koro en mia interno, en miaj pensoj ekflamis fajro.«

filipinski, v. tagalogški

finski: »Minun sydämeni on palava minussa, ja kuin minä sitä ajattelen, niin minä sytyn.« (1776.); »Minun sydämeni hehkui minun rinnassani; kun minä huokailin, syttyi minussa tuli.« (Pyhä Raamattu, 1938.)

francuski: »Mon coeur brûlait au dedans de moi, à force d'y songer le feu flamba.« (Bible de Jérusalem, 1955.); »Mon cour s'est échauffé au-dedans de moi, et le feu s'est embrasé en ma méditation.« (Martin, 1744.); »Mon coeur s'est échauffé au dedans de moi; dans ma méditation le feu s'est allumé.« (Darby, 1885.); »Mon coeur brûlait au dedans de moi, un feu intérieur me consumait.« (Louis Segond, 1910.); »Mon cour s'est échauffé au-dedans de moi; ma méditation s'est embrasée comme un feu.« (Ostervald, 1996.)

grčki: »Ἐθερμάνθη ἡ καρδία μου ἐντός μου καὶ ἐν τῇ μελέτῃ μου ἐκκαυθήσεται πῦρ.« (Septuaginta); transliterirano: »Ethermanthē hē kardia mou entos mou kai en tē meletē mou ekkauthēsetai pyr.«

hebrejski: »חַם־לִבִּי בְּקִרְבִּי בַּהֲגִיגִי תִבְעַר־אֵשׁ דִּבַּרְתִּי בִלְשֹׁנִי:« (čita se zdesna nalijevo: »Hamlibi ve-kirbi, bahagigi tivar-eš dibarti bileš oni.«)

indonezijski (Mazmur): »Aku dicekam kecemasan yang hebat. Makin dipikirkan, makin susah hatiku.« (Bahasa Indonesia Sehari-hari); »Hatiku bergejolak dalam diriku, menyala seperti api, ketika aku berkeluh kesah.« (Terjemahan Baru); »Bahwa hatiku menjadi panas dalam dadaku, ia itu membuak dan menjadi api yang bernyala.« (Terjemahan Lama)

japanski: »思いにふければふけるほど、体の中で火が燃え上がります。«

kastilski: »Mi corazón se enardeció dentro de mí; fuego se encendió en mi suspirar.« (moderno); »Ardía mi corazón dentro de mí; mientras meditaba, se encendió el fuego.« (La Biblia de las Américas, 1997.); »Enardecióse mi corazón dentro de mí; Encendióse fuego en mi meditación.« (Reina Valera, 1909.); »Se enardeció mi corazón dentro de mí; en mi meditación se encendió fuego.« (Sagradas Escrituras, 1569.); »Me ardía por dentro el corazón, y el escándalo atizaba el fuego.« (Biblia latinoamericana); »¡el corazón me ardía en el pecho! Pensando en ello, un fuego se encendió dentro de mí.«

katalonski: »El cor em cremava dintre meu. Pero, després que hi he pensat, s'ha ences un foc.«

kineski: »我的心在我腔內滾滾沸騰，我愈沉思愈覺得烈火如焚；我的舌頭便不耐煩地說：« (Studium Biblicum O.F.M., 1968.); »我的心在我裡面發熱。我默想的時候，火就燒起，我便用舌頭說話。« (Chinese Union Version, 1919.);
»我的心在我裡面發熱；我默想的時候，心裡火燒；我就用舌頭說話：« (Chinese New Version, 1992.)

korejski: »내 마음이 내 속에서 뜨거워서 묵상할 때에 화가 발하니 나의 혀로 말하기를«

latvijski: »Mana sirds smeldza manās krūtīs, manas pārdomas lika iedegties ugunij manā dvēselē.«

litvanski: »Įkaito širdis mano krūtinėje, bemąstant įsiliepsnojo.«

mađarski: »A szívem égett bensõmben, lelkemen végigcsapott a láng.« (Katolikus Biblia); »Fölhevült bennem az én szívem, gondolatomban tuz gerjede fel.« (Karoli)

makedonski: »Срцето пламна во мене, при сама помисла избувнуваше оган.«; transliterirano: »Srceto plamna vo mene, pri sama pomisla izbuvnuvaše ogan.«

maorski: »Werawera ana toku ngakau i roto i ahau; i ahau e whakaaro ana ka ka te ahi.«

nizozemski: »Mijn hart werd heet in mijn binnenste, een vuur ontbrandde in mijn overdenking.« (Staten Vertaling); »Het brandde in mijn binnenste, bij mijn zuchten laaide een vuur op.« (De Nieuwe Bijbelvertaling, 2004.)

norveški: »Mitt hjerte blev hett inneni mig, ved min grublen optendtes ild.« (Det Norsk Bibelselskap, 1930.)

njemački: »Heiß wurde mir das Herz in der Brust, bei meinem Grübeln entbrannte ein Feuer.« (Einheitsübersetzung); »Mein Herz brannte in meinem Innern, bei meinem Nachsinnen entzündete sich Feuer.« (Elberfelder, 1871.); »Mein Herz ist entbrannt in meinem Leibe, und wenn ich dran gedenke, werde ich entzündet.« (Luther, 1545./1912.)

poljski: »Rozpaliło się serce moje we wnętrznościach moich; w rozmyślaniu mojem rozżarzył się ogień.« (Biblia Gdanska)

portugalski: »Escandesceu-se dentro de mim o meu coraçao; enquanto eu meditava acendeu-se o fogo«; »Meu coraçao se abrasava dentro de mim, meu pensamento se acendia como um fogo.« (Bíblia Ave Maria)

rumunjski: »Îmi ardea inima în mine, un foc lăuntric mă mistuia; şi atunci mi-a venit cuvîntul pe limbă.« (Cornilescu)

ruski: »Воспламенилось сердце мое во мне; в мыслях моих возгорелся огонь.« (sinodski prijevod, 1876.); transliterirano: »Vosplamenilos' serdce moe vo mne; v m'isliah moih vozgorelsja ogon'.«

slovački: »Srdce sa mi rozpálilo v hrudi a pri rozjímaní vzplanul vo mne oheň.«

slovenski: »Srce je žarelo v moji notranjosti, ob mojem stokanju je zagorel ogenj.«

srpski: »Запали се срце моје у мени, у мислима мојим разгоре се огањ.« (Đura Daničić); transliterirano: »Zapali se srce moje u meni, u mislima mojim razgore se oganj.«

španjolski v. kastilski

švedski: »Mitt hjärta blev brinnande i mitt bröst: när jag begrundade, upptändes en eld i mig.« (1917.)

talijanski: »Ardeva il cuore nel mio petto, al ripensarci e divampato il fuoco.« (Conferenza Episcopale Italiana, 1971.); »Il mio cuore si riscaldava dentro di me; mentre meditavo, un fuoco s'e acceso.« (Bibbia riveduta, 1927.); »Il mio cuore si e riscaldato dentro di me; Un fuoco si e acceso, mentre io ravvolgeva questo nell'animo mio.« (Giovanni Diodati, 1649.)

tagalogški: »Ang aking puso ay mainit sa loob ko; habang ako'y nagbubulaybulay ay nagalab ang apoy.« (Ang Dating Biblia, 1905.)

turski: »Yüregim tutuştu içimde, ateş aldi derin derin düşünürken.«

ukrajinski: »Розпалилося серце моє у моєму нутрі, палає огонь від мого роздумування.«; transliterirano: »Rozpalilos' serce moje u mojemu nutri, palaje ogon' vid moho rozdumuvannja.«

vijetnamski: »Lòng tôi nóng nảy trong mình tôi, Đương khi tôi suy gẫm, lửa cháy lên.« (1934.)

§ 158. O Kristovu monogramu na Nahodištu i drugdje u Dubrovniku

Najčešći epigrafski spomenik biblijskoga podrijetla u Dubrovniku i okolici je monogram Kristova imena na brojnim kućama, palačama i drugim građevinama. Njegovo postavljanje najprije je bilo spontano, a od XVI. stoljeća je i službeno preporučeno. Naime, Vijeće umoljenih je u ponedjeljak 14. svibnja 1515. jednoglasno donijelo odluku: »Prvi je prijedlog da se ovlaste gospodin Knez i njegovo Malo vijeće da davaju uklesati presveto Isusovo ime u kamenje ili pritisnuti [urezati u žbuku, uzidati] ili drukčije, gdje i kako im se bude činilo i svidjelo, u Dubrovniku i u Stonu, da nas baš Isus štiti od svih protivnika. „Za": svi.«[225] Tih je dana u Dubrovniku o imenu Isusovu zanosno propovijedao fr. Toma iz Osima.[226]

Isusovo ime na hebrejskom glasi Jehošûa i znači »Jahve spašava« (usp. Mt 1, 21).

Židovsku predaju o neizgovaranju Božjega imena, zasnovanu na drugoj Božjoj zapovijedi (Izl 20, 7; Br 5, 11) uslijed koje se Ime objavljeno Mojsiju (Ja Sam Koji Jesam – Izl 3, 14) pisalo suglasnicima JHWH, ali se pri čitanju ne izgovara Jahve, nego Adonaj (Gospodin), preuzeli su i kršćani tako da se u bogoslužju nikad ne izgovara četveroslov (tetragram), nego samo Gospodin.[227] Zabrana uzaludnog izgovaranja Božjeg imena proširila se i na pisani tekst pa najstariji grčki i latinski rukopisi redom krate sveta imena (*nomina sacra*): Bog, Sveti, Isus, Krist i Duh, ostavljajući samo prvo i zadnje slovo (na grčkomu) ili prvo, drugo i zadnje na latinskomu. Odjek toga shvaćanja može se u ulomku kojim benediktinac Kristijan iz opatije Stavelot (na istoku Belgije) u IX. stoljeću tumači stegnuće (kontrakciju) IHS: »Isus se u nas piše: jota, eta i sigma s crticom odozgor. Naime, u grčkim se knjigama nalazi napisano samo kao jota i sigma s crticom odozgo, te se kao i druga Božja imena mora pisati shvatljivo [tako da se razabire, da se pod tim razumije], *jer se Božje ime ne može izložiti [razložiti, objasniti] slovima*. Kad označuje samo čovjeka [primjerice, *Sirah* proslov, 5; 50, 27], piše se svim slovima.«[228] Stoga, premda izgledaju kao tri latinska slova (IHS), riječ je o trima grčkim slovima: jota (I), eta (H) i sigma (Σ; kad je na kraju riječi, piše se S), a ona su zapravo kratica Isusova imena ΙΗΣΟΥΣ (*Iēsous*)

225 Državni arhiv u Dubrovniku, *Consilium rogatorum*, svezak 33, list 164verso: »Prima pars est de dando libertatem domino Rectori et suo Minori consilio faciendi fieri sacratissimum nomen Iesus sculptum in petris aut depressum vel aliter ubi et prout eis videbitur et placuerit, tam Ragusii quam Stagni, ut ipsem Iesus ab omnibus adversis nos tueatur. Pro: omnes.«.

226 Serafino Razzi, *La Storia di Ragusa*, Ragusa, 1903., str. 118; *Annales Ragusini Anonymi item Nicolai de Ragnina*, prir. Speratus Nodilo, Zagrabiae, 1883., str. 98, 276.

227 Prepisivači tekstova stavljali su ispod slova JHWH znakove za samoglasnike kako bi se moglo čitati Adonaj. Američki trgovac Charles Taze Russel, rođen 1852. u Pittsburgu, to nije znao, pa je, kad su mu bile 24 godine, sa svojim sljedbenicima koji su se nazvali »ozbiljnim istraživačima Biblije«, povezao suglasnike JHWH i samoglasnike za Adonaj u jednu riječ koju je izgovarao – Jehova. Njegova se nekršćanska skupina ili parareligijski pokret od 1931. zove Jehovini svjedoci, a od 1953. i Društvo novoga svijeta. Ne vjeruju u Presveto Trojstvo ni da je duša besmrtna, ne slave Uskrs ni Božić, smatraju da je Isus Božje stvorenje, da je on nekad bio anđeo koji se zvao Mihael odnosno anđeo Bezdana - Upropastitelj, da nije umro na križu, nego na stupu...

228 Christianus Druthmarus monachus Corbeiensis, *Expositio in Matthaeum Evangelistam:* Patrologia latina, svezak 106, stupac 1278: »Scribitur autem Iesus per iota, et eta, et sigma, et apice dusuper apod nos. Nam in Graecorum libris solummodo per iota, et sigma, et apice desuper invenitur scriptum et sicut alia nomina Dei comprehensive debent scribi, quia nomen Dei non potest litteris explicari. Quando purum hominem significat, per omnes litteras scribitur.«

Kristov monogram na zgradi Nahodišta u Zlatarićevoj ulici u Dubrovniku; snimio Božo Gjukić.

na jeziku na kojemu su nam predana sva četiri evanđelja.[229] Božji glasnik Gabrijel navijestio je Mariji: »Evo, začet ćeš i roditi sina i nadjenut ćeš mu ime Isus. On će biti velik i zvat će se Sin Svevišnjega.« (Lk 1, 31-32), a Josipu je anđeo u snu rekao: »Rodit će sina, a ti ćeš mu nadjenuti ime Isus jer će on spasiti narod svoj od grijeha njegovih.« (Mt 1, 21). Budući da je nadijevanje imena značilo početak pravnog subjektiviteta osobe, naše računanje nove godine od 1. siječnja zapravo znači brojanje godina od Kristova obrezanja, kad mu je, osmog dana nakon rođenja (Lk 2, 21; Lev 12, 3), nadjenuto ime Isus te je prema židovskom pravu stekao pravni subjektivitet. U srednjovjekovnom Dubrovniku, prema očuvanim zapisnicima sjednica predstavničke i izvršne vlasti te javnobilježničkim spisima, nova je godina započinjala o Božiću, tj. 25. prosinca, kadšto i 1. siječnja.[230]

Prvi kršćani sebe označuju kao one »koji zazivaju Gospodinovo ime« (Dj 9, 14. 21; 22, 16; I Kor 1, 2; II Tim 2, 22) i kao ljude čija sreća i blagoslov počinju mišlju: »Pomoć je naša u imenu Gospodina.« (Ps 124/123/, 8). Na dan Suda spasenje ljudi ovisit će o tome jesu li u Isusu priznali svoga »Gospodina« i zazivali »njegovo ime« (Dj 4, 12; Rim 10, 9). Dominikanac Aldobrandin iz Tuscanije[231] potkraj XIII. stoljeća tumači: »1. Ime je Božje *divno* jer čini čudesna djela u svim stvorenjima. Zato se kaže u *Evanđelju po Marku* 16, 17-18: 'U ime će moje izganjati zloduhe, novim će jezicima zboriti, zmije uzimati; i popiju li što smrtonosno, ne, ne će im nauditi; na nemoćnike će ruke polagati, i bit će im dobro.' 2. Ime je Božje *vrijedno ljubavi*. U *Djelima apostolskim* 4, 12 piše: 'Nema uistinu pod nebom drugoga imena dana ljudima po kojemu se možemo spasiti.' Svi moramo čeznuti za spasenjem. U svetom Ignaciju [Antiohijskom][232] imamo primjer da je toliko ljubio Kristovo ime da je caru Trajanu, koji je od njega zahtijevao neka zaniječe Kristovo ime, odgovorio: 'Ono se ne može ukloniti s mojih usana.' Nakon što ga je Trajan strašio da će mu odrubiti glavu i tako maknuti Kristovo ime s njegovih usana, odgovori: 'Ako mi i odrubiš glavu, ne ćeš mi ga moći ugrabiti iz srca: to je Ime upisano u mom srcu, pa ga stoga mogu neprestano zazivati.' Kad to ču Trajan, htjede se uvjeriti, odrubi glavu sluzi Božjem, zapovjedi da mu izvade srce i pronađe da je na njemu zlatnim slovima napisano Isusovo ime. Ignacije bijaše to Ime stavio kao pečat na svoje srce.[233] 3. Božje je ime *vrijedno štovanja*. Apostol u *Poslanici Filipljanima* 2, 9-10 kaže: 'Bog njega [Krista] preuzvisi i darova mu ime, ime nad svakim imenom, da se na ime Isusovo prigne svako koljeno nebesnika, zemnika i podzemnika'. 'Nebesnikâ', to jest anđelâ i blaženikâ; 'zemnikâ', to jest ljudi na zemlji koji to čine iz želje da dođu u nebesku slavu i iz straha pred kaznom; 'podzemnikâ', to jest osuđenikâ koji to čine iz straha. 4. Božje je ime *neizrecivo*: svi jezici skupa ne mogu ga do kraja izraziti. Stoga se

229 Ako je IHS nastalo od triju početnih slova Isusova imena (ΙΗΣους), onda se takva kratica zove suspenzija, a ako je nastala od prvih dvaju i zadnjega (IHσουS), onda je riječ o kontrakciji.

230 Vladimir Ćorović, *O novoj godini dubrovačkoj*, Starinar (Beograd), treća serija, knjiga peta, Beograd, 1930., str. 40-42.

231 Tuscania, gradić u Viterbu, u talijanskoj pokrajini Lacij. O fr. Aldobrandinu: Thomas Kaeppeli, *Scriptores Ordinis praedicatorum medii aevi*, I, Romae, 1970., str. 40-46; IV, Roma, 1993., str. 19-20; Bertrand-Georges Guyot, *Aldobrandinus de Toscanella, source de la Ia petitio des éditions du commentaire de S. Thomas sur le Pater*, Archivum fratrum praedicatorum (Roma), 53/1983., str. 175-201.

232 Sveti Ignacije, biskup u Antiohiji (onda u Siriji, sada u južnoj Turskoj). Kao kršćanin bio je uhićen za vrijeme rimskoga cara Trajana, odveden u Rim i 107. godine po Kristu bačen pred divlje zvijeri. Od njega: pisma Efežanima, Rimljanima, Smirnjanima i Polikarpu, u: Konstantin Rac - Franjo Lasman, *Izbor iz stare književnosti kršćanske*, Zagreb, 1917., str. 12-20. Opis njegova mučeništva: *Sancti Ignatii Theophori martyrium:* Patrologia graeca, 5, stupci 979-990. O Ignaciju na hrvatskom: Ivan Petar Bock, u: *Život*, VIII (1927.), str. 135-144. 193-209; Yves Ivonides [Ivon Ćuk], *Zvijezde koje ne zalaze*, Zagreb, 2002., str. 15-25; Tomislav J. Šagi-Bunić, *Povijest kršćanske literature*, I, Zagreb, 1976., str. 89-119; Juraj Pavić – Tomislav Zdenko Tenšek, *Patrologija*, Zagreb, 1993., str. 18-22.

233 *Sancti Ignatii Theophori martyrium:* Patrologia graeca, 5, stupac 982. Zadnja rečenica izvješća o Ignacijevu mučeništvu nadahnuta je *Pjesmom nad pjesmama* (8, 6): »Stavi me kao znak na srce, kao pečat na ruku svoju, jer ljubav je jaka kao smrt, a ljubomora tvrda kao grob. Žar je njezin žar vatre i plamena Gospodinova. Mnoge vode ne mogu ugasiti ljubav niti je rijeke potopiti.«

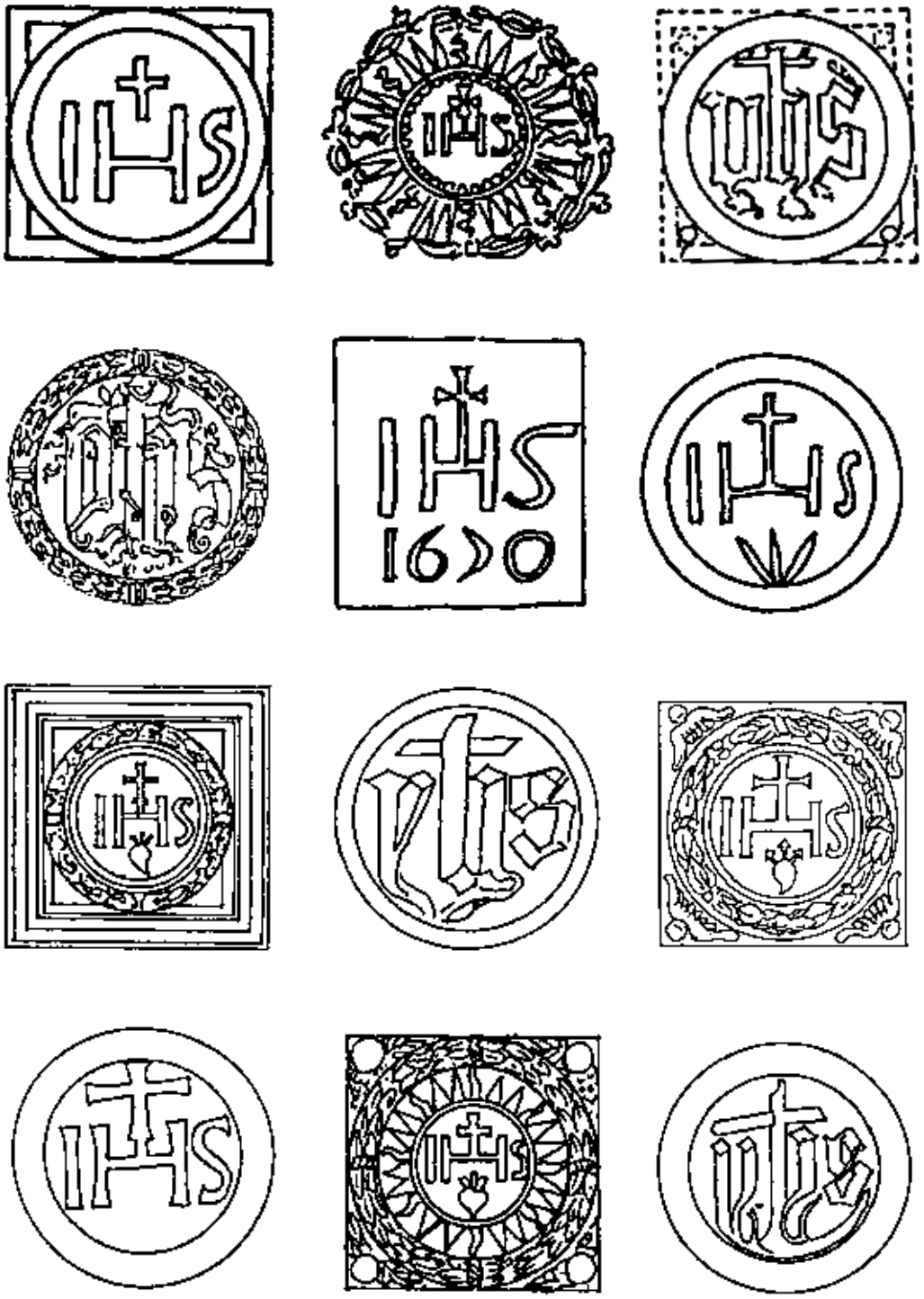

Primjeri Kristovih monograma u Dubrovniku. Crteži iz: Duško Živanović, *Dubrovačke kuće i polače*, Beograd, 2000.

katkada utječemo usporedbama. Kaže se, primjerice, da je slično stijeni, i to zbog čvrstoće (Mt 16, 18). Može se usporediti i s ognjem (Pnz 4, 24) jer čisti srca od grijeha, i sa svjetlom (Ps 17, 29) jer prosvjetljuje tmine pameti.«[234]

Biblija utire snažno štovanje Božjeg imena: »Tko god prizove ime Gospodnje, bit će spašen.« (Joel 3, 5; Dj 2, 21; Rim 10, 13). »Tvrda je kula ime Gospodinovo: njemu se pravednik utječe i nalazi utočište.« (Izr 18, 11). »Sve što god riječju ili djelom činite, sve činite u imenu Gospodina Isusa.« (Kol 3, 17). »Pišem vama, dječice, jer su vam grijesi oprošteni po njegovu imenu.« (I Iv 2, 12). Isus je »iznad svakog imena imenovana ne samo na ovom svijetu nego i u budućemu« (Ef 1, 21). »Ovo je zapovijed njegova [Božja]: da vjerujemo u ime Sina njegova Isusa Krista i da ljubimo jedni druge« (I Iv 3, 23). No, izgovaranje njegova imena povlači i obveze. Pavao piše: »Poznaje Gospodin one koji su njegovi i neka se kloni zloće tko god imenuje ime Gospodnje« (II Tim 2, 19). Posljednji će dan biti »čas da se sudi mrtvima i naplata dade slugama tvojim prorocima i svetima i svima koji se boje imena tvojega, malima i velikima; i da se unište oni koji kvare zemlju« (Otk 11, 18). Spašenima je na čelu napisano Isusovo ime (Otk 14, 1; 22, 4).

U predvorju palače Sponze, ispod najvećega Isusova monograma u Dubrovniku, 1520. je uklesana molitva dubrovačkoga kanonika Ilije Crijevića (1463.-1520.): »Isus! Tebi se, Bože, jedinom treba klanjati;[235] o sretno i ljubljeno ime! Dubrovnik podupiri ugledom što još više usrećuje. Dušmane ispuni strahom i raspršu užasom.[236] Daj da našim građanima budu prohodne zemlje[237] i mora. Daj da im budu otvorena nebesa,[238] sve sigurno, te im budi na spas, jer je Isusovo ime spasonosno! [239] Ilija Lampričin Crijević, lovorom ovjenčani pjesnik.«[240]

Prema *Rječniku latinskih kratica*, »IĤS« i »iħs« pojavljuju se u latinskim rukopisima od VI. stoljeća i znače Iesus.[241] U srednjem se vijeku Isusovo ime na latinskom pisalo IHESUS, pa bi monogram IHS bio kontrakcija od prvoga, drugog i zadnjeg slova presvetog Imena. Osim u Španjolskoj, Isusovo se ime ne daje djeci na krštenju.

Drugo je moguće tumačenje kako je IHS akronim od ’Ιησοῦς Χριστός Σωτήρ (*Iēsoũs Christós Sōtér*) – Isus [je] Pomazanik [i] Spasitelj odnosno iz *Pavlove poslanice Titu* (3, 4-7): »Kad se pojavila dobrostivost i čovjekoljubljе Spasitelja našega, Boga, on nas spasi ne po djelima što ih u pravednosti mi učinismo, nego po svojem milosrđu: kupelji novoga rođenja i obnavljanja po Duhu Svetom koga bogato izli na nas po *Isusu Kristu, Spasitelju* našemu [’Ιησοῦ Χριστοῦ τοῦ Σωτῆρος ‘ημῶν – *Iēsoũ Christoũ toũ Sōtẽros hēmõn*], da opravdani njegovom milošću budemo, po nadi, baštinici života vječnoga.«

Domišljata su, ali ne i povijesno točna tumačenja u duhu grčkoga jezika da je I.H.S. kratica od: ’Ιησοῦς ‘ύστερον σωτήρ – *Iēsoũs Hýsteron Sōtér* (Isus naposljetku spasitelj) ili, u duhu latinskoga jezika, od: *Iesus Hominum Salvator* (Isus je spasitelj ljudi), *Iesus Homo Sanctus* (Isus sveti čovjek), *Iesus Hyerosolymorum Salvator* (Isus Jeruzalemski Spasitelj), *In Hoc Signo [spes mea]*

234 Aldobrandinus de Tuscanella, *Expositio in orationem Dominicam*, articulus I: u: Sv. Toma Akvinski, *Stožeri kršćanske vjere*, Split, 1981., str. 113-114.

235 usp. *Baruh* 6, 5; Ovidije, *Metamorfoze*, 11.

236 usp. *Ponovljeni zakon* 2, 25; 11, 25; *Ezekiel* 32, 26; *Prva Makabejcima* 4, 32; *Druga Makabejcima* 3, 24; Makrobije, *Saturnalia*, III. 9.

237 usp. Vergilije, *Eneide*, I, stih 289.

238 usp. *Luka* 3, 21; *Ivan* 1, 51; *Djela apostolska* 7, 56; 10, 11; *Otkrivenje* 19, 11.

239 usp. *Rimski misal*, darovna molitva na blagdan Imena Isusova: »Largitatis tuae munera deferentes, quaesumus, Domine, ut sicut Christo usque ad mortem oboedienti *salutiferum nomen* dedisti, ita nobis eius virtute muniri concede.«

240 Uklesano je: »Iesus / Numen adorandum; felix et amabile nomen / Rhacusam titulo prosperiore iuva. / Imple hostes terrore, fuga formidine, nostris / da pateant terrae civibus et maria: / da pateat caelum: tuta omnia sisque saluti / namque salutiferum nomen Iesus habet. / Anno salutis millesimo quingentesimo vicesimo. / Aelias Lambridius Cerva poeta laureatus«.

241 Adriano Cappelli, *Lexicon abbreviaturarum : Dizionario di abbreviature latine ed italiane*, Milano 1954., str. 176.

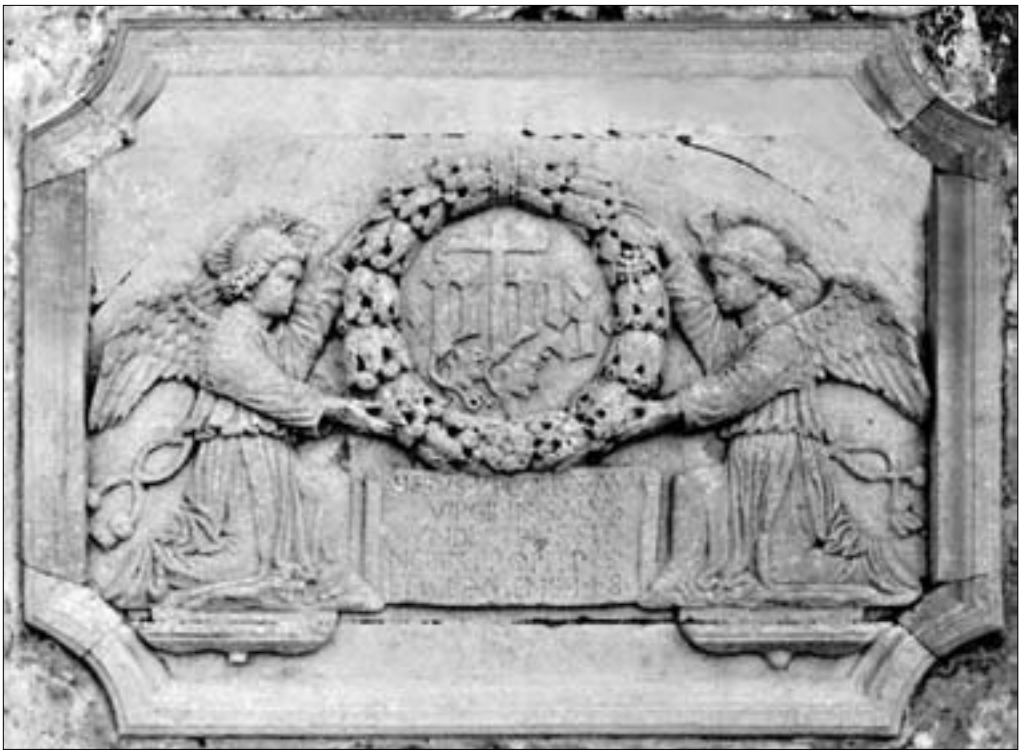

Kristov monogram u vijencu koji pridržavaju dva anđela, a ispod je natpis: »Isus Krist, sin Djevice Marije, spas svijeta i Gospodin. Neka nam bude dobrostiv i blag. [Godine] 1481.«[242] Skulptura je prvotno bila luneta neke crkvice, vjerojatno Svete Jelene (Svetoga Križa),[243] srušene u potresu 1667., a onda joj je dodan klasicistički okvir i ugrađena je u zid stubišta na ulazu u *Collegium Rhagusinum*.

(U ovom je znaku moja nada), *In Hoc Salus* (U njemu [Kristovu križu] je spasenje) ili *In Hoc Signo [vinces]* (U ovom ćeš znaku pobijediti – Euzebije Cezarejski je zabilježio da mu je car Konstantin osobno pričao kako je prije bitke na Milvijskom mostu 28. listopada 312., pogledavši u Sunce, iznad njega vidio križ od svjetla i ispisano: »'εν τούτωι νίκα« – *en toútōi níka* – pod ovim [znakom] ćeš pobijediti). Dakle sva ta objašnjenja naknadni su akronimi.[244]

IHS je od Isusova monograma i kršćanskog simbola postao tipično katoličko obilježje te se i danas utiskuje na hostije i upotrebljava na bogoslužnoj opremi i predmetima. Najstariji datirani Isusov monogram u Dubrovniku, iz 1481., sada se nalazi ispred ulaza u zgradu Dubrovačkog kolegija (danas Klasična gimnazija Ruđera Boškovića, Poljana Ruđera Boškovića 6).

Do danas su u rukopisu ostale dvije propovijedi Ivana Stojkovića o Imenu Isusovu koje je držao u Bolonji 1. siječnja 1427. (»Nadjenuše mu ime Isus«, Lk 2, 21)[245] i u Rimu pred papom

242 Natpis se čita: »Iesus Christus, filius Mariae Virginis, salus mundi et Dominus. Sit nobis propitius et clemens. Millesimo quadrigentesimo octagesimo primo«.

243 Lukša Beritić, *Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, 10, Split, 1956., str. 53.

244 Engleski *backronym*, francuski *rétro-acronymie*, kastilski *retroacrónimo*, ruski *bekronim*, nizozemski *backroniem*.

245 Basel, Universitätsbibliothek, A IV 17, listovi 63r.-67r. (Litterae autographae): Ioannes Stojković de Ragusio, *Sermo de circumcisione Domini habitus Bononiae coram Ludovico Alamandi, tituli s. Caeciliae cardinali: Vocatum est nomen eius Iesus*, 1. Ianuarii 1427.: [Incipit, A IV 17, list 63r] »Vocatum est nomen eius Yesus. Luce 2° cap. [, 21] et in evangelio instantis sacratissime solempnitatis. Venerandissime Pater, Presul sacratissime, ac huius Urbis gloriosissime Princeps.

Martinom V. na Novu godinu 1431. (»Kad se navršilo osam dana«, Lk 2, 21).[246]

Kristov monogram uklesan na dubrovačkim pročeljima nadahnuo je književnika Rajmunda Kuparea (1914.-1996.) da 1937. spjeva pjesme »Isusovo ime« i »Jutarnji psalam«.[247] U prvoj kaže: »Ime je Tvoje napisao veslima ribar na zrcalu morske ploče [...] Kroz suzu, smijeh i radost odjekuje njegova melodija [...] [ono] je putovnica do raja [...] Nedokučiva Njegova slova tinjaju [...]«.

§ 159. Još neki dubrovački biblijski epigrafski spomenici

Na nadvratniku sobe na katu Kneževa dvora u Cavtatu (Bogišićeva 1) natpis je koji znači: »Desnica tvoja, Gospodine, snagom se prodiči; desnica tvoja, Gospodine, raskomada dušmana.« (*Izlazak* 15, 6).[248]

U Žudioskoj ulici 3 u Dubrovniku, na istočnom pročelju sinagoge, iznad prozora na prvom katu uklesan je natpis na hebrejskom: דאבב התא דודב (čita se s desna na lijevo: baruh ata beboeha), a znači: »Blagoslovljen ti koji ulaziš.« Na zidu nasuprot (Žudioska 4/6) uklesano je: דודב דתאצב התא (baruh ata becet'eha), a znači: »Blagoslovljen ti koji izlaziš.« Riječ je o blagoslovu iz *Knjige Ponovljenog zakona*, poglavlje 28, redak 6: »Blagoslovljen ćeš biti, kada dolaziš, i blagoslovljen, kada odlaziš.« (בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבָרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתֶךָ׃).

Na prvom katu kuće u Grbavoj ulici 1, sa zapadne strane, nad vratima je uklesan početak *Psalma* 115 (113b), prvi redak (u prijevodu): »Ne nama, Gospodine, ne nama [, nego svome imenu slavu daj].«[249]

U palači Sponzi (Svetoga Dominika 1), nad vratima koja vode na prvi kat, uklesan je početak *Psalma* 127 (126), 1, na latinskomu: »Ako Gospodin kuću ne gradi, uzalud se muče graditelji.«[250]

Na glavnom oltaru crkve Svete Marije sred Jezera na Mljetu, s lijeve strane bio je kip svetoga Benedikta[251] koji u lijevoj ruci drži otvorenu knjigu na kojoj latinski piše: »Slušajte, sinovi, pouku oca svoga.«[252] To je preričaj *Knjige izreka* 4, 1: »Slušajte, djeco, pouku očevu i pazite kako biste spoznali mudrost.« Na drugom dijelu knjige piše: »Učit ću vas strahu Gospodnjem.«[253] To je redak iz *Psalma* 34 (33), 12.

Na crkvi Sv. Vinka Paulskog na Pilama (ančele, Branitelja Dubrovnika 19), na žbuci arhitrava od 1860. piše (u prijevodu): »Težnja za poukom je ljubav [prema mudrosti]« (*Mudrost* 6, 17).[254]

Et vos ceteri astantes ... fidelium exigit devotio ... [Explicit, A IV 17, list 67r] ... premium virtutis quod ipse promisit a Domino consequamur qui vivit ... secula. Amen. Explicit ... sermo factus coram reverendissimo in Christo patre ac domino, domino Ludovico divina miseracione cardinali tituli sancte Cecilie ac bene merito Bon. legato. Per sacre theologie magistrum parisiensem fratrem Ioannem de Ragusio Ordinis predicatorum. Anno Domini M˚CCCC˚XXVII˚ in die Circumcisionis.« Prijepisi u istoj knjižnici: A V 33, listovi 257r-260v. 262rv. 256rv. (listovi 261, 263, 264, 265 nedostaju) i A VI 35, str. 243-258.

246 Basel, Universitätsbibliothek, A IV 17, listovi 55r-61r (Litterae autographae): Ioannes Stojković de Ragusio, *Sermo de circumcisione: Postquam consummati sunt dies octo*, coram papa Martino V., Romae 1. Ianuarii 1431. : [Incipit, A IV 17, f. 55r] »Postquam consumati sunt dies octo (*Luc.* 2, 21) ... coram sanctitate et reverendissimis paternitatibus... Que ut fructuosius... [Explicit, A IV 17, f. 61r] ... salvator mundi ordinavit, cuius salutis non participes... in secula benedictus. Amen.«

247 Rajmund Kupareo, *Svjetloznak*, Zagreb, 1994., str. 75 i 275.

248 Razriješen kratica čita se: »Dextera tua, Domine, magnificata est / in fortitudine dextera tua, Domine / confregit inimicos meos.«

249 »Non nobis, Domine, non nobis [, sed nomini tuo da gloriam].«

250 Razriješeno kratica glasi: »Nisi Dominus aedificaverit domum, in vanum laboraverunt qui aedificant eam.« (*Ps.* 126, 1).

251 Vid Vuletić-Vukasović, *Nadpisi iz mletačke dobi*, Bulletino di archeologia e storia dalmata (Split), XII/1889., str. 120.

252 »Audite, filii, disciplinam patris vestri.«

253 »Timorem Domini docebo vos.«

254 Piše: »Cura disciplinae dilectio.«

Kontekst iz kojeg je natpis preuzet glasi: »U težnji za poukom ljubav je prema mudrosti; voljeti je znači držati njezine zakone, a posluh njezinim zakonima pouzdana je besmrtnost, a besmrtnost vodi u blizinu Božju« (*Mudrost* 6, 17-19).[255]

Na južnom zidu sakristije Male braće u Dubrovniku (Placa 2), na nadvratniku umivaonika piše na latinskom: »Operite se! Očistite se!« (*Izaija* 1, 6).[256]

Iznad vrata koja iz klaustra bijelih fratara vode u crkvu Svetog Dominika, na zelenoj mramornoj ploči piše (u prijevodu): »Što je cvijet? Što prah? Zar nije svako tijelo kao sijeno? / Učite, smrtnici, kako je varljiva slava svijeta. / Klerik ovdje mudar, razborit, poslušan / Rozin Balislavić pokopan leži. / Koji čitaš ovo, Krista skrušeno moli / da ga dionikom anđeoskih zborova učini.«[257] Sastavljač epitafa uzeo je u prvom retku misao iz Deutero-Izaije: »Svako je tijelo ko trava, ko cvijet poljski sva mu dražest. Sahne trava, vene cvijet, kad dah Gospodinov preko njih prođe« (*Izaija* 40, 6-7).[258] Rozin Balislavić, rođen oko 1224., bio je kanonik Prvostolnog kaptola svete Marije Velike u Dubrovniku, ali nije bio zaređen, nego samo klerik s tonzurom; opat i baštinik crkve sv. Mihovila *de arboribus* u Gružu, opat i patron crkve svetoga Petra Velikog u Gradu, opat Sv. Andrije *de Agnara*, prokurator benediktinske opatije na Mljetu, izaslanik dubrovačkog kaptola papi radi imenovanja novoga nadbiskupa 1281., vinogradar, sudac miritelj (arbitar) i suosnivač trgovačkog društva. Umro je u Dubrovniku u prvoj polovini svibnja 1295.[259]

Na zvonu svetih Dominika i Tome Akvinskoga, teškom oko tonu, na zvoniku bijelih fratara u Dubrovniku, na latinskom su ispisani redci iz *Knjige proroka Joela* (2, 15-16): »Trubite u trubu na Sionu! Oglasite zbor svečani, / saberite narod i starce, / okupite djecu, čak i dojenčad na prsima! [*Joel* 2, 15-16] / Godine spasa 1515. u Dubrovniku [slio Ivan] Krstitelj [Rabljanin].«[260]

Na bočnom zidu crkve Svetoga Roka, u Zlataićevoj ulici (preko puta kućnoga broja 7), stoji (u prijevodu): »Mir vama, koji ćete nabijati loptu. Sjetite se da ćete umrijeti. 1597.«[261] »Mir vama« je svečani biblijski pozdrav: *Tobija* 12, 17; *Jeremija* 29, 7; *Daniel* 3, 99; 6, 25; *Luka* 24, 36, *Ivan* 20, 19; 20, 21 i 20, 26. Njegova se parafraza nalazi na ulazu u samostan Svetog Nikole u Stonu: »Vječni mir od vječnoga Oca neka je ovome domu!«.[262]

Na nadvratniku crkvice Svetoga Ivana Krstitelja, na Srednjem konalu 22, piše na latinskom: »Između rođenih od žene ne usta veći od Ivana Krstitelja [*Matej* 11, 11]. Godine Gospodnje 1693.«.[263]

---

255 Vulgata Clementina: »Cura ergo disciplinae dilectio est, et dilectio custodia legum illius est; custoditio autem legum consummatio incorruptionis est; incorruptio autem facit esse proximum Deo.« (*Sap*. 6, 19-20).

256 Uklesano je: »Lavamini! Mundi estote!«

257 Razriješeno kratica čita se: »Quid flos? Quid pulvis? Foenum sit quid caro cuncta? / Discite mortales, quam fallax gloria mundi. / Clericus hic sapiens, prudens, bene morigeratus, / Rosinus Ballislave iacet intumulatus. / Qui legis haec rogita pietatis viscere Christum / Angelicis habeat consortem coetibus illum.«

258 Vulgata: »Omnis caro faenum, et omnis gloria eius quasi flos agri. Exsiccatum est faenum, et cecidit flos, quia spiritus Domini sufflavit in eo.« (*Is.* 40, 6-7).

259 O njemu: *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, IV, prir. Tadija Smičiklas, Zagreb, 1906., br. 340, str. 385-386; *Spisi dubrovačke kancelarije*, I, prir. Gregor Čremošnik, Zagreb, 1951., br. 53, 161, 388, 486, 601, 606, 622, 693, 699, 950 i 1121; *Spisi dubrovačke kancelarije*, II, prir. Josip Lučić, Zagreb, 1984., br. 437, 583, 852, 923, 976, 1046, 1056, 1103, 1310, 1322, 1332, 1343, 1345; *Spisi dubrovačke kancelarije*, III, prir. Josip Lučić, Zagreb, 1988., br. 13, 15, 51, 59, 232, 412, 543, 649; *Spisi dubrovačke kancelarije*, IV, prir. Josip Lučić, Zagreb, 1993., br. 30 i 1280; Serafin Marija Crijević, *Bibliotheca ragusina*, IV, Zagreb, 1980., str. 59.

260 Razriješeno kratica čita se: »Canite tuba in Sion! Vocate coetum! / Congregate populum! Coadunate senes! / Congregate parvulos et sugentes ubera! / Anno salutis millesimo quingentesimo quinto decimo. Ragusae. Opus Baptistae.«

261 »Pax vobis. Memento mori / qui ludetis pilla / millesimo quingentesimo nonagesimo septimo.«

262 Uklesano je: »Pax eterna ab eterno Patre sit huic domui.«

263 »Inter natos mulierum non surrexit maior Ioanne Baptista [*Matth.* 11, 11]. Anno Domini millesimo sescentesimo nonagesimo tertio.«

Na nadvratniku crkve Svete Marije na Lokrumu uklesan je Isusov poziv: »Dođite k meni svi koji ste izmoreni i opterećeni i ja ću vas odmoriti [*Matej* 11, 28]«.[264] Nadvratnik i renesansna luneta s reljefom Navještenja sada su na podu pokraj crkve.

Na adresi Petilovrijenci 21, oko reljefa svetog Petra s ključevima, stoji (u prijevodu): »Ti si Petar.« (*Matej* 16, 18). Sličan reljef i isti natpis nalaze se i u Pilama, na adresi Tabakarija 12.[265]

U ulici Za Rokom, nad bočnim vratima u zaklonište Domus Christi, iznad arhitrava (vrata između zida istočno od samostana Svete Klare i zgrade Domus Christi) uklesano je (u prijevodu): »Uzmi križ svoj i slijedi me.« To je preričaj Isusove rečenice: »Hoće li tko za mnom, neka se odreče samoga sebe, neka uzme svoj križ i neka ide za mnom« (*Matej* 16, 24; *Marko* 8, 34).[266]

U crkvi Gospe od Danača (Don Frane Bulića 8), lijevo od glavnoga žrtvenika, na ploči iz 1457. na latinskom piše: »Jer pogleda na neznatnost službenice svoje: odsad će me, evo, svi naraštaji zvati blaženom« (*Luka* 1, 48).[267]

Na putu prema Hodiljama, stotinjak metara izvan stonskih zidina, na loži zvonari crkve Nuncijate, na srednje velikom zvonu ispisano je latinski: »Isus pak prođe između njih i ode [*Luka* 4, 30] / Godine spasa 1528. Senat dubrovački u čast blažene Djevice Bogorodice / pobrinuo se da se učini. Djelo je Ivana Krstitelja Rabljanina.«[268] Rečenicom o prolasku »između njih« Lukino evanđelje opisuje kako se Isus spasio kad su ga, nakon nastupa u Nazaretu, Židovi htjeli baciti strmoglavice.

Na susjednom zvonu u istoj loži u Stonu stoji: »U Kristovo ime. Amen. / Slava na visinama Bogu, a na zemlji mir ljudima [*Luka* 2, 14] / Svetome Vlahu / godine spasa 1528. Senat dubrovački u čast blažene Djevice Bogorodice / pobrinuo se da se učini. Djelo je Ivana Krstitelja Rabljanina.«[269] Anđeli su prigodom Isusova rođenja pjevali: »Slava Bogu...«.

Na nadvratniku renesansnih kućnih vrata Sorkočevićeva ljetnikovca u Lapadu (danas Zavod za povijesne znanosti HAZU, Lapadska obala 6) i nad vratima Ipšićeve renesansne kuće u Zlatarskoj ulici sred Lopuda uklesano je na latinskom: »Mir kući ovoj« (*Luka* 10, 5).[270]

Iznad ulaznih vrata na pročelju ljetnikovca Gučetić (danas upravna zgrada Arboretuma) u Trstenom nalazi se reljef Kristova Preteče, a na stijegu koji drži piše: »Evo Janjeta Božjega« (*Ivan* 1, 29).[271]

U Antuninskoj ulici 10 u Dubrovniku, nad grbom s dvjema lavljim glavama i dvama kosim pojasevima u donjem polju, anđeo drži geslo ispisano gotičkim slovima: »Ako je Bog sa mnom, tko će protiv mene?«[272] Na nadvratniku privatne kuće u Grbavoj ulici 1 piše: »Ako je Bog za mene, tko će protiv mene?«[273] Oba su natpisa parafraza iz *Poslanice Rimljanima* 8, 31: »Ako je Bog za nas, tko će protiv nas?«

264 Uklesano je: »Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos« (*Matth*. 11, 28).

265 Uklesano je: »Tu es Petrus.« (*Matth*. 16, 18).

266 Uklesano je: »Tolle crucem tuam et sequere me.« Matej 16, 24 prema Vulgati glasi: »Si quis vult post me venire, abneget semetipsum, et tollat crucem suam, et sequatur me.«

267 »Quia respexit humilitatem / ancillae suae. / Ecce enim ex hoc beatam me dicent / omnes generationes.«

268 Sliveno je: »Iesus autem transiens per medium illorum, ibat [*Luc*. 4, 30]. Anno salutis millesimo quingentesimo vicesimo octavo Senatus Ragusinus ob honorem divae Virginis Deiparae / faciendum curavit. Opus Baptistae.«

269 Razriješeno kratica: »In Christi nomine. Amen. / Gloria in excelsis Deo et in terra pax hominibus. / Sancto Blasio. / Anno salutis millesimo quingentesimo vicesimo octavo Senatus Ragusinus ob honorem divae Virginis Deiparae / faciendum curavit. Opus Baptistae.«

270 Čita se: »Pax huic domui.« (*Luc*. 10, 5).

271 Uklesano je: »Ecce Agnus Dei.« (*Ioan*. 1, 29).

272 Uklesano je: »Si Deus est mechum, quis chontra me?« - Pavlove riječi Rimljanima prema Vulgati glase: »Si Deus pro nobis, quis contra nos?« (*Rom*. 8, 31).

273 Uklesano je: »Si Deus pro me, quis contra me?«

U Stonu, u Ulici Imena Isusova, na pročelju crkve Sv. Liberana isklesano je: »Na Ime će se Isusovo prignuti svako koljeno« (*Filipljanima* 2, 10).[274]

Sljedeća dva natpisa nisu biblijski, nego liturgijski:

U klaustru Dominikanskog samostana, na renesansnoj ogradi gornjega trijema zapadnoga krila (okrenuto prema Srđu) od ambrozijanske himne ostao je samo početak: »1522. Tebe Boga hvalimo, tebe Gospodinom ispovijedamo...«[275]

Na palači Clasi, na drugom bloku kuća od Male braće Kristov je monogram IHS, a uokolo njega uklesani su stihovi iz prijekora koji se pjevaju pri klanjanju križu na Veliki petak: *»Sanctus Deus, sanctus Fortis, sanctus Immortalis, miserere nobis«*, što znači: »Sveti Bože, sveti Jaki, sveti Besmrtni, smiluj se nama.«[276] Ta se molitva u Dubrovniku moli i svake godine 6. travnja, kao zavjet da se ne ponovi katastrofalna »trešnja« koja je uništila Grad 1667. Upravo je ta molitva, prema grčkom povjesničaru Niceforu (†1341.), nastala za vrijeme jednog potresa u doba cara Flavija Teodozija II. (408.-450.) i patrijarha svetog Prokla Carigradskog (434.-446.).

§ 160. Arhivsko gradivo o Nahodištu

Sustavno arhivsko gradivo nastalo radom Nahodišta čuva se u Državnome arhivu u Dubrovniku u palači Sponzi u dvama arhivskim fondovima: *a)* Hospital milosrđa (*Hospitale misericordiae*), ranije signatura XLVI, a sada oznaka fonda 51, i *b)* Matične knjige, sada oznaka fonda 290.

Arhivski fond Hospitala milosrđa čini osam svezaka Dnevnika (1649.-1706., 1710.-1715., 1725.-1739., 1751.-1762. i 1773.-1805.), 15 svezaka Glavne knjige (1683.-1697., 1704.-1710. i 1713.-1804.), dva sveska Troškovnika (1710.-1715. i 1749.-1777.), bilježnice plaća dojilja u službi Nahodišta (1683.-1703.), upisnik primitka u Nahodište (1667.-1681.), dva troškovnika za oblačenje nahoda (1783.-1804.), upisnik rodilja u Nahodištu (1793.-1798.), matice krštenih u Nahodištu (1675.-1771.), dva sveska upisnika djece o kojima se skrbi Nahodište (1725.-1780. i 1784.-1789.) i dva sveska ugovora o posvojenju djece iz Nahodišta (1590.-1810.). Nahodište je samostalno djelovalo do 1887., ali iz doba francuske i austrijske uprave tom fondu nisu priključeni nikakvi spisi. U arhivskom fondu matičnih knjiga očuvano je šest svezaka matice krštenih Nahodišta (1808.-1896.) i dva sveska matice umrlih Nahodišta (1812.-1895.). Budući da arhivsko gradivo nije dokraja sređeno, još uvijek postoji nada da će se s vremenom pronaći koji svezak ili svežanj koji nedostaje.

Gradivo o radu Nahodišta od 1805. do 1927. nije dostupno, a vjerojatno se nalazi u sklopu nesređenoga gradiva dubrovačke bolnice ili je uništeno.

Glavna knjiga sadržava ugovore o dojidbi i o hraniteljstvu s isplatama dojiljama ili hraniteljima i katkad zapis o sudbini djeteta. Isplate su se bilježile najprije u dnevnike pa zatim i u odgovarajući list Glavne knjige, kod ugovora o dojidbi. Dojidba i hraniteljstvo pravno znače dodjelu skrbništva nad djetetom i njegovo udomljenje, a posvojenja su najčešće posvojenja s roditeljskim, a ne sa srodničkim učinkom, što znači da su bila raskidiva.[277]

274 Uklesano je: »In nomine Iesu omne genu flectatur.« (*Phil*. 2, 10).

275 Čita se: »Millesimo quingentesimo vicesimo secundo. Te Deum laudamus, te Dominum confitemur.«

276 Valja poželjeti da Biskupski ordinarijat ponovno izda monografiju o epigrafskim spomenicima u Dubrovniku, ali da se tada u njoj objasni kako su navedeni natpisi svetopisamskog podrijetla, a ne da se izostavljaju ili da se prešućuje njihovo biblijsko vrelo, kao što je učinjeno u knjizi objavljenoj 2004.

277 Usp. odredbe člana 139.-168. *Zakona o braku i porodičnim odnosima* (Narodne novine, br. 11/78), koji je bio na snazi 1978.-1997.

Arhivski fond Hospitala milosrđa sastoji se iz sljedećeg gradiva:

svezak 1. Dnevnik Nahodišta *(Giornale anno Domini)* [godine Gospodnje] 1649.-1706.
svezak 2. Dnevnik Nahodišta *(Libro giornale dell'Hospitale della Misericordia)* 1710.-1712.
svezak 3. Dnevnik Nahodišta *(Giornale)* 1712.-1715.
svezak 4. Dnevnik Nahodišta *(Giornale)* 1725.-1733.
svezak 5. Dnevnik Nahodišta *(Giornale)* 1733.-1739.
svezak 6. Dnevnik Nahodišta *(Giornale)* 1751.-1762.
svezak 7. Dnevnik Nahodišta *(Giornale)* 1773.-1788.
svezak 8. Dnevnik Nahodišta *(Giornale dell'Ospedale della Misericordia)* 1788.-1805.
svezak 8b. Glavna knjiga Nahodišta *(Libro maestro dell'anno)* 1683.-1689.
svezak 8c. Glavna knjiga Nahodišta *(Libro dell'Hospitale della Misericordia)* 1690.-1697.
svezak 8d. Glavna knjiga Nahodišta *(Libro maestro attinente all'uffizio dell'Ospedale della Misericordia)* 1704.-1706.
svezak 9. Glavna knjiga Nahodišta *(Libro maestro dell'Ospedale della Misericordia dell'anno)* 1707.-1709.
svezak 9b. Glavna knjiga Nahodišta *(Libro maestro)* 1709.-1710.
svezak 9c. Glavna knjiga Nahodišta *(Libro maestro dell'Hospedale della Misericordia anno)* 1713.-1715.
svezak 9d. Glavna knjiga Nahodišta *(Libro in cui sono annottati i nomi delle donne che allettano ed alimentano i ragazzi presi dall'Ospedale della'anno* [doslovce: Upisnik žena koje doje i hrane djecu uzetu iz Nahodišta]) 1716.-1725.
svezak 9e. Glavna knjiga Nahodišta *(Libro maestro dell'Ospedale degl'esposti dall'anno)* 1726.-1739.
svezak 9f. Glavna knjiga Nahodišta *(Libro maestro)* 1740.-1758.
svezak 9g. Glavna knjiga Nahodišta *(Libro maestro)* 1758.-1772.
svezak 9h. Glavna knjiga Nahodišta *(Libro maestro)* 1772.-1779.
svezak 10. Glavna knjiga Nahodišta *(Libro maestro)* 1779.-1784.
svezak 11. Glavna knjiga Nahodišta *(Administratio Nosocomii Pietatis* [doslovce: Uprava Bolnice ljubaznosti]) 1783.-1792.
svezak 12. Glavna knjiga Nahodišta *(Libro maestro)* 1792.-1798.
svezak 13. Glavna knjiga Nahodišta *(Libro maestro dell'Ospedale della Misericordia)* 1798.-1804.
svezak 14. Troškovnik Nahodišta *(Libro delle spese diverse dell'Ospedale della Misericordia)* 1710.-1715.
svezak 15. Troškovnik Nahodišta *(Libro delle spese)* 1749.-1777.
svezak 16. Bilježnica plaća dojilja u službi Nahodišta *(Libro in cui sono annotati i salari delle balie al servizio dell'Ospedale degli Esposti)* 1683.-1703.
svezak 17. Upisnik primitka u Nahodište *(Registro delle polize dell'Ospedal della Misericordia)* 1667.-1681.
svezak 18. Potanki popis vune za oblačenje nahoda *(Specifica della rassa che si consuma per uso dei fanciulli esposti dell'anno)* 1783.-1804.
svezak 19. Troškovnik odjeće za nahode *(Conto della rassa e tela che si consoma per li esposti all'Ospedale)* 1798.-1804.
svezak 20. Upisnik rodilja u Nahodištu *(Libro delle partorenti all'Ospedale della Misericordia)* 1793.-1798.
svezak 21. Matica krštenih u Nahodištu *(Libro del batesimo di pietà)* 1675.-1771.
svezak 22. Upisnik djece koja se nalaze u Nahodištu *(Libro dei ragazzi che si trovano al Opsedale della Misericordia ann.)* 1725.-1780.
svezak 23. Upisnik djece koja se nalaze u Nahodištu i pod skrbi raznih dojilja *(Ragazzi che si trovano al Ospedale della Misericordia come pure i ragazzi quali ora si trovano sotto la cure delle diverse balille)* 1784.-1789.
svezak 24. Ugovori o posvojenju djece iz Nahodišta *(Oblighi delli figlioli che si distribuiscono dall'Ospital della Misericordia)* 1590.-1783.
svezak 25. Ugovori o posvojenju djece iz Nahodišta *(Oblighi delli figliuoli che si distribuiscono dall'Ospital della Misericordia)* 1784.-1810.

U arhivskom fondu 290. (Matične knjige), nalaze se, među ostalim:

Matične knjige krštenih u Nahodištu:
svezak 1. Matica krštenih Nahodišta 1808.-1829.
svezak 2. Matica krštenih Nahodišta 1830.-1852.
svezak 3. Matica krštenih Nahodišta 1852.-1858.
svezak 4. Matica krštenih Nahodišta 1858.-1867.
svezak 5. Matica krštenih Nahodišta 1867.-1883.
svezak 6. Matica krštenih Nahodišta 1884.-1896.

Matične knjige umrlih u Nahodištu:
svezak 1. Matica umrlih Nahodišta 1812.-1848.
svezak 2. Matica umrlih Nahodišta 1849.-1895.

§ 160.a Literatura o Nahodištu

Povijest dubrovačkog Nahodišta zapravo je povijest milosrđa, kako glasi izvorni naziv te ustanove. Ivan Pavao II. kao da je mislio na Gostinjac milosrđa iz Zlatarićeve ulice u Dubrovniku kad je 1995. napisao: »Polazeći upravo od duboke ljubavi za svakoga muškarca i ženu, tijekom stoljećâ razvila se *izvanredna povijest milosrđa*. Ona je u crkveni i građanski život uvela brojne strukture u službi života, koje izazivaju divljenje svakoga pravednog promatrača. To je povijest koju, s obnovljenim smislom odgovornosti, svaka kršćanska zajednica mora nastaviti pisati mnogovrsnim djelima. U tome smislu moraju se ostvariti prikladni i djelotvorni programi *praćenja života koji se rađa*, uz posebnu bliskost majkama koje se, bez potpore djetetova oca, ne boje donijeti dijete na svijet i odgojiti ga«.[278]

Podatci o broju nahoda pod skrbi dubrovačkoga Nahodišta te proračuni i troškovnici Nahodišta tijekom XIX. stoljeća i sve do prvoga svjetskog rata tiskani su u službenim statističkim godišnjacima Habsburške Monarhije i *Brzopisnim izvješćima Pokrajinskoga sabora dalmatinskoga* (popisano na str. 412 u izvorima uz tablicu *Broj štićenika Nahodišta pojedinih godina*).

O Nahodištu su pisali (kronološki): *Zapisci Bara Betere o političkoj i gragjanskoj uredbi bivše republike dubrovačke*, s francuskoga preveo Niko Putica, Dubrovnik : Zabavnik štionice dubrovačke za godinu 1867., U Spljetu, 1866., str. 206; Stjepan Skurla, *Ragusa cenni storici*, Zagabria, 1876., str. 63-64. 111; Vicko Adamović, *Gragja za istoriju dubrovačke pedagogije*, I, Zagreb, 1885., str. 17-19. 158-159; Kosta Vojnović, *Sudbeni ustroj republike Dubrovačke [II.]*, Rad JAZU 108, Zagreb, 1892., str. 119-121; Kosta Vojnović, *Državni rizničari republike Dubrovačke*, Rad JAZU 127, Zagreb, 1896., str. 18. 67-68; Baldo Marinović, *Jedna važna ustanova starog Dubrovnika*, u: Dubrovački liječnik, ur. Marko Bibica, Mario Krmpotić i Đuro Orlić, Dubrovnik, 1933., str. 23-28; Risto Jeremić – Jorjo Tadić, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, knjiga II, Beograd, 1939., str. 199-217; Risto Jeremić - Jorjo Tadić, *Additamenta ad historiam culturae Ragusii antiqui sanitariae*, III, Belgradi, 1940., str. 192-204; Bogdan Krizman, *»Mémoire« Bara Bettere austrijskom generalu T. Milutinoviću o dubrovačkoj republici iz 1815. godine*, Anali, I, Dubrovnik, 1952., str. 459; Lukša Beritić, *Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji, XII, Split, 1960., str. 73-74; Roman Jelić, *Zadarsko nahodište*, Radovi Instituta JAZU u Zadru, svezak 10, Zadar, 1963., str. 241-262 [o radu nahodišta u Dalmaciji 1814.-1827.; 1827.-1861. i 1861.-1918.]; Slobodan Đorđević – Katarina Carić, *Podaci o radu i organizaciji zdravstvene službe u Dubrovačkoj republici prema zapisima Bara Betere*, Acta historica medicinae pharmaciae veterinae (Beograd), III (1963.) 1-2, str. 121-122; Zdenka Marković, *Pjesnikinje starog Dubrovnika*, Zagreb, 1970., str. 32-33; Vladimir Bazala, *Pregled povijesti zdravstvene kulture Dubrovačke Republike*, Zagreb, 1972., str. 23-26; Petar Kačić - Zdravko Šundrica, *Zdravstvena služba u Dubrovniku po izvještaju apostolskog delegata Giovani Francesco Sormani-a iz 1574 godine*, Acta historica medicinae pharmaciae veterinae (Beograd), XIII (1973.) 2, str. 54-55; Ante Šupuk, *O matičnoj knjizi dubrovačkih nahoda i njihovim prezimenima, ab anno 1830-1852*, Anali, XV-XVI, Dubrovnik, 1978., str. 321-356; Erich Rosenzweig, *Još o starom dubrovačkom nahodištu*, Acta historica medicinae pharmaciae veterinae (Beograd), 18 (1978.) 2, str. 25-34; Ivan Pederin, *Putni dnevnik cara Franje I. o Dubrovniku (1818. godine)*, Anali (Dubrovnik), XVII/1979., str. 453; Pero Savin, *Staro dubrovačko nahodište*, Dubrovački horizonti (Zagreb), XIII (1981.) 21, str. 206-207; Jurica Bačić, *Higijensko-epidemiološke prilike u Dubrovniku sredinom XV stoljeća*, Dubrovnik (Dubrovnik), XXIV (1981.) 1-2, str. 129-130; Ivo Ficović, *Zbirka matičnih knjiga Historijskog arhiva u Dubrovniku*, Arhivski vjesnik (Zagreb), 25 (1982.), str. 25; Ivan Mustać, *Razvoj predškolskog odgoja u Dubrovniku*, 80 godina predškolskog odgoja u Dubrovniku, Dubrovnik, 1984., str. 5-15; Ivan Mustać, *Briga za djecu u starom Dubrovniku : Dubrovačko nahodište*, Dubrovački horizonti (Zagreb), XVII (1985.) 25, 53-58; Slobodan Prosperov Novak, *Dubrovnik iznova*, Zagreb, 1987., str. 78-80; Ivan Mustać, *Humanitarne ustanove u starom Dubrovniku*, Dubrovnik (Dubrovnik), XXXII (1989.) 3-4, str. 148; Jurica Bačić, *Higijensko-epidemiološke prilike u Dubrovniku u XV stoljeću*, Dubrovnik, 1990., str. 85-86, 134; Odluka o osnutku Nahodišta (1432.), ulomci u: *Religioni et bonis artibus*, prir. Krešimir Vukić, Dubrovnik-Zagreb, 1996., str. 87; Niko Kapetanić - Nenad Vekarić, *Stanovništvo Konavala*, 1, Dubrovnik, 1998., str. 358-372; Ana Borovečki - Slobodan Lang, *Zdravstvene i socijalne institucije staroga Dubrovnika*, Revija za socijalnu politiku (Zagreb), 8 (2001.) 3, str. 305; Lorenzo Vitelleschi, *Povijesne i statističke bilješke o Dubrovačkom okrugu 1828.*, Dubrovnik, 2002., str. 81; *Notizie di Ragusa*, prir. Rita Tolomeo, Roma 2002., str. 17; Tamara Gović, *Epigrafski spomenici u Dubrovniku*, Dubrovnik, 2004., str. 60-61; Vesna Čučić, *Dubrovačke matične knjige - dragocjen izvor za povijesna istraživanja*, Arhivski vjesnik (Zagreb), 48 (2005.), str. 49-51; Petar Marija Radelj, *O dubrovačkom Nahodištu*, Dubrovnik (Dubrovnik), nova serija, XIX (2008.) 4, str. 199-291.

278 Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 87.

Nadbiskup Alojzije Stepinac (1898.-1960.) predvodi proslavu svetoga Vlaha u Dubrovniku 3. veljače 1941.[1] noseći gradskim ulicama moći glave armenskoga liječnika, sebatskoga biskupa, ranokršćanskoga mučenika i dubrovačkoga zaštitnika.

1 O toj festi: *Croatica christiana periodica* (Zagreb), XVII (1993.) 31, str. 161-170. Prizor je nadahnuo Iva Dulčića da 1964. napravi zapadni vitraž u Parčevoj crkvi. – Miho Demović, *Dulčićevi vitroi u crkvi dubrovačkog zaštitnika*, Bogoslovska smotra (Zagreb), XLV (1975.) 4, 459-464.

Pismo blaženoga Alojzija Stepinca o pobačaju

§ 161. Pismo liječnicima od 10. siječnja 1940.

»Vrlo poštovani gospodine!

Svijest odgovornosti pred Bogom kao duhovnog poglavara, ljubav prema narodu iz kojeg sam nikao i pijetet prema domovini potiču me da se obratim Vama, vrlo cijenjeni gospodine, kao i Vašim ostalim liječničkim kolegama, s nekoliko riječi u pitanju koje ne samo duboko zadire u ljudsku savjest nego je i od golemog značenja za čitav narodni život.

To je pitanje abortusa koji je zauzeo toliki mah u našoj domovini da pomalo zadobiva značajku pravoga narodnog samoubojstva. To narodno zlo po naravi svoga zvanja Vi možete najuspješnije pobijati. I upravo u toj činjenici nalazi opravdanje i ovaj moj apel Vama.

Pobačaj je zlo u sebi. Nikakve socijalne indikacije, nikakvi znanstveni razlozi ne mogu opravdati izravni pobačaj niti učiniti da on bude što drugo nešto što uistinu jest, i što pred Bogom ostaje, naime ubojstvo nevinoga čovjeka. A hotimično ubojstvo nevinog čovjeka vapi u nebo za osvetom. Ono je odurno i grešno uvijek, a osobito onda ako mu je izvor osobni interes i pohlepna težnja za stjecanjem.

Pobačaj je i golemo društveno zlo koje je donijelo toliko nevolja ne samo pojedincima nego čitavim obiteljima i teško ranilo stablo narodnog života u naše doba.

No dok iznosim njegovu unutarnju socijalnu zloću pred one koji trebaju biti prvaci u borbi protiv pobačaja, predviđam da će se neki možda samo sažalno nasmijati nad mojim apelom. Ali nikakav prezirni smiješak ne može ukloniti nepromjenjivu stvarnost koja izvire iz naravnog zakona i pozitivne objave, a ta je da je izravni pobačaj u sebi teško etičko zlo. Isto tako ne može izbrisati žalosne činjenice i krvave rane što ih je po priznanju istinskih promatrača narodnog života porok pobačaja nanio i našem hrvatskom narodnom životu. S toga bi i prezirni smiješak nad mojim apelom bio samo odraz dubokog pomanjkanja one životne ozbiljnosti kojom svi, uistinu misaoni i etički pojedinci moraju prosuđivati najdublja i najzamašnija pitanja duše i vječnosti, obitelji i naroda. Upravo stoga s druge strane ni časom ne sumnjam da će mnoga gospoda kojima je upravljeno ovo pismo, prožeta visokom vjerskom i etičkom svijesti u plemenitosti svoje duše osjetiti kako su moje riječi istinite i opravdane.

U svijesti dakle velike odgovornosti pred Bogom, u ljubavi prema svome narodu i domovini, koja je u meni jača od svakoga ljudskog obzira, i u dubokoj nadi da će moje riječi biti primljene onom ljubavlju kojom sam ih i napisao, obraćam se evo na Vas, vrlo poštovani gospodine, kao liječnika te Vas molim da u okviru svoga znanja, gdje je dana najveća mogućnost borbe protiv pobačaja, poradite što intenzivnije oko toga da ove naše narodne sramote i rane što prije nestane. Neka Vas u tom plemenitom nastojanju vode visoki motivi istinske i prave ljubavi prema narodu i visoka etička svijest koja izvire iz duboko ukorijenjene religiozne spoznaje vječnoga zakonodavca i neuklonjive sankcije njegova zakona koja nikad ne će izostati pa ni onda kad su ljudski zakoni možda odobrili pobačaj ili prelaze šutke preko njega.

U Zagrebu, dne 10. siječnja 1940.

dr. Alojzije Stepinac
nadbiskup zagrebački«

Alojzije Stepinac, *»Bijela kuga« se širi u Hrvatskoj*, Jutarnji list (Zagreb), 29 (1940.) 10.072 / 8. II., str. 11; Alojzije Stepinac, *Za ljepšu budućnost Hrvatske – protiv bijele kuge*, Katolički list (Zagreb), 91 (1940.) 7 / 15. II., str. 73; Eugen Beluhan, *Stepinac govori*, Valencia, 1967., str. 196-197; Aleksa Benigar, *Alojzije Stepinac : hrvatski kardinal*, Rim : Ziral, 1974., str. 285-287; Zagreb, 1993., str. 266-267.

TREĆI DODATAK

Statistika poštovanja i kršenja prava na rođenje

§ 162. Prema akcijskome planu za poštovanje prava na rođenje

Kako bi se načela i smjernice o poštovanju prava na život mogle pretočiti u akcijski plan za afirmiranje prava na rođenje kao temeljnoga ljudskog prava, potrebno je utvrditi u kojoj se mjeri ono ne poštuje, to jest kolika je doporođajna smrtnost prouzročena ljudskom rukom.

U nastavku se donose dostupni statistički pokazatelji za ukupno 57 država i još dva područja (Vojvodina i Hong Kong) iz kojih demografski, ekonomski, medicinski i drugi biološki, humanistički i društveni stručnjaci, društveno angažirani pojedinci, ustanove i javna vlast mogu utvrditi je li riječ o alarmantnoj, široko raširenoj pojavi (medicinski rečeno, pandemiji, politički i pravno rečeno, genocidu, holokaustu, pogromu), ili je samo riječ o nizu pojedinačnih slučajeva neželjene trudnoće za koju je i riječ epidemija preteška.

Izabrani je narod u hodu iz ropstva prema slobodi doživio sljedeće: »Onda Gospodin pošalje na narod ljute zmije; ujedale ih one, tako te pomrije mnogo naroda u Izraelu« (Br 21, 6). Većinu ljudi koja u Hrvatskoj sudjeluje u pobačaju čine katolici. Nemaju kamo s djetetom. Nemaju u što. Nemaju za što, ne znaju razlog, ne žive svoju ljubav sebedarno, nego sebično, pa im se ne će imati djecu. »Neka usisavač riješi problem!« A kako je poslije tim ubojicama s tim živjeti i drugima živjeti s njima?

To što se u Hrvatskoj rađa premalo djece upućuje na to da je na djelu neka vrsta *samogenocida*. Pogotovo što do 96% pobačaja dolazi zbog »neželjenosti« djeteta (tzv. socijalna indikacija, pučki: komoditet). Nije riječ o proizvoljno izrečenom postotku ni o laičkoj računici; iza takve tvrdnje stoji niz znanstvenika medicinske i sociološke struke.[1] Još se 1923. u glasilu Liječničke komore moglo pročitati: »Veliki dio trudnih žena ne dovrši trudnoću normalnim putem. Pometanje ploda i čedomorstvo razvili su se do enormnog kulta koji nimalo ne zaostaje za francuskim prilikama. Razlika je samo jedna: dok su u Francuskoj počeli ovo *zlo* iskorjenjivati, u nas se to trpi, prešućuje, olakoćuje i širi – tako reći stvar dobiva moralnu signaturu.«[2] Kad smanjenje broja stanovnika (depopulaciju, koja je u Hrvatskoj na djelu) uvjetuje prirodno kretanje, tj. opadanje rodnosti (natalitet), tada se za takvu depopulaciju upotrebljava izraz *denatalitet*.

Prema bračnome statusu godine 1938. na zagrebačkom području pobačaj su izazivale (same ili uz pomoć druge žene): u 82% slučajeva udane žene, u 2% slučajeva udovice, a u 16% slučajeva neudane djevojke. Stoga je 1940. u hrvatskoj medicinskoj literaturi zaključeno: »Znači da se ponajviše radi o zbrinutim ženama, za koje trudnoća ne znači društveni skandal.«[3] U razdoblju

1 Godine 1964.: 4,77% iz medicinskih indikacija, a 95,23% iz socijalnih razloga: Dušan Breznik - Angelina Mojić - Miroslav Rašević - Miroljub Rančić, *Fertilitet stanovništva u Jugoslaviji*, Beograd : Centar za demografska istraživanja, 1972., str. 325; godine 1965.: 95,34% socijalna indikacija: Predrag Mićović, *Socijalno-medicinski aspekti abortusa posmatrani kroz rad komisija za prekid trudnoće u Beogradu*, Narodno zdravlje (Beograd), XXI (1965.) 4, str. 136; 96%: Dubravka Štampar, *Problemi kontracepcije i abortusa iz aspekta liječnika opće medicine*, Beograd, 1968., str. 3; godine 1967.: 4,23% medicinska indikacija, 95,7% socijalna, 0,05% eugenička, 0,02% pravna, a godine 1968.: 3,42% medicinska, 96,28% socijalna, 0,27% eugenička, 0,03% pravna: Dubravka Štampar, *Legalni abortusi u Hrvatskoj u 1967. i 1968. godini*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XIII (1969.) 4, str. 220.

2 Andrija Deak, *Bilješke o pometanju ploda*, Liječnički vjesnik (Zagreb), 45 (1923.) 5, str. 174.

3 Srećko Zanela, *O porodništvu u Banovini Hrvatskoj*, Liječnički vjesnik (Zagreb), 62 (1940.) 10, str. 10. Prema broju

1965.-1991. osam od devet pobačaja otpadalo je na udane trudnice, a samo jedna devetina na neudane.[4] Tako je 1965.-1966. i 1988.-1991. čak 88% pobačaja otpadalo na žene u braku, a 12% na žene izvan braka.[5] Godine 2003. u Hrvatskoj 66,1% pobačaja odnosilo se na žene u braku, a 2006. taj se broj smanjio na 58,3%.[6] Međutim, i broj djece koja se rađaju izvan braka u stalnom je porastu te je 2006. u Hrvatskoj iznosio 4.562 živorođena.[7]

§ 163. Uvodne i metodološke napomene u statističke podatke

Razdoblje u kojem je majka »noseća«, »trudna«, »u blagoslovljenom« ili »u drugom stanju«, »u bremènu«, »zdjetna«, »zbabna«, »bređa«, »tegotna«, »bremenita«, »prisobna«, tj. od djetetova začeća do rođenja, medicinska znanost prati poglavito putem ginekologije i porodništva.

Ni zdravstvena ni opća statistika u Hrvatskoj do sada nisu brojile ukupan broj započetih (registriranih) trudnoća i njihov ishod, pa se okvirna pojavnost (incidencija) nepoštovanja prava na rođenje nerođenom ljudskom životu donekle može izračunati spajajući dva statistička pokazatelja: porođaja i prekida trudnoće. Ti se podatci prikupljaju i obrađuju u Hrvatskom zavodu za javno zdravstvo (HZJZ), a obuhvaćaju podatke javnih zdravstvenih ustanova. Prikupljanje podataka uređeno je člankom 24. *Zakona o evidencijama u oblasti zdravstva* (»Službeni list SFRJ«, br. 22/78 i 18/88; »Narodne novine«, broj 53/91 i 26/93). No, taj jugoslavenski zakon iz 1978. nije imao u vidu privatne prakse i ordinacije, niti je propisao bilo kakvo izvješćivanje iz njih; nastao je u predračunalnoj eri te je i s toga stajališta posve zastario. (No, Ministarstvo zdravstva do danas nije potaknulo Hrvatski zavod za javno zdravstvo ni na početak izrade novoga zakona, niti je taj zavod tražio novac iz proračuna ili sponzore, a najprije bi trebalo napraviti studiju postojećega stanja i potreba, utvrditi koji se sve obrasci u zdravstvu uopće primjenjuju, koji od njih više nisu potrebni, koje bi trebalo osuvremeniti, a koje nove uvesti.)

Kako su već upozoravali stručnjaci iz zavoda za javno zdravstvo, »podaci o broju namjernih pobačaja iz privatnih ginekoloških ordinacija su nedostupni«.[8] To je posljedica činjenice da nakon demokratskih promjena 1990. do danas uopće nema volje da se zakonski regulira ta djelatnost. Ili bi bolje bilo reći, nekim poduzetnicima u zdravstvu ne odgovara da se to dogodi, pa uspješno zatiru svaki pokušaj da ih se stavi u kakve okvire. No, zdravstvo je djelatnost od javnog interesa, za bavljenje medicinom nije dovoljan poduzetnički duh, nego je potrebna i dopusnica liječničke komore. Nema nikakva razloga zbog kojeg privatne ordinacije ne bi trebale izvješćivati o kaznenim djelima ili o broju pobačaja uopće.

Formalno, na snazi je članak 17. *Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece* (Narodne novine, br. 18/78) koji određuje: »Prekid trudnoće se može izvršiti u bolnicama koje imaju organiziranu jedinicu za ginekologiju i porodiljstvo i u drugim zdravstvenim organizacijama udruženog rada koje za to posebno ovlasti

prethodnih poroda, 28% pobacivačica nije prethodno rodilo, 55% ih je bilo rodilo jedno ili više djece, dok je 17% bilo rodilo pet ili više puta.

4 Nada Tepšić, *Namjerni prekidi trudnoće u Hrvatskoj - nekada, sada i kako dalje*, u: Pobačaj za i protiv, ur. Snježana Prijić, Rijeka, 1995., str. 147.

5 Dušan Breznik - Angelina Mojić - Miroslav Rašević - Miroljub Rančić, *Fertilitet stanovništva u Jugoslaviji*, Beograd, 1972., str. 332.

6 Dragica Katalinić, *Izvješće o prekidima trudnoće u zdravstvenim ustanovama Hrvatske tijekom 2006. godine*, Zagreb, 2004., str. 2; Marijan Erceg, *Izvješće o prekidima trudnoće u zdravstvenim ustanovama Hrvatske tijekom 2006. godine*, Zagreb, 2007., str. 3. U 2007. postotak udanih pometkinja pao je na 52,6% (Marijan Erceg – Zdenka Lesjak, *Prekidi trudnoće u zdravstvenim ustanovama u Hrvatskoj 2007. godine*, Zagreb, 2008., str. 4).

7 *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2007.*, Zagreb, 2007., str. 92.

8 Marija Džepina - Tonka Čavlek, *Spolno zdravlje*, Hrvatski časopis za javno zdravstvo (Zagreb), II (2006.), br. 8.

republički organ uprave nadležan za poslove zdravstva.« Ministarstvo zdravstva je 1. rujna 1996. donijelo rješenje prema kojem se prekid trudnoće može obaviti u samo za to ovlaštenim stacionarnim zdravstvenim ustanovama. No, rješenje do danas nije objavljeno niti je stoga stupilo na snagu kao propis, pravni akt koji bi obvezivao sve. Je li to učinjeno zbog čije šlampavosti ili namjerno, da se u eventualnom sudskom postupku privatna ginekološka ordinacija može pozivati da je znala i morala znati samo za članak 17. *Zakona*, a ne i za rješenje iz 1996.?

Deseta revizija Međunarodne klasifikacije bolesti i srodnih zdravstvenih problema stupila je na snagu za Republiku Hrvatsku 1. siječnja 1995. odlukom ministra zdravstva, klasa 950-01/94-01/02 ur. broj 534-02-20-94-02 od 12. srpnja 1994.

Pravilnik o provedbi Zakona o evidencijama u oblasti zdravstva za područje stacionarne zdravstvene zaštite i praćenja bolesti ovisnosti (»Narodne novine«, broj 4/95) primjenjivao se od 1. siječnja 1995. do 31. prosinca 2000. Novi *Pravilnik o provedbi Zakona o evidencijama u oblasti zdravstva za područje stacionarne zdravstvene zaštite i praćenja bolesti ovisnosti* (»Narodne novine«, broj 44/00) primjenjuje se od 1. siječnja 2001.

U odnosu na porođaje, manjkavost je podataka HZJZ-a da se ne registriraju porođaji koji su se dogodili izvan 29 bolničkih rodilišta i 11 rodilišta u domovima zdravlja, tj. tajni porođaji, porođaji kod kuće, na brodu, u zrakoplovu i na putu, osim ako rodilja i dijete naknadno ne budu dovedeni u rodilište. Za razliku od stanja unatrag nekoliko desetljeća, u Hrvatskoj se izvan rodilišta godišnje rađa manje od stotinu djece, poglavito u romskoj populaciji. Broj rodilja koje iz Hrvatske odlaze roditi u inozemstvo zbog boljih uvjeta (primjerice rađanje u kadi) još je uvijek vrlo mali. Dakle, statistika porođaja može se držati relevantnom i vrlo blizu stvarnoga broja porođaja. No, to još uvijek ne znači da sva djeca rođena u Hrvatskoj nastavljaju živjeti u Hrvatskoj.

Nakon što su polovinom devedesetih godina XX. stoljeća stotine tisuća izbjeglica iz Bosne i Hercegovine u Hrvatskoj našle utočište pred ratnim vihorom (pa su u Hrvatskoj i rađale), HZJZ od 1996. vodi dvostruki očevidnik porođaja i rođenja, razdvajajući podatke na majke s prebivalištem u Hrvatskoj i one s prebivalištem izvan Hrvatske. No, ni to nije potpuno pouzdano. Naime, poznato je da je zdravstvena skrb u hrvatskim zdravstvenim ustanovama bolja nego u susjednoj Bosni i Hercegovini. Većina pripadnika hrvatskog naroda iz Bosne i Hercegovine ima hrvatsko državljanstvo, a ako u Hrvatskoj imaju kuću za odmor ili se prijave kod rodbine vode se i kao osobe sa stalnim prebivalištem u Hrvatskoj. Ako je tomu tako, pozitivna demografska kretanja bolnica u Splitu, Dubrovniku, Slavonskom Brodu i Vinkovcima zadnjih godina mogla bi biti posljedica zbrinjavanja rodilja – Hrvatica iz Bosne i Hercegovine, što vodi i zaključku da ti podatci nisu i pokazatelj stvarne vitalnosti stalnoga stanovništva u područjima na kojima djeluju ta rodilišta. Tu misao potkrjepljuju i katastrofalni podatci o rodnosti u Bosni i Hercegovini (v. § 178.).

Radi otklanjanja te sumnje, zatraženi su podatci Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje o broju najmlađih osiguranika tog zavoda, po godištima rođenja. Kako bi se anulirao utjecaj novčanih naknada koje se primaju za dojenčad (dakle tijekom prve godine djetetova života), uzet je broj osiguranika po godištima rođenja, uz uvjet da su i nakon navršene dvije godine života imali status u osiguranju.[9]

9 Podatci dobiveni od Službe za informatiku Direkcije Hrvatskoga zavoda za zdravstveno osiguranje u dopisu klasa 953-04/08-01/15, ur. br. 338-01-36-08-2, od 18. studenoga 2008. Za djecu rođenu u 2006. i 2007. godini kao granični nadnevak uzet je 18. studenoga 2008.

Usporedba podataka o broju živorođenih u Hrvatskoj 1998.-2007.

Dobiveni podatci pokazuju da Hrvatska od *iseljeničke* zemlje, prema trendu od 2006. postaje *useljenička* zemlja.

Skupina i izvor	1998.	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.
živo rođenih (HZJZ)	46.563	45.277	43.758	38.887	39.698	39.181	40.469	42.574	41.600	42.136
umrlo dojenčadi (DZS)	388	350	324	315	282	251	245	242	215	234
djece rođene te godine koja su zadržala status osiguranika HZZO-a i nakon dvije godine	42.141	41.280	40.616	38.542	38.142	38.623	39.750	42.262	42.210	42.385
razlika	4.422	3.997	3.142	345	1.556	558	719	312	-610	-249

Izvori:

- živorođenih (HZJZ): *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2007. godinu*, Zagreb, 2008., str. 259.
- umrle dojenčadi (DZS): *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2006. godinu*, Zagreb, 2007., str. 35; *Prirodno kretanje stanovništva Republike Hrvatske u 2007.*, Priopćenje Državnog zavoda za statistiku br. 7.1.1. od 17. srpnja 2008.
- osiguranika HZZO-a rođenih dotične godine koji su zadržali status osiguranika i nakon dvije godine: dopis Direkcije Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje (HZZO), klasa 953-04/08-01/15, ur. br. 338-01-36-08-2, od 18. studenoga 2008.

Podatci za razdoblje od prije 1998. u HZZO-u nisu dostupni jer nisu vođeni računalno, nego ručno, a nisu ni usporedivi jer ne pokrivaju dijelove zemlje u kojima nije bio uspostavljen ustavnopravni poredak (područja odsječena u ratu i pod privremenom upravom Ujedinjenih naroda do integracije Podunavlja).

Zdravstveno je osiguranje djece u Hrvatskoj besplatno, na teret države, što znači da nema razloga da sva djeca koja u Hrvatskoj žive ne budu korisnici zdravstvenog osiguranja.

Razlika promatranih godina 1998.-2005. (počevši od 4.422 djece rođene 1998. koja nisu živjela u Domovini na svoj drugi rođendan) može se tumačiti samo tako da su se dotična djeca odselila iz zemlje (ili u njoj nisu niti bila nastanjena nego su se samo rodila). Dio, ali zanemarivo malen (četrdesetak godišnje), te djece umro je u drugoj godini života.

Naprotiv, podatci za 2006. i 2007., ako se ne pokažu kao kakva pogreška, znače da u Hrvatskoj živi više djece rođene tih godina nego ih se u samoj zemlji rodilo, to jest da Hrvatsku počinju nastanjivati djeca tek rođena drugdje.

Nedorečenosti pobačajne statistike

U odnosu na pobačaje, nedostatak je podataka HZJZ-a da se ne registriraju pobačaji koji su obavljeni ili utvrđeni izvan 29 bolničkih ustanova i 4 doma zdravlja. Znatno smanjivanje broja registriranih pobačaja od demokratskih promjena 1990. naovamo upućuje na osnovanu sumnju da se dio »izvođenja prekida trudnoće« preselio u ordinacije koje, doduše, za to imaju tehničke uvjete, ali to čine posve protuzakonito. U Hrvatskoj su 2007. postojale 253 ginekološke ordinacije u sustavu obveznoga zdravstvenog osiguranja (s ugovorom HZZO-a) te 57 privatnih ginekoloških ordinacija i ustanova.[10] Nema službenih izvješća da je u ijednoj od tih ustanova utvrđeno obavljanje pobačaja, ali ne postoje ni službena izvješća i nalazi Ministarstva zdravstva i inspekcija da takva ilegalna praksa nije utvrđena! Jednostavno, ni struka ni politika ne komentiraju čudne i neobjašnjive statističke podatke, nego se pred njima zatvaraju oči i oni se prešućuju.

U sredstvima javnoga priopćavanja više se puta spominjala nevjerojatna i gnusna farizejština

10 *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2007.*, Zagreb, 2008., str. 154-155. U 2004. godini bile su 74 privatne ginekološke ordinacije (*Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2004.*, Zagreb, 2005., str. 162).

pojedinih zdravstvenih radnika koji su se u bolničkoj ustanovi, gdje su zaposleni, koristili pravom na priziv savjesti, zajamčenim člankom 40. *Ustava Republike Hrvatske*, a zatim su, protivno svim propisima i ćudoređu, privatno i za gotovinu, obavljali pobačaje! Onaj tko tako postupa teško zloupotrebljava priziv savjesti, niječe svoju savjest i liječničku profesiju. Važno je sjetiti se da Drugi vatikanski sabor upozorava kako znatnu ulogu u postanku ateizma imaju »vjernici koji nedostatcima svoga religioznog, moralnog i socijalnog života prije zakrivaju nego otkrivaju pravo lice Boga i religije« (*Gaudium et spes*, br. 19).

Nema dostupnih podataka o prodaji abortiva u Hrvatskoj da bi se moglo utvrditi ili procijeniti koliko se trudnoća dovrši kemijski izazvanim pobačajem.

Nalazi sudske medicine (patologije) o trudnoći utvrđenoj u umrlih žena, tj. smrt majke koja je nastupila u tijeku trudnoće (šifra O95 prema *Međunarodnoj klasifikaciji bolesti* – MKB) iskazuju se u porođajnoj statistici HZJZ-a kao maternalna smrtnost (tri trudnice u 2007.).

Nastavljanje trudnoće kod višestrukog začeća nakon pobačaja jednog ili više fetusa (šifra O31.1 prema MKB) ne iskazuje se u statistikama HZJZ-a.

Podatci HZJZ-a jedini su i službeni izvor podataka o broju pobačaja, broju porođaja i broju mrtvorođenih. Nasuprot tomu, za broj živorođenih postoji i drugi izvor podataka, a to su upisi u matice rođenih. Te podatke prikuplja Državni statistički zavod. Budući da se u matice rođenih upisuju i hrvatski državljani koji su rođeni u inozemstvu, podatci Državnoga statističkog zavoda zapravo prikazuju bolje demografsko stanje i veći prirodni prirast stanovništva od stvarnoga stanja. Kontrolni podatci mogli bi se dobiti iz broja slučajeva pojedinih dijagnostičkih i terapijskih postupaka koje bolničke ustanove naplaćuju od Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje.

Od 2001. HZJZ kao mrtvorođenu djecu registrira sve fetuse starije od 22 tjedna, a Državni statistički zavod i dalje sve fetuse starije od 28 tjedana, pa i tu dolazi do neslaganja podataka (196 : 160 u 2007.). Osim toga, taj se postupak u statistici HZJZ-a iskazuje kao porođaj (a ne kao pobačaj) bez obzira na to je li se do mrtvorođenog djeteta došlo porođajem, »izazvanim porođajem« ili izazvanim pobačajem.

Istodobno, Državni statistički zavod uopće ne vodi evidenciju o broju pobačaja nego tu pojavu ignorira kao da uopće nije riječ o događaju vitalne (demografske) statistike.

Fetusi mlađi od 22 tjedna, prema metodologiji HZJZ-a, ne registriraju se kao mrtvorođena djeca nego samo u broju pobačaja.

Kod broja pobačaja ne zbraja se broj prekinutih ljudskih života, nego se uzima samo broj prekida trudnoće, bez obzira na to koliko zametaka ili plodova u toj trudnoći bilo.

U odnosu na to kako je do pobačaja došlo, zdravorazumski, pravno, kauzalno i deontološki svi se pobačaji mogu podijeliti na spontane (samohotne, samootvorne, nenamjerne, habitualne) i izazvane (artificijalne, umjetne, neprirodne, izvještačene, namjerne, nasilne, inducirane, indicirane, kriminalne).

Baza podataka Europskoga regionalnog ureda Svjetske zdravstvene organizacije (data.euro.who.int/hfadb) pokazuje po tri tisuće pobačaja manje svake godine u Sloveniji i po šest tisuća pobačaja manje svake godine u Hrvatskoj nego izvješća nacionalnih zavoda koji te podatke prikupljaju i dostavljaju Svjetskoj zdravstvenoj organizaciji.

Zbog svega navedenog bez odgode bi valjalo ujednačiti pokazatelje koji se prate i inzistirati na potpunom obuhvatu i točnom registriranju činjenica jer inače prikupljena statistika postaje samo točan zbroj netočnih podataka.

Usprkos spomenutom smanjivanju broja pobačaja, službeni je podatak da je u 27 država Europske Unije u 2006. obavljeno najmanje 1,167.683 pobačaja. To znači po jedan pobačaj

svakih 27 sekundi, ili 133 pobačaja na sat, odnosno 3.200 pobačaja na dan. Svaka peta praćena trudnoća završila je pobačajem.[11]

U presudi Gonzales protiv Carharta od 18. travnja 2007. (I, A) Vrhovni sud Sjedinjenih Američkih Država utvrdio je da se u toj zemlji godišnje obavlja oko 1,3 milijuna izazvanih pobačaja.

§ 164. Medicinska klasifikacija (ne)poštovanja prava na rođenje

Svjetska zdravstvena organizacija utvrdila je 1992. desetu reviziju *Međunarodne klasifikacije bolesti i srodnih zdravstvenih problema* (hrv. izdanje priredio Hrvatski zavod za javno zdravstvo, izdanje Medicinske naklade, Zagreb, 1994.) koja se u Hrvatskoj primjenjuje od 1. siječnja 1995. do danas. Petnaesto poglavlje te knjige sadržava cjelinu »Porođaj« (O80-O84) u kojem su razrađene liječničke dijagnoze koje se postavljaju rodiljama kad se poštuje pravo na rođenje:

»O80 jednoplodni spontani porođaj (normalan porođaj, s minimalnom pomoći ili bez pomoći, s ili bez epiziotomije)
- O80.0 spontani porođaj glavicom (tjemenom)
- O80.1 spontani porođaj zatkom
- O80.8 drugi jednoplodni spontani porođaj
- O80.9 jednoplodni spontani porođaj, nespecificiran

O81 jednoplodno rađanje forcepsom i vakuumskim ekstraktorom
- O81.0 rađanje s niskom primjenom forcespa
- O81.1 rađanje s primjenom forcespa u središnjem prostoru
- O81.2 rađanje s primjenom forcespa u središnjem prostoru s rotacijom
- O81.3 drugo i nespecificirano rađanje forcespom
- O81.4 rađanje vakuumskim ekstraktorom (ventuzom)
- O81.5 rađanje kombinacijom forcepsa i vakuumskog ekstraktora (forcepsom i ventuzom)

O82 jednoplodno rađanje carskim rezom
- O82.0 rađanje elektivnim carskim rezom
- O82.1 rađanje hitnim carskim rezom
- O82.2 rađanje histerektomijom
- O82.8 ostalo jednoplodno rađanje carskim rezom
- O82.9 rađanje carskim rezom, nespecificirano

O83 drugo jednoplodno rađanje uz pomoć
- O83.0 ekstrakcija zatka
- O83.1 drugo rađanje zatkom uz pomoć ruku
- O83.2 drugo rađanje uz pomoćne postupke (okret s ekstrakcijom)
- O83.3 rađanje za život sposobnog ploda u abdominalnoj trudnoći
- O83.4 destruktivne operacije pri rađanju (kleidotomija, kraniotomija, embriotomija da bi se omogućio porođaj)[12]
- O83.8 drugo specificirano rađanje uz pomoć ruku
- O83.9 jednoplodno rađanje uz pomoć, nespecificirano

O84 višeplodni porođaj
- O84.0 višeplodni porođaj, svi spontani
- O84.1 višeplodni porođaj, svi forcespom ili vakuumskim ekstraktorom

11 www.ipfe.org: Institute for Family Policies, *Report on the Evolution of the Family in Europe 2008*, Madrid, 2008., str. 20.

12 Lomljenje ključne kosti dopušteno je ako je u danim okolnostima to jedini način da se dijete porodi (kad je rodiljina zdjelica dovoljno velika da se porodi djetetova glavica, ali nedovoljno velika da se porode djetetova ramena, a carski rez nije moguć). Lomljenje lubanje i komadanje zametka odnosilo bi se na zaostali, nerazvijeni zametak, koji priječi da se porodi drugi, zreli plod. Stoga su kraniotomija i embriotomija zakržljalog zametka dopušteni kao manje zlo u odnosu na opasnost da spriječe rođenje živog donoščeta. Dopuštena je i kraniotomija djeteta da se spasi majčin život (Sveti Oficij, 28. svibnja 1884.: *Acta Sanctae Sedis*, 17/1884., str. 556). No, nisu dopušteni »kraniotomija ni bilo koji drugi kirurški zahvat kojim se *izravno ubija* plod ili trudna majka« (Sveti Oficij, 14. kolovoza 1889.: Denzinger, br. 3258, Đakovo, 2002., str. 595). Ako pak plod u majci više nije živ, nema zapreka da se, radi majčina zdravlja, i njega raskomada i izvuče. Ostaje jedino obveza da se s lešom zametka ili ploda postupa s poštovanjem koje se običava iskazivati posmrtnim ostatcima drugih ljudi.

O84.2 višeplodni porođaj, svi carskim rezom
O84.4 drugi višeplodni porođaj (kombinacijom metoda)
O84.9 višeplodni porođaj, nespecificiran« (svezak 1, str. 575-576).

Isto petnaesto poglavlje sadržava i cjelinu »trudnoća završena pobačajem« kojim medicinska znanost opisuje kršenja prava na rođenje, sa stajališta konačnog ishoda trudnoće. Stoga su njome obuhvaćene i dijagnoze kod kojih nema moralne odgovornosti za kršenje toga prava jer: zametak ili plod nije živ (O02 i O03), ili je obamro (O01), ili je usađen na mjestu na kojem se nema izgleda razviti i roditi (O00), ili je postao ozbiljna i neposredna prijetnja majčinu životu (O01).

Za kršenje prava na rođenje bitno je da se konkretnim činom namjerno i izravno trne život ljudskoga bića između začeća i rođenja.[13] Stoga se to pravo ne krši kad je nerođeno dijete već umrlo, pa se pobačajnim zahvatom samo vadi van njegov leš. Rođenje se onemogućuje, ali se ne gazi pravo na rođenje, i nema odgovornosti majke i zdravstvenog osoblja ako se to ne čini hotimice i neposredno, nego nastupa kao posljedica čina s dvostrukim učinkom, kad svrha liječničkog postupka nije ukloniti zametak ili plod nego doslovce spasiti majčin život pri čemu stjecajem okolnosti dolazi i do vađenja nerođenoga života. Rađanje se isto tako onemogućuje, a ipak se ne krši pravo na rođenje (jer prirodnim tijekom do njega ne bi ni došlo) ako je život majke i nošenog djeteta, ili nošenih blizanaca, u neposrednoj opasnosti, a prema mišljenju savjesnoga medicinskog stručnjaka, može se izbjeći bar majčina smrt i/ili smrt barem jednoga ploda, pri kojem spašavanju strada zametak ili plod. Etički je tada prihvatljivo primijeniti načelo manjega zla, no tada se ni pobačaj ne obavlja namjerno ni izravno nego da preživi makar majka ili drugi blizanac.[14]

Ipak, u ukupnoj pojavnosti trudnoća završenih pobačajem ti su rubni slučajevi vrlo rijetki. Crkva ne osuđuje liječnički završetak bezizgledne izvanmaternične trudnoće kad ona postane prijetnja majčinu životu, saniranje spontanoga pobačaja ili uklanjanje grozdaste potajnice (obamrloga ploda, mole).

Nasuprot takvom etičkom razlučivanju, priručnik za medicinsko šifriranje razlikuje mjestâ s kojih liječnik u ženinoj utrobi uklanja začetoga ili stanjâ trudnoće to jest ploda u kojima se to čini, pa Međunarodna klasifikacija bolesti poznaje sljedeće dijagnoze trudnoće završene pobačajem:

»O00 izvanmaternična trudnoća
O00.0 abdominalna trudnoća [u trbušnoj šupljini]
O00.1 jajovodna (tubarna) trudnoća (ruptura jajovoda zbog trudnoće, tubarni položaj)
O00.2 jajnička (ovarijalna) trudnoća [oocijeza]
O00.8 ostale izvanmaterničke trudnoće (u vratu maternice, u rogu maternice, intraligamentarna, u trbušnoj stijenci)
O00.9 izvanmaternična trudnoća, nespecificirana
O01 grozdasta potajnica (hidatidozna mola)
O01.0 klasična (potpuna) grozdasta potajnica (hidatidozna mola)
O01.1 nepotpuna i djelomična (parcijalna) grozdasta potajnica (hidatidozna mola)
O01.2 grozdasta potajnica (hidatidozna mola), nespecificirana (trofoblastna bolest, vezikularna mola)
O02 ostali nepravilni ishodi (abnormalni produkti) začeća
O02.0 odumrlo jajašce i nehidatidozna mola (karneozna, mesnata, u maternici; jajašce s patološkim značajkama)
O02.1 neostvareni pobačaj (abortus retentus, rana fetalna smrt sa zadržavanjem mrtvog fetusa)
O02.8 ostali specificirani abnormalni produkti začeća
O02.8 abnormalni produkt začeća, nespecificiran

13 usp. Vjerodostojno tumačenje kanona 1398. (19. siječnja 1988.): AAS, 80 (1988.), str. 1818-1819; Ivan Pavao II., okružnica *Evangelium vitae* (25. ožujka 1995.), br. 58: AAS, 87 (1995.), str. 467.

14 V. natuknice: čin s dvostrukim učinkom, grozdasta potajnica, izazvani pobačaj, izvanmaternična trudnoća, manje zlo, pravo na rođenje, spontani pobačaj i zlatno pravilo u *Pojmovniku* na kraju knjige.

O03 spontani pobačaj
- O03.0 nepotpuni spontani pobačaj, kompliciran infekcijom genitalnog sustava i zdjeličnih organa
- O03.1 nepotpuni spontani pobačaj, kompliciran kasnim ili prekomjernim krvarenjem
- O03.2 nepotpuni spontani pobačaj, kompliciran embolijom
- O03.3 nepotpuni spontani pobačaj, s ostalim i nespecificiranim komplikacijama
- O03.4 nepotpuni spontani pobačaj, bez komplikacija
- O03.5 potpuni ili nespecificirani spontani pobačaj, kompliciran infekcijom genitalnog sustava i zdjeličnih organa
- O03.6 potpuni ili nespecificirani spontani pobačaj, kompliciran kasnim ili prekomjernim krvarenjem
- O03.7 potpuni ili nespecificirani spontani pobačaj, kompliciran embolijom
- O03.8 potpuni ili nespecificirani spontani pobačaj, s ostalim i neoznačenim komplikacijama
- O03.9 potpuni ili nespecificirani spontani pobačaj, bez komplikacija

O04 inducirani (medicinski, legalni, terapijski) pobačaj
- O04.0 nepotpuni inducirani pobačaj, kompliciran infekcijom genitalnog sustava i zdjeličnih organa
- O04.1 nepotpuni inducirani pobačaj, kompliciran kasnim ili prekomjernim krvarenjem
- O04.2 nepotpuni inducirani pobačaj, kompliciran embolijom
- O04.3 nepotpuni inducirani pobačaj, s ostalim i nespecificiranim komplikacijama
- O04.4 nepotpuni inducirani pobačaj, bez komplikacija
- O04.5 potpuni ili nespecificirani, kompliciran infekcijom genitalnog sustava i zdjeličnih organa
- O04.6 potpuni ili nespecificirani inducirani pobačaj, kompliciran kasnim ili prekomjernim krvarenjem
- O04.7 potpuni ili nespecificirani inducirani pobačaj, kompliciran embolijom
- O04.8 potpuni ili nespecificirani inducirani pobačaj, s ostalim i neoznačenim komplikacijama
- O04.9 potpuni ili nespecificirani inducirani pobačaj, bez komplikacija

O05 ostali pobačaj
- O05.0 ostali nepotpuni pobačaj, kompliciran infekcijom genitalnog sustava i zdjeličnih organa
- O05.1 ostali nepotpuni pobačaj, kompliciran kasnim ili prekomjernim krvarenjem
- O05.2 ostali nepotpuni pobačaj, kompliciran embolijom
- O05.3 ostali nepotpuni pobačaj, s ostalim i nespecificiranim komplikacijama
- O05.4 ostali nepotpuni pobačaj, bez komplikacija
- O05.5 ostali potpuni ili nespecificirani pobačaj, kompliciran infekcijom genitalnog sustava zdjeličnih organa
- O05.6 ostali potpuni ili nespecificirani pobačaj, kompliciran kasnim ili prekomjernim krvarenjem
- O05.7 ostali potpuni ili nespecificirani pobačaj, kompliciran embolijom
- O05.8 ostali potpuni ili nespecificirani pobačaj, s ostalim i neoznačenim komplikacijama
- O05.9 ostali potpuni ili nespecificirani pobačaj, bez komplikacija

O06 nespecificirani pobačaj
- O06.0 nepotpuni nespecificirani pobačaj, kompliciran infekcijom genitalnog sustava i zdjeličnih organa
- O06.1 nepotpuni nespecificirani pobačaj, kompliciran kasnim ili prekomjernim krvarenjem
- O06.2 nepotpuni nespecificirani pobačaj, kompliciran embolijom
- O06.3 nepotpuni nespecificirani pobačaj, s ostalim i nespecificiranim komplikacijama
- O06.4 nepotpuni nespecificirani pobačaj, bez komplikacija
- O06.5 potpuni nespecificirani pobačaj, kompliciran infekcijom genitalnog sustava i zdjeličnih organa
- O06.6 potpuni nespecificirani pobačaj, kompliciran kasnim ili prekomjernim krvarenjem
- O06.7 potpuni nespecificirani pobačaj, kompliciran embolijom
- O06.8 potpuni nespecificirani pobačaj, s ostalim i neoznačenim komplikacijama
- O06.9 potpuni nespecificirani pobačaj, bez komplikacija

O07 neuspio pokušaj pobačaja (neuspio pokušaj indukcije pobačaja)
- O07.0 neuspio inducirani (medicinski) pobačaj, kompliciran infekcijom genitalnog sustava i zdjeličnih organa
- O07.1 neuspio inducirani (medicinski) pobačaj, kompliciran kasnim ili obilnim krvarenjem
- O07.2 neuspio inducirani (medicinski) pobačaj, kompliciran embolijom
- O07.3 neuspio inducirani (medicinski) pobačaj, s ostalim i nespecificiranim komplikacijama
- O07.4 neuspio inducirani (medicinski) pobačaj, bez komplikacija
- O07.5 ostali i nespecificiran neuspio pokušaj pobačaja kompliciran infekcijom genitalnog sustava i zdjeličnih organa
- O07.6 ostali i nespecificiran neuspio pokušaj pobačaja kompliciran kasnim ili obilnim krvarenjem
- O07.7 ostali i nespecificiran neuspio pokušaj pobačaja kompliciran embolijom
- O07.8 ostali i nespecificiran neuspio pokušaj pobačaja s ostalim i nespecificiranim komplikacijama
- O07.9 drugi i nespecificiran neuspio pokušaj pobačaja bez komplikacija« (svezak 1, str. 551-554).

HZJZ sve klasifikacije razvrstava na tri skupine: spontani pobačaj (odgovara šifri O03), inducirani (izazvani) pobačaj (odgovara šifri O04) i »ostali pobačaji« (zbroj po šiframa O00, O01, O02, O05 i O06). Klasifikacija O07 ne iskazuje se u statistikama pobačaja. Tako službeni podatci o broju i vrstama dijagnoza vezanih uz rađanje i pobačaje glase:

Godina	Porođaja	Pobačaja na 100 porođaja	Broj pobačaja prema podjeli HZJZ-a			Pobačaji po HZJZ-ovim vrstama		
			Spontani	Inducirani	Ostali	Spontani	Inducirani	Ostali
1969.			3.399	35.644	2.956	7,0%	84,9%	8,1%
1970.			3.103	36.301	4.033	9,3%	83,6%	7,1%
1971.			3.483	35.670	1.951	4,7%	86,8%	8,5%
1972.			3.742	36.195	2.069	4,9%	86,2%	8,9%
1973.			3.913	35.904	2.731	6,4%	84,4%	9,2%
1974.			3.125	38.231	2.149	4,9%	87,9%	7,2%
1975.	51.664	86	2.656	38.964	2.988	6,7%	87,3%	6,0%
1976.			2.769	39.252	3.069	6,8%	87,1%	6,1%
1977.	54.805	85	2.345	42.975	1.286	2,8%	92,2%	5,0%
1978.	53.546	83	1.903	41.233	1.510	3,4%	92,3%	4,3%
1979.	55.671	86	2.120	44.573	1.450	3,0%	92,6%	4,4%
1980.	59.247	94	**1.583**	**51.975**	2.329	4,2%	93,0%	**2,8%**
1981.	**59.973**	86	2.321	47.837	**1.143**	**2,2%**	**93,2%**	4,6%
1982.	58.248	86	2.252	45.971	2.018	4,0%	91,5%	4,5%
1983.	58.206	94	2.460	47.996	4.217	7,7%	87,8%	4,5%
1984.	58.435	95	2.761	48.775	4.176	7,5%	87,5%	5,0%
1985.	58.049	96	2.657	51.549	1.366	2,4%	92,8%	4,8%
1986.	53.923	101	3.068	50.058	1.558	2,9%	91,5%	5,6%
1987.	53.416	**107**	4.317	48.608	4.187	7,3%	85,1%	7,6%
1988.	51.281	99	4.128	42.864	3.975	7,8%	84,1%	8,1%
1989.	49.940	103	4.330	43.233	3.735	7,3%	84,3%	8,4%
1990.	55.054	85	3.986	38.644	4.049	8,7%	82,8%	8,5%
1991.	48.689	83	3.788	33.351	3.164	7,9%	82,7%	9,4%
1992.	41.759	84	**4.674**	26.223	4.009	11,5%	75,1%	13,4%
1993.	44.454	70	3.339	25.179	2.721	8,7%	80,6%	10,7%
1994.	44.397	59	3.396	19.673	2.945	11,3%	75,6%	13,1%
1995.	45.488	44	3.021	14.282	2.647	13,3%	71,6%	15,1%
1996.	47.381	41	3.520	12.339	3.775	19,2%	62,9%	17,9%
1997.	47.458	35	3.377	10.036	2.987	18,2%	61,2%	20,6%
1998.	46.225	33	3.180	8.907	3.205	21,0%	58,2%	**20,8%**
1999.	44.807	33	2.894	8.064	3.742	25,5%	54,8%	19,7%
2000.	43.352	32	2.666	7.534	3.670	26,5%	54,3%	19,2%
2001.	**38.666**	33	2.521	6.574	3.719	29,0%	51,3%	19,7%
2002.	39.408	30	2.313	6.191	3.498	29,1%	51,6%	19,3%
2003.	38.925	28	1.971	5.923	3.105	28,2%	53,9%	17,9%
2004.	40.210	26	1.802	5.232	3.254	31,6%	50,9%	17,5%
2005.	42.248	**24**	1.906	**4.563**	3.786	36,9%	44,5%	18,6%
2006.	41.323	25	1.803	4.733	3.688	36,1%	46,3%	17,6%
2007.	41.711	25	1.804	4.573	**4.232**	**39,9%**	**43,1%**	17,0%

Izvori za broj porođaja: [1975., 1977.-1993.] Hrvatski zavod za javno zdravstvo, Pismohrana: Prijave porođaja. Obradne tabele za 1975., 1977.-1993; [1986.-1991.] Zavod za zaštitu zdravlja Republike Hrvatske, *Izvješće o stanju i radu u zdravstvu Republike Hrvatske u 1991. godini*, Zagreb, 1992., str. 143; [1990.-1999.] HZJZ, *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 1999. godinu*, Zagreb, 2000., str. 301; [1998.-2007.] HZJZ, *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2007. godinu*, Zagreb, 2008., str. 259. * Broj porođaja 1992.-1998. ne uključuje rodilje koje su rodile u Hrvatskoj, ali nisu imale stalno prebivalište (izbjeglice).

Izvori za broj pobačaja: 1960.-1981. Pismohrana HZJZ-a; [1982.-1990.] Zavod za zaštitu zdravlja Republike Hrvatske, *Izvješće o stanju i radu u zdravstvu Republike Hrvatske u 1990. godini*, Zagreb, 1991., str. 133; [1990.-2000.] HZJZ, *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2000. godinu*, Zagreb, 2001., str. 302; [1993.-2007.] HZJZ, *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2007. godinu*, Zagreb, 2008., str. 266.

Masno su označeni najveći i najmanji brojevi u pojedinom stupcu. Iz njih upada u oči da se broj porođaja u Hrvatskoj smanjivao od 1981. do 2001. (a nakon toga stagnira) i da se, također od 1981., smanjuje broj induciranih pobačaja. No, najveći broj registriranih pobačaja bio je 1987. (57.112), ali tad je već očito bila uhodana politika maskiranja dijagnoza tj. bilježenja legalno induciranih pobačaja u spontane ili »ostale«.

Naime, izvanmaternična trudnoća (O00), grozdasta potajnica (O01), ostali nepravilni ishodi začeća (O02) i spontani pobačaj (O03), nipošto ne mogu varirati za čak po 3.100 slučajeva godišnje u zemlji u kojoj broj žena fertilne dobi iznosi malo više od milijun (1,053.600 u 2007., a 1.154,049 u 1985.). Ukoliko je doista riječ o takvim stanjima, oni se moraju kretati unutar znanstveno utvrđenog omjera. Ukratko, nevjerodostojno je da spontani pobačaj zauzima između 2 i 40% svih pobačaja u Hrvatskoj ili da se »ostali pobačaji« kreću između 3 i 21% svih pobačaja, kad svi oni po definiciji trebaju slijediti iz prirodnih zakona i vjerojatnosti, a ne iz pojedinačne voljne odluke ili hira da se dijete ne zadrži.

Da hrvatski ginekolozi namjerno pogrešno zavode pobačaj na zahtjev, pod druge, susjedne dijagnoze, nameće se i iz zorno vidljivog trenda kojim »spontani« i »ostali pobačaji« uzimaju »komad kolača« induciranom pobačaju.

Udjel »spontanih«, »induciranih« i »ostalih pobačaja« u ukupnom broju pobačaja prema službenim podatcima HZJZ-a

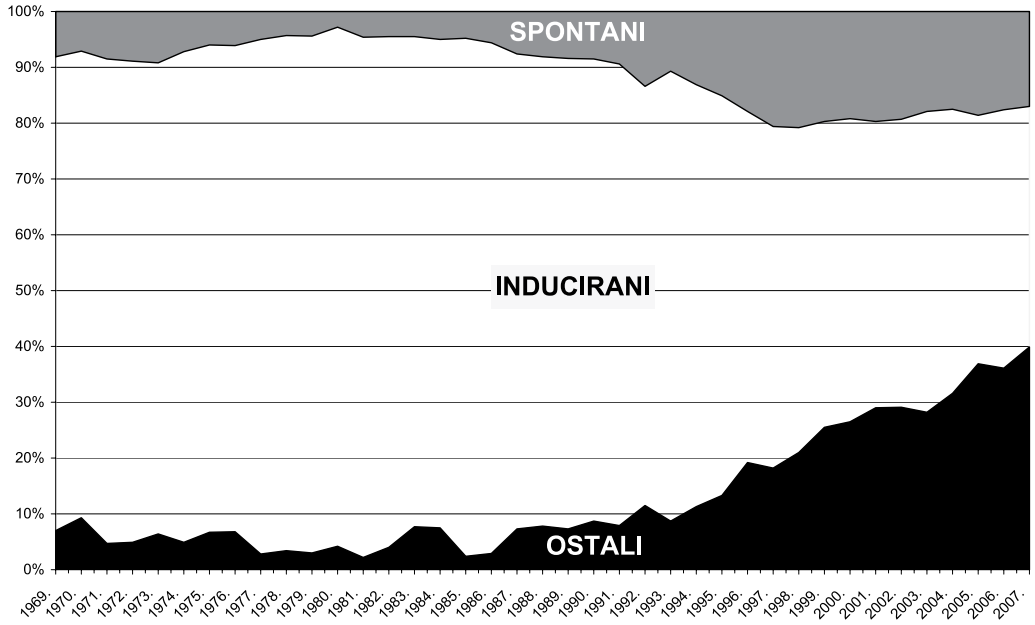

Ozbiljan i stručan liječnik ne može masovno postavljati dijagnozu »ostali« (O05) i »nespecificirani pobačaj« (O06)! Ako nije precizno utvrdio o čemu je riječ, kako će poduzimati ikakve zahvate? Tako rade nadriliječnici, a ne znanost i dobra praksa!

Stoga je, prema prije iznesenoj osnovnoj podjeli na spontane i izazvane pobačaje, da bi se dobio podatak o broju zahvata protiv nerođena ljudskog života, potrebno zbrojiti stupce koje HZJZ iskazuje kao »inducirani« i »ostali« pobačaj, uz napomenu da O00, O01 (godišnje prosječno 60 – v. § 168. B), O02 i O03 u pravilu ne tvore pobačaj u smislu ubojstva, niti se njima (opet načelno) krši pravo na rođenje. To znači da dio pometnuća koje HZJZ bilježi ne krši pravo na rođenje, nisu pobačaji u etičkom, kanonskopravnom smislu, ali ta količina je statistički zanemariva. Naprotiv, izostavljanje kategorija »spontanih« i »ostalih pobačaja« i pridržavanje samo parametra »legalno induciranog« pobačaja pružalo bi iskrivljenu predodžbu o ovoj pojavi. Pogotovo kad se zna da je ovo što HZJZ bilježi samo vrh ledene sante nepoštovanja prava na život, koja ostaje skrivena.

Zbog toga se u tablicama i grafikonima koji slijedi za Hrvatsku i druge zemlje bivše socijalističke federacije, ne prate samo pobačaji na zahtjev (»legalno inducirani«) nego svi.

Zašto se svi pobačaji na zahtjev (tj. oni bez medicinskih i pravnih indikacija) ne vode kao O04? Kakvoća podataka zdravstvene statistike općenito nije zadovoljavajuća i pouzdana,[15] ali ovdje greška nije u obradi ili nepotpunosti nego u namjernom krivotvorenju. Dio liječnika svjesno dodjeljuje netočnu dijagnozu najvjerojatnije zato što trudnica u tom slučaju ne mora tražiti odobrenje tročlanog liječničkog povjerenstva, ne mora bolnici platiti zahvat pobačaja (on tada ide na teret zdravstvenog osiguranja), dakle službeno je za nju besplatan, pa se sve tražene ili pripravljene novce može usredotočiti (koncentrirati, fokusirati) u zahvalu liječniku koji čini tako »veliku uslugu« i »pojednostavljuje papirologiju«.

U bazi podataka Svjetske zdravstvene organizacije (HFA Database) pod pojmom abortusa za Hrvatsku (1980.-2005.) iskazuju se samo oni koje HZJZ vodi kao inducirane (O04), dakle pobačaji obavljeni isključivo na pacijentičin zahtjev, bez liječnikova ohrabrenja ili pozivanja na kakve medicinske, pravne, sociološke i slične razloge, dok se svi ostali izazvani pobačaji ondje uopće ne iskazuju. Osim toga, pri unosu u bazu podataka HFA, pogrešno su uneseni slučajevi O04 za 1980. (47.827 umjesto 51.975), za 1981. (51.975 umjesto 47.837) i za 1990. (38.626 umjesto 38.644).

§ 165. Broj pobačaja indiciran ili dijagnosticiran u ambulantno-polikliničkim i dispanzerskim ustanovama u Hrvatskoj

Bibliografski opis izvora v. § 228.

Dobiveni zbroj sadržava pogrešku, malo je pretjeran ako pobacivačica posjeti dvije različite službe u primarnoj zaštiti (ginekologa i obiteljskog liječnika) pa je obje zabilježe, no svejedno je u sekundarnoj zdravstvenoj zaštiti u prosjeku 17% više pobačaja (1950.-2007., počinjenih) nego u primarnoj (za koje je pobačaje izdana uputnica ili otvoreno bolovanje) - usp. § 166 i § 168.A.

Godina	Opća praksa	Medicina rada	Školska	Zaštita žena	Spontani	Hitna pomoć	Izvor	Zbroj
1948.							Statističke 1948., str. 50 i 57.	2.865
1950.	5.123			663			GNZ 1949-1950, str. 155. 161.	5.786
1951.	4.707			576			GNZ 1951-1952, str. 264. 290.	5.283
1952.	5.705			779			GNZ 1951-1952, str. 264. 290.	6.484

15 usp. Dubravka Štampar, *Kretanje broja pobačaja u SR Hrvatskoj i pouzdanost podataka o njihovoj učestalosti*, Stanovništvo (Beograd), X (1972.) 1-2, str. 84-91; Mirjana Rašević, *Sadržaj i kvalitet podataka o prekidu trudnoće*, Stanovništvo (Beograd), XXVII-XXVIII (1989.-1990.), str. 117-121.

Godina	Opća praksa	Medicina rada	Školska	Zaštita žena	Spontani	Hitna pomoć	Izvor	Zbroj
1953.	7.512	311		895			GNZ 1953, str. 177. 189. 195.	8.718
1954.	9.679	652		907			SGNZ 1954, str. 151. 163. 169.	11.238
1955.	11.747	449		1.760			SGNZ 1955, str. 279. 291. 297.	13.956
1956.	11.907	388		1.557			SGNZ 1956, str. 177. 189. 195.	13.852
1957.	13.423	448		995			SGNZ 1957, str. 175. 187. 193.	14.866
1958.	20.122	512		2.411			SGNZ 1958-1959, str. 357. 367. 377.	23.045
1959.	20.102	599		2.810			SGNZ 1958-1959, str. 357. 367. 377.	23.511
1960.	25.116			2.543			SGNZ 1960-1961, str. 424. 443.	27.659
1961.	26.345			4.052			SGNZ 1960-1961, str. 424. 443.	30.397
1962.	28.004			4.315			SGNZ 1962., str. 328. 340.	32.319
1963.	30.199			5.956			SGNZ 1963., str. 294. 306.	36.155
1964.	38.313			7.260			SGNZ 1964., str. 306. 318.	45.573
1965.	37.190			6.780			SGNZ 1965., str. 304. 316.	43.970
1966.	20.680	6.023		8.491			SGNZ 1966., str. 267. 271. 281.	35.194
1967.	18.594	4.663		8.361			SGNZ 1967., str. 269. 273. 283.	31.618
1968.	17.261	4.552		7.944			SGNZ 1968., str. 197. 201. 211.	29.757
1969.	16.131	4.527	2.813	12.198	1.626		SGNZ 1969., str. 149. 155. 167. 173.	37.295
1970.	19.585	4.577	151	6.578	1.722		SGNZ 1970., str. 153. 159. 171. 177.	32.613
1971.	18.418	4.826	152	12.072	1.843		SGNZ 1971., str. 147. 153. 165. 171.	37.311
1972.	19.491	4.551	201	10.872	2.048		SGNZ 1972., str. 155. 161. 173. 179.	37.163
1973.	19.711	4.176	213	11.623	1.873		SGNZ 1973., str. 155. 161. 173. 179.	37.596
1974.	16.442	4.294	314	11.889	1.795		SGNZ 1974., str. 151. 157. 169. 175.	34.734
1975.	17.138	4.272	222	11.549	1.493		SGNZ 1975., str. 151. 157. 169. 175.	34.674
1976.	16.728	4.097	373	12.150	1.601		SGNZ 1976., str. 151. 157. 169. 175.	34.949
1977.	30.601	4.686	515	11.506	2.452		SGNZ 1977., str. 151. 157. 169. 175.	49.760
1978.	30.062	5.156	772	12.439	2.526		SGNZ 1978., str. 149. 155. 167. 173.	50.955
1979.	21.794	5.928	367	17.140	2.542		SGNZ 1979., str. 134. 140. 156. 162.	47.771
1980.	19.120	7.185	255	17.392	1.964		SGNZ 1980., str. 134. 140. 156. 162.	45.916
1981.	9.948	6.013	373	17.957	1.845		SGNZ 1981., str. 134. 140. 156. 162.	36.136
1982.	12.397	6.953	413	17.007	1.967		SGNZ 1982., str. 134. 140. 156. 162.	38.737
1983.	9.801	8.364	467	17.164	2.206		SGNZ 1983., str. 127. 133. 149. 155.	38.002
1984.	9.644	10.058	455	18.493	2.136		SGNZ 1984., str. 132. 138. 154. 160.	40.786
1985.	9.841	9.404	452	16.273	1.654		SGNZ 1985., str. 124. 130. 146. 152.	37.624
1986.	8.334	8.950	432	16.934	1.531		SGNZ 1986., str. 124. 130. 146. 152.	36.181
1987.	9.081	9.843	412	17.919	1.843		SGNZ 1987., str. 116. 120. 128. 132.	39.098
1988.	8.455	9.573	369	15.730	1.813		SGNZ 1988., str. 118. 126. 142. 148.	35.940
1989.	7.862	8.438	382	13.336	1.553		SGNZ 1989., str. 122. 130. 146. 152.	31.571
1990.	21.646	9.966	298	24.443			IZRZ 1990., str. 53. 74. 67. 82.	56.353
1991.	15.432	4.269	264	22.899			IZRZ 1991., str. 54. 75. 67. 83.	42.864
1992.	14.263	1.526	184	18.028			IZRZ 1992., str. 71. 93. 84. 101.	34.001
1993.	15.148	1.206	244	17.352			IZRZ 1993., str. 71. 116. 103. 128.	33.950
1994.	16.393	488	259	14.918			IZRZ 1994., str. 91. 116. 108. 126.	32.058
1995.	5.603	1	126	4.850	2.023	1.286	HZSLj 1995.,106. 143. 131. 154. 111.	13.889

Godina	Opća praksa	Medicina rada	Školska	Zaštita žena	Spontani	Hitna pomoć	Izvor	Zbroj
1996.	5.378	3	107	4.049	1.834	1.148	HZSLj 1996., str. 127. 159. 147. 178.	12.519
1997.	5.148	2	127	3.274	2.373	1.194	HZSLj 1997., 126.156.146.170.177.	12.118
1998.	4.284	2		2.605	1.672	1.041	HZSLj 1998., str. 132. 146. 170. 177.	9.604
1999.	4.013	1		2.282	1.659	1.039	HZSLj 1999., str. 152. 174. 192. 200.	8.994
2000.	3.769		1	2.221	1.599	983	HZSLj 2000., str. 154. 163.193. 201.	8.573
2001.	3.543			1.597	1.763	853	HZSLj 2001., str. 150. 189. 197.	7.756
2002.	3.378			2.844	2.000	1.005	HZSLj 2002., str. 157. 197-198. 206.	9.227
2003.	3.555			3.101	2.009	986	HZSLj 2003., str. 155. 195-196. 204.	9.651
2004.	3.594	1	1	2.935	2.141	969	HZSLj 2004.,133.156.144.173-4.180.	9.641
2005.	3.206			2.950	2.202	993	HZSLj 2005., str. 131. 158-159. 165.	9.351
2006.	2.836	1	1	3.067	2.235	908	HZSLj 2006., 131.139.146.158-9.165.	9.048
2007.	2.709			3.157	2.233	928	HZSLj 2007., 133.141.148.161-2.167.	9.027

Usporedbu ovih podataka primarne zdravstvene zaštite s onima sekundarne, iz bolničkih ustanova (o broju obavljenih pobačaja), v. u § 168.A.

§ 166. Registrirani ishodi trudnoća u Hrvatskoj

Bibliografski opis izvora v. § 228.

Izvori za broj živorođene djece: 1700., 1750., 1850. i 1880.: Jakov Gelo, u: *Hrvatsko gospodarstvo*, prir. Ivo Družić, Zagreb, 1998., str. 26; 1780., 1800., 1820., 1830., 1840., 1870., 1890. i 1900.: Jakov Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. g.*, Zagreb, 1987., str. 141; 1857. umnoškom broja stanovnika (SLjRH 2006., str. 87) i stope nataliteta (Jakov Gelo, *Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. g.*, Zagreb, 1987., str. 280); 1819., 1821.-1829., 1831.-1839., 1841.-1856., 1858.-1869., 1871.-1879., 1881.-1889. i 1891.-1899. procjena Petar Marija Radelj[16], 1901.-1947.: Jakov Gelo – Anđelko Akrap – Ivan Čipin, *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske*, Zagreb, 2005., str. 253[17] 1948.-1949.: GNZ 1951-1952, str. XV; 1950.-1970.: DS 1989., str. 25; 1971.-2005.: SLjRH 2006., str. 92; 1972.-2006.: SLjRH 2007., str. 92; 2007.: *Priopćenje Državnog zavoda za statistiku*, broj 7.1.1. od 17. srpnja 2008.

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1700.-1945. procjena Petar Marija Radelj[18], 1946.: Fedor Mikić, *Vitalne snage*

16 Broj živorođenih 1819., 1821.-1829., 1831.-1839., 1841.-1856. i 1858.-1869. procijenjen je umnoškom broja živorođenih u Kraljevini Dalmaciji s omjerom tog područja u broju živorođenih na području Republike Hrvatske tijekom okolnih, otprije procijenjenih godišta. Budući da se taj udjel Kraljevine Dalmacije kreće između samo 12,36 i 15,69%, procjena broja živorođenih 1819.-1869. na području današnje Republike Hrvatske može se držati vrlo općenitom i okvirnom jer je moguće da je pojedinih godina i za petinu veća od nedvojbeno sigurnog broja živorođenih. Broj živorođenih 1871.-1879., 1881.-1889. i 1891.-1899. procijenjen je ovako: Jakov Gelo (1987. i 1998.) utvrdio je broj stanovnika pojedinih godina na području RH, a *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, II, U Zagrebu, 1917., str. 114, broj stanovnika u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji sredinom godine 1871.-1910. Za godine koje je donio Gelo, utvrđen je udjel stanovnika Kraljevine u stanovništvu RH, a onda je razlika između desetljetnih udjela ravnomjerno podijeljena na svaku godinu te je pomoću toga izračunan broj stanovnika na području RH za godine koje Gelo nije izračunao. Tako dobiveni broj pomnožen je stopom rodnosti u RH za svaku pojedinu godinu (Gelo 1987., str. 280-281).

17 U literaturi nisu dana obrazloženja za odstupanja u odnosu na podatke iz doktorskog rada (1982.) i knjige Jakova Gela (*Demografske promjene u Hrvatskoj od 1780. do 1981. g.*, Zagreb, 1987., str. 133 i 141) o broju živorođenih 1909. (141.110); 1910. (132.196), 1921. (122.691), 1931. (119.466), 1939. (95.663), 1941. (85.548), 1942. (89.380), 1945. (59.898), 1946. (73.816) i 1947. (85.207), kao ni za odstupanja u broju živorođenih između Gelo, 1987., str. 141: 1850. (82.330), 1880. (103.094) i 1910. (132.196), i Gelo, 1998. (u: *Hrvatsko gospodarstvo*, prir. Ivo Družić, Zagreb, 1998., str. 26: za godine 1850. (85.740), 1880. (105.001) i 1910. (132.902). Također, umnoškom procijenjenoga broja stanovnika (Vladimir Stipetić, *Gospodarski rast Hrvatske i središnje Europe između 1850. i 1913. godine*, Rad HAZU 478, Zagreb, 1999., str. 83) i stope nataliteta (Gelo, 1987., str. 281) dobiva se različit broj živorođenih u 1913. (130.194) kao i u 1914. (136.345) umnoškom broja stanovnika (Gelo, 1987., str. 100) i stope nataliteta (Gelo, 1987., str. 281). No, sve te razlike kreću se između 0 i 4%.

18 Objavljeni su podatci o broju mrtvorođenih u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji 1874.-1910. (*Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, II, U Zagrebu, 1917., str. 145) i 1909.-1919. (Grga Bogić, *Statistika radjanja i umiranja odojčadi u Hrvatskoj i Slavoniji za vreme od 1909. do 1919. godine*, Beograd, [1921.], str. 25 – treba zbrojiti 8 županija i 4 grada u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji) te u Savskoj banovini 1929.-1940. (*Statistički godišnjak 1929.*, Beograd, 1932., str. 117;

stanovništva u NR Hrvatskoj, Biološki glasnik (Zagreb), 13 (1960.) 2-3, str. 184; 1947.-1949.: GNZ 1951-1952, str. XVI; 1950.-1989.: DS 1989., str. 25; 1971.-2005.: SLjRH 2006., str. 92; 1972.-2006.: SLjRH 2007., str. 92; 2007.: *Priopćenje Državnog zavoda za statistiku*, broj 7.1.1. od 17. srpnja 2008.

Pravni okvir za izazivanje pobačaja v. § 241 i 243-244.

Budući da nikad prije nisu okupljeni na jednome mjestu, izvori za broj pobačaja navedeni su uz svaku godinu. Podatci o broju pobačaja do uključujući 1947. odnose se samo na dijelove zemlje (grad Zagreb ili Zagreb i poneka županija ili samo dvije ustanove: Petrovo rodilište u Zagrebu i bolnica u Osijeku).

Prazan prostor znači da nema podataka, a ne ništicu (premda u grafičkom prikazu ispada baš tako).

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1700.	29.050	291		
1750.	46.660	467		
1780.	62.160	622		
1800.	66.990	670		
1819.	65.059	651		
1820.	76.063	761		
1821.	66.131	661		
1822.	66.889	669		
1823.	74.142	741		
1824.	73.593	736		

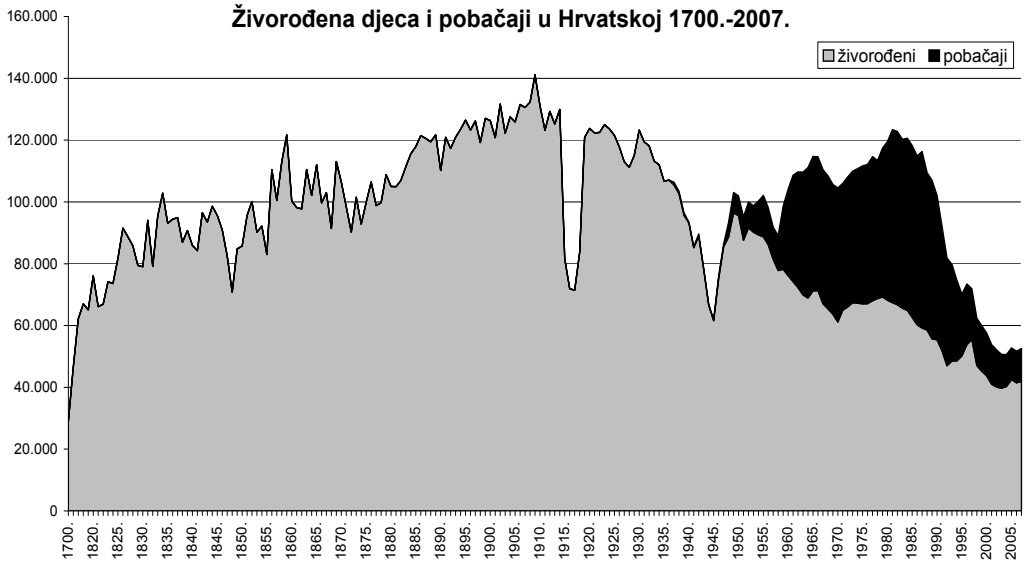

Statistički godišnjak 1930, Beograd, 1933., str. 66; *Statistički godišnjak 1931*, Beograd, 1934., str. 62; *Statistički godišnjak 1932*, Beograd, 1934., str. 52; *Statistički godišnjak 1933*, Beograd, 1935., str. 50; *Statistički godišnjak 1934-1935*, Beograd, 1936., str. 58; *Statistički godišnjak 1936.*, Beograd, 1937., str. 70; *Statistički godišnjak 1937.*, Beograd, 1938., str. 82; *Statistički godišnjak 1938-1939*, Beograd, 1939., str. 118; *Statistički godišnjak 1940*, Beograd, 1941., str. 92). Ti su brojevi podijeljeni brojem živorođenih na istom području, a zatim je taj omjer pomnožen brojem živorođenih na području Republike Hrvatske iste godine. Tako je dobivena procjena broja mrtvorođenih (metoda prostorno-vremenske analogije). Ekstrapoliranje udjela broja mrtvorođenih u odnosu na broj živorođenih Kraljevine Hrvatske i Slavonije na prostor današnje Hrvatske za isto je vrijeme metoda s najmanjom greškom. Dodatno su za godine 1700.-1873. mrtvorođeni izračunani kao 1% živorođenih, 1920.-1928. pomoću rekonstrukcije broja živorođenih u Savskoj banovini, a 1940.-1945. kao 2% živorođenih (premda je stopa mrtvorođenja 1932.-1936. bila oko 1,5%, ona je 1947. i 1949. iznosila 1,9%, a 1948. /kriza Kominterne/ 2,14%, pa valja uzeti da je zbog stresa ratnih godina bila najmanje 2%).

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1825.	81.711	817		
1826.	91.492	915		
1827.	88.735	887		
1828.	85.800	858		
1829.	79.446	794		
1830.	79.027	790		
1831.	94.072	941		
1832.	79.145	791		
1833.	95.443	954		
1834.	102.798	1.028		
1835.	93.127	931		
1836.	94.372	944		
1837.	94.935	949		
1838.	86.906	869		
1839.	90.736	907		
1840.	85.904	859		
1841.	84.193	842		
1842.	96.494	965		
1843.	93.427	934		
1844.	98.556	986		
1845.	95.649	956		
1846.	91.001	910		
1847.	82.469	825		
1848.	70.788	708		
1849.	84.799	848		
1850.	85.740	857		
1851.	95.679	957		
1852.	100.108	1.001		
1853.	90.217	902		
1854.	92.151	922		
1855.	82.979	830		
1856.	110.455	1.105		
1857.	100.447	1.004		
1858.	113.002	1.130		
1859.	121.676	1.217		
1860.	100.310	1.003		
1861.	98.188	982		
1862.	97.726	977		
1863.	110.455	1.105		
1864.	102.116	1.021		
1865.	112.032	1.120		
1866.	99.691	997		
1867.	103.024	1.030		
1868.	91.373	914		
1869.	113.088	1.131		
1870.	106.423	1.064		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1871.	98.326	983		
1872.	90.197	902		
1873.	101.524	1.015		
1874.	92.830	896		
1875.	99.894	813		
1876.	106.466	1.024		
1877.	98.825	1.157	10	*Zagreb god. 1886.*, U Zagrebu, 1887., str. 119.
1878.	99.784	1.115	10	*Zagreb god. 1886.*, U Zagrebu, 1887., str. 119.
1879.	108.837	1.360	13	*Zagreb god. 1886.*, U Zagrebu, 1887., str. 119.
1880.	105.001	1.285	16	*Zagreb god. 1886.*, U Zagrebu, 1887., str. 119.
1881.	104.947	1.325	18	*Zagreb god. 1886.*, U Zagrebu, 1887., str. 119.
1882.	106.947	1.402	11	*Zagreb god. 1886.*, U Zagrebu, 1887., str. 119.
1883.	111.428	1.367	7	*Zagreb god. 1886.*, U Zagrebu, 1887., str. 119.
1884.	115.568	1.463	17	*Zagreb god. 1886.*, U Zagrebu, 1887., str. 119.
1885.	117.872	1.533	16	*Zagreb god. 1886.*, U Zagrebu, 1887., str. 119.
1886.	121.438	1.512	20	*Zagreb god. 1886.*, U Zagrebu, 1887., str. 119.
1887.	120.544	1.601	15	*Zagreb godine 1887.*, U Zagrebu, 1888., str. 191.
1888.	119.435	1.707	25	*Zagreb godine 1888.*, U Zagrebu, 1889., str. 86.
1889.	121.715	1.740	30	*Zagreb godine 1889.*, U Zagrebu, 1890., str. 69.
1890.	110.165	1.674	24	*Zagreb godine 1890.*, U Zagrebu, 1891., str. 79.
1891.	120.907	1.796	27	*Zagreb godine 1891.*, U Zagrebu, 1893., str. 77.
1892.	117.300	2.046	29	*Zagreb godine 1892.*, U Zagrebu, 1893., str. 85.
1893.	120.927	2.051	35	*Zagreb godine 1893.*, U Zagrebu, 1894., str. 78.
1894.	123.506	2.228	47	*Zagreb godine 1894.*, U Zagrebu, 1895., str. 83.
1895.	126.434	2.282	45	*Zagreb godine 1895.*, U Zagrebu, 1896., str. 93.
1896.	123.231	2.276	47	*Zagreb godine 1896.*, U Zagrebu, 1897., str. 92.
1897.	126.178	2.768	51	*Zagreb godine 1897.*, U Zagrebu, 1898., str. 96.
1898.	119.219	2.565	67	*Zagreb godine 1898.*, U Zagrebu, 1899., str. 54.
1899.	126.995	2.818	54	*Zagreb godine 1899.*, U Zagrebu, 1900., str. 60.
1900.	126.312	2.795	44	*Zagreb godine 1900.*, U Zagrebu, 1901., str. 76.
1901.	120.768	2.840	76	*Zagreb godine 1901.*, U Zagrebu, 1902., str. 66.
1902.	131.644	3.018	64	*Zagreb godine 1902.*, U Zagrebu, 1903., str. 57.
1903.	122.183	2.760	60	*Zagreb godine 1903.*, U Zagrebu, 1904., str. 72.
1904.	127.479	2.859	78	*Zagreb godine 1904.*, U Zagrebu, 1905., str. 28.
1905.	125.863	2.772	76	*Zagreb godine 1905.*, U Zagrebu, 1906., str. 29.
1906.	131.414	2.995	114	*Zagreb godine 1906.*, U Zagrebu, 1907., str. 36.
1907.	130.530	2.907	75	*Zagreb godine 1907.*, U Zagrebu, 1908., str. 41.
1908.	132.238	2.960	61	*Zagreb godine 1908.*, U Zagrebu, 1909., str. 63.
1909.	141.104	3.168	55	*Zagreb godine 1909.*, U Zagrebu, 1910., str. 74.
1910.	131.052	3.121	75	*Zagreb godine 1910.*, U Zagrebu, 1911., str. 75.
1911.	123.127	2.814	115	*Zagreb godine 1911.*, U Zagrebu, 1912., str. 111.
1912.	129.285	2.987	80	*Zagreb godine 1912.*, U Zagrebu, 1913., str. 79.
1913.	125.189	3.105	80	Grad Zagreb i Zagrebačka županija.[1]
1914.	129.831	2.817	221	*Zagreb godine 1913-1918.*, Zagreb 1927., str. 118.
1915.	81.641	1.724		
1916.	71.909	1.736		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1917.	71.440	1.841		
1918.	83.597	1.756		
1919.	120.915	2.656		
1920.	123.760	2.529		
1921.	122.286	2.511		
1922.	122.491	2.254		
1923.	125.023	2.276		
1924.	123.581	2.143		
1925.	121.479	2.021		
1926.	117.830	1.834		
1927.	113.031	1.682		
1928.	111.210	1.800		
1929.	115.016	1.842		
1930.	123.225	2.059		
1931.	119.439	2.048		
1932.	118.122	1.885		
1933.	113.254	1.791		
1934.	112.013	1.709		
1935.	106.731	1.657		
1936.	107.076	1.672		
1937.	105.495	1.797	836	Lunaček 1953., str. 105 i 110 (Petrova i Osijek)
1938.	102.663	1.723	824	Lunaček 1953., str. 105 i 110 (Petrova i Osijek)
1939.	95.665	1.552	827	Lunaček 1953., str. 105 i 110 (Petrova i Osijek)
1940.	93.161	1.863	246	Lunaček 1953., str. 105 i 110 (samo Petrova).
1941.	85.134	1.703	376	Lunaček 1953., str. 105 i 110 (samo Petrova).
1942.	88.942	1.779	685	Lunaček 1953., str. 105 i 110 (Petrova i Osijek)
1943.	78.124	1.562	357	Lunaček 1953., str. 105 i 110 (samo Petrova).
1944.	66.640	1.333	292	Lunaček 1953., str. 105 i 110 (samo Petrova).
1945.	61.517	1.230	403	Lunaček 1953., str. 105 i 110 (samo Petrova).
1946.	75.010	1.150	999	Lunaček 1953., str. 105 i 110 (Petrova i Osijek)
1947.	85.434	1.643	958	Lunaček 1953., str. 105 i 110 (Petrova i Osijek)
1948.	88.603	1.900	4.778	Statističke 1948., str. 119.[2]
1949.	96.407	1.851	6.637	Lunaček 1953., str. 103, i Petrić 1981., str. 300.
1950.	95.560	1.697	6.386	GNZ 1949-1950, str. 110-111, i Petrić 1981., 300.
1951.	87.564	1.460	7.598	GNZ 1951-1952, str. 242, i Petrić 1981., str. 300.
1952.	91.612	1.476	8.318	GNZ 1951-1952, str. 242, i Petrić 1981., str. 300.
1953.	90.200	1.488	8.549	GNZ 1953, str. 164-165.
1954.	89.309	1.327		
1955.	88.657	1.257	13.474	Fischer 1961., str. 5.
1956.	86.171	1.238		
1957.	81.414	1.076	10.468	Štampar 1972b, str. 85.
1958.	77.771	984	11.338	Štampar 1972b, str. 85.
1959.	78.233	1.015	20.339	SGNZ 1960-1961, str. 260-261.
1960.	76.156	957	27.974	SGNZ 1962., str. 212-213.[3]
1961.	74.190	940	34.438	SGNZ 1963., str. 188-189.[4]
1962.	72.267	862	37.440	SGNZ 1964., str. 186-187.

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1963.	69.878	812	39.748	SGNZ 1965., str. 190-191.
1964.	68.873	789	42.258	SGNZ 1966., str. 186-187.
1965.	71.186	856	43.537	SGNZ 1966., str. 226-227.
1966.	71.325	797	43.254	SGBM 1966-1967., str. 98.[5]
1967.	67.103	688	43.372	SGBM 1966-1967., str. 184-185.[6]
1968.	65.431	656	43.034	SGBM 1968., str. 138.
1969.	63.635	629	41.999	Štampar 1972., str. 5.
1970.	61.103	610	43.437	Štampar 1972., str. 5.
1971.	64.891	501	41.104	Štampar 1973., str. 175.
1972.	66.035	487	42.001	Štampar 1975., str. 120.
1973.	67.389	494	42.548	Tepšić 1995., str. 146.
1974.	67.251	446	43.505	Tepšić 1995., str. 146.
1975.	67.016	472	44.608	Štampar 1985., str. 61.
1976.	67.054	470	45.090	Tepšić 1995., str. 146.
1977.	68.035	453	46.606	Tepšić 1995., str. 146.
1978.	68.704	417	44.646	Lalović 1985., str. 69; Tepšić 1995., str. 146.
1979.	69.229	433	48.143	IZRZ 1990., str. 133.
1980.	68.220	383	51.301	Štampar 1985., str. 61; IZRZ 1990., str. 133.
1981.	67.455	371	55.887	Štampar 1984., str. 52; IZRZ 1990., str. 133.
1982.	66.737	387	56.045	IZRZ 1990., str. 133.
1983.	65.598	326	54.673	HZJZ, Pismohrana[7]
1984.	64.909	296	55.712	IZRZ 1990., str. 133.
1985.	62.665	297	55.572	IZRZ 1990., str. 133.
1986.	60.226	307	54.684	IZRZ 1990., str. 133.
1987.	59.209	293	57.112	IZRZ 1990., str. 133.
1988.	58.525	251	50.967	IZRZ 1990., str. 133.
1989.	55.651	263	51.298	IZRZ 1990., str. 133.
1990.	55.409	246	46.679	IZRZ 1990., str. 133.
1991.	51.829	269	40.303	IZRZ 1991., str. 151.
1992.	46.970	261	34.906	IZRZ 1992., str. 172.
1993.	48.535	199	31.239	IZRZ 1993., str. 202.
1994.	48.584	221	26.014	IZRZ 1994., str. 183.
1995.	50.182	215	19.950	HZSLj 1995., str. 225.
1996.	53.811	235	19.634	HZSLj 1996.. str. 251.
1997.	55.501	253	16.400	HZSLj 1997., str. 251.
1998.	47.068	225	15.292	HZSLj 1998., str. 271.
1999.	45.179	205	14.700	HZSLj 1999., str. 306.
2000.	43.746	229	13.870	HZSLj 2000., str. 302.
2001.	40.993	216	12.814	HZSLj 2001., str. 302.
2002.	40.094	189	12.002	HZSLj 2002., str. 312.
2003.	39.668	180	10.999	HZSLj 2003., str. 314.
2004.	40.307	179	10.288	HZSLj 2004., str. 276.
2005.	42.492	186	10.255	HZSLj 2005., str. 260.
2006.	41.446	182	10.224	HZSLj 2006., str. 260.
2007.	41.910	160	10.609	HZSLj 2007., str. 269.

Bilješke uz tablicu *Registrirani ishodi trudnoća u Hrvatskoj*:
1 *Zagreb godine 1913-1918.*, Zagreb, 1927., str. 114 (71 pomet); *Izvještaj o stanju javne uprave u županiji zagrebačkoj za godinu 1913.*, U Zagrebu, 1914., str. 114 (9 uzrokovanih pometnuća).
2 Drukčiji podatak o broju pobačaja u 1948.: 4.978 (Lunaček 1953., str. 103, i Petrić 1981., str. 300).
3 Drukčiji podatak o broju pobačaja u 1960.: 28.414 (Rosenzweig 1965., str. 30).
4 Drukčiji podatak o broju pobačaja u 1961.: 34.584 (Rosenzweig 1965., str. 30).
5 Drukčiji podatak o broju pobačaja u 1966.: 45.300 (Breznik 1972., str. 316).
6 Drukčiji podatak o broju pobačaja u 1967.: 44.178 (Mojić 1969., str. 6, Breznik 1972., str. 316, i Breznik 1973., str. 37).
7 Drukčiji podatak o broju pobačaja u 1983.: 56.673 (IZRZ 1990., str. 133).

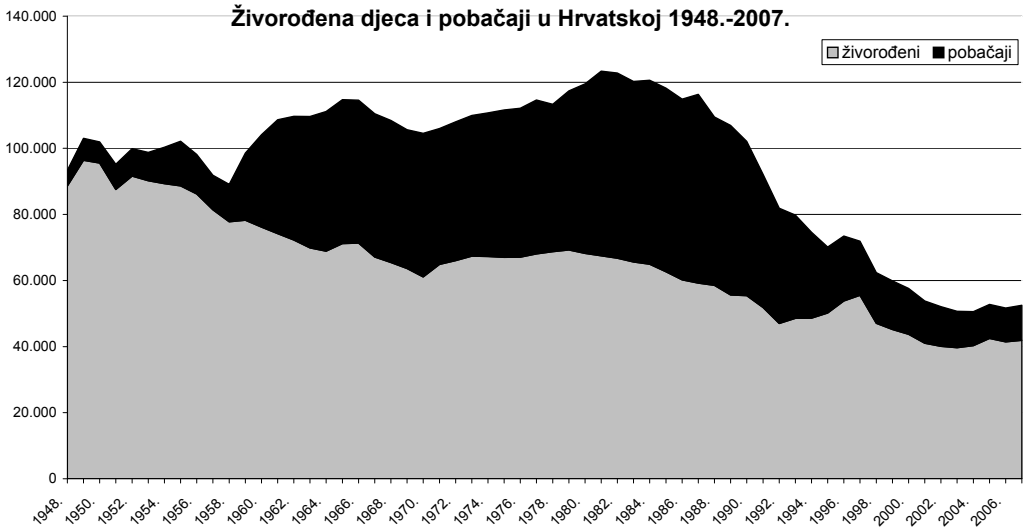

Fedor Mikič je izračunao da se postotak mrtvorođenih u gradu Zagrebu 1874.-1939. kreće između 5 i 6,3% živorođenih te da su velika rodnost i viša stopa mrtvorođenja paralelne pojave. Također je utvrdio da je postotak mrtvorođenih na selu manji i da raste, a da je u gradovima veći i da pada.[1] Pri tome nije uzeo u obzir činjenicu da službena statistika možda nije registrirala brojna mrtvorođenja na selu. Kako inače, osim statističkim previdom, objasniti stopu mrtvorođenja u Hrvatskoj (u kojoj je 1917. bilo 2,6% mrtvorođenja) i Sloveniji (gdje je 1948. bilo 2,11% mrtvorođenja) s jedne strane i Bosne i Hercegovine (u kojoj ta stopa službeno nikad, osim 1949. i 1970., nije prešla 1%) ili Kosova (gdje je najveća ikad zabilježena stopa smrtnosti 0,98% 1982.), dakle, nego činjenicom da brojna mrtvorođenja u manje razvijenim područjima nikad nisu niti popisana?

§ 167. Razrada brojki o poštovanju prava na rođenje

A. Porođaji u Hrvatskoj 1999.-2007. prema očevidniku Hrvatskoga zavoda za javno zdravstvo (HZJZ)

Izvor: *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2007. godinu*, Zagreb, 2008., str. 261.

Godina	Jednoplodni	Višeplodni	Ukupno
1999.	44.203	604	44.807
2000.	42.799	553	43.352
2001.	38.229	437	38.666

1 Fedor Mikič, *Statistički atlas o pomoru dojenčadi*, Beograd : Medicinska knjiga, 1948., str. 106.

Godina	Jednoplodni	Višeplodni	Ukupno
2002.	38.904	504	39.408
2003.	38.460	465	38.925
2004.	39.741	469	40.210
2005.	41.695	553	42.248
2006.	40.845	478	41.323
2007.	41.115	596	41.711
prosjek 1999.-2007.	40.666	518	41.183

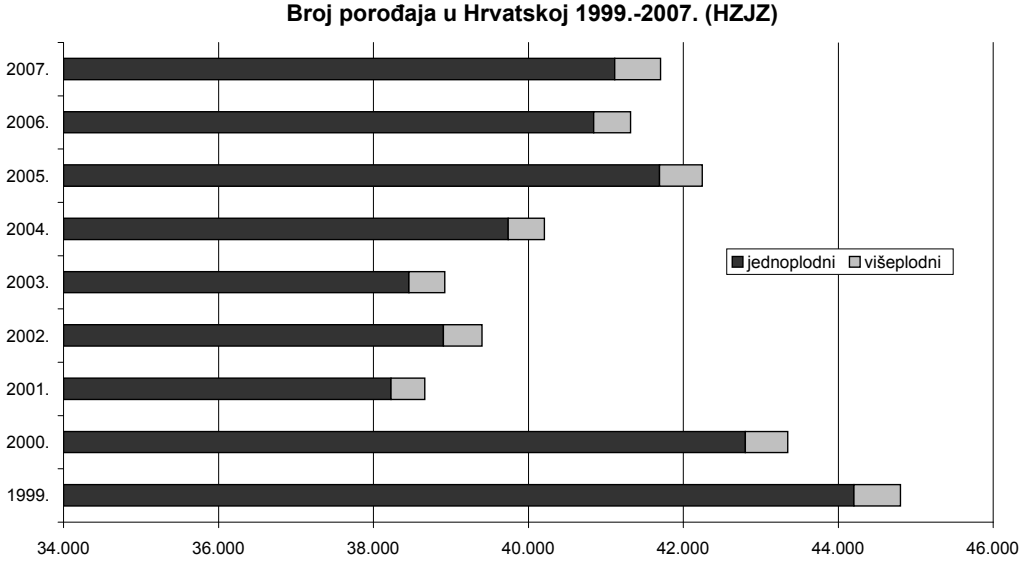

B. Neki završetci porođaja prema očevidniku Hrvatskoga zavoda za javno zdravstvo (HZJZ)

Izvori: pismo dr. Urelije Rodin Petru Mariji Radelju od 11. prosinca 2008.; *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 1999. godinu*, Zagreb, 2000., str. 299; *HZSLj 2001.*, 2002., str. 293; *HZSLj 2002.*, 2003., str. 303; *HZSLj 2003.*, 2004., str. 305; *HZSLj 2004.*, 2005., str. 267; *HZSLj 2005.*, 2006., str. 251; *HZSLj 2006.*, 2007., str. 251; *HZSLj 2007.*, 2008., str. 257.

Godina	Rađanje vakuumom	Rađanje carskim rezom	Rađanje na zadak vaginalnim porođajem
1999.	361	5.231	208
2000.	310	4.737	189
2001.	474	4.883	225
2002.	449	5.623	211
2003.	434	5.617	235
2004.	458	6.008	219
2005.	457	6.799	219
2006.	422	6.712	180
2007.	469	6.856	164
prosjek 1999.-2007.	428	5.830	206

Broj porođaja (HZJZ), prosjek 1999.-2007.

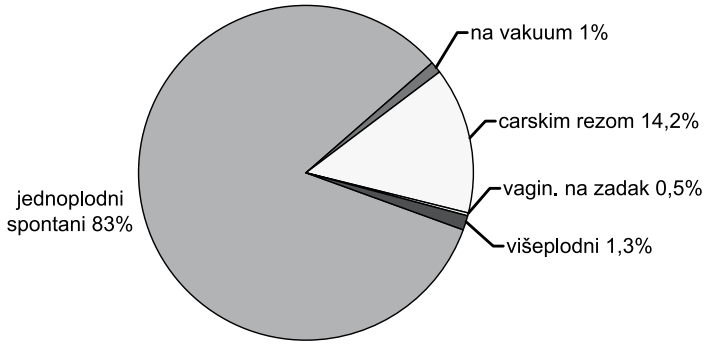

C. Porođaji u Hrvatskoj 1999.-2007. prema očevidniku Hrvatskoga zavoda za zdravstveno osiguranje (HZZO)

Izvor: dopis Direkcije Hrvatskoga zavoda za zdravstveno osiguranje (HZZO), klasa 953-04/08-01/15, ur. br. 338-01-36-08-2, od 18. studenoga 2008.

Dijagnoza	O60 prijevremeni porođaj	O80 jednoplodni spontani porođaj	O81 jednoplodno rađanje kliještima i vakuumom	O82 jednoplodno rađanje carskim rezom	O83 drugo jednoplodno rađanje uz pomoć	O84 višeplodni porođaj	∑ uk. porođaja (HZZO)
1999.	831	29.503	257	3.453	121	162	34.327
2000.	812	28.315	201	3.484	132	185	33.129
2001.	1.005	29.287	246	3.908	138	219	34.803
2002.	1.152	32.262	328	4.502	199	225	38.668
2003.	1.212	31.032	294	4.646	425	225	37.906
2004.	1.361	30.393	273	4.581	665	290	37.563
2005.	1.461	31.501	249	5.365	1.048	391	40.015
2006.	1.793	28.832	282	5.048	1.597	331	37.883
2007.	1.678	28.307	297	5.099	1.453	370	37.204
prosjek	1.256	29.937	270	4.454	642	274	36.833

Broj porođaja na trošak HZZO-a prema načinu završetka, prosjek 1999.-2007.

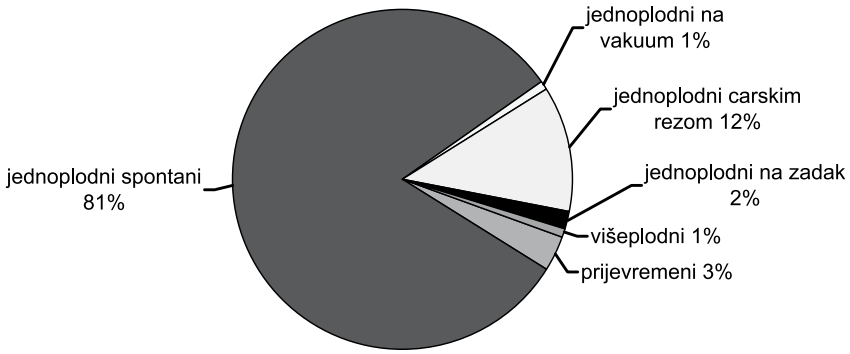

D. Usporedba podataka o broju porođaja u Hrvatskoj 1999.-2007.

Podatci iz prethodnih tablica međusobno pokazuju odstupanja između 1 i 73%:

Porođaji	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.	2004.	2005.	2006.	2007.	Prosjek
jednoplodni (HZJZ)	44.203	42.799	38.229	38.904	38.460	39.741	41.695	40.845	41.115	40.666
jednoplodni (HZZO)	34.165	32.944	34.584	38.443	37.609	37.273	39.624	37.552	36.834	36.559
razlika	10.038	9.855	3.645	461	851	2.468	2.071	3.293	4.281	4.107
razlika %	23%	23%	10%	1%	2%	6%	5%	8%	10%	10%

carski rez (HZJZ)	5.231	4.737	4.883	5.623	5.617	6.008	6.799	6.712	6.856	5.830
carski rez (HZZO)	3.453	3.484	3.908	4.502	4.646	4.581	5.365	5.048	5.099	4.454
razlika	1.778	1.253	975	1.121	971	1.427	1.434	1.664	1.757	1.376
razlika %	34%	26%	20%	20%	17%	24%	21%	25%	26%	24%

višeplodni (HZJZ)	604	553	437	504	465	469	553	478	596	518
višeplodni (HZZO)	162	185	219	225	297	290	391	331	370	274
razlika	442	368	218	279	168	179	162	147	226	244
razlika %	73%	67%	50%	55%	36%	38%	29%	31%	38%	47%

uk. HZJZ	44.807	43.352	38.666	39.408	38.925	40.210	42.248	41.323	41.711	41.183
uk. HZZO	34.327	33.129	34.803	38.668	37.906	37.563	40.015	37.883	37.204	36.833
razlika	10.480	10.223	3.863	740	1.019	2.647	2.233	3.440	4.507	4.350
razlika %	23%	24%	10%	2%	3%	7%	5%	8%	11%	11%

Budući da se prijava svakog porođaja podnosi HZJZ-u na individualnom listiću, isključena je mogućnost da HZJZ ima podatke o većem broju porođaja nego ih se u stvarnosti dogodilo.

Isključeno je da se razlika odnosi na rađanje strankinja: a) jer porođaji spadaju u hitna stanja te ih za neosiguranike HZZO-a pokriva državni proračun; b) prema očevidniku HZJZ-a zanemarivo malo rodilja ima strano državljanstvo (96 u 2007.).

Stoga su moguća tumačenja:

1. Da je riječ o nesavjesnom fakturiranju bolnica ili o nedostatcima računalnog programa HZZO-a.
2. Da HZZO bolnicama ne plaća nakon što one prijeđu unaprijed određeni novčani limit.
3. Da HZZO nije ubrojio žene koje su rodile, a prethodno su dugo ležale u bolnici na patologiji trudnoće. Ipak, račun za boravak u bolnici zbog čuvanja trudnoće ne bi trebao uključivati i sâm porođaj, ali je moguće da bolnice nisu vodile računa pri obračunavanju. Ili još gore, možda su paušalno primale neki iznos za ukupan rad pa su slale račune bez prave veze sa stvarnošću.

U svakom slučaju, podatci bi se morali u cijelosti slagati, a ne ovoliko razilaziti.

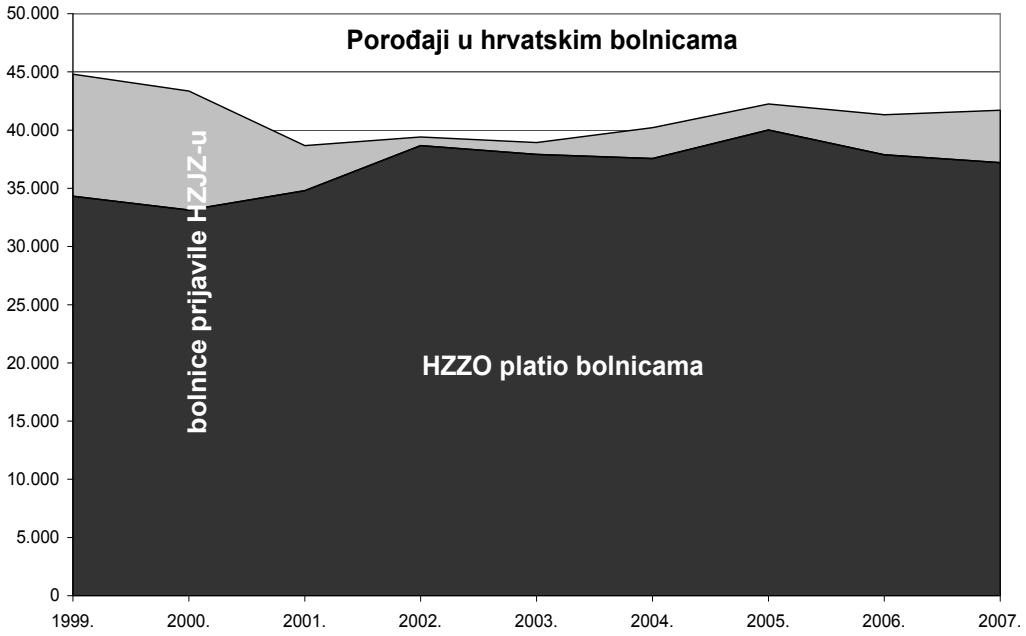

E. Prosječna cijena porođaja u Hrvatskoj 1999.-2007. koju plaća HZZO

Iznos bolničkih troškova za pojedine dijagnoze podijeljen brojem slučajeva daje prosječnu jediničnu cijenu porođaja:

Za rodilju s dijagnozom … prosječno plaćeno … kn	O60 prije-vremeni porođaj	O80 jedno-plodni spontani porođaj	O81 jednoplodno rađanje kliještima i vakuumom	O82 jedno-plodno rađanje carskim rezom	O83 drugo jedno-plodno rađanje uz pomoć	O84 višeplodni porođaj	Prosječno porođaj
1999.	4.170,21	2.793,59	3.280,33	7.315,40	3.290,85	8.549,72	3.314,33
2000.	4.833,07	3.122,40	3.766,00	7.902,86	4.119,13	9.293,63	3.709,41
2001.	5.221,09	3.107,55	3.965,58	7.742,15	3.725,30	10.265,92	3.742,56
2002.	4.573,37	2.807,63	3.715,98	6.750,99	3.666,30	8.137,87	3.362,49
2003.	5.155,35	2.782,35	3.914,15	6.835,06	4.662,93	8.549,38	3.430,00
2004.	6.108,13	2.837,08	4.054,19	7.190,35	5.093,32	9.747,62	3.588,64
2005.	5.635,16	2.813,25	3.710,52	6.834,59	4.968,98	9.153,79	3.579,44
2006.	5.441,56	2.969,05	4.171,92	6.829,94	4.718,49	7.646,81	3.724,12
2007.	5.769,63	3.257,78	4.777,16	7.491,07	5.184,63	8.995,28	4.095,70
prosjek	5.320,08	2.937,40	3.938,75	7.171,57	4.816,65	8.916,50	3.615,24

Izvor: dopis Direkcije Hrvatskoga zavoda za zdravstveno osiguranje (HZZO), klasa 953-04/08-01/15, ur. br. 338-01-36-08-2, od 18. studenoga 2008.

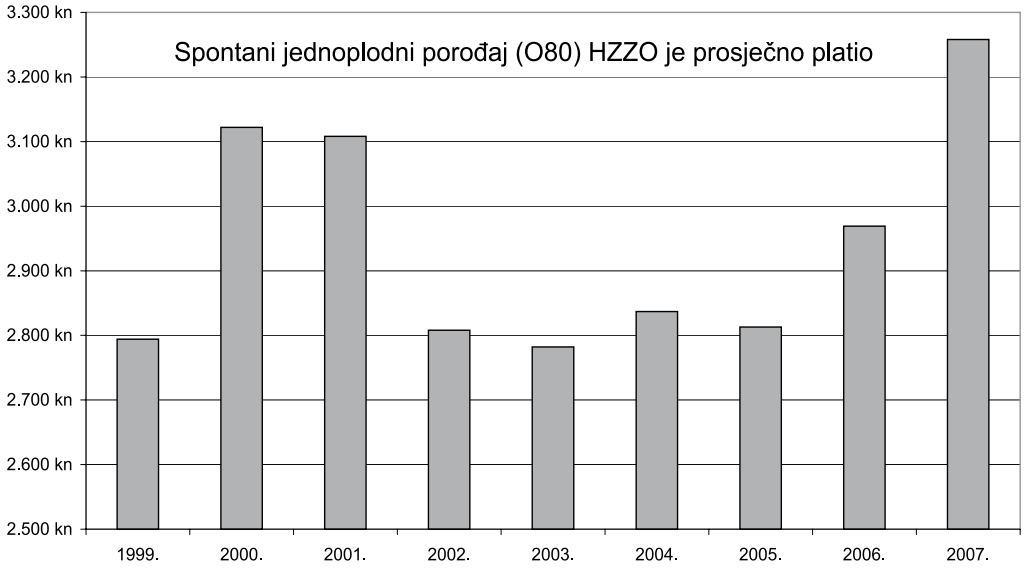

§ 168. Dvojbe koje nameću službeni statistički podatci

A. Razlika u broju pobačaja između primarne i sekundarne zdravstvene zaštite u Hrvatskoj

Primjer neujednačenih kriterija za praćenje ili dokaz nesavjesnog vođenja statistike predočuje odnos podataka primarne i sekundarne zdravstvene zaštite o pobačajima (broj indiciranih ili dijagnosticiranih pobačaja u ambulantama, poliklinikama, dispanzerima i domovima zdravlja iz § 165, nasuprot prijavljenom broju pobačaja iz § 166):

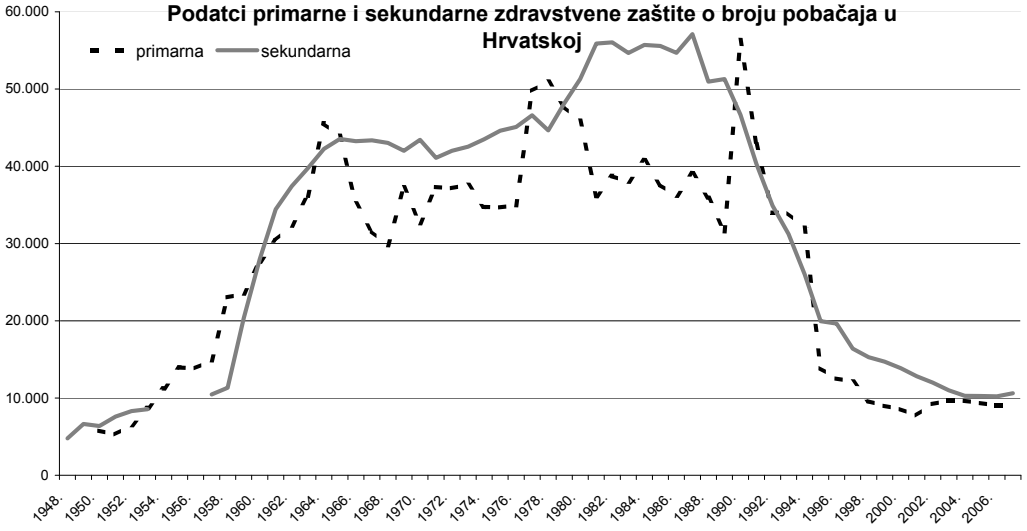

Razložno bi bilo očekivati da primarna zdravstvena zaštita zabilježi veći broj indiciranih ili dijagnosticiranih pobačaja stoga što:

a) liječničko povjerenstvo barem teorijski ne odobri pobačaj baš svim ženama koje ga traže;

b) neke žene ipak odustanu od pobačaja,

c) neki spontani pobačaji ne zahtijevaju bolničko liječenje.

Dakle, broj pobačaja do kojih je doista došlo trebao bi biti manji od onih za koje se počinje liječenje ili »liječenje«, tj. gdje se izdaje uputnica za obavljanje pobačaja. Stanje je, međutim, upravo suprotno.

Naime, žena koja u Hrvatskoj odlučiti pobaciti do desetog tjedna trudnoće nije dužna reći da je trudna ni svom liječniku opće prakse ni ginekologu (iz sustava obveznog zdravstvenog osiguranja tj. primarne zdravstvene zaštite). Tako primarna zdravstvena zaštita može ne registrirati trudnoću koju ipak registrira sekundarna zdravstvena zaštita (bolnice). Kako? Trudnica pođe u bolnicu i zatraži »prekid trudnoće« koji odobrava prvostupanjsko povjerenstvo. Plati ga i pobaci. Taj pobačaj se tada bilježi samo u bolničkoj statistici. To je legalni izazvani pobačaj. Drugi mogući scenarij je da pođe privatnom ginekologu, tko zna u kojem tjednu trudnoće, plati tko zna koliko i sve ostane obavijeno mrakom. Osim pregleda u ginekološkoj ordinaciji sve je protuzakonito i za kazneni progon i liječnika i trudnice. U oba slučaja primarna zdravstvena zaštita nema pojma o postojanju trudnoće i njezinu prijevremenom okončanju.

Najdobrohotnije moguće tumačenje različitih brojki iste pojave jest da je riječ o neozbiljno provedenom prikupljanju podataka na terenu tj. da liječnici u primarnoj zdravstvenoj zaštiti nesuvislo popunjavaju obrasce o pobačaju. Budući da ne postoji nadzor, kao provjerljivo i razložno se može smatrati da liječnici primarne zdravstvene zaštite savjesno prijavljuju pobačaje povezane uz slučajeve bolovanja zbog komplikacija pobačaja (prejako krvarenje i slično). Potpunom informatizacijom primarne zdravstvene zaštite to bi se trebalo popraviti. No, u svakom slučaju u ambulantama primarne zdravstvene zaštite ne moraju se zabilježiti sva kršenja prava na rođenje nego samo ona zbog kojih je nesuđena majka otvorila bolovanje. Dosljedno, primarna zdravstvena zaštita ne bi smjela imati više indiciranih ili dijagnosticiranih pobačaja nego sekundarna. Međutim, baš je takvo stanje utvrđeno za godine 1953.-1959., 1964.-1965., 1977.-1978., 1990.-1991. i 1993.-1994.

Zapanjujuće je da statistički podatci koje prikuplja i obrađuje Hrvatski zavod za javno zdravstvo pokazuju kako odnos broja pobačaja prema primarnoj i sekundarnoj zdravstvenoj zaštiti nije u stalnoj vezi. Štoviše, ne samo da ne postoji stalan omjer jedne skupine prema drugoj nego ispada da je broj registriranih pobačaja pojedinih godina veći u jednoj, a drugih godina u drugoj skupini.

Ako već medicinsko osoblje po ordinacijama ili bolnicama nije upućeno u način bilježenja, ili ih nesavjesno vode i unose, ili ih izmišljaju, onda bi morala postojati neka inspekcija koja bi utvrdila takve nepravilnosti i pobrinula se da se one iskorijene. Ovako se bez ikakve smislene koristi u XXI. stoljeću statistički podatci nastavljaju prikupljati ručno, prema pravilima iz predračunalnog doba, sukladno zakonu iz 1978., a bez ikakve odgovornosti. Takvi podatci, doduše, imaju oznaku da su službeni, ali je upitno jesu li i koliko vjerodostojni. Opisana pojava pridonosi pravnoj, znanstvenoj, društvenoj i proračunskoj nesigurnosti; remeti uspostavu vladavine prava i čistih računa; priječi učvršćenje pravne države; daje lažne statističke podatke te onemogućuje transparentno (svima razvidno), logičko (misleno razložito) i logično (svima razumljivo) postojanje, pridržavanje i provođenje skrbi o ljudskom životu i zdravlju.

Stvaran broj pobačaja na račun javnog zdravstva mogao bi se utvrditi iz troškova, tj. prema specifikaciji obračuna zdravstvenih ustanova Hrvatskom zavodu za zdravstveno osiguranje (HZZO). No, oni tek otvaraju više pitanja nego što daju odgovora.

B. Broj pobačaja u hrvatskim bolnicama 1999.-2007. na trošak HZZO-a

Izvor: dopis Direkcije Hrvatskoga zavoda za zdravstveno osiguranje (HZZO), klasa 953-04/08-01/15, ur. br. 338-01-36-08-2, od 18. studenoga 2008.

Broj pobačaja prema očevidniku Hrvatskoga zavoda za javno zdravstvo (HZJZ) uzet je iz § 166.

Dijagnoza	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.
O01 grozdasta potajnica (hidatidozna mola)	71	96	92	52	47
O02 ostali abnormalni produkti začeća	2.426	2.687	2.866	3.184	3.413
O03 spontani pobačaj	2.385	2.372	2.504	2.660	2.648
O04 inducirani pobačaj	358	338	316	343	340
O05 ostali pobačaj	197	180	103	55	37
O06 nespecificirani pobačaj	17	10	10	14	11
O07 neuspio pokušaj indukcije pobačaja	40	42	28	17	27
Σ pobačaja (HZZO)	5.494	5.725	5.919	6.325	6.523
ukupno pobačaja (HZJZ)	14.700	13.870	12.814	12.002	10.999
razlika: ne zna se tko je platio	9.206	8.145	6.895	5.677	4.476
HZZO nije platio % evidentiranih	63%	59%	54%	47%	41%

Dijagnoza	2004.	2005.	2006.	2007.	Prosjek 1999.-2007.
O01 grozdasta potajnica (hidatidozna mola)	55	49	45	31	60
O02 ostali abnormalni produkti začeća	3.709	3.604	3.700	3.984	3.286
O03 spontani pobačaj	2.455	2.203	2.201	1.932	2.373
O04 inducirani pobačaj	334	244	235	234	305
O05 ostali pobačaj	26	25	15	26	74
O06 nespecificirani pobačaj	13	15	7	15	12
O07 neuspio pokušaj indukcije pobačaja	23	35	24	25	29
Σ pobačaja (HZZO)	6.615	6.175	6.227	6.247	6.139
ukupno pobačaja (HZJZ)	10.288	10.255	10.224	10.609	11.751
razlika: ne zna se tko je platio	3.673	4.080	3.997	4.362	5.612
HZZO nije platio % evidentiranih	36%	40%	39%	41%	47%

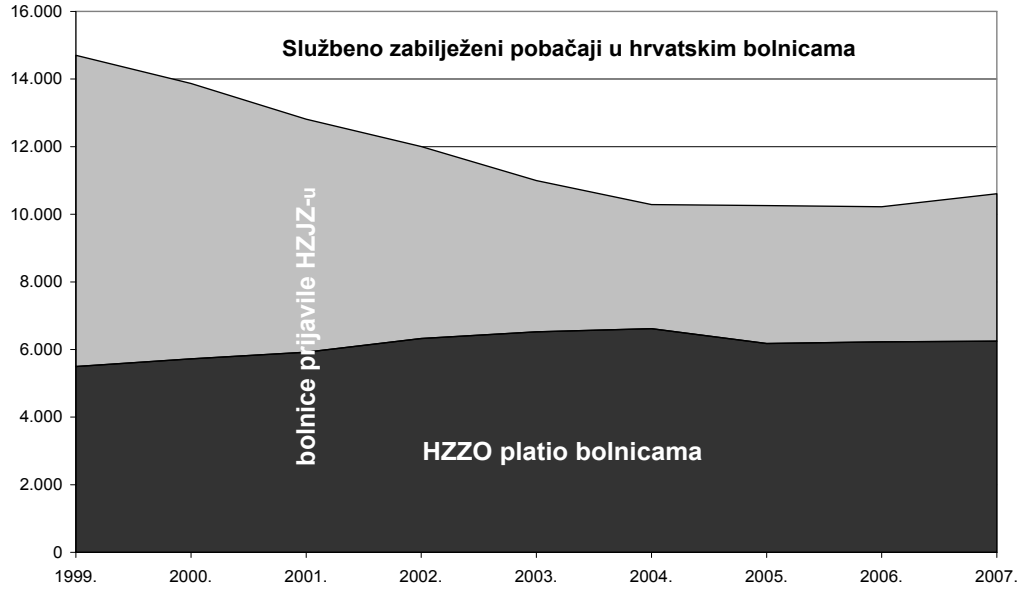

Broj pobačaja za koje HZZO plaća bolničkim ustanovama bitno je manji od broja pobačaja koje je zabilježio HZJZ. No, prijava svakog pobačaja podnosi se HZJZ-u na individualnom listiću, pa je isključena mogućnost da HZJZ ima podatke o većem broju pobačaja nego ih se u stvarnosti dogodilo. Naprotiv, opravdana je bojazan da se mnogi pobačaji koji se obave u bolnicama nikad i ne prijave HZJZ-u, a privatne klinike i ordinacije ionako uopće ništa ne prijavljuju. Tako službeni podatci HZJZ-a znače najmanji broj počinjenih pobačaja.

Usporedba podataka o broju pobačaja u dvama hrvatskim zdravstvenim zavodima pokazuje da HZZO ne snosi troškove između 2/3 i 2/5 onih pobačaja koje su bolnice prijavile HZJZ-u. Stoga se postavlja pitanje tko plaća te pobačaje. Trudnice same snose trošak pobačaja na vlastiti zahtjev, ali ne i onih kod kojih je nekom dijagnozom utvrđen medicinski, pravni ili socijalni razlog.

Obavlja li ih bolničko osoblje volonterski, kao vrstu »humanitarne pomoći«? Ili kakve udruge i pokreti »pro choice« bolnicama plaćaju da obavljaju pobačaje? Ili ga same trudnice plaćaju bolnicama? Ili u navedenim slučajevima bolničko osoblje ne priznaje policu zdravstvenog osiguranja, nego novac od krvarine nerođene djece stavlja ravno u svoj džep, popravljajući tako privatni proračun?

Ako se pretpostavi da HZZO snosi troškove svih pobačaja čiju je »medicinsku, pravnu i socijalnu« opravdanost (»indikaciju«) utvrdilo troročlano povjerenstvo za odobravanje pobačaja, a da samo pobačaje na puki zahtjev trudnice, do desetog tjedna trudnoće, snosi sama trudnica, onda bi redak »razlika: ne zna se tko je platio« trebalo preimenovati u: »pobačaj na zahtjev plaća trudnica«. Međutim, brojke se ne slažu ni u takvoj računici:

Godina	Ne zna se tko je platio bolnicama	HZZO platio induciranih pobačaja	Pretpostavljeni broj induciranih pobačaja prema HZZO-u	Induciranih pobačaja HZJZ	Stoga nisu inducirani, a HZZO nije platio, premda je pokriveno osiguranjem
1999.	9.206	358	9.564	8.064	1.500
2000.	8.145	338	8.483	7.534	949
2001.	6.895	316	7.211	6.574	637
2002.	5.677	343	6.020	6.191	
2003.	4.476	340	4.816	5.923	
2004.	3.673	334	4.007	5.232	
2005.	4.080	244	4.324	4.563	
2006.	3.997	235	4.232	4.733	
2007.	4.362	234	4.596	4.573	23
prosjek	5.612	305	5.917	5.932	

C. Usporedba broja pobačaja prema očevidnicima HZJZ-a i HZZO-a

Izvor: HZJZ: *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2007. godinu*, Zagreb, 2008., str. 266; HZZO: tablica § 168.B (Dijagnoze O01, O02, O05 i O06 iz te su tablice zbrojene kako bi se dobio ekvivalent »ostalim prekidima trudnoće« prema podjeli HZJZ)

Vrsta pobačaja	Spontani HZJZ	Spontani HZZO	Razlika spontanih	Inducirani HZJZ	Inducirani HZZO	Razlika induciranih	Ostali HZJZ	Ostali HZZO	Razlika ostalih
1999.	2.894	2.385	509	8.064	358	7.706	3.742	2.711	1.031
2000.	2.666	2.372	294	7.534	338	7.196	3.670	2.973	697
2001.	2.521	2.504	17	6.574	316	6.258	3.719	3.071	648
2002.	2.313	2.660	**-347**	6.191	343	5.848	3.498	3.305	193

Vrsta pobačaja	Spontani HZJZ	Spontani HZZO	Razlika spontanih	Inducirani HZJZ	Inducirani HZZO	Razlika induciranih	Ostali HZJZ	Ostali HZZO	Razlika ostalih
2003.	1.971	2.648	**-677**	5.923	340	5.583	3.105	3.508	**-403**
2004.	1.802	2.455	**-653**	5.232	334	4.898	3.254	3.803	**-549**
2005.	1.906	2.203	**-297**	4.563	244	4.319	3.786	3.693	93
2006.	1.803	2.201	**-398**	4.733	235	4.498	3.688	3.767	**-79**
2007.	1.804	1.932	**-128**	4.573	234	4.339	4.232	4.056	176
prosjek	2.187	2.373	**-186**	5.932	305	5.627	3.633	3.432	201

Navedena usporedba pokazuje da od 2002. na ovamo hrvatske bolnice HZZO-u stalno ispostavljaju račune za veći broj »spontanih pobačaja« nego ih se službeno dogodi. Isto tako, od 2003. HZZO je tri godine platio veći broj »ostalih pobačaja« nego su ih bolnice prijavile HZJZ-u.

D. Troškovi pobačaja u hrvatskim bolnicama 1999.-2007. koje je platio HZZO tj. porezni obveznici

Izvor: dopis Direkcije Hrvatskoga zavoda za zdravstveno osiguranje (HZZO), klasa 953-04/08-01/15, ur. br. 338-01-36-08-2, od 18. studenoga 2008.

Za pometkinje s dijagnozom … plaćeno … kuna	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.
O01 hidatidozna mola	255.532,26	344.692,75	317.567,84	141.550,11	173.678,84
O02 ostali abnormalni produkti začeća	3.626.236,61	3.651.215,24	3.879.593,38	4.119.694,55	4.666.336,39
O03 spontani pobačaj	4.262.172,19	3.623.852,47	3.577.116,00	3.391.787,09	3.805.883,50
O04 inducirani pobačaj	463.402,61	394.146,28	417.071,17	520.560,58	559.753,89
O05 ostali pobačaj	286.892,49	225.774,77	179.129,27	117.351,82	83.778,77
O06 nespecificirani pobačaj	44.673,35	151.101,57	37.352,12	28.261,98	35.036,89
O07 neuspio pokušaj indukcije pobačaja	129.126,00	99.898,81	140.728,15	83.136,00	55.993,56
Σ HRK za pobačaje (HZZO)	9.068.035,51	8.490.681,89	8.548.557,93	8.402.342,13	9.380.461,84

Za pometkinje s dijagnozom … plaćeno … kuna	2004.	2005.	2006.	2007.	Prosjek 1999.-2007.
O01 hidatidozna mola	230.261,88	195.059,00	161.630,81	83.781,58	211.528,34
O02 ostali abnormalni produkti začeća	5.231.724,33	5.452.121,92	5.807.569,37	6.199.653,73	4.737.127,28
O03 spontani pobačaj	3.812.661,86	3.244.533,31	3.165.882,19	2.801.933,11	3.520.646,86
O04 inducirani pobačaj	689.131,88	509.592,79	490.596,82	567.601,00	512.428,56
O05 ostali pobačaj	99.845,24	47.565,27	28.542,25	39.349,47	123.136,59
O06 nespecificirani pobačaj	28.546,71	66.878,89	8.890,35	35.868,65	48.512,28
O07 neuspio pokušaj indukcije pobačaja	57.633,36	164.484,81	97.494,71	69.707,47	99.800,32
Σ HRK za pobačaje (HZZO)	10.149.805,26	9.680.235,99	9.680.235,99	9.680.235,99	9.231.176,95

E. Prosječni jedinični troškovi pobačaja u hrvatskim bolnicama 1999.-2007. koje je platio HZZO

Kad se trošak koji je HZZO platio za svaku stavku podijeli s brojem slučajeva takve dijagnoze (podatci iz prethodnih tablica D i B), onda se dobije sljedeća jedinična cijena pobačaja:

Za svaku pacijenticu s dijagnozom … prosječno je plaćeno … kuna	1999.	2000.	2001.	2002.	2003.
O01 hidatidozna mola	3.599,05	3.590,55	3.451,82	2.722,12	3.695,29
O02 ostali abnormalni produkti začeća	1.494,74	1.358,84	1.353,66	1.293,87	1.367,22
O03 spontani pobačaj	1.787,07	1.527,76	1.428,56	1.275,11	1.437,27
O04 inducirani pobačaj	1.294,42	1.166,11	1.319,85	1.517,67	1.646,33
O05 ostali pobačaj	1.456,31	1.254,30	1.739,12	2.133,67	2.264,29
O06 nespecificirani pobačaj	2.627,84	15.110,16	3.735,21	2.018,71	3.185,17
O07 neuspio pokušaj indukcije pobačaja	3.228,15	2.378,54	5.026,01	4.890,35	2.073,84
prosječna cijena pobačaja	1.627,03	1.465,64	1.420,48	1.315,29	1.429,48

Za svaku pacijenticu s dijagnozom … prosječno je plaćeno … kuna	2004.	2005.	2006.	2007.	Prosjek 1999.-2007.
O01 hidatidozna mola	4.186,58	3.980,80	3.591,80	2.702,63	3.538,58
O02 ostali abnormalni produkti začeća	1.410,55	1.512,80	1.569,61	1.556,14	1.441,66
O03 spontani pobačaj	1.553,02	1.472,78	1.438,38	1.450,28	1.483,42
O04 inducirani pobačaj	2.063,27	2.088,50	2.087,65	2.425,65	1.681,93
O05 ostali pobačaj	3.840,20	1.902,61	1.902,82	1.513,44	1.669,02
O06 nespecificirani pobačaj	2.195,90	4.458,59	1.270,05	2.391,24	3.898,31
O07 neuspio pokušaj indukcije pobačaja	2.505,80	4.699,57	4.062,28	2.788,30	3.441,39
prosječna cijena pobačaja	1.525,65	1.567,65	1.554,56	1.549,58	1.493,47

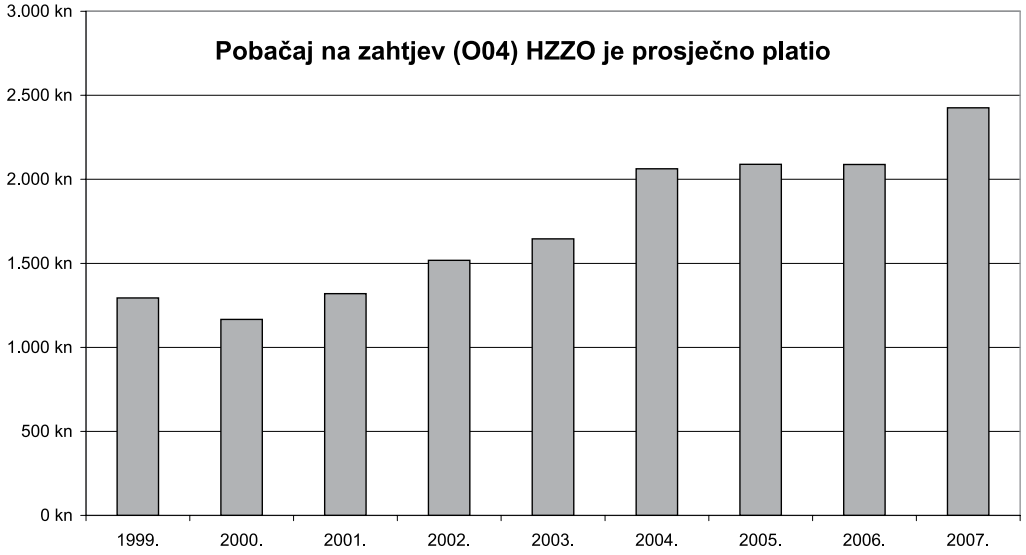

Od svih tih dijagnoza inducirani se pobačaj (O04) ni ne pokušava opravdavati bilo kakvim medicinskim ili pravnim razlozima, do njega je došlo samo zato što je trudnica izjavila da ne želi zadržati dijete. Nikakva mana ni izobličenje nisu utvrđeni (inače bi slučaj bio preimenovan u neku drugu dijagnozu) pa se mora pretpostaviti da je dijete bilo posve zdravo. Tu se nitko nije htio zamarati pitanjem ima li to zdravo dijete pravo živjeti i roditi se na ovaj svijet. I baš na toj dijagnozi pojavljuje se vrlo čudna krivulja naplaćene cijene pobačaja.

Cijelo to vrijeme tečaj kune bio je stalan: 1. siječnja 1999. srednji je tečaj eura bio 7,3099 kuna, a 31. prosinca 2007. iznosio je 7,3251 kunu, što je porast od samo 0,21 posto (2,1 ‰). Međutim, prosječna cijena induciranog pobačaja (O04) na teret HZZO-a od 1999. do 2007. porasla je 1,87 puta, uz napomenu da je rast između 2000. i 2007. čak 2,08 puta! Nema nikakva medicinskog razloga da cijena jednoj vrsti pobačaja raste dok je kod drugih vrsta otprilike ista ili u malom porastu. To je apsurdno. Što je toliko poskupjelo: prostor, materijal, oprema, ruke, savjest? Ili se neke bolnice koriste nedostatkom kontrole i previdom revizije HZZO-a?

F. Najmanja vrijednost hrvatskog tržišta pobačaja kao obavljane gospodarske djelatnosti

Kad se međusobno pomnoži broj pobačaja iz očevidnika Hrvatskoga zavoda za javno zdravstvo s prosječnom cijenom pobačaja koju HZZO plaća bolnicama, dobije se najmanja vrijednost hrvatskog tržišta pobačaja kao gospodarske djelatnosti. Ona se kreće između 15 i 24 milijuna kuna godišnje.

Tržište pobačaja u Hrvatskoj	Pobačaja prema HZJZ-u	Prosječno kuna za pobačaj	Najmanja vrijednost tržišta (kuna)
1999.	14.700	1.627,03	23,917.341
2000.	13.870	1.465,64	20,328.427
2001.	12.814	1.420,48	18,202.031
2002.	12.002	1.315,29	15,786.111
2003.	10.999	1.429,48	15,722.851
2004.	10.288	1.525,65	15,695.887
2005.	10.255	1.567,65	16,076.251
2006.	10.224	1.554,56	15,893.821
2007.	10.609	1.549,58	16,439.494
prosjek	11.751	1.493,47	17,549.766

Mora se uzeti da je to najmanja vrijednost zbog neutvrđenoga dodatnog broja pobačaja koji se u bolničkim ustanovama obavljaju u privatnom aranžmanu pojedinih liječnika i nigdje se ne bilježe, a plaćaju se gotovinom, kao i pobačaja koji se obavljaju u privatnim ginekološkim ordinacijama i klinikama, a službeno su nedopušteni. Zarada na prolijevanju ljudske krvi u tim pobačajima stoga ne spada ni u sivu, nego u crnu ekonomiju.

§ 169. Sumnje u zloporabe, prekršaje i kaznena djela

Statistički podatci HZJZ-a upućuju na to da je od uvođenja demokracije (1990.) došlo do znatnog smanjenja pobačaja. Činjenica je da se smanjio broj registriranih pobačaja, ali, nažalost, ne postoje pokazatelji da je došlo do stvarnog smanjenja pobačajne prakse. Naime, još je 2001. u stručnoj literaturi upozoreno: »Čini se da je stvarnost mnogo drukčija – okrutnija – od statističkih pokazatelja. Naime, s velikom se vjerojatnošću može tvrditi da uopće nije riječ o drastičnom smanjenju stvarno počinjenih pobačaja, nego samo o drastičnom smanjenju broja registriranih odnosno prijavljenih pobačaja... Vrlo je dobro poznata stvar, koju možemo osobno potvrditi

iz iskustva, ... da pobačaj u privatnoj klinici stoji 2.000 kuna. Za plaćeni se iznos ne dobiva nikakva priznanica [ni račun] s nadnevkom, pečatom i potpisom ovlaštene osobe. Iz toga se dade s velikom vjerojatnošću zaključiti, jer ne postoje drugi parametri koji bi to opovrgavali, da je drastični pad broja legalno induciranih pobačaja za pet puta zapravo statistički privid i zloupotreba zakona pravne države.«[2]

To znači da se masovno krše najmanje četiri zakona.

1. *Zakon o porezu na dodanu vrijednost* (jer se ne izdaju računi za obavljene usluge niti se državi plaća porez na te usluge). Primjer: »Klaudija (19): Majka me [12. rujna 2005.] dovela [u bolnicu Sveti Duh u Zagrebu] da učinim abortus. Doktor bez ikakvog pozdrava i rukovanja, bez odugovlačenja izriče svoju cijenu od 1500 kuna. Mama mu pojašnjava da sam ja već u 14. tjednu trudnoće. Bez ikakve stanke i razmišljanja, doktor mijenja cijenu. Sada je 5000 kuna.«[3] Član Središnjega etičkog povjerenstva, Nacionalnog bioetičkog povjerenstva za medicinu i Etičkog povjerenstva Kliničkog bolničkog centra Zagreb smatra da je svota od koje treba poći više od 38.000 pobačaja godišnje ili više od 77 milijuna kuna za koje državi nije plaćen porez![4]
2. *Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece*, jer se legalno inducirani pobačaji ne smiju obavljati izvan ovlaštenih bolničkih ustanova, a to znači da pobačaji u ginekološkim ordinacijama i ustanovama izvan javnih bolnica nisu legalni nego su kriminalni.
3. *Zakon o evidenciji u oblasti zdravstva*, jer se ti pobačaji ne prijavljuju.
4. *Kazneni zakon*, jer je riječ o kaznenom djelu protupravnog prekida trudnoće, čim se *protivno propisima o prekidu trudnoće* trudnoj ženi s njezinim pristankom započne činiti, obavi ili joj se pomogne učiniti prekid trudnoće, pa bi svaki počinitelj za svaki takav pobačaj trebao dobiti između šest mjeseci i tri godine zatvora (članak 97. stavak 1.).

Doista je neobjašnjiv nedostatak volje barem za suzbijanjem sive ekonomije, kad evidentno ne postoji volja da se provode postojeći propisi o kaznenom gonjenju ilegalnih i kriminalnih pobačaja. Pravna je država na potezu.

§ 170. O kaznenim postupcima za pobačaj u Hrvatskoj

A. Prilike javne sigurnosti – postupanja redarstva i oružništva zbog uzrokovanog pometnuća u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji

Godina	Slučajeva	Potraga	Nađeno počinitelja	Uhićeno	Izvor: *Mjesečna statistička izvješća* (Zagreb),
1899.	51	41	75	26	I. 1899., I, 36; II, 37; III, 39; IV, 39; V, 42; VI, 40; VII, 43; VIII, 43; IX, 41; X, 41; XI, 40; XII, 40.
1900.	53	52	91	24	II. 1900., I, 40; II, 40; III, 42; IV, 44; V, 44; VI, 44; VII, 42; VIII, 43; IX, 46; X, 44; XI, 44; XII, 42.
1901.	51	47	76	27	III. 1901., I, 41; II, 41; III, 43; IV, 43; V, 46; VI, 44; VII, 45; VIII, 43; IX, 44; X, 43; XI, 43; XII, 42.
1902.	60	59	97	33	IV. 1902., I, 41; II, 41; III, 44; IV, 43; V, 46; VI, 43; VII, 44; VIII, 46; IX, 46; X, 43; XI, 42; XII, 42.
1903.	43	40	75	18	V. 1903., I, 41; II, 42; III, 45; IV, 46; V, 45; VI, 45; VII, 47; VIII, 48; IX, 49; X, 44; XI, 44; XII, 43.

2 Tonči Matulić, *Ljudski život - ugrožena vrednota*, Bogoslovska smotra (Zagreb), 71 (2001.) 2-3, str. 424, bilješka 27.

3 Bosiljka Bačura, *Djetešce, na sunašce*, Zagreb, 2006., str. 108.

4 Tonči Matulić, *Ljudski život - ugrožena vrednota*, Bogoslovska smotra (Zagreb), 71 (2001.) 2-3, str. 424, bilješka 27.

Godina	Slučajeva	Potraga	Nađeno počinitelja	Uhićeno	Izvor: *Mjesečna statistička izvješća* (Zagreb),
1904.	75	73	103	32	VI. 1904., I, 40; II, 41; III, 43; IV, 42; V, 47; VI, 46; VII, 50; VIII, 54; IX, 46; X, 45; XI, 43; XII, 44.
1905.	47	46	78	27	VII. 1905., I, 53; II, 50; III, 52; IV, 53; V, 54; VI, 56; VII, 56; VIII, 57; IX, 58; X, 54; XI, 54; XII, 52.
1906.	50	43	73	27	VIII. 1906., I, 48; II, 47; III, 48; IV, 49; V, 51; VI, 51; VII, 51; VIII, 51; IX, 52; X, 51; XI, 49; XII, 50.
1907.	59	54	84	17	IX. 1907., I, 49; II, 48; III, 49; IV, 49; V, 51; VI, 50; VII, 51; VIII, 52; IX, 50; X, 50; XI, 49; XII, 50.
1908.	57	53	88	27	X. 1908., I, 29; II, 29; III, 29; IV, 30; V, 30; VI, 31; VII, 31; VIII, 31; IX, 31; X, 30; XI, 29; XII, 30.
1909.	73	74	108	35	XI. 1909., I, 29; II, 29; III, 29; IV, 30; V, 30; VI, 31; VII, 31; VIII, 31; IX, 31; X, 30; XI, 29; XII, 30.
1910.	63	63	98	33	XII. 1910., I, 29; II, 29; III, 29; IV, 30; V, 30; VI, 31; VII, 31; VIII, 31; IX, 31; X, 31; XI, 31; XII, 31.
1911.	69	65	113	46	XIII. 1911.: I, 30; II, 29; III, 29; IV, 31; V, 32, VI, 31; VII, 32; VIII, 30; IX, 9; X, 9; XI, 9; XII, 9.
1912.	82	72	120	52	XIV. 1912.: I, 29; II, 29; III, 29; IV, 29; V, 30, VI, 32; VII, 33; VIII, 30; IX, 31; X, 31; XI, 30; XII, 31.
1913.	71	63	111	53	XV. 1913., I, 30; II, 29; III, 29; IV, 31; V, 32; VI, 31; VII, 33; VIII, 32; IX, 31; X, 31, XI, 29; XII, 31.
1914.	71	70	104	49	XVI. 1914.: I, 29; II, 30; III, 31; IV, 31; V, 31, VI, 32; VII, 32; VIII, 32; IX, 31; X, 31; XI, 31; XII, 30.
1915.	79	73	113	51	XVII. 1915., Zagreb, 1916., str. 31.
1916.	96	92	169	90	XVIII. 1916., Zagreb, 1917., str. 31.
1917.	85	81	117	46	XIX. 1917., Dodatak, Zagreb, 1918., str. 31.

B. Osuđeni zbog zločinstva uzrokovanog pometnuća na području Stola sedmorice u Zagrebu 1863.-1910., 1922.-1923. i 1929.-1939.

Paragraf 144.-148. (uzrokovano pometnuće) Kaznenog zakonika od 27. svibnja 1852. – v. ovdje § 239.

Paragraf 171.-174. (pobačaj) Krivičnog zakonika od 27. siječnja 1929. – v. ovdje § 241.

Za vrijeme Austrije Stol sedmorice obuhvaćao je sudove u Zagrebu, Varaždinu, Bjelovaru, Požegi, Osijeku, Mitrovici, Petrinji, Ogulinu i Gospiću; a u Kraljevini SHS/Jugoslaviji 11 prvostupanjskih sudova.

Godina	Muškaraca	Žena	Svega
1863.			6
1864.			3
1865.			2
1866.			0
1867.			1
1868.			6
1869.			6
1870.			1
1871.			0
1872.			6
1873.			2
1874.			1

Godina	Muškaraca	Žena	Svega
1875.			7
1876.			7
1877.	0	4	4
1878.	0	0	0
1879.	0	0	0
1880.	0	1	1
1881.	0	3	3
1882.	0	4	4
1883.	0	12	12
1884.	0	11	11
1885.	1	6	7
1886.	1	7	8

Godina	Muškaraca	Žena	Svega
1887.	0	2	2
1888.	0	5	5
1889.	0	4	4
1890.	2	14	16
1891.	2	14	16
1892.	1	25	26
1893.	1	6	7
1894.	2	14	16
1895.			9
1896.	2	28	30
1897.	0	21	21
1898.	1	12	13
1899.	2	20	22
1900.	0	15	15
1901.	0	14	14
1902.	1	30	31
1903.	0	22	22
1904.	1	10	11
1905.	1	19	20
1906.	1	24	25
1907.	0	10	10
1908.	0	20	20

Godina	Muškaraca	Žena	Svega
1909.	2	16	18
1910.	2	12	14
1922.	0	13	13
1923.	0	10	10
1930.			13
1931.			27
1932.	7	31	38
1933.	3	32	35
1934.	7	48	55
1935.	2	54	56
1936.	0	37	37
1937.	3	41	44
1938.	2	29	31
1939.	7	51	58

Osuđeni maloljetni počinitelji (do 20 godina)			
Godina	Muški	Ženski	Svega
1938.	0	6	6
1939.	2	10	12

Izvori: Fran Vrbanić, *Statistika kaznenoga pravosudja za godine 1863.-1876.*, U Zagrebu, 1879., str. 23. 54-55; *Statistički ljetopis za godinu 1874.*, Zagreb, 1876., str. 398-403. 446-447; *Statistika kaznenoga pravosudja godine 1877-1882.*, U Zagrebu, [bez godine], str. 46-56; *1883-1886.:* str. 88-94; *1887-1894.:* str. 166. 176. 184. 192. 200. 208. 218. 226; *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, I, U Zagrebu, 1913., str. 816. 808. 819-821. 834-843; *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, II, U Zagrebu, 1917., str. 544-552; *Kriminalna statistika za 1922 i 1923 godinu*, Beograd, 1932., str. 112; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, knjiga IV. 1932, Beograd, 1934., str. 422-423; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, knjiga V. 1933, Beograd, 1935., str. 408-411; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1934-1935*, knjiga VI, Beograd, 1936., str. 398-403; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1936*, knjiga VII, Beograd, 1937., str. 466-469; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1937*, knjiga VIII, Beograd, 1938., str. 351-353; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1938-1939*, knjiga IX, Beograd, 1939., str. 439-441. 450-451; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1940*, knjiga X, Beograd, 1941., str. 419-421. 430-431.

C. Vjeroispovijest osuđenih u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji zbog uzrokovanog pometnuća

Godina	Katolička	Pravoslavna	Židovska	Ostale	Ukupno
1877.	4	0	0	0	4
1878.	0	0	0	0	0
1879.	0	0	0	0	0
1880.	1	0	0	0	1
1881.	3	0	0	0	3
1882.	4	0	0	0	4
1883.	11	0	1	0	12

Godina	Katolička	Pravoslavna	Židovska	Ostale	Ukupno
1884.	10	1	0	0	11
1885.	6	1	0	0	7
1886.	8	0	0	0	8
1887.	1	1	0	0	2
1888.	3	2	0	0	5
1889.	4	0	0	0	4
1890.	10	6	0	0	16
1891.	14	2	0	0	16
1892.	16	10	0	0	26
1893.	6	0	1	0	7
1894.	8	5	0	3	16
1895.					9
1896.	16	13	0	1	30
1897.	19	2	0	0	21
1898.	9	4	0	0	13
1899.	11	11	0	0	22
1900.	10	5	0	0	15
1901.	11	3	0	0	14
1902.	16	6	4	5	31
1903.	15	6	0	1	22
1904.	4	7	0	0	11
1905.	15	3	2	0	20

Izvor: *Statistika kaznenoga pravosudja godine 1877-1882.*, U Zagrebu, [bez godine], str. 30-41. 47-57; *1883-1886.*: str. 89-95; *1887-1894.*: str. 167. 177. 185. 193. 201. 209. 219. 227; *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, I, U Zagrebu, 1913., str. 819-820. 844-853.

D. Dob osuđenih u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji zbog uzrokovanog pometnuća

Godina	Do 16 godina	16-20 godina	20-30 godina	30-50 godina	Više od 50 godina	Ukupno
1877.	0	2	0	2	0	4
1878.	0	0	0	0	0	0
1879.	0	0	0	0	0	0
1880.	0	1	0	0	0	1
1881.	0	3	0	0	0	3
1882.	0	1	1	2	0	4
1883.	0	4	3	3	2	12
1884.	0	2	6	1	2	11
1885.	0	2	2	3	0	7
1886.	0	3	2	3	0	8
1887.	0	0	0	2	0	2
1888.	0	2	1	2	0	5
1889.	0	1	2	1	0	4

1890.	0	2	8	5	1	16
1891.	0	4	4	8	0	16
1892.	0	7	5	14	0	26
1893.	0	2	4	1	0	7
1894.	1	1	5	7	2	16
1895.						9
1896.	0	7	10	11	2	30
1897.	1	3	7	8	2	21
1898.	0	5	1	5	2	13
1899.	0	3	12	7	0	22
1900.	0	3	7	5	0	15
1901.	0	1	7	5	1	14
1902.	0	9	10	8	4	31
1903.	0	3	5	11	3	22
1904.	0	1	2	5	3	11
1905.	0	1	8	5	6	20

Izvor: *Statistika kaznenoga pravosudja godine 1877-1882.*, U Zagrebu, [bez godine], str. 30-40. 46-56; *1883-1886.:* str. 88-94; *1887-1894.:* str. 166. 176. 184. 192. 200. 208. 218. 226; *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, I, U Zagrebu, 1913., str. 819-820. 844-853.

E. Obiteljsko stanje osuđenih zbog uzrokovanog pometnuća u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji

Godina	Neoženjen	Neudana	Oženjen	Udana	Udovica	Raspuštenica	Ukupno
1877.	0	2	0	2	0	0	4
1878.	0	0	0	0	0	0	0
1879.	0	0	0	0	0	0	0
1880.	0	1	0	0	0	0	1
1881.	0	3	0	0	0	0	3
1882.	0	2	0	2	0	0	4
1883.	0	5	0	5	2	0	12
1884.	0	5	0	5	1	0	11
1885.	0	2	1	4	0	0	7
1886.	0	3	1	4	0	0	8
1887.	0	0	0	2	0	0	2
1888.	0	3	0	2	0	0	5
1889.	0	1	0	3	0	0	4
1890.	0	4	2	8	2	0	16
1891.						0	16
1892.	0	10	1	15	0	0	26
1893.	1	1	5	0	0	0	7
1894.	0	5	2	8	1	0	16
1895.							9

Godina	Neoženjen	Neudana	Oženjen	Udana	Udovica	Raspuštenica	Ukupno
1896.	1	9	1	17	2	0	30
1897.	0	5	0	14	2	0	21
1898.	1	4	0	7	1	0	13
1899.	2	10	0	9	1	0	22
1900.	0	4	0	10	1	0	15
1901.	0	2	0	9	3	0	14
1902.	0	14	1	12	4	0	31
1903.	0	7	0	11	3	1	22
1904.	1	1	0	7	2	0	11
1905.	1	4	0	11	4	0	20
1906.	1	7	0	14	3	0	25
1907.	0	4	0	4	2	0	10
1908.	0	3	0	14	3	0	20
1909.	0	7	2	8	1	0	18
1910.	1	2	1	10	0	0	14

Izvor: *Statistika kaznenoga pravosudja godine 1877-1882.*, U Zagrebu, [bez godine], str. 30-41. 46-56; *1883-1886.:* str. 88-94; *1887-1894.:* str. 166. 176. 184. 192. 200. 208. 218. 226; *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, I, U Zagrebu, 1913., str. 819-820. 834-843; *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, II, U U Zagrebu, 1917., str. 544-552.

F. Sudbeno postupanje zbog zločinstva uzrokovanog pometnuća u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji (na području Stola sedmorice u Zagrebu) 1901.-1905. i 1910.

Paragraf 144.-148. (uzrokovano pometnuće) Kaznenog zakonika od 27. svibnja 1852. – v. ovdje § 239.

Godina	Prijavljenih	Obtuženih	Pritvorenih	Odbačena prijava protiv	Obustavljena obtužnica protiv	Osuđenih	Odriešenih
1901.	214	25	8	189	1	13	11
1902.	296	34	20	262	2	28	4
1903.	247	24	15	223	0	18	6
1904.	221	23	9	198	5	12	6
1905.	279	28	11	251	0	25	3
1906.							
1907.							
1908.							
1909.							
1910.	241	28	7	213	1	18	9

Izvori: *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, I, U Zagrebu, 1913., str. 822-831; *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, II, U Zagrebu, 1917., str. 543.

G. Pravomoćno dosuđene kazne tamnice u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji zbog uzrokovanog pometnuća

Osuda	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	1883.	1884.	1885.	1886.
do mjesec dana	0	0	0	0	0	0	3	0	0	0
1-3 mjeseca	0	0	0	0	0	1	1	3	1	0
3-6 mjeseci	0	0	0	0	0	1	6	4	2	2

Osuda	1877.	1878.	1879.	1880.	1881.	1882.	1883.	1884.	1885.	1886.
6-12 mjeseci	1	0	0	1	0	1	2	3	3	3
1-2 godine	1	0	0	0	1	1	0	0	1	3
2-3 godine	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
3-5 godina	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0
ukupno	2	0	0	1	1	4	12	11	7	8

Osuda	1887.	1888.	1889.	1890.	1891.	1892.	1893.	1894.
do mjesec dana	0	0	0	1	0	3	0	0
1-3 mjeseca	0	0	0	7	10	9	2	1
3-6 mjeseci	0	2	4	6	5	8	1	8
6-12 mjeseci	0	3	0	2	1	6	1	5
1-2 godine	2	0	0	0	0	0	2	2
2-3 godine	0	0	0	0	0	0	1	0
3-5 godina	0	0	0	0	0	0	0	0
ukupno	2	5	4	16	16	26	7	16

Izvor: *Statistika kaznenoga pravosudja godine 1877-1882.*, U Zagrebu, [bez godine], str. 4-9; *1883-1886.:* str. 82-85; *1887-1894.:* str. 119. 123. 127. 131. 135. 139. 143. 147.

Osuda	1901.	1902.	1903.	1904.	1905.	1906.	1907.	1908.	1909.	1910.	1901.-1910.	%
do mjesec dana	1	0	1	2	3	2	3	0	2	0	14	8%
1-3 mjeseca	3	12	5	5	9	10	5	11	2	4	66	36%
3-6 mjeseci	2	11	11	3	5	11	2	3	7	8	63	34%
6-12 mjeseci	7	5	5	0	2	2	0	6	5	1	33	18%
1-2 godine	1	3	0	0	1	0	0	0	1	1	7	4%
2-3 godine	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0	2	1%
ukupno	14	31	22	11	20	25	10	20	18	14	185	100%

Izvor: *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, I, U Zagrebu, 1913., str. 834-843; *Statistički godišnjak kraljevina Hrvatske i Slavonije*, II, U Zagrebu, 1917., str. 545-553.

H. Osuđeni zbog zločinstva uzrokovanog pometnuća na području Višega zemaljskog suda u Splitu

Paragraf 144.-148. (uzrokovano pometnuće) Kaznenog zakonika od 27. svibnja 1852. – v. ovdje § 239.

Paragraf 171.-174. (pobačaj) Krivičnog zakonika od 27. siječnja 1929. – v. ovdje § 241.

Viši zemaljski sud u Splitu obuhvaća područje četiri okružna suda.

Godina	Muški	Ženski	Svega
1922.	1	0	1
1923.	0	2	2
1930.			1
1931.			3
1932.	0	0	0

Godina	Muški	Ženski	Svega
1933.	0	0	0
1934.	0	3	3
1935.	0	4	4
1936.	1	1	2
1937.	0	0	0
1938.	0	0	0
1939.	1	2	3

Izvori: *Kriminalna statistika za 1922 i 1923 godinu*, Beograd, 1932., str. 92; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, knjiga IV. 1932, Beograd, 1934., str. 422-423; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, knjiga V. 1933, Beograd, 1935., str. 408-411; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1934-1935*, knjiga VI, Beograd, 1936., str. 398-403; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1936*, knjiga VII, Beograd, 1937., str. 466-469; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1937*, knjiga VIII, Beograd, 1938., str. 351-353; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1938-1939*, knjiga IX, Beograd, 1939., str. 439-441. 450-451; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1940*, knjiga X, Beograd, 1941., str. 419-421. 430-431.

§ 171. Albanija

Izvori za broj živorođene djece: 1932.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 256; 1935.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 152; 1936.-1942.: *United Nations Demographic Yearbook 1952*, New York, 1952., str. 220; 1948.-1992.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion; 1993.-2006.: data.euro.who.int/hfadb

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1938.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 180; 1981.-1990.: data.euro.who.int/hfadb

Izvori za broj pobačaja: 1975.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion; 1980.-2006.: data.euro.who.int/hfadb

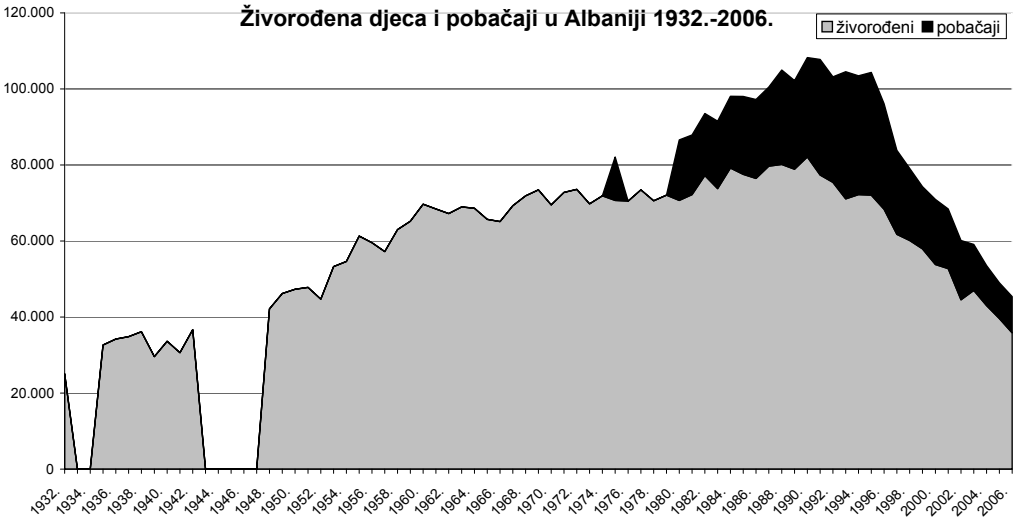

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	25.062		
1933.			
1934.			
1935.	32.640	312	
1936.	34.199	276	
1937.	34.829	206	
1938.	36.138	188	
1939.	29.597		
1940.	33.651		
1941.	30.627		
1942.	36.683		
1943.			
1944.			
1945.			
1946.			
1947.			

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1948.	42.141		
1949.	46.196		
1950.	47.291		
1951.	47.813		
1952.	44.727		
1953.	53.273		
1954.	54.635		
1955.	61.300		
1956.	59.565		
1957.	57.241		
1958.	63.007		
1959.	65.213		
1960.	69.686		
1961.	68.452		
1962.	67.209		
1963.	68.967		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1964.	68.599		
1965.	65.692		
1966.	65.127		
1967.	69.261		
1968.	71.869		
1969.	73.458		
1970.	69.507		
1971.	72.784		
1972.	73.607		
1973.	69.754		
1974.	71.862		
1975.	70.688		11.422
1976.	70.510		
1977.	73.439		
1978.	70.594		
1979.	72.055		
1980.	70.680		15.912
1981.	72.180	367	15.693
1982.	77.232	358	16.289
1983.	73.762	377	17.756
1984.	79.177	410	18.908
1985.	77.535	281	20.489

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1986.	76.435	286	20.768
1987.	79.696	364	20.815
1988.	80.141	354	24.815
1989.	78.862	466	23.352
1990.	82.125	393	26.112
1991.	77.361		30.408
1992.	75.425		27.745
1993.	71.079		33.441
1994.	72.179		31.292
1995.	72.081		32.268
1996.	68.358		27.734
1997.	61.739		22.133
1998.	60.139		18.948
1999.	57.948		16.360
2000.	53.833		17.120
2001.	52.715		15.728
2002.	44.525		15.625
2003.	47.012		12.087
2004.	43.022		10.517
2005.	39.612		9.403
2006.	35.812		9.552
2007.			

§ 172. Armenija

Izvor za broj živorođene djece: 1948.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj mrtvorođene djece: 1981.-1990.: data.euro.who.int/hfadb

Izvori za broj pobačaja: 1975.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion; 1980.-2006.: data.euro.who.int/hfadb

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1960.	74.825		
1961.	72.377		
1962.	69.505		
1963.	67.382		
1964.	64.454		
1965.	62.969		
1966.	61.594		
1967.	57.031		
1968.	57.503		
1969.	56.203		
1970.	55.694	545	
1971.	58.188		
1972.	59.313		
1973.	59.593		
1974.	60.419		
1975.	62.866	585	45.480
1976.	65.065		
1977.	65.830		
1978.	66.698		
1979.	69.786		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1980.	70.324	684	32.604
1981.	73.682	700	32.105
1982.	74.225	750	32.004
1983.	76.436	747	33.158
1984.	79.767	832	33.385
1985.	80.306	1.455	33.896
1986.	81.192	1.505	38.116
1987.	78.492	1.454	32.587
1988.	74.707	1.387	29.149
1989.	75.250	1.426	26.141
1990.	79.882	1.313	26.094
1991.	77.825	1.295	27.264
1992.	70.581	1.046	27.958
1993.	59.041	874	27.907
1994.	51.143	733	30.571
1995.	48.959	691	30.726
1996.	48.134	667	31.323
1997.	43.929	573	25.266
1998.	39.366	489	18.286
1999.	36.502	529	14.403

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
2000.	34.276	476	11.769
2001.	32.065	407	10.419
2002.	32.229	414	9.767
2003.	35.793	709	10.730

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
2004.	37.520	691	10.645
2005.	37.499	666	10.925
2006.	37.639	708	11.132
2007.			

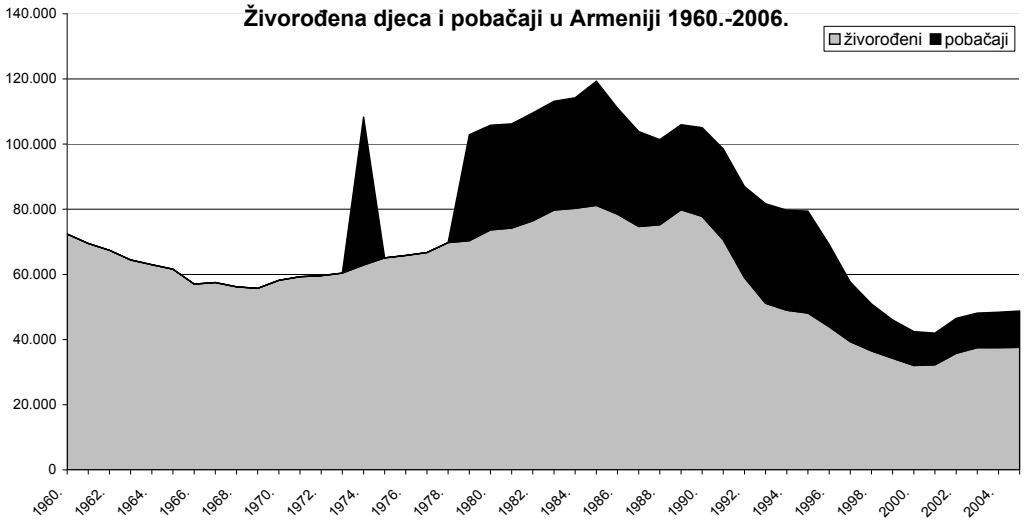

§ 173. Australija

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 258-259; 1948.-2006. www.johnstonsarchive.net/policy/abortion; unstats.un.org/unsd; 1970.-2006.: data.euro.who.int/hfadb

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1953.-1959.: *United Nations Demographic Yearbook 1962*, New York, 1962., str. 500; 1959.-1961.: *United Nations Demographic Yearbook 1964*, New York, 1965., str. 549; 1962.-1964.: *United Nations Demographic Yearbook 1967*, New York, 1968., str. 262; 1966.-1969.: *United Nations Demographic Yearbook 1971*, New York, 1972., str. 662; 1973.-1975.: *United Nations Demographic Yearbook 1977*, New York, 1978., str. 323; 1974.-1977.: *United Nations Demographic Yearbook 1979*, New York, 1980., str. 332; 1978.-1981.: *United Nations Demographic Yearbook 1983*, New York, 1985., str. 333; 1982.-1985.: *United Nations Demographic Yearbook 1987*, New York, 1989., str. 373; 1983.-1986.: *United Nations Demographic Yearbook 1988*, New York, 1990., str. 385; 1987.-1996.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion; 2000.-2003.: *United Nations Demographic Yearbook 2004*, New York, 2007., str. 374.

Izvor za broj pobačaja: 1970.-2007.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	110.933		
1933.	111.269		
1934.	109.475		
1935.	111.325		
1936.	116.073		
1937.	119.131		
1938.	120.415		
1939.	122.891		
1940.	126.347		
1941.	134.525		
1942.	136.708		
1943.	149.295		
1944.	153.344		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1945.	160.560		
1946.	176.379		
1947.	182.384		
1948.	177.976		
1949.	181.261		
1950.	190.591		
1951.	193.298		
1952.	201.650		
1953.	202.235	3.379	
1954.	202.256	3.230	
1955.	207.677	3.198	
1956.	212.133	3.296	
1957.	220.358	3.431	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1958.	222.504	3.171	
1959.	226.976	3.231	
1960.	230.326	3.309	
1961.	239.986	3.403	
1962.	237.081	3.006	
1963.	235.689	2.978	
1964.	229.149	2.695	
1965.	222.854		
1966.	222.626	2.689	
1967.	229.296	2.587	
1968.	240.906	2.449	
1969.	250.176	2.519	
1970.	257.516		1.440
1971.	276.362		2.519
1972.	264.969		2.692
1973.	247.670	2.184	2.847
1974.	245.177	2.128	2.867
1975.	233.012	1.769	3.000
1976.	227.810	1.724	3.289
1977.	226.291	1.542	3.494
1978.	224.181	1.514	3.895
1979.	223.129	1.336	3.880
1980.	225.527	1.293	4.081
1981.	235.842	1.311	4.096
1982.	239.903	1.299	4.061

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1983.	242.570	1.233	4.036
1984.	234.034	1.193	54.600
1985.	247.348	1.128	56.371
1986.	243.408	1.180	59.876
1987.	243.959	1.087	60.271
1988.	246.193	1.141	62.420
1989.	250.853	1.094	66.414
1990.	262.648	1.198	69.223
1991.	257.247	1.150	70.361
1992.	264.151	1.171	73.448
1993.	260.229	939	74.395
1994.	258.051	898	76.691
1995.	256.190	997	77.218
1996.	253.834	1.053	91.900
1997.	251.842		75.569
1998.	249.283		75.183
1999.	246.573		73.392
2000.	249.636	802	74.888
2001.	246.394	751	76.332
2002.	250.988	714	75.282
2003.	251.161	759	84.500
2004.	254.246		72.214
2005.	259.791		69.383
2006.	265.949		71.773
2007.			71.848

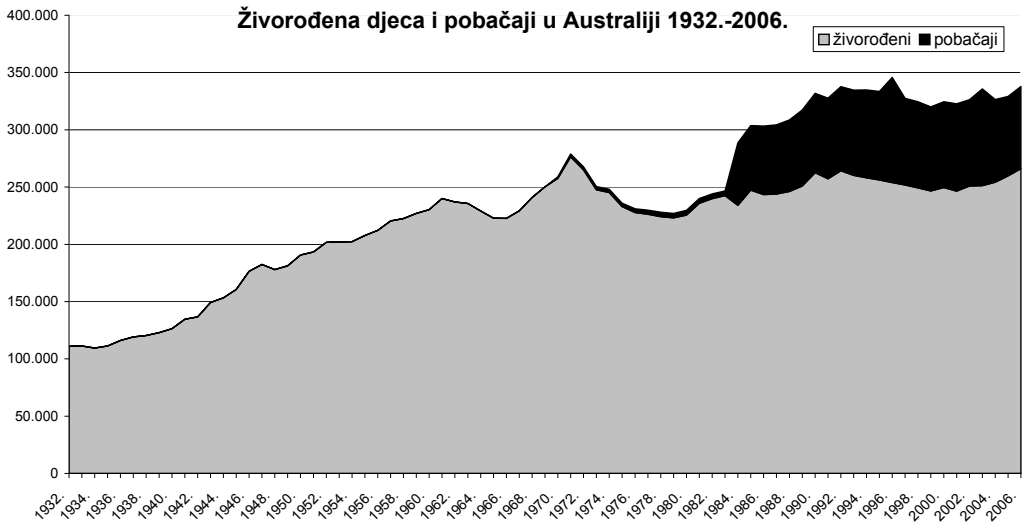

§ 174. Austrija

Izvori za broj živorođene djece: živorođeni 1871.-2007.: http://www.statistik.at/web_de/static/lebend-_und_totgeborene_seit_1871_025423.pdf

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1881.-1910. i 1922.-2007.: http://www.statistik.at/web_de/static/lebend-_und_totgeborene_seit_1871_025423.pdf

Izvori za broj pobačaja: 1960.-1996.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion; 1997.-2006.: Statistik Austria, Spitalsentlassungs-Statistik (obuhvaća samo otpusnu dijagnozu O04, a ne i ostale pobačaje u bolnicama niti pobačaje u privatnim klinikama i ordinacijama); nema podataka ni na unstats.un.org/unsd ni na data.euro.who.int/hfadb

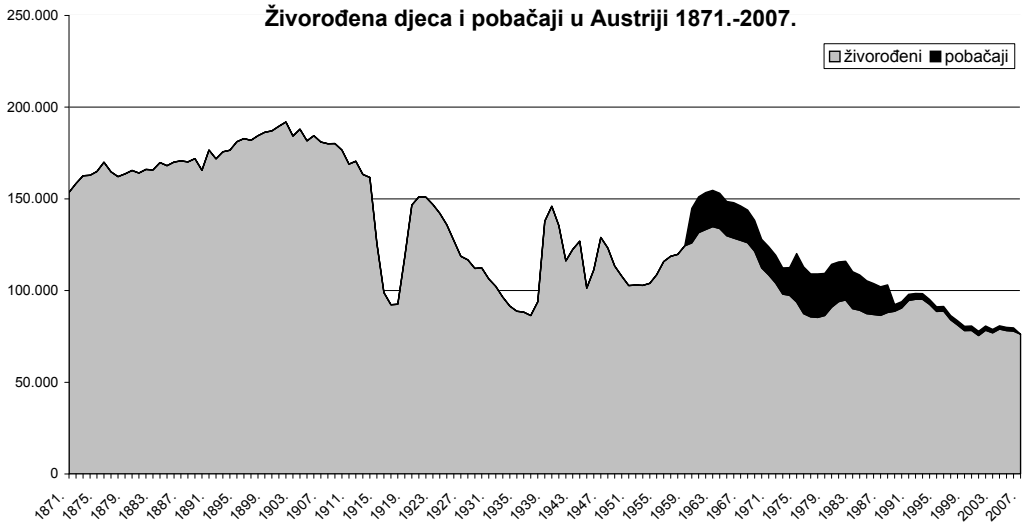

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1871.	153.502		
1872.	158.395		
1873.	162.563		
1874.	162.874		
1875.	164.904		
1876.	169.935		
1877.	164.731		
1878.	162.106		
1879.	163.662		
1880.	165.466		
1881.	164.089	5.492	
1882.	166.068	5.600	
1883.	165.790	5.719	
1884.	169.803	5.796	
1885.	168.069	5.898	
1886.	170.059	5.982	
1887.	170.735	6.166	
1888.	170.199	6.143	
1889.	171.939	6.503	
1890.	165.601	6.078	
1891.	176.568	6.804	
1892.	171.794	6.913	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1893.	175.636	7.139	
1894.	176.507	7.032	
1895.	181.136	6.779	
1896.	182.844	6.402	
1897.	181.882	6.212	
1898.	184.427	6.584	
1899.	186.290	6.885	
1900.	187.094	6.698	
1901.	189.539	6.962	
1902.	191.926	6.566	
1903.	184.244	6.370	
1904.	187.963	6.600	
1905.	181.685	6.271	
1906.	184.477	6.572	
1907.	181.026	6.226	
1908.	180.034	6.124	
1909.	180.106	6.185	
1910.	176.588	6.101	
1911.	168.916		
1912.	170.555		
1913.	163.354		
1914.	161.692		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1915.	125.680		
1916.	98.895		
1917.	92.289		
1918.	92.560		
1919.	118.518		
1920.	146.644		
1921.	151.138		
1922.	150.958	4.746	
1923.	146.885	4.879	
1924.	142.141	4.728	
1925.	135.841	4.132	
1926.	127.250	3.908	
1927.	118.669	3.683	
1928.	116.729	3.535	
1929.	112.047	3.255	
1930.	112.330	3.253	
1931.	106.324	2.962	
1932.	102.277	3.012	
1933.	96.369	2.690	
1934.	91.567	2.516	
1935.	88.689	2.487	
1936.	88.264	2.556	
1937.	86.351	2.447	
1938.	93.812	2.532	
1939.	137.825	3.718	
1940.	145.926	3.738	
1941.	135.398	3.076	
1942.	116.172	2.502	
1943.	122.443	2.546	
1944.	126.938	2.793	
1945.	101.369	2.020	
1946.	111.302	2.501	
1947.	128.953	2.766	
1948.	123.221	2.634	
1949.	113.375	2.316	
1950.	107.854	2.369	
1951.	102.764	2.145	
1952.	103.012	2.088	
1953.	102.867	1.909	
1954.	103.985	1.948	
1955.	108.575	1.932	
1956.	115.827	2.087	
1957.	118.712	2.072	
1958.	119.755	1.978	
1959.	124.377	1.935	
1960.	125.945	1.916	18.926
1961.	131.563	1.757	19.544
1962.	133.253	1.835	20.141
1963.	134.809	1.814	19.819
1964.	133.841	1.687	19.260
1965.	129.924	1.565	18.685
1966.	128.577	1.471	19.367
1967.	127.404	1.401	18.710
1968.	126.115	1.370	17.782
1969.	121.377	1.276	16.886
1970.	112.301	1.141	15.613
1971.	108.510	1.056	15.450
1972.	104.033	1.005	15.185
1973.	98.041	877	14.288
1974.	97.430	828	15.111
1975.	93.757	791	26.433
1976.	87.446	683	25.417
1977.	85.595	673	23.438
1978.	85.402	562	23.630
1979.	86.388	561	22.995
1980.	90.872	602	23.394
1981.	93.942	511	21.630
1982.	94.840	469	21.187
1983.	90.118	481	20.188
1984.	89.234	409	19.242
1985.	87.440	407	17.907
1986.	86.964	385	16.846
1987.	86.503	289	15.547
1988.	88.052	325	15.082
1989.	88.759	347	3.619
1990.	90.454	325	3.505
1991.	94.629	321	3.366
1992.	95.302	339	3.175
1993.	95.227	317	3.134
1994.	92.415	307	2.752
1995.	88.669	389	2.494
1996.	88.809	399	2.511
1997.	84.045	363	2.337
1998.	81.233	334	2.362
1999.	78.138	316	2.405
2000.	78.268	331	2.376
2001.	75.458	278	2.299
2002.	78.399	338	2.243
2003.	76.944	307	1.905
2004.	78.968	313	1.831
2005.	78.190	289	1.780
2006.	77.914	313	1.782
2007.	76.250	291	

§ 175. Azerbajdžan

Izvor za broj živorođene djece: 1960.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj mrtvorođene djece: 1960. i 1965.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj pobačaja: 1965., 1970. i 1973.-2006. www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

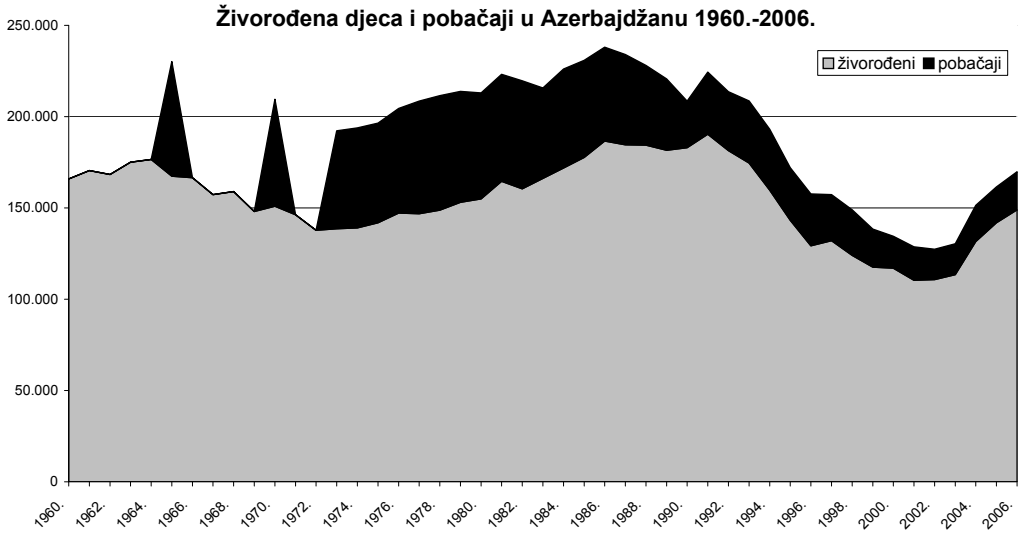

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1960.	165.849	979	
1961.	170.504		
1962.	168.341		
1963.	175.033		
1964.	176.546		
1965.	167.429	1.088	62.740
1966.	166.545	1.194	
1967.	157.270	1.181	
1968.	158.962	1.203	
1969.	148.078	1.219	
1970.	150.976	1.224	58.574
1971.	146.261	1.228	
1972.	137.752	1.253	
1973.	138.569	1.267	53.692
1974.	139.084	1.268	54.771
1975.	141.857	1.260	54.581
1976.	147.199	1.278	57.293
1977.	146.822	1.377	61.724
1978.	148.812	1.394	62.660
1979.	153.080	1.409	60.754
1980.	154.974	1.443	58.012
1981.	164.577	1.527	58.574
1982.	160.425	1.520	59.156
1983.	166.169	1.553	49.532

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1984.	171.913	1.593	54.136
1985.	177.657	1.695	53.197
1986.	186.609	1.820	51.431
1987.	184.585	1.893	49.478
1988.	184.350	1.706	43.695
1989.	181.631	1.639	39.022
1990.	182.989	1.774	25.536
1991.	190.353	1.696	34.006
1992.	181.364	1.384	32.287
1993.	174.618	1.306	33.951
1994.	159.761	1.208	33.354
1995.	143.315	983	28.700
1996.	129.247	865	28.418
1997.	132.052	867	25.228
1998.	123.996	830	24.942
1999.	117.539	750	20.911
2000.	116.994	418	17.529
2001.	110.356	425	18.361
2002.	110.715	443	16.635
2003.	113.467	431	16.912
2004.	131.609	479	19.806
2005.	141.901	1.622	19.586
2006.	148.946	1.680	20.867
2007.			

§ 176. Belarus[5]

Izvor za broj živorođene djece: 1960.-1976. *Recent demographic developments in Europe*, 1999.; 1977.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj mrtvorođene djece: 1960.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1960.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

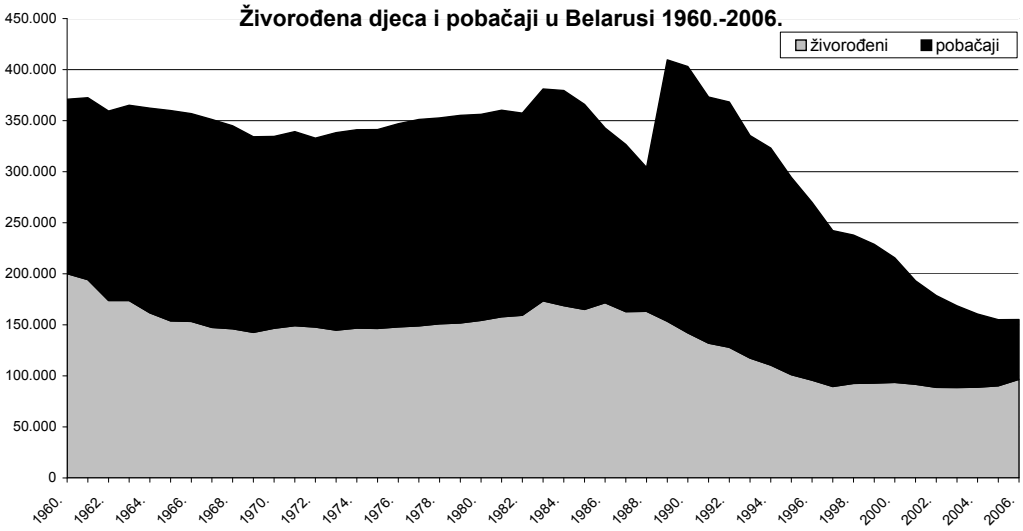

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1960.	200.218	1.713	170.787
1961.	194.239	1.709	178.290
1962.	185.302	1.710	185.554
1963.	173.889	1.609	191.137
1964.	161.794	1.502	200.534
1965.	153.865	1.494	205.999
1966.	153.414	1.632	203.430
1967.	147.501	1.428	203.722
1968.	146.095	1.507	198.955
1969.	142.652	1.344	191.637
1970.	146.676	1.320	187.935
1971.	149.135	1.365	190.169
1972.	147.813	1.356	185.101
1973.	144.729	1.314	193.503
1974.	146.876	1.418	194.247
1975.	146.517	1.484	194.710
1976.	147.912	1.458	199.121
1977.	148.963	1.337	202.146
1978.	151.053	1.395	201.619
1979.	151.800	1.258	203.446
1980.	154.432	1.322	201.852

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1981.	157.899	1.192	202.340
1982.	159.364	1.206	198.011
1983.	173.510	1.204	207.461
1984.	168.749	1.239	210.844
1985.	165.034	1.267	200.888
1986.	171.611	1.271	171.114
1987.	162.937	1.247	163.761
1988.	163.193	1.156	140.921
1989.	153.449	1.011	256.041
1990.	142.167	954	260.839
1991.	132.045	876	241.138
1992.	127.971	753	240.387
1993.	117.384	595	217.957
1994.	110.599	715	212.533
1995.	101.144	645	193.280
1996.	95.798	521	174.098
1997.	89.547	526	152.660
1998.	92.645	471	145.339
1999.	92.975	422	135.829
2000.	93.691	404	121.895
2001.	91.720	423	101.402

5 Premda je na hrvatskom poznatija kao *Bjelorusija* (prema ruskom nazivu *Belorussija*), *Belarus* je službeno ime države u zapadnom dijelu istočnoeuropske nizine (10,3 milijuna stanovnika; glavni grad Minsk). usp. Božidar Bakotić, *Službena skraćena i puna imena država na hrvatskom i engleskom jeziku*, III. izdanje, Zagreb : Ministarstvo vanjskih poslova, 2007., str. 4.

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
2002.	88.743	354	89.895
2003.	88.512	495	80.174
2004.	88.943	488	71.700

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
2005.	90.307	465	64.655
2006.	96.721	472	58.516
2007.			

§ 177. Belgija

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 256-257; 1948.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1950.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 180-181; 1949.-1956.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 446; 1953.-1960.: *United Nations Demographic Yearbook 1962*, New York, 1962., str. 498; 1960.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1979.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

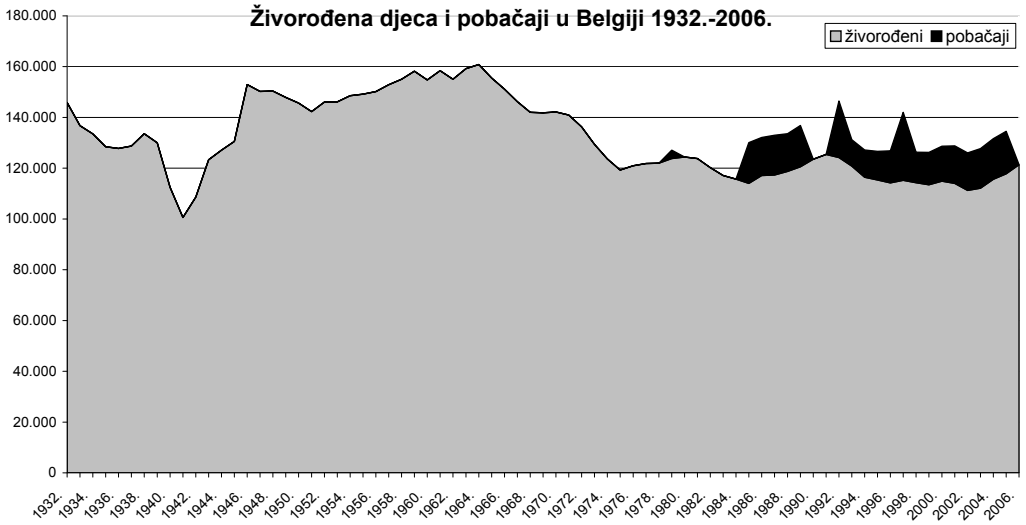

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	145.835		
1933.	136.757		
1934.	133.514		
1935.	128.432	4.182	
1936.	127.751	4.124	
1937.	128.696	3.997	
1938.	133.610	4.109	
1939.	130.019	3.910	
1940.	112.497	3.233	
1941.	100.616	2.747	
1942.	108.603	2.771	
1943.	123.349	3.105	
1944.	127.122	3.224	
1945.	130.526	3.343	
1946.	152.962	4.181	
1947.	150.227	4.038	
1948.	150.416	3.940	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1949.	147.854	3.610	
1950.	145.672	3.411	
1951.	142.314	3.123	
1952.	146.064	3.015	
1953.	146.125	2.944	
1954.	148.538	2.741	
1955.	149.195	2.751	
1956.	150.210	2.556	
1957.	152.871	2.513	
1958.	155.048	2.528	
1959.	158.237	2.434	
1960.	154.784	2.380	
1961.	158.431	2.360	
1962.	155.061	2.277	
1963.	159.192	2.242	
1964.	160.838	2.339	
1965.	155.496	2.131	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1966.	151.096	2.022	
1967.	146.193	1.860	
1968.	141.984	1.730	
1969.	141.799	1.737	
1970.	142.168	1.616	
1971.	140.966	1.580	
1972.	136.304	1.471	
1973.	129.424	1.392	
1974.	123.674	1.276	
1975.	119.273	1.227	
1976.	121.000	1.088	
1977.	121.852	1.083	
1978.	121.983	1.035	
1979.	123.824	979	3.266
1980.	124.398	990	
1981.	123.792	891	
1982.	120.231	853	
1983.	117.145	839	
1984.	115.715	789	
1985.	114.030	714	16.035
1986.	117.102	746	14.972

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1987.	117.334	660	15.623
1988.	118.764	664	14.828
1989.	120.550	710	16.245
1990.	123.554	677	
1991.	125.412	642	
1992.	124.182	648	22.262
1993.	120.848	597	10.380
1994.	116.449	507	10.737
1995.	115.361	578	11.243
1996.	114.226	508	12.628
1997.	115.214	547	26.788
1998.	114.276	513	11.999
1999.	113.469	515	12.734
2000.	114.883	457	13.762
2001.	114.014	387	14.775
2002.	111.225		14.791
2003.	112.149		15.595
2004.	115.618		16.024
2005.	117.799		16.696
2006.	121.382		
2007.			

§ 178. Bosna i Hercegovina

A. Broj pobačaja indiciran, odnosno dijagnosticiran u ambulantno-poliklinič kim i dispanzerskim ustanovama u Bosni i Hercegovini

Bibliografski opis izvora v. § 228.

Godina	Opća praksa	Medicina rada	Školska	Zaštita žena	Spontani	Izvor	Zbroj
1950.	2.075			202		GNZ 1949-1950., str. 155. 161.	2.277
1951.	1.818			298		GNZ 1951-1952, str. 265. 291.	2.116
1952.	2.646			228		GNZ 1951-1952, str. 265. 291.	2.874
1953.	4.385	354		111		GNZ 1953, str. 177. 189. 195.	4.850
1954.	5.633	362		172		SGNZ 1954, str. 151. 163. 169.	6.167
1955.	11.537	308		130		SGNZ 1955, str. 279. 291. 297.	11.975
1956.	8.018	604		160		SGNZ 1956, str. 177. 189. 195.	8.782
1957.	8.346	745		168		SGNZ 1957, str. 175. 187. 193.	9.259
1958.	10.374	760		214		SGNZ 1958-1959, str. 357. 367. 378.	11.348
1959.	13.853	953		234		SGNZ 1958-1959, str. 357. 367. 378.	15.040
1960.	19.775			376		SGNZ 1960-1961, str. 424. 442.	20.151
1961.	20.469			423		SGNZ 1960-1961, str. 424. 442.	20.892
1962.	21.582			188		SGNZ 1962., str. 328. 340.	21.770
1963.	27.160			57		SGNZ 1963., str. 294. 306.	27.217
1964.	24.494			47		SGNZ 1964., str. 306. 318.	24.541
1965.	25.236			82		SGNZ 1965., str. 304. 316.	25.318
1966.	15.480	955		6.271		SGNZ 1966., str. 267. 271. 281.	22.706
1967.	12.011	677		6.118		SGNZ 1967., str. 269. 273. 283.	18.806
1968.	9.981	790		6.894		SGNZ 1968., str. 197. 201. 211.	17.665

Godina	Opća praksa	Medicina rada	Školska	Zaštita žena	Spontani	Izvor	Zbroj
1969.	10.372	1.273	1.052	14.027	1.416	SGNZ 1969., str. 149. 155. 167. 173.	28.140
1970.	9.266	1.287	424	16.804	1.519	SGNZ 1970., str. 153. 159. 171. 177.	29.300
1971.	9.130	1.184	888	18.163	1.869	SGNZ 1971., str. 147. 153. 165. 171.	31.234
1972.	5.363	1.256	72	16.437	2.022	SGNZ 1972., str. 155. 161. 173. 179.	25.150
1973.	5.491	1.444	201	18.154	2.844	SGNZ 1973., str. 155. 161. 173. 179.	28.134
1974.	5.033	1.941	1.255	19.015	2.091	SGNZ 1974., str. 151. 157. 169. 175.	29.335
1975.	5.184	2.147	171	21.820	1.961	SGNZ 1975., str. 151. 157. 169. 175.	31.283
1976.	5.303	2.968	79	21.585	1.622	SGNZ 1976., str. 151. 157. 169. 175.	31.557
1977.	4.129	2.529	652	21.214	1.637	SGNZ 1977., str. 151. 157. 169. 175.	30.161
1978.	5.099	3.166	257	22.156	4.574	SGNZ 1978., str. 149. 155. 167. 173.	35.252
1979.	4.992	3.577	73	21.667	3.095	SGNZ 1979., str. 134. 140. 156. 162.	33.404
1980.	6.910	4.030	75	24.072	2.691	SGNZ 1980., str. 134. 140. 156. 162.	37.778
1981.	6.100	4.518	47	25.485	2.724	SGNZ 1981., str. 134. 140. 156. 162.	38.874
1982.	5.514	4.956	45	30.404	2.403	SGNZ 1982., str. 134. 140. 156. 162.	43.322
1983.	3.480	4.465	34	34.355	3.363	SGNZ 1983., str. 127. 133. 149. 155.	45.697
1984.	4.786	4.803	29	32.637	2.732	SGNZ 1984., str. 132. 138. 154. 160.	44.987
1985.	3.928	4.639	39	28.734	2.776	SGNZ 1985., str. 124. 130. 146. 152.	40.116
1986.	3.902	5.338	83	25.066	2.502	SGNZ 1986., str. 124. 130. 146. 152.	36.891
1987.	2.346	5.422	107	29.429	2.627	SGNZ 1987., str. 116. 120. 128. 132.	39.931
1988.	2.249	5.492	75	22.661	2.421	SGNZ 1988., str. 118. 126. 142. 148.	32.898
1989.	2.227	5.030	51	19.957	2.345	SGNZ 1989., str. 122. 130. 146. 152.	29.610

B. Registrirani ishodi trudnoća u Bosni i Hercegovini

Bibliografski opis izvora v. § 228.

Izvori za broj živorođene djece: 1886.-1901.: *Das Sanitätswesen in Bosnien und der Hercegovina 1878-1901.*, Sarajevo, 1903., str. 49-50; 1902.-1904.: *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina 1906*, Wien, 1906., str. 10; 1905.-1906.: *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina 1907*, Wien, 1907., str. 2, i *Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1907.*, U Zagrebu, 1909., str. 2; 1907.: *Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1908.*, U Zagrebu, 1909., str. 1; 1908.-1917.: *Glasnik Ministarstva narodnog zdravlja* (Beograd), I (1920.) 7 / ožujak 1920., str. 325; 1909.: *Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1910.*, Sarajevo, 1910., str. 1; 1910.: *Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1911.*, Sarajevo, 1911., str. 2; 1912.: *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina 1913*, Wien, 1914., str. 3; 1913.: *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina 1914 bis 1916*, Wien, 1917., str. 171; 1918.: *Glasnik Ministarstva narodnog zdravlja* (Beograd), I (1920.) 7 / ožujak 1920., str. 329; 1924.-1929.: *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1933*, Beograd, 1935., str. 48 (razlika živorođenih u Kraljevini SHS s i bez BiH; zbroj zakonite i nezakonite živorođenčadi); 1947.-1953.: *Statistički godišnjak 1945-1953*, Sarajevo, 1954., str. 61; 1947.-1949.: GNZ 1951-1952, str. XV; 1950.-1989.: DS 1989., str. 24; 1990.-1991. i 1996.-2002.: www.coe.int/t/e/social_cohesion/population/BOSTAB2.xls; 1992.-1995.: procjena Jakov Gelo[6]; 2003.-2004. data.euro.who.int/hfadb; 2005.-2007.: Nora Selimović, Agencija za statistiku BiH

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1886.-1901.: *Das Sanitätswesen in Bosnien und der Hercegovina 1878-1901.*, Sarajevo, 1903., str. 49-50; 1902.-1904.: *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina 1906*, Wien, 1906., str. 10; 1905.-1906.: *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina 1907*, Wien, 1907., str. 2; 1902.-1904.: *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina 1906*, Wien, 1906., str. 10; 1905.-1906.: *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina 1907*, Wien, 1907., str. 2, i *Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1907.*, U Zagrebu, 1909., str. 2; 1907.: *Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1908.*, U Zagrebu, 1909., str. 1; 1909.: *Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1910.*, Sarajevo, 1910., str. 1; 1910.: *Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine 1911.*, Sarajevo, 1911., str. 2; 1913.-1915.: *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina 1914 bis 1916*, Wien, 1917., str. 171; 1913.-1915.: *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina 1914 bis 1916*, Wien, 1917., str. 171; 1947.-1949.: 1947.-1949.: GNZ 1951-1952, str. XVI; 1950.-1953.: *Statistički godišnjak 1945-1953*, Sarajevo, 1954., str. 61; 1950.-1989.: DS 1989., str. 24; 1990.-1991. i 1996.-2004. www.johnstonsarchive.net/policy/abortion; 1992.-1995.: procjena Petar Marija Radelj[7]; 2005.-2007.: Nora Selimović, Agencija za statistiku BiH

6 U pismu Petru Mariji Radelju od 29. srpnja 2008. Procjena se zasniva na prijeratnim živorođenjima i ratnoj depresiji začeća i rađanja (suprotno poratnom »baby boomu«).

7 U deset godina prije rata stopa mrtvorođenja bila je 0,55% živorođenih. Za ratnih se godina zbog stresa taj broj vjerojatno podvostručio pa se kao broj mrtvorođenih uzima 1,1% procjene živorođenih.

Pravni okvir za izazivanje pobačaja v. § 245.

Budući da prije nisu okupljeni na jednome mjestu, izvori za broj pobačaja navedeni su uz svaku godinu.

Prazan prostor znači da nema podataka.

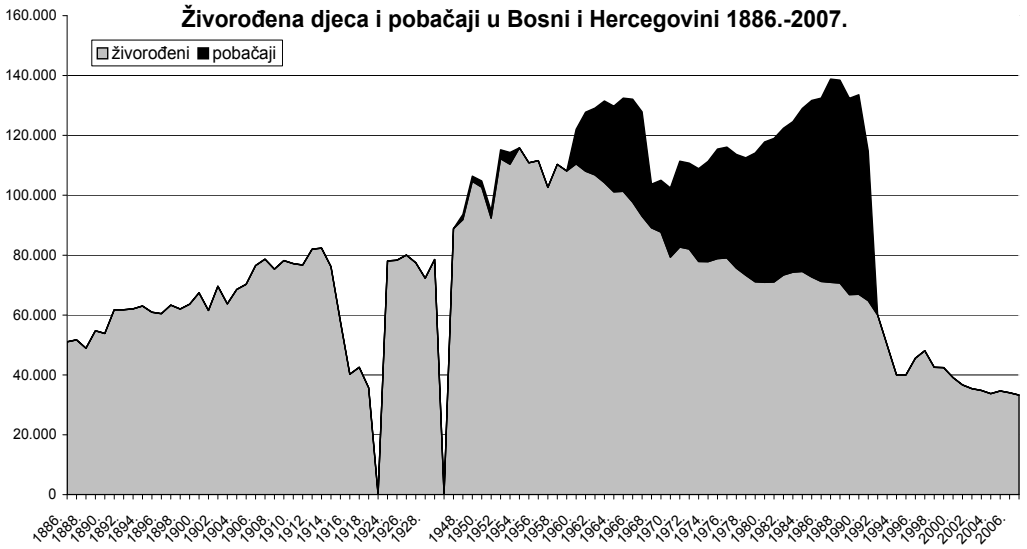

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni
1886.	51.034	223
1887.	51.703	183
1888.	48.884	160
1889.	54.748	127
1890.	53.853	111
1891.	61.767	111
1892.	61.744	145
1893.	62.066	142
1894.	62.995	157
1895.	60.934	146
1896.	60.475	127
1897.	63.281	124
1898.	61.974	134
1899.	63.592	138
1900.	67.427	248
1901.	61.495	219
1902.	69.614	224
1903.	63.708	150
1904.	68.534	225
1905.	70.255	275
1906.	76.490	236
1907.	78.642	265
1908.	75.344	
1909.	78.203	216
1910.	77.167	176
1911.[1]	76.993	
1912.	81.994	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni
1913.	82.333	210
1914.[2]	76.176	250
1915.[3]	57.920	108
1916.	40.204	
1917.	42.517	
1918.	35.727	
1919.		
1920.		
1921.		
1922.		
1923.		
1924.	78.086	
1925.	78.282	
1926.	80.054	
1927.	77.464	
1928.	72.302	
1929.	78.515	
1930.		
1931.		
1932.		
1933.		
1934.		
1935.		
1936.		
1937.		
1938.		
1939.		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni
1940.		
1941.		
1942.		
1943.		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni
1944.		
1945.		
1946.		
1947.	88.818	753

Bilješke uz tablicu *Registrirani ishodi trudnoća u Bosni i Hercegovini*:
1 Drukčiji broj živorođenih 1911. (76.693) donosi *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina 1913*, Wien, 1914., str. 3.
2 Drukčiji broj živorođenih 1914. (70.889) donosi *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina 1914 bis 1916*, Wien, 1917., str. 171.
3 Drukčiji broj živorođenih 1915. (57.691) donosi *Bericht über die Verwaltung von Bosnien und der Hercegovina 1914 bis 1916*, Wien, 1917., str. 171.

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1948.	91.846	857	1.773	Lunaček 1953., str. 103; Petrić 1981., str. 301.
1949.	104.644	1.110	1.735	Lunaček 1953., str. 103; Petrić 1981., str. 301.
1950.	102.680	829	2.125	GNZ 1949-1950., str. 110-111; Petrić 1981., str. 301.
1951.	92.330	740	2.511	GNZ 1951-1952, str. 242-243; Petrić 1981., str. 301.
1952.	112.216	863	2.959	GNZ 1951-1952, str. 242-243; Petrić 1981., str. 301.
1953.	110.373	840	3.950	GNZ 1953, str. 164-165.
1954.	115.854	952		
1955.	110.866	1.015		
1956.	111.561	954		
1957.	102.649	911		
1958.	110.332	980		
1959.	108.123	925		
1960.	110.499	971	11.562	SGNZ 1962., str. 212.
1961.	108.076	888	19.690	SGNZ 1963., str. 188.
1962.	106.826	934	22.311	SGNZ 1964., str. 186.
1963.	104.240	946	27.272	SGNZ 1965., str. 190.
1964.	101.147	925	28.644	Breznik 1972., str. 315.
1965.	101.351	936	31.102	Breznik 1972., str. 315.
1966.	97.689	891	34.396	Breznik 1972., str. 315.
1967.	92.972	871	34.917	Mojić 1969., str. 6.
1968.	89.134	880	14.594	SGBM 1968., str. 136.
1969.	87.687	836	17.352	Lalović 1977., str. 214.
1970.	79.296	812	23.176	Lalović 1977., str. 214.
1971.	82.694	677	28.676	Lalović 1977., str. 214.
1972.	82.068	786	28.676	Lalović 1985., str. 69.
1973.	77.896	764		
1974.	77.833	693		
1975.	78.844	659	36.571	Lalović 1985., str. 69.
1976.	79.061	558		
1977.	75.669	555		
1978.	73.306	619	39.221	Lalović 1985., str. 69.
1979.	71.120	488		
1980.	70.928	561	46.874	Lalović 1985., str. 69.
1981.	71.031	491		
1982.	73.375	475		
1983.	74.296	428	50.304	data.euro.who.int/hfadb

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1984.	74.539	504	54.453	data.euro.who.int/hfadb
1985.	72.722	445	58.973	data.euro.who.int/hfadb
1986.	71.203	465	61.256	Rašević 1990., str. 179.
1987.	70.898	429	67.927	data.euro.who.int/hfadb
1988.	70.711	383	67.769	data.euro.who.int/hfadb
1989.	66.809	385	65.571	data.euro.who.int/hfadb
1990.	66.952	326	66.625	www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
1991.	64.769	340		*
1992.	60.000	660		*
1993.	50.000	550		*
1994.	40.000	440		*
1995.	40.000	440		*
1996.	45.594	271		*
1997.	48.100	240		*
1998.	42.521	202		*
1999.	42.435	224		*
2000.	39.079	159		*
2001.	36.624	193	1.201	www.johnstonsarchive.net/policy/abortion[1]
2002.	35.394	138		*
2003.	34.835	150		*
2004.	33.748	158		
2005.	34.627	147		
2006.	34.033	160		
2007.	33.235			

Bilješke uz tablicu *Registrirani ishodi trudnoća u Bosni i Hercegovini*:

* »Prije rata u BiH – 1990. godine – broj prekida trudnoće, kao metode planiranja porodice, je iznosio 66.625 i skoro je bio dostigao broj novorođenčadi 67.278. U ratu taj odnos se penje i do 2,5:1 u korist prekida trudnoće. U redovnom zdravstveno-statističkom izvještavanju ne postoje podaci o njihovom broju. Prema procjenama baziranim na provedenim istraživanjima, sada se taj odnos vratio na prijeratne izrazito nepovoljne vrijednosti. Težina ovog podataka se vidi kada se pridoda činjenica da je njegovo sudjelovanje u maternalnom mortalitetu oko 30%.« - UNDP-ov *Izvještaj o humanom razvoju - milenijumski razvojni ciljevi – BiH 2003.*, Sarajevo, lipanj 2003., str. 72.

1 Podatak se odnosi samo na Sarajevsku županiju.

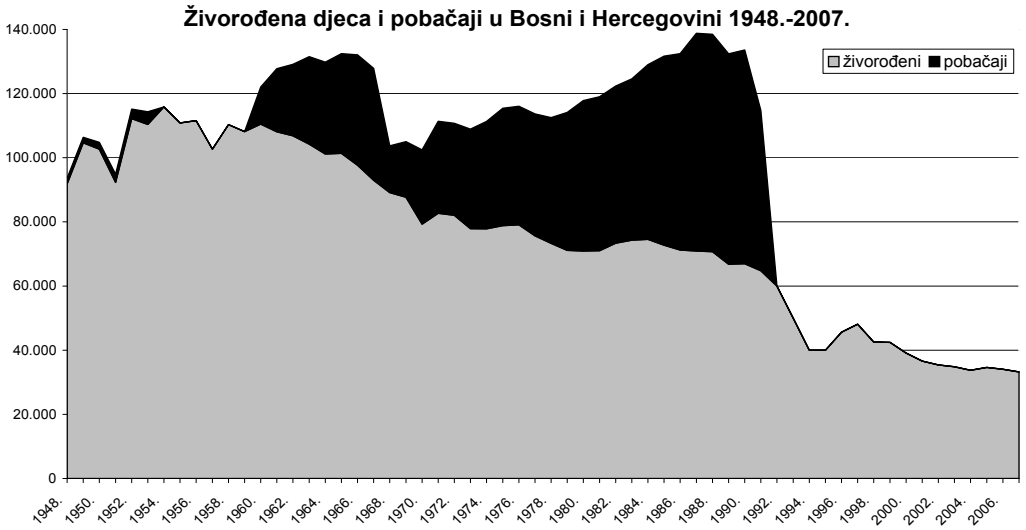

C. Usporedba podataka primarne i sekundarne zdravstvene zaštite u Bosni i Hercegovini

Kao komentar vrijedi ono što je rečeno ovdje u § 168.A.

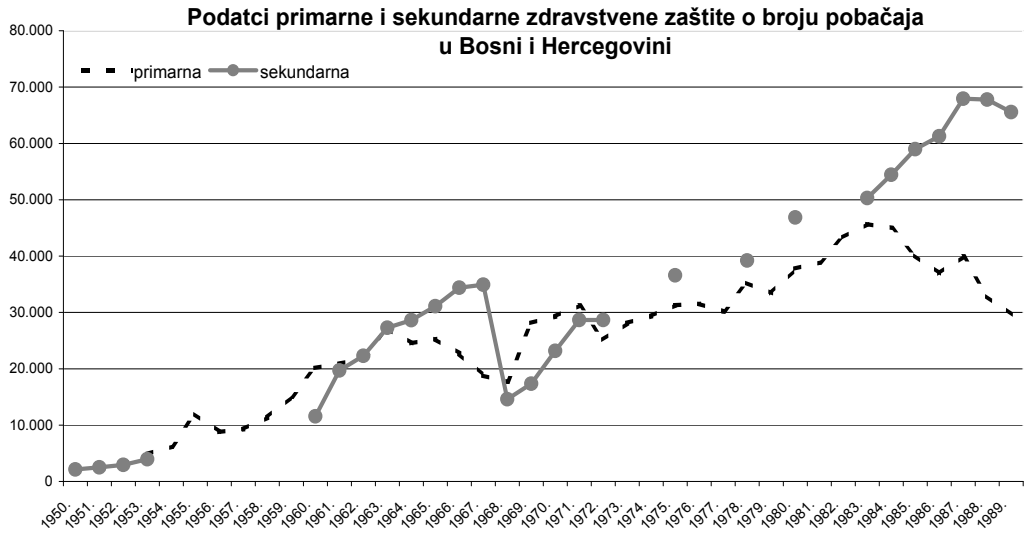

D. Odnos broja živorođenih i pobačaja u Bosni i Hercegovini 1960.-1990.

Grafički prikaz prema podatcima iz tablice B. ovoga paragrafa.

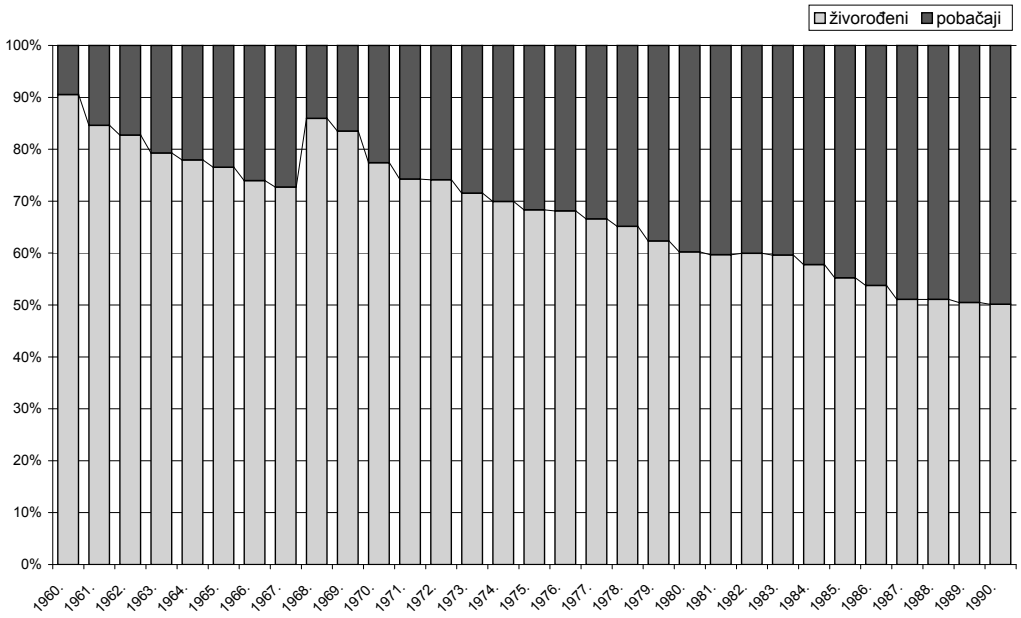

E. Osuđeni zbog istjerivanja ploda iz utrobe na području Vrhovnoga suda u Sarajevu

Paragraf 220.-224. (istjerivanje ploda iz utrobe) Kaznenog zakona za Bosnu i Hercegovinu od 26. lipnja 1879. – v. ovdje § 248.

Paragraf 171.-174. (pobačaj) Krivičnog zakonika od 27. siječnja 1929. – v. ovdje § 241.

Područje sedam okružnih sudova.

Godina	Muški	Ženski	Svega
1922.	0	0	0
1923.	0	0	0
1930.	0	0	0
1931.			3
1932.	0	0	0
1933.	0	0	0

Godina	Muški	Ženski	Svega
1934.	3	8	11
1935.	0	7	7
1936.	4	6	10
1937.	2	5	7
1938.	0	1	1
1939.	1	6	7

Izvori: *Kriminalna statistika za 1922 i 1923 godinu*, Beograd, 1932., str. 68; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, knjiga IV. 1932, Beograd, 1934., str. 422-423; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, knjiga V. 1933, Beograd, 1935., str. 408-411; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1934-1935*, knjiga VI, Beograd, 1936., str. 398-403; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1936*, knjiga VII, Beograd, 1937., str. 466-469; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1937*, knjiga VIII, Beograd, 1938., str. 351-353; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1938-1939*, knjiga IX, Beograd, 1939., str. 439-441. 450-451; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1940*, knjiga X, Beograd, 1941., str. 419-421. 430-431.

§ 179. Bugarska

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 256-257; 1948.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1945.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 180-181; 1949.-1958.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 446; 1953.-1961.: *United Nations Demographic Yearbook 1962*, New York, 1962., str. 498; 1960.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1953.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

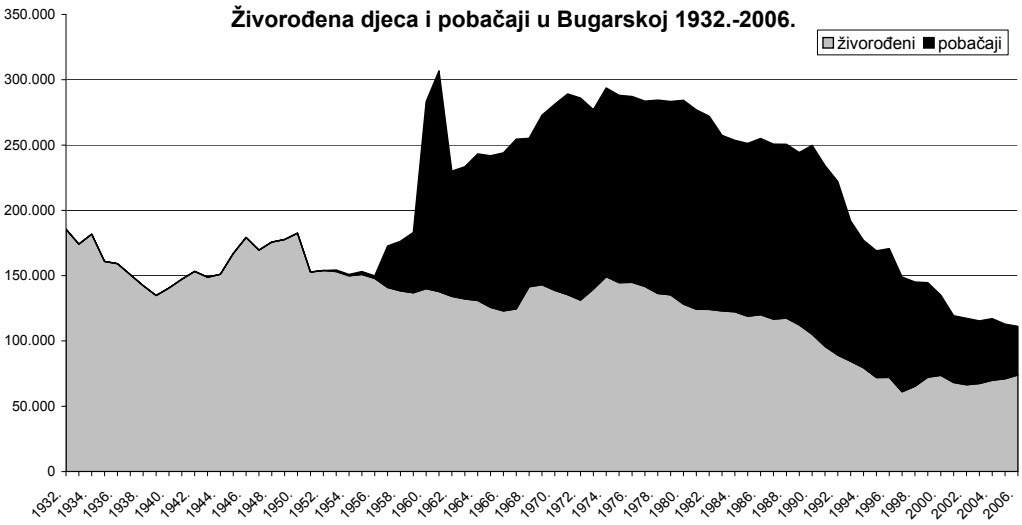

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	185.578		
1933.	174.108		
1934.	181.795		
1935.	160.951	1.574	
1936.	159.146	1.751	
1937.	150.771	1.599	
1938.	142.415	1.650	
1939.	134.833	1.718	
1940.	140.564	1.769	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1941.	147.293	1.765	
1942.	153.272	1.727	
1943.	148.840	1.757	
1944.	151.013	1.584	
1945.	166.960	1.668	
1946.	179.226		
1947.	169.501		
1948.	175.771		
1949.	177.734	2.020	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1950.	182.571	2.319	
1951.	152.803	2.025	
1952.	154.014	2.033	
1953.	153.220	1.753	1.100
1954.	149.902	1.841	1.100
1955.	150.978	1.892	2.200
1956.	147.910	1.862	2.000
1957.	141.035	1.672	31.700
1958.	138.294	1.650	38.100
1959.	136.892	1.690	46.200
1960.	140.082	1.737	143.155
1961.	137.861	1.677	169.060
1962.	134.148	1.597	95.842
1963.	132.143	1.461	101.309
1964.	130.958	1.315	112.310
1965.	125.791	1.251	116.079
1966.	123.039	1.219	121.060
1967.	124.582	1.343	129.972
1968.	141.460	1.407	113.755
1969.	143.060	1.234	129.852
1970.	138.745	1.382	142.511
1971.	135.422	1.380	153.687
1972.	131.316	1.238	154.715
1973.	139.713	1.249	137.439
1974.	149.196	1.230	144.509
1975.	144.668	1.168	143.450
1976.	144.929	1.141	142.267
1977.	141.702	1.093	141.917
1978.	136.442	1.092	147.974

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1979.	135.358	971	148.084
1980.	128.190	986	156.056
1981.	124.372	761	152.531
1982.	124.166	919	147.976
1983.	122.993	863	134.413
1984.	122.303	840	131.322
1985.	118.955	785	132.269
1986.	120.078	716	134.964
1987.	116.672	720	134.097
1988.	117.440	698	133.147
1989.	112.289	644	132.021
1990.	105.180	641	144.644
1991.	95.910	612	138.405
1992.	89.134	654	132.891
1993.	84.400	587	107.416
1994.	79.442	492	97.567
1995.	71.967	458	97.092
1996.	72.188	555	98.566
1997.	61.094	484	87.896
1998.	65.361	490	79.842
1999.	72.291	540	72.382
2000.	73.679	555	61.378
2001.	68.180	500	51.165
2002.	66.499	539	50.824
2003.	67.359	549	48.035
2004.	69.886	547	47.223
2005.	71.075	565	41.795
2006.	73.978	517	37.272
2007.			

§ 180. Crna Gora

A. Broj pobačaja indiciran, odnosno dijagnosticiran u ambulantno-poliklinič kim i dispanzerskim ustanovama u Crnoj Gori

Bibliografski opis izvora v. § 228.

Godina	Opća praksa	Medicina rada	Školska	Zaštita žena	Spontani	Izvor	Zbroj
1950.	523			36		GNZ 1949-1950, str. 155. 161.	559
1951.	316			1		GNZ 1951-1952, str. 265. 291.	317
1952.	1.054			1		GNZ 1951-1952, str. 265. 291.	1.055
1953.	705	0		0		GNZ 1953, str. 177. 189. 195.	705
1954.	645	0		6		SGNZ 1954, str. 151. 163. 169.	651
1955.	551	0		0		SGNZ 1955, str. 279. 291. 297.	551
1956.	615	0		25		SGNZ 1956, str. 177. 189. 195.	640
1957.	1.104	0		35		SGNZ 1957, str. 175. 187. 193.	1.139
1958.	1.067	0		13		SGNZ 1958-1959, str. 357. 367. 378.	1.080
1959.	1.530	0		174		SGNZ 1958-1959, str. 357. 367. 378.	1.704
1960.	1.959			958		SGNZ 1960-1961, str. 424. 443.	2.917

Godina	Opća praksa	Medicina rada	Školska	Zaštita žena	Spontani	Izvor	Zbroj
1961.	3.294			672		SGNZ 1960-1961, str. 424. 443.	3.966
1962.	1.279			1.272		SGNZ 1962., str. 328. 340.	2.551
1963.	1.841			2.316		SGNZ 1963., str. 294. 306.	4.157
1964.	1.956			2.768		SGNZ 1964., str. 306. 318.	4.724
1965.	1.579			3.305		SGNZ 1965., str. 304. 316.	4.884
1966.	813	758		1.471		SGNZ 1966., str. 267. 271. 281.	3.042
1967.	518	287		1.370		SGNZ 1967., str. 269. 273. 283.	2.175
1968.	490	123		1.006		SGNZ 1968., str. 197. 201. 211.	1.619
1969.	580	239	33	852	182	SGNZ 1969., str. 149. 155. 167. 173.	1.704
1970.	675	169	1	973	218	SGNZ 1970., str. 153. 159. 171. 177.	1.818
1971.	554	216	0	1.283	235	SGNZ 1971., str. 147. 153. 165. 171.	2.053
1972.	529	174	0	1.780	263	SGNZ 1972., str. 155. 161. 173. 179.	2.483
1973.	253	49	7	1.735	244	SGNZ 1973., str. 155. 161. 173. 179.	2.044
1974.	349	200	9	2.254	244	SGNZ 1974., str. 151. 157. 169. 175.	2.812
1975.	190	178	8	1.445	396	SGNZ 1975., str. 151. 157. 169. 175.	1.821
1976.	216	212	2	1.771	379	SGNZ 1976., str. 151. 157. 169. 175.	2.201
1977.	186	210	52	1.649	479	SGNZ 1977., str. 151. 157. 169. 175.	2.097
1978.	234	169	2	2.330	483	SGNZ 1978., str. 149. 155. 167. 173.	2.735
1979.	92	206	4	4.040	577	SGNZ 1979., str. 134. 140. 156. 162.	4.342
1980.	91	279	9	3.120	549	SGNZ 1980., str. 134. 140. 156. 162.	3.499
1981.	137	246	5	4.183	311	SGNZ 1981., str. 134. 140. 156. 162.	4.571
1982.	65	202	0	5.328	893	SGNZ 1982., str. 134. 140. 156. 162.	5.595
1983.	38	304	1	4.034	601	SGNZ 1983., str. 127. 133. 149. 155.	4.377
1984.	57	222	0	4.601	887	SGNZ 1984., str. 132. 138. 154. 160.	4.880
1985.	102	539	0	4.804	642	SGNZ 1985., str. 124. 130. 146. 152.	5.445
1986.	111	236	0	4.767	826	SGNZ 1986., str. 124. 130. 146. 152.	5.114
1987.	90	225	1	4.110	723	SGNZ 1987., str. 116. 120. 128. 132.	4.426
1988.	82	188	0	4.021	666	SGNZ 1988., str. 118. 126. 142. 148.	4.291
1989.	28	162	0	2.991	388	SGNZ 1989., str. 122. 130. 146. 152.	3.181
1990.	45	140	0	2.940	426	SGNZ 1990., str. 124. 132. 148. 154.	3.125

B. Registrirani ishodi trudnoća u Crnoj Gori

Bibliografski opis izvora v. § 228.

Izvori za broj živorođene djece: 1947.-1949.: GNZ 1951-1952, str. XV; 1950.-1989.: DS 1989., str. 24; 1990.-2006.: data.euro.who.int/hfadb

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1947.-1949.: GNZ 1951-1952, str. XVI; 1950.-1989.: DS 1989., str. 24; 1990.-2006.: data.euro.who.int/hfadb

Pravni okvir za izazivanje pobačaja v. § 250.

Budući da prije nisu okupljeni na jednome mjestu, izvori za broj pobačaja navedeni su uz svaku godinu.

Prazan prostor znači da nema podataka.

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1947.	10.736	63		
1948.	11.591	77	225	Lunaček 1953., str. 103; Petrić 1981., 301.
1949.	13.081	50	242	Lunaček 1953., str. 103; Petrić 1981., 301.
1950.	11.904	71	317	GNZ 1949-1950., str. 110-111; Petrić 1981., 301.
1951.	12.898	27	527	GNZ 1951-1952, str. 242-243; Petrić 1981., 301.
1952.	13.308	68	573	GNZ 1951-1952, str. 242-243.

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1953.	13.880	88	765	GNZ 1953, str. 164-165.
1954.	14.428	146		
1955.	13.550	81		
1956.	13.654	87		
1957.	13.751	67		
1958.	13.684	84	1.196	Novak 1965., str. 47.
1959.	12.614	58	1.505	Novak 1965., str. 47.
1960.	13.127	57	2.960	Novak 1965., str. 47.[1]
1961.	12.994	89	3.779	Novak 1965., str. 47.
1962.	13.006	47	4.739	Novak 1965., str. 47.
1963.	12.982	45	4.242	Breznik 1972., str. 316.
1964.	12.599	72	4.655	Breznik 1972., str. 316.
1965.	12.333	59	5.571	Breznik 1972., str. 316.
1966.	12.209	78	5.870	Breznik 1972., str. 316.
1967.	11.486	90	6.898	Mojić 1969., str. 6.
1968.	11.027	64	4.786	SGBM 1968., str. 132 i 138.
1969.	11.259	61	4.740	Lalović 1977., str. 214.
1970.	10.636	83	4.577	Lalović 1977., str. 214.
1971.	10.866	61	4.590	Lalović 1977., str. 214.
1972.	10.938	67	4.789	Lalović 1985., str. 69.
1973.	10.665	74		
1974.	10.551	48		
1975.	10.557	43	6.036	Lalović 1985., str. 69.
1976.	10.711	39		
1977.	10.738	67		
1978.	10.584	59	6.025	Lalović 1985., str. 69.
1979.	10.365	49		
1980.	10.542	55	5.963	Lalović 1985., str. 69.
1981.	10.335	65		
1982.	10.579	30		
1983.	10.657	34		
1984.	10.521	59		
1985.	10.724	44		
1986.	10.455	45	7.859	Rašević 1990., str. 179.
1987.	10.567	46		
1988.	10.190	40		
1989.	9.634	37	7.905	www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
1990.	9.380	41		
1991.	9.606	44	7.094	www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
1992.	9.524	47	6.423	data.euro.who.int/hfadb
1993.	8.922	51	5.534	data.euro.who.int/hfadb
1994.	8.887	37	4.560	data.euro.who.int/hfadb
1995.	9.492	44	4.069	data.euro.who.int/hfadb
1996.	9.094	60	3.574	data.euro.who.int/hfadb
1997.	8.758	51	3.108	data.euro.who.int/hfadb
1998.	9.211	50	3.376	data.euro.who.int/hfadb
1999.	8.828	28	3.618	data.euro.who.int/hfadb
2000.	9.184	37		
2001.	8.829	53	3.010	data.euro.who.int/hfadb
2002.	8.499	47	2.849	data.euro.who.int/hfadb

2003.	8.345	42	2.488	data.euro.who.int/hfadb
2004.	7.849	38	2.236	data.euro.who.int/hfadb
2005.	7.352	27	1.952	data.euro.who.int/hfadb
2006.	7.531	20	1.699	data.euro.who.int/hfadb
2007.				

Bilješka uz tablicu *Registrirani ishodi trudnoća u Crnoj Gori:*
1 Drukčiji podatak za 1960.: 2.980 (SGNZ 1962., str. 212-213).

C. Usporedba podataka primarne i sekundarne zdravstvene zaštite u Crnoj Gori

Kao komentar vrijedi ono što je rečeno ovdje u § 168.A

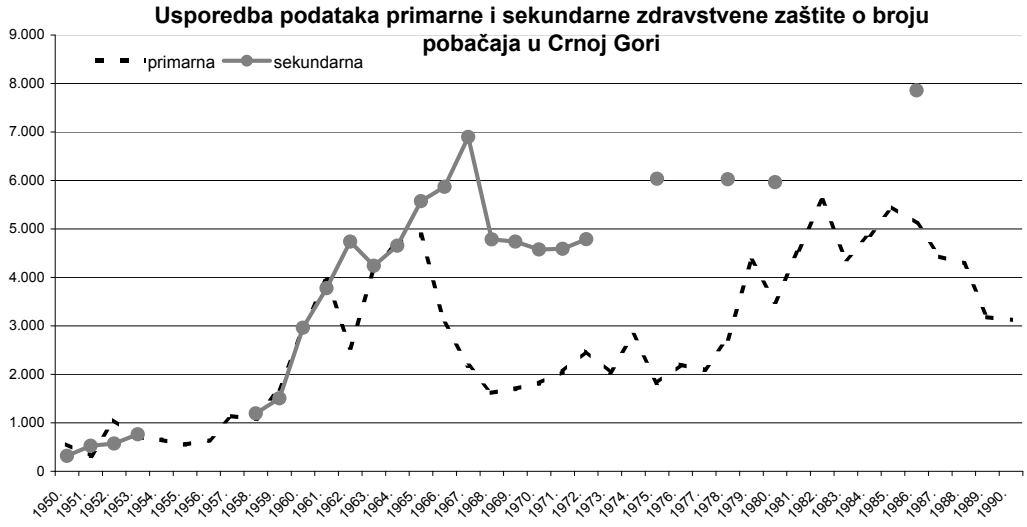

D. Odnos broja živorođenih i pobačaja u Crnoj Gori 1948.-1989.

Grafički prikaz prema podatcima iz tablice B. ovoga paragrafa.

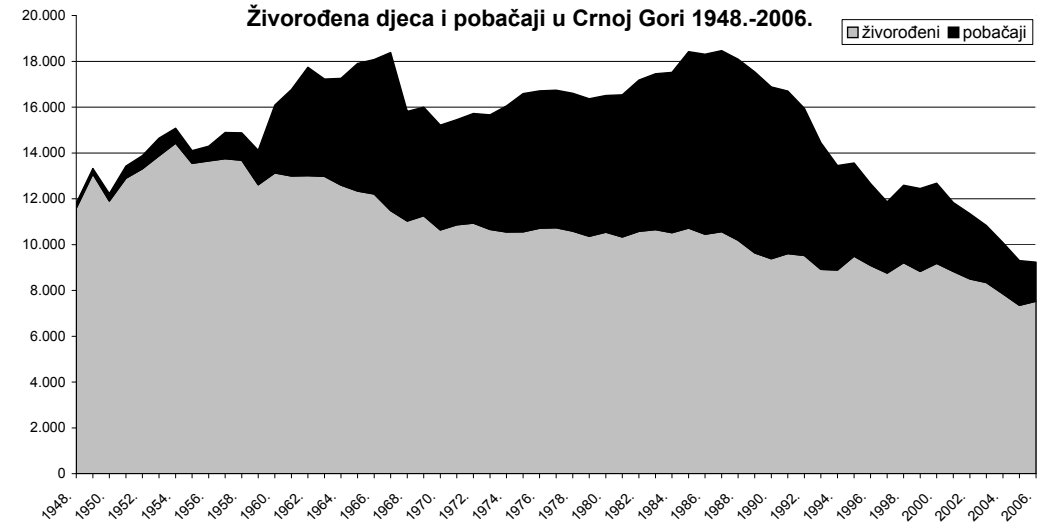

E. Osuđeni zbog pobacivanja na području Velikoga suda u Podgorici

Paragraf 168.-170. (pobacivanje) Krivičnog zakonika za Crnu Goru od 23. veljače 1906. – v. ovdje § 250.
Paragraf 171.-174. (pobačaj) Krivičnog zakonika od 27. siječnja 1929. – v. ovdje § 241.
Područje četiriju okružnih sudova.

Godina	Osuđeni punoljetni počinitelji			Osuđeni maloljetni počinitelji (do 20g.)			Osuđenika ukupno
	muški	ženski	svega	muški	ženski	svega	
1922.	0	0	0				0
1923.	0	0	0				0
1930.	0	0	0				0
1931.			2				2
1932.	0	0	0				0
1933.	0	0	0				0
1934.	0	0	0				0
1935.	0	0	0				0
1936.	0	0	0				0
1937.	1	0	1				1
1938.	0	0	0	0	0	0	0
1939.	1	2	3	0	1	1	4

Izvori: *Kriminalna statistika za 1922 i 1923 godinu*, Beograd, 1932., str. 54; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, knjiga IV. 1932, Beograd, 1934., str. 422-423; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, knjiga V. 1933, Beograd, 1935., str. 408-411; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1934-1935*, knjiga VI, Beograd, 1936., str. 398-403; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1936*, knjiga VII, Beograd, 1937., str. 466-469; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1937*, knjiga VIII, Beograd, 1938., str. 351-353; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1938-1939*, knjiga IX, Beograd, 1939., str. 439-441. 450-451; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1940*, knjiga X, Beograd, 1941., str. 419-421. 430-431.

§ 181. Češka

Izvor za broj živorođene djece: 1900.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj mrtvorođene djece: 1900.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj pobačaja: 1953.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

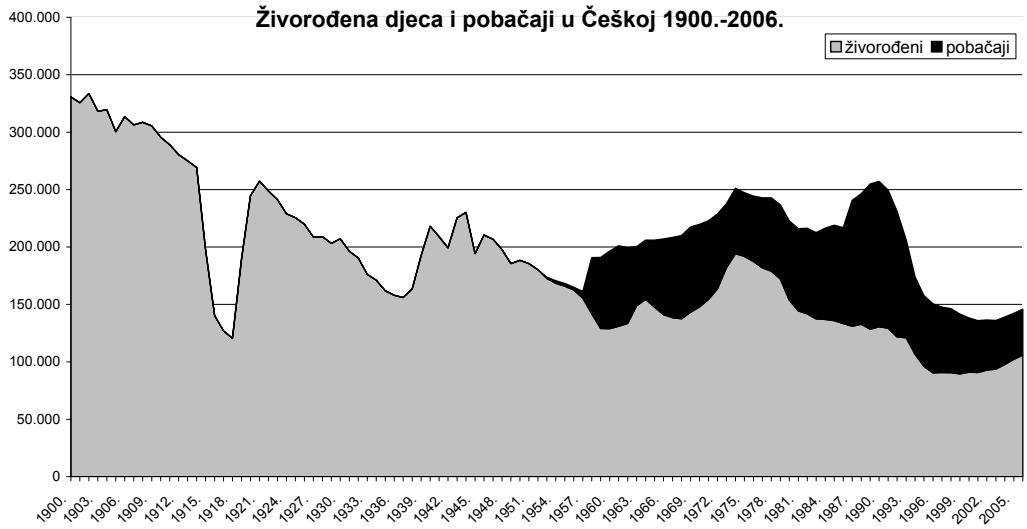

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1900.	330.662	9.845	
1901.	325.514	9.812	
1902.	333.619	9.878	
1903.	318.275	8.989	
1904.	319.433	9.512	
1905.	300.414	8.740	
1906.	313.449	8.877	
1907.	306.356	8.694	
1908.	308.504	8.726	
1909.	305.426	8.535	
1910.	295.617	8.225	
1911.	289.058	8.434	
1912.	280.368	7.817	
1913.	275.060	7.503	
1914.	269.142	7.901	
1915.	197.542	5.634	
1916.	140.211	3.941	
1917.	126.916	3.619	
1918.	120.579	3.110	
1919.	189.675	5.022	
1920.	244.668	6.794	
1921.	257.281	6.988	
1922.	248.728	6.895	
1923.	241.230	6.832	
1924.	228.894	6.607	
1925.	225.555	5.867	
1926.	219.802	5.684	
1927.	208.711	5.245	
1928.	208.942	5.072	
1929.	203.064	4.840	
1930.	207.224	5.008	
1931.	196.214	4.660	
1932.	190.397	4.762	
1933.	176.201	4.436	
1934.	171.042	4.209	
1935.	161.748	3.910	
1936.	157.992	3.934	
1937.	155.996	3.784	
1938.	163.525	3.780	
1939.	192.344	4.409	
1940.	218.043	4.939	
1941.	208.913	4.456	
1942.	199.259	3.749	
1943.	225.379	3.680	
1944.	230.183	3.840	
1945.	194.182	2.892	
1946.	210.454	3.396	
1947.	206.745	3.347	
1948.	197.837	2.973	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1949.	185.484	2.735	
1950.	188.341	3.314	
1951.	185.570	3.186	
1952.	180.143	2.852	
1953.	172.547	2.082	1.265
1954.	168.402	1.898	2.268
1955.	165.874	1.857	2.430
1956.	162.509	1.734	2.420
1957.	155.429	1.728	5.742
1958.	141.762	1.489	49.035
1959.	128.982	1.328	61.914
1960.	128.879	1.282	67.550
1961.	131.019	1.182	70.062
1962.	133.557	1.138	66.031
1963.	148.840	1.222	51.470
1964.	154.420	1.246	51.524
1965.	147.438	1.107	58.554
1966.	141.162	1.044	65.818
1967.	138.448	965	69.850
1968.	137.437	959	72.488
1969.	143.165	990	74.263
1970.	147.865	1.028	71.893
1971.	154.180	1.053	68.652
1972.	163.661	1.083	65.079
1973.	181.750	1.203	55.898
1974.	194.215	1.212	56.969
1975.	191.776	1.093	55.511
1976.	187.378	1.144	56.889
1977.	181.763	1.102	61.114
1978.	178.901	1.117	63.904
1979.	172.112	972	64.505
1980.	153.801	864	68.930
1981.	144.438	748	71.574
1982.	141.738	780	74.531
1983.	137.431	701	75.037
1984.	136.941	646	79.534
1985.	135.881	607	83.042
1986.	133.356	586	83.564
1987.	130.921	548	109.626
1988.	132.667	571	113.730
1989.	128.356	525	126.500
1990.	130.564	530	126.507
1991.	129.354	496	120.100
1992.	121.705	437	109.300
1993.	121.025	445	85.400
1994.	106.579	336	67.400
1995.	96.097	300	61.600
1996.	90.446	317	60.000
1997.	90.657	273	57.000

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1998.	90.535	294	55.700
1999.	89.471	303	52.100
2000.	90.910	259	47.400
2001.	90.715	263	45.100
2002.	92.786	261	43.700

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
2003.	93.685	272	42.300
2004.	97.664	265	41.300
2005.	102.211	287	40.000
2006.	105.831	299	40.000
2007.			

§ 182. Danska

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 256-257; 1948.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1950.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 180-181; 1949.-1957.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 446; 1953.-1960.: *United Nations Demographic Yearbook 1962*, New York, 1962., str. 498; 1960.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1948.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

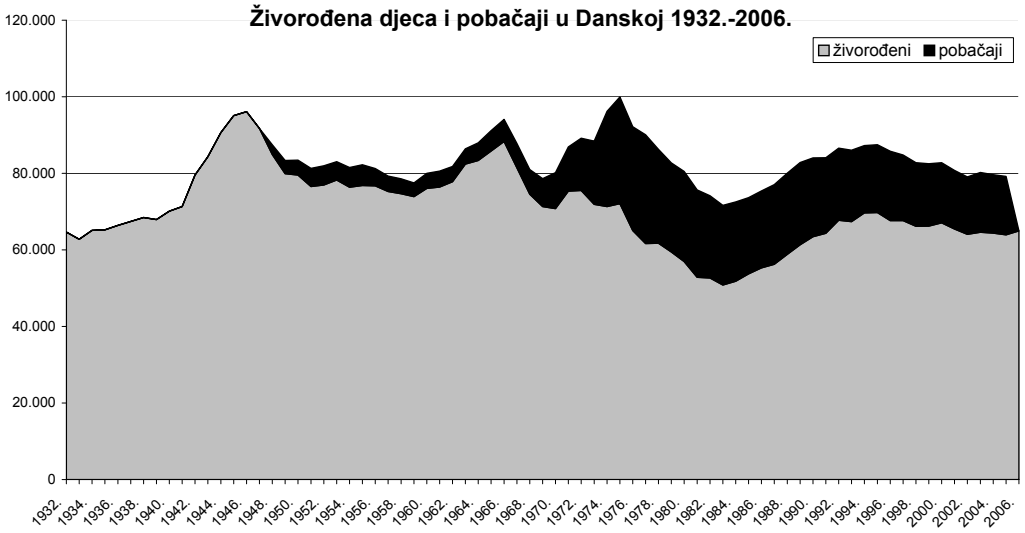

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	64.650		
1933.	62.780		
1934.	65.116		
1935.	65.223	1.681	
1936.	66.418	1.757	
1937.	67.440	1.762	
1938.	68.462	1.764	
1939.	67.914	1.827	
1940.	70.121	1.814	
1941.	71.306	1.681	
1942.	79.545	1.698	
1943.	84.346	1.832	
1944.	90.641	1.811	
1945.	95.062	1.882	
1946.	96.111	1.833	
1947.	91.714	1.628	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1948.	84.938	1.545	2.543
1949.	79.919	1.368	3.425
1950.	79.558	1.499	3.909
1951.	76.559	1.427	4.743
1952.	76.943	1.372	5.031
1953.	78.261	1.512	4.795
1954.	76.365	1.499	5.140
1955.	76.845	1.400	5.381
1956.	76.725	1.362	4.522
1957.	75.264	1.167	4.023
1958.	74.681	1.174	3.895
1959.	73.928	1.095	3.587
1960.	76.077	958	3.918
1961.	76.439	971	4.124
1962.	77.808	934	3.996
1963.	82.413	948	3.971

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1964.	83.356	906	4.597
1965.	85.796	942	5.341
1966.	88.332	875	5.750
1967.	81.410	715	6.362
1968.	74.543	636	6.450
1969.	71.298	612	7.295
1970.	70.802	604	9.375
1971.	75.359	620	11.522
1972.	75.505	577	13.667
1973.	71.895	523	16.536
1974.	71.327	441	24.868
1975.	72.071	483	27.884
1976.	65.050	431	27.100
1977.	61.650	369	28.400
1978.	61.750	364	24.500
1979.	59.464	309	23.250
1980.	56.950	253	23.550
1981.	52.840	281	22.800
1982.	52.658	269	21.462
1983.	50.822	265	20.791
1984.	51.800	230	20.742
1985.	53.749	240	19.919

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1986.	55.312	242	20.067
1987.	56.221	288	20.830
1988.	58.844	263	21.199
1989.	61.351	308	21.456
1990.	63.433	298	20.589
1991.	64.358	296	19.729
1992.	67.726	339	18.833
1993.	67.369	308	18.687
1994.	69.666	308	17.598
1995.	69.771	315	17.720
1996.	67.638	324	18.135
1997.	67.636	340	17.152
1998.	66.170	317	16.592
1999.	66.220	294	16.271
2000.	67.084	248	15.681
2001.	65.458	277	15.315
2002.	64.075	224	14.991
2003.	64.599	239	15.622
2004.	64.397	316	15.231
2005.	63.926	302	15.280
2006.	64.984		
2007.			

§ 183. Estonija

Izvor za broj živorođene djece: 1950.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj mrtvorođene djece: 1960.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj pobačaja: 1960., 1963.-1966. i 1970.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1950.	20.200		
1951.	20.800		
1952.	21.100		
1953.	20.200		
1954.	21.500		
1955.	20.800		
1956.	19.600		
1957.	19.500		
1958.	19.600		
1959.	20.000		
1960.	20.187	266	35.915
1961.	20.230	316	
1962.	19.959	268	
1963.	19.275	260	40.166
1964.	19.629	240	42.340
1965.	18.909	229	40.059
1966.	18.629	237	40.767
1967.	18.671	237	
1968.	19.782	211	
1969.	20.781	196	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1970.	21.552	204	40.663
1971.	22.118	266	42.256
1972.	21.757	224	42.309
1973.	21.239	225	41.381
1974.	21.461	199	39.902
1975.	21.360	203	38.927
1976.	21.801	187	38.341
1977.	21.977	197	38.145
1978.	21.842	191	36.865
1979.	21.879	168	36.129
1980.	22.204	198	35.497
1981.	22.937	182	35.052
1982.	23.128	192	36.272
1983.	24.155	187	34.250
1984.	24.234	210	33.747
1985.	23.630	197	35.652
1986.	24.106	226	36.354
1987.	25.086	187	34.713
1988.	25.060	205	30.702
1989.	24.292	182	28.216

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1990.	22.304	173	29.410
1991.	19.320	149	29.406
1992.	18.006	175	28.403
1993.	15.170	121	25.587
1994.	14.176	124	22.450
1995.	13.509	101	20.518
1996.	13.242	102	19.464
1997.	12.577	109	19.157
1998.	12.167	91	18.424

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1999.	12.425	85	17.027
2000.	13.067	64	15.331
2001.	12.632	63	14.049
2002.	13.001	74	13.149
2003.	13.036	63	13.008
2004.	13.992	63	12.600
2005.	14.350	88	9.619
2006.	14.877	56	9.394
2007.			

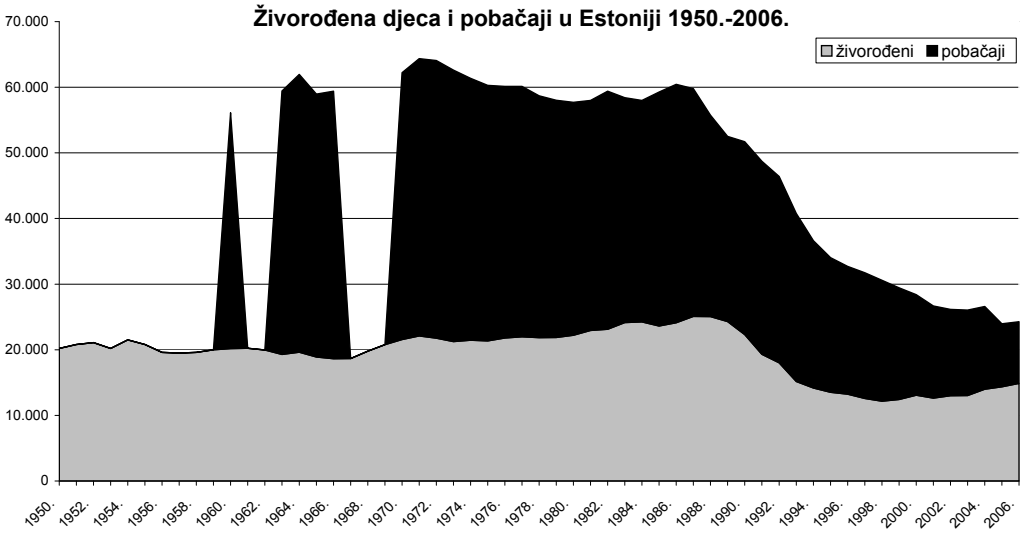

§ 184. Finska

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 256-257; 1948.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1950.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 180-181; 1949.-1958.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 446; 1959.-1963.: *United Nations Demographic Yearbook 1964*, New York, 1965., str. 548; 1964.: *United Nations Demographic Yearbook 1967*, New York, 1968., str. 262; 1965., 1982., 1987.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion; 1966.-1969.: *United Nations Demographic Yearbook 1971*, New York, 1972., str. 661; 1967.-1971.: *United Nations Demographic Yearbook 1972*, New York, 1973., str. 500; 1972.-1974.: *United Nations Demographic Yearbook 1977*, New York, 1978., str. 322; 1974.-1978.: *United Nations Demographic Yearbook 1979*, New York, 1980., str. 332; 1978.-1981.: *United Nations Demographic Yearbook 1983*, New York, 1985., str. 333; 1983.-1986.: *United Nations Demographic Yearbook 1988*, New York, 1990., str. 385.

Izvor za broj pobačaja: 1951.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	69.352		
1933.	65.047		
1934.	67.713		
1935.	69.942	1.843	
1936.	68.895	1.779	
1937.	72.319	1.750	
1938.	76.695	1.894	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1939.	78.164	1.716	
1940.	65.849	1.383	
1941.	89.565	1.914	
1942.	61.672	1.395	
1943.	76.112	1.621	
1944.	79.446	1.641	
1945.	95.758	2.062	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1946.	106.075	2.083	
1947.	108.166	2.107	
1948.	107.759	1.935	
1949.	103.515	1.821	
1950.	98.065	1.849	
1951.	93.063	1.710	3.007
1952.	94.314	1.815	3.327
1953.	90.866	1.631	3.802
1954.	89.845	1.614	3.699
1955.	89.740	1.634	3.659
1956.	88.896	1.657	4.090
1957.	86.985	1.514	4.553
1958.	81.148	1.393	5.274
1959.	83.253	1.113	5.773
1960.	82.129	1.044	6.188
1961.	81.996	1.107	5.867
1962.	81.454	1.091	6.015
1963.	82.251	1.033	5.616
1964.	80.428	786	4.919
1965.	77.885	904	4.783
1966.	77.697	800	5.219
1967.	77.289	775	5.618
1968.	73.654	687	6.288
1969.	67.450	625	8.175
1970.	64.559	519	14.757
1971.	61.067	496	20.622
1972.	58.577	515	22.200
1973.	56.787	356	23.362
1974.	62.472	413	22.846
1975.	65.719	378	21.547
1976.	66.846	376	19.818

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1977.	65.659	335	17.772
1978.	63.983	314	16.928
1979.	63.428	269	15.900
1980.	63.064	266	15.037
1981.	63.469	260	14.120
1982.	66.106	263	13.900
1983.	66.892	268	13.400
1984.	65.076	260	13.645
1985.	62.796	241	13.833
1986.	60.632	193	13.319
1987.	59.827	278	12.995
1988.	63.316	296	12.995
1989.	63.348	248	12.658
1990.	65.549	270	12.232
1991.	65.395	271	11.747
1992.	66.731	264	11.071
1993.	64.826	233	10.375
1994.	65.231	219	10.013
1995.	63.067	250	9.884
1996.	60.723	210	10.437
1997.	59.300	221	10.250
1998.	57.108	211	10.751
1999.	57.574	177	10.837
2000.	56.742	229	10.932
2001.	56.189	185	10.738
2002.	55.555	134	10.974
2003.	56.630	133	10.767
2004.	57.758	117	11.162
2005.	57.745	186	10.999
2006.	58.850	192	10.645
2007.			

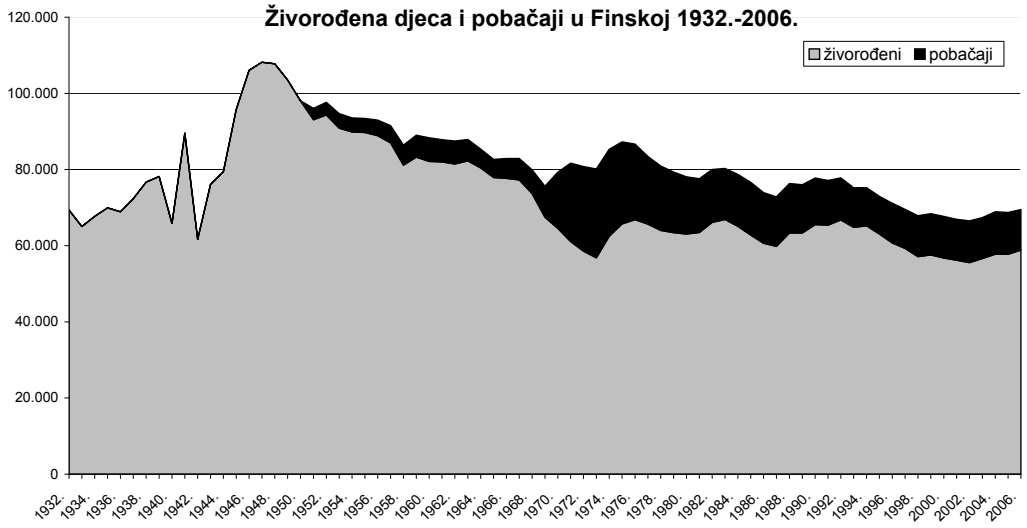

§ 185. Francuska

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 256-257; 1948.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1950.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 180-181; 1951.-1958.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 446; 1959.-1963.: *United Nations Demographic Yearbook 1964*, New York, 1965., str. 548; 1960.-2004.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1948.-1950. i 1975.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

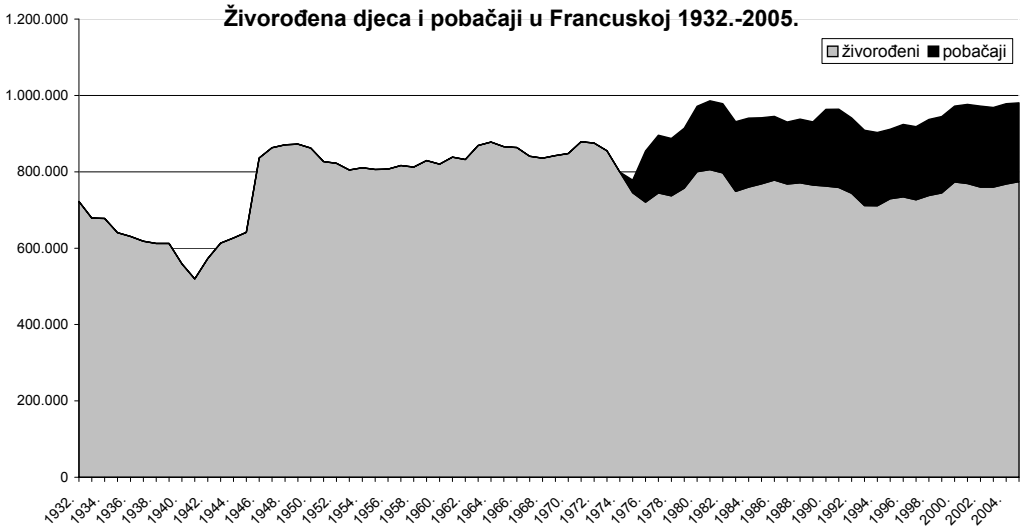

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	722.371		
1933.	678.700		
1934.	677.878		
1935.	640.527	21.929	
1936.	630.818	21.781	
1937.	618.071	21.195	
1938.	612.248	22.137	
1939.	612.395	21.943	
1940.	559.100	18.000	
1941.	519.600	15.500	
1942.	573.000	15.500	
1943.	613.100	15.700	
1944.	626.500	16.900	
1945.	641.324	17.800	
1946.	836.221	23.597	
1947.	862.955	23.046	
1948.	870.836	20.999	44
1949.	872.661	20.849	44
1950.	862.310	22.264	22
1951.	826.722	16.101	
1952.	822.204	15.065	
1953.	804.696	14.925	
1954.	810.754	14.434	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1955.	805.917	14.075	
1956.	806.916	14.140	
1957.	816.467	14.542	
1958.	812.215	14.088	
1959.	829.249	13.715	
1960.	819.819	14.155	
1961.	838.633	13.840	
1962.	832.353	13.622	
1963.	868.876	14.152	
1964.	877.804	13.849	
1965.	865.688	13.319	
1966.	863.527	13.127	
1967.	840.568	12.526	
1968.	835.796	11.957	
1969.	842.245	11.931	
1970.	847.783	11.469	
1971.	878.647	11.486	
1972.	875.093	10.952	
1973.	854.880	10.470	
1974.	799.217	9.358	
1975.	745.065	8.225	33.454
1976.	720.395	7.522	134.173
1977.	744.744	7.445	150.931

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1978.	737.062	7.120	150.417
1979.	757.354	6.994	156.810
1980.	800.376	6.942	171.218
1981.	805.483	6.644	180.695
1982.	797.223	6.334	181.122
1983.	748.525	5.723	182.862
1984.	759.939	5.835	180.789
1985.	768.431	5.658	173.335
1986.	778.468	5.615	166.797
1987.	767.828	5.304	162.352
1988.	771.268	4.808	166.540
1989.	765.473	4.701	165.199
1990.	762.407	4.488	201.171
1991.	759.056	4.364	205.048
1992.	743.658	4.055	197.554

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1993.	711.610	3.791	197.040
1994.	710.993	3.633	191.879
1995.	729.609	3.859	181.781
1996.	734.338	3.689	189.760
1997.	726.768	3.576	191.431
1998.	738.080	3.685	198.875
1999.	744.791	3.442	199.742
2000.	773.253	3.559	198.700
2001.	769.290	3.741	207.228
2002.	760.065	6.259	211.898
2003.	759.937	6.862	208.759
2004.	767.816	7.054	210.664
2005.	774.355		206.311
2006.			
2007.			

§ 186. Grčka

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1935.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 256; 1936.-1948.: *United Nations Demographic Yearbook 1952*, New York, 1952., str. 222; 1949.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion; 2006.: data.euro.who.int/hfadb

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1940.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 180; 1949.-1958.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 446; 1959.-1963.: *United Nations Demographic Yearbook 1964*, New York, 1965., str. 548; 1960.-1999.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion; 2000.-2006.: data.euro.who.int/hfadb

Izvori za broj pobačaja: 1971.-1994. i 1996.-2003.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion; 1990.-1998.: data.euro.who.int/hfadb

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	185.523		
1933.	189.583		
1934.	208.929		
1935.	192.511	1.794	
1936.	193.343	1.759	
1937.	183.878	1.814	
1938.	184.509	1.835	
1939.	178.852	1.804	
1940.	179.480	1.546	
1941.	134.760		
1942.	132.640		
1943.	122.170		
1944.	145.530		
1945.	183.470		
1946.	209.360		
1947.	206.400		
1948.	209.580		
1949.	139.108	1.383	
1950.	151.134	1.555	
1951.	155.422	1.607	
1952.	149.637	1.719	
1953.	143.765	1.605	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1954.	151.892	1.652	
1955.	154.263	1.854	
1956.	156.187	2.035	
1957.	155.192	1.956	
1958.	155.359	2.097	
1959.	160.199	2.162	
1960.	157.239	2.274	
1961.	150.716	2.042	
1962.	152.158	2.206	
1963.	148.249	2.211	
1964.	153.109	2.441	
1965.	151.448	2.384	
1966.	154.613	2.479	
1967.	162.839	2.434	
1968.	160.338	2.241	
1969.	154.077	2.238	
1970.	144.928	1.922	
1971.	141.126	1.920	26
1972.	140.891	1.806	34
1973.	137.526	1.697	119
1974.	144.069	1.756	59
1975.	142.273	1.701	61

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1976.	146.566	1.807	44
1977.	143.739	1.566	45
1978.	146.588	1.503	45
1979.	147.965	1.454	137
1980.	148.134	1.368	117
1981.	140.953	1.323	109
1982.	137.275	1.187	
1983.	132.608	1.174	220
1984.	125.724	1.130	193
1985.	116.481	950	180
1986.	112.250	926	356
1987.	105.899	853	1.584
1988.	107.505	736	3.205
1989.	101.149	735	7.388
1990.	102.229	735	10.145
1991.	102.620	706	11.109

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1992.	104.081	629	11.977
1993.	101.799	679	12.289
1994.	103.763	599	12.608
1995.	101.495	645	13.532
1996.	100.718	599	12.542
1997.	102.038	628	12.853
1998.	100.894	597	11.838
1999.	100.643	624	11.824
2000.	103.267	540	18.015
2001.	102.282	588	22.223
2002.	102.500	510	16.173
2003.	104.420	504	15.782
2004.	105.655	477	
2005.	107.545	421	
2006.	112.042	376	
2007.			

§ 187. Gruzija

Izvor za broj živorođene djece: 1960.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj mrtvorođene djece: 1960.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj pobačaja: 1960.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1960.	102.866	544	42.834
1961.	104.429		
1962.	101.717		
1963.	100.326		
1964.	97.433		
1965.	94.987	781	45.668
1966.	92.026		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1967.	89.302		
1968.	89.660		
1969.	87.069		
1970.	90.207	696	46.348
1971.	90.396		
1972.	86.402		
1973.	88.577		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1974.	89.761		
1975.	89.712	792	81.785
1976.	90.605		
1977.	89.028		
1978.	88.766		
1979.	89.803		
1980.	89.458	783	85.285
1981.	92.501		
1982.	91.784		
1983.	92.660		
1984.	95.754		
1985.	97.739	886	66.607
1986.	98.155	881	74.702
1987.	94.595	873	65.279
1988.	91.905	798	75.903
1989.	91.138	617	73.770
1990.	92.815	861	61.127

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1991.	89.091	955	59.384
1992.	72.631	502	50.748
1993.	61.594	491	45.131
1994.	57.311	556	48.953
1995.	56.341	642	43.549
1996.	53.300	940	31.942
1997.	52.020	1.066	23.403
1998.	49.588	1.130	21.018
1999.	46.827	922	18.306
2000.	46.765	693	14.951
2001.	46.006	722	15.008
2002.	45.033	702	13.908
2003.	46.194	717	13.834
2004.	49.572	722	17.210
2005.	46.512	766	19.900
2006.	47.795	817	21.204
2007.			

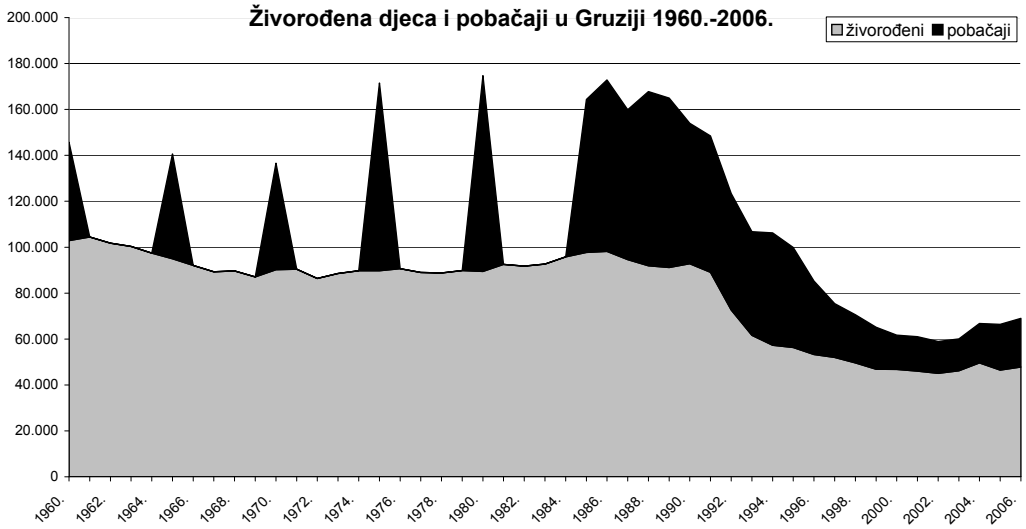

§ 188. Hong Kong, Kina

Izvori za broj živorođene djece: 1938.-1940. i 1946.-1951.: *United Nations Demographic Yearbook 1952*, New York, 1952., str. 220-221; 1949.-1958.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 210; 1948.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1946.-1950.: *United Nations Demographic Yearbook 1952*, New York, 1952., str. 247; 1949.-1958.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 444; 1959.-1963.: *United Nations Demographic Yearbook 1964*, New York, 1965., str. 547; ; 1962.-1966.: *United Nations Demographic Yearbook 1967*, New York, 1968., str. 260; 1966.-1970.: *United Nations Demographic Yearbook 1971*, New York, 1972., str. 660; 1967.-1971.: *United Nations Demographic Yearbook 1972*, New York, 1973., str. 499; 1972.-1976.: *United Nations Demographic Yearbook 1977*, New York, 1978., str. 322; 1974.-1978.: *United Nations Demographic Yearbook 1979*, New York, 1980., str. 332; 1978.-1982.: *United Nations Demographic Yearbook 1983*, New York, 1985., str. 332; 1983.-1987.: *United Nations Demographic Yearbook 1988*, New York, 1990., str. 384; 1987.-2004.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion; 1990.-1994.: *United Nations Demographic Yearbook 1995*, New York, 1997., str. 364.

Izvor za broj pobačaja: 1973.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

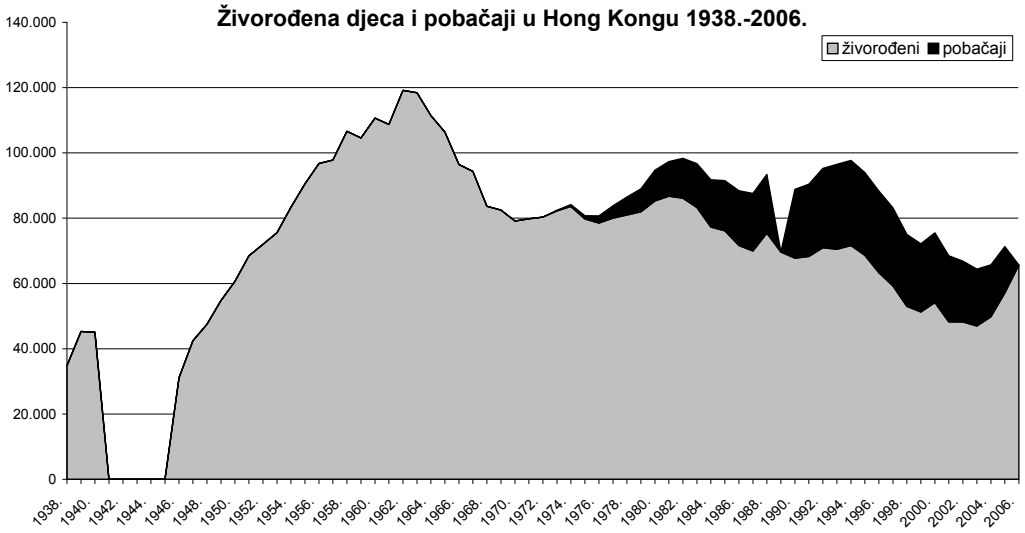

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1938.	34.818		
1939.	45.293		
1940.	45.064		
1941.			
1942.			
1943.			
1944.			
1945.			
1946.	31.098	685	
1947.	42.473	1.348	
1948.	47.475	1.251	
1949.	54.774	1.321	
1950.	60.600	1.343	
1951.	68.500	1.180	
1952.	71.976	1.157	
1953.	75.544	1.158	
1954.	83.317	1.341	
1955.	90.511	1.250	
1956.	96.746	988	
1957.	97.834	1.245	
1958.	106.624	1.297	
1959.	104.579	1.393	
1960.	110.667	1.680	
1961.	108.726	1.683	
1962.	119.166	1.560	
1963.	118.413	1.633	
1964.	111.436	1.485	
1965.	106.362	1.363	
1966.	96.436	1.246	
1967.	94.368	999	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1968.	83.641	832	
1969.	82.482	757	
1970.	79.132	726	
1971.	79.789	656	
1972.	80.344	736	
1973.	82.252	681	200
1974.	83.581	621	600
1975.	79.759	565	1.000
1976.	78.511	521	2.200
1977.	80.022	528	3.800
1978.	80.957	431	5.500
1979.	81.975	389	7.027
1980.	85.290	483	9.400
1981.	86.751	475	10.600
1982.	86.120	438	12.200
1983.	83.293	386	13.400
1984.	77.297	330	14.500
1985.	76.126	295	15.400
1986.	71.620	292	16.800
1987.	69.958	291	17.600
1988.	75.412	310	18.000
1989.	69.621	317	
1990.	67.731	281	21.114
1991.	68.281	231	22.120
1992.	70.949	342	24.316
1993.	70.451	357	26.057
1994.	71.646	343	26.049
1995.	68.637	266	25.363
1996.	63.291	216	25.041
1997.	59.250	243	23.939

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1998.	52.977	226	22.086
1999.	51.281	228	20.891
2000.	54.134	301	21.375
2001.	48.219	221	20.235
2002.	48.209	308	18.651

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
2003.	46.965	189	17.420
2004.	49.796	164	15.880
2005.	57.098		14.190
2006.	65.626		
2007.			

§ 189. Indija

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 254-255; 1936.-1950.: *United Nations Demographic Yearbook 1952*, New York, 1952., str. 220-221; 1949.-1955. *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 210; 1948.-1964. i procjena za 1971.-2002.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 178; 1936.-1949.: *United Nations Demographic Yearbook 1952*, New York, 1952., str. 246-247; 1949.-1954. i 1956.-1957.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 444; 1959.-1962.: *United Nations Demographic Yearbook 1964*, New York, 1965., str. 547.

Izvor za broj pobačaja: 1972.-2000.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

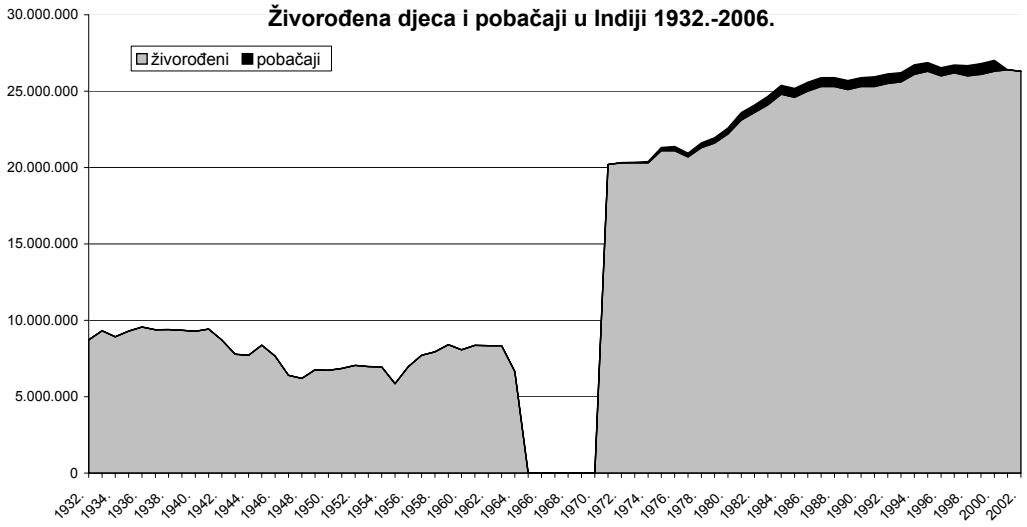

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	8,718.620		
1933.	9,317.918		
1934.	8,923.169		
1935.	9,299.021	201.764	
1936.	9,566.379	207.193	
1937.	9,388.457	206.728	
1938.	9,398.011	200.548	
1939.	9,346.145	192.641	
1940.	9,283.832	176.236	
1941.	9,425.671	166.603	
1942.	8,714.555	143.986	
1943.	7,775.893	122.779	
1944.	7,708.195	117.222	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1945.	8,374.463	128.037	
1946.	7,654.326	89.949	
1947.	6,400.343	89.065	
1948.	6,196.008	89.306	
1949.	6,762.131	104.160	
1950.	6,728.423	88.426	
1951.	6,846.517	86.148	
1952.	7,052.736	87.674	
1953.	6,969.358	78.231	
1954.	6,952.410	60.054	
1955.	5,855.854		
1956.	6,963.871	160.749	
1957.	7,709.848	77.107	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1958.	7,935.586		
1959.	8,407.487	98.053	
1960.	8,069.947	88.001	
1961.	8,360.021	100.781	
1962.	8,336.906	84.329	
1963.	8,344.407		
1964.	6,648.670		
1965.			
1966.			
1967.			
1968.			
1969.			
1970.			
1971.	20,200.000		
1972.	20,300.000		24.300
1973.	20,300.000		44.800
1974.	20,300.000		97.756
1975.	21,100.000		214.197
1976.	21,100.000		278.870
1977.	20,700.000		247.049
1978.	21,300.000		312.754
1979.	21,600.000		346.327
1980.	22,200.000		388.405
1981.	23,100.000		500.624
1982.	23,600.000		492.696

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1983.	24,100.000		561.033
1984.	24,800.000		583.704
1985.	24,600.000		583.704
1986.	25,000.000		588.406
1987.	25,300.000		588.000
1988.	25,300.000		582.161
1989.	25,100.000		596.345
1990.	25,300.000		581.215
1991.	25,300.000		636.456
1992.	25,500.000		632.000
1993.	25,600.000		612.291
1994.	26,100.000		627.748
1995.	26,300.000		570.914
1996.	26,000.000		538.075
1997.	26,200.000		512.823
1998.	26,000.000		666.882
1999.	26,100.000		708.512
2000.	26,300.000		723.142
2001.	26,400.000		
2002.	26,300.000		
2003.			
2004.			
2005.			
2006.			
2007.			

§ 190. Italija

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1942.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 256-257; 1936.-1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1952*, New York, 1952., str. 222-223; 1948.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1942.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 180-181; 1936.-1948.: *United Nations Demographic Yearbook 1952*, New York, 1952., str. 248-249; 1959.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 446; 1949.-1958.: *United Nations Demographic Yearbook 1962*, New York, 1962., str. 500; 1960.-2004.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1978.-2004.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	990.995		
1933.	995.979		
1934.	992.966		
1935.	996.708	33.849	
1936.	962.686	32.229	
1937.	991.867	32.586	
1938.	1,037.180	34.205	
1939.	1,040.213	33.655	
1940.	1,046.479	32.195	
1941.	937.546	27.758	
1942.	926.063	26.772	
1943.	882.105	25.892	
1944.	814.746	22.783	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1945.	815.678	25.905	
1946.	1,036.098	31.619	
1947.	1,011.490	32.599	
1948.	1,009.299	34.041	
1949.	940.293	30.896	
1950.	911.805	30.300	
1951.	863.849	27.558	
1952.	847.354	26.866	
1953.	842.274	25.632	
1954.	870.689	26.297	
1955.	869.333	25.362	
1956.	873.608	24.458	
1957.	878.906	24.544	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1958.	870.468	23.040	
1959.	901.017	22.218	
1960.	910.192	22.844	
1961.	929.657	22.153	
1962.	937.257	21.908	
1963.	960.336	21.469	
1964.	1,016.120	21.558	
1965.	990.458	19.998	
1966.	979.940	19.306	
1967.	948.772	17.346	
1968.	930.172	16.282	
1969.	932.466	15.099	
1970.	901.472	14.109	
1971.	906.182	13.407	
1972.	888.203	12.453	
1973.	874.546	11.668	
1974.	868.882	10.691	
1975.	827.852	9.271	
1976.	781.638	8.345	
1977.	741.103	7.219	
1978.	709.043	6.564	137.400
1979.	670.221	5.748	187.752
1980.	640.401	5.453	222.499
1981.	623.103	4.728	224.377
1982.	617.507	4.703	234.800

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1983.	600.218	4.361	234.000
1984.	587.871	4.160	228.377
1985.	577.345	3.833	211.227
1986.	554.845	3.584	197.165
1987.	551.539	3.483	190.371
1988.	569.698	3.453	178.425
1989.	560.688	3.128	171.351
1990.	563.019	3.103	161.386
1991.	556.175	3.079	157.262
1992.	567.841	2.762	150.271
1993.	549.484	2.537	145.229
1994.	533.050	2.312	136.481
1995.	525.609	2.164	136.817
1996.	525.640	2.142	140.400
1997.	528.901	1.928	140.166
1998.	515.439	1.667	138.354
1999.	523.463	1.965	138.708
2000.	543.039	1.818	134.740
2001.	535.282	1.724	132.073
2002.	530.443	1.721	131.039
2003.	531.274	1.446	132.800
2004.	562.599	1.415	137.140
2005.	554.022		132.790
2006.	560.010		
2007.			

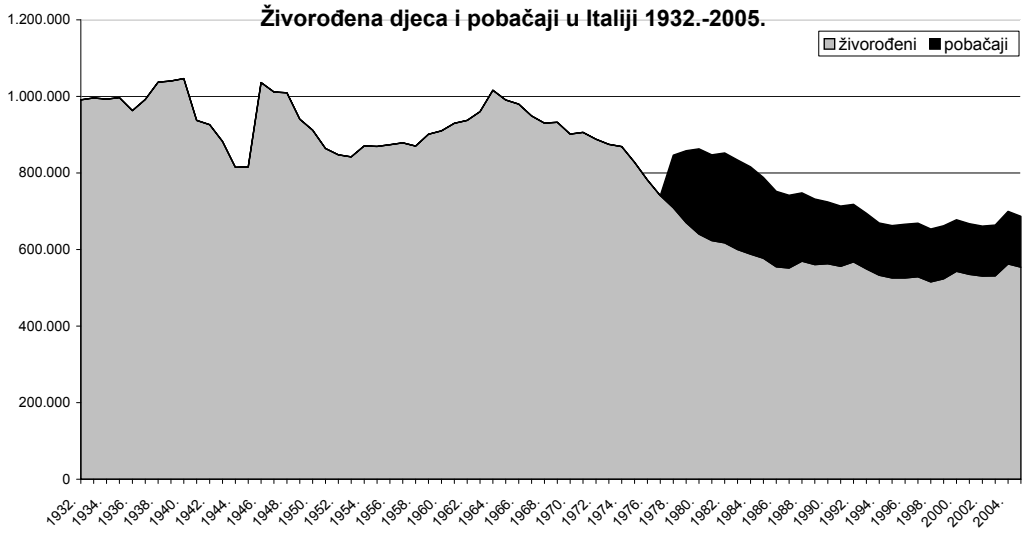

§ 191. Izrael

Izvori za broj živorođene djece: 1948.: *United Nations Demographic Yearbook 1952*, New York, 1952., str. 221; 1949.-1958.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 212; 1950.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1948.-1951.: *United Nations Demographic Yearbook 1952*, New York, 1952., str. 247; 1949.-1957.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 444; 1958.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1979.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

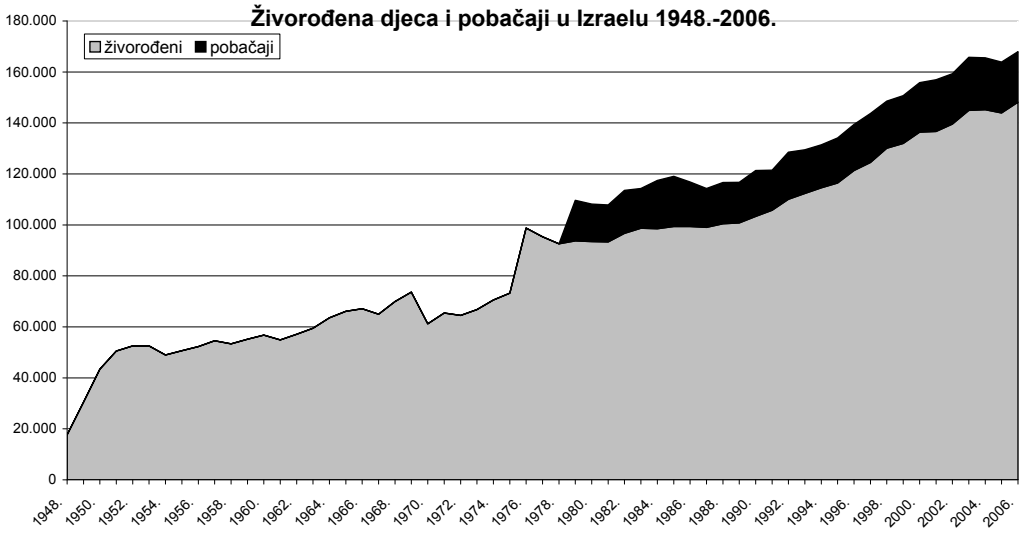

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1948.	17.678	264	
1949.	30.492	502	
1950.	43.431	629	
1951.	50.547	649	
1952.	52.556	707	
1953.	52.552	680	
1954.	48.951	581	
1955.	50.686	577	
1956.	52.287	610	
1957.	54.532	719	
1958.	53.356	764	
1959.	55.170	736	
1960.	56.792	720	
1961.	54.869	756	
1962.	57.087	754	
1963.	59.491	859	
1964.	63.544	875	
1965.	66.146	951	
1966.	67.148	854	
1967.	64.980	861	
1968.	69.911	844	
1969.	73.666	816	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1970.	61.209	899	
1971.	65.463	920	
1972.	64.490	843	
1973.	66.786	823	
1974.	70.545	929	
1975.	73.248	966	
1976.	98.763	914	
1977.	95.315	841	
1978.	92.602	739	
1979.	93.710	599	15.925
1980.	93.484	455	14.708
1981.	93.308	547	14.514
1982.	96.695	529	16.829
1983.	98.724	539	15.593
1984.	98.478	509	18.948
1985.	99.376	524	19.700
1986.	99.341	478	17.469
1987.	99.022	517	15.290
1988.	100.454	515	16.181
1989.	100.757	469	15.918
1990.	103.349	381	18.000
1991.	105.725	448	15.767

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1992.	110.062	458	18.444
1993.	112.330	450	17.164
1994.	114.543	478	16.903
1995.	116.461	509	17.627
1996.	121.333	434	18.056
1997.	124.478	599	19.210
1998.	130.080	705	18.500
1999.	131.936	829	18.785

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
2000.	136.390	573	19.405
2001.	136.638	595	20.332
2002.	139.535	549	19.796
2003.	144.936	560	20.800
2004.	145.207		20.378
2005.	143.913	839	19.928
2006.	148.170		19.830
2007.			

§ 192. Japan

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1946.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 254-255; 1947.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1943- i 1946.-1949.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 178-179; 1949.-1957.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 444; 1953.-1960.: *United Nations Demographic Yearbook 1962*, New York, 1962., str. 448; 1959.-1962.: *United Nations Demographic Yearbook 1964*, New York, 1965., str. 547; 1962.-1965.: *United Nations Demographic Yearbook 1967*, New York, 1968., str. 261; 1966.-1968.: *United Nations Demographic Yearbook 1971*, New York, 1972., str. 660; 1968.-1972.: *United Nations Demographic Yearbook 1973*, New York, 1974., str. 252; 1972.-1976.: *United Nations Demographic Yearbook 1977*, New York, 1978., str. 322; 1974.-1977.: *United Nations Demographic Yearbook 1979*, New York, 1980., str. 333; 1978.-1982.: *United Nations Demographic Yearbook 1983*, New York, 1985., str. 332; 1983.-1987.: *United Nations Demographic Yearbook 1988*, New York, 1990., str. 384; 1988.-1992.: *United Nations Demographic Yearbook 1993*, New York, 1995., str. 363; 1990.-1993.: *United Nations Demographic Yearbook 1995*, New York, 1997., str. 364; 1994.-1998.: *United Nations Demographic Yearbook 1999*, New York, 2001., str. 340; 2000.-2004.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1949.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

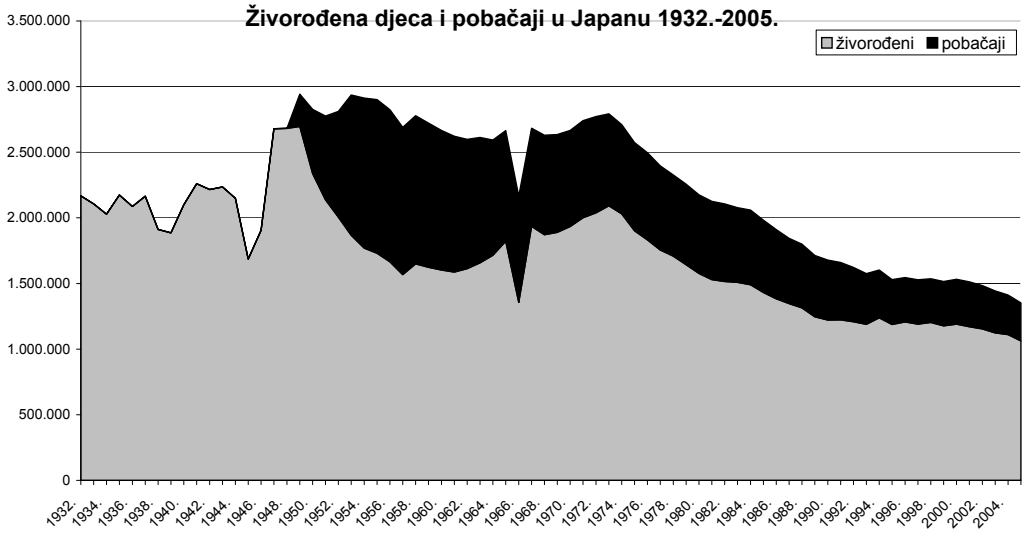

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	2,168.026		
1933.	2,106.260		
1934.	2,028.289		
1935.	2,174.291	115.592	
1936.	2,086.355	111.050	
1937.	2,164.949	111.481	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1938.	1,911.966	99.527	
1939.	1,885.957	98.347	
1940.	2,100.164	102.033	
1941.	2,260.270	103.393	
1942.	2,216.271	95.446	
1943.	2,235.431	92.882	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1944.	2,149.843		
1945.	1,685.583		
1946.	1,905.809	80.262	
1947.	2,678.792	123.837	
1948.	2,681.624	143.963	
1949.	2,696.638	192.677	246.104
1950.	2,337.507	73.659	489.111
1951.	2,137.689	67.221	638.350
1952.	2,005.162	62.786	805.524
1953.	1,868.040	59.195	1,068.066
1954.	1,769.580	55.502	1,143.059
1955.	1,730.692	53.297	1,170.143
1956.	1,665.278	53.201	1,159.288
1957.	1,566.713	50.894	1,122.316
1958.	1,649.800	53.385	1,128.231
1959.	1,622.800	51.494	1,098.853
1960.	1,603.000	49.512	1,063.256
1961.	1,586.400	48.184	1,035.329
1962.	1,613.100	46.408	985.351
1963.	1,657.400	44.764	955.092
1964.	1,714.700	42.151	878.748
1965.	1,821.800	39.955	843.248
1966.	1,356.400	30.818	808.378
1967.	1,934.958	36.738	747.490
1968.	1,871.839	32.228	757.389
1969.	1,889.815	30.830	744.451
1970.	1,934.239	29.255	732.033
1971.	2,000.973	28.377	739.674
1972.	2,038.682	26.667	732.653
1973.	2,091.983	25.442	700.532
1974.	2,029.989	22.989	679.837
1975.	1,901.440	20.268	671.597

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1976.	1,832.617	17.741	664.106
1977.	1,755.100	15.999	641.242
1978.	1,708.643	14.516	618.044
1979.	1,642.580	13.580	613.676
1980.	1,576.889	12.231	598.084
1981.	1,529.455	10.929	596.569
1982.	1,515.392	10.266	590.299
1983.	1,508.687	9.464	568.363
1984.	1,489.780	8.724	568.916
1985.	1,431.577	7.733	550.127
1986.	1,382.946	6.902	527.900
1987.	1,346.658	6.252	497.756
1988.	1,314.006	5.759	486.146
1989.	1,246.802	5.064	466.876
1990.	1,221.585	4.664	456.797
1991.	1,223.245	4.376	436.299
1992.	1,208.989	4.191	413.032
1993.	1,188.282	3.954	386.807
1994.	1,238.328	4.065	364.350
1995.	1,187.064	3.711	343.024
1996.	1,206.555	3.595	338.867
1997.	1,190.000	3.378	337.799
1998.	1,203.147	3.296	333.220
1999.	1,177.669		337.314
2000.	1,190.547	3.050	341.164
2001.	1,170.662	2.882	341.588
2002.	1,153.855	2.851	329.326
2003.	1,123.610	2.692	319.831
2004.	1,110.721	2.487	301.673
2005.	1,062.530		289.127
2006.			
2007.			

§ 193. Južna Afrika

Izvor za broj živorođene djece: 1991.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

O mrtvorođenima nema podataka.

Izvor za broj pobačaja: 1975.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1975.			570
1976.			625
1977.			539
1978.			541
1979.			423
1980.			347
1981.			381
1982.			464
1983.			474
1984.			566

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1985.			712
1986.			780
1987.			811
1988.			1.053
1989.			762
1990.			756
1991.	892.850		1.024
1992.	904.001		1.449
1993.	557.995		1.582
1994.	677.107		1.600

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1995.	809.439		1.600
1996.	927.234		1.600
1997.	916.010		26.455
1998.	898.034		39.912
1999.	910.109		46.188
2000.	911.809		52.172
2001.	896.200		57.637

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
2002.	899.286		59.551
2003.	875.748		71.552
2004.	897.514		87.035
2005.	848.043		85.621
2006.			
2007.			

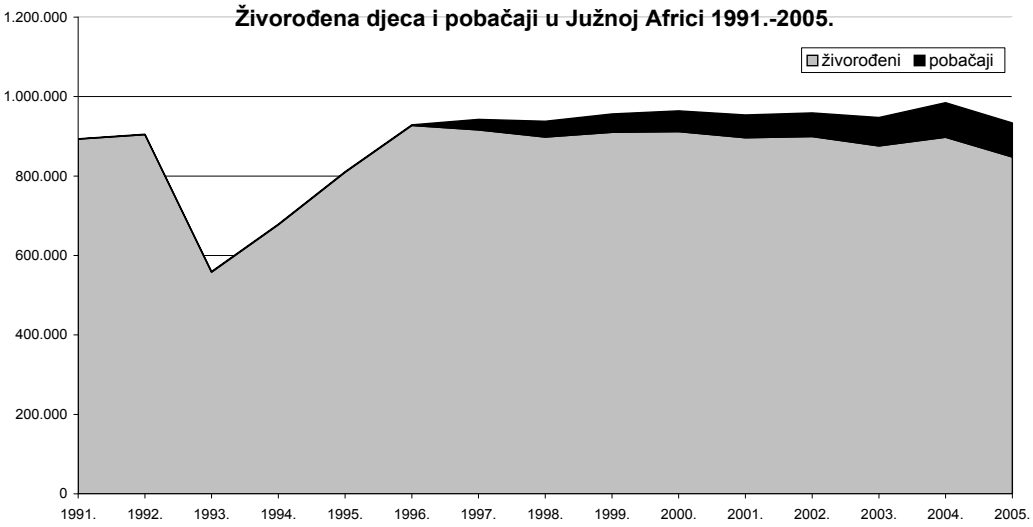

§ 194. Kanada

Izvor za broj živorođene djece: 1921.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1922.-1997.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion; 2000.-2003.: *United Nations Demographic Yearbook 2004*, New York, 2007., str. 370.

Izvor za broj pobačaja: 1970.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1921.	264.879	9.089	
1922.	259.825	8.536	
1923.	247.404	8.425	
1924.	251.351	8.401	
1925.	249.365	8.176	
1926.	240.015	7.245	
1927.	241.149	7.464	
1928.	243.616	7.673	
1929.	242.226	7.720	
1930.	250.335	7.847	
1931.	247.205	7.778	
1932.	242.698	7.396	
1933.	229.791	6.988	
1934.	228.296	6.613	
1935.	228.396	6.594	
1936.	227.980	6.531	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1937.	227.869	6.433	
1938.	237.091	6.595	
1939.	237.991	6.515	
1940.	252.577	6.810	
1941.	263.993	7.091	
1942.	281.569	7.319	
1943.	292.943	6.988	
1944.	293.967	6.895	
1945.	300.587	6.884	
1946.	343.504	7.368	
1947.	372.589	7.646	
1948.	359.860	7.071	
1949.	367.092	7.285	
1950.	372.009	7.192	
1951.	381.092	7.023	
1952.	403.559	7.277	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1953.	417.884	6.991	
1954.	436.198	7.231	
1955.	442.937	6.918	
1956.	450.739	6.976	
1957.	469.093	6.837	
1958.	470.118	6.726	
1959.	479.275	6.560	
1960.	478.551	6.471	
1961.	475.700	6.019	
1962.	469.693	5.882	
1963.	465.767	5.732	
1964.	452.915	5.520	
1965.	418.595	4.847	
1966.	387.710	4.429	
1967.	370.894	4.248	
1968.	364.310	3.926	
1969.	369.647	3.694	
1970.	371.988	3.687	11.200
1971.	362.187	3.396	30.949
1972.	347.319	3.046	38.905
1973.	343.373	2.866	43.245
1974.	345.645	2.766	48.198
1975.	348.110	3.382	49.390
1976.	348.857	2.543	54.536
1977.	361.400	3.108	57.620
1978.	358.852	2.880	64.969
1979.	366.064	2.808	68.764
1980.	370.709	2.697	70.559

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1981.	371.346	2.729	69.334
1982.	373.082	2.704	70.825
1983.	373.689	2.581	65.435
1984.	377.031	2.383	65.862
1985.	375.727	2.379	66.446
1986.	372.431	2.318	67.006
1987.	369.441	2.336	67.343
1988.	375.743	2.301	70.868
1989.	391.925	2.493	77.838
1990.	404.669	1.598	91.476
1991.	402.528	2.314	93.885
1992.	398.642	1.512	101.726
1993.	388.394	1.498	104.192
1994.	385.112	1.420	106.179
1995.	378.011	1.369	107.870
1996.	364.732	1.256	111.456
1997.	348.598	1.206	111.526
1998.	342.418		110.223
1999.	337.249		105.631
2000.	327.882	1.060	105.454
2001.	333.744	1.097	106.323
2002.	328.802	1.028	105.383
2003.	335.202	1.027	104.099
2004.	336.003		100.763
2005.	342.176		97.254
2006.	350.181		
2007.			

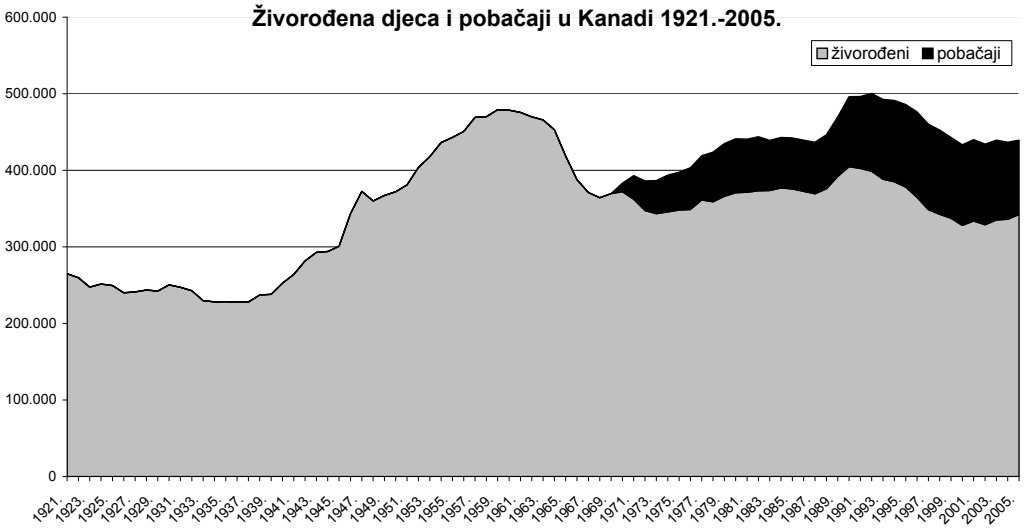

§ 195. Kazakstan

Izvor za broj živorođene djece: 1979.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj mrtvorođene djece: 1989.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj pobačaja: 1983. i 1985.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

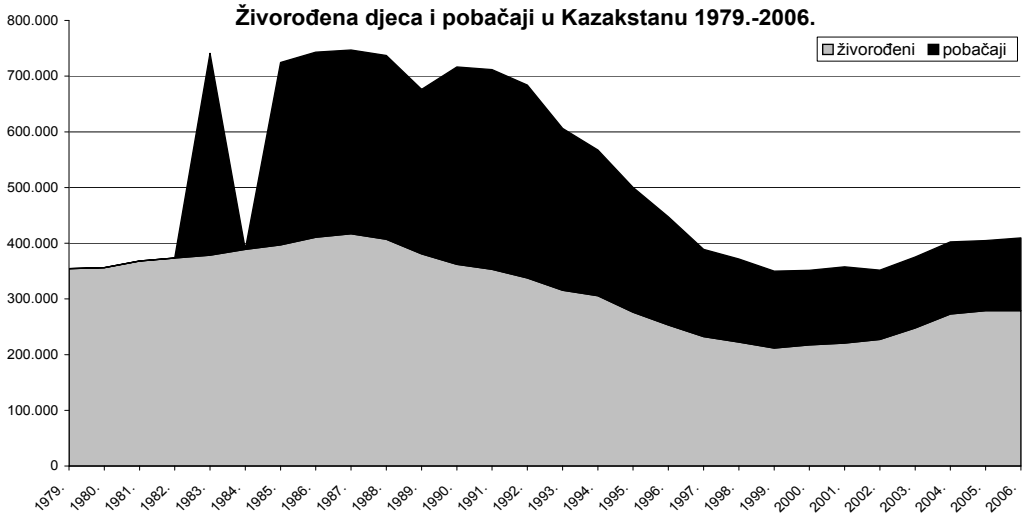

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1979.	354.320		
1980.	356.013		
1981.	367.950		
1982.	373.416		
1983.	378.577		362.371
1984.	389.091		
1985.	396.929		327.563
1986.	410.846		332.055
1987.	417.139		329.819
1988.	407.116		329.819
1989.	380.849	3.916	295.265
1990.	362.081	3.692	354.430
1991.	353.174	3.474	358.484
1992.	337.612	3.184	346.405
1993.	315.482	2.710	290.703

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1994.	305.624	2.705	261.834
1995.	276.125	2.455	224.100
1996.	253.175	2.365	194.187
1997.	232.356	2.206	156.751
1998.	222.380	2.055	149.248
1999.	211.815	1.899	138.197
2000.	217.379	1.812	134.111
2001.	220.748	1.719	136.787
2002.	227.169	1.748	124.523
2003.	247.946	1.768	127.180
2004.	273.028	1.729	129.495
2005.	278.977	1.899	125.654
2006.	278.977	2.066	130.599
2007.			

§ 196. Kina

Izvori za broj živorođene djece: 1949.-1977. i 2001.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion (procjena); 1978.-2000.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion; unstats.un.org/unsd; 1970.-2006.: data.euro.who.int/hfadb
O mrtvorođenima nema podataka.
Izvor za broj pobačaja: 1971.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1949.	19,500.000		
1950.	20,400.000		
1951.	21,300.000		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1952.	21,270.000		
1953.	21,750.000		
1954.	22,880.000		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1955.	20,030.000		
1956.	20,040.000		
1957.	21,970.000		
1958.	19,280.000		
1959.	16,650.000		
1960.	13,810.000		
1961.	11,870.000		
1962.	24,910.000		
1963.	30.000.000		
1964.	27,590.000		
1965.	27,480.000		
1966.	26,130.000		
1967.	25,930.000		
1968.	27,950.000		
1969.	27,520.000		
1970.	27,740.000		
1971.	26,120.000		3,910.110
1972.	25,950.000		4,813.542
1973.	24,920.000		5,110.405
1974.	22,550.000		4,984.564
1975.	21,270.000		5,084.260
1976.	18,660.000		4,742.946
1977.	17,980.000		5,229.569
1978.	17,450.000		5,391.204
1979.	17,270.000		7,856.587
1980.	17,790.000		9,527.644
1981.	20,690.000		8,696.945

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1982.	18,680.000		12,419.663
1983.	15,410.000		14,371.843
1984.	14,260.000		8,890.140
1985.	13,930.000		10,931.565
1986.	15,980.000		11,578.713
1987.	16,550.000		10,489.412
1988.	16,150.000		12,675.839
1989.	16,710.000		10,379.426
1990.	18,950.000		13,493.926
1991.	16,810.000		14,086.313
1992.	15,100.000		10,416.287
1993.	14,520.000		9,496.119
1994.	14,280.000		9,467.064
1995.	14,400.000		7,476.482
1996.	14,300.000		8,834.195
1997.	13,860.000		6,589.869
1998.	13,430.000		7,384.290
1999.	12,770.000		6,764.357
2000.	12,920.000		6,764.357
2001.	17,080.000		6,658.550
2002.	16,520.000		6,284.844
2003.	16,040.000		7,215.440
2004.	15,980.000		7,140.588
2005.	16,210.000		7,105.995
2006.	15,890.000		7,308.615
2007.			

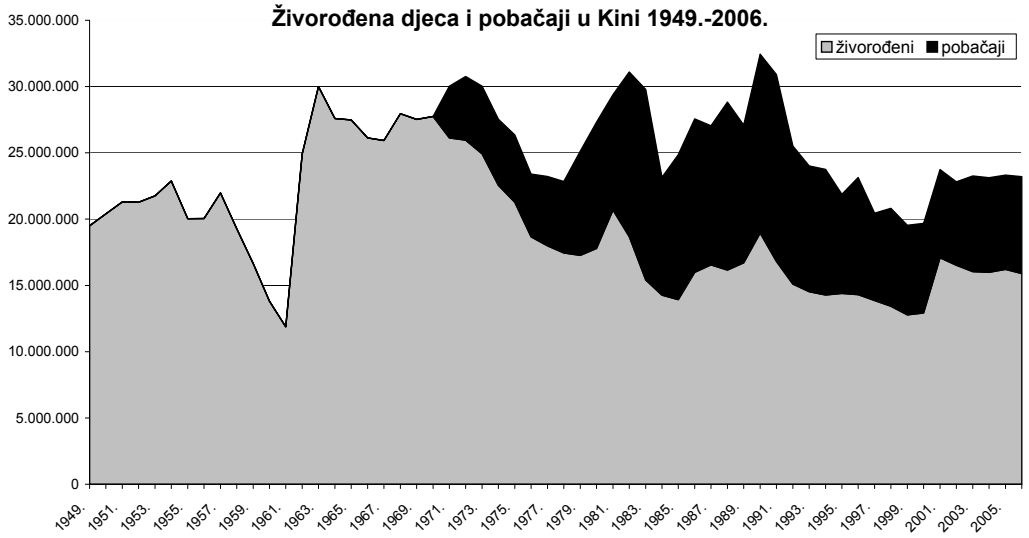

§ 197. Kirgistan

Izvor za broj živorođene djece: 1979.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj mrtvorođene djece: 1980.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj pobačaja: 1980.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

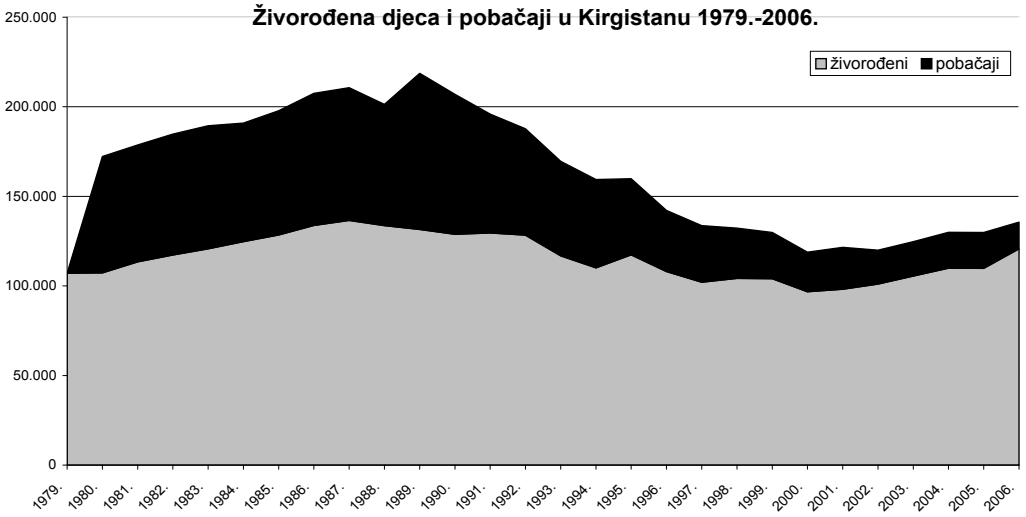

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1979.	107.091		
1980.	107.278	786	64.957
1981.	113.434		65.291
1982.	117.235	854	67.555
1983.	120.708	854	68.690
1984.	124.718	948	66.227
1985.	128.460		69.382
1986.	133.728	1.184	73.802
1987.	136.588	1.316	74.060
1988.	133.710	1.156	67.667
1989.	131.508	1.245	87.212
1990.	128.810	1.184	78.105
1991.	129.536	1.149	66.427
1992.	128.352	1.004	59.394
1993.	116.795	807	52.724

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1994.	110.113	684	49.325
1995.	117.340	703	42.518
1996.	108.007	701	34.113
1997.	102.050	619	31.598
1998.	104.183	654	28.090
1999.	104.068	660	25.790
2000.	96.770	608	22.044
2001.	98.138	617	23.390
2002.	101.012	759	18.995
2003.	105.490	879	19.225
2004.	109.939	1.437	19.984
2005.	109.839	1.586	20.035
2006.	120.737	1.621	14.900
2007.			

§ 198. Južna Koreja

Izvori za broj živorođene djece: 1953.-1960.: *United Nations Demographic Yearbook 1962*, New York, 1962., str. 476; 1975.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvori za broj mrtvorođene djece: 1953.-1960.: *United Nations Demographic Yearbook 1962*, New York, 1962., str. 498.
Izvor za broj pobačaja: 1961.-1999.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1953.	175.251	145	
1954.	251.983	199	
1955.	233.932	222	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1956.	222.462	213	
1957.	222.350	187	
1958.	245.182	122	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1959.	382.880	201	
1960.	368.427	171	
1961.			104.000
1962.			127.000
1963.			152.000
1964.			191.000
1965.			223.000
1966.			252.000
1967.			264.000
1968.			293.000
1969.			315.000
1970.			344.400
1971.			
1972.			
1973.			390.000
1974.			
1975.	825.829		
1976.	742.511		
1977.	790.063		558.000
1978.	711.810		631.000
1979.	873.813		
1980.	892.116		
1981.	858.557		
1982.	835.113		
1983.	763.058		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1984.	665.670		
1985.	652.064		
1986.	631.021		
1987.	619.931		
1988.	630.347		
1989.	637.416		
1990.	648.203		
1991.	708.390		
1992.	728.973		
1993.	713.688		
1994.	717.995		
1995.	704.590		
1996.	690.939		230.000
1997.	672.911		280.000
1998.	633.597		
1999.	616.322		212.300
2000.	636.780		
2001.	557.228		
2002.	494.625		
2003.	493.471		
2004.	476.052		
2005.	438.062		
2006.	451.514		
2007.			

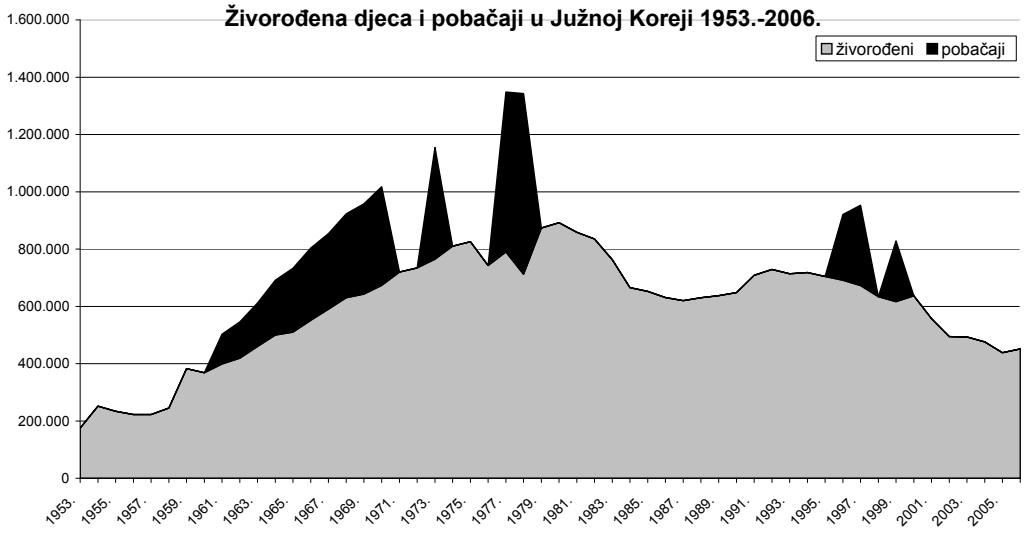

§ 199. Kosovo

A. Broj pobačaja indiciran, odnosno dijagnosticiran u ambulantno-polikliničkim i dispanzerskim ustanovama u Kosovu

Bibliografski opis izvora v. § 228.

Godina	Opća praksa	Medicina rada	Školska	Zaštita žena	Spontani	Izvor	Zbroj
1950.	207			49		GNZ 1949-1950, str. 155. 161.	256
1951.	147			147		GNZ 1951-1952, str. 265. 291.	294
1952.	235			32		GNZ 1951-1952, str. 261. 289.	267
1953.	355			162		GNZ 1953, str. 177. 195.	517
1954.	391			255		SGNZ 1954, str. 151. 169.	646
1955.	529			306		SGNZ 1955, str. 279. 297.	835
1956.	530			404		SGNZ 1956, str. 177. 195.	934
1957.	463			449		SGNZ 1957, str. 175. 193.	912
1958.	966			1.102		SGNZ 1958-1959, str. 357. 377.	2.068
1959.	1.169			1.093		SGNZ 1958-1959, str. 357. 377.	2.262
1960.	1.659			624		SGNZ 1960-1961, str. 425. 445.	2.283
1961.	2.564			324		SGNZ 1960-1961, str. 425. 445.	2.888
1962.	3.156			297		SGNZ 1962., str. 329. 341.	3.453
1963.	3.279			341		SGNZ 1963., str. 295. -307.	3.620
1964.	3.944			1.098		SGNZ 1964., str. 307. 319.	5.042
1965.	3.786			932		SGNZ 1965., str. 305. 317.	4.718
1966.	3.440	293		660		SGNZ 1966., str. 267. 271. 281.	4.393
1967.	1.797	307		401		SGNZ 1967., str. 269. 273. 283.	2.505
1968.	1.144	264		481		SGNZ 1968., str. 197. 201. 211.	1.889
1969.	826	313	105	2.944	190	SGNZ 1969., str. 149. 155. 167. 173.	4.378
1970.	1.346	103	10	1.666	168	SGNZ 1970., str. 153. 159. 171. 177.	3.293
1971.	771	312	13	1.568	342	SGNZ 1971., str. 147. 153. 165. 171.	3.006
1972.	724	188	19	1.761	628	SGNZ 1972., str. 155. 161. 173. 179.	3.320
1973.	0	89	706	1.925	814	SGNZ 1973., str. 155. 161. 173. 179.	3.534
1974.	0	0	12	2.376	1.476	SGNZ 1974., str. 151. 157. 169. 175.	3.864
1975.	0	250	119	2.683	1.234	SGNZ 1975., str. 151. 157. 169. 175.	4.286
1976.	0	102	0	2.458	1.464	SGNZ 1976., str. 151. 157. 169. 175.	4.024
1977.	0	0	0			SGNZ 1977., str. 151. 157. 169. 175.	
1978.	0	76	0	987	40	SGNZ 1978., str. 149. 155. 167. 173.	1.103
1979.	968	254	0	1.536	924	SGNZ 1979., str. 135. 141. 157. 163.	3.682
1980.	1.155	566	15	1.754	1.020	SGNZ 1980., str. 135. 141. 157. 163.	4.510
1981.	750	561	0	2.154	1.282	SGNZ 1981., str. 135. 141. 157. 163.	4.747
1982.	1.087	418	43	2.356	1.601	SGNZ 1982., str. 135. 141. 157. 163.	5.505
1983.	1.319	538	2	2.153	1.384	SGNZ 1983., str. 128. 134. 150. 156.	5.396
1984.	926	1.079	5	3.896	1.554	SGNZ 1984., str. 133. 139. 155. 161.	7.460
1985.	1.132	538	123	4.355	1.973	SGNZ 1985., str. 125. 131. 147. 153.	8.121
1986.	0	413	12	3.338	1.949	SGNZ 1986., str. 125. 131. 147. 153.	5.712
1987.	1.347	1	13	3.720	1.893	SGNZ 1987., str. 117. 121. 129. 133.	6.974
1988.	41	117	10	4.961	2.064	SGNZ 1988., str. 119. 127. 143. 149.	7.193
1989.	0	415	24			SGNZ 1989., str. 123. 131. 147. 150.	439
1990.	0	0	96	3.915	2.920	SGNZ 1990., str. 125. 133. 149. 155.	6.931

B. Registrirani ishodi trudnoća u Kosovu

Bibliografski opis izvora v. § 228.

Izvori za broj živorođene djece: 1911.-1940. i 1945.-1952.: *Prirodno kretanje stanovništva Srbije od 1863.-1954. godine*, Beograd : Republički zavod za statistiku, 1957., str. 48-54; 1947.-1949.: GNZ 1951-1952, str. XV; 1950.-1989.: DS 1989., str. 27; 1990.-1997.: DS 2005., str. 64; 1998.-2006.: Statistical Office of Kosovo, *Demographic changes of the Kosovo population 1948-2006*, Prishtina, 2008., str. 13.

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1947.-1949.: GNZ 1951-1952, str. XVI; 1950.-1989.: DS 1989., str. 27; 1990.-1997.: DS 2005., str. 64; 2002.-2003.: Statistical Office of Kosovo, *Kosovo Vital Statistics for 2002-2003*, Prishtina, 2004., str. 9; 2004.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Pravni okvir za izazivanje pobačaja v. § 253.

Budući da prije nisu okupljeni na jednome mjestu, izvori za broj pobačaja navedeni su uz svaku godinu.

Prazan prostor znači da nema podataka.

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1911.	19.691			
1912.	18.445			
1913.	17.600			
1914.	15.975			
1915.	12.166			
1916.	14.437			
1917.	13.995			
1918.	13.351			
1919.	19.173			
1920.	21.551			
1921.	23.412			
1922.	22.857			
1923.	21.126			
1924.	23.378			
1925.	23.049			
1926.	22.528			
1927.	22.798			
1928.	22.584			
1929.	22.531			
1930.	22.003			
1931.	22.446			
1932.	22.927			
1933.	22.696			
1934.	23.198			
1935.	22.315			
1936.	22.119			
1937.	22.004			
1938.	22.565			
1939.	20.735			
1940.	21.254			
1941.				
1942.				
1943.				
1944.				
1945.	18.297			
1946.	22.313			
1947.	27.565	83		
1949.	31.643	114		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1950.	35.222	173	369	GNZ 1949-1950, str. 110-111.
1951.	29.299	116	303	GNZ 1951-1952, str. 240-241.
1952.	35.619	169	420	GNZ 1951-1952, str. 240-241.
1953.	34.595	173	633	GNZ 1953, str. 164-165.
1954.	38.595	210		
1955.	36.736	237		
1956.	37.819	213		
1957.	34.159	216	310	Gerić 1961., str. 185.
1958.	39.285	218	1.335	Milošević 1965., str. 23.
1959.	37.364	202	1.068	Milošević 1965., str. 23.
1960.	41.631	253	2.551	Breznik 1972., str. 313.
1961.	40.561	282	2.806	Breznik 1972., str. 313.
1962.	41.336	224	2.919	Milošević 1965., str. 23.
1963.	41.525	261	11.682	SGNZ 1965., str. 190-191.
1964.	42.557	275	3.945	SGNZ 1966., str. 186-187.
1965.	43.569	252	4.438	SGNZ 1966., str. 230-231.
1966.	42.429	248	4.265	Đorđević 1967., str. 1128.
1967.	44.001	312	9.679	Mojić 1969., str. 6.
1968.	44.627	366	5.269	SGBM 1968., str. 134 i 142.
1969.	46.480	380	5.086	Lalović 1977., str. 214.
1970.	44.496	339	4.087	Lalović 1977., str. 214.
1971.	47.060	372	5.079	Lalović 1977., str. 214.
1972.	47.943	353	4.728	Lalović 1985., str. 69.
1973.	47.714	308		
1974.	49.847	380		
1975.	49.310	368	7.759	Lalović 1985., str. 69.
1976.	51.355	405		
1977.	49.849	399		
1978.	49.027	404	7.633	Lalović 1985., str. 69.
1979.	48.125	382		
1980.	53.147	424	8.327	Lalović 1985., str. 69.
1981.	48.111	406		
1982.	52.865	518		
1983.	49.645	407		
1984.	55.243	335		
1985.	53.925	280		
1986.	54.519	232	12.253	Rašević 1990., str. 179.
1987.	56.221	341		
1988.	56.283	261		
1989.	53.656	169		
1990.	55.175	367		
1991.	52.263	304		
1992.	44.418	290		
1993.	44.132	197		
1994.	43.450	234		
1995.	44.776	334	4.953	Institut za javno zdravlje Srbije
1996.	46.041	329	5.542	Institut za javno zdravlje Srbije
1997.	42.920	308	3.626	Institut za javno zdravlje Srbije
1998.	41.752			
1999.	40.020			

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
2000.	36.687			
2001.	37.412			
2002.	36.136	211		
2003.	31.994	192		
2004.	35.063	213		
2005.	37.218	306	2.403	www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
2006.	34.187	122	1.651	www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
2007.				

C. Usporedba podataka primarne i sekundarne zdravstvene zaštite u Kosovu

Kao komentar vrijedi ono što je rečeno ovdje u § 168.A

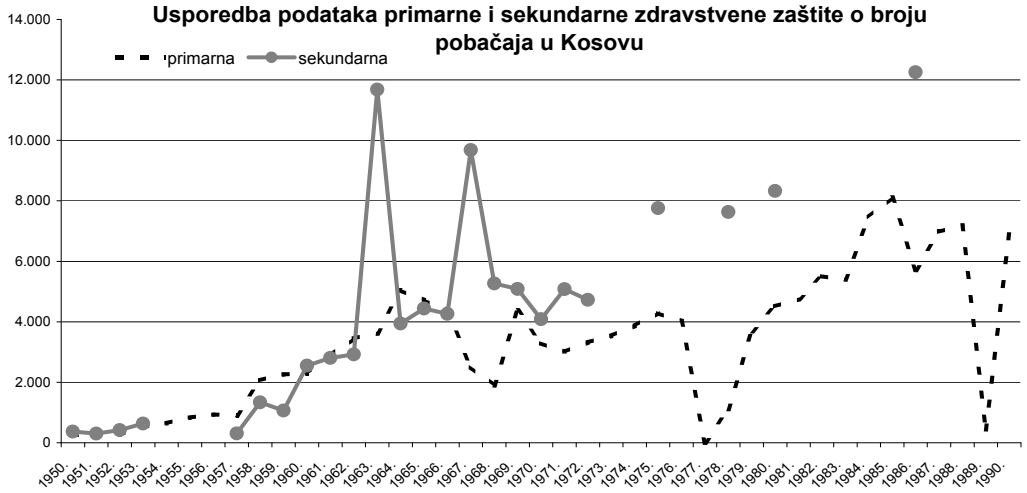

D. Odnos broja živorođenih i pobačaja u Kosovu

Grafički prikaz prema podatcima iz tablice B. ovoga paragrafa.

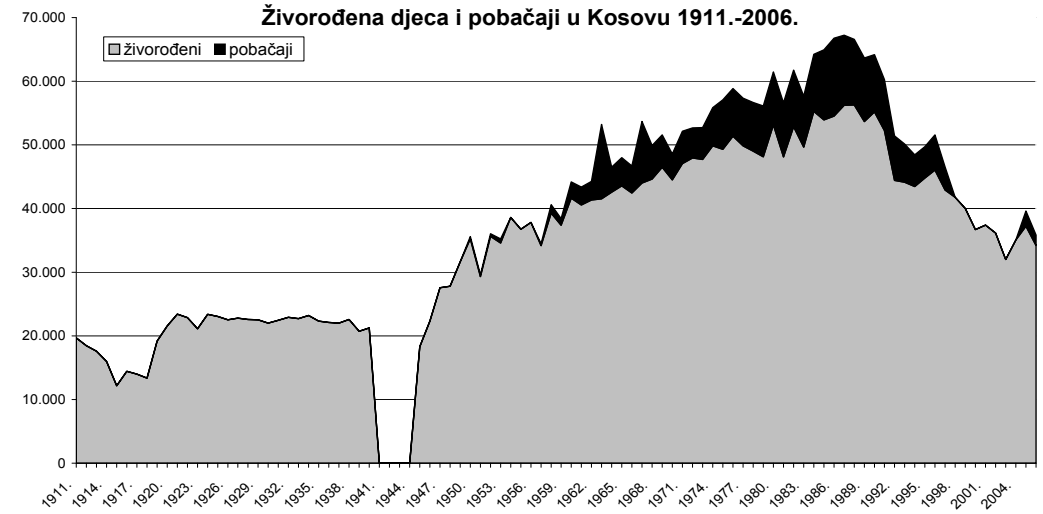

§ 200. Kuba

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1941.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 252-253; 1935.-1941. i 1944.-1949.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 150-151; 1948.-1952. i 1956.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1939.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 176; 1949.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 440; 1959.-1962.: *United Nations Demographic Yearbook 1964*, New York, 1965., str. 545; 1962.-1965.: *United Nations Demographic Yearbook 1967*, New York, 1968., str. 259; 1966.-1968.: *United Nations Demographic Yearbook 1971*, New York, 1972., str. 659; 1968.-1971.: *United Nations Demographic Yearbook 1973*, New York, 1974., str. 251; 1968.-1971.: *United Nations Demographic Yearbook 1973*, New York, 1974., str. 251; 1974.-1975.: *United Nations Demographic Yearbook 1979*, New York, 1980., str. 331; 1979.-1990.: *United Nations Demographic Yearbook 1983*, New York, 1984., str. 326; 1982.-1986.: *United Nations Demographic Yearbook 1987*, New York, 1989., str. 372; 1987.-2003.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1968.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

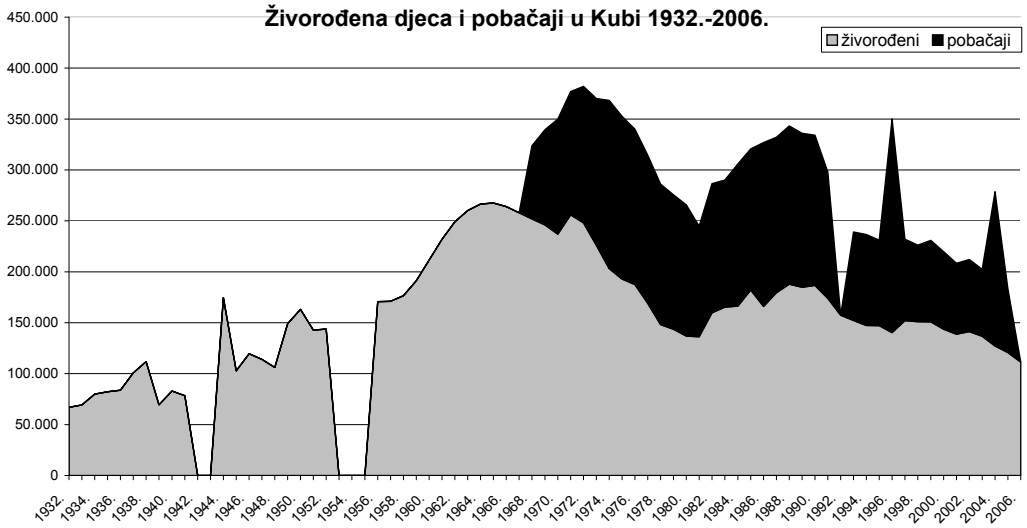

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	66.849		
1933.	69.323		
1934.	79.807		
1935.	82.154	5.921	
1936.	83.702	6.833	
1937.	100.672	6.832	
1938.	111.825	6.492	
1939.	69.492	6.261	
1940.	82.852		
1941.	78.310		
1942.			
1943.			
1944.	174.526		
1945.	102.675		
1946.	119.637		
1947.	113.957		
1948.	106.141		
1949.	148.917	5.515	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1950.	163.122		
1951.	142.693		
1952.	143.750		
1953.			
1954.			
1955.			
1956.	170.607		
1957.	170.946		
1958.	176.510		
1959.	191.207	4.847	
1960.	211.620	5.757	
1961.	231.811	5.680	
1962.	249.113	5.969	
1963.	260.224	5.872	
1964.	266.554	5.579	
1965.	267.611	4.999	
1966.	264.022	4.661	
1967.	257.942	4.206	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1968.	251.857	4.235	71.909
1969.	246.005	3.891	93.500
1970.	237.019	3.641	113.006
1971.	256.014	3.660	121.047
1972.	247.997		134.101
1973.	226.005		144.176
1974.	203.066	2.602	165.254
1975.	192.941	2.179	159.617
1976.	187.555		152.454
1977.	168.960		145.476
1978.	148.220		137.851
1979.	143.551	1.880	132.095
1980.	136.900	1.704	128.870
1981.	136.211		108.559
1982.	159.759	1.879	126.745
1983.	165.284	1.913	124.791
1984.	166.281	1.933	139.588
1985.	182.067	1.918	138.671
1986.	166.049	2.001	160.926
1987.	179.477	2.126	152.704

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1988.	187.911	2.223	155.325
1989.	184.891	2.192	151.146
1990.	186.658	2.109	147.530
1991.	173.896	1.891	124.059
1992.	157.349	1.713	
1993.	152.238	1.695	86.906
1994.	147.265	1.622	89.421
1995.	147.170	1.597	83.963
1996.	140.276	1.439	209.900
1997.	152.000	1.655	80.097
1998.	151.080	1.680	75.109
1999.	150.785	1.643	80.037
2000.	143.528	1.629	76.293
2001.	138.718	1.982	69.563
2002.	141.276	1.983	70.823
2003.	136.795	1.868	65.628
2004.	127.192		151.500
2005.	120.716		62.530
2006.	111.323		
2007.			

§ 201. Latvija

Izvor za broj živorođene djece: 1960.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj mrtvorođene djece: 1960.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj pobačaja: 1986.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

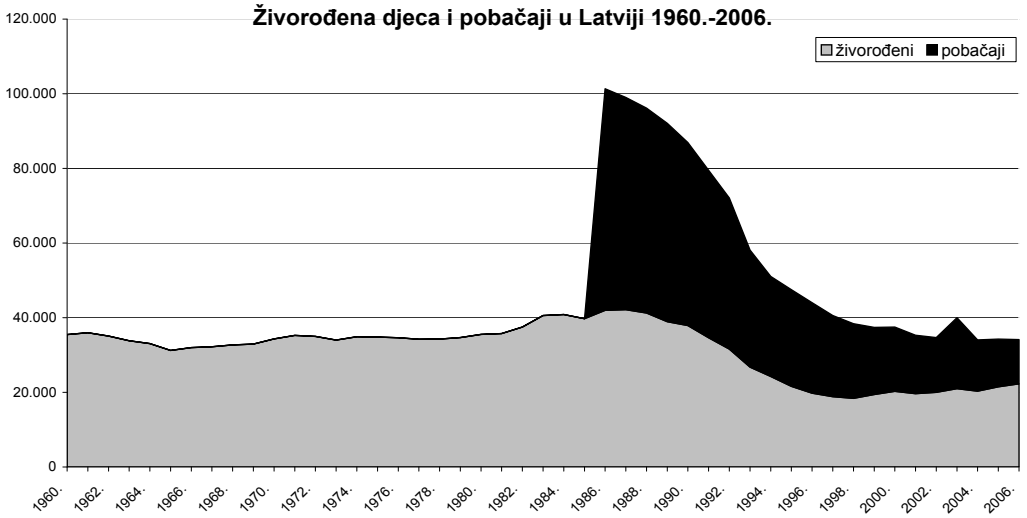

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1960.	35.468	383	
1961.	35.993	401	
1962.	35.061	393	
1963.	33.843	365	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1964.	33.053	328	
1965.	31.212	331	
1966.	31.974	368	
1967.	32.232	272	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1968.	32.693	265	
1969.	32.915	249	
1970.	34.333	233	
1971.	35.239	191	
1972.	35.007	192	
1973.	34.008	178	
1974.	34.920	191	
1975.	34.810	170	
1976.	34.644	214	
1977.	34.240	189	
1978.	34.258	185	
1979.	34.683	176	
1980.	35.534	201	
1981.	35.732	205	
1982.	37.477	175	
1983.	40.572	196	
1984.	40.847	231	
1985.	39.751	206	
1986.	41.960	257	59.388
1987.	42.135	230	56.900

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1988.	41.275	230	54.866
1989.	38.922	241	53.169
1990.	37.918	226	48.995
1991.	34.633	315	44.886
1992.	31.569	340	40.494
1993.	26.759	276	31.352
1994.	24.256	244	26.795
1995.	21.595	194	25.933
1996.	19.782	187	24.227
1997.	18.830	169	21.768
1998.	18.410	179	19.964
1999.	19.396	161	18.031
2000.	20.248	156	17.240
2001.	19.664	138	15.647
2002.	19.996	130	14.685
2003.	20.984	129	19.000
2004.	20.334	134	13.723
2005.	21.497	128	12.785
2006.	22.300	148	11.825
2007.			

§ 202. Litva

Izvor za broj živorođene djece: 1960.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj mrtvorođene djece: 1960.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj pobačaja: 1960.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

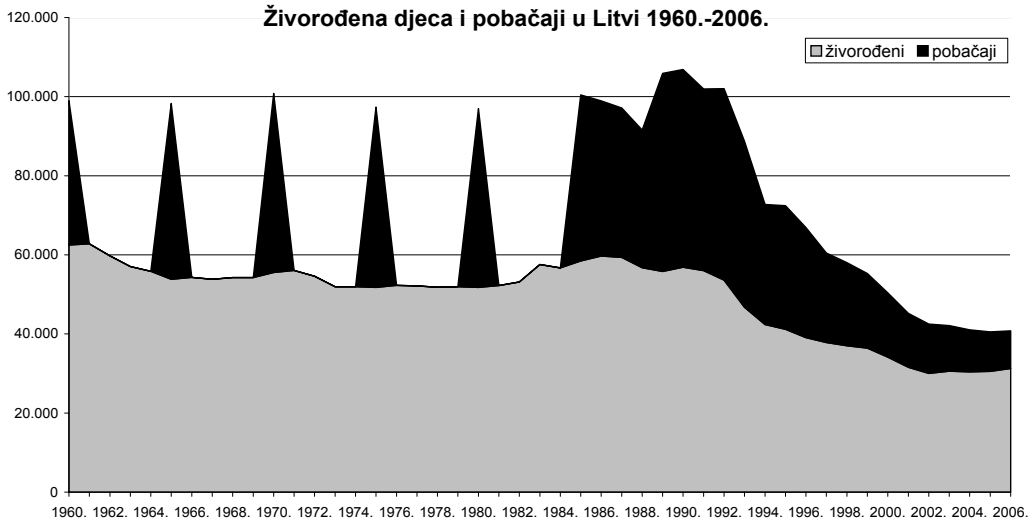

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1960.	62.485	558	36.500
1961.	62.775	565	
1962.	59.728	537	
1963.	57.024	527	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1964.	55.856	479	
1965.	53.818	482	44.492
1966.	54.275	432	
1967.	53.806	442	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1968.	54.258	359	
1969.	54.263	368	
1970.	55.519	368	45.300
1971.	56.044	381	
1972.	54.616	369	
1973.	51.944	388	
1974.	51.941	394	
1975.	51.766	456	45.600
1976.	52.296	421	
1977.	52.166	399	
1978.	51.821	365	
1979.	51.937	345	
1980.	51.765	337	45.200
1981.	52.249	358	
1982.	53.141	344	
1983.	57.576	352	
1984.	56.683	402	
1985.	58.454	363	41.968
1986.	59.705	419	39.245
1987.	59.360	409	37.783

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1988.	56.727	311	34.845
1989.	55.782	298	50.100
1990.	56.868	305	50.000
1991.	56.019	408	45.904
1992.	53.617	434	48.400
1993.	46.727	372	42.023
1994.	42.376	295	30.355
1995.	41.180	285	31.278
1996.	39.066	234	27.832
1997.	37.812	248	22.680
1998.	37.019	240	21.022
1999.	36.415	207	18.846
2000.	34.149	221	16.259
2001.	31.546	167	13.677
2002.	30.014	193	12.495
2003.	30.598	168	11.513
2004.	30.419	150	10.644
2005.	30.541	152	9.972
2006.	31.265	137	9.536
2007.			

§ 203. Mađarska

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1943.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 256-257; 1936.-1943. i 1945.-1948.: *United Nations Demographic Yearbook 1952*, New York, 1952., str. 222-223; 1949.-1958: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 214; 1959.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1942. i 1945.-1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 180-181; 1946.-1952: *United Nations Demographic Yearbook 1955*, New York, 1955., str. 646; 1949.-1958: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 446; 1959.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1949.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	205.529		
1933.	193.911		
1934.	194.279		
1935.	189.479	5.417	
1936.	183.369	5.310	
1937.	182.449	5.182	
1938.	182.206	5.057	
1939.	178.633	5.114	
1940.	185.562	5.210	
1941.	177.047	4.481	
1942.	187.187	4.487	
1943.	173.295		
1944.			
1945.	169.091	3.993	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1946.	196.120	4.468	
1947.	187.316	4.385	
1948.	175.502	4.721	
1949.	190.398	4.543	1.600
1950.	195.567	4.162	1.707
1951.	190.645	3.715	1.700
1952.	185.820	3.478	1.700
1953.	206.926	3.505	2.800
1954.	223.347	3.676	16.300
1955.	210.430	3.446	35.400
1956.	192.810	3.040	82.500
1957.	167.202	2.512	123.400
1958.	158.428	2.237	145.600
1959.	151.194	2.200	152.400

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1960.	146.461	1.957	162.160
1961.	140.365	1.740	169.992
1962.	130.053	1.597	163.656
1963.	132.335	1.651	173.835
1964.	132.141	1.549	184.367
1965.	133.009	1.516	180.269
1966.	138.489	1.515	186.773
1967.	148.886	1.579	187.527
1968.	154.419	1.547	201.096
1969.	154.318	1.530	206.817
1970.	151.819	1.520	192.283
1971.	150.640	1.519	187.425
1972.	153.265	1.423	179.035
1973.	156.224	1.399	169.650
1974.	186.288	1.669	102.600
1975.	194.000	1.607	96.212
1976.	185.405	1.511	94.720
1977.	177.574	1.578	89.096
1978.	168.160	1.364	83.545
1979.	160.364	1.313	80.767
1980.	148.673	1.156	80.882
1981.	142.890	1.172	78.421
1982.	133.559	1.020	78.682
1983.	127.258	902	78.599

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1984.	125.359	799	82.191
1985.	130.200	808	81.970
1986.	128.204	828	83.586
1987.	125.840	882	84.547
1988.	124.296	764	87.106
1989.	123.304	653	108.245
1990.	125.679	699	107.990
1991.	127.207	575	107.027
1992.	121.724	509	103.127
1993.	117.033	425	91.136
1994.	115.598	408	90.041
1995.	112.054	393	92.249
1996.	105.272	397	91.391
1997.	100.350	480	89.821
1998.	97.301	556	83.606
1999.	94.645	471	80.987
2000.	97.597	538	74.172
2001.	97.047	550	72.146
2002.	96.804	523	72.587
2003.	94.647	530	70.104
2004.	95.137	476	68.900
2005.	97.496	506	65.700
2006.	99.871	489	63.700
2007.			

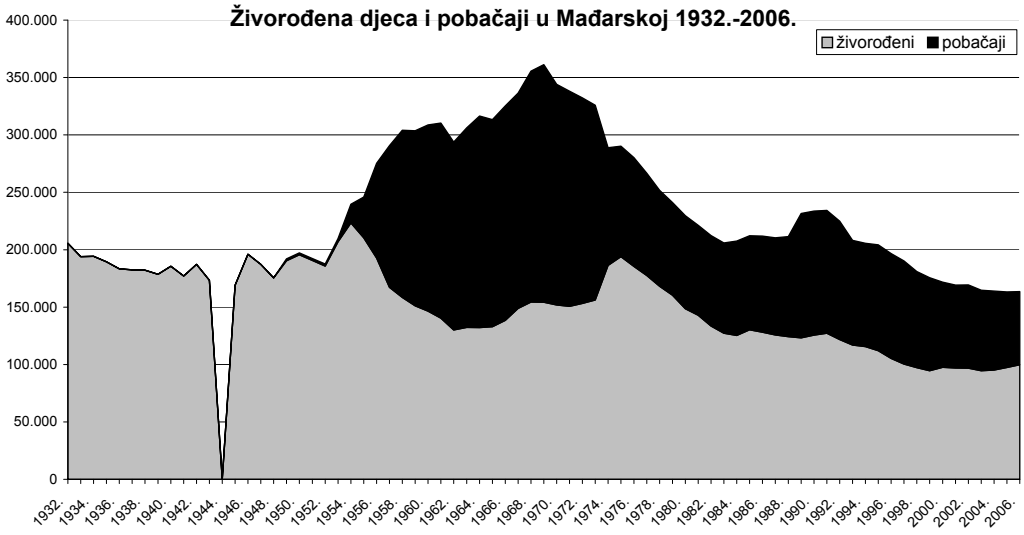

§ 204. Makedonija

A. Broj pobačaja indiciran, odnosno dijagnosticiran u ambulantno-poliklinič kim i dispanzerskim ustanovama u Makedoniji

Bibliografski opis izvora v. § 228.

Godina	Opća praksa	Medicina rada	Školska	Zaštita žena	Spontani	Izvor	Zbroj
1950.	891			444		GNZ 1949-1950, str. 155. 161.	1.335
1951.	862			175		GNZ 1951-1952, str. 265. 291.	1.037
1952.	1.330			561		GNZ 1951-1952, str. 265. 291.	1.891
1953.	1.286	71		408		GNZ 1953, str. 177. 189. 195.	1.765
1954.	1.520	112		416		SGNZ 1954, str. 151. 163. 169.	2.048
1955.	1.383	56		540		SGNZ 1955, str. 279. 291. 297.	1.979
1956.	1.310	37		646		SGNZ 1956, str. 177. 189. 195.	1.993
1957.	1.345	60		720		SGNZ 1957, str. 175. 187. 193.	2.125
1958.	1.590	59		760		SGNZ 1958-1959, str. 357. 367. 378.	2.409
1959.	2.156	69		855		SGNZ 1958-1959, str. 357. 367. 378.	3.080
1960.	3.488			1.374		SGNZ 1960-1961, str. 424. 442-443.	4.862
1961.	3.373			1.405		SGNZ 1960-1961, str. 424. 442-443.	4.778
1962.	3.729			2.227		SGNZ 1962., str. 328. 340-341.	5.956
1963.	4.189			2.554		SGNZ 1963., str. 294. 306-307.	6.743
1964.	5.140			2.506		SGNZ 1964., str. 306. 318-319.	7.646
1965.	6.092			3.958		SGNZ 1965., str. 304. 316-317.	10.050
1966.	4.464	421		4.099		SGNZ 1966., str. 267. 271. 281.	8.984
1967.	1.851	405		3.284		SGNZ 1967., str. 269. 273. 283.	5.540
1968.	2.328	391		1.199		SGNZ 1968., str. 197. 201. 211.	3.918
1969.	2.957	440	410	3.617	607	SGNZ 1969., str. 149. 155. 167. 173.	8.031
1970.	2.687	419	13	4.374	637	SGNZ 1970., str. 153. 159. 171. 177.	8.130
1971.	1.909	368	37	4.859	904	SGNZ 1971., str. 147. 153. 165. 171.	8.077
1972.	1.314	299	20	4.860	1.073	SGNZ 1972., str. 155. 161. 173. 179.	7.566
1973.	1.398	452	22	4.447	993	SGNZ 1973., str. 155. 161. 173. 179.	7.312
1974.	1.500	247	8	5.976	1.534	SGNZ 1974., str. 151. 157. 169. 175.	9.265
1975.	1.083	266	16	8.044	1.870	SGNZ 1975., str. 151. 157. 169. 175.	11.279
1976.	1.016	273	11	8.355	1.604	SGNZ 1976., str. 151. 157. 169. 175.	11.259
1977.	954	232	19	8.609	1.838	SGNZ 1977., str. 151. 157. 169. 175.	11.652
1978.	778	150	61	9.100	1.924	SGNZ 1978., str. 149. 155. 167. 173.	12.013
1979.	1.050	318	30	13.707	1.629	SGNZ 1979., str. 135. 141. 157. 163.	16.734
1980.	934	193	17	14.364	1.339	SGNZ 1980., str. 135. 141. 157. 163.	16.847
1981.	726	239	26	16.086	1.198	SGNZ 1981., str. 135. 141. 157. 163.	18.275
1982.	757	479	30	18.257	1.477	SGNZ 1982., str. 135. 141. 157. 163.	21.000
1983.	1.026	290	3	19.294	1.290	SGNZ 1983., str. 128. 134. 150. 156.	21.903
1984.	764	289	8	20.688	1.348	SGNZ 1984., str. 133. 139. 155. 161.	23.097
1985.	548	310	4	22.625	1.369	SGNZ 1985., str. 125. 131. 147. 153.	24.856
1986.	611	346	2	20.563	1.088	SGNZ 1986., str. 125. 131. 147. 153.	22.610
1987.	657	464	4	22.506	1.067	SGNZ 1987., str. 117. 121. 129. 133.	24.698
1988.	539	364	3	23.599	1.260	SGNZ 1988., str. 118. 126. 142. 148.	25.765
1989.	657	179	26	19.155	845	SGNZ 1989., str. 122. 130. 146. 152.	20.862
1990.	558	215	13	18.684	739	SGNZ 1990., str. 124. 132. 148. 154.	20.209

B. Registrirani ishodi trudnoća u Makedoniji

Bibliografski opis izvora v. § 228.

Izvori za broj živorođene djece: 1947.-1949.: GNZ 1951-1952, str. XV; 1950.-1989.: DS 1989., str. 25; 1990.-2007.: *Statistički pregled: Naselenie i socijalni statistiki. Prirodno dviženje na naselenieto vo Republika Makedonija* i Biljana Milenkovska, Državen zavod za statistika na Republika Makedonija.

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1947.-1949.: GNZ 1951-1952, str. XVI; 1950.-1989.: DS 1989., str. 25; 1990.-2007.: Biljana Milenkovska, Državen zavod za statistika na Republika Makedonija.

Pravni okvir za izazivanje pobačaja v. § 254.

Budući da prije nisu okupljeni na jednome mjestu, izvori za broj pobačaja navedeni su uz svaku godinu.

Prazan prostor znači da nema podataka.

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1947.	39.690	392		
1948.	47.352	590	784	Lunaček 1953., str. 103; Petrić 1981., str. 301.
1949.	47.082	573	792	Lunaček 1953., str. 103; Petrić 1981., str. 301.
1950.	49.560	613	1.448	GNZ 1949-1950, str. 110-111; Petrić 1981., 301.
1951.	45.329	499	1.767	GNZ 1951-1952, str. 242-243; Petrić 1981., 301.
1952.	51.054	541	2.180	GNZ 1951-1952, str. 242-243.
1953.	49.665	433	2.317	GNZ 1953, str. 164-165.
1954.	50.984	563		
1955.	49.093	503		
1956.	47.486	470		
1957.	46.107	500		
1958.	44.619	541		
1959.	44.638	524	7.643	SGNZ 1960-1961, str. 260-261.
1960.	44.059	437	9.366	SGNZ 1962., str. 212-213.
1961.	42.182	509	10.006	SGNZ 1963., str. 188-189.
1962.	40.615	510	12.790	SGNZ 1964., str. 186-187.
1963.	41.284	494	13.081	SGNZ 1965., str. 190-191.
1964.	42.897	494	17.057	SGNZ 1966., str. 186-187.
1965.	42.433	535	17.476	SGNZ 1966., str. 228-229.
1966.	41.434	481	16.906	SGBM 1966-1967, str. 100.
1967.	40.763	541	15.646	SGBM 1966-1967, str. 288.
1968.	40.123	502	15.272	SGBM 1968., str. 140.
1969.	40.342	436	14.431	Breznik 1973., str. 174; Lalović 1977., str. 214.
1970.	37.862	427	15.074	Breznik 1973., str. 174; Lalović 1977., str. 214.
1971.	37.904	446	17.214	Lalović 1977., str. 214.
1972.	38.187	408	17.873	Lalović 1985., str. 69.
1973.	37.187	425		
1974.	37.478	473		
1975.	38.382	388	17.644	Lalović 1985., str. 69.
1976.	39.809	432		
1977.	38.932	369		
1978.	38.790	419	23.175	Lalović 1985., str. 69.
1979.	39.407	366		
1980.	39.784	394	26.726	Lalović 1985., str. 69.
1981.	39.488	371		
1982.	39.789	370		
1983.	39.210	373		
1984.	38.861	371	29.731	data.euro.who.int/hfadb
1985.	38.722	364	29.753	data.euro.who.int/hfadb

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1986.	38.234	409	30.467	Rašević 1990., str. 179.
1987.	38.572	343	32.150	data.euro.who.int/hfadb
1988.	37.879	384	27.089	*UN Demographic Yearbook 1994*, 1996., str. 366.
1989.	35.927	321	30.442	data.euro.who.int/hfadb
1990.	35.401	303	21.894	Republički zavod za zdrastvena zaštita
1991.	34.830	266	23.166	Republički zavod za zdrastvena zaštita
1992.	33.238	302	19.855	Republički zavod za zdrastvena zaštita
1993.	32.374	301	18.454	Republički zavod za zdrastvena zaštita
1994.	31.421	330	16.480	Republički zavod za zdrastvena zaštita
1995.	29.886	286	15.805	Republički zavod za zdrastvena zaštita
1996.	28.946	309	14.164	Republički zavod za zdrastvena zaštita
1997.	26.830	299	12.058	Republički zavod za zdrastvena zaštita
1998.	26.639	303	12.015	Republički zavod za zdrastvena zaštita
1999.	24.964	278	8.479	Republički zavod za zdrastvena zaštita
2000.	26.168	266	10.129	Republički zavod za zdrastvena zaštita[1]
2001.	24.183	284	8.427	Republički zavod za zdrastvena zaštita[2]
2002.	24.154	291	7.876	Republički zavod za zdrastvena zaštita
2003.	23.596	232	6.690	Republički zavod za zdrastvena zaštita
2004.	23.361	258	7.524	Republički zavod za zdrastvena zaštita[3]
2005.	22.482	215	6.436	Republički zavod za zdrastvena zaštita[4]
2006.	22.585	201	6.164	data.euro.who.int/hfadb
2007.	22.688	215		

Bilješke uz tablicu *Registrirani ishodi trudnoća u Makedoniji*:
1 Drukčiji podatak o broju pobačaja u 2000.: 11.407 (data.euro.who.int/hfadb).
2 Drukčiji podatak o broju pobačaja u 2001.: 8.523 (data.euro.who.int/hfadb).
3 Drukčiji podatak o broju pobačaja u 2004.: 7.324 (data.euro.who.int/hfadb).
4 Drukčiji podatak o broju pobačaja u 2005.: 6.622 (data.euro.who.int/hfadb).

C. Usporedba podataka primarne i sekundarne zdravstvene zaštite u Makedoniji

Kao komentar vrijedi ono što je rečeno ovdje u § 168.A

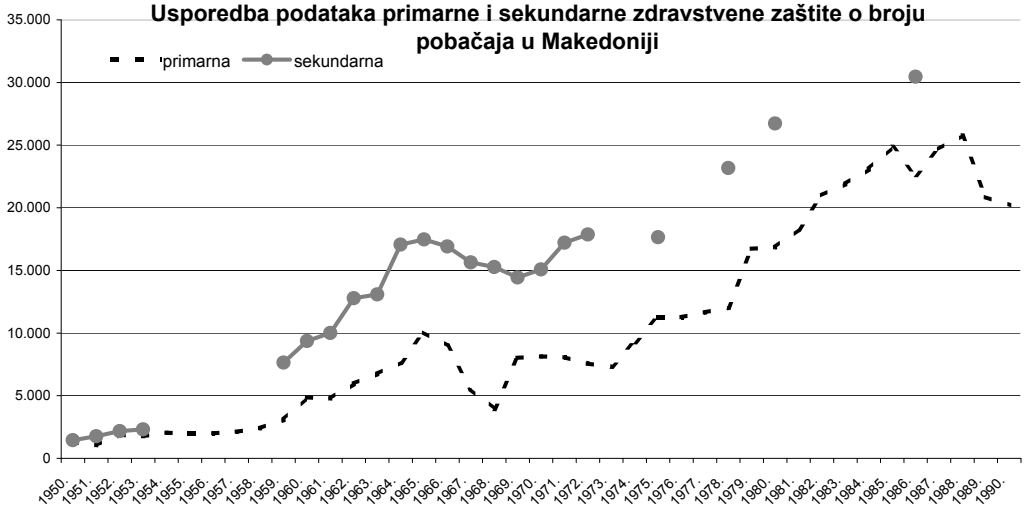

D. Odnos broja živorođenih i pobačaja u Makedoniji

Grafički prikaz prema podatcima iz tablice B. ovoga paragrafa.

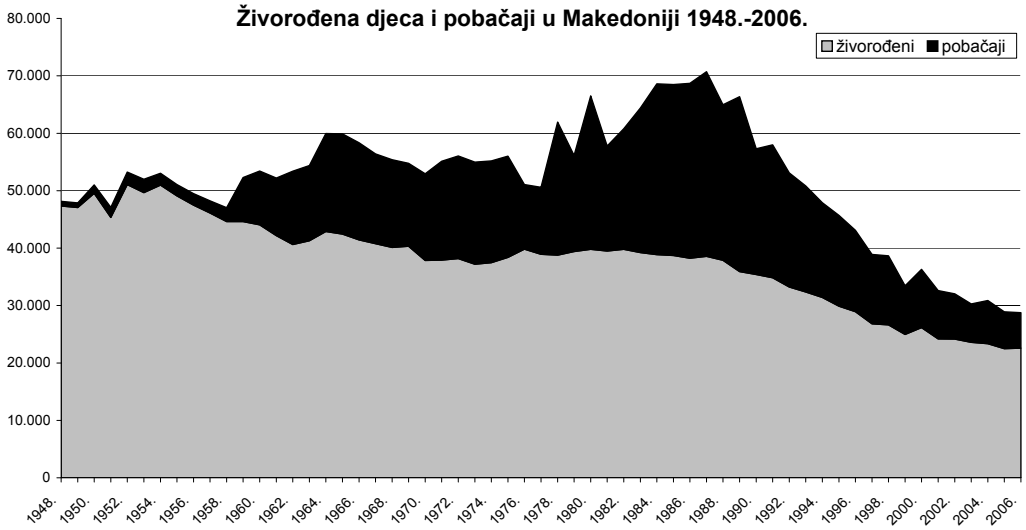

E. Osuđeni zbog pobacivanja na području Apelacijskoga suda u Skopju

Paragraf 168.-170. (pobacivanje) Krivičnog zakonika za Srbiju od 29. ožujka 1860. – v. ovdje § 251.
Paragraf 171.-174. (pobačaj) Krivičnog zakonika od 27. siječnja 1929. – v. ovdje § 241.
Područje 20 okružnih sudova.

Godina	Osuđeni punoljetni počinitelji			Osuđeni maloljetni počinitelji (do 20 g.)			Osuđenika ukupno
	muški	ženski	svega	muški	ženski	svega	
1922.	0	1	1				1
1923.	1	1	2				2
1930.			7				7
1931.			1				1
1932.	0	6	6				6
1933.	0	5	5				5
1934.	1	4	5				5
1935.	1	12	13				13
1936.	2	16	18				18
1937.	1	12	13				13
1938.	1	14	15	1	1	2	17
1939.	3	9	12	0	2	2	14

Izvori: *Kriminalna statistika za 1922 i 1923 godinu*, Beograd, 1932., str. 34; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, knjiga IV. 1932, Beograd, 1934., str. 422-423; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, knjiga V. 1933, Beograd, 1935., str. 408-411; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1934-1935*, knjiga VI, Beograd, 1936., str. 398-403; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1936*, knjiga VII, Beograd, 1937., str. 466-469; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1937*, knjiga VIII, Beograd, 1938., str. 351-353; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1938-1939*, knjiga IX, Beograd, 1939., str. 439-441. 450-451; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1940*, knjiga X, Beograd, 1941., str. 419-421. 430-431.

§ 205. Moldova[8]

Izvor za broj živorođene djece: 1960.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj mrtvorođene djece: 1960.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj pobačaja: 1960.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1960.	87.910	473	60.687
1961.	86.683		
1962.	80.494		
1963.	78.422		
1964.	73.583		
1965.	67.996	520	88.604
1966.	71.406		
1967.	71.380		
1968.	69.997		
1969.	67.575		
1970.	69.778	549	86.093
1971.	73.643	648	
1972.	76.198	807	
1973.	76.339	1.042	
1974.	77.474	1.048	
1975.	79.169	1.098	93.394
1976.	79.863	1.049	
1977.	79.022	1.076	
1978.	78.994	940	
1979.	80.152	902	
1980.	79.580	863	96.283
1981.	82.279	814	90.900
1982.	83.258	880	92.550
1983.	89.637	859	92.720

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1984.	88.055	889	87.616
1985.	90.453	794	102.661
1986.	94.726	813	110.011
1987.	91.762	868	112.426
1988.	88.568	822	95.075
1989.	82.221	641	90.860
1990.	77.085	618	81.931
1991.	72.020	557	73.454
1992.	69.654	538	71.430
1993.	66.179	470	64.178
1994.	62.085	466	58.777
1995.	56.411	438	57.181
1996.	51.865	396	46.010
1997.	45.583	317	38.258
1998.	41.332	279	33.229
1999.	38.501	268	27.908
2000.	36.939	252	26.035
2001.	36.448	284	16.028
2002.	35.705	247	15.739
2003.	36.471	216	17.551
2004.	38.272	379	17.965
2005.	37.695	339	16.642
2006.	37.587	321	15.752
2007.			

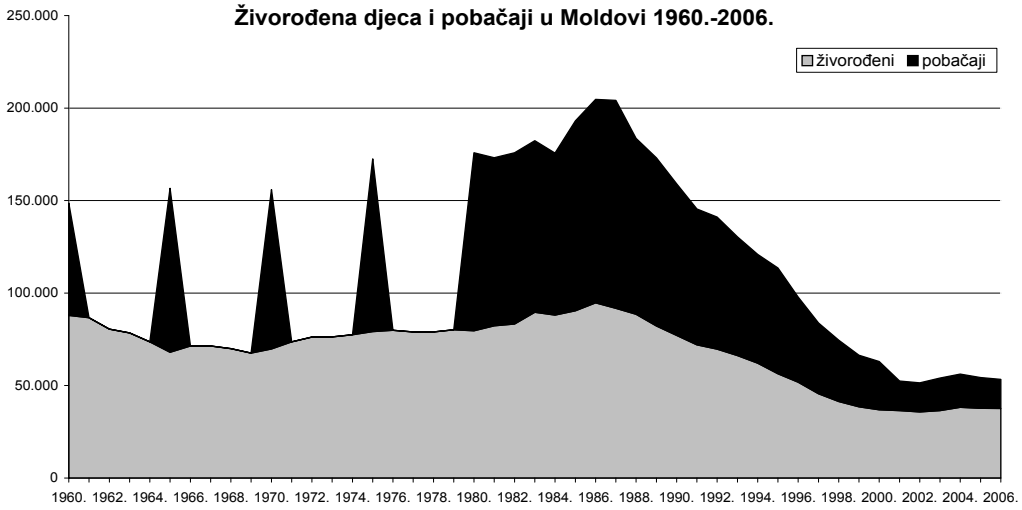

8 *Moldova* je službeno ime države u istočnoj Europi, između Rumunjske i Ukrajine. usp. Božidar Bakotić, *Službena skraćena i puna imena država na hrvatskom i engleskom jeziku*, III. izdanje, Zagreb : Ministarstvo vanjskih poslova, 2007., str. 10. Prije je bila poznata kao *Moldavija* (prema ruskom nazivu *Moldavija*), a za vrijeme Austro-Ugarske kao Moldavska (kao što je do danas ostalo u češkom *Moldavsko*, slovačkom *Moldavská*, njemačkom *Moldau*, gornjolužičkom (hornjoserbsce, Obersorbisch, Slaveni u Saskoj) i donjolužičkom (dolnoserbski, Niedersorbisch, Slaveni u Brandenburškoj) *Moldawska*. Ima 4,4 milijuna stanovnika, a glavni je grad *Kišinau*, moldovski *Chişinău*, po ruskom *Kišinjev*.

§ 206. Mongolija

Izvor za broj živorođene djece: 1955.-2005. (procjena za 1971.-78., 80.-88. i 93.-94.): www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

O mrtvorođenima nema podataka.

Izvor za broj pobačaja: 1984.-2004.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

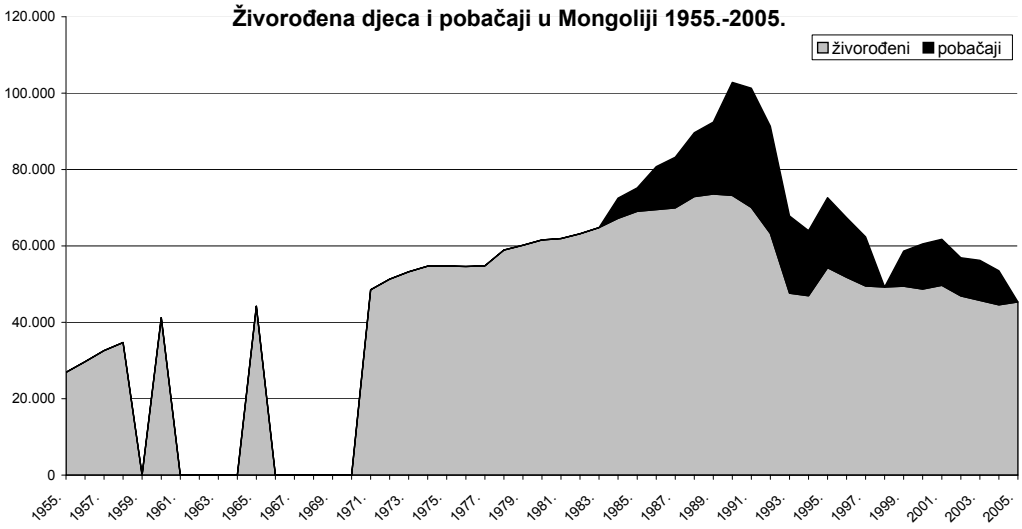

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1955.	26.900		
1956.	29.700		
1957.	32.600		
1958.	34.700		
1959.			
1960.	41.200		
1961.			
1962.			
1963.			
1964.			
1965.	44.200		
1966.			
1967.			
1968.			
1969.			
1970.			
1971.	48.530		
1972.	51.310		
1973.	53.220		
1974.	54.690		
1975.	54.770		
1976.	54.610		
1977.	54.790		
1978.	58.940		
1979.	60.200		
1980.	61.570		
1981.	61.930		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1982.	63.180		
1983.	64.800		
1984.	67.240		5.257
1985.	69.040		6.173
1986.	69.520		11.234
1987.	69.960		13.273
1988.	72.910		16.744
1989.	73.600		18.800
1990.	73.209		29.635
1991.	70.083		31.217
1992.	63.258		28.103
1993.	47.620		20.229
1994.	46.970		17.025
1995.	54.293		18.335
1996.	51.800		15.588
1997.	49.488		12.870
1998.	49.256		
1999.	49.461		9.200
2000.	48.721		11.837
2001.	49.685		12.056
2002.	46.922		9.977
2003.	45.723		10.500
2004.	44.591		8.919
2005.	45.326		
2006.			
2007.			

§ 207. Nizozemska

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 256-257; 1948.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1950.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 180-181; 1949.-1958.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 448; 1959.-1963.: *United Nations Demographic Yearbook 1964*, New York, 1965., str. 549; 1962.-1965.: *United Nations Demographic Yearbook 1967*, New York, 1968., str. 262; 1966.-1969.: *United Nations Demographic Yearbook 1971*, New York, 1972., str. 665; 1970.-1972.: *United Nations Demographic Yearbook 1973*, New York, 1974., str. 253; 1972.-1976.: *United Nations Demographic Yearbook 1977*, New York, 1978., str. 322; 1974.-1978.: *United Nations Demographic Yearbook 1979*, New York, 1980., str. 332; 1978.-1982.: *United Nations Demographic Yearbook 1983*, New York, 1985., str. 333; 1982.-1986.: *United Nations Demographic Yearbook 1987*, New York, 1989., str. 373; 1984.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1970.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	178.525		
1933.	171.289		
1934.	172.214		
1935.	170.425	4.390	
1936.	171.675	4.414	
1937.	170.220	4.394	
1938.	178.422	4.516	
1939.	180.917	4.596	
1940.	184.846	4.757	
1941.	181.959	3.953	
1942.	189.975	3.745	
1943.	209.379	3.938	
1944.	219.946	4.145	
1945.	209.607	4.103	
1946.	284.456	5.864	
1947.	267.348	5.479	
1948.	247.923	4.775	
1949.	236.177	4.650	
1950.	229.718	4.511	
1951.	228.405	4.259	
1952.	231.888	4.310	
1953.	227.964	4.043	
1954.	228.173	4.036	
1955.	229.222	3.966	
1956.	231.492	3.980	
1957.	233.892	4.016	
1958.	236.859	4.029	
1959.	242.518	3.878	
1960.	239.128	3.618	
1961.	247.407	3.724	
1962.	246.150	3.645	
1963.	249.879	3.627	
1964.	250.914	3.405	
1965.	245.216	3.262	
1966.	239.611	5.439	
1967.	238.678	5.096	
1968.	237.112	4.838	
1969.	247.588	4.904	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1970.	238.912	2.588	16.485
1971.	227.180	2.336	16.500
1972.	214.133	1.993	38.500
1973.	194.993	1.782	25.000
1974.	185.982	1.651	80.000
1975.	177.876	1.373	99.500
1976.	177.090	1.436	16.000
1977.	173.296	1.317	84.900
1978.	175.550	1.259	69.900
1979.	174.979	1.240	59.000
1980.	181.294	1.208	58.000
1981.	178.569	1.122	42.100
1982.	172.071	1.010	45.000
1983.	170.246	1.002	34.100
1984.	174.436	1.036	43.200
1985.	178.136	1.054	37.972
1986.	184.513	1.060	18.252
1987.	186.667	1.036	36.000
1988.	186.647	1.038	18.014
1989.	188.979	1.100	17.996
1990.	197.965	1.139	30.242
1991.	198.665	1.067	19.568
1992.	196.734	1.114	29.632
1993.	195.748	1.071	29.515
1994.	195.611	1.055	29.409
1995.	190.513	863	28.685
1996.	189.521	884	29.866
1997.	192.000	985	29.266
1998.	199.408	965	30.714
1999.	200.445	944	31.675
2000.	206.619	1.000	33.335
2001.	202.603	996	34.168
2002.	202.083	945	34.168
2003.	200.297	928	33.159
2004.	194.007	795	33.342
2005.	187.910	760	32.982
2006.	185.057	642	32.992
2007.			

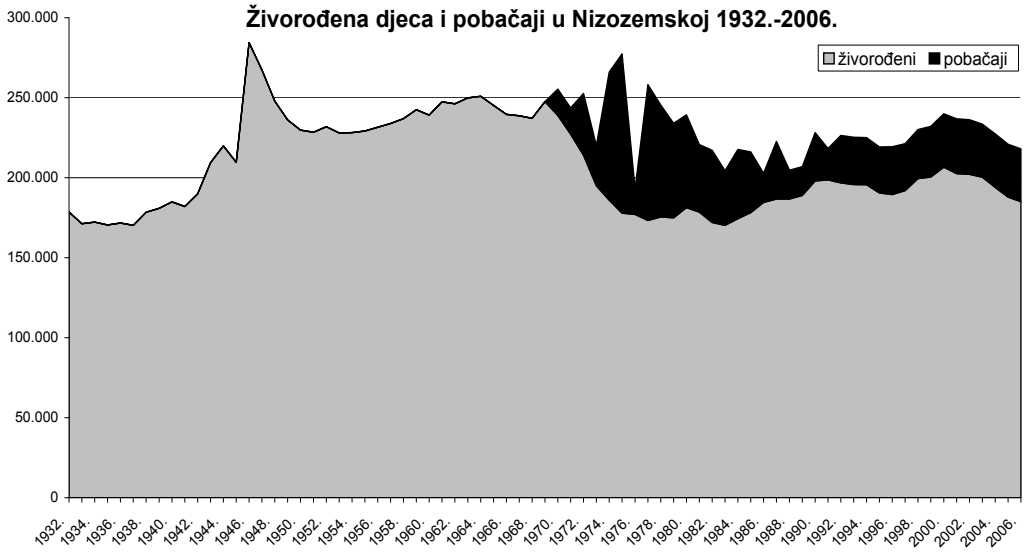

§ 208. Norveška

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 256-257; 1948.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1949.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 180-181; 1949.-1957.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 448; 1958.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1954. i 1964.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

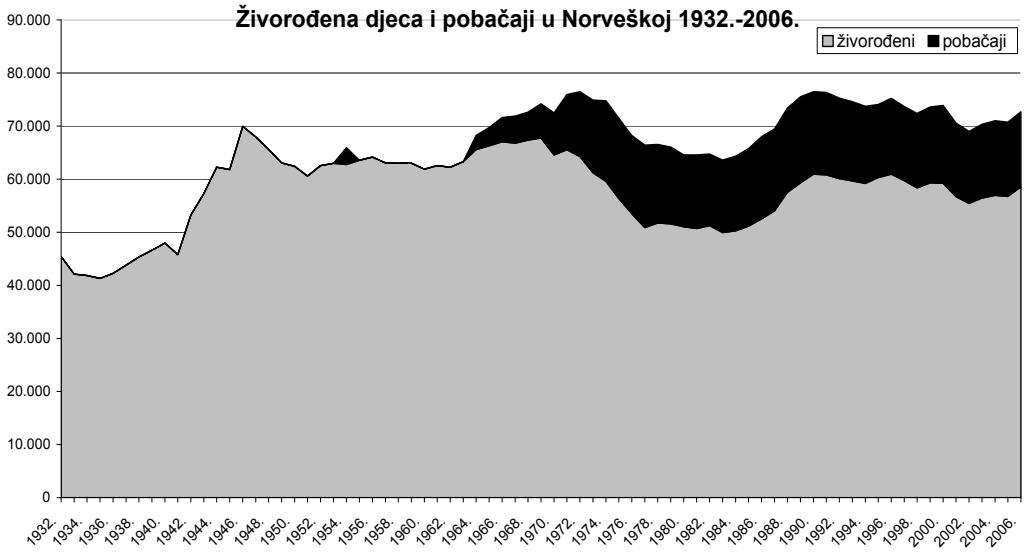

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	45.451		
1933.	42.114		
1934.	41.833		
1935.	41.321	1.034	
1936.	42.240	1.060	
1937.	43.808	1.003	
1938.	45.319	1.030	
1939.	46.603	1.046	
1940.	47.943	1.078	
1941.	45.773	965	
1942.	53.225	1.098	
1943.	57.281	1.208	
1944.	62.241	1.242	
1945.	61.814	1.257	
1946.	69.947	1.357	
1947.	67.942	1.266	
1948.	65.618	1.179	
1949.	63.052	1.051	
1950.	62.410	1.025	
1951.	60.571	993	
1952.	62.543	972	
1953.	62.985	992	
1954.	62.739	917	3.200
1955.	63.552	964	
1956.	64.171	989	
1957.	63.063	942	
1958.	62.985	922	
1959.	63.005	922	
1960.	61.880	873	
1961.	62.555	822	
1962.	62.254	822	
1963.	63.290	822	
1964.	65.570	822	2.662
1965.	66.277	727	3.455
1966.	67.061	766	4.537
1967.	66.779	766	5.108
1968.	67.350	766	5.259
1969.	67.746	766	6.458

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1970.	64.551	697	7.941
1971.	65.550	586	10.402
1972.	64.260	586	12.203
1973.	61.208	586	13.680
1974.	59.603	586	15.171
1975.	56.345	458	15.132
1976.	53.474	400	14.754
1977.	50.877	394	15.528
1978.	51.749	346	14.783
1979.	51.580	382	14.456
1980.	51.039	363	13.531
1981.	50.708	299	13.845
1982.	51.245	324	13.496
1983.	49.937	303	13.646
1984.	50.274	261	14.070
1985.	51.134	279	14.599
1986.	52.514	268	15.474
1987.	54.027	237	15.422
1988.	57.526	270	15.852
1989.	59.303	292	16.208
1990.	60.939	279	15.551
1991.	60.808	295	15.528
1992.	60.109	259	15.164
1993.	59.678	253	14.909
1994.	59.200	276	14.533
1995.	60.292	236	13.762
1996.	60.927	276	14.311
1997.	59.715	230	13.985
1998.	58.352	247	14.028
1999.	59.298	241	14.279
2000.	59.234	225	14.655
2001.	56.696	241	13.887
2002.	55.434	197	13.557
2003.	56.458	213	13.888
2004.	56.940	210	14.071
2005.	56.756	182	13.989
2006.	58.545	336	14.132
2007.			

§ 209. Novi Zeland

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1935.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 258; 1936.-1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1952*, New York, 1952., str. 222-223; 1948.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1948.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 180-181; 1949.-1958.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 448; 1959.-1962.: *United Nations Demographic Yearbook 1964*, New York, 1965., str. 549; 1963.-2004.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1964.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

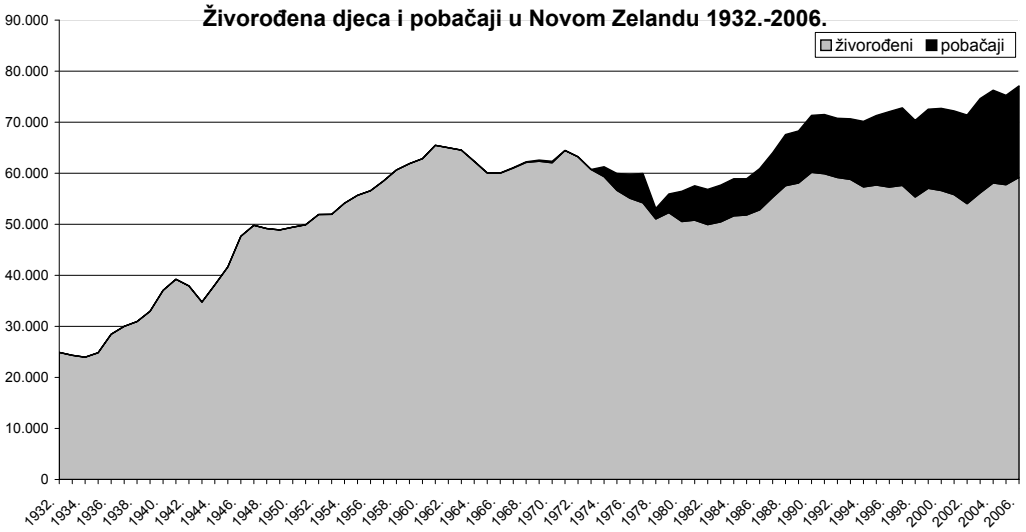

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	24.884		
1933.	24.334		
1934.	23.965		
1935.	24.837	738	
1936.	28.467	732	
1937.	29.985	761	
1938.	30.942	743	
1939.	32.949	900	
1940.	37.036	965	
1941.	39.234	971	
1942.	37.904	891	
1943.	34.751	817	
1944.	38.107	799	
1945.	41.651	865	
1946.	47.647	931	
1947.	49.804	911	
1948.	49.149	834	
1949.	48.905	796	
1950.	49.414	971	
1951.	49.889	914	
1952.	51.928	956	
1953.	51.943	1.009	
1954.	54.131	983	
1955.	55.676	907	
1956.	56.593	982	
1957.	58.484	936	
1958.	60.635	922	
1959.	61.869	942	
1960.	62.850	877	
1961.	65.476	909	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1962.	65.014	844	
1963.	64.527	824	
1964.	62.302	814	76
1965.	60.047	718	58
1966.	60.003	668	70
1967.	61.022	735	95
1968.	62.112	752	128
1969.	62.360	625	211
1970.	62.050	671	313
1971.	64.460	660	
1972.	63.215	643	
1973.	60.727	558	
1974.	59.336	511	1.937
1975.	56.639	472	3.320
1976.	55.105	423	4.682
1977.	54.179	413	5.800
1978.	51.029	364	2.094
1979.	52.279	648	3.653
1980.	50.542	349	5.945
1981.	50.794	332	6.759
1982.	49.938	297	6.903
1983.	50.474	269	7.198
1984.	51.636	261	7.275
1985.	51.798	254	7.130
1986.	52.823	250	8.079
1987.	55.254	265	8.789
1988.	57.546	277	10.044
1989.	58.091	267	10.200
1990.	60.153	247	11.173
1991.	59.911	275	11.613

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1992.	59.166	237	11.595
1993.	58.782	179	11.893
1994.	57.321	185	12.835
1995.	57.671	201	13.652
1996.	57.280	191	14.805
1997.	57.604	170	15.208
1998.	55.349	325	15.029
1999.	57.053	380	15.501

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
2000.	56.605	168	16.103
2001.	55.799	157	16.410
2002.	54.021	167	17.380
2003.	56.134	169	18.511
2004.	58.073	228	18.211
2005.	57.740		17.531
2006.	59.193		17.934
2007.			

§ 210. Njemačka

A. Njemačka u granicama nakon ujedinjenja

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1943.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 256-257; 1946.: *United Nations Demographic Yearbook 1955*, New York, 1955., str. 616; 1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1956*, New York, 1956., str. 618; 1948.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion (za 1948.-1989. Saveznoj Republici Njemačkoj pribrojena East Germany)

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1943.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 180-181; 1946.-1948.: *United Nations Demographic Yearbook 1955*, New York, 1955., str. 646; 1949.-1958.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 446; 1959.-1963.: *United Nations Demographic Yearbook 1964*, New York, 1965., str. 548; 1960.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion (za 1960.-1989. Saveznoj Republici Njemačkoj pribrojena East Germany)

Izvor za broj pobačaja: 1948.-2007.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion (za 1948.-1989. Saveznoj Republici Njemačkoj pribrojena East Germany)

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	993.126		
1933.	971.174		
1934.	1,198.350		
1935.	1,263.976	33.099	
1936.	1,278.583	33.470	
1937.	1,277.046	31.561	
1938.	1,348.534	31.733	
1939.	1,413.230	32.968	
1940.	1,402.040	32.394	
1941.	1,308.367	28.859	
1942.	1,055.915	22.637	
1943.	1,124.718	24.998	
1944.			
1945.			
1946.	916.853	17.274	
1947.	1,027.128	16.893	
1948.	1,017.558	17.074	19.596
1949.	1,073.442	24.766	26.300
1950.	1,081.742	24.372	35.900
1951.	1,074.406	23.968	13.000
1952.	1,074.715	23.092	10.100
1953.	1,063.932	21.766	2.400
1954.	1,079.006	21.887	6.300
1955.	1,083.031	21.437	5.800
1956.	1,124.087	20.697	1.000
1957.	1,152.428	19.896	900

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1958.	1,162.465	19.046	900
1959.	1,228.942	19.741	3.900
1960.	1,246.029	19.814	800
1961.	1,296.987	19.387	800
1962.	1,298.952	18.748	700
1963.	1,355.595	18.276	87
1964.	1,357.304	17.565	128
1965.	1,325.386	16.566	625
1966.	1,318.303	15.569	1.207
1967.	1,272.276	14.364	1.239
1968.	1,214.968	13.505	3.980
1969.	1,142.366	12.302	4.478
1970.	1,047.737	10.853	6.314
1971.	1,013.396	10.010	24.400
1972.	901.657	8.415	123.800
1973.	815.969	7.324	123.800
1974.	805.500	6.848	117.557
1975.	782.310	6.120	109.956
1976.	798.334	5.882	104.607
1977.	805.496	5.486	134.454
1978.	808.619	5.297	152.635
1979.	817.217	4.972	169.310
1980.	865.789	4.954	179.805
1981.	862.100	4.855	182.908
1982.	861.275	4.409	187.478
1983.	827.933	4.107	180.625

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1984.	812.292	3.803	182.498
1985.	813.803	3.601	173.792
1986.	848.232	3.547	169.999
1987.	867.969	3.602	171.222
1988.	892.993	3.474	164.624
1989.	880.459	3.247	149.196
1990.	905.675	3.202	145.267
1991.	830.019	2.741	124.377
1992.	809.114	2.660	118.611
1993.	798.447	2.467	111.236
1994.	769.603	3.113	103.586
1995.	765.221	3.405	97.937

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1996.	796.013	3.573	130.899
1997.	791.025	3.510	130.890
1998.	785.034	3.190	131.795
1999.	770.744	3.118	130.471
2000.	766.999	3.084	134.609
2001.	734.475	2.881	134.964
2002.	719.250	2.700	130.387
2003.	706.721	2.699	129.300
2004.	705.622	2.728	129.650
2005.	685.795	2.487	124.023
2006.	672.724	2.420	119.710
2007.			116.871

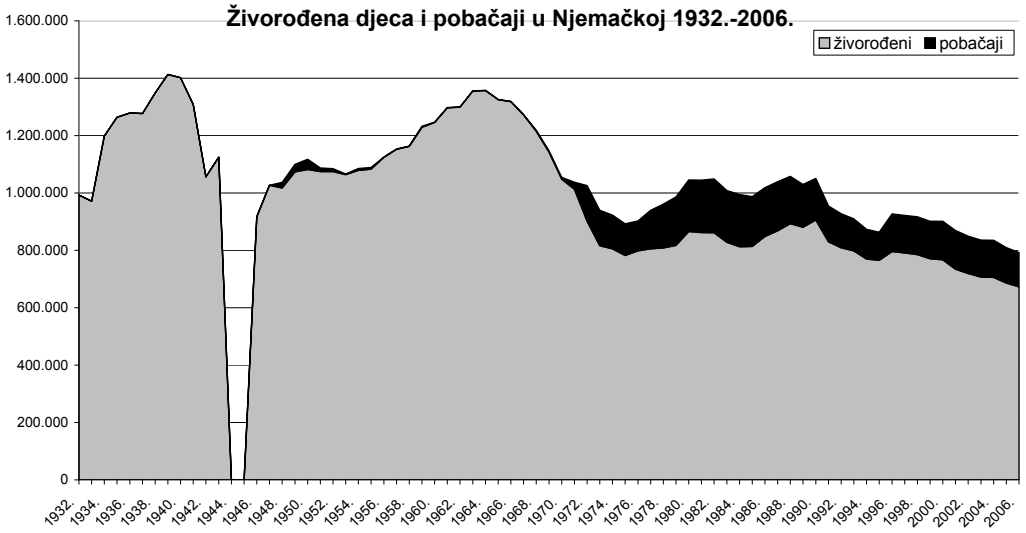

B. Zapadna Njemačka (Savezna Republika Njemačka)

Izvori za broj živorođene djece: 1946.-1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1952*, New York, 1952., str. 223; 1948.-1989.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1946.-1948.: *United Nations Demographic Yearbook 1952*, New York, 1952., str. 249; 1949.-1958.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 446; 1959.-1963.: *United Nations Demographic Yearbook 1964*, New York, 1965., str. 548; 1960.-1989.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1948.-1989.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1946.	708.659	17.274	
1947.	748.975	16.893	
1948.	785.986	17.074	2.096
1949.	812.200	18.214	
1950.	791.221	17.633	9.500
1951.	776.144	17.361	8.000
1952.	781.029	16.730	6.500
1953.	778.206	16.103	
1954.	798.479	16.408	4.600

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1955.	803.012	16.195	4.600
1956.	855.887	15.765	
1957.	892.228	15.579	
1958.	904.465	14.774	
1959.	951.942	14.951	3.100
1960.	968.629	15.049	
1961.	1.012.687	14.704	
1962.	1.018.552	14.361	
1963.	1.054.123	13.991	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1964.	1.065.437	13.590	
1965.	1.044.328	12.901	
1966.	1.050.345	12.174	
1967.	1.019.459	11.422	
1968.	969.825	10.702	2.800
1969.	903.458	9.693	3.400
1970.	810.808	8.351	5.200
1971.	778.526	7.674	6.900
1972.	701.214	6.557	9.800
1973.	635.633	5.686	13.000
1974.	626.373	5.387	17.800
1975.	600.512	4.689	21.200
1976.	602.851	4.444	21.400

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1977.	582.344	3.794	54.309
1978.	576.468	3.650	73.548
1979.	581.984	3.325	82.788
1980.	620.657	3.308	87.702
1981.	624.557	3.204	87.353
1982.	621.173	2.996	91.064
1983.	594.177	2.790	86.529
1984.	584.157	2.567	86.298
1985.	586.155	2.414	83.538
1986.	625.963	2.506	84.274
1987.	642.010	2.485	88.540
1988.	677.259	2.398	83.784
1989.	681.537	2.368	75.297

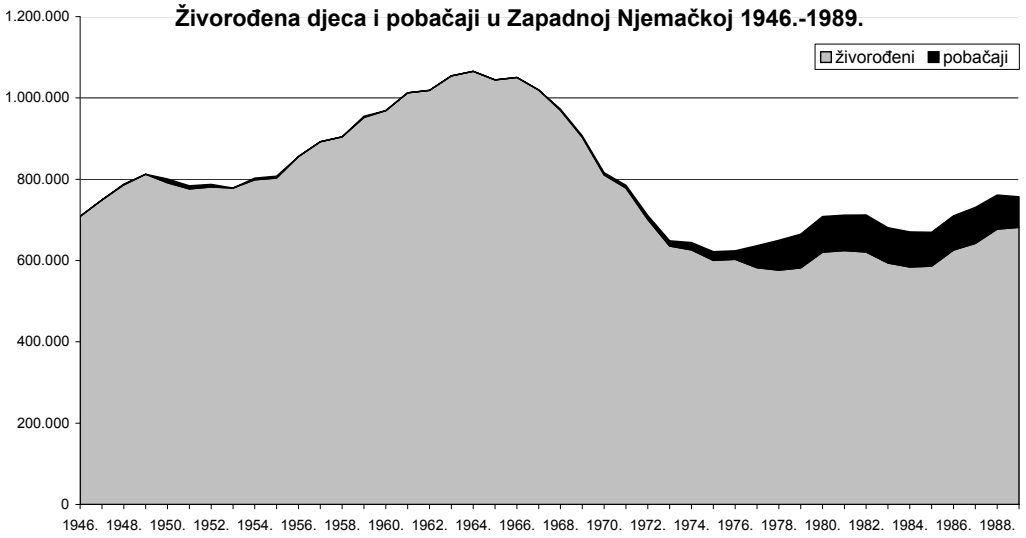

C. Istočna Njemačka (bivša Njemačka Demokratska Republika)

Izvori za broj živorođene djece: 1946.: *United Nations Demographic Yearbook 1955*, New York, 1955., str. 616; 1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1956*, New York, 1956., str. 618; 1948.-1989.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1949.-1958.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 446; 1959.-1963.: *United Nations Demographic Yearbook 1964*, New York, 1965., str. 548; 1960.-1989.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1948.-1989.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1946.	208.194		
1947.	247.275		
1948.	231.572		17.500
1949.	261.242	6.552	26.300
1950.	290.521	6.739	26.400
1951.	298.262	6.607	5.000
1952.	293.686	6.362	3.600

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1953.	285.726	5.663	2.400
1954.	280.527	5.479	1.700
1955.	280.019	5.242	1.200
1956.	268.200	4.932	1.000
1957.	260.200	4.317	900
1958.	258.000	4.272	900
1959.	277.000	4.790	800

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1960.	277.400	4.765	800
1961.	284.300	4.683	800
1962.	280.400	4.387	700
1963.	301.472	4.285	87
1964.	291.867	3.975	128
1965.	281.058	3.665	625
1966.	267.958	3.395	1.207
1967.	252.817	2.942	1.239
1968.	245.143	2.803	1.180
1969.	238.910	2.609	1.078
1970.	236.929	2.502	1.114
1971.	234.870	2.336	17.500
1972.	200.443	1.858	114.000
1973.	180.336	1.638	110.800
1974.	179.127	1.461	99.757

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1975.	181.798	1.431	88.756
1976.	195.483	1.438	83.207
1977.	223.152	1.692	80.145
1978.	232.151	1.647	79.087
1979.	235.233	1.647	86.522
1980.	245.132	1.646	92.103
1981.	237.543	1.651	95.555
1982.	240.102	1.413	96.414
1983.	233.756	1.317	94.096
1984.	228.135	1.236	96.200
1985.	227.648	1.187	90.254
1986.	222.268	1.041	85.725
1987.	225.959	1.117	82.682
1988.	215.734	1.076	80.840
1989.	198.922	879	73.899

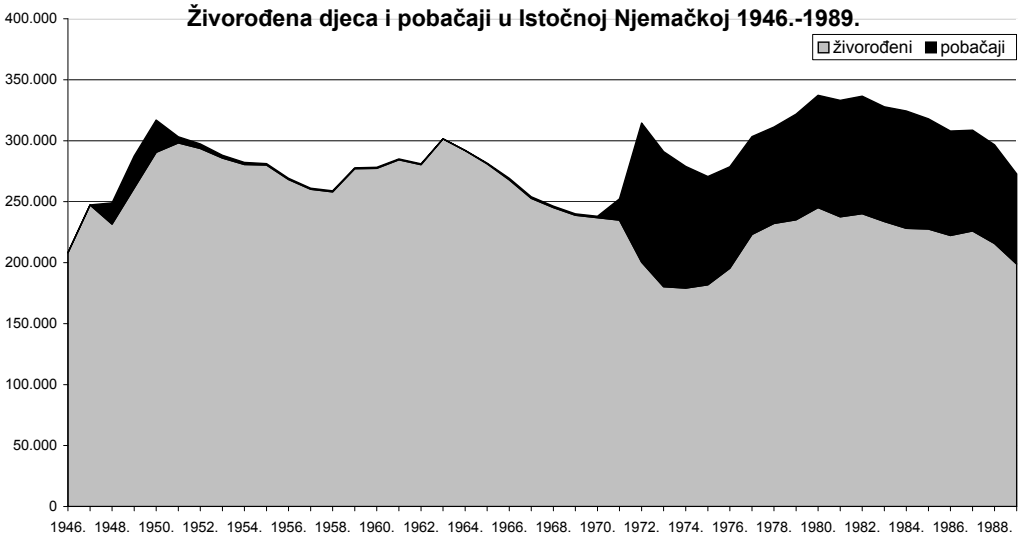

§ 211. Poljska

Izvor za broj živorođene djece: 1946.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1949.-1957.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 448; 1953.-1958.: *United Nations Demographic Yearbook 1962*, New York, 1962., str. 500; 1959. i 1961.-1962.: *United Nations Demographic Yearbook 1964*, New York, 1965., str. 549; 1960. i 1963.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1955.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1946.	622.000		
1947.	681.000		
1948.	704.000		
1949.	725.061		
1950.	763.108	14.168	
1951.	783.597	13.784	
1952.	778.962	12.981	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1953.	779.000	11.119	
1954.	778.054	10.570	
1955.	793.000	10.954	1.400
1956.	779.835	10.175	18.900
1957.	782.319	10.054	122.000
1958.	752.600	9.800	126.000
1959.	722.928	9.500	162.000

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1960.	660.900	8.471	233.000
1961.	627.624	7.611	230.000
1962.	599.505	7.270	272.000
1963.	588.235	6.451	260.000
1964.	562.855	6.901	247.000
1965.	546.300	6.646	235.000
1966.	530.306	6.214	225.991
1967.	520.383	6.240	220.504
1968.	524.174	6.418	219.660
1969.	531.135	6.300	212.933
1970.	545.973	6.382	214.034
1971.	562.341	6.331	203.619
1972.	575.725	6.016	204.562
1973.	598.559	6.205	210.682
1974.	621.080	6.443	214.387
1975.	643.772	6.086	212.101
1976.	670.140	6.226	215.368
1977.	662.582	5.864	216.533
1978.	666.336	5.795	223.288
1979.	688.293	5.794	220.431
1980.	692.798	5.794	137.950
1981.	678.696	5.527	230.070
1982.	702.351	5.671	141.177
1983.	720.756	4.397	130.980

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1984.	699.041	5.497	132.844
1985.	677.576	3.897	135.564
1986.	634.748	3.703	129.720
1987.	605.492	3.475	123.534
1988.	587.741	3.248	108.367
1989.	562.530	4.138	82.137
1990.	547.720	3.940	59.417
1991.	545.954	3.736	30.878
1992.	513.615	3.455	11.640
1993.	492.925	3.398	1.240
1994.	481.285	3.813	874
1995.	433.109	3.203	570
1996.	428.203	2.406	505
1997.	412.635	2.013	3.176
1998.	395.619	2.484	312
1999.	382.002	2.377	151
2000.	378.348	2.128	138
2001.	368.205	1.574	124
2002.	353.765	1.372	159
2003.	351.072	1.322	174
2004.	356.131	1.342	199
2005.	364.383	1.712	225
2006.	374.244		340
2007.			

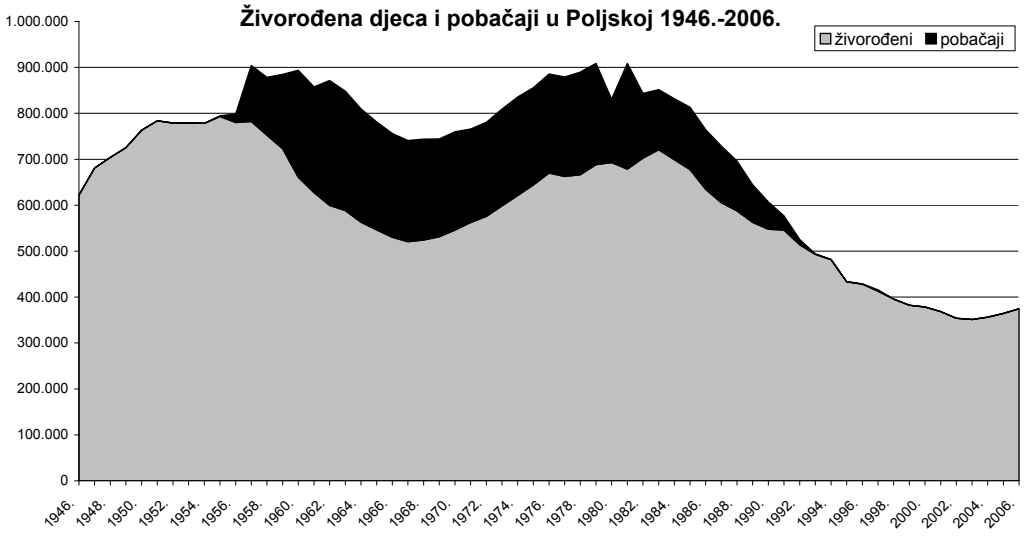

§ 212. Rumunjska

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 256-257; 1948.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion; 2007.: data.euro.who.int/hfadb

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 180-181; 1950.-1952.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 448; 1953.-1961.: *United Nations Demographic Yearbook 1962*, New York, 1962., str. 500; 1960.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1958.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

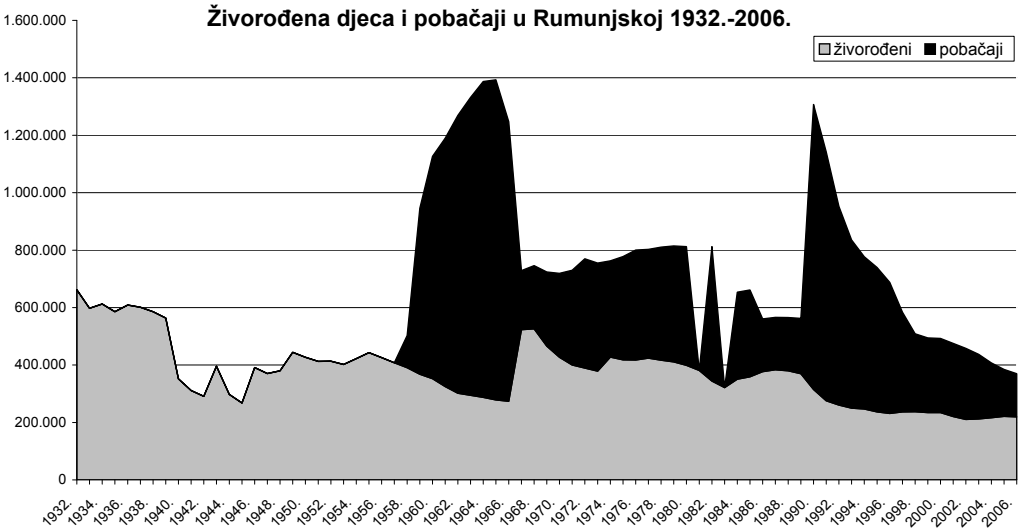

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	662.058		
1933.	597.834		
1934.	612.416		
1935.	585.503	13.746	
1936.	608.906	13.928	
1937.	601.310	14.365	
1938.	585.423	14.631	
1939.	563.817	14.551	
1940.	351.841	9.461	
1941.	311.151	8.323	
1942.	291.306	7.566	
1943.	395.823	10.149	
1944.	297.477	7.577	
1945.	267.927	7.260	
1946.	391.273	10.297	
1947.	370.562	10.071	
1948.	379.868		
1949.	444.065		
1950.	426.820	10.752	
1951.	412.534	8.909	
1952.	413.217	8.785	
1953.	401.717	8.101	
1954.	422.346	8.399	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1955.	442.800	8.152	
1956.	425.700	7.757	
1957.	407.800	7.012	
1958.	390.500	6.732	112.100
1959.	368.007	6.298	578.000
1960.	352.241	5.690	774.000
1961.	324.859	5.251	865.000
1962.	301.985	4.812	967.000
1963.	294.886	4.601	1,037.000
1964.	287.383	4.367	1,100.000
1965.	278.362	4.048	1,115.000
1966.	273.678	4.072	973.000
1967.	522.900	9.644	206.000
1968.	526.091	8.625	220.000
1969.	465.764	6.984	258.000
1970.	427.034	5.728	292.410
1971.	400.146	4.822	330.000
1972.	389.153	4.288	381.000
1973.	378.696	4.194	376.000
1974.	427.732	4.801	335.000
1975.	418.185	4.288	359.417
1976.	417.353	4.186	383.000
1977.	423.958	4.144	379.000

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1978.	416.598	3.919	394.000
1979.	410.603	3.754	404.000
1980.	398.904	3.518	413.093
1981.	381.101	3.257	
1982.	344.369	2.904	468.041
1983.	321.498	2.605	
1984.	350.741	2.988	303.123
1985.	358.797	2.824	302.838
1986.	376.896	3.053	183.959
1987.	383.199	3.053	182.442
1988.	380.043	2.926	185.416
1989.	369.544	2.821	193.084
1990.	314.746	2.231	992.265
1991.	275.275	1.910	866.934
1992.	260.393	1.700	691.863

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1993.	249.994	1.582	585.761
1994.	246.736	1.623	530.191
1995.	236.640	1.472	502.840
1996.	231.348	1.428	456.221
1997.	236.891	1.483	347.126
1998.	237.297	1.514	271.496
1999.	234.600	1.459	259.888
2000.	234.521	1.393	257.865
2001.	220.368	1.282	254.855
2002.	210.529	1.319	247.608
2003.	212.459	1.290	224.807
2004.	216.261	1.314	191.038
2005.	221.020	1.262	163.459
2006.	219.483	1.143	150.246
2007.	214.728		

§ 213. Ruska Federacija

Izvor za broj živorođene djece: 1957.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj mrtvorođene djece: 1960.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj pobačaja: 1957.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1957.	2,800.000		3,407.398
1958.	2,850.000		3,939.362
1959.	2,796.228		4,174.111
1960.	2,782.353	28.876	4,373.042
1961.	2,662.135	27.776	4,759.040
1962.	2,482.539	26.982	4,925.124
1963.	2,331.505	25.869	5,134.100
1964.	2,121.994	25.021	5,376.200
1965.	1,990.520	24.222	5,463.300
1966.	1,957.763	23.491	5,322.500
1967.	1,851.041	22.594	5,005.000
1968.	1,816.509	22.353	4,872.900
1969.	1,847.592	21.921	4,751.100
1970.	1,903.713	22.114	4,837.700
1971.	1,974.637	22.580	4,838.749
1972.	2,014.638	22.268	4,765.900
1973.	1,994.621	22.166	4,747.037
1974.	2,079.812	22.645	4,674.050
1975.	2,106.147	23.043	4,670.700
1976.	2,146.711	23.398	4,757.055
1977.	2,156.724	21.717	4,686.063
1978.	2,179.030	21.636	4,656.057
1979.	2,178.542	20.607	4,540.440
1980.	2,202.779	20.074	4,506.249
1981.	2,236.608	19.851	4,400.676
1982.	2,328.044	20.519	4,462.825

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1983.	2,478.322	20.957	4,317.129
1984.	2,409.614	21.222	4,361.959
1985.	2,375.147	22.335	4,552.443
1986.	2,485.915	24.003	4,579.400
1987.	2,499.974	24.457	4,385.627
1988.	2,348.494	21.984	4,608.953
1989.	2,160.559	19.618	4,427.713
1990.	1,988.858	18.165	4,103.425
1991.	1,752.745	15.558	3,608.421
1992.	1,559.095	13.243	3,436.695
1993.	1,378.983	10.825	3,243.957
1994.	1,389.619	11.012	3,060.237
1995.	1,344.137	10.159	2,766.362
1996.	1,276.694	10.163	2,652.038
1997.	1,237.636	10.059	2,498.716
1998.	1,262.837	9.601	2,346.138
1999.	1,198.631	8.854	2,181.153
2000.	1,247.490	8.494	2,138.750
2001.	1,297.176	8.711	2,114.700
2002.	1,379.557	8.996	1,944.481
2003.	1,438.584	8.935	1,864.647
2004.	1,463.429	8.713	1,797.567
2005.	1,415.799	8.276	1,732.300
2006.	1,457.826	8.294	1,582.400
2007.			

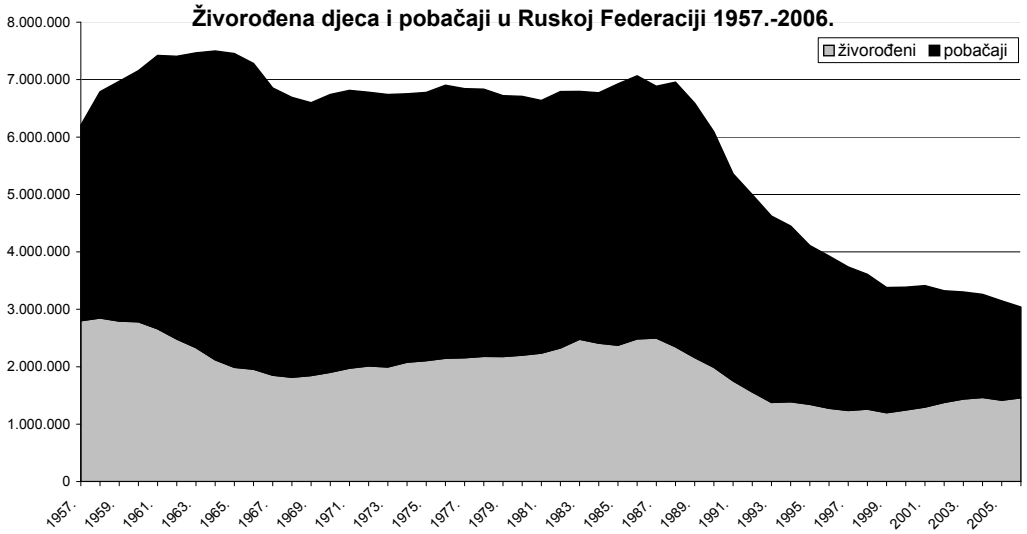

§ 214. Singapur

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1941.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 256-257; 1936.-1951.: *United Nations Demographic Yearbook 1952*, New York, 1952., str. 220-221; 1952.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1950.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 178-179; 1946.-1954.: *United Nations Demographic Yearbook 1955*, New York, 1955., str. 646; 1953.-1961.: *United Nations Demographic Yearbook 1962*, New York, 1962., str. 498; 1959.-1963.: *United Nations Demographic Yearbook 1964*, New York, 1965., str. 548; 1962.-1966.: *United Nations Demographic Yearbook 1967*, New York, 1968., str. 261; 1966.-1970.: *United Nations Demographic Yearbook 1971*, New York, 1972., str. 660; 1968.-1972.: *United Nations Demographic Yearbook 1973*, New York, 1974., str. 252; 1972.-1976.: *United Nations Demographic Yearbook 1977*, New York, 1978., str. 322; 1974.-1978.: *United Nations Demographic Yearbook 1979*, New York, 1980., str. 332; 1979.-1983.: *United Nations Demographic Yearbook 1983*, New York, 1984., str. 327; 1984.-1988.: *United Nations Demographic Yearbook 1989*, New York, 1991., str. 331; 1989.-1993.: *United Nations Demographic Yearbook 1994*, New York, 1996., str. 361; 1995.-2004.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1970.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

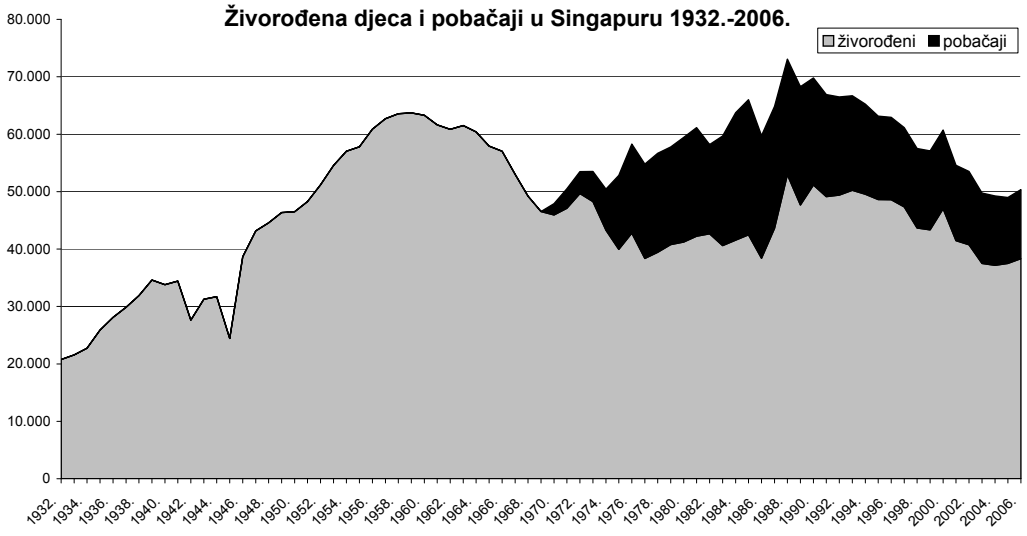

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	20.762		
1933.	21.569		
1934.	22.719		
1935.	25.880	650	
1936.	28.087	693	
1937.	29.848	755	
1938.	31.873	783	
1939.	34.613	814	
1940.	33.795	719	
1941.	34.421	816	
1942.	27.635	467	
1943.	31.266	599	
1944.	31.722	610	
1945.	24.441	459	
1946.	38.654	645	
1947.	43.170	671	
1948.	44.568	753	
1949.	46.345	803	
1950.	46.506	807	
1951.	48.264	804	
1952.	51.196	902	
1953.	54.548	925	
1954.	57.029	932	
1955.	57.812	904	
1956.	60.892	909	
1957.	62.685	970	
1958.	63.572	978	
1959.	63.720	881	
1960.	63.305	907	
1961.	61.612	793	
1962.	60.843	754	
1963.	61.514	765	
1964.	60.396	724	
1965.	57.938	681	
1966.	57.037	649	
1967.	52.992	571	
1968.	49.225	523	
1969.	46.537	472	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1970.	45.934	465	1.970
1971.	47.088	446	3.407
1972.	49.678	414	3.806
1973.	48.269	388	5.252
1974.	43.268	361	7.175
1975.	39.948	304	12.873
1976.	42.783	333	15.496
1977.	38.364	308	16.443
1978.	39.441	280	17.246
1979.	40.779	272	16.999
1980.	41.217	264	18.219
1981.	42.250	282	18.890
1982.	42.654	274	15.548
1983.	40.585	223	19.100
1984.	41.556	243	22.190
1985.	42.484	227	23.512
1986.	38.379	201	21.374
1987.	43.616	206	21.226
1988.	52.957	203	20.135
1989.	47.669	208	20.619
1990.	51.142	206	18.654
1991.	49.114	198	17.798
1992.	49.402	171	17.073
1993.	50.225	168	16.476
1994.	49.554		15.690
1995.	48.635	140	14.504
1996.	48.577	150	14.362
1997.	47.333	139	13.827
1998.	43.664	133	13.838
1999.	43.336	125	13.753
2000.	46.997	143	13.734
2001.	41.451	107	13.140
2002.	40.760	114	12.749
2003.	37.485	95	12.272
2004.	37.174	115	12.070
2005.	37.492		11.482
2006.	38.317		12.032
2007.			

§ 215. Sjedinjene Američke Države

Izvor za broj živorođene djece: 1909.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj mrtvorođene djece: 1922.-1993.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion; 1996.-1997.: *United Nations Demographic Yearbook 1999*, New York, 2001., str. 340; 2000.-2002.: *United Nations Demographic Yearbook 2004*, New York, 2007., str. 370.

Izvor za broj pobačaja: 1926.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

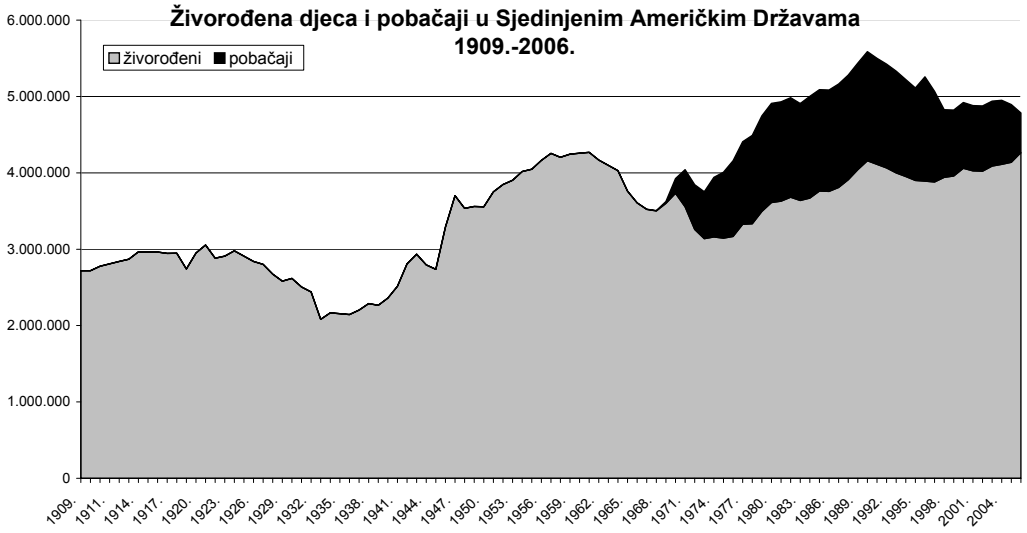

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1909.	2,718.000		
1909.	2,718.000		
1910.	2,777.000		
1911.	2,809.000		
1912.	2,840.000		
1913.	2,869.000		
1914.	2,966.000		
1915.	2,965.000		
1916.	2,964.000		
1917.	2,944.000		
1918.	2,948.000		
1919.	2,740.000		
1920.	2,950.000		
1921.	3,055.000		
1922.	2,882.000	113.600	
1923.	2,910.000	113.200	
1924.	2,979.000	117.100	
1925.	2,909.000	110.800	
1926.	2,839.000	108.200	2
1927.	2,802.000	108.700	2
1928.	2.674.000	107.500	2
1929.	2,582.000	102.000	2
1930.	2,618.000	102.600	2
1931.	2,506.000	95.700	48
1932.	2,440.000	92.200	71
1933.	2,081.232	85.400	71
1934.	2,167.636	86.700	71
1935.	2,155.105	85.100	89
1936.	2,144.790	81.000	86
1937.	2,203.337	80.600	86

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1938.	2,286.962	80.100	86
1939.	2,265.588	78.900	86
1940.	2,360.399	80.100	71
1941.	2,513.427	80.800	49
1942.	2,808.996	84.300	58
1943.	2,934.860	82.900	697
1944.	2,794.800	79.400	706
1945.	2,735.456	76.000	704
1946.	3,288.672	87.300	819
1947.	3,699.940	90.500	749
1948.	3,535.068	85.500	16
1949.	3,559.529	83.600	675
1950.	3,554.149	83.200	7
1951.	3,750.850	86.300	679
1952.	3,846.986	86.800	551
1953.	3,902.120	87.500	490
1954.	4,017.362	93.200	440
1955.	4,047.295	93.000	328
1956.	4,163.090	93.500	337
1957.	4,254.784	93.700	336
1958.	4,203.812	93.800	345
1959.	4,244.796	93.400	357
1960.	4,257.850	94.500	292
1961.	4,268.326		292
1962.	4,167.362		292
1963.	4,098.020		390
1964.	4,027.490		823
1965.	3,760.358		794
1966.	3,606.274		1.028
1967.	3,520.959		2.061

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1968.	3,501.564		4.630
1969.	3,600.206		23.680
1970.	3,731.386	127.628	193.491
1971.	3,555.970		485.816
1972.	3,258.411		586.760
1973.	3,136.965		615.831
1974.	3,159.958		780.824
1975.	3,144.198		864.682
1976.	3,167.788		991.555
1977.	3,326.632		1,079.978
1978.	3,333.279		1,158.185
1979.	3,494.398		1,252.756
1980.	3,612.258	78.879	1,297.610
1981.	3,629.238	75.901	1,300.760
1982.	3,680.537	75.095	1,303.980
1983.	3,638.933	71.379	1,268.987
1984.	3,669.141	69.679	1,333.521
1985.	3,760.561	69.691	1,328.570
1986.	3,756.547	67.863	1,328.113
1987.	3,809.394	67.757	1,354.951

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1988.	3,909.510	68.352	1,371.289
1989.	4,040.958	70.124	1,396.658
1990.	4,158.212	67.696	1,429.688
1991.	4,110.907	65.000	1,389.083
1992.	4,065.014	63.153	1,359.437
1993.	4,000.240	55.387	1,330.614
1994.	3,952.767		1,268.166
1995.	3,899.589		1,211.119
1996.	3,891.494	14.641	1,365.700
1997.	3,880.894	13.116	1,186.229
1998.	3,941.553		885.207
1999.	3,959.417		864.078
2000.	4,058.814	13.948	861.343
2001.	4,025.933	13.704	853.911
2002.	4,021.726	13.285	854.382
2003.	4,089.950		850.230
2004.	4,112.052		839.226
2005.	4,138.349		756.120
2006.	4,265.996		517.604
2007.			

§ 216. Slovačka

Izvor za broj živorođene djece: 1947.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj mrtvorođene djece: 1960.-2004.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1953.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1947.	87.659		
1948.	91.189		
1949.	91.053		
1950.	99.721		
1951.	100.663		
1952.	100.824		
1953.	99.124		235
1954.	98.310		530
1955.	99.305		
1956.	99.467		697
1957.	97.311		1.558
1958.	93.272		17.300
1959.	87.991		20.100
1960.	88.412	971	21.800
1961.	87.359	994	24.244
1962.	83.899	893	23.784
1963.	87.158	872	19.135
1964.	86.878	842	19.213
1965.	84.257	789	21.066
1966.	81.453	770	24.463
1967.	77.537	724	26.598
1968.	76.370	647	27.411

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1969.	79.769	643	28.631
1970.	80.666	665	27.874
1971.	83.062	701	28.631
1972.	87.794	667	26.240
1973.	92.953	683	25.364
1974.	97.585	707	26.112
1975.	97.649	723	26.174
1976.	99.814	714	27.716
1977.	99.533	724	27.907
1978.	100.193	699	28.677
1979.	100.240	649	29.997
1980.	95.100	620	40.691
1981.	93.290	572	41.387
1982.	92.618	574	42.532
1983.	92.053	475	43.071
1984.	90.843	502	43.594
1985.	90.155	490	45.594
1986.	87.138	503	50.124
1987.	84.006	416	57.125
1988.	83.242	417	58.199
1989.	80.116	366	56.307
1990.	79.989	401	56.176

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1991.	78.569	379	53.141
1992.	74.640	357	49.530
1993.	73.256	327	45.552
1994.	66.370	274	41.264
1995.	61.427	241	35.879
1996.	60.123	240	30.885
1997.	59.111	245	27.798
1998.	57.582	281	26.658
1999.	56.223	259	25.557

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
2000.	55.103	215	23.593
2001.	51.136	207	22.792
2002.	50.841	194	22.141
2003.	51.713	217	21.159
2004.	53.747	211	20.075
2005.	54.430	195	19.332
2006.	53.904	218	19.054
2007.			

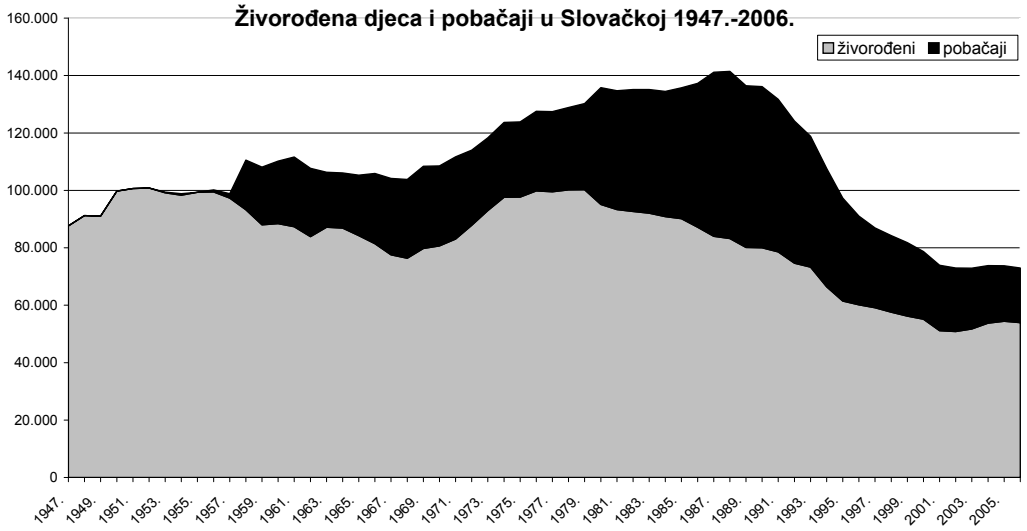

§ 217. Slovenija

A. Broj pobačaja indiciran, odnosno dijagnosticiran u ambulantno-poliklinič kim i dispanzerskim ustanovama u Sloveniji

Bibliografski opis izvora v. § 228.

Godina	Opća praksa	Medicina rada	Školska	Zaštita žena	Spontani	Izvor	Zbroj
1950.	2.338			164		GNZ 1949-1950, str. 155. 161.	2.502
1951.	2.573			31		GNZ 1951-1952, str. 264. 290-291.	2.604
1952.	2.814			162		GNZ 1951-1952, str. 264. 291.	2.976
1953.	2.787	160		150		GNZ 1953, str. 177. 189. 195.	3.097
1954.	3.139	268		75		SGNZ 1954, str. 151. 163. 169.	3.482
1955.	3.828	259		54		SGNZ 1955, str. 279. 291. 297.	4.141
1956.	4.558	206		205		SGNZ 1956, str. 177. 189. 195.	4.969
1957.	5.773	720		141		SGNZ 1957, str. 175. 187. 193.	6.634
1958.	7.131	186		187		SGNZ 1958-1959, str. 357. 367. 377.	7.504
1959.	8.887	133		467		SGNZ 1958-1959, str. 357. 367. 377.	9.487
1960.	9.756			189		SGNZ 1960-1961, str. 424-425.	9.945
1961.	11.504			697		SGNZ 1960- 1961, str. 424-425.	12.201
1962.	12.574			753		SGNZ 1962., str. 328-329. 340-341.	13.327

1963.	12.511			1.133		SGNZ 1963., str. 294-295. 306-307.	13.644
1964.	13.023			1.148		SGNZ 1964., str. 306-307. 318-319.	14.171
1965.	12.790			1.102		SGNZ 1965., str. 304-305. 316-317.	13.892
1966.	8.115	2.283		1.460		SGNZ 1966., str. 267. 271. 281.	11.858
1967.	9.223	1.825		1.529		SGNZ 1967., str. 269. 273. 283.	12.577
1968.	8.531	1.428		1.340		SGNZ 1968., str. 197. 201. 211.	11.299
1969.	8.724	1.376	830	973	352	SGNZ 1969., str. 149. 155. 167. 173.	12.255
1970.	7.384	1.390	29	1.166	387	SGNZ 1970., str. 153. 159. 171. 177.	10.356
1971.	7.180	1.421	41	1.070	339	SGNZ 1971., str. 147. 153. 165. 171.	10.051
1972.	7.091	1.677	91	1.041	305	SGNZ 1972., str. 155. 161. 173. 179.	10.205
1973.	5.615	1.614	41	1.091	332	SGNZ 1973., str. 155. 161. 173. 179.	8.693
1974.	5.466	1.688	57	988	335	SGNZ 1974., str. 151. 157. 169. 175.	8.534
1975.	5.657	1.726	138	1.003	257	SGNZ 1975., str. 151. 157. 169. 175.	8.781
1976.	5.599	2.023	103	1.104	279	SGNZ 1976., str. 151. 157. 169. 175.	9.108
1977.	6.272	1.997	91	2.968	360	SGNZ 1977., str. 151. 157. 169. 175.	11.688
1978.	5.872	1.771	132	4.362	274	SGNZ 1978., str. 149. 155. 167. 173.	12.411
1979.	5.553	1.592	104	2.069	651	SGNZ 1979., str. 135. 141. 157. 163.	9.969
1980.	5.701	1.649	193	2.331	488	SGNZ 1980., str. 135. 141. 157. 163.	10.362
1981.	3.148	1.766	194	2.655	442	SGNZ 1981., str. 135. 141. 157. 163.	8.205
1982.	2.616	895	0	3.198	425	SGNZ 1982., str. 135. 141. 157. 163.	7.134
1983.	2.567	1.572	142	4.671	460	SGNZ 1983., str. 128. 134. 150. 156.	9.412
1984.	2.217	1.540	107	2.553	530	SGNZ 1984., str. 133. 139. 155. 161.	6.947
1985.	2.221	1.273	0	2.818	416	SGNZ 1985., str. 125. 131. 147. 153.	6.728
1986.	1.992	1.314	87	3.222	369	SGNZ 1986., str. 125. 131. 147. 153.	6.984
1987.	1.815	1.123	92	3.820	202	SGNZ 1987., str. 117. 121. 129. 133.	7.052
1988.	1.734	1.028	113	4.620	225	SGNZ 1988., str. 119. 127. 143. 149.	7.720
1989.	1.716	1.017	105	4.052	190	SGNZ 1989., str. 123. 131. 147. 153.	7.080
1990.	1.797	962	49	3.727	217	SGNZ 1990., str. 125. 133. 149. 155.	6.752

B. Registrirani ishodi trudnoća u Sloveniji

Bibliografski opis izvora v. § 228.

Izvori za broj živorođene djece: 1857.-1913.: Živko Šifrer, *Naravno gibanje prebivalstva na ozemlju SR Slovenije v dobi 1857 do 1914*, Ljubljana, 1963.; Milivoja Šircelj, *Rodnost v Sloveniji od 18. do 21. stoletja*, Ljubljana, 2006., str. 112 i 273-274; 1914.-1919.: procjena Petar Marija Radelj; 1920.-1995.: *Statistični letopis Republike Slovenije 1996*, Ljubljana, 1996., str. 86; 1921.-2005.: *Statistični letopis Republike Slovenije 2006*, Ljubljana, 2007., str. 78-79; 1954.-2006.: *Prebivalstvo Slovenije 2006*, Ljubljana, 2008., str. 87; 1990.-2007. www.stat.si

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1947.-1949.: GNZ 1951-1952, str. XVI; 1950.-1967.: DS 1989., str. 26; 1968.-2007. www.stat.si; 1954.-2006.: *Prebivalstvo Slovenije 2006*, Ljubljana, 2008., str. 87.

Pravni okvir za izazivanje pobačaja v. § 249.

Budući da prije nisu okupljeni na jednome mjestu, izvori za broj pobačaja navedeni su uz svaku godinu.

Prazan prostor znači da nema podataka.

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1857.	36.688			
1858.	35.827			
1859.	37.853			
1860.	33.502			
1861.	36.312			
1862.	35.330			
1863.	37.007			
1864.	36.553			

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1865.	36.384			
1866.	37.275			
1867.	36.359			
1868.	38.714			
1869.	39.506			
1870.	40.026			
1871.	38.845			
1872.	37.985			
1873.	40.174			
1874.	39.169			
1875.	40.191			
1876.	41.490			
1877.	39.400			
1878.	38.802			
1879.	39.897			
1880.	41.421			
1881.	40.627			
1882.	41.418			
1883.	41.876			
1884.	42.934			
1885.	42.679			
1886.	43.720			
1887.	43.515			
1888.	43.194			
1889.	43.813			
1890.	40.474			
1891.	43.686			
1892.	42.397			
1893.	42.966			
1894.	43.031			
1895.	44.602			
1896.	44.053			
1897.	44.572			
1898.	43.102			
1899.	43.671			
1900.	43.779			
1901.	44.069			
1902.	44.969			
1903.	43.549			
1904.	44.240			
1905.	43.400			
1906.	43.968			
1907.	42.771			
1908.	43.559			
1909.	44.845			
1910.	44.317			
1911.	42.070		91	Zalokar 1921., str. 224 (samo Ljubljana).
1912.	41.058		106	Zalokar 1921., str. 224 (samo Ljubljana).

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1913.	41.699		124	Zalokar 1921., str. 224 (samo Ljubljana).
1914.	40.600		111	Zalokar 1921., str. 224 (samo Ljubljana).
1915.	31.500		80	Zalokar 1921., str. 224 (samo Ljubljana).
1916.	24.800		96	Zalokar 1921., str. 224 (samo Ljubljana).
1917.	23.150		110	Zalokar 1921., str. 224 (samo Ljubljana).
1918.	23.200		124	Zalokar 1921., str. 224 (samo Ljubljana).
1919.	29.700		176	Zalokar 1921., str. 224 (samo Ljubljana).
1920.	35.246		153	Zalokar 1921., str. 224 (samo Ljubljana).
1921.	39.681		191	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1922.	39.346		170	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1923.	40.710		173	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1924.	40.215		197	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1925.	39.476		263	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1926.	38.267		293	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1927.	37.794		304	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1928.	37.359		380	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1929.	35.201		375	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1930.	38.346		389	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1931.	36.851		397	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1932.	36.832		401	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1933.	34.587		427	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1934.	33.373		506	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1935.	32.433		527	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1936.	32.630		583	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1937.	31.520		455	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1938.	31.199		485	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1939.	31.251		554	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1940.	31.536		581	Lunaček 1953., str. 106 (samo Ljubljana).
1941.	32.456		1.051	Lunaček 1953., str. 108.
1942.	30.681		1.036	Lunaček 1953., str. 108.
1943.	31.434		1.154	Lunaček 1953., str. 108.
1944.	27.379		994	Lunaček 1953., str. 108.
1945.	20.239		1.223	Lunaček 1953., str. 108.
1946.	28.599		2.117	Lunaček 1953., str. 108.
1947.	31.312	547	2.377	Lunaček 1953., str. 108.
1948.	31.538	664	2.397	Petrić 1981., str. 300.
1949.	33.284	642	2.858	Lunaček 1953., str. 108, i Petrić 1981., str. 300.
1950.	35.992	698	3.105	GNZ 1949-1950, str. 110-111, i Petrić 1981., str. 300.
1951.	34.819	631	3.803	GNZ 1951-1952, str. 242, i Petrić 1981., str. 300.
1952.	34.165	591	4.420	Lunaček 1953., str. 103 i 108, i Petrić 1981., str. 300.
1953.	33.754	533	5.214	GNZ 1953, str. 164-165.
1954.	31.828	609		
1955.	32.096	636	5.451	Novak 1965., str. 47.
1956.	31.466	420	5.386	Novak 1965., str. 47.
1957.	30.086	504	7.741	Novak 1965., str. 47.
1958.	28.284	413	10.642	Novak 1965., str. 47.
1959.	28.429	408	11.671	Novak 1965., str. 47.
1960.	27.825	401	13.762	Novak 1965., str. 47.

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1961.	28.955	378	14.851	Novak 1965., str. 47.
1962.	29.035	325	15.069	Novak 1965., str. 47.
1963.	29.174	316	15.468	Simoneti 1967., str. 226.
1964.	29.184	287	15.392	Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije[1]
1965.	30.587	326	15.987	Simoneti 1967., str. 226.
1966.	30.941	311	14.886	Simoneti 1967., str. 226.[2]
1967.	29.824	287	14.958	Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije[3]
1968.	28.580	303	13.380	SGBM 1968., str. 140-
1969.	27.883	276	12.365	Breznik 1973., str. 174; Lalović 1977., str. 214.
1970.	27.432	222	12.046	Breznik 1973., str. 174; Lalović 1977., str. 214.
1971.	28.278	201	12.593	Lalović 1977., str. 214.
1972.	28.713	234	12.605	Lalović 1985., str. 69.
1973.	29.548	205	12.702	Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije
1974.	28.625	193	12.082	Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije
1975.	29.786	214	12.350	Lalović 1985., str. 69.
1976.	30.339	213	14.066	Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije
1977.	29.904	234	16.856	Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije
1978.	30.354	188	19.045	Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije[4]
1979.	30.604	178	20.091	Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije
1980.	29.902	185	21.148	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
1981.	29.220	177	22.033	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
1982.	28.894	169	22.562	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
1983.	27.200	183	21.555	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
1984.	26.274	139	21.645	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
1985.	25.933	136	20.904	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
1986.	25.570	157	21.117	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
1987.	25.592	144	20.017	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
1988.	25.209	126	19.447	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
1989.	23.447	142	18.789	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
1990.	22.368	100	17.971	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
1991.	21.583	106	17.125	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
1992.	19.982	110	16.153	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
1993.	19.793	95	15.019	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
1994.	19.463	105	14.249	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
1995.	18.980	84	13.801	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
1996.	18.788	105	13.028	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
1997.	18.165	89	12.469	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
1998.	17.856	117	11.963	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
1999.	17.533	87	11.533	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
2000.	18.180	68	11.321	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
2001.	17.477	85	10.666	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
2002.	17.501	93	10.246	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
2003.	17.321	94	9.725	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
2004.	17.961	98	9.398	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
2005.	18.157	112	8.846	Rudolf 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
2006.	18.932	82	8.851	Rudolf-Prodan 2007.; *Prebivalstvo Slovenije 2006*, 2008., str. 99.
2007.	19.823	101	8.578	Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije

Bilješke uz tablicu *Registrirani ishodi trudnoća u Sloveniji*:
1 Drukčiji podatak o broju pobačaja u 1964.: 15.385 (Simoneti 1967., str. 226).
2 Drukčiji podatak o broju pobačaja u 1966.: 14.933 (SGBM 1966-1967, str. 100).
3 Drukčiji podatak o broju pobačaja u 1967.: 14.958 (SGBM 1966-1967, str. 184-185).
4 Drukčiji podatak o broju pobačaja u 1978.: 20.154 (Lalović 1985., str. 69).

C. Usporedba podataka primarne i sekundarne zdravstvene zaštite u Sloveniji

Kao komentar vrijedi ono što je rečeno ovdje u § 168.A

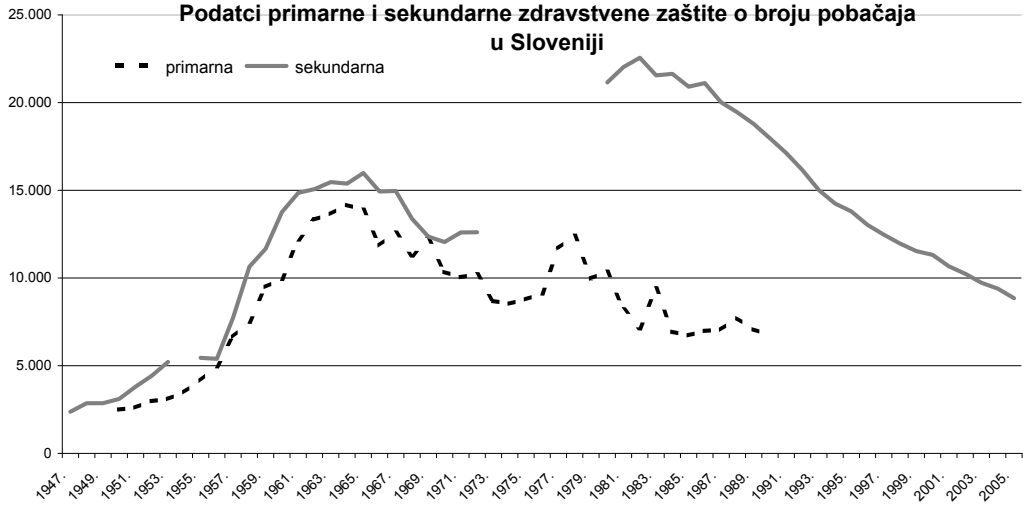

D. Odnos broja živorođenih i pobačaja u Sloveniji

Medicinska je znanost ustanovila da je godine 1920. u Općoj bolnici u Ljubljani učestalost kršenja prava na rođenje bila 1 pobačaj na 15 porođaja.[9]

Grafički prikaz prema podatcima iz tablice B. ovoga paragrafa.

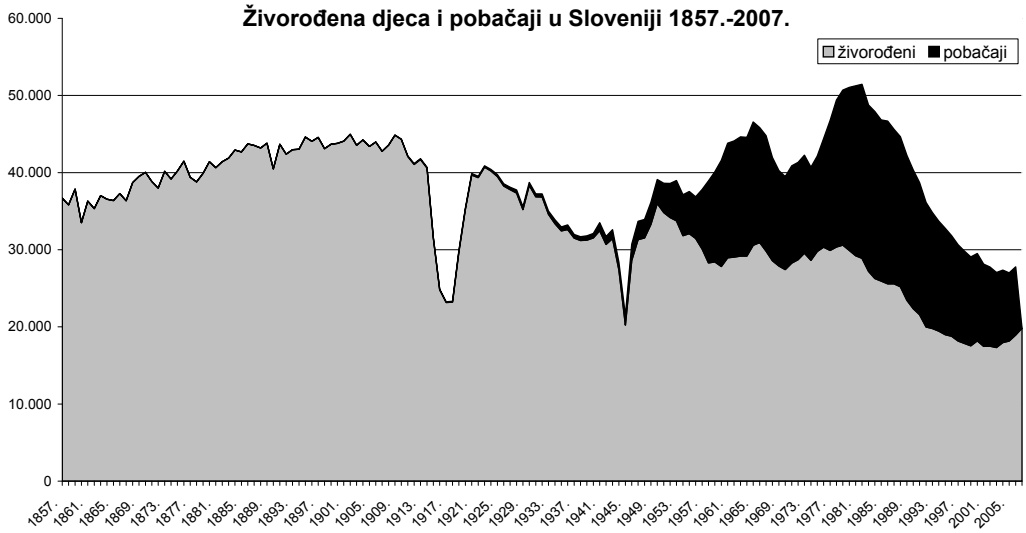

9 Alojz Zalokar, *Abortus z gospodarskega stališča*, Glasnik Ministarstva narodnog zdravlja (Beograd), II (1921.) 5, str. 224.

E. Osuđeni zbog zločinstva uzrokovanog pometnuća na području Višega zemaljskog suda u Ljubljani

Paragraf 144.-148. (uzrokovano pometnuće) Kaznenog zakonika od 27. svibnja 1852. – v. ovdje § 239.
Paragraf 171.-174. (pobačaj) Krivičnog zakonika od 27. siječnja 1929. – v. ovdje § 241.
Područje pet okružnih sudova.

Godina	Osuđeni punoljetni počinitelji			Osuđeni maloljetni počinitelji (do 20 g.)			Osuđenika ukupno
	muški	ženski	svega	muški	ženski	svega	
1922.	2	3	5				5
1923.	2	12	14				14
1930.			35				35
1931.			27				27
1932.	6	23	29				29
1933.	7	25	32				32
1934.	18	46	64				64
1935.	30	36	66				66
1936.	12	40	52				52
1937.	21	78	99				99
1938.	17	81	98	0	12	12	110
1939.	14	58	72	2	5	7	79

Izvori: *Kriminalna statistika za 1922 i 1923 godinu*, Beograd, 1932., str. 134; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, knjiga IV. 1932, Beograd, 1934., str. 422-423; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, knjiga V. 1933, Beograd, 1935., str. 408-411; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1934-1935*, knjiga VI, Beograd, 1936., str. 398-403; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1936*, knjiga VII, Beograd, 1937., str. 466-469; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1937*, knjiga VIII, Beograd, 1938., str. 351-353; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1938-1939*, knjiga IX, Beograd, 1939., str. 439-441. 450-451; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1940*, knjiga X, Beograd, 1941., str. 419-421. 430-431.

§ 218. Srbija

Uža ili centralna Srbija obuhvaća Republiku Srbiju bez Vojvodine i Kosmeta/Kosova.
Podatci o Vojvodini donose se ovdje, nakon uže Srbije, a podatci o Kosovu i Metohiji u § 199.

A. Broj pobačaja indiciran, odnosno dijagnosticiran u ambulantno-poliklinič kim i dispanzerskim ustanovama u užoj Srbiji

Bibliografski opis izvora v. § 228.

Godina	Opća praksa	Medicina rada	Školska	Zaštita žena	Spontani	Izvor	Zbroj
1950.	3.399			3.775		GNZ 1949-1950, str. 155. 161.	7.174
1951.	4.323			3.362		GNZ 1951-1952, str. 265. 291.	7.685
1952.	3.724			3.120		GNZ 1951-1952, str. 261. 289.	6.844
1953.	6.451	920		4.328		GNZ 1953, str. 177. 189. 195.	11.699
1954.	7.793	483		5.732		SGNZ 1954, str. 151. 163. 169.	14.008
1955.	9.541	451		7.157		SGNZ 1955, str. 278. 290. 296.	17.149
1956.	9.513	555		5.159		SGNZ 1956, str. 176. 188. 194.	15.227
1957.	11.406	404		8.428		SGNZ 1957, str. 174. 186. 192.	20.238
1958.	14.875	479		15.069		SGNZ 1958-1959, str. 356. 367. 377.	30.423
1959.	19.118	476		16.624		SGNZ 1958-1959, str. 356. 367. 377.	36.218
1960.	26.957			13.071		SGNZ 1960-1961, str. 425. 445.	40.028
1961.	35.095			11.647		SGNZ 1960-1961, str. 425. 445.	46.742

Godina	Opća praksa	Medicina rada	Školska	Zaštita žena	Spontani	Izvor	Zbroj
1962.	36.544			18.325		SGNZ 1962., str. 328-329. 340-341.	54.869
1963.	35.190			22.079		SGNZ 1963., str. 294-295. 306-307.	57.269
1964.	35.124			20.874		SGNZ 1964., str. 306-307. 318-319.	55.998
1965.	33.771			24.518		SGNZ 1965., str. 304-305. 316-317.	58.289
1966.	24.166	1.280		54.813		SGNZ 1966., str. 267. 271. 281.	80.259
1967.	24.502	1.083		56.490		SGNZ 1967., str. 269. 273. 283.	82.075
1968.	25.117	2.176		50.675		SGNZ 1968., str. 197. 201. 211.	77.968
1969.	22.555	2.134	2.859	55.395	2.933	SGNZ 1969., str. 149. 155. 167. 173.	85.876
1970.	17.800	1.958	196	64.069	3.642	SGNZ 1970., str. 153. 159. 171. 177.	87.665
1971.	14.942	2.389	132	63.362	3.407	SGNZ 1971., str. 147. 153. 165. 171.	84.232
1972.	17.111	2.133	167	65.061	3.676	SGNZ 1972., str. 155. 161. 173. 179.	88.148
1973.	5.446	2.980	115	60.535	4.041	SGNZ 1973., str. 155. 161. 173. 179.	73.117
1974.	13.317	3.213	191	62.343	3.360	SGNZ 1974., str. 151. 157. 169. 175.	82.424
1975.	12.911	3.073	95	60.685	3.617	SGNZ 1975., str. 151. 157. 169. 175.	80.381
1976.	11.756	2.586	64	64.764	3.310	SGNZ 1976., str. 151. 157. 169. 175.	82.480
1977.	11.296	2.981	152	67.392	3.262	SGNZ 1977., str. 151. 157. 169. 175.	85.083
1978.	9.855	4.118	175	71.461	4.636	SGNZ 1978., str. 149. 155. 167. 173.	90.245
1979.	5.011	1.704	48	75.337	4.313	SGNZ 1979., str. 135. 141. 157. 163.	86.413
1980.	1.393	1.489	29	81.361	3.927	SGNZ 1980., str. 135. 141. 157. 163.	88.199
1981.	1.416	1.626	36	78.864	3.675	SGNZ 1981., str. 135. 141. 157. 163.	85.617
1982.	2.121	100	25	79.303	3.495	SGNZ 1982., str. 135. 141. 157. 163.	85.044
1983.	1.225	1.305	20	75.801	3.495	SGNZ 1983., str. 128. 134. 150. 156.	81.846
1984.	925	1.805	23	80.528	3.605	SGNZ 1984., str. 133. 139. 155. 161.	86.886
1985.	949	113	17	89.790	4.129	SGNZ 1985., str. 125. 131. 147. 153.	94.998
1986.	777	661	23	76.356	3.327	SGNZ 1986., str. 125. 131. 147. 153.	81.144
1987.	434	952	14	71.574	2.933	SGNZ 1987., str. 117. 121. 129. 133.	75.907
1988.	638	749	21	76.870	2.768	SGNZ 1988., str. 119. 127. 143. 149.	81.046
1989.	428	465	20	60.914	2.573	SGNZ 1989., str. 123. 131. 147. 153.	64.400
1990.	288	392	59	58.405	2.654	SGNZ 1990., str. 125. 133. 149. 155.	61.798

B. Registrirani ishodi trudnoća u užoj/centralnoj Srbiji

Bibliografski opis izvora v. § 228.

Izvori za broj živorođene djece: 1863.-1940. i 1945.-1946.: *Prirodno kretanje stanovništva Srbije od 1863.-1954. godine*, Beograd : Republički zavod za statistiku, 1957., str. 48-54; 1947.-1949.: GNZ 1951-1952, str. XV; 1950.-1989.: DS 1989., str. 27; 1990.-2005.: DS 2005., str. 62; 2006. i 2007.: Saopštenje SN40.

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1947.-1949.: GNZ 1951-1952, str. XVI; 1950.-1989.: DS 1989., str. 27; 1990.-2005.: DS 2005., str. 62; 2006. i 2007.: Saopštenje SN40.

Pravni okvir za izazivanje pobačaja v. § 251.

Budući da prije nisu okupljeni na jednome mjestu, izvori za broj pobačaja navedeni su uz svaku godinu.

Prazan prostor znači da nema podataka.

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1863.	48.586			
1864.	52.204			
1865.	55.370			
1866.	55.607			
1867.	55.236			
1868.	57.450			

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1869.	58.182			
1870.	58.401			
1871.	56.748			
1872.	51.705			
1873.	56.304			
1874.	56.496			
1875.	63.076			
1876.	57.148			
1877.	45.754			
1878.	52.735			
1879.	56.969			
1880.	72.538			
1881.	83.452			
1882.	83.233			
1883.	90.191			
1884.	93.416			
1885.	93.694			
1886.	85.859			
1887.	97.066			
1888.	98.109			
1889.	96.925			
1890.	89.918			
1891.	101.693			
1892.	97.009			
1893.	98.419			
1894.	99.721			
1895.	104.981			
1896.	100.001			
1897.	105.084			
1898.	87.691			
1899.	99.304			
1900.	108.345			
1901.	99.539			
1902.	101.345			
1903.	108.983			
1904.	109.930			
1905.	103.707			
1906.	116.712			
1907.	115.319			
1908.	107.478			
1909.	114.060			
1910.	116.241			
1911.	108.473			
1912.	100.760			
1913.	75.974			
1914.	87.031			
1915.	49.831			
1916.	46.037			

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Obavljeno pobačaja	Izvor za broj pobačaja
1917.	50.964			
1918.	47.120			
1919.	86.093			
1920.	118.086			
1921.	116.051			
1922.	117.479		51	Joksimović 1927., str. 65 (samo Beograd).
1923.	118.744		72	Joksimović 1927., str. 65 (samo Beograd).
1924.	117.319		2.777	Novak 1950, str. 124 (samo Beograd).
1925.	115.189			
1926.	119.879			
1927.	118.999			
1928.	118.470			
1929.	117.324			
1930.	119.859			
1931.	119.762			
1932.	119.040			
1933.	116.495			
1934.	120.124			
1935.	111.072			
1936.	104.889			
1937.	104.018			
1938.	97.689			
1939.	94.426		100	Lunaček 1953., str. 104 (samo Beograd).
1940.	94.176		98	Lunaček 1953., str. 104 (samo Beograd).
1941.			70	Lunaček 1953., str. 104 (samo Beograd).
1942.			119	Lunaček 1953., str. 104 (samo Beograd).
1943.			135	Lunaček 1953., str. 104 (samo Beograd).
1944.			88	Lunaček 1953., str. 104 (samo Beograd).
1945.	63.727		161	Lunaček 1953., str. 104 (samo Beograd).
1946.	80.719		184	Lunaček 1953., str. 104 (samo Beograd).
1947.	83.748	1.643	581	Lunaček 1953., str. 104 (samo Beograd).
1948.	88.603	1.900	10.399	* Lunaček 1953., str. 103 (za cijelu Srbiju).
1949.	96.407	1.851	11.787	* Lunaček 1953., str. 103 (za cijelu Srbiju).
1950.	95.560	1.697	7.992	GNZ 1949-1950, str. 110-111.
1951.	87.564	1.460	9.249	GNZ 1951-1952, str. 240-241.
1952.	91.612	1.476	10.051	GNZ 1951-1952, str. 240-241.
1953.	90.200	1.488	11.881	GNZ 1953, str. 164.
1954.	89.309	1.327		
1955.	88.657	1.257		
1956.	86.171	1.238		
1957.	81.414	1.076	15.506	Gerić 1961., str. 185.
1958.	77.771	984	20.805	Milošević 1965., str. 23.
1959.	78.233	1.015	53.131	* SGNZ 1960-1961, str. 260-261 (za cijelu Srbiju)
1960.	76.156	957	57.871	Breznik 1972., str. 313.
1961.	74.190	940	65.428	Breznik 1972., str. 313.
1962.	72.267	862	57.665	* SGNZ 1964., str. 186-187 (za cijelu Srbiju)
1963.	69.878	812	38.782	SGNZ 1965., str. 190-191.
1964.	68.873	789	46.231	SGNZ 1966., str. 186-187.

1965.	71.186	856	46.787	SGNZ 1966., str. 229-231.
1966.	71.325	797	94.566	Đorđević 1967., str. 1128.
1967.	67.103	688	120.388	Mojić 1969., str. 6.
1968.	65.431	656	114.628	SGBM 1968., str. 142.
1969.	63.635	629	119.879	Lalović 1977., str. 214.
1970.	61.103	610	119.579	Lalović 1977., str. 214.
1971.	64.891	501	120.933	Lalović 1977., str. 214.
1972.	66.035	487	122.607	Lalović 1985., str. 69.
1973.	67.389	494		
1974.	67.251	446		
1975.	67.016	472	130.347	Lalović 1985., str. 69.
1976.	67.054	470		
1977.	68.035	453		
1978.	68.704	417	151.961	Lalović 1985., str. 69.
1979.	69.229	433		
1980.	68.220	383	152.382	Lalović 1985., str. 69.
1981.	67.455	371		
1982.	66.737	387		
1983.	65.598	326		
1984.	64.909	296		
1985.	62.665	297		
1986.	60.226	307	161.481	Rašević 1990., str. 179.
1987.	59.209	293		
1988.	58.525	251		
1989.	68.223	387		
1990.	67.567	411		
1991.	67.443	389		
1992.	64.828	347		
1993.	65.913	384		
1994.	63.697	386		
1995.	63.737	415	68.768	Institut za javno zdravlje Srbije[1]
1996.	60.924	381	40.174	Institut za javno zdravlje Srbije
1997.	59.071	345	45.582	Institut za javno zdravlje Srbije
1998.	56.436	299	42.338	Institut za javno zdravlje Srbije
1999.	53.536	297	36.063	Institut za javno zdravlje Srbije
2000.	54.972	275	33.107	Institut za javno zdravlje Srbije
2001.	58.290	312	26.362	Institut za javno zdravlje Srbije
2002.	58.071	305	23.058	SG Srbije 2004, str. 392.
2003.	58.644	292	21.968	SG Srbije 2005, str. 414.
2004.	57.980	300	21.649	Institut za javno zdravlje Srbije
2005.	53.122	257	20.264	SG Srbije 2006, str. 392.
2006.	51.895	250	19.398	ZSG Srbije 2006., str. 302.
2007.	49.722	262	19.099	Institut za javno zdravlje Srbije

Bilješke uz tablicu *Registrirani ishodi trudnoća u užoj/centralnoj Srbiji*:

1 Uvođenjem privatne prakse stvaran broj pobačaja izmiče zdravstvenoj statistici pa ona više nije relevantna, što je već utvrđeno u literaturi - Mirjana Rašević, *Fertility trends in Serbia during the 1990s*, Stanovništvo (Beograd), (2000.) 1-4, str. 13.

C. Usporedba podataka primarne i sekundarne zdravstvene zaštite u »užoj« Srbiji

Kao komentar vrijedi ono što je rečeno ovdje u § 168.A

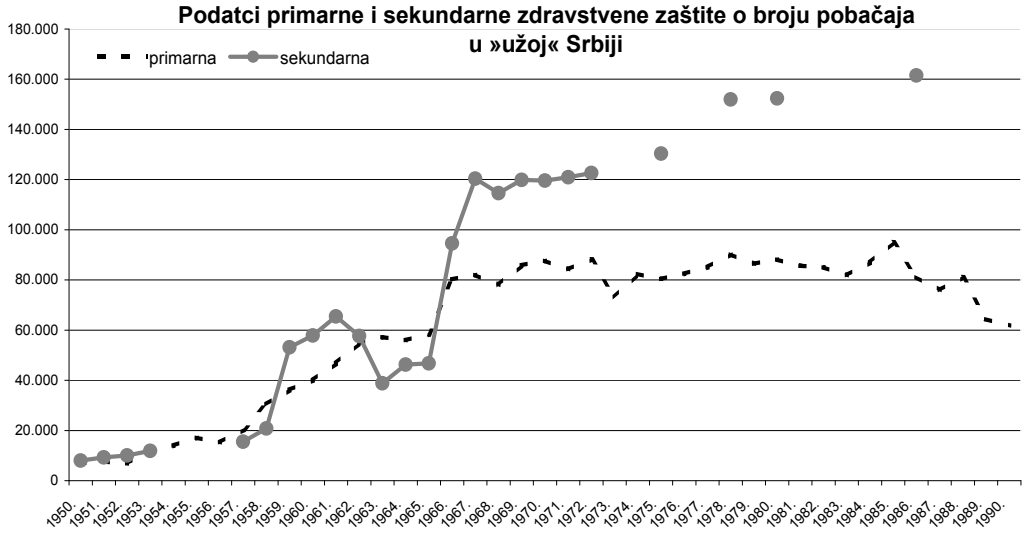

D. Odnos broja živorođenih i pobačaja u »užoj« Srbiji

Grafički prikaz prema podatcima iz tablice B. ovoga paragrafa.

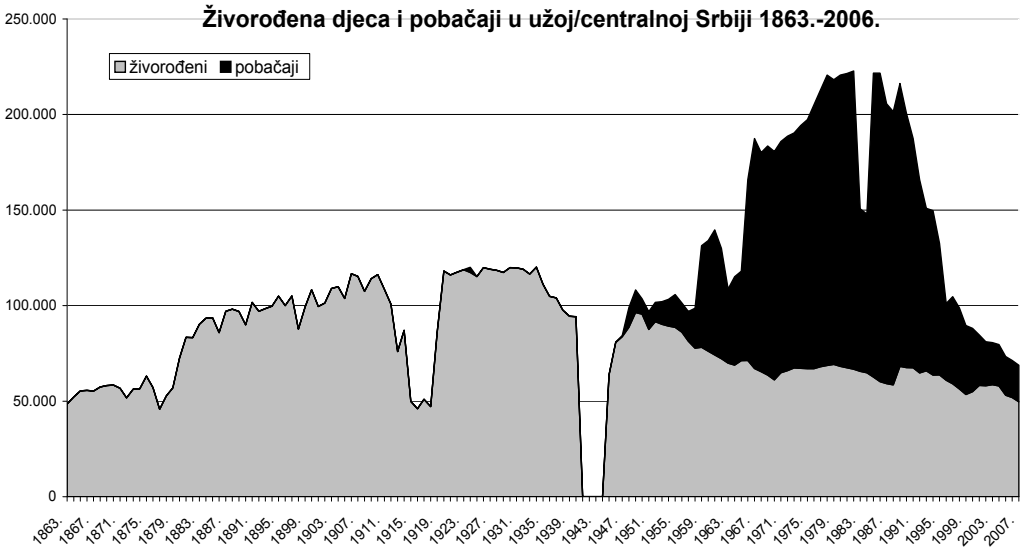

E. Broj pobačaja indiciran, odnosno dijagnosticiran u ambulantno-polikliničkim i dispanzerskim ustanovama u Vojvodini

Bibliografski opis izvora v. § 228.

Godina	Opća praksa	Medicina rada	Školska	Zaštita žena	Spontani	Izvor	Zbroj
1950.	1.104			922		GNZ 1949-1950, str. 155. 161.	2.026
1951.	1.854			1.211		GNZ 1951-1952, str. 265. 291.	3.065
1952.	1.981			998		GNZ 1951-1952, str. 261. 289.	2.979
1953.	2.105			899		GNZ 1953, str. 177. 195.	3.004
1954.	2.801			972		SGNZ 1954, str. 151. 169.	3.773
1955.	2.958			806		SGNZ 1955, str. 279. 297.	3.764
1956.	3.102			913		SGNZ 1956, str. 177. 195.	4.015
1957.	3.916			1.329		SGNZ 1957, str. 175. 193.	5.245
1958.	4.881			936		SGNZ 1958-1959, str. 356. 377.	5.817
1959.	7.577			2.450		SGNZ 1958-1959, str. 356. 367. 377.	10.027
1960.	11.472			3.793		SGNZ 1960-1961, str. 425. 445.	15.265
1961.	15.802			3.148		SGNZ 1960-1961, str. 425. 445.	18.950
1962.	13.690			3.604		SGNZ 1962., str. 329. 341.	17.294
1963.	12.429			5.042		SGNZ 1963., str. 295. 307.	17.471
1964.	12.764			5.510		SGNZ 1964., str. 307. 319.	18.274
1965.	12.291			9.348		SGNZ 1965., str. 305. 317.	21.639
1966.	12.691	771		12.587		SGNZ 1966., str. 267. 271. 281.	26.049
1967.	6.069	629		13.923		SGNZ 1967., str. 269. 273. 283.	20.621
1968.	4.935	1.011		9.946		SGNZ 1968., str. 197. 201. 211.	15.892
1969.	11.137	1.284	918	8.966	655	SGNZ 1969., str. 149. 155. 167. 173.	22.960
1970.	9.559	1.159	20	11.044	844	SGNZ 1970., str. 153. 159. 171. 177.	22.626
1971.	14.353	1.010	36	15.220	821	SGNZ 1971., str. 147. 153. 165. 171.	31.440
1972.	10.959	859	34	17.751	920	SGNZ 1972., str. 155. 161. 173. 179.	30.523
1973.	1.949	736	26	16.821	829	SGNZ 1973., str. 155. 161. 173. 179.	20.361
1974.	11.849	0	19	15.996	844	SGNZ 1974., str. 151. 157. 169. 175.	28.708
1975.	8.482	795	45	14.825	771	SGNZ 1975., str. 151. 157. 169. 175.	24.918
1976.	14.001	759	52	17.372	1.110	SGNZ 1976., str. 151. 157. 169. 175.	33.294
1977.	1.933	873	36	16.616	1.104	SGNZ 1977., str. 151. 157. 169. 175.	20.562
1978.	1.805	808	40	17.334	1.083	SGNZ 1978., str. 149. 155. 167. 173.	21.070
1979.	1.667	1.008	14	14.396	1.151	SGNZ 1979., str. 135. 141. 157. 163.	18.236
1980.	1.580	872	42	17.322	1.171	SGNZ 1980., str. 135. 141. 157. 163.	20.987
1981.	1.710	661	20	19.063	1.072	SGNZ 1981., str. 135. 141. 157. 163.	22.526
1982.	1.749	72	28	17.543	1.335	SGNZ 1982., str. 135. 141. 157. 163.	20.727
1983.	1.759	879	28	16.038	1.163	SGNZ 1983., str. 128. 134. 150. 156.	19.867
1984.	1.306	737	17	17.928	1.330	SGNZ 1984., str. 133. 139. 155. 161.	21.318
1985.	1.634	729	17	17.387	1.549	SGNZ 1985., str. 125. 131. 147. 153.	21.316
1986.	1.236	0	24	17.906	1.123	SGNZ 1986., str. 125. 131. 147. 153.	20.289
1987.	0	0	32	15.228	1.055	SGNZ 1987., str. 117. 121. 129. 133.	16.315
1988.	0	888	29	14.640	991	SGNZ 1988., str. 119. 127. 143. 149.	16.548
1989.	0	0	20	15.798	919	SGNZ 1989., str. 123. 131. 147. 153.	16.737

F. Registrirani ishodi trudnoća u Vojvodini

Bibliografski opis izvora v. § 228.

Izvori za broj živorođene djece: 1901.-1940. i 1945.-1954.: *Prirodno kretanje stanovništva Srbije od 1863.-1954. godine*, Beograd : Republički zavod za statistiku, 1957., str. 48-54; 1947.-1949.: GNZ 1951-1952, str. XV; 1950.-1989.: DS 1989., str. 28; 1990.-2005.: DS 2005., str. 64; 2006. i 2007.: Saopštenje SN40.

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1947.-1949.: 1947.-1949.: GNZ 1951-1952, str. XVI; 1950.-1989.: DS 1989., str. 28; 1990.-2005.: DS 2005., str. 64; 2006. i 2007.: Saopštenje SN40.

Pravni okvir za izazivanje pobačaja v. § 249.

Budući da prije nisu okupljeni na jednome mjestu, izvori za broj pobačaja navedeni su uz svaku godinu.

Prazan prostor znači da nema podataka.

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji	Izvor za broj pobačaja
1901.	58.168			
1902.	60.147			
1903.	59.419			
1904.	60.906			
1905.	57.273			
1906.	59.981			
1907.	60.135			
1908.	58.187			
1909.	61.548			
1910.	58.440			
1911.	56.849			
1912.	56.870			
1913.	54.933			
1914.	54.080			
1915.	36.777			
1916.	31.964			
1917.	33.664			
1918.	30.490			
1919.	48.590			
1920.	59.707			
1921.	47.536			
1922.	45.647			
1923.	41.919			
1924.	40.327			
1925.	39.972			
1926.	41.004			
1927.	41.336			
1928.	40.751			
1929.	39.352			
1930.	40.130			
1931.	39.193			
1932.	39.864			
1933.	39.058			
1934.	39.615			
1935.	37.092			
1936.	35.439			
1937.	34.199		195	Lunaček 1953., str. 106 (samo Novi Sad).
1938.	31.608		195	Lunaček 1953., str. 106 (samo Novi Sad).

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji	Izvor za broj pobačaja
1939.	31.892		174	Lunaček 1953., str. 106 (samo Novi Sad).
1940.	31.898		176	Lunaček 1953., str. 106 (samo Novi Sad).
1941.			166	Lunaček 1953., str. 106 (samo Novi Sad).
1942.			6	Lunaček 1953., str. 106 (samo Novi Sad).
1943.			227	Lunaček 1953., str. 106 (samo Novi Sad).
1944.			148	Lunaček 1953., str. 106 (samo Novi Sad).
1945.	30.109		108	Lunaček 1953., str. 106 (samo Novi Sad).
1946.	37.924		273	Lunaček 1953., str. 106 (samo Novi Sad).
1947.	40.338	756	260	Lunaček 1953., str. 106 (samo Novi Sad).
1948.	40.631	802	769	Lunaček 1953., str. 106 (samo Novi Sad).
1949.	43.101	875	759	Lunaček 1953., str. 106 (samo Novi Sad).
1950.	42.885	817	3.719	GNZ 1949-1950, str. 110-111.
1951.	38.596	700	3.890	GNZ 1951-1952, str. 240-241.
1952.	40.510	751	4.052	GNZ 1951-1952, str. 240-241.
1953.	38.190	713	4.814	GNZ 1953, str. 164-165.
1954.	37.689	639		
1955.	36.857	648		
1956.	35.298	606		
1957.	32.125	525	1.942	Gerić 1961., str. 185.
1958.	30.069	456	2.911	Milošević 1965., str. 23.
1959.	29.837	431	20.336	Andolšek 1966., str. 2.
1960.	32.806	554	36.365	Andolšek 1966., str. 2.
1961.	31.888	519	52.735	Andolšek 1966., str. 2.
1962.	29.477	501	59.738	Andolšek 1966., str. 2.
1963.	29.392	449	70.374	Andolšek 1966., str. 2.
1964.	28.444	412	21.087	SGNZ 1966., str. 186-187.
1965.	29.453	392	23.254	SGNZ 1966., str. 230-231.
1966.	28.439	343	40.674	Đorđević 1967., str. 1128.
1967.	27.711	377	37.142	Mojić 1969., str. 6.
1968.	27.269	343	34.810	SGBM 1968., str. 142.
1969.	26.479	325	37.678	Lalović 1977., str. 214.
1970.	25.380	258	32.466	Lalović 1977., str. 214.
1971.	26.170	245	30.846	Lalović 1977., str. 214.
1972.	26.715	235	34.457	Lalović 1985., str. 69.
1973.	27.094	259		
1974.	27.253	204		
1975.	28.595	235	37.904	Lalović 1985., str. 69.
1976.	29.273	203		
1977.	28.490	190		
1978.	30.007	202	42.287	Lalović 1985., str. 69.
1979.	28.610	188		
1980.	28.681	160	43.369	Lalović 1985., str. 69.
1981.	27.971	190		
1982.	27.703	178		
1983.	27.624	164		
1984.	27.791	189		
1985.	26.331	210		
1986.	25.422	163	38.666	Rašević 1990., str. 179.

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji	Izvor za broj pobačaja
1987.	25.203	194		
1988.	24.848	176		
1989.	23.047	135		
1990.	22.900	136		
1991.	22.935	132		
1992.	22.049	148		
1993.	22.018	139		
1994.	21.595	160		
1995.	22.499	141	19.064	Institut za javno zdravlje Srbije
1996.	21.624	125	14.961	Institut za javno zdravlje Srbije
1997.	20.645	105	11.515	Institut za javno zdravlje Srbije
1998.	19.894	129	13.031	Institut za javno zdravlje Srbije
1999.	18.686	89	7.708	Institut za javno zdravlje Srbije
2000.	18.792	95	9.214	Institut za javno zdravlje Srbije
2001.	20.145	106	7.892	Institut za javno zdravlje Srbije
2002.	20.030	127	7.736	SG Srbije 2004, str. 392.
2003.	20.381	119	7.888	SG Srbije 2005, str. 414.
2004.	20.206	119	8.001	Institut za javno zdravlje Srbije
2005.	19.058	104	6.381	SG Srbije 2006, str. 392.
2006.	19.102	115	6.267	ZSG Srbije 2006., str. 303.
2007.	18.380	107	5.174	Institut za javno zdravlje Srbije

G. Usporedba podataka primarne i sekundarne zdravstvene zaštite u Vojvodini

Kao komentar vrijedi ono što je rečeno ovdje u § 168.A

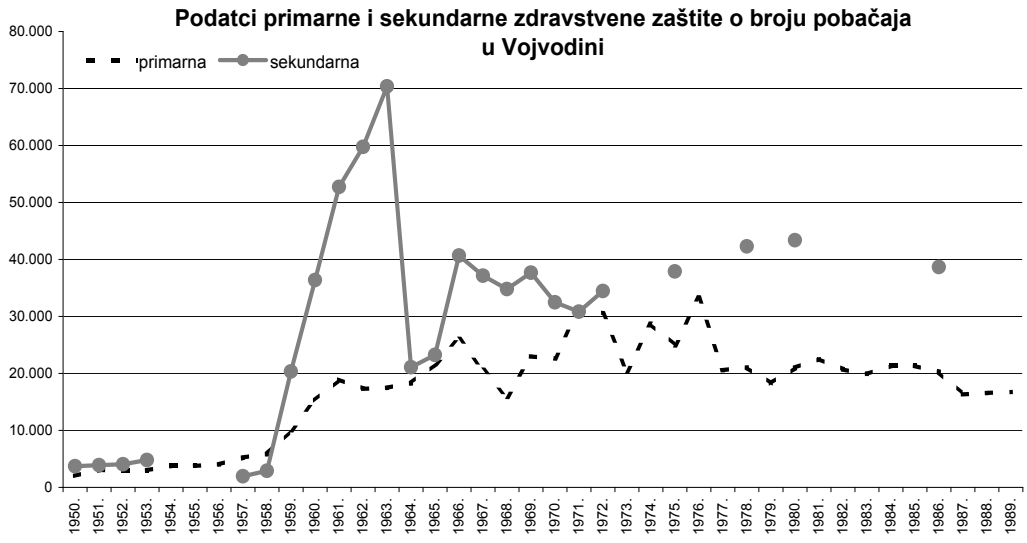

H. Odnos broja živorođenih i pobačaja u Vojvodini

Grafički prikaz prema podatcima iz tablice F. ovoga paragrafa.

I. Osuđeni zbog pobacivanja na području Apelacijskoga suda u Beogradu

Paragraf 168.-170. (pobacivanje) Kривičnog zakonika za Srbiju od 29. ožujka 1860. – v. ovdje § 251.

Paragraf 171.-174. (pobačaj) Kривičnog zakonika od 27. siječnja 1929. – v. ovdje § 241.

Područje 22 okružna suda.

Godina	Osuđeni punoljetni počinitelji			Osuđeni maloljetni počinitelji (do 20 g.)			Osuđenika ukupno
	muški	ženski	svega	muški	ženski	svega	
1922.	0	6	6				6
1923.	2	7	9				9
1930.			4				4
1931.			10				10
1932.	6	7	13				13
1933.	1	26	27				27
1934.	1	28	29				29
1935.	0	21	21				21
1936.	4	51	55				55
1937.	5	52	57				57
1938.	4	46	50	0	4	4	54
1939.	3	34	37	1	3	4	41

Izvori: *Kriminalna statistika za 1922 i 1923 godinu*, Beograd, 1932., str. 2; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, knjiga IV. 1932, Beograd, 1934., str. 422-423; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, knjiga V. 1933, Beograd, 1935., str. 408-411; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1934-1935*, knjiga VI, Beograd, 1936., str. 398-403; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1936*, knjiga VII, Beograd, 1937., str. 466-469; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1937*, knjiga VIII, Beograd, 1938., str. 351-353; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1938-1939*, knjiga IX, Beograd, 1939., str. 439-441. 450-451; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1940*, knjiga X, Beograd, 1941., str. 419-421. 430-431.

J. Osuđeni zbog pobacivanja na području Apelacijskoga suda u Novom Sadu

Paragraf 285.-286. (pobacivanje) Kaznenog zakonika za Vojvodinu od 27. svibnja 1878. – v. ovdje § 239.a.

Paragraf 171.-174. (pobačaj) Krivičnog zakonika od 27. siječnja 1929. – v. ovdje § 241.

Područje sedam okružnih sudova.

Godina	Muški	Ženski	Ukupno
1922.	0	1	1
1923.	0	1	1
1930.			16
1931.			21
1932.	2	26	28
1933.	2	21	23

Godina	Muški	Ženski	Ukupno
1934.	0	9	9
1935.	0	16	16
1936.	1	14	15,
1937.	3	22	25
1938.	2	24	26
1939.	0	22	22

Izvori: *Kriminalna statistika za 1922 i 1923 godinu*, Beograd, 1932., str. 158; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, knjiga IV. 1932, Beograd, 1934., str. 422-423; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije*, knjiga V. 1933, Beograd, 1935., str. 408-411; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1934-1935*, knjiga VI, Beograd, 1936., str. 398-403; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1936*, knjiga VII, Beograd, 1937., str. 466-469; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1937*, knjiga VIII, Beograd, 1938., str. 351-353; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1938-1939*, knjiga IX, Beograd, 1939., str. 439-441. 450-451; *Statistički godišnjak Kraljevine Jugoslavije 1940*, knjiga X, Beograd, 1941., str. 419-421. 430-431.

§ 219. Španjolska

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 256-257; 1948.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1944.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 180-181; 1945.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1950.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	675.110		
1933.	672.244		
1934.	641.889		
1935.	636.725	17.598	
1936.	617.220	16.331	
1937.	568.977	14.055	
1938.	508.726	12.231	
1939.	422.345	11.475	
1940.	631.285	15.625	
1941.	511.157	13.224	
1942.	530.845	14.494	
1943.	606.971	16.159	
1944.	602.091	16.089	
1945.	621.558	19.878	
1946.	582.248	17.415	
1947.	585.469	18.803	
1948.	638.797	21.159	
1949.	598.776	19.977	
1950.	562.376	18.753	18.753
1951.	564.517	18.940	
1952.	590.123	21.087	
1953.	586.462	21.378	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1954.	575.232	21.210	
1955.	596.026	21.920	
1956.	605.208	21.692	
1957.	643.317	22.630	
1958.	650.039	22.895	
1959.	651.220	22.267	
1960.	654.537	18.548	24.140
1961.	645.613	17.628	
1962.	649.680	17.156	
1963.	662.517	16.690	
1964.	688.708	16.044	
1965.	667.749	14.977	
1966.	661.731	14.164	
1967.	672.039	13.813	
1968.	659.677	13.337	
1969.	658.931	12.197	
1970.	656.102	11.847	16.810
1971.	664.170	11.516	
1972.	665.569	11.256	
1973.	666.336	10.156	
1974.	682.010	9.460	
1975.	669.378	7.584	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1976.	677.456	7.291	
1977.	656.357	6.667	
1978.	636.892	5.853	
1979.	592.748	5.234	
1980.	565.401	4.460	
1981.	532.255	4.101	
1982.	509.685	3.508	
1983.	485.352	3.151	
1984.	465.709	2.894	
1985.	456.298	2.907	
1986.	438.750	2.581	
1987.	426.782	2.211	16.766
1988.	418.919	2.064	26.069
1989.	408.434	1.799	30.552
1990.	401.425	1.617	37.231
1991.	395.989	1.564	41.910

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1992.	396.747	1.602	44.962
1993.	385.786	1.439	45.503
1994.	365.124	1.387	47.832
1995.	363.469	1.254	49.367
1996.	352.249	1.422	51.002
1997.	369.035	1.531	49.578
1998.	365.193	1.416	53.847
1999.	380.130	1.424	58.399
2000.	397.632	1.463	63.756
2001.	403.859	1.479	69.857
2002.	411.513	1.470	77.125
2003.	441.881	1.470	79.788
2004.	453.278	1.457	84.985
2005.	465.616	1.438	91.664
2006.		1.538	
2007.			112.138

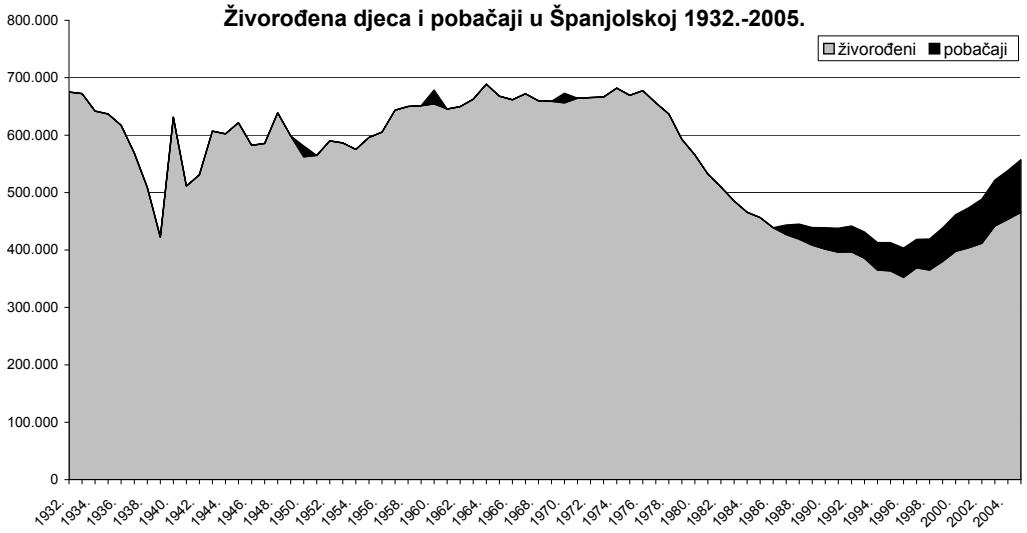

§ 220. Švedska

Izvor za broj živorođene djece: 1900.-2007.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1948.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 180-181; 1946.-1952.: *United Nations Demographic Yearbook 1955*, New York, 1955., str. 648; 1953.-1960.: *United Nations Demographic Yearbook 1962*, New York, 1962., str. 500; 1960.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1939.-2007.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1900.	138.139		
1901.	139.370		
1902.	137.364		
1903.	133.896		
1904.	134.952		
1905.	135.409		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1906.	136.620		
1907.	136.793		
1908.	138.874		
1909.	139.505		
1910.	135.625		
1911.	132.977		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1912.	132.868		
1913.	130.200		
1914.	129.458		
1915.	122.997		
1916.	121.679		
1917.	120.855		
1918.	117.955		
1919.	115.193		
1920.	138.753		
1921.	127.723		
1922.	116.946		
1923.	113.435		
1924.	109.055		
1925.	106.292		
1926.	102.007		
1927.	97.994		
1928.	97.868		
1929.	92.861		
1930.	94.220		
1931.	91.074		
1932.	89.779		
1933.	85.020		
1934.	85.092		
1935.	85.906	2.367	
1936.	88.938	2.520	
1937.	90.373	2.673	
1938.	93.946	2.670	
1939.	97.380	2.724	439
1940.	95.778	2.819	506
1941.	99.727	2.508	496
1942.	113.961	2.607	568
1943.	125.392	2.801	703
1944.	134.991	3.187	1.088
1945.	135.373	3.330	1.623
1946.	132.597	2.935	2.378
1947.	128.779	2.786	3.534
1948.	126.683	2.512	4.585
1949.	121.272	2.489	5.503
1950.	115.414	2.340	5.889
1951.	110.168	2.163	6.328
1952.	110.192	2.052	5.322
1953.	110.144	2.007	4.915
1954.	105.096	1.811	5.089
1955.	107.305	1.819	4.562
1956.	107.960	1.836	3.851
1957.	107.168	1.700	3.386
1958.	105.502	1.673	2.823
1959.	104.743	1.576	3.071

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1960.	102.219	1.418	2.792
1961.	104.501	1.340	2.909
1962.	107.284	1.348	3.205
1963.	112.903	1.367	3.528
1964.	122.664	1.391	4.671
1965.	121.037	1.268	6.600
1966.	123.354	1.237	7.254
1967.	121.360	1.157	9.703
1968.	113.087	1.026	10.940
1969.	107.314	871	13.735
1970.	110.150	929	16.100
1971.	114.484	905	19.250
1972.	112.273	764	24.170
1973.	109.663	788	25.990
1974.	109.874	732	30.636
1975.	103.632	603	35.526
1976.	98.345	545	32.351
1977.	96.057	492	31.462
1978.	93.248	455	31.918
1979.	96.175	442	34.709
1980.	97.064	402	34.887
1981.	94.065	333	33.294
1982.	92.706	319	32.604
1983.	91.686	297	31.014
1984.	93.508	317	30.755
1985.	98.463	352	30.838
1986.	101.740	390	33.124
1987.	104.699	384	34.707
1988.	112.080	392	37.585
1989.	116.023	415	37.920
1990.	123.938	435	37.489
1991.	123.737	464	35.788
1992.	122.848	396	34.849
1993.	117.846	400	34.169
1994.	112.162	348	32.293
1995.	103.326	350	31.441
1996.	95.158	330	32.117
1997.	89.171	314	31.433
1998.	88.384	306	31.008
1999.	88.173	339	30.712
2000.	90.441	345	30.980
2001.	91.466	345	31.772
2002.	95.815	352	33.365
2003.	99.157	359	34.473
2004.	100.920	333	34.454
2005.	101.346	301	34.978
2006.	105.913		36.045
2007.	107.491		36.606

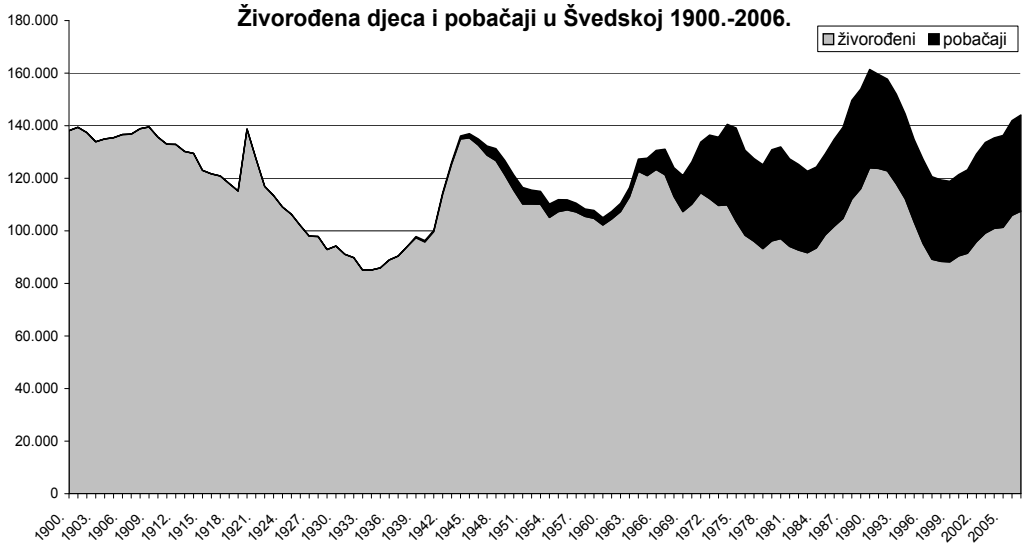

§ 221. Švicarska

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 256-257; 1948.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1950.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 180-181; 1949.-1958.: *United Nations Demographic Yearbook 1959*, New York, 1959., str. 448; 1959.-1963.: *United Nations Demographic Yearbook 1964*, New York, 1965., str. 549; 1962.-1966.: *United Nations Demographic Yearbook 1967*, New York, 1968., str. 262; 1966.-1970.: *United Nations Demographic Yearbook 1971*, New York, 1972., str. 661; 1970.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1966.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

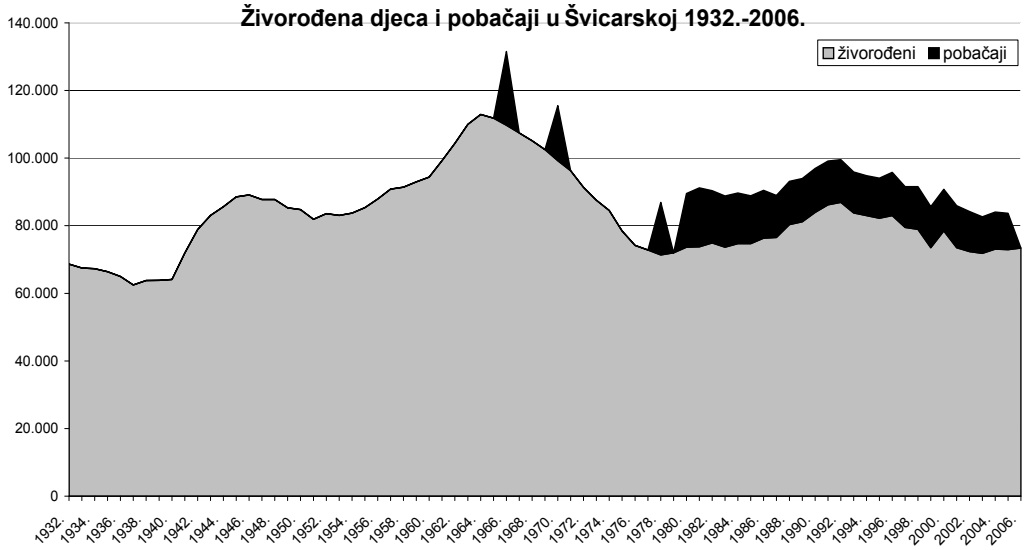

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	68.650		
1933.	67.509		
1934.	67.277		
1935.	66.378	1.483	
1936.	64.966	1.435	
1937.	62.480	1.304	
1938.	63.790	1.364	
1939.	63.837	1.416	
1940.	64.115	1.342	
1941.	71.926	1.356	
1942.	78.875	1.327	
1943.	83.049	1.395	
1944.	85.627	1.430	
1945.	88.522	1.447	
1946.	89.126	1.411	
1947.	87.724	1.425	
1948.	87.763	1.519	
1949.	85.308	1.443	
1950.	84.776	1.448	
1951.	81.903	1.313	
1952.	83.549	1.281	
1953.	83.029	1.270	
1954.	83.741	1.306	
1955.	85.331	1.240	
1956.	87.912	1.202	
1957.	90.823	1.297	
1958.	91.421	1.148	
1959.	92.973	1.115	
1960.	94.372	1.089	
1961.	99.238	1.186	
1962.	104.322	1.269	
1963.	109.993	1.257	
1964.	112.890	1.277	
1965.	111.835	1.181	
1966.	109.738	1.101	21.800
1967.	107.417	1.070	
1968.	105.130	1.068	
1969.	102.520	962	

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1970.	99.216	886	16.317
1971.	96.261	830	
1972.	91.342	792	
1973.	87.518	665	
1974.	84.507	603	
1975.	78.464	566	
1976.	74.199	536	
1977.	72.829	423	
1978.	71.375	435	15.562
1979.	71.986	412	
1980.	73.661	361	15.837
1981.	73.747	373	17.450
1982.	74.916	366	15.436
1983.	73.659	361	15.150
1984.	74.710	352	14.969
1985.	74.684	345	14.146
1986.	76.320	334	14.145
1987.	76.505	337	12.432
1988.	80.345	311	12.778
1989.	81.180	332	12.759
1990.	83.939	390	12.986
1991.	86.200	357	12.941
1992.	86.910	337	12.628
1993.	83.762	348	12.145
1994.	82.980	286	11.813
1995.	82.203	336	11.861
1996.	83.007	309	12.756
1997.	79.485	336	12.090
1998.	78.949	308	12.629
1999.	73.473	277	12.200
2000.	78.458	283	12.312
2001.	73.509	279	12.418
2002.	72.372	255	11.836
2003.	71.848	306	10.805
2004.	73.082	276	10.937
2005.	72.903	307	10.774
2006.	73.371	342	
2007.			

§ 222. Tadžikistan

Izvor za broj živorođene djece: 1979.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj mrtvorođene djece: 1989.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj pobačaja: 1989.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1979.	145.431		
1980.	146.422		
1981.	155.508		
1982.	159.571		
1983.	164.710		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1984.	175.001		
1985.	182.716		
1986.	198.647		
1987.	204.450		
1988.	200.430		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1989.	200.430	2.982	40.300
1990.	205.813	2.989	55.500
1991.	212.598	2.904	52.072
1992.	179.534	2.276	47.040
1993.	186.504	1.682	40.078
1994.	162.152	1.370	35.709
1995.	110.300	974	32.671
1996.	172.341	1.446	28.505
1997.	178.127	1.441	27.338
1998.	185.733	1.407	24.514

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1999.	180.888	1.386	21.234
2000.	167.246	1.389	22.066
2001.	171.623	1.057	19.087
2002.	175.599	1.096	21.104
2003.	177.938	1.043	19.884
2004.	179.563	2.117	20.500
2005.	180.790	2.018	19.400
2006.	186.463	2.190	17.500
2007.			

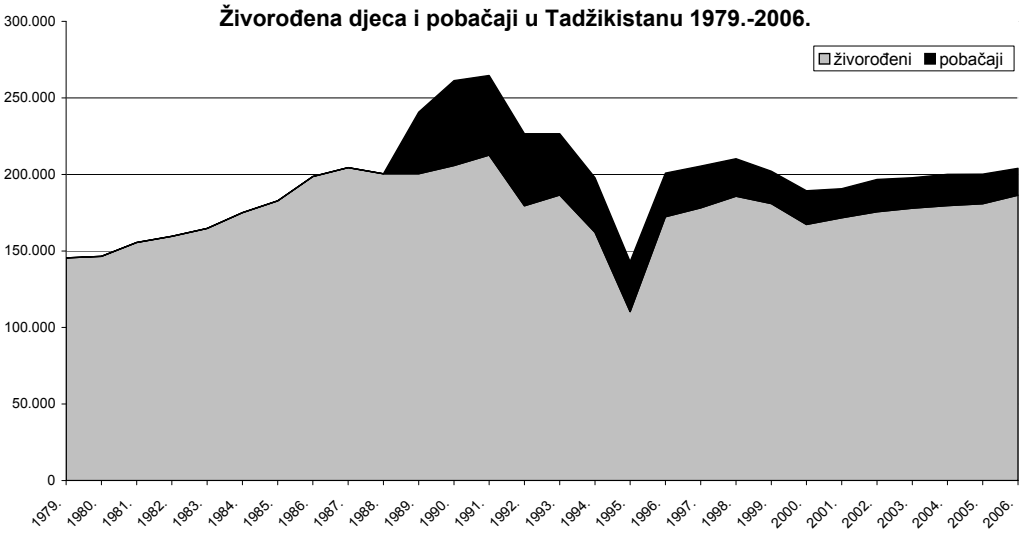

§ 223. Tunis

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 252-253; 1948.-2001.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1959.-1963.: *United Nations Demographic Yearbook 1964*, New York, 1965., str. 544; 1962.-1966.: *United Nations Demographic Yearbook 1967*, New York, 1968., str. 258; 1966.-1970.: *United Nations Demographic Yearbook 1971*, New York, 1972., str. 659; 1968.-1972.: *United Nations Demographic Yearbook 1973*, New York, 1974., str. 251; 1974.-1975.: *United Nations Demographic Yearbook 1979*, New York, 1980., str. 331; 1978.-1979.: *United Nations Demographic Yearbook 1983*, New York, 1985., str. 332; 1989.-1991.: *United Nations Demographic Yearbook 1994*, New York, 1996., str. 361; 1990.-1997.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1965.-2003.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	70.117		
1933.	71.170		
1934.	70.429		
1935.	73.373		
1936.	85.746		
1937.	72.970		
1938.	72.847		
1939.	82.212		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1940.	88.860		
1941.	95.542		
1942.	92.395		
1943.	75.641		
1944.	112.116		
1945.	114.990		
1946.	129.722		
1947.	121.180		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1948.	111.084		
1949.	92.439		
1950.	106.235		
1951.	119.981		
1952.	105.469		
1953.	116.638		
1954.	119.774		
1955.	134.489		
1956.	140.505		
1957.	157.741		
1958.	181.144		
1959.	184.209	1.958	
1960.	182.221	2.221	
1961.	184.396	2.457	
1962.	181.861	2.485	
1963.	187.395	2.699	
1964.	206.046	2.802	
1965.	193.220	2.602	342
1966.	206.717	2.630	1.396
1967.	187.320	2.647	1.331
1968.	188.190	2.608	2.246
1969.	194.940	2.497	2.860
1970.	186.360	2.650	2.705
1971.	183.311	2.504	3.197
1972.	199.121	2.712	4.621
1973.	194.810		6.547
1974.	194.600	2.541	12.427
1975.	205.390	2.473	16.000
1976.	208.040		20.341
1977.	220.546		21.162

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1978.	207.342	2.863	20.999
1979.	218.161	2.998	19.248
1980.	225.165		20.482
1981.	226.425		20.718
1982.	219.393		21.009
1983.	216.365		20.347
1984.	227.052		20.860
1985.	227.188		21.343
1986.	234.736		21.913
1987.	224.169		23.072
1988.	215.069		23.348
1989.	199.459	2.185	21.100
1990.	205.315	2.340	20.400
1991.	207.455	2.116	20.700
1992.	211.649	2.259	19.700
1993.	207.786	2.459	19.200
1994.	200.223	2.340	19.900
1995.	186.416	2.289	20.200
1996.	178.801		19.000
1997.	173.757	1.920	
1998.	166.718		
1999.	160.169		
2000.			
2001.	163.300		
2002.			
2003.			16.000
2004.			
2005.			
2006.			
2007.			

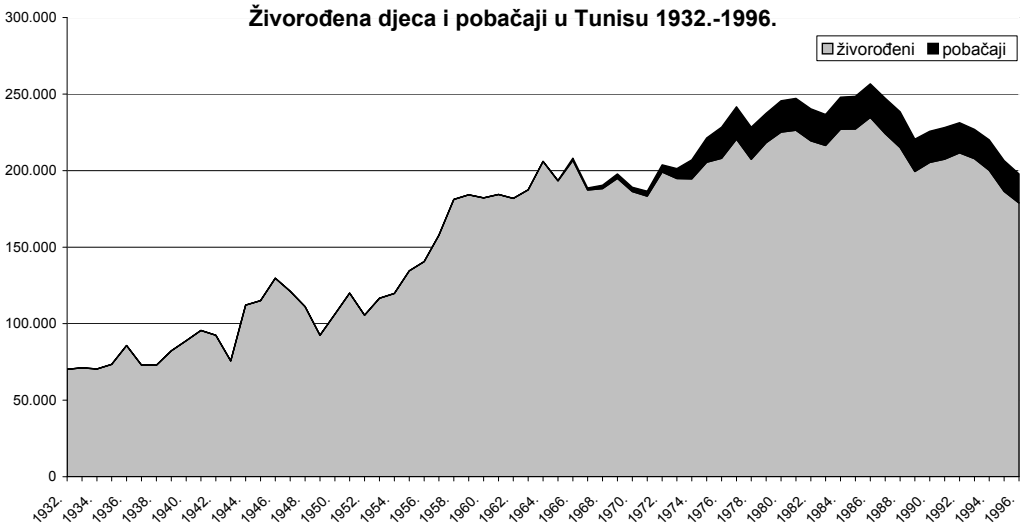

§ 224. Turkmenistan

Izvor za broj živorođene djece: 1979.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj mrtvorođene djece: 1989.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj pobačaja: 1985.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

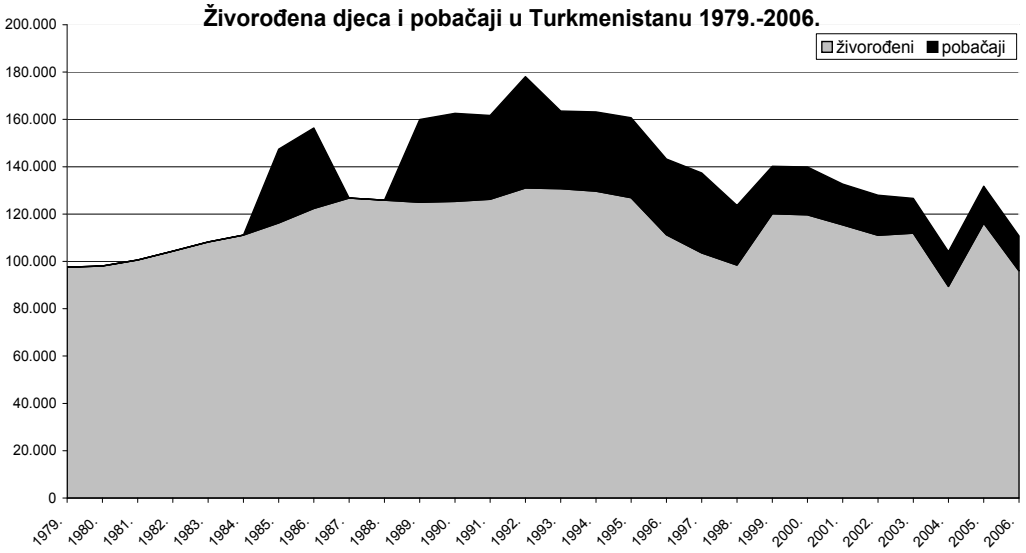

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1979.	97.511		
1980.	98.069		
1981.	100.627		
1982.	104.340		
1983.	108.171		
1984.	111.083		
1985.	116.285		31.139
1986.	122.337		34.031
1987.	126.787		
1988.	125.887		
1989.	124.992	1.945	35.000
1990.	125.343	1.873	37.200
1991.	126.248	2.003	35.451
1992.	131.034	1.838	47.044
1993.	130.708	1.821	32.857

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1994.	129.685	1.742	33.486
1995.	126.923	1.564	33.795
1996.	111.296	1.377	31.952
1997.	103.590	1.276	33.800
1998.	98.461	1.130	25.187
1999.	120.136	1.040	20.064
2000.	119.665	803	20.221
2001.	115.400	791	17.282
2002.	111.039	786	16.914
2003.	111.900	484	14.735
2004.	89.427	507	14.700
2005.	116.200		15.600
2006.	95.995	479	14.759
2007.			

§ 225. Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske

Izvori za broj živorođene djece: 1932.-1947.: *United Nations Demographic Yearbook 1948*, New York, 1949., str. 256-257; 1948.-2005.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion; 2006.: data.euro.who.int/hfadb

Izvori za broj mrtvorođene djece: 1935.-1949.: *United Nations Demographic Yearbook 1951*, New York, 1951., str. 180-181; 1946.-1954.: *United Nations Demographic Yearbook 1955*, New York, 1955., str. 648; 1953.-1960.: *United Nations Demographic Yearbook 1962*, New York, 1962., str. 500; 1959.-1962.: *United Nations Demographic Yearbook 1964*, New York, 1965., str. 549; 1962.-1965.: *United Nations Demographic Yearbook 1967*, New York, 1968., str. 262; 1966.-1970.: *United Nations Demographic Yearbook 1971*, New York, 1972., str. 662; 1968.-1972.: *United Nations Demographic Yearbook 1973*, New York, 1974., str. 254; 1972.-1975.: *United Nations Demographic Yearbook 1977*, New York, 1978., str. 323; 1974.-1977.: *United Nations Demographic Yearbook 1979*, New York, 1980., str. 332; 1978.-1982.: *United Nations Demographic Yearbook 1983*, New York, 1985., str. 333; 1960.-2004.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Izvor za broj pobačaja: 1958.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1932.	730.079		
1933.	691.560		
1934.	711.843		
1935.	711.426	25.435	
1936.	720.129	25.045	
1937.	723.779	24.806	
1938.	735.573	24.729	
1939.	726.618	28.152	
1940.	701.886	26.578	
1941.	695.721	24.574	
1942.	771.845	25.985	
1943.	810.537	24.756	
1944.	878.319	24.527	
1945.	795.876	22.282	
1946.	955.266	26.398	
1947.	1,031.011	25.358	
1948.	905.182	21.365	
1949.	855.298	19.613	
1950.	818.421	18.641	
1951.	796.645	18.464	
1952.	792.917	18.066	
1953.	804.269	17.989	
1954.	794.769	18.601	
1955.	789.315	18.159	
1956.	825.137	18.734	
1957.	851.466	18.993	
1958.	870.497	18.612	1.570
1959.	878.561	18.153	1.880
1960.	918.286	18.071	2.040
1961.	944.365	18.601	14.300
1962.	975.635	18.331	16.800
1963.	990.160	17.641	16.600
1964.	1,014.672	17.126	18.300
1965.	997.275	16.300	19.500
1966.	979.587	15.380	21.400
1967.	961.800	14.664	27.200
1968.	947.231	13.814	25.195
1969.	920.256	12.434	58.375

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1970.	903.907	12.044	91.900
1971.	901.648	11.516	133.110
1972.	833.984	10.286	167.493
1973.	779.545	9.198	174.691
1974.	737.138	8.399	170.508
1975.	697.518	7.435	147.029
1976.	675.526	6.816	136.892
1977.	655.439	6.268	140.338
1978.	686.897	5.875	149.100
1979.	734.544	5.845	157.530
1980.	753.267	5.502	168.808
1981.	730.712	4.883	171.487
1982.	718.999	4.512	171.470
1983.	721.238	4.214	170.620
1984.	729.401	4.183	179.148
1985.	750.520	4.189	181.062
1986.	754.805	4.059	181.914
1987.	775.405	3.932	183.736
1988.	787.303	3.876	193.926
1989.	777.036	3.688	194.183
1990.	798.364	3.720	197.131
1991.	792.269	3.746	190.590
1992.	780.799	3.424	182.887
1993.	761.526	4.392	179.790
1994.	750.480	4.347	178.268
1995.	731.882	4.141	174.781
1996.	733.163	4.073	189.473
1997.	725.620	3.889	191.855
1998.	716.888	3.890	199.887
1999.	699.976	3.723	195.418
2000.	679.029	3.594	197.372
2001.	669.123	3.572	198.402
2002.	668.777	3.772	197.255
2003.	695.549	3.989	202.966
2004.	715.996	3.962	206.975
2005.	722.549		207.004
2006.	748.563		214.254
2007.			

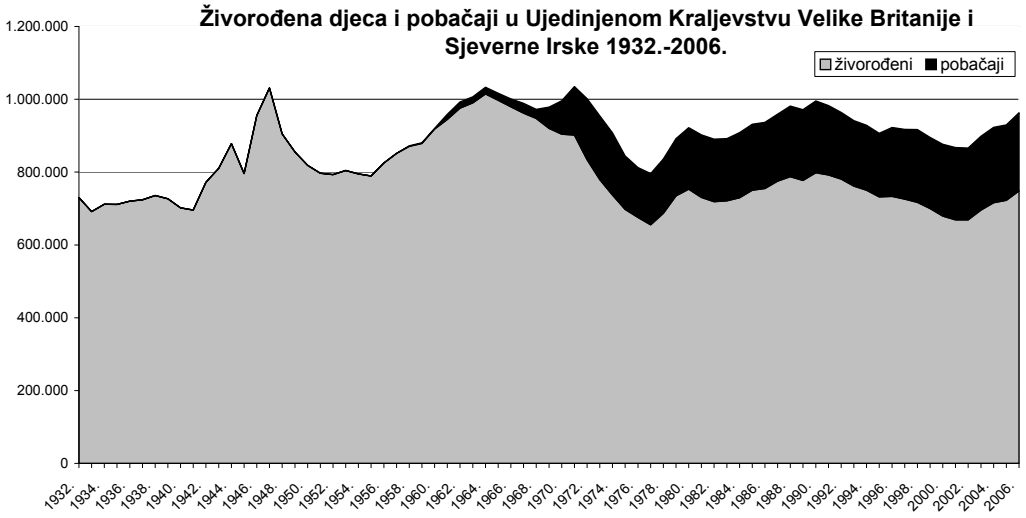

§ 226. Ukrajina

Izvor za broj živorođene djece: 1958.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj mrtvorođene djece: 1970.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj pobačaja: 1926.-1927. i 1970.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

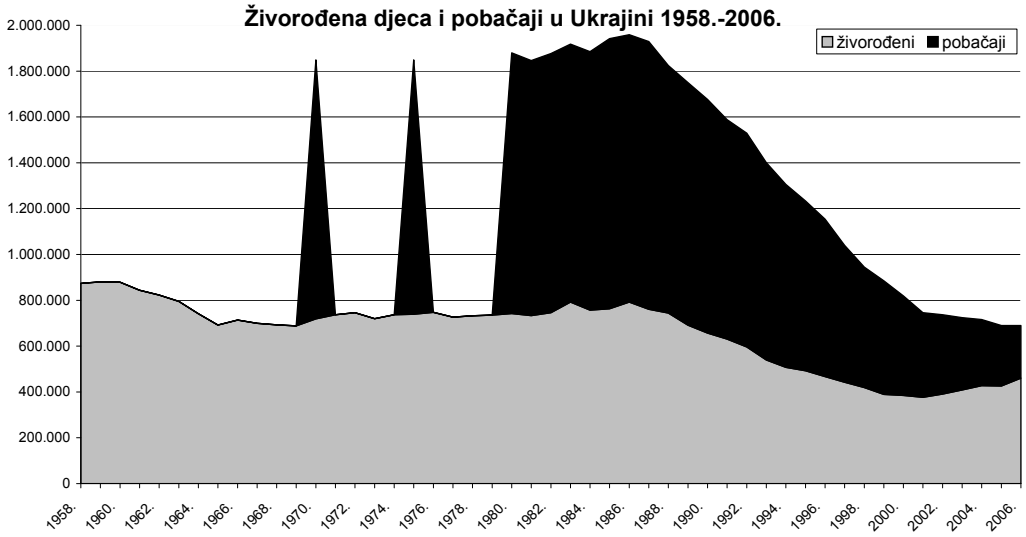

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1925.			149.700
1927.			242.000
1958.	873.500		
1959.	880.600		
1960.	878.768		
1961.	843.482		
1962.	823.151		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1963.	794.969		
1964.	741.668		
1965.	692.153		
1966.	713.492		
1967.	699.381		
1968.	693.064		
1969.	687.991		

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1970.	719.213	6.106	1,130.115
1971.	736.691		
1972.	745.696		
1973.	719.560		
1974.	736.616		
1975.	738.857	7.383	1,110.223
1976.	747.069		
1977.	726.217		
1978.	732.187		
1979.	735.188		
1980.	742.489	7.293	1,137.391
1981.	733.183		1,112.734
1982.	745.591	7.432	1,131.437
1983.	792.035	7.722	1,125.686
1984.	757.047	7.840	1,127.627
1985.	762.775	7.841	1,179.000
1986.	792.574	7.873	1,166.039
1987.	760.851	7.504	1,168.136
1988.	744.056	6.710	1,080.029

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1989.	690.981	6.143	1,058.414
1990.	657.202	5.724	1,019.038
1991.	630.813	5.338	957.022
1992.	596.785	4.818	932.272
1993.	539.506	3.990	860.996
1994.	507.204	3.707	798.538
1995.	492.861	3.409	740.172
1996.	467.211	3.218	687.035
1997.	442.581	2.966	596.740
1998.	419.238	2.597	525.329
1999.	389.208	2.353	495.760
2000.	385.126	2.076	434.223
2001.	376.478	1.830	369.750
2002.	390.688	1.720	345.967
2003.	408.589	1.969	315.835
2004.	427.259	1.986	289.065
2005.	426.086	4.629	263.590
2006.	460.368	4.509	229.618
2007.			

§ 227. Uzbekistan

Izvor za broj živorođene djece: 1971.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj mrtvorođene djece: 1989.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion
Izvor za broj pobačaja: 1971.-2006.: www.johnstonsarchive.net/policy/abortion

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1971.	425.646		156.450
1972.	421.458		148.988
1973.	441.237		143.370
1974.	462.062		151.683
1975.	478.604		160.086
1976.	503.514		161.331
1977.	493.329		161.206
1978.	514.030		158.971
1979.	535.928		158.515
1980.	540.047		160.700
1981.	572.197		166.396
1982.	589.283		169.608
1983.	609.400		175.230
1984.	641.398		185.710
1985.	679.057		199.576
1986.	708.658		211.022
1987.	714.454		223.418
1988.	668.807		258.283
1989.	668.807	8.155	226.276

Godina	Živorođeni	Mrtvorođeni	Pobačaji
1990.	691.636	8.288	214.137
1991.	723.420	8.704	188.995
1992.	710.459	7.594	192.011
1993.	681.500	6.412	148.341
1994.	643.863	5.497	120.434
1995.	664.729	5.228	118.731
1996.	634.842	4.598	123.079
1997.	602.694	4.188	85.170
1998.	553.745	3.600	74.510
1999.	544.788	3.320	66.065
2000.	527.580	3.062	61.893
2001.	512.950	2.902	59.781
2002.	532.511	2.838	58.669
2003.	508.457	2.822	52.816
2004.	540.381	3.177	50.800
2005.	533.530	2.984	47.400
2006.	555.900		45.000
2007.			

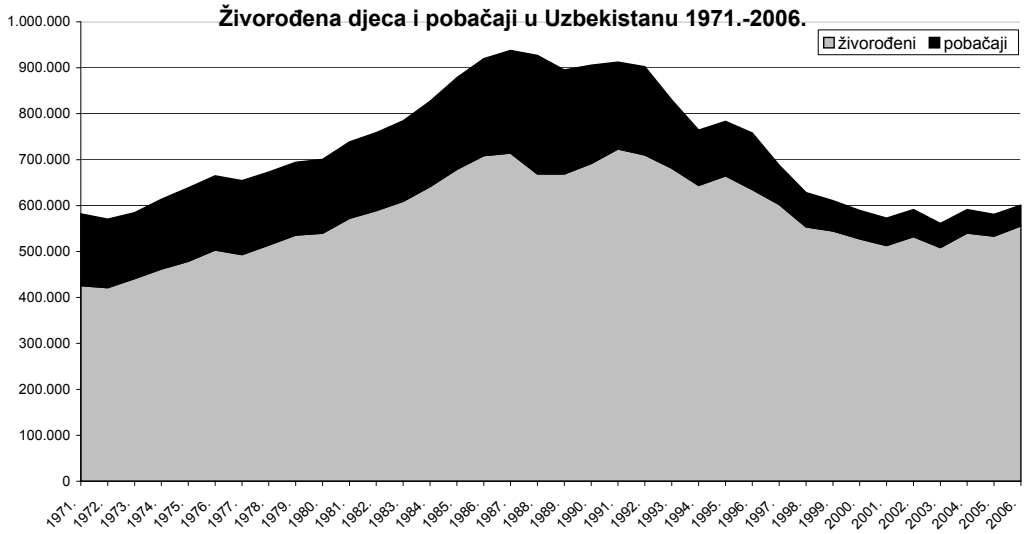

§ 228. Izvori statističkih podataka o poštovanju i kršenju prava na rođenje

Andolšek 1966. Lidija Andolšek, *Neki problemi pobačaja u Jugoslaviji*, Ginekologija i opstetricija (Zagreb), VI (1966.) 1, str. 1-8.

Breznik 1972. Dušan Breznik - Angelina Mojić - Miroslav Rašević - Miroljub Rančić, *Fertilitet stanovništva u Jugoslaviji*, Beograd : Centar za demografska istraživanja, 1972.

Breznik 1973. Dušan Breznik - Miroslav Rašović, *Reprodukcija stanovništva i planiranje porodice u SFR Jugoslaviji*, u: Zdravstveno stanje stanovništva, higijenske prilike i organizacija zdravstvene službe u SFR Jugoslaviji, Beograd, 1973.

DS 1989. Savezni zavod za statistiku, *Demografska statistika 1989*, Beograd, 1991.

DS 2005. Republički zavod za statistiku Srbije, *Demografska statistika 2005.*, Beograd, 2008.

Đorđević 1967. Dara Đorđević, *Društveni problemi prekida trudnoće*, Socijalna politika (Beograd), XXII (1967.) 12, str. 1127-1130.

Fischer 1961. Feđa Fischer-Sartorius, *Prilog rješavanju problematike kontrole poroda*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), V (1961.) 4, str. 5-6.

Gerić 1961. Radomir Gerić - Filip Petrović, *Neki socijalno-medicinski aspekti problema abortusa u NR Srbiji*, Narodno zdravlje (Beograd), XVII (1961.) 6, str. 184-191.

GNZ 1949-1950 Savet za narodno zdravlje i socijalnu politiku Vlade F.N.R.J., *Godišnjak o narodnom zdravlju i o zdravstvenoj službi 1949 - 1950*, Beograd-Zagreb, 1952.

GNZ 1951-1952 Savezni zavod za narodno zdravlje, *Godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi 1951 - 1952*, Beograd-Zagreb, 1954.

GNZ 1953 Savezni zavod za narodno zdravlje, *Godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi1953*, Beograd, 1955.

HZSLj 1995. Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 1995. godinu*, Zagreb, 1996.

HZSLj 1996. Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 1996. godinu*, Zagreb, 1997.

HZSLj 1997. Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 1997. godinu*, Zagreb, 1998.

HZSLj 1998. Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 1998. godinu*, Zagreb, 1999.

HZSLj 1999. Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 1999. godinu*, Zagreb, 2000.

HZSLj 2000. Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2000. godinu*, Zagreb, 2001.

HZSLj 2001. Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2001. godinu*, Zagreb, 2002.

HZSLj 2002. Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2002. godinu*, Zagreb, 2003.

HZSLj 2003. Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2003. godinu*, Zagreb, 2004.

HZSLj 2004. Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2004. godinu*, Zagreb, 2005.

HZSLj 2005. Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2005. godinu*, Zagreb, 2006.

HZSLj 2006. Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2006. godinu*, Zagreb, 2007.

HZSLj 2007. Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 2007. godinu*, Zagreb, 2008.

IZRZ 1990. Zavod za zaštitu zdravlja Republike Hrvatske, *Izvješće o stanju i radu u zdravstvu Republike Hrvatske u 1990. godini*, Zagreb, 1991.

IZRZ 1991. Zavod za zaštitu zdravlja Republike Hrvatske, *Izvješće o stanju i radu u zdravstvu Republike Hrvatske u 1991. godini*, Zagreb, 1992.

IZRZ 1992. Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Izvješće o stanju i radu u zdravstvu Republike Hrvatske u 1992. godini*, Zagreb, 1993.

IZRZ 1993. Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Izvješće o stanju i radu u zdravstvu Republike Hrvatske u 1993. godini*, Zagreb, 1994.

IZRZ 1994. Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Izvješće o stanju i radu u zdravstvu Republike Hrvatske u 1994. godini*, Zagreb, 1995.

Joksimović 1927. Hranislav M. Joksimović, *Bolnice na teritoriji Inspektorata Ministarstva narodnog zdravlja u Beogradu : Njihov rad i uređenje u 1922, 1923 i 1924 godini*, Beograd, 1927., str. 65.

Lalović 1977. Miroslav Lalović, *Kontrola rađanja putem abortusa*, Stanovništvo (Beograd), 14-15 (1976.-1977.), str. 211-227.

Lalović 1985. Miroslav Lalović, *Plodnost stanovništva i učestalost abortusa u Jugoslaviji*, Stanovništvo (Beograd), 22-23 (1984.-1985.), str. 64-74.

Lunaček 1953. Pavel Lunaček, *Abortus artificialis*, Zbornik radova drugog kongresa ginekologa-akušera Jugoslavije, I, Beograd, 1953.

Milošević 1965. B. Milošević, u: *Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije*, I, Sarajevo, 1965.

Mojić 1969. Angelina Mojić, *Kretanje pobačaja i porođaja u SFRJ u toku poslednjih pet godina*, Jugoslovenska ginekologija i opstetricija (Beograd), IX (1969.) 1-2, str. 1-10.

Novak 1950. Franc Novak, *Sprovođenje borbe protiv abortusa*, Srpski arhiv za celokupno lekarstvo (Beograd), (1950.) 2, str. 123-142.

Novak 1965. Franc Novak - R. Šegedin - M. Krofl - S. Peterlin - A. Pečaver - J. Križnič - A. Debeljak, *Problem neželjene trudnoće*, Narodno zdravlje (Beograd), XXI (1965.) 2, str. 44-50; 3, str. 85-90.

Petrić 1981. Nevenka Petrić, *Čovjekove slobode, rađanje, samoupravljanje*, Sarajevo – Banja Luka, 1981.

Rašević 1990. Mirjana Rašević, *Abortus kao metod kontrole rađanja*, Jugoslovenski pregled (Beograd), XXXIV (1990.) 7-8, str. 177-186.

Rudolf 2007. Andreja Rudolf, *Časovni prikaz kazalnikov za Fetalne smrti*, Ljubljana : Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije, 8. 1. 2007., str. 2 (Fetalne smrti glede na vrsto fetalnih smrti, Slovenija, 1980-2005)

Rudolf-Prodan 2007. Andreja Rudolf - Vili Prodan, *Fetalne smrti 2006*, Ljubljana : Inštitut za varovanje zdravja Republike Slovenije, 2007. (Fetalne smrti do 28. tedna nosečnosti).

Saopštenje SN40 Republički zavod za statistiku Srbije, *Saopštenje SN40, Statistika stanovništva* (Beograd): LIV (2004.) 260 / 9. XII.; LV (2005.) 306 / 9. XII.; LVI (2006.) 255 / 2. X.; LVII (2007.) 214 / 28. VIII; LVIII (2008.) 158 / 20. VI.

Simoneti 1967. Stanka Simoneti - Joza Čuček-Dolenšek, *Kratak pregled o pobačaju i njegovom suzbijanju u SR Sloveniji*, Ginekologija i opstetricija (Zagreb), VII (1967.) 3, str. 225-231.

SGBM 1966-1967 Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o bolničkom morbiditetu i privremenoj radnoj nesposobnosti osiguranika zbog bolesti i povreda 1966. i 1967.*, Beograd, 1972.

SGBM 1968. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o bolničkom morbiditetu i privremenoj radnoj nesposobnosti osiguranika zbog bolesti i povreda 1968.*, Beograd, 1972.

SGNZ 1954 Savezni zavod za narodno zdravlje, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u FNRJ 1954*, Beograd, 1956.

SGNZ 1955 Savezni zavod za narodno zdravlje, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u FNR Jugoslaviji 1955*, Beograd, 1958.

SGNZ 1956 Savezni zavod za narodno zdravlje, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u FNR Jugoslaviji 1956*, Beograd, 1959.

SGNZ 1957 Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u FNR Jugoslaviji 1957*, Beograd, 1961.

SGNZ 1958-1959 Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u FNR Jugoslaviji 1958 i 1959*, Beograd, 1962.

SGNZ 1960-1961 Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1960. i 1961.*, Beograd, 1964.

SGNZ 1962. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1962.*, Beograd, 1964.

SGNZ 1963. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1963.*, Beograd, 1965.

SGNZ 1964. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1964.*, Beograd, 1966.

SGNZ 1965. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1965.*, Beograd, 1967.

SGNZ 1966. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1966.*, Beograd, 1968.

SGNZ 1967. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1967.*, Beograd, 1969.

SGNZ 1968. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1968.*, Beograd, 1970.

SGNZ 1969. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1969.*, Beograd, 1971.

SGNZ 1970. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1970.*, Beograd, 1971.

SGNZ 1971. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1971.*, Beograd, 1972.

SGNZ 1972. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1972.*, Beograd, 1973.

SGNZ 1973. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1973.*, Beograd, 1975.

SGNZ 1974. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1974.*, Beograd, 1977.

SGNZ 1975. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1975.*, Beograd, 1977.

SGNZ 1976. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1976.*, Beograd, 1978.

SGNZ 1977. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1977.*, Beograd, 1979.

SGNZ 1978. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1978.*, Beograd, 1980.

SGNZ 1979. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1979.*, Beograd, 1980.

SGNZ 1980. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1980.*, Beograd, 1982.

SGNZ 1981. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1981*, Beograd, 1983.

SGNZ 1982. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1982*, Beograd, 1983.

SGNZ 1983. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1983.*, Beograd, 1984.

SGNZ 1984. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1984*, Beograd, 1985.

SGNZ 1985. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1985*, Beograd, 1986.

SGNZ 1986. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1986*, Beograd, 1987.

SGNZ 1987. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1987.*, Beograd, 1988.

SGNZ 1988. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1988.*, Beograd, 1989.

SGNZ 1989. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1989.*, Beograd, 1990.

SGNZ 1990. Savezni zavod za zdravstvenu zaštitu, *Statistički godišnjak o narodnom zdravlju i zdravstvenoj službi u SFR Jugoslaviji 1990.*, Beograd, 1991.

SG Srbije 2004 *Statistički godišnjak Srbije 2004*, Beograd : Republički zavod za statistiku Srbije, 2004.

SG Srbije 2005 *Statistički godišnjak Srbije 2005*, Beograd : Republički zavod za statistiku Srbije, 2005.

SG Srbije 2006 *Statistički godišnjak Srbije 2006*, Beograd : Republički zavod za statistiku Srbije, 2006.

SLjRH 2006. Državni zavod za statistiku, *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2006.*, Zagreb, 2006.

SLjRH 2007. Državni zavod za statistiku, *Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2007.*, Zagreb, 2007.

Statističke 1948. Narodna Republika Hrvatska. Ministarstvo narodnog zdravlja. *Statističke tabele o stanovništvu i zdravstvenim prilikama u NR Hrvatskoj 1948*, Zagreb, 1949.

Stolević 1975. Emilija Stolević - Mihajlo Čemerkić - S. Krajinović, *Medicinski aspekti dozvoljenog prekida trudnoće,* u*: Savet za planiranje porodice Jugoslavije*, Ostvarivanje ustavnog načela o pravu čoveka da slobodno odlučuje o rađanju dece, Beograd, 1975., str. 153-167.

Štampar 1972. Dubravka Štampar, *Kretanje broja pobačaja u Hrvatskoj u razdoblju od 1960. do 1970. godine*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XVI (1972.) 1-2, str. 3-13.

Štampar 1972b Dubravka Štampar, *Kretanje broja pobačaja u SR Hrvatskoj i pouzdanost podataka o njihovoj učestalosti*, Stanovništvo (Beograd), X (1972.) 1-2, str. 84-91.

Štampar 1973. Dubravka Štampar, *Maternalna smrtnost u SR Hrvatskoj u razdoblju od 1960. do 1971. g.*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XVII (1973.) 4-5, str. 171-181.

Štampar 1975. Dubravka Štampar, *Problem nasilnog prekida trudnoće u SR Hrvatskoj*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XIX (1975.) 3-4, str. 119-128.

Štampar 1985. Dubravka Štampar, *Trendovi planiranja obitelji u SR Hrvatskoj*, Stanovništvo (Beograd), 22-23 (1984.-1985.), str. 60-63.

Tepšić 1995. Nada Tepšić, *Namjerni prekidi trudnoće u Hrvatskoj - nekada, sada i kako dalje*, u: Pobačaj za i protiv, ur. Snježana Prijić, Rijeka, 1995., str. 145-156.

www.stat.si Statistični urad Republike Slovenije

Zalokar 1921. Alojz Zalokar, *Abortus z gospodarskega stališča*, Glasnik Ministarstva narodnog zdravlja (Beograd), II (1921.) 5, str. 224.

ZSG Srbije 2006. *Zdravstveno-statistički godišnjak Republike Srbije 2006.*, Beograd : Institut za javno zdravlje Srbije, 2007.

§ 229. Bijele godine – dokazani kapaciteti poštovanja prava na rođenje

Podatci o najvećem zabilježenom godišnjem broju živorođenih preuzeti su iz statističkih tablica za pojedine zemlje u ovom dodatku. Uvrštena su dva područja (Hong Kong i Vojvodina) i 57 država u kojima je pobačaj zakonom dopušten.

Donji popis svjedoči o mogućnostima pučanstva pojedinih krajeva da se začnu i rode živa djeca i o spremnosti njihovih društava da se skrbe za trudnice, rodilje i živorođenu djecu putem matičarske službe i medicinske skrbi (u rasponu od primalja po kućama do suvremenih rodilišta).

Bijeli su rekordi dosegnuti u sedam država 1964., u po četiri države 1961. i 1987. i u po tri države 1950., 1954., 1959., 1986. i 1991. Osim u Indiji i Izraelu, broj živorođenih drugdje se smanjuje. Češka je imala najveću statističku količinu živorođenih davne, 1902., a Hrvatska i Švedska 1909.

R.br.	Država ili područje	Živorođeni	Ostvareno godine
1.	Kina	30,000.000	1963.
2.	Indija	26,400.000	2001.
3.	Sjedinjene Američke Države	4,268.326	1961.
4.	Ruska Federacija	2,850.000	1958.
5.	Japan	2,696.638	1949.
6.	Njemačka	1,357.304	1964.

R.br.	Država ili područje	Živorođeni	Ostvareno godine
7.	Italija	1,016.120	1964.
8.	Ujedinjeno Kraljevstvo	1,014.672	1964.
9.	Južna Afrika	927.234	1996.
10.	Južna Koreja	892.116	1980.
11.	Ukrajina	880.600	1959.
12.	Francuska	878.647	1971.
13.	Poljska	793.000	1955.
14.	Uzbekistan	723.420	1991.
15.	Španjolska	688.708	1964.
16.	Rumunjska	526.091	1968.
17.	Kanada	479.275	1959.
18.	Kazakstan	417.139	1987.
19.	Češka	333.619	1902.
20.	Australija	276.362	1971.
21.	Kuba	267.611	1965.
22.	Nizozemska	250.914	1964.
23.	Tunis	234.736	1986.
24.	Mađarska	223.300	1954.
25.	Tadžikistan	212.598	1991.
26.	Belarus	200.200	1960.
27.	Azerbajdžan	190.353	1991.
28.	Bugarska	182.571	1950.
29.	Grčka	162.839	1967.
30.	Belgija	160.838	1964.
31.	Izrael	148.170	2006.
32.	Hrvatska	141.104	1909.
33.	Švedska	139.505	1909.
34.	Kirgistan	136.588	1987.
35.	Austrija	134.809	1963.
36.	Turkmenistan	131.034	1992.
37.	Srbija (bez pokrajina)	120.123	1934.
38.	Hong Kong	119.166	1962.

39.	Bosna i Hercegovina	115.854	1954.
40.	Švicarska	112.890	1964.
41.	Finska	107.759	1948.
42.	Gruzija	104.429	1961.
43.	Slovačka	100.824	1952.
44.	Moldova	94.726	1986.
45.	Danska	88.332	1966.
46.	Albanija	82.125	1990.
47.	Armenija	81.192	1986.
48.	Mongolija	73.600	1989.
49.	Norveška	67.746	1969.
50.	Novi Zeland	65.476	1961.
51.	Singapur	63.720	1959.
52.	Litva	62.775	1961.
53.	Vojvodina	61.548	1909.
54.	Kosovo	56.283	1988.
55.	Makedonija	51.054	1952.
56.	Latvija	42.135	1987.
57.	Slovenija	35.992	1950.
58.	Estonija	25.086	1987.
59.	Crna Gora	14.428	1954.

§ 230. Crne godine – dokazani kapaciteti kršenja prava na rođenje

Podatci o najvećem zabilježenom godišnjem broju pobačaja preuzeti su iz statističkih tablica za pojedine zemlje u ovom dodatku. Uvrštena su dva područja (Hong Kong i Vojvodina) i 57 država u kojima je pobačaj zakonom dopušten, tj. čiji su pravni sustavi zaigrali ruski rulet s vlastitim narodom.

Donji popis svjedoči o mogućnostima pučanstva pojedinih krajeva da začnu djecu, o nevoljkosti bračnih drugova ili samo trudnica da tu djecu i rode, ili o prisili društva da ih pobace; o spremnosti tih društava da se njihov medicinski sustav pobrine za prijevremeni završetak trudnoće, tj. za ubijanje zametka ili ploda prije rođenja, te sposobnosti da se – u većem ili manjem opsegu – ta pojavnost statistički zabilježi.

Zabrinjava što je u svakoj osmoj državi najviše pobačaja upravo u XXI. stoljeću, što znači da problem nije prevladan, niti je pojava u povlačenju, premda su crni rekordi dostizani u pet država 1989., u po četiri države 1987. i 1990., te u po tri države 1965., 1975., 1982., 1986. i 1988.

R.br.	Država ili područje	Pobačaja	Ostvareno godine
1.	Kina	14,371.843	1983.
2.	Ruska Federacija	5,463.300	1965.
3.	Sjedinjene Američke Države	1,429.688	1990.
4.	Ukrajina	1,197.000	1980.
5.	Japan	1,170.143	1955.
6.	Rumunjska	1,115.000	1965.
7.	Indija	723.142	2000.
8.	Južna Koreja	631.000	1978.
9.	Kazakstan	362.371	1983.
10.	Poljska	272.000	1962.
11.	Belarus	260.839	1990.
12.	Uzbekistan	258.283	1988.
13.	Italija	234.800	1982.
14.	Ujedinjeno Kraljevstvo	214.254	2006.
15.	Francuska	211.898	2002.
16.	Kuba	209.900	1996.
17.	Mađarska	206.817	1969.
18.	Njemačka	187.478	1982.
19.	Bugarska	169.060	1961.
20.	Srbija (uža)	161.481	1986.
21.	Češka	126.507	1990.
22.	Moldova	112.426	1987.
23.	Kanada	111.526	1997.
24.	Nizozemska	99.500	1975.
25.	Australija	91.900	1996.
26.	Španjolska	91.664	2005.
27.	Kirgistan	87.212	1989.
28.	Južna Afrika	87.035	2004.
29.	Gruzija	85.285	1980.
30.	Vojvodina	70.374	1963.
31.	Bosna i Hercegovina	67.927	1987.
32.	Azerbajdžan	62.740	1965.

R.br.	Država ili područje	Pobačaja	Ostvareno godine
33.	Latvija	59.388	1986.
34.	Slovačka	58.199	1988.
35.	Hrvatska	57.112	1987.
36.	Tadžikistan	55.500	1990.
37.	Litva	50.100	1989.
38.	Turkmenistan	47.044	1992.
39.	Armenija	45.480	1975.
40.	Estonija	42.340	1964.
41.	Švedska	37.920	1989.
42.	Albanija	33.441	1993.
43.	Makedonija	32.150	1987.
44.	Mongolija	31.217	1991.
45.	Danska	28.400	1977.
46.	Belgija	26.788	1997.
47.	Austrija	26.433	1975.
48.	Hong Kong	26.057	1993.
49.	Singapur	23.512	1985.
50.	Finska	23.362	1973.
51.	Tunis	23.348	1988.
52.	Slovenija	22.562	1982.
53.	Grčka	22.223	2001.
54.	Švicarska	21.800	1966.
55.	Izrael	20.800	2003.
56.	Novi Zeland	18.511	2003.
57.	Norveška	16.208	1989.
58.	Kosovo	12.253	1986.
59.	Crna Gora	7.905	1989.

§ 231. Ljestvica poštovanja prava na rođenje u nekim zemljama

U rang-listi se donosi zadnji poznati odnos prema pravu na rođenje. Popisom je obuhvaćeno 57 država i dva područja, što čini samo trećinu država svijeta, ali u kojima živi i rađa se većina ljudi na Zemlji. Statistička vjerojatnost da se pravo na rođenje poštuje, odnosno krši, zasniva se na podatcima o zadnjem poznatom broju živorođenih i pobačaja pojedine godine koji su preuzeti iz tablica za pojedine zemlje u ovom dodatku.

R.br.	Država ili područje	Vjerojatnost da će biti poštovano	Vjerojatnost da ne će biti poštovano	Ostvareno godine	Živorođeni	Pobačaji	Pobačaja na broj živorođenih
1.	Poljska	99,91%	0,09%	2006.	374.244	340	0,09%
2.	Indija	97,32%	2,68%	2000.	26,300.000	723.142	2,75%
3.	Austrija	97,05%	2,95%	2000.	78.268	2.380	3,04%
4.	Uzbekistan	92,51%	7,49%	2006.	555.900	45.000	8,09%
5.	Tadžikistan	91,42%	8,58%	2006.	186.463	17.500	9,39%
6.	Južna Afrika	90,83%	9,17%	2005.	848.043	85.621	10,10%
7.	Tunis	90,39%	9,61%	1996.	178.801	19.000	10,63%
8.	Sjed. Američke Države	89,18%	10,82%	2006.	4,265.996	517.604	12,13%
9.	Kirgistan	89,01%	10,99%	2006.	120.737	14.900	12,34%
10.	Izrael	88,20%	11,80%	2006.	148.170	19.830	13,38%
11.	Azerbajdžan	87,71%	12,29%	2006.	148.946	20.867	14,01%
12.	Belgija	87,59%	12,41%	2005.	117.799	16.696	14,17%
13.	Švicarska	87,12%	12,88%	2005.	72.903	10.774	14,78%
14.	Grčka	86,87%	13,13%	2003.	104.420	15.782	15,11%
15.	Turkmenistan	86,67%	13,33%	2006.	95.995	14.759	15,37%
16.	Njemačka	84,89%	15,11%	2006.	672.724	119.710	17,79%
17.	Nizozemska	84,87%	15,13%	2006.	185.057	32.992	17,83%
18.	Finska	84,68%	15,32%	2006.	58.850	10.645	18,09%
19.	Španjolska	83,55%	16,45%	2005.	465.616	91.664	19,69%
20.	Mongolija	83,33%	16,67%	2004.	44.591	8.919	20,00%
21.	Kosovo	81,65%	18,35%	1986.	54.519	12.253	22,47%
22.	Crna Gora	81,59%	18,41%	2006.	7.531	1.699	22,56%
23.	Danska	80,71%	19,29%	2005.	63.926	15.280	23,90%
24.	Norveška	80,56%	19,44%	2006.	58.545	14.132	24,14%
25.	Italija	80,40%	19,60%	2004.	562.599	137.140	24,38%
26.	Hrvatska	80,21%	19,79%	2006.	41.446	10.224	24,67%
27.	Hong Kong	80,09%	19,91%	2005.	57.098	14.190	24,85%
28.	Francuska	78,96%	21,04%	2005.	774.355	206.311	26,64%
29.	Australija	78,75%	21,25%	2006.	265.949	71.773	26,99%
30.	Japan	78,61%	21,39%	2005.	1,062.530	289.127	27,21%
31.	Makedonija	78,56%	21,44%	2006.	22.585	6.164	27,29%
32.	Albanija	78,17%	21,83%	2006.	34.200	9.552	27,93%
33.	Kanada	77,87%	22,13%	2005.	342.176	97.254	28,42%
34.	Ujedinjeno Kraljevstvo	77,75%	22,25%	2006.	748.600	214.254	28,62%
35.	Armenija	77,17%	22,83%	2006.	37.639	11.132	29,58%
36.	Novi Zeland	76,75%	23,25%	2006.	59.193	17.934	30,30%
37.	Litva	76,63%	23,37%	2006.	31.265	9.536	30,50%
38.	Singapur	76,10%	23,90%	2006.	38.317	12.032	31,40%
39.	Vojvodina	75,30%	24,70%	2006.	19.102	6.267	32,81%
40.	Švedska	74,60%	25,40%	2007.	107.491	36.606	34,05%

R.br.	Država ili područje	Vjerojatnost da će biti poštovano	Vjerojatnost da ne će biti poštovano	Ostvareno godine	Živorođeni	Pobačaji	Pobačaja na broj živorođenih
41.	Južna Koreja	74,38%	25,62%	1999.	616.322	212.300	34,45%
42.	Slovačka	73,88%	26,12%	2006.	53.904	19.054	35,35%
43.	Srbija (uža)	72,79%	27,21%	2006.	51.895	19.398	37,38%
44.	Češka	72,57%	27,43%	2006.	105.831	40.000	37,80%
45.	Moldova	70,47%	29,53%	2006.	37.587	15.752	41,91%
46.	Gruzija	69,27%	30,73%	2006.	47.795	21.204	44,36%
47.	Kina	68,50%	31,50%	2006.	15,890.000	7,308.615	46,00%
48.	Slovenija	68,14%	31,86%	2006.	18.932	8.851	46,75%
49.	Kazakstan	68,11%	31,89%	2006.	278.977	130.599	46,81%
50.	Ukrajina	66,72%	33,28%	2006.	460.368	229.618	49,88%
51.	Bugarska	66,50%	33,50%	2006.	73.978	37.272	50,38%
52.	Kuba	65,88%	34,12%	2005.	120.716	62.530	51,80%
53.	Latvija	65,35%	34,65%	2006.	22.300	11.825	53,03%
54.	Belarus	62,31%	37,69%	2006.	96.721	58.516	60,50%
55.	Estonija	61,30%	38,70%	2006.	14.877	9.394	63,14%
56.	Mađarska	61,06%	38,94%	2006.	99.871	63.700	63,78%
57.	Rumunjska	59,36%	40,64%	2006.	219.483	150.246	68,45%
58.	Bosna i Hercegovina	50,12%	49,88%	1990.	66.952	66.625	99,51%
59.	Ruska Federacija	47,95%	52,05%	2006.	1,457.826	1,582.400	108,55%

Popis literature vezane uz pravo na rođenje, na hrvatskom jeziku[1]

§ 232. Biološka

Banović, Ivo – Damir Roje, *Normalni porod*, u: Asim Kurjak i suradnici, Ginekologija i perinatologija, II, Varaždinske Toplice, 2003., str. 163-172.

Canki-Klain, Nina. *Etički problemi u humanoj genetici*, u: Medicinska etika : Priručno štivo, ur. Anton Švajger, Zagreb, 1996., str. 63-70.

Duančić, Vjekoslav. *Osnove embriologije čovjeka*, XI. izdanje, Beograd-Zagreb : Medicinska knjiga, 1990., 208 str.

Harris, Robie H. *Idemo razgovarati kako bebe dolaze na svijet*, Zagreb, 2003., 81 str.

Ivanišević, Marina. *Inicijacija poroda*, u: Asim Kurjak i suradnici, Ginekologija i perinatologija, II, Varaždinske Toplice, 2003., str. 155-162.

Kostović, Ivica – Miloš Judaš, *Razvitak mozga embrija i fetusa čovjeka*, u: Fetus kao pacijent, ur. Asim Kurjak, Zagreb, 1991., str. 22-45.

Kostović-Knežević, Ljiljana – Srećko Gajović, *Oplodnja i razvoj embrija*, u: Asim Kurjak i suradnici, Ginekologija i perinatologija, II, Varaždinske Toplice, 2003., str. 3-14.

Kuvačić, Ivan. *Prijevremeni porod*, u: Asim Kurjak i suradnici, Ginekologija i perinatologija, II, Varaždinske Toplice, 2003., str. 285-295.

Kurjak, Asim – Hisaya Takeuchi – Jasenka Zmijanac, *Anatomija fetusa*, u: Fetus kao pacijent, ur. Asim Kurjak, Zagreb, 1991., str. 46-57.

Lucas, Ramón Lucas. *Bioetika za svakoga*, Split : Verbum, 2007., 198 str.

Milaković, Ivan. *Kada su majka i njeno dijete bili sami : prikaz razvoja duševnog života djeteta do rođenja za roditelje i stručnjake*, Sarajevo : Svjetlost, 1986., 179 str.

Nilsson, Lennart – Axel Ingelman-Sunberg – Claes Wirsen, *Život prije rođenja : dokumentacija u slikama o razvitku života čovjeka u majčinu tijelu*, Zagreb : Stvarnost, 1974., 159 str.

Posinovec, Jasminka. *Embrionalni razvitak čovjeka*, u: Fetus kao pacijent, ur. Asim Kurjak, Zagreb, 1991., str. 13-21.

Salihagić, Aida – Asim Kurjak, *Temelji fiziologije fetusa i novorođenčeta*, u: Fetus kao pacijent, ur. Asim Kurjak, Zagreb, 1991., str. 57-81.

Serra, Angelo – Roberto Colombo, *Biološka osnova identiteta i statusa ljudskog embrija*, u: Status ljudskog embrija, ur. Ana Volarić-Mršić, Zagreb, 2001., str. 15-66.

Simonić, Ante. *Tragovima znanja u budućnost : Quo vadis scientia?*, Rijeka, 2001., str. 88-117 (Nastanak života).

Švajger, Anton. *Izbor spola djeteta*, Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva (Zagreb), VI (1996.) 2, str. 6-22.

Švajger, Anton. *Kronologija intrauterinog razvitka čovjeka*, Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva (Zagreb), X (2000.) 1-2, 25-28; Anton Švajger, *Spisi medicinske etike*, Zagreb, 2004., str. 55-59.

Švajger, Anton. *Razvoj čovjeka od začeća do rođenja*, u: Ljubav i brak, ur. Maja Peraica i Željka Znidarčić, Zagreb, 2002., str. 87-101; Anton Švajger, *Spisi medicinske etike*, Zagreb, 2004., str. 39-53.

Švajger, Anton. *Status ljudskog embrija*, u: Medicinska etika, 1, ur. Željka Znidarčić, Zagreb, 2004., str. 17-26; Anton Švajger, *Spisi medicinske etike*, Zagreb, 2004., str. 61-70.

Thym, Paul – Josip Weissgerber, *Radosna bračna plodnost*, Zagreb, 1976., 48 str.

Townsend, Kelly J. *Duhovni pristup rađanju*, Zagreb : Teovizija, 2003., 211 str.

§ 233. Narodoznanstvena (etnološka / kulturnoantropološka/čovjekoslovna)

Bertoša, Miroslav. *Matične knjige – arhivsko vrelo o demografskim previranjima predindustrijske Europe*, Vjesnik Državnog arhiva u Rijeci, svezak XLI-XLII, Rijeka 2000., str. 326-327: Godine 1752. dvadesetjednogodišnja Labinjanka Giacoma Negrisin je zatrudnjela i tako dospjela u „jadno stanje“. Otišla je od roditeljske kuće. Veza je potrajala dulje pa je došlo do još jedne trudnoće. U žalbi mletačkome Vijeću desetorice Giacoma ističe da joj je ljubavnik „u više navrata slao napitke da bi pobacila“. U tijeku istrage svjedoci su potvrdili da je napitke („bevande“) i „pilule“ pripremao labinski liječnik Ferini koji je u međuvremenu umro. Sud je utvrdio da je liječnik nabavio „pilule“ od nekog „šarlatana“ na trgu u Labinu, a zatim

1 Iznimno su uvrštene neke bibliografske jedinice na slovenskom, makedonskom i srpskom jeziku.

ih dao trudnici da ih proguta kako bi pobacila. Liječnik je osobno pripremao napitke od nekih biljaka koje je „držao jedan sat u mlakoj vodi što je trudnicu trebalo osloboditi ploda“. Napitci su bili crne boje. Kad je nakon prvog porođaja ponovno zatrudnjela, ljubavnik je „nemilosrdno udarao šakom u trbuh jer nije htjela uzimati napitke koje joj je davao s namjerom da izazove pobačaj“.

Bogišić, Baltazar. *Zbornik sadašnjih pravnih običaja u južnih Slovena, knjiga prva Gradja u odgovorima iz različitih krajeva slovenskoga juga*, U Zagrebu, 1874., str. 604-607:

»310. Otjerivanje ploda utrobnog drži li narod za grijeh ili za zločin?

Stubička župa i hrvatsko Zagorje: Za grijeh.

Žumberak: Takav posao drži narod bezbožnim, za smrtni grijeh.

Gradiška i Brodska pukovnija: Za grijeh smrtni.

Bizovac, selo u Slavoniji: Drže stariji za zločin, jer time zadruga radne sile gubi, mlagji pako drže za grijeh, a žene to rade da lijepe ostanu.

Makarsko primorje: [str. 602: Često *izbacuju djecu* prije vremena mrtvu, ipak nehotice i zbog kakvog teškog posla. To narod ne drži za grijeh, nego samo žene iste misle da tako dijete ide u *limb* i da tamo na mater plače i jadikuje te za to one čine neku pokoru.]

Osrednja Bosna: Za najveći grijeh, pa i zločin: valjalo bi je smaknuti, misli narod.

Lastovo: Drži za jedno i za drugo.

Konavle: To bi držali za prevelik grijeh.

Hercegovina, Crna Gora i Boka kotorska: Oćerivanje (ovamo bi se reklo *otrovanje*) utrobnog ploda narod drži i za prem griješno i da je zločin, jer vele: ‘izgubio dušu bez krsta’. Ipak, narod bi volio i dušu izgubiti, nego na ovome svijetu golemu sramotu javno prenijeti: zato češće biva, da udovice, a osobito djevojke, kad zatrudne, te ne bi mogle *izbiti* dijete kakvim pićem otrovnim, a ono bi, tek iz materine utrobe izide, ugušile i tajno zakopale. Za pokazati pak, da narod ovako udavljenje djeteta drži za najpoganiji grijeh, kažu, da u kojemu se selu kopile udavi, tri godine mu je za osob nazadak, u sva tri sjemena (ljucko, životinjsko i zemaljsko), i da bi se što osobitoga u prirodi dogodilo, držali bi, da je to sve od Boga s udavljenoga djeteta. Što se tiče načina otravljanja, veoma je čudno to, što je odgovorioc od jednoga svoga prijatelja slušao. Taj njegov prijatelj prenoći jednom, u svoja mlada ljeta, s jednom djevojkom iz Banjana. U jutru, on mu kazivaše, kad hoćaše djevojka da polazi, izvadi iz njezine male torbice, u kojoj pletivo drži, 10-15 nekakvih zrna, nalik smrekovijem, te ih prožvaća i proždrije. Ja je – veli – pitam: ‘što je to?’, a ona mi odgovori: ‘ovo je jedno gorsko voće te se zove (zaboravi kako), koje naši čobani davaju ovcama, kad je ovan prije zemana omrka pomiješajući zrnca sa solju pa pošto izije, sutri ili preksutri dan najdalje, izbije muško sjeme, pa tako i mi djevojke činimo te ne zatrudnimo s muškićem!’ Sam odgovorioc ova zrna nije gledao, ali ih čisto ima, jer mu je taj isti prijatelj kazivao, da je on to obidovao na njegovoj skotnoj kučki, i da je treći dan mrtvu štenad izbacila. (Nije li to Iuniperus Sabina?)

Hercegovina i Katunska nahija u Crnoj Gori: Premda se to veoma rijetko dogagja ipak kad bi se dogodilo, narod bi držao za prevelik grijeh – a možda za zločin kad ne bi bilo tako teško dokazati na sudu njegovo izvršenje.

Strošinci, selo u Srijemu: Ko je dobar kršćanin, taj dakako drži otjerivanje ploda za najveći zločin i grijeh, no kod zaslijepljenih bludnica takovih dogagjaja dosta se ovde nagje.

Zemun, grad i okolica: Otjerivanje ploda utrobnog drži narod za zločin veliki i za veliku opačinu, a pri svem tom ipak se to i po selima dosta dogagja i jest jedan od žalostnih uzroka, što populacija ne raste, što mnoge našeg naroda žene nemaju djece.

311. Kako to obično čine, i imali ko da bi mu to kao zanat bio?

Stubička župa i hrvatsko Zagorje: U Slavoniji kazuju, da imadu takove babe i vračarice, koje otravljanjem utrobe plod otjeruju, davši popiti nekako bilje trudnim ženama ili djevojkama.

Žumberak: Ovdje za to i nezna niko.

Gradiška i Brodska pukovnija: Potpasivanjem, gnječenjem, bodenjem plodnice kakvim šiljastim orugjem. U ovakvim slučajevima mnoge i zaglave.

Bizovac, selo u Slavoniji: Obično se tijem griešnim i za zadrugu ubitačnim poslom bave stare žene, koje k tome razne trave rabe, te iz kojih trava one žičinu iscijede, koju žičinu one snašama, naravno uz nagradu, piti daju.

Makarsko primorje: Toga nema, ali obično ne udate djevojke idu kod baba, da im što dadu popiti, ali tada ako narod uzna predaje sudu i babu i djevojku.

Osrednja Bosna: Nema po selima. U glavnom gradu biva po nešto, a bave se tijem neke babe trljalice.

Konavle: Puste krv, popiju vode iz nekakvih trava, a u prigotavljanju toga otrova majstori su stare babe – ipak se ne može naći, da će se koja tijekom baviti kao zanatom, nego kad i uradi, to biva sve po kriomice.

Hercegovina, Crna Gora i Boka kotorska: Majka kćer ili baba unuku, kad bi ona ostanula bregja, na dva tri mjeseca prije rogjenja upaše po golu mesu, tako da trbuh sagna u bokove, a devetoga mjeseca, pred što će roditi, oglasi, da je nešto djevojka bolesna, slaba, izmislivši koju mu drago bolest. Kad počnu rogjene muke, zatvori kuću, ili je izvan kuće pozove u goru, ili gdje ingje po daleko od kuće i čuva je dokle se s djetetom rastavi. Po što je to gotovo, nju dobro podveže, a djete zaduši ili živo u zemlju zakopa na kakvo sasvijem skriveno mjesto. To je način najobičniji, a za druge, kojih još ima, odgovorilac kaže, da ne zna.

Hercegovina i Katunska nahija u Crnoj Gori: U opće se ne zna sredstvo k tome, tijem manje može biti čeljadi, koja bi se bavila tijem kao zanatom.

Gurgusovački okrug, osobito selo Niševci u svrljiškom srezu: Obično to čine babe, vračare i Ciganke s raznim travama.

Stara Pazva, selo u Srijemu: Ima takovih zločestih žena, koje se bave otjerivanjem ploda utrobnog.

Strošinci, selo u Srijemu: Jedna bludnica drugu na to uči, a i djelo joj izvrši.

Zemun, grad i okolica: Kako to žene čine, ne zna odgovorilac; ali je slušao, da ima žena, kojima je to zanat, pa za plaću prodaju dušu vragu i otjeruju plod utrobe.

Ljeskovec i trnovska okolica: To se drži kao bablji zanat. Piju razmućen u vodi puščani prah, ili sipaju opijum u matericu, ili zabadaju vreteno i tome podobno.«

§ 234. Etička

Andolšek-Jeras, Lidija – Alenka Pretnar, *Fetus u neželjenoj trudnoći*, u: Fetus kao pacijent, ur. Asim Kurjak, Zagreb, 1991., str. 307-310.

Audy-Kolarić, Ljiljana. *Etičko promišljanje liječnika nekad i danas, posebice na području intenzivnog liječenja djece*, u: Bioetika u teoriji i praksi, ur. Asim Kurjak i Vlatko Silobrčić, Zagreb, 2001., str. 47-58.

Baccarini, Elvio. *Alan Gewirth i problem pobačaja*, Filozofska istraživanja (Zagreb), 18 (1998.) 4(71), str. 901-909.

Baccarini, Elvio. *Pobačaj: pomažu li moralne intuicije?*, Zbornik Pravnog fakulteta u Rijeci (Rijeka), 19 (1998.) 1, str. 115-132.

Balen, Marijan. *Šutnja (o pobačaju) nije zlato*, Liječničke novine (Zagreb), XX (1991.) 95-96, str. 20-21.

Bazala, Vladimir. *Savremeni problemi biologije i sociologije prekidanja rane trudnoće*, Glasnik za staleška i zdravstvena pitanja. Prilog Liječničkog vjesnika (Zagreb), 56 (1934.) 5, str. 115-125.

Deak, Andrija. *Bilješke o pometanju ploda*, Liječnički vjesnik (Zagreb), 45 (1923.) 5, str. 173-178.

Etika : priručnik jedne discipline, prir. Ivan Čehok i Ivan Koprek, Zagreb : Školska knjiga, 1996., 331 str.

Frković, Aleksandra. *Etika u ranom održavanju trudnoće*, Gynaecologia et Perinatologia (Zagreb), VI (1997.) Suppl. br. 1, str. 68-70.

Frković, Aleksandra. *Rana trudnoća s etičkog stajališta*, Društvena istraživanja (Zagreb), 5 (1996.) 3-4(23-24), str. 723-733.

Fuček, Ivan. *Etički vidik statusa ljudskog embrija/fetusa*, u: Status ljudskog embrija, ur. Ana Volarić-Mršić, Zagreb, 2001., str. 121-144.

Fuček, Ivan. *Naša nas savjest pita*, Zagreb, 2001., str. 103-256 (bioetika, spolnost, pobačaj, vrijednost života).

Fuček, Ivan. *Spolna etika – znanstveni rezultati s kršćanskog stanovišta*, Obnovljeni život (Zagreb), (1996.) 5, str. 491-513.

Grizelj, Veselko. *Etika i reprodukcija čovjeka*, u: Medicinska etika : Priručno štivo, ur. Anton Švajger, Zagreb, 1996., str. 43-44.

Herman, Radoslav i dr. *Je li nazočnost oca pri porodu etična*, Gynaecologia et Perinatologia (Zagreb), VI (1997.) Suppl. br. 1, str. 76-78.

Kešina, Ivan. *Etičko-moralni vidici ljudskog rađanja*, Crkva u svijetu (Split), XXXI (1996.) 2, str. 130-145; 3, str. 275-290.

Kurjak, Asim – Jasenka Zmijanac, *Etički aspekti života i zdravlja nerođenih*, u: Fetus kao pacijent, ur. Asim Kurjak, Zagreb, 1991., str. 310-313.

Kurjak, Asim. *Nerođeni i njegova prava*, Encyclopaedia moderna (Zagreb), XIV (1993.) 41, str. 14-18.

Kusić, Ante. *Uloga etike u medicini*, Crkva u svijetu (Split), XXVIII (1993.) 3, str. 296-311.

Lucas, Ramón Lucas. *Antropološki status ljudskog embrija*, u: Status ljudskog embrija, ur. Ana Volarić-Mršić, Zagreb, 2001., str. 67-99.

Matulić, Tonči. *Medicinsko prevrednovanje etičkih granica : Svetost života između autonomije i tehnicizma*, Zagreb : Glas Koncila, 2006., str. 49-106 (Bioetičko tematiziranje pobačaja i pravo na život)

Matulić, Tonči. *Život u ljudskim rukama : Nova biologija i biotehničko revolucioniranje života*, Zagreb : Glas Koncila, 2006., str. 195-247 (Ontoantropološki status ljudskoga embrija).

Medicinska etika : Priručno štivo, ur. Anton Švajger, II. izdanje, Zagreb, 1996., 147 str.

Medicinska etika, ur. Niko Zurak, Zagreb : Medicinski fakultet, 2007., 372 str.

Polak-Babić, Jelena. *Etika u neonatologiji*, Gynaecologia et Perinatologia (Zagreb), VI (1997.) Suppl. br. 1, str. 71-72.

Pozaić, Valentin. *Etika ljudskog rađanja: katolički pogledi*, Crkva u svijetu (Split), XXV (1990.) 2, 126-136; u: Etika i pravo u humanoj reprodukciji, ur. Asim Kurjak i Zvonimir Šeparović, Zagreb, 1990., str. 135-153; u: Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva (Zagreb), VI (1996.) 1, str. 6-15; u: Medicinska etika : Priručno štivo, ur. Anton Švajger, Zagreb, 1996., str. 77-84.

Pozaić, Valentin. *Medicinska etika u svjetlu kršćanske antropologije*, Gynaecologia et Perinatologia (Zagreb), VI (1997.) Suppl. br. 1, str. 61-63; Bioetika u teoriji i praksi, ur. Asim Kurjak i Vlatko Silobrčić, Zagreb, 2001., str. 178-199.

Pozaić, Valentin. *Vrednota i dostojanstvo života*, Glasnik Hrvatskoga katoličkog liječničkog društva (Zagreb), XI (2001.) 1, str. 55-59; Medicinska etika, 1, ur. Željka Znidarčić, Zagreb, 2004., str. 83-88.

Pozaić, Valentin. *Život prije rođenja: etičko-moralni vidici*, Anali Opće bolnice Dr. Josip Kajfeš (Zagreb), VIII (1989.), str. 89-95.

Prijić-Samaržija, Snježana. *Pobačaj i odgovornost za trudnoću*, Filozofska istraživanja (Zagreb), 19 (1999.), br. 3(74), str. 575-585.

Rašević, Mirjana. *Planiranje porodice kao stil života,* Beograd : Centar za demografska istraživanja, 1999., 211 str.

Religije i život, ur. Ivan Antunović, Zagreb : FTI, 2006., 320 str.

Sgreccia, Elio. *Bioetika danas : nade i problemi*, Obnovljeni život (Zagreb), LIV (1999.) 1, str. 7-21.

Singer, Peter. *Prekid trudnoće i etička usporedba vrijednosti*, Treći program Hrvatskog radija (Zagreb), (1991.) 31, str. 62-69.

Šegota, Ivan. *Kako definirati bioetiku?*, u: Bioetika u teoriji i praksi, ur. Asim Kurjak i Vlatko Silobrčić, Zagreb, 2001., str. 77-95.

Šeparović, Zvonimir. *Granice rizika : etičkopravni pristup medicini*, 3. izmijenjeno i dopunjeno izd., Zagreb : Informator, 1998., XV + 263 str.

Šuran, Fulvio. *Filozofske osnove bioetike*, u: Bioetika u teoriji i praksi, ur. Asim Kurjak i Vlatko Silobrčić, Zagreb, 2001., str. 113-128.

Švajger, Anton. *Četiri stara teksta o liječničkoj etici*, Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva (Zagreb), VI (1996.) 3, str. 12-17.

Vekić, Matija Maša. *Bioetičke teme i dileme : razgovori s liječnicima i teolozima*, Zagreb, 2005., 111 str.

Vrhovac, Božidar. *Regulacija bioetičkih pitanja u hrvatskoj medicini*, u: Bioetika u teoriji i praksi, ur. Asim Kurjak i Vlatko Silobrčić, Zagreb, 2001., str. 26-35.

§ 235. Teološka

Bakšić, Stjepan. *Kada nastaje ljudska duša?*, Katolički list (Zagreb), 88 (1937.) 38, str. 449-452; 39, 467-469; 40, 474-476; 41, 486-488; 42, 501-503; 43,514-516; 46, 547-549; 47, 563-564; 53, 631-634.

Burnside, Anthony Stephen. *Sveti Augustin o nastanku ljudskog života*, Obnovljeni život (Zagreb), 57 (2002.) 2, str. 197-205.

Dumbović, Vladimir. *Opasnost i štetnost pobačaja*, Dobri pastir (Sarajevo), II (1951.) 3-4, str. 249-275.

Fuček, Ivan. *Bog život ljubav : Traganje za istinom*, Zagreb, 1995., str. 173-188. 295-303.

Fuček, Ivan. *Bračna ljubav*, Zagreb, 1974., str. 163-203.

Fuček, Ivan. *Moralno-duhovni život, svezak prvi. Osoba savjest*, Split : Verbum, 2003., str. 23-33. 391-393 (Od zigote i embrija do osobe); 91-105. 399-400 (Osoba pogažena i uništena); 328-332 (Kako braniti nerođene?).

Fuček, Ivan. *Moralnost vazektomije*, Glasnik srca Isusova i Marijina (Zagreb), 95 (2004.) 3, str. 96-97.

Habdija, Tomo. *O pobačaju sa stanovišta katoličkog morala*, Život (Zagreb), XXI (1940.) 1, str. 31-44.

Häring, Bernhard. *Kristov zakon, III*, Zagreb, 1986., str. 100-111 (Početak ljudskog života); str. 126-133 (Pobačaj).

Kristova nauka : Katolički katekizam za odrasle, ur. Ronald Lawler, Donald W. Wuerl i Thomas Comerford Lawler, preveo Josip Weissgerber, Zagreb : HKD, 1979., str. 263-264.

Kukula, Ivan. *Kada počinje ljudski život?*, Obnovljeni život (Zagreb), XXXIX (1984.), str. 408-410.

Kuničić, Jordan. *Katolička moralk*a, svezak III, Zagreb, 1961., str. 34-36.

Matulić, Tonči. *Ljudski život – ugrožena vrednota*, Bogoslovska smotra, 71 (2001.) 2-3, str. 415-440

Matulić, Tonči. *Pobačaj : drama savjesti*, Zagreb : Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 1997., 239 str.

Penić, Janko. *Djeca koja umiru bez krsta*, Katolički list (Zagreb), 88 (1937.) 4, str. 38-40; 5, 51-52; 6, 62-63; 9, 99-100; 10, 110-112; 11, 122-123; 12, 135-136; 13, 148-150; 14, 164-166; 15, 177-179.

Perić, Ratko. *Dekalog : Deset Božjih sustava*, drugo izdanje, Mostar, 2004., str. 142-145. 177-180. 233-234.

Pozaić, Valentin. *Ljudski embrij u svjetlu teološke antropologije*, u: Status ljudskog embrija, ur. Ana Volarić-Mršić, Zagreb, 2001., str. 101-120.

Pozaić, Valentin. *Pravo na život prije rođenja*, Obnovljeni život (Zagreb), XLIV (1989.) 6, str. 638-640.

Pozaić, Valentin. *Rasprava o početku ljudskog života*, Obnovljeni život (Zagreb), XLII (1987.) 1, str. 47-61.

Pozaić, Valentin. *Vrednota života u nauku Katoličke crkve*, Obnovljeni život (Zagreb), 56 (2001.) 2, str. 197-206; u: Kultura života : Radovi simpozija Pokreta za život Krčke biskupije, ur. Ana Volarić-Mršić, Zagreb, 2002., str. 41-62.

Pozaić, Valentin. *Život prije rođenja : Etičko-moralni vidici*, Zagreb : FTI, 1990., 272 str.

Romić, Jakov Rafael. *U vremenu s Kristom : uvod u kršćansku etiku*, Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 1976., str. 77-91.

Šolić, Petar. *Moralne dimenzije ljudske oplodnje u epruveti*, Crkva u svijetu (Split), XIX (1984.) 2, str. 130-144; Petar Šolić, *Radost ljubavi*, Split, 1994., str. 371-383.

Tomašević, Luka. *"Ne ubij" : sveti zakon Božji*, Služba Božja (Makarska), 37 (1997.) 1, str. 37-68.

Tomašević, Luka. *Umjetna oplodnja: katolički stav*, u: Bioetika u teoriji i praksi, ur. Asim Kurjak i Vlatko Silobrčić, Zagreb, 2001., str. 158-171.

Valjan, Velimir. *Ljudsko biće od začeća : međudisciplinarni pristup*, Bosna franciscana, 4 (1996.) 5, str. 67-77.

Živković, Andrija. *Katoličko moralno bogoslovlje, III. : Božje i crkvene zapovijedi*, Zagreb, 1946., str. 254-270 [Pometnuće].

§ 236. O hrvatskome srednjovjekovnom pravu

Statut grada Splita iz 1312. u četvrtoj knjizi, 84. poglavlju određuje: »O trudnici koja počini ubojstvo. Ako trudna žena počini ubojstvo ili koji drugi zločin zbog kojega bi morala biti lišena života, neka se smrtna kazna nad njoj odgodi dok ne rodi, a u međuvremenu treba je brižljivo nadzirati da ne bi nakon poroda izbjegla tjelesnu kaznu na koju je osuđena.«[2] Isti *Statut* u sljedećem, 85. poglavlju, pod naslovom »Trudnica se ne smije podvrgnuti torturi«, propisuje: »Isto tako određeno je i naređeno da se žena dok je trudna ni za jedan zločin ne smije podvrći torturi, jer mučenja mogu oštetiti utrobu i dovesti plod u smrtnu pogibelj.«[3]

Statut Hvarske općine iz 1331. u trećoj knjizi, desetom poglavlju, određuje: »O kažnjavanju onoga tko spravlja napitak od trava [de poena facientis aliquam herbariam]. Neka su gospodin knez i njegovi suci ovlašteni odrediti kaznu koja im bude izgledala pogodnom svakoj osobi koja bi spravljala napitak od trave [cuilibet personae facienti herbariam].«[4]

Statut grada Krka od 2. travnja 1441. u trećoj knjizi, 51. poglavlju, određuje da se ima kazniti svaka žena koja na bilo koji način usmrti svoje ili tuđe dijete, kao i trudnica koja hotimično bilo kojim putem izazove pobačaj svoga ploda, ili u tome sudjeluje na bilo koji način – spaljivanjem na lomači. Lomačom se kažnjava i trudnica kojoj tko drugi obavi pobačaj ako ona na to pristane, to jest ako se tomu nije opirala sve dok je mogla. Pomaganje ili poticanje u pravilu se kažnjava kao i izvršenje samog zločina. Gradskom je knezu ostavljeno diskrecijsko pravo da u konkretnim slučajevima pojedincima izreče kaznu.[5]

Elizabeta, udovica Matije Krcovajića i udovica štićenika Jurja, koju je nosećom učinio Mihovil, sluga suca Blaža Steničkog, počinila je »nečuveno (opako, nepojmljivo) zločinstvo« u Zagrebu: ubila je nerođenoga sina kojeg je potajice istisnula iz sebe i zatim zakopala. Zbog toga je 1. travnja 1468. osuđena na bičevanje i izgon iz Gradeca.[6] Čini se da se bavila i nekim čaranjem (polijevala je vodu kroz rešeto). Imovina joj je zaplijenjena, a šumu koju je posjedovala gradska je vlast 31. siječnja 1469. prodala sucu Martinu za jedan zlatni florin.[7]

---

2 »De muliere pregnante committente homicidium. Item statutum et ordinatum est, quod si aliqua mulier pregnans commiserit homicidium, vel aliud maleficium, propter quod deberet perdere personam; quod pena mortis differatur in ea, donec parturierit, sed interim diligenter custodiatur, ne post partum effugere valeat penam corporalem, ad quam fuerit condemnata.« – *Statuta et leges civitatis Spalati*, prir. J. J. Hanel, Zagreb, 1878., str. 173; *Statut grada Splita*, preveo Antun Cvitanić, Split, 1985.; II. izdanje, Split, 1987., str. 221; III. izdanje, Split, 1998., str. 678-679.

3 »De muliere pregnante non tormentanda. Item statutum et ordinatum est, quod mulier, dum est pregnans, pro nullo maleficio debeat tormentari, quia tormenta possent delevi ventri et partui mortis periculum generare...« – *Statuta et leges civitatis Spalati*, Zagreb, 1878., str. 174; *Statut grada Splita*, preveo Antun Cvitanić, Split, 1985.; II. izdanje, Split, 1987., str. 222; III. izdanje, Split, 1998., str. 680-681.

4 *Hvarski statut*, prir. Antun Cvitanić, Split, 1991., str. 128 i 267.

5 *Statuto di Cherso ed Ossero*, Venezia, 1640., liber III, caput LI; Giuseppe Vassilich, *Statuto della città di Veglia*, Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria (Trieste), vol. II (1886.).

6 *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba*, VII, sabrao Ivan Krst. Tkalčić, U Zagrebu 1902., str. 334: (1. travnja 1468.) »Item quia Elyzabeth relicta condam Mathie Kerzowaych et condam Georgii clientis, quam impregnaverat Michael famulus Blasii iudicis Ztenychky dicti, *que fetum suum seu puerum deperdidit*, quam propter sua demerita iurati adiudicarunt expercuttere cum baculis de ipsa civitate et eius territorio et per amplius non venire per amplius ad ipsam civitatem; et eciam propter hoc quod ipsa fecit se perfundere cum aqua per cribrum per filiam Gerdyna de Pobressye et (ipsa si) venerit, ex tunc eandem penam pacietur.«

7 *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba*, X, sabrao Ivan Krst. Tkalčić, U Zagrebu 1904., str. 274: (31. siječnja 1469.) »Item quia nos communitas dicte civitatis vendidimus quandam silvam Elene mulieris relicte condam Mathie Kerzowaych, que propter sua maleficia nephandissima et signanter propter deperdicionem cuiusdam pueri sui, quem ipsa clandestine pepererat et tumulaverat, que propter huiusmodi sua facionora de ipsa civitate existit expercussa et baculata, cui introitus eiusdem civitatis ulterius est prohibitus, que silva est inter silvam Martini iudicis, ab una, et inter silvam colendini Slavorum habitam, desuper a via communi et infra usque rivulum extendentem, per ipsum per prefatum condam Mathiam Kerzowaych derelictis, que ad nos et communitatem nostram iuridice existit devoluta, eidem Martino iudici pro uno flor. auri vendidimus iure perpetuo ac iuxta condicionem dicte civitatis tenendam per eundem et suos heredes, et super premissis eidem Martino iudici dedimus literas nostras communes.«

Ispovjednički priručnik, tiskan na glagoljici 1496.: »Omicidija. Ja te pitam ako si kada ubil človika ali ženu. I ako si bil v tovarištvi [društvu] kadi bi gdo ubienj i ako si ti pomagal učiniti ta grih, ali ako su te na to zvali. I *ako si kada bil uzrok da bi ka žena izbila dite, ali za tvoj boj* [stas]*, ali s likarijami*. Ali ako si kada dal svit da bi druzi ubijeni, dobro da nî bil ondi sam. Ali ako je v svem srcu želil smrt druzim ali bližik, ali prijatelj ali neprijatelj.«.[8] *Spovid općena* je hrvatski prijevod inkunabule *Confessionale generale* milanskog franjevca Mihovila Carcana (1427.-1484.).

»Bajalice i vještice obtužuju kadkad pred sudom, da su djeca uslied njih nastradala. Bit će da su pomagale gdjekoje kod pometnuća davajući napitke i inako. [...] O pravom umorstvu čeda po materi govor je i u ovom primjeru: *Ako li bi se grihom našla ženska glava, ka bi dite udavila, volja kako godir hoć na svitu, ali kim hoć putem ali načinom, ima biti po svaki put ognjem sažgana, ako se najde; i ako se obnajde ta i takova, ima svaki človik, tako muška glava kako ženska, tu i takovu, kad ju obočiti, ima ju hitati pod zarok libar 46.* Polj. 90. čl. 84b. [...] U Zagrebu sudi se kao za umorstvo čeda, *parricidium*, i za uzrokovano pometnuće, sudeći barem po primjeru[9] iz kojega vidimo, da je samo od milosrđa osuđenoj bludnici Doroteji, kćeri Kuzme s Opatovine 1499. pretvorena kazan grozne pooštrene smrti u utop u Savi, od koje ju je kazni spasio krvnik magistar Valentin, uzev ju za ženu.«[10]

§ 237. Zakonodavstvo u Dubrovačkoj Republici (1272.-1815.)

Pravni poredak Dubrovačke Republike štitio je prava nerođene djece, jamčeći im pravo na dio baštine ili na miraz. *Statut* iz godine 1272. u četvrtoj knjizi, glavi LV. određuje: »I ako mu žena u vrijeme diobe bude trudna, rečeni će otac za tog još nerođenog sina dobiti onoliko koliko bude dobio jedan od njegovih već rođenih sinova.«.[11]

Malo je vijeće imenovalo skrbnike nerođenoj djeci; tako su 18. srpnja 1389. »Radovan Marić, Ratko Radinović i Stana žena Milete postavljeni za skrbnike nasljednicima pokojnog Milete, trgovca i muža rečene Stane, to jest onima koji će se roditi jer je s njim ostala trudna.«[12]

O skrbi za izloženu, napuštenu djecu i djecu siromašnih roditelj v. ovdje § 151-155.

Nije moguće sa sigurnošću reći koliko je bila raširena pojava izazivanja pobačaja u starom Dubrovniku. Sudske isprave o tome dosta su rijetke. Marija, sluškinja Vicka Budića iz Sudurđa na Šipanu, osuđena je 1709. na tri mjeseca zatvora zbog pobačaja. Kate Petra Ušice osuđena je

8 *Spovid općena,* priredio Jakov Blažiolović, Senj : tiskar Blaž Baromić, 25. travnja 1496.; Ivan Milčetić, *Prilozi za literaturu hrvatskih glagoljskih spomenika – Još jedna rijetka glagoljska tiskana knjiga*, Starine JAZU, XXIII, Zagreb, 1890., str. 136; *Spovid općena*, latiničku transkripciju priredila Anica Nazor, Senj, 1979., str. 26.

9 *Povjestni spomenici slob. kralj. grada Zagreba*, VIII, sabrao Ivan Krst. Tkalčić, U Zagrebu 1902., str. 127-128: (17. prosinca 1499.) »Quia Dorothea meretrix filia Cozme de Othok abbatis, in civitate hac in crinilo puellari videlicet in parta publice ambulavit, que rescita de suo maleficio quod est paricida duarum prolium suarum, *quos in se per vim oppresit et mortuos de se exire fecit*, unum ex illa parte Zawa [tj. rijeci Savi], alium in vico Latinorum [tj. Vlaškoj], quos in rubetis sepelivit prout id publice confessa est et similiter dixit, quod quedam Jagoda mulier ultra Zawam ac uxor Pauli literati de vico Latinorum et alia mulier Elena nomine cum eadem commorantes informassent eandem ipsos pueros necare morte turpissima, et dixit eas conscias esse de loco sepelionis, unum videlicet supra domum plebani sancti Anthonii, iurati adiudicaverunt iuxta suam fassionem et tale nephandum crimen et scelus ac peccatum, quod feria sexta proxime ventura in aquam proici debeat et tali morte mori licet meretur penam aliam sed propter lenitatem misericordiam fecerunt ut debebat deducta est, quam magister Valentinus tortor huius civitatis ibidem pro uxore peciit, que sibi in loco mortis pro uxore data est.«

10 Vladimir Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, I, Zagreb, 1922., str. 165-166.

11 *Liber statutorum civitatis Ragusii*, prir. Baldazar Bogišić i Konstantin Jireček, Zagreb, 1904., str. 101; *Statut Grada Dubrovnika 1272.*, preveli Mate Križman i Josip Kolanović, Dubrovnik : Historijski arhiv, 1990., str. 154 i 365.

12 Državni arhiv u Dubrovniku, *Reformationes*, svezak 28, list 25; *Acta consiliorum Reipublicae Ragusianae*, tomus II, prir. Michael Dinić, Belgradi, 1964., str. 562.

1729. na dva mjeseca zatvora zbog pobačaja. U iskazima svjedoka za pobačaj se kaže »potomit dijete«, »izvrć«, »izmetnut«.[13]

»Roditelji vlastelinke, ako bi se uvjerili da je njihova kćer izgubila čast, prisilili bi je da popije otrov, a tako su radili i pučani. S ovom kaznom oprala bi se ljaga obitelji. Inače bi plemiće, u čijoj se kući desio takav slučaj, isključili iz svih vijeća i državnih službi, a pučanin ne bi mogao udati ostale svoje kćeri i nitko se ne bi htio s njima družiti.«[14]

§ 237.a Kazneno zakonodavstvo novovjekovnih rimskih careva (XVI.-XVIII. st.)

Na području Svetoga Rimskog Carstva Njemačke Narodnosti (a to znači današnje Austrije, Njemačke, Belgije, te Slovenije, dijelova sjeverne Italije i unutrašnjosti Istre) vrijedila je *Constitutio criminalis Carolina (Peinlich Gerichts Ordnung)* Karla V. (1500.-1558.) iz 1532.

Marija Terezija (1717.-1780.) proglasila je 1768. *Constitutio criminalis Theresiana* kojom je centralizirano kazneno pravo u austrijskim nasljednjim zemljama (među ostalim, u današnjoj Austriji, Sloveniji te unutrašnjosti Istre) te je austrijsko kazneno pravo odijeljeno od njemačkoga. Na području današnje Hrvatske taj je zakonik bio na snazi samo za unutrašnjost Istre.

Opći kazneni zakonik koji je 2. travnja 1787. proglasio Josip II. (1741.-1790.), rimski car (1765.-1790.) i budući hrvatsko-ugarski kralj (1780.-1790.), na hrvatski je jezik preveo Požežanin Ivan Matković (1763.-1820.) i objavio pod naslovom *Opchinska naredba od zlocsinstvah i njihovih pedepsah*, U Budimu 1788. (144 str.). I ovaj je zakonik vrijedio samo na području austrijskih nasljednih zemalja, tj. u unutrašnjosti Istre, današnjoj Sloveniji i Austriji. Njime je smrtna kazna za pobačaj zamijenjena robijom i prisilnim radom. Evo odredbi vezanih uz temu ove knjige:

»[str. 15] Poglavje prvo. *Od zločinstavh glavokrivnih u općeni*. § 1. Ne svako dilovanje naredbam protivno jest glavokrivno *[criminale]* illi tako rečeno pod izgubljenjem glave zločinstvo. Zaradi toga i ona samo naredbam protivna dilovanja za glavokrivna zločinstva držati i suditi se imaju koja po ovdašnoj pedepsnoj[15] naredbi za takova očitovana budu. § 2. Za glavokrivno dakle zločinstvo iziskuje se zlo namišljeno i prosta volja: zlo namišljeno onda jest kada ili je prije ili po istomu protivnomu naredbam činjenju ili ono tada u činjenju ili pak u ostavljenju zadržavalo se zlo koje iz toga slidi privoljeno i odlučeno jest bilo i zato štogod protivno naredbam s onom odlukom po činjenju [str. 16] illi ostavljanju vlastiti uzrok bijaše da je zlo odonuda slidilo. [str. 17] § 6. Svako zločinstvo po zloći zločinca suditi se ima, a ne po stanju i okostanjih onoga kojemu zlo jest se dogodilo. Zločinstva dakle [str. 18] učiniti se mogu proti istima također zločincem, budalama, djeci, spavajućima, dapače i onima koji vlastitu sebi štetu i smaknuće užele. § 7. Zločinstva glavokrivnoga krivac ne postaje samo po istomu dilovanju da i po svakomu koje od zle odluke i proste volje izlazi pomoćnomu dilu, to jest zapovidajući, svitujući, hvaleći, upućujući, pomažući ili kakvim mu drago drugim dilom koje da se zlo pripeti uzrok bijaše prigoda ili u isti čas učinjenoga zločinstva pomoć za ono kakvim goder načinom dade ili barem za isto slobodnije i sigurnije učiniti s kojim god najposlije načinom u pomoći bijaše.

[str. 57] Poglavje četvrto. *Od uputnih protiv životu čovičjemu i tila njegova zdravju zločinstvah.* § 89. Glavokrivna zločinstva koja se uput života čovičanskoga i njegova zdravja dotiču jesu: a) ubojstvo jednostručno *[homicidium simplex]*, b) pustainstvo, c) ubojstvo izdato, d) najmito razbojništvo *[assassinium]*, e) dvobojstvo ili dvojice na mejdan[16] izazvanje, f) *dobavljenje*

13 Nella Lonza, *"Dvije izgubljene duše" – čedomorstva u Dubrovačkoj Republici (1667-1808)*, Anali, XXXIX, Dubrovnik 2001., str. 269-270.

14 Vlaho Kojaković, *Dubrovnik u privatnom životu*, Dubrovnik, 1933., str. 33.

15 kaznenoj, od grčkog *paideúō* odgajam

16 od turskog *meydan* dvoboj

raztiranja ploda tilesnoga, g) *izmetnuće djece*, h) jako izranjenje, i) svoubojstvo ili sila samom sebi učinjena *[autochiria]*.

[*Pobačaj*, str. 67] § 112. Ženska glava koja znajući sebe noseću iliti trudnu pak bi štogod zboreći uzela ili popila po kojem bi tilesnoga ploda rastiranje uzrokovati mogla ili s kakvim drugim načinom to bi učiniti mogla da porod mrtav na svit dojde, takva žena glavogubnoga zločinstva okriviteljicom sebe čini premda bi ne znam iz kakva načina ili razloga na rečeno zlotvorstvo uraditi navedena bila. § 113. Pedepsa dobavljenoga povrgnuća jest vrimenita u redu prvomu ali teška tavnica i poslovi općinski. Ova ništa ne manje pedepsa prama ženama udatima svagda oštrija odsuđivati će se.

[str. 68] § 114. Ovoga zlotvorstva skupa krivci jesu koji načine za povrgnuće prišapćivaju i dokazuju, za svrhu istu traže, pribavljaju i, što god ono bilo, za nezrila poroda izbačenje znajući daju, ili poslije bilo to s privolenjem ženske glave noseće ili osim ove dogodilo bi se. § 115. Zločinstva ovoga skupa krivaca jest vrimenita prvoga reda krotkija tavnica i općinski poslovi. Ništa ne manje pedepsa ova užestočiti se ima kada bi za izbaciti porod nezril onaj pomlju svoju nado koji otac poroda bivši u ovomu bio bi nadrazložen i pridobiven.

§ 116. Koji ditešce živo takve dobe u kojoj ono života svoga uzdržanje nije moguće zaslužiti, s onom svrhom izmeće da ga ili smrti stanovitoj podloži ili uzdržanje života njegova nadanom događaju ili srići izruči, [str. 69] takvi sebe djeteta pogubno izmetnutoga krivcem čini kakvom goder bi pak svrhom ovu grihotu učinio, niti je od potribe da smrt djeteta zaisto slidi ili ne.

§ 117. a) Ako ditešce u samoću ili u takvo misto postavljeno bi bilo, koje bi izvan običajnoga ljudih prolaženja daleko bilo, ili ako ditešce izmetnuto toliko bi sakriveno bilo da se od prolazećih lasno smotriti ne bi moglo, ili da vriskanje njegovo čuti se ili može biti teško bi se čuti moglo,

b) Ako bi onaj djetešce izmetnuo koji bi po zapovidima naravnima i varoškima dužan bio djecu braniti i sačuvati,

c) Ako djetešca izmetnuta smrt prvo nego bi se našlo slidila, ili baš kad bi izmetnuto bilo umrlo bi, onda pedepsa u prvima dvima događajih reda prvoga, u stražnjemu pak događaja reda drugoga dulja, ali oštrija tavnica biti hoće; ništa ne manje ova pedepsa ciča vrste skupsastajuće za dilo zloće također užestočiti se mora.

[str. 70] § 118. Ako pak ditešce na takvu mistu, kuda mloštvo ljudih običaje prolaziti izmetnuto bi bilo, da bi se s vrimenom najti i na skoro opaziti moglo, ili barem zaisto moglo se je ufati da se smotriti može, tada pedepsa biti će vrimenita reda prvoga krotkija tavnica i poslovi općinski.«

§ 238. Kazneno zakonodavstvo (1803.-1852.)

Austrijski *Kazneni zakonik* koji je 3. rujna 1803. proglasio Franjo II., posljednji rimski (1792.-1806.) i budući austrijski car (Franjo I., 1804.-1835.), prvi je kazneni zakonik koji je sustavno unaprijed odredio raspon kazni za kažnjiva djela. Hrvatski prijevod *Skupozakonik illiti naredbe çesarske kraljeve varhu zloçinstvă i pedipse odredjene protiva zloçinczem*, tiskan u Zadru 1804., napravljen je prema službenome latinskom izdanju *Codex poenalis de criminibus*, Viennae, 1803., a Vladimir Mažuranić[17] smatra da je tekst preveo dominikanac, pravnik i novinar Dominik Budrović (1773.-1847.).[18] *Skupozakonik* je bio na snazi na području Istre i bivše mletačke Dalmacije od 1804. te na području ukinute Dubrovačke Republike od 1815. do

17 *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, I, Zagreb, 1909., str. 235.

18 O njemu: Josip Horvat, *Povijest novinstva u Hrvatskoj 1771-1939*, Zagreb, 1962.; Marija Zaninović-Rumora, *Historijski zapisi o Nikoli Dominiku Budroviću*, Prilozi povijesti otoka Hvara, VIII, Hvar, 1987., str. 79-81; *Hrvatski biografski leksikon*, 2, Zagreb, 1989.; Stjepan Krasić, *Generalno učilište dominikanskoga reda*, Zadar 1996., str. 660-662; Tin Kolumbić, *Prvi hrvatski novinar – svećenik*, Glas Koncila (Zagreb), 46 (2007.) 1.735 / 23. IX., str. 32.

31. kolovoza 1852. Evo odredbi o vrstama kazni, vrstama zločina, i o kaznenim djelima koja se danas zovu čedomorstvo, pobačaj i napuštanje djeteta:

»[*Vrste zatvorskih kazni*, str. 16] *§ 11.* Pedipsa[19] od tamnice jest od tri različite tegoće oli vrste: prva uzdrži se pod imenom priprostim tamnice, druga imenovana je tamnica teška, a treća bilježi se tamnica najteža. *§ 12.* Tegoća pedipse od prve vrsti koja se uzdrži pod imenom same tamnice razumi se ona kad krivac, premda se nahodi zatvoren u mistu tisnu, za to određenu, sasvim tim stoji slobodan, to jest brez da je zakovan u sindžire[20] oliti veruge. Njegovo iće ima biti ono koje je određeno i nahodi se u Naredbeniku [str. 17] tamničara od sličnih pomanjkanja, piće pak ne ima mu se dati drugo izvan same vode. Ovi suviše ne ima općiti s nikim, ni razgovarat se, nego samo prid čuvaocem tamnice i s onim samim jezikom koga tamnice posiduje čuvaoc oliti straža. *§ 13.* Tegoća pedipse od druge vrste tamnice meće se na krivca po tvrdu zakovanju noga u teške gvozdene veruge oli sindžire, po zabranjenu ića mesa svake vrste izvan malo vruće čorbe oliti menestre na dan; gole daske dajući mu za postelju, ne dopuštajući ikomu s njim se razgovarati, nego s onim samo koji budu određeni za njegovu stražu. *§ 14.* Treća napokon i najžešća tegoća tamnice ima se ispunit protiva krivcu kako slidi. Krivac biti [str. 18] ima postavljen u jednu tamnicu napose, i razlučeno od svakoga ljuskoga općenja, koja ima imati toliko prostorine i svitlosti izvanske koliko je zadosta da se uzdrži zdrav. Sveđer na ruku i na nogu valja da drži teške gvozdene veruge i opasan oko tila jednim gvozdenim obručem za koga peklju bit će svezana gvozdena veruga i ista prikovana u zid. Niti se može otkovati od zida nego onda kad bude poći na očitu radnju. Njegovo iće i piće uzdržat će se u malo kruva suva i vode i svaki drugi dan u malo vruće čorbe oliti menestre, brez mesa sveđer i drugoga smoka. Za postelju služit će mu gole daske. Nikakav govor i razgovor s kim bit mu oće dopušten. [str. 20] *§ 17.* Pedipsa od tamnice može se sve to veće ražešćivat i ogorčat po načine ovde imenovane: 1) s dužnošću očita grozna truda i poslovanja; 2) s postavljenjem na očigled očiti za poruganje i smij[21] vilajeta[22] oliti po talijanskomu govorenju s prikazanjem u Barlinu; 3) s priloženjem i nadostavljenjem teških odaraca od štapa i šifaka oliti šiba; 4) s postom oliti žežinjom; 5) s prognanjem oliti banjenjem[23] izvan mista kraljestva posli pedipse dovršene.

[*Vrste zločina*, str. 43] Poglavlje šesto. Od različiti vrsta zločinstva. *§ 50.* Zločinstva od naravi otrovna i škodljiva, kad se po zloćudnu [str. 44] činjenju ljuckomu izvršuju, gledaju i upravljena su za raniti oli sviju skupa podložnika upravu, temelj, sklad, mir, slobod i nepogibnosti svega okoliša iliti kraljevstva i njegova općenoga temelja od sjedinjenja; oli samo napose i osobito kip toga i toga podložnika, njegovo imanje, slobod i svake druge vlastitosti. *§ 51.* Od ove naravi i vrste zločinstva jesu po broju doli iskazana: 1) strahovito i himbeno izdajstvo kraljestva i druga prilična dila koja daju škodu i pogiba miru sviju općenomu; 2) uzbunjenje iliti sulevacion[24] i odmetništvo oli ribelion;[25] 3) očita usilnost; 4) povraćenje jednoga prognana oliti banjena; 5) zlo služenje oli nepodobno ulaganje oblasti primljene; [str. 45] 6) pričinjenje općenih karata ili cedulja koje na ime kralja imadu i uzdrže činu i razlog od jaspri[26] iliti munite;[27] 7) pričinjenje jaspri, pineza[28] oli novaca; 8) smetanje bogoštovlja; 9) uscilno oskvrnjenje divojaka i druga

19 kazna, od grčkog *paideúō* odgajam
20 od turskog *zincir* okovi, lanac
21 smijeh
22 svijeta, turski *vilajet* svijet, zemlja, rodni kraj, zavičaj
23 od talijanskoga *bandizar* izgon, progon
24 od talijanskog *sollevazione* ustanak, oružana pobuna
25 od talijanskog *ribellione* odmetništvo
26 od grčkog *asprós* bijel; sitan srebrni novac u Osmanskom Carstvu
27 od latinskoga *moneta* kovani novac
28 od visokostaronjemačkog *Pfenning* novac

putena dila; 10) ubojstvo; 11) nastojanje na izbinjenje čeda oliti zametka ljuckoga; 12) zapuštenje dičice s jezivošću od smrti; 13) rađenja i ostala uvriđenja od prilične ćudi; 14) pozvanje na mejdan;[29] 15) užganje iliti upaljenje; 16) lupeštvo i druga priuzeća tuđega imanja; 17) oteće iliti uzeće na silu; 18) izmamljenje na privaru; 19) dvoženištvo oliti ženidba učinjenja s veće žena oli ljudi; 20) krivo potvorenje; 21) pomoć dana zločinstvim.

[*Čedomorstvo*, str. 87] Poglavlje šesnaesto. Od ubojstva i od pogubljenja iliti smaknuća... § 122. Majka koja diže život svomu ditetu u rođenju, ili ga pusti umriti propuštajući mišljeno potribnu pomnju u vrime rođenja, bit će pedipsana s pritvrdom tamnicom [v. § 14] za života ako bude dite začeto po združenju od ženidbe. Ako bi porod bio bezakonit, pedipat će se s tvrdom tamnicom [v. § 13] od deset do dvadeset godina. Ako pak sinovljeva smrt bude uzrokovana od mimopuštenja potribnitoga nastojanja, imat će misto u ovu zgodu pedipsa tvrde tamnice [v. § 13] od pet do deset godišta.

[*Pobačaj*, str. 90] Poglavlje sedamnaesto. Od nastojanja izbinjenja zametka ljuskoga. *§ 128.* Ona ženska glava koja smišljeno stavi se na kakvo dilo ili uloži koji mu drago drugi način radi kojega more se dogoditi izbinjenje ili izlazišće od začetka bez duše, krivca se čini od zločinstva. *§ 129.* Ako kušano izbinjenje ne će se biti doistinilo, imat će se pedipsati s osudom od tamnice [v. § 12] od šest miseca do jedne godine. Ako se pak bude dovršilo, imati će misto pedipsa od tvrde tamnice [v. § 13] među jednom i pet godina. [str. 91] *§ 130.* Podložit će se istoj pedipsi da li sveđer združenoj užestočenju [v. § 17] otac izmetnuta poroda kad bi bio zajedno krivac zločinstva. *§ 131.* Tolikođer jest krivac ovoga zločinstva oni koji bez znanja majčina i protiva njezinoj volji za koju mu drago svrhu da je uzrok izbinjenja ili kuša uzrokovati ga. *§ 132.* Takovi krivac pedipsati će se s tvrdom tamnicom [v. § 13] od jedne do pet godina; da li ako se bude doistinila pogibil u majčinu životu ili šteta njezinomu zdravlju, pedipsa će biti od pet do deset godišta.

[*Napuštanje djeteta*, str. 92] Poglavlje osamnaesto. Od zapuštanja male dice. *§ 133.* Oni koji zapušta ili meće na sreću jedno djete od dobi nejake, za dobiti sebi hranu oli za postaviti ga na pogibili od smrti oli istom za puštiti na samu sreću njegovo sahranjenje,[30] budi koji mu drago uzrok koji ga je na to naveo, diluje jedno zločinstvo. *§ 134.* Ako se bude djete postavilo u mistu odaljenomu i općeno nepohođenomu ili po načinu da ne bi bilo lako da se brzo očituje i sahrani, pedipsa koja će se odrediti biti će [str. 93] tvrda tamnica [v. § 13] od jedne do pet godina, i ako bi se dogodila smrt djetešca od pet do deset godišta. *§ 135.* Ako pak s druge strane bude djete postavljeno u mistu općeno pohođenomu i po načinu da se može razložito ufati da će biti odmah odkriven i sahranjen, to zapuštenje oliti postavljenje biti će pedipsano s tamnicom od šest miseca do jedne godine; da li sa svim tizim ako je djete umrlo odredit će se pedipsa s podobnom mirom[31] od jednoga do pet godišta.«

U zadarskom tjedniku *Pravdonoša* broj 16 od 12. sèrpnja 1851. liječnik i novinar Ante Kuzmanić (Split, 12. lipnja 1807. – Zadar, 10. prosinca 1879.) ovako navodi paragraf 122. *Zakonika kaznenog (pedipsnog, karnog):* »Mater, koja bi u porodjaju svoje dite umorila, bi pustila da umre izostavivši naumice potribitu pomoć, osudit će se u tešku tamnicu za svega života ako je dite zakonito. Ako je dite nezakonito, osudit će se od deset do dvadeset godinah u tešku tamnicu. Ako je dite umèrlo s' toga što se naumice potribita pomoć izostaviula, osudit će se od pet do deset godinah u tešpku tamnicu.« (*O kèrvništvu i ubojstvu*, str. 1)

29 od turskog *meydan* dvoboj

30 U smislu čuvanje, uščuvanje, skrb, briga, sklanjanje na sigurno; a ne pokop ili sprovod.

31 mjerom

§ 239. Kazneno zakonodavstvo (1852.-1929.)

1. *Kazneni zakon o zločinstvih, prestupcih i prekršajih* od 27. svibnja 1852., u prvom dijelu (O zločinstvih), glava šesnaesta (O uzrokovanom pometnuću) glasi: »*Pometnuće uzrokovano sebi.* § 144. Ženska, koja navlaš poduzme čin kakov, kojim joj bude uzrokovano pometnuće, ili proizveden porod takov, da čedo dođe na sviet mrtvo, čini se krivom zločinstva. *Kazan.* § 145. Kazan pometnuća pokušana, ali ne uspjela, jest tamnica od šest mjeseci do jedne godine; a pometnuća uspjela, težka tamnica od jedne do pet godinah danah. § 146. Na istu kazan, ali s pooštrenjem, osudit se ima i otac pometnuta čeda, ako bude i on sukrivac zločinstva. *Pometnuće uzrokovano inoj.* § 147. Zločinstva ovoga krivcem čini se i onaj, koj s kojom god nakanom, suprot znanju i volji matere, začetka njezina pometnuća uzrokuje ili ga uzrokovat pokuša. *Kazan.* § 148. Zločinac takav kaznit se ima težkom tamnicom od jedne do pet godinah; a ako u isto doba zločinstvom tim dodje u pogibelj života i mati, ili joj se tim nahudi zdravlju, od pet do deset godinah danah.« (*Kazneni zakon od 27. svibnja 1852*, ur. Dr. Hinković, U Zagrebu, 1884., str. 93-94; *Kazneni zakon o zločinstvih, prestupcih i prekršajih*, četvrto nepromjenjeno izdanje, ur. Josip Šilović, Zagreb, 1921., str. 157-159 – Hrvatski zakoni, XV). *Kazneni zakon* bio je na snazi na području današnje Republike Hrvatske od 1. rujna 1852. do 31. prosinca 1929. (za krajeve koji su bili pod Italijom do 31. ožujka 1922.). Komentar: Karl Janka – Josip Šilović, *Kazneno pravo*, Zagreb, 1908., str. 296. Primjedbe na radni hrvatski prijevod iznio je urednik tjednika *Pravdonoša* već 23 dana nakon proglašenja zakona: »Umorstvo utrobe. Što je to? To se ne može razumieti kako se utroba može umorit. To je kad žena po koi način hotimice pobaci plod svoje utrobe i zlobno ubije. To se u narodu reče *izmetnuti, izvèrći, izbiti, izbaciti;* ali ne *utrobu*, neg' što je u utrobi začeto; za to bi ja rekao: *izmetnuće začetka*.«[32]

1.1. Kraljevska hrvatsko-slavonsko-dalmatinska zemaljska vlada donijela je 15. kolovoza 1877. *Naredbu broj 14.950* (Sbornik zakona i naredaba, br. 56, god. 1877.) čijim je § 17. propisano: »Primalja, koja učini, da se utrobni plod utamani ili podvrgne, da se diete podmetne ili izmieni, ili primalja, koja se kod takova kažnjiva djela učini sukrivom ili učestnom, pak i ona, koja bi kakav zločin ili prekršaj prešutila, ne priobćiv ga prema dužnosti svojoj nadležnoj oblasti, podpada pod kazan prema ustanovam kaznenoga zakona.« Naredba je bila na snazi do stupanja na snagu Naredbe iz 1889.

1.2. Odjel za unutarnje poslove kraljevske hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zemaljske vlade donio je 6. travnja 1889. *Naredbu kojom se ustanovljuje naputak za primanje* (Sbornik zakona i naredaba, br. 25, god. 1889.) čijim je § 17. propisano: »Primalja koja učini da se utrobni plod utamani ili povrgne, da se dijete podmetne ili izmieni, ili primalja, koja se kod takova kažnjiva djela učini sukrivom ili učestnom, pak i ona, koja bi kakav zločin ili prekršaj prešutila, ne priobćiv ga prema dužnosti svojoj nadležnoj oblasti, podpada pod kazan prema ustanovam kaznenoga zakona.« Naredba je bila na snazi do 9. svibnja 1930.

2. Godine 1879. tadašnji hrvatski ministar pravosuđa uputio je banu Ivanu Mažuraniću nacrt prijedlog kaznenog zakona. Zakonarski postupak nije proveden (prošao je samo prethodnu stručnu raspravu 1882.), ali je tekst predloženih odredbi važan za hrvatsko jezično nazivlje, povijest i spoznaju, što je tada bilo problematično pa je valjalo kažnjavati. Tako paragraf 260. predviđa: »[1] Noseća ženska, koja pometne ili plod u utrobi usmrti, ili dopusti, da tko drugi to učini, kazni se radi zločinstva pometnuća, ako je udata, robijom od dvie do deset godinah, ili uzom ne izpod dvie godine; ako je neudata, robijom do pet godinah, ili

32 Ivan Danilov, *O novom pedepsnom (karnom) zakoniku*, Pravdonoša (Zadar), II (1852.) 25, U Zadru 19. lipnja 1852., str. 2.

uzom ne izpod godine. [2] Istom se kaznom kazni, tko privolom noseće ženske na koj god način prouzroči, da je pometnula, ili plod joj u utrobi usmrti; nu ako počini to zločinstvo za plaću, kazan je robija od tri do deset godinah, a ako se tim poslom navadno bavi, robija ne izpod pet godinah.« Susljedni paragraf 261. predviđa: »Tko bez znanja ili privole noseće ženske na koj god način prouzroči, da je pometnula, ili plod joj u utrobi usmrti, kazni se radi zločinstva robijom od tri do petnajst godinah; a ako je ženska usljed toga umrla, robijom ne izpod deset godinah.« – Marijan Derenčin, *Osnova novoga kaznenoga zakona o zločinstvih i prestupcih za kraljevine Hrvatsku i Slavoniju 1879.*, Zagreb, 1997., str. 69-70. 312-313. Literatura: Josip Šilović – Stanko Frank, *Kazneno pravo, I. Opći dio*, Zagreb, 1929., str. 35-36; Franjo Bačić, *Sto godina od Derenčinove Osnove kaznenog zakona*, Naša zakonitost (Zagreb), XXXIII (1979.) 11-12, str. 95-104.

O kaznenim postupcima za pobačaj u Hrvatskoj v. u ovoj knjizi § 170, a u Sloveniji § 180.

§ 239.a Kazneno zakonodavstvo za Međimurje, Baranju i Bačku (1878.-1929.) te Rijeku (1878.-1924.)

Na područjima koja su potpadala pod ugarsku krunu (Rijeka, Međimurje, Baranja, Bačka i Banat) na snazi je bio ugarski *Kazneni zakonik o zločinima i prijestupcima* od 27. svibnja 1878.: »XVIII. poglavlje: Zločini i prijestupi protiv života. § 285. [1] Noseće žensko biće koje namjerno istjera utrobni plod ili ga ubije u maternici ili dopusti da tko drugi nad njim to izvede: kaznit će se robijom do dvije godine ako je trudnoća izvanbračna, u drugim slučajevima robijom do tri godine. [2] Ista kazna pogađa onoga tko uz privolu ženskog bića počini ovaj zločin, ako je pak djelo izveo iz koristoljublja nastupa robija do pet godina. § 286. [1] Tko istjera ili ubije utrobni plod neke noseće žene bez njezine privole: kaznit će se tamnicom do pet godina. [2] Bude li pak time prouzročena smrt nosećoj ženi: kazna je tamnica od deset do petnaest godina.«[33]

§ 240. Kazneno zakonodavstvo za Lastovo, Palagružu, Zadar, Cres, Lošinj i Istru (1922.-1943./1954.) te Rijeku (1924.-1947.)

Za područja pripojena Italiji Rapalskim ugovorima, od 1. travnja 1922. do njihova sjedinjenja s hrvatskom maticom (za Istru do 15. rujna 1947., za zonu B (kotar Buje) do 25. listopada 1954., te za Rijeku od 1924. do 1947.) na snazi je bio *Kazneni zakonik Kraljevine Italije:* »Glava IV. O uzrokovanom izbivanju. Članak 381. Žena, koja, bilo kojim srestvom, upotrebljenim od nje, ili od drugoga uz njezinu privolu, prouzroči sebi izbivanje kazni se zatvorom od jedne do četiri godine. Članak 382. (1) Tko god prouzroči ženi izbivanje, uz njezinu privolu, kazni se zaključenjem od trideset mjeseci do pet godina. (2) Ako, usljed čina izbivanja, ili usljed srestava upotrebljenih da ga se prouzroči, nastane smrt žene, ide kazna zaključenja od četiri do sedam godina; a od pet do deset, ako nastane smrt, jer su se upotrebila srestva pogibeljnija od onih na koje je ona pristala. Članak 383. (1) Tko god se posluži srestvima upravljenim da prouzroči ženi izbivanje, bez njezine privole ili proti njezinoj volji, kazni se zaključenjem od trideset mjeseci do šest godina; a od sedam do dvanaest godina, ako se izbivanje dogodi. (2) Ako, usljed čina izbivanja ili usljed srestava upotrebljenih da ga se prouzroči, nastane smrt žene, ide kazna zaključenja od petnaest do dvadeset godina. (3) Kazne odregjene u ovom članku povišuju se za šestinu ako je krivac muž. Članak 384. (1) Kad je krivac kojega od zločina predvigjenih u dvjema predidućim člancima osoba koja vrši zdravstveno zvanje ili zanat podvrgnut nadzoru iz razloga javnog zdravstva, te je naznačila ili priskrbila ili upotrebila srestva, kojima se je prouzrokovalo izbivanje ili po kojima je nastala smrt, kazne odregjene u onim člancima povišuju

33 usp. Jovan J. Lemajić, *Mala zbirka krivičnih zakona za Vojvodinu*, Novi Sad, 1924., str. 111.

se za šestinu. (2) Osuda donosi uvijek kao posljedicu obustavljenje vršenja zvanja ili zanata za vrijeme jednako onome udarenog zaključenja. Članak 385. U slučaju izbivanja prouzročena da se spasi čast svoju ili žene, matere, descendetkinje, poćerke ili sestre, kazne odredjene u predidućim člancima umanjuju se od jedne do dvije trećine, te se zaključenje zamijenjuje zatvorom.« (*Kazneni zakonik*, Zadar, 1922., str. 101-102).

§ 241. Kazneno zakonodavstvo (1930.-1941. i 1945.-1951.)

1. *Krivični zakonik* za Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca od 27. siječnja 1929. (Službene novine Kraljevine SHS, br. 33-XVI od 9. II. 1929.), bio je na snazi od 1. siječnja 1930. do 9. lipnja 1941., a primjenjivao se kao pravno pravilo i od 8. svibnja 1945. do 30. lipnja 1951. Njime je bilo određeno (Službene novine, br. 33-XVI iz 1929., str. 170): »§ 171. (1) Trudna žena koja sama svoj plod pobaci ili drugom dopusti da joj to učini, kazniće se zatvorom do tri godine. (2) U osobito lakim slučajevima može sud ublažiti kaznu po slobodnoj oceni, a vanbračnu mater, ako je sama izvršila pobačaj, i osloboditi od svake kazne. § 172. (1) Ko trudnoj ženi na njen zahtjev ili pristanak da kakvo sretstvo ili učini da plod pobaci, kazniće se strogim zatvorom. (2) Ako to učini lekar, apotekar, babica ili lice koje to vrši za nagradu, kazniće se robijom do pet godina. (3) Lekar ili babica kazniće se zatvorom od godinu dana i u slučaju ako već započeti pobačaj dovrši a o tome ne izvesti nadležnu vlast u roku od tri dana. § 173. (1) Ko trudnoj ženi da kakvo sredstvo za pobačaj ili ga sam prema njoj upotrebi a bez njene volje i ona plod pobaci, kazniće se robijom do pet godina. (2) Ako žena od toga umre, učinilac će se kazniti robijom najmanje pet godina. (3) Neće se kazniti lekar koji trudnoj ženi uz prethodnu prijavu vlasti a na osnovu lekarskog komisijskog mišljenja pravilno izazove prekidanje trudnoće ili pobačaj da bi joj spasao život ili otklonio neizbežnu opasnost po njeno zdravlje, kad to nikakvim drugim načinom nije moguće. (4) O obrazovanju lekarske komisije Ministarstvo Narodnog Zdravlja izdaće naročitu uredbu. § 174. Ko javno ili putem štampe objavljuje oglas kojim prikriveno ili otvoreno nudi, javno izlaže ili hvali izvesna sredstva ili oruđa za pobačaj ploda ili nudi svoje ili tuđe usluge za to, kazniće se strogim zatvorom do godinu dana.« Uz nastanak tih odredbi: Milan Jovanović-Batut, *Jedno mišljenje i predlog Sanitetskog saveta o kriminalnom i veštačkom pobačaju*, Glasnik Ministarstva narodnog zdravlja (Beograd), VIII (1928.) 2-7, str. 200-202. Komentar: Metod Dolenc, *Tumač Krivičnog zakonika Kraljevine Jugoslavije*, Zagreb, 1930., str. 241-246; Tone Brodar [Edvard Kardelj], Paragraf 171 [tekst iz 1934.], u: Nevenka Petrić, *Čovjekove slobode, rađanje, samoupravljanje*, Sarajevo – Banja Luka, 1981., str. 415-419.
2. Radi provedbe § 173. *Krivičnog zakonika*, ministar socijalne politike i narodnog zdravlja donio je *Uredbu o obrazovanju lekarske komisije* (Uredbu o ustrojstvu liječničkog povjerenstva – Službene novine, br. 105-XXXIX od 10. V. 1930., str. 783-784), koja je bila na snazi od 10. svibnja 1930.
3. Radi provedbe § 172. *Krivičnog zakonika*, ministar socijalne politike i narodnog zdravlja donio je *Pravilnik o prijavljivanju dovršenja započetog pobačaja* (Službene novine, br. 105-XXXIX od 10. V. 1930., str. 791-792), koji je bio na snazi od 10. svibnja 1930. Prijavu su bili dužni podnijeti svaki liječnik i primalja svom sreskom liječniku ili gradskom fiziku. Nije bilo propisano prosljeđivanje ni statistička obrada podataka na razini banovina ili države, niti ima naznaka da je to učinjeno.

O kaznenim postupcima za pobačaj u Hrvatskoj v. u ovoj knjizi § 170, u Bosni i Hercegovini § 175, u Sloveniji § 180, u Crnoj Gori § 185, u Srbiji § 194 i u Makedoniji § 203.

§ 242. Kazneno zakonodavstvo (1941.-1945.)

1. *Zakonskom odredbom o zabrani i kažnjavanju uzrokovanog pometnuća i o prekidanju trudnoće* (Narodne novine, br. 49/41) promijenjen je *Kazneni zakonik* od 29. siječnja 1929. tako da glasi: »§ 171. Trudna žena, koja sama sebi prouzrokuje pometnuće ili drugome dopusti, da joj to učini, kaznit će se teškom tamnicom od pet do deset godina. § 172. (1) Tko trudnoj ženi na njezin zahtjev ili uz njezin pristanak izazove ili učini pometnuće, kaznit će se doživotnom tamnicom. (2) Ako je to učinio liječnik, primalja (babica) ili osoba, koja je već bila osuđena zbog kojega djela iz §§-a 171. do 183. ili koja je ponovno učinila koje od tih djela, kaznit će se smrću. § 173. (1) Tko nagovara trudnu ženu na pometnuće ili joj dade kakovo sredstvo za pometnuće, kaznit će se teškom tamnicom od deset do dvadeset godina. (2) Tko trudnoj ženi dade kakovo sredstvo za pometnuće ili joj ga sam prema njoj za to upotrijebi, a bez njezine volje i ona plod pometne, kaznit će se smrću. (3) Ako je počinitelj u slučajevima §§ 171. do 173. primio ma kakovu nagradu ili korist ili obećanje nagrade ili koristi, uz smrtnu kaznu ima mu se oduzeti sav imetak, u korist države za podupiranje materinstva. § 174. (1) Tko javno ili prikriveno hvali, izlaže, nudi, prodaje ili pribavlja kakvo sredstvo ili oruđe za pometnuće ili nudi svoje ili tuđe savjete i usluge za izvršenje pometnuća, kaznit će se teškom tamnicom od deset do dvadeset godina i novčano u najmanje iznosu od 100.000 dinara. (2) Novčane kazne iz §§ 171. do 174. imaju se ovršiti bez obzira na postojeće propise o ograničenju ovrhe ili o izuzeću od ovrhe.«[34] Zakonska je odredba bila na snazi od 10. lipnja 1941.
2. Točkom II. *Zakonske odredbe o zabrani i kažnjavanju uzrokovanog pometnuća i o prekidanju trudnoće* (Narodne novine, br. 49/41) propisano je: »1. Trudnoj ženi može se prekinuti trudnoća samo u svrhu, da joj se spasi život ili otkloni neizbježiva opasnost za njeno zdravlje, kad to nikakvim drugim načinom nije moguće postići. Ovakovo prekidanje trudnoće mora se izvršiti prema svim propisima liječničke znanosti i to samo u javnim bolnicama, ali ni u kojem slučaju ambulantno.« (Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske, godina 1941., br. 229, str. 172). Zadnja rečenica je promijenjena nakon dva i pol mjeseca: »Ovakovo prekidanje trudnoće mora se izvršiti prema svim propisima liečničke znanosti i to samo u javnim bolnicama u Banjoj Luci, Dubrovniku, Gospiću, Osieku, Sarajevu i Zagrebu, a ni u kojem slučaju ambulantno.« (na snazi od 10. kolovoza 1941.: Narodne novine, br. 115/41; Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske, godina 1941., br. 618, str. 508). Komentar: Adrijan Seletrin, *Medicinske indikacije za prekidanje trudnoće*, Liječnički vjesnik (Zagreb), 63 (1941.) 11, str. 505-509.
3. Ministar zdravstva je 26. rujna 1941. donio odluku o imenovanju predsjednika i članova povjerenstva za ustanovljenje potrebe prekinuća trudnoće te je propisao sadržaj povjerljivog zapisnika (Narodne novine, br. 142/41; Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske, godina 1941., br. 827, str. 717-719).

§ 243. Kazneno zakonodavstvo (1951.-1971.) i građansko zakonodavstvo (1952.-1978.)

1. *Krivični zakonik*, Službeni list FNRJ (Beograd), br. 13/51, donijela je Narodna skupština FNRJ 27. veljače 1951., a zakonik je stupio na snagu 1. srpnja 1951. U dvanaestoj glavi (krivična djela protiv života i tijela), članom 140. (str. 200) propisano je: »Pobačaj. (1) Tko trudnoj ženi s njezinim pristankom izvrši pobačaj, započne vršiti pobačaj, ili joj pomogne da izvrši pobačaj, kaznit će se zatvorom najmanje tri mjeseca. (2) Tko trudnoj ženi bez njezinog

34 *Zbornik zakona i naredaba Nezavisne Države Hrvatske*, godina 1941., br. 229, str. 171-172.

pristanka izvrši ili započne vršiti pobačaj, kaznit će se strogim zatvorom do osam godina. (3) Ako uslijed djela iz stava 1 i 2 ovog člana žena umre, učinilac će se kazniti za djelo iz stava 1 zatvorom najmanje šest mjeseci ili strogim zatvorom do pet godina, a za djelo iz stava 2. strogim zatvorom najmanje dvije godine. (4) Ne će se kazniti za pobačaj ako je ovaj izvršen radi otklanjanja opasnosti za život ili zdravlje trudne žene ili u drugim opravdanim slučajevima. U kojim je slučajevima pobačaj dopušten određuju posebni propisi.« Predmet kaznenopravne zaštite je neometan prirodni tijek trudnoće, a neposredni predmet djela su trudna žena i plod. Zakonik iz 1951. ukinuo je kažnjivost trudne žene zbog pobacivanja djeteta. Krivični zakonik pripremala je Komisija na čelu s Mošom Pijadom od 1949., a od ginekologa su sudjelovali: Franc Novak, Siniša Tasovac i Angelina Mojić. Predstavnica Antifašističkog fronta žena A. Milojković bila je protiv potpune legalizacije pobačaja.

1.1. Radi provedbe člana 140. stava 4. *Krivičnog zakona*, Vlada FNRJ pod predsjedanjem Josipa Broza 11. siječnja 1952. donijela je podzakonski propis: *Uredbu o postupku za vršenje dopuštenog pobačaja*, Službeni list FNRJ (Beograd), br. 4/52, str. 50-51. Ta je uredba bila na snazi od 19. siječnja 1952. do 9. ožujka 1960. Uredba propisuje niz indikacija uz koje je pobačaj dopušten. Inicijativu za donošenje uredbe dala je 1950. Pepca Kardelj u ime Komisije za žene Centralnog vijeća Saveza sindikata Jugoslavije. Komentari: Angelina Mojić, *Novi pravni propisi – Uredba o postupku za vršenje dozvoljenog pobačaja*, Narodno zdravlje (Beograd), VIII (1952.) 2, str. 59-62.

1.2. Komentari čl. 140. *Krivičnog zakona* (SL 13/51) i *Uredbe* (SL 4/52): *Objašnjenja uz Nacrt Krivičnog zakonika FNRJ*, drugo dop. izdanje, Beograd, 1951., str. 295-297; F[ranjo] B[ačić], *Da li teže posljedice po zdravlje trudne žene koje su proizašle iz djela pobačaja u smislu pozitivnih zakonskih propisa prestavljaju zasebno djelo?*, Odvjetnik (Zagreb), XVII (1952.) 8, str. 11-12; Janko Đ. Tahović, *Krivično pravo. Posebni deo*, Beograd, 1953., str. 87-95; Dušan M. Jevtić, *O pobačaju*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu (Beograd), I (1953.), str. 341-356; Vida Tomšič [predsjednica Antifašističkog fronta žena Jugoslavije], *Da li je legalizacija abortusa prihvatljivo rešenje*, Borba (Beograd), br. 13, 17. januara 1954., str. 2; Bogdan Zlatarić, *Krivični zakonik u praktičnoj primjeni, II. svezak. Posebni dio*, Zagreb, 1958., str. 98-103; Branko Tolić – Olga Jelačić, *Usklađivanja čl. 140. Krivičnog zakonika s odredbama novog Ustava*, Naša zakonitost (Zagreb), XXIX (1975.) 7-8, str. 32-35; Vida Tomšič, *Ženska, delo, družina, družba*, Ljubljana, 1976., str. 313-321; Nevenka Petrić, *Čovjekove slobode, rađanje, samoupravljanje*, Sarajevo – Banja Luka, 1981., str. 295-303.

1.3. Iz sudske prakse: »Pobačaj postoji i kad uslijed počiniteljeva djela ne dođe neposredno do pobacivanja ploda, nego ono uslijedi kasnije.« (Bogdan Zlatarić, *Krivični zakonik u praktičnoj primjeni, II.*, Zagreb, 1958., str. 98-99); »Počinitelj koji radi zarade obavlja pobačaje trudnim ženama ne čini produženo kazneno djelo iz čl. 140. KZ, nego više samostalnih kaznenih djela u realnom stjecaju.« (*Zbirka odluka*, I/1-20); »Dovršeno kazneno djelo iz čl. 140/1. KZ postoji i kad je osoba koja obavlja pobačaj uvela kateter ženi u visokom stupnju trudnoće zato da učini pobačaj, pa je uslijed toga došlo do prijevremenog poroda.« (*Zbirka odluka*, I/1-20); »Gdje se radi o napadu na osobu tu je identitet oštećenog nužan za konstrukciju produženoga kaznenog djela. Tako se na primjer ne bi moglo konstruirati kazneno djelo pobačaja u produženju izvršeno nad raznim trudnim ženama. Ali, ne bi stajao ni pobačaj u produženju, ako je izvršen na istoj ženi, samo svaki put povodom druge trudnoće. Objekt zaštite kod toga kaznenog djela nije samo tijelo trudne žene nego i plod.« (Bogdan Zlatarić, *Krivični zakonik u praktičnoj primjeni*, I. svezak, Zagreb, 1956., str. 209)

2. Dana 30. lipnja 1959. Savezna narodna skupština donijela je *Zakon o izmjenama i dopunama Krivičnog zakonika*, Službeni list FNRJ, br. 30/59, čijim je članom 73. (str. 796-797) propisano: »U članu 140. [Krivičnog zakonika – Službeni list FNRJ, br. 13/51] vrše se ove izmjene: Naslov ispred člana 140. mijenja se i glasi: 'Nedopušten pobačaj'. U stavu 1 iza riječi 'Tko' stavljaju se riječi 'izvan slučajeva kad je pobačaj dopušten'. U stavu 3 umjesto riječi 'učinilac će se kazniti za djelo iz stava 1 zatvorom najmanje šest mjeseci ili strogim zatvorom do pet godina, a za djelo iz stava 2. strogim zatvorom najmanje dvije godine' stavljaju se riječi: 'učinilac će se kazniti za djelo iz stava 1 zatvorom najmanje šest mjeseci

ili strogim zatvorom do pet godina, a za djelo iz stava 2. strogim zatvorom'. Stav 4 mijenja se i glasi: '(4) Savezno izvršno vijeće odredit će u kojim je slučajevima pobačaj dopušten i propisat će za to postupak.' Zakon je 2. srpnja 1959. proglasio predsjednik Republike Josip Broz te su izmjene i dopune *Krivičnog zakonika* stupile na snagu 1. siječnja 1960. (član 295 – str. 817).

2.1. Zakonodavni odbor Saveznog vijeća Savezne narodne skupštine 30. lipnja 1959. utvrdio je »prečišćeni tekst« *Krivičnog zakonika* prema kojemu je od 1. siječnja 1960. krivično djelo protiv života i tijela iz člana 140. glasilo: »Nedopušteni pobačaj. (1) Tko, izvan slučajeva kad je pobačaj dopušten, trudnoj ženi s njezinim pristankom izvrši pobačaj, započne vršiti pobačaj, ili joj pomogne da izvrši pobačaj, kaznit će se zatvorom najmanje tri mjeseca. (2) Tko trudnoj ženi bez njezinog pristanka izvrši ili započne vršiti pobačaj, kaznit će se strogim zatvorom do osam godina. (3) Ako uslijed djela iz stava 1. i 2. ovog člana žena umre, učinilac će se kazniti za djelo iz stava 1. zatvorom najmanje šest mjeseci ili strogim zatvorom do pet godina, a za djelo iz stava 2. strogim zatvorom. (4) Savezno izvršno vijeće odredit će u kojim je slučajevima pobačaj dopušten i propisat će za to postupak.« (Službeni list FNRJ, br. 30/59, str. 834-835). Komentari: *Krivični zakonik s objašnjenima*, ur. Peter Kobe, prir. Albin Juhart, Peter Kobe, H. Lučovnik i F. Sever, Ljubljana, 1961., str. 233-235; Janko Đ. Tahović, *Komentar Krivičnog zakonika*, drugo izdanje, Beograd, 1962., str. 272-276; Bogdan Zlatarić – Mirjan Damaška, *Rječnik krivičnog prava i postupka*, Zagreb, 1966., str. 175-176 (nedozvoljen pobačaj).

2.2. Radi provedbe člana 140. stava 4 *Krivičnog zakonika* (SL 30/59), Savezno izvršno vijeće pod predsjedanjem Josipa Broza 16. veljače 1960. donijelo je podzakonski propis: *Uredbu o uvjetima i postupku za dopuštenje pobačaja*, Službeni list FNRJ (Beograd), br. 9/60, str. 221-222. Uredba je proširila indikacije i dodatno liberalizirala pobačaj u odnosu na uredbu iz 1951. Uredba je bila na snazi od 10. ožujka 1960. do donošenja pojedinih republičkih zakona (v. niže). Komentari: Dubravka Štampar, *Efekt liberalizacije zakonodavstva o pobačaju u SR Hrvatskoj na temelju postojećih statističkih podataka : doktorska disertacija*, Zagreb, 1971., 148 str.; Nevenka Petrić, *Čovjekove slobode, rađanje, samoupravljanje*, Sarajevo – Banja Luka, 1981., str. 322-323.

2.3. Radi provedbe *Uredbe* (SL 9/60), savezni sekretar za narodno zdravlje Herbert Kraus 28. listopada 1960. propisao je *Uputstvo za izvršenje Uredbe o uvjetima i postupku za dopuštenje pobačaja*, Službeni list FNRJ (Beograd), br. 52/60, str. 962-964. Naputak je bio na snazi od 5. siječnja 1961. do donošenja pojedinih republičkih provedbenih propisa.

3. Godina 1968. donijela je bitnu promjenu i uvela društvo u novo razdoblje, u kojemu pobačaj više nije bio zabranjen i samo ne progonjen (nekažnjiv) u određenim slučajevima. U proljeće 1969. pobačaj je postao zakonom omogućen i zajamčen, ozakonjen kao pravo žene da ga traži i dobije (na teret zdravstvenog osiguranja tj. iz džepa poreznih obveznika). Politički uvod u to čini *Rezolucija o planiranju porodice* koju je donijela Savezna skupština 25. travnja 1969. Rezoluciju su objavili: *Službeni list SFRJ*, br. 20/69, str. 612; *Jugoslovenski pregled* (Beograd), XIII (1969.) 4, str. 181-182; Nevenka Petrić, *Čovjekove slobode, rađanje, samoupravljanje*, Sarajevo – Banja Luka, 1981., str. 420-453. Osvrt na rezoluciju: Pero Bulat, *Na što nas svećenike poziva Rezolucija Narodne skupštine*, Vjesnik Đakovačke biskupije (Đakovo), XXII (1969.) 9, str. 161-162.

3.1. Novi pravni poredak i zakonsko nijekanje prava na rođenje određen je u *Općem zakonu o prekidu trudnoće*, Službeni list SFRJ (Beograd), br. 20/69, str. 604-605, koji je donijela Savezna skupština 25. travnja 1969., a proglasio ga je Josip Broz 26. travnja 1969. Stupio je na snagu 16. travnja 1969.

3.2. Uz donošenje zakona vidi: Biskupska konferencija Jugoslavije, *Apel Saveznoj narodnoj skupštini SFRJ od 23. listopada 1968.*, Glas Koncila (Zagreb) od 3. studenoga 1968., str. 1; Svesci, 12, Zagreb, 1968., str. 57. Zahtjev biskupa da se dopusti priziv savjesti za zdravstvene radnike – katolike, režimski je tisak protumačio kao »poziv biskupa na građanski neposluh«: *Ekonomska politika* (Beograd), (1969.) 878, str. 3; *Vjesnik u srijedu* (Zagreb), 29. siječnja 1969., str. 5, i 12. veljače 1969., str. 10; *Vjesnik* (Zagreb), 18. siječnja 1969., str. 1, i

Politika (Beograd), 18. siječnja 1969., str. 8; Nevenka Petrić, *Čovjekove slobode, rađanje, samoupravljanje*, Sarajevo – Banja Luka, 1981., str. 328-329.

3.3. Odredbom člana 14. stava 1. *Ustavnog zakona za provođenje Ustavnih amandmana* (Službeni list SFRJ, br. 29/71, str. 540) određeno je da 30. lipnja 1971. prestaju vrijediti savezni opći zakoni, što uključuje i *Opći zakon o prekidu trudnoće*, jer je materija tih zakona prenesena u nadležnost federativnih jedinica. Tako je republičkim zakonodavstvom određeno da *Opći zakon o prekidu trudnoće* prestaje vrijediti za područje Bosne i Hercegovine 4. prosinca 1970. (v. § 248). Za područje Hrvatske zakon je, sukladno odredbi *Ustavnog zakona* (SL 29/71) prestao vrijediti 30. lipnja 1971., ali se primjenjivao kao pravno pravilo sve do 11. svibnja 1978. (v. § 244.1).

O razmjeru kršenja prava na rođenje u Hrvatskoj v. u ovoj knjizi § 165-169, u Bosni i Hercegovini § 178, Crnoj Gori § 180, Kosovu § 199, Makedoniji § 204, Sloveniji § 176-179, »užoj« Srbiji § 218 i Vojvodini § 218.

§ 244. Hrvatsko građansko zakonodavstvo (1978. - danas)

1. *Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece*, Narodne novine (Zagreb), br. 18/78, str. 423-426. Zakon je proglasio Jakov Blažević 3. svibnja 1978., a na snazi je od 12. svibnja 1978. do danas.

1.1. *Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece* sastoji se od osam glava: I. Opće odredbe (čl. 1.-4.), II. Sprečavanje neželjenog začeća (čl. 5.-14.), III. Prekid trudnoće (čl. 15.-28.), IV. Medicinska pomoć u slučaju smanjene plodnosti (čl. 29.-34.), V. Osnivanje i rad komisija (čl. 35.-37.), VI. Cijene i troškovi (čl. 38.-41.), VII. Kaznene [zapravo prekršajne] odredbe (čl. 42.-44.) i VIII. Prelazne i završne odredbe (čl. 45.-46.).

2. Nastanak zakona

2.1. (prvo čitanje). *Nacrt Zakona o planiranju porodice* (18. studenoga 1976.). Prijedlog za donošenje Zakona o planiranju porodice (predlagatelj: Komisija za društveni položaj žene i porodice, siječanj 1977.), objavljen je u: *Stenografski zapisnici Sabora Socijalističke Republike Hrvatske*, serija XIV, knjiga 32, Zagreb, 1977., str. 497-502. Nacrt prijedloga zakona s obrazloženjem: objavljen je u: *Stenografski zapisnici Sabora SRH*, serija XIV, knjiga 32, Zagreb, 1977., str. 502-511. Mišljenje Izvršnog vijeća Sabora [tadašnji naziv za Vladu] od 15. ožujka 1977.: *Stenografski zapisnici Sabora SRH*, serija XIV, knjiga 32, Zagreb, 1977., str. 511-512. Primjedbe Sekretarijata za zakonodavstvo [današnji Vladin Ured za zakonodavstvo]: *Stenografski zapisnici Sabora SRH*, serija XIV, knjiga 32, Zagreb, 1977., str. 512-515. Izvještaj Odbora za društveno-politički sistem [saborsko radno tijelo]: *Stenografski zapisnici Sabora SRH*, serija XIV, knjiga 32, Zagreb, 1977., str. 515-516. Transkript saborske sjednice 20. travnja 1977. na kojoj je raspravljano o nacrtu zakona objavljen je u: *Stenografski zapisnici Sabora Socijalističke Republike Hrvatske*, serija XIV, knjiga 32, Zagreb, 1977., str. 106-110.

2.2. Javna rasprava (20. travnja – 30. lipnja 1977.).

2.3. (drugo čitanje). *Prijedlog Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno rađanje* (14. veljače 1978., predlagatelj: Komisija Sabora za društveni položaj žene i porodice, Radićev trg 6, Zagreb. Zakonski prijedlog s obrazloženjem objavljen je u: *Stenografski zapisnici Sabora Socijalističke Republike Hrvatske*, serija XIV, knjiga 42b, Zagreb, 1978., str. 485-495). Literatura: *O prekidu trudnoće odlučuje – žena*, Delegatski vjesnik (Zagreb), IV (1978.) 82 / 8. III., str. 6. Izvještaj Zakonodavno-pravne komisije Sabora od 10. ožujka 1978. objavljen je u: *Stenografski zapisnici Sabora SRH*, serija XIV, knjiga 42b, Zagreb, 1978., str. 495-498. Transkript saborske sjednice od 23. ožujka 1978. na kojoj je raspravljano o prijedlogu zakona objavljen je u: *Stenografski zapisnici Sabora Socijalističke Republike Hrvatske*, serija XIV, knjiga 42a, Zagreb, 1978., str. 236-238.

3. Članom 45. *Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece* rukovodilac republičkog organa uprave nadležan za zdravstvo (u prijevodu: ministar zdravstva) bio je dužan do 12. studenoga 1978. donijeti naputak za provedbu toga zakona i odrediti zdravstvene ustanove ovlaštene za obavljanje umjetne oplodne. Naputak do danas nije donesen.

4.1. Član 40. *Zakona o izmjenama i dopunama zakona kojima su određene novčane kazne za privredne prijestupe i prekršaje*, Narodne novine (Zagreb), br. 31/86, str. 715, mijenja iznose globa u članovima 42.-44. *Zakona o zdravstvenim mjerama...* zbog inflacije. Tako povišene globe na snazi su bile od 30. srpnja 1986. do 10. studenoga 1989.

4.2. Član 58. *Zakona o izmjenama i dopunama zakona kojima su određene novčane kazne za privredne prijestupe i prekršaje*, Narodne novine (Zagreb), br. 47/89, str. 881, mijenja iznose globa u članovima 42.-44. *Zakona o zdravstvenim mjerama...* zbog inflacije. Povišene su globe stupile na snagu 11. studenoga 1989. No, taj je zakon prestao vrijediti 9. travnja 1993., sukladno članku 147. *Zakona o izmjenama i dopunama zakona kojima su određene novčane kazne za privredne prijestupe i prekršaje* (Narodne novine, br. 96/93).

4.3. Kako *Zakonom o izmjenama i dopunama zakona kojima su određene novčane kazne za privredne prijestupe i prekršaje*. (Narodne novine, br. 96/93 i 29/94) nisu propisane novčane kazne u *Zakonu o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece* (Narodne novine, br. 18/78) to znači da su kazne navedene u izvornom zakonu i danas na snazi, tako primjerice, zdravstveni radnik koji neovlašteno ili bez prethodne odluke komisije obavi sterilizaciju, pobačaj ili umjetnu oplodnju, kaznit će se kaznom od 500 do 3.000 jugoslavenskih dinara. *Odlukom o uvođenju hrvatskog dinara kao sredstva plaćanja na teritoriju Republike Hrvatske* (Narodne novine, br. 71/91) jugoslavenski dinari zamijenjeni su hrvatskim dinarima u omjeru 1:1. Prema *Odluci o zamjeni novčanica hrvatskog dinara za novčanice i kovani novac koji glase na kunu i lipu* (Narodne novine, br. 37/94) tisuću hrvatskih dinara mijenja se za jednu kunu. Znači da je kazna danas više nego skandalozna, 50 lipa do 3 kune!

4.4. Stoga je od 9. travnja 1993. do danas na snazi *Zakon o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece* u ovakvom pročišćenom tekstu: »I. OPĆE ODREDBE. Član 1. Radi ostvarivanja prava čovjeka da slobodno odlučuje o rađanju djece, ovim se zakonom uređuju prava i dužnosti građana, koja se odnose na sprečavanje neželjenog začeća, prekid neželjene trudnoće, kao i na medicinsku pomoć onima koji iz zdravstvenih razloga ne mogu ostvariti želju za vlastitim potomstvom. Član 2. Pravo čovjeka da slobodno odlučuje o rađanju djece može se ograničiti samo radi zaštite zdravlja, a pod uvjetima i na način koji određuje ovaj zakon. Član 3. U cilju ostvarivanja prava građanina na upoznavanje s metodama i prednostima planiranja porodice organiziraju se u djelatnosti zdravstva, odgoja i obrazovanja, socijalne zaštite i drugim djelatnostima savjetovališta i drugi oblici pomoći građanima u vezi s planiranjem porodice. Član 4. Radnici i drugi radni ljudi u osnovnim organizacijama udruženog rada i drugim samoupravnim organizacijama i zajednicama, na načelima solidarnosti i uzajamnosti a u okviru materijalnih mogućnosti, osiguravaju uvjete za ostvarivanje prava čovjeka da slobodno odlučuje o rađanju djece. II. SPREČAVANJE NEŽELJENOG ZAČEĆA. Član 5. Sprečavanje neželjenog začeća može biti privremeno (kontracepcija) ili trajno (sterilizacija). Član 6. (1) Kontracepcija je oblik medicinske pomoći kojim se, u svrhu planiranja porodice, privremeno sprečava neželjeno začeće. (2) Građani u okviru zdravstvene zaštite ostvaruju: pravo na upoznavanje s metodama i prednostima planiranja porodice i sa značajem i posljedicama primjene metoda i sredstava za reguliranje vremena i broja poroda i druge oblike pomoći u vezi s planiranjem porodice, pravo da koriste sredstva za privremeno sprečavanje začeća kao i na izbor tih sredstava. Član 7. (1) Sterilizacija je medicinski zahvat za trajno sprečavanje začeća. (2) Sterilizacija se može izvršiti pod uvjetima i po postupku propisanom ovim zakonom. Član 8. (1) Sterilizirati se može osoba koja je navršila 35 godina života. (2) Bez obzira na godine života sterilizirati se može žena čiji bi život bio ugrožen trudnoćom ili rađanjem. (3) Bez obzira na godine života sterilizirati se može i osoba za koju se na temelju saznanja medicinske znanosti utvrdi da bi se dijete rodilo s teškim prirođenim tjelesnim ili duševnim manama. Član 9. Sterilizacija se može izvršiti samo na zahtjev osobe koja želi biti sterilizirana. Član 10. (1) Za osobu koja je navršila 35 godina života, a nije poslovno sposobna, zahtjev za sterilizaciju mogu podnijeti njezini roditelji kojima je produženo roditeljsko pravo ili staratelj uz suglasnost organa starateljstva. (2) Za osobu koja nije navršila 35 godina života, a trajno je poslovno nesposobna iz zdravstvenih razloga, zahtjev za sterilizaciju mogu podnijeti njezini roditelji koji vrše roditeljsko pravo ili staratelj uz suglasnost organa starateljstva samo u slučajevima i pod uvjetima iz člana 8. stava 2. i 3. ovoga zakona. Član 11. Smatra se da je u zahtjevu za sterilizaciju sadržan i pristanak za izvršenje tog medicinskog zahvata. Član 12. Zahtjev za sterilizaciju podnosi se zdravstvenoj organizaciji udruženog rada u kojoj se vrši sterilizacija. Član 13. (1) O zahtjevu za sterilizaciju u slučaju iz člana 8. stava 2. i 3. i člana 10. stava 2. ovoga zakona rješava komisija prvog stupnja. (2) Protiv odluke komisije kojom se odbija zahtjev za sterilizaciju, podnosilac zahtjeva može u roku osam dana od prijema odluke uložiti prigovor komisiji drugog stupnja. (3) Odluka

komisije drugog stupnja je konačna. Član 14. (1) Sterilizacija žene može se izvršiti u bolnicama koje imaju organiziranu jedinicu za ginekologiju i porodiljstvo, a sterilizacija muškaraca u bolnicama koje imaju organiziranu jedinicu za urologiju, i u drugim zdravstvenim organizacijama udruženog rada koje za to posebno ovlasti republički organ uprave nadležan za poslove zdravstva. (2) Zdravstvena organizacija udruženog rada koja izvrši sterilizaciju dužna je to u roku od 30 dana prijaviti organu nadležnom za vođenje zdravstvene statistike. III. PREKID TRUDNOĆE. Član 15. (1) Prekid trudnoće je medicinski zahvat. (2) Prekid trudnoće se može izvršiti do isteka deset tjedana od dana začeća. (3) Nakon isteka deset tjedana od dana začeća, prekid trudnoće može se izvršiti samo po odobrenju komisije, a pod uvjetima i po postupku utvrđenom ovim zakonom. Član 16. Prekid trudnoće ne smije se izvršiti kad se utvrdi da bi to moglo narušiti zdravlje žene. Član 17. Prekid trudnoće se može izvršiti u bolnicama koje imaju organiziranu jedinicu za ginekologiju i porodiljstvo i u drugim zdravstvenim organizacijama udruženog rada koje za to posebno ovlasti republički organ uprave nadležan za poslove zdravstva. Član 18. (1) Prekid trudnoće se vrši na zahtjev trudne žene. (2) Uz zahtjev za prekid trudnoće koji podnosi maloljetnica, koja nije navršila 16 godina života, potreban je i pristanak roditelja ili staratelja uz suglasnost organa starateljstva. Član 19. (1) Trudna žena obraća se sa zahtjevom za prekid trudnoće zdravstvenoj organizaciji udruženog rada koja vrši prekid trudnoće prema svom izboru. (2) Ako su ispunjeni uvjeti za prekid trudnoće trudna žena se upućuje liječniku koji vrši prekid trudnoće. Član 20. (1) Ako se utvrdi da je isteklo deset tjedana od dana začeća ili da bi prekid trudnoće mogao teže narušiti zdravlje žene, trudna žena se sa zahtjevom upućuje na komisiju prvog stupnja. (2) Kad se u slučaju iz stava 1. ovog člana radi o maloljetnici koja je navršila 16 godina života, a nije stupila u brak, o upućivanju maloljetnice na komisiju prvog stupnja obavijestit će se roditelji odnosno staratelj maloljetnice. Član 21. U slučaju iz člana 19. stava 2. ovoga zakona prekid trudnoće može se izvršiti odmah nakon što se trudna žena javi liječniku koji vrši prekid trudnoće, a u slučaju iz člana 20. stava 1. ovoga zakona prekid trudnoće izvršit će se odmah po odobrenju komisije prvog stupnja, ali najkasnije u roku sedam dana od dana odobrenja. Član 22. Nakon isteka deset tjedana od dana začeća komisija prvog stupnja može odobriti prekid trudnoće, uz pristanak odnosno na zahtjev trudne žene, u slučajevima: – kad se na temelju medicinskih indikacija utvrdi da se na drugi način ne može spasiti život ili otkloniti narušenje zdravlja žene za vrijeme trudnoće, poroñaja ili poslije poroñaja; – kad se na temelju medicinskih indikacija i saznanja medicinske znanosti može očekivati da će se dijete roditi s teškim prirođenim tjelesnim ili duševnim manama; – kad je do začeća došlo u vezi s izvršenjem krivičnog djela silovanja, obljube nad nemoćnom osobom, obljube zlouporabom položaja, obljube s djetetom ili rodoskvrnuća. Član 23. (1) Postupak po zahtjevu za prekid trudnoće je hitan. (2) Komisija prvog stupnja dužna je odlučiti o zahtjevu za prekid trudnoće u roku 8 dana od dana prijema zahtjeva. Član 24. (1) Trudna žena koja je nezadovoljna odlukom komisije prvog stupnja može uložiti prigovor komisiji drugog stupnja u roku tri dana. (2) Komisija drugog stupnja dužna je odlučiti o prigovoru protiv odluke komisije prvog stupnja u roku osam dana od dana prijema prigovora. (3) Odluka komisije drugog stupnja o zahtjevu za prekid trudnoće je konačna. Član 25. (1) Bez obzira na uvjete i postupak propisan ovim zakonom prekid trudnoće će se izvršiti ili dovršiti: – kad prijeti neposredna opasnost za život ili zdravlje trudne žene, – kad je prekid trudnoće već započet. (2) Prekid trudnoće u slučaju iz stava 1. ovoga člana izvršit će se u zdravstvenoj organizaciji udruženog rada koja vrši prekid trudnoće, a izuzetno taj se zahvat može izvršiti i u drugoj zdravstvenoj organizaciji udruženog rada. Član 26. Zdravstvena organizacija udruženog rada dužna je u roku 30 dana od dana izvršenja prekida trudnoće obavijestiti o prekidu trudnoće organ nadležan za vođenje zdravstvene statistike. Član 27. Ako se kod dovršenja već započetog prekida trudnoće pojavi sumnja da je prekid trudnoće započet suprotno odredbama ovoga zakona, odgovorna osoba u zdravstvenoj organizaciji udruženog rada u kojoj je dovršen prekid trudnoće dužna je o tome odmah podnijeti prijavu nadležnom organu gonjenja. Član 28. (1) Zdravstvena organizacija udruženog rada u kojoj se vrši prekid trudnoće mora osigurati vršenje prekida trudnoće uz primjenu suvremenih medicinskih metoda. (2) Zdravstvena organizacija udruženog rada iz stava 1. ovoga člana, dužna je u slučaju potrebe omogućiti da žena nakon izvršenog prekida trudnoće produži boravak u zdravstvenoj organizaciji udruženog rada. IV. MEDICINSKA POMOĆ U SLUČAJU SMANJENE PLODNOSTI. Član 29. (1) Žena i muškarac koji ne mogu ostvariti želju za vlastitim potomstvom imaju pravo na medicinsku pomoć. (2) Medicinska pomoć u smislu stava 1. ovoga člana je liječenje koje obuhvaća utvrđivanje uzroka smanjene plodnosti i uklanjanje zdravstvenih razloga smanjene plodnosti. Član 30. (1) Umjetna oplodnja je oblik medicinske pomoći, koji se može izvesti: – muževim sjemenom (homologna inseminacija), – sjemenom drugog muškarca (heterologna inseminacija). (2) Umjetna oplodnja sjemenom drugog muškarca primjenjuje se samo ako bračni drugovi ne mogu na drugi način ostvariti želju za vlastitim potomstvom. Član 31. Umjetna oplodnja se može izvršiti u zdravstvenoj organizaciji udruženog rada koju za vršenje takvih zahvata odredi republički organ uprave nadležan za poslove zdravstva. Član 32. (1) Radnici zdravstvene organizacije udruženog rada koja provodi umjetnu oplodnju dužni su podatke iz kojih bi se mogao utvrditi davalac sjemena, umjetno oplođene žene i njezin muž, čuvati kao tajnu. (2) U slučaju heterologne inseminacije davalac sjemena ne smije znati za koju ženu je korišteno njegovo sjeme, a umjetno oplođena žena ne smije znati tko je davalac sjemena. Član 33. (1) Umjetno oploditi se može punoljetna i zdrava žena u starosnoj dobi pogodnoj za rañanje. (2) Ako je žena u braku, umjetna oplodnja sjemenom drugog muškarca može se izvršiti samu uz suglasnost njezinog bračnog druga. Član 34. (1) Davalac sjemena može biti samo zdrav muškarac. (2) Davalac sjemena nema pravo na naknadu za dano sjeme. V. OSNIVANJE I RAD KOMISIJA. Član 35. (1) Komisiju prvog stupnja koja odlučuje o zahtjevu za sterilizaciju, odnosno o zahtjevu za prekid trudnoće čine dva liječnika od kojih jedan mora biti ginekolog, te socijalni ranik ili medicinska sestra, koji su u radnome odnosu u zdravstvenoj organizaciji udruženog rada koja vrši sterilizaciju odnosno prekid trudnoće. (2) Komisiju prvog stupnja osniva zdravstvena

organizacija udruženog rada koja vrši sterilizaciju odnosno prekid trudnoće. Član 36. (1) Komisiju drugog stupnja koja, u smislu člana 13. i 24. ovoga zakona, odlučuje o prigovoru protiv odluke komisije prvog stupnja čine dva liječnika ginekologa, liječnik specijalist odgovarajuće grane medicine obzirom na medicinske indikacije zbog kojih se odlučuje o dozvoli za sterilizaciju odnosno o dozvoli za prekid trudnoće, socijalni radnik i sudac kojeg na zahtjev ovlaštene zdravstvene organizacije udruženog rada odredi predsjednik općinskog suda, na području kojega se nalazi ta zdravstvena organizacija udruženog rada. (2) Komisiju iz stava 1. ovoga člana osniva zdravstvena organizacija udruženog rada koju za to posebno ovlasti republički organ uprave nadležan za poslove zdravstva. Član 37. (1) Komisije iz člana 35. i 36. ovoga zakona rade u sjednicama, a odluke donose većinom glasova. (2) Komisija može, radi dopune medicinskih nalaza i mišljenja, uputiti podnosioca zahtjeva u odgovarajuću zdravstvenu organizaciju udruženog rada radi utvrđivanja činjenica od kojih ovisi donošenje odluke o zahtjevu. VI. CIJENE I TROŠKOVI Član 38. Cijena zdravstvenih usluga za medicinske zahvate predviđene ovim zakonom utvrdit će se na temelju zajedničkih osnova i mjerila dogovorenih u okviru Saveza zajednica zdravstvenog osiguranja i zdravstva Hrvatske između samoupravnih interesnih zajednica zdravstvenog osiguranja i zdravstva. Član 39. Ako se sterilizacija vrši kao samostalan medicinski zahvat, troškove sterilizacije snosi podnosilac zahtjeva za sterilizaciju, ukoliko samoupravnim općim aktom samoupravne interesne zajednice zdravstvenog osiguranja i zdravstva nije drukčije određeno. Član 40. Troškove liječenja sterilnosti, kao i troškove umjetne oplodnje snosi samoupravna interesna zajednica zdravstvenog osiguranja i zdravstva. Član 41. (1) Troškove prekida trudnoće snosi trudna žena, ukoliko samoupravnim općim aktom samoupravne interesne organizacije zdravstvenog osiguranja i zdravstva nije drukčije određeno. (2) Ako se prekid trudnoće vrši zbog kojeg od razloga iz člana 22. ovoga zakona, kao i u slučaju neželjene trudnoće žena koje koriste intrauterina sredstva za kontracepciju, troškove prekida trudnoće snosi samoupravna interesna zajednica zdravstvenog osiguranja i zdravstva. (3) Za trudnu ženu koja je u stanju socijalno-zaštitne potrebe, troškove prekida trudnoće snosi samoupravna interesna zajednica zdravstvenog osiguranja i zdravstva u općini na području koje trudnica ima prebivalište, a pod uvjetom i na način utvrđen samoupravnim općim aktom. VII. KAZNENE ODREDBE. Član 42. (1) Novčanom kaznom od 2.000 do 10.000 dinara kaznit će se za prekršaj zdravstvena organizacija udruženog rada: koja izvrši sterilizaciju, prekid trudnoće ili umjetnu oplodnju a za to nije bila ovlaštena (član 14., 17. i 31.),2. koja izvrši sterilizaciju ili prekid trudnoće bez prethodne odluke komisije kad je takva odluka potrebna (član 13., 20. i 22.), koja ne osigurava tajnost podataka o davaocu sjemena, o umjetno oplođenoj ženi i njezinom mužu (član 32.). (2) Za prekršaj iz stava 1. ovoga člana kaznit će se novčanom kaznom od 500 do 3.000 dinara [= 0,50 do 3,00 kuna] zdravstveni radnik koji izvrši sterilizaciju, prekid trudnoće ili umjetnu oplodnju. Član 43. (1) Novčanom kaznom od 1.000 do 5.000 dinara [= 1 do 5 kune] kaznit će se za prekršaj zdravstvena organizacija udruženog rada koja u roku 30 dana ne podnese prijavu o izvršenoj sterilizaciji odnosno ne obavijesti o izvršenom prekidu trudnoće (član 14. stav 2. i član 26.). (2) Za prekršaj iz stava 1. ovoga člana kaznit će se novčanom kaznom od 500 do 2.000 dinara [= 0,50 do 2 kune] odgovorna osoba u zdravstvenoj organizaciji udruženog rada. Član 44. Novčanom kaznom od 1.000 do 3.000 dinara [= 1 do 3 kune] kaznit će se za prekršaj odgovorna osoba u zdravstvenoj organizaciji udruženog rada u kojoj je dovršen započeti prekid trudnoće ako u slučaju sumnje da je prekid započet suprotno odredbama ovoga zakona odmah ne podnese prijavu nadležnom organu gonjenja (član 27.). VIII. PRIJELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE. Član 45. Rukovodilac republičkog organa uprave nadležan za poslove zdravstva propisat će u roku šest mjeseci od dana stupanja na snagu ovoga zakona uputstvo za izvršavanje ovoga zakona i odrediti ovlaštene zdravstvene organizacije udruženog rada za vršenje umjetne oplodnje (član 31.). Član 46. Ovaj zakon stupa na snagu osmoga dana nakon objave u 'Narodnim novinama'.«

5. Hrvatski je sabor 13. listopada 2006. pod predsjedanjem Vladimira Šeksa donio *Nacionalnu politiku za promicanje ravnopravnosti spolova* (Narodne novine, br. 114/06) kao »osnovni strateški dokument Republike Hrvatske« u kojem stoji: »6.3. Unaprijediti mjere za očuvanje reproduktivnog zdravlja žena te promicati razumijevanje i potrebu zaštite njihovih reproduktivnih i seksualnih prava 6.3.1. Ujednačit će se uvjeti u javnim zdravstvenim ustanovama pri provođenju Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece (»Narodne novine«, br. 18/78) s naglaskom na ujednačavanju kvalitete usluge, cijene i etičkog postupanja. Nositelji: Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi, Hrvatska liječnička komora, Hrvatski liječnički zbor. Rok provedbe: 2006.–2010. 6.3.3. Povećat će se dostupnost svih sredstava zaštite od neželjene trudnoće kao i sredstava za ublažavanje tegoba u menopauzi snižavanjem cijene i povećanjem opskrbljenosti tržišta tim proizvodima. Nositelji: Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje, Ministarstvo zdravstva i socijalne skrbi. Rok provedbe: 2007.«
6. Sabor Republike Hrvatske donio je 21. prosinca 1990. *Ustav Republike Hrvatske* (Narodne novine, br. 56/90) koji je stupio na snagu 22. prosinca 1990. U njegovoj trećoj glavi (Temeljne slobode i prava čovjeka i građanina), drugom odjeljku (Osobne i političke

slobode i prava), člankom 21. propisano je: »Svako ljudsko biće ima pravo na život. U Republici Hrvatskoj nema smrtne kazne.« Članak 21. *Ustava* prvi je članak u glavi o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda. Metodom sustavnog pozicioniranja ustavotvorac također ističe da je pravo na život u hijerarhiji ljudskih prava najviše pravo, iznad je i ispred svih drugih ljudskih prava u Republici Hrvatskoj. Člankom 3. *Ustava* propisano je da su – među ostalim – jednakost, ravnopravnost i poštovanje prava čovjeka najviše vrednote ustavnog poretka i temelj za tumačenje Ustava, a člankom 14. to je razrađeno u stavku 1.: »Svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode, neovisno o ... rođenju.« (prema *Promjeni Ustava* iz 2001.) i u stavku 2.: »Svi su pred zakonom jednaki.«. Člankom 17. stavkom 3. *Ustava* određeno je: »Niti u slučaju neposredne opasnosti za opstanak države ne može se ograničiti primjena odredbi ovoga Ustava o pravu na život.«

7. Više fizičkih i pravnih osoba obratilo se Ustavnomu sudu Republike Hrvatske prijedlogom da ocijeni suglasnost *Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece* (Narodne novine, br. 18/78) s člankom 21. *Ustava Republike Hrvatske* smatrajući da taj zakon krši ustavno pravo na život svakoga ljudskog bića, u ovom slučaju nerođene djece. Predmeti se vode pod brojevima U-I-60/1991, U-I-94/1991 i U-I-173/1995. Člankom 40. stavkom 2. *Ustavnoga zakona o Ustavnom sudu Republike Hrvatske* (Narodne novine, br. 49/02) određeno je da će Ustavni sud započeti postupak najkasnije u roku od godine dana od podnošenja prijedloga, a člankom 33. istoga ustavnog zakona da će Ustavni sud donijeti odluku o prihvaćenom prijedlogu u pravilu u roku od najviše godinu dana. Dakle, ustavnim zakonom predviđen je rok od dvije godine kao razumno razdoblje u kojem bi se Ustavni sud trebao izjasniti o prispjelom prijedlogu. Međutim, Ustavni sud do danas te predmete iz 1991.i 1995. drži u ladici ustručavajući se o njima izjasniti. Argumenti osporavatelja očiti su iz: *Mjere za revitalizaciju obiteljskog života* (prijedlog 15 katoličkih laičkih udruga od 29. lipnja 1994.) – bilten IKA vijesti (Zagreb), br. 26/94 od 6. srpnja 1994., str. 17-19 (konkretan prijedlog broj 3 – str. 18); 15 katoličkih društava i udruga 22. veljače 1995.: *Zahtjev za ukinućem neustavnog zakona o rađanju*, bilten IKA vijesti (Zagreb), br. 8/95 od 22. veljače 1995., str. 20; *Priopćenje Hrvatskoga katoličkog liječničkog društva o pitanju Zakona o prekidu trudnoće*, bilten IKA vijesti (Zagreb), br. 7 /97 od 13. veljače 1997., str. III-IV; *Predstavka hrvatskih katoličkih društava o novom Zakonu o pobačaju upućena 2. veljače 1997. Hrvatskom Saboru*, bilten IKA vijesti (Zagreb), br. 7 /97 od 13. veljače 1997., str. IV; Igor Jelovac, *Zašto još traje genocid*, Hrvatska obzorja (Split), 5 (1997.) 4, str. 1005-1018; 6 (1998.) 1, str. 179-192; Živko Kustić – Duška Šarin, *Je li pobačaj zabranjen hrvatskim Ustavom?*, Glas Koncila (Zagreb), XXXVIII (1999.) 1.287 / 14. II., str. 7; Anton Švajger, *Hrvatski zakon o pobačaju*, Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva (Zagreb), X (2001.) 1-2, 23-24; Anton Švajger, *Spisi medicinske etike*, Zagreb, 2004., str. 115-117.

8. Nasuprot odredbama *Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece* (Narodne novine, br. 18/78) koji dopušta sustavno kršenje prava na život, ubijanje nerođenoga djeteta i onemogućavanje prava na rođenje, *Zakon o obveznim odnosima* (Narodne novine, br. 35/05), u prvoj glavi (Osnovna načela), u članku 17., pod naslovom Pravna sposobnost, u stavku 2. određuje: »Uzima se da je začeto dijete rođeno, kadgod se radi o njegovim probicima, pod uvjetom da se rodi živo.«, a u stavku 3.: »Smatra se da je dijete rođeno živo, ne utvrdi li se suprotno.« Taj je zakon na snazi od 1. siječnja 2006. Time je hrvatski zakonodavac na razinu općega pravila privatnoga prava preuzeo načelo rimskoga prava da se začeto dijete smatra kao da je već rođeno kad su u pitanju njegovi probitci (*nasciturus pro iam nato habentur, quotiens de commodis eius agitur*). Putem prava na rođenje ostvaruje se dakle pravo na život i na zasnivanje pravne sposobnosti (biti nositelj prava, subjekt, stranka).

8.1. Konkretizacije toga prava sadržane su u *Zakonu o nasljeđivanju* (Narodne novine, br. 48/03 – na snazi od 3. travnja 2003.) koji u poglavlju *Pravni položaj nasljednika*, u članku 124., pod naslovom Sposobnost za nasljeđivanje, u stavku 1. određuje: »Nasljednik može biti

samo osoba koja je živa u času otvaranja nasljedstva.«, a u stavku 2.: »Za dijete već začeto u času otvaranja nasljedstva uzet će se da je rođeno ako se rodi živo.« Dakle, nerođenom se djetetu priznaju nasljednička prava i prije nego se rodi. Drugim riječima, i prije rođenja čovjek je ljudsko biće, ili i zanijetak (predembrij), zametak (embrij) i plod (fetus) su s pravnoga gledišta – ljudsko biće.

8.2. Isto tako, u *Obiteljskom zakonu* (Narodne novine, br. 116/03 – na snazi od 22. srpnja 2003.), članak 60. određuje: »Priznanje očinstva začetoga, a još nerođenog djeteta, proizvodi pravni učinak ako se dijete rodi živo.« Ista je odredba bila na snazi od 30. prosinca 1998. kao članak 59. *Obiteljskog zakona* (Narodne novine, br. 162/98), a prije toga kao član 110. *Zakona o braku i porodičnim odnosima* (Narodne novine, br. 11/78).

8.3. Međusobnu neusklađenost i neusuglašenost *Zakona o zdravstvenim mjerama za ostvarivanje prava na slobodno odlučivanje o rađanju djece* sa svim ostalim građanskim zakonima (o obveznim odnosima, nasljeđivanju, obitelju) i kaznenim zakonom (koji kao javno dobro štiti ljudski život i kažnjava njegovo oduzimanje) može ispraviti samo zakonodavac, a utvrđujući njegovu nesuglasnost s odredbom članka 21. hrvatskoga Ustava da svako ljudsko biće ima pravo na život, taj bi pobačajni zakon mogao ukinuti i Ustavni sud Republike Hrvatske, ali godinama izbjegava to pitanje.

9. U srpnju 1995. Ministarstvo zdravlja Republike Hrvatske napravilo je Nacrt prijedloga Zakona o prekidu trudnoće (*bilten IKA vijesti*, br. 31/95 od 3. kolovoza 1995., str. I-II) koji je Katolička Crkva oštro osudila: Marijan Valković, *Odvojeno mišljenje od 28. srpnja 1995. - kritičke opaske na »Nacrt prijedloga zakona o prekidu trudnoće«*, bilten IKA vijesti, br. 31/95 od 3. kolovoza 1995., str. III-VI; [Živko Kustić,] *Prijedlog Zakona o prekidu trudnoće za katolike je neprihvatljiv*, bilten IKA vijesti, br. 31/95 od 3. kolovoza 1995. (Zagreb), str. 6; Želimir Puljić, *Priopćenje za javnost od 1. prosinca 1995. Vijeća za obitelj HBK o »Nacrtu prijedloga zakona o prekidu trudnoće i o umjetnoj oplodnji«*, bilten IKA vijesti, br. 49/95 od 7. prosinca 1995., str. 20; Službene vijesti Hrvatske biskupske konferencije (Zagreb), IV (1995.) 3, str. 37-38. Nacrt prijedloga Zakona nije ni upućen u saborsku proceduru.

O razmjeru kršenja prava na rođenje u Hrvatskoj v. u ovoj knjizi § 165-169.

§ 245. Iz međunarodnoga prava (1776. - danas)

1. Iz proslova *Objave neovisnosti Sjedinjenih Američkih Država* od 4. srpnja 1776.: »Mi držimo ove istine samorazumljivima: svi su ljudi stvoreni jednaki i obdareni su od svoga Stvoritelja određenim neotuđivim pravima, među kojima su život, sloboda i potraga za srećom«. – *Ustav Sjedinjenih Američkih Država,* preveo Branko Smerdel, drugo izdanje, [s.l, s.a.], str. 15.

2. *Deklaracija o pravima čovjeka i građana* francuske Narodne ustavotvorne skupštine od 20. kolovoza 1789. u članku I. određuje: »*Ljudi se rađaju* i ostaju uvijek slobodni i jednaki u svojim pravima.« – *Ljudska prava : osnovni međunarodni dokumenti,* prir. Dobriša Skok, Zagreb, 1990., str. 14. Izričaj »ljudi se rađaju« izražava shvaćanje da su i prije rođenja – ljudi, a ne tkiva ili majčin organ.

3. *Opća deklaracija o pravima čovjeka*, koju je donijela Opća skupština Ujedinjenih naroda u Parizu 10. prosinca 1948. u članku 1. određuje: »Sva ljudska bića rađaju se slobodna i jednaka u dostojanstvu i pravima.«, a članak 3. »Svatko ima pravo na život, slobodu i osobnu sigurnost.« – *Osoba i duh* (Madrid), I (1949.) 4, str. 70; *Crkva u svijetu* (Split), IV (1969.) 1, str. 2; *Ljudska prava : osnovni međunarodni dokumenti*, prir. Dobriša Skok, Zagreb, 1990., str. 30.

4. *Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda* Vijeća Europe (Rim, 4. studenoga 1950., Narodne novine – Međunarodni ugovori, br. 18/97, 6/99, 8/99. Za Republiku Hrvatsku stupila na snagu 5. studenoga 1997. od kada čini dio njezina unutarnjega pravnog poretka.): članak 2. stavak 1.: »Pravo svakoga na život zaštićeno je zakonom.«; članak 14: »Uživanje

prava i sloboda koje su priznate u ovoj Konvenciji osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijed, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili društveno podrijetlo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, *rođenje* ili druga okolnost.«

5. *Deklaracija o pravima djeteta*, prihvaćena na Općoj skupštini Ujedinjenih naroda u New Yorku 20. studenoga 1959. rezolucijom br. 1386/XIV: »... s obzirom na to da čovječanstvo duguje djetetu sve najbolje što može dati, Opća skupština proglašava ovu Deklaraciju o pravima djeteta kako bi djeca imala sretno djetinjstvo za dobrobit sebe i društva u kojem žive i da bi uživala sva prava i slobode navedene u Deklaraciji, te poziva roditelje, pojedince i zaštitne organizacije, mjesne vlasti i državne vlade, da priznaju ova prava i da se postupno prihvaćenim zakonskim i drugim odredbama u skladu s postojećim načelima bore za njihovu provedbu: 1. načelo: *Djetetu pripadaju sva prava navedena u ovoj Deklaraciji, i imaju ih sva djeca bez iznimke i bez ikakvog odvajanja s obzirom* na rasu, boju, spol, jezik, vjeru, političko ili drugo uvjerenje, narodnosnu ili drugu pripadnost, imetak, *rođenje* ili kakvu drugu okolnost u odnosu na dijete ili njegovu obitelj. ... 4. načelo: *Dijete* uživa sve pogodnosti socijalne zaštite. *Ima pravo na život* i razvoj u zdravoj okolini i stoga je njemu i njegovoj majci potrebno pružiti posebnu njegu i zaštitu, kao *i skrb prije rođenja*. Dijete ima pravo na odgovarajuću prehranu, smještaj, razonodu i zdravstvene usluge.« – *Ljudska prava : osnovni međunarodni dokumenti*, prir. Dobriša Skok, Zagreb, 1990., str. 128-129.
6. *Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima* koji je prihvaćen u Ujedinjenim narodima 16. prosinca 1966., za bivšu Jugoslaviju stupio je na snagu 23. ožujka 1976.; Hrvatska ga je preuzela sukcesijom te od 8. listopada 1991. čini dio njezina unutarnjeg pravnog poretka: *Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori*, br. 7/71; *Narodne novine – Međunarodni ugovori*, br. 12/93, br. 28; *Ljudska prava : osnovni međunarodni dokumenti*, prir. Dobriša Skok, Zagreb, 1990., str. 57: članak 6. stavak 1.: »Svako ljudsko biće ima prirođeno pravo na život. To pravo treba biti zaštićeno zakonom. Nitko ne smije biti samovoljno lišen života.«
7. *Odluka Ustavnoga suda Savezne Republike Njemačke od 25. veljače 1975.* o zakonu o pobačaju, s obzirom na članak 2. stavak 2. Temeljnog zakona SR Njemačke (njemačkog ustava od 8. svibnja 1949.), u točki D, I, 1, kaže: »Pravo na život jamči se svakome tko živi; između pojedinih dijelova života u razvoju, prije rođenja ili između rođenoga i onoga koji se ima roditi ne postoji nikakva razlika. *Svatko*, u smislu članka 2. stavka 2. Temeljnoga zakona [koji određuje: »Svatko ima pravo na život.«], jest *svaki živi čovjek*; drugim riječima: svaki ljudski individuum koji posjeduje život; *svatko* je znači zato također još nerođeno ljudsko biće.« – Ramón Lucas Lucas, *Antropološki status ljudskog embrija*, u: Status ljudskog embrija, ur. Ana Volarić-Mršić, Zagreb, 2001., str. 98.
8. *Konvencija o pravu djeteta*, prihvaćena rezolucijom Opće skupštine Ujedinjenih naroda u New Yorku br. 44/25 od 20. studenoga 1989.; za bivšu Jugoslaviju stupila na snagu 2. rujna 1990.; Hrvatska je preuzela sukcesijom te od 8. listopada 1991. čini dio njezina unutarnjeg pravnog poretka: Službeni list SFRJ – Međunarodni ugovori br. 15/90; Narodne novine – Međunarodni ugovori br. 12/93 i 13/98. Članak 6. stavak 1.: »Države članice priznaju da svako dijete ima neodvojivo (inherentno, prirođeno) pravo na život.«; članak 2. stavak 1.: »Države ugovornice poštuju i osiguravaju prava sadržana u ovoj Konvenciji svakom djetetu pod svojom nadležnošću bez ikakve razlike i bez obzira na rasu, boju kože, spol, jezik, vjeroispovijest, političko ili druge uvjerenje, državno, etničko ili društveno podrijetlo, imovno stanje, teškoće u razvoju, *rođenje* ili druge okolnosti djeteta ili njegova roditelja ili zakonskog skrbnika.«

9. *Protokol br. 12 uz Konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda* Vijeća Europe (Rim, 4. studenoga 2000., Narodne novine – Međunarodni ugovori, br. 14/02 i 9/05. Za Republiku Hrvatsku stupio na snagu 1. travnja 2005. od kada čini dio njezina unutarnjeg pravnog poretka.): članak 1. stavak 1.: »Uživanje svih prava određenih zakonom osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, vjera, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, *rođenje* ili drugi status.«, stavak 2.: »Nitko ne smije biti diskriminiran od strane javnih tijela na bilo kojoj osnovi kako je navedeno u stavku 1.«

§ 246. Hrvatsko kazneno zakonodavstvo (1977.-1997.)

U petoj glavi (krivično djelo protiv života i tijela), član 40. *Krivičnog zakona Socijalističke Republike Hrvatske* (Narodne novine, br. 25/77 od 20. lipnja 1977., str. 378-407) zaprječuje kaznu za djelo protiv budućeg života pod nazivom »protupravni prekid trudnoće«: »(1) Tko protivno propisima o prekidu trudnoće trudnoj ženi s njezinim pristankom izvrši, započne vršiti, ili joj pomogne izvršiti prekid trudnoće, kaznit će se zatvorom od tri mjeseca do tri godine. (2) Tko se neovlašteno bavi vršenjem prekida trudnoće iz stavka 1. ovoga članka kaznit će se zatvorom od šest mjeseci do pet godina. (3) Tko trudnoj ženi bez njezinog pristanka izvrši ili započne vršiti prekid trudnoće, kaznit će se zatvorom od jedne godine do osam godina. (4) Ako uslijed djela iz stavka 1. ovoga članka nastupi teško narušenje zdravlja ili smrt trudne žene, počinitelj će se kazniti zatvorom od šest mjeseci do pet godina. (5) Ako uslijed djela iz stavka 3. ovoga članka nastupi teško narušenje zdravlja ili smrt trudne žene, počinitelj će se kazniti zatvorom najmanje tri godine.« (str. 384). Ta je odredba bila na snazi od 1. srpnja 1977. do 31. prosinca 1997. Komentari: Zvonimir Šeparović, *Krivično pravo : Posebni dio (II). Zaštita čovjeka i njegovih vrijednosti*, Zagreb, 1979., str. 15-16. 50-55: »[15] Pravo na život je apsolutno, prirodno pravo čovjeka ograničeno samo u onim sistemima koji poznaju smrtnu kaznu kao krivičnu sankciju. Pravo na život ispred je svakoga drugoga prava. S njegovim nestankom nestaju i sva druga prava, svaki život, egzistencija čovjeka. ... Krivično pravo zaštićuje život čovjeka od začeća i to kao plod, živo oplođeno jaje u svim stupnjevima razvitka. ... [16] Razlikovanje pojma "plod" i "čovjek" nije prirodnoznanstveno nego vrijednosno odnosno pravno. Čovječji plod je ono što je u tijelu trudne žene do početka porođaja, a od početka porođaja radi se o "djetetu". ... Za razliku od života čovjeka, život čovječjeg ploda nije zaštićen apsolutno, niti je zaštićen od nehatnih uništenja.«; *Hrvatski kazneni zakoni : bilješke – literatura – sudska praksa*, prir. Berislav Pavišić i Petar Veić, Zagreb, 1995., str. 214-215; Franjo Bačić – Zvonimir Šeparović, *Krivično pravo : Posebni dio*, peto izdanje, Zagreb, 1997., str. 79-83.

§ 247. Hrvatsko kazneno zakonodavstvo (1998. – danas)

Novi hrvatski *Kazneni zakon* stupio je na snagu 1. siječnja 1998. Život majke i njezina nerođenog djeteta u hrvatskome kaznenom pravu sada je predmet zaštite u sedam slučajeva tj. sukladno člancima 91.2, 97., 157.a, 158./1, 188./3, 189./3 i 192./5 *Kaznenog zakona* (NN 110/97, 27/98, 50/00, 129/00, 51/01, 111/03, 190/03, 104/04, 84/05 i 71/06), kakav je na snazi od 1. listopada 2006.:

1. Kaznena djela protiv života i tijela. *Teško ubojstvo*. Članak 91. točka 2.: »Kaznom zatvora najmanje deset godina ili kaznom dugotrajnog zatvora kaznit će se tko usmrti trudnicu.« Takva inkriminacija potvrđuje da se plod ne smatra mehaničkim dijelom majke, nego kao posebno biće kojem pripada pravo na zaštitu, što mu se ovom odredbom pruža preko majke. Komentar: Franjo Bačić – Šime Pavlović, *Komentar Kaznenog zakona*, Zagreb, 2004., str. 440.
2. Kaznena djela protiv života i tijela. *Protupravni prekid trudnoće*. Članak 97.: »(1) Tko

protivno propisima o prekidu trudnoće, trudnoj ženi s njezinim pristankom započne vršiti, izvrši ili joj pomogne izvršiti prekid trudnoće, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do tri godine. (2) Tko trudnoj ženi bez njezinog pristanka započne vršiti ili izvrši prekid trudnoće, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do osam godina. (3) Tko kazneno djelo iz stavka 1. ovoga članka počini nakon desetog tjedna od začeća, kaznit će se kaznom zatvora od šest mjeseci do pet godina. (4) Tko kazneno djelo iz stavka 2. ovoga članka počini nakon desetog tjedna od začeća, kaznit će se kaznom zatvora od tri do deset godina. (5) Ako je kaznenim djelom iz stavka 1. i 3. ovoga članka prouzročena smrt žene ili joj je zdravlje teško narušeno, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od jedne do osam godina. (6) Ako je kaznenim djelom iz stavka 2. i 4. ovoga članka prouzročena smrt žene ili joj je zdravlje teško narušeno, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora najmanje pet godina.«. Člankom 97. *Kaznenog zakona* (Narodne novine, br. 110/97 i ispravak 27/98) od 1. siječnja 1998. do danas pobačaj je ostao inkriminiran pod zamagljenim socijalističkim nazivom »protupravni prekid trudnoće«. Komentari: Željko Horvatić, *Novo hrvatsko kazneno pravo*, Zagreb, 1997., str. 327-329; Željko Horvatić – Zvonimir Šeparović i dr., *Kazneno pravo. Posebni dio*, Zagreb, 1999., str. 77-82; Berislav Pavišić – Petar Veić, *Komentar Kaznenoga zakona*, II. izdanje, Zagreb, 1999., str. 281-283; Hrvoje Kačer, *Utjecaj različitih metoda izračuna dobi trudnoće na kaznenu odgovornost*, Vladavina prava (Zagreb), IV (2000.) 5, str. 63-83; *Rječnik kaznenog prava*, ur. Željko Horvatić, Leo Cvitanović i Petar Novoselec, Zagreb, 2002., str. 484-485 (protupravni prekid trudnoće); Franjo Bačić – Šime Pavlović, *Komentar Kaznenog zakona*, Zagreb, 2004., str. 474-479; Ana Garačić, *Kazneni zakon u sudskoj praksi : Posebni dio*, Zagreb, 2006., str. 60-62; Berislav Pavišić – Velinka Grozdanić – Petar Veić, *Komentar Kaznenog zakona*, III. izdanje, Zagreb, 2007., str. 327-328; *Posebni dio kaznenog prava*, ur. Petar Novoselec, Zagreb, 2007., str. 42-46.

3. Kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom. *Zločin protiv čovječnosti*. Članak 157.a: »Tko kršeći pravila međunarodnog prava u sklopu širokog ili sustavnog napada usmjerenog protiv civilnog pučanstva, uz znanje o tom napadu, naredi ... da se žena koja je nasilno zatrudnjela namjerno drži u zatočenju kako bi se utjecalo na etnički sastav nekog pučanstva ... kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.«
4. Kaznena djela protiv vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom. *Ratni zločin protiv civilnog pučanstva*. Članak 158. stavak 1.: »Tko kršeći pravila međunarodnoga prava za vrijeme rata, oružanoga sukoba ili okupacije naredi ... da se provodi ... izazivanje prisilne trudnoće ... kaznit će se kaznom zatvora najmanje pet godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.«
5. Kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa. *Silovanje*. Članak 188. stavak 1.: »Tko drugu osobu uporabom sile ili prijetnje da će izravno napasti na njezin život ili tijelo ili na život ili tijelo njoj bliske osobe prisili na spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju, kaznit će se kaznom zatvora od tri do deset godina.« Stavak 3.: »Ako je kaznenim djelom iz stavka 1. ovoga članka ... silovana ženska osoba ostala trudna, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora najmanje tri godine.« [U »Narodnim novinama« br. 71/06 pooštrena je kazna za silovanje u stavku 1. s najmanje jedne na najmanje tri godine zatvora, ali istom prigodom nije pooštrena kazna u stavku 3. na otežavajuću okolnost ako uslijed silovanja dođe do trudnoće, pa na taj način posebna inkriminacija iz stavka 3. gubi smisao.]
6. Kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa. *Spolni odnošaj s nemoćnom osobom*. Članak 189. stavak 1.: »Tko izvrši spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju s drugom osobom, iskoristivši njezinu duševnu bolest, duševnu poremećenost, nedovoljnu duševnu razvijenost, neku drugu težu duševnu smetnju, ili kakvo drugo stanje te osobe zbog kojeg ona nije sposobna za otpor, kaznit će se kaznom zatvora od tri do osam godina.« stavak 3.: »Ako je kaznenim djelom iz stavka 1. ovoga članka ... ženska osoba ostala trudna, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora od tri do deset godina.«

7. Kaznena djela protiv spolne slobode i spolnog ćudoređa. *Spolni odnošaj s djetetom*. Članak 192. stavak 1.: »Tko izvrši spolni odnošaj ili s njim izjednačenu spolnu radnju s djetetom, kaznit će se kaznom zatvora od tri do dvanaest godina.« stavak 5.: »Ako je kaznenim djelom iz stavka 1. ovoga članka ... žensko dijete ostalo trudno, počinitelj će se kazniti kaznom zatvora najmanje osam godina ili kaznom dugotrajnog zatvora.«

§ 248. Zakonodavstvo na području Bosne i Hercegovine

Kazneni zakon o zločinstvima i prestupcima za Bosnu i Hercegovinu: »Jedanaesta glava. O pometnuću. § 220. *Pometnuće svoga ploda*. Zločinstvu je kriva ženska osoba, koja hotimice ma što učini, od čega pometne, ili od čega rodi tako, da dijete dogje mrtvo na svijet. § 221. *Kazna.* Ako se pometnuće pokuša ali ne izvrši, onda se ima kazniti tamnicom izmegju šest mjeseci i jedne godine; a za izvrženo pometnuće teškom tamnicom od jedne do pet godina. § 222. Na istu kaznu, ali pooštrenu, ima se osuditi i otac pometnutoga djeteta, ako je sukrivac zločinstva. § 223. *Pometnuće tugjega ploda*. Ovomu zločinstvu kriv je i onaj, koji kakvom da bilo namjerom proti znanju i volji majčinoj učini, da je pometnula ili samo pokuša to učiniti. § 224. *Kazna*. Takav zločinac ima se kazniti teškom tamnicom od jedne do pet godina, ako pak ovim zločinom ujedno i majka dogje u opasnost života ili joj se ošteti zdravlje, onda od pet do deset godina.«[35] Kazneni je zakon bio na snazi od 26. lipnja 1879. do 31. prosinca 1929.

V. gore: kaznenopravno (1930.-1941. i 1945.-1951.); kaznenopravno (1941.-1945.); kaznenopravno (1951.-1971.) i građanskopravno (1952.-1970.), a zatim:

Zakon o prekidu trudnoće, Službeni list SR BiH (Sarajevo), br. 32/70, str. 342-344. Bio na snazi od 5. prosinca 1970. do 7. studenoga 1977.

Zakon o uslovima za prekid trudnoće, Službeni list SR BiH (Sarajevo), br. 29/77, str. 859-861. Na snazi od 8. studenoga 1977.

Zakon o izmjenama Zakona o uslovima za prekid trudnoće, Službeni list SR BiH (Sarajevo), br. 12/87, str. 376. Stupio na snagu 28. svibnja 1987. Izmijenjeni su samo iznosi kazni zbog inflacije.

Prema podatcima građanske udruge Asocijacija seksualno i reproduktivno zdravlje XY iz Sarajeva (www.xybh.org/abortus), pobačaj u kliničkim centrima u Bosni i Hercegovini 2008. godine stoji 50 BAM (30 USD) za osigurane pacijente, u zdravstvenim centrima 100 BAM (61 USD), dok se cijena pobačaja u privatnim klinikama kreće od 100 do 300 BAM (61-184 USD).

Manji entitet, tzv. Repulika Srpska donio je 20. ožujka 2008. *Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće* (Službeni glasnik Republike Srpske, br. 34/08) koji je stupio na snagu 19. travnja 2008. i koji je liberalniji za maloljetne trudnice, jer poslovno sposobnim maloljetnicama starijima od 16 godina omogućuje da same, bez dopuštenja roditelja, odlučuju o završetku trudnoće. Zakon glasi: »Član 1. (1) Ovim zakonom uređuju se uslovi i postupak za prekid trudnoće u zdravstvenoj ustanovi. (2) Prekid trudnoće predstavlja medicinsku intervenciju kojom se namjerno i vještački prekida trudnoća. Član 2. U vezi sa korištenjem prava na slobodno odlučivanje o rađanju, a radi zaštite zdravlja, ženi i muškarcu obezbjeđuju se svi vidovi stručnih savjeta i pouka koji mogu doprinijeti da to pravo koriste bez štetnih posljedica po zdravlje i reproduktivnu sposobnost. Član 3. Zdravstveni i drugi radnici odgovarajućih stručnih profila u zdravstvenim ustanovama dužni su da u okviru svojih radnih i profesionalnih obaveza pruže ženi i muškarcu medicinsku pomoć i odgovarajuće savjete u korištenju prava na slobodno odlučivanje o rađanju i upoznaju ih sa postupkom, tokom i posljedicama primjene savremenih načina i sredstava za regulisanje namjernog prekida neželjene trudnoće. Član 4. Na postupak prekida trudnoće primjenjuju se odredbe Zakona o zdravstvenoj zaštiti, („Službeni glasnik Republike Srpske”, br. 18/99, 58/01 i 62/02), ako ovim zakonom nije drugačije određeno. Član 5. (1) Prekid trudnoće vrši se po zahtjevu trudne žene (u daljem tekstu: trudnica). (2) Za

35 *Kazneni zakon o zločinstvima i prestupcima za Bosnu i Hercegovinu*, U Sarajevu, 1886., str. 65.

maloljetne trudnice i trudnice lišene poslovne sposobnosti, zahtjev za prekid trudnoće podnosi roditelj, odnosno staratelj ili organ starateljstva. (3) Maloljetna trudnica starija od šesnaest godina, koja ima poslovnu sposobnost, može i sama da podnese zahtjev za prekid trudnoće. Član 6. (1) Žena koja želi da prekine trudnoću obraća se pisanim zahtjevom specijalisti ginekologije i akušerstva odgovarajuće zdravstvene ustanove. (2) Specijalista ginekologije i akušerstva iz stava 1. ovog člana dužan je da: a) kliničkim, ginekološko-akušerskim, te ultrazvučnim pregledom, ustanovi trudnoću i odredi gestacijsku starost trudnoće, b) se upozna sa anamnestičkim podacima o eventualnim bolestima, krvnom grupom i RhD faktorom i v) utvrdi eventualno postojanje opasnosti koja bi prekidom trudnoće ugrozila zdravlje žene, a po potrebi, zavisno od indikacija, konsultuje doktore specijaliste drugih grana medicine. (3) Priznaje se pravo ljekaru-specijalisti ginekologije i akušerstva da odbije izvršiti dozvoljeni prekid trudnoće, ukoliko se to protivi njegovim shvatanjima. (4) Pravo iz prethodnog stava ograničava se obavezom ukazivanja hitne medicinske pomoći u slučaju akutne opasnosti po život ili teškog oštećenja zdravlja. Član 7. (1) Zdravstvene ustanove u kojima se izvodi procedura prekida trudnoće dužne su da ženama učine dostupnim tačne i nepristrasne informacije o prekidu trudnoće organizovanjem obaveznog savjetovanja prije i poslije obavljenog prekida trudnoće. (2) Nakon što je informisana o potencijalnim rizicima prekida trudnoće, a za to ne postoje kliničke i psihosocijalne kontraindikacije, trudnica potpisuje obrazac o dobrovoljnom prekidu trudnoće. (3) Ministar zdravlja i socijalne zaštite (u daljem tekstu: ministar) donijeće poseban opšti akt kojim će propisati način, mjesto i procedure savjetovanja prije i poslije obavljenog prekida trudnoće. Član 8. Zahtjevu za prekid trudnoće, podnesenim u skladu sa članom 5. ovog zakona, udovoljiće se: a) ako trudnoća nije starija od deset gestacijskih nedjelja i b) ako se prekidom trudnoće neće neposredno ugroziti život ili zdravlje trudnice. Član 9. (1) Uslove iz čl. 6. i 8. utvrđuje specijalista ginekologije i akušerstva na osnovu odgovarajućih pregleda i traženih nalaza, i to najkasnije u roku od dva dana od dana podnošenja zahtjeva za prekid trudnoće. (2) O postojanju uslova o prekidu trudnoće sastavlja se zapisnik koji potpisuje specijalista ginekologije i akušerstva. Zapisnik se ulaže u protokol o izvršenim prekidima trudnoće. Član 10. (1) Postojanje uslova za prekid trudnoće utvrđuje: a) do navršene desete gestacijske nedjelje trudnoće – specijalista ginekologije i akušerstva zdravstvene ustanove, b) od navršene desete gestacijske nedjelje trudnoće do navršene dvadesete gestacijske nedjelje trudnoće, prvostepena i drugostepena komisija za prekid trudnoće odgovarajuće zdravstvene ustanove i v) poslije navršene dvadesete gestacijske nedjelje trudnoće – etički odbor zdravstvene ustanove. (2) Ministar pravilnikom utvrđuje broj članova, sastav i način rada prvostepene i drugostepene komisije za prekid trudnoće. (3) Ministar utvrđuje broj članova, sastav i način rada etičkog odbora, te imenuje predsjednika i članove etičkog odbora na prijedlog odgovarajuće zdravstvene ustanove na period od četiri godine. Član 11. (1) Prekid trudnoće može se izvršiti do navršene desete gestacijske nedjelje trudnoće. (2) Izuzetno, prekid trudnoće može se izvršiti i poslije navršene desete gestacijske nedjelje trudnoće: a) kada se na osnovu medicinskih indikacija utvrdi da se na drugi način ne može spasti život ili otkloniti teško narušavanje zdravlja žene, b) kada se na osnovu naučno-medicinskih saznanja može očekivati da će se dijete roditi sa teškim tjelesnim ili duševnim nedostacima, v) kada je do začeća došlo izvršenjem krivičnog djela i g) kada se utvrdi postojanje psihosocijalnih indikacija za prekid trudnoće. Član 12. (1) Prvostepena komisija za prekid trudnoće dužna je da odluči o zahtjevu za prekid trudnoće najkasnije u roku od tri dana od dana podnošenja zahtjeva, o čemu se sastavlja zapisnik o prekidu trudnoće koji potpisuju članovi komisije i trudnica. Jedan primjerak zapisnika o prekidu trudnoće uručuje se trudnici. (2) Ako se zahtjev za prekid trudnoće odbija, prvostepena komisija donosi odluku o odbijanju zahtjeva za prekid trudnoće. (3) Protiv odluke iz stava 2. ovog člana trudnica može uložiti prigovor drugostepenoj komisiji za prekid trudnoće, u roku od tri dana od dana prijema odluke. Član 13. (1) Drugostepena komisija za prekid trudnoće dužna je da donese odluku o prigovoru iz člana 12. stav 3. ovog zakona najkasnije u roku od tri dana od dana podnošenja prigovora. (2) Prilikom odlučivanja o prigovoru drugostepena komisija za prekid trudnoće prvenstveno vodi računa o zaštiti zdravlja trudnice. (3) Odluka drugostepene komisije za prekid trudnoće o prigovoru je konačna. Član 14. (1) Prekid trudnoće do navršene dvadesete gestacijske nedjelje trudnoće obavlja se u zdravstvenoj ustanovi koja ima bolničku službu iz ginekologije i akušerstva, anesteziologije i reanimacije, operacionu salu i službu transfuzije krvi. (2) Prekid trudnoće poslije navršene dvadesete gestacijske nedjelje trudnoće obavlja se u klinici ili kliničkom centru. (3) Ako je prekid trudnoće započet van ustanova iz st. 1. i 2. ovog člana, pri čemu je ugrožen život trudnice, doktor medicine koji nije specijalista ginekologije i akušerstva dužan je da u skladu sa načelima profesije pruži adekvatnu medicinsku pomoć u svrhu spasavanja života trudnice i u zdravstvenim ustanovama koje ne ispunjavaju uslove iz st. 1. i 2. ovog člana, o čemu se vodi posebna evidencija i dostalja izvještaj Etičkom odboru. Član 15. Ako je namjerni prekid trudnoće započet suprotno odredbama ovog zakona doktor medicine obavezan je da poslije pružanja adekvatne medicinske pomoći u svrhu spašavanja života trudnice, obavijesti organ nadležan za unutrašnje poslove. Član 16. Zdravstvena ustanova dužna je da trudnici obezbijedi kontrolu zdravstvenog stanja i usluge savjetovanja poslije izvršenog prekida trudnoće. Član 17. (1) Zdravstvena ustanova u kojoj se vrši prekid trudnoće dužna je da vodi evidenciju i medicinsku dokumentaciju o izvršenim prekidima trudnoće i da propisane izvještaje dostavlja Institutu za zaštitu zdravlja Republike Srpske, pod uslovima i na način utvrđen zakonom. (2) Evidencija i dokumentacija iz stava 1. ovog člana imaju karakter ljekarske tajne i čuvaju se u posebnoj arhivi zdravstvene ustanove. Član 18. Ko protivno ovom zakonu izvrši prekid trudnoće, vrši prekid trudnoće ili pomogne da se izvrši prekid trudnoće, kazniće se prema Krivičnom zakonu Republike Srpske („Službeni glasnik Republike Srpske“, br. 49/03, 108/04, 37/06 i 70/06). Član 19. (1) Novčanom kaznom od 3.000 do 15.000 KM kazniće se za prekršaj zdravstvena ustanova ako se: a) izvrši prekid trudnoće kod maloljetne trudnice suprotno članu 5. ovog zakona, b) izvrši prekid trudnoće suprotno članu 11. ovog zakona, v) izvrši prekid trudnoće, a ne ispunjava uslove iz člana 14. ovog zakona i g) ne obavijesti organ nadležan za unutrašnje poslove, u skladu sa članom 17. ovog zakona. (2) Novčanom kaznom od 1.000 do 3.000 KM

kazniće se za prekršaj iz stava 1. ovog člana odgovorno lice zdravstvene ustanove. (3) Novčanom kaznom od 3.000 do 15.000 KM kazniće se za prekršaj iz čl. 11, 14. i 17. i osnivač zdravstvene ustanove. (4) Novčanom kaznom od 500 do 1.500 KM kazniće se za prekršaj i zdravstveni radnik koji izvrši prekid trudnoće. Član 20. Ministar će u roku od tri mjeseca od dana stupanja na snagu zakona donijeti Pravilnike iz čl. 7. stav 3. i 10. st. 2. i 3. ovog zakona. Član 21. Stupanjem na snagu ovog zakona u Republici Srpskoj prestaje da se primjenjuje Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće („Službeni list SR Bosne i Hercegovine“, broj 29/77). Član 22. Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u ‘’Službenom glasniku Republike Srpske”.«

O razmjeru kršenja prava na rođenje u Bosni i Hercegovini v. u ovoj knjizi § 178.

§ 249. Zakonodavstvo na području Slovenije

V. § 238 (kaznenopravno 1804.-1852.); § 239 (kaznenopravno 1852.-1929.); § 240 (kaznenopravno za južni dio Slovenije koji je 1919.-1954. bio pod Italijom); § 241 (kaznenopravno 1930.-1941. i 1945.-1951.) i § 243 (kaznenopravno 1951.-1971. i građanskopravno 1952.-1977.), a zatim:

Zakon o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok (Uradni list SR Slovenije, br. 11/77, str. 570-573; 42/86, str. 2899, te više izmjena iznosa novčanih kazni). Na snazi od 1. srpnja 1977., a u donjem pročišćenom tekstu od 7. rujna 2000.: »I. SKUPNE DOLOČBE. 1. člen. Človek ima pravico, da svobodno odloča o rojstvu otrok. Ženski in moškemu morajo biti dostopne vse možnosti, s katerimi se jima v okviru zdravstvenega varstva pomaga uresničiti to pravico. Ta zakon določa zdravstvene ukrepe pri uresničevanju te pravice in njene omejitve iz zdravstvenih razlogov. 2. člen. Pravica do svobodnega odločanja o rojstvu otrok obsega tudi pravico do pouka, svetovanja in seznanjanja s postopkom, potekom in posledicami uporabe sodobnih načinov in sredstev za uravnavanje rojstev. Zdravstvene organizacije ter zdravstveni, socialni in drugi strokovni delavci, ki sodelujejo pri uresničevanju pravice iz prejšnjega odstavka, so dolžni storiti vse potrebno, da lahko ženska in moški to pravico uresničujeta. 3. člen. Zdravstveni ukrepi, s katerimi se po tem zakonu uravnava rojstvo otrok, so preprečevanje zanositve, umetna prekinitev nosečnosti in ugotavljanje ter zdravljenje zmanjšane plodnosti. 4. člen. Zdravstveni, socialni in drugi delavci so v postopkih po tem zakonu dolžni varovati poklicno skrivnost. 5. člen. Zdravstvena organizacija, ki opravi sterilizacijo ali umetno prekinitev nosečnosti, dokonča začeto prekinitev nosečnosti ali opravi umetno osemenitev, mora to v tridesetih dne prijaviti organu, ki vodi zdravstveno statistiko. II. PREPREČEVANJE ZANOSITVE. 6. člen. Ženska in moški imata pravico do nasveta, kako lahko preprečita zanositev. Preprečevanje zanositve je začasno (kontracepcija) ali stalno (sterilizacija). 7. člen. Ženska in moški imata pravico, da jima zdravnik svetuje ali predpiše zanju najbolj primerno sredstvo za začasno preprečevanje zanositve. 8. člen. Sterilizacija je medicinski poseg za stalno preprečitev zanositve; opravlja se v skladu z določbami tega zakona. 9. člen. Sterilizacija se lahko opravi samo na zahtevo osebe, ki naj bi bila sterilizirana, če ta zakon ne določa drugače. 10. člen. Sterilizacija se ne sme opraviti osebi, ki še ni dopolnila 35 let, in osebi, ki je nerazsodna. Ne glede na določbo prejšnjega odstavka se sterilizacija lahko opravi, če je potrebna iz zdravstvenih razlogov. 11. člen. V primeru iz drugega odstavka prejšnjega člena zahtevajo sterilizacijo za osebo, ki je nerazsodna, starši oziroma skrbnik s soglasjem pristojnega organa občinske skupnosti socialnega skrbstva. Razsodna mladoletna oseba zahteva sterilizacijo sama, komisija, ki odloči o sterilizaciji, pa si mora o tem priskrbeti mnenje njenih staršev oziroma skrbnika, razen če je taka oseba pridobila popolno poslovno sposobnost. 12. člen. Šteje se, da zahteva za sterilizacijo vsebuje tudi privolitev za poseg po predpisih o zdravstvenem varstvu. To velja tudi v primeru, če je sterilizacijo zahtevala mladoletna razsodna oseba, kot tudi v primeru, če je sterilizacijo zahtevala polnoletna oseba, ki ji je odvzeta poslovna sposobnost, je pa razsodna. 13. člen. Zahteva za sterilizacijo se vloži pri komisiji prve stopnje za umetno prekinitev nosečnosti. 14. člen. O zahtevi odloči komisija potem, ko seznani tistega, ki sterilizacijo zahteva, z njenim pomenom in posledicami. 15. člen. Če komisija prve stopnje za umetno prekinitev nosečnosti zavrne zahtevo za sterilizacijo, lahko oseba, ki zahteva sterilizacijo, predlaga, da o njeni zahtevi odloči komisija druge stopnje za umetno prekinitev nosečnosti. 16. člen. Sterilizacija se opravi šele, ko poteče šest mesecev od njene dovolitve, razen v primerih, ko je sterilizacija potrebna iz zdravstvenih razlogov. Sterilizacija se lahko opravi v splošnih, specialnih in kliničnih bolnišnicah, ki imajo organizirano ginekološko-porodniško ali kirurško službo, in v drugih zdravstvenih organizacijah, ki jih za to posebej pooblasti Republiški komite za zdravstveno in socialno varstvo. III. UMETNA PREKINITEV NOSEČNOSTI. 17. člen. Umetna prekinitev nosečnosti je medicinski poseg, ki se opravi na zahtevo nosečnice, če nosečnost ne traja več kot deset tednov. 18. člen. Umetna prekinitev nosečnosti, ki traja več kot deset tednov, se lahko opravi na zahtevo nosečnice le, če je nevarnost posega za življenje in zdravje nosečnice ter za njena bodoča materinstva manjša od nevarnosti, ki grozi nosečnici ali otroku zaradi nadaljevanja nosečnosti in zaradi poroda. 19. člen. Postopek za umetno prekinitev nosečnosti po desetem tednu nosečnosti vodijo in o zahtevi nosečnice odločajo komisije prve in druge stopnje za umetno prekinitev nosečnosti (v nadaljnjem besedilu: komisija prve stopnje oziroma komisija druge stopnje). Postopek pred komisijami je hiter. 20. člen. Komisijo prve stopnje sestavljajo socialni delavec in dva zdravnika. Eden od zdravnikov mora biti specialist za ženske bolezni in porodništvo; ta je tudi predsednik komisije.

Komisijo druge stopnje sestavljajo socialni delavec in trije zdravniki ustreznih specialnosti, od katerih je predsednik komisije specialist za ženske bolezni in porodništvo. Člani komisije prve in druge stopnje imajo namestnike. 21. člen. Komisije prve stopnje se ustanovijo za območje ene ali več občin glede na območje zdravstvene organizacije, ki opravlja umetno prekinitev nosečnosti. Komisije prve stopnje ustanovi ter imenuje njihove člane in namestnike regionalna zdravstvena skupnost potem, ko je dobila mnenje pristojnega organa občinskih skupnosti socialnega skrbstva. Komisije druge stopnje se ustanovijo za širša območja; ustanovi jih ter imenuje njihove člane in namestnike Zdravstvena skupnost Slovenije potem, ko je dobila mnenje pristojnega organa Skupnosti socialnega skrbstva Slovenije. 22. člen. Postopek za umetno prekinitev nosečnosti se začne na zahtevo nosečnice. Za nosečnico, ki je nerazsodna, zahtevajo umetno prekinitev nosečnosti njeni starši oziroma skrbnik. Če zahteva umetno prekinitev nosečnosti mladoletna nosečnica, praviloma obvesti zdravstvena organizacija, ki opravlja umetno prekinitev nosečnosti, o posegu starše oziroma skrbnika, razen če je nosečnica pred polnoletnostjo pridobila popolno poslovno sposobnost. 23. člen. Šteje se, da zahteva za umetno prekinitev nosečnosti vsebuje tudi privolitev za poseg po predpisih o zdravstvenem varstvu. To velja tudi v primeru, če je umetno prekinitev nosečnosti zahtevala mladoletna razsodna nosečnica, kot tudi v primeru, če je prekinitev nosečnosti zahtevala polnoletna nosečnica, ki ji je odvzeta poslovna sposobnost, je pa razsodna. 24. člen. Ženska, pri kateri nosečnost ne traja več kot deset tednov, vloži zahtevo za umetno prekinitev nosečnosti skupaj z izvidom o trajanju nosečnosti in z drugimi medicinskimi izvidi zdravstveni organizaciji, ki opravlja umetno prekinitev nosečnosti. Če je iz izvidov iz prejšnjega odstavka razvidno, da so dani zdravstveni razlogi zoper umetno prekinitev nosečnosti, mora zdravstvena organizacija nosečnico napotiti h komisiji prve stopnje. 25. člen. Zahtevo ženske, pri kateri nosečnost traja več kot deset tednov, obravnava komisija prve stopnje. Če komisija meni, da za umetno prekinitev nosečnosti niso izpolnjeni pogoji po 18. členu tega zakona, zavrne zahtevo za umetno prekinitev nosečnosti. V tem primeru lahko nosečnica predlaga, da o njeni zahtevi odloči komisija druge stopnje. Ta mora o tem odločiti v sedmih dneh. 26. člen. Če komisija prve oziroma druge stopnje dovoli umetno prekinitev nosečnosti, napoti nosečnico z vso dokumentacijo v zdravstveno organizacijo, ki opravlja umetno prekinitev nosečnosti. 27. člen. Za dokončanje začete prekinitve nosečnosti ni potrebno dovoljenje komisije prve oziroma druge stopnje. 28. člen. Umetna prekinitev nosečnosti se opravi v zdravstvenih organizacijah iz drugega odstavka 16. člena tega zakona; v njih se praviloma opravi tudi dokončanje začete prekinitve nosečnosti. 29. člen. Če nastane pri dokončanju začete prekinitve nosečnosti sum, da gre za kaznivo dejanje, je zdravstvena organizacija, v kateri je bila dokončana začeta prekinitev nosečnosti, dolžna to takoj naznaniti pristojnemu organu. 30. člen. Zdravstveni delavci ter zdravstvene organizacije in socialni delavci seznanjajo nosečnice s postopkom, potekom in posledicami umetne prekinitve nosečnosti ter z metodami in sredstvi za preprečevanje nosečnosti. IV. UGOTAVLJANJE IN ZDRAVLJENJE ZMANJŠANE PLODNOSTI. 31.-37. člen (ukinuti su člankom 47. *Zakona o zdravljenju neplodnosti in postopkih oploditve z biomedicinsko pomočjo* – Uradni list Republike Slovenije, br. 70/00, koji je na snazi od 7. rujna 2000.). 38. člen. Ženska, ki je bila umetno oplojena, ne more uveljaviti zoper zdravstveno organizacijo, ki je opravila osemenitev, odškodninskega zahtevka, če z umetno osemenitvijo spočet otrok nima zaželjenih ali pričakovanih lastnosti. V. KAZENSKE DOLOČBE. 39. člen. Z denarno kaznijo najmanj 15.000 tolarjev se kaznuje za prekršek zdravstvena organizacija: 1. ki opravi sterilizacijo v nasprotju z 10. ali 16. členom tega zakona ali opravi sterilizacijo brez odločitve komisije iz 14. oziroma 15. člena tega zakona; 2. ki opravi umetno prekinitev nosečnosti brez odločitve komisije iz 25. člena tega zakona, ali ne ravna po določbi drugega odstavka 24. člena tega zakona; 3. ki opusti prijavo iz 5. člena tega zakona; 4. ki opusti obveznost naznanitve iz 29. člena tega zakona; 5. ki opravi umetno osemenitev v nasprotju s 34. členom tega zakona. Z denarno kaznijo najmanj 3.000 tolarjev se kaznuje tudi odgovorna oseba zdravstvene organizacije, ki stori prekršek iz prejšnjega odstavka. 40. -44. člen [brisan, Uradni list SRS, br. 42/86]. VI. KONČNI DOLOČBI. 45. člen. Z dnem, ko začne veljati ta zakon, se na območju SR Slovenije prenehajo uporabljati določbe 3. in 7. člena splošnega zakona o prekinitvi nosečnosti (Uradni list SFRJ, št. 20/69) ter določbe uredbe o pogojih in postopku za dovolitev splava (Uradni list FLRJ, št. 9/60) in navodila za izvrševanje uredbe o pogojih in postopkih za dovolitev splava (Uradni list FLRJ, št. 62/60) iz 1. točke 4. člena zakona o pristojnosti republiških upravnih organov za izvrševanje pooblastil zveznih upravnih organov, ki prenehajo veljati z uveljavitvijo amandmajev od XX doXLII k ustavi SFRJ, o pristojnosti Ustavnega sodišča SR Slovenije in podaljšanju veljavnosti nekaterih zveznih predpisov (Uradni list SRS, št. 24/71). 46. člen. Ta zakon začne veljati 1. julija 1977.«

Sklep o ustanovitvi, delovnem področju in sestavi komisije II. stopnje za umetno prekinitev nosečnosti (Uradni list SR Slovenije, br. 14/77, str. 848-849).

Navodilo za izvrševanje zakona o zdravstvenih ukrepih pri uresničevanju pravice do svobodnega odločanja o rojstvu otrok (Uradni list SR Slovenije, br. 15/77, str. 901-903). Stupio na snagu 29. srpnja 1977.

O razmjeru kršenja prava na rođenje v. u ovoj knjizi § 217.

§ 250. Zakonodavstvo na području Crne Gore

Krivični zakonik za Knjaževinu Crnu Goru: »Glava sedamnaesta. *O pobacivanju djece*. § 168. Trudna ženska, koja je spoljna ili unutrašnja sredstva upotrebljavala, da svoj plod umori ili pobaci, ako dijete usljed toga prerano ili mrtvo rođeno bude, ili se živo rodi, no usljed toga umre, da se kazni zatvorom od tri do šest godina. § 169. Po predidućem paragrafu da se kazni i ono lice, koje sa znanjem i na zahtjev trudne ženske njoj takva sredstva davalo ili upotrebilo, ili i u tome savjetovalo ili inače pomagalo; no ako je ono to u vidu zanata ili više puta upražnjavalo, ili je ženska od toga umrla, da se kazni robijom do petnaest godina. § 170. (1) Ako su u § 169. kazata sredstva za pobacivanje od drugog kog bila bez znanja ili protivu volje trudne ženske upotrebljavana i njoj davana, krivac da se kazni: 1. vječitom robijom ako ženska od toga umre; 2. u drugim slučajevima robijom do dvanaest godina. (2) Ova se kazna ne može ispod jedne godine zatvora spustiti, pa i da djelo nije imalo nikakvih zlih posljedica.«[36] Krivični zakonik bio je na snazi od 23. travnja 1906. do 31. prosinca 1929. [Crna Gora je od 28. listopada 1910. do 26. studenoga 1918. bila kraljevina, a onda je svoje područje pripojila Srbiji.]

V. gore: § 241 (kaznenopravno 1930.-1941. i 1945.-1951.), § 243 (kaznenopravno 1951.-1971. i građanskopravno 1952.-1971.), a zatim:

[prvi] *Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće* (Službeni list SR Crne Gore, br. 11/71, str. 141-143). Bio na snazi od 2. lipnja 1971. do 2. studenoga 1979.

Pravilnik o obrascima iz članka 19. zakona o uslovima i postupku za prekid trudnoće (Službeni list SR Crne Gore, br. 15/71, str. 181-182). Bio na snazi od 9. srpnja 1971. do 22. kolovoza 1980.

[drugi] *Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće* (Službeni list SR Crne Gore, br. 29/79, str. 458-460), na snazi od 3. studenoga 1979. Ispravak (SL 31/79, str. 529. član 2. Zakona ... SL 29/89, str. 558); izmjene i dopune: Službeni list br. 39/89, 48/91, 17/92, 27/94. Od 1994. do danas na snazi je zakonski tekst: »I OSNOVNE ODREDBE. Član 1. Prekid trudnoće kao posebna medicinska intervencija vrši se u slučajevima i pod uslovima koji su predviđeni odredbama ovog zakona. Član 2. (1) Prekid trudnoće može se izvršiti i na usmeni zahtjev trudnice do isteka deset sedmica od dana začeća. (2) Prekid trudnoće može se izvršiti i poslije isteka deset sedmica, a najkasnije do navršenih dvadeset sedmica, od dana začeća samo po odobrenju komisije za prekid trudnoće. (3) Prekid trudnoće ne može se izvršiti kad se utvrdi da bi se njime teže narušilo zdravlje žene. Član 3. (1) Prekid trudnoće kod maloljetnice i lica pod starateljstvom može se izvršiti samo uz saglasnost roditelja, odnosno staratelja. (2) Saglasnost iz stava 1. ovog člana može dati i nadležni organ starateljstva, ukoliko se zbog odsutnosti ili spriječenosti roditelja, odnosno staratelja njihova saglasnost ne može pribaviti. Član 4. Postupak po zahtjevu za odobravanje prekida trudnoće je hitan i u njegovom sprovođenju obezbjeđuje se čuvanje službene tajne i poštovanje ličnosti i dostojanstva trudnice. II PREKID TRUDNOĆE. Član 5. Trudnica koja želi da prekine trudnoću do navršenih deset sedmica od dana začeća obraća se usmenim zahtjevom ljekaru specijalisti iz akušerstva i ginekologije (u daljem tekstu: ljekar) u zdravstvenoj organizaciji u kojoj se vrši prekid trudnoće, koji utvrđuje da li postoji trudnoća i starost trudnoće. Član 6. Ljekar je dužan da trudnici ukaže na opasnost i moguće štetne posljedice po zdravlje usljed prekida trudnoće, a naročito kod prekida prve trudnoće i ponavljanih prekida trudnoće, da je upozna sa sredstvima i metodama koja se primjenjuju radi sprječavanja neželjene trudnoće i da joj savjetuje razgovor sa socijalnim radnikom, odnosno psihologom pri savjetovalištu za trudnice i planiranje porodice. Član 7. Trudnica koja zahtijeva prekid trudnoće potpisuje izjavu da želi da prekine trudnoću u zdravstvenoj organizaciji. Član 8. (1) Ljekar, samostalno, a po potrebi i uz konsultaciju ljekara specijalista iz drugih grana medicine, utvrđuje da li postoji opasnost da se zbog prekida trudnoće zdravlje trudnice teže naruši. (2) Ukoliko trudnica zahtijeva prekid trudnoće i pored utvrđene opasnosti po zdravlje može podnijeti pismeni zahtjev za prekid trudnoće komisiji iz člana 11. ovog zakona. Član 9. (1) Prekid trudnoće može se izvršiti i poslije isteka deset sedmica, a najkasnije do navršenih dvadeset sedmica od dana začeća samo po odobrenju komisije za prekid trudnoće u sljedećim slučajevima: 1) kad se na osnovu medicinskih indikacija utvrdi da se na drugi način ne može spasiti život ili otkloniti teško narušavanje zdravlja žene za vrijeme trudnoće, porođaja ili poslije porođaja; 2) kada se na osnovu naučnih saznanja može očekivati da će se dijete roditi sa teškim tjelesnim ili duševnim nedostacima; 3) kad je do začeća došlo u vezi sa izvršenjem krivičnog djela: silovanja, prinude na obljubu, obljube nad nemoćnim licem, obljube nad maloljetnim

36 *Krivični zakonik za Kraljevinu Crnu Goru*, Cetinje, 1913., str. 65-66.

licem, obljube zloupotrebom položaja, podvođenja ili rodoskrvljenja; 4) kada bi žena u toku trudnoće ili poslije porođaja mogla doći u teške lične, porodične i materijalne prilike. (2) Izuzetno, prekid trudnoće iz tačke 1. ovog člana može se izvršiti shodno medicinskim indikacijama po odobrenju komisije bez obzira na vrijeme koje je proteklo od dana začeća. Član 10. U slučajevima iz člana 9. stav 1. tačka 1. i stava 2. ovog zakona kada se radi o potrebi hitne intervencije, radi spašavanja života trudnice, prekid trudnoće se može izvršiti bez prethodnog odobrenja komisije. III ODOBRAVANJE PREKIDA TRUDNOĆE. Član 11.Odobravanje prekida trudnoće poslije isteka deset sedmica od dana začeća vrši prvostepena, odnosno drugostepena ljekarska komisija za prekid trudnoće (u daljem tekstu: komisija). Član 12. Komisiju za prekid trudnoće obrazuje zdravstvena organizacija koja ispunjava uslove za vršenje trudnoće propisane ovim zakonom. Član 13. (1) Komisiju čine predsjednik i dva člana. (2) Predsjednik komisije je ljekar specijalista iz akušerstva i ginekologije, a članovi su ljekar specijalista iz opšte ili interne medicine i socijalni radnik, odnosno psiholog. Član 14. Prekid trudnoće poslije navršenih deset sedmica od dana začeća odobrava prvostepena komisija. Član 15. Drugostepena komisija odlučuje o prekidu trudnoće povodom izjavljenih prigovora na odluku prvostepene komisije. Član 16. (1) Trudnica podnosi pismeni zahtjev za prekid trudnoće prvostepenoj komisiji zdravstvene organizacije prema mjestu prebivališta ili po svom izboru. (2) Za maloljetnice i lica pod starateljstvom zahtjev za prekid trudnoće podnosi roditelj ili staratelj, odnosno organ starateljstva. Član 17. Prilikom razmatranja zahtjeva za prekid trudnoće sjednici komisije može prisustvovati trudnica i njen bračni drug, odnosno lice sa kojim ona živi u vanbračnoj zajednici, kao i roditelj odnosno staratelj maloljetnice kojoj se vrši prekid trudnoće. Član 18. (1) U postupku za odobravanje prekida trudnoće komisija je dužna da lica, koja u smislu člana 17. ovog zakona mogu prisustvovati njenom radu upozna sa mogućnostima i metodama zaštite od neželjene trudnoće. (2) Komisija je dužna da ukaže na štetnost prekida trudnoće po zdravlje žene naročito kada je u pitanju prekid prve trudnoće ili veći broj ponovljenih prekida. (3) O radu komisije vodi se zapisnik. Član 19. Prvostepena komisija dužna je da odluči po zahtjevu za prekid trudnoće u roku od tri dana od dana podnošenja zahtjeva. Član 20. Odluka prvostepene komisije uručuje se trudnici neposredno poslije sjednice. Član 21. (1) Ukoliko trudnica nije zadovoljna odlukom prvostepene komisije ima pravo prigovora drugostepenoj komisiji u roku od sedam dana. (2) Trudnica može prilikom uručenja odluke prvostepene komisije tražiti da se zahtjev sa dokumentacijom bez odlaganja uputi drugostepenoj komisiji, što će se smatrati kao da je prigovor uložen. (3) Drugostepena komisija je dužna da odluku po prigovoru donese u roku od tri dana od dana podnošenja prigovora. (4) Odluka drugostepene komisije je konačna. Član 22. (1) Troškove prekida trudnoće snosi trudnica ukoliko samoupravnim opštim aktom nadležne zajednice zdravstvene djelatnosti nije drukčije određeno. (2) Kada se prekid trudnoće vrši u slučajevima iz člana 9. tač. 1, 2. i 3. i stava 2. ovog zakona troškove prekida trudnoće snosi osnovna zajednica zdravstvene djelatnosti. (3) Troškove prekida trudnoće za trudnicu koja je korisnik socijalne zaštite snosi opština na čijem području trudnica ima prebivalište. IV ZDRAVSTVENE ORGANIZACIJE U KOJIMA SE MOŽE VRŠITI PREKID TRUDNOĆE. Član 23. (1) Prekid trudnoće može se vršiti u zdravstvenoj organizaciji koja ima: 1) savjetovalište za trudnice i planiranje porodice; 2) poseban program zdravstvenog vaspitanja na planiranju porodice; 3) bolničku službu za zdravstvenu zaštitu žena sa ljekarom specijalistom iz akušerstva i ginekologije, odgovarajućom opremom i posebnom prostorijom za vršenje prekida trudnoće; 4) socijalnog radnika, odnosno psihologa; 5) službu za transfuziju krvi; i 6) operacionu sobu. (2) Zdravstvena organizacija iz stava 1. ovog člana ne može vršiti prekid trudnoće bez prethodnog odobrenja za obavljanje ovih poslova izdatog od republičkog organa uprave nadležnog za poslove zdravstva. (3) Republički organ uprave iz stava 2. ovog člana može, izuzetno, odobriti vršenje prekida trudnoće i u zdravstvenoj organizaciji koja ne ispunjava uslove iz stava 1. ovog člana ukoliko ima: 1) savjetovalište za trudnice i planiranje porodice; 2) poseban program zdravstvenog vaspitanja na planiranju porodice; 3) ljekara specijalistu iz akušerstva i ginekologije; 4) posebnu prostoriju za vršenje prekida trudnoće, sa odgovarajućom opremom, instrumentima i ljekovima; 5) obezbijeđen transport sanitetskim kolima do najbliže zdravstvene organizacije koja ima bolničku službu za zdravstvenu zaštitu žena. (4) U zdravstvenoj organizaciji iz stava 3. ovog člana može se vršiti prekid trudnoće stare do deset sedmica. Član 24. Zdravstvena organizacija u kojoj se vrši prekid trudnoće obezbjeđuje pregled krvne grupe i Rh (rezus) faktor ukoliko trudnica već nema ove podatke. Član 25. (1) Po izvršenom prekidu trudnoće ženi se po pravilu obezbjeđuje zdravstveni nadzor u roku od najmanje 24 časa. (2) Zdravstveni nadzor se obezbjeđuje u zdravstvenoj organizaciji ili u stanu žene preko polivalentne patronažne službe ili na drugi odgovarajući način. (3) Zdravstveni nadzor obavezno se sprovodi u slučaju kada se prekid trudnoće izvrši poslije deset sedmica od dana začeća i ako žena već boluje od neke bolesti. Član 26. Ako se pri dovršenju započetog prekida trudnoće osnovano posumnja da je u pitanju krivično djelo, zdravstvena organizacija u kojoj je dovršen započeti prekid trudnoće dužna je da o tome odmah podnese prijavu nadležnom javnom tužilaštvu. V KAZNENE ODREDBE. Član 27. (1) Novčanom kaznom od desetostrukog do tristostrukog iznosa minimalne zarade u Republici kazniće se zdravstvena organizacija za prekršaj ako: 1) ne preduzme potrebne mjere za čuvanje tajne u vezi sa radom komisije (član 4); 2) vrši prekid trudnoće bez odobrenja nadležnog organa (član 23); 3) ne podnese prijavu nadležnom javnom tužilaštvu (član 26). (2) Za prekršaj iz stava 1. ovog člana kazniće se novčanom kaznom od jedne polovine do dvadesetostrukog iznosa minimalne zarade u Republici i odgovorno lice u zdravstvenoj organizaciji, a za prekršaj iz tačke 1. i lice koje učestvuje u radu komisije. Član 28. Novčanom kaznom od jedne polovine do dvadesetostrukog iznosa minimalne zarade u Republici kazniće se zdravstveni radnik ako: 1) izvrši prekid trudnoće bez odobrenja komisije za prekid trudnoća (član 2); 2) izvrši prekid trudnoće kod maloljetnice bez saglasnosti roditelja ili staratelja, odnosno organa starateljstva (član 3). VI PRELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE. Član 29. Funkcioner koji rukovodi republičkim organom uprave nadležnim za poslove zdravstva, donijeće propis o radu komisije za prekid trudnoće u roku od tri mjeseca od dana stupanja na snagu ovog zakona. Član 30. (1) Danom stupanja na snagu

ovog zakona prestaje da važi Zakon o uslovima i postupku za odobravanje prekida trudnoće ("Službeni list SRCG", broj 11/71). (2) Do donošenja propisa o radu komisije za prekid trudnoće primjenjivaće se Pravilnik o obrascima iz člana 19. Zakona o uslovima i postupku za odobravanje prekida trudnoće ("Službeni list SRCG", broj 15/71). Član 31. Zdravstvena organizacija, koja će se u okviru svoje djelatnosti baviti prekidom trudnoće, dužna je da ispuni uslove, predviđene ovim zakonom najkasnije u roku od šest mjeseci od dana stupanja na snagu ovog zakona. Član 32. Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom listu Socijalističke Republike Crne Gore".«

Pravilnik o radu komisije za prekid trudnoće (Službeni list SR Crne Gore 16/80, str. 406-408). Stupio na snagu 23. kolovoza 1980.

Krivični zakon Republike Crne Gore (Službeni list Republike Crne Gore, br. 42/93, 14/94, 27/94, 30/02, 56/03): »Protivpravni prekid trudnoće. Član 35. (1) Ko protivno propisima bremenitoj ženi sa njenim pristankom izvrši, započne da vrši, ili joj pomogne da izvrši prekid trudnoće, kazniće se zatvorom od tri mjeseca do tri godine. (2) Ko bremenitoj ženi, bez njenog pristanka, izvrši ili započne da vrši prekid trudnoće, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina. (3) Ako je usljed djela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupilo teško narušavanje zdravlja bremenite žene, učinilac će se kazniti za djelo iz stava 1. zatvorom od šest mjeseci do pet godina, a za djelo iz stava 2 zatvorom od jedne do osam godina. (4) Ako je usljed djela iz st. 1. i 2. ovog člana nastupila smrt bremenite žene, učinilac će se kazniti za djelo iz stava 1. zatvorom od jedne do deset godina, a za djelo iz stava 2. zatvorom od jedne do dvanaest godina. (5) Ko se neovlašćeno bavi vršenjem prekida trudnoće sa pristankom bremenite žene, kazniće se zatvorom od šest mjeseci do pet godina.«

O razmjeru kršenja prava na rođenje v. u ovoj knjizi § 180.

§ 251. Zakonodavstvo na području Srbije

Kriminalni (kaznitelni) zakonik za Knjažestvo Srbiju (od 29. ožujka 1860., stupio na snagu 11. svibnja 1860.): »Glava sedamnaesta. O pobacivanju dece. § 168. Trudna ženska, koja je spoljna ili unutrašnja sredstva upotrebljavala da svoj plod umori ili pobaci, ako dete u sledstvu toga prerano ili mrtvo rođeno bude, ili se živo rodi, no u sledstvu toga umre, da se kazni zatvorom do pet godina. § 169. Po predidućem paragrafu da se kazni i ono lice, koje je sa znanjem i na zahtevanje trudne ženske, njoj takova sredstva davalo, ili upotrebilo; no ako je ono to u vidu zanata (ili više puta) upražnjavalo, robijom do dvanaest godina. § 170. Ako su u § 169. kazata sredstva za pobacivanje od drugog kakvog lica bez znanja, ili i protiv volje trudne ženske upotrebljavana i njoj davana, krivac da se kazni: 1. ako ženska od toga umre, robijom od dvadeset godina; 2. u drugim slučajima robijom od pet do dvanaest godina. Ova se kazna ne može ispod jedne godine zatvora spustiti, ma da delo nije nikakva škodljiva sredstva imalo.«[37] Kriminalni zakonik bio je na snazi od 11. svibnja 1860. do 31. prosinca 1929. [Srbija je od 21. veljače (po gregorijanskom računanju od 6. ožujka) 1882. do 1. prosinca 1918. bila Kraljevina, a onda je promijenila ime u Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca.].

V. gore: § 241 (kaznenopravno (1930.-1951.), § 243 (kaznenopravno 1951.-1971. i građansko-pravno 1952.-1970.), a zatim:

Zakon o uslovima i postupku za odobravanje prekida trudnoće (Službeni glasnik SR Srbije, br. 45/70, str. 1201-1202, i 28/71, str. 666-667). Na snazi od 6. prosinca 1970. (izmjena od 18. srpnja 1971.) do 30. lipnja 1977.

Pravilnik o radu komisija za prekid trudnoće, načinu vođenja zapisnika i knjige evidencija (Službeni glasnik SR Srbije, br. 19/71, str. 444-445). Bio na snazi od 23. svibnja 1971. do 15. listopada 1977.

37 *Kriminalni (kaznitelni) zakonik za Kraljevinu Srbiju*, sedmo izdanje, Beograd, 1908., str. 71.

Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće (Službeni glasnik SR Srbije, br. 26/77, str. 1402-1404; SG 6/89, str. 399, čl. 17.). Bio je na snazi od 1. srpnja 1977. do 1995.

Pravilnik o radu komisija za prekid trudnoće, načinu vođenja zapisnika i knjige evidencija (SG 40/77, str. 2074-2076). Na snazi od 16. listopada 1977. do 1995.

Zakon o postupku prekida trudnoće u zdravstvenoj ustanovi (Službeni glasnik Republike Srbije, br. 16/95): »Član 1. Ovim zakonom uređuju se uslovi i postupak prekida trudnoće, kao hirurške intervencije, u zdravstvenoj ustanovi. Član 2. (1) Prekid trudnoće može se izvršiti samo na zahtev trudne žene. (2) Za prekid trudnoće kod lica mlađeg od 16 godina i lica potpuno lišenog poslovne sposobnosti, potrebna je i pismena saglasnost roditelja, odnosno staraoca. (3) Ako se saglasnost ne može pribaviti od roditelja, odnosno staraoca zbog njihove odsutnosti ili sprečenosti, potrebno je pribaviti saglasnost nadležnog organa starateljstva. Član 3. Prekid trudnoće ne može se izvršiti kada se utvrdi da bi se njime teže narušilo zdravlje ili ugrozio život žene. Član 4. Na postupak prekida trudnoće primenjuju se odredbe Zakona o zdravstvenoj zaštiti, ako ovim zakonom nije drugačije određeno. Član 5. (1) Žena koja želi da prekine trudnoću obraća se usmenim zahtevom specijalisti akušerstva i ginekologije odgovarajuće zdravstvene ustanove. (2) Lekar specijalista akušerstva i ginekologije zdravstvene ustanove iz stava 1. ovog člana: 1) utvrđuje starost trudnoće; 2) pribavlja nalaze o krvnoj grupi trudne žene, RH faktoru i anamnestičke podatke o ranijim bolestima; 3) samostalno, a po potrebi i uz konsultaciju lekara specijaliste iz drugih grana medicine, utvrđuje da li postoji opasnost da se zbog prekida trudnoće zdravlje žene naruši; 4) ukazuje ženi na opasnosti i posledice prekida trudnoće; 5) upoznaje ženu sa drugim metodama i sredstvima zaštite od neželjene trudnoće. Član 6. (1) Prekid trudnoće može se izvršiti do navršene desete nedelje trudnoće. (2) Izuzetno, prekid trudnoće može se izvršiti i posle navršene desete nedelje trudnoće: 1) kada se na osnovu medicinskih indikacija utvrdi da se na drugi način ne može spasiti život ili otkloniti teško narušavanje zdravlja žene; 2) kada se na osnovu naučno-medicinskih saznanja može očekivati da će se dete roditi sa teškim telesnim ili duševnim nedostacima; 3) kada je do začeća došlo izvršenjem krivičnog dela (silovanje, obljuba nad nemoćnim licem, obljuba nad maloletnim licem, obljuba zloupotrebom položaja, zavođenje i rodoskrnavljenje). Član 7. Postojanje uslova za prekid trudnoće utvrđuje: 1) do navršene desete nedelje trudnoće – lekar specijalista akušerstva i ginekologije zdravstvene ustanove; 2) od navršene desete nedelje trudnoće do navršene dvadesete nedelje trudnoće – konzilijum lekara odgovarajuće zdravstvene ustanove; 3) posle navršene dvadesete nedelje trudnoće – etički odbor zdravstvene ustanove. Član 8. (1) Predsednika i članove etičkog odbora imenuje na period od dve godine ministarstvo nadležno za poslove zdravlja na predlog odgovarajuće zdravstvene ustanove. (2) Broj, sastav i način rada etičkog odbora utvrđuje ministarstvo nadležno za poslove zdravlja. Član 9. Prekid trudnoće može se izvršiti kada trudna žena da pismenu saglasnost za prekid. Član 10. (1) Prekid trudnoće do navršene dvadesete nedelje trudnoće obavlja se u zdravstvenoj ustanovi koja ima bolničku službu iz ginekologije i akušerstva, operacionu salu i službu transfuzije krvi. (1) Prekid trudnoće posle navršene dvadesete nedelje trudnoće obavlja se u: klinici, institutu, kliničko-bolničkom centru ili kliničkom centru. (3) Prekid trudnoće do navršene desete nedelje trudnoće može se obaviti i u domu zdravlja, odnosno lekarskoj ordinaciji specijaliste iz ginekologije i akušerstva, koji imaju obezbeđenu zdravstvenu zaštitu žena i hitnu medicinsku pomoć. (4) Prekid trudnoće pod anestezijom obavlja se u zdravstvenoj ustanovi, odnosno lekarskoj ordinaciji specijaliste iz ginekologije i akušerstva iz st. 1. do 3. ovog člana koja ima i specijalistu anesteziologije sa reanimatologijom. (5) Bliže uslove u pogledu kadrova, opreme, prostora i sadržaja rada lekarske ordinacije iz stava 3. ovog člana utvrđuje ministarstvo nadležno za poslove zdravlja. (6) Ispunjenost uslova za obavljanje prekida trudnoće iz st. 3. do 5. ovog člana utvrđuje ministarstvo nadležno za poslove zdravlja. Član 11. Zdravstvena ustanova je dužna da ženi kojoj je izvršen prekid trudnoće obezbedi kontrolu zdravstvenog stanja. Član 12. (1) Zdravstvena ustanova u kojoj se vrši prekid trudnoće dužna je da vodi evidenciju i medicinsku dokumentaciju o izvršenim prekidima trudnoće i da propisane izveštaje dostavlja nadležnom zavodu za zaštitu zdravlja pod uslovima i na način utvrđen zakonom. (2) Evidencija i dokumentacija iz stava 1. ovog člana imaju karakter lekarske tajne i čuvaju se u posebnoj arhivi zdravstvene ustanove. Član 13. Ako se pri prekidu trudnoće posumnja da je prekid započet van zdravstvene ustanove krivičnim delom, ovlašćeni lekar zdravstvene ustanove obaveštava o tome organ nadležan za unutrašnje poslove. Član 14. Odredbe ovog zakona koje se odnose na zdravstvenu ustanovu shodno se primenjuju i na lekarsku ordinaciju specijaliste akušerstva i ginekologije kada se u njoj obavlja prekid trudnoće, u skladu sa ovim zakonom. Član 15. (1) Novčanom kaznom od 1.000 do 10.000 dinara kazniće se za prekršaj zdravstvena ustanova ako: 1) izvrši prekid trudnoće kod maloletnog lica suprotno članu 2. stav 2. ovog zakona; 2) izvrši prekid trudnoće suprotno čl. 6. i 9. ovog zakona; 3) vrši prekid trudnoće a ne ispunjava uslove iz člana 10. ovog zakona; 4) ne obavesti organ nadležan za unutrašnje poslove, u skladu sa članom 13. ovog zakona. (2) Novčanom kaznom od 500 do 5.000 novih dinara kazniće se za prekršaj iz stava 1. tačka 1) do 4) ovog člana i preduzetnik – osnivač lekarske ordinacije iz člana 10. stav 3. ovog zakona. (3) Novčanom kaznom od 500 do 1.000 dinara kazniće se za prekršaj iz stava 1. tač. 1. do 4. ovog člana i zdravstveni radnik koji izvrši prekid trudnoće. (4) Novčanom kaznom od 500 do 1.000 dinara kazniće se za prekršaj iz stava 1. ovog člana i direktor zdravstvene ustanove. Član 16. Danom stupanja na snagu ovog zakona prestaje da važi Zakon o uslovima i postupku za prekid trudnoće ("Službeni glasnik SRS", br. 26/77, 24/85 i "Službeni glasnik RS", broj 44/91). Član 17. Ovaj zakon stupa na snagu osmog dana od dana objavljivanja u "Službenom glasniku Republike Srbije".«

O razmjeru kršenja prava na rođenje v. u ovoj knjizi § 218.

§ 252. Zakonodavstvo na području Vojvodine

Za područje Srijema v. § 239. (kaznenopravno 1852.-1929.) i § 242. (kaznenopravno 1941.-1945.).

Za područje Bačke i Banata v. § 239.a (kaznenopravno 1878.-1929.).

Za područje današnje Vojvodine v. § 241. (kaznenopravno 1930.-1941. i 1945.-1951.) i § 243 (kaznenopravno 1951.-1971. i građanskopravno 1952.-1972.), a zatim:

Zakon o uslovima i postupku za odobrenje prekida trudnoće (Službeni list SAP Vojvodine, br. 26/72, str. 920-922). Na snazi od 8. siječnja 1973. Izmijenjen (SL 9/78; "prečišćeni tekst" u br. 26/78, str. 1101-1103; SL 22/89, str. 991, čl. 55.).

Pravilnik o načinu vođenja zapisnika i knjige evidencija podnetih zahteva za odobrenje prekida trudnoće i njihovim obrascima (SL 15/84, str. 625-626). Stupio na snagu 22. svibnja 1984.

O razmjeru kršenja prava na rođenje v. u ovoj knjizi § 218.

§ 253. Zakonodavstvo na području Kosova

V. gore: § 241 (kaznenopravno 1930.-1941. i 1945.-1951.) i § 243 (kaznenopravno 1951.-1971. i građanskopravno 1952.-1972.), a zatim:

Zakon o uslovima i postupku za odobravanje prekida trudnoće (Službeni list SAP Kosova, br. 37/72, str. 1131-1133, i ispravak br. 11/73, str. 238.),

Pravilnik o radu komisija za prekid trudnoće, načinu vođenja zapisnika i knjige evidencija (SL SAP Kosova, br. 9/73, str. 159-161.),

Zakon o uslovima i postupku za odobravanje prekida trudnoće (Službeni list SAP Kosova, br. 47/77, str. 1310-1312). Na snazi od 6. siječnja 1978.,

Pravilnik o radu komisija za odobravanje prekida trudnoće, načinu vođenja zapisnika i knjige evidencija (Službeni list SAP Kosova, br. 9/78, str. 193-195). Na snazi od 5. ožujka 1978.

O razmjeru kršenja prava na rođenje v. u ovoj knjizi § 199.

§ 254. Zakonodavstvo na području Makedonije

V. gore: § 251 (kaznenopravno 1913.-1929.), § 241 (kaznenopravno 1930.-1951.) i § 243 (kaznenopravno 1951.-1971. i građanskopravno 1952.-1972.), a zatim:

Zakon za prekinuvanje na bremenosta (Služben vesnik na SR Makedonija, br. 22/72, str. 481-482). Na snazi od 14. srpnja 1972. Izmijenjen na snazi od 17. lipnja 1976. (Službeni vesnik, br. 18/76, str. 449-450; pročišćeni tekst u br. 19/77, str. 372-374),

Pravilnik na načinot na rabotata na kearot i prvostepenata i vtorostepenata komisija za odreduvanje na prekinuvanje na bremenosta (Služben vesnik, br. 45/76, str. 1096-1097). Na snazi od 8. siječnja 1977.

O razmjeru kršenja prava na rođenje v. u ovoj knjizi § 204.

§ 255. O kaznenom pravu nekih drugih država

1. *Čehoslovački Kazneni zakonik* (donesen 29. studenoga 1961., stupio na snagu 1. siječnja 1962.): »*Nedopuštena obustava trudnoće*. Članak 227. (1) Tko trudnoj ženi pomaže ili je navodi da svoju trudnoću sama umjetno obustavi, ili od drugoga traži ili drugom dopusti da nad njom obavi umjetnu obustavu trudnoće, na bilo koji način osim onoga koji je dopušten po zakonskim propisima o umjetnoj obustavi trudnoće, kaznit će se zatvorom do jedne godine ili popravnom mjerom. (2) Zatvorom od jedne do pet godina kaznit će se počinitelj koji djelom iz stavka 1. prouzroči tešku tjelesnu ozljedu ili smrt. Članak 228. (1) Tko uz suglasnost trudne

žene umjetno obustavi njezinu trudnoću na drukčiji način nego je to po zakonskim propisima o umjetnoj obustavi trudnoće dopušteno, kaznit će se zatvorom od jedne do pet godina. (2) Počinitelj koji učini djelo iz stavka 1. iz koristoljublja, ili prouzroči takvim djelom tešku tjelesnu ozljedu ili smrt, kaznit će se zatvorom od dvije do osam godina. (3) Kaznom iz stavka 2. kaznit će se tko trudnoj ženi bez njezina pristanka umjetno obustavi trudnoću. (3) Zatvorom od pet do dvanaest godina kaznit će se počinitelj koji djelom iz stavka 3. prouzroči smrt. Članak 229. Trudna žena koja sama umjetno obustavi svoju trudnoću ili to zahtijeva od drugoga, ili mu to dopusti, ne će se za to kazniti nikako, pa ni po odredbama o poticanju i pomaganju.« (usp. *Krivičnik zakonik SR Čehoslovačke*, Beograd, 1965., str. 141-142.)

2. *Grčki Kazneni zakonik* od 17. kolovoza 1950.: »Glava O. Kaznena djela protiv života. Članak 304. *Pobačaj*. (1) Trudna žena namjerno pobaci ili na drugi način usmrti plod u svom tijelu ili dopusti drugome da joj to učini, kaznit će se zatvorom do tri godine. (2) Tko trudnoj ženi uz njezin pristanak učini pobačaj ili joj pribavi sredstva potrebna za obavljanje pobačaja, kaznit će se zatvorom najmanje šest mjeseci. Počinitelj koji se obrtimice bavi obavljanjem pobačaja, kaznit će se robijom do deset godina. (3) Tko trudnoj ženi bez njezina znanja ili pristanka namjerno učini pobačaj, kaznit će se vremenitom robijom. (4) Djelo nije protupravno i ne će se kazniti ako je pobačaj obavio liječnik da bi od trudne žene otklonio opasnost za njezin život ili teško i trajno narušenje njezina zdravlja, ako se to na drugi način nije moglo otkloniti, a to svojom svjedodžbom potvrdi drugi liječnik. (5) Ne će se kazniti ni za pobačaj liječnik koji ga je obavio uz pristanak trudne žene ako je žena zatrudnjela uslijed silovanja, obeščašćenja, zavođenja ili rodoskvrnuća koje je nad njom učinjeno. Članak 305. *Oglašavanje sredstava za činjenje pobačaja*. Tko javno ili putem letaka, slika ili prikaza, makar i prikriveno, oglašava ili hvali pripravke i druga sredstva podobna za obavljanje pobačaja, ili tko na takav način nudi svoje ili tuđe usluge za obavljanje pobačaja, kaznit će se zatvorom do godinu dana.« (usp. *Krivični zakonik Grčke*, Beograd, 1957., str. 65-66.)

3. *Grenlandski Kazneni zakonik* od 5. ožujka 1954.: »Glava XVII. Zločini protiv tijela i života. Članak 59. Zbog obustave trudnoće bit će osuđen tko trudnoću nezakonito obustavi ili dopusti da se ona obustavi. Članak 62. Zbog neodgovornog ponašanja pri porođaju, bit će osuđena žena koja svoje dijete pri porođaju izloži teškoj opasnosti.« (usp. *Krivični zakonik Luizijane – Krivični zakonik za Grenland*, Beograd, 1957., str. 61-62.)

4. *Luizijanski Kazneni zakonik* [američke savezne države Louisiana] iz 1942.: »Članak 87. *Pobačaj*. (1) Pobačaj je poduzimanje kojeg od sljedećih čina u cilju da se prije vremena izbaci ljudski začetak ili plod: 1. upotreba kojeg pripravka, droge ili druge tvari na trudnici; ili 2. upotreba kojeg oruđa ili bilo kakvoga drugog sredstva na trudnici. (2) Tko učini kazneno djelo pobačaja bit će osuđen na kaznu zatvora s prisilnim radom od jedne do deset godina. Članak 88. *Širenje sredstava za obavljanje pobačaja*. (1) Širenje sredstava za obavljanje pobačaja namjerno je 1. širenje ili reklamiranje kakvoga pripravka, lijeka, oruđa ili kojeg predmeta u svrhu omogućavanja pobačaja ili 2. objavljivanje reklama ili izvješća o kojemu tajnom pripravku ili tajnom sredstvu koje bi, tobože, bilo namijenjeno samo za žensku upotrebu radi sprječavanja začeća ili izazivanja ranog porođaja ili pobačaja. (2) Tko učini kazneno djelo širenja sredstava za obavljanje pobačaja bit će osuđen na novčanu kaznu do 500 dolara, na kaznu zatvora do šest mjeseci ili na obje kazne.« (usp. *Krivični zakonik Luizijane od 1942 godine*, Beograd, 1957., str. 28-29.)

5. *Mađarski Kazneni zakonik*, donesen 15. prosinca 1961., stupio na snagu 1. srpnja 1962.: »Glava XIV. Krivična djela protiv osobe. Naslov prvi. Napadi na život, tjelesnu cjelovitost i zdravlje. *Pobačaj* – Članak 256. (1) Kaznit će se kaznom lišenja slobode do tri godine osoba koja drugoj osobi izazove pobačaj. (2) Kazna lišenja slobode od šest mjeseci do pet godina izreći će se ako je kazneno djelo učinjeno: a) od strane povratnika, b) u obliku obrta; c) bez

pristanka žene ili d) ako joj je teško narušilo zdravlje. (3) Počinitelj će se kazniti kaznom lišenja slobode od dvije do osam godina ako je kazneno djelo izazvalo smrt. (4) Kaznit će se kaznom lišenja slobode do šest mjeseci trudna žena koja sama učini pobačaj ili dopusti drugomu da ga učini. (5) Ne će se kazniti za pobačaj tko učini ili dâ da se učini obustava trudnoće na osnovi zakonske ovlasti koju je dalo nadležno službeno tijelo.« (usp. *Krivični zakonik NR Mađarske*, ur. Bogdan Zlatarić, Beograd, 1965., str. 101.)

6. *Poljski Kazneni zakonik* iz 1969.: »Glava XXI. Kaznena djela protiv života i zdravlja. *Nedopušteni pobačaj*. Članak 153. Tko silom izazove pobačaj trudne žene ili joj na drugi način, bez njezina pristanka, obustavi trudnoću ili dovede do toga silom, protupravnom prijetnjom ili prijevarom, kaznit će se zatvorom od šest mjeseci do osam godina. Članak 154. (1) Tko uz pristanak trudne žene, izvan slučajeva kad to zakon dopušta, obustavi trudnoću, kaznit će se zatvorom od tri godine. (2) Istom će se kaznom kazniti onaj tko pomaže trudnoj ženi u obustavi trudnoće mimo zakonskih ovlasti.« (usp. *Krivični zakonik NR Poljske*, Sisak, 1978., str. 42.)
7. *Ruski Kazneni zakonik* (iz 1926., bio na snazi od 1. siječnja 1927. do 31. prosinca 1960.): »Glava šesta. Kaznena djela protiv života, zdravlja, slobode i časti. Članak 140. (1) Pobačaj ploda učinjen s majčinim pristankom, ako ga je obavila osoba bez medicinske spreme ili osoba s medicinskom spremom ali na nehigijenski način, povlači zatvor ili prisilni rad do jedne godine ili novčanu kaznu do 500 rubalja. (2) Ako je djelo učinjeno pod uvjetima iz stavka 1. ovoga članka, ali u obliku obrta ili bez majčina pristanka, ili ako prouzroči njezinu smrt, povlači zatvor do pet godina.« (usp. *Krivični zakonik Ruske socijalističke federativne sovjetske republike sa izmenama i dopunama do 8 jula 1934 god.*, Beograd, 1938., str. 79.)
8. *Švedski Kazneni zakonik* (donesen 21. prosinca 1962., stupio na snagu 1. siječnja 1965.): »Drugi dio. Glava III. Kaznena djela protiv života i zdravlja. Članak 4. (1) Tko s pomoću unutrašnjih ili vanjskih sredstava protupravno izazove pobačaj ili inače ubije plod, kaznit će se za *pobačaj* zatvorom do dvije godine. Ako je djelo učinila sama žena i postoje olakotne okolnosti, može se u pogledu nje odustati od kazne. (2) Ako je pobačaj obavio tko drugi, a ne sama žena, i ako se pokazuje teškim, izreći će se zatvor od jedne do šest godina. Pri ocjeni težine ovoga kažnjivog djela posebno će se uzeti u obzir je li djelo učinjeno iz navike, ili iz koristoljublja, ili je izazvalo posebnu opasnost za ženin život ili zdravlje.« (usp. *Krivični zakonik Švedske*, Beograd, 1967., str. 33.)
9. *Švicarski Kazneni zakonik* od 21. prosinca 1937., stupio na snagu 1. siječnja 1942.; s izmjenama od 5. listopada 1950., kakav je stupio na snagu 5. siječnja 1951.: »Kaznena djela protiv tijela i života. *Pobačaj koji učini majka*. Članak 118. Trudna žena koja sama, ili uz pomoć drugoga, učini pobačaj, kaznit će se zatvorom. Kazneno gonjenje zastarijeva za dvije godine. *Pobačaj koji učini drugi*. Članak 119. (1) Tko uz pristanak trudne žene učini pobačaj, tko pomaže trudnoj ženi u počinjenju pobačaja, kaznit će se strogim zatvorom od pet godina ili zatvorom. Kazneno gonjenje zastarijeva za dvije godine. (2) Tko bez pristanka trudne žene učini pobačaj, kaznit će se strogim zatvorom do deset godina. (3) Kaznit će se strogim zatvorom najmanje tri godine: ako je djelo učinjeno u obliku obrta, ako trudna žena umre uslijed posljedica pobačaja, a počinitelj je to mogao predvidjeti. *Nekažnjiva obustava trudnoće*. Članak 120. (1) Ne postoji pobačaj u smislu ovoga zakonika ako je trudnoću dokončao liječnik uz pisani pristanak trudne žene i na osnovi suglasnog mišljenja još jednog liječnika, radi otklanjanja opasnosti koja se nije mogla na drugi način otkloniti, a koja je značila opasnost za život majke, ili ozbiljnu opasnost za teško i trajno narušenje njezina zdravlja. To mišljenje treba dati liječnik koji je specijalist za porođaj i koji je uopće ili za svaki pojedini slučaj ovlastilo nadležno kantonalno tijelo prema mjestu ženina prebivališta ili prema mjestu gdje treba obaviti zahvat. Ako je trudna žena nesposobna za rasuđivanje, pisanu

suglasnost dat će njezin zakonski zastupnik. (2) Odredbe članka 34. stavka 2. primijenit će se ako je trudnoću obustavio liječnik, a riječ je o uklanjanju prijeteće opasnosti koja se na drugi način ne može otkloniti i koja znači opasnost za život majke ili ozbiljnu opasnost za teško i trajno narušenje njezina zdravlja. U tom slučaju liječnik koji je učinio pobačaj mora u roku od 24 sata nakon operacije obavijestiti nadležno kantonalno tijelo prema mjestu gdje je zahvat obavljen. (3) Ako je trudnoća obustavljena zbog druge teške nevolje u kojoj se nalazi trudna žena, sudac će slobodno ublažiti kaznu (članak 66.). (4) Odredbe članka 42. ne će se primijeniti. *Nepodnošenje izvješća u slučaju obustave trudnoće*. Članak 121. Liječnik koji obustavi trudnoću sukladno članku 120. stavku 2. i propusti o tome izvijestiti nadležnu vlast, kaznit će se pritvorom ili novčano.« (usp. *Krivični zakonik Švajcarske*, Beograd, 1957., str. 31-43.)

§ 256. Kanonsko zakonodavstvo

Zakonik kanonskoga prava proglasio je papa Benedikt XV. 27. svibnja 1917., a za katolike rimskog obreda bio je na snazi od 19. svibnja 1918. do 26. studenoga 1983. Njegov kanon 2350. § 1. određuje: »Oni koji izvrše pometnuće, pa i majka, upadaju, ako dođe do učinka, u izopćenje unaprijed izrečeno i pridržano Ordinariju; a ako su duhovnici imaju se povrh toga svrgnuti.« – *Kodeks kanonskog prava*, uređen po odredbi pape Pija X. proglašen po nalogu pape Benedikta XV, preveo Franjo Herman, Zagreb, 2007., str. 1441.

Zakonik kanonskog prava, proglasio je papa Ivan Pavao II. 25. siječnja 1983., a za katolike rimskog obreda na snazi od 27. studenoga 1983. Njegov kanon 1398. određuje: »Tko nešto poduzme radi pobačaja, ako dođe do učinka, u izopćenje unaprijed izrečeno.« – *Zakonik kanonskog prava*, proglašen vlašću pape Ivana Pavla II., Zagreb, 1996., str. 693.

Papinsko povjerenstvo za vjerodostojno tumačenje Zakonika kanonskoga prava dalo je 19. siječnja 1988. *Vjerodostojno tumačenje kanona 1398.* za koje je papa Ivan Pavao II. 23. svibnja 1988. naložio da se objavi. Tumačenje glasi: »Pitanje: podrazumijeva li se pod pobačajem o kojem se govori u kanonu 1398. jedino izbacivanje nezreloga ploda ili također i ubijanje istoga ploda koje se izaziva na bilo koji način i u bilo koje vrijeme od trenutka začeća. Odgovor: niječno na prvi dio, potvrdno na drugi.« – *Acta Apostolicae Sedis*, LXXX (1988.), str. 1818-819. Obrazloženje v. § 88 u ovoj knjizi.

Zakonik kanona istočnih Crkava, proglasio je papa Ivan Pavao II. 18. listopada 1990., a na snazi je za katolike istočnih obreda od 1. listopada 1991. Njegov kanon 1450. § 1. određuje: »Tko je počinio ubojstvo, neka se kazni velikim izopćenjem; a klerik, osim toga, neka se kazni drugim kaznama ne isključujući svrgnuće. § 2. Neka se na isti način kazni onaj tko je sudjelovao u vršenju pobačaja, ako je došlo do učinka, uz obdržavanje kanona 728, § 2.« – *Zakonik kanona istočnih Crkava*, proglašen vlašću pape Ivana Pavla II., Zagreb, 1996., str. 721. Kanon 728. § 2. određuje da je odrješivanje od izazvanog pobačaja pridržano eparhijskom episkopu (mjesnom biskupu, ordinariju).

Osnovna je razlika između navedenih odredbi zakonika Zapadne i istočnih Crkava u tome što je izopćenje za pobačaj u Zapadnoj Crkvi automatsko, a na Istoku ga treba izreći; drugo, što je na Istoku kazna zapravo teža: prema kanonu 1434. ZKIC veliko izopćenje zabranjuje primanje sakramenata, podjeljivanje sakramenata i blagoslovina, sudjelovanje u božanskoj liturgiji i drugim javnim bogoštovnim slavljenjima; obavljanje bilo kojih službi, služenja ili zadaća; obavljanje čina upravljanja pod prijetnjom ništavosti; služenje ranije stečenim povlasticama; stjecanje dostojanstva, službe, služenja ili druge zadaće u Crkvi te povlači gubitak aktivnoga i pasivnog prava glasa; i treće, što od grijeha pobačaja u istočnim Crkvama može odriješiti samo mjesni biskup, a u Latinskoj Crkvi svaki ispovjednik (ZKP, kan. 1357. § 1), štoviše, u smrtnoj pogibelji svaki zaređeni svećenik (kan. 976).

§ 257. Iz pravne književnosti

Alinčić, Mira. *Medicinski pomognuta oplodnja i obiteljskopravni sukobi interesa*, Zbornik PFZ, 56 (2006.) 4, str. 883-910.

Alinčić, Mira. *O planiranju porodice u SFRJ s pravnog aspekta*, Stanovništvo (Beograd), 14-15 (1976.-1977.), str. 157-173, i u: Fertilitet stanovništva i planiranje porodice u Jugoslaviji, ur. Dušan Breznik, Beograd, 1980., str. 157-173.

Babić, Sanja – Vjeko Santrić, *Pravednost i pravo na zdravlje i zdravstvenu zaštitu*, Zagreb, 1992., str. 58-76 (Etičko pravne dileme u humanoj reprodukciji: Početak života. Umjetna oplodnja i transfer embrija)

Bačić, Arsen. *Leksikon Ustava Republike Hrvatske*, Split, 2000., str. 279-281 (Pravo na život).

B[ačić], F[ranjo]. *Da li teže posljedice po zdravlje trudne žene koje su proizašle iz djela pobačaja u smislu pozitivnih zakonskih propisa prestavljaju zasebno djelo?*, Odvjetnik (Zagreb), XVII (1952.) 8, str. 11-12.

Bačić, Franjo. *Što bi se trebalo mijenjati u posebnom dijelu KZ SR Hrvatske*, Naša zakonitost (Zagreb), XLIII (1989.) 2-3, str. 205-206 [o nedopuštenom prekidu trudnoće].

Bošnjak, Darko. *Pravna regulacija liječničke prakse*, u: Medicinska etika : Priručno štivo, ur. Anton Švajger, Zagreb, 1996., str. 27-36.

Brkan, Jure. *Pravo na život*, Služba Božja (Makarska), 36 (1996.) 2, str. 111-124.

Burnside, Anthony Stephen. *Posljedice ozakonjenja pobačaja u SAD-u*, Obnovljeni život (Zagreb), 54 (1999.) 4, str. 509-526.

Casini, Carlo. *Pravni status embrija*, u: Status ljudskog embrija, ur. Ana Volarić-Mršić, Zagreb, 2001., str. 145-159.

Čačić, Irena. *Pobačaj : da ili ne*, Pravnik (Zagreb), 23-24 (1990.-1991.), str. 61-82.

Degen, Silvije – Asim Kurjak – Davor Zanella, *Pravno-medicinski aspekti zaštite fetusa*, Vjesnik medicinskih sestara primaljskog smjera SR Hrvatske (Zagreb), XXXV (1998.) 1-12, str. 14-17.

Degen, Silvije – Asim Kurjak, *Delikti nasilja u porodništvu*, Naša zakonitost (Zagreb), XXXIII (1979.) 10, str. 82-87.

Degen, Silvije. *Fetus kao žrtva u krivičnom pravu*, Naša zakonitost (Zagreb), XXXIX (1985.) 5-6, str. 646-655.

Degen, Silvije. *Pravni status fetusa u nas i u svijetu*, Anali Opće bolnice Dr. Josip Kajfeš (Zagreb), VIII (1989.) 1, str. 82-88.

Degen, Silvije. *Pravni status fetusa u zemljama anglosaksonskog prava*, u: Etika i pravo u humanoj reprodukciji, ur. Asim Kurjak i Zvonimir Šeparović, Zagreb, 1990., str. 213-237.

Desput, Dragutin. *Problem pobačaja sa pravnog stanovišta*, Naša zakonitost (Zagreb), VIIII (1954.) 5, str. 272-281.

Herceg, Stjepan. *Ljudska prava u Ustavu*, Obnovljeni život (Zagreb), XLIV (1989.), str. 403-409.

Herceg, Stjepan. *O prekidu trudnoće u smislu zakona*, Obnovljeni život (Zagreb), XLII (1987.), str. 444-445; Odvjetnik (Zagreb), 60 (1987.) 7-8, str. 22-23.

Hlača, Nenad. *Ogledi o pravnom statusu fetusa*, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu (Zagreb), 40 (1990.) 2, str. 231-247.

Hrabar, Dubravka. *Planiranje obitelji – od pobačaja do zdravstvene edukacije*, Revija za socijalnu politiku (Zagreb), V (1998.) 1, str. 1-12.

Hrabar, Dubravka. *Pravni aspekti humane reprodukcije*, u: Asim Kurjak i suradnici, Ginekologija i perinatologija, I, Varaždinske Toplice, 2003., str. 286-290.

Jelačić, Olga – Lav Dujmov, *Pravni položaj fetusa u jugoslavenskom zakonodavstvu*, Jugoslovenska revija za kriminologiju i krivično pravo (Beograd), XX (1982.) 3, str. 311-318.

Jevtić, Dušan M. *O pobačaju*, Anali Pravnog fakulteta u Beogradu (Beograd), I (1953.), str. 341-356.

Klauzlarić, Aramis. *O problemu pobačaja*, Odvjetnik (Zagreb), XX (1955.) 11-12, str. 11-14.

Kurjak, Asim – Jasenka Zmijanac, *Fetus i njegova prava*, u: Etika i pravo u humanoj reprodukciji, ur. Asim Kurjak i Zvonimir Šeparović, Zagreb, 1990., str. 155-181.

Kurjak, Asim – Silvije Degen – Jasenka Zmijanac, *Fetus i njegova prava*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), 35 (1991.) 2, str. 131-144.

Kurjak, Asim – Silvije Degen – Jasenka Zmijanac, *Fetus kao pacijent: pravna razmatranja*, u: Fetus kao pacijent, ur. Asim Kurjak, Zagreb, 1991., str. 313-320.

Kurjak, Asim. *Fetus i njegova prava*, Žena (Zagreb), 48 (1990.) 1-2, str. 46-57.

Matulić, Tonči. *Je li ljudski embrij osoba ili jež?*, Vladavina prava (Zagreb), III (1999.) 6, str. 7-28; IV (2000.) 2, str. 7-39. [Osvrt na: Snježana Prijić-Samardžija, *Je li embrio osoba?*, Vladavina prava, III (1999.) 5, str. 7-16, i *Logika, ontologija, znanost – o statusu embrija*, Vladavina prava, IV (2000.) 1, str. 7-21.]

Mojić, Angelina. *Novi pravni propisi – Uredba o postupku za vršenje dozvoljenog pobačaja*, Narodno zdravlje (Beograd), VIII (1952.) 2, str. 59-62.

Novak, Franc. *Sprovođenje borbe protiv abortusa*, Srpski arhiv za celokupno lekarstvo (Beograd), (1950.) 2, str. 123-142.

Novak, Franc. *Stav ginekologa u pitanju legalnog artificijalnog abortusa*, Narodno zdravlje (Beograd), VI (1950.) 11-12, str. 354-359.

Pavlović, Šime. *Abortus*, Odvjetnik (Zagreb), 73 (2000.) 1-2, str. 34-40.

Pavlović, Šime. *Kaznenopravna zaštita fetusa i djeteta izravno nakon poroda*, Hrvatska pravna revija (Zagreb), 3 (2003.) 12, str. 87-93.

Petrić, Nevenka. *Čovjekove slobode, rađanje, samoupravljanje*, Sarajevo – Banja Luka, 1981., 475 str.

Petrić, Nevenka. *Pravo čoveka da slobodno odlučuje o rađanju u SFRJ*, Beograd, 1976., 95 str.

Pozaić, Valentin. *Čovjek na razini embrija*, Vladavina prava (Zagreb), III (1999.) 3-4, str. 129-139.

Pozaić, Valentin. *Deklaracije o pravima nerođenih*, Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva (Zagreb), X (2000.) 3-4, str. 31-34.

Prijić-Samaržija, Snježana. *Je li embrio osoba?*, Vladavina prava (Zagreb), III (1999.) 5, str. 7-16. [Polemika s Tončijem Matulićem: *Je li ljudski embrij osoba ili jež?*, Vladavina prava, III (1999.) 6, str. 7-28; IV (2000.) 2, str. 7-39]

Prijić-Samaržija, Snježana. *Logika, ontologija, znanost – o statusu embrija*, Vladavina prava (Zagreb), IV (2000.) 1, str. 7-21. [Polemika s Tončijem Matulićem: *Je li ljudski embrij osoba ili jež?*, Vladavina prava, III (1999.) 6, str. 7-28; IV (2000.) 2, str. 7-39]

Prijić-Samaržija, Snježana. *Moralni i zakonski status pobačaja*, Novi Kamov (Rijeka), 2 (2002.) 4, str. 15-31.

Prijić-Samaržija, Snježana. *Moralno i zakonsko utemeljenje prava na pobačaj*, Vladavina prava (Zagreb), 4 (2000.) 5, str. 63-83.

Rittossa, Dalida. *Prijepori o pravu na pobačaj u Republici Hrvatskoj*, Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci (Rijeka), 26 (2005.) 2, str. 971-997.

Rosenzweig, Erich – Zora Štajduhar-Carić – Duško Miličić – Vojko Čulig – Ivo Puharić – Nenad Večak – Asim Kurjak, *Učestalost perforacija uterusa prilikom pobačaja s osvrtom na krivičnu odgovornost*, Radovi Medicinskog fakulteta u Zagrebu, XVIII (1970.) 3, str. 221-224.

Sgreccia, Elio. *Konvencija Vijeća Europe o ljudskim pravima i biomedicini*, Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva (Zagreb), IX (1999.) 1-2, str. 12-26.

Sremac, Đuro. *Medicina i pravo nekada i danas*, u: Etika i pravo u humanoj reprodukciji, ur. Asim Kurjak i Zvonimir Šeparović, Zagreb, 1990., str. 183-212.

Sveta Stolica, *Povelja o pravima obitelji*, Zagreb : KS, 1984., 24 str. (Dokumenti, 68)

Šarin, Duška. *Je li pobačaj zabranjen hrvatskim Ustavom?*, Glas Koncila (Zagreb), XXXVIII (1999.) 1.287 / 14. II., str. 7.

Šeparović, Zvonimir. *Pravo na život : mjesto prava na život u klasifikaciji prava i sloboda čovjeka prema posljedicama njihova kršenja*, Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, 4 (1997.) 1, str. 3-22.

Šimonović, Dubravka. *Medicinski pomognuto začeće : pravo i etika*, Zagreb : Organizator, 1997., 399 str.

Tahović, Janko Đ. *Krivično pravo*. Posebni deo, Beograd, 1953., str. 87-95. (čl. 140. KZ – pobačaj)

Tolić, Branko – Olga Jelačić, *Usklađivanja čl. 140. Krivičnog zakonika s odredbama novog Ustava*, Naša zakonitost (Zagreb), XXIX (1975.) 7-8, str. 32-35.

Valković, Marijan. *Odvojeno mišljenje od 28. srpnja 1995. : kritičke opaske na »Nacrt prijedloga zakona o prekidu trudnoće«*, bilten IKA vijesti, br. 31/95 od 3. kolovoza 1995., str. III-VI.

Vijeće Europe, *Konvencija o zaštiti ljudskih prava i dostojanstva ljudskog bića u svezi s primjenom biologije i medicine: Konvencija o ljudskim pravima i biomedicini (19. studenoga 1996.)*, Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva (Zagreb), IX (1999.) 1-2, str. 27-40.

Zečević, Dušan. *Sudskomedicinski aspekti trudnoće*, u: Porodništvo, ur. Ante Dražančić, II. izdanje, Zagreb, 1999., str. 550-560.

§ 258. Pravoslavnoteološka

Čebotarev, Andrej. *Bioetičko naučavanje Ruske pravoslavne crkve*, Nova prisutnost (Zagreb), IV (2006.) 1, str. 161-179.

Vasilije, episkop žički, *Planirano rađanje : Abortus ili kontracepcija*, Niš 1972., 20 str. (ćirilicom).

§ 259. O židovskom stajalištu

Da-Don, Kotel. *Židovstvo : život, teologija i filozofija*, Zagreb, 2004., str. 416-417. 466-474.

Koš, Julija. *Alef bet židovstva*, Zagreb, 1999., str. 204-207.

§ 260. O islamskom stajalištu

Muslimani svake godine 1. *redžeba* slave blagdan *Lejletul-regaib* (Noć želja i nadanja), kao spomen na noć kad je začet poslanik Muhamed, devet mjeseci prije njegova rođendana (Mevlud) 12. *rebiul- evvela*. Iz toga se nameće zaključak da islam priznaje da je čovjek – čovjek već od samog začeća, pa je, dosljedno, ometanje prava na rođenje u bilo kojem trenutku nakon začeća – kršenje osnovnoga ljudskog prava na život.

Cerić, Mustafa. *Život, zdravlje i bolest nerođenog djeteta (islamski stav)*, Anali Opće bolnice Dr. Josip Kajfeš (Zagreb), VIII (1989.), str. 96-100.

Ebul-Džim, *Kontrola i planiranje rađanja u svijetlu učenja islama*, Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva (Sarajevo), XXVI (1963.) 3-4, str. 112-116.

Kur'an, sura XXIII, ajeti 12-14 (prijevod Besima Korkuta, Zagreb, 1993., str. 341): »Mi smo, zaista, čovjeka od bîti zemlje stvorili, zatim ga kao kap sjemena ugruškom učinili, zatim od ugruška grudu mesa napravili, a onda kosti mesom zaodjenuli, i poslije ga, kao drugo stvorenje, oživljujemo – pa neka je uzvišen Allah, najljepši stvoritelj!«

Omerbašić, Ševko. *Bioetika i islam*, u: Bioetika u teoriji i praksi, ur. Asim Kurjak i Vlatko Silobrčić, Zagreb, 2001., str. 172-177.

Uredništvo, *Odgovor ad 1)*, Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva (Sarajevo), XXIX (1966.) 9-10, str. 429.

Uredništvo, *Odgovor ad 2)*, Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva (Sarajevo), XXXVI (1973.) 11-12, str. 525.

§ 261. Psihološka

Burnside, Anthony Stephen. *Savjest opterećena pobačajem : liječenje krivnje u slučaju pobačaja sakramentalnim odrješenjem*, Obnovljeni život (Zagreb), 57 (2002.) 1, str. 75-90

Drugo stanje, ur. Sandra Babac, Zagreb, 2008., 153 str. [svjedočenja o trudnoći].

Kapor, Petronila. *Psihološki aspekti neželjene trudnoće*, Medicinski glasnik (Beograd), XXI (1967.) 5-6, str. 137-140.

Fuček, Ivan. *Pomirenje s pobačenim čedom – moguće?*, Glasnik srca Isusova i Marijina (Zagreb), 96 (2005.) 7-8, str. 22-23.

Mondrone, Domenico. *Majko zašto si nas ubila?*, Đakovo, 1970., 42 str.

Pavličić, Željko Rudolf. *Tri velika zla: pobačaj, pilula, spirala*, Slavonski Brod, 1997., 32 str.

Salajpal, Tereza – Brigita Salajpal-Dominković, *Psihičke posljedice pobačaja*, Socijalna psihijatrija (Zagreb), 28 (2000.) 2-3, str. 91-100.

Stoessel, Pius. *Mirjam... zašto plačeš? : duševne boli žena poslije pobačaja : ("Post-Abortion-Syndrom", PAS)*, Đakovo : UPT, 2004., 176 str.

Sureau, Claude. *Postabortivni sindrom*, Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva (Zagreb), VIII (1998.) 3, str. 12-20.

Vitković, Zlatko. *Abortus kao psihoneurotična trauma*, Liječnički vjesnik (Zagreb), 58 (1936.) 3, str. 122-124.

§ 262. Medicinska

Adašević, Stojan. *Zašto sam prestao da radim utrobna čedomorstva – takozvane "legalne" artificijelne abortuse*, Glasnik srca Isusova i Marijina (Zagreb), 95 (2004.) 4, 126-127 i 138.

Antonovski, Ljubomir. *Medicinski aspekti artificijalnog abortusa u Jugoslaviji*, Stanovništvo (Beograd), XIV-XV (1976.-1977.), str. 243-257.

Balić, Adem – Devleta Balić, *Zaostali dio fetalne kosti nakon namjernog prekida trudnoće kao uzrok sekundarne neplodnosti, produženih i bolnih menstruacija : prikaz bolesnice*, Gynaecologia et perinatologia (Zagreb), 12 (2003.) 2, str. 76-77.

Breyer, Karlo – Ivan Banić – Ivan Fudurić, *Problem artificijalnog pobačaja kod radnica zaposlenih u inostranstvu*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XVI (1972.) 1-2, str. 37-38.

Brind, Joel. *Abortus – rizični čimbenik raka dojke*, Glasnik Hrvatskoga katoličkog liječničkog društva (Zagreb), VIII (1998.) 3, str. 21-26.

Burđelez, Vlaho – B. Vrbica, *Neposredne komplikacije legalnog pobačaja na području Medicinskog centra Dubrovnik*, VII. Kongres ginekologa-opstetričara Jugoslavije : zbornik radova II, Beograd, 1972., str. 447-450.

Burđelez, Vlaho – Žarko Veramenta, *Iskustvo komisija za prekid trudnoće*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XVI (1972.) 1-2, str. 39-43.

Burnside, Anthony Stephen. *Zamagljena istina o RU486 : [pilula mifepriston]*, Obnovljeni život (Zagreb), 54 (1999.) 2, str. 223-238

Dekaris, Mihovil. *Kriminalni abortus*, Higijena (Beograd), VI (1954.) 1, str. 30-51.

Dražančić, Ante. *Porodništvo, perinatalno razdoblje i mortalitet. Perinatalna zaštita*, u: Porodništvo, ur. Ante Dražančić, II. izdanje, Zagreb, 1999., str. 3-14.

Finderle, Viktor (pod pseudonimom F. V. Smiljanov), *Spolni život žene*, Zagreb, 1936, str. 195-198.

Freiling, Edvard C. *Što tvrdi moderna znanost o početku života pojedinog čovjeka*, Zagreb : Obiteljski centar, 1999., 46 str.

Fuček, Ivan. *Kakve su posljedice pobačaja?*, Glasnik srca Isusova i Marijina (Zagreb), 97 (2006.) 5, str. 22-23.

Groebner, Elfriede. *U četiri oka : odnosi između majke i djeteta prije i za vrijeme rođenja*, Zagreb : Karitas, 1990., 46 str.

Horvat, Ivan. *Motivi posjeta jednoj ginekološkoj ordinaciji u proteklih dvadeset pet godina*, Obnovljeni život (Zagreb), LII (1997.) 6, str. 471-490.

Ivanišević, Marina. *Habitualni pobačaj*, u: Asim Kurjak i suradnici, Ginekologija i perinatologija, II, Varaždinske Toplice, 2003., str. 275-284.

Jacquinot, Claude – Jacques Delaye, *Trgovci nerođenom djecom : da, živi su ljudski fetusi iskorištavani u znanstvene svrhe i u kozmetologiji*, Đakovo : Knjižnica UPT, 1994., 128 str. (UPT, 223)

Janković, Boris. *Neželjena trudnoća – abortus. Kontracepcija*, Zagreb, 1984., 69 str.

Kasum, Miro. *Utjecaj kasnije trudnoće na prognozu raka dojke*, Gynaecologia et Perinatologia (Zagreb), 14 (2005.) 3, str. 128-132.

Kešina, Ivan. *Preimplantacijska dijagnostika – u službi selektivnog pobačaja prije trudnoće*, Crkva u svijetu (Split), XXXVI (2001.) 2, str. 153-173.

Kogoj-Bakić, Verena – Ljiljana Randić – Tea Stanković – Stanko Klobučar, *Analiza višekratnih zahtjeva za prekid trudnoće podnijetih prvostepenoj komisiji za dozvoljene pobačaje pri našoj klinici [u Rijeci]*, Jugoslavenska ginekologija i opstetricija (Zagreb), 14 (1974.), str. 137-140.

Kolarek, Biserka. *Uloga medicinske sestre u zdravstvenom prosvjećivanju kod artificijelnih pobačaja*, Vjesnik medicinskih sestara primaljskog smjera SR Hrvatske (Zagreb), XXXV (1998.) 1-12, str. 89-90.

Kolenc, M. *Posledice artificijalnog abortusa*, Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije [II. dio] Diskusija I, Sarajevo, 1965., str. 173-176.

Krznar, Boris. *Pobačaj : definicije, podioba, liječenje*, u: Porodništvo, ur. Ante Dražančić, II. izdanje, Zagreb, 1999., str. 214-217.

Kurjak, Asim – Vlasta Gorečan – Višnja Latin – Biserka Funduk, *Utjecaj artificijelnih pobačaja na prijevremeno rađanje*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XIX (1975.) 3-4, str. 155-163.

Kurjak, Asim i suradnici. *Ginekologija i perinatologija*, I-II, treće izdanje, Varaždinske Toplice, 2003., XVI + 1037; XIII + 772 str.

Kuvačić, Ivan. *Prijevremeni porod*, u: Porodništvo, ur. Ante Dražančić, II. izdanje, Zagreb, 1999., str. 223-233.

Kuvačić, Ivan. *Spontani i habitualni pobačaji*, u: Porodništvo, ur. Ante Dražančić, II. izdanje, Zagreb, 1999., str. 218-222.

Liley, A. W. *Fetus kao ličnost*, u: Fetus kao pacijent, ur. Asim Kurjak, Zagreb, 1991., str. 3-9.

Lunaček, Pavel. *Abortus artificialis*, Zbornik radova drugog kongresa ginekologa-akušera Jugoslavije u Beogradu 1953., prvi tom referati i koreferati, Beograd, 1953., str. 93-151.

Matulić, Tonči. *Biomedicinska i bioetička diskusija o moždanom životu*, Bogoslovska smotra (Zagreb), LXIX (1999.) 4, str. 591-620.

Milojević, S. – V. Dramušić – Lj. Milosavljević, *Psihički poremećaji kao posledica legalnog prekida trudnoće kod maloletnica*, VII. Kongres ginekologa-opstetričara Jugoslavije : zbornik radova II, Beograd, 1972., str. 413-416.

Oreščanin, Marko. *Embriotomije (dekapitacija. kraniotomija. kleidotomija)*, u: Porodništvo, ur. Ante Dražančić, II. izdanje, Zagreb, 1999., str. 532-534.

Perinčić, Robert. *Pobačaj – činjenice i posljedice*, Obnovljeni život (Zagreb), XLV (1990.), str. 262-274.

Perinčić, Robert. *Savjetovanje trudnica prije prekida trudnoće*, Obnovljeni život (Zagreb), XLV (1990.), str. 363-376.

Perinčić, Suzana. *Liječenje žene u trudnoći*, u: Medicinska etika, 1, ur. Željka Znidarčić, Zagreb, 2004., str. 27-37.

Perinčić, Suzana. *Medicinske indikacije za pobačaj (liječenje žene u trudnoći)*, Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva (Zagreb), XI (2001.) 1, str. 19-26.

Pompe-Tanšek, Marija. *Utjecaj dozvoljenog pobačaja na fertilnu sposobnost žene*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XXIV (1980.) 1, str. 9-20.

Pozaić, Valentin. *Medicinska etika u svjetlu kršćanske antropologije*, u: Medicinska etika : Priručno štivo, ur. Anton Švajger, Zagreb, 1996., str. 19-26.

Pozaić, Valentin. *Etika etičkih komiteta*, Synthesis theologica, ur. Marijan Steiner, Zagreb, 1994.; Medicinska etika : Priručno štivo, ur. Anton Švajger, Zagreb, 1996., str. 93-101.

Pozaić, Valentin. *Etika u genetici*, u: Medicinska etika : Priručno štivo, ur. Anton Švajger, Zagreb, 1996., str. 103-108.

Rajhvajn, Branko – Asim Kurjak – Eduard Baršić, *Artificijelni prekidi rane trudnoće kao uzrok spontanih pobačaja*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XIX (1975.) 3-4, str. 149-153.

Randić, Ljiljana. *Artificijalni abortus*, u: Porodništvo, ur. Ante Dražančić, II. izdanje, Zagreb, 1999., str. 513-515.

Randić, Ljiljana. *Sterilizacija (žene i muškarca)*, u: Porodništvo, ur. Ante Dražančić, II. izdanje, Zagreb, 1999., str. 515-516.

Seletrin, Adrijan. *Medicinske indikacije za prekidanje trudnoće*, Liječnički vjesnik (Zagreb), 63 (1941.) 11, str. 505-509.

Stolević, Emilija – Mihajlo Čemerkić – S. Krajinović, *Medicinski aspekti dozvoljenog prekida trudnoće*, u: Savet za planiranje porodice Jugoslavije, Ostvarivanje ustavnog načela o pravu čoveka da slobodno odlučuje o rađanju dece, Beograd, 1975., str. 153-167.

Sveško, Velimir. *Abortus arteficialis legalis*, Liječnički vjesnik (Zagreb), 72 (1950.) 11-12, str. 401-411.

Štampar, Dubravka. *Kretanje smrtnosti od pobačaja u SR Hrvatskoj*, Jugoslavenska ginekologija i opstetricija (Zagreb), XIII (1973.) 1, str. 113-123.

Štampar, Dubravka. *Podaci o ponovljenim pobačajima u SR Hrvatskoj*, Stanovništvo (Beograd), XIII-XIV (1975.-1976.), str. 146-153.

Štampar, Dubravka. *Prikaz rada komisija za dopuštanje pobačaja u SR Hrvatskoj*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XII (1968.) 2-3, str. 121-127.

Štampar, Dubravka. *Problemi kontracepcije i abortusa iz aspekta liječnika opće medicine*, Medicinski glasnik (Beograd), XXI (1967.) 5-6, str. 109-112.

Štulhofer, Mladen. *Znanstvenotehnički napredak kao mogući razlog dehumanizacije kirurgije*, Vjesnik HAZU (Zagreb), III (1994.) 3-4, str. 7-14; Medicinska etika : Priručno štivo, ur. Anton Švajger, Zagreb, 1996., str. 109-114.

Zalokar, Alojz. *Abortus z gospodarskega stališča*, Glasnik Ministarstva narodnog zdravlja (Beograd), II (1921.) 5, str. 219-229.

Zanela, Srećko. *Abortus arteficialis legalis*, Liječnički vjesnik (Zagreb), 72 (1950.) 11-12, str. 393-401.

Zanela, Srećko. *Therapia abortus*, Liječnički vjesnik (Zagreb), 54 (1932.) 1, str. 38-44.

Zanella, Davor S. – Aida Salihagić, *Rezultati ankete provedene kod žena na Odjelu za prekid trudnoće i planiranje obitelji* [u Zagrebu, na Svetom Duhu], Vjesnik medicinskih sestara primaljskog smjera SR Hrvatske (Zagreb), XXXV (1998.) 1-12, str. 42-47.

Znidarčić, Željka. *Liječnik i pobačaj*, Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva (Zagreb), V (1995.) 2, str. 26-28.

Zurak, Niko. *Uvod u kolegij Medicinska etika*, u: Medicinska etika : Priručno štivo, ur. Anton Švajger, Zagreb, 1996., str. 5-17.

Živković, Branko – Nikica Juras, *Artificijalni pobačaj i sekundarna neplodnost*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XIX (1975.) 3-4, str. 175-180.

§ 263. Pedagoška

Filozofija odgoja : izbor tekstova hrvatskih pisaca, prir. Ivan Čehok, Zagreb : Školska knjiga, 1997., 210 str.

Gučetić, Nikola Vidov. *Upravljanje obitelji* [1589.], prevela Maja Zaninović, Zagreb : Hrvatski studiji, 1998., 355 str.

Hercigonja-Saucha, Mirjana. *Šmigulin : priča o tvom i mom rođenju*, Zagreb : Školska knjiga, 2002., 67 str.; Osijek : Grafika, 2004., 91 str.

Vukasović, Ante. *Nerođena djeca – žrtve, a imaju pravo na život*, Obnovljeni život (Zagreb), 54 (1999.) 3, str. 367-376

Vukasović, Ante. *Obitelj – vrelo i nositeljica života*, II. izdanje, Zagreb, 1999., 344 str.

Vukasović, Ante. *Obitelj i moralni razvitak mladeži*, Zagreb, 1991., 132 str.

§ 264. Pastoralna

Aračić, Pero. *Obitelj u hrvatskom društvu: teškoće i pastoralne perspektive*, Bogoslovska smotra (Zagreb), LXV (1995.) 3-4, str. 571-602.

Baković, Anto. *Jedno dijete više*, drugo izdanje, Zagreb, 1991., 118 str.

Biskupi Jugoslavije, *Uzvišenost i radost života : Pastirsko pismo o zaštiti nerođene djece*, Zagreb, 1979., 40 str. (Dokumenti KS, 55)

Glogović, Kornelije Marko. *Dodir milosrdne ljubavi*, Zagreb : Teovizija, 2005., 182 str.

Glogović, Kornelije Marko. *Suza Jahve Sabaota : o pobačaju drugačije*, Zagreb : Snaga za život, 2005., 143 str.

Glogović, Kornelije Marko. *U zagrljaju milosrđa : molitvom i žrtvom spasimo nerođene u opasnosti pobačaja*, Đakovo : UPT, 2004., 208 str.

Glogović, Kornelije Marko. *Vapaj s Golgote : [Bog, čovjek i nerođeno dijete]*, Zagreb : Laudato, 2005., 252 str.

Grbac, Josip. *Raskorak između crkvenog seksualnog morala i ponašanja mladeži*, Bogoslovska smotra (Zagreb), LXVIII (1998.) 1-2, str. 65-82.

Hodžić, Petar Krešimir. *Projekt »prokreos« : Mogućnosti sudjelovanja laika u obiteljskom pastoralu*, u: Kultura života : Radovi simpozija Pokreta za život Krčke biskupije, ur. Ana Volarić-Mršić, Zagreb, 2002., str. 83-93.

Hrvatska biskupska konferencija, *Direktorij za obiteljski pastoral Crkve u Hrvatskoj*, Zagreb, 2002., str. 65-73. 92-96.

Ispovjednik i Knaus-Oginova teorija, Katolički list (Zagreb), 91 (1940.) 40, str. 478-479.

Kokor, Katica. *Radost života i strava pobačaja : moj dnevnik iz rodilišta*, Đakovo, 1996., 60 str.

Kolimbatović, Drago. *Ljubav nam treba, a ne komfor*, u: Glas Koncila (Zagreb), XXXIII (1994.) 1031 / 13. III., str. 8.

Ljubav u obitelji : Zadatak i radost, ur. Josip Weissgerber, Zagreb, 1978., 272 str.

Majerović, J. *Borba svećenika protiv bijele kuge u ispovijedaonici*, Katolički list (Zagreb), 91 (1940.) 38, str. 451-453; 39, 466-468.

Nosić, Stipe. *Pobačaj – nijekanje prava na život*, Bogoslovska smotra (Zagreb), LXIV (1994.) 1-4, str. 433-440.

§ 265. O planiranju obitelji

Billings, Evelyn – Ann Westmore, *Billingsova metoda : upravljanje plodnošću bez kemijskih ili mehaničkih sredstava*, Zagreb : Obiteljski centar, 1990.-2007., 242 str.

De Micheli Vitturi, Danijela. *Prirodno planiranje obitelji : uloga liječnika obiteljske medicine u poučavanju metoda prirodnog planiranja obitelji*, Obnovljeni život (Zagreb), 61 (2006.) 3, str. 353-366

Lisec, Antun. *Billingsova prirodna metoda i neki drugi savjeti za život*, Vetovo : Pro vita, 1999., 22 str.

Martinović-Vlahović, Ružica. *Ovulaciona metoda*, Slavonski Brod, 1977.

Martinović-Vlahović, Ružica. *Prirodno planiranje obitelji : simptotermalna metod*a, Zagreb : Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, 11 izdanja 1998.-2007., po 39 str.

Rötzer, Josef. *Prirodno reguliranje začeća : simpto-termalna metoda usklađivanja bračnog života sa znakovima plodnosti*, šesto izdanje, Zagreb : Kršćanska sadašnjost, 2007., 168 str.

Štampar, Dubravka. *Prikaz djelatnosti planiranja obitelji u zdravstvenoj zaštiti u SR Hrvatskoj*, Zdravstvo (Zagreb), 28 (1986.) 1, str. 39-46.

Tomašić, Đuro. *Reguliranje poroda pomoću termo-metode*, Zagreb, 1969., 53 str.

Vlainić, Josipa – Vjekoslav Butorac, *Prirodno reguliranje poroda : Priručnik Ogino-Knausove i toplinske metode povremenog suzdržavanja (s tablicama)*, Zagreb : Hrvatsko književno društvo sv. Ćirila i Metoda, 1968., 92 str.

Živković, Marijo. *Naravno planiranje obitelji : ovulacijska Billings-metoda*, Zagreb : Glas Koncila, 1986., 20 str.

§ 266. Statistička (o popisanim pobačajima u Hrvatskoj)

Očevidnike o porođajima i ukidanju trudnoće vode zdravstvene ustanove koje se bave tim poslovima, a prikuplja ih Hrvatski zavod za javno zdravstvo u Zagrebu. Koji se sve podatci prikupljaju i koje su kazne zapriječene, propisano je člancima 9. i 24.-28. *Zakona o evidencijama u oblasti zdravstva* (Službeni list SFRJ, br. 22/78, str. 770-773 – na snazi od 6. svibnja 1978. do danas (izmjene iznosa kazni – Službeni list, br. 18/88, str. 498). Zakon je preuzet u Hrvatskoj (Narodne novine, br. 53/91) s danom 8. listopada 1991. te su mijenjani iznosi kazni u člancima 25.-28. (Narodne novine, br. 26/93, članak 101.).

Klauzer. Ivan. *Izvori podataka za analizu nataliteta i fertiliteta u Hrvatskoj*, Zbornik radova Ekonomskog fakulteta, III, Zagreb, 1957., str. 317-335.

Mojić, Angelina. *Uputstva za prijavu fetalne smrti (pobačaja)*, Narodno zdravlje (Beograd), X (1954.) 3, str. 74-81.

Rašević, Mirjana. *Sadržaj i kvalitet podataka o prekidu trudnoće*, Stanovništvo (Beograd), XXVII-XXVIII (1989.-1990.), str. 117-121.

1967.-1993.: Pismohrana Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo u Zagrebu: *Obradne tablice prekida trudnoće za 1967. ... 1993.*, tiskopis.

1948.: Narodna Republika Hrvatska. Ministarstvo narodnog zdravlja. *Statističke tabele o stanovništvu i zdravstvenim prilikama u NR Hrvatskoj 1948*, Zagreb, 1949., dijagnoze u ambulantama: str. 33-50 po kotarima i oblastima (npr. u gradu Dubrovniku 22 od toga bez medicinskih indikacija 18; u gradu Rijeci 19; gradu Zagrebu 330, od toga 311 bez medicinskih indikacija); obavljeni pobačaji u bolnicama: str. 119.

1948.-1952.: Pavel Lunaček, *Abortus artificialis*, Zbornik radova drugog kongresa ginekologa-akušera Jugoslavije u Beogradu 1953., prvi tom referati i koreferati, Beograd, 1953., str. 103; i Nevenka Petrić, *Čovjekove slobode, rađanje, samoupravljanje*, Sarajevo – Banja Luka, 1981., str. 300.

1949.-1951.: Dušan Breznik – Angelina Mojić – Miroslav Rašević – Miroljub Rančić, *Fertilitet stanovništva u Jugoslaviji*, Beograd, 1972., str. 308. 310. 312. 317. [Za godine 1963.-1967. donose anketom prikupljeni ukupan broj pobačaja u Hrvatskoj: 35.531 (1963.), 38.979 (1964.), 42.418 (1965.), 45.300 (1966.) i 44.178 (1967.).]

1955.: Feđa Fischer-Sartorius, *Prilog rješavanju problematike kontrole poroda*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), V (1961.) 4, str. 5.

1957.-1970.: Dubravka Štampar, *Kretanje broja pobačaja u SR Hrvatskoj i pouzdanost podataka o njihovoj učestalosti*, Stanovništvo (Beograd), X (1972.) 1-2, str. 84-91.

1957.-1970.: Dubravka Štampar, *Kretanje legalnih pobačaja i rad na kontracepciji u SR Hrvatskoj*, Jugoslovenska ginekologija i opstetricija (Beograd), XII (1972.) 2, str. 122.

1957.-1972.: Dubravka Štampar, *Problem nasilnog prekida trudnoće u SR Hrvatskoj*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XIX (1975.) 3-4, str. 119-128.

1960., 1965., 1970., 1975. i 1980.: Štampar, Dubravka. *Kretanje i problematika prekida trudnoće u SR Hrvatskoj*, Žena (Zagreb), 42 (1984.) 4, str. 51-55.

1960.-1965.: Dubravka Štampar, *O epidemiologiji abortusa u SR Hrvatskoj*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XII (1968.) 2-3, str. 95-100.

1960.-1966.: Dubravka Štampar, *Prikaz rada komisija za dopuštanje pobačaja u SR Hrvatskoj*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XII (1968.) 2-3, str. 121-127.

1960.-1968.: Dubravka Štampar, *Legalni abortusi u Hrvatskoj u 1967. i 1968. godini*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XIII (1969.) 4, str. 219-223.

1960.-1969.: Dubravka Štampar, *Pobačaji u Hrvatski u 1969. godini*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XIV (1970.) 1-2, str. 62 i 64.

1960.-1970.: Dubravka Štampar, *Kretanje broja pobačaja u razdoblju od 1960. do 1970. godine*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XVI (1972.) 1-2, str. 5.

1960.-1972.: Dubravka Štampar, *Problem nasilnog prekida trudnoće u SR Hrvatskoj*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XIX (1975.) 3-4, str. 121.

1965.-1992. Nada Tepšić, *Namjerni prekidi trudnoće u Hrvatskoj – nekada, sada i kako dalje*, u: Pobačaj za i protiv, ur. Snježana Prijić, Rijeka, 1995., str. 147.

1967.: Angelina Mojić, *Kretanje pobačaja i porođaja u SFRJ u toku poslednjih pet godina*, Jugoslovenska ginekologija i opstetricija (Beograd), IX (1969.) 1-2, str. 6.

1970.-1971.: Miroslav Lalović, *Kontrola rađanja putem abortusa*, u: Fertilitet stanovništva i planiranje porodice u Jugoslaviji, ur. Dušan Breznik, Beograd, 1980., str. 221-227.

1979.-1991.: Zavod za zaštitu zdravlja Republike Hrvatske, *Izvješće o stanju i radu u zdravstvu Republike Hrvatske u 1990. ... 1991. godini*, Zagreb, 1991.-1992.

1992.-1994.: Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Izvješće o stanju i radu u zdravstvu Republike Hrvatske u 1992. ... 1994. godini*, Zagreb, 1993.-1995.

1995.-2007.: Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Hrvatski zdravstveno-statistički ljetopis za 1995. ... 2007. godinu*, Zagreb, 1996.-2008.

2003.: Dragica Katalinić – Dijana Svaguša, *Izvješće o prekidima trudnoće u zdravstvenim ustanovama Hrvatske tijekom 2003. godine*, Zagreb : Hrvatski zavod za javno zdravstvo, srpanj 2004., 14 str.

2004.-2006.: Marijan Erceg – Zdenka Lesjak, *Izvješće o prekidima trudnoće u zdravstvenim ustanovama Hrvatske tijekom 2004. ... 2006 godine*, Zagreb : Hrvatski zavod za javno zdravstvo, srpanj 2005.-2007., po 14 str.

2007.: Marijan Erceg – Zdenka Lesjak, *Prekidi trudnoće u zdravstvenim ustanovama u Hrvatskoj 2007. godine*, Zagreb : Hrvatski zavod za javno zdravstvo, srpanj 2008., 16 str.

§ 267. Endemijska

Andolšek, Lidija – M. Hren – B. Kralj, *Neželjena trudnoća u Sloveniji sa posebnim osvrtom na kontracepciju*, Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije [I. dio] Referati i koreferati, Sarajevo, [1965.], str. 43-49.

Andolšek, Lidija. *Neki problemi pobačaja u Jugoslaviji*, Ginekologija i opstetricija (Zagreb), VI (1966.) 1, str. 1-8. [donosi broj pobačaja u Vojvodini 1959.-1963. i Makedoniji 1960.-1963. te broj moliteljica i povratnica na prvostupanjskom povjerenstvu za odobravanje pobačaja u Ljubljani 1960.-1964.]

Antonovski, Ljubomir – Aleksandar Lazarov, *Odnos porođaja i abortusa u Skopju (1970-1974)*, Jugoslavenska ginekologija i opstetricija (Zagreb), 15 (1975.), str. 201-205.

Berić, Berislav – Tihomir Ungar, *Ekonomski aspekt problema pobačaja u AP Vojvodini*, Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije [II. dio] Diskusija I, Sarajevo, 1965., str. 89-93.

Blagojević, Marina. *Roditeljstvo i fertilitet : Srbija devedesetih*, Beograd, 1997., 211 str.

Černoch, Ant. *Naša iskustva o posledicama posle prekida trudnoće [Ginekološka klinika u Pragu]*, Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije [II. dio] Diskusija I, Sarajevo, 1965., str. 77-81.

Ćurić, Franjo – Josip Jović, *Vanbračna trudnoća iz aspekta praktične primjene zakona o dozvoljenom pobačaju* [na području Banje Luke], Jugoslovenska ginekologija i opstetricija (Beograd), XII (1972.) 4, str. 483-487.

Dežulović, Nikica – J. Franičević – I. Merlak, *Posljedice legalnih pobačaja u Dalmaciji*, VII. Kongres ginekologa-opstetričara Jugoslavije : zbornik radova II, Beograd, 1972., str. 441-445.

Dežulović, Nikica – J. Franičević – I. Merlak, *Problem neželjene trudnoće u Dalmaciji*, Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije [II. dio] Diskusija I, Sarajevo, 1965., str. 259-263.

Dežulović, Nikica – Slavomir Dvornik, *Kretanje legalnih pobačaja na području srednje Dalmacije u periodu od 1968. do 1970. godine*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XVI (1972.) 1-2, str. 57-59.

Džumhur, M. – A. Milojković – E. Šerstnev – S. Šimić, *Neki aspekti neželjene trudnoće na teritoriji SRBiH*, Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije [I. dio] Referati i koreferati, Sarajevo, [1965.], str. 35-41.

Fertilitet stanovništva i planiranje porodice u Jugoslaviji, ur. Dušan Breznik, Beograd : Centar za demografska istraživanja, 1980., 267 str.

Gerić, Radomir – Filip Petrović, *Neki socijalno-medicinski aspekti problema abortusa u NR Srbiji*, Narodno zdravlje (Beograd), XVII (1961.) 6, str. 184-191.

Grčić, Radivoj – Boško Budimčić, *Abortusi kao faktor depopulacije u Sremu*, Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije [II. dio] Diskusija I, Sarajevo, 1965., str. 239-242.

Iványi, Franz. *Borba protiv pobačaja*, Glasnik za staleška i zdravstvena pitanja. Prilog Liječničkog vjesnika (Zagreb), 52 (1930.) 2, str. 35-40.

Kogoj-Bakić, Verena – Ruža Davidović, *Neki podaci o ishodu trudnoće žena kojima je na komisiji drugog stupnja odbijen zahtjev za izvršenje pobačaja*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XIX (1975.) 3-4, str. 181-186.

Kos, P. – I. Rudelić – N. Šeget, *Populacija i problem neželjene trudnoće na području kotara Pula-Rijeka*, Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije [II. dio] Diskusija I, Sarajevo, 1965., str. 243-247.

Kovačev, Milorad. *Rad komisija za veštački prekid trudnoće AP Vojvodine*, Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije [II. dio] Diskusija I, Sarajevo, 1965., str. 121-126.

Leburić, Anči – Dijana Begonja, *Istraživanje pobačaja u Zadarskoj županiji : od 1997. do 2000.*, Radovi (Zadar), 40 (2001.), 17, str. 223-239.

Merlak, I. i dr. *Utjecaj liberalizacije pobačaja u šibenskoj mikroregiji*, Žena (Zagreb), 42 (1984.) 4, str. 60-63.

Mijović, Pavle. *Pobačaj na selu u Crnoj Gori*, Socijalno-medicinski pregled (Beograd), XII (1940.) 2, str. 115-125.

Milošević, B. – S. Đurišić – R. Prica – D. Mladenović, *Neželjena trudnoća u SR Srbiji*, Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije [I. dio] Referati i koreferati, Sarajevo, [1965.], str. 21-27.

Nüpe-Königsberg. *Problem kriminalnog pobacivanja [u Njemačkoj]*, Glasnik Ministarstva narodnog zdravlja (Beograd), VIII (1928.) 2-7, str. 180-193.

Petković, Ivo. *Prilozi poznavanju biologije i patologije našeg naroda (Slike iz Dalmacije)*, Glasnik Ministarstva narodnog zdravlja (Beograd), IV (1923.) 10-12, str. 411-432.

Petrović, M. *O kretanju stanovništva u Vojvodini*, Glasnik Ministarstva narodnog zdravlja (Beograd), V (1924.) 4-5, str. 12-26.

Pupek, Mijo – Želimir Jović – Marija Pisković-Pupek, *Uloga pobačaja u planiranju porodice i neke druge metode kontrole fertiliteta* [u Virovitici], Vjesnik medicinskih sestara primaljskog smjera SR Hrvatske (Zagreb), XXXV (1998.) 1-12, str. 50-52.

Radelj, Petar Marija. *O dubrovačkom Nahodištu*, Dubrovnik (Dubrovnik), nova serija, XIX (2008.) 4, str. 288-291 [statistika poštovanja prava na rođenje u medicinskim ustanovama u Dubrovačko-neretvanskoj županiji: rođenja 1956.-2007.; pobačaji 1948.-2007.]

Rašević, Mirjana. *Fertilitet i reproduktivno zdravlje stanovništva Crne Gore*, Podgorica, 2001., 110 str.

Rašević, Mirjana. *Ka razumevanju abortusa u Srbiji*, Beograd : Centar za demografska istraživanja, 1993., 234 str.

Ribarić, Marijan. *Pregled kretanja prekida trudnoće u gradu Zagrebu kroz 10 godina (1960-1969.)*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XVI (1972.) 1-2, str. 21-28.

Rosenzweig, Erich. *Neželjena trudnoća u Hrvatskoj*, Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije [I. dio] Referati i koreferati, Sarajevo, [1965.], str. 29-33.

Roža, Dragutin – Franjo Jalšovec, *Problem artificijelnog pobačaja na području Međimurja*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XIX (1975.) 3-4, str. 169-174.

Simoneti, Stanka – Joza Čuček-Dolenštek, *Kratak pregled o pobačaju i njegovom suzbijanju u SR Sloveniji*, Ginekologija i opstetricija (Zagreb), VII (1967.) 3, str. 225-232.

Štampar, Dubravka. *Maternalna smrtnost u SR Hrvatskoj u razdoblju od 1960. do 1971. g.*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XVII (1973.) 4-5, str. 171-181.

Uremović, V. – S. Vlašić – M. Srketić – F. Krmpotić, *Epidemiološko-socijalni aspekt pobačaja na području Rijeka-Pula*, Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije [II. dio] Diskusija I, Sarajevo, 1965., str. 281-286.

Varijable niskog fertiliteta stanovništva i namerni abortusi u SAP Vojvodini, Novi Sad : Klinika za ginekologiju, 1978., 150 str.

Veramenta, Željko. *Problem abortusa na manjim ginekološkim odjelima [primjer Dubrovnika]*, Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije [II. dio] Diskusija I, Sarajevo, 1965., str. 151-156.

Žena i rađanje na Kosovu i Metohiji, ur. Mirjana Rašević, Beograd : Centar za demografska istraživanja, 1998., 214 str.

Živković, Branko. *Pobačaj i njegova problematika na području bivšeg kotara Nova Gradiška*, Liječnički vjesnik (Zagreb), 85 (1963.) 11, str. 1243-1249.

§ 268. Demografska

Akrap, Anđelko – Ivan Čipin, *Socijalitetni sterilitet u Hrvatskoj – zašto smo neoženjeni i neudane*, Zagreb, 2006., 170 str.

Baković, Anto. *Ostaje li Hrvatska bez majki? : Siva knjiga o trgovini hrvatskim djevojkama*, Zagreb, 1994., 158 str. (str. 145: »Za ovu demografsku katastrofu Hrvatske optužujem i moju dragu i voljenu Crkvu katoličku! Crkva nije imala nikakav program krajem XIX. stoljeća kad je Dalmacija masovno krenula u Ameriku. Hrvatski su katolici neorganizirano, a pokraj vrlo dobro organizirane Crkve bili prepušteni stihiji i jedni druge vukli u tuđinu iz koje nije bilo povratka.«; str. 146: »Daleko je od Krista, daleko od papinskih enciklika i daleko od Hrvatske onaj svećenik koji je sin hrvatskog naroda, a nema osjećaja za demografsku katastrofu hrvatskog naroda. Posebno je pitanje zašto se naši učeni teolozi sa znanstvenoga i biblijskoga stanovišta ne bave populacijskom problematikom i demografskim tragedijama Hrvatske – oni nam umjesto zdravih i evanđeoskih programa, evo već 30 godina nude teologiju moralno trule Europe koja u praksi daje rezultate što ih Hrvatska već danas trpi: prirodni pad pučanstva.«)

Bulat, Pero. *Zašto nestadoše stari, civilizirani narodi?*, Obnovljeni život (Zagreb), XXVIII (1973.) 4, str. 364-375.

Činitelji demografskih kretanja u Republici Hrvatskoj : (istraživanje činitelja fertiliteta u Hrvatskoj i mogućeg utjecaja nekih mjera obiteljske politike na odluku o broju djece), voditelj projekta Anđelko Akrap, Zagreb, 2003., 450 str.

Gelo, Jakov – Anđelko Akrap – Ivan Čipin, *Temeljne značajke demografskog razvoja Hrvatske*, Zagreb, 2005.

Gelo, Jakov. *Kratka povijest hrvatskoga puta u stvarnu demografsku provaliju*, Hrvatska demografska i demostrateška drama, prir. Vlatko Pavletić, Zagreb, 2002., str. 71-89.

Mikić, Fedor. *Vitalne snage stanovništva u NR Hrvatskoj*, Biološki glasnik (Zagreb), 13 (1960.) 2-3, str. 159-272.

Sušac, Martin. *Neka mišljenja i prijedlozi za poboljšanje demografske situacije u RH (s posebnim osvrtom na pobačaj)*, Obnovljeni život (Zagreb), 47 (1992.) 5, str. 473-484.

Turčić, Ivan. *Stanovništvo Republike Hrvatske po županijama i kotarima 1857.-1991.*, Zagreb, 1995.

Wertheimer-Baletić, Alica. *Demografija Hrvatske – aktualni demografski procesi*, Diacoviensia (Đakovo), XIII (2005.) 1, str. 98-118.

Wertheimer-Baletić, Alica. *Demografska kretanja u Hrvatskoj – tendencije i perspektive*, Zbornik radova "Obitelj u Hrvatskoj – Stanje i perspektive", Đakovo: Biskupski ordinarijat; Osijek: Zavod za znanstveni rad, HAZU, Đakovo, 1995., str. 1-10.

Wertheimer-Baletić, Alica. *Demografska kretanja u Hrvatskoj*, Gynaecologia et Perinatologia (Zagreb), VIII (1999.) Suppl. br. 1, str. 17-20.

Wertheimer-Baletić, Alica. *Demografska situacija u Republici Hrvatskoj*, Liječnički vjesnik (Zagreb), 113 (1991.), str. 108-111.

Wertheimer-Baletić, Alica. *Demoreprodukcijski procesi u Hrvatskoj*, Rad HAZU, knjiga 473, Zagreb, 1996. str. 114-140.

Wertheimer-Baletić, Alica. *Depopulacija, starenje stanovništva i populacijska politika u Hrvatskoj*, Rad HAZU 498, Zagreb, 2007., str. 73-120.

Wertheimer-Baletić, Alica. *Determinante reprodukcije stanovništva Hrvatske u drugoj polovici 20. stoljeća*, Rad HAZU, knjiga 487, Zagreb, 2003., str. 377-401; Zbornik radova Stanovništvo Hrvatske – dosadašnji razvoj i perspektive, Zagreb : Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2005., str. 9-39.

Wertheimer-Baletić, Alica. *Polazišta za populacijsku politiku u Hrvatskoj*, Zbornik radova Ekonomskog fakultete u Rijeci (Rijeka), 23 (2005.) 2, str. 217-236.

Wertheimer-Baletić, Alica. *Predvidiva demografska kretanja u Hrvatskoj*, Rad HAZU 475, Zagreb, 1997., str. 189-199.

Wertheimer-Baletić, Alica. *Stanovništvo Hrvatske – sadašnje stanje i buduće promjene*, Rad HAZU 482, Zagreb, 2001., str. 109-124.

§ 269. Sociološka

Adašević, Stojan. *Prilog proučavanju problema subjektivne motivacije trudnica za prekid trudnoće*, Obnovljeni život (Zagreb), XLVI (1991.) 1, str. 98-104.

Antonovski, Ljubomir. *Reproduktivno ponašanje urbane populacije žena došlih na kliniku radi artificijelnog abortusa*, Stanovništvo (Beograd), XXII-XXIII (1984.-1985.), str. 75-91.

Baloban, Josip – Gordan Črpić, *Relevantne vrednote za uspješan brak i željeni broj djece u Hrvatskoj*, Bogoslovska smotra (Zagreb), LXVIII (1998.) 4, str. 619-640.

Baloban, Stjepan – Gordan Črpić, *Pobačaj i mentalitet u društvu*, Bogoslovska smotra (Zagreb), LXVIII (1998.) 4, str. 641-654.

Baloban, Stjepan – Gordan Črpić, *Spolnost – odnos prema seksualnom ponašanju*, Bogoslovska smotra (Zagreb), 70 (2000.) 2, 395-419 (o spolnosti i pobačaju str. 414-416)

Beluhan, Aleksandra. *Sociološki aspekti prekida trudnoće*, Žena (Zagreb), 42 (1984.) 4, str. 55-59.

Breznik, Dušan – Miroslav Rašović, *Reprodukcija stanovništva i planiranje porodice u SFR Jugoslaviji*, u: Zdravstveno stanje stanovništva, higijenske prilike i organizacija zdravstvene službe u SFR Jugoslaviji, Beograd, 1973.

Cerjan-Letica, Gordana. *Prijepor o pobačaju : (ne)mogućnost dijaloga pokreta Za izbor i Za život*, Revija za sociologiju (Zagreb), 28 (1997.) 1-2, str. 1-18.

Cifrić, Ivan. *Odgovornost za život u kontekstu bioetičkih pitanja*, Socijalna ekologija (Zagreb), 14 (2005.) 4, str. 295-326.

Cifrić, Ivan. *Odnos prema životu : Kontekst biocentrične orijentacije*, Socijalna ekologija (Zagreb), 14 (2005.) 1-2, str. 43-79.

Črpić, Gordan – Marijan Valković, *Moral u Hrvatskoj u sociologijskoj perspektivi*, Bogoslovska smotra (Zagreb), 70 (2000.) 1, str. 1-63 (o zaštiti života prije rođenja str. 31-34)

Črpić, Gordan. *Stavovi hrvatskih građana prema djeci*, Bogoslovska smotra (Zagreb), 70 (2000.) 2, str. 343-357.

Džepina, Marija – Dubravka Štampar – Aleksandra Beluhan, *Povezanost između nastupa spolne zrelosti i početka spolne aktivnosti adolescenata*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), 32 (1988.) 3, str. 211-218.

Đorđević, Dara. *Društveni problemi prekida trudnoće*, Socijalna politika (Beograd), XXII (1967.) 12, str. 1127-1130.

Đukanović, Voja – Đorđe Jakovljević, *Elementi za procenu zdravstvenog stanja stanovništva i metodologija planiranja i programiranja u zdravstvu*, Narodno zdravlje (Beograd), XIX (1963.) 10, str. 313-323; 11, 345-353.

Goldberger, Goran. *Revitalizacija religije u sjeni naslijeđa liberalne zakonske regulative : stavovi o pobačaju*, Sociologija sela (Zagreb), 43 (2005.) 2(168), str. 409-437.

Grubišić, Z. – A. Bačić – J. Krušić, *Dozvoljeni pobačaj*, Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije [II. dio] Diskusija I, Sarajevo, 1965., str. 157-161.

Habdija, Tomo. *Raširenost pobačaja i njeni uzroci : Prilog k problemu depopulacije*, Život (Zagreb), XX (1939.) 1, str. 31-41.

Jelovac, Igor. *Zašto još traje genocid*, Hrvatska obzorja (Split), 5 (1997.) 4, str. 1005-1018; 6 (1998.) 1, str. 179-192.

Kapor, Nila. *Informisanost i stavovi adolescenata o regulaciji fertiliteta*, Stanovništvo (Beograd), XXII-XXIII (184.-1985.), str. 14-27.

Kemerdžiev, K. – Ljubomir Antonovski, *Neke karakteristike adolescenata došlih na abortus u Skopju, 1978.*, Stanovništvo (Beograd), XVI (1978.) 1-4, str. 153-157.

Kostić, Petar. *Problem odmakle trudnoće posmatran sa socijalno-društvenog gledišta*, Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije [II. dio] Diskusija I, Sarajevo, 1965., str. 19-22.

Lalović, Miroslav. *Kontrola rađanja putem abortusa*, Stanovništvo (Beograd), 14-15 (1976.-1977.), str. 211-227.

Lalović, Miroslav. *Plodnost stanovništva i učestalost abortusa u Jugoslaviji*, Stanovništvo (Beograd), 22-23 (1984.-1985.), str. 64-74.

Matković, Petar. *K statistici moralnosti u Hrvatskoj i Slavoniji* [1855.-1865.], Književnik (Zagreb), III (1866.), str. 264-280.

Mićović, Predrag. *Socijalno-medicinski aspekti abortusa posmatrani kroz rad komisija za prekid trudnoće u Beogradu*, Narodno zdravlje (Beograd), XXI (1965.) 4, str. 127-136.

Mirković, A. i dr., *Trudnoća, pobačaj i porođaj kod maloletnica*, Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije [II. dio] Diskusija I, Sarajevo, 1965., str. 99-102.

Mojić, Angelina. *Anketa o posledicama pobačaja*, Medicinski glasnik (Beograd), XXI (1967.) 5-6, str. 120-124.

Novak, Franc – R. Šegedin – M. Krofl – S. Peterlin – A. Pečaver – J. Križnič – A. Debeljak, *Problem neželjene trudnoće (abortus, kontracepcija, sterilizacija, populacija)*, Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije [I. dio] Referati i koreferati, Sarajevo, [1965.], str. 5-17; Narodno zdravlje (Beograd), XXI (1965.) 2, str. 44-50; 3, 85-90.

Pobačaj između slobode i nužde, okrugli stol u Zagrebu, 20. ožujka 1990., prir. Gordana Cerjan Letica, Žena (Zagreb), 48 (1990.) 1-2, str. 3-39.

Popović, D. i dr., *Ishod trudnoće kod žena odbijenih sa prvostepene komisije za veštački prekid trudnoće*, Peti kongres ginekologa opstetričara Jugoslavije [II. dio] Diskusija I, Sarajevo, 1965., str. 249-253.

Pražić, Mihajlo. *Sociološki elementi problema pobačaja*, Liječnički vjesnik (Zagreb), 58 (1936.) 7, str. 304-309.

Rašević, Mirjana. *Abortus kao metod kontrole rađanja*, Jugoslovenski pregled (Beograd), XXXIV (1990.) 7-8, str. 177-186.

Štampar, Dubravka – Aleksandra Beluhan – Marija Džepina, *Fertilitet i ponašanje u planiranju obitelji u adolescentica u SR Hrvatskoj*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), 32 (1988.) 2, str. 93-101.

Štampar, Dubravka – Aleksandra Beluhan, *Ispitivanje stavova prema kontracepciji, znanja i primjene kontracepcije u populaciji žena koje prvi puta dolaze u Savjetovalište za kontracepciju Odjela za planiranje obitelji*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XVI (1972.) 1-2, str. 67-77.

Štampar, Dubravka – Aleksandra Beluhan, *Neke osobine spolnog ponašanja u adolescentica koje posjećuju savjetovalište za planiranje obitelji*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), 31 (1987.) 2, str. 149-159.

Štampar, Dubravka – Aleksandra Beluhan, *Neki aspekti legalnih prekida trudnoće u adolescentica u SR Hrvatskoj*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), 30 (1986.) 1, str. 97-106.

Štampar, Dubravka – Aleksandra Beluhan, *Spolnost adolescenata u Hrvatskoj*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), 35 (1991.) 3-4, str. 189-193.

Štampar, Dubravka – Aleksandra Beluhan, *Uzroci ponovljenog nasilnog prekida trudnoće*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XXIV (1980.) 4-6, str. 255-262.

Štampar, Dubravka. *Ispitivanje ishoda trudnoće u žena kojima komisije za odobrenje prekida trudnoće na nekoliko područja SR Hrvatske nisu odobrile legalni pobačaj*, Narodno zdravlje (Beograd), XXVIII (1972.) 6, str. 205-211.

Štampar, Dubravka. *Problemi kontracepcije i abortusa iz aspekta liječnika opće medicine*, Medinski glasnik (Beograd), (1967.) 5-6; poseban otisak, Beograd, 1968., 11 str.

Štampar, Dubravka. *Recidivizam prekida trudnoće u SR Hrvatskoj*, Žena (Zagreb), 36 (1978.) 6, str. 51-56.

Štampar, Dubravka. *Trendovi planiranja obitelji u SR Hrvatskoj*, Stanovništvo (Beograd), 22-23 (1984.-1985.), str. 60-63.

Todorović, Gordana. *Stavovi stanovništva o veličini porodice i abortusima planiranja*, Stanovništvo (Beograd), XIV-XV (1976.-1977.), str. 175-190.

Trenc, Pavao – Aleksandra Beluhan, *Ispitivanje stanova i aktivnosti u seksualnom životu srednjoškolske omladine*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XV (1971.) 6, str. 275-339. [anketa u lipnju 1971.]

Trenc, Pavao – Aleksandra Beluhan, *Ispitivanje stanova i aktivnosti u seksualnom životu srednjoškolske omladine u SR Hrvatskoj*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XVII (1973.) 6, str. 269-320. [ispitivanje tijekom školske godine 1972/73.]

Trenc, Pavao – Slavica Zemlić, *Usporedba obiteljskih prilika te podataka o porođaju i pobačajima u žena koje su zatražile legalni prekid trudnoće*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XVI (1972.) 1-2, str. 29-35.

Vidaković, Stjepan. *Abortus kao faktor depopulacije*, Liječnički vjesnik (Zagreb), 62 (1940.) 11, 580-584; poseban otisak: Problem populacije u Hrvatskoj, Zagreb, 1940., str. 1-16.

Višejezički demografski rečnik. srpskohrvatska verzija, Beograd : Centar za demografska istraživanja, 1971., 119 str.

Vučićević, Ljubica. *Diskusija o socijalno-medicinskom aspektu trudnoće, pobačaja i porođaja kod školske omladine održana u sekciji za školsku medicinu*, Liječnički vjesnik (Zagreb), 97 (1975.) 7, str. 429-430.

Zaplatić, Josip. *Ispitivanje stavova i mišljenja o kontracepciji, znanja i primjene kontracepcije kod žena koje se obraćaju I-stepenoj komisiji za prekid trudnoće u bolnici "Dr. J. Kajfeš"*, Arhiv za zaštitu majke i djeteta (Zagreb), XVI (1972.) 1-2, str. 79-82.

Živković, Andrija. *O eugenici s moralnog stajališta*, Bogoslovska smotra (Zagreb), XX (1932.) 3, str. 362-368.

§ 270. Književnokomparativna

Jurdana, Vjekoslava. *Lik Lucije Stipančić i problematika pobačaja*, Treća (Zagreb), 4 (2002.) 2, str. 248-257.

Jurdana, Vjekoslava. *Lik Lucije Stipančić u svjetlu problematike pobačaja : (roman Posljednji Stipančići Vjenceslava Novaka)*, Senjski zbornik (Senj), 29 (2002.), str. 269-280; Nova Istra (Pula), 8 (2003.) 3-4(25), str. 129-135.

Švel, Ivo. *Pobačaj u djelima Mare Švel-Gamiršek*, Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva (Zagreb), V (1995.) 1, str. 30-34; VI (1996.) 1, 16-28.

§ 271. Politička

Fuček, Ivan. *Sabornik sučelice Zakonu o pobačaju*, Glasnik srca Isusova i Marijina (Zagreb), 91 (2000.) 4, str. 132-133. 138; Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva (Zagreb), X (2001.) 1-2, str. 29-32; Ivan Fuček, Naša nas savjest pita, Zagreb, 2001., str. 195-199.

Fuček, Ivan. *Smijem li nastaviti taj posao?*, Glasnik srca Isusova i Marijina (Zagreb), 96 (2005.) 1, str. 22-23.

Iványi, Franjo. *Epidemija pobačaja*, Staleški glasnik – Staleški dio Liječničkog vjesnika (Zagreb), LI (1929.) 11, str. 411-416.

Kardelj, Edvard. *Paragraf 171*, u: Nevenka Petrić, *Čovjekove slobode, rađanje, samoupravljanje*, Sarajevo – Banja Luka, 1981., str. 415-419 [tekst iz 1934., prvotno objavljen pod pseudonimom Tone Brodar].

Lisec, Antun. *Za život*, Đakovo, 1994., 352 str.

Petrić, Nevenka. *Čovjekove slobode, rađanje, samoupravljanje*, Sarajevo – Banja Luka, 1981., str. 295-348 (Zakonodavno regulisanje odlučivanja o rađanju djece u Jugoslaviji poslije drugog svjetskog rata).

Rearden, David C. *Naličje politike o pobačaju*, Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva (Zagreb), X (2000.) 1-2, str. 33-35.

§ 272. O kršćanskoj zauzetosti na djelu

Bačura, Bosiljka. *Djetešce, na sunašce!*, Zagreb : Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, II. izdanje, 2006., 119 str. (Centar za pomoć trudnicama "Djetešce na sunašce", Zagreb, Međimurska 21/II, tel./faks 01/ 37 76 548, radnim danom od 9 do 14 sati)

Perinčić, Robert – Suzana Perinčić – Mario Bebić – Mladen Klanac, *Obiteljsko savjetovalište Zadarske nadbiskupije*, Glasnik Hrvatskoga katoličkoga liječničkog društva (Zagreb), VII (1997.) 1, str. 10-15.

Stepinac, Alojzije. *Za ljepšu budućnost Hrvatske – protiv bijele kuge. Pismo upravljeno liječnicima 10. siječnja 1940.*, Jutarnji list (Zagreb), 29 (1940.) 10.072 / 8. II., str. 11; Katolički list (Zagreb), 91 (1940.) 7 / 15. II., str. 73; Eugen Beluhan, *Stepinac govori*, Valencia 1967., str. 196-197; Aleksa Benigar, *Alojzije Stepinac : hrvatski kardinal*, Rim : Ziral, 1974., str. 285-287; Zagreb, 1993., str. 266-267.

Švajger, Anton. *Kako promicati kulturu života?*, u: Kultura života, ur. Ana Volarić-Mršić, Zagreb, 2002., str. 129-148; Anton Švajger, *Spisi medicinske etike*, Zagreb, 2004., str. 233-248.

Na sljedećoj stranici: znak »Sigurno utočište za dojenče« na uglu ulica Longwood i Louisa Pasteura u Bostonu (Massachusetts, SAD), nasuprot Medicinskom fakultetu, u blizini nekoliko bolnica. Služi kao javna obavijest o mogućnostima koje predviđa zakon o sigurnom utočištu (*Safe Haven law*, popularno zvan i zakon o malom Mojsiju, *Baby Moses law*). Prema njemu u Americi se smije nekažnjeno predati dijete (najčešće do 30 dana starosti) u policijsku ili vatrogasnu postaju, hitnu pomoć ili u bolnicu.

Četrdeset američkih saveznih država provodi i program Tajno sklonište za novorođene (*Secret Safe Place for Newborns*) koji rodiljama omogućuje da anonimno ostave novorođenče u ustanovama hitne pomoći bez straha od progona.

Sličan je pravni okvir postojao u Dubrovačkoj Republici 1432.-1815. i na području Dalmacije i Istre za vrijeme Habsburgovaca. Danas hrvatski propisi uvelike zaostaju za mogućnostima koje je još 1432. propisao dubrovački Zakon o Nahodištu (v. § 152). Naime, hrvatsko pravo od 1978. do danas sadrži paradokse: nosećoj ženi vrlo široko dopušta pobačaj na zahtjev (v. § 244), nema pouzdane podatke koliko se točno djece pobaci (v. §§ 164 i 168), zapravo ne nadzire i ne suzbija ilegalni »prekid trudnoće« (v. § 169), ocu uskraćuje bilo kakvo pravo glasa o djetetu do njegova rođenja, majci ne osigurava institucionalnu potporu da prebrodi »drugo stanje« u kojem se, osim tjelesno, često nađe i duševno. A onda nakon rođenja roditelju ne omogućuje da se prestane skrbiti za dijete nego mu prijeti tamnicom: »Napuštanje djeteta. Tko napusti svoje nemoćno dijete s ciljem da ga se trajno riješi, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do tri godine« (članak 212. Kaznenog zakona). Napuštanje i zapuštanje djeteta moraju ostati kaznena djela, ali prema sadašnjoj odredbi Kaznenog zakona bio bi zločin predati dijete u prihvatilište kakvo je bilo ono s obrtaljkom u Zlatarićevoj ulici u Dubrovniku. Bez obzira što bi svrha roditeljeva ostavljanja djeteta bila da ono živi i ima doličan odgoj. Istodobno nije nikakav zločin otrovati ga, raskomadati strugalicom ili usisavačem u maternici! To nameće zaključak kako je prema zakonodavcu bolje da dijete umre u majčinoj utrobi jer tada nitko nije ni za što kriv ni odgovoran. Kršćani ne mogu slijegati ramenima na nepravedne zakone. Izgradnja čovječnijeg svijeta podrazumijeva promjenu pravnog mentaliteta prema kakvom je pogubljen Isus Krist: »Mi imamo Zakon i po Zakonu on mora umrijeti« (Iv 19, 7). Kad se savjest slijepo osloni na zakon, često se potkrade »legalni pokolj«.

Ozakonjeni pobačaj nije samo otežao prosuđivanje što je dobro, a što zlo (jer zakon tu ne štiti dobro, nego zlo), nego je mnoge naveo na zaključak kako je to najlakši, najprikladniji i najbezbolniji potez. Zakonodavac se ponio kukavički, popustio je tjeskobi pojedinih žena koje su vjerovale kako će uklanjanjem neočekivane ili neželjene trudnoće spasiti samostalnost, vezu, muža, obitelj, karijeru, standard ili dostojanstvo postojećih ukućana, a potpuno je zanemario preventivno djelovanje, edukaciju i otklanjanje socijalnih uzroka koje bi moglo bitno smanjiti broj pobačaja.

Vjernici, deklarirana većina u hrvatskom društvu, nemaju artikuliranu strategiju, programe, konkretne projekte ni zakonske prijedloge. U Hrvatskoj danas ne postoji ni jedno jedino državno, županijsko, gradsko, općinsko, stranačko, crkveno, biskupijsko, župno, samostansko, karitasovo… savjetovalište za trudnice koje bi im nudilo dostupnu alternativu za pobačaj, duhovnu potporu i materijalnu pomoć, ako treba smještaj i prehranu, očuvalo im samopoštovanje i omogućilo da rode i onda odluče žele li dijete zadržati ili dati na udomljenje ili posvajanje.

Pojmovnik

Osim ovdje navedenog smisla (koji se odnosi na tematiku prava na rođenje) neke natuknice imaju i drugi, dodatni sadržaj.

AAS kratica od *Acta Apostolicae Sedis*, službeno glasilo Svete Stolice u kojem se objavljuju → papinski spisi, pod tim nazivom izlazi od 1909. (ranije *Acta Sanctae Sedis*, od 1869.)

àbort (lat. *abortus*, *ab-* od + *oriri* roditi se) v. *pobačaj*, *pometnuće*

abortírati (lat. *aborior, aboriri, abortus sum*) v. *pobaciti*

abòrtīv 1. (lat. *abortivum*, eng. *abortifacient*, njem. *Abtreibungsmittel*, fran. *abortifs*, tal. *mezzo abortivo*, kastilski *sustancias abortivas*) pobačajno sredstvo, pripravak koje izaziva → pobačaj i bez liječničkog zahvata, izbiplod. Ćudoredno nedopušten. Dok se mehanički (kirurški) načini primjenjuju u prvome tromjesečju → trudnoće, kemijska se sredstva upotrebljavaju od samog → začeća (podvaljujući ih za → kontracepcijska) pa sve do šestog mjeseca, i to: pilule RU486/mifepriston/misoprostol, Pc4, oksitocin, prostaglandin, hipertonična 20%-tna otopina natrijeva klorida (→ otrovanje solju), gemeprost, ricinus, šafran. Pučka medicina upotrebljava i alkaloide žiška, krotonovo ulje, kinin i kalijev permanganat; v. *kontraceptiv*, *pelencija*; 2. (lat. *abortivus*, slovenski *splavek*, esperantski *abortito*) pobačeni → plod; koji se rodi ili nasilno izvuče prije vremena, → *nedonošče* (apostol Pavao u *I Kor* 15, 8 sebe naziva *ektrṓmati*, *abortivo*), pometak, nedonos, povržče, površče, pòbacak, pòbačak, izvrg, izjalovče (»Beči se ko krava na izjalovče«).

àbortīvan (lat. *abortivus*) pobačajan, koji izaziva → pometnuće; utrnut u klici; neplodan, jalov

abràzija (lat. *abrasio* sastrugavanje, čišćenje strugањem, eng. i fran. *abrasion* grebanje) v. *struganje*

acijeza (grčki *a-* ne + *kyēsis* trudnoća, eng. *acyesis*) nesposobnost da se zanese, ženina → besplodnost ili → neplodnost

agenèzija (grčki *a-* ne + *génesis* postanak, eng. *agenesis*, njem. *Agenesie*, fran. *agénésie*, poljski *agenezja*) nenastalost; nerođenost (prve osobe Presvetog Trojstva, Boga Oca); učenje po kojem Vječni nema početka ni svršetka

AID (eng. *Artificial Insemination by Donor*) osjemenjivanje sjemenom davatelja, unos u ženinu → maternicu ili → jajovod sjemene tekućine iz banke sperme (od muškarca koji joj nije muž), heterološko osjemenjivanje, → heterolagnija, → heterološka oplodnja, heteroinseminacija; ćudoredno nedopustivo, a pravno i zdravstveno opasno (moguće rodoskvrnuće)

AIH (eng. *Artificial Insemination by Husband*) umjetno osjemenjivanje muževim sjemenom, v. *homološka oplodnja*

androgònija (grčki *andrós* čovjek, muškarac + *gonḗ* rođenje) stvaranje → čovjeka, posebno prvih ljudi; razmnožavanje ljudskog roda

àngelus v. *Gospino pozdravljenje*

anima intellectiva v. *umska duša*

anima rationalis v. *razumska duša*

anima sensitiva v. *osjetilna duša*

anima spiritualis v. *duhovna duša*

anima vegetativa v. *raslinska duša*

animácija (lat. *animatio*) v. *produševljenje*

ANT (eng. *Altered Nuclear Transfer*) prijenos preinačene jezgre, v. *kloniranje*

antenàtalno (lat. *ante* prije + *natus* rođen) v. *doporođajno*

antropogèneza (grčki *ánthrōpos* čovjek + *génesis* rođenje, postanak, eng. *anthropogenesis*) znanost o postanku → čovjeka

antropogònija (grčki *ánthrōpos* čovjek + *geneia* čin rađanja, *gonḗ* rođenje, fran. *anthropogénie*) čovjekov postanak

arsenogònija (grčki *ársēn* muški, jak + *gonḗ* rođenje) → rađanje muške djece, muškog potomstva

asistírana reprodùkcija v. *potpomogana oplodnja*

atócija (grčki *atókos*) nesposobnost → rađanja, → besplodnost, → neplodnost, nerodnost

bèsplodnōst (grčki *steirótēs*, lat. *sterilitas*, eng. *sterility*, njem. *Keimfreiheit*, fran. *stérilité*, tal. *sterilità*, kastilski *esterilidad*, portugalski *esterilidade*, poljski *jałowość i niepłodność*, ruski *besplodnost'*, slovački *jalovosť*, slovenski *jalovost*, švedski *sterilitet*, nizozemski *onvruchtbaarheid*, norveški *goldhet*, esperantski *sterileco*) jalovost; nemogućnost → začeća; nerodljivost; sterilnost; može biti privremena (v. *neplodnost*) ili trajna; primarna je ako žena nikad nije zanijela, a sekundarna ako nakon neke → trudnoće više ne može zanijeti

Billingsova metóda tehnika prirodnog nadzora → plodnosti u kojoj se dani neplodnosti, moguće plodnosti i najveće plodnosti određuju pomoću ženina promatranja sluzi na otvoru → rodnice. v. *kontracepcija, plodni dani*

bioètika (eng. *bioethics*) sustavno proučavanje ljudskog postupanja na području znanosti o → životu i brizi za zdravlje u svjetlu → razumskih ćudorednih → vrednota i načela; u užemu smislu znanost o → ćudorednosti → čovjekovih zahvata u tjelesni život, njegovu strukturu i funkcije; izraz je 1970. skovao američki biokemičar Van Rensselaer Potter (1911.-2001.)

blagòslovljeno stánje v. trudnoća

blìzanačko cijèpānje (lat. *fixio gemellaris*, eng. *artificial embryo twinning*, njem. *Zwillingsspaltung*, fran. *fission gémellaire*, tal. *fissione gemellare*, kastilski *fisión gemelar*, portugalski *fixação gemelar*, poljski *rozszczepienie bliźniacze*) oblik → kloniranja u kojem se umjetno odvoje pojedine stanice ili skupine stanica od → zametka u najranijemu stupnju razvoja i prenesu u → maternicu kako bi se na umjetan način dobili istovjetni zametci. usp. *prijenos stanične jezgre*

blizánci (grčki *dídyma*, lat. *gemini* i *gemelli*, eng. *twins*, njem. *Zwillinge*, fran. *jumeaux*, tal. *gemelli*, kastilski *gemelos*, portugalski *gêmeos*, poljski *bliźniaki*, ruski *bliznecj*, češki *dvojčata*, slovački *blíženci*, slovenski *dvojčki*, mađarski *ikrek*, švedski *tvillingar*, norveški *tvillinger*, nizozemski *tweeling*, turski *iklizler*, esperantski *ĝemeloj*) dvije ili više zajedno iznošenih jedinki; dvojci, trojci, četvorci. Mogu biti *jednojajni* (monozigotni, identični – od jedne → oplođene jajne stanice koja se tijekom prvih tjedana razvoja podijeli na dvije ili više zametnih osnova; istog su spola i krvne grupe; tjelesno i duševno vrlo slični) i *višejajni* (polizigotni, bratski, fraternalni – razvijaju se od više istodobno sazrelih i oplođenih → jajašaca; imaju odvojene → posteljice; međusobno su slični ili različiti kao svaka druga braća i sestre). Višejajni blizanci triput su učestaliji od jednojajnih. U europskom žiteljstvu ima oko 2% blizanaca. Učestalost trojaka, četvoraka itd. smanjuje se s potencijom broja blizanca manje 1 (1:80 dvojaka, $1:80^2$ trojaka, $1:80^3$ četvoraka).

bȍgoslōvlje hrvatski izraz za → *teologiju*

božànskī zákon (lat. *lex divina*, eng. *divine law)*, Božji zakon (lat. *lex Dei*) odredbe sadržane u Svetome pismu. Svrha mu je ljubav prema Bogu; obvezuje na pravu vjeru, u skladu s → razumom usmjerava na tjelesne i osjetne stvari. Podjelu na Stari i Novi zakon apostol Pavao (Gal 3, 24-25) uspoređuje s → djetetom (podložnim odgajatelju) i odraslim → čovjekom. Prema Akvincu (*Sth*, I-II, 91, 5, c.) Stari zakon usmjerava prema osjetilnom i zemaljskom dobru, a Novi prema → umskom i nebeskom; Stari zakon obuzdava ruku, a Novi dušu; Stari zakon privodi ljude opsluživanju zapovijedi strahom od → kazne, a Novi ljubavlju (dvije zapovijedi ljubavi, Kristov zakon, evanđeoski zakon, zakon ljubavi: Mt 22, 37.39; Mk 12, 30-31; Lk 10, 27)

brȅmenitōst, bȉti u bremènu v. trudnoća

cârskī rêz (grčki *kaisarikḗ tomḗ*, lat. *sectio caesarea*, eng. *Caesarian section*, njem. *Kaiserschnitt*, fran. *césarienne*, kastilski *cesárea*, tal. *taglio cesareo*, portugalski *cesariana*, poljski *cesarką*, ruski *kesarevo sečenie*, slovenski i srpski *carski rez*, češki *císařský řez*, mađarski *császármetszés*, švedski *kejsarsnitt*, nizozemski *keizersnede*, turski *sezaryen ameliyatı*, fin-

ski *keisarileikkaus*, esperantski *cezara sekco*) → porođaj djeteta pomoću kirurški učinjena proreza na trbušnoj stijenci i → maternici → rodilje

cefalotòmija (grčki *kefalē* glava + *tomē* sječa) kirurški zahvat kojim se razrezuje glava

cijeza (grčki *kyēsis*, eng. *cyesis,* poljski *ciąża*) v. *trudnoća*

cijeziològija (grčki *kyēsis* trudnoća + *lógos* govor) znanost o → trudnoći

civilizácija (fran. *civilisation*, nizozemski *beschaving*) v. *uljudba*

civilizácija ljùbavi v. *uljudba ljubavi*

civitas iuris v. *pravna država* i *vladavina prava*

conceptio v. *začeće*

conceptus v. *zanijetak*

concilium v. *sabor*

Congregatio pro doctrina fidei v. *Zbor za učenje vjere*

Cȓkva (od grčkog *Kyriaké* koji pripada Gospodinu /kuća, obitelj/, eng. *Church*, njem. *Kirche*, poljski *Kościoł*, ruski *Cerkov'*, češki *Církev*, slovački *Cirkev*, belaruski *Carkva*, bugarski i ukrajinski *Cerkva*, slovenski *Cerkev*, srpski i makedonski *Crkva*, nizozemski *Kerk*, danski i norveški *Kirke*, švedski *Kyrka*, finski *Kirkko*, esperantski *Kirko*) zajednica pozvanih (od grčkog *ek-kaléō* pozvati van, po imenu zvati, imenovati, skupa zvati; grčki *Ekklēsía*, lat. *Ecclesia*, tal. *Chiesa*, fran. *Église*, kastilski *Iglesia*, portugalski *Igreja*, mađarski *Egyház*, rumunjski *Biserică*), kršćanska zajednicu okupljena Duhom Svetim u vjeri u Isusa Krista, Bogočovjeka, Raspetoga i Uskrsnuloga, i odgajana u toj vjeri po apostolima i njihovim nasljednicima; zajednica vjernika Isusa Krista (I Sol 2, 14; I Kor 1, 2), Božji saziv, skupština (hebrejski *qahal*) izabranog naroda pred Bogom od Sinaja (Izl 19; Pnz 4, 10; Dj 7, 38); Kristova zaručnica (II Kor 11, 2); Božji narod (I Pt 2, 10; Rim 9, 25-26; II Kor 6, 16); Kristovo tijelo (Ef 5, 29; I Kor 10, 16; 12, 27); Božja građevina (I Kor 3, 10; II Kor 5, 1); Božja kuća, obitavalište Boga živoga, stup i uporište istine (I Tim 3, 15); učiteljica istine (*Dignitatis humanae*, br. 14); saziv vjerujućih u Krista (*Lumen gentium - LG*, br. 2); mesijanska zajednica koju je osnovao Isus Krist na spasenje svih ljudi (I Tim 2, 4); za koju je utemeljio novi Savez u svojoj krvi (Mt 16, 18; 26, 28; Ef 5, 25) i postavio joj predvodnike (Dj 5, 11; I Kor 1, 2); zajednica koju je Bog spasio (Dj 2, 47) i koja radosno prihvaća nevolje (Dj 4, 23-31; 14, 22); božanska i ljudska ustanova, hijerarhijsko društvo (I Dj 20, 28; Tim 3, 1-15) i otajstveno Kristovo tijelo koje čine ljudi i anđeli, putnici na zemlji i blaženici na nebu (*Sth*, III, 8, 4, c.); znak i oruđe ujedinjenja s Bogom (*LG*, br. 1; *Gaudium et spes*, br. 42), ali na Zemlji nesavršena u svetosti (*LG* 48), čine je grešnici i predoodređeni (možebitni i zbiljski članovi); postoji u Katoličkoj Crkvi kojom upravljaju Petrovi nasljednici (*LG* 8); pobliži razvoj i unutarnje oduševljenje djelo je Duha Svetoga kojeg je Isus obećao kao Branitelja (Tješitelja). Hrvatski naziv potječe iz XII. stoljeća. Članom se postaje po krštenju. Uvjeti za članstvo odraslih su: pokajanje, vjera u Božjega Sina i Spasitelja Isusa, krštenje i primanje Duha (Dj 2, 38). Krist se po Crkvi rađa i raste u vjerničkim srcima (*LG* 65), a Crkva propovijedanjem začinje i krštenjem rađa djecu na novi i besmrtni → život (*LG* 64). v. *svetootajstvo*

čedomórstvo (grčki *brephoktónos*, lat. *infanticidium* i *neonaticidium*, eng. i fran. *infanticide*, njem. *Kindesmord*, tal. i kastilski *infanticidio*, portugalski *infanticida*, poljski *dzieciobójstwo*, ruski *čadoubijstvo*, slovenski *detomor*, mađarski *gyermekgyilkosság*, švedski *barnamord*, nizozemski *kindermoord*, esperantski *infanmortigo*) ubojstvo → djeteta pri → porođaju ili neposredno nakon toga, koje čini majka. Oblik »povlaštenog ubojstva« u kojem se kao olakšavajuća okolnost uzima → rodiljino posebno stanje (poremećaj). Druga osoba koja usmrti dijete za vrijeme → rađanja ili nakon njega (pa i djetetov otac) ne čini čedomorstvo, nego teško ubojstvo (ubojstvo s prednamjerom, umorstvo, eng. *aggravated murder*, njem. *Mord*)

čȉn s dvòstrukim ùčīnkom (lat. *actus cum duplici effectu*, eng. *action with double effect*, njem. *Handlungen mit doppelten Wirkung*, fran. *acte avec double effet*, tal. *atto con duplice effetto*, kastilski *acción de doble efecto*, portugalski *acção de duplo efeito*, poljski *czyn o podwójnym skutku*, slovenski *dejanje z dvojnim učinkom*, nizozemski *handeling*

met dubbel gevolg) načelo u postupanju kojim se čini dobro djelo, a pri tome trpi i nešto loše. Primjerice, lijek koji liječi bolesti, ali ima i neželjene nuspojave; vatrogasac koji spašava živote drugih, a svoj dovodi u opasnost; samoobrana, spašavanje vlastita → života, može za posljedicu imati ranjavanje ili → smrt napadača. (Nerođeno → dijete nikad nije nepravedni napadač pa se time u pravilu ne može pravdati → pobačaj.) »Ništa ne priječi da jedan čin ima dva učinka od kojih je samo jedan u → nakani, a drugi mimo nakane. Ćudoredni pak čini poprimaju određenje prema onomu što se kani, a ne od onoga što je mimo nakane, kad se dogodi stjecajem okolnosti. Iz čina onoga tko se brani može slijediti dvostruki učinak, jedan doista čuvanje svojega života, a drugi pak ubijanje napadača. Po onomu što se kani (očuvanje vlastita života) takav čin ima dopušteni razlog jer je svakome naravno da čuva svoje postojanje koliko može. Ipak neki čin koji proizlazi iz dobre nakane može biti nedopušten ako nije razmjeran svrsi. I zato je nedopušteno u obrani vlastita života upotrebljavati veću silovitost nego bi trebalo. Ali obrana je dopuštena ako se nasilje odbija umjereno. Naime, prema presudama, silu se smije odbiti silom, no s mjerom [ograničenjem] besprijekorne obrane [*vim vi repellere licet cum moderamine inculpatae tutelae*]. Za spasenje nije nužno da čovjek propusti [zanemari] čin umjerene zaštite kako bi izbjegao ubojstvo drugoga jer je više obvezan pobrinuti se za svoj nego za tuđi život. Ali budući da se čovjeka ne smije ubiti osim javnom ovlašću radi zajedničkoga dobra, nedopušteno je da čovjek kani ubiti čovjeka kako bi sebe obranio. Jedina je iznimka onaj tko obavlja javnu ovlast: smjerajući ubiti čovjeka u samoobrani, pomaže narodnom dobru, kao što čini vojnik u boju protiv neprijatelja i sudac u borbi protiv razbojnika. Ipak, i oni griješe ako ih pokreće osobna strast.« (*Sth*, II-II, 64, 7). Da bi se primijenio: 1. čin po sebi mora biti dobar ili neodređen (primjerice, ukloniti za → život opasan bolesni dio, tumorom zahvaćenu → maternicu); 2. nakana djelatelja mora biti dobra, želi se samo dobar cilj (spasiti život ženi), a loš, negativan učinak samo se dopušta, niti se namjerava niti se želi (smrt → začetka, → zanijetka, → zametka ili → ploda); 3. loše djelovanje nikada ne prethodi dobrom; neposredni učinak mora biti častan (spašavanje trudničina života); zao učinak (ubojstvo → djeteta) ne smije biti sredstvo, put za postizanje dobrog učinka (cilj nikad ne opravdava sredstvo; nije dopušteno činiti zlo da se postigne dobro); 4. mora postojati razmjerno težak razlog; omjer između dobroga i lošeg učinka treba biti odgovarajući: željeno i postignuto dobro mora prevagnuti nad toleriranim, neželjenim ali predviđenim zlom, ili barem biti na istoj vrijednosnoj razini, i u okolnostima da nema drugog načina da se spasi željena vrednota (majčin život). Kad se bolestan organ ne može liječiti ni spasiti dijete u utrobi, da se spasi majčin život i po → načelu cijelosti (da se spasi cjelina organizma), opravdano je ukloniti bolesni dio, maternicu, premda se jasno predviđa i drugi učinak, neizbježna → smrt začetoga. Taj negativan, premda predviđen ali neizbježan posljedak nije predmet želje ili nakane djelatelja. usp. *ćudoređe, manje zlo, načelo cijelosti, zlatno pravilo*

čòvjek (grčki *ánthrōpos*, lat. i esperantski *homo*, eng. *man* i *human being*, njem. *Mensch*, fran. *homme*, tal. *uomo*, kastilski *hombre*, portugalski *homem*, poljski *człowiek*, ruski *čelovek*, slovački i slovenski *človek*, češki *člověk*, srpski *čovek*, mađarski *ember*, švedski *man*) vrhunac Božjega stvaranja, po → naravi → razumsko i društveno biće, najrazvijeniji živi stvor na Zemlji (*Homo sapiens*), »jedinstvo sazdano (zajedno ustrojeno) od → duše i tijela«[1]

ćùdorednōst (lat. *moralitas*) djelovanje u skladu s unutarnjim → zakonom (savješću), moralnost, etičnost

ćùdorēđe (lat. *mores*, od *mos* običaj; eng. *morals*, *morality*, njem. *Sittlichkeit*, fran. i tal. *morale*, kastilski i švedski *moral*, poljski *moralność*, ruski *nrav-*

1 Četvrti lateranski sabor u studenome 1215.: Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 800, str. 224. Sveti Augustin kaže da »čovjek nije ni sama duša, ni samo tijelo, nego istodobno i duša i tijelo« (*De civitate Dei*, XIX, c. 3).

stvennost', slovački *mravnost'*, slovenski *nravnost*, mađarski *erényesseg*, esperantski *moralo*) ukupnost načela, pravila i propisa kojima se ravnaju članovi nekog društva ili zajednice s obzirom na dobro i zlo; skup običaja o odnosima među ljudima koji se nameću savjesti pojedinca i zajednice; shvaćanje odnosa prema dobru i zlu. S filozofskoga stajališta proučava ga → etika, a s teološkog moralka (ćudoredno bogoslovlje). Čine ga vrijednosni sudovi o slobodnom činu ljudske osobe sa stajališta smisla → čovjekova djelovanja i čovjekova cjelovitog ispunjenja, da bi se utvrdilo što je ćudoredno dobro koje je svojstveno čovjeku i kojem on teži. Stoga je ćudoredni sud obvezujući jer određuje pravilo koje treba slijediti da bi se ispravno živjelo. Pravilo se ostvaruje preko osobnoga vrijednosnog suda (savjesti) primjenom na konkretan čin. U Bibliji je ćudoređe → božanski zakon, priopćen osobito po Deset zapovijedi (→ dekalog), a Isus ga je sažeo na temeljni stav ljubavi prema Bogu i čovjeku. Te dvije zapovijedi ljubavi katolička moralka dopunjuje → naravnim zakonom i preciznim propisima. Ćudoređe može imati izvor u čovjeku i njegovoj naravi (autonomno), izvan njega (heteronomno) ili u Bogu (teonomno); može uzimati da je svrha djelovanja sreća (eudemonizam: Aristotel), duševni spokoj (epikureizam), užitak (hedonizam), odsutnost potrebe (cinizam), savršenstvo (perfekcionizam: platonizam, asketizam), blaženstvo (neoplatonizam), obavljanje dužnosti (kantizam), korist (utilitarizam), bestrasnost (apatija: stoicizam). v. *čin s dvostrukim učinkom, manje zlo, načelo cijelosti, zlatno pravilo*

D&C (eng. *dilation and curretage*) v. *struganje maternice*

D&E (eng. *dilation and evacuation*) v. *pražnjenje maternice*

D&X (eng. *dilation and extraction*) v. *pobačaj djelomičnim rođenjem*

deferentektòmija (lat. *deferens* odvoditelj + grčki *ektomē* izrezivanje) izrezivanje sjemenovoda; način → obesplođivanja, izvodi se u slučaju teške genitalne infekcije

dekàlog (grčki *déka* deset + *lógos* riječ) deset riječi Saveza koje je Vječni predao Mojsiju na Sinaju (Izl 20, 2-17; Pnz 5, 6-22), deset zapovijedi Božjih: »Bog je zapisao na ploče Zakona ono što ljudi nisu umjeli čitati u svojim srcima« (Augustin, *Enarratio in Psalmos*, 57, 1). v. *božanski zakon*

deontològija (grčki *déomai* trebati, biti potreban; *déon* ono što obvezuje + *lógos* govor, eng. *deontology*) dio etike, znanost o dužnostima kao ćudorednoj obvezi pripadnika pojedinih staleža prema osobama koje su ovisne o njima; ukupnost etičkih načela radnika pojedine struke i njihova rada

dijagnòstika prȉje usađénja (eng. *preimplantation diagnosis*, njem. *Präimplantationsdiagnostik*, fran. *diagnostic préimplantatoire*, tal. *diagnosi preimpiantatoria*, kastilski *diagnóstico preimplantatorio*, portugalski *diagnóstico pré-implantatório*, poljski *diagnoza przedimplantacyjna*) nemoralna vrsta → doporođajne dijagnostike povezana s tehnikama → umjetne oplodnje. U njoj se → začetak ili → zanijetak dobiven u kušalici podvrgavaju genetičkom ispitivanju prije prijenosa u → maternicu. Prati je odstranjivanje zanijetka za kojeg se sumnja da ima genetičke ili kromosomske nedostatke, da nije traženoga spola, ili ima druge nepoželjne odlike kako bi se »ženu poštedjelo da nekoliko mjeseci ne nosi trudnoću s genetičkim nepravilnostima«. Usmjerena je odabiru prema kakvoći i uništavanju zanijetaka, a to je čin → pobačaja. Ljudski se → život ne može vrednovati samo po mjerilima »normalnosti« i tjelesnoga zdravlja. Postupajući s ljudskim → zametcima kao s pukim »laboratorijskim materijalom«, iskrivljava se i diskriminira pojam čovječjeg dostojanstva koje ravnopravno pripada svakomu ljudskom biću, neovisno o željama njegovih roditelja, društvenim okolnostima, obrazovanju ili stupnju tjelesnog razvoja. Bolesni i invalidi nisu odvojena kategorija čovječanstva, pa je etički i pravno neprihvatljivo ne priznavati im položaj ljudskoga bića. v. *ugnježđenje*

dijéte (grčki *paîs, paidós*, lat. *puer*, eng. *child*, njem. *Kind*, fran. *enfant*, tal. *bambino*, kastilski *niño*, nizozemski *kind*, mađarski *gyermek*, poljski *dziecko*, ruski *ditja*, češki *dítě*, slovački *diet'a*, slovenski *otrok*, šved-

ski *barn*, esperantski *infano*) ljudsko biće od → začeća do završetka adolescentnog doba. Dijeli se u doba: → *doporođajno* (prenatalno, od začeća do → rođenja: → začetak, → zanijetak, → zametak, → plod), → *novorođenačko* (neonatalno, od 0. do 28. dana), → *dojenačko* (od 29. do 364. dana), *predškolsko* (od početka druge do navršene šeste godine), *školsko* (od početka sedme godine do početka puberteta: 10 godina za djevojčice, 12 za dječake), *pubertetsko* (od pojave prvih sekundarnih spolnih znakova do potpune spolne zrelosti) i *adolescentno* (od nastanka spolne zrelosti do završetka rasta: 16-18 godina u djevojaka; 18-20 u mladića).

distócija (grčki *dystokia*, eng. *dystocia*, fran. *dystocie*) težak, bolan → porođaj, otežano → rađanje

ditócija (grčki *dí-* dva + *tikto* rodim, *tókos* rađanje) → rađanje → blizanaca u jednom → porođaju

dòbro (grčki *agathón*, lat. *bonum,* eng. *good*, njem. *Gut*, fran. i kastilski *bien*, tal. *bene*, portugalski *bem*, švedski *god*, nizozemski *welzijn*, mađarski *jó*, češki, poljski, ruski, slovački, slovenski i srpski *dobro*, esperantski *bone*) duhovno i materijalno bogatstvo, dostignuće; ukupnost onoga što je korisno, pogodno, što se cijeni, voli, za čim se teži; prostor pod posebnom pravnom zaštitom; korisna stvar ili usluga kojom se zadovoljava neka ljudska potreba

dobròta (grčki *agathōsýnē*, lat. *bonitas,* eng. *goodness*, njem. *Güte*, fran. *bonté*, tal. *bontà*, kastilski *bondad*, švedski *godhet*, nizozemski *goedheid*, mađarski *jóság*, češki, ruski, slovački, slovenski i srpski *dobrota*, poljski *dobroć*) svojstvo onoga koji je dobar; dobrohotno, prijateljsko raspoloženje prema ljudima, spremnost za pružanje pomoći; plemenitost

dȍgma (grčki *dógma* odluka, od *dokein* što se čini pravilnim, lat., eng., tal., kastilski, slovenski i mađarski *dogma*, njem. *Glaubenssatz*, fran. *dogme*, ruski *dogmat*, švedski *dogm*) vjerska istina; pravilo vjere; članci vjere (lat. *articuli fidei*); rečenica koju crkveno učiteljstvo (→ papinom ili → saborskom definicijom) izričito navješćuje kao od Boga objavljenu tako da je njezino nijekanje krivovjerje (hereza). Ono što se vjeruje (materijalni predmet čina vjere) u → teologiji se stupnjuje u: formalno objavljeno (od božanske vjere, *de fide divina*), izričito utvrđeno (od božanske i katoličke vjere, *de fide divina et catholica* tj. dogme) i virtualno objavljeno (od crkvene vjere, *de fide ecclesiastica*, ono što → Crkva izlaže autentično, ali ne nezabludivo). U formalnom predmetu čina vjere (zašto se nešto vjeruje) razlikuje se vjerodostojnost (svjedoka) i vlastiti motiv vjere u Boga koji nikoga ne može prevariti kad se sâm objavljuje. U današnjem smislu dogma je u upotrebi od XVIII. stoljeća, premda izraz potječe iz *Djela apostolskih* 16, 4-5: »I kako su prolazili gradovima, [Pavao, Sila i Timotej] predavali su im [kršćanima] za opsluživanje odredbe [*dógmata*] koje su apostoli i starješine utvrdili [na saboru] u Jeruzalemu. Tako se Crkve učvršćivahu u vjeri.«

dòjēnče, dojenik (lat. *infantulus*, *infans lactens* i *ablactatus*, eng. *infant*, *baby* i *suckling*, njem. *Säugling* i *Brustkind*, fran. *nourisson*, tal. *lattante*, kastilski *niño de pecho*, *bebé*, portugalski *lactente*, poljski *niemowlę*, ruski *grudnoj rebjonok*, češki i slovački *kojenec*, srpski *odojče,* slovenski *dojenček*, mađarski *csecsemő*, švedski *spädbarn*, albanski *foshnjë,* esperantski *sućinfano*) dijete u prvoj godini života (do 364. dana od rođenja)

dònošče[2] (lat. *partus maturus*, eng. *full term newborn, mature infant*, njem. *ausgetragenes Kind*, fran. *enfant venu à terme*, tal. *parto maturo*, kastilski *parto maduro*, ruski *donošeni'j rebjonok*, slovenski *donošček*) dijete rođeno nakon 37 tjedana (259 dana) nošenja; usp. *prenošče* i *nedonošče*

dopȍrođajna dijagnòstika (eng. *prenatal diagnosis*, njem. *vorgeburtliche Diagnostik*, fran. diagnostic prénatal, tal. *diagnosi prenatale*, kastilski *diagnóstico prenatal*, portugalski *diagnóstico pre-natal*, poljski *badania prenatalne*, švedski *fosterdiagnostik*, danski *fosterdiagnostik*, esperantski *prenaskaj enketoj*) ispitivanje nasljedne osnove ploda; prenatalna dijagnostika; pregledi trudnice ultrazvukom, uzorkovanje → plodove vode (amniocenteza), AFP trudničine krvi… Ćudoredno je dopuštena kad je usmjerena zaštiti ili liječenju

2 Riječ su zabilježili Luko Zore (*Paljetkovanje*, Rad JAZU CVIII, U Zagrebu, 1892., str. 225) i Božo Peričić (*Medicinski rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika*, Zadar, 1919., str. 11).

→ zametka ili → ploda, a nije kad, ovisno o nalazima, računa s mogućnošću izazivanja → pobačaja. Dijagnoza kojom se potvrdi postojanje neke malformacije ili nasljedne bolesti ne smije ujedno značiti smrtnu osudu → djeteta (*Donum vitae*, I, 2). v. *dijagnoza prije usađenja*

dopòrođajno (grčki *progenéthlios*, lat. *antenatalis*, *praenatalis*, eng. *prenatal*, njem. *vorgeburtlich*, fran. *prénatal*, *anténatal*, ruski *predpodovoj*, slovenski *predporodni*) što se odnosi na vrijeme od djetetova → začeća do → rođenja

drùgo stánje v. trudnoća

drugòrotkinja (lat. *secundipara*, srpski *drugorotka*) žena koja rađa drugi put, ima drugi → porođaj; oznaka za porođajnost

dùhōvna dúša (lat. *anima spiritualis*, eng. *spiritual soul*) isto što i → umska duša; → duša koja pripada Bogu. Pojmom se (nasuprot marksističkom isticanju materijalizma) koristi papa Pio XI. u okružnici *Divini Redemptoris* (19. ožujka 1937.)[3] i za njim Drugi vatikanski sabor,[4] dok je dotadašnje tisućljetno kršćansko nazivlje, umska i → razumska duša, preuzeto od Aristotela.

dúša (hebrejski *nefeš*, grčki *psychḕ*, lat. i tal. *anima*, eng. *soul*, njem. *Seele*, fran. *âme*, kastilski *alma*, poljski *dusza*, ruski, slovački, slovenski i srpski *duša*, češki *duše*, mađarski *lélek*, danski *sjælen*, švedski *själ*, norveški *sjel*, esperantski *animo*) unutarnje (duhovno) počelo gibanja stvari (*hothen proton he kata topon kinesis*, Aristotel); bivstvena oblikovnica tijela (*Sth*, I, 76, 4, sed); bestjelesno duhovno biće koje oživljava čovječje tijelo, misli, osjeća, želi; Bog je stvara »ulijevajući« je u → začetak (→ produševljenje); živi vječno; o → Sudnjem danu spojit će se s uskrišenim tijelom

ekcijeza (grčki *ek-* izvan + + *kyēsis* trudnoća, eng. *eccyesis*) v. *izvanmaternična trudnoća*

ekcízija (od lat. *excidĕre* izrezati) isijecanje bolesnog tkiva kirurškim putem; izvodi se i radi ispitivanja u dijagnostičke svrhe

ekskomunikácija (lat. *excommunicatio*) v. *izopćenje*

ekstirpácija (lat. *extirpatio* od *ex-* iz + *stirps* deblo s korijenom) iskorjenjenje, čupanje, operacija kojom se potpuno odstranjuje bolesni organ: → maternica (→ histerektomija), → jajnik (→ ovarijektomija, → ooforektomija), testis (→ orhidektomija); smije se izvoditi prema → načelu cijelosti i → manjeg zla, ali ne radi → obesplođivanja

ektòmija (grčki *ek-* van + *témnein* sjeći, rezati) operativno odstranjivanje dijela ili cijelog organa, primjerice → maternice (→ histerektomija), → jajnika (→ ovarijektomija, → ooforektomija), sjemenovoda (→ vazektomija), testisa (→ orhidektomija); ćudoredno dopušteno prema → načelu cijelosti i → manjeg zla, ali ne radi → obesplođivanja

ektopičan (grčki *ektós* izvan + *tópos* područje, eng. *ectopic*) koji se ne nalazi na svom normalnom mjestu, nego izvan njega

ektòpična trudnòća (eng. *ectopic pregnancy*) v. *izvanmaternična trudnoća*

èmbrīj v. *zametak*

embriològija (grčki *émbryon* zametak + *lógos* govor, lat. *embryologia*, eng. *embryology*, njem. *Embriologie*, fran. *embryologie*, tal. *embriologia*) znanost o razvoju nerođenoga → čovjeka: → začetka, → zanijetka, → zametka i → ploda; razvojna biologija

embriotòmija (grčki *émbryon* zametak + *tomē* rezanje, lat. *embryotomia*, eng. *embryotomy*, njem. *Embryotomie*, fran. *embryotomie*) komadanje i izvlačenje → zametka iz → maternice

encìklika v. *okružnica*

endémija (od grčkog *éndēmos* domaći; lat., tal. i kastilski *endemia*, eng. *endemic*, njem. *Endemie*, fran. *endémie*, ruski *endemija*) trajno vladanje neke zarazne bolesti među ljudima u kojem kraju ili zemlji, usp. *epidemija* i *pandemija*

entelogèneza (grčki *entéllomai* naručim + *génesis* postanak, postajanje, nastajanje) → umjetna oplodnja; usp. *izvantjelesna oplodnja, heterološka oplodnja, heteroinseminacija, heterolagnija, homološka oplodnja*

3 AAS, 29 (1937.), str. 78; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 3771, str. 699.

4 konstitucija *Gaudium et spes* (7. prosinca 1965.), br. 14; Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 4314, str. 855.

epidèmija (grčki *epidēmía* boravak na mjestu, eng. *epidemic*, njem. *Epidemie, Seuche*, fran. *épidémie*, tal. i kastilski *epidemia*, ruski *epidemija*, slovački *epidémia*, mađarski *járvány*, švedski *epidemi*, nizozemski *epidemie*) nagli porast oboljenja od neke, najčešće zarazne, bolesti u kratkom razdoblju među pučanstvom na određenom području, pošast, haranje neke bolesti; usp. *endemija* i *pandemija*

ET (lat. *Embryonis Translatio*, eng. *Embryo Transfer*, njem. *Embryoübertragung*) prijenos → zametka (→ zanijetka) v. *oplodnja u kušalici i prijenos zanijetka*

ètika (grčki *ēthōs* običaj, navada, ćud; *ēthikós* koji se odnosi na običaj; lat. i nizozemski *ethica*, eng. *ethics*, njem. *Ethik*, fran. *éthique*, tal. *etica*, kastilski *ética*, poljski *etyka*, slovački *etika*, mađarski *erkölcstan*, švedski *etik*, esperantski *etiko*) znanost o ćudorednom; filozofska grana koja proučava podrijetlo, smisao i svrhu → ćudoređa, istražuje ćudoredne činjenice iz kojih se mogu izvesti obvezujuća pravila za ljudsko djelovanje; utvrđuje obilježja za vrednovanje ćudorednih htijenja; moralna ili praktična filozofija; učenje o ćudoređu na osnovi načela zdravog → razuma; zadaća joj je napraviti vrijednosnu ocjenu i uputiti na prave i istinske → vrijednosti, pokazati kakve prosudbe treba donositi o određenim značajkama i postupcima

eugènika (grčki *ẽugenes* plemenita roda, eng. *eugenics*, njem. *Eugenik*, fran. *eugénique*, tal. *eugenica*, kastilski *eugenesia*, ruski *eugenika*, esperantski *eŭgeniko*) znanost o metodama poboljšanja tjelesnih i duševnih osobina jedinki (ljudskih, životinjskih); rasna higijena; ispituje uvjete pod kojima se otklanjaju nasljedni nedostatci, a usavršavaju vrijedne osobine potomaka

eutòcija (grčki *eutokía: eu* dobro + *tókos* rađanje; eng. i kastilski *eutocia*, fran. *eutocie*, nizozemski *eutokie*) lagan → porođaj, → rađanje bez komplikacija za dijete i majku

evànđēlje (od grčkog *eu* dobro + *aggéllein* javiti: *euangélion* vesela novost; lat. i češki *evangelium*, eng. *Gospel*, njem. *Evangelium*, fran. *évangile*, tal. *vangelo*, kastilski i esperantski *evangelio*, nizozemski *evangelie*, poljski *ewangelja*, ruski *evangelie*, slovenski *evangelij*, srpski *jevanđelje*, mađarski *evangélium*, turski *İncil*) radosna vijest Isusa Krista; Isusovo propovijedanje Božjega kraljevstva; apostolsko naviještanje Kristove → nauke; knjige o Kristovu učenju i životu (Matej, Marko, Luka, Ivan)

fekonditet, fekunditet v. *oplodivost*

fènotīp v. *gen*

fertílnōst, fertilìtēt v. *plodnost*

fètālna smrt (eng. *fetal death*) → doporođajna → smrt → djeteta, u → majčinoj utrobi, v. *mrtvorođenje*

fèticīd (lat. *feticidium* od *fetus* plod + *caedere* ubiti, eng. *feticide*, njem. *Fetozid*, fran. *foeticide*, tal. i kastilski *feticidio*) ubojstvo → ploda; umjetni, kirurški zahvati kojima se izravno ubija nerođeno → dijete (→ isisavanje, → struganje, → pražnjenje maternice; → otrovanje solju; → pobačaj djelomičnim rođenjem; → histerotomija; → embriotomija; → fetotomija; → kraniotomija; → cefalotomija) ili djelovanje kemijskih tvari (→ abortiv) koje dovode do → pobačaja

fetotòmija (lat. *fetus* plod + grčki *tomē* sječa) razrezivanje → ploda u → maternici da ga se lakše izvuče

fétus v. *plod*

FIVET (lat. *Fecundatio ovuli In Vitro et Embryonis Translatio*) v. *oplodnja u kušalici i prijenos zametka (zanijetka)*

fòrceps (fran. *forceps*) kliješta za → porođaj

fr. kratica od *frater* (latinski *brat*); titula redovnikâ prosjačkih (dominikanci, franjevci, konventualci, trećoredci, kapucini) i pustinjačkih redova (augustinci, pavlini). Nastala je ispuštanjem ostalih slova nakon prva dva, slično kao dr. (*doctor*) ili mr. (*magister*). Ide isključivo uz osobno ime, ne i uz prezime. Kratica *fr.* kao takva se upotrebljava u latinskom, francuskom i hrvatskom jeziku; u njemačkom se prilagođava pravopisu pa se kao imenica piše velikim slovom (*Fr.*), u engleskom se prevodi (*Br.*), a u talijanskom izgovara, pa onda i piše kao skraćenica (*fra*) što se kao loša praksa nekad preuzima i u hrvatskom jeziku. Opći zbor Reda propovjednika u Firenci 1321. odredio je da se redovnike u samostanu ne smije oslovljavati znanstvenim i drugim naslovima, jer se

to smatralo svjetovnjačkom ispraznošću, nego samo redovničkim imenom ispred kojega treba staviti oznaku »brat« (*frater*).

gamèta (grčki *gametḗ* udana žena; lat. *gemeta*, eng. *gamete*, njem. *Gamet*, fran. *gamète*, tal. *gamete*, kastilski *gameto*, ruski *gameta*) oplodna/rasplodna/zametna/spolna stanica (muška ili ženska: → spermij i → jajašce). Za razliku od tjelesnih (somatskih) stanica, gamete imaju polovičan (haploidan) broj kromosoma (u → čovjeka 23), što je prilagodba za održavanje karakterističnog diploidnog broja nakon → oplodnje. Od ukupno 46 kromosoma u čovjeka 44 su autosomi, a preostala dva su heterokromosomi (spolni kromosomi ili gonosomi) koji određuju spol osobe: X i Y (kombinacija XX za ženski, a XY za muški spol). v. *genom, unutarjajovodni prijenos gameta*

gametogèneza (lat. *gameta* oplodna stanica + grčki *génesis* postanak, eng. *gametogenesis*) razvoj → gamete

gamogèneza (grčki *gámos* brak + *génesis* postanak) → razmnožavanje putem spolne → oplodnje

gên (lat. *genum*, eng. i portugalski *gene*, njem. *Gen*, fran. *gène*, tal. *gene*, kastilski, poljski, ruski, češki i danski *gen*, slovački *gén*, esperenatski *geno*) nositelj nasljednih svojstava organizma smješten u kromosomu; nasljedni činitelj; kraći dio molekule deoksiribonukleinske kiseline (DNK) sa zapisom redoslijeda karika (aminokiselina) točno određene bjelančevine. Geni se nalaze na kromosomima, smješteni linearno, tj. jedan ispod drugog. Skup svih gena, tj. ukupno naslijeđe jest *genotip*. *Fenotip* je ukupni izražaj organizma, tj. sva morfološka i fiziološka svojstva organizma.

generacionìzam (od lat. *generatio* nastanak, rađanje; eng. *generationism*) → učenje da roditelji od tvari (→ spermija i → jajašca) i od svoje → duše proizvode djetetovo tijelo i dušu; duhovni → traducijanizam; usp. *kreacionizam*

genetička prćija (eng. *gene pool*, njem. *genetischen Ausstattung*, fran. *dotation génétique*, tal. *dotazione genetica*, kastilski *dotación genética*, portugalski *dotação genética*, poljski *wyposażenie genetycznego*) genska zaliha (oprema, miraz, dota), populacijski skup → gena koji čine svi geni koji se nalaze u svim → gametama populacije; ukupnost različitih gena jedne populacije u kojoj su pojedini geni raspoređeni po određenoj frekvenciji. Sama *prćija* (od prtiti: dizati, tovariti na leđa da se ponese) do sada je označavala imovinu koja se donosi u brak i pojedinčevo vlasništvo u obiteljskoj zadruzi.

genètičkō inženjérstvo (eng. *genetic engineering*, njem. *Gentechnik,* fran. *génie génétique*, tal. *ingegneria genetica*, kastilski *ingeniería genética*, portugalski *engenharia genética*, poljski *inżynieria genetyczna*, ruski *gennaja inženerija*, srpski *genetički inženjering*, danski *gensplejsning*, norveški *gensløyd*, esperantski *gentekniko*) genetičko preinačavanje, genetička manipulacija (GM), prekrajanje → gena; skup biokemijskih postupaka kojima se odcjepljuju dijelovi gena, cijeli geni ili skupine gena iz deoksiribonukleinske kiseline (DNK) jednog organizma i umeću u određeno mjesto DNK drugoga organizma; umjetni zahvat u neke prirodne genetičke postupke kojim se mijenjaju nasljedne osobine

gènōm (eng. *genome*, njem. *Genom*, fran. *génome*, tal., kastilski i portugalski *genoma*, poljski, češki i mađarski *genom*, ruski i slovački *genóm*, slovenski *dednína*, nizozemski *genoom*) sveukupnost → gena u haploidnom kromosomskom sustave jedne stanične jezgre; svi nasljedni podatci organizma kodirani u deoksiribonukleinskoj kiselini (DNK) ili, kod nekih virusa, u ribonukleinskoj kiselini. Prenosi se kao cjelina od roditelja na potomstvo. Time su obuhvaćeni kako → geni tako i ne-kodne sekvence DNK. Izraz je 1920. godine skovao njemački botaničar Hans Winkler od riječi *gen* i kromos*om* (od grčkog *chrôma* boja + *soma* tijelo: struktura u staničnoj jezgri koja »daje boju« /nasljedna svojstva/)

gênotīp v. *gen*

gênskā teràpija (eng. *gene therapy*, njem. *Gentherapie*, fran. *thérapie génique*, tal. *terapia genica*, kastilski *terapia génica*, portugalski *terapia genética*, poljski *terapia genowa*, ruski *genoterapija*, slovenski *gensko zdravljenje*) postupci → genetičkog inženjerstva koji se primjenjuju na ljudskim bićima u terapijske svrhe, radi liječenja genetički prouzročenih bolesti ili raka. Dopušteno je upletanje usmjereno na određene dijelove

stanica s učincima ograničenim na obrađivanu osobu kad se nastoji otkloniti ili smanjiti genetičke nedostatke na razini tjelesnih (neoplodnih) stanica koje tvore tjelesna tkiva i organe. U sadašnjem stupnju istraživanja ćudoredno nije dopušteno činiti nešto što bi moglo nauditi budućim potomcima pa stoga ni genska terapija zametne (oplodne) loze koja teži popraviti genetičke mane u slijedu zametnih stanica kako bi terapijske učinke postignute na nositelju prenijela na njegovo možebitno potomstvo. usp. *gen*

gestácija v. *nošenje*

GIFT (eng. *Gamete Intra-Fallopian Transfer*) v. *unutarjajovodni prijenos gameta*

ginegònija (grčki *gynḗ* ženski + *gonḗ* rođenje) → rađanje ženske djece, ženskog potomstva

ginekòlog (grčki *gyné, gynaikós* žena + *lógos* govor, lat. *gynaecologus*, eng. *gynecologist*, njem. *Frauenartz*, fran. *gynécologue*, ruski *ginekolog*, mađarski *nőgyógyász*) liječnik usavršen za liječenje problema koji se tiču ženskog sustava za → razmnožavanje

ginekològija (grčki *gyné, gynaikós* žena + *lógos* govor, lat. *gynaecologia*, eng. *gynaecology*, njem. *Frauenheilkunde*, fran. *gynécologie*, kastilski *ginecología*, tal. i portugalski *ginecologia*, mađarski *nőgyógyászat*, esperantski *ginekologio*) grana medicine koja se bavi ženskim spolnim organima i bolestima tih organa

-gònija (grčki *gonḗ* rođenje) postanak → rođenjem (→ tokogonija); stvaranje prvih ljudi (→ androgonija); → rađanje: muške djece (→ arsenogonija), ženske djece (→ ginegonija); čovjekov nastanak (→ antropogonija); velika sposobnost → rađanja (→ poligonija)

Góspinō pozdravljénje (lat. *salutatio angelica*, eng. *Angelus*, portugalski *Toque das Ave-Marias*, njem. *Der Engel des Herrn*, poljski *Anioł Pański*, ruski *Angel Gospoden'*, češki *Anděl Páně*, slovački *Anjel Pána*, mađarski *úrangyala*, švedski *Angelusringning*) navještaj Isusova → začeća i → rođenja (Lk 1, 26-38); spomen na događaj Utjelovljenja Boga Sina triput na dan zvonjenjem i posebnom molitvom. Običaj je potvrđen u Dubrovniku 1325.[5] U povodu pobjede kršćanske vojske nad Osmanlijama pod Beogradom 22. srpnja 1456., papa Kalist III. odredio je da se u svim crkvama po svijetu zvoni i u podne da bi se katolici potaknuli na molitvu. Molitva započinje riječima: *Anđeo Gospodnji* navijestio Mariji... (lat. *Angelus* Domini nuntiavit Mariae...). Od Uskrsa do Duhova umjesto toga se moli: *Kraljice neba* raduj se... (lat. *Regina coeli* laetare alleluia...). Prije te molitve nedjeljom u podne → papa drži kraći govor okupljenima na Trgu sv. Petra u Vatikanu.

grȁđanskō právo (lat. *ius civile*, eng. *civil law*, njem. *Bürgerrecht*, fran. *droit civil*, tal. *diritto civile*, kastilski *derecho civil*, portugalski *direito civil*, poljski *prawo cywilne*, ruski *graždanskoe pravo*, češki *občanské právo*, slovački *občianské právo*, slovenski *civilno pravo*, mađarski *polgári jog*, nizozemski *burgerlijk recht*, švedski *civilrätt*, finski *siviilioikeus*, esperantski *civita rajto*) svjetovno (za razliku od → kanonskog prava); grana privatnog (za razliku od javnog/državnog) → prava koja kao skup pravnih pravila uređuje odnose pravnih subjekata u povodu stvari, činidbi, imovine i njihovih osobnih neimovinskih dobara. Građansko pravo zasnovano je na → naravnom pravu prihvaćanjem zaključaka → naravnoga zakona (ubojstvo je → zločin) ili konkretiziranjem onoga što naravni zakon ostavlja nedorečenim (vozila u prometu koriste lijevu ili desnu stranu ceste). Kad je država dopustila → pobačaj, on je dijelom prešao u građansko pravo u užem smislu, a dijelom kojim se i dalje progoni kao kažnjivo djelo ostao je u → kaznenom pravu. Građanska je vlast dužna braniti slobode po pravnim normama koje su u skladu s objektivnim ćudorednim poretkom, a koji traži djelotvornu zaštitu prava za sve građane i za njihovo miroljubivo slaganje, dovoljnu brigu oko poštenoga javnog mira usmjerenoga suživotu u istinskoj → pravednosti i dužnoj zaštiti javnoga ćudoređa (*Dignitatis humanae*, br. 7). v. *ljudski zakon*

gravídnōst v. *trudnoća*

5 Državni arhiv u Dubrovniku, *Liber omnium reformationum*, pagina VII, caput IX; *Istorisko-pravni spomenici. 1. Dubrovački zakoni i uredbe*, objavili Aleksandar Solovjev i Mihajlo Peterković, Beograd, 1936., str. 46.

grȍzdastā pòtājnica (lat. *mola hydatidosa*, eng. *hydatidiform mole*, njem. *Blasenmole*, fran. *môle hydatiforme*, poljski *zaśniad groniasty*, češki *zásněť hroznová*, nizozemski *druiventroszwangerschap*, švedski *druvbörd*) hidatidozna mola, poremećaj koji nastaje nepravilnom → oplodnjom koja sprječava uobičajen razvoj → ploda, a → posteljicu pretvara u grozdastu tvorbu; izraslina koja sadržava → zametak koji ne može preživjeti (održati se na → životu), smještena i raste u → maternici; nastaje pretvaranjem korionskih resica → posteljice u mjehurićasto tkivo. U europskom pučanstvu javlja se u oko 0,2 ‰ → trudnoća. → Zametak najčešće rano odumire i resorbira se; izuzetno se može dalje razvijati u djelomičnu bezobličnu masu. Na ultrazvuku izgleda kao pahuljice snijega u mećavi. Često se spontano pobaci, a ako se otkrije ranije, izvuče se vakuumskim usisavanjem ili → struganjem jer bi u 1-2% bolesnica mogla prijeći u rak → koriona. *Potpuna* grozdasta potajnica nastaje kad → jajašce oplodi → spermij koji nakon toga udvostruči svoju DNK. Takav → začetak ima 46 kromosoma, ali svi su podrijetlom očevi. Iznimno rijetko dolazi do razvoja ploda. *Djelomična* grozdasta potajnica nastaje kad → jajnu stanicu oplode dva spermija. Takva stanica može biti triploidna (69 kromosoma = 46 očevih + 23 majčinih) ili čak tetraploidna. Plod se djelomično razvije, ali umre rano u trudnoći. Prilikom liječničkog zahvata (O01) izravno ubojstvo zametka ili ploda (ako je uopće živo, odnosno ako obamrlost pretpostavlja → život) se ne namjerava, nego se želi i čini zahvat radi majčina zdravlja. Možebitna → smrt obamrlog zametka se pripušta, to je usputni, nenamjeravani učinak intervencije vađenja mole koja prijeti majčinu životu. v. *čin s dvostrukim učinkom*

heteroinseminácija (grčki *héteros* drugi + lat. *semen* sjeme) uštrcavanje nemuževa sjemena u → rodnicu; v. *umjetna oplodnja, izvantjelesna oplodnja, entelogeneza, heterolagnija* i *heterološka oplodnja*

heterolàgnija (grčki *héteros* drugi + *lagneía* blud) umjetno osjemenjivanje žene sjemenom drugog muškarca, a ne onog s kojim živi u zajednici; → heterološka oplodnja; v. *entelogeneza, heteroinseminacija, izvantjelesna oplodnja, oplodnja u kušalici, umjetna oplodnja*

heterološka oplòdnja (grčki *héteros* drugi + *lógos* govor; *hétérologos* spajanje čega što nije istovrsno; lat. *fecundatio heterologa*, eng. *heterologous fertilization*, njem. *heterologe Befruchtung*, tal. *fecondazione eterologa*) → začeće → čovjeka prenošenjem u → rodnicu sjemena koje je prethodno skupljeno od davatelja koji joj nije muž; → heterolagnija; → AID; ćudoredno nedopustivo, a pravno i zdravstveno opasno (moguće rodoskvrnuće), v. *umjetna oplodnja, izvantjelesna oplodnja, entelogeneza, FIVET, heteroinseminacija*

histerektòmija (grčki *hystéra* maternica + *ektomē* izrezivanje, eng. *hysterectomy*, njem. *Hysterektomie*, kastilski *histerectomía*) kirurško uklanjanje → maternice, → ektirpacija maternice

histerotòmija (grčki *hystéra* maternica + *tomē* rezanje, eng. *hysterotomy*, fran. *hystérotomie*) kirurško prorezivanje Venerina brežuljka (*mons pubis*) i → maternice. Primjenjuje se za vrijeme → carskog reza, ali i pri → pobačaju: za veći → plod učini se operacija slična carskom rezu; utroba se reže i djetešce vadi van. → Dijete u očajničkoj borbi miče rukama i nogama i hvata zrak, jer je rođeno živo. Tada se pušta da umre. U nekim je krajevima svijeta histerotomija → zakonom dopuštena čak do devetog mjeseca → trudnoće. Obično dijete usmrte injekcijom u zatiljak.

hominizácija počovječenje, v. *produševljenje*

hòmo v. *čovjek*

hòmološka oplòdnja (grčki *hómoios* jednak, isti, sličan + *lógos* govor; istoimeni, s istim odnosima, odgovarajući; *homólogos* složan; lat. *fecundatio homologa*, eng. *homologous fertilization*, njem. *homologe Befruchtung*, tal. *fecondazione omologa*) → začeće → čovjeka prenošenjem u ženinu → rodnicu ili → maternicu sjemena koje je prethodno skupljeno od davatelja koji je njezin muž; v. *izvantjelesna oplodnja, oplodnja u kušalici, umjetna oplodnja*

hrànidbenā dúša isto što i → raslinska duša

HZJZ (eng. *Croatian National Insitute of Public Health*, njem. *Kroatisches Staatsinstitut für öffentliche Gesundheit*) Hrvatski zavod za javno zdravstvo,

pravna osoba s javnim ovlastima, sa sjedištem u Zagrebu, Rockefellerova 7, osnovan 1893.

HZZO (eng. *Croatian Insitute for Health Insurance*) Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje, pravna osoba s javnim ovlastima, sa sjedištem u Zagrebu, Margaretska 3.

ICI (eng. *intracervical insemination*) osjemenjivanje u maternični vrat, unos → sjemena u ušće → maternice, intracervikalna inseminacija

ICSI v. *uštrcavanje spermija u citoplazmu jajne stanice*

ìlegālnī pòbačāj (eng. *illegal abortion*) svaki abortivni zahvat koji nije odobren svjetovnim → zakonima, označuje → kazneno djelo; v. *pobačaj, izazvani pobačaj*

implantácija (lat. *implantatio*) v. *usađenje, ugnježđenje*

in statu nascendi latinski u stanju rađanja, u nastajanju, u početku

incidéncija v. *pobol*

infantìcīd (lat. *infans* dijete + *caedere* ubiti) v. *čedomorstvo*

infertilnōst v. *neplodnost*

ìntelekt v. *um*

isisávānje màtērnice (eng. *suction aspiration*, *vacuum aspiration* ili *suction curettage*) danas najčešći mehanički način obavljanja → pobačaja, obavlja se uglavnom od drugog do 12. tjedna → trudnoće. Aborter u ženinu → maternicu stavlja šuplju cijev priključenu na usisni stroj (vakuum), koji u nekoliko minuta rastrga → zametak u masu krvi i tkiva. Isisni je stroj oko 30 puta jači od običnoga kućnog usisavača za prašinu. Najčešća posljedica isisavanja jest infekcija, pa ta metoda može uzrokovati velike i teške zdravstvene posljedice za trudnicu. Kad prestane izlaziti tekućina, maternica je prazna, a → dijete je mrtvo.

istraživānje (lat. *investigatio*, eng. i fran. *investigation*, njem. *Erforschung*, tal. *investigazione*, *investigación*, portugalski *investigação*, poljski *badania*, ruski *issledovanie*, češki *výzkum*, slovački *výskum*, slovenski *raziskave*, mađarski *vizsgálat*, švedski *utforskning*, nizozemski *nasporing*) induktivno-deduktivni postupak koji ide za tim da unaprijedi sustavno opažanje o nekoj pojavi na ljudskom području ili pak provjeri postavku proizašlu iz prethodnih istraživanja. Medicinsko istraživanje mora se suzdržati od zahvata na živim → začetcima, → zanijetcima, → zametcima i → plodovima, osim ako ne postoji ćudoredna sigurnost da od toga ne će nastati nikakva šteta ni za → život ni za cjelovitost nerođenoga ili njegove majke i pod uvjetom da su roditelji, slobodno i dobro obaviješteni, pristali na zahvat. v. *pokus*

ITI (eng. *intratubal insemination*) unutarjajovodno osjemenjivanje, unos → sjemena u → jajovod, intratubarna inseminacija. Razlikuje od → GIFT-a pri kojem se u tijelo vraćaju i → jajašce i spermij.

IUI (eng. *intrauterine insemination*) unutarmaternično osjemenjivanje, unos → sjemena u → maternicu, intrauterina inseminacija,

IVF (eng. *In Vitro Fertilisation*) → oplodnja u kušalici, v. *izvantjelesna oplodnja*

izàzvani pòbačāj (lat. *abortus procuratus*, eng. *procured abortion*, njem. *vorsätzliche Abtreibung*, fran. *avortement provoqué*, tal. *aborto procurato*, kastilski *aborto provocado*, mađarski *művi vetélés*, danski *svangerskabsafbrydelse*) → pobačaj koji (za razliku od → spontanog) izaziva → čovjek; namjerno i izravno ubojstvo ljudskoga bića u početnoj fazi njegova postojanja, to jest između → začeća i → rođenja; artificijalni, umjetni, neprirodni, izvještačeni, namjerni, nasilni, provocirani, inducirani, indicirani, kriminalni završetak → trudnoće; ubojstvo ploda na zahtjev (*on request, auf Verlangen*), tj. ne dajući razloge. Prema Tomi Akvinskom, korijen toga, kao i svakog drugog ubojstva, jest srdžba, a prema Benediktu XVI. sebičnost i sumnje u vrijednost života i budućnost. U → kanonskome i u → kaznenim pravima državâ izazvani je pobačaj → kazneno djelo te je za njega zapriječena → kazna → izopćenja iz crkvene zajednice, odnosno zatvora u većini država. Obavlja se → isisavanjem, → struganjem, → pražnjenjem maternice; → otrovanjem solju; → djelomičnim rođenjem; → histerotomijom; → embriotomijom; → fetotomijom; → kraniotomijom; → cefalotomijom ili djelovanjem kemijskih tvari (tzv. → kontraceptivi: interceptiv i kontragestiv, a zapravo → abortiv, →

pelencija). usp. *feticid, pobačaj*, *prekid trudnoće*, *posljedice pobačaja*, *poslijepobačajni sindrom*, *smanjenje broja zanijetaka*, *zamzavanje zanijetaka*

ìzjava (lat. *declaratio*, eng. *statement*, njem. *Erklärung,* fran. *déclaration*, tal. *dichiarazione*, kastilski *declaración*, portugalski *declaração*, poljski *oświadczenie*, slovački *vyhlásenie*, slovenski *izjava*, mađarski *nyilatkozat*) zajedničko stajalište → pape i nekoga drugog vjerskog poglavara; spis crkvenog → sabora ili tijela Rimske kurije izdan uz papino odobrenje; nosi ime po prvim riječima na latinskom jeziku

izopćénje (lat. *excommunicatio*, grčki *apsorismós*, eng. i fran. *excommunication*, njem. *Kirchenbann, Exkommunikation*, tal. *scomunica*, kastilski *excomunión*, portugalski *excomunhão*, poljski *ekskomunika*, ruski *otlučenie*, češki *exkomunikace*, slovenski *izóbčenje*, srpski *odlučenje* i *izopštenje*, mađarski *kiközösítés*, švedski *bannlysning*, nizozemski *excommunicatie*, turski *aforoz*, albanski *çkishërimi*, esperantski *ekskomuniko*) biblijska i → kanonska popravna kaznena mjera isključenja iz vjerničke zajednice. Kad se teški grešnik udalji iz svetog područja Božjeg naroda izopćenjem se i službeno, vidljivo izgoni iz zajednice u područje nečistoće. Primjenjuje ga apostol Pavao (I Kor 5, 5; Tim 1, 18-20; Tit 3, 10). Izopćeni katolik nema pravo primati → svetootajstva euharistije, potvrde, bolesničkog pomazanja, ženidbe i svetoga reda. Kao disciplinski čin, izopćenje ne dokida → čovjekov osobni odnos s Bogom, ali je najteža crkvena → kazna, pridržana samo za teška narušavanja crkvenog → učenja ili → ćudoređa. Njezina je težina zasnovana na Isusovim riječima Petru: »Što god svežeš na zemlji, bit će svezano na nebesima.« (Mt 16, 19).

ìzvanmatērnična trudnòća (lat *graviditas extrauterina*, eng. *extrauterine pregnancy*, njem. *Extrauteringravidität*, fran. *grossesse extra-utérine*, tal. *gravidanza ectopica*, kastilski *embarazo ectópico*, poljski *ciąża pozamaciczna*, ruski *vnematočnaja beremennost'*, slovenski *zunajmaternična nosečnost*, srpski *vanmaterična trudnoća*, švedski *utomkvedshavandeskap*) → ugnježđenje i razvoj → oplođenoga jajašca izvan → materišta. Dolazi u oko 1% svih → trudnoća. Može biti u → jajovodu (tubarna, *graviditas tubaria*, *tubal pregnancy*, u 99% slučajeva), u → jajniku (ovarijska, → oocijeza, *graviditas ovarica*, *ovarian pregnancy*), u trbušnoj šupljini (abdominalna, *graviditas abdominalis seu peritonealis*, *abdominal pregnancy*), u vratu → maternice (*graviditas cervicalis*, *cervical pregnancy*), maternicnoj stijenci (intramuralna, *intramural pregnancy*), u rogu maternice ili gornjem međuprostoru, prema dnu maternice (*interstitial pregnancy*). Jajovodna trudnoća obično završava nakon nekoliko tjedana ili mjeseci razdorom jajovoda i krvarenjem u trbušnu šupljinu. Rijetko dolazi do samoizlječenja resorpcijom ploda, pa se u pravilu liječi kirurški. Teorijski bi mogla uspjeti samo u trbušnoj šupljini, pa se liječnički zahvat uklanjanja zametka ili ploda ugnježđenog u jajovod ili jajnik može smatrati ćudoredno dopuštenim (nije → pobačaj u kanonskom smislu) kad svrha zahvata nije završetak trudnoće nego liječenje majke (→ čin s dvostrukim učinkom). v. *ekcijeza, paracijeza*

ìzvàntjelesnā oplòdnjā (lat. *fecundatio in vitro*, eng. *in vitro fertilization - IVF*, njem. *In-vitro-Befruchtung*, fran. *fécondation in vitro*) vrsta → umjetne oplodnje pri kojoj se → jajašce i → spermij pomiješaju u staklenoj (od toga *in vitro*) kušalici (danas češće plastičnoj) da bi se → zanijetak nakon tri do pet dana prenio u → maternicu. Sjeme se dobije samozadovoljavanjem, isisnom (→ TESA) ili pravom kirurškom biopsijom sjemenika (→ TESE) ili iz pasjemenika (→ MESA, → PESA). v. *umjetna oplodnja, entelogeneza, oplodnja u kušalici, heteroinseminacija, heterolagnija, heterološka oplodnja, homološka oplodnja, uštrcavanje spermija u citoplazmu jajne stanice*

jajášce (grčki *ōókytos*, lat. *ovulum*, eng. *ovum*, njem. *Eizelle*, fran. *ovule*, tal. i esperantski *ovulo*, kastilski i portugalski *óvulo*, ruski *jajcekletka*, slovenski *jájčece*, češki i slovački *vajíčko*, nizozemski *eicel*, turski *yumurta*); jaje (grčki *ōión*, lat. *ovum*, eng. *egg*, njem. *Ei*, fran. *œuf*); → jajna stanica; → oocit, ženska oplodna/spolna stanica koja, spojena sa → spermijem, omogućuje postanak novoga bića

jâjnā stànica isto što i → jajašce

jâjnīk (grčki *ōóphoron*, od *ōión* jaje + *foreús* nositelj, lat. *ovarium*, eng. *ovary*, njem. *Eierstock*, fran.

ovaire, tal., kastilski i esperantski *ovario*, ruski *jaičnik*, poljski i srpski *jajnik*, češki i slovački *vaječník*, slovenski *jajčnik*, mađarski *petefészek*, švedski *äggstock*, nizozemski *eierstok*, danski *æggestok*, turski *yumurtalık*) parna ženska spolna žlijezda (lijevi i desni jajnik) u kojoj sazrijevaju → jajne stanice i luče se hormoni

jàjovōd (grčki *salpínx*, lat. *tuba uterina*, eng. *oviduct*, njem. *Eileiter*, fran. *trompes de Fallope*, kastilski *trompa de Falopio*, tal. *tube di Falloppio* i *ovidotto*, poljski *jajowód*, ruski *jajcevod*, slovenski *jajcevod*, slovački *vajíčkovod*, češki *vejcovod*, švedski *äggledare*, esperantski *salpingo*) mjesto nastanka novoga → života, zavojita mišićnosluznična cijev koja se desno i lijevo odjeljuje od → maternice i seže do → jajnika; duga je 8-20 cm. Povezuje slobodnu trbušnu šupljinu s maternicom, → rodnicom i izvanjskom okolinom. Kroz njega → jajašce prolazi u maternicu, a → spermiji se gibaju prema jajniku pa se tu zbiva → oplodnja; nastaje → začetak.

jàlovōst v. besplodnost

kànōn (hebrejski *qaneh*, grčki *kanṓn* komad trstike kao štap za mjerenje, lat., eng., fran. i kastilski *canon*) norma, pravilo, obrazac, propis; crkveni su → sabori od godine 300. do 1870. donosili odluke u obliku kanona određujući njima vjerske istine (→ dogma), ćudoredne ili stegovne obveze i kazne za prekršitelje (v. *Denzinger*, br. 117-3075); odredba *Zakonika kanonskog prava*; zbirka svetih knjiga (73 knjige *Biblije*); središnji dio mise (euharistijska molitva)

kànōnskō právo (lat. *ius canonicum*, eng. *canon law, church law*, fran. *droit canonique*) skup propisa kojima se ravnaju Katolička Crkva i pravoslavne Crkve (nasuprot → građanskom pravu). Sadašnji *Zakonik kanonskoga prava* za katolike rimskoga obreda na snazi je od 27. studenoga 1993., a *Zakonik kanona istočnih Crkava* od 1. listopada 1991. za katolike istočnih obreda. Osim u njima, sadržano je u pojedinim → konstitucijama, → motu proprijima, → odlukama, → otpisima, vjerodostojnim tumačenjima i rješidbama Apostolske pokorničarne, Vrhovnog sudišta Apostolske signature i Tribunala Rimske rote. usp. *papinski spisi*

kàzna (lat. *poena*, eng. *punishment*, njem. *Strafe*, fran. *châtiment* i *peine*, tal. i kastilski *pena*¸ portugalski *punição*, poljski *kara*, ruski *nakazanie*, češki i slovački *trest*, slovenski *kazen*, mađarski *büntetés*, nizozemski i danski *straf*, švedski i norveški *straff*, turski *ceza*, srpski *kazna*, esperantski *puno*) na → zakonu zasnovano oduzimanje ili ograničenje nekog prava i slobode (načelo → zakonitosti) osobi koja je proglašena krivom kao počinitelj → *kaznenog djela* (načelo individualnosti). Kažnjavati može samo službenik zakona. »Znak je kreposna čovjeka izbjegavati krivnju zbog nje same, a ne zbog kazne; a znak je zlih izbjegavati krivnju zbog kazne« (Toma Akvinski, *De malo*, 5, ad 11).

kàznenō djȅlo (lat. *delictum*, grčki *euklēma*, eng. *criminal offence*, njem. *Straftat*, fran. *infraction*, tal. *reato*, kastilski *delito*, nizozemski *strafbaar feit*, poljski *czyn zabroniony*, ruski *ugolovnoe delo*, švedski *brott*) u tvarnome smislu: ponašanje → čovjeka kojim se povrjeđuju osobito vrijedna pravna dobra, tj. vrednote bez kojih društvo ne bi moglo opstati ili bi bila ugrožena njegova sigurnost; u oblikovnom smislu: pretpostavke kažnjivosti, tj. radnja, biće kaznenog djela, protupravnost, krivnja, a katkad i posebne pretpostavke kažnjivosti (isključenje prethodnog obilježja čini nepotrebnim utvrđivanje daljnjih obilježja u tom nizu)

kàznenō právo (eng. *criminal law*, njem. i nizozemski *Strafrecht*, fran. *droit pénal*, tal. *diritto penale*, kastilski *derecho penal*, portugalski *direito penal*, poljski *prawo karne*, ruski *ugolovnoe pravo*, češki *trestní právo*, slovački *trestné právo*, slovenski *kazensko pravo*, srpski *krivično pravo*, mađarski *büntetőjog*, esperantski *puna juro*) dio pravnog sustava koji sadržava propise kojima se određuju kažnjiva djela, kaznenopravne sankcije i uvjeti pod kojima se one primjenjuju prema počiniteljima takvih djela. Prisiljava strahom od → kazne. Kažnjivo djelo jest ponašanje pojedinca (fizičke osobe) ili pravne osobe, koje je zbog neprilagođenosti te osobe zajedničkom životu, pogibeljnosti za određene → vrijednosti i dobra u toj zajednici ili zbog drugih razloga neprihvatljivo i zbog toga nedopušteno i zabranjeno. Kažnjiva ponašanja treba sprječavati, njihove pojavne oblike smanjiti i svesti na najmanju moguću mjeru,

a, ako je moguće, i posve iskorijeniti. Da bi se to postiglo, počiniteljima se stavlja u izgled određeno → zlo (kazna) koje će ih sustići ako počine to djelo. U kaznenom postupku počinitelj je osumnjičenik (u povodu kaznene dojave do dovršetka istrage), okrivljenik (tijekom kaznenog postupka – glavne rasprave), osuđenik (nakon proglašenja krivim), a nakon izricanja kazne, u postupku njezina izdržavanja, osuđenik može biti: zatvorenik, uznik, utamničenik, robijaš, kažnjenik. Kad je lišen slobode prije nego je osuđen, zove se pritvorenik.

kirèta v. *strugalica*

kiretáža v. *struganje*

kleidotòmija (grčki *kleís, kleidós* ključ + *tomē* rezanje, eng. *cleidotomy*) kirurško lomljenje ključice (ključne kosti, između vrata i prsiju, lat. *clavicula*, eng. *clavicle*, njem. *Schlüsselbein*, fran. *clavicule*, tal. *clavicola*, srpski *ključnjača*) → plodu kako bi se omogućilo njegovo → rađanje, primjenjuje se sukladno načelu → manjega zla kad je rodiljina zdjelica dovoljno velika da se porodi djetetova glavica, ali nedovoljno velika da se porode djetetove lopatice (→ distocija ramena), a zaobilazni načini (kao → carski rez) nisu mogući

klonírānje (grčki *klŏn* mladica, lat. *clonatio*, eng. *cloning*, njem. *Klonen*, fran. *clonage*, tal. *clonazione*, kastilski *clonación*, portugalski *clonagem*, poljski *klonowanie*, ruski *klonirovanie*, češki *klonování*, danski, švedski i norveški *kloning*, esperantski *klonago*) proizvođenje potomstva nespolnim → razmnožavanjem; oblik biološkoga ropstva, nedostojno → čovjeka. Obavlja se → blizanačkim cijepanjem ili → prijenosom stanične jezgre. Za *terapijsko kloniranje* stvara se zametke da bi ih se uništilo, makar s namjerom pomoći bolesnima; tada se postojanje ljudskoga bića svodi na sredstvo koje treba upotrijebiti i baciti. Budući da je praktički svima jasno kako je nemoralno žrtvovati ljudski → život u terapijske svrhe, predlažu se nove metode pri kojima se ne bi razarali ljudski zametci: primjena → partenogeneze na čovjeka (eng. *use of human parthenogenesis*, njem. *Anwendung der Parthenogenese auf den Menschen*, fran. *parthénogenèse appliquée à l'homme*, tal. *applicazione della partenogenesi all'uomo*, kastilski *aplicación de la partenogénesis a los seres humanos*, poljski *zastosowanie partogenezy u człowieka*), prijenos preinačene jezgre (eng. *altered nuclear transfer – ANT*, njem. *Übertragung eines alterierten Zellkerns*, fran. *transfert d'un noyau altéré*, tal. *trasferimento di un nucleo alterato*, kastilski *transferencia de un núcleo alterado*, portugalski *transferência de um núcleo alterado*, poljski *transfer jądra komórki*) i potpomognuto reprogramiranje jajne stanice (eng. *oocyte assisted reprogramming – OAR*, njem. *assistierte Reprogrammierung einer Eizelle*, fran. *reprogrammation de l'ovocyte*, tal. *riprogrammazione assistita dell'ovocita*, kastilski *reprogramación asistida del óvulo*, portugalski *reprogramação assistida do ovócito*, poljski *reprogramowania oocytów*). Dok se ne otklone dvojbe o ontološkom položaju tako dobivenog »proizvoda«, sama vjerojatnost kako je riječ o osobi, dovoljna je da opravda zabranu bilo kakva zahvata koji bi išao prema uništenju ljudskog → zametka.

kolpohisterotòmija (grč. *kólpos* rodnica + *hystéra* maternica + *tomē* rezanje) otvaranje → maternice sa strane → stidnice, za vrijeme trudnoće; stidnični → carski rez

kòncīl v. *sabor*

Kongregácija za nàuk vjère v. *Zbor za učenje vjere*

konstitúcija (lat. *constitutio*) općeobvezujući spis najvišega stupnja u → Crkvi koji donose → papa ili → sabor; ima snagu → zakona; njome se od srednjega vijeka proglašavaju vjerske istine (→ dogma), misal, časoslov, katekizam, *Zakonik kanonskoga prava*; osnivaju biskupije i slično. Kad je donosi papa zove se apostolska konstitucija. Nosi ime po prvim riječima na latinskom jeziku. usp. *otpis*, *odluka* i *motu proprio*

kontracèpcija (lat. *anticonceptio*, eng. i fran. *contraception*, njem. *Empfängnisverhütung*, tal. *contraccezione*, kastilski *contracepción*, portugalski *contracepção*, poljski *antykoncepcja*, češki *antikoncepce*, slovački *antikoncepcia*, ruski, slovenski i srpski *kontracepcija*, nizozemski *anticonceptie*, esperantski *kontraŭkoncipilo*) postupci (uzdržavanje, nedovršeni snošaj ili snošaj u neplodne dane), tvari ili predmeti protiv → začeća (po definiciji ne bi trebala biti i sredstva protiv začetoga);

sprječavanje → oplodnje; uzimanje → kontraceptiva (u širem smislu i → abortiva). Riječ je 1929. skovana u engleskom od *contra* (protiv) i *conception* (začeće) u značenju načina da se izazove privremenu → neplodnost u žene ili u muškarca. Naravna kontracepcija (ćudoredno prihvatljiva) ili *prirodno planiranje obitelji* obuhvaća postupke da ne dođe do začeća, a da se ne uzimaju lijekovi ni kontraceptivi. Metode naravne kontracepcije su: računanje plodnih dana (kalendarska, ritmička ili Ogino-Knausova metoda), promatranje vaginalne sluzi (ovulacijska, → Billingsova ili metoda sveučilišta Creighton), mjerenje bazalne temperature, simptotermalna metoda, prekinuti snošaj (*coitus interruptus*), dojenje, trajno uzdržavanje. Žena treba voditi dnevnik mjesečnica, mjeriti temperaturu ili promatrati cervikalnu sluz, a muškarac surađivati apstinencijom u vrijeme plodnog prozora. Prednost tih metoda je jednostavnost, besplatnost, neškodljivost za organizam i dostupnost bez liječnika, a nedostatak što ne štite od spolno prenosivih bolesti i što, osim uzdržavanja, nisu 100% učinkovite. v. *Pearlov pokazatelj, plodni dani*

kontracèptīv (eng. *contraceptive*, njem. *empfängnisverhütendes Mittel*, fran. *contraceptifs*, tal. *contraccettivo*, kastilski *anticeptivo*, portugalski *contraceptivo*, poljski *antykoncepcyjny*, ruski *protivozačatočnoe sredstvo*, nizozemski *voorbehoedsmiddel*) pripravak ili predmet (prèzervatīv /kondom/, vaginalna gumena dijafragma, vaginalni gel/pjena, → spermicid) koji sprječava → začeće (za razliku od → abortiva koji začetome onemogućuje → život). Godine 1955. u engleskom je skovan pridjev *contraceptive* kao opis pripravka ili predmeta koji onemogućuje → oplodnju. Kontraceptivi su dopušteni radi liječenja, regulacije neuredne mjesečnice, odgode → ovulacije prije koncertnog ili sportskog nastupa, putovanja, ispita i za vrijeme dojenja te radi opravdane samoobrane od nepravednog napadača, silovatelja. Inače su ćudoredno nedopušteni kao protunaravni (sprječavaju → oplodnju i → ugnježđenje do kojih bi prirodno moglo doći), njima se griješi protiv umjerenosti i zapovijedi „Ne sagriješi bludno!“ (za razliku od abortiva koji su vrstoznačno drukčiji, njima se ubija nevino ljudsko biće i griješi protiv → pravednosti i zapovijedi „Ne ubij!“). Danas se pod kontraceptive podmeću i → abortivi, sredstva koja djeluju nakon oplodnje, prije ili nakon usađenja → zanijetka u maternicnu stijenku, a ona su *presretajuća* (interceptiv, odvraća zanijetak od ugnježđenja: spirala /unutarmaternični uložak/, pilula za jutro poslije) ili *protunoseća* (kontragestiv, uzrokuje izbacivanje već usađenoga zametka: RU486/mifepriston/misoprostol, sintetički prostaglandin ili metotreksat). Tako se pod krinkom ponovne uspostave mjesečnice događa → pobačaj upravo ugnježđenoga → zametka.

kòrion (grčki *chórion*) vanjska zametkova ovojnica putem koje se → zametak vezuje na majčin krvožilni sustav.

kraniotòmija (grčki *kranión* lubanja + *tomē* sječa) kirurški zahvat kojim se otvara lubanja

kreacionìzam (od lat. *creatio* stvaranje; eng. *creationism*, fran. *créationnisme*) službeno učenje → Crkve da svaku pojedinu besmrtnu → umsku → dušu stvara Bog iz ništa (lat. *creatio ex nihilo*) i povezuje je u jedno s roditeljskim stanicama koje su se sjedinile pri → začeću u jedinstvo → čovjeka. Ta duša ne postoji prije → produševljenja. Davanje duše nastupa prije → rođenja i prvog intelektualnog čina, pa → rodilja rađa djetetovo tijelo i dušu, čovjeka. Roditelji su pravi uzrok novoga čovjeka, ali svako stvarno novo nastajanje slobodne duhovne osobe mora nadvisiti stvoreni uzrok preko kojega Bog djeluje. usp. *generacionizam* i *traducijanizam*

krȅpōst (grčki *aretḗ*, lat. *virtus*, eng. *virtue*, njem. *Tugend*, fran. *vertu*, tal. *virtù*, kastilski *virtud*, poljski *cnota*, ruski *dobrodetel'*, češki *ctnost*, slovački *cnost'*, slovenski *krepost*, srpski *vrlina*, mađarski *erő*, nizozemski *neugd*, švedski *dygd*, esperantski *virto*) trajna raspoloživost prema → dobru; svojstvo onoga koji ne sadržava, ne očituje ništa nevaljalo u svom ponašanju, čestit, ćudoredan; spremnost da se radosno i ustrajno, pa i uz protivljenja i žrtve, ostvaruje ćudoredno dobro; vrsnoća; → vrlina; suprotnost opačini, mani, poroku. Naravne (stožerne) kreposti (razboritost, → pravednost, jakost, umjerenost) usavršuju značaj

(karakter) i brane protiv požude i prevlasti nagona. Nadnaravne (božanske, ulivene) kreposti (vjera, ufanje/nada i ljubav) finaliziraju naravne kreposti, usmjeruju → čovjekovo biće i djelo prema sudjelovanju u životu trojstvenoga Boga.

kriokonzervírānje (grčki *kryós* mraz, studen + lat. *conservatio* čuvanje; lat. *crioconservatio*, eng. *cryopreservation*, njem. *Kryokonservierung*, fran. *cryoconservation*, tal. *crioconservazione*, kastilski *crioconservación*, portugalski *crioconservação*, poljski *kriokonserwacja*) v. *zamrzavanje jajašaca* i *zamrzavanje zametaka*

kultúra (lat. *cultura*) ukupnost duhovnih i materijalnih ostvarenja, etičkih → vrijednosti, vrijednosnih prosudbi i javnih normi, društvenih ustanova, uređenja i oblika ponašanja ljudi u nekoj zajednici; cjelina koja uključuje znanje, vjerovanje, umjetnost, → ćudoređe, pravo, običaje i druge sposobnosti i navike koje je → čovjek dobio kao član društva; u najužem smislu poželjan stil ophođenja (bonton). U Rimljana je kultura prvotno značila obradu zemlje, a poslije odgajanje, čašćenje kulta. Za razliku od pojma → uljudbe (koji prevladava za znanstveno-tehnološke i materijalne vidove, ograničava se na ovozemaljski život), kultura se odnosi na društvene, duhovne i umjetničke tvorbe. Pripada svakom obliku društva, dok je uljudba vezana uz urbanizirana društva. U sklopu jedne uljudbe može postojati više kultura. Kultura je više, bogatije i trajnije od uljudbe.

kultúra smr̀ti (lat. *mortis cultura*, eng. *culture of death*, njem. *Kultur des Todes*, fran. *culture de mort*, tal. *cultura della morte*, kastilski *cultura de la muerte,* poljski *kulturą śmierci*, ruski *kultura smerti*) izraz nastao u kolonijalističkoj Europi (nakon otkrića Amerike) kojim se opisuju barbarske (necivilizirane) kulture koje slave ili obožavaju → smrt pa ih se zato podjarmljuje i kolonizira (naseljava i izrabljuje); primjenjuje se i za opisivanje društva koje bombaše samoubojice časti kao mučenike; pojam upotrebljavaju Pio XII. (6. XI. 1949.) i Ivan Pavao II. (*Veritatis splendor*, *Evangelium vitae*) koji je njemu nasuprot skovao izraz → kultura života. Kultura smrti izražava vrijednosno i političko određenje koje se posebno očituje preko hedonizma i prijetnji → životu, pa se tim izričajem u suvremenom političkom i društvenom diskursu opisuju neprihvatljiva stajališta o sprječavanju → začeća i → nošenja, → pobačaju, ubojstvu, samoubojstvu, eutanaziji, → kloniranju čovjeka, siromaštvu, smrtnoj kazni, homoseksualizmu, transseksualizmu, biseksualizmu, pedofiliji, istospolnim »brakovima« i drugim fenomenima koji napadaju brak i obitelj. usp. *abortivi*, *kontracepcija*, *dijagnostika prije usađenja, smanjenje broja, zamrzavanje zanijetaka*

kultúra živòta (lat. *cultura vitae*, eng. *culture of life*, njem. *Kultur des Lebens*, fran. *culture de vie*, poljski *kulturą życia*, tal. *cultura della vita*, kastilski *cultura de la vida*) poimanje da je ljudski → život svet u svim razdobljima od → začeća do prirodne → smrti. Kultura života suprotna je pojavama uništavanja ljudskog života, kao što su istraživanja na → matičnim stanicama zametka, → pobačaj, eutanazija, sprječavanje začeća, smrtna kazna i rat. Protuznačnica joj je → kultura smrti. Izraz je od 3. veljače 1991. počeo upotrebljavati Ivan Pavao II., a biblijski su mu izvor Mojsijeve riječi: »Gledaj! Danas preda te stavljam: život i sreću, smrt i nesreću... preda te stavljam život i smrt, blagoslov i prokletstvo. Život, dakle, biraj, da živiš ti i tvoje potomstvo« (Pnz 30, 15. 19). v. *uljudba ljubavi*

laparoskòpija (grčki *lapárē* slabina + *skopéō* gledam) pregledavanje unutrašnjosti trbušne šupljine laparoskopom (oruđe slično teleskopu)

laparotòmija (grčki *lapárē* slabina + *tomē* rezanje, eng. *laparatomy*) kirurško otvaranje trbušne šupljine na slabinama; paranje trbuha; trbušni rez

lègālan v. *zakonski*

lègālnī pòbačāj ne znači ćudoredno dopustiv ili opravdan pobačaj, nego pobačaj koji ne podliježe državnome progonu jer je → zakonom (*ex lege*) oprošten od → kazne (depenaliziran)

lègitīman v. *zakonit*

-lògija (grčki *lógos* govor) -slovlje, -znanstvo; kao drugi dio riječ znači znanje, raspravljanje

o, znanost o, primjerice: Bogu (→ teologija), dužnostima (→ deontologija), porodništvu (→ partologija), razvoju čovjeka prije rođenja (→ embriologija), stanicama (citologija), trudnoći (→ cijeziologija), ženskim spolnim organima (→ ginekologija), živim bićima (biologija)

ljùdskī zákon (lat. *lex humana*, *lex hominis*, eng. *human law*) smjernica ljudskih čina; pravilo ponašanja; pojedinačne odredbe što ih pronalazi ljudski → razum polazeći od zapovijedi → naravnog zakona. Pojam obuhvaća pravni sustav kao i pojedinačne zakone. Ljudski zakon (nasuprot → božanskom, »za kojim daleko zaostaje«) ne može kazniti ni zabraniti sva zla koja se događaju pa se zato njime »ne zabranjuju svi poroci od kojih se kreposni ljudi čuvaju, nego samo oni teži od kojih se veći dio naroda može uzdržati, a pogotovo oni koji nanose štete drugima. Bez zabrane tih poroka ljudsko društvo ne bi moglo opstojati, pa se zato ljudskim zakonom zabranjuju ubojstva, krađe i tome slično« (*Sth*, I-II, 96, 2, c.). No, ne treba odbaciti ono što ljudski zakon uspjeva ostvariti zato što u svemu ne uspijeva. Stoga, kad god je moguće, nužno je → zakonom odrediti kakav sud valja donijeti i tako što manje slučajeva prepustiti odlučivanju ljudi. Zakone ne valja donositi naprečac, nego nakon duljeg razmišljanja. (*Sth*, I-II, 95, 1, ad 2). »Ako se ljudski zakon u čemu razilazi s naravnim zakonom, onda to nije zakon, nego izopačenje zakona.« (*Sth*, I-II, 95, 2, c.). »Ljudski zakon ima → vrijednost zakona ukoliko je u skladu s ispravnim razumom. Ali, ukoliko se udaljava od razuma, naziva se nepravednim zakonom, a u tom smislu on nema vrijednost zakona, nego je naprotiv neka vrsta nasilja.« (*Sth*, I-II, 93, 3, 2). Zakoni što ih donose ljudi su pravedni ili nepravedni. Ako su *pravedni*, onda im obvezatna snaga za savjest dolazi od → vječnog zakona iz kojega se izvode. A pravedni su u odnosu na svrhu kad su usmjereni prema → zajedničkom dobru; u odnosu na zakonodavca kad ne nadilaze nadležnost donositelja; u odnosu na sadržaj kad podložnicima nameću razmjerno jednak teret u odnosu na zajedničko dobro. Nepravedni zakoni ne obvezuju u savjesti, a *nepravedni* su jer se protive ljudskom ili Božjem dobru. Ljudskom se → dobru protive kad im svrha nije zajednička korist, kad donositelj prekorači svoje ovlasti ili kad nisu jednaki za sve. Božjem se dobru protive kad uvode idolopoklonstvo ili bilo što drugo što se protivi božanskom zakonu. Takve zakone uopće nije dopušteno opsluživati.« (*Sth*, I-II, 96, 4, c.). → »Pobačaj i eutanazija su zločini za koje nikakav ljudski zakon ne može dati odobrenje. Zakoni te vrste ne samo što ne stvaraju nikakvu obvezu u savjesti, nego upravo pokreću tešku i preciznu obvezu da im se suprotstavi prigovor savjesti.« (Ivan Pavao II., *Evangelium vitae*, br. 73). v. *pozitivni zakon, zakonitost*

mâjčina ùtroba v. *maternica*

mâjčino krílo v. *maternica*

majeùtika (grčki *maieutikē*) vještina rađanja; primaljski zanat; → porodništvo; umijeće kojim je Sokrat, čija je majka bila primalja, navodio na vlastito stvaranje zaključaka (učitelj iz učenika izvlači odgovore kao primalja → dijete iz → majčine utrobe)

mànje zlò (lat. *minus malum*, eng. *lesser evil*, njem. *kleineres Übel*, fran. *moindre mal*, tal. *male minore*, kastilski i portugalski *mal menor*, poljski *mniejszego zło*) ono što se često mora podnositi da se ne spriječi veliko → dobro ili da se izbjegne veće → zlo; što je protiv → čovjeka i naravi i iz čega se razvija odbijanje, neprihvaćanje, zaziranje i gađenje, ali u nižem stupnju ili s manje štetnim posljedicama od drugoga zla koje mu je jedina alternativa. »Kaže se da je nešto po sebi veće ili manje zlo u značenju zla kojim se skreće s puta, a stjecajem okolnosti u smislu dobra kojeg lišava« (Toma Akvinski, *Super Sententiis*, II, 37, 3, 2). »Ako već treba izabrati između dviju mogućnosti u kojima se krije neka opasnost, onda svakako treba izabrati onu iz koje slijedi manje zlo« (Toma Akvinski, *De regno*, I, 5). Kad se zlo ne može izbjeći »treba odabrati manje da se umakne većem, kao što liječnik odsječe ud da se ne pokvari cijelo tijelo« (*Sth*, II-II, 110, 3, 4). Manje je zlo u samoobrani raniti nego ubiti napadača. Hladni rat je bio manje zlo od otvorenoga rata. → Kontraceptiv je manje zlo od → pobačaja. → Abortiv nije manje zlo

od pobačaja jer se njime postiže isto što i → izazvanim pobačajem. Zlo u zbiljnosti gore je od zla u mogućnosti. Načelo je poznato još od prapovijesti: »Reče Juda svojoj braći: Što ćemo postići ako ubijemo svog brata a krv njegovu sakrijemo? Hajde da ga prodamo Jišmaelcima; ali ne dižimo na nj ruke« (Post 37, 26-27). »Bolje je nabasati na medvjedicu kojoj ugrabiše mlade nego na bezumnika u njegovoj ludosti« (Izr 17, 12). »Bolje je živjeti u pustinji nego sa ženom svadljivom i gnjevljivom.« (Izr 21, 19). »Bolje je pokliznuti se na cesti nego na jeziku« (Sir 20, 18). »Manje je zlo nedjeljom orati nego se grešno zabavljati« (Toma Akvinski, *Tractatus de preceptis*, XV). Pravilo manjega zla ne može se primijeniti tamo gdje zla kao takvog nema: primjerice, novonastali → život (»neželjena trudnoća«) nije po sebi zlo da bi se njegovo uklanjanje moglo odabrati kao manje zlo. »Ne smije se lagati da bi se koga oslobodilo od pogibelji, ali je nasuprot laži dopušteno razborito zatajiti istinu pod nekom prikrivenošću« (*Sth*, II-II, 110, 3, ad 4). Liječnički zahvat uslijed kojeg završi → trudnoća može biti manje zlo samo kad bi nastavak → nošenja značio sigurnu smrtnu opasnost i za majku i za → dijete. »Nešto se naziva gorim od drugoga ne zbog toga što bi se približavalo nekom najvećem zlu ili što bi na razne načine imalo udjela u nekom obliku, nego se kaže da je nešto veće ili manje zlo ukoliko je više ili manje lišeno dobra. Ubojstvo je veći grijeh od preljuba, ne zato što se upropašćuje naravno dobro duše, nego što ubojički čin više udaljuje od dobrote. Ubojstvo se više od preljuba protivi ljubavi kojom → krepostan čin treba biti uobličen« (Toma Akvinski, *De malo*, I, 1, ad 13). usp. *čin s dvostrukim učinkom, ćudoređe, načelo cijelosti, zlatno pravilo*

màterište (lat. *cavum uteri*) trokutasta šupljina, dio → maternice

màtērnica (grčki *hystéra* i *mētra*, lat. *uterus*, eng. *womb*, njem. *Gebärmutter*, fran. *utérus*, tal. i esperantski *utero*, kastilski *útero*, ruski *matka*, češki *děloha*, slovački i slovenski *maternica*, srpski *materica*, mađarski *anyaméh*, švedski *livmoder*, nizozemski *baarmoeder*) čovjekov dom prvih devet mjeseci postojanja, za vrijeme → nošenja; kruškoliki šuplji mišićni reproduktivni organ u kojem se začeto → dijete → ugnježđuje i razvija; majčina/materina utroba/krilo. Čine je tijelo (*corpus uteri*) i vrat (*cervix uteri*). Maternično tijelo spljošteno je sprijeda prema natrag, a s gornje strane nalazi se dno maternice (*fundus uteri*). Na spojištu dna i pobočnih rubova nalaze se rogovi maternice (*cornus uteri*) gdje započinju → jajovodi. Maternični vrat (*cervix*) valjkasta je donja trećina koja se dijelom nalazi iznad rodnice (*portio supravaginalis cervicis*), a dijelom strši u rodnicu (*portio vaginalis cervicis*, grlić maternice).

màtičnā stànica (eng. *stem cell*, njem. *Stammzelle*, fran. *cellule souche*, tal. *cellula staminale*, kastilski *célula madre*, portugalski *células-tronco*, poljski *komórka macierzysta*, ruski *stvolovaja kletka*, češki i slovački *kmenová buňka*, srpski *izvorna ćelija*, esperantski *stamĉelo*) višestruko moćna stanica koja ima sposobnost obnavljanja, diferencijacije i proliferacije. Dijeli se približno svakih pet dana, i tako tijekom cijeloga ljudskog života. Imaju je: → zanijetak, → zametak, → plod, krv iz → pupkovine i različita tkiva odraslih ljudi (koštana srž, pupkovina, mozak, → mezenhim iz raznih organa itd.) i → plodova voda. Dopušteno je pribavljanje koje ozbiljno ne šteti onomu od koga se vadi, a to je kad se tkivo uzima: s odraslog organizma; iz krvi pupčane vrpce u vrijeme → rođenja i s mrtvog → ploda umrla prirodnom smrću. Naprotiv, pribavljanje sa živoga ljudskog zametka neizbježno izaziva njegovo uništenje i zbog toga je posve nedopušteno: koliko god terapija bila korisna, gazi se preko čovječjih života koji imaju jednako dostojanstvo u odnosu na druge ljudske osobe i na same istraživače. Takvoj znanosti manjka ne samo Božje svjetlo nego i čovječnost. Upotreba zametnih matičnih stanica ili iz njih proizašlih diferenciranih stanica – čak i kad su ih pribavili drugi istraživači uništavajući zametke ili kad su takve stanice dostupne na tržištu – prijeporna je zbog suradnje u zlu i sablazni. Budući da korištenje zrelim matičnim stanicama ne čini etičke poteškoće, valja poticati i podupirati istraživačke pothvate o njihovoj upotrebi.

medìcīnski potpòmognūta oplòdnja v. *potpomogana oplodnja*

MESA (eng. *Microsurgical Epididymal Sperm Aspiration*) mikrokiruško isisavanje sjemena iz pasjemenika (*epididymis*)

metóde pòmognūte oplòdnje (MPO) v. *AID, AIH, ET, FIVET, GIFT, ICI, ICSI, ITI, IUI, IVF, MESA, PESA, POST, TESA, TESE, TET, ZIFT*

mèzenhim (grčki *mésos* srednji + *enchéō* ulijem; eng. *mesenchyme*, njem. *Bindegewebe*, fran. *mésenchyme*, tal. *mesenchima*, kastilski *mesénquima*, poljski *mezynchyma*, ruski *mezenhima*) slabo organizirano vezivno tkivo iz kojeg se razvijaju sve ostale vrste vezivnoga i potpornoga tkiva (hrskavice, kosti, krvne žile); prvobitno potporno tkivo u → zametku. Sastoji se od razgranjenih stanica i amorfne međustanične tvari. U ranom zametku popunjava prostore između epitelnih tvorbi, a kasnije se diferencira u sve stanice potpornih tkiva (fibroblasti, hondroblasti, osteoblasti, odontoblasti), krvne stanice, stijenke krvnožilnog sustava i u mioblaste.

mȉkrofertilizácija v. *uštrcavanje spermija u citoplazmu jajne stanice*

mnogòrotkinja (lat. *multipara*, srpski *mnogorotka*) žena koja rađa peti put i više od toga, ima peti i daljnji → porođaj; oznaka za porođajnost

móla hidatidoza (grčki *hydatis* kap vode + lat. *mola* mlinski kamen, kaša) v. *grozdasta potajnica*

monogàmija (grčki *mónos* sam, jedan, jedini + *gaméō* ženim se; eng. *monogamy*) brak s jednom ženom odnosno jednim muškarcem; jednoženstvo (nasuprot poligamiji, višeženstvu). Apostol Pavao zahtijeva jednobračnost od prvih kršćana (I Tim 3, 2. 12; Tit 1, 6).

mòrāl v. *ćudoređe*

morálnōst v. *ćudorednost*

morbidìtet v. *pobol*

mortalìtēt v. *pomor*

mortinatalìtet v. *mrtvorođenost*

môtu prôprio (na vlastitu pobudu, ablativ od lat. *motus* poticaj i *proprius* vlastit) spis pravnog sadržaja, užeg djelokruga od → konstitucije, nastao na osobni → papin poticaj a da se to od njega prethodno nije tražilo. Njime se obično dijelom mijenjaju postojeći običaji ili pravila. Nosi ime po prvim riječima na latinskom jeziku.

mrtvoròđēnče (lat. *natus mortuus*, eng. *stillborn child*, njem. *Totgeborenes*, fran. *enfant mort-né*, tal. *nato morto*, kastilski *mortinato*, ruski *mertvoroždjonn'ij*, slovački *mýtvonarodený*, slovenski *mrtvorojenček*, mađarski halva *született*, esperantski *mortenaskito*) → dijete rođeno bez znakova → života

mr̄tvorōđenost (eng. *fetal death ratio*, njem. *Totgeborenenrate*, fran. *mortinatalité*) stopa → mrtvorođenja; dobiva se tako da se broj mrtvorođenih podijeli brojem živorođenih; izražava se u potisućinkama (‰); mortinatalitet

mr̄tvorođēnje (eng. *stillbirth* i *fetal death*, njem. *Totgeburt*, fran. *mort-né*, poljski *martwe urodzenie* i *cichy poród*, slovenski *mrtvorojstvo*) fetalna smrt; → smrt prije potpuna istiskivanja (→ rađanja) ili vađenja ploda → začeća iz majke, bez obzira na trajanje → trudnoće. Na smrt upućuje činjenica da nakon odvajanja od majčina tijela → plod ne diše niti pokazuje bilo kakve druge znakove života kao što su kucanje srca, pulsiranje → pupkovine ili nedvojbeno kretanje voljnih mišića. Na prijavi → porođaja bilježe se mrtvorođena djeca prema porođajnoj težini (500 grama i više) ili dobi → nošenja (22 navršena tjedna trudnoće).[6] Za kršćanina je mrtvorođenje žalostan, čak tragičan događaj, koji zna i te kako ražalostiti roditelje. Ako do njega dođe spontano, ne povlači za sobom ćudorednu odgovornost, no ako je → dijete udareno ili ubijeno u → majčinoj utrobi, potpada pod odgovornost za izazivanje → pobačaja. Trudnica i oni koju je susreću odgovorni su i trebaju paziti da ne bi izazvali ozljedu ili smrt ploda.

načélo cijélōsti (lat. *principium totalitatis*, eng. *princip of totality*, slovački *princíp celistvosti*, mađarski *egység elvének*) pravilo u djelovanju koje usmjeruje medicinu i politiku da štite → čovjeka i ljudski → život. U odnosu na fizičke oso-

6 Prema *Međunarodnoj klasifikaciji bolesti – X revizija*, Priručnik za uporabu, svezak 2.; Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Upute za ispunjavanje individualnih zdravstveno-statističkih izvješća*, Zagreb, 2000., str. 21; Zagreb, 2003., str. 17.

be oblikuje se u tri stupnja: 1. dio postoji radi cjeline (*Pars propter totum,* bubreg radi cijelog organizma); 2. dobro pojedinog dijela ostaje podređeno dobru cjeline; 3. o dijelu odlučuje cjelina i može njime raspolagati u svom interesu. Zato je dopušteno žrtvovati dio organizma da opstane cijeli organizam; osakatiti tijelo da se spasi život; presađivati, primjerice kožu, na samom organizmu; uzimati organa s leša za usađivanje na živoga čovjeka. Proglašava ga Isus: »Ako te desno oko sablažnjava, iskopaj ga i baci od sebe. Ta bolje je da ti propadne jedan od udova, nego da ti cijelo tijelo bude bačeno u pakao.« (Mt 5, 29). Kod pravnih osoba, u moralnom (društvenom) organizmu stvar je obrnuta: cjelina je radi dijelova, država radi osobe, a ne osoba radi države, pa se ne može žrtvovati pojedinac kako bi se postigli određeni društveni ciljevi. Načelo cijelosti ne može se primijeniti na »neželjenu trudnoću« jer → život u majčinoj utrobi nije njezin organ, nego drugo ljudsko biće. usp. *čin s dvostrukim učinkom, ćudoređe, manje zlo, zlatno pravilo*

nàhod (lat. *infans expositus* i *inventus*, eng. *foundling*, njem. *Findling* i *Findelkind*, fran. *enfant trouvé*, kastilski *expósito*, tal. *trovatello*, ruski *podkid'iš*, češki *nález*, slovački *najdúch*, slovenski *najdenec*, mađarski *lelenc*, švedski *hittebarn*, nizozemski *vondeling*, esperantski *trovito*) nađeno → dijete; ostavljeno od roditelja; izloženo uz put; → dojenče koje je majka napustila

nàhodište (grčki *nóthotropheion*, od *nóthos*: izvanbračno, nezakonito dijete; lat. *nothotrophium*; eng. *institute for foundlings* i *foundling hospital*, njem. *Findelhaus*, fran. *hospice des enfants trouvés*, tal. *brefotrofio* i *ospizio dei trovatelli*, ruski *detdom*, češki *nalezinec*, slovenski *najdenišnica* i *hiša za najdence*, mađarski *lelencház*) dom za smještaj, prehranu, obrazovanje i odgoj → nahoda

nâkana (lat. *intentio*, eng. i fran. *intention*, njem. *Entschluß*, kastilski *intención*, tal. *intenzione*, poljski *intencja*, portugalski *intenção*, slovački *zámer*, slovenski *nakana*, mađarski *eltökélés*, švedski *avsikt*, nizozemski *bedoeling*, latvijski *nodoms*, esperantski *intenco*) odluka da se nešto učini; naum; v. *namjera*

nâmjera svjesna voljna usmjerenost prema nekom djelovanju; svrha, cilj (lat. *propositum*, eng. *purpose*, njem. *Absicht*, *Vorhaben, Plan*, fran. i kastilski *fin*, tal. *fine*, portugalski *fim*, ruski *namerenie*, češki *úmysl*, slovački *úmysel*, srpski *namera*, slovenski *namen*, mađarski *szándék*, švedski *målet*); stupanj krivnje osobe koja hotimice čini → kazneno djelo znajući što čini (lat. *dolus* i *praemeditatio*, eng. *intent*, *dolus* i *premeditation*, njem. *Vorsatz i Vorbedacht*, fran. *dol* i *préméditation,* kastilski *dolo* i *premeditación*, tal. *dolo* i *premeditazione*, švedski *uppsåt*, češki *rozmysl*, srpski *predumišljaj*)

náputak (lat. *instructio*, eng. i fran. *instruction*, tal. *istruzione*, slovenski *napotek*, mađarski *utasítás*) provedbeni spis tijela Rimske kurije; nosi ime po prvim riječima na latinskom jeziku

nárav (grčki *phýsis*; lat. *natura,* poljski *narów*, ruski *norov*, češki *povaha*, slovački *povaha*) odlike osobnosti, ćud, običaj, osnovno svojstvo, nagnuće, temperament, prvi izvor → prava (Ciceron). Narav ima antropološko i ontološko obilježje (za razliku od pojma → priroda koji ima fizikalnu značajku, označuje izvanljudski, objektivni prirodni svijet).[7]

náravnī zákon (lat. *lex naturae, lex naturalis*, eng. *law of nature, natural law*) udioništvo razumskog stvorenja u → vječnom zakonu, svim bićima otiskuje određene sklonosti prema njihovim činima i svrhama (*Sth*, I-II, 91, 2, c.); svjetlo → razuma kojim spoznajemo što moramo činiti, a čega se kloniti. To svjetlo i taj → zakon Bog je dao → čovjeku kad ga je stvorio. (Toma Akvinski, *De preceptis*, c. I) Pojam potječe od apostola Pavla: »Kad se god pogani, koji nemaju [Mojsijev, → božanski] Zakon, *po naravi* drže Zakona, […] pokazuju da je ono što Zakon nalaže upisano u njihovim srcima. O tom svjedoči i njihova savjest.« (Rim 2, 14-15). Univerzalan je i nepromjenjiv, sadrži opća i nedokaziva načela. Obuhvaća najopćenitije zapovijedi koje su svima poznate i zaključke bliske načelima. Usječen je, urezan u ljudsku → narav da bi čovjek razmišljajući zapazio kako Bog želi da djeluje u ovome svijetu. Određuje što je pravilno ili pogrešno na osnovi opće čovječ-

7 usp. Tomo Vereš, *Napomene uz pojmove "naravi" i "prirode" u povijesti filozofije*, Obnovljeni život (Zagreb), XLVI (1991.) 5, str. 415-431.

nosti koju dijele sva ljudska bića, uočavajući svrhe koje dijelimo sa svim živim stvorenjima (očuvanje vlastitog bića), sa životinjama (→ razmnožavanje i odgoj potomstva) i s drugim ljudima (spoznati istinu o Bogu i živjeti u ljudskom društvu). Uređuje sve za čim čovjek teži po svojoj → naravi. Nije fizikalna (Newtonovi, prirodni zakoni) nego antropološka kategorija.

náravnō právo (lat. *ius naturale*, eng. *natural law*, fran. *droit naturel*) ono što svakom → čovjeku pripada po → naravi (→ pravo na život, → pravo na rođenje, na slobodu) i ograničava se na međuljudske odnose, dok → naravni zakon obuhvaća sve zapovijedi koje proizlaze iz ljudske razumske naravi i koje su usmjerene ostvarenju posljednje svrhe ljudskog → života.

nascitúrus v. *rođenik*

natalìtēt (eng. *natality*, fran. *natalité*) v. *rodnost*

nàtalnī (lat. *natalis*) koji se tiče rođenja, rodni, rođeni, zavičajni; *dies natalis* rođendan; *natalicia* proslava rođendana; usp. *doporođajno i perinatalno*

natúra v. *narav* i *priroda*

natus mortuus v. *mrtvorođenče*

nàuk (grčki *didaché*, lat. *disciplina*, njem. *Belehrung*, češki *poučení*, slovenski *nauk*, mađarski *tanulság*, esperantski *instruado*) poduka; priopćavanje nekih spoznaja i umijeća učenicima – početnicima, ali bez težnje za cjelovitim i sustavnim izlaganjem i bez dubljeg obrazloženja; davanje znanja komu u obliku raznih oblika nastave. Tako vjeroučitelj priopćuje Kristovu sveobuhvatnu → nauku (Radosnu vijest) vjeroučenicima na vjeronauku, odnosno u kršćanskom nauku, a obrtnik svoje umijeće ili svoj nauk mladim naučnicima (šegrtima). Taj nauk učenici (*discipuli*) prihvaćaju bez rasprave, s punim povjerenjem u učiteljevo znanje. Nauk je niži, početnički epistemološki stupanj priopćavanja onih spoznaja koje nauka (učenje) nastoji cjelovito i sustavno razraditi, izložiti i obrazložiti.[8]

nàuka (grčki *didaskalía*, lat. i kastilski *doctrina*, njem. *Lehre*, eng. i fran. *doctrine*, tal. *dottrina*, češki *nauka*, slovački *náuka*, slovenski *doktrina*, švedski *doktrin*, nizozemski *leerstuk*, esperantski *doktrino*) priopćavanje cjelovite i sustavne osobne spoznaje o zbiljnosti s nastojanjem dubljeg i u težnji sveobuhvatnog obrazloženja (primjerice Heraklitova, Platonova, Aristotelova, Kristova, Muhamedova, Budhina, Akvinčeva, Kantova, Papina);[9] → učenje

nedònošče (lat. *praematurus*, eng. *preterm newborn* i *prematurely born*, njem. *Frühgeburt*, fran. *nouveau-né prematuré*, tal. *parto precoce*, kastilski *niño prematuro*, ruski *nedonosok*, slovenski *nedonošenček*, mađarski *koraszülött*) dijete rođeno s manje od 37 tjedana (259 dana) nošenja; usp. *donošče* i *prenošče*

neonatus v. *novorođenče*

nèplodnōst (grčki *aphoría*, lat. *infecunditas*, eng. *infertility*, njem. *Unfruchtbarkeit*, fran. *infertilité*, tal. *infertilità*, kastilski *infertilidad*, portugalski *infertilidade*, poljski *bezpłodność*, ruski *neplodorodnost'*, češki *neplodnost*, slovački *neplodnosť*, slovenski *neplodovitost*, švedski *ofruktbarhet*, nizozemski *schraalheid*) nemogućnost zanošenja unutar dviju godina normalnih spolnih odnosa kojoj uzrok može biti u mužu ili ženi; infertilnost. Pri liječenju neplodnosti valja poštovati: → pravo na život i tjelesnu cjelovitost svakoga ljudskog bića od → začeća do prirodne → smrti; bračno jedinstvo (uključujući uzajamno → pravo bračnih drugova da postanu otac ili majka samo jedno preko drugoga) i izrazito ljudske vrednote spolnosti (zahtjev da → rađanje ljudske osobe bude plod bračnoga čina). U sprječavanju neplodnosti zanemareni su odgoj i obrazovanje za održavanje higijene → spolovila, odgovaranje mladih od preranog stupanja u spolne odnose te istraživanja i ulaganja radi smanjenja → besplodnosti. Radi pomoći neplodnim parovima koji žele djecu treba poticati posvajanje putem odgovarajućeg zakonodavstva koje će ga promicati i olakšati tako da brojna djeca bez roditelja dobiju dom koji će pridonijeti

8 usp. Branimir Glavičić, *Marulićev latinski rječnik*, Split, 1997., str. 95; Tomo Vereš, *Um i razum*, Marulić (Zagreb), XXXIV (2001.) 4, str. 678-679 i 685.

9 usp. Branimir Glavičić, *Marulićev latinski rječnik*, Split 1997., str. 90; Živan Bezić, *Etika i život*, Đakovo, 1995., str. 22-25; Tomo Vereš, *Nauka i znanost*, Marulić (Zagreb), XXXI (1998.) 4, str. 795-796; Tomo Vereš, *Um i razum*, Marulić (Zagreb), XXXIV (2001.) 4, str. 678-679 i 685.

njihovu ljudskom razvoju. v. *besplodnost*, *potpomogana oplodnja, umjetna oplodnja*

nèrotkinja (lat. *nullipara*) žena koja nije rodila; oznaka za porođajnost

nidácija (lat. *nidatio*) v. *ugnježđenje*

nòsećōst v. trudnoća

nòšēnje (lat. *gestatio*, eng. i fran. *gestatiton*, njem. *Trächtigkeit*, tal. *gestazione*, kastilski *gestación*, švedski *dräktighet*) vrijeme djetetova razvoja od → začeća do → rođenja; razdoblje → trudnoće, dozrijevanja → ploda, donesenje; gestacija; mjeri se u tjednima (obično 38 tjedana), za razliku od tjedana trudnoće koji se broje od prvoga dana posljednje mjesečnice (obično 40 tjedana)

novoròđēnče (lat. *neonatus*, eng. *newborn*, njem. *Neugeborenes*, fran. *nouveau-né*, tal. *neonato*, kastilski *recién nacido*, *neonato*, portugalski *recém-nascido*, poljski *noworodek*, ruski *mladénec, novoroždjonn'ij rebjonok*, češki *novorozeně*, slovački *novorodenec*, švedski *nyfödd*, nizozemski *pasgeboren*, slovenski *novorojenček*, esperantski *novnaskito*) dijete u prva četiri tjedna nakon → rođenja

OAR v. *kloniranje*

obesplođívānje (grčki *steírōsis*, lat. *sterilisatio*, eng. *sterilization*, njem. *Unfruchtbarmachung*, fran. *stérilisation*, kastilski *esterilización*, portugalski *esterilização*, tal. *sterilizzazione*, mađarski *sterilizálás*, poljski *sterylizacja*, češki *sterilizace*, slovenski *sterilizacija*, švedski *sterilisering*) kirurški i drugi postupci (→ orhidektomija, → vazektomija, podvezivanje ili rezanje → jajovoda, rentgenska kastracija) kojim se osobu trajno onesposobljava za → začeće i → rađanje; sterilizacija; može biti dopušteno ako je potrebno radi spašavanja života i zdravlja (→ načelo cijelosti), ali ako se provodi da se spriječi rađanje djece, onda je taj čin iznutra zao zbog nedostatka prava onoga koji to čini, zabranjen po → naravnom zakonu (Denzinger 3760); usp. *besplodnost*, *neplodnost*, *plodnost*

òdluka (lat. *decretum*, eng. *decree*, njem. *Verordnung*, fran. *décret*, tal., kastilski i portugalski *decreto*, češki *rozhodnutí*, švedski *påbud*, nizozemski *decreet*) akt koji donosi crkveni → sabor ili tijelo Rimske kurije uz papin pristanak. Djeluje prema svima, ali ima uži djelokrug od → konstitucije. Saborske odluke nose ime po prvim riječima na latinskom jeziku.

òkružnica (lat. *encyclica*, od grčkog *én kýklō* u krug, slovenski *okrožnica*) okružno pismo upućeno svima ili većini službenika u → Crkvi, katkad i svim vjernicima i ljudima dobre volje, u kojem → papa piše o stvarima vjere, → ćudoređa ili društvenog učenja; enciklika; nosi ime po prvim riječima na izvorniku (latinskom, iznimno nekom drugom jeziku, npr. *Mit brennender Sorge* protiv nacizma)

omotócija (grčki *ōmós* nezreo, prijevremen, sirov, nekuhan + *tókos* rađanje, eng. *premature delivery*, fran. *omotocie*) prijevremeni → porođaj, nedonošenje

oocijeza (grčki *ōión* jaje + *kyēsis* trudnoća, eng. *oocyesis*) → izvanmaternična trudnoća u → jajniku, → paracijeza

oòcīt (grčki *ōión* jaje + *kytos* stanica, grčki *ōókytos*, lat. *oocyta*, eng. *oocyte*, njem. *Eizelle*, fran. *ovocyte*, tal. *ovocito*, ruski *jajcekletka*, slovenski *jájčece*, češki i slovački *vajíčko*) → jajna stanica, ženska oplodna/spolna stanica, → jajašce, ženska → gameta

ooforektòmija (grčki *ōóphoron* jajnik + *ektomē* izrezivanje, eng. *oophorectomy*) kirurško uklanjanje → jajnika, → ovarijektomija

òpćā audijèncija (lat. *audientia generalis*) susret koji → papa ima s vjernicima srijedom, na Trgu svetoga Petra ili u Dvorani Pavla VI. u Vatikanu, katkad i u Bazilici sv. Petra; tom prigodom papa drži kraći govor (katehezu)

òpćē dòbro v. *zajedničko dobro*

òpćī sûd v. *Posljednji sud*

oplòdivōst (lat. *fertilitas*, eng. *fecundity*, njem. *Befruchtungsfähigkeit*, fran. *fertilité*, tal. *fertilità*, kastilski *fertilidad*, portugalski *fertilidade*, ruski *ferti'lnost'*, slovenski *oplodljivost*, švedski *fruktsamhet*, nizozemski *vruchtbaarheid*) potencijalna fiziološka plodnost ili fiziološka sposobnost da se stvara potomstvo i sudjeluje u → razmnožavanju stanovništva; fekunditet; rodljivost; znatno je veća od stvarne → plodnosti; v. *besplodnost*, *neplodnost*

oplòdnja (lat. *fecundatio*, eng. *fertilization*, njem. *Befruchtung*, fran. *fécondation*, tal. *fecondazione*, kastilski *fecundación*, portugalski *fecundação*, polj-

ski *zaplodnienie*, ruski *oplodotvorenie*, češki *oplodnění*, slovački *oplodnenie*, slovenski *oploditev*, srpski *oplođenje*, makedonski *opludovanje*, mađarski *megtermékenyülés*, švedski *befruktning*, nizozemski *bevruchting*, finski *hedelmöitys*, esperantski *fekundigo*) spajanje oplodnih, spolnih stanica (→ gameta): muške (→ spermij) sa ženskom (→ jajašce); u najužemu smislu spajanje njihovih jezgri, tj. miješanje njihovih kromosoma (singamija, impregnacija, kopulacija); drugi naziv za → začeće. Plod oplodnje je → začetak.

oplòdnja u kȕšalici i prijènos zanijétka (lat. *Fecundatio ovuli In Vitro et Embryonis Translatio - FIVET*, eng. *Fertilisation In Vitro and Embryo Transfer*, njem. *In-vitro-Befruchtung und Embryoübertragung*) oplodnja u staklenci i uštrcavanje zanijetka u ženu; može biti → homološka ili → heterološka, a prema *Donum vitae* obje su neprihvatljive katoličkom → ćudoređu; umjetno osjemenjivanje; v. *umjetna oplodnja, izvantjelesna oplodnja, entelogeneza, heterolagnija i heteroinseminacija*

òplođena jâjnā stànica (grčki *zygōtón*, lat. *zygotum*, eng. i fran. *zygote*, njem. *Zygote*) → začetak, ljudsko biće u prvim satima od → začeća, diploidna stanica nastala spajanjem ženske i muške → gamete u času začeća. Dijeljenjem te stanice nastaje → zanijetak.

opstetrícija (lat. *obstetricia* od *obstetrix* primalja, babica) primaljstvo, → porodništvo, znanost o → rađanju

opstètričar v. *porodničar*

orhidektòmija (grčki *órchis* sjemenik + *ektomē* izrezivanje) kirurško uklanjanje muške spolne žlijezde (testisa)

òsjetilnā dúša (grčki *psychē aisthetikḗ*, lat. *anima sensitiva*, također *sensibilis*, *sensificans*, eng. *sensitive soul*) ili nerazumska duša (lat. *anima irrationalis*, eng. *irrational soul*): ljudska → duša u posebnom dijelu svoje moći dok sadržava životinjsku dušu; dio duše spojen s osjetilima; nesavršena duša (lat. *anima imperfecta*, eng. *imperfect soul*)

òtpis (lat. *rescriptum*, češki i slovenski *odpis*) papina isprava koja ima snagu → zakona ali, za razliku od → konstitucije, uređuje pojedinačni slučaj

otrovánje sôlju (eng. *salt poisoning*) način obavljanja pobačaja pri poodmakloj → trudnoći (nakon tri mjeseca). Aborter kroz majčin trbuh injekcijom izvuče 50-250 mL → plodove vode i umjesto toga uštrca toliko koncentrirane otopine soli. → Dijete se tada, nakon što je progutalo slanu vodu, u bolovima grči oko sat vremena, što osjeća i majka. Kad grčenje prestaje, dijete je umrlo. Nakon dan-dva, majka u trudovima rađa mrtvo dijete, a u međuvremenu je njezina → utroba doslovce grobnica.

òvārīj v. *jajnik*

ovarijektòmija (lat. *ovarium* jajnik + grčki *ektomē* izrezivanje, eng. *ovariectomy*) kirurško uklanjanje → jajnika, → ooforektomija

ovulácija (lat. *ovulatio*, eng. i fran. *ovulation*, njem. *Follikelsprung*, poljski *jajeczkowanie*, danski *ægløsning*, norveški *eggløsning*) izlučivanje sazrelih → jajašaca iz → jajnika; prskanje zrele vrećice (folikula) u → jajniku i izbacivanje jajašca što je pretpostavka za → oplodnju. Ako izostane → trudnoća, za dva tjedna nastaje mjesečnica (*menses*, menstruacija, menoreja).

palingèneza (grčki *pálin* opet, ponovno, natrag + *génesis* rođenje, postanak) ponovno rađanje, preporod (krštenjem); obnavljanje, uskrsnuće mrtvih za → Posljednji sud

pandèmija (grčki *pandēmía* čitav narod, eng. *pandemic*, njem. *Pandemie*, fran. *pandémie*) širenje neke bolesti na veliko područje, tj. na više država, čitav kontinent, više kontinenata ili čitav svijet; usp. *endemija* i *epidemija*

pâpa (od grčkog *pápas* otac, lat., tal., kastilski i ruski *papa*, eng. *pope*, njem. *Papst*, fran. *pape*, poljski *papież*, slovački *pápež*, slovenski *papež*, mađarski *pápa*, švedski *påve*, nizozemski *paus*, esperantski *papo*) rimski biskup, Kristov namjesnik na zemlji, nasljednik apostolskog prvaka svetoga Petra, poglavar Katoličke Crkve

pâpīnskī spȉsi i nástupi (lat. *acta pontificia*) redoslijedom važnosti: → konstitucija, → otpis, bula, → okružnica, → pobudnica, apostolsko pismo, motu proprio, → izjava, pismo, poruka, → propovijed, govor. Konstitucijom *Sapienti consilio* od 29. lipnja 1908. papa Pio X. odredio je da se papinski spisi dijele na (apostolske) → konstitucije, (papine) → otpise, (papinske) bule, (papina) pisma i apostolska pisma.

Apostolska se pisma dalje dijele na obično apostolsko pismo (breve), kirograf, → okružnicu i → motu proprio. Breve je spis nastao po papinoj ovlasti i potpisan papinim imenom, ali ga papa ne potpisuje osobno. Isprave koje papa osobno potpisuje zovu se kirografi. Bule i pisma razlikuju se po obliku.

paracijeza (grčki *pará* kod, uz, iz, pred + *kyēsis* trudnoća, eng. *paracyesis*) → izvanmaternična trudnoća

partenogèneza (grčki *parthénos* djevica + *génesis* postanak; eng. *parthenogenesis*, njem. *Parthenogenese*, fran. *parthénogenèse*, tal. *partenogenesi*) → rađanje živih mladunaca bez prethodne → oplodnje (u beskralježnjaka: ljuskavaca, škrgonožaca i kukaca /lisna osa, osa šišarica/ te nekih algi i biljaka); → začeće Isusa Krista od Djevice Marije, djevičanski → porođaj

partològija (lat. *partologia* od *partus* porođaj + grčki *lógos* govor, grčki *tókologia*, kastilski *tocología*) znanost o → porodništvu

parturicija (lat. *parturitio*, eng. *parturition*) → porođaj, → rađanje (ljudi); kućenje (životinja)

Pearlov pokàzatelj (eng. *Pearl index*, fran. *indice de Pearl*) vrijednost koju je 1933. smislio američki biolog Raymond Pearl (1879.-1940.) za ocjenu učinkovitosti → kontracepcije. Označuje broj neočekivanih → trudnoća na 100 žena koje se godinu dana služe kontracepcijskom metodom. Za uzdržavanje iznosi 0, simptotermalnu metodu 0,3, kontracepcijske tablete 0,1-0,9, mjerenje bazalne temperature 0,8-3, spiralu 1-3, prezervativ 3, Billingsovu metodu 5, ženski kondom 5, dijafragmu 6, spermicidna sredstva 6, cervikalnu kapu 6-9, kalendarsku metodu 9. v. *kontracepcija, plodni dani*

pedobaptìzam (od grčkog *paîs, paidós* dijete + *baptizō* zaranjam, krstim) kršćanska predaja i → učenje po kojem je potrebno i moguće krstiti djecu, premda nisu osobno zgriješila i premda nisu u dobi → razuma

pedopeja (grčki *paidopoiia*) → rađanje djece

pelèncija (lat. *pellentia*) sredstva koja pomažu otjerivanje → ploda, pobačajna sredstva, v. *abortiv 1.*

pénis v. *spolovilo, muško*

perinàtalno (grčki *peri* okolo + lat. *natus* rođen) okoporođajno, što se događa oko → rađanja; odnosi se na vrijeme od 22. tjedna (154 dana) → nošenja do sedmog dana nakon → porođaja

PESA (eng. *Percutaneous Epididymal Sperm Aspiration*) krozkožno isisavanje sjemeglavaca iz pasjemenika, perkutana aspiracija spermija iz epididimisa

PGF (eng. *Preimplantation Genetic Diagnosis*) v. dijagnostika prije usađenja

plôd (lat. i eng. *fetus*, njem. *Leibesfrucht*, fran. *fœtus*, kastilski, portugalski, esperantski i tal. *feto*, poljski *płód*, češki, ruski, slovački i slovenski *plod*, mađarski *magzat*, švedski i danski *foster*, finski *sikiö*) ljudsko biće koje se razvija u maternici u razdoblju oko 50.-60. dana od → začeća do → rođenja, fetus. Neki smatraju da → zametak postaje plod kad se počne slobodno kretati → plodovom vodom. → Rođenjem plod postaje → novorođenče.

plòdni dâni (eng. *fertile window*) razdoblje od šest dana za vrijeme kojeg će žena najvjerojatnije zanijeti ako se tada obavi bračni čin. Do → začeća može dovesti spolni odnos pet dana prije ovulacije pa do dana → ovulacije. Najveća vjerojatnost → oplodnje nastupa nakon snošaja dan-dva prije ovulacije. v. *kontracepcija, Pearlov pokazatelj*

plòdnōst (lat. *fecunditas*, eng. *fertility*, njem. *Fruchtbarkeit*, fran. *fécondité*, tal. *fecondità*, kastilski *fecundidad*, poljski *dzietności, płodność*, ruski i slovenski *plodovitost*, češki *plodnost*, srpski *rodnost*, mađarski *termékenység*, esperantski *fekundeco*, nizozemski *vruchtbaarheid*, danski *frugtbarhed*) fertilnost; ostvarenje fiziološke sposobnosti → razmnožavanja (znatno je veća od moguće fiziološke plodnosti koja se zove → oplodivost, fekonditet); izražena kao stvarni broj potomaka: broj → živorođenih na tisuću žena plodne dobi (15-49 godina života) predočuje efektivnu plodnost, a sva rođenja (broj živorođenih i mrtvorođenih) predočuju ukupnu plodnost. usp. *rodnost*

plòdova vòda (lat. *liquor amni* /grčki *amnós* janje, *amníon* zdjela u koju se skupljala krv žrtve/, eng. *amniotic fluid*, njem. *Fruchtwasser*, kastilski i portugalski *líquido amniótico*, tal. *liquido amniotico*, polj-

ski *wody płodowe*, ruski *amniotičeskaja židkost'*, nizozemski *vruchtwater*) amnijska tekućina; bistra vodenasta tekućina koja okružuje dijete unutar plodovih ovoja i u kojoj → zametak slobodno lebdi pričvršćen → pupkovinom za → posteljicu. Dijete guta plodovu vodu, u nju mokri, ona ga grije i štiti od mogućih ozljeda, omogućuje simetričan rast i slobodno kretanje → zametka (razvoj mišićno-koštanog sustava).

pobáciti (lat. *aboriri*, eng. *to abort, to do an abortion*, njem. *abtreiben*, fran. *avorter, faire avorter*, tal. *abortire, far abortire*, kastilski *abortar, hacer abortar*, ruski *vykinut'*, slovenski *splaviti*, mađarski *vetél*, nizozemski *afdrijven*, švedski *framkalla abort*, esperantski *aborti*) dokrajčiti nerođeni ljudski život, učiniti → pobačaj, nasilno pometnuti

pobacivàčica žena koja čini → pobačaj, pometkinja

pòbačāj (lat. *abortus*, *abactio partus*; grčki *ambloma* i *ektrōma*, eng. *abortion*, njem. *Abtreibung*, fran. *avortement*, kastilski, esperantski i tal. *aborto*, ruski *vykidyš*, slovenski *splav*, češki i slovački *potrat*, mađarski *megszakítás*, *vetélés*, turski *kürtaj*, ruski i švedski *abort*) usmrćenje → začetka, → zanijetka, → zametka ili → ploda te izgon ili uklanjanje njega i → posteljice iz → maternice; → trudnoća koja ne završi → porođajem; svaki zahvat nakon spajanja muške i ženske spolne stanice koji nerođeno ljudsko biće nasilno ili neprirodno izbacuje iz trudnice, izaziva otpad → zametka od mjesta gdje je usađen u → maternici, lišava → života ili uništava bitni element njegova postojanja kao posteljicu, plodove ovoje ili → plodovu vodu u kojoj pliva. Može biti → izazvani ili → spontani. U → Crkvi se pod pobačajem razumijeva ne samo izbacivanje nezreloga ploda nego i ubijanje istoga ploda koje se izaziva na bilo koji način i u bilo koje vrijeme od trenutka → začeća (Vjerodostojno tumačenje → kanona 1398. od 19. siječnja 1988.). Prema *Međunarodnoj klasifikaciji bolesti – X. revizija* (svezak 2, Priručnik za uporabu), pobačaj je završetak trudnoće s manje od 22 navršena tjedna nošenja, a ishod je → mrtvorođenje ploda. usp. *feticid, prekid trudnoće*, *posljedice pobačaja* i *poslijepobačajni sindrom*

pòbačāj djèlomičnim ròđēnjem (eng. *partial birth abortion*, *dilation and extraction* /D&X/ i *intact dilation and evacuation* /intact D&E/) kirurški način obavljanja pobačaja u poodmakloj → trudnoći u kojem se dijete kliještima uhvati u → maternici te se trup i udovi izvuku iz majčina tijela, a glavica se ostavi u → rodnici (kako → rađanje ne bi bilo dovršeno jer bi, nakon rođenja, → zakonski bila riječ o ubijanju novorođenog → čovjeka); u djetetov se zatiljak zabode igla i u nju isiše mozak, ili mu se zareže glavica da se prospe dio mozga, ili se pri izvlačenju djetetu slomi vrat, ili se pak lubanja smrska kliještima. U Sjedinjenim Američkim Državama zabranjen je zakonom koji je stupio na snagu 6. studenoga 2003. i čiju je ustavnost potvrdio tamošnji Vrhovni sud presudom Gonzales protiv Carharta od 18. travnja 2007.

pòbol (lat. *morbiditas*, eng. *morbidity*, *ailing*, *affliction*, njem. *Morbidität*, fran. *morbidité*, kastilski *morbilidad*, tal. *morbosità*, ruski *zabolevaemost'*) odnos stanovnika nekog područja i broja oboljelih u određenom razdoblju, izražava se na deset ili sto tisuća stanovnika; morbiditet; pojavnost broja novooboljelih (incidencija, eng. i fran. *incidence*, njem. *Inzidenz*, poljski *zapadalność*); pojavnost ukupnog broja oboljelih (prevalencija, eng. *prevalence*, njem. *Krankheitshäufigkeit*, fran. *prévalence*, poljski *chorobowość*, ruski *bolesnennost'*).

pòbudnica, àpostolskā (lat. *adhortatio apostolica*, eng. *apostolic exhortation*, njem. *apostolische Schreiben,* fran. *exhortation apostolique*) papino pismo vjernicima kojim potiče vjersku djelatnost, pomaže riječima u svladavanju teškoća, hrabri, skreće pozornost na kakvu opasnost ili lošu posljedicu; spis nižega stupnja od → okružnice. Nosi ime po prvim riječima na latinskom jeziku.

pòduka v. *nauk*

pòkus (lat. *experimentum*, eng. i švedski *experiment*, njem. *Versuch*, fran. *expérience*, tal. *esperimento*, kastilski *experimento*, poljski *eksperyment*, češki i slovački *pokus*, slovenski *poskus*, mađarski *kísérlet*, nizozemski *proefneming*) ispitivanje u kojem je ljudsko biće (u različitim razdobljima svoga postojanja: kao → začetak, → zanijetak, → zametak, → plod, dijete ili odraslo) predmet pomoću kojeg ili na kojem se nastoji provjeriti djelovanje određene metode liječenja (pri-

mjerice: farmakološke, → teratogene, kirurške itd.) koja je još nepoznata ili slabo poznata. Ako je zametak živ, bez obzira na to je li sposoban ili nije za nastavak života, mora se poštovati kao i drugi → čovjek; ako nije izravno terapijsko, izvođenje pokusa sa zametcima je nedopušteno.

policijeza (grčki *polý* puno + *kyēsis* trudnoća, *kyēō* zatrudnim, eng. *polycyesis*) višeplodna → trudnoća; istodobna nazočnost više → zametaka ili → plodova u → maternici; za razliku od rednog broja trudnoća prema kojima je noseća žena: primigravida (s prvim djetetom), sekundigravida (s drugim), plurigravida (s trećim i četvtim) ili multigravida (s petim i daljnjim).

poligònija (grčki *polý* puno + *geneia* čin rađanja, *gonḗ* rođenje od *gignesthai* roditi se) velika sposobnost → rađanja

politócija (grčki *polý* puno + *teknoo* rađam, stvaram djecu) → rađanje dosta djece, velika → plodnost

pòmetkinja žena koja pomeće dijete, čini → pometnuće ili → pobačaj, pobacivačica

pometnúće hrvatski izraz za → pobačaj koji je bio u službenoj upotrebi u razdoblju 1852.-1929. i 1941.-1945.

pòmognuta oplòdnja v. *potpomogana oplodnja*

pòmor (lat. *mortalitas*, eng. *mortality*, njem. *Sterblichkeit*, fran. *mortalité*, tal. *mortalità*, kastilski *mortalidad*, portugalski *mortalidade*, ruski *smertnost'*, poljski *śmiertelność*, češki i slovački *úmrtnost*, slovenski *smrtnost*, mađarski *halandóság*, švedski *dödlighet*, danski *dødelighed*, nizozemski *sterfelijkheid*, esperantski *mortado*) broj umrlih na stanovitom području u određenom razdoblju; mortalitet. Izračunava se uglavnom na tisuću stanovnika (u ‰; stopa smrtnosti, eng. *mortality rate*), a specifični pomor prema određenim bolestima na deset ili sto tisuća stanovnika. U pomor se ne računaju mrtvorođena ni pobačena djeca.

pòrodničār (lat. *obstetricius*, eng. *obstetrician*, njem. *Geburtshelfer*, fran. *obstétricien*, tal. *ostetrico*, kastilski *obstétrico*, ruski *akušer*, srpski *porodnik*, mađarski *szülész*, švedski *förlossningsläkare*, nizozemski *verloskundige*) opstetričar, liječnik koji nadzire → trudnoću i → porođaj

pòrodnīštvo (lat. *ars obstetricia*, eng. *obstetrics*, njem. *Geburtshilfe*, fran. *obstétrique*, kastilski i portugalski *obstetricia*, tal. *ostetricia*, švedski *obstetrik*, nizozemski *verloskunde*, poljski *położnictwo*, ruski *akušerstvo*, slovenski *porodništvo*, srpski *porodiljstvo*, mađarski *szülécz*) opstetricija, grana medicine koja se bavi → trudnoćom i → porođajem, »pupkoreznom meštrijom«.[10] Nastalo je iz primaljstva (grčki *maieutikē*, fran. *accouchement*) kao razvijeni oblik pružanja pomoći ženi u trudnoći i pri → rađanju.

pòrođāj (lat. *partus*, grčki *tókos*, eng. *delivery*, njem. *Niederkunft* i *Entbindung*, fran. *accouchement*, *délivrance*, kastilski, portugalski i tal. *parto*, poljski *poród*, slovenski i češki *porod*, slovački *pôrod*, ruski *rody*, mađarski *szülés*, nizozemski *bevalling* i *verlossing*, švedski *förlossning*, esperantski *nasko*) porodna završnica; istiskivanje zrelog ploda iz maternice prirodnim putem kroz → rodnicu (*partus vaginalis*, *partus per vias naturales*) ili kroz trbušnu šupljinu (*partus abdomninalis*, *partus per sectionem caesaream* → carski rez). Prema predmetu istiskivanja, može biti jednoplodan (*single delivery*) ili višeplodan (*multiply delivery*). Rezultat porođaja je → rođenje; iz jednog višestrukog porođaja može slijediti više rođenja (v. *blizanci*). Prema porođajnosti žena može biti: → nerotkinja, → prvorotkinja, → drugorotkinja, → višerotkinja i → mnogorotkinja. Nezreli plod koji bi se istisnuo iz → majčine utrobe nije porođaj nego → pobačaj. Prema trajanju → trudnoće plod porođaja (→ novorođenče) može biti: → nedonošče, → donošče ili → prenošče. v. *prirodni porođaj*

pòrođājnā dôbā (eng. *stages of labour*, njem. *Geburtsperiode*) vremenski odsječci na koje se dijeli → porođaj: I. *doba otvaranja* traje od početka trudova do potpune otvorenosti ušća → maternice (u → prvorotkinje u prosjeku devet sati); II. *doba izgona* završava djetetovim

10 usp. Ivan Krstitelj Lalangue, *Brevis institutio de re obstetritia illiti Kratek navuk od mestrie pupkorezne za potrebochu muskeh y sziromaskeh ladanszek sen horvatszkoga orszaga y okolo nyega blisnisseh sztrankih*, Vu Zagrebu, 1777., 221 str.; Vu Zagrebu, 1801., 135 str. Prema *Dictionaru* Jurja Habdelića (U Nemskom Gradcu, 1670.) primalja (*obsterix, Geburtshilferin, midwife*) je »baba pupkorezna«.

→ rađanjem (traje oko sat, u → višerotkinja i kraće); III. *doba posteljice* jest vrijeme odlupljivanja i rađanja → posteljice, traje pola sata do dva sata; IV. *doba nadzora* nakon poroda posteljice zbog mogućnosti rodiljina naknadnog krvarenja.

poslijepòbačājni sìndrōm (eng. *Post-Abortion Syndrome*) skup više nepovoljnih elemenata koji se zajedno pojavljuju i čine kliničku sliku tipičnu za poremećaj žene koja je pobacila dijete. Izraz je 1981. skovao američki psiholog Vincent Rue. Vanjski znakovi mogu se podijeliti u tri skupine. U prvoj, koju obilježavaju prenadraženost i stalna napetost, simptomi su: iritantnost, izljevi bijesa i mržnje, nasilno ponašanje, napadaji tjeskobe, teškoće u koncentriranju, poremećaji spavanja, psihofizičke reakcije u stanjima koja podsjećaju na traumatsko iskustvo (npr. ubrzanje bȉla). Druga skupina obuhvaća simptome ponovnog proživljavanja traumatskog događaja u neželjeno ili nepredvidivo vrijeme tijekom dana. Žena često doživljava noćne more o djetetu i → pobačaju, stalno ili prisilno misli o pobačaju i pobačenom djetetu te intenzivno žali i osjeća depresije koje se pojavljuju na dane povezane s pobačajem. U treću skupinu ubrajaju se simptomi vezani uz ponašanje, tj. razvijaju se novi oblici postupanja kojima se izbjegava sve što podsjeća na traumu. U tom izbjegavanju osoba nastoji zanijekati i izbjeći negativna čuvstva (mržnju, odvratnost, žalost, očaj, strah, srdžbu) ili pak ljude, mjesta ili stvari koje izazivaju negativne osjećaje povezane s pobačajem. Tako se žena često ne može prisjetiti samog pobačaja ili nekih njegovih dijelova; povlači se od ljudi, pogotovo od onih koji su imali udjela u odlučivanju o pobačaju; izbjegava djecu; pritom nije sposobna u istoj mjeri kao i prije iskazivati ljubav i nježnost prema drugima, a i ne očekuje puno od budućnosti (primjerice brak, karijeru, djecu, dug život…); smanjuje se interes za aktivnosti u kojima je prije uživala, poseže za drogama i alkoholom; misli o samoubojstvu i ima druge samouništavajuće poticaje i namjere.

pòsljedice pȍbačaja (eng. *consequences of abortion*) Ženino zdravlje nakon → izazvanog pobačaja povlači za sobom rizik od raka dojke, raka grlića → maternice, → jajnika i jetre. Žene koje su jednom ili više puta pobacile, dvostruko povećavaju rizik od preranog → porođaja (kada odluče roditi), a time i smrti → nedonoščeta. Povećava se i rizik od kašnjenja porođaja. → Pobačaj je povezan i s oštećenjima maternice, što može povećati rizik od komplikacija pri → rađanju i od poremećenog razvoja → posteljice u sljedećim → trudnoćama; to su vodeći uzroci hendikepiranosti među → novorođenčadi. Postoji i opasnost od komplikacija koje se mogu odmah pojaviti: infekcije, prejako krvarenje, embolija, kidanje ili bušenje maternice, grčenje, endotoksični šok. Neke žene obole od → poslijepobačajnog sindroma. Gotovo polovica žena doživi seksualne disfunkcije koje traju duže ili kraće, a uključuju gubitak zadovoljstva pri spolnom činu, povećani bol, odbojnost prema spolnom odnosu ili muškarcima, razvoj promiskuitetnog načina života. Da žena doživljava pobačaj kao teško nasilje prema → djetetu, odnosno kao ubojstvo, posebno se vidi u tome što gotovo 60% žena koje pate od poslijepobačajnog sindroma razmišlja o samoubojstvu, dok ih gotovo 30% i pokuša, a uzrok je tomu težak osjećaj krivnje.

Pòsljednji sûd (lat. *ultimum iudicium* i *iudicium generale*, eng. *Last Judgment*, njem. *Weltgericht* i *Jüngstes Gericht*, fran. *jugement dernier*, tal. *giudizio finale*, kastilski *Juicio Final*, portugalski *Juízo Final*, poljski *Sąd Ostateczny*, ruski *Strašnjij sud*, češki *Poslední soud*, slovački *Posledný súd*, esperantski *Lasta Juĝo*, švedski *Yttersta domen*, finski *Tuomiopäivä*) vjerska istina (→ dogma) da će na kraju svijeta i vremena (*Sudnji dan*) Isus Krist doći suditi žive i mrtve govoreći: »Dođite, blagoslovljeni Oca mojega... Ogladnjeh, i dadoste mi jesti; ožednjeh, i napojiste me; stranac bijah, i primiste me; gol, i zaogrnuste me... « (Mt 25, 34-36). »Taj bi se popis mogao produljiti, i u njemu pronaći ovakvi izričaji: „Bijah još nerođeno → dijete, a vi ste me primili i dopustili mi da se rodim; bijah napušteno dijete i vi ste mi bili obitelj; bijah siroče, i posvojili ste me i odgojili kao svoje. Pomogli ste neodlučnim

majkama ili onima koje su bile izložene zlim pritiscima da prihvate svoju nerođenu djecu i donesu je na svijet; pomogli ste obiteljima s više djece, obiteljima u poteškoćama da podignu i odgoje djecu koju im je Bog dao.“ No znamo da je na Posljednjem sudu, drugi popis težak i zastrašujući: „Idite od mene (...). Jer ogladnjeh, i ne dadoste mi jesti; ožednjeh, i ne dadoste mi piti; stranac bijah, i ne primiste me; gol, i ne zaogrnuste me...“ (Mt 25, 41-43). I u tom popisu Isus se predočuje kao odbačeni → čovjek. Tako se on poistovjećuje s napuštenom ženom ili mužem, sa začetim ili odbačenim djetetom: „Ne primiste me!“ I ta se osuda provlači kroz povijest obitelji, naroda i čovječanstva. Kristov „ne primiste me“ uvlači se i u društvene ustanove, vlade i međunarodne organizacije« (Ivan Pavao II., *Gratissimam sane*, br. 22). Kao što su sva bića neposredno proizašla od Boga, red je da se konačno dovršenje svijeta zbude kad svaki pojedinac primi ono što je zaslužio. Svršetak sadašnjeg svijeta kojim se zaključuje povijest, bit će raskrinkvanje obmana i privida, bez mogućnosti novih prijevara. Istina će bljesnuti i staviti sve na ono mjesto koje je čovjek izabrao svojim djelima. Tada će se obaviti sveopće razlučivanje dobrih ljudi od zlih (Toma Akvinski, *In Matthaeum*, 13, 1147-1157; *Super Sententiis*, IV, 47, 1, 1, 1). v. *palingeneza*

pòsmrče (lat. *postumus*, eng. *posthumous child*, njem. *Nachgeborenes*, fran. *posthume*, tal. *bambino postumo*, kastilski *póstumo*, mađarski *utószülött*) → dijete rođeno nakon očeve → smrti

POST (eng. *peritoneal oocyte and sperm transfer*) prijenos → jajašaca i → sjemeglavaca kroz potrbušnu šupljinu; postupak → potpomogane oplodnje, izvodi se u lokalnoj anesteziji, uz pomoć ultrazvuka, kako bi se dobila → trudnoća u → maternici

postabortivni sìndrōm v. *poslijepobačajni sindrom*

pòsteljica (lat., eng., fran., tal., kastilski, portugalski, češki, švedski *placenta*, prema grč. *plakous* ravni kolač, njem. *Mutterkuchen*, poljski *łożysko*, ruski *posled*, slovački *postieľka*, srpski *plodva*, slovenski *posteljica*, mađarski *méhlepény*, švedski *moderkakan*, danski *moderkage*, finski *istukka*, esperantski *placento*) privremeni organ koji nastaje u maternici od tkiva majke i → zametka; služi izmjeni tvari između krvi majke i djeteta u obama smjerovima; prelasku vode, elektrolita, hranidbenih tvari i vitamina u djetetovu krv; izmjeni kisika i ugljikova dioksida; primanju otpadnih tvari iz djetetove krvi, sprječavanju prodora većine bakterija i štetnih tvari u djetetovu krv; pola sata do dva sata nakon djetetova → rođenja posteljica se odlupljuje i »rađa« (izlazi van kroz → rodnicu)

posvjetòvljēnje (eng. *secularization*, njem. *Verweltlichung*, fran. *sécularisation*, kastilski *secularización*, tal. *secolarizzazione*, ruski *sekuljarizacija*) nazor (uvjerenje, ideja) da vjeru i vjerska uvjerenja valja odbaciti i zanemariti; posvjetovljivanje

potpòmāgāna oplòdnja (eng. *assisted fertilization*, njem. *Unterstützung der Fruchtbarkeit*, fran. *aide à la fertilité*, tal. *aiuto alla fertilità*, kastilski *ayuda a la fertilidad*, portugalski *ajuda à fertilidade*, poljski *wspomagające płodność*) oblici → oplodnje uz potporu trećih osoba, osim bračnoga para, radi prevladavanja → neplodnosti. Liječnik je u službi ljudi i ljudskog → rađanja: zbog toga nema ovlast njima raspolagati ili o njima odlučivati. Medicina poštuje ljudsko dostojanstvo kad svojim zahvatom nastoji pomoći bračnom činu ili olakšati njegovo obavljanje ili omogućiti postizanje njegove svrhe kad je pravilno obavljen. Ćudoredno nije dopuštena → heterološka → umjetna oplodnja, a ni → homološko umjetno osjemenjivanje osim kad tehničko posredovanje ne nadomješta bračni čin nego samo pomaže da bračni čin postigne naravnu svrhu. No, dopuštene su tehnike koje služe kao pomoć bračnome činu i njegovoj → plodnosti, zahvati usmjereni otklanjanju prepreka prirodnoj oplodnji, kao hormonska terapija za neplodnost, operacija endometrioze, odčepljivanje (propuhivanje) → jajovoda ili njihov kirurški popravak. v. *izvantjelesna oplodnja, unutarjajovodni prijenos gameta, umjetna oplodnja, uštrcavanje spermija u citoplazmu jajne stanice*

pòzitivni zákon (lat. *lex positiva*, eng. *positive law*) pisani pravni sustav (→ pravo) kao i pojedinačni → zakon koji je donesen, proglašen

(objavljen) i stupio na snagu; odredbe koje provode ljudi radi dobroga poretka i ponašanja u društvu; → legitimna, vanjska norma djelovanja koja daje stabilnost i red u nužnim vidovima društvenih odnosa. »Pozitivni zakon mora biti pošten, pravedan, ostvariv po naravi i prema običajima domovine, primjeren mjestu i vremenu, nužan, koristan [→ zajedničkome dobru]; također mora biti jasan da ne bi zbog nejasnoće sadržavao neku prijevaru; ne smije biti napisan radi privatnog probitka, nego radi zajedničke koristi građana.« (Izidor Seviljski) »Svaki → ljudski zakon samo utoliko ima → vrijednost zakona ukoliko se izvodi iz → naravnog zakona.« (*Sth*, I-II, 95, 2, c.). »Kad se zakon mijenja, umanjuje se obvezatna snaga zakona time što se ukida običaj. Stoga ljudski zakon ne treba nikada mijenjati, osim ako se bar djelomično nadoknađuju gubitci zajedničke dobrobiti što nastaju spomenutim ukidanjem. Tako, kad nova odredba donosi vrlo veliku i nedvosmisleno jasnu korist, ili kad se javlja nezaobilazna nužda zato što postojeći zakon sadrži očito bezakonje, odnosno zato što je njegovo opsluživanje jako škodljivo.« (*Sth*, I-II, 97, 2, c.) v. *zakonitost*

praematurus v. *nedonošče*

prȁvednōst (grčki *dikaiosýnē*, lat. *iustitia*, eng. i fran. *justice*, njem. *Gerichtigkeit*, tal. *giustizia*, poljski *sprawiedliwość*, češki *spravedlnost*) opredjeljenje da se drugome dâ ono što mu pripada (*Sth*, II-II, 58, 1); »da se svakome dâ ono što je njegovo, da se ne zahtijeva što je tuđe, da se vlastitu korist zanemari kako bi se očuvala jednakopravnost u zajednici« (Ambrozije); stav snagom kojega netko čvrsto i stalne volje svakomu priznaje njegovo → pravo; naravna (stožerna) → krepost usredotočena na odnose prema drugima; najsjajnija ćudoredna → vrlina po kojoj se ljudi nazivaju dobrima (*Sth*, II-II, 58, 12); čuvarica odnosa među osobama i narodima

prâvnā držȁva (grčki *krátos dikaíou*, lat. *civitas iuris*, njem. *Rechtsstaat*, fran. *l'etat de droit*, tal. *stato di diritto*, kastilski *estado de derecho*, portugalski *estado de direito*, poljski *państwo praworządnego*, češki *právní stát*, slovenski *pravna država*, švedski *rättsstat*, mađarski *jogállamiság*, nizozemski *rechtsstaat*, danski *retsstat*) država koja počiva na pravima → čovjeka; u kojoj se pravo ostvaruje radi zaštite ljudskih prava i sloboda; uređena ljudska zajednica u kojoj prevladava na → zakonu zasnovano postupanje; pravni poredak u kojem su → zakoni pravedno i objektivno pravo; politička moć koja se određuje, završava i ograničava pravom kao → pravednošću; zajednica u kojoj se → »razum snage« zamjenjuje »snagom razuma«; čovjekova podređenost vladavini teksta propisa. »U času kad građanski zakon oduzme nekoj skupini ljudi zaštitu koju joj zakon mora osigurati, samim time i od tada država zapravo niječe jednakost svih pred zakonom. Ako državna moć nije u službi zaštite prava svakog građanina, osobito onoga najslabijega, ugroženi su sami temelji pravne države.« (*Donum vitae*, III). »Autentična demokracija moguća je samo u pravnoj državi i na osnovi pravilnoga shvaćanja ljudske osobe« (Ivan Pavao II., *Centesimus annus*, br. 46). O zastranjenjima pravne države Ivan Pavao II. kaže: »U pogledu ljudskoga života Božji je zakon jednoznačan i sasvim određen. Bog zapovijeda: „Ne ubij“ (Izl 20, 13). Nijedan ljudski zakonodavac prema tome ne može tvrditi: dopušteno ti je ubiti, imaš pravo ubiti, trebao bi ubiti. Nažalost, to se obistinilo u povijesti XX. stoljeća kad su na vlast, makar i demokratskim putem, došle političke snage koje su donijele zakone protivne pravu svakoga čovjeka na → život, u ime krivih predrasuda o eugeničkim, etničkim i sličnima razlozima. Ne manje težak problem, zbog toga što je popraćen širokim pristajanjem ili privolom javnoga mnijenja, jest donošenje zakonskih odredbi koje ne poštuju pravo na život od samoga → začeća. Kako bi mogli biti ćudoredno prihvatljivi zakoni koji dopuštaju ubojstvo ljudskog bića, još nerođenoga, ali već živog u → majčinoj utrobi? Tako → pravo na život postaje isključivo povlastica odraslih koji se služe parlamentima za ostvarivanje vlastitih nauma i za promicanje vlastitih probitaka.« (Ivan Pavao II., *Gratissimam sane*, br. 21). usp. *vladavina prava*

právo (lat. *ius*, eng. *right* i *law*, njem. *Recht*, fran. *droit*, tal. *diritto*, kastilski *derecho,* portugalski *direito*,

poljski *prawo*, češki i slovački *právo*, ruski, slovenski i srpski *pravo*, nizozemski *recht*, esperantski *juro*) »istinsko umijeće dobrote i jednakopravnosti« (Celzo); ukupnost pravila koja uređuju životne odnose; cjelina → zakona i propisa koji se odnose na koje područje; ovlast da se mogu obavljati poslovi, da se može čime raspolagati; mogućnost djelovanja, postupanja, vladanja čime; pravna znanost. »Tri su zapovijedi prava: pošteno živjeti, drugoga ne vrijeđati, svakomu dati što mu pripada« (Ciceron). Zakon, »zapisana odredba«, u pravom smislu riječi nije pravo nego određeni izraz prava. Pravo je predmet → kreposti → pravednosti, a zakonodavstvo razboritosti. v. → *građansko* → *kanonsko*, → *kazneno*, → *naravno pravo*

právo na ròđēnje[11] (lat. *ius ad nativitatem*, eng. *right to birth*, njem. *Recht zur Geburt*, fran. *droit à la naissance*, *droit de naître*, tal. *diritto di nascita*, kastilski *derecho a nacer*, portugalski *direito à nascer*, poljski *prawo do urodzenia*, ruski *pravo na roždenie*, češki *právo na narození*, nizozemski *recht op een geboorte*, švedski *rätten till födseln*, norveški *rett til fødsel*, finski *oikeus syntymä*) ljudsko → pravo da → dijete iz → majčine utrobe dođe na svijet → prirodnim porođajem ili uz liječničku pomoć i nastavi samostalno postojati. Dio je prve generacije ljudskih prava (→ prava na život). Pripada svakom začetom ljudskom biću. Jednokratno je. Iskoristile su ga sve živuće osobe. Sustavno se i masovno niječe pripadnicima ljudske vrste koji se označuju kao »neželjena → trudnoća«. Ne poštuje se kad god se namjerno i izravno trne život ljudskoga bića između → začeća i → rođenja. Izravno se krši → smanjenjem broja, uništavanjem, → zamrzavanjem → zanijetaka; takozvanim → kontraceptivima (zapravo → abortivima) kojima se zanijetak presreće da se ne ugnijezdi ili se usađeni → zametak izbacuje iz → maternice; svim vrstama → feticida i → izazvanim pobačajem. Proizlazi iz → naravnoga prava, što znači da ga ljudski pravni sustavi nisu ovlašteni osnivati, dodjeljivati ili uskraćivati, kao što mogu činiti s nekim drugim pravima; primjerice, pravom na poslovnu sposobnost, dom, uzdržavanje ili vozačku dozvolu, nego su ga dužni priznati, poštovati i štititi. U širem smislu ne poštuje se: → kloniranjem, → umjetnom oplodnjom (→ heterološkom, → homološkom, → uštrcavanjem spermija u citoplazmu → jajne stanice) jer → začetak lišava prirodnoga, majčinskog okruženja i primanja; → dijagnostikom prije usađenja koja probire zanijetke kako bi se u → maternicu prenijeli samo oni bez mana, željenoga spola ili drugih posebnih odlika; → zamjenskim majčinstvom jer → plodu uskraćuje djetinji odnos s roditeljskim izvorima i izaziva i očituje lom između srodstva po → genima, po → trudnoći (→ nošenju) i po obvezi odgoja. Njegovo kršenje primjer je razmjera → zla.

právo na život (lat. *ius ad vitam*, eng. *right to life*, njem. *Recht auf Leben*, fran. *droit à la vie*, tal. *diritto alla vita*, kastilski *derecho a la vida*, portugalski *direito à vida*, poljski *prawo do życia*, ruski *pravo na žizn'*, češki *právo na život*, nizozemski *het recht op leven*, švedski *rätten till liv*, norveški *retten til liv*, finski *oikeus elämään*) osnovno i → naravno pravo svakoga ljudskog bića, ograničeno samo u onim pravnim sustavima koji poznaju smrtnu → kaznu kao kaznenopravnu sankciju. Pravo na → život nadređeno je svakomu drugom pravu (političkom, građanskom...). Njegovim nestankom nestaju i druga ovozemaljska prava. → Kazneno pravo štiti → čovjekov život od → začeća (od namjerne protupravne obustave → trudnoće), i to kao → plod, živo oplođeno → jajašce u svim stupnjevima razvoja, sve do prirodne → smrti.

prážnjēnje màtērnice (eng. *D&E*, *dilation and evacuation*) kirurški način obavljanja → pobačaja od 13. do 20. tjedna → trudnoće. Slično → struganju maternice. Aborter oruđem nalik na kliješta trga djetetu udove, kralježnicu i drobi lubanju jer su kosti već postale čvršće. Pri tom dijete proživljava neizmjeran bol jer nije pod anestezijom.

prèdembrīj v. *zanijetak*

prèdzamētak v. *zanijetak*

prèkid trudnòće (lat. *interruptio graviditatis*, eng. *interruption of pregnancy*, njem. *Unterbrechung der*

11 Izraz upotrebljavaju, među ostalima: Dietrich Bonhöffer (1943.), Stalno vijeće Biskupske konferencije Italije (11. siječnja 1972.), Pavao VI. (11. travnja 1976.), Franjo Kuharić (5. veljače 1984.), Joseph Ratzinger (22. veljače 1987.) i Benedikt XVI. (3. prosinca 2005.).

Schwangerschaft, fran. *interruption de grossesse*, tal. *interruzione della gravidanza*, kastilski *interrupción del embarazo*, portugalski *interrupção da gravidez*, poljski *zabieg*, češki *přerušení těhotenství*, slovenski *prekinitev nosečnosti*, mađarski *terhesség megszakítása*, nizozemski *opzettelijke vruchtafdrijving*) uljepšani (eufemistični) i prikrivajući izraz za → pobačaj koji mu nastoji sakriti pravu narav → zločina protiv → života koji se rađa i ublažiti ga u javnom mnijenju; ubojstvo djeteta u → majčinoj utrobi. »Prekid« je privremeni prestanak trajanja čega pa je taj naziv u ovom slučaju pogrešan jer se postojeća → trudnoća više nikad ne nastavlja nego se nepopravljivo skončava, dokrajčuje, uništava, obustavlja, zaustavlja, završava, ukida ili poništava. usp. *pobačaj*, *izazvani pobačaj, posljedice pobačaja* i *poslijepobačajni sindrom*

prenàtālnā dijagnòstika v. *doporođajna dijagnostika*

prenàtālnō (lat. *prae* prije + *natus* rođen) v. *doporođajno*

prènošče[12] (eng. *postmature newborn*, njem. *Spätfrucht*, tal. *parto tardivo*) dijete rođeno nakon devet mjeseci nošenja; usp. *donošče* i *nedonošče*

prètporođajno v. *doporođajno*

prevalèncija v. *pobol*

prijènos stàničnē jézgre (eng. *cell nuclear transfer*, njem. *Kernübertragung*, fran. *transfert du noyau*, tal. *trasferimento di nucleo*, kastilski *transferencia de núcleo*, portugalski *transferência de núcleo*, poljski *transfer jądra komórkowego*) → kloniranju u užemu smislu pri čemu se uzme jezgra oplodne ili tjelesne stanice i stavi se u → jajnu stanicu kojoj je prethodno izvađena jezgra te se → jajašce potakne da se počne razvijati kao zametak. usp. *blizanačako cijepanje*

príroda (grčki *phýsis*; lat. *natura*, poljski *przyroda*, ruski *priroda*, češki *přiroda*, slovački *príroda*) ukupnost materijalnoga svijeta, svemir i sile koje u njemu djeluju, sve postojeće po sebi bez → čovjekova rada; skup klimatskih uvjeta s biljnim pokrovom i plodnošću. Priroda ima fizikalno obilježje, smisao pojavnog, vidljivog, tvarnog, osjetilno spoznatljivog i okolišnog, za razliku od → naravi koja ima antropološku i ontološku značajku.[13]

prírodnī pòrođāj (lat. *partus naturalis*, eng. *natural birth*, slovački *prirodzený pôrod*) → porođaj pri kojemu se ne ometa njegov prirodni, fiziološki tijek, a pretpostavlja human pristup stručnog osoblja i izostanak nepotrebnih medicinskih zahvata

prírodno planírānje obítelji v. *kontracepcija*

prìsobnōst v. trudnoća

produševljénje (grčki *émpsychon*, lat. *animatio*) stvaranje → duše i njezino »ulijevanje« u tijelo, prožimanje zametka besmrtnom dušom; tren kad novozačeto ljudsko biće dobiva → dušu; o-duševljenje; oživljenje; davanje duše; trenutak od kojeg se → zametak u utrobi smatra živim → čovjekom; »čas kada duša bi združena s tijelom« (Josip Matović, 1703.)

prokreácija (lat. *procreatio*, eng. *procreation*, njem. *Zeugung*, tal. *procreazione*, fran. *procréation*, kastilski *procreación*, švedski *alstrande*, nizozemski *voortbrenging*) stvaranje i → rađanje potomstva

pròpovijēd (grčki *homilía*, eng. i fran. *sermon*, njem. *Predigt*, ruski *propoved'*, poljski *kazanie*, češki *kázání*, slovački *kázeň*, švedski *predikan*, nizozemski *preek*, esperantski *prediko*) tumačenje nekog mjesta iz Svetog pisma; govor tijekom euharistije nakon → evanđelja

prvoròtkinja (lat. *primipara*, srpski *prvorotka*) žena koja rađa prvi put, ima prvi → porođaj; oznaka za porođajnost

pseudocijeza (grčki *pseudos* lažan + *kyēsis* trudnoća, eng. *pseudocyesis*) lažna → trudnoća

pùpkovina (lat. *funiculus umbicalis*, eng. *umbilical cord*, njem. *Nabelschnur*, fran. *cordon ombilical*, kastilski *cordón umbilical*, tal. *cordone ombelicale*, portugalski *cordão umbilical*, poljski *pępowina*, ruski *pupovinnaja*, češki *pupečníková*, slovački *pupočník*, slovenski *popkovina*, turski *göbek bağı*, švedski *na-*

12 Riječ su zabilježili Luko Zore (*Paljetkovanje*, Rad JAZU CXV, U Zagrebu 1893., str. 143) i Božo Peričić (*Medicinski rječnik hrvatskoga i njemačkoga jezika*, Zadar, 1919., str. 55).

13 usp. Tomislav Ladan, u: Aristotel, *Metafizika*, drugo izdanje, Zagreb, 1988., str. 49; Tomo Vereš, *Napomene uz pojmove "naravi" i "prirode" u povijesti filozofije*, Obnovljeni život (Zagreb), XLVI (1991.) 5, str. 416.

velsträng, nizozemski *navelstreng*, danski *navlestreng*, esperantski *umbilika ŝnuro*) pupčana vrpca; djetetov privremeni organ preko kojeg se hrani i diše do rođenja; spiralni tračak koji povezuje → zametak s → posteljicom u koju dovodi djetetove krvne žile; dugačka 50-60 cm, debela 15-20 mm; nakon → rođenja prestaje pulsirati kad je novorođenče sposobno samostalno disati. Danas se preporučuje da je se prekine i podveže (pupak) tek kad se rodi i posteljica. → Matične stanice iz krvi pupkovine imaju veliku medicinski iskoristivu mogućnost.

rȁcij v. *razum*

ráđānje (lat. *generatio, procreatio*, *parturitio*, eng. *parturition, giving birth to a child*, njem. *Gebären*, fran. *enfantement*, esperantski *generado*, slovenski *porajanje*) donošenje na svijet ljudskoga bića → porođajem; čin ili postupak proizvodnje, uzrokovanja, generiranja; stvaranje i davanje potomstva na svjetlo dana; nastanak ili postupak u kojem iz živog počela proizlazi njemu slično živo biće. Promatrajući Božje djelovanje u ljudskoj povijesti, rađanje je nastavak stvaranja; muž i žena kao roditelji surađuju s Bogom Stvoriteljem u → začeću i → rođenju novoga ljudskog bića.

ráslīnska dúša (grčki *psychȅ threptikḗ*, lat. *anima vegetativa*, također *vegetabilis*, eng. *vegetative soul*) hranidbena ili oživljujuća duša (lat. *anima vivificans*, eng. *life-giving-soul*), u vezi s razvojem zametka: ljudska → duša u posebnom dijelu svoje moći dok sadržava dušu biljaka; nesavršena duša (lat. *anima imperfecta*, eng. *imperfect soul*)

razmnožávānje (lat. *reproductio*, poljski *rozrodczość*, slovački *rozmnožovanie*, slovenski *razmnoževanje*) plođenje, rasplođivanje, razmnažanje, ponovno množenje, reprodukcija

rȁzūm (grčki *lógos* i *diánoia*, lat. *ratio*, eng. *reason*, njem. *Verstand*, fran. *raison*, kastilski *razón*, tal. *ragione*, portugalski *razão*, nizozemski *rede*, poljski, češki i slovački *rozum*, ruski, slovenski i srpski *razum*, mađarski *ész*, švedski *förnuft*, albanski *arsyeja*) diskurzivna funkcija → uma. Razum pobliže određuje zajedničku osnovicu, prosuđuje, zaključuje. Razum i um nisu dvije različite duševne moći, nego dva različita čina jedne te iste moći. Ukoliko ljudska duševna moć razabire istinu iz različitih spoznaja, zove se razum, a ukoliko je uviđa, zove se um.[14]

rȁzūmska dúša (lat. *anima rationalis*, eng. *rational soul*) isto što i → umska → duša; → razumom obdareno → čovjekovo životno počelo, bitna i neposredna oblikovnica ljudskoga tijela,[15] sadržava pravu čovjekovu bît (→ narav). Opisuje se kao jedna, umska i razumska,[16] po sebi i bitno prožima tijelo,[17] besmrtna je.[18] Nasuprot materijalističkom poimanju svijeta, crkveno učiteljstvo od Pija XI. (*Divini Redemptoris*) upotrebljava izraz → duhovna duša.

reprodùkcija v. *razmnožavanje*

ròdīlja (lat. *parturiens, pariens*, eng. *childbearing woman*, *woman in childbed*, *parturient woman*, njem. *Wöchnerin*, fran. *parturiente*, tal. *partoriente*, kastilski *parturienta*, poljski *położnica*, ruski *roženica*, češki *rodička*, slovenski *porodnica*, srpski *porodilja*, mađarski *gyermekágyas asszony*, esperantski *naskintino*) žena koja rađa ili je tek rodila

rȍdnica (grčki *kólpos*, lat. i eng. *vagina*, njem. *Scheide*, ruski *blagadišče*, slovenski *rodila*, srpski *rodulja*, esperantski *vagino*) cjevoliki ženski spolni organ, prolaz dug 7-10 cm, služi pri unošenju sjemenskih stanica u ženin spolni sustav, otjecanju sadržaja mjesečnice te prolasku djeteta i posteljice pri → porođaju

rȍdnōst (lat. *natalitas*, eng. *natality*, njem. *Geburtlichkeit*, fran. *natalité*, tal. *natalità*, kastilski *natalidad*, portugalski *natalidade*, ruski *roždaemost'*, češki *porodnost*, slovački *pôrodnosť*, slovenski *rodovitnost*, mađarski *születési arányszám*, danski

14 usp. Marija Brida, *O upotrebi termina 'razum' i 'um'*, Jugoslavenski časopis za filozofiju i sociologiju (Beograd), II (1958.) 1-2, str. 175-176; Tomo Vereš, *Um i razum*, Marulić (Zagreb), XXXIV (2001.) 4, str. 679-686; Tomo Vereš, *Otvoreno pismo hrvatskim jezikoslovcima*, Marulić, XXXIV (2001.) 6, str. 1208; Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 73, bilj. 5.

15 Sabor u Vienni (6. svibnja 1312.): Heinrich Denzinger - Peter Hünermann, *Zbirka sažetaka vjerovanja definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., br. 902, str. 249.

16 Četvrti carigradski sabor (28. veljače 870.): Denzinger, *Zbirka sažetaka*, Đakovo, 2002., br. 902, str. 249.

17 Sabor u Vienni (6. svibnja 1312.): Denzinger, *Zbirka sažetaka*, Đakovo, 2002., br. 900, str. 248.

18 Papa Lav X., bula *Apostolici regiminis* (19. prosinca 1513.): *Denzinger*, br. 1440, str. 316.

fødselshyppighed, esperantski *natalitato*) učestalost rađanja u ukupnom pučanstvu, sva rođenja (broj živorođenih i mrtvorođenih) u odnosu na cjelokupno stanovništvo, natalitet; stopa rodnosti (nataliteta, u ‰; eng. *birth rate*, njem. *Geburtenhäufigkeit*, poljski *współczynnik urodzeń*, mađarski *születési arány*, švedski *födelsetal*, nizozemski *geboortencijfer*, esperantski *naskiĝokvanto*) odnos je broja rođenja u nekom stanovništvu prema ukupnome broju toga stanovništva

ròđenīk (lat. *nasciturus* koji se ima roditi) nerođeno dijete, pravni subjekt

ròđēnje (lat. *nativitas*, *ortus*, eng. *birth* i *childbirth*, njem. *Geburt*, fran. *naissance*, tal. *nascita*, kastilski *nacimiento*, portugalski *nascimento*, ruski *roždenie*, poljski *urodzenie*, češki *narození*, slovački *narodenie*, slovenski *rojstvo*, srpski *rođenje*, mađarski *születés*, švedski *födelse*, nizozemski *geboorte*) dolazak na svijet, početak samostalnoga → života ljudskoga bića napuštanjem → majčine utrobe tijekom → porođaja, porođenje. Rođenje je posljedica porođaja. Iz jednog porođaja može nastati više rođenja (→ blizanci). → Čovjekov život rođenjem postaje samostalan (autonoman), samoodređujući (autoregulativan) i samorazmnožavajući (autoreproduktivan). U demografskoj statistici, sukladno svojstvima životnosti, razlikuju se → *živorođenja* i → *mrtvorođenja*. U židovskoj predaji rođenje se određuje izlaskom djetetove glave iz → rodnice (Talmud, Mišna, Taharot, Nida, 42b). Dijete je nositelj rođenja, a majka → rađanja. Rođenje Isusa Krista tako je važan događaj u povijesti da se od njega računaju godine: *post Christum natum* (lat. nakon Kristova rođenja, eng. AC) je oznaka za brojanje godina u kršćanskoj eri, što je prihvaćeno u cijelome svijetu kao međunarodni kalendar (pokušava je se zamijeniti izrazima »nove ere« ili »zajedničke ere«; *ante Christum natum* (lat. prije Kristova rođenja, eng. BC) oznaka za brojanje godina prije kršćanske ere; pokušava je se zamijeniti izrazima »prije nove ere« ili »prije zajedničke ere«.

sábor (grčki *synodos*, lat. *concilium*, eng. *council*, njem. *Konzil*, poljski *sobor*, ruski *soborje*, češki *sněm*, slovački *snem*) zasjedanje crkvenih predstavnika na kojem se raspravlja i odlučuje o različitim crkvenim pitanjima (o stezi, vjeri i → ćudoređu); hrv. izraz *sabor* ustaljen je od XVII. stoljeća.[19]

sáborskī spȉsi (lat. *acta synodalia*) dokumenti koje donosi crkveni sabor; v. *kanon*, *konstitucija*, *odluka*, *izjava*

sakràment v. *svetootajstvo*

sekularizácija v. *posvjetovljenje*

sirôče (eng. *orphan*, njem. *Waise*, fran. *orphelin*, kastilski *huérfano*, tal. *orfano*, švedski *föräldralöst barn*, nizozemski *weeskind*, ruski i slovački *sirota*, poljski *sierota*, češki i slovenski *sirotek*, mađarski *árva gyermek*, esperantski *orfo*) dijete kojem su roditelji umrli

sjȅme (grčki *spérma*, lat. i eng. *semen*) sperma; tekućina koja sadrži → sjemeglavce (spermije); muškarac je izbacuje (lat. *eiaculari*) iz → spolovila na kraju spolnog čina

sjemèglavac (grčki *spermatòzoe*; lat. *spermium*, njem. *Samenzelle*, fran. *spermatozoïde*) zrela muška spolna stanica, → spermij

smanjénje brȍja zanijétaka (eng. *reduction of embryos*, njem. *Embryonenreduktion*, fran. *réduction embryonnaire*, tal. *riduzione embrionale*, kastilski *reducción embrionaria*, portugalski *redução embrionária*, poljski *redukcja embrionów*) uklanjanje → zanijetaka prije prijenosa u → maternicu; svođenje zanijetaka ili → zametaka u majčinoj utrobi na manju količinu njihovim izravnim uklanjanjem; namjerni odabirni → pobačaj; hotimično i izravno izbacivanje jednoga ili više nevinih ljudskih bića u početnoj mijeni njihova postojanja; nedopustivo ni kod višeplodnih → trudnoća

smȓt (grčki *thánatos*, lat. *mors*, *obitus*, eng. *death*, njem. *Tod*, fran. *décès*, tal. i portugalski *morte*, kastilski *muerte*, ruski *smert'*, poljski *śmierć*, češki, slovač-

19 v. *Ritual rimski*, istomaccen slovinski po Bartolomeu Kassichiu, U Rimu, 1640., str. 208; Ivan Belostenec, *Gazophylacium seu latino - illyricorum onomatum aerarium*, Zagrabiae, 1740., str. 301; *Katekism rimski po naredbi s. Sabora tridentinskoga k parokima : istomacen i priobbrachien iz latinskog po d. Joseffu Matovichiu iz Dobrote*, U Mlezieh, 1775.; Joakim Stulli, *Lexicon latino-italico-illyricum*, Budae, 1801., str. 274; Vatroslav Jagić, *Enstehungsgeschichte der kirchenslavischen Sprache*, Berlin, 1913., str. 300; Ante Crnica, *Priručnik kanonskoga prava Katoličke Crkve*, Zagreb, 1945., str. 54.

ki, slovenski i srpski *smrt*, mađarski *hálál*, švedski *död*, danski *død*, nizozemski *dood*, finski *kuolema*, esperantski *morto*) prestanak → života, konačni prestanak životnih funkcija organizma; za medicinu postupak koji traje neko vrijeme (klinička smrt: prestanak rada srca i disanja uz prekid moždane aktivnosti, što nakon propadanja moždanih stanica prelazi u moždanu smrt); može biti prirodna ili nasilna; za vjernika prelazak iz zemaljskog u zagrobni život; zabrinutost i strah od smrti najviše zaokupljaju suvremena zapadna filozofiranja

spȅrma (grčki *spérma*, lat. i eng. *semen*) sjeme; sjȅmenā tekućina koja sadrži → spermije; muškarac je izbacuje (lat. *eiacular*i) iz → spolovila na kraju spolnog čina

spermìcīd (grčki *spérma* sjeme + lat. *caedere* ubiti, eng. i fran. *spermicide*, njem. *Spremizid*) vrsta → kontraceptiva, biljni ili kemijski pripravak kojim se onesposobljuje → spermije u → rodnici prije nego dohvate grlić → maternice tako da ne dođe do → začeća

spèrmīj (grčki *spermatòzoe* zrela muška spolna stanica; lat. *spermium*, njem. *Samenzelle*, fran. *spermatozoïde*, ruski *živčik*, mađarski *ondósejt*) sjemeglavac; muška spolna stanica koja se nalazi u → spermi; spojena s → jajašcem stvara novu jedinku, → začetak

spôlnā môć (eng. *sexual power*, njem. *Sexuellkraft*, fran. *pouvoir sexuel*, tal. *potere sessuale*, kastilski *poder sexual*, ruski *seksual'n'ij mošč'*) časno i teško poslanje → čovjeka da s Bogom surađuje u prenošenju života i odgoju potomstva (Ivan XXIII., *Mater et magistra*), usmjerena je tomu da iz nje može slijediti dolično rađanje i odgoj rođenog djeteta, a služi iskazivanju ljubavi bračnih drugova i njezinu učvršćenju; očituje najdublje značenje kad osobu dovodi do sebedarja u ljubavi

spôlnā slobòda (eng. *sexual freedom*, njem. *sexuelle Freiheit*, fran. *liberté sexuelle*) postupno stečena vlast → razuma i prave ljubavi nad nagonskom žudnjom; spolni užitak se ne prezire nego se održava na mjestu koje mu pripada – a jedino se u toj prevlasti nalazi prava sloboda koja će uvijek paziti da ne povrijedi → pravednost. Mišljenje da su muškarac i žena »slobodni« tako da mogu uživati u pohoti sve dok im ne dosadi, zanemarujući usmjerenost spolnoga života prema → plodnosti, nema u sebi ništa kršćansko i nedostojno je → čovjeka. Spolna sloboda ne daje pravo raspolagati → životom drugoga, makar taj život bio i u → začetku, niti odlučivati o uništavanju života s obrazloženjem da on donosi neugodnosti. v. *pravo na rođenje, pravo na život, zlatno pravilo*

spolòvilo, mȕškō (grčki *peos, posthē*, lat. i eng. *penis*, njem. *männliches Glied*, fran. *membre viril*, tal. i kastilski *pene*; esperantski *peniso*) muški spolni organ, ud; ulazi u → rodnicu za vrijeme bračnog čina (spolnog odnosa); **žȅnskō** v. *stidnica*

spòntānī pȍbačāj (lat. *abortus spontaneus*, grčki *ektrōsis*, eng. *miscarriage* i *spontaneous abortion*, njem. *Fehlgeburt*, fran. *fausse couche* i *avortement spontané*, švedski *missfall*, nizozemski *miskraam*) samohotni, samootvorni, nenamjerni, neizazvani, habitualni završetak → trudnoće; za razliku od → izazvanog pobačaja. Za kršćanina su spontani pobačaji žalosni, čak tragični događaji, koji često nanose veliku bol budućim roditeljima. No budući da su to događaji koji se zbivaju spontano, ne povlače za sobom → ćudorednu odgovornost.

sprječávānje začéća v. *kontracepcija*

sterilizácija v. *obesplođivanje*

sterílnōst v. *besplodnost*

Sth kratica za Sȕmu teologije (lat. *Summa theologiae*), nedovršeno djelo sv. Tome Akvinskoga (1225.-1274.), mislionicu i raspravljaonicu čovječanstva, sintezu cjelokupnoga humanističkog znanja koje je sastavljao 1266.-1273.; čini je pet knjiga: Prvi dio (*Prima pars*, I), Prvi [svezak] Drugog dijela (*Prima secundae*, I-II), Drugi [svezak] Drugog dijela (*Secunda secundae*, II-II), Treći dio (*Tertia pars*, III) i Dodatak (*Supplementum*). Suma je vrsta djela koje sažima sve znanje neke znanosti ili predmeta, ali ne kao enciklopedija za zagledanje u pojedine natuknice, nego za sustavno čitanje. Akvinčeva Suma teologije temeljno je djelo, svjetionik katoličkoga teološko-filozofskog misaonog sustava. Prvi dio govori o Božjem postojanju i naravi, stavranju svijeta, anđelima i ljudskoj naravi; I-II o općim načelima → ćudoređa;

II-II o krepostima i manama, Treći dio o Kristovoj osobi i djelu, → svetootajstvima kao sredstvima → čovjekova povratka Stvoritelju i o svršetku svijeta. Veća tematska jedinica je pitanje (*quaestio*), a osnovna literarna i misaona jedinica Sume je članak (*articulus*); građen po uzoru na Aristotelov prijepor (aporiju), počinje pitanjem. Slijedi polemički dio članka koji sadrži istinoljubivu borbu suprotnih mišljenja, razlogâ *za* (Čini se da…) i *protiv* (*Sed contra*…). Tada Akvinac prelazi na prosudbeni dio članka u kojem iznosi vlastito mišljenje, rješavajući najprije opći problem (Odgovaram), a zatim odgovarajući na pojedine razloge. Toma u Sumi ne obrađuje → teologiju nego »svetu → nauku«. Oslanjajući se na nedokazive zasade vjere (Objava i Predaja), *sacra doctrina* je istodobno teorijska i praktična znanost, kao što je u Bogu »misliti« i »činiti« isto. Stoga je Tomi nepojmljiva podjela na dogmatiku i moralku, razlika u vjerovanju i djelovanju. Sveta nauka označuje poruku spasenja priopćenu u Svetome pismu, a u izvedenom smislu teologiju kao ljudsku znanost. »Sveta nauka« apostolâ i prorokâ mjerodavna je za vjeru → Crkve, a teologija teologa – nije. Polazište teologije je ono što su proroci i apostoli primili Objavom, tj. osnovne vjerske zasade (a ne književna cjelina Svetoga pisma). Njih teologija promišlja i ograđuje od besmislica i mitova. Zadaća joj je već poznatu Božju istinu priopćavati u svijetu. Tako se ne će izgubiti u nerazumljivoj apstrakciji ni u pobožnjačkom sekundiranju svjetovnim događajima. Prije teološkoga i egzegetskog istraživanja Svetoga pisma, mora biti jasno što je u njemu »poruka«. To su članci vjere (*articuli fidei*, *dógmata*, → dogma). Stoga poruka spasenja ne može biti rezultat teološkoga rada ili zaključivanja izabranih bogoslovaca. Nakon Tomine smrti, raspao se doktrinarni sustav pojma »svete nauke«, a teolozi svoju znanost vide kao »neki otisak Božjega znanja« pa su i opći sabor u Bazelu (1431.-1448.) pretvorili u svoje nepogrešivo predstavničko tijelo. Sveto je pismo poistovjećeno s Objavom; u svim elementima shvaćeno kao doslovna Božja riječ, a teolozi drže kako su mjerodavni tumači same Objave. Poistovjećivanje Pisma s Objavom u XVI. je stoljeću dovelo do panbiblicističkog načela: *sola Scriptura* (sâmo Pismo) kojemu ne treba ni Predaja, ni filozofija. Umjesto vjere koja teži za razumijevanjem onoga u što → čovjek vjeruje, u Europi je nakon Luthera počela vladati teologija koja prezire, ponižava i odbacuje ljudski → razum (Tomo Vereš, *Iskonski mislilac*, Zagreb, 1978., str. 15-48).

stîdnica (grčki *aidoío*, lat., eng. i kastilski *vulva*, njem. *Scham*, fran. *vulve*, tal. *pudente*, poljski *srom*, ruski *vul'va*, slovački *ženské ohanbie*, esperantski *vulvo*) žensko spolovilo; dio vanjskih ženskih spolnih organa koji obuhvaća preponski (Venerin) brežuljak (*mons Veneri, mons pubis*), velike (*labia maiora pudendi*) i male stidne usne (*labia minora pudendi*), predvorje → rodnice (*vestibulum vaginae*) i dražicu (*clitoris*)

strúgalica (fran. *currette*, njem. *Kürette*, slovenski *strugalo*) kireta; oruđe za struganje maternice; sastoji se od dugog drška na čijem se vrhu nalazi elipsasti prsten promjera 8 do 10 mm

strúgānje (lat. *abrasio*, eng. *abrasion* i *curretage*, fran. *curettage*, njem. *Auskratzung*, esperantski *abrazio*) skidanje tkiva s površine organa; kiretaža

strúgānje màtērnice (eng. *D&C*, *dilation and curretage*) najčešći postupak za uklanjanje ostataka → ploda pri nepotpunom → pobačaju. Izvodi se do 12. tjedna → trudnoće (do kraja prvoga tromjesečja). Prije struganja treba proširiti ušće maternice (*cervix*), kliještima izvaditi sadržaj iz trupa → maternice, a zatim → strugalicom postrugati maternicnu stijenku i tako isprazniti → materište. Oštra strugalica doslovno reže → dijete na komade i izvlači ih iz majke. Raditi strugalicom vrlo je opasno, jer se aborter navodi samo po opipu i uvijek postoji opasnost da strugalica probije maternicnu stijenku. Ako se to dogodi, obvezno se obavlja hitna trbušna operacija. Prije se većina → pobačaja u bolnicama obavljala struganjem, a sada prevladava → isisavanje.

Sûdnjī dân v. *Posljednji sud*

svètootājstvo (grčki *mystérion* otajstvo; lat. *sacramentum* prisega, jamčevina, zalog istine, svetinja; eng. *sacrament*, njem. *Sakrament*, ruski *tainstvo*, slovenski *zakrament*, mađarski *szentség*, srpski *sveta tajna*) znak i sredstvo kojim se izražava i jača vjera,

iskazuje štovanje Bogu i ostvaruje posvećenje ljudi; spomen-znak onoga što se dogodilo u prošlosti (Kristove muke) koji pokazuje ono što Kristova muka stvara u nama u sadašnjosti (milost) i nagoviješta buduću slavu. Ne ostvaruje se pravednošću čovjeka koji ga podjeljuje ili prima, nego Božjom moći, snagom Kristova djela spasenja, samim time što je čin obavljen (*ex opere operato*). Ima ih sedam: krštenje (grčki *báptisma*, lat. *baptismus*, eng. *baptism*, njem. *Taufe*, poljski *chrzest*, ruski *krešenie*, slovenski *krst*, mađarski *keresztség*, srpski *krštenje*), potvrda (krizma; grčki *chrísma*, lat. *confirmatio*, eng. *confirmation*, njem. *Firmung*, poljski *bierzmowanie*, ruski *miropomazanie*, slovenski *birma*, mađarski *bérmálás*, srpski *miropomazanje*), euharistija (pričest; grčki *theía eucharistía*, lat. *eucharistia*, eng. *holy eucharist*, njem. *Eucharistie*, poljski *eucharystia*, ruski i slovenski *evharistija*, mađarski *eucharisztia*, srpski *pričešće*, finski *ehtoollinen*), pokora (ispovijed, pomirenje; grčki *metànoia*, lat. *paenitentia*, eng. *penance*, njem. *Bußsakrament*, poljski *pokuta*, ruski *pokajanie*, slovenski *pokora*, mađarski *bűnbánat*, srpski *pokajanje*), bolesničko pomazanje (poputbina, sveto ulje, posljednja pomast; grčki *euchélaio*, lat. *unctio infirmorum*, eng. *anointing of the sick*, njem. *Krankensalbung*, poljski *namaszczenie chorych*, ruski *eleopomazanie bol'n'yh*, slovenski *bolniško maziljenje*, mađarski *betegek kenete*, srpski *jeleosvećenje*), sveti red (grčki *hierōsýnē*, lat. *ordo*, eng. *holy orders*, njem. *Sakrament der Weihe*, poljski *kapłaństwo*, ruski *svjaščenstvo*, slovenski *sveti red*, mađarski *egyházi rend*, srpski *sveštenstvo*), ženidba (grčki *gámos*, lat. *matrimonium*, eng. *marriage*, njem. *Ehe*, poljski *małżeństwo*, ruski i srpski *brak*, slovenski *sveti zakon*, mađarski *házasság*). Ustanovio ih je Isus Krist i povjerio → Crkvi. U svakom svetootajstvu postoji oblik (*forma*, riječi očitovanja, ustanove i primjene) i tvar (*materia*, sama radnja, obred koji se obavlja). Hrvatski izraz svetootajstvo ustalili su Bartul Kašić i Josip Juraj Strossmayer.

teològija (grčki *theós* Bog + *lógos* riječ, lat. *theologia*, eng. *theology*, njem. *Theologie*, fran. *théologie*, ruski *bogoslovie*, češki *bohosloví*, slovački *bohoslovie*, slovenski *bogoslovje*, srpski *bogoslovija*, mađarski *hittudomány*) bogoslovlje; ljudska, humanistička znanost; vjeroznanstvo; sveta nauka (*sacra doctrina*) koja svemu pristupa pod Božjim vidom (*sub specie Dei*); vrsta podređenoga znanja (*scientia subalternata*) oslonjena na Božje znanje (*scientia Dei*) posredovanjem vjere apostolâ i prorokâ; razumsko tumačenje vjerskog → učenja, prakse i iskustva; skromni ljudski govor o Bogu i o Božjoj riječi; promišljanje koje raspoznaje Božju nazočnost nasuprot težnji da se sa stajališta Boga izjašnjava o → čovjeku; metodičko znanstveno nastojanje oko razumijevanja objavljene Božje riječi, priopćene poruke spasenja; svrha njezine obrade je produbljivanje, a ne mijenjanje, točnija i bogatija spoznaja onoga što se vjeruje i, koliko je moguće, jasnija obaviještenost o vjerskim otajstvima; pretpostavlja milost vjere i → Crkvu (učiteljstvo, Pismo, predaju). usp. *Sth, svetootajstvo*

teratògen (grčki *téras* čudovište + *génos* rod, potomak, fran. *tératogène*) koji uzrokuje nakaznost ploda (virusi, lijekovi, zračenja, tvari), izraz skovan 1904.

tèrmīn (lat. *terminus* međa, međaš, granica, kraj, eng. *terms, full terms*, njem. *Geburtstermin*, fran. *accouchement à terme*, slovački *termín*) rok za → porođaj; predviđeni dan → rađanja; vrijeme kad završava → trudnoća uobičajenog trajanja. Računa se tako da se od prvoga dana zadnje mjesečnice oduzmu tri mjeseca i onda doda sedam dana. Primjerice, ako je zadnja mjesečnica bila 11. listopada, onda je termin 18. srpnja. U odnosu na trajanje trudnoće, njezin plod može biti → *nedonošče*, → *donošče* i → *prenošče*.

TESA (eng. *Testicular Sperm Aspiration*) isisavanje sjemena iz sjemenika (*testis*)

TESE (eng. *Testicular Sperm Extraction*) vađenje sjemena iz sjemenika (*testis*)

TET (eng. *tubal embryo transfer*) prijenos → zanijetka (→ zametka) u → jajovod

tokogònija (grčki *tókos* rađanje + *gonḗ* rođenje) rađanje zahvaljujući sparivanju starijih organizama; živi se organizam može roditi samo od živog (*omne vivum e vivo* — sve živo od živog)

-tòmija (grčki *tomē* rezanje) kirurško otvaranje ili razrezivanje: lubanje (→ kraniotomija), ključne kosti (→ kleidotomija), → maternice

(→ histerotomija), → ploda (→ fetotomija), trbušne šupljine (→ laparotomija), → zametka (→ embriotomija); stidnični → carski rez (→ kolpohisterotomija)

traducijanizam (od lat. *tradux* izdanak loze, mladica, klica, izbojak; eng. *traducianism*) shvaćanje da ljudska → duša nastaje iz tjelesne supstancije roditelja (tvarni traducijanizam) ili da duše roditelja proizvode djetetovu dušu (duhovni traducijanizam ili → generacionizam) od duhovne klice koja se izdvaja od roditeljske duše, kao što tijelo potječe od roditeljeva tjelesnog sjemena. usp. *kreacionizam*

trudnòća (lat. *graviditas*, grčki *kyēsis*, eng. *pregnancy*, njem. *Schwangerschaft*, fran. *grossesse*, tal. *gravidanza*, kastilski *embarazo*, portugalski *gravidez*, poljski *ciąża*, ruski *berémenitost*, češki *těhotenství*, slovački *tehotnosť, tehotenstvo*, slovenski *nosečnost*, mađarski *terhesség*, turski *gebelik*, danski *svangerskab*, švedski *havandeskap*, nizozemski *zwangerschap*, albanski *shtatzënia*, finski *raskaus*, esperantski *gravedeco*) blagoslovljeno stanje; drugo stanje; brȅmenitōst; zdjetnost, zbabnost, prisobnost, nosećost, gravidnost; stanje žene kad u sebi nosi novo biće; kad je u blagoslovljenom stanju, u drugom stanju; kad je noseća, trudna, zdjetna, brȅđa, tegotna, zbabna, prisobna, u bremènu. Nastaje spajanjem ženske, → jajne i muške, sjemene stanice u vrijeme → ovulacije. Računajući od prvoga dana posljednje mjesečnice, traje 40 tjedana ili 280 dana (za razliku od → nošenja koje od → oplodnje do → rođenja obično traje 38 tjedana). Žena koja nosi prvu trudnoću je primigravida, drugu sekundigravida, treću i četvrtu plurigravida, a petu i više multigravida. Ako prethodne trudnoće nisu bile dovedene do kraja, multigravida može biti → prvorotkinja. Prema smještaju ploda → začeća može biti maternična (u → materištu) ili → izvanmaternična, a prema broju → djece koju se nosi: jednoplodna (*graviditas simplex, single pregnancy*) ili višeplodna (→ policijeza, *graviditas multiplex, multiple pregnancy*).

trúdovi (lat. *dolores ad partium, contractiones uteri*, eng. *labour*, njem. *Wehen*, fran. *douleurs de l'enfantement, travail d'accouchement*, tal. *doglie del parto*, kastilski *dolores*, švedski *värkar*, nizozemski *barensweeën*) porođajne boli, stezanja mišičja → maternice kojima ona iz svoje šupljine izgoni → plod i → posteljicu. Nastaju oslobađanjem prostaglandina iz maternične sluznice uz sudjelovanje oksitocina. Razlikuje se njihova učestalost (broj u 10 minuta), trajanje (od početka do kraja pojedinog stezanja) te snaga (porast intraamnijskog tlaka). Za normalan → porođaj potrebno je oko 200 trudova.

ùčēnje (eng. *teaching*, njem. *Lehre*, fran. *enseignement*, tal. *insegnamento*, poljski *uczenie*, ruski *učenie*, slovenski *učenje*) ono što tko naučava, sustav mišljenja o čemu, → *nauka*, naučavanje

ugnježđénje (lat. *nidatio*, eng. i fran. *nidation*, njem. *Einnistung*, slovenski *vgnezdenje*) smještanje → zanijetka u → maternici, → usađenje, nidacija, implantacija; traje od 7. do 12. dana od → ovulacije. U → kulturi smrti ometa ga se presretajućim sredstvima (interceptiv, vrsta → abortiva što se reklamira kao → kontraceptiv) koja odvraćaju zanijetak od ugnježđenja: spirala (unutarmaternični uložak), pilula za jutro poslije. Već usađeni → zametak napada se protunosećim sredstvima (kontragestivima: RU486/mifepriston/misoprostol, sintetički prostaglandin ili metotreksat) kako bi ga se izbacilo iz → materišta ili → izazvanim pobačajem.

ùklanjānje zanijétakā v. smanjenje broja zanijetaka

ùljudba hrvatski izraz za civilizaciju (od lat. *civilis* građanski, uljuđen); ukupnost prenosivih društvenih → vrijednosti (religijskih, ćudorednih, estetskih, tehničkih ili znanstvenih) koje su zajedničke razvijenim ljudskim društvima; (nasuprot primitivizmu, barbarstvu) društvo koje je steklo visoku razinu kulture, stabilnosti, političke snošljivosti i životnoga standarda. Pojam su uveli francuski prosvjetitelji. Dok → kultura pripada svakom obliku društva, uljudba je vezana uz urbanizirana društva i njezini su elementi (pismo, → pravo, filozofija, izumi) prenosivi u druge kulture koje pri tom ne moraju izgubiti identitet. Uljudba ima jezik kojim prenosi vrijednosti unutar uljudbenoga kruga (grčki u helenističkoj, latinski u kršćanskom srednjovjekovnoj, arapski u islamskoj uljud-

bi). Izraz kultura prevladava za društvene, duhovne i umjetničke tvorbe, a uljudba se odnosi na znanstveno-tehnološke i materijalne vidove pa se naziva i materijalnom kulturom. Tako uljudba unaprjeđuje uvjete → života, stvara tehniku, usavršuje strojeve, omogućuje komunikacije, a → čovjek kao takav, cjelovitošću, duhovnom energijom, ostvaruje kulturu.

ùljudba ljúbavi (lat. *civilis cultus amoris*, eng. *civilization of love*, njem. *Zivilisation der Liebe*, fran. *civilisation de l'amour*, tal. *civiltà dell'amore*, kastilski *civilización del amor*, portugalski *civilização do amor*, poljski *cywilizacją miłości*) civilizacija ljubavi; očovječenje svijeta pomoću ljubavi; izraz je skovao Pavao VI. (25. XII. 1975.)

ûm (grčki *nous*; lat. *intellectus*, od *intus legere* čitati unutra, njem. *Vernunft*, fran. *entendement*, češki, slovački i slovenski *um*, poljski *umysł*) poimanje cjelovite ideje; umnost; umna spoznaja. Um oblikuje pojam, čita bît stvari, uviđa njezine strukture, misaono sabire različite stvari. Um i → razum nisu dvije različite duševne moći nego dva različita čina jedne te iste moći. Ukoliko ljudska duševna moć uviđa istinu zove se um, a ukoliko je razabire iz različitih spoznaja zove se razum.[20]

ùmjetnā oplòdnja (lat. *inseminatio/fecundatio/procreatio artificialis*, eng. *artificial insemination/fertilization/procreation*, njem. *künstliche Befruchtung* i *künstlicher Fortpflanzung*, fran. *fécondation artificielle*) ćudoredno nedopuštena → oplodnja žene sjemenom muža (homoinseminacija) ili drugog muškarca (→ heteroinseminacija) izvan spolnoga odnosa. Obavlja se uštrcavanjem sjemena u → materište u vrijeme → ovulacije ili → izvantjelesnom oplodnjom. v. *izvantjelesna oplodnja, entelogeneza, FIVET, heteroinseminacija, heterolagnija, heterološka oplodnja, homološka oplodnja, ZIFT*

ûmska dúša (grčki *psychè noetikē*, lat. *anima intellectiva*, također *intellectualis*, *rationalis*, eng. *intellective soul*) ljudska → duša u svoj svojoj moći, savršena duša (eng. *anima perfecta*, eng. *perfect soul*)*;* bivstvena oblikovnica tijela (*forma substantialis sui corporis*)

unútarjàjovōdni prijènos gametâ (eng. *Gamete Intra-Fallopian Transfer - GIFT*) unašanje → gamete u → jajovode; tehnologija → potpomogane oplodnje pospješivanjem prirodnoga tijeka, ćudoredno dopustiva. Nakon snošaja → jajašce i → spermij se izvade iz → jajovoda, obrade u laboratoriju, ojačaju i vrate natrag u jajovod ili → maternicu da u prirodnom okruženju i na naravni način dođe do → oplodnje. Za razliku od → FIVET-a ili → ICSI-a, GIFT umjetnim sredstvima želi olakšati naravan čin, a ne ga nadomjestiti, kako bi pravilno obavljen mogao postići svoju svrhu.

Ùrbi ẽt òrbi Papina božićna i uskrsna poruka *Gradu* (Rimu) *i svijetu*; govor, čestitke na raznim jezicima (na hrvatskom od vremena Ivana Pavla II.) i blagoslov

usađénje (lat. *implantatio*) smještanje → zanijetka u → maternici, v. *ugnježđenje*

uštrcávānje spèrmīja u citoplàzmu jâjne stānice (eng. *intracytoplasmic sperm injection - ICSI*, njem. *Intracytoplasmatische Sameninjektion*, fran. *injection intracytoplasmique de spermatozoïdes*, kastilski *inyección intracitoplasmática de espermatozoides*, portugalski *microinjecção intracitoplasmática de espermatozóides*, poljski *docytoplazmatyczne wstrzyknięcie spermy*, ruski *inekcija spermatozoida v jaycekletku*, nizozemski *intracytoplasmatische sperma-injectie*, finski *mikrohedelmöitys*) intracitoplazmatsko injektiranje → spermija; mikrofertilizacija; mikromanipulacija; mirkokiruška → oplodnja → jajašca; injekcija sjemeglavaca u citoplazmu → jajne stanice; mikroinjekcija spermatozoida; vrsta → umjetne oplodnje u kušalici (smišljena 1992.) pri kojoj se → začeće ne zbiva samo od sebe, slobodnim plivanjem sjemena prema → jajašcu nego se sićušnom injekcijom u citoplazmu jajne stanice pod mikroskopom uštrca jedan, ranije odabrani sjemeglavac ili nezrele muške spolne stanice; ćudoredno nedopustivo jer uzrokuje potpuno razdvajanje između prokreacije i bračnog čina; izvodi se izvan tijela supružnika putem čina

20 usp. Marija Brida, *O upotrebi termina 'razum' i 'um'*, Jugoslavenski časopis za filozofiju i sociologiju (Beograd), II (1958.) 1-2, str. 175-176; Tomo Vereš, *Um i razum*, Marulić, XXXIV (2001.) 4, str. 679-686; Tomo Vereš, *Otvoreno pismo hrvatskim jezikoslovcima*, Marulić, XXXIV (2001.) 6, 1208; Toma Akvinski, *Izabrano djelo*, Zagreb, 2005., str. 73, bilj. 5.

trećih osoba čija stručnost i tehnička aktivnost određuju uspjeh zahvata; → život i identitet → zanijetka povjerava se moći liječnika i biologa uspostavljajući gospodstvo tehnike nad postankom i sudbinom ljudske osobe; može rezultirati degeneracijom jajne stanice ili nastankom nenormalnog, oštećenog → zametka

ùterus v. *maternica*

ùtroba, mâjčina v. *maternica*

vagína v. *rodnica*

vàginālni pòrođāj (lat. *partus vaginalis*) → porođaj kroz ženin porođajni kanal (grlić → maternice i → rodnicu)

vákuumsko usisávānje v. *isisavanje maternice*

vazektòmija (lat. *vas* posuda + grčki *ektomē* izrezivanje, fran. *vasectomie*) kiruruški postupak → obesplođivanja kojim se sjemenovodi (kanali koji dovode → spermije iz testisa) podvežu, tako da spermiji više kroz njih ne mogu prolaziti; → deferentektomija

vȉšerotkinja (lat. *pluripara*, srpski *višerotka*) žena koja rađa treći ili četvrti put, ima treći ili četvrti → porođaj; oznaka za porođajnost

vjȅčni zákon (lat. *lex aeterna*, eng. *eternal law*, fran. *loi éternelle*) zamisao božanske mudrosti po kojoj ona upravlja svim činima i gibanjima (*Sth*, I-II, 93, 1, c.); ono što je Bog odredio za sva vremena na dobro sveukupne materijalne i duhovne stvarnosti. Ravna svekolikim stvorenjem uključujući svemir i čovječanstvo, sve stvoreno, živo ili neživo. Ljudi ga otkrivaju u → naravnom zakonu, prirodnim zakonima i → božanskom zakonu

vlàdavina práva (britanski eng. *rule of law*, američki eng. *government under law*) načelo da se, nasuprot samovolji (arbitrarnosti), postupa u skladu s propisima koji su valjano doneseni, objavljeni, stupili na snagu i obvezuju; sustav političke vlasti u kojem propise poštuju građani (adresati pravnih normi), ali i sami nositelji državne vlasti (adresanti pravnih normi); vladavina po pravu; opredjeljenje da država uspostavi pouzdane ustanove i načine za ispravljanje vlastitih nepravdi; bit građanske slobode; predanost koja daje stabilnost i koherentnost pravnom poretku; uključuje i zahtjeve koji se tiču sadržaja → zakona (da su opći i jednaki za sve, → zakonske posljedice sigurne za one na koje će se zakon primijeniti i primjerene → zakonitim očekivanjima); jedna od najviših → vrednota ustavnog poretka Republike Hrvatske i temelj za tumačenje Ustava (članak 3.). Ideja potječe od Henrika Bractona (†1268.) da se i sam vladar ima pokoravati Bogu i zakonima (*Rex non debet esse sub homine sed sub Deo et lege*), dakle ljudi se ne pokoravaju drugim ljudima, ali se svi ljudi pokoravaju zakonima. »Vladar je podložan zakonu. Ako tko drugoga pravno obvezuje, mora se i sâm držati te obveze.« (*Sth*, I-II, 96, 5, ad 3) »Prikladnije je da ravnotežom svakoj vlasti budu druge vlasti i različit djelokrug ovlasti, da je zadrže u vlastitim granicama. To je načelo „vladavine prava“, u kojoj vrhovništvo pripada zakonu, a ne ljudskoj samovolji« (Ivan Pavao II., *Centesimus annus*, br. 44; usp. *Katekizam Katoličke Crkve*, br. 1904; *Sažetak Katekizma*, br. 406). »Vladavina prava nužan je uvjet za uspostavu istinske demokracije. Nema stvarne i stabilne demokracije bez socijalne → pravednosti. Stoga → Crkva treba više pozornosti posvetiti oblikovanju savjesti koje će pripremiti predvodnike društva za javni život na svim razinama, promicati građanski odgoj, poštovanje zakona i ljudskih prava i više se truditi oko izobrazbe političkih vođa u etici.« (Ivan Pavao II., *Ecclesia in America*, br. 56). usp. *pravna država*

vodènjak (grčki *amníon*, lat. *velamentor*, eng. *amnion*, njem. *Schafshaut*, poljski *owodnia*, srpski *vodenjača*, slovenski *plodovna mrena*) »vreća« sastavljena od nekoliko ovojnica (plodovih ovoja) u kojoj se u → majčinoj utrobi nalazi dijete okruženo plodovom vodom. Ovojnice zbog trudova i pritiska djetetove glave spontano pucaju, a može ih se i probušiti kako bi se ubrzao → porođaj.

vrednòta (eng. *value*, njem. *Wertsache*, fran. *valeur*, tal. *valore*, kastilski *valor,* poljski *wartość*, švedski *värdet*, nizozemski *waarde*, slovenski *vrednota*, mađarski *érték*, esperantski *valorajo*) duhovno stanje ili materijalna činjenica koja se drži dobrom i valjanom; → vrijednōst; svojstvo onoga što je vrijedno, dobro, valjano

vrijédnōst (lat. *pretium, honestas*, eng. *worth*, njem. *Wert*, slovenski i srpski *vrednost*, švedski *värd*, nizozemski *waard*) ono što vrijedi, → vrednota; što ima krepkost, jačinu, snagu (→ zakon)

vrlìna (lat. *virtus*, eng. *virtue*, njem. *Tugend*, fran. *vertu*, tal. *virtue*, kastilski *virtud*, mađarski *erény*, poljski *zaleta*, srpski i slovenski *vrlina*, mađarski *erény*, esperantski *virto*) pozitivno svojstvo u → čovjeka; junaštvo, hrabrost, srčanost; dobra odlika čega; suprotno poroku i mani. Vrlina ima neodređenije i šire značenje od → kreposti.

vȕlva v. *stidnica*

začéće (lat. *conceptio*, eng. i fran. *conception*, njem. *Empfängnis*, tal. *concezione*, kastilski *concepción*, portugalski *conceição*, poljski *poczęcie*, ruski *začatie*, češki *početí*, slovenski *spočetje*, mađarski *fogantatás*, nizozemski *ontvangenis*, danski *undfangelse*, norveški *unnfangelse*, švedski *avlelsen*, litvanski *prasidėjimas*, rumunjski *zămislire*, esperantski *koncipiĝo*, albanski *ngjizja*, finski *sikiäminen*) spajanje → spermija i → jajašca; stanje nakon → oplodnje; čin začinjanja, zanošenje, zatrudnjenje, zarodak, zametanje → ploda; trenutak nastanka novoga ljudskog bića; početak jednoga jedinog i jednoznačnog životnog procesa koji se zaključuje u → rođenju → djeteta. Spermiji uđu u → jajnu stanicu pa glava spermija bubri i pretvara se u muški pronukleus koji se spoji sa ženskim pronukleusom u jajašcu te tako nastaje → začetak (zigota) nove jedinke. Začeće se u pravilu zbiva u lijevku (prvoj trećini) → jajovoda u roku od 24 sata nakon → ovulacije. → Oplođena jajna stanica nakon četiri dana stiže u → maternicu, gdje se → ugnijezdi.

začétak (grčki *zygōtón*, lat. *zygotum*, eng. i fran. *zygote*, njem. *Zygote*) → oplođena jajna stanica, ljudsko biće u prvim satima od → začeća, diploidna stanica nastala spajanjem ženske i muške → gamete u času začeća. Dijeljenjem te stanice nastaje → zanijetak.

zȁjedničkō dòbro (lat. *bonum commune*, eng. *common good*, njem. *Gemeinwohl*, fran. *bien commun*, tal. *bene comune*, kastilski *bien común*, portugalski *bem comum*, poljski *dobra wspólnego*, ruski *odšee blago*, slovenski *skupni blagor*, mađarski *közjó*, nizozemski *collectief goed*, švedski *allmänna bästa*, latvijski *kopçjais labums*, litvanski *bendrasis gėris*) skupna etička → vrijednost, svrha ljudskoga moralnog odnošenja u zajednici; skup uvjeta društvenog života koji skupinama i pojedincima omogućuju da potpunije i lakše dođu do vlastita savršenstva; pretpostavlja poštovanje osobe (ljudskih prava), traži društveno blagostanje i razvoj, uključuje mir, tj. postojanost i sigurnost pravednog poretka. Zadnjih desetljeća neki prevode »bonum commune« kao »opće dobro«. No, opće se odnosi na ono što nije pojedinačno, individualizirano, nego je općenito (lat. *generale*), dok se zajedničko dobro odnosi na ono što je skupno dobro za ljudski rod, zajednicu. Stoga je primjerice »opći« pojam ili prosudba o čemu, a → vrednota je »zajedničko dobro«, dobro svih.

zákon (lat. *lex*, eng. *law*, njem. *Gesetz*, fran. *loi*, tal. *legge*, kastilski *ley*, češki *zákon*, švedski *lag*, nizozemski *wet*, esperanti *lêgo*) »odredba → razuma radi → zajedničkoga dobra proglašena od onoga koji se brine za zajednicu« (*Sth*, I-II, 90, 4, c.); »razumni nalog u obliku zapovijedi« (*Sth*, I-II, 92, 2, c.); usmjeriteljsko i obvezujuće pravilo i mjerilo ljudskih čina po kojem se tko upućuje na djelovanje ili odvraća od njega (*Sth*, I-II, 90, 1, c.); navodi na dobro, zabranjuje zlo, dopušta što je ćudoredno neodređeno, nalaže prisilu; čuvar, nadziratelj, pratitelj (Gal 3, 24) »dometnut poradi prekršaja« (Gal 3, 19); sredstvo (instrument) koji uređuje ljudsko ponašanje u nužnim pitanjima; utvrđuje i obvezuje na granice → pravednosti. Donosi se da se »strahom od zakona obuzdava drskost.« (Izidor Seviljski) Pravičnost (*epieíkeia, aequitas*) je kad se strogi zakon ponekad ublažava (zanemaruje se pisano slovo) gdje bi njegova primjena bila nepravična kako bi se ostvarila bitna svrha svakoga zakona tj. zajedničko dobro. Osnovna obveza države i njezinih zakona je da štite ljudski → život. Zadaća zakona je promicati dobrobit društva i pripravljati takve životne uvjete da se što više začete djece rodi, a da se svako rođeno → dijete prihvati na način dostojan ljudi; treba nastojati oko potpore obiteljima i samohranim majkama, odrediti pomoć za djecu, osigurati zaštitu djeteta bez roditeljske skrbi i zbrinjavanje udomljenjem i posvojenjem. Sadržajem treba biti opći i jednak za sve (razmjerno, a ne matematički, nasilno brišući ili umjetno izrav-

navajući sve razlike), a → zakonske posljedice sigurne za one na koje će se primijeniti i primjerene njihovim → zakonitim očekivanjima. v. → *vječni*, → *naravni*, → *pozitivni*, → *božanski* i → *ljudski zakon*.

zákonit (grčki *nómimos*, lat. *legitimus*, eng. *lawful, legitimate*, fran. *légitime*) legitiman, opravdan, osnovan na zakonu, s punim pravom, pravilan, pravedan; *zakonito dijete* sin ili kći rođena u braku

zákonitōst (lat. *legalitas*, eng. *legality* i *lawfulness*) djelovanje u skladu sa → zakonom, vanjskom normom (za razliku od → ćudorednosti, postupanja u skladu s unutarnjim zakonom tj. savješću). »Zakoni koji razmjerno (*proportionabiliter*) raspoređuju terete, pravedni su i obvezuju u savjesti, jesu i zakoniti« (*sunt leges legales*: *Sth*, I-II, 96, 4, c.; imaju zakonsku → vrijednost, zakoni su koji odgovaraju pojmu zakona, *are legitimate law*) v. *ljudski zakon, pozitivni zakon*

zákonskī (grčki *nómikos*, lat. *legalis*, eng. *legal*, fran. *légal*) legalan, uspostavljen zakonom, zakonom dopušten, koji se slaže sa zakonom, pravni; »ono što je u početku bilo potpuno svejedno hoće li biti ovako ili onako, ali kad je jednom postavljeno, onda je važno« (Aristotel, *Nikomahova etika*, V 7, 1134 b 20-24)

zámetak (lat., eng., švedski i nizozemski *embryo*, njem. *Embryo*, fran. *embryon*, tal. *embrione*, kastilski *embrión*, poljski i slovenski *zarodek*, češki *zárodek*, mađarski *embriónak*) ljudsko biće u početnom razdoblju razvoja u → maternici, embrij. U tom stadiju obično završava organogeneza (diferencijacija organa). Naziv se upotrebljava za plod → trudnoće od otprilike 20. do 56. dana od → začeća (od 3. do 8. tjedna). Prije toga se naziva → zanijetak, a nakon toga → plod. Oni koji ne poštuju → kulturu života znaju napadati zametak protunosećim sredstvom (kontragestiv, vrsta → abortiva što se reklamira kao → kontraceptiv, a uzrokuje izbacivanje već usađenoga zametka iz → materišta: RU486/mifepriston/misoprostol, sintetički prostaglandin ili metotreksat) i → izazvanim pobačajem.

zâmjensko mâjčīnstvo (lat. *maternitas substitutiva*, eng. *surrogate motherhood*, njem. *Ersatzmutterschaft*, fran. *maternité substitutive*, tal. *maternità sostitutiva*, kastilski *maternidad sustitutiva*, ruski *surrogatnoe materinstvo*) žena koja u → maternici nosi usađeni → zametak s obvezom da se dijete nakon → rođenja dodijeli onomu tko ga je naručio ili tko je ugovorio tu → trudnoću (njem. *Leihmutter*, fran. *gestation pour autrui, mère porteuse*, poljski *matka zastępcza*, nizozemski *draagmoeder*); prema *Donum vitae*, takvo je postupanje neprihvatljivo katoličkom → ćudoređu

zamrzávānje jajášacā (eng. *freezing of oocytes*, njem. *Einfrieren von Eizellen*, fran. *congélation d'ovocytes*, tal. *congelamento di ovociti*, kastilski *congelamiento de óvulos*, portugalski *congelamento de ovócitos*, poljski *zamrażanie owocytów*) postupak hlađenja → jajašaca (→ oocita) na izuzetno niske temperature (obično –196° celzija) da im se omogući dugotrajna očuvanost; po sebi ćudoredno dopustivo, no kriokonzerviranje → jajnih stanica u svrhu → umjetne oplodnje ćudoredno je neprihvatljivo

zamrzávānje zanijétakā (lat. *embryonum congelatio*, eng. *freezing embryos*, njem. *Einfrieren von Embryonen*, fran. *congélation des embryons*, tal. *congelamento di embrioni*, kastilski *congelamiento de embriones*, portugalski *congelamento dos embriões*, poljski *zamrażanie embrionów*) kriokonzerviranje, uščuvanje dubokim zamrzavanjem; postupak hlađenja → zanijetaka na izuzetno niske temperature (obično –196° celzija) da im se omogući dugotrajna očuvanost; nespojivo je s dužnim poštovanjem prema ljudskim → zanijetcima: pretpostavlja njihovu proizvodnju u kušalici; izlaže ih teškim opasnostima od → smrti ili štetama za tjelesnu cjelovitost jer visoki postotak ne preživljava zamrzavanje i odmrzavanje; lišava ih barem privremeno majčinskog primanja, → nošenja i → rađanja; stavlja ih u položaj u kojem su podložni daljnjim povredama i manipulacijama; pojava predstavlja stanje nepopravljive nepravde

zanijétak[21] (lat. i eng. *conceptus*, njem. *Konzep-*

21 Nazivi razvojnih stadija ljudske osobe od začeća do rođenja (zanijetak, ugnježđenje, zametak, plod) usklađeni su s aktualnim hrvatskim medicinskim nazivljem – usp. *Enciklopedijski rječnik humanog i veterinarskog medicinskog nazivlja*, glavni urednik Ivo Padovan, urednik humane medicine Theodor Dürrigl, Zagreb, 2006. U moralnoteološkom, etičkom, bioetičkom i pravnom smislu ti su pojmovi zapravo irelevantni jer svi su samo drugo ime za ljudsku osobu, čovjeka, baš kao što su to neprijeporno i:

tus) ljudsko biće u prva tri tjedna, dok još nije razvijen cirkulacijski sustav, a stanice se prehranjuju difuzijom, predzametak (predembrij, preembrij, *praeembryo*); od začeća otprilike do 20. dana kad prelazi u → zametak. U → kulturi smrti zanijetak se napada presretajućim sredstvom (interceptiv, vrsta → abortiva što se reklamira kao → kontraceptiv: spirala /unutarmaternični uložak/ ili pilula za jutro poslije) da bi ga se odvratilo od → ugnježđenja.

zbȁbnōst v. trudnoća

Zbȍr za ùčēnje vjȅre (lat. *Congregatio pro doctrina fidei*, eng. *Congregation for the Doctrine of the Faith*, njem. *Kongregation für die Glaubenslehre*, fran. *Congrégation pour la Doctrine de la Foi*, tal. *Congregazione per la Dottrina della Fede*, kastilski *Congregación para la Doctrina de la Fe*, portugalski *Congregação para a Doutrina da Fé*, poljski *Kongregacja Nauki Wiary*, češki *Kongregace pro nauku víry*, slovački *Kongregácia pre náuku viery*, norveški *Kongregasjonen for Troslæren*, nizozemski *Congregatie voor de geloofsleer*, mađarski *Hittani Kongregáció*, litavski *Tikejimo mokslo kongregacija*) tijelo (dikasterij) Rimske kurije koje pomaže → papi; dužnost mu je promicati i čuvati učenje (nauku) vjere i → ćudoređa u cijelome katoličkom svijetu; osnovan 1542., sadašnji naziv ima od 1965. Od 1968. do 1981. pročelnik mu je bio Franjo Šeper, a od 1981. do 2005. Joseph Ratzinger. Zbog razlike između značenja riječi → nauk (*didaché*, *disciplina*, *Belehrung, poučení*) i → nauka (*didaskalía*, *doctrina*, *Lehre, nauka*), očito se pogrešno na hrvatski prevodi kao Zbor za nauk vjere, što je vjerojatno bilo potaknuto željom da se ne upotrebljava riječ nauka koja na srpskom znači znanost. Budući da je nauk, dakle, ovdje promašeni prijevod; da nije lako uvijek i svima objasniti razliku između nauka i nauke; da riječ učenje jednim dijelom znači isto što i nauka; da je tako prevedeno na njemački, nizozemski i norveški; te da nauka u sebi ima neki prizvuk autoritativnosti, dok je učenje svima bliži (ono što tko naučava, sustav mišljenja o čemu) i jednostavniji pojam koji nudi ponajprije sadržaj, zdravu i istinitu nauku, a to je i svrha tog tijela, prevagnulo je da bude Zbor za učenje vjere.

zdjètnōst v. trudnoća

ZIFT (eng. *zygote intrafallopian transfer*) prijenos → začetka (→ zigote) u → jajovod uz pomoć → laparoskopije, vrsta → umjetne oplodnje

zigòta (od grčkog *zygóō* spajam, ujarmljujem; *zygōtón*) v. *oplođena jajna stanica* i *začetak*

zlâtnō prȁvilo (lat. *aureum praeceptum*, eng. *golden rule*, njem. *goldene Regel*, fran. *règle d'or*, tal. *regola d'oro*, kastilski *regla de oro*, portugalski *regra áurea*, poljski *złota reguła*, ruski *zolotoe pravilo*) »Sve, dakle, što želite da ljudi vama čine, činite i vi njima« (Mt 7, 12). Ovo zahtjevno Isusovo načelo ponašanja štiti i → pravo na rođenje. usp. *čin s dvostrukim učinkom, ćudoređe, manje zlo, načelo cijelosti*

zlȏ (lat. *malum*, eng. *evil*, njem. *Böse, Übel*, fran., kastilski i portugalski *mal*, tal. *male*, poljski *zło*, ruski, češki, slovački i srpski *zlo*, švedski *ondska*, danski *ondskab*) bilo koji čin (grijeh), sklonost (porok, mana, grešna navika), stanje stvari (patnje: tjelesni bol, osjećaj okaljanosti, poniženje, krivnja, tjeskoba; društvena zla: uživanje bez savjesti, trgovina bez ćudoređa, znanost bez čovječnosti, zajednički običaji, modeli ponašanja koja grešne postupke čine primamljivima, ugodnijima ili prih vatljivima nego što bi inače bili) ili ustanova (čvrsta, ustrojena udruga, stranka, pokret, vlada, nevladina organizacija kojoj je svrha ohrabrivati grijeh i manu ili širiti društveno zlo) koja se suprotstavlja → božanskom zakonu; loš čin, ružno djelo; nije samo lišenost dobra, nego je nešto suprotno, protimba, kvar, nijekanje dobra. Zlo postavljeno na svojem mjestu izvrsnije preporučuje dobro (Augustin, *Echiridion*, 11) na osnovi opreke koju sadrži s obzirom na nj. Zlo se naziva suprotnim dobru većma na ćudorednom području negoli na prirodnom, zato jer ćudoredno područje ovisi o volji, a predmet volje su → dobro i zlo. Ništa nije u najvećoj mjeri zlo. Ne postoji apsolutno zlo (kao što je Bog vrhovno dobro, bez trunka zla), pa se nešto naziva najvećim zlom jer od njega ništa nije gore, a ne jer ne može biti gore (Toma Akvinski, *Super Sententiis*, I, 16, 2, 2, c.). Kršenje → prava na rođenje jasan je i sveobuhvatni primjer dimenzija zla. Učiniti drugo ljudsko biće skladištem organa, predmetom

novorođenče, dijete, dječak, djevojčica, mladić, djevojka, maloljetnik, muškarac, žena, starac ili starica.

čijim se → životom raspolaže kao s igračkom, odricati mu ljudsko dostojanstvo, jest zlo; zdravstvene ustanove koje u zakonskom sustavu obavljaju → prekid trudnoće primjer su institucionalnog zla (grijeha struktura); društvo u kojem se dopušta kršenje prava na rođenje zaraženo je društvenim zlom jer ljudima savjetuje da počine → pobačaj (grijeh), upotrebljavaju kozmetičke i farmaceutske pripravke dobivene od → zametaka (porok) i sve to smatraju posve dobrim (stanje stvari). »Pobačaj je težak grijeh, pa ga treba ubrojiti u zlodjela i protunaravnost, jer i životinje očekuju plod, ali ipak je manji nego ubojstvo; jer se → začeće još moglo spriječiti drugim načinom« (*Super Sententiis*, IV, 31, 2, 3). »Uzrok zlu nakaznog poroda je manjkava sila u sjemenu; nesazrelo sjeme podbacuje pri rađanju te proizvodi nakazni porod, što je izopačenje naravnog reda« (Toma Akvinski, *De malo*, I, 3, c; I, 1, ad 8). »Nitko ne čini neko zlo doli namjeravajući neko dobro, kako mu se čini: primjerice, preljubniku se čini dobro uživati u osjetilnoj nasladi, pa zbog toga počini preljub« (*De malo*, I, 3, c.). Vrlo je teško shvatiti zlo, osobito jer su ljudska bića sklona razmišljati da su svi naši putovi dobri, čak Božji putovi, pa su prema tome oni koji nam se suprotstavljaju zli. Takva sklonost je samoobmana, oholost, neuspjeh da vidimo zlo u samima sebi a dobro u drugima i možda najvidljiviji dokaz istočnoga grijeha. Zlo se ne može objasniti, jedino prevladati. Zlo je prije svega praktični problem. Treba naučiti kako prepoznavati zlo u svim oblicima, uklanjati ga kad možemo te tješiti žrtve zla i utjecati na one koji nanose zlo. usp. *čin s dvostrukim učinkom, ćudoređe, dobro, manje zlo, načelo cijelosti, zlatno pravilo*

zlòčin (lat. *crimen*, eng. i fran. *crime*, njem. *Verbrechen*, tal. *crimine*, poljski *złoczyństwo*, češki *zločin*, slovenski *hudodelstvo*, mađarski *bűn*, švedski *brott*, nizozemski *misdaad*, esperantski *krimo*) najteža kaznena djela; »glavokrivno ili pod izgubljenjem glave zločinstvo«[22], »zločinstvo glavogubno«[23]

znánōst (grčki *epistḗmē* razumijevanje, spoznanje; lat. *scientia*, eng. i fran. *science*, njem. *Wissenschaft*, tal. *scienza*, kastilski *ciencia*, mađarski *tudomány*, češki *věda*, slovački *veda*, bugarski, makedonski, poljski, ruski i srpski *nauka*, slovenski *znanost*, švedski *vetenskap*, danski *videnskab*, finski *tiede*, esperantski *scienco*) ustrojeni sustav cjelokupnoga ljudskog znanja stečen opažanjem postupaka i pojava u prirodi i društvu; obrađen razumskim, provjerljivim metodama; objektivno, ususstavljeno i obrazloženo znanje o zakonitostima, činjenicama, pojavama i njihovim vjerojatnim uzrocima, stečeno i provjereno egzaktnim promatranjem, organiziranim → pokusom i pravilnim razmišljanjem

živoròđēnče (eng. *liveborn*, slovenski *živorojenček*, esperantski *vivnaskito*) → dijete koje se rodi živo

živoròđēnje (eng. *live birth*, njem. *Lebendgeburt*, fran. *naissance vivante*) potpuno istiskivanje (→ rađanje) ili vađenje ploda → začeća iz majke (→ carski rez), bez obzira na trajanje → trudnoće, koji nakon odvajanja od majčina tijela, diše ili pokazuje druge znakove života kao što su kucanje srca, pulsiranje → pupkovine ili nedvojbeno kretanje voljnih mišića, bez obzira na to je li pupkovina prerezana ili je povezana s → posteljicom. Svaki plod takva → porođaja smatra se živorođenim. Ako dijete ubrzo nakon porođaja umre, najprije se ubilježi kao živorođeno, a zatim kao umrlo → dojenče.[24]

život (lat. i tal. *vita*, eng. *life*, njem. *Leben*, fran. *vie*, kastilski i portugalski *vida*, esperantski *vivo*, mađarski *élet*, nizozemski *leven*, švedski, norveški i danski *liv*, bugarski, češki, makedonski, slovački i srpski *život*, slovenski *življenje*, poljski *życie*, ruski *žizn'*, albanski *jeta*, turski *yaşam*, finski *elämä*) način postojanja živih bića, njihova srž ili bît; stanje onoga koji je živ

22 Josip II., *Opchinska naredba od zlocsinstvah i njihovih pedepsah*, preveo Ivan Matković, U Budimu, 1788., str. 15, § 1.

23 Josip II., *Opchinska naredba od zlocsinstvah i njihovih pedepsah*, preveo Ivan Matković, U Budimu, 1788., str. 16, § 4; str. 67, § 112.

24 Prema *Međunarodnoj klasifikaciji bolesti – X revizija*, Priručnik za uporabu, svezak 2.; Hrvatski zavod za javno zdravstvo, *Upute za ispunjavanje individualnih zdravstveno-statističkih izvješća*, Zagreb, 2000., str. 21; Zagreb, 2003., str. 17.

KRATICE UPOTRIJEBLJENIH BIBLIJSKIH KNJIGA

Am	Amos	I Kr	Prva knjiga o kraljevima
Bar	Baruh	II Kr	Druga knjiga o kraljevima
Br	Knjiga Brojeva	Lev	Levitski zakonik
Dj	Djela apostolska	Lk	Evanđelje po Luki
Dn	Daniel	II Mak	Druga knjiga o Makabejcima
Ef	Poslanica Efežanima	Mih	Mihej
Ez	Ezekiel	Mk	Evanđelje po Marku
Fil	Poslanica Filipljanima	Mt	Evanđelje po Mateju
Gal	Poslanica Galaćanima	Mudr	Knjiga Mudrosti
Hebr	Poslanica Hebrejima	Otk	Otkrivenje
Hoš	Hošea	Pnz	Ponovljeni zakon
Iv	Evanđelje po Ivanu	Post	Knjiga Postanka
I Iv	Prva Ivanova poslanica	Prop	Propovjednik
II Iv	Druga Ivanova poslanica	Ps	Psalmi
Iz	Izaija	I Pt	Prva Petrova poslanica
Izl	Knjiga Izlaska	Rim	Poslanica Rimljanima
Izr	Knjiga mudrih izreka	I Sam	Prva knjiga o Samuelu
Jak	Jakovljeva poslanica	II Sam	Druga knjiga o Samuelu
Jd	Judina poslanica	Sir	Knjiga Sirahova
Jer	Jeremija	Suci	Knjiga o sucima
Job	Knjiga o Jobu	I Tim	Prva poslanica Timoteju
Joel	Joel	II Tim	Druga poslanica Timoteju
Kol	Poslanica Kološanima	Tit	Poslanica Titu
I Kor	Prva poslanica Korinćanima	Tob	Tobija
II Kor	Druga poslanica Korinćanima	Zah	Zaharija

Sveto pismo se ne navodi prema mjestu, godini izdanja i stranici, nego po jednoj od 73 biblijske knjige, a zatim po poglavlju i retku. Iza broja poglavlja stavlja se zarez da bi se naveo redak u tom poglavlju ili točka-zarez da bi se naznačilo sljedeće navedeno poglavlje ili crtica da bi se označilo do kojeg se poglavlja proteže uputnica. Kad se navodi više redaka iz istog poglavlja, oni se odvajaju crticom ako su u nastavku, a točkom ako nisu. Primjerice, Mt 5, 3-10, označava: »Evanđelje po Mateju, peto poglavlje, treći do desetog retka«, a Mt 5, 3. 10, znači: »Evanđelje po Mateju, peto poglavlje, treći i deseti redak«.

KAZALO IZVORA

Izostavljene su biblijske knjige i suvremeni komentatori.
Zvjezdica (*) ispred naziva znači da se dokument objavljuje u cijelosti.

dokumenti prema latinskom nazivu
Accidit in diversis (11. lipnja 1976.) § 6.
*Ad singulas orbis (22. prosinca 1433.) § 150.
Apostolicae Sedis (12. listopada 1869.) § 27.
Casti connubii (31. prosinca 1930.) § 30.
Centesimus annus (1. svibnja 1991.) §§ 92, 105/6.92.96, 273/pravna, vladavina.
Christifideles laici (30. prosinca 1988.) § 90.
*De abortu procurato (18. studenoga 1974.) § 71.
Dei Verbum (18. studenoga 1965.) § 105/29.
Deus caritas est (25. prosinca 2005.), § 138.b.
Dignitas personae (8. rujna 2008.) § 138.a.
Dignitatis humanae (7. prosinca 1965.) §§ 105/71, 273/Crkva, građansko.
Dives in misericordia (30. studenoga 1980.) § 80.
Dominum et vivificantem (18. svibnja 1986.) § 85.
*Donum vitae (22. veljače 1987.) § 86.
Ecclesia in America (22. siječnja 1999.) § 273/vladavina.
Ecclesia in Europa (28. lipnja 2003.) § 127.
Effraenatam (29. listopada 1588.) § 26.
Evangelii nuntiandi (8. prosinca 1975.) §§ 105/78.95, 109.
*Evangelium vitae (25. ožujka 1995.) § 105.
Familiaris consortio (22. studenoga 1981.) §§ 82, 86/II:5.8, 105/92.94.97.
Gaudium et spes (7. prosinca 1965.) §§ 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 71/16, 105/22.26.34.43.67.104, 138.a/7, 151, 273/Crkva.
Gratissimam sane (2. veljače 1994.) §§ 100, 105/6.59.100, 273/Posljednji, pravna.
Humani generis (12. kolovoza 1950.) §§ 16, 34, 86/Uvod:5, 105/43.
Humanae vitae (25. srpnja 1968.) §§ 67, 68, 86/II:4, 99, 105/52, 138.a/6.
Ineffabilis Deus (8. prosinca 1854.) § 9.
Iura et bona (5. svibnja 1980.) §§ 79, 105/57.65.
Lumen Ecclesiae (22. studenoga 1974.) § 19.
Lumen gentium (4. prosinca 1964.) §§ 14, 105/57.103.105, 273/Crkva.
Mater et magistra (15. svibnja 1961.) §§ 42, 43, 44, 86/Uvod:4.5, 105/62, 273/spolna.
Mulieris dignitatem (15. kolovoza 1988.), § 105/59.99.
*Ordo Hospitalis misericordie (9. veljače 1432.) § 152.
*Ordo pro servis (27. siječnja 1416.) § 150.
Pacem in terris (11. travnja 1963.) §§ 41, 42, 45, 46, 47, 105/71.72.
Pastores gregis (16. listopada 2003.) § 128.
*Quaestio de abortu (18. studenoga 1974.) § 71.
Reconciliatio et paenitentia (2. prosinca 1984.) § 99.
Redemptor hominis (4. ožujka 1979.) §§ 77, 105/25.
Sedes Apostolica (31. svibnja 1591.) § 26.
Sollicita ac provida (9. srpnja 1753.) § 19.
Sollicitudo rei socialis (30. prosinca 1987.) §§ 87, 92, 105/42.93.
Summi pontificatus (20. listopada 1939.) § 32.
Tertio millenio adveniente (10. studenoga 1994.) § 5.
Veritatis splendor (6. kolovoza 1993.) §§ 99, 105/57.75, 138.a/7.
Vitae mysterium (11. veljače 1994.) § 105/98.

Albert Veliki, sv.
De animalibus [O životinjama], § 18.
De natura boni [O naravi dobra], § 105/105.
De natura et origine animae [O naravi i podrijetlu duše], § 18.
Summa de creaturis [Suma o stvorenjima], § 18.
Super Lucam [Tumačenje Lukina evanđelja], § 9.

Alfonz Marija Ligouri, sv.
Theologia moralis [Ćudoredno bogoslovlje], §§ 26, 105/55.

Ambrozije Milanski, sv.
De Cain et Abel [O Kajinu i Abelu], § 105/9.
Expositio evangelii secundum Lucam [Tumačenje Evanđelja po Luki], §§ 105/45, 133.
Hexameron [Izlaganje o šest dana stvaranja], §§ 16, 105/35.
Sermo 81 [81. govor], § 22.

Amfilohije, biskup
Orationes [Propovijedi], § 105/43.

Antonin Pierozzi, sv.
Summa sacrae theologiae [Suma svetog bogoslovlja], § 26.

apostolski oci: nepoznati pisci Didachéa (v.), Barnabine poslanice (v.) i Ignacije Antiohijski

Aristotel
De animalibus historiae, § 16.
De animalibus [O životinjama], § 22.
De generatione animalium [O rađanju osjetilnih bića], §§ 16, 20.
Ethica Nicomachea [Nikomahova Etika], § 22.
Politica [Politika], §§ 4, 15, 22.

Atanazije Veliki, sv.
De incarnatione Verbi [O utjelovljenju Riječi], § 100/21.

Atenagora
Legatio pro christianis [Zauzimanje za kršćane], §§ 16, 71/6, 105/61, 140.

Augustin, Aurelije, sv.
Confessiones [Ispovijesti], §§ 21, 100/9, 105/35.
Contra Iulianum [Protiv Julijana], § 16.
De cathechizandis rudibus [Poučavanje neupućenih], § 156.
De civitate Dei [O Državi Božjoj], §§ 0, 16, 22, 105/66, 273/čovjek.
De libero arbitrio [O slobodnoj volji], §§ 2, 105/72.
De natura et gratia [O naravi i milosti], § 6.
De nuptiis et concupiscentia [O ženidbi i požudi], § 16, 30.
Enarratio in Psalmos [Izlaganja o psalmima], § 273/dekalog.
Enchridion de fide, spe et caritate, ad Laurentium [Rukovet], §§ 0, 16, 273/zlo.
Epistulae [Pisma], § 105/66.
In Iohannis Evangelium Tractatus [Rasprava o Ivanovu Evanđelju], § 105/75.
Quaestiones in Heptateuchum [O pitanjima Sedmoknjižja: knjigâ Postanka, Izlaska, Levitskog zakonika, Brojeva, Ponovljenog zakona, Jošue i Sudaca], § 16.
Regula ad servos Dei [Pravilo za Božje sluge], § 22.
Sermo 69 [69. govor], § 5.

Baglivi, Gjuro
De fibra motrice et morbosa [O zdravom i bolesnom motoričkom vlaknu], § 20.

Barnabina poslanica §§ 15, 71/6, 96/2271.

Bazelski sabor
*odluka (22. prosinca 1433.) § 150.
odluka (17. rujna 1439.) § 9.

Bazilije Veliki, sv.
Adversus Eunomium [Protiv Eunomija], § 0.
Epistola canonica, §§ 16, 140.

Benedikt XIV., papa
konstitucija, 9. srpnja 1753. § 19.

Benedikt XVI., papa
govor 3. prosinca 2005. § 132.
govor 27. veljače 2006. §§ 133, 138.a/8.16.
govor 16. rujna 2006. § 138.a/32.
govor 24. veljače 2007. § 135.
govor 7. rujna 2007. §§ 137, 148.
govor 3. veljače 2008. § 138.
govor 18. travnja 2008. § 138.a/5.
govor 11. svibnja 2008. § 138.a/6.
govor 7. studenoga 2008. § 138.b.
poruka, 8. prosinca 2006. § 134.
okružnica, 25. prosinca 2005. § 138.b.
razgovor, 16. prosinca 2005. §§ 74, 130.
razgovor, 9. svibnja 2007. § 136.

Bonaventura, sv.
In II Sententiarum, § 20.

Bonhöffer, Dietrich
pismo iz 1943. § 4.

Castillo Lara, Rosalio José
*Vjerodostojno tumačenje kanona 1398., 19. siječnja 1988. § 88.

crkveni oci: v. Ambrozije, Atanazije, Augustin, Bazilije Veliki, Grgur Nisejski, Grgur Veliki, Irenej Lionski, Ivan Zlatousti, Jeronim, Tertulijan

crkveni naučitelji: v. Albert, Alfonz, Ambrozije, Atanazije, Augustin, Bazilije, Bonaventura, Ćiril, Efrem, Grgur Nisejski, Grgur Veliki, Ivan Damaščanin, Ivan Zlatousti, Izidor, Jeronim, Toma Akvinski

crkveni sabori: Ancirski § 17, Bazelski §§ 9, 150; Drugi vatikanski (v.), Četvrti lateranski § 21, Elvirski § 17, Mainzski § 17, Wormski § 17.

Ćiril Jeruzalemski, sv.
Catecheses mystagogicae [Kateheze o krštenju], § 133.

Didaché [Nauk dvanaestorice apostola], §§ 15, 71/6, 96/2271, 105/54, 140.

Drugi vatikanski sabor
dogmatska konstitucija o božanskoj Objavi (18. studenoga 1965.) § 105/29.
dogmatska konstitucija o Crkvi (4. prosinca 1964.) §§ 14, 105/57.103.105, 273/Crkva.
izjava o vjerskoj slobodi (7. prosinca 1965.) §§ 105/71, 273/Crkva, građansko.
pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu (7. prosinca 1965.) §§ 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 71/16, 105/22.26.34.43.67.104, 138.a/7, 151, 273/Crkva.

Efrem Sirac, sv.
Govor o strahu Božjem i o Posljednjem danu, § 16.

Euzebije Cezarejski
Praeparatio evangelica, § 16.

Gagnon, Édouard
Povelja o pravima obitelji (22. listopada 1983.) § 84.
Napomena o prirodnom reguliranju i metodama praćenja plodnosti (28. veljače 1989.) § 91.

Genadije Marsejski
Definitio ecclesiasticorum dogmatum, § 18.

Grgur I. Veliki, sv., papa
Moralia in Iob [Tumačenje knjige o Jobu], § 105/25.

Grgur XIV., papa
konstitucija 31. svibnja 1591. § 26.

Grgur Nisejski, sv.
De beatitudinis [O blaženstvima], § 105/80.
De hominis opificio [Stvaranje čovjeka], §§ 16, 105/52.

Gverik D'Igny
In Assumptione B. Mariae [Govor o uznesenju blažene Marije], § 105/102.

Heraklit
ulomci, § 21.

Ignacije Antiohijski, sv.
Ad Ephesios [Pismo Efežanima], § 105/47.

Inocent III., papa
ulomci, §§ 17, 22, 151.

Inocent XI., papa
osuda laksističkih teza, §§ 26, 71/7.

Irenej Lionski, sv.
Adversus haereses [Protiv krivovjerstva], §§ 63, 100/11, 105/34.38.80, 123.

Ivan XXIII., bl., papa
govor 1. ožujka 1959. § 46.
govor 2. lipnja 1959. § 44.
govor 31. svibnja 1959. § 45.
govor 25. listopada 1959. § 44.
govor 25. listopada 1960. §§ 43, 45.
govor 20. studenoga 1960. § 46.
govor 7. prosinca 1960. § 45, 46.
govor 8. prosinca 1960. § 45.
govor 8. siječnja 1961. §§ 44, 45.
govor 19. travnja 1961. § 42.
govor 14. svibnja 1961. § 41.
govor 9. kolovoza 1961. § 42.
govor 6. rujna 1961. § 46.
govor 13. prosinca 1961. § 45.
govor 5. svibnja 1962. §§ 42, 43, 44, 45.
govor 4. listopada 1962. § 45.
govor 4. siječnja 1963. § 41.
okružnica, 15. svibnja 1961. §§ 42, 43, 44, 86/Uvod:4.5, 105/62, 273/spolna.
okružnica, 11. travnja 1963. §§ 41, 42, 45, 46, 47, 105/71.72.
poruka, 11. siječnja 1959. § 44.
poruka, 15. veljače 1959. § 42.
poruka, 23. prosinca 1959. § 42.
poruka, 10. siječnja 1962. § 45.
poruka, 11. rujna 1962. § 44.
poruka, 13. travnja 1963. § 44.
propovijed, 10. travnja 1960. § 43.

Ivan Damaščanin, sv.
De fide orthodoxa [O pravovjerju], § 16.

Ivan Dominici, bl.
De amore caritatis [O božanskoj ljubavi], §§ 5, 7.

Ivan Pavao II., papa
govor 3. siječnja 1979. § 76.
govor 26. veljače 1979. § 148.
govor 2. listopada 1979. § 78.
govor 13. rujna 1980. § 19.
govor 27. listopada 1980. § 86/uvod:1.
govor 5. travnja 1981. § 81.
govor 14. veljače 1982. § 83.
govor 23. listopada 1982. § 86/I:4.
govor 3. prosinca 1982. § 86/I:2.4.
govor 17. rujna 1983. § 86/uvod:1.3.4.5.
govor 29. listopada 1983. § 86/uvod:1.3.4;I:3.6;II:4.
govor 19. prosinca 1985. §§ 5, 74.
govor 4. siječnja 1986. § 21.
govor 18. prosinca 1987. § 105/20.101.
govor 17. listopada 1989. § 105/92.
govor 8. lipnja 1991. § 95.
govor 12. listopada 1992. § 105/91.
govor 14. kolovoza 1993. § 105/17.
govor 25. ožujka 1995. § 127.
govor 3. listopada 1995. § 107.
govor 24. svibnja 1996. § 138.a/19.
govor 1. rujna 1996. § 108.
govor 5. siječnja 1997. § 5.
govor 31. siječnja 1997. § 109.
govor 14. veljače 1997. § 110.
govor 12. travnja 1997. § 10.
govor 20. lipnja 1997. § 10.
govor 1. veljače 1998. § 113.
govor 20. veljače 1998. § 114.
govor 2. listopada 1998. § 115.
govor 4. listopada 1998. § 117.
govor 7. srpnja 2000. § 119.
govor 3. ožujka 2001. §§ 120, 138.a/3.
govor 18. lipnja 2001. § 121.
govor 3. veljače 2002. § 123.
govor 27. veljače 2002. § 124.
govor 2. veljače 2003. § 126.
govor 1. veljače 2004. § 129.
govor 10. siječnja 2005. § 138.a/28.
motu proprio 11. veljače 1994. § 105/98.
okružnica 4. ožujka 1979. §§ 77, 105/25.
okružnica 30. studenoga 1980. § 80.
okružnica 18. svibnja 1986. § 85.
okružnica 30. prosinca 1987. §§ 87, 92, 105/42.93.
okružnica 1. svibnja 1991. §§ 92, 105/6.92.96, 273/pravna, vladavina.
okružnica 6. kolovoza 1993. §§ 99, 105/57.75, 138.a/7.
*okružnica 25. ožujka 1995. § 105.
pismo 15. kolovoza 1988., § 105/59.99.
pismo 19. svibnja 1991. §§ 105/5, 138.a/37.

Ivan Pavao II., nastavak
pismo 13. svibnja 1992. § 105/97.
pismo 2. veljače 1993. §§ 97, 151.
pismo 2. veljače 1994. §§ 100, 105/6.59.100, 273/Posljednji, pravna.
pismo 18. ožujka 1994. § 101.
pismo 10. studenoga 1994. § 5.
pismo 29. lipnja 1995. § 106.
pismo 29. prosinca 1997. § 112.
pismo 28. lipnja 2001. § 122.
pobudnica, 22. studenoga 1981. §§ 82, 86/II:5.8, 105/92.94.97.
pobudnica, 2. prosinca 1984. § 99.
pobudnica, 30. prosinca 1988. § 90.
pobudnica, 22. siječnja 1999. § 273/vladavina.
pobudnica, 28. lipnja 2003. § 127.
pobudnica, 16. listopada 2003. § 128.
poruka, 25. prosinca 1978. § 75.
poruka, 8. prosinca 1994. § 104.
poruka, 8. prosinca 1997. § 2.
poruka, 8. prosinca 1998. § 118.
propovijed, 31. prosinca 1978. § 13.
propovijed, 24. lipnja 1988. § 89.
propovijed, 3. lipnja 1991. § 93.
propovijed, 4. lipnja 1991. § 94.
propovijed, 24. travnja 1994. § 105/86.
propovijed, 6. kolovoza 1994. § 60.
propovijed, 11. rujna 1994. § 103.
propovijed, 4. lipnja 1997. § 111.
propovijed, 20. rujna 1998. § 60.
propovijed, 4. listopada 1998. § 116.
razgovor, travanj 1994. § 102.

Ivan Zlatousti, sv.
In Matthaeum [Propovijedi o Matejevu evanđelju], § 105/87.
In Romanos [Propovijedi o Poslanici Rimljanima], §§ 16, 140.

Izidor Seviljski, sv.
Etymologiae [Etimologije], § 105/105.

Jeronim Dalmatinac, sv.
Epistulae [Pisma], § 16.
Liber de nominibus hebraicis [O hebrejskim imenima], § 105/105.

Katekizam: Rimski (1564.) § 7, 26; Katoličke Crkve (25. lipnja 1992.) § 96; Sažetak Katekizma Katoličke Crkve (28. lipnja 2005.) §§ 22, 131.

Kuharić, Franjo
govor 27. listopada 1964. § 55.
propovijed 5. veljače 1984. § 55.

Levada, William
Naputak o nekim bioetičkim pitanjima, 8. rujna 2008. § 138.a.

Minucije Feliks
Octavius [Oktavije], § 16.

papa: v. Benedikt XIV., Benedikt XVI., Grgur XIV., Inocent III., Inocent XI., Ivan XXIII., Ivan Pavao II., Pavao VI., Pio IX., Pio XI., Pio XII., Siksto V., Stjepan V.

Papinsko povjerenstvo za vjerodostojno tumačenje Zakonika kanonskog prava
*Vjerodostojno tumačenje kanona 1398., 19. siječnja 1988. § 88.

Papinsko vijeće za obitelj
Povelja o pravima obitelji, 22. listopada 1983. § 84.
Napomena o prirodnom reguliranju i metodama praćenja plodnosti, 28. veljače 1989. § 91.

Pavao VI., papa
govor 26. siječnja 1964. § 62.
govor 23. lipnja 1964. § 68.
govor 8. svibnja 1964. § 66.
govor 6. ožujka 1965. § 67.
govor 2. listopada 1965. § 62.
govor 4. listopada 1965. § 14.
govor 23. rujna 1966. § 63.
govor 2. svibnja 1967. § 66.
govor 4. rujna 1968. §§ 62, 63.
govor 27. travnja 1969. § 63.
govor 3. siječnja 1970. § 69.
govor 18. ožujka 1970. § 64.
govor 28. srpnja 1971. §§ 62, 64.
govor 18. kolovoza 1971. § 69.
govor 24. studenoga 1971. §§ 61, 62.
govor 24. svibnja 1972. § 70.
govor 9. prosinca 1972. §§ 62, 65, 66, 69, 71/7, 86/I:1, 105/62.
govor 23. rujna 1973. § 67.
govor 28. rujna 1973. § 66.
govor 27. veljače 1974. §§ 63, 66, 70.
govor 28. ožujka 1974. §§ 63, 68.
govor 22. svibnja 1974. § 66.
govor 18. kolovoza 1974. § 68.
govor 7. rujna 1974. § 68.
govor 16. prosinca 1974. § 63.
govor 22. prosinca 1974. § 62.
govor 12. veljače 1975. § 69.
govor 21. prosinca 1975. § 62.
govor 4. siječnja 1976. § 63.
govor 11. siječnja 1976. §§ 63, 70.
govor 21. siječnja 1976. § 70.
govor 26. rujna 1976. §§ 60, 62, 63.
govor 1. siječnja 1977. § 61.
govor 27. veljače 1977. § 63.
govor 23. travnja 1977. § 63.
govor 19. studenoga 1977. §§ 65, 67.
govor 26. travnja 1978. § 62.
govor 7. lipnja 1978. § 70.

Pavao VI., nastavak
govor 28. lipnja 1978. §§ 63, 65, 66.
govor 29. lipnja 1978. § 60.
ispovijest vjere, 30. lipnja 1968. §§ 16, 86/Uvod:5.
okružnica, 25. srpnja 1968.) §§ 67, 68, 86/II:4, 99, 105/52, 138.a/6.
Pensiero alla morte [Misli o smrti], § 105/84.
pismo 22. studenoga 1974. § 19.
pismo 25. siječnja 1978. §§ 65, 67.
pismo 22. travnja 1978. § 60.
pobudnica, 8. prosinca 1975., §§ 105/78.95, 109.
poruka, 23. prosinca 1963. § 68.
poruka, 25. prosinca 1967. § 105/83.
poruka, 3. listopada 1970. § 66.
poruka, 27. siječnja 1971. §§ 63, 64.
poruka, 4. travnja 1971. § 63.
poruka, 8. prosinca 1971. § 64.
poruka, 1. rujna 1974. § 70.
poruka, 11. travnja 1976. §§ 62, 64, 66.
poruka, 8. prosinca 1976. §§ 61, 63, 67, 105/101.
poruka, 25. prosinca 1976. §§ 62, 63.
poruka, 8. prosinca 1977. § 62.
propovijed 29. lipnja 1967. § 61.
propovijed 1. siječnja 1971. § 66.
propovijed 1. siječnja 1972. §§ 62, 66.
propovijed 1. lipnja 1972. § 70.
propovijed 1. siječnja 1977. § 61.

Pio IX., bl., papa
konstitucija, 8. prosinca 1864. § 9.
konstitucija, 12. listopada 1869. § 27.

Pio XI., papa
okružnica, 31. prosinca 1930. § 30.

Pio XII., papa
govor 10. rujna 1941. § 36.
govor 30. studenoga 1941. § 34.
govor 23. veljače 1944. § 32.
govor 12. studenoga 1944. §§ 32, 33, 39, 71/7, 105/62.
govor 2. lipnja 1945. § 31.
govor 16. siječnja 1946. § 39.
govor 2. lipnja 1947. § 36.
govor 8. ožujka 1948. § 38.
govor 21. svibnja 1948. § 32.
govor 25. ožujka 1949. § 38.
govor 20. rujna 1949. §§ 36, 37, 38.
govor 29. rujna 1949. § 86/II:5.6.
govor 6. studenoga 1949. § 39.
govor 13. studenoga 1949. § 39.
govor 18. rujna 1951. § 37.
govor 29. listopada 1951. §§ 32, 33, 34, 36, 38, 39, 86/II.6.
govor 27. studenoga 1951. §§ 32, 33, 34, 37.
govor 19. ožujka 1953. § 36.
govor 6. prosinca 1953. § 39.
govor 5. lipnja 1955. § 38.
govor 10. svibnja 1956. § 38.

Pio XII., nastavak
govor 19. svibnja 1956. § 86/II:4.
govor 24. veljače 1957. § 105/65.
govor 26. svibnja 1957. § 39.
govor 20. siječnja 1958. §§ 36, 37, 39.
poruka, 1. lipnja 1941. § 37.
poruka, 24. prosinca 1942. §§ 32, 37, 39.
poruka, 24. prosinca 1952. §§ 38, 39.
okružnica, 12. kolovoza 1950. §§ 16, 34, 86/Uvod:5, 105/43.
okružnica, 20. listopada 1939. § 32.

Platon
Res publica [Država], § 15.

Poslanica Diognetu §§ 15, 71/6, 96/2271, 140.

Pseudo-Dionizije Aeropagit
De divinis nomininus [O božanskim imenima] § 105/84.

Ratzinger, Joseph
*Odgovori na pitanja o uklanjanju maternice, 31. srpnja 1993. § 98.
Bilješka o sudjelovanju katolika u političkom životu, 24. studenoga 2002. § 125.
*Naputak o poštovanju ljudskoga života, 22. veljače 1987. § 86.
Razgovor o vjeri, § 130.
Uvod u Sažetak Katekizma Katoličke Crkve, § 131.

Rimski katekizam (1564.) §§ 7, 26.

rimsko pravo § 15.

Rosmini, bl. Antonio
Antropologia soprannaturale, § 27.

Sažetak Katekizma Katoličke Crkve (28. lipnja 2005.) §§ 22, 131.

Siksto V., papa
konstitucija, 29. listopada 1588. § 26.

Stepinac, bl. Alojzije
pismo 10. siječnja 1940. § 161.
propovijed 20. srpnja 1940. § 11.

Stjepan V., papa
Pismo Ludbertu, biskupu Mainza (887./888.) § 17.

Sveta Stolica: v. pape, Sveti Oficij, Zbor za učenje vjere, Papinsko povjerenstvo za vjerodostojno tumačenje Zakonika kanonskog prava, Papinsko vijeće za obitelj

Sveti Oficij
kirurški zahvati koji vode ubijanju ploda ili majke §§ 28, 33.

Sveti Oficij, nastavak
kraniotomija §§ 28, 33.
ubijanje ljudi s duševnim i tjelesnim nedostatcima koji nisu korisni naciji § 31.
umjetna oplodnja § 86/proslov.
vađenje ektopičnog ploda § 28.

Šeper, Franjo
*Izjava o izazvanom pobačaju od 18. studenoga 1974. § 71.
Izjava o eutanaziji od 5. svibnja 1980. §§ 79, 105/57.65.

Terezija Kalkutska, bl.
izjave, §§ 5, 111.

Tertulijan Kartažanin
Apologeticum [Branič], §§ 16, 71/6.13, 105/61, 140.
De anima [O duši], § 16.

Toma Akvinski, sv.
Concede mihi misericors Deus [Udijeli mi milosrdni Bože], § 0.
De malo [O zlu], §§ 22, 273/kazna, manje, zlo.
De potentia [O moći], § 23.
De regno [O kraljevstvu], § 273/manje.
De veritate [O istini], §§ 21, 25.
In Matthaeum [Izlaganje o Matejevu evanđelju], §§ 19, 273/Posljednji
In Psalmos Davidis lectura [Tumačenje Psalama], §§ 105/80, 156.
In salutationem angelicam [Izlaganje o anđeoskom pozdravu], § 9.
Liber de veritate catholicae fidei [Suma protiv pogana], §§ 2, 7, 16, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 141.
Quaestiones de quolibet [Pitanja o bilo čemu], §§ 6, 16.
Responsio ad lectorem Bisuntinum [Odgovor predavaču iz Besançona], § 1.
Sententia libri Metaphysicae [Izlaganje Aristotelove Metafizike], § 19.
Summa contra gentiles v. Liber de veritate…

Toma Akvinski, nastavak
Summa theologiae [Suma teologije], §§ 2, 5, 6, 7, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 30, 74, 105/52.55.66.71, 141, 273/božanski, Crkva, čin, duša, ljudski, manje, naravni, pozitivni, pravednost, vječni, vladavina, zakon, zakonitost.
Super Boethium De Trinitate [Tumačenje Boetijeva djela O Trojstvu], § 19.
Super Primam ad Corinthos [Tumačenje Prve poslanice Korinćanima], § 24.
Super Sententiis [Tumačenje Mislî Petra Lombardskoga], §§ 6, 9, 23, 24, 25, 28, 141, 273/manje, Posljednji, zlo.
Super Symbolum apostolorum [Tumačenje Apostolskog vjerovanja], §§ 9, 19.
Tractatus de preceptis [Rasprava o zapovijedima], §§ 22, 141, 156, 273/manje, naravni.

Toma de Vio Kajetan
Summula Caietani, § 26.

Teodoret Cirski
Graecorum affectionum curatio [Dokazivanje evanđeoske istine grčkom filozofijom], § 16.

Villot, Jean
govori i pisma: §§ 62, 63, 65, 66, 67, 71/14.25.

Zbor za učenje vjere
Bilješka o sudjelovanju katolika u političkom životu, 24. studenoga 2002. § 125.
Izjava o eutanaziji od 5. svibnja 1980. §§ 79, 105/57.65.
*Izjava o izazvanom pobačaju od 18. studenoga 1974. § 71.
*Odgovori na pitanja o uklanjanju maternice, 31. srpnja 1993. § 98.
Naputak o nekim bioetičkim pitanjima, 8. rujna 2008. § 138.a.
*Naputak o poštovanju ljudskoga života, 22. veljače 1987. § 86.

SADRŽAJ

O crtežu na omotu ... 5
Pregled sadržaja ... 7
Proslov: S ljubavlju iščekivanom djetetu (Stjepan Lice) ... 9
Predgovor: I po rađanju sličan Bogu ... 11
§ 1. Sadržaj i namjena knjige ... 11
§ 2. O metodologiji moralne teologije ... 13
§ 3. Jezikoslovne zabilješke ... 15
§ 4. Kršćansko stajalište o pobačaju ... 20
§ 5. Sažeta povijest problema ... 22
§ 6. Nedosljednost aktualne moralne poruke i liturgijsko-pastoralne prakse ... 28
§ 7. O začeću i rođenju u vjeri kršćanske zajednice ... 33
§ 8. O začeću i rođenju u kalendaru kršćanskoga svijeta ... 37
§ 9. O začeću u crkvenom bogoslužju ... 39
§ 10. Pravne dvojbe ... 44
§ 11. Liječnička načela ... 48
§ 12. Poziv na djelovanje ... 50
Uvod ... 53
§ 13. Breme XX. stoljeća ... 53
I. Od Pavla iz Tarza (10.-65. po Kristu) do Grgura IX. (1227.-1241.) ... 55
§ 14. Optužba protiv naše civilizacije ... 55
§ 15. Crkvena predaja prvih stoljeća ... 57
§ 16. Mišljenje crkvenih otaca ... 62
§ 17. Kanonsko zakonodavstvo ... 73
II. Toma Akvinski (1225.-1274.) ... 77
§ 18. Teološko promišljanje u visokome srednjem vijeku ... 77
§ 19. Važnost svetoga Tome ... 78
§ 20. Aristotelova biologija kao Tomin prirodoznanstveni okvir ... 80
§ 21. Mjesto duše u učenju Tome Akvinskoga ... 83
§ 22. Akvinčevo izlaganje o zapovijedi »Ne ubij« (ožujak 1273.) ... 85
§ 23. Toma o produševljenju ... 91
§ 24. »Pobačaj je protiv naravi, težak je grijeh i zlodjelo« ... 94
§ 25. Akvinac o pravu na rođenje ... 97
III. Od Antonina Pierozzija (1389.-1459.) do Pija XI. (1922.-1939.) ... 101
§ 26. Pokušaji uravnoteženja u kazuistici ... 101
§ 27. Poistovjećivanje začeća i produševljenja ... 106
§ 28. Terapijski pobačaj kao čin s dvostrukim učinkom ... 108
§ 29. Prva desetljeća XX. stoljeća ... 110
§ 30. Jednako je svet život djeteta i život majke (Pio XI.) ... 112
IV. Pio XII. (2. III. 1939. – 9. X. 1958.) ... 117
§ 31. Braniti ljudski život od prvoga trenutka njegova postojanja ... 117
§ 32. Samo je Bog gospodar života ... 118
§ 33. Nedopustivost izravnog pobačaja ... 122
§ 34. Nepovredivost života od prvoga trenutka njegova postanka ... 125

§ 35. Zaključak o poštovanju života u učenju Pija XII. ... 125
§ 36. Prihvatiti s radošću život koji se ima roditi ... 127
§ 37. Stvarati okružje sklono novom životu ... 128
§ 38. Osigurati materijalne uvjete ... 130
§ 39. Osigurati pravnu sigurnost ... 132
§ 40. Smjernice djelovanja prema Piju XII. ... 135
V. Ivan XXIII. (28. X. 1958. – 3. VI. 1963.) ... 137
§ 41. Apsolutno poštovanje ljudskoga bića ... 137
§ 42. Čovjek stvoren na Božju sliku i priliku ... 138
§ 43. Bračni drugovi nastavljaju Božje stvoriteljsko djelo ... 140
§ 44. Odgovornost rađanja ... 141
§ 45. Obitelj i očuvanje čovjekova dostojanstva ... 143
§ 46. Ženin majčinski poziv (zvanje: majka) ... 145
§ 47. Zaključak: Život je svet od časa njegova pojavljivanja ... 146
VI. Drugi vatikanski sabor (11. X. 1962. – 8. XII. 1965.) ... 149
§ 48. Jednom začet život treba biti zaštićen uz najveću brižnost ... 149
§ 49. Poštovanje ljudske osobe ... 150
§ 50. Čovjekovo dostojanstvo u Bogu pronalazi svoj temelj ... 151
§ 51. Poštovanje nepovredivih prava osobe ... 154
§ 52. Bračna se ljubav mora slagati s poštovanjem života koji se ima roditi ... 156
§ 53. Bračna ljubav obuhvaća dobro čitave osobe ... 157
§ 54. Sudjelovanje bračnih drugova u djelu stvaranja i njihova odgovornost ... 158
§ 55. Nepovredivost života u majčinoj utrobi ... 160
§ 56. Promicati dobro braka i obitelji ... 164
§ 57. *Gaudium et spes*, broj 27 ... 165
§ 58. *Gaudium et spes*, broj 51 ... 166
§ 59. Zaključak o Drugom vatikanskom saboru ... 167
VII. Pavao VI. (21. VI. 1963. – 6. VIII. 1978.) ... 169
§ 60. Pontifikat obrane života ... 169
§ 61. Krist proglašava dostojanstvo života i njegov sveti značaj ... 170
§ 62. Svetost života u biblijskoj objavi ... 171
§ 63. Svetost života u crkvenoj predaji ... 174
§ 64. Nepovredivo dostojanstvo života u svjetlu razuma ... 178
§ 65. Rezultati genetike i embriologije ... 180
§ 66. Nepovrediva prava osobe ... 181
§ 67. Obrazlaganja pobačaja i nastojanja da ga se ozakoni ... 183
§ 68. Pobačaj kao metoda u regulaciji rađanja ... 185
§ 69. Emancipacija žene ... 187
§ 70. Crkva u službi »civilizacije ljubavi« ... 188
§ 71. Izjava o izazvanom pobačaju (18. studenoga 1974.) ... 190
I. Uvod ... 190
II. Izlaže se nauka vjere ... 191
III. Pridružuju se dokazi uspoređeni svjetlom razuma ... 193
IV. Odgovara se na neke prijekore ... 194
V. Moralni život i građanski zakon ... 196
VI. Zaključak ... 197
§ 72. Dometi i granice Izjave o izazvanom pobačaju ... 199
§ 73. Sažetak o učenju Pavla VI. ... 200

VIII. Ivan Pavao II. (16. X. 1978. – 2. IV. 2005.) ... 203
§ 74. Papa zaštite života i odgovorne prokreacije ... 203
§ 75. Rođenjem slavimo da je svaki čovjek netko, jedinstven i neponovljiv ... 204
§ 76. Začećem počinje veza poštovanja čovjeka prema čovjeku ... 205
§ 77. Suvremeni paradoksi ... 205
§ 78. Briga za dijete prije rođenja način je provjere odnosa čovjeka prema čovjeku ... 205
§ 79. Zločinstvo protiv ljudskoga roda ... 206
§ 80. Je li dovoljna pravednost? ... 206
§ 81. Ozakonjenim pobačajem ne ubija se samo nedužnoga čovjeka nego i savjest ... 207
§ 82. Crkva se zauzima za život ... 208
§ 83. Pobačaj je umorstvo nedužna djeteta ... 209
§ 84. Pobačaj je izravna povreda osnovnoga prava svakoga ljudskog bića na život ... 209
§ 85. Čestita savjest naziva pravim imenom dobro i zlo ... 210
§ 86. O poštovanju ljudskoga života u njegovu početku i o dostojanstvu rađanja ... 211
Proslov ... 211
Uvod ... 212
I. Poštovanje ljudskih zametaka ... 215
II. Zahvati u ljudsko rađanje ... 220
A. Heterološka umjetna oplodnja ... 221
B. Homološka umjetna oplodnja ... 222
III. O ćudoređu i građanskom zakonu ... 227
Zaključak ... 228
§ 87. Pad stope nataliteta zapreka je razvoju ... 229
§ 88. Proširenje kaznenog poimanja pobačaja ... 229
§ 89. Odbacivanjem Boga postaje se žrtva samorazaraćuje katastrofe ... 230
§ 90. Hrabro prihvatiti »izazove« novih bioetičkih problema ... 231
§ 91. Područje koje životno zadire u dostojanstvo ljudske osobe i duhovni rast ... 232
§ 92. Pravo začetog života na rast pod majčinim srcem ... 233
§ 93. Pobačaj je fikcija slobode koja čovjeka zarobljava i moralno kvari ... 234
§ 94. Postoji li ljudska vlast koja imao pravo ozakoniti ubijanje nevinoga? ... 234
§ 95. Iza zagovaranja pobačaja skriva se muškarac ... 235
§ 96. Poštovanje čovječjega života ... 235
§ 97. Kršćanska ljubav i solidarnost za silovane žene i tako začetu djecu ... 237
§ 98. O uklanjanju maternice ... 238
§ 99. U sebi zli čini ... 240
§ 100. Bog »hoće« čovjeka u svakom ljudskom začeću i rođenju ... 240
§ 101. U pitanju je budućnost čovječanstva ... 245
§ 102. Obrana svakog života ... 246
§ 103. Nužno je da obitelji budu istinske »škole ljubavi« ... 248
§ 104. U gaženju prava na život sadržana je klica i krajnjega ratnog nasilja ... 249
§ 105. O vrijednosti i nepovredivosti ljudskog života (*Evangelium vitae*) ... 249
Uvod ... 249
Neusporediva vrijednost ljudske osobe ... 249
Nove prijetnje ljudskom životu ... 250
U zajedništvu sa svim biskupima svijeta ... 251
I. Sadašnje prijetnje ljudskom životu ... 253
U korijenu nasilja protiv života ... 253
Pomračena vrijednosti života ... 255

Izopačeni pojam slobode ... 259
Pomračenost smisla Boga i čovjeka ... 261
Znakovi nade i poziv na zalaganje ... 264
II. Kršćanska poruka o životu ... 266
Pogled upravljen Kristu »Riječi života« ... 266
Život je uvijek vrijednost ... 267
U nestalnosti ljudskog postojanja Isus ispunjava životni smisao ... 268
Božja slava odsijeva na čovjekovu licu ... 269
Dar vječnoga života ... 271
Poštovanje i ljubav prema životu svih ... 272
Čovjekova odgovornost prema životu ... 274
Dostojanstvo još nerođena djeteta ... 275
Život u starosti i patnji ... 276
Od Sinajskoga zakona do dara Duha ... 277
Na drvu križa ispunjava se Radosna vijest života ... 279
III. Ne ubij – sveti zakon Božji ... 280
Evanđelje i zapovijed ... 280
Ljudski je život svet i nepovrediv ... 281
Neizreciva sramota pobačaja ... 284
Tragedija eutanazije ... 288
Građansko pravo i ćudoredni zakon ... 291
»Promiči« život ... 296
IV. Za novu kulturu ljudskog života ... 297
Puk života i za život ... 297
Naviještati Radosnu vijest života ... 298
Slaviti Radosnu vijest života ... 299
Služiti Radosnoj vijesti života ... 301
Obitelj »svetište života« ... 305
Kulturni preokret ... 307
Radosna je vijest života za cijelo ljudsko društvo ... 310
Zaključak ... 311
Majčinstvo Marije i Crkve ... 312
Život kojemu prijete moći zla ... 312
Sjaj uskrsnuća ... 313
§ 106. Pobačaj nakon silovanja zločin je koji treba više pripisati muškarcu ... 314
§ 107. Odgoj savjesti za kulturu života ... 315
§ 108. Narod koji ubija vlastitu djecu narod je bez budućnosti ... 315
§ 109. Mogućnosti za promicanje osobe nakon materijalne i moralne pustoši ... 316
§ 110. Neviđen i nezamisliv pokolj nevinih ljudskih bića ... 317
§ 111. Kultura se mjeri odnosom prema životu ... 317
§ 112. Pobačaj je neprestani holokaust nedužnih ljudskih života ... 320
§ 113. Priopćavati život ... 320
§ 114. Majčinstvo nije ni teret ni bolest ... 321
§ 115. Mjerilo stupnja civilizacije ... 321
§ 116. Žurna zadaća: učvrstiti etičke i moralne vrijednosti ... 321
§ 117. Dati dušu suvremenoj Hrvatskoj ... 322
§ 118. Što sve jamči prava kultura života? ... 323
§ 119. Medicina i ljudska prava ... 323

§ 120. Život će pobijediti! ... 325
§ 121. U službi velikoga čuda života ... 326
§ 122. Uznemirujuće posljedice nijekanja Utjelovljenja ... 327
§ 123. Prepoznati vrijednost života ... 327
§ 124. Protiv ograničenja prava na život samo na već rođene ... 328
§ 125. Zakoni o pobačaju i eutanaziji tiču se dobra osobe u cjelini ... 328
§ 126. Ljudski život nikad ne može postati predmet ... 329
§ 127. Europi vratiti njezino istinsko dostojanstvo ... 329
§ 128. Pred aktualnim izazovima s obzirom na zdravlje ... 330
§ 129. Pravo na život nerođene djece ne ostvaruje se protiv njihovih majki ... 330
IX. Benedikt XVI. (19. IV. 2005. –) ... 331
§ 130. Čovjek koji ispunjava ljudska srca ... 331
§ 131. Etička opredjeljenja svjedoče privrženost ispovijedanoj i slavljenoj vjeri ... 334
§ 132. Dijete se ima pravo roditi ... 335
§ 133. Pustolovina neshvatljivosti ... 335
§ 134. Život je dar kojim čovjek ne može potpuno raspolagati ... 338
§ 135. Budućnost čovječanstva ovisi o tome hoće li se svima zajamčiti pravo na život ... 338
§ 136. Korijen pobačaja jesu sebičnost i sumnje u vrijednost života i budućnost ... 339
§ 137. Vjerodostojnost govora o pobačaju ovisi o tome što Crkva čini ... 339
§ 138. Ohrabrujem sve koji pomažu osobama čiji je život ugrožen ... 340
§ 138.a Pitanja koja određuju smjer ljudskoj povijesti (*Dignitas personae*) ... 340
Antropološki, teološki i etički vidovi ljudskog života i rađanja ... 341
Vjera i ljudsko dostojanstvo ... 342
Vjera i bračni život ... 343
Crkveno učiteljstvo i autonomija znanosti ... 343
Tehnike potpomognute oplodnje ... 344
Oplodnja u kušalici i namjerno uništavanje zanijetaka ... 345
Uštrcavanje sjemena u citoplazmu jajne stanice ... 346
Zamrzavanje zanijetaka ... 346
Zamrzavanje jajašaca ... 347
Smanjenje broja zanijetaka ... 348
Dijagnostika prije usađenja ... 348
Novi oblici kontracepcije: presretanje i protunosećost ... 349
Nove prijetnje: manipulacije zametkom ili ljudskim genetičkim naslijeđem ... 350
Genska terapija ... 350
Kloniranje čovjeka ... 352
Terapijska upotreba matičnih stanica ... 353
Pokušaji križanja vrsta ... 354
Upotreba ljudske »biološke tvari« nedopuštenog podrijetla ... 354
U zaštitu najslabijih i najbespomoćnijih ... 356
§ 138.b Ljudski zametak nije »terapijska građa« ... 357
X. Opći zaključak ... 359
§ 139. Mozaik o vrijednosti, značenju i smislu života ... 359
§ 140. Razdjelnica u ponašanju kršćana od prvih stoljeća ... 359
§ 141. Klasično teološko učenje o pravu na rođenje ... 360
§ 142. Bog gospodar života ... 361
§ 143. Dostojanstvo ljudske osobe ... 362
§ 144. Život kao neusporediva vrijednost ... 363

§ 145. Nepovredivost života od prvoga časa njegova postojanja ... 363
§ 146. Osjetljivost za teškoće i odgovor na prigovore ... 364
§ 147. Ozakonjenje kršenja prava na rođenje ... 366
§ 148. Civilizacijom ljubavi promicati život u nastanku ... 367
DODATCI (Petar Marija Radelj)
Dubrovački primjer kršćanske skrbi za »neželjenu« djecu ... 369
§ 149. Najstariji očuvani podatci o nezakonitoj djeci u Dubrovniku ... 369
§ 150. Grad u kojem je u XV. stoljeću osnovano Nahodište ... 371
Dubrovnik u vrijeme Zapadnoga raskola ... 376
Zakonska odredba o zabrani trgovine robljem (27. siječnja 1416.) ... 380
Odluka *Ad singulas orbis* Bazelskoga sabora (22. prosinca 1433.) ... 383
§ 151. O osnutku samostalnoga nahodišta u Dubrovniku ... 386
Tko je potaknuo? ... 391
§ 151.a Mrvice za mozaik 1432.-2008. ... 398
Broj izvanbračne djece krštene u Nahodištu 1675.-1771. ... 408
Broj djece primljene pod skrb Nahodišta 1830.-1852. ... 409
Broj štićenika Nahodišta pojedinih godina ... 410
Struktura izdataka Nahodišta ... 412
Broj stanovnika na području Dubrovačke biskupije ... 414
§ 152. Zakonska odredba o osnutku i opskrbi Nahodišta za stvorenja koja se nečovječno odbacuju (9. veljače 1432.) ... 418
§ 153. Neke daljnje odredbe dubrovačkih vlasti o Nahodištu (1435.-1513.) ... 422
§ 154. Utočište za trudnice i rodilište za nezakonitu i »neželjenu« djecu ... 424
§ 155. Pomoć djeci siromašnih roditelja ... 425
§ 156. Natpis nad ulazom u Nahodište ... 425
§ 157. Tekst natpisa na Nahodištu na raznim jezicima ... 429
§ 158. O Kristovu monogramu na Nahodištu i drugdje u Dubrovniku ... 432
§ 159. Još neki dubrovački biblijski epigrafski spomenici ... 438
§ 160. Arhivsko gradivo o Nahodištu ... 441
§ 160.a Literatura o Nahodištu ... 443
Pismo blaženoga Alojzija Stepinca o pobačaju ... 445
§ 161. Pismo liječnicima od 10. siječnja 1940. ... 445
Statistika poštovanja i kršenja prava na rođenje ... 447
§ 162. Prema akcijskome planu za poštovanje prava na rođenje ... 447
§ 163. Uvodne i metodološke napomene u statističke podatke ... 448
Usporedba podataka o broju živorođenih u Hrvatskoj 1998.-2007. ... 450
Nedorečenosti pobačajne statistike ... 450
§ 164. Medicinska klasifikacija povrede prava na rođenje ... 452
§ 165. Broj pobačaja indiciran ili dijagnosticiran u ambulantno-polikliničkim i dispanzerskim ustanovama u Hrvatskoj ... 457
§ 166. Registrirani ishodi trudnoća u Hrvatskoj ... 459
§ 167. Razrada brojki o poštovanju prava na rođenje ... 465
A. Porođaji u Hrvatskoj 1999.-2007. prema očevidniku Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo (HZJZ) ... 465
B. Neki završetci porođaja prema očevidniku HZJZ-a ... 466
C. Porođaji u Hrvatskoj 1999.-2007. prema očevidniku Hrvatskog zavoda za zdravstveno osiguranje (HZZO) ... 467

D. Usporedba podataka o broju porođaja u Hrvatskoj 1999.-2007. ... 468
E. Prosječna cijena porođaja u Hrvatskoj 1999.-2007. koju plaća HZZO ... 469
§ 168. Dvojbe koje nameću službeni statistički podatci ... 470
A. Razlika u broju pobačaja između primarne i sekundarne zdravstvene zaštite u Hrvatskoj ... 470
B. Broj pobačaja u hrvatskim bolnicama 1999.-2007. na trošak HZZO-a ... 472
C. Usporedba broja pobačaja prema očevidnicima HZJZ-a i HZZO-a ... 473
D. Troškovi pobačaja u hrvatskim bolnicama 1999.-2007. koje je platio HZZO tj. porezni obveznici ... 474
E. Prosječni jedinični troškovi pobačaja u hrvatskim bolnicama 1999.-2007. koje je platio HZZO ... 475
F. Najmanja vrijednost hrvatskog tržišta pobačaja kao obavljane gospodarske djelatnosti ... 476
§ 169. Sumnje u zloporabe, prekršaje i kaznena djela ... 476
§ 170. O kaznenim postupcima za pobačaj u Hrvatskoj ... 477
A. Prilike javne sigurnosti – postupanja redarstva i oružništva zbog uzrokovanog pometnuća u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji ... 477
B. Osuđeni zbog zločinstva uzrokovanog pometnuća na području Stola sedmorice u Zagrebu 1863. … 1939. ... 478
C. Vjeroispovijest osuđenih u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji zbog uzrokovanog pometnuća ... 479
D. Dob osuđenih u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji zbog uzrokovanog pometnuća 480
E. Obiteljsko stanje osuđenih zbog uzrokovanog pometnuća u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji ... 481
F. Sudbeno postupanje zbog zločinstva uzrokovanog pometnuća u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji 1901. … 1910. ... 482
G. Pravomoćno dosuđene kazne tamnice u Kraljevini Hrvatskoj i Slavoniji zbog uzrokovanog pometnuća ... 482
H. Osuđeni zbog zločinstva uzrokovanog pometnuća na području Višega zemaljskog suda u Splitu ... 483
§ 171. Albanija ... 484
§ 172. Armenija ... 485
§ 173. Australija ... 486
§ 174. Austrija ... 488
§ 175. Azerbajždan ... 490
§ 176. Belarus ... 491
§ 177. Belgija ... 492
§ 178. Bosna i Hercegovina ... 493
§ 179. Bugarska ... 499
§ 180. Crna Gora ... 500
§ 181. Češka ... 504
§ 182. Danska ... 506
§ 183. Estonija ... 507
§ 184. Finska ... 508
§ 185. Francuska ... 510
§ 186. Grčka ... 511
§ 187. Gruzija ... 512
§ 188. Hong Kong, Kina ... 513

§ 189. Indija ... 515
§ 190. Italija ... 516
§ 191. Izrael ... 518
§ 192. Japan ... 519
§ 193. Južna Afrika ... 520
§ 194. Kanada ... 521
§ 195. Kazakstan ... 523
§ 196. Kina ... 523
§ 197. Kirgistan ... 525
§ 198. Južna Koreja ... 525
§ 199. Kosovo ... 527
§ 200. Kuba ... 531
§ 201. Latvija ... 532
§ 202. Litva ... 533
§ 203. Mađarska ... 534
§ 204. Makedonija ... 536
§ 205. Moldova ... 540
§ 206. Mongolija ... 541
§ 207. Nizozemska ... 542
§ 208. Norveška ... 543
§ 209. Novi Zeland ... 544
§ 210. Njemačka ... 546
§ 211. Poljska ... 549
§ 212. Rumunjska ... 551
§ 213. Ruska Federacija ... 552
§ 214. Singapur ... 553
§ 215. Sjedinjene Američke Države ... 554
§ 216. Slovačka ... 556
§ 217. Slovenija ... 557
§ 218. Srbija ... 563
§ 219. Španjolska ... 574
§ 220. Švedska ... 575
§ 221. Švicarska ... 577
§ 222. Tadžikistan ... 578
§ 223. Tunis ... 579
§ 224. Turkmenistan ... 581
§ 225. Ujedinjeno Kraljevstvo Velike Britanije i Sjeverne Irske ... 582
§ 226. Ukrajina ... 583
§ 227. Uzbekistan ... 584
§ 228. Izvori statističkih podataka o poštovanju i kršenju prava na rođenje ... 585
§ 229. Bijele godine - dokazani kapaciteti poštovanja prava na rođenje ... 588
§ 230. Crne godine - dokazani kapaciteti kršenja prava na rođenje ... 590
§ 231. Ljestvica poštovanja prava na rođenje u nekim zemljama ... 593
Popis literature vezane uz pravo na rođenje, na hrvatskom jeziku ... 595
§ 232. Biološka ... 595
§ 233. Narodoznanstvena (etnološka / kulturnoantropološka/čovjekoslovna) ... 595
§ 234. Etička ... 597
§ 235. Teološka ... 598

§ 236. O hrvatskom srednjovjekovnom pravu ... 599
§ 237. Zakonodavstvo u Dubrovačkoj Republici (1272.-1815.) ... 600
§ 237.a Kazneno zakonodavstvo novovjekovnih rimskih careva (XVI.-XVIII. st.) ... 601
§ 238. Kazneno zakonodavstvo (1803.-1852.) ... 602
§ 239. Kazneno zakonodavstvo (1852.-1929.) ... 605
§ 239.a Kazneno zakonodavstvo za Međimurje, Baranju i Bačku (1878.-1929.) te Rijeku (1878.-1924.) ... 606
§ 240. Kazneno zakonodavstvo za Lastovo, Palagružu, Zadar, Cres, Lošinj i Istru (1922.-1943./1954.) te Rijeku (1924.-1947.) ... 606
§ 241. Kazneno zakonodavstvo (1930.-1941. i 1945.-1951.) ... 607
§ 242. Kazneno zakonodavstvo (1941.-1945.) ... 608
§ 243. Kazneno zakonodavstvo (1951.-1971.) i građansko zakonodavstvo (1952.-1978.) ... 608
§ 244. Hrvatsko građansko zakonodavstvo (1978. – danas) ... 611
§ 245. Iz međunarodnoga prava (1776. – danas) ... 616
§ 246. Hrvatsko kazneno zakonodavstvo (1977.-1997.) ... 618
§ 247. Hrvatsko kazneno zakonodavstvo (1998. – danas) ... 618
§ 248. Zakonodavstvo na području Bosne i Hercegovine ... 620
§ 249. Zakonodavstvo na području Slovenije ... 622
§ 250. Zakonodavstvo na području Crne Gore ... 624
§ 251. Zakonodavstvo na području Srbije ... 626
§ 252. Zakonodavstvo na području Vojvodine ... 628
§ 253. Zakonodavstvo na području Kosova ... 628
§ 254. Zakonodavstvo na području Makedonije ... 628
§ 255. O kaznenom pravu nekih drugih država ... 628
§ 256. Kanonsko zakonodavstvo ... 631
§ 257. Iz pravne književnosti ... 632
§ 258. Pravoslavnoteološka ... 633
§ 259. O židovskom stajalištu ... 633
§ 260. O islamskom stajalištu ... 633
§ 261. Psihološka ... 634
§ 262. Medicinska ... 634
§ 263. Pedagoška ... 636
§ 264. Pastoralna ... 636
§ 265. O planiranju obitelji ... 636
§ 266. Statistička (o popisanim pobačajima u Hrvatskoj) ... 637
§ 267. Endemijska ... 638
§ 268. Demografska ... 639
§ 269. Sociološka ... 640
§ 270. Književnokomparativna ... 642
§ 271. Politička ... 642
§ 272. O kršćanskoj zauzetosti na djelu ... 642
Pojmovnik ... 645
Kratice upotrijebljenih biblijskih knjiga ... 689
Kazalo izvora ... 690